

[अत्रि)(विष्णु)(हारीत)(याज्ञवल्कर)(उशनी)
(अङ्गिरा)(यम)(आश्वस्त्य)(संवर्द्ध)
(कात्यायन)(बृहस्पति)(पराशर)
(व्यास)(शंख)(लिखित)(दक्ष)
(गौतम)(शातातप)(बशिष्ठ) प्रणीत]

स्मृतिसङ्ग्रहः

जि, ए, उपाधि-धारिणा

श्रीजीवानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्येण

संस्कृतः प्रकाशितः

कालिकातानगरे

सरस्वतीयन्त्रे

छद्मिन्.

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य पूर्वार्धे सूचीपत्रम् ।

१ लघुषलिसंहिता	१
२ अलिसंहिता	१२
३ षडालिसंहिता	४७
४ विष्णुस्मृतिः	६०
५ लघुहारीतस्मृतिः	१७७
६ षडहारीतसंहिता	१८४
७ याज्ञवल्करस्मृतिः	४१०
८ श्रीशनसंधर्मशास्त्रम्	४८७
९ श्रीशनसस्मृतिः	५०१
१० आङ्गिरसस्मृतिः	५५४
११ यमस्मृतिः	५६०
१२ आपस्तम्बस्मृतिः	५६८
१३ सम्बत्तस्मृतिः	५८४
१४ बाल्यायनस्मृतिः	६०३
१५ बृहस्पतिस्मृतिः	६४४

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य उत्तरार्धे सूचीपत्रम् ।

- १६ पराशरसंहिता
 १७ बृहत्पराशरसंहिता
 १८ लघुव्याससंहिता
 १९ व्याससंहिता
 २० शङ्खसंहिता
 २१ लिखितसंहिता
 २२ दक्षसंहिता
 २३ गौतमसंहिता
 २४ शातातपसंहिता
 २५ वशिष्ठसंहिता
 २६ बृहद्गौतमसंहिता

लघु अत्रिसंहितायाम् ।

—००—

हुताग्निहीत्रमासीन मत्रिं श्रुतवतां वरम् ।
 उपगम्य च पृच्छन्नि ऋपयः शंसितव्रताः ॥
 भगवन् । केन दानेन जपेन नियमेन च ।
 शुध्यन्ते पातकैर्युक्ता स्तं ब्रवीषि महामुने ॥
 अविस्थापितदोषाणां पापानां महतां तथैव ।
 सर्वेषां चोपपातानां शुद्धिं वक्ष्यामि तत्वतः ॥
 प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपै स्तथा ।
 शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पातकैर्मयो न संशयः ॥
 प्राणायामान्पवित्रांश्च व्याहृतीः प्रणवन्तथा ।
 पवित्रपाणिरासीनोऽध्वभ्यस्य ब्रह्म नैति कम् ॥
 आवत्तयेत्सदायुक्तः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
 आकेशाग्रादानखान्वात्तपन्नप्यत उत्तमम् ॥
 निरोधाज्जायते वायुर्ग्रीयो रग्निर्हि जायते ।
 तापेनापोहि जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥
 तथा चर्मं तथानङ्गा ह्येषा अभ्यर्ति धर्मतः ।
 तथेन्द्रियकृता दोषा दहन्ते प्राणनिग्रहात् ॥
 प्राणायामैर्देहेत् दोषाऽन्तर्यामिश्च क्लिष्टियम् ।
 प्रत्याहारैश्च विषयाभ्यानिनानैश्वरान् गुणान् ॥
 न च तत्रिण तपसा न स्वाध्यायेन चेच्छया ।
 गतिं गन्तुं सुराः शक्ता योगात्समाप्नुवन्ति याम् ॥
 योगात्सम्प्राप्यते ज्ञानं शीघ्राहर्षस्य लक्ष्मम् ।

सप्त अत्रिसंहितायाम् ।

योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत्
 प्रणवाद्या स्तथा वेदाः प्रश्वये पर्यवस्थिताः ।
 वाग्भ्यः प्रणवः सर्वं स्तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रश्वये विनियुक्तस्य व्याहृतोयु च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित्
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
 ब्रह्माणो चैव गायत्री पञ्चनं परमं सातम् ॥
 समाहतीकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिः पठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 इत्यात्रेयस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ।

प्राणायामां स्तथा कुर्याद्यथापिधिरतन्द्रितः ॥
 अहोरात्रिकतात्पापात्तत्क्षणादेव शुध्यति ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यटेनः कुरुते निशि ।
 प्रतिष्ठत् पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामेषु शुध्यति ॥
 प्राणायामेर्धं चात्मानं संयम्यास्ती पुनः पुनः ॥
 दृग्दादृग्भिर्थापि चतुर्विंशत्परं तपः ॥
 कौर्मं जपत्वाप इत्येतद्वामिष्टं त्वचं प्रति ।
 कृशाण्डं पाप्मानं च सुगर्षोऽपि विगृह्यति ।
 मश्रुण्वाणु पानीयं शिवमदृश्यमेव च ।
 सुप्रथमपद्यत्यापि क्षणाद्भवति निर्मलः ॥
 अपिष्णान्तीयमभ्यस्य नतमंश्च एतोव च ।
 गतन्तु पौरुषं जपत्वा मुञ्चते गुरुतपसः ॥

अपि भूषणं मासात् पुनन्वहरहः कृताः ॥
 अपि वायुं निमज्जन्वा विः पठेद्वर्षं ॥
 यथाग्नेध ऋतुराट् तादृशं मगुरन्नदीत् ॥
 आरभ्य यज्ञः वनस्य ऋविर्व्यज्ञो विद्यामपि ।
 परिचर्य यज्ञः शुद्धं जपयज्ञो द्विजोत्तमः ॥
 आरभ्य यज्ञाजपयज्ञो विगिष्टो दंभभिर्गुणैः ।
 उपांशुं स्वाच्छतं गुणैः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 अधरोष्ठविभागो वा विद्यासोपांशुलक्षणः ।
 निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा ज्ञानसः स्मृतः ॥
 सहस्रपरमां देवीं यतमध्यं देवावराम् ।
 गायत्रीं यः पठेद्विप्रो न स पापेन लिप्यते ॥
 चक्षुषो बहुवीर्येण तरेदायदमृत्कनः ।
 विशेत्ते वैश्वशूद्रात्तु जपहीमैर्द्विजोत्तमः ॥
 यथाश्वा न्यहीनास्तु रथो वाञ्छैर्यथा विनर ।
 एवं तपोऽप्यविद्यस्य विद्या वाप्यतपस्विनः ॥
 यथाश्वं मधुसंयुक्तं मधु वान्येन संयुतम् ।
 एवं तपस्य विद्या च संयुक्तं भेषजं महत् ॥
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् ।
 कुर्वन्तैरपि वर्तन्ते मनोज प्रतिपद्यते ॥
 इति शत्रेयस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।
 यस्य कार्यं यतं सामं कृतं वैद्यं स माध्यते ॥
 सर्वं तत्तस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निं रिवेन्ध्रम् ।
 यथा जातवन्तो वाग्निर्दहत्यार्द्रानपि हुमान् ॥
 तथा दहति वेदज्ञः कर्मजन्दीपमात्मनः ।

यथा महाहृदे लोष्टं चित्तं सर्वं विनश्यति ॥
 एवमात्मकृतं पापं त्वयो दहति देहिनः ।
 न वेद्वलमाश्रित्य पापकर्मरतिभवेत् ॥
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म नैतरत् ।
 तपस्तपति योऽरण्ये सुनिर्मूलफलाग्नः ॥
 ऋषमेकाञ्च योऽधीते तच्च तानिच तत्फलम् ।
 वेदाभ्यासो यथागक्ता महार्यञ्चक्रिया क्षमा ॥
 नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ।
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपह्वं हयेत् ॥
 विभेत्यल्पश्रुताद्देदान्नामयं प्रतरिष्यति ।
 याजनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ॥
 विप्रेषु न भवेद्दीपो ज्वलनार्कसमाहिते ।
 शङ्खास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभीज्यप्रतिग्रहे ॥
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहं मत परम् ।
 येषां जपैश्च होमैश्च तिलकम्पय संव्रता ॥
 अघमर्षणं वेदवतं शुद्धवत्संस्तरत्समाः ।
 कुष्माण्डः पावमानश्च दुर्गा सावित्रिर्ग्य च ॥
 गतरुद्रं धर्मैर्गिरं त्रिसुपर्णं महाततम् ।
 अनित्यद्वादयस्तोभासामानि ध्यात्तति स्तथा ॥
 गारुडानि च सांमानि गायत्रीं रेवतं तद्यु ।
 पुरुषप्रतश्च भाषन् तद्या वेदक्षतरानि च ॥
 अथनिद्रा यादम्पत्यं च वाक्शुक्लशागतं तद्या ।
 गोगुरुशापशुक्लश्च इन्द्राग्नेय सामनि ॥

व्रीणाज्यदोहानि रघन्तरश्च मग्नेव्रतं वामदेव्यं वृहच्च ।
एतानि जप्यानि पुनाति पापाज्जातिस्मरत्वं लभते यदिच्छेत् ॥
अग्नेरपत्वं प्रथमं हिरण्यं भूर्विष्णवो, सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ताः यः काञ्चनद्वाञ्च महोच्च दद्यात् ॥

सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।

हाट ऊचितिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥

सर्वकामफलाह्वया नद्यः पायसकदमाः ।

काञ्चनां यत्र प्रासादा स्तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥

वैशाख्यां पौर्णमास्यान्तु घ्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।

तिलक्षौट्रेषु संशुक्ता स्तुर्पयित्वा वधाविधि ॥

प्रीयतां घर्मराजेति यद्वा मनसि वर्त्तते ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥

सुवर्णनाभं यो दद्यात् सुमुखं कृतमागेकम् ।

तिलैर्दद्यात्तस्य पुष्पफलं पुष्पं च यत् शृणु ॥

सा सुवर्णधरा धेनुसशैलवनकानना ।

या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संग्रयः ॥

तिनान् कृणाञ्जिने कृत्वा सुवर्णमधुमपिपां ।

ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तर्गति दुष्कृतम् ॥

इति आश्वेयम्भृतौ तृतीयोऽध्यायः ।

अथ रघस्य प्रायश्चित्तानि व्याख्यास्यामः ॥

सोमान्यस्तोगमनरहस्यैरहस्यप्रकाशे प्रकाशंपायन अनुतिष्ठेत् ॥

अथर्षाणुं निमज्ज्य त्वात्रिरात्तरत्नमं दीयमावर्त्य शुने

तोषयन्ने कन्यादूपे इन्द्र उडया प्रत्यप. पीत्वा मुच्यते ।

वेदम्यकगुणा यापि, मद्यः शोधनमुच्यते ॥

यद्यु महाहृदे लीष्टं चित्तं सर्वं विनश्यति ॥
 एवंमात्मकृतं पापं तयो दहति देहिनः ।
 न वेदत्रलमाश्रित्य पापकर्मरतिभवेत् ॥
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म नेतरत् ।
 तपस्तपति योऽरण्ये मुनिमूलफलाशनः ॥
 ऋषमेकाच्च योऽधीते तच्च तानिच तत्फलम् ।
 वेदाभ्यासो यथाशक्त्वा महायज्ञक्रिया जमा ॥
 नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ।
 इतिहासपुराणाभ्या वेदं समुपबृंहयेत् ॥
 विभेत्यल्पश्रुताद्देदान्नामयं प्रतरिष्यति ।
 याजनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतियहात् ॥
 विप्रेषु न भवेदोषो ज्वलनार्कसमाहिते ।
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभीक्ष्यप्रतियहे ॥
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदत शृणु ।
 • सुर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यह मत परम ।
 येषां जपैश्च होमैश्च तिलकल्पश्च संव्रता ॥
 अधमर्षण वेदवतं शुद्धवत्यंस्तरत्समा ।
 कुष्माण्डः पावमानश्च दुर्गा सावित्रिरेव च ॥
 शतरुद्रं धर्मेशिरं त्रिसुपर्णं महाव्रतम् !
 धनिवङ्गादयस्तोभासामानि व्याहृतिस्तथा ॥
 गारुडानि च सामानि गायत्रीं रैवतं तथ्य ।
 पुरुषव्रतश्च भावश्च तथा वेदकृतानि च ॥
 अवलिङ्गा वाहंसत्यं च वाक्सूक्तश्चामृत तथा ।
 गोसूक्तश्चावसूक्तश्च इन्द्रशिवेय सामनि ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यानं नियतमभ्यसेत् ।

सर्वदा ध्यानयुक्तश्च तपस्वी पंक्तिपावनः ॥

इति अत्रियस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं चतुर्यस्य तु ॥

वर्तुलञ्चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभ्युत्थणं स्मृतम् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च श्रीहृताश्रनं एव च ॥

मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात् कूर्वात मण्डलम् ।

यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तु राक्षसाः ॥

हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जिते ।

गोमयं मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति नियतम् ॥

यत्र क्षापितस्तस्मान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामिना युभौ ॥

तयोरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ॥

तद्भैक्षं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरीपमम् ।

यामहस्तेन यो भुङ्क्ते पेयं पिबति वा द्विजः ॥

सुरापानेन तंतुल्यं मयुः स्याद्यशुर्वोऽन्नवीत् ।

हस्तदत्तास्तु ये स्नेहाक्षयणव्यस्रनादि च ॥

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्त्वा भुङ्क्ते किन्त्विपम् ।

अभीष्टं ब्राह्मणस्यान्नं हृदयेन निमन्वितम् ॥

तथैव हृदयेन ब्राह्मणेन निमन्वितम् ।

ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रं शूद्रान्नं ब्राह्मणो ददत् ॥

अभावेतायभीष्वासी भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं चतुर्यस्रं पयः स्मृतम् ॥

एकादशगुणा वापि रुद्रानावर्त्य शुध्यति ।

महापातकोपपातकेभ्यो मलिनोकरणेभ्यो मुच्यते ।

त्रिपदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके ।

त्रिः कृत्वोऽन्तर्जले प्रोक्तं सर्वपापं व्यपीहति ॥

ब्राह्मणीगमने स्नात्वा उदकुम्भं ब्राह्मणान् क्षत्रिय
वैश्यागमने तापसं विराहृत्य शुद्धति गुरुदाराङ्गत्वा ऋषभं
हादशाहृत्य शुद्धति अपेयं पीत्वाधर्मर्षणेनापः पीत्वा
शुध्येत् । अशक्तप्रागृष्टित्ते सर्वरात्रि मनुशीच शुध्येत् अग्नि-
सोमेन्द्रसोमाकन्यादुषी विमुच्यते सोमं राजानमिति
जपित्वा विषदा अग्निदाय विमुच्यन्ते ।

सर्वेषामेव पापानां सङ्घरे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतल्पे वा गामी गम्या तद्यैव च ॥

स्वर्णस्तेयी च शोघ्री च तथा विस्त्रभघातकः ।

शृणागतघाती च कूटसाक्षित्वकार्यहृत् ॥

एवमादेषु चान्येषु पापेष्वभिरतधिरम् ।

प्राणायामांस्तु यः कुर्यात्-सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्योदयनमप्राप्य निर्मला धीतकल्मषाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमाश्च पावकाः ॥

न हि ध्यानेन सृष्टयं पवित्रमिह विद्यते ।

श्वपाकेष्वपि मुञ्जानी ध्यानेनेवात्र लिप्यते ॥

ध्यानमेव वरो धर्मो ध्यानमेव परं तपः ।

ध्यानमेव परं शौचं तस्माद्गानपरो भवेत् ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यानं नियतमभ्यसेत् ।
सर्वदा ध्यानयुक्तश्च तपस्वी पंक्तिपावनः ॥

इति श्रवियस्मृती चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य तु ॥
वर्तुलञ्चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभुज्जणं स्मृतम् ।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रिहुताग्रनर्णव च ॥

मण्डलान्युपर्जीवन्ति तस्मात् कूर्वीत मण्डलम् ।
यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तु राक्षसाः ॥
हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जिते ।

गोमयं मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति निश्चितम् ॥
यत्र क्षापिततस्मान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
यतिश्च ब्रह्मचारो च यत्कान्नस्यामिना बुभो ॥

तयोरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
यतिहस्ते जलं दद्याद्द्वैघं दद्यात् पुनर्जलम् ॥
तद्द्वैघं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।

यामहस्तेन यो भुङ्क्ते पियं पिवति वा द्विजः ॥
सुरापानेन तत्तुल्यं मनु, स्याद्यशुबोऽन्नवोत् ।
हस्तदत्तास्त ये येहात्रवणश्चञ्जनादि च ॥

दातारं नोपतिठन्ति भोक्त्वा भुङ्क्ते क्विन्त्रियम् ।
अभोक्ष्यं ब्राह्मणस्यान्नं ह्यपनेन निमन्वितम् ॥
तृचैव ह्यपत्स्यान्नं ब्राह्मणेन निमन्वितम् ।

ब्राह्मणाद्यं दृष्ट्वा शूद्राय ब्राह्मणो ददत् ॥
उभावेतायमोश्यायो भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
अमृतं ब्राह्मणस्याद्यं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ॥

वैश्वस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं ऋतम् ।
 शूद्रान्नेनोदरस्थेन योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गी अधीयानोऽपि नित्यशः ॥
 जिह्वा चापि जपन्वापि गतिमूर्द्धान्न विन्दति ।
 यस्तु वेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जति ॥
 शूद्री वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 मृतसूतकपुष्टाङ्गी हिज शूद्रान्नभोजनम् ॥
 अहमेव न जानामि काङ्क्षां योनिङ्गमिष्यति ।
 खानस्तु सप्तजन्मानि नवजन्मानि शूकरः ॥
 गृध्रो हादशजन्मानि इत्येवं मनुस्मृतौ ।
 परपाकमुपासन्ते ये हिजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वमुद्भवं श्वत्वञ्चैव धिगच्छति ।
 श्राद्धदक्षा च भुक्ता च मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रितसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु सम्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तं शुचितामियात् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ च आचामयतः परान् ॥
 भूमिगैस्तो समाज्ञेया न तेरप्रयतो भवेत् ।
 आचान्तोऽप्य शुचिन्नावद्यावत्पात्रमण्डितम् ॥
 उद्धृतं च शुचिन्नावद्यावत्पात्रमण्डनगोधनम् ।
 आमने पादमारोप्य द्वाभ्रणो यस्तु भुञ्जति ॥
 मुत्रेन यमिने चात्र तुभ्यं गोमामभक्षणम् ।
 उपदंशाद्गोत्रं वा भोजनेन सम्पन्नं मतम् ॥

द्विजातीनामभोज्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषन्तु यत्तीयं ब्राह्मणः पिवते पुनः ॥
 अपेयं तद्भवेदापः पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 अनुवंशन्तु भुञ्जीत नानुवंशन्तु सविशेत् ॥
 अनुवंशन्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत नार्द्रं वासन्तं सविशेत् ॥
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 अनार्द्रपादः शयने दीर्घां श्रियमवाप्नुयात् ॥
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यङ्मुखे भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्त उदङ्मुखः ॥
 गावे शवगृहं गत्वा श्मशाने वान्तरे पिव ।
 आतुरव्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दशाहे तु विरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 सखत्सरे व्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो विशुध्यति ॥
 निर्देशं ज्ञातिमरणं श्रुत्वा पुत्रस्य जन्म च ।
 सखासा जलमाप्नुत्य शही भवति मानवः ॥
 अशुद्धं स्वयमप्यन्नं न शुद्धस्तु यदि स्पृशेत् ।
 विशुध्यत्युपवासेन भुङ्क्ते कृच्छ्रेण स द्विज ॥
 सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं गावे च सूतके ।
 सूतकेनैर्षं शुद्धिः स्यान्मृतस्याग्निर्देशे शुद्धिः ॥
 सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं गावे च सूतके ।
 भुक्त्वा पीत्वा तदज्ञानादुपयासस्यग्रहं भवेत् ॥
 मृत्मयानाश्च पात्राणां दशाहे शुचिरिष्यते ।
 स्नानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥

सूतके सूतके चैव सूतान्ते च प्रसूतके ।
 तस्मात्तु सङ्गताशीचे सूताशीचे न शुध्यति ॥
 सूतकादृद्दिगुणं शिवं शवाद्दिगुणं मात्तवम् ।
 आर्त्तवाद् दिगुणा सूतिस्तन्तोऽधिशवदाहकः ॥
 अनुगच्छेद्यथा प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।
 स्रात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 रेजता शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भक्षणा शुध्यते कांस्यं पुनः पाकेन मृत्स्नयम् ॥
 नोदन्वतोऽभसि स्रानं क्षुरकम् तथैव च ।
 अन्तर्वद्रा पतिः कुर्वत्र प्रजा भवति ध्रुवम् ॥
 दम्पती शिशुना सार्द्धं सूतके दृगमेऽहनि ।
 सौरं कुर्यात्ततः पूता दानभोजनयोग्यताः ॥
 जन्ममध्ये जलं देयं पिष्टृणां जलमिच्छताम् ।
 घनस्थाने न दातव्यं पिष्टृणां नोपगच्छति ॥
 ज्ञातिं हत्वा तिभागन्तु ही भागो पूर्वं एव च ।
 उत्तरांगः प्रभातेन युज्यते सूतसूतके ॥
 इति पश्चेत् भुश तु पादुकारोत्थं कृतम् ।
 स्रात्विश्रुतमाटाय देवताभ्यो निवेदयेत् ॥
 अपूपं मषणं मुहं गृह्णमिषं यथा हविः ।
 दद्याद्वाद्यत्पद्मोभ्यो निशि भोजनमेव च ॥
 चतुर्थेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकमातिवयतः ।
 पुण्याहं वाचयित्वा ते भोक्तव्यं गृह्णमिच्छताम् ।
 अपुण्याहे तु भुञ्जीत विषो धर्मं सज्जानतः ।
 तस्य ज्ञातिमयं भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं ध्रुवं भवेत्

विवाहे वितते तन्त्रे होमकाल उपस्थिते ।
 कन्यामृतमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति शार्ङ्गिकाः ॥
 हविषत्या आपयित्वा अन्यवस्त्रमलङ्कृता ।
 युञ्जानामाहुतिं कृत्वा ततः कर्म प्रवर्त्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्त्तवाभिष्टुता नारी चण्डालं पतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरे प्रयुज्यन्ते स्नात्वा मान स्तृचं जपेत् ॥
 आर्त्तवाभिष्टुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्तेऽन्धकातराः ।
 तदन्नं च्छेद्यित्वा तु कुशचारी पिवेदपः ॥
 ये तां दत्त्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्यं विशोधनम् ।
 आर्त्तवाभिष्टुता नारी आर्त्तवाभिष्टुता मिथः ॥
 भाषयित्वा तु सघोहादुपवासस्तयोर्भवेत् ।
 उदक्यायाः करेणैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्राजापत्यं अमत्या चेत् त्रिरात्रं स्पृष्टभोजने
 तदस्ताभाजनञ्चैव त्रिगुणं सह भोजने ॥
 चतुर्गुणतदुच्छिष्टे पानीये त्वहमेव च ।
 उदक्याया सम्यदस्य मन्नं भुक्त्वावकामतः ॥
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिवेद् ब्रह्मसुवर्चलम् ।
 आर्त्तनी यदि चण्डालमुच्छिष्टेन तु पश्यति ॥
 अस्नातकालं नाश्रीयादासौना वाग्यता बहिः ।
 पादकच्छन्तु यः कुर्याद् ब्रह्मलक्ष्णं पिवेत् पुनः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दिप्राणा मनुशासनात् ।
 मृतसूतकसम्पर्के ऋतुं दृष्ट्वा कथं भवेत् ॥

अस्नातकाल नाश्रीवाद्भुक्त्वा चान्द्रायण चरेत् ।
 आर्त्तं वाभिप्लुता नारी चण्डाल स्पृशति यदि ॥
 आर्त्तं वाभिप्लुता नारी आर्त्तं वाभिप्लुता स्पृशेत् ।
 स्नात्वोपवास कुर्याच्च पक्ष्मगव्येन शुध्यति ॥
 छच्छमेकश्चरेत्सा तु तदर्थं चान्तरोक्षते ।
 आतुरा या ऋतुस्नाता स्नानकर्म कथं भवेत् ॥
 स्नात्वा पुन स्पृश्य दशकृत्वस्वनातुर ।
 वस्त्रापनयन कृत्वा भस्मना परिमार्जयेत् ॥
 दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विशुध्यति ।

इति आत्रेयस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ।

इद्वा ऋतुशतैरेव देवराजो महाद्युतिः ।
 स्वगुरु वाग्मिनां श्रेष्ठ पर्यष्टच्छद्वहस्पतिम् ॥
 भगवन् । केन दानेन स्वर्गतं सुखमेधते ।
 यदक्षय महाभाग । त्वं ब्रूहि वदताम्वर । ॥
 एव पृष्टं स इन्द्रेण देवदेवपुरोहितः ।
 वाचस्पतिर्महातेजो बृहस्पति रुवाच ह ॥
 हिरण्यदान गोदान भूमिदानञ्च वामव । ।
 एतत्प्रयच्छमानोऽपि स्वर्गतं सुखमेधते ॥
 सुवर्षं रजतं वस्त्रं मणिगन्धं वस्त्रं च ।
 सर्वमेव भवेत्सुखं वसुधां यः प्रयच्छति ॥
 फलाकृष्टा मर्ही दगात् मवोजा सम्यमानिनीम् ।
 यावत् मृगंकरा लोके तावत् सर्गं महोयते ॥
 इति योषाणियस्मृतौ धर्मशास्त्र सम्पूर्णम् ।

अतिसंहिता ।

श्रीगणेशाय नमः ।

हुताग्निहोत्रमासीनमत्रिं वेदविदां वरसुं ।
सर्वशास्त्रविधिज्ञातसृष्टिभिश्च नमस्कृतम् ॥
नमस्कृत्य च ते सर्वद्रुदं वचनमब्रुवन् ।
हितार्थं सर्वलोकानां भगवन् । कथयस्व न ॥

ऋषिरुवाच ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा ! यन्मां पृच्छथ सशयम् ।

तत् सर्वं संप्रवक्ष्यामि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।
सर्वतीर्थान्युपस्पृश्य सर्वान् देवान् प्रणम्य च ।
जन्तानु सर्वसूक्तानि सर्वशास्त्रानुसारतः ॥
सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंशयनाशनम् ।

चतुर्णामपि वर्णानामत्रिः शास्त्रमकल्पयत् ॥
ये च पापकृता लोके ये चान्ये धर्मद्रूपकाः ।
सर्वे पापैः प्रमुच्यन्ते श्रुत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥
तस्माद्दिदं वेदविद्भिर्ध्येतव्यं प्रयत्नतः ।

शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सदृष्टेभ्यश्च धर्मतः ।
अकुलीने ह्यसदृष्टे जडे शूद्रे शठे द्विजे ।
एतेष्वेव न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः ॥
एकमप्यक्षरं यत्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ।

पृथिव्यां नास्ति तद्रूपं यद्दत्त्वा ह्यनृणी भवेत् ।

एकाक्षरं प्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते ।
 शुनां योनिशतं सत्वा चाण्डालेष्वपि जायते ॥
 वेदं गृहीत्वा यः कथिच्छास्त्रञ्चैवावमन्यते ।
 स सद्यः पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिम् ॥
 स्वानि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।
 प्रिया भवन्ति लोकस्य स्त्री स्त्री कर्मण्यवस्थिताः ॥
 कर्म विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च याजनञ्चेति वृत्तयः ।
 क्षत्रियस्यापि यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 शस्त्रोपजीवनं भूतरक्षणञ्चेतिवृत्तयः ॥
 दानमध्ययनं वापि यजनञ्चेति वै विप्रः ।
 शूद्रस्य वार्त्ता शूद्र्या द्विजानां कारुकर्म च ॥
 मयेष धर्मोऽभिहितः संस्थिता यत्र वर्णिनः ।
 बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥
 ये त्यक्तारं स्वधर्मस्य परधर्मं व्यवस्थिताः ।
 तेषां शास्त्रिकरो राजा स्वर्गलोके महीयते ।
 आत्मीये संस्थितो धर्मो शूद्रोऽपि स्वर्गमयुते ।
 परधर्मो भवेत्त्याज्यः सुरूपप्रदारवत् ॥
 बध्धो राजा स वै शूद्रो जपहोमपरश्व यः ।
 ततो राष्ट्रस्य हन्तासौ यथा वृद्धे च दैजन्मम् ॥
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च तथा विक्रयविक्रयः ।
 याज्यं चतुर्भिरप्येतेः क्षयविट्पतनं स्मृतम् ॥
 सद्यः पतति मांसिन लाघया न्ववनेन च ।
 चरहेश्व शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षौरविक्रयात् ॥

अत्रताद्यानधीयाना यत्र मैत्रचराहिजाः ।
 तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तप्रदं बधैः ॥
 विद्वद्भोज्यमविदांसो येषु राष्ट्रेषु भुङ्गते ।
 तेऽप्यनादृष्टिमिच्छन्ति महर्षा जायते भयम् ॥
 ब्राह्मणान् वेदविदुषः सर्वं शास्त्रविशारदान् ।
 तस्मै दर्पति पर्जन्यो यतैतान् पूजयेद्गृहः ॥
 त्रयो लोकास्तीयो वेदाश्चात्रमाद्य त्रयोऽग्नयः ।
 एतेषां रक्षणार्थाय संसृष्टा ब्राह्मणाः पुरा ॥
 लभे सम्ये समाधाय भौतं कुर्वन्ति ते द्विजाः ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
 य एवं कुरुते राजा गुणदोषपरोक्षणम् ।
 यगः स्वर्गं नृपत्वञ्च पुनः कीपं सन्वदयेत् ॥

दुष्टस्य दण्डः सृजनस्य पूजा न्ययेन कीपस्य च संग्रहहिः ।
 अथक्षपातोऽर्घ्येषु राष्ट्ररक्षाः पञ्चैव यज्ञाः कथिता नृपाणाम् ॥
 यत् प्रजापालने पुण्यं प्राप्नुवन्तीह पार्थिवाः ।
 न तु क्रतुसहस्रेण प्राप्नुयन्ति द्विजोत्तमाः ॥
 अलाभे देवस्यातर्नां हृदेषु च सरःसु च ।
 उद्धृत्य चतुरः पिष्टान् पारके स्नानमाचरेत् ॥
 षसायुक्रमसृङ्मज्जा भूतविट् कर्णविणखाः ।
 श्लेषान्घ्न्य दूपिकाः स्वेदो द्वादशैते नृणां मलाः ।
 पृष्ठां पृष्ठां कर्मणैव शक्तिरुत्तर मनीषिभिः ।
 मृद्धारिभिश्च पूर्वेषामुत्तरीयान्तु वारिण्या ॥
 शौधमद्गन्नाथामाभनमूयाऽस्यृहा दमः ।
 चक्षुषानि च विप्रस्य तथा दानं दयापि च ॥

न गुणान् गुणिनीहन्ति स्तौति चान्यान् गुणानपि
 न हृसेच्चान्नदीषांश्च सानसूया प्रकीर्त्तिता ॥
 अभक्ष्यपरिहारश्च संसर्गश्चाप्यनिन्दितैः ।
 आचारेषु व्यवस्थानं शौल्लमित्यभिधीयते ॥
 प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
 एतद्धि मङ्गलं प्रोक्तं सृष्टिभिर्धर्मदर्शभिः ॥
 शरीरं पीड्यते येन शुभेन त्वशुभेन वा ।
 अत्यन्तं तन्न कुर्वीत अनायासः सदच्यते ॥
 यद्योत्पन्नेन कर्त्तव्यं सन्तोषः सर्वयम्पु ।
 न स्पृहेत् परदारेषु साऽस्पृहा परिकीर्त्तिता ।
 बाह्यमाध्यात्मिकं वापि दुःस्वमुत्पाद्यतेऽपरैः ॥
 न कुपति न चाहन्ति दमइत्यभिधीयते ॥
 अहन्यहनि दातव्यमदीनेनान्तरात्मना ।
 स्तोकादपि प्रयत्नेन दानमित्यभिधीयते ॥
 परस्मिन् बन्धुवर्गे वा मित्रे हिष्ये रिषो तथा ।
 आत्मवदक्षितव्यं हि दयैषा परिकीर्त्तिता ॥
 यद्यैतैस्त्रैर्युक्तो गृहस्थोऽपि भवेद्द्विजः ।
 स गच्छति परं स्थानं जायते नेह वै पुनः ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाश्चैव पालनम् ।
 भातिष्यं वैश्वदेव्य इष्टमित्यभिधीयते ॥
 यापोकूपतडागादिदेयतायतनानि च ।
 अक्षप्रदानमारामाः पूर्त्तमित्यभिधीयते ॥
 इष्टं पूर्त्तं प्रकर्त्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 इष्टे न स्रभते व्यर्गं पूर्त्तं न मीचमाप्नुयात् ॥

इष्टापूर्त्तौ द्विजातीनां सामान्यौ धर्मसाधनौ ।
 अधिकारी भवेच्छूद्रः पुर्त्तौ धर्मं न वैद्विके ॥
 यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुधः ।
 यमान् पतत्वकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥
 आमृशंस्यं यमा सत्यमहिंसा दानमार्जवम् ।
 प्रीतिः प्रसादी माधुर्यं मार्दवञ्च यमा दश ॥
 शौच मित्र्या तपोदानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः ।
 व्रतमीनोपवासाश्च खानञ्च नियमा दश ॥
 प्रतिहृतिं कूशमयीं तीर्थवारिषु मल्लयेत् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः ॥
 मातरं पितरं वापि भ्रातरं सुहृदं गुरुम् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशफलं लभेत् ॥
 अपुत्रेणैव कर्त्तव्यं पुत्रप्रतिनिधिः सदा ।
 पिण्डोदकक्रियाहेतोर्यस्मात्तस्मात् प्रयत्नतः ॥
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतो मुखम् ।
 ऋणमग्निं सनयति अमृतत्वञ्च गच्छति ॥
 जातमात्रेण पुत्रेण पितृणामनृणी पिता ।
 तदङ्गि शुद्धिमाप्नोति नरकात्तायते हि सः ॥
 जायन्ते बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजते चाश्वमेधञ्च नीलं वा सपुत्रसृजेत् ॥
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभीरवः ।
 गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ॥
 फल्गुतीर्थे नरः स्यात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ।
 गयाशीर्षं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥

महानदीमुपस्पृश्य तर्पयेत् पितृदेवताः ।
 अचयान् लभते लोकान् कुलञ्चैव समुद्धरेत् ॥
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोगविषर्जिते ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥
 अचारलक्षणं भैक्षं पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ।
 त्रिरात्रं शङ्खपुष्पीभ्या ब्राह्मणः पयसा सह ॥
 मद्यभाण्डादृद्धिजः कश्चिदज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कर्मणा ॥
 पलाशविलुपत्राणि कुशान् पद्मान्युहुस्वरम् ।
 क्वाथयित्वा पिवेदापस्त्रिरात्रेणैव शुद्धयति ॥
 सायं प्रातस्तु यः सन्ध्यां प्रमादाद्दिग्भ्रमेत् सकृत् ।
 गायत्र्यास्तु सहस्रं हि जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 गोकाम्बान्तेऽथ वा ग्रन्थे स्थितः स्नानजपाद्विहिः ॥
 ब्रह्मकूर्चं चरेद्भक्त्या दानं दत्त्वा विशुध्यति ।
 गवां शृङ्गीदके स्नात्वा महानद्युपसङ्गमे ।
 सभुद्रदर्शनेनैव व्यालदष्टः शुचिर्भवेत् ॥
 हृकश्वानशृगालैस्तु यदि दृष्टश्च ब्राह्मणः ।
 हिरण्योदकासमिथं घृतं प्राश्या विशुध्यति ॥
 ब्राह्मणो तु शना दृष्टा जम्बुकेन हृकेण वा ।
 बुद्धितं गहनध्वजं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 सप्ततयं गुना दृष्टस्त्रिरात्रमुपचानयेत् ।
 राघृतं वायकं प्राग्यं यतशेषं समापयेत् ॥
 मोहात् प्रमादात् मनोनाद्वयतमङ्गं तु कारयेत् ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्धयति पुनरेव व्रती भवेत् ॥

ब्राह्मणान्नं यदुच्छिष्टमश्रत्यज्ञानतोद्भिजः ।
 दिनद्वयं तु गायत्र्या जप कृत्वा विशुद्धसि ॥
 चत्त्रियान्नं यदुच्छिष्टमश्रत्यज्ञानतोद्भिजः ।
 त्रिरात्रेण भवेच्छुद्धिर्यथा चत्त्रे तथा विशि ॥
 अभोज्यान्नं यथा भुक्त्वा स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा ।
 जग्धा मांसमभक्ष्यन्तु सप्तरात्रं यवान् पिवेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु सप्ताश्व पण्मासान् कृच्छ्रमाचरेत् ॥
 असस्य, ष्टेन संस्पृष्ट स्नानं तेन विधीयते ।
 तस्य चोच्छिष्टमश्रीयात् पण्मासान् कृच्छ्रमाचरेत् ॥
 अज्ञानात् प्राश्य विण्मूत्रं सुरासस्यृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥
 वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्च्यव्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥
 गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थशिवदूषिताम् ।
 प्रायोज्यं मृगमयं भाण्डं सिंहमन्त्रं तथैव च ॥
 गृहाद्विष्कम्भं तत्सर्वं गोमयेनीपलीपयेत् ।
 गोमयेनीपलिप्याय ऋगेनाप्रापयेत् पुनः ।
 ब्राह्मैर्मन्त्रैस्तु पूतन्तु हिरण्यकृशवारिभिः ।
 तेनैवाभ्युक्ष्य तद्देशं गुडते नात्र ऋशयः ॥
 राज्ञान्यै श्वपचैर्वापि बलाद्विचैानितो द्विजः ।
 पुनः कुर्वीत संस्कारं पद्यात् कृच्छ्रव्यचरेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु सप्ताश्व यत्नेन कृच्छ्रमाचरेत् ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि सूतकस्य विनिर्णयम् ।
 प्राग्दत्तं पुनश्चैव कथयिष्याम्यतः परम् ।
 एकाहाच्छुद्धते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 ब्रह्मात् केवलवेदसु निगुणी दशभिर्दिनैः ॥
 व्रतिनः शास्त्रपूतस्य आहिताग्नेस्तथैव च ।
 राज्ञस्तु सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥
 ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्धति ।
 सपिण्डानान्तु सर्वेषां गोवजः साप्तपौरुषः ।
 पिण्डायोदकदानञ्च शावाशौचं तथानुगम् ॥
 चतुर्थे दशरात्रे स्यात् षडहः पञ्चमे तथा ।
 षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्यात् सप्तमे ब्रह्मेव वा ॥
 अष्टमे दिनमेकान्तु नवमे प्रहरद्वयम् ।
 दशमे स्नानमात्रेण सूतके तु शुचिर्भवेत् ॥
 मृतसूतके तु दासीनां पत्नीनाञ्चातुलोमिनाम् ।
 भ्रामितुल्यं भवेच्छौचं मृते स्वामिनि यौनिकम् ।
 श्वस्फुटतृतीयसु सचेलः स्नानमाचरेत् ।
 चतुर्थे सप्तमैक्ष्यं स्यादेव गावविधिः स्मृत ॥
 एकत्र संस्कृतानान्तु मातृणामेकभोजिनाम् ।
 स्वमितुल्यं भवेच्छौचं त्रिमहातां षष्ट्यहः षष्ट्यहः ॥
 उद्रीचोरमधीचोरं यथात्रं मृतसूतके ।
 पाचकात्रं नवत्यादं भुक्त्वा चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 मृतकायमध्मनाय यस्तु प्राश्रति मानवः ।

- विराजमुपवास. स्यादेकरात्रं जले वसेत् ॥
 महायज्ञविधानन्तु न कुर्यान्मृतजन्मनि ।
 होमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्कान्नेन फलेन वा ॥
 बालस्वन्तर्दशाहे तु यत्नं यदि गच्छति ।
 सद्यएव विशुद्धिः स्यान्न प्रेत नैव सूतकम् ॥
 कृतं हस्तं कुर्वीत उदकं पिण्डमेव च ।
 स्वधाकारं प्रकुर्वीत नामोच्चारणं मेव च ।
 ब्रह्मचारी यतियैव मन्त्रे पूर्वकृते तथा ।
 यज्ञे विवाहकाले च सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विवाहोत्सवयज्ञेऽप्यनन्तरासृतसूतकं ।
 पूर्वसङ्कल्पितार्थस्य न दोषश्चातिरव्रवीत् ॥
 सृतसंजननादूर्ध्वं सूतकादौ विधीयते ।
 स्पर्शनाचमनाच्छुद्धिं सूतिकाञ्चैत्रं संस्पृशेत् ॥
 पञ्चमेऽहनि विज्ञेयं संस्पर्शं चतुर्यस्य तु ।
 सप्तमेऽहनि वैश्वस्य विज्ञेयं स्पर्शनं बुधैः ॥
 दशमेऽहनि शूद्रस्य कर्त्तव्यं स्पर्शनं बुधैः ।
 मासेनैवात्मशुद्धिं स्मृतसूतके सृतके तथा ॥
 व्याधितस्य कदर्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्व्वदा ।
 क्रियाहीनस्य भूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ।
 व्यसनास्त्राचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 स्वाध्यायव्रतहीनस्य सततं सूतकं भवेत् ॥
 द्वे कृच्छ्रे परिवृत्तिसु कन्याया कृच्छ्रमेव च ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं मातुः स्याद्विदुः सान्तपनं स्मृतम् ।
 कुक्षवामनखुच्छेषु गर्हितेऽथ जडेषु च ।

जाल्यभ्यवधिरे मूके न दोष परिवेदने ।
 क्लीबे देशान्तरस्थे च पतिते व्रजितेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोष परिवेदने ॥
 पिता पितामहो यस्य अग्रजो वापि कस्यचित् ।
 नाग्निहोत्राधिकारोऽस्ति न दोष परिवेदने ॥
 भार्यामरणपक्षे वा देशान्तरगतेऽपि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्रस्तथा पातकस युते ॥
 ज्येष्ठो म्नाता यदा नष्टो नित्य रोगसमन्वित ।
 अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्कस्य वचन यथा ॥
 नाग्नय परिधिन्दन्ति न वेदा न तपासि च ।
 न च श्राद्ध कनिष्ठो वै विना चैवाभ्यनुज्ञया ॥
 तस्माद्दम्भं सदा कुर्याच्छ्रुतिस्मृत्युदितश्च यत ।
 नित्य नैमित्तिक काम्यं यच्च स्वर्गस्य साधनम् ॥
 एकैक वर्द्धयेन्नित्य शक्ते कृष्णे च ह्रासयेत् ।
 अमावास्या न भुञ्जीत एष चान्द्रायणोविधि ॥
 एकैक श्रासमश्रियाक्षप्रहाणि त्रीणि पूर्ववत ।
 त्रप्रह परञ्च नाश्रीयादतिशुद्ध तदुच्यते ॥
 इत्येतत् कथित पूर्वै मह्यपातकनाशनम् ॥
 वेदाभ्यासरत चान्त महायज्ञक्रियापरम् ।
 न स्पृशन्तीह पापानि महापातकभान्यपि ॥
 वायुभक्षो दिवा तिष्ठे द्वात्रिंशैवाप्सु सूर्यदृक् ।
 जप्ता सहस्र गायत्र्या शुद्धिर्न ह्ययधादृते ॥
 यज्ञोदुम्बरविल्लैश्च कुशाखत्यपनागयो ।
 एतेषामुदक पीत्वा पर्णकच्छन्तदुच्यते ॥

पञ्चगव्यञ्च गोक्षीरदधिमूत्रशकटद्वयम् ।
 जग्ध्वा परेऽङ्गुपवसे देय सान्तपनो विधिः ॥
 पृथक्सान्तपनैर्द्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनं स्मृतम् ॥
 त्र्यहं सायं त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं भुङ्क्ते त्वयाचितम् ।
 त्र्यहं परञ्च नाग्नीयात् प्राजापत्योविधिः कृतः ॥
 सायं तु द्वादश ग्रासा प्रातः पञ्चदश स्मृताः ।
 अयाचिते चतुर्विंशः परेऽङ्गप्रनशनं कृतम् ॥
 कुक्कुटाण्डप्रमाणं स्यादद्यावदयस्य मुखं विशेत् ।
 एतदग्रासं विजानीयाच्छुद्धयर्थं कायशोधनम् ॥
 त्र्यहमुष्णं पिवे दीपस्त्र्यहमुष्णं पिवेत् पय ।
 त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षी दिनत्रयम् ॥
 पट्पलानि पिवे दापस्त्रिपलं तु पय पिवेत् ।
 पलमेकन्तु वै सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं त्रिधीयते ॥
 दध्ना च त्रिदिनं भुङ्क्ते त्र्यहं भुङ्क्ते च सर्पिणा ।
 क्षीरेण तु त्र्यहं भुङ्क्ते वायुभक्षी दिनत्रयम् ।
 त्रिपल दधिक्षीरेण पलमेकं तु सर्पिणा ।
 एतदेव व्रतं पुण्यं वैदिकं शकृमुच्यते ॥
 एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चेकेन पादकृच्छ्रं प्रकीर्तितः ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥
 -पिष्ट्याकदधिशक्नूनां पासद्य प्रतिवासरम् ।
 एकैकमपवासः स्यात् सौम्यकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥

एषां तिरात्रमभ्यासादेकेकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुषइत्येष ज्ञेयः पञ्चदशाहिकः ॥
 कपिलागोस्तु दुग्धाया धारीणं यत्पयः पिवेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोधयेत् ॥
 निशायां भोजनञ्चैव तज्ज्ञेयं नक्तमेव तु ।
 अनादिष्टेषु पापेषु चान्द्रायण मथोदितम् ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टैर्हि गुणदक्षिणैः ।
 यत्फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रैस्त्रयोधनम् ॥
 वेदाभ्यासरतः घान्तो धर्मशास्त्राण्यवेक्षयेत् ।
 शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥
 उक्तमेतद्विजातीनां महर्षेः । श्रूयतामिति ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च ॥
 जपस्तपस्तीर्थयात्रा प्रव्रज्या मन्त्रसाधनम् ॥
 देवताराधनञ्चैव स्त्रीशूद्रपतनानि पट् ॥
 • जीवद्भर्त्तरि या नारी उपोष्य व्रतचारिणी ।
 आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी नरक व्रजेत् ॥
 तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिवेत् ।
 शङ्करस्यापि विष्णोर्वा प्रयाति परम पदम् ॥
 • जीवद्भर्त्तरि वामाङ्गी मृते वापि सुदक्षिणे ।
 आह्वे यज्ञे विवाहे च पत्रो दक्षिणतः सदा ॥
 सोमं शौचं ददौ तासां गन्धर्व्यांश्च तथाऽहिरां ।
 पायकं सर्वमेध्यं च मेध्यं वै योपितां सदा ॥
 जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयं संस्कारैर्हि जठर्यते ।
 विद्यायां याति विप्रत्वं श्रेयिण्यस्तिभिरिव च ॥

वेदशास्त्राख्यधीति यः शास्त्रार्थञ्च निषेवते ।
 तदासौ वेदवित् प्रोक्तो वचनन्तस्य पावकम् ॥
 एकोऽपि वेदविद्वन्मं यं व्यवसेद्विद्विजोत्तमः ।
 स श्रेयः परमो धर्मो नाज्ञानमयुतायुतैः ॥
 पावकाद्भव दीप्यन्ते जपहोमैर्द्विजोत्तमाः ।
 प्रतिग्रहेण नश्यन्ति वारिणा इव पावकः ॥
 तान् प्रतिग्रहजान् दीपान् प्राणावामैर्द्विजोत्तमाः ।
 उत्सादयन्ति विहांसो वायु भेघानिवाम्वरे ॥
 भुक्त्वाचम्य यदा विप्र आर्द्रपाणिस्तु तिष्ठति ।
 लक्ष्मीर्बलं ययस्तेज आयुश्चैव प्रहोयते ॥
 यस्तु भोजनशालायामासनस्य उपसृशेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥
 पात्रोपरिस्थितं पात्रं यः संस्थाप्य उपसृशेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥
 न देवास्तृप्तिमायान्ति दातुर्भवति निष्फलम् ।
 हस्तं प्रचात्थ यस्वापः पिवेद्भुक्त्वा द्विजोत्तमः ।
 तदन्नमसुरैर्भुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥
 नास्ति वेदात् परं शास्त्रं नास्ति मातुः परो गुरुः ।
 नास्ति दानात् परं मित्रमिह लोके परत्र च ॥
 अपात्रेऽपि यदन्नं दहत्यासप्तमं कुलम् ।
 हृद्यं देवा न गृह्णन्ति कथञ्च पितरस्ताघा ॥
 आयसेन तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते ।
 अन्नं विहासमं भोक्तुर्दाता च नरकं व्रजेत् ॥
 इतरेण तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणः ।

न दद्याद्दामहस्तेन आद्यमेन कदाचन ॥
 मृत्समयेषु च पालेषु यः श्याडे भोजयेत् पितृन् ।
 अन्नदाता च भोक्ता च तावैव नरकं व्रजेत् ॥
 अभावे मृत्समये दद्याद्दग्नातस्तु तैर्हिजैः ।
 तेषां वचः प्रमाणं स्याद्वृत्तानृतमेव च ॥
 सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भिक्षादातुर्न धर्मोऽस्ति भिक्षुर्भुङ्क्ते तु किल्बिषम् ॥
 न च कांस्येषु भुञ्जीयादापद्यपि कदाचन ।
 पलागे यतयोऽग्रन्ति गृहस्थः कांस्यभाजने ॥
 कांस्यकस्य च यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्यभोजी यतिश्चैव प्राप्नुयात् किल्बिषं तयोः ॥
 अत्राप्युदाहरन्ति ॥ सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भुञ्जन् भिक्षुर्न द्रुष्येत् द्रुष्ये चैव परिग्रहात् ॥
 यतिहस्ते जलं दद्याद्भिक्षां दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तत्रैषं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ॥
 चरेन्नायुक्तीं हस्तिमपि स्त्रीश्चकुसादपि ।
 एकाग्रं नैव भोक्तव्यं वृष्टस्मृतिकुलादपि ॥
 अनापदि चरेद्यस्तु सिद्ध भेषं गृहे वसन् ।
 दग्ग्राहं पिबेदन्नमापसु ऋहमेव च ॥
 गोमूत्रेण तु संनिद्रं यावत्कं घृतापचितम् ।
 एतदन्नमिति प्रोक्तं भगवानभिरग्रयोत् ॥
 ब्रह्मचारी यतियैव विद्यार्थी गुरुपापकः ।
 अध्यागः श्रीकृष्णाय वदेत् भिक्षुकाः स्मृताः ॥

पण्डासान् कामयेन्मर्त्यां गर्भिणीमेव च स्त्रियम् ।
 आदन्तजननादूर्ध्वमेव धर्मो विधीयते ॥
 ब्रह्महा प्रथमश्चैव द्वितीयं गुरुतन्पगं ।
 तृतीयन्तु सुरापोऽयं चतुर्थं स्तैयमुच्यते ॥
 पापानश्चैव ससर्गः पञ्चमं पातकं महत् ।
 एषामेव विशुद्धयं चरेद्दर्पाण्यनुष्मात् ॥
 स्त्रीणि कृच्छ्राण्यकांस्ये दृग्रह्महत्वां व्यपीडति ।
 अर्हन्तु ब्रह्महत्वाया चत्रियेषु विधीयते ॥
 पद्भागो हादशयैव विट्शूद्रयोस्तथा भवेत् ।
 स्त्रीन् मासान्नक्षमशीवाद्भूमौ शयनमेव च ॥
 स्त्रीघातं शुद्धप्रतेऽप्येवं चरेत् कृच्छ्रान्दमेव च ।
 रजकं शैलुपयैव वेणुकर्मोपजीवनः ॥
 एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वै द्विजघ्नान्द्रायणश्चरेत् ।
 सर्वान्त्यजानां शमने भोजने सम्प्रवेशने ॥
 पराकेण विशुद्धिं स्याद्भगवानत्रिरव्रवीत् ।
 चाण्डालभाण्डे यत्तोयं पीत्वा चैव द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तत्रिंशद्दहान्यपि ।
 सस्पृष्टं यस्तु पक्वान्नमन्त्यजैर्वापुत्रदक्षया ॥
 अन्नानादुन्नाह्वयोऽशीयात् प्राजापत्यार्द्धमाचरेत् ।
 चाण्डालीन्नं यदा भुङ्क्ते चातुर्वर्ण्यस्य निष्कृतिः ॥
 चान्द्रायणं चरेद्द्विप्रः क्षत्रं सान्तपनं चरेत् ॥
 पद्भ्रातृमाचरेद्देश्यः पञ्चमश्च तथैव च ।
 विराट्माचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विशुद्धयति ॥
 ब्राह्मणो वृक्षमारूढश्चाण्डाली मूलसंस्तुय ॥

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्जाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 नक्तभोजी भवेद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥

एकवृक्षसमारूढयाण्डाली ब्राह्मणस्तथा ।

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्जाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥

एकशाखासमारूढयाण्डाली ब्राह्मणी यदा ।

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 त्रिरात्रोपिषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥

स्त्रिया स्नेच्छस्य सम्पर्काच्छुद्धिः सान्तपने तथा ।

तप्तशुच्छं पुनः कृत्वा शुद्धिरेषाभिधीयते ॥

सम्बन्धेन यथा भार्यां गत्वा स्नेच्छस्य सङ्गताम् ।

सचेलं स्नानमादाय घृतस्य प्राशनेन च ॥

स्नात्वा नदुग्दकैश्चैव घृतं प्राश्य विशुद्धयति ।

सृष्टहीतामपत्यार्थमन्यैरपि तथा पुनः ॥

चाण्डालस्नेच्छश्चपचकपालव्रतधारिणः ।

अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेण विशुद्धयति ॥

कामतस्तु प्रसूती वा तज्जमी नात्र संशयः ।

स एव पुरुष इत्र गर्भो भूत्वा प्रजायते ॥

तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विरमूत्रं कुरुते द्विजः ।

तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तयाण्डालं स्पृशते द्विजः ॥

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥

केशकीटनखस्रायु अस्थिकण्टकमेव च ।

स्पृष्ट्वा नदुःखदके स्नात्वा घृतं प्राश्य विगुडप्रति ॥
 मत्स्यस्त्रिजम्बुकास्थीनि नखशक्तिकपर्दिवाः ।
 स्पृष्ट्वा स्नात्वा हेमतप्तघृतं पीत्वा विगुडप्रति ॥
 गोकुले क्रन्दुशालायां ज्वेलचक्रे शुचक्रयोः ।
 अमीमांस्यानि शीचानि स्त्रीणाञ्च व्याधितस्य च ॥
 न स्त्री दूष्यति जाग्णे ब्राह्मणोऽवेदग्मिणा ।
 नापी मूत्रपुरीषाभ्या नाग्निर्दहति कर्मणः ॥
 पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः ।
 भुञ्जते मानवाः पश्चान्न ता दूष्यन्ति कर्हिचित् ॥
 असवर्णस्य यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निषेव्यते ।
 अथवा सा भवेन्नारी यावद्गर्भं न सुञ्चति ॥
 विमुक्ते तु ततः शल्ये रजसापि प्रदृश्यते ।
 तदा सा यद्व्रते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥
 स्वयं विप्रतिपन्ना या यदि वा विप्रतारिता ।
 बलान्नारी प्रभुक्ता वा चौरभुक्ता तथापि वा ।
 न त्याज्या दूषिता नारी न कामोऽस्या विधीयते ॥
 ऋतुकाले उपासीत पुष्यकालेन यद्व्रति ॥
 रजकर्मकारश्च नटी वरुड एव च ।
 कौवर्त्तमेदभिलाश्च सप्ते चान्व्यजा स्मृता ॥
 एषां गत्वा स्त्रियो मोहाद्भक्ता च प्रतिगृह्य च ।
 छच्छान्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दवहयम् ॥
 सैकंद्भुक्ता तु या नारी स्त्रेच्छैर्वा पापकर्मभिः ।
 प्राजापतेरन यद्व्रतं ऋतुप्रसवणेन तु ॥

लवाद्दृता स्वयं वापि परप्रेरितया यदि ।
 स्कन्धः क्ता तु या नारी प्राजापत्येन एह्यति ॥
 प्रारब्धदोषतपसां नारीणां यद्रजो भवेत् ।
 न तेन तद्व्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥
 मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तियं पिवति द्विजः ।
 कच्छपादेन एहेत पुनः संस्कारमर्हति ॥
 अन्त्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्पफलोपगाः ।
 उपभोग्यास्तु ते सर्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥
 चाण्डालेन तु संस्पृष्टं यत्तियं पिवति द्विजः ।
 कच्छपादेन एहेत आपस्तम्बोऽब्रवीत्कुनि ॥
 स्त्रीष्पोपानहविण्मूलस्त्रीरज्जोमद्यमेव च ।
 एभिः सन्दूषिते कूपे तीर्थं पीत्वा कथं विधिः ॥
 एकं द्वाहं त्रहं चैव द्विजातीनां विशोधनम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव नक्तं शूद्रस्य दापयेत् ॥
 सद्योवान्ते सचैलं तु विप्रस्तु स्नानमाचरेत् ।
 पथ्युपिने त्वहोरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥
 शिरःकण्ठीरुपादांश्च सुरया यस्तु लिप्यते ।
 दशपट्वितयेकाहं चरेदेवमनुकृमात् ॥

अवापुदाहरन्ति ॥ प्रमादाद्यद्यपः सुरां सकृत्पीत्वा द्विजोत्तमः ।

गोमूत्रयावकाहारो द्वाहं चैव एह्यति ॥
 मद्यपस्य निषादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।
 न देवा भुञ्जते तत्र न पिवन्ति हविर्जलम् ॥
 घृतिभ्रष्टा तु या नारी चतुर्भ्रष्टा च व्याधिनः ।
 प्राजापत्येन एहेत ब्राह्मणान् भोजयेद्य ॥

ये च प्रव्रजिता विप्राः प्रव्रज्याग्निजलावहाः ।
 अनायकान्निवर्तन्ते चिकीर्षन्ति गृहस्त्रितिम् ॥
 धारयेत्त्रोणिं कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिकं प्रोक्तं पुनः संस्कारमहंति ॥
 नाशौचं नोदकं नाशु नोपवादानुकम्पने ।
 ब्रह्मदण्डहतानां तु न कार्यं कटधारणम् ॥
 स्नेहं कृत्वा भयादिभ्यो यस्त्वे तानि समाचरेत् ।
 गोमूत्रयावकाहारः कृच्छ्रमेकं विशोधनम् ॥
 वृद्धः शौचस्मृतैर्लभः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः ।
 आत्मानं घातयेद्यसु भृग्वग्न्यनयनास्वभिः ॥
 तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्थिसञ्चयम् ।
 तृतीये तूदकं कृत्वा चतुर्थे त्राडमाचरेत् ॥
 यस्यैकापि गृहे नास्ति धनुर्वत्सानुधारिणी ।
 मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य तमःक्षयः ॥
 अतिदीहातिवाहाभ्यां नासिकाभेदनेन वा ।
 नदीपर्यंतसंरोधस्मृते पादोनमाचरेत् ॥
 षष्ठागवं धग्गहसं षड्गवं व्यावहारिकम् ।
 चतुर्गवं नृगंसानां द्विगवं गववध्यकृत् ॥
 द्विगवं वाहयेत् पादं मध्याङ्गं तु चतुर्गवम् ।
 षड्गवं तु त्रिपादोक्तं पूर्णाहिस्वष्टभिः षृतः ॥
 काष्ठलोद्गुलागीघ्नः कृच्छ्रं सान्तपनश्चरेत् ।
 प्राजापत्यं चरेन्मृत्सा अतिकृच्छ्रन्तु आयसैः ॥
 प्रायश्चित्ते तंतयोर्णे कुर्याद्वाघ्न्यभोजनम् ।
 अनुडुत्सरितां गाञ्च दद्याद्विप्राय दक्षिणाम् ॥

शरभोद्दृष्ट्यान्नागान् सिंहशार्दूलगर्द्भान् ।
हत्वा च शूद्रहत्यायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥
मार्जारगोधानकुलमण्डूकांश्च पतत्रिणः ।
हत्वा त्रहं पिवेत् चीरं क्लृप्त्वा वा पादिकञ्चरेत् ॥
चाण्डालस्य च संस्पृष्टं विस्मृत्स्मृष्टमेव वा ।
निरात्रेण विशुद्धिः स्यादमुक्तोच्छिष्टं तथाचरेत् ॥
वापीकूपतडागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
उद्वरेदुद्वटशतं पूर्णं पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
अस्थिचर्मावसिक्तेषु खरश्वानादिदूषिते ।
उद्वरेदुद्वकं सर्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥

गोदोहने चर्मपुटे च तीर्थं ग्रन्थाकारे कारकशिल्पिहस्ते ।
स्त्रीबालवृद्धाचरितानि यान्यप्रत्यक्षदृष्टानि शुचीनि तानि ॥
प्राकाररोधे विषमप्रदेशे सेनानिवेशे भवनस्य दाहे ।
आरब्धयज्ञेषु महोत्सवेषु तथैव दोषा न विकल्पनीयाः ॥
प्रपाप्सरस्ये भटकस्य कूपे द्रोण्यां जलं कीर्गविनिर्गतञ्च ।
श्वपाकचण्डालपरिपहे तु पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥

रेतोविस्मृत्संस्पृष्टं कोपं यदि जलं पिवेत् ।
त्रिगले णैव शुद्धिः स्यात् कुम्भे सान्त्तपनं तथा ॥
क्लिन्नभिनगर्भं यत् स्यादज्ञानादुदकं पिवेत् ।
प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥
उद्वोचोरं खरोचोरं मानुषीचोरमेव च ।
प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥
वशशाभेन संस्पृष्टं उच्छिष्टमु द्विजोत्तम ।
पद्मशिलापिपी भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥

शुचि गोदमिक्ततोमं प्रकृतिस्यं महीगतम् ।
 चर्मभाण्डैस्तु धाराभिस्तथा यन्वोद्धृतं जलम् ॥
 चण्डालेन तु संस्पृष्टः स्नानमेव विधीयते ।
 उच्छिष्टस्य च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेणैव शुद्धयति ॥
 आकराहृतवस्तूनि नाशुचीनि कदाचन ।
 आकराः शुचयः सर्व्वे वर्जयित्वा सुराकरम् ॥
 भ्रष्टाम्भष्टयवाद्यैवं तथैव चणकाः स्मृताः ।
 खजूरञ्चैव कपूरमन्यद्भ्रष्टतरं शुचि ॥
 अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीभिराचरितानि च ।
 अदुष्टाः सतत धारा वातीडूताश्च रेणवः ॥
 बहूनामेव लग्नानामेकघेदशुचिर्भवेत् ।
 अशौचमेकमात्रस्य नेतरेषां कथञ्चन ॥
 एकपङ्क्त्य पविष्टानां भोजनेषु पृथक् पृथक् ।
 यद्येको लभते नीलीं सर्व्वे तेऽशुचयः स्मृताः ॥
 यस्य पटे पटसूत्रे नीलीरक्तोहि दृश्यते ।
 स्त्रिरात्रं तस्य दातव्यं शेषाद्यैवोपवासिनः ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रावस्मृश्य स्मृत्यते यदि ।
 भगवन् । केन शुद्धिः स्यात्ततो ब्रूहि तपोधन ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रौ स्मृशन् हीनं दिवा जलम् ।
 तेनैव सर्व्वं शुद्धिः स्याच्छवस्स्पृष्टन्नु वर्जयेत् ॥
 देशकालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्षयेत्ततः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्याद्यस्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥
 देवयात्राविवाहेषु यज्ञप्रकरणेषु च ।
 उत्सवेषु च सर्व्वेषु स्पृष्टास्पृष्टिर्न विद्यते ॥

आरनालं तथा चीरं कन्दुऋ दधिशक्तवः ।
 स्नेहपक्वञ्च तक्रञ्च शूद्रस्यापि न दूयति ॥
 आद्रं मांसं घृतं तैलं स्नेहाद्य फलसम्भवाः ।
 अन्त्यभारुडस्थिता एते निष्क्रान्ता शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणः शूद्रजातिषु ।
 अहोरात्रोषितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 आहिताग्निस्तु यो विप्रो महापातकवान् भवेत् ।
 अम्बुप्रक्षिप्य पात्राणि पश्चादग्निं विनिर्दिशेत् ॥
 यो गृहीत्वाऽविवाहाग्निं गृह्णत्य इति मन्यते ।
 अन्नं तस्य न भोक्तव्यं वृथापाको हि सः स्मृतः ॥
 वृथापाकस्य भुञ्जानं प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः ।
 प्राणान् अम्बु विराचम्य घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 वेदिके लोकिके वापि हुतोच्छिष्टे जले क्षितौ ।
 यैश्वदेवं प्रकुर्वीत पञ्चसूनापनुत्तये ॥
 कनीयान् गुणवान् श्रेष्ठः श्रेष्ठये त्रिगुणो भवेत् ।
 पूर्वं पाणिं गृहीत्वा च गृह्याग्निं धारयेद्बुधः ॥
 ल्येष्टये द्यदि निर्दोषो गृह्णीयादग्निमपतः ।
 नित्यं नित्यं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न सशयः ॥
 महापातकसम्पृष्टः स्नानमेव विधीयते ।
 सम्पृष्टस्य यदा भुङ्क्ते स्नानमेव विधीयते ॥
 पतितैः सह संसर्गं मामादे माममेव वा ।
 शोभुलथावकाहारी मामार्हेन विपद्यति ॥
 लक्ष्म्याहं पतितस्यैव सहद्बुद्ध्या द्विजोत्तमः ।
 अविज्ञानाच्च तद्बुद्ध्या लक्ष्म्यं मान्सापनञ्चरेत् ॥

पतिताम्रं यदा भुक्तं भुक्तं चाण्डालवेश्मनि ।
 मासाहन्तु पिवेद्वारि इति शातातपोऽब्रवीत् ॥
 गोब्राह्मणहतानाञ्च पतितानां तथैव च ।
 अग्निना नच संस्कारः शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 यद्याण्डालीं द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः कृच्छ्रैर्विगृह्येत प्राजापत्यानुपूर्व्यशः ॥
 पतिताञ्चात्रमादाय भुक्त्वा वा ब्राह्मणो यद्दि ।
 कृत्वा तस्य समुत्सर्गमतिकृच्छ्रं विनिर्दिशेत् ॥
 अन्यहस्ताच्छवे क्षिप्तं काष्ठलोद्दृष्टणानि च ।
 न स्पृशेत्तु तयोच्छिष्टमहोरात्रं समाचरेत् ॥
 चाण्डालं पतितं श्लेच्छं मद्यमाण्डं रजस्वलाम् ।
 द्विजः स्पृष्ट्वा न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संस्पृशेत् ॥
 अतः परं न भुञ्जीत त्यक्त्वात्रं स्नानमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः समनुज्ञातं किरात्रमुपवासयेत् ।
 सष्टतं यावकं प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥
 भुञ्जानः संस्पृशेद्यन्मु वायसं कुक्कुटं तथा ।
 त्रिरात्रेषैव रुडिः स्याद्योच्छिष्टस्वहेन तु ॥
 आरूढो नैष्टिके धर्मे यन्मु प्रथवते पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेत्स्मात्समिति शातातपोऽब्रवीत् ॥
 पशुवेश्यामिगमने प्राजापत्यं विधीयते ।
 गवां गमने मनुप्रोक्तं व्रतं चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 अमानुषोपु गोवर्जमुदकपायामयोनिषु ।
 र्तः सिक्ता जले चैव कृच्छ्रं सान्तपनश्चरेत् ॥
 चदकां सूतिकां वापि अन्यजां स्पृशते यदि ।

निरात्रेणैव शुद्धिः स्याद्विधिरेष पुरातनः ॥
 संसर्गं यदि गच्छेच्चेदुदक्याम्बा तथास्यजैः ।
 प्रायश्चित्ती स विज्ञेयः पूर्व स्नानं समाचरेत् ॥
 एकरात्रश्चरेण्मूत्रं पुरीषे तु दिनत्रयम् ।
 दिनत्रयं तथा पाने मैथुने पञ्च सप्त वा ॥
 भोजने तु प्रसक्तानां प्राजापत्यं विधीयते ।
 दन्तकाष्ठे त्वहीरात्रमेव शौचविधिः स्मृतः ॥
 रजस्वला यदा स्मृष्टा स्नानचण्डालवायसैः ।
 निराहारा भवेत्तावत् स्नात्वा कालेन शुद्धति ॥
 रजस्वला यदा स्मृष्टा उद्भ्रजम्बुकशम्बरैः ।
 पञ्चरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्धति ॥
 स्मृष्टं रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या ब्राह्मणी च या ।
 एकरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्धति ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या क्षत्रियी च या ।
 निरात्रेण विगुद्धिः स्याद्ब्राह्मणस्य वचनं यथा ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या वैश्वसम्भवा ।
 चतुरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्धति ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या शूद्रसम्भवा ।
 यद्वात्रेण विगुद्धिः स्याद्ब्राह्मणीकामकारतः ॥
 अकामतयरेद्द्वैवं ब्राह्मणी सर्वतः स्मृयेत् ॥
 चतुर्णामपि वर्णानां गुहिरिया प्रकीर्त्तिता ॥
 उच्छ्रितेन तु संस्पृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन यः ।
 भोजने मूत्रचारे च शङ्क्य वचनं यथा ॥
 स्नानं ब्राह्मणसंस्पृष्टे जपहीमो तु क्षत्रिये ।

वैश्ये नक्तञ्च कुर्वीत शूद्रे चैव उपोषणं ॥
 चर्मको रजको वैश्या धीवरो गटकस्तथा ।
 सतान् स्पृष्ट्वा द्विजो मोहादाचादेत् प्रयतोऽपि सन् ॥
 एतैः स्पृष्टो द्विजो निश्चयेकरात्रं पयः पितेत् ।
 उच्छिष्टैस्त्रैस्त्रिरात्रं स्याद्दृतं प्राश्य विशुद्धति ॥
 यस्तु ह्यायां श्वपाकस्य ब्राह्मणस्तुधिगच्छति ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीति घृतं प्राश्य विशुद्धति ॥
 अभिशस्ती द्विजोऽरखे ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ।
 मासोपवासं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ॥
 वृथाभिष्योपयोगेन भ्रूणहत्याव्रतचरेत् ।
 अब्भघ्नी द्वादशघ्नेन पराकीर्णैव शुद्धति ॥
 शठञ्च ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 निर्गुणं सगुणो हत्वा पराकव्रतमाचरेत् ॥
 उपपातकसंशुक्तो मानवो म्रियते यदि ।
 तस्य संस्कारकर्त्ता च प्राजापत्यद्वयचरेत् ॥
 प्रभुञ्जानोऽतिसस्त्रे हं कदाचित् स्पृगते द्विजः ।
 त्रिरात्रमाचरेन्नक्तैर्निस्त्रे ह्मथ वाचरेत् ॥
 विडालकाकादुच्छिष्टं जग्धा श्वनकुलस्य च ।
 केयकीटावपन्नञ्च पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चमं ॥
 सट्टयानं समारुह्य खुरयानञ्च कामतः ।
 स्नात्वा विप्रो जितपासः प्राणायामेन शुद्धति ॥
 संख्याद्धतीं सप्रणवां गावन्त्रीं शिरसा सह ।
 त्रिःपठेद्वा घटापाणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 अरुद्भिर्गुणगोमूत्रं सर्पिर्दद्याच्चतुर्गुणं ।

घोरमष्टगुणं देयं पञ्चगव्ये तथा दधि ॥

पञ्चगव्यं पिवेच्छूरो ब्राह्मणश्च सुरां पिवेत् ॥

घभी तौ तुल्यदोषौ च वसती नरके चिरं ॥

शजा गावो महिष्यश्च श्रमिष्यं भक्षयन्ति याः ।

दुग्धं हव्ये च कव्ये च गोमयं न विलेपयेत् ॥

जनस्तनीमधिकांवा या चान्या स्तनपायिनी ।

तासां दुग्धं न ह्येतव्यं हुतं चेवाहुतं भवेत् ॥

ब्राह्मीदने च सोमे च सौमन्तोन्नयने तथा ।

जातयाहे नवत्याहे भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥

राजान्नं हरते तेजः शूद्रान्नं ब्रह्मवर्षसं ।

स्वसुतान्नञ्च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलं ॥

स्वसुता अपजाता च नाश्रीयात्तद्गृहे पिता ।

अन्नं भुङ्क्ते तु मायायां पूयं स नरकं व्रजेत् ॥

अधीत्य चतुरी वेदान् सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।

नरेन्द्रभवने भुक्त्वा विष्ठायां जायते कृमिः ॥

नवत्याहे त्रिपक्षे च परमासे मासिकेऽब्दिके ।

पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्ते नापदि द्विजः ॥

चान्द्रायणं नवत्याहे पराको मासिके तथा ।

त्रिपक्षे चैव कृच्छ्रः स्यात् परमासे कृच्छ्रमेव च ।

‘षाब्दिके पादकृच्छ्रः स्यादेकाहः पुनराब्दिके ॥

ब्रह्मवर्ष्यमनाधाय मासत्याहेषु पर्वसु ।

द्वादशाहे त्रिपक्षेऽब्दे यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ॥

पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलोकं गता अपि ॥

एकादशाहेऽहोरात्रं भुक्त्वा संचयने त्रयहं ।

उपोष्य विधिवद्विप्रः कुमाण्डीं जहुमादृष्टतं ॥
 पक्षे वा यदि वा मासे यस्य नाशन्ति वैद्विजाः ।
 भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजयान्द्रायणं चरेत् ॥
 यत्र वेदध्वनिध्वान्तं न च गोभिरलङ्कृतम् ।
 यत्र बालैः परिवृतं श्मशानमिव तद्गृहं ॥
 हास्येऽपि बहवो यत्र विनाऽधर्मं वदन्ति हि ।
 विनापि धर्मशास्त्रेण स धर्मं पावनः श्रुतः ॥
 हीनवर्णं च यः कुर्यादज्ञानादभिवादनं ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुद्धप्रति ॥
 समुत्पन्ने यदा स्नाने भुङ्क्ते वरपि पिवेद्यदि ।
 गायत्रप्रष्टसहस्रं तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 शङ्खान्या दन्तकाष्ठञ्च प्रत्यक्षं लवणं तयार ।
 मृत्तिकाभक्षणञ्चैव तुभ्यं गोमांसभक्षणं ॥
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधियमोषु च ।
 कार्पास दन्तकाष्ठञ्च विशोरपि हरेच्छिर्यं ॥
 सुव्यंघातनखराशु, स्नानवस्त्रवटोदकं ।
 मूर्धनोरिणुकेशाम्बु, हन्ति पुण्यं दिवाकृतं ॥
 मूर्धनोरजकेशाम्बु, देवतायतनोद्भवं ।
 तेनाशुगुण्डितं तेषु यद्वाप्य प्रुतएष सः ॥
 मृत्तिकाः सप्त न प्राद्या वल्मीके मृपिकस्यले ।
 श्वन्तर्जले श्मशानान्ते ब्रह्ममूले सुरानवे ।
 हृषभैश्च तथोत्सृजाति श्रेयस्कामैः सदा भुवैः ॥
 शुचौ देगे तु संपाद्या कर्कराश्वविवर्जिता ।
 पुरीषे मेघुने होमे प्रस्रावे दन्तधावने ।

स्नानभोजनजप्येषु सदा मौन समाचरेत् ॥
 यस्तु सवतसर पूर्ण भुङ्क्ते मोनेन सर्वदा ।
 युगकीटिसहस्रेषु स्वर्गलोके महोत्तरे ॥
 स्नान दान जप होम भोजन देवताचर्चन ।
 प्रोढपादो न कुर्वीत स्वाध्याय पितृतर्पण ॥
 सर्वम्बमपि धो दद्यात् पातयित्वा टिजोत्तम ।
 नांययित्वा तु तत सर्वं नूर्णहत्याफल लभेत् ॥
 ग्रहणोद्वाहसंक्रान्तो स्त्रीयाश्च प्रसवे तथा ।
 दानं नैमित्तिक ज्ञेय रात्रौ चापि प्रशस्यते ॥
 क्षौमज वाद्य कार्पास पट्टसूत्रमद्यापि वा ।
 यज्ञोपवीत यो दद्याद्दस्वदानफलं लभेत् ॥
 काम्यस्य भाजन दद्याद्दृष्टपूर्णां सुगोभनम् ।
 तथा भक्त्या विधानेन अग्निष्टीमफल लभेत् ॥
 श्राद्धकाले तु यो दद्याच्छोभनो च उपानहो ।
 स गच्छत्यन्यमार्गोऽपि अन्नदानफल लभेत् ॥
 तैलपात्रं तु यो दद्यात् सपूर्णन्तु समाहित ।
 स गच्छति ध्रुव स्वर्गे नरो नाम्नाय सगय ॥
 दुर्भिक्षे अन्नदाता च सुभिक्षे च हिरण्यदः ।
 पानीयदम्पूरुखे च स्वर्गलोके महोत्तरे ।
 यावद्वर्षप्रसृता गोमूत्रायत् सा पृथिवी स्मृता ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्याद्वीर्यो गान्धदाति यः ॥
 तेनाग्नयो हुता सम्यक् पितरस्तेन तर्पिता ।
 देवास पुनिता सर्वे यो ददाति गयाश्लिवः ॥
 सप्तप्रभृति यत्पाप मातृक पैतृक तथा ।

तत् सर्वं नश्यति क्षिप्रं वस्त्रदानान्न संशयः ॥
 कृश्याजिनञ्च यो दद्यात् सर्वोपस्कारसंयुतम् ।
 चद्वरेन्नरकस्थानात् कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥
 आदित्या वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।
 शूलपाणिसु भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ॥
 बालुकानां कृता राशि र्यावत् सप्तर्षिमण्डनम् ।
 गते वर्षे शते चैव पलमेकं विशीर्यति ॥
 क्षयञ्च दृशते तस्य कन्यादानेन चैव हि ।
 आतुरे प्राणदाता च त्रीणि दानफलानि च ॥
 सर्वेषामेव दानानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ।
 पुत्रादिस्त्रजने द्रव्यादिप्राय च न कैतवे ॥
 सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ।
 ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्वशास्त्रविशारदे ॥
 मातृपितृपरि चैव ऋतुकालाभिगामिनि ।
 शीलचारित्संपूर्णे प्रातःस्नानपरायणे ॥
 तस्यैव दीयते दानं यदीच्छेच्छेय आत्मनः ॥
 संपूज्य विदुषो विप्रानन्येभ्योऽपि प्रदीयते ।
 तत्कार्यं नेव कर्त्तव्यं न दृष्टं न श्रुतं मया ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि श्राद्धकर्मणि ये द्विजाः
 पितृणाञ्चयं दानं दत्तं येषान्तु निष्फलम् ॥
 न होनाज्ञो न रोगी च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ।
 नित्यक्षान्तयादी च तांस्तु श्राद्धे न भोजयेत् ॥
 हिंसारतं च कपटं उपगूह्य श्रुतं च य ।
 किङ्कर कपिल काण श्विषिण रोगिणन्तथा ॥

दुषभ्राणं शीर्णकेशं पाण्डुरोगं जटाधरं ।
 भ्राणदाणकमुग्रञ्च द्विभार्यं हृषलीपतिं ॥
 भेदकारी भवेच्चैव बहूपीडाकरोऽपि वा ।
 हीनातिरिक्तगात्रीवा, तमप्यपनयेत्तथा ॥
 बह्वभोग्ना दीनमुखी मत्सरी क्रूरबुद्धिमान् ।
 एतेषां नैव दातव्यः कदाचिद्धै प्रतिग्रहः ॥
 अथ चिन्मन्त्रविद्ययुक्तः शारीरैः षड्क्लिष्टूपणैः ।
 पद्व्यं तं यमः प्राह षड्क्लिष्टपावन एव सः ॥
 श्रुति, श्रुतिश्च विप्राणां नयने द्वे प्रकीर्त्तिते ।
 काणः स्यादेरुहीनोऽपि हाभ्यामन्धः प्रकीर्त्तितः ॥
 न श्रुतिर्न श्रुतिर्यस्य न शीलं न कुलं यतः ।
 तस्य यादं न दातव्यं त्वन्धकस्यात्रिरन्नवीत् ॥
 तय्याहे देन शास्त्रेण ब्राह्मण्यं ब्राह्मणस्य तु ।
 न चैकेनैव वेदेन भगवानत्रिरन्नवीत् ॥
 योगस्यैर्लोचनेर्गुणः पादापञ्च प्रयच्छति ।
 'नीकिक्रमेय शास्त्रोक्तं पश्येद्येवाधरोत्तरं ।
 वेदैय ऋषिभिर्गीतं दृष्टिमान् शास्त्रवेदवित् ॥
 यतिनश्च कुलीनश्च श्रुतिष्प्रतिरतं मदा ।
 तादृगं भोजयेच्छ्राद्धे पितृणामघ्नय भवेत् ॥
 यावतो यमते पानान् पितृणां दीततेजसाम् ।
 पिता पितामहपैय तथैव प्रपितामहः ।
 नरयाम्ना त्रिमुषास्ते धृवं यागित त्रिपिष्टपम् ॥
 तय्यादिप्रं परीक्षेत यादकान्ने प्रयत्नतः ॥
 न निष्पति यः यादं प्रमोतपिष्टको द्विजः ।

इन्द्रक्षये मासि मामि प्रायश्चित्तो भवेत्तु सः ॥
 सूर्ये कन्यागते कुर्याच्छ्राद्धं यो न गृह्णीष्यमी ।
 धनं पुत्रान् कुलं तस्य पितृनिष्ठासपीडया ॥
 कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति सत्सुतान् ।
 शून्या प्रेतपुरी सर्वा यावद्दृष्टिकदर्शनम् ॥
 ततो दृष्टिकसंप्राप्ते निराशाः स्मितरोगताः ।
 पुनः स्वभयनं वान्ति श्रापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 पुत्रं वा भ्रातरं वापि दौष्टिवं पौत्रकं तथा ।
 पितृकार्ये प्रसक्ता ये ते यान्ति परमां गतिम् ॥
 यथा निर्मन्वनादग्निं सर्व्वकाष्ठेषु तिष्ठति ।
 तथा स दृश्यते धूमं प्राच्छ्राद्धदानान्न संग्रयः ॥
 सर्व्वशाम्नाथगमनं सर्व्व तीर्थावगाहनम् ।
 सर्व्वयज्ञफलं विन्द्याच्छ्राद्धदानान्न संग्रयः ॥
 महापातकसयुक्तो यो युक्तचोपपातके ।
 घनैर्मुक्तो यथा भानूराहुमुक्तश्च चन्द्रमाः ॥
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तः सर्व्वपापं विलङ्घयेत् ।
 सर्व्वसौख्यं स्वयं प्राप्सुः श्राद्धदानान्न संग्रयः ॥
 सर्व्वपापमेव दानानां श्राद्धदानं विशिष्यते ।
 मेरुतुल्यं कृतं पापं श्राद्धदानं विमोघनम् ॥
 श्राद्धं कृत्वा तु मर्त्यो वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भवेत् ॥
 एतत् सर्व्वं भया ख्यातं श्राद्धकाले समुत्थिते ।
 वैश्वदेवे च होमे च देवताभ्यर्चने जपे ॥

अमृतं तेन निप्रान्नमृग्यजुःसामसंस्कृतम् ॥
 स्यंधहारानुपूर्वेण धर्मैण वलिभिर्जितम् ।
 क्षत्रियान्नं पयस्तेन घृतान्नं यज्ञपालने ॥
 देवो मुनिर्द्विजो राघा वैश्यं शूद्री निषादकः ।
 परस्त्रिच्छोऽपि चाण्डालो विप्रा दशविधाः स्मृताः ॥
 सन्ध्यां स्नानं जपं होमं देवतानित्यपूजनम् ।
 धृतिधिं वैश्वदेवञ्च देवव्राह्मण उच्यते ॥
 शाके पत्रे फले मूले वनवासे सदा रतः ।
 निरतोऽहरहः श्राद्धे स विप्रो मुनिरुच्यते ॥
 वेदान्तं पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् ।
 साङ्गयोगविचारस्यः स विप्रो द्विज उच्यते ॥
 अस्याहताय धन्वानः संग्रामे सर्वसमुखे ।
 आरम्भे निर्जिता येन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥
 क्षपिकर्भरतो यद्य गवाञ्च प्रतिपालकः ।
 याषिञ्चय्यवसायद्य स विप्रो वैश्य उच्यते ॥
 लाक्षान्वणमंमिथ्रं कुसुमं धीरसर्पिणः ।
 विक्रेता मधुमांसानां स विप्रः शूद्र उच्यते ॥
 शीरस्य तस्करस्यैव सूपको दंगकस्तथा ।
 मत्प्यमांसि सदानुयो विप्रो निषाद उच्यते ॥
 ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मक्षत्रेण गरितः ।
 तेनैव स च पापेन विप्रः परुरुदाहृतः ॥
 यापीकपतदागानामागानस्य मरःसु च ।
 निःशङ्कं रोधकयेव स विप्रो रोच्छ उच्यते ॥
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य गर्यधर्मैरिवर्जितः ।

निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रद्याण्डाल उच्यते ॥

विहीनाद्य पठन्ति शास्त्रं शास्त्रेण हीनाद्य पुराणपाठाः ।

यहीनाः क्षपिणी भवन्ति भ्रष्टास्ततो भागवता भवन्ति ॥

ज्यातिर्विदो ह्यथर्वीयः कीराः घौराणपाठकाः ।

आदि यज्ञे महादानं वरणीयाः कदाच न ॥

आहश्च पितरं घोरं दानं चैव तु निष्कलम् ।

यज्ञे च फलहार्निः स्यात्समात्तान् परिवर्जयेत् ॥

आविकथितकार्य वैद्यो नक्षत्रपाठकः ।

चतुर्विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ।

भागधो माधुर्यैव कापटः कीटकानजौ ।

पञ्च विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥

कथं क्रीता च या कन्या पत्नी सा न विधीयते ।

तस्यां जाताः सुतास्तेषां पितृपिण्डं न विद्यते ॥

अष्टशल्यागती नीरं पाणिना पिवते द्विजः ।

सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥

जर्द्धजह्नेषु विप्रेषु प्रक्षाल्य चरणद्वयम् ।

तावद्याण्डालरूपेण धावद्गङ्गां न मज्जति ॥

दीपशय्यासनच्छाया कार्पासं दन्तधावनम् ।

अजारेणुसृष्टं चैव शक्रस्यापि त्रियं हरेत् ॥

गृहाद्दशगुणं कूपं कूपाद्दशगुणं तटम् ।

तद्गृहाद्दशगुणं नद्यां गङ्गासंख्या न विद्यते ।

स्रवद्वयद्वयाह्वयं तीर्थं रत्नस्यं चत्रियं तथा ।

धापीकूपे तु वैश्वस्य शीघ्रं भाण्डोदकं तथा ॥

तीर्थस्नानं महादानं यच्चान्यत्तिलतर्पणम् ।

अद्भमेकं न कुर्वीत महागुरुनिपाततः ॥
 गङ्गा गया त्वमावस्या वृद्धिश्चावे चयेऽहनि ।
 मघापिण्डप्रदानं स्यादन्यत्र परिवर्जयेत् ॥
 घृत वा यदि वा तैलं पयोवा यदि वा दधि ।
 चत्वारो ह्यज्यसंस्थान हुतं नैव तु वर्जयेत् ॥
 शुक्लेतानृषयो धर्मान् भाषितानविषा स्वयम् ।
 हृदमूचुर्महात्मान सर्वे ते धर्मानिष्ठिताः ॥
 य इद धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतन्द्रिताः ।
 इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥
 विद्यार्थी लभते विद्या धनकामो धनानि च ।
 आयुष्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं त्रियम् ॥
 इति श्रीश्रुतिमहविष्मृतिः समाप्ता ।

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥

—००—

अथ वृद्धाले यस्मृतिप्रारम्भः ॥

अज्ञानतिमिराम्बुस्य वृतेनानेन केशव । ।
प्रसौद सुमुखोनाथ । ज्ञानदृष्टिप्रदो भव ॥
इताग्निहोत्रमासीन मलिं श्रुतवतां वरम् ।
उपगम्य प्रपृच्छन्ति ऋषयः संशितव्रताः ॥
भगवन् ! केन दानेन जप्येन नियमेन च ।
पृथन्ति पातकैर्युक्ता स्तद्वृद्धि त्वं महामुने ।
अपि ख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा ।
सर्वेषां क्षीपपातानां शुद्धिं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥
प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा ।
शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पापेभ्यश्च द्विजपंभाः ॥
प्राणायामान् पवित्रांश्च व्याहृतिं प्रणव तथा ।
पवित्रपाणिरासीनो ह्यम्यसेद्ब्रह्म नैत्यिकं ॥
श्रावतयेत्सदा विप्रः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
आकेशादानैस्त्रापात्तु तपस्तप्यतुत्तमम् ॥
निरोधाज्जायते वायु र्वायोरग्निर्हि जायते ।
अग्नेरापोऽभिजायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥
एवञ्चममांस रुधिर मेदीमज्जास्थिभिः कृताः ।
तथेन्द्रियकृता दोषाः दहन्ते प्राणनिपहात् ॥

प्राणायामैर्दंष्ट्रीदीपान् धारणाभिश्च किंस्त्रिषान् ।
 प्रतीहारिण विषयान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥
 नच तीव्रेण तपसा न स्वाध्यायैर्नचेज्यया ।
 गतिं गन्तुं हिजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥
 योगात्संप्राप्यते ज्ञानं योगाद्भ्रमस्य लक्षणम् ।
 योगः परं जपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत् ॥
 प्रणवाद्या स्थाया देवाः प्रणवे पर्युपस्थिताः ।
 वाङ्मयः प्रणवं सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रणवे नित्ययुक्तस्य व्याहृतीषु च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ।
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥
 गायत्री ब्राह्मणी प्रोक्ता पावनं परम तथम् ।
 सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥
 त्रिपठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ।
 इति हृद्वाक्त्रियश्रुतौ प्रथमोऽध्यायः ॥
 प्राणायामांस्तु यः कुर्याद्यथाविधि समाहितः ।
 अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नशति ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यदेनः कुरुते निश्चि ।
 उत्तिष्ठन् पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामैस्तु यध्यति
 प्राणायामैः स्वमात्मानं संयम्यान्ते पुनः पुनः ॥
 दृश दृष्टग्रभिर्वापि चतुर्विंशत्क्षरं तपः
 कीलं जम्बूप इत्येतदासिष्ठं च त्रिचं प्रति ॥
 कृष्णान्नं पावमानं च सुरापोऽपि हि यध्यति
 सलज्जमास्य वागीयं निवसद्दृश्यमेव च ॥
 सुवर्णं मपहत्यापि क्षणाद्भवति निर्मलः ॥

हविष्मांस्तु यमभ्यस्यं न तमभ इतोतिष ।
 सूक्तं तु पीरुषं जप्त्वा सुच्यते गुरुतत्पगः ॥
 सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ।
 अपि म्रूणहनं मासात्पुनन्यहरहः कृताः ।
 अथवाप्तु निमज्जन्त स्त्रिः पठेदधमर्यणम् ॥
 यथाश्रमेधः क्रतुराट्तादृशं मनुर्व्रवोत् ।
 चारभयज्ञः क्षत्रस्य हविर्यज्ञो विशामपि ॥
 पाकयज्ञस्तु शूद्राणां जपयज्ञो द्विजोत्तमः ।
 चारभयज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ॥
 उपांशु स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ।
 उपांशुस्तु चलज्जिह्वादशनच्छद ईरितः ॥
 निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा मानसः स्मृतः ।
 सहस्रं परमां देवीं शतमंध्यं दशावराम् ॥
 गायत्रीं यः पठेद्विप्रः न स पापेन लिप्यते ।
 चत्रियो बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः ॥
 वित्तेन वैश्याशूद्रौ तु जपहोमै द्विजोत्तमः ।
 यथात्रा रथहीनास्तु रथो वाग्वैर्यथा विना ॥
 एवं तपोऽप्यविद्यस्य त्रिद्या वाप्यतपश्चिनः ।
 बधाम् मधुसंयुक्तं मधु यात्रे न संयुतम् ॥
 एवं तपय विद्याच संयुक्तं भेषजं महत् ।
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं लपतत्परम् ॥
 कुम्भितैरपि वर्तमानं एनो न प्रतियुष्यते ॥
 इति उद्गादिदग्गतो द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथाकार्यगतं सायं कृतं वेदस्य साध्यते ।
 सर्वं हि नस्ति वेदाग्निर्दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
 यथा जातबली वज्रिर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् ।
 तथा दहन्ति वेदज्ञाः कर्मजं दोषमात्मनः ॥
 यथा महाङ्गदे लोष्टं क्षिप्रमप्सु विनश्यति ।
 एवमात्मकृतं पापं तथी दहति देहिनः ॥
 न वेदवलमाश्रित्य पापकर्मरतो भवेत् ।
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दहेत्कर्म च नेतरत् ॥
 तपस्तपति योऽरुण्ये मुनिर्मूलफलाशनः ।
 ऋचमेकां च योऽधीते तच्छतानि च तत्फलम् ॥
 वेदाभ्यासोऽन्वह शक्त्या महायज्ञक्रियाक्षमाः ।
 नाशयन्त्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपह्वं हयेत् ।
 विभेत्यल्पश्रुताद्देदी मामयं प्रतरिष्यति ॥
 याजनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ।
 विप्रेषु नभवेद्दीपो ज्वलनार्कसमा हिजाः ।
 यद्वास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोज्यप्रतिग्रहे ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदत शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहमतः परम्
 एषां जपेद्य होमैश्च शुध्यन्ति सस्तिना जनाः ॥
 अधमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्यः शरत्समाः ।
 कुष्माण्डा पावमानाश्च दुर्गासायित्रप्रयापि च ॥
 शतरुद्रमथर्वशिरसं त्रिसुषर्णमहाव्रतम् ॥
 अतिष्ठन् गाः पदघोसा. सामनि व्याहृतिस्तथा ॥

गारुडानि च सामानि गायत्रीं रैवतन्तथा ॥

पुरुषव्रतञ्च भावञ्च तथा वेदकृतानि च ॥

अग्निह्वा वाहस्यत्यञ्च वाक्सूक्तञ्च हुवंस्तथा ॥

गोसूक्तञ्चाश्वसूक्तञ्च इन्द्रगुह्ये च सामनि ।

श्रीष्याज्यदीहानि रथन्तरं अग्ने व्रतं वामदेव्यं ब्रह्म ॥

एतानि जप्यानि पुनाति पापाज्जातिस्मरत्वं लभते यदिच्छेत् ।

अग्ने रपत्वं प्रथमं सुवर्णं भूर्वेषावो सूर्यसुताश्च याव ॥

लोकास्त्रयस्ते न भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥

सर्वेषा मेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ॥

हाटकचित्तिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ।

सर्वकामफला वृत्रा नदाः पायसकर्दमाः ॥

काञ्चना यत्र प्रासादा स्तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ।

वैशाखां पोर्णमास्यान्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ॥

तिलान् क्षौद्रेण संयुक्तांस्तर्पयित्वा यथाविधि ।

प्रीयतां धर्मराजिति तद्देश्मनि स वर्धते ॥

यावज्जीवकृत पापन्तत्क्षणादेव नश्यति ।

सुवर्णानि तु यो दद्यात् सुमुख कृतमङ्गलम् ॥

तिनैर्दद्यात्तु यो भूमिन्तस्य पुण्यफलं शृणु ।

ससुवर्णा धरा धेनुः समैतवनकानना ॥

या तु सागरपर्यन्ता भयेद्दत्ता नु संग्रय ।

तिलान् कृणाजिने कृत्वा सुवर्णमधुसर्पिषः ॥

ददाति यस्मिन् विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।

इति ब्रह्मविद्यस्मृती तृतीयोऽध्यायः ॥

अथातो रहस्यप्रायश्चित्तानि व्याख्यास्याम सामान्श्र
 मगम्यागर्मनन्दरन्नभोजनान्तौ रहस्यौ रहस्यं प्रकाशस्या
 वनमनुतिष्ठेत् । अथवाप्तुनिमज्जन् स मन्दोऽयं तिराहृत्य
 शुध्येत् । गोवैश्वधे कन्यादूषणे इन्द्रशुक्ल इत्यपः पीत्वा मुच्यते ॥

वेदस्यैव गुणं जप्त्वा सद्यः शोधनमुच्यते ।

एकादशगुणान्वापि रुद्रानाहृत्य शुध्यति ॥

महाघातकोपपातकेभ्यो मलिनौकरणेभ्यो मुच्यते । द्वि-
 पदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके त्रिः कृत्वोऽन्तर्जले प्रोक्ष्य
 विमुच्येत महैनस ॥

ब्राह्मणीगमने स्रात्वादकुम्भान् ब्राह्मणाश्च दद्यात्
 क्षत्रियावैश्यागमने तापसास्त्रिराहृत्य शुध्यति ॥ शूद्रागमने
 अधमर्षणं तिराहृत्य शुध्यति । गुरुदारान् गत्वा हृषभद्वादशा
 हृत्या शुध्यति अपेयं पीत्वा अधमर्षणेनापः पीत्वा विशुध्यति

अशक्त प्रायश्चित्ते सर्वरात्रमनुशीच्य शुध्येत् ॥ अग्निसोम
 इन्द्रोऽम् इति जपित्वा कन्यादूषी विमुच्यते ॥

सोमं राजानमिति जपित्वा विषदाः अग्निदाय विमुच्यन्ते ॥
 सर्वेषामेव पापानां सङ्घरे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतप्ती वाऽगम्यागामी तथैव च ॥

'ध्वर्षोद्यी च गोघ्नश्च तथा विस्त्रम्भघातक' ।

शरणागतघातो च कूटसाची त्वकार्यं कृतम् ॥

एवमाद्येषु चान्येषु पापेष्वभिरतथिरम् ।

प्राणायामांस्तु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्यस्योदयनं प्राप्य निर्मला धीतकस्मयाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमा इव पावकाः ॥
 न हि ध्यानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
 श्वपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेनैवात्र लिप्यते ॥
 ध्यानमेव परो धर्मो ध्यानमेव परन्तपः ।
 ध्यानमेव परं शीघ्रं तस्माद्दधानपरो भवेत् ॥
 सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यायन् निम्निषमुच्यते ।
 पुनस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावनः ॥
 इति ब्रह्मविद्येयस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्र ब्राह्मणस्य त्रिकोणं चतुर्यस्य च ॥
 वर्तुलं चैव वैश्वस्य शुद्रास्याभ्युक्षणं स्मृतम् ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रीर्हुताशन एव च ॥
 मण्डलान्युपभुञ्जन्ते तस्मात् कुर्वन्ति मण्डलम् ।
 यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तथा सुराः ॥
 हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जितम् ।
 गोमयैर्मण्डलं कृत्वा भीक्षुण्यमिति निश्चितम् ॥
 यत्र क्व पति तस्यास्य भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 यतिय ब्रह्मचारो च पक्वाद्यन्वामिना बुभौ ॥
 तयोरन्नमदत्त्वात् भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 यतिहस्ते जलं दद्याद्द्वैचं दद्यात् पुनर्जलम् ॥
 तद्द्वैचं मेरुणा तुभ्यं तज्जलं सागरोपमम् ।
 वामहस्तेन यो भुङ्क्ते पयः पिबति यो द्विजः ।
 अरण्येन तं चतुर्भ्यमित्येव मयुर्व्रवीत् ॥
 हस्तदत्तान्मु ये स्नेहाज्जप्य व्यक्ष्णन्ति च ।

दातार नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुङ्क्तेषु क्लिप्पम् ॥
 अम्रेषु ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमन्त्रितम् ।
 ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रः शूद्रान्नं ब्राह्मणो ददत् ॥
 उभावेतावभोग्यान्नो युक्ता चान्द्रायण चरेत् ।
 अमृत ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः शृतम् ॥
 वैश्वस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं शृतम् ।
 शूद्रान्ने नोदरस्थेन योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अत्राच्छुक्रं प्रवर्त्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गीऽधीयानोऽपि च नित्यशः ॥
 शुहृत्वापि जपथापि गतिमूर्धां न विन्दति ।
 यस्त्रिवेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जते ॥
 शूद्रो वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 मृतसूतकपुष्टाङ्गी द्विजः शूद्रान्नभोजी च ॥
 अहमेव न जानामि कां कां योनिं गमिष्यति ।
 श्वानस्तु सप्त जन्मानि नव जन्मानि शूकर ॥
 गृध्रोऽष्टादश जन्मानि इत्येव मनुरत्रयोत् ।
 परपाकमुपासन्ते ये द्विजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वं गृध्रत्वं श्वत्वं चानुभवन्ति हि ।
 यावद् दत्त्वाच मुक्त्वाच मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रेतसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तं शुचितामिधातः ।
 अगन्ति विन्दवः पादो यः प्राचामयत परान् ॥
 भूमिगैस्ते समाज्ञाता न तेरप्रयतोभवेत् ।

आचान्तोऽप्यशुचिस्त्वावद्यावत्पात्रमनुद्धृतम् ॥
 उद्धृतेऽप्यशुचिस्त्वावद्यावन्मण्डलशोधनम् ॥
 आसने पादमारोप्य ब्राह्मणी यस्तु भुञ्जते ॥
 मुखेन वमित चान्न तुल्यं गोमांसमक्षणम् ।
 उपदंशावशेष वा भोजने मुखनिःसृतम् ॥
 द्विजातीनामभोज्यं तत् भुक्त्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषस्तु यत्तोष ब्राह्मणः पिवते पुनः ॥
 अपेयं तद्भवेद्भ्रमं पीत्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 आर्द्रं पादस्य भुञ्जीत नार्द्रं पादस्य सविशेत् ॥
 आर्द्रं पादं तु भुञ्जानो दीर्घं मायु रवाप्नुयात् ।
 अनार्द्रं पादशयनो दीर्घां श्रियमवाप्नुयात् ॥
 आयुष्यं प्राड्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखं ।
 त्रिषु प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतंभुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 शवि शवगृहं गत्वा श्मशाने वान्तरेऽपि वा ।
 आतुरं व्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दयाहे तु निरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 संवत्सरेऽप्यतीते तु सृष्ट्वैवापी विशुध्यति ॥
 अशुद्धं स्वयमपरन्यानशुद्धास्तु यदि सृजेत् ।
 स शुध्यत्युपवासिनं भुङ्क्ते कृच्छ्रेण स द्विजः ॥
 सृतकं सृतके सृष्ट्वा स्नानं शवि च सृतके ।
 मुक्त्वा पीत्वा तदज्ञाना दुपवासो त्र्यहं भवेत् ॥
 मृत्मयानां च पात्राणां दाहे शुद्धि रिति चरेत् ।
 श्रानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥
 सृतके सृतके चैव मृतके च प्रसृतके ।

तस्मात्तु संहताशीचे मृताशीचे न शुध्यति ॥
 सूतप्लाद द्विगुण गाव गावाद्विगुणमार्तवम् ।
 अर्तवाद्द्विगुण सूति सूततोऽधिशवदाहक ॥
 अनुगम्येच्छया प्रेत शज्ञातोवन्धुमेवच ।
 स्नात्वा सचैल स्पृहाग्नि घृत प्राश्य विशुध्यति ॥
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भस्मना शुध्यते काम्य पुन . पाकेन मृगमथ ॥
 उदन्वटभासा स्नान क्षुरकर्म तथैवच ।
 अन्तर्वन्नरा रतीकुर्वन्नप्रजा भवति ध्रुवं ॥
 दम्पत्यो शिशुना सार्द्धं सूतके दग्धमेऽहनि ।
 स्नान क्षीर पिता कुर्याद् भवेद्ददानादियोग्यता ॥
 केशादि दूपिते तीरे न कुर्यात्तिलतर्पण ।
 जनमध्ये जल देय पितृणा जलमिच्छतां ॥
 रात्रि कुर्यात् विभागन्तु हो भागो पूर्वएवतु ।
 उत्तरांश प्रभातेन युज्यते ऋतुसूतके ॥
 'यदि पशेत्प्रदत्तु पूर्व क्रूरवारे मृति स्मृता ।
 सात्वैन्द्र व्रतमादाय देवताभ्यो निवेदयेत् ।
 अपूप लवण सुदुर्ग गुडमिथ तथा हवि ।
 दत्त्वा ब्राह्मणपत्नीभ्यो निशि भोजन मेवच ।
 चतुर्थेऽहनि कर्तव्या ऋतुशान्तिथ यत्नत ।
 पुण्याह वाचायित्वा तु होतव्य शुद्धिमिच्छता ।
 विवाहे वितते तन्वे होमकाल उपस्थिते ।
 कथामृतुमती दृष्ट्वा कथ कुर्वन्ति यात्रिका ।
 हविषत्या स्नापयित्वा त्वन्यवस्त्रै रलङ्कृताम् ।

युञ्जाना माहुति कृत्वा ततः कर्म प्रवर्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकीं ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं चण्डालम्पतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरे तु सम्पृश्यन् स्रात्वा वाचस्पतिं जपेत् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्ते तु कामतः ॥
 तदन्नं कर्दयित्वा तु कुशवारि पिवेदपः ।
 ये तां दृष्ट्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्य विशोधनम् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं आर्तवाभिप्लुताभिधः ।
 भापते यदि समीहा दुपवाससायोर्भवेत् ॥
 उदक्यायाः करेणाथ भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ।
 प्राजापत्य मसत्याचेत् विरात्रं स्पृष्टभोजने ॥
 तद्वस्तभोजने चैव त्रिगुण सह भोजने ।
 चतुर्गुणं तदुच्छिष्टे पानीयेऽर्त्यार्द्धमेव च ॥
 उदक्यायाः समीपस्थ मन्नं भुङ्क्ता त्वकामतः ॥
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिवेद् ब्रह्म सुवर्चसः ॥
 आर्तवा यदि चण्डालं मुच्छिष्टात् प्रपश्यति ।
 आस्नानकालान्नाश्रीयादासीना वाग्यता बहिः ॥
 पादकच्छ ततः कर्षाद् ब्रह्म कूर्चं पिवेत् पुनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दिग्गण्डान् अनुष्णासनात् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं आर्तवाभिप्लुता स्पृशेत् ।
 स्रात्वोपवास कुर्यातां पञ्चगव्येन शुध्यतः ॥
 कृष्णमेकस्त्ररेखा तु तद्वद् चान्तरीकृते ।
 आतुरा या ऋतुर्भुत्वा स्नानकर्म कथं भवेत् ॥

स्नात्वा स्नात्वा पुनः स्पृश्र दशकृद्वस्वनातुराः ।
 वस्त्रापनयनं कृत्वा भक्षणा परिमार्जनम् ॥
 दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विशुध्यति
 ब्राह्मणानां करैर्मुक्तं तीर्थं गिरमि धारयेत् ॥
 सर्वतीर्थतटात्पण्याद्विशिष्टतरमुच्यते ।
 रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारं नाचरेद्द्विजः ॥
 ऊर्ध्वं त्विरात्रात् स्नातायाः श्रावधर्मेण दाहयेत् ।
 रजस्वले च द्वे-स्पृष्टे चातुर्वर्णस्य याः स्त्रियः ॥
 अतिक्वच्छ्रं चरेत् पूर्वं कृच्छ्रमेकं क्रमेण तु ।
 रजस्वलायाः स्नातायाः पुनरेव रजस्वला ॥
 विंशतेर्दिवसादूर्ध्वं त्विरात्रमंगुचिर्भवेत् ।
 प्रसूतिका तु या नारी स्नानतो विंशतः परम् ॥
 रजस्वला तु सा प्रोक्ता प्राक्तु नैमित्तिकं रजः ।
 शुद्धा नारी शुद्धवासाः पुनरार्तवदर्शने ॥
 वस्त्रं तु मलिनं त्यक्त्वा तिलमाप्लुत्य शुध्यति ।
 स्नातुर स्नानसंप्राप्तौ दशकृत्व स्वनातुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृश्रिदेर्न ततः शुद्धी भविष्यति ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे नाद्यात् स्नात्वा सुक्ते तु भुञ्जते ॥
 अमुक्तयो रस्तगयो रद्याद् दृष्ट्वा परेऽहनि ।
 यस्य स्वजम्बलचक्रे गृह्येते गशिभांस्करौ ॥
 व्याधिः प्रवाहे मृत्युश्च दारिद्र्यञ्च महद्भयम् ।
 तस्माद्दानं च होमश्च देवताभ्यर्चनं जपम् ॥
 कुर्यात्तस्मिन् दिने युक्ते तस्य शान्तिर्भविष्यति ।
 सर्वं गङ्गासमं तीर्थं राष्ट्रग्रस्त्रे दिवाकरे ॥

यो नरः स्नाति तत्तीर्थे समुद्रे सेतुबन्धने ।

उपोष्य रजनी भेका राहुग्रस्ते दिवाकर्त्तुः ॥

सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।

सोमेऽप्येवं सूर्यतुल्यं तस्मात् सर्वं समाचरेत् ॥

इति ब्रह्मर्षियस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ॥

इति श्रीब्रह्मर्षियप्रोक्त धर्मशास्त्र सम्पूर्णम् ॥

विष्णुस्मृतिः ॥

महामते ! महाप्राज्ञ । सर्वशास्त्रविशारद । ॥

शचीणकर्म बन्धसु पुरुषो द्विजसत्तम । ।

सततं किं जपन् जप्यं विबुधः किमनुस्मरन् ॥

मरणे यज्जपं जप्यं यच्च भाव मनुस्मरन् ।

यच्चध्यात्वा द्विजश्रेष्ठ । पुरुषो मुत्यु मागतः ॥

परम्पद मवाप्नोति तन्मे 'वद महामुने : ।

शौनक उवाच ॥ इदमेव महाराज । पृष्टवांस्ते पितामहः ॥

भौषं धर्ममृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥

युधिष्ठिर उवाच ॥ पितामहः महाप्राज्ञः सर्वशास्त्र विशारदः ॥

प्रयाणकाले यच्चिन्त्यं सूरिभि स्तत्त्वचिन्तकै ।

किन्नु स्मरन् कुरुश्रेष्ठ । मरणे पर्युपस्थिते ॥

प्राप्नुयात् परमां सिद्धिं श्रोतु मिच्छामि तद्वद ॥

भौष उवाच ॥ अद्भुतं च हित सूक्ष्मं उक्तं प्रश्नं त्वयानघः ॥

शृणुष्व्वावहितो राजन् । नारदेन पुरा श्रुतम् ॥

श्रीवत्साङ्गं जगद्बीज मनन्तं लीकसाक्षिणम् ।

पुरा नारायण देवं नारद परिपृष्टवान् ॥

नारद उवाच ॥ त्वमचरं परं ब्रह्म निर्गुण तमसः परम् ॥

आहुर्वेदां परं धाम ब्रह्मादि कमलोद्भवम् ॥

भगवन् । भूतमध्येऽथ । अदधानै र्जितेन्द्रियैः ।

कथं भक्तैर्विचिन्त्योऽसि योगिभिर्देहमोचिभिः ॥

किंच जप्यं जपेन्नित्यं कल्पमुत्थाय मानवः ।

कथं युञ्जन् सदा ध्यायन् ब्रूहि तत्त्वं सनातनम् ॥

भीष्म उवाच ॥ श्रुत्वा तस्यतु देवर्षेर्वाक्यं वाचस्पतिः स्वयम् ।

प्रोवाच भगवान् दिशुर्नारदं वरदः प्रभुः ॥

श्रीभगवानुवाच ॥—

हन्त ते कथयिष्यामि इमां दिव्यामनुष्मत्किम् ।

भरणी मामनुष्मृत्य प्राप्नोति परमां गतिम् ॥

यामधीत्य प्रयाणे तु सदृभावायोपपद्यते ।

ओङ्कार भगवतः कृत्वा मां नमस्कृत्य नारद ! ॥

एकाग्रः प्रयतो भूत्वा इमं मन्त्रं सुदीरघेत् ।

अवशेनापि यत्रान्नि कीर्तिते सर्वपातकेः ।

पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहस्तस्यै र्शुगैरिव ॥

श्रीमित्येव परं ब्रह्म शाश्वतं परमथयम् ।

एतदुच्चारयन्मर्त्यो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वमो मिति चोच्यते ।

अम्पद्येऽसुरसंयाने नम्यते च मुमुक्षुभिः ॥

मोक्षय ज्ञानिनां ग्रीक्षी मोहयाज्ञानिनां षटः ।

यस्य यादृग्विधो भावस्तस्य तादृग्विधो हरिः ॥

भवे भवनदिग्वासा भूतानां हितकाम्यया ।

रुजुते प्राणनाम्नान्मात्मन्येव स्वनायया ।

हरिरेव सतां नित्यं शरणाः शरणार्थिनाम् ॥

नाहं नारायणादन्यस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।

वसत्यस्यतमघप्यं यच्चिन् सोकाः ससागराः ॥

तएव सृजते लोकान् सृष्टिकाले जगत्प्रभुः ।
 तेजोसि येन दिव्यन्ते महोत्पन्ने न तेजसा ॥
 वासुदेवात्मकं सर्वं तत्तेजोऽपि हि नान्यथा ।
 वासनाद्यांस्तु ये भावाः संभवन्ति युगे युगे ॥
 लोकत्रयहितार्थाय स्वीपकाराय नो हरिः ।
 यतद्योत्पद्यते विश्वं यस्मिन्नेव प्रलिप्यते ॥
 चराचरविस्मृष्टस्तु सोऽच्युतः पुरुषोत्तमः ।
 अच्युतं शाश्वतं देव प्रभवं पुरुषोत्तमम् ॥
 प्रपद्ये प्राञ्जलिर्विष्णु मघय्यं भक्तवत्सलम् ।
 पुराणं पुरुषं दिव्यं महद्भुतं लोकपावनम् ॥
 प्रपद्ये पुण्डरीकाक्षं देवं नारायणं हरिम् ।
 लोकनाथं सहस्राक्षं मक्षरं परमं पदम् ॥
 भगवन्तं प्रपन्नोऽस्मि भूतभव्यप्रभुं विभुम् ।
 स्रष्टार सर्वलोकानां मनन्तं विश्वतोमुग्रं ॥
 पद्मनाभं हृषीकेशं प्रपद्ये सत्यमच्युतम् ।
 हिरण्यगर्भं मसृतं भूगर्भं परतः परम् ॥
 प्रभुं विभुमनाद्यन्तं प्रपद्ये तं रविप्रभम् ।
 सहस्रशीर्षं पुरुषं महर्षिं सत्यभावनम् ॥
 प्रपद्ये सूक्ष्मचक्षुःशरीरं वरेण्यं भयप्रदम् ।
 नारायणं पुराणेशं योगात्मानं शनातनम् ॥
 सन्नानां सर्वमत्मानां प्रपद्ये ध्रुवमोक्षरम् ।
 यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततनू ॥
 चराचरगुरुर्देव, स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 यस्माद्दुत्पद्यते ब्रह्मा पद्मयोनिः पितामहः ॥

ब्रह्मयोनिर्हि विश्वस्य स मे विष्णुः प्रसीदत ।
 चतुर्भ्यश्च चतुर्भ्यश्च हाभ्यां पञ्चभिरेवच ॥ •
 हूयते च पुनर्हाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 पर्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मः क्रियाक्रिये ॥
 गुणाकरः स मे विष्णुर्वासुदेवः प्रसीदतु ।
 अग्निसोमार्कताराणां ब्रह्मरुद्रेन्द्रयोगिनां ॥ •
 यस्तेजयति तेजांसि स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 कार्यं क्रियाच करणं कर्त्ता हेतुः प्रयोजनम् ।
 अक्रिया करणी कार्यं स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 यमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः ।
 रिपुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 अथलो येन बालेन कंसमक्षी महाबलः ॥
 चाणूरो निहतो रङ्गे स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 शङ्खः करवरे यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ •
 येन क्रान्तास्तयो लोका दानवाश्च वशीकृताः ॥ •
 शरणं सूर्यभृतानां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 योगावास ! नमस्तुभ्यं सर्वावाम् । वरप्रद ॥
 सर्वादि वासनाद्यादि वासुदेव । प्रधानकृत् ।
 यज्ञगर्भ ! हिरण्वाङ्ग ! पञ्चयज्ञ । नमोऽस्तु ते ॥
 चतुर्भूतिः परन्वाम लघानन्दवराचित । ।
 अङ्गुलवमगमः पत्या दामृतिर्विष्णुमृतिर्धृक् ॥
 श्रीकतं ! पद्मकानन । नमस्ते ज्ञानसागर ! ।
 अंघ्रिहादयस्तमुत्पन्नमयज्ञादयः परोऽक्षरः ॥
 यथात्परतरन्मृत्ति तमश्चि शरणं गतः ।

न प्रधानो न च महान् पुरुषचेतनो ह्यजः ॥
 अतदीन्य परतरस्तमस्मि शरणं गत ।
 चिन्तयन्तोऽपि यन्नित्य ब्रह्मेशनादयः प्रभुम् ॥
 निश्चय नाधिगच्छन्ति तमस्मि शरणं गत ।
 जितेन्द्रिया जितात्मानो ज्ञानध्यानपरायणाः ॥
 य प्राप्य न निवृत्तन्ते तमस्मि शरणं गतः ।
 एकाशेन जगत् कृत्स्नमवष्टभ्य विभुः स्थितः ॥
 अग्राह्यो निर्गुणो नित्यस्तमस्मि शरणं गतः ।
 सोमार्काग्निगतन्तेजो या च तारामयी द्युतिः ॥
 दिवि सजायते यो यः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सूर्यमध्यस्थितः सोमस्तस्य मध्ये च यास्तिता ॥
 भूतवाह्याचरा दीप्तिः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सगुणे निर्गुणयासौ लक्ष्मीवान् चेतनो ह्यजः ॥
 सूक्ष्म सर्वगतो देही स महात्मा प्रसीदतु ।
 साङ्गयोगाय ये चान्ये सिद्धाय परमर्षयः ॥
 य विदित्वा विमुच्यन्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 अव्यक्त समधिष्ठाता ह्यचिन्त्य सदसत्परः ॥
 आस्थितः प्रकृति भुङ्क्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 क्षेत्रज्ञ पञ्चधा भुङ्क्ते प्रकृतिं पञ्चभिर्मुखे ॥
 निर्बिकारः । नमस्तेऽस्तु साच्चिदेतिंध्रुवस्थितः ।
 अतीन्द्रियः । नमस्तुभ्य निद्रैर्व्यक्तेर्न मोयसे ॥
 ये च त्वा नाभिजानन्ति ससारे सञ्चरन्ति ते ।
 कामक्रोधविनिर्मुक्ता भक्तास्त्वां प्रविशन्ति च ॥ १]
 , अव्यक्तमत्वहद्वारा मनोभूतेन्द्रियाणि च ।

त्वयि तानि चलेषु त्वं न तेषु त्वं न ते त्वयि ॥
 एकत्वान्यत्वनानात्वं ये विदु र्यान्ति ते प्ररम् ।
 ममोहं सर्वभूतेषु न मे द्वेषोऽस्ति न प्रियः ॥
 समत्वमभिकाङ्क्षन्तश्चात्र वै नान्यचेतसः ।
 चराचरमिदं सर्वं भूतग्रामश्चतुर्विधम् ॥
 त्वया त्वय्येव तत्प्रोक्तं सूत्रे मणिगणादिव ।
 स्वष्टो । भोक्तासि कूटस्थो ह्यतत्वस्तत्त्वसंज्ञितः ॥
 भक्तार्ता हर्षतुरचरः पृथगात्मन्यवस्थितः ।
 न मे भूतेषु संयोगो न भूतत्वगुणाधिकः ॥
 सहद्वारेण बुद्ध्या वा न मे योगास्त्रिभिर्गुणैः ।
 न मे धर्मो ह्यधर्मो वा नामभोजनवा पुनः ॥
 क्षरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपन्नोऽपि सर्वगः ।
 विषयैरिन्द्रियैर्वापि न मे भृशः समागतः ॥
 द्रव्यरोऽसि जगन्नाथ । किमतः परमुच्यते ।
 भक्तानां यद्वितं देव । तद्देहि त्रिदशेश्वर ॥
 पृथिवीं यातु मे घ्राणं यातु मे रसनञ्जलम् ।
 रूपं पृथागनं यातु स्पर्शं यातु च मारुतम् ॥
 श्रोत्रमाकागमयेतु मनो वैकारिकं पुनः ।
 इन्द्रियाणि गुणान् यातु म्वासु म्वासु च वीनिषु ॥
 पृथिवी यातु मनिसमापीऽग्नि मनसोऽनिलम् ।
 वायुराकागमयेतु मनसाकागमैर्वच ॥
 परद्वारं मनो यातु मोक्षनं सर्वदेहिनाम् ।
 परद्वारमवा बुद्धिं मुहिरज्यतमेव च ॥
 मधानं प्रकृतिं याते गुणमास्ये व्यथयति ।

वियोगः सर्वकरणैर्गुणैर्भूतैश्च मेऽभवत् ॥
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशन्तु मे ।
 निष्कैवल्य पदं देवकांचितं परमन्तपः ॥
 एकीभावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत्पुनः ॥
 नमो भगवते तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ।
 त्वद्बुद्धिस्तद्गतप्राणस्वद्गतस्वत्परायणः ॥
 त्वामेवाहं स्मरिष्यामि स्मरणे पर्युपस्थिते ।
 पूर्वदेहिक्तता ये मे व्याधयः प्रविशन्तु माम् ॥
 आर्दयन्तु च दुःखानि ऋणं मे न भवेदिति ।
 उपदिष्टन्तु मे सर्वे व्याधयः पूर्वचिन्तिताः ॥
 अतृणो गन्तुमिच्छामि तद्विष्णोः परमम्यदम् ।
 अहं भगवतस्तस्य मम वासः सनातनः ॥
 तम्याहं न प्रणश्यामि सद्य मे न प्रणशति ।
 कर्मन्द्रियाणि संयम्य पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि च ।
 दशेन्द्रियाणि मनसो ह्यहद्वारेण वा पुनः ।
 'भ्रह्मद्वारं' तद्या बुद्धो बुद्धिमात्मनि योजयेत् ॥
 आत्मबुद्धीन्द्रियम्यग्रेऽद्बुद्धौ बुद्धेः परायणम् ।
 ममायमपि तस्याहं येन सर्वमिदन्ततम् ॥
 आत्मनात्मनि चयोज्य ममात्मन्यमसंस्मरेत् ।
 एयं बुद्धेः परस्मृज्ञा नभते न पुनर्भूयम् ॥
 श्रीं नमो भगवते तस्मै देहिनां परमात्मनि ।
 नारायणाय भक्तानामेकनिद्राय गात्रते ॥ ' '
 हृदिस्थायद्य भूतानां सर्वेषां च महात्मनि ।
 इमामनुष्मृतिन्द्रियां वैश्यां पापनाशनोम् ॥

स्वयम्बिबुद्धश्च पठेद्यत्र तत्र समभ्यसेत् ।

मरणे समनुप्राप्ते यस्त्विमामनुसंशरेत् ॥ २० ॥

अपि पापसमाचारः स याति परमाद्भुतिम् ।

यद्यहङ्कारमाश्रित्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥

कुर्वन्कृतफलमाप्नोति पुनरावर्तते नतु ।

अभ्यर्चयन् पितृन्देवान् पठन् जुह्वन् बलिन्ददन् ॥

ञ्चलदग्निं शरदो मां लभते परमाद्भुतिम् ।

यज्ञोदानं तपः कर्म पावनानि मनीषिणाम् ॥

यज्ञोदानं तपस्तप्तात्कुर्यादाशाविवर्जितः ।

पौरुषमास्यामनावास्यां द्वादश्यां च विशेषतः ॥

श्रावयेच्छुद्धधानांश्चमूहकानांश्च विशेषतः ।

नम इत्येव यो ब्रूयात्सङ्गतः श्रद्धयान्वितः ॥

तस्याजयो भवेन्नोक श्रुपाकस्यापि नारदः । ।

किं पुनर्ये यजन्ते मां साधकाविधिपूर्वकम् ॥

यद्वावन्तो यतात्मान स्ते मां यान्ति मदाश्रिताः ।

कर्माण्यद्यन्तवन्तीह मद्भक्तोऽनन्तमश्रुते ॥

मामेव तच्छादेवर्षे । ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ।

अवाप्तमि तपःसिद्धिं लभ्यसेष पदं मम ।

अज्ञाना मिच्छन्ना ज्ञानं दद्यात्तर्मांपदमनम् ॥

छात्स्वां वा पृथिवीं दद्यात्तेन तुल्यं न तत्फलम् ।

अप्नात् प्रदेश साधुभ्यो जन्ममन्वभयापहम् ॥

अश्वमेधमहस्राणां महस्रं यः समाचरेत् ।

नासां फल मर्जाप्नोति मद्भक्तैर्च दवापयते ॥

• भीष्म उवाच ॥ एवं पृष्टः पुरा तेन नारदेन सुरर्षिणा ।

विष्णु कृतिः

यदुवाच तथा शम्भुस्तदुक्तं तव सुव्रत । ॥
 त्वमप्येकमना भूत्वा ध्येयं ज्ञेयं गुणाधिकम् ।
 भज सर्वेण भावेन परमात्मान मव्ययम् ॥
 श्रुत्वैतत् नारदी वाक्यं दिव्यं नारायणेरितम् ।
 अत्यन्तभक्तिमान् देवे एकान्तित्व सुपेयिवान् ॥
 नारायण सृषीन् देवं दशवर्षाख्यनन्यभाक् ।
 इदं जपन्वे प्राप्नोति तद्विष्णोः परमम्यदम् ॥
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रै किं तस्य बहुभिर्व्रतैः ।
 नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 नारायणाय नम ओ मिति वेदमन्त्र
 यो नित्यमेव मनसापि समुभ्यसेच्च
 पापैः प्रमुच्य परमे त्वपयातिविष्णोः-
 स्वान हि सर्व मिति वेदविदो वदन्ति ॥
 किं तस्य दानैः किं तीर्थैः कि तपोभिः किमध्वरैः ।
 ओ नित्य ध्यायते देव । नारायण मनन्यधी ॥
 धीरजासा जपो वापि त्रिदण्डी मुण्ड एववा ।
 भूमिपती वा हिजयेष्ठ । न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥
 ये नृगंसा दुरात्मानः पापधर्मविवर्जिताः ।
 तेषु यान्ति परं स्वानं नारायणपरायणाः ॥
 अन्यथा मन्दबुद्धीना प्रतिभाति दुरात्मनाम् ।
 कृतर्कज्ञानदृष्टीनां विथान्तेन्द्रियवर्त्मनाम् ॥
 नमो नारायणायेति ये विदुर्ग्रह्यं गायतमं ।
 अल्पकाले जपन्नेति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥

आचारक्षेत्रे ऽपि मुनिप्रसारे । भगवा विहीनोऽपि तु विन्दतोऽपि ।

'कीर्त्त' नारायणशब्दमात्रं विमुक्तपापो विद्यतेऽच्युतां गतिम् ॥
 कान्तारवनदुर्गेषु कृतस्त्रैश्वापत्सु संयुक्ते . .
 दस्युभिः सन्निरोधेच नामभिर्मां प्रकीर्तयेत् ॥
 न दिव्यपुरुषो धीमान् येषु स्थानेषु मां स्मरेत् ।
 चीरव्याघ्र महासर्पैः क्रूरैरपि न बाध्यते ॥
 जन्मान्तरसहस्रेषु तपोध्यानसम्प्रधिभिः ।
 भराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजायते ॥
 नामास्ति याति शक्तिश्च पापे निर्हरणे हरेः ।
 खपचोऽपि नरः कर्तुं क्षमस्तावन्न किल्बिषम् ॥
 न तावत् पापमस्तीह यावन्नामहतं हरेः ।
 अतिरेक भयादाहुः प्रार्थयन्तान्तरं बुधाः ॥
 गत्वा गत्वा निवर्तन्ते चन्द्रसूर्यादयो ग्रहाः ।
 अद्यापि न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥
 न वासुदेवात्परमस्ति मङ्गलं न वासुदेवात्परमस्ति पावनम् ।
 न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं न वासुदेवं प्रणिपत्य सौदृति ॥
 इमां रहस्यां परमामनुष्मृतिं ह्यधीत्य बुद्धिं लभतेच नैष्ठिकम् ।
 विहाय दुःखानि विमुच्य सद्गटात्
 स वीतरागो विचरेन्नही मिमाम् ।
 गङ्गायां मरणं चैव दृढा भक्ति य केशवे
 ब्रह्मविद्याप्रबोधय नान्यस्य तपसुः फलम् ॥
 इति विष्णु षट्तिः समाप्ता ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

ब्रह्मरात्र्यां व्यतीतायां प्रवुद्धे पद्मसम्भवे ।
 विष्णुः सिसृचुर्भूतानि ज्ञात्वा भूमिं जलानुगाम् ॥
 जराक्रीडारुचि शुभं कल्पादिषु यथा पुरा ।
 वाराहमास्थितोरूपमुज्जहार वसुधराम् ॥
 वेदपादो मूपदद्वः क्रतुवक्तृयितामुखः ।
 अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः ॥
 अहोरात्रेक्षणो दिव्यो वेदाङ्गश्रुतिभूषणः ।
 आज्यनासः अक्सुण्डः सामघोषमहास्वनः ॥
 धर्मसत्यमयः श्रीमान् क्रमविक्रमसत्कृतः ।
 प्रायश्चित्तमयो वीरः प्रांशुजानुर्महाहृषः ॥
 उद्गातन्वो होमनिहो वीजोपधिमहाफनः ।
 वेद्यन्तरात्मा मन्त्रस्फिग्विकृतः सोमशीणितः ॥
 वेदस्कन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान् ।
 प्राग्ब्रह्मकायो द्युतिमान् नानाद्रीघाभिरन्वितः ॥
 दक्षिणाहृदयो योगमहामन्त्रमयो महान् ।
 उदाकर्णोऽथरुदिरः श्रवणोऽर्त्तभूषणः ॥
 नानाचन्द्रो गतिपयो गुह्योपनिषदासनः ।
 छायापन्नो महायोऽसौ मणिश्चन्द्रयोदितः ॥
 मर्ही मागरपर्यन्ता मगैः नयनकाननाम् ।
 एकाशं पदान्भ्रष्टामेकाशं वगतः प्रभुः ॥

दंष्ट्राश्रेण समुद्धृत्य लोकाना हितकाम्यया ।
 आदिदेवी महायोगी चकार जगती पुनः ॥
 एव यन्नवराहेण भूत्वा भूतहितार्थिना ।
 उड ता पृथिवी सर्वा रसातलंगता पुरा ॥
 उद्धृत्य निखले स्थाने स्थापिता च तथा स्वके ।
 यथास्थान विभज्यापस्तद्गता मधुसूदन ॥
 सामुद्राय समुद्रेषु नादेयाश्च नदीषु च ।
 पल्लेषु च पाल्लव्य सर सु च सरोवरा ॥
 पातालसप्तक चक्रे लोकानां सप्तक तथा ।
 द्योपानामुदधीनाश्च स्थानानि विविधानि च ॥
 स्थानपालाक्षो कपालान्नदीयैलघनस्यतीन् ।
 ऋषींश्च सप्त धर्मज्ञान् वेदान् साङ्गान् सुरासुरान् ॥
 पिशाचोरगगन्धर्व्यचराक्षसमानुषान् ।
 पशुपत्तिमृगाद्याश्च भूतधामं चतुर्विधम् ॥
 मेघेन्द्रचापसम्पातान् यज्ञाश्च विविधास्तथा ॥
 एव वराहो भगवान् कृत्वेद् सचराचरम् ।
 जगज्जगाम लोकानानविज्ञातां तदा गतिम् ॥
 अविज्ञातां गति याते देवदेवे जनार्दने ।
 वसुधा चिन्तयामास का धृतिर्मे भविष्यति ॥
 पृच्छामि कश्यप गत्वा म मे वक्ष्यत्यसंशयम् ।
 मृदूया वहते चिन्ता नित्यमेव महासुनि ॥
 एवं स निखय कृत्वा देवी स्त्रीरूपधारिणी ।
 जंगाम कश्यप द्रष्टुं दृष्टवास्ताश्च कश्यप ॥
 नीलपद्मजपवाचीं शारदेन्दुनिभाननाम् ।

अलिसङ्घालकां शुभ्रां यन्भुजीवाधरां शुभाम् ॥

सुशुभ्रैस्फृष्टदशनां चारुनासां नतभ्रुवम् ।

कम्बुकण्ठीं संहतोरुं पीनीरुजघनस्थलीम् ॥

विरेजतुस्ततो यस्याः समी पीनी निरन्तरौ ।

मत्तेभकुम्भसङ्घाशौ यातकुम्भसमद्युती ॥

मृशालकोमली वाह करौ किशलयोपमौ ।

रुक्मस्तम्भनिभावूरु गूढे द्विष्टे च जानुनी ॥

जङ्घे विरोमे सुपमे पादावतिमनोरमौ ।

जघनञ्च घनं मध्यं यथा केशरिण, शिशो, ॥

प्रभायुता नखाफाम्ना रूप सख्यमनोहरम् ।

कुर्वाणां वीचितैर्नित्यं नीलोत्पलयुता दिश ॥

कुर्वाणां प्रभया देवीं तथा वितिमिरा दिश ।

सुसूक्ष्मशुक्लवसनां रत्नोत्तमविभूषिताम् ॥

पदन्यासेर्वसुमती सपद्मामिव कुर्वती ।

रूपयौवनसम्पन्नां विनीतवदुर्पास्थिताम् ॥

समीपमागता दृष्ट्वा पूजयामास कश्यपः ।

उवाच ता वरारीहे ! विज्ञात हृद्गतं मया ॥

धरे । तव विशालाक्षि । गच्छ देवि । जनार्दन ।

स ते वक्ष्यत्यशेषेण भाविनी ते यथा म्यितिः ॥

क्षीरोदे वसतिष्ठस्य मया ज्ञाता शुभानने । ।

ध्यानयोगेन चार्व्वं द्वि । तज्ज्ञानं तत्प्रसादत ॥

इत्येवमुक्त्वा सम्पूज्य कश्यप वसुधा तत ।

प्रययो केशवं द्रष्टुं क्षीरोदमथ सागरम् ॥

सा ददर्शान्तनिधिं चन्द्ररश्मिन्मनोहरम् ।

पवनक्षीभसंजातवीचीशतसमाकुलम् ॥
 हिमवच्छतसङ्काशं भ्रुमण्डलमिवापरम् ।
 वीचीहस्तैर्धवलितैराह्वयानमिव चितिम् ॥
 तैरेव शुभ्रतां चन्द्रे विदधानमिवानिशम् ।
 अन्तरस्थेन हरिणा विगताशेषकल्पवम् ॥
 यस्मात्तस्मात्सु विस्त्रन्त सुशुभ्रां तनुंमूर्जिताम् ।
 पाण्डुरं खगमागम्यमधीभुवनवर्तिनम् ॥
 इन्द्रनीलकङ्काराष्यं विपरीतमिवाभ्यरम् ।
 फलावलीसमुद्भूतवनसङ्घसमाचितम् ॥
 निर्मोक्तमिव शेषाहेर्विस्तीर्य तमतीव हि ।
 त दृष्ट्वा तत्र मध्यस्थं दृष्ट्वा केशवालयम् ॥
 अनिर्देश्यपरामाणमनिर्देश्यर्षिसंयुतम् ।
 शेषपर्यदृशं तस्मिन् ददर्श मधुसूदनम् ॥
 शेषादिफणरत्नांशुदुर्निभाष्य सुखाम्बुजम् ।
 शशाङ्कगतसङ्काशं सूर्यायुतसमप्रभम् ॥
 पीतयाससमक्षोभ्यं सर्यरत्नविभूषितम् ।
 मुहुटेगार्कवर्णेन कण्ठेलाभ्यां विराजितम् ॥
 संवाद्यमानाह्नि युगं लक्ष्म्या करतले शुभैः ।
 गरीरधारिभिः शस्त्रैः सेव्यमानं समन्ततः ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं वन्दे मधुसूदनम् ।
 ज्ञातव्यामयनीं गत्वा विप्रापयति चाप्यथ ॥
 एहृताहं त्वया देव । रसातलतच्छ्रिता ।
 ये म्याने म्यापिता विप्री । लोकानां हितकाम्यया ॥
 तन्नाधुना मे देवेभ्यः । का धृतिर्वै भविष्यति ।

एवमुक्तस्तदा देव्या देवो वचनमब्रवीत् ॥
 वर्णाश्रमाधाररता शास्त्रैकतत्परायणा ।
 त्वां धरे । धारयिष्यन्ति तेषां तद्धार आहित ॥
 एवमुक्त्वा वसुमती देवदेवमभाषत ।
 वर्णानामाग्रमाणाश्च धर्मान् वद सनातनान् ।
 त्वत्तोऽहं श्रोतुमिच्छामि त्वं हि मे परमा गति ।
 नमस्ते देव । देवेभ्य । देवैरिवलसूदन । ।
 नारायण । जगन्नाथ । शङ्खचक्रगदाधर । ॥
 पद्मनाभ । हृषीकेश । महाबलपराक्रम । ।
 षष्ठीन्द्रिय । सुदुष्पार । देव । शार्ङ्गधनुर्धर । ॥
 बराह । भीम । गोविन्द । पुराण । पुरुषोत्तम । ।
 हिरण्यकेश । विश्वाक्ष । यज्ञमूर्त्ति । निरञ्जन । ॥
 क्षेम । क्षेत्रज्ञ । लोकेभ्य । सलिलान्तरगायक । ।
 यन्त्रमन्त्रवहाचिन्त्य । वेदवेदाङ्गविग्रह । ॥
 जगतीऽस्य समप्रस्य ऋष्टिमंहारकारक । ॥
 सर्वधर्मज्ञ । धर्मोद्धार । धर्मयोनि । धरपद । ।
 त्रिग्यक्सेनामृत । व्योम । मधुकैटभसूदन । ॥
 हृतां हृष्टणाजेय । सर्व । सर्वाभयपट । ।
 वर्णस्यामघ । जोमूताव्यय । निर्व्याणकारक । ॥
 पापगयन । प्रपास्यान । चैतन्याधार । निष्कृय ।
 समगोपीधरगुरो । पुगण । पुरुषोत्तम । ।
 प्रयागर । सुमूर्त्ति । भक्तवत्सलपायन । ।
 त्वंगति सर्वदेवानां त्वं गतिर्वक्षावादिनाम् ॥
 तथा त्रिदितयेद्यानां गतिमत्रं पुरुषोत्तम । ।

प्रपन्नास्मि जगन्नाथ । ध्रुवं वाचस्यति प्रभुम् ॥
 सुब्रह्मण्यमनाष्टयं वसुखेलं वसुप्रदम् ॥
 महायोगबलीपेत प्रशिगर्भं घृतार्चिषम् ॥
 वासुदेव महात्मान पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ।
 सुरासुरगुरु देव त्रिभु भूतमहेश्वरम् ॥
 एकष्यूह चतुर्वक्त्रं जगत्कारणकारणम् ।
 ब्रूहि मे भगवन् ॥ धर्माद्यातुर्वर्ण्यस्य शाश्वतान् ॥
 आश्रमाचारसयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ।
 एवमुक्तस्तु देवेशः पुनः क्षीणोमभापत ॥
 शृणु देवि । धरे ! धर्माद्यातुर्वर्ण्यस्य शाश्वतान् ।
 आश्रमाचारसयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ॥
 ये तु त्वां धारयिष्यन्ति सन्तस्तेषां परायणान् ।
 निपणा भव वामोरु । काश्चिनेऽस्मिन् वरासने ॥
 सुखासीना निबोध त्वं धर्मान्निगदतो मम ।
 शश्वे वैश्वान् धर्मान् सुखासीना धरा तदा ॥
 इति वैश्वे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति वर्णायत्वारः । तेषा-
 माद्या द्विजातयः । तेषां निषेकाद्यः श्रमगानान्तो मन्ववत्
 क्रियासमूहः । तेषाञ्च धर्माः ब्राह्मणस्याध्यापयनं क्षत्रियस्य
 शस्त्रनिष्ठता वैश्यस्य पशुपालनं शूद्रस्य द्विजातिशुश्रूषा । द्विजा-
 ना यजनाध्ययने । अथैतेषां वृत्तयः ब्राह्मणस्य याजनप्रति-
 ग्रहो क्षत्रियस्य चित्तद्वाराण्यकपिगोरक्षवाण्यज्यकुसीदयोनिपो-
 यणानि वैश्यस्य शूद्रस्य सर्वशिल्पानि । आपद्यनन्तरा वृत्तिः ।

घमा सत्यं दमः शौचं दानमिन्द्रियसयमः ।
 अहिंसा गुरुशुश्रूषा तीर्थानुसरणं दया ॥
 आर्जवत्वमलोभय देवब्राह्मणपूजनम् ।
 अनभ्यसूया च तथा धर्मं सामान्य उच्यते ॥
 इति वैश्वदे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ राजधर्मा ॥ प्रजापरिपालन वर्णाश्रमाणां स्वे र्
 धर्मो व्यवस्थापनम् । राजा च जाह्नल पशव्य शस्योपि
 देशमाश्रयेत् वेश्यशूद्रपादक्ष तत्र धन्वन्महीवारिहृत्तगिरि
 दुर्गाणामन्यतम दुर्गमाश्रयेत् । तत्र ग्रामाध्यक्षानपि बु
 र्यात् । दशाध्यक्षान् । गताध्यक्षान् । देशाध्यक्षाश्च
 ग्रामदीपाणां ग्रामाध्यक्षं पगीहारं कुर्यात् । अग्रतो दश
 ग्रामाध्यक्षाय निवेदयेत् । सोऽप्यग्रतो गताध्यक्षाय
 सोऽप्यग्रतो देशाध्यक्षाय । देशाध्यक्षोऽपि सर्वात्मना र्
 पसुच्छिन्द्यात् । आकरशुक्लतरनागवनेष्वातान्नियुञ्जीत
 धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु । निपुणानर्धकार्येषु । शूरान् सग्र
 मकर्मसु । उग्रानुग्रेषु पण्डान् स्त्रीषु ॥ प्रजाभ्यो वत्स
 सम्यत्सर्गेण धान्यतः षष्ठमग्रमादद्यात् । सर्वगन्धेभ्य
 द्विकं गतम् । पशुद्विरष्टेभ्यो यन्त्रेभ्यश्च । मासमधुष्टंती
 भिगन्धमूलफलरसदारु पत्राजिनमृद्गाण्डागमभाण्डवैदनेभ्य
 षष्ठभागम् । ब्राह्मणेभ्यः कराटान न कुर्यात् ते हि राश
 धर्मकरदाः । राजा च प्रजाभ्य गुरुतदुष्कृतपर्वटागभाक्
 च्चदेगपत्याश्च शृङ्गाग टगममादद्यात् परदेगपत्याश्च विग
 तितमम् । शुद्धम्यानमपक्रामन् सर्वापहारित्यमाप्नुयात्

शिल्पिनः कर्मजीविनेश्च शूद्राश्च मासैर्नैकं राज्ञः कर्म
 कुर्युः । स्वाम्यमात्यदुर्गकोषदण्डराष्ट्रमित्राणि प्रकृतयः ।
 तद्दृषकांश्च हन्यात् । स्वराष्ट्रपरराष्ट्रयोश्च चारचक्षुः स्यात् ।
 साधूनां पूजनं कुर्यात् । दुष्टांश्च हन्यात् । शत्रुमित्रोदासी-
 नमध्यमेषु सामभेददानदण्डान् यथाहं यथाकालं प्रयुञ्जीत ।
 सन्धिविग्रहयानामनसंश्रयद्वैधीभावांश्च यथाकालमाश्रयेत् ।
 चले मार्गशीर्षे वा यात्रां यायात् । परस्य व्यसने वा ।
 परदेशावाप्तौ तद्देशधर्मान्नीच्छिन्द्यात् । परेणाभियुक्तय-
 सर्वात्मना राष्ट्रं गोपायेत् । नास्ति राज्ञां समरे तनुत्या-
 गसदृशोधर्मः । गोब्राह्मणनृपतिमित्तधनदारजीवितरक्ष-
 णाद्ये हतास्ते स्वर्गभाजः । वर्णसङ्कररक्षणार्थं च । राजा
 पुरायाप्तौ तु तत्र तत्कुलीनमभिषिञ्चेत् ॥ न राजकुलसु-
 च्छिन्द्यात् । अन्यत्राकुलीनराजकुलात् । शृगयाचस्तोपा-
 नेष्वभिरतिं न कुर्यात् । वाक्पाशुदण्डपाशुष्ये च नार्थ-
 दूषणं कुर्यात् । आद्यद्वाराणि नोच्छिन्द्यात् । नापात्रशर्पा-
 स्यात् । आकरेभ्यः सर्वमादद्यात् ॥ निधिं लब्ध्वा तदहं
 ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् द्वितीयमहं कीर्णे प्रवेगयेत् । निधिं
 ब्राह्मणो लब्ध्वा सर्वमादद्यात् । क्षत्रियश्चतुर्थमंगं राज्ञे
 दद्यात् चतुर्थमंगं ब्राह्मणेभ्योऽहंमादद्यात् । वैश्यश्च-
 तुर्थमंगं राज्ञे दद्यात् ब्राह्मणेभ्योऽहंमंगमादद्यात् ।
 शूद्रयावाम् हाष्टमघा विभज्य पञ्चांगान् राज्ञे दद्यात्
 पञ्चांगान् ब्राह्मणेभ्योऽहंमंगमादद्यात् । अनिविहितवि-
 ज्ञातस्य सर्वमपहरेत् । स्वनिहिताद्राज्ञे ब्राह्मणवर्जं
 दादयमंगं द्युः । परनिहितं स्वनिहितमिति द्वयंस्तत्समं

दण्डमावहेत् ॥ बालानाथस्त्रीधनानि च राजा परिपालयेत् । चौरहृत धनमवाप्य सर्वमेव सर्ववर्णेषु दद्यात् । धनमवाप्य च स्वकीयादेव दद्यात् । शान्तिस्वस्वयनेर्देवीपघातान् प्रथमयेत् । परत्रकोपघाताय गस्त्रनित्यतया वेदेतिहासधर्मशास्त्रार्थकुशल कुलीनमव्यङ्ग तथस्विनपुरोहितश्च वरयेत् । शुचीनलुब्धानवहिताब्धिसम्पन्नसर्वार्थेषु च सहायान् स्वयमेव व्यवहारान् पश्येद्विद्विर्ब्राह्मणे साङ्गम । व्यवहारदर्शने ब्राह्मण वा नियुञ्ज्यात् । जन्मकर्मव्रतोपेताय राजा सभासद कार्यारिपौ मिलेये समा कामक्रोधलोभादिभि ताव्योधिभिरनाहार्या राजा च सर्वकार्येषु सम्भृतसराधीन स्यात् । देवब्राह्मणाः सततमेव पूजयेत् । ब्रह्मेवी भवेत् । यज्ञ्याली च । नचामविषये ब्राह्मण क्षुधातोऽवमीदेत् । नचान्योऽपि सत्कर्मनिरत । ब्राह्मणेभ्यश्च भुव प्रतिपादयेत् । येषाञ्च प्रतिपादयेत्तेषा स्ववग्यानन्तरप्रमाण दानः ऋषीपवर्गनश्च पतान्त्रपत्रे वा लिखित स्वमुद्राङ्कितश्चागामिनृपविज्ञापनादद्यात् । परदत्ताश्च भुव नापहरेत् । ब्राह्मणेभ्यः सर्वदायान् प्रयच्छेत् । मर्यतम्व्याप्तान गोपायेत् सुदर्शनस्य्यात् । विपत्तागदमन्त्रधारी च । नापरोक्षितः पयुञ्ज्यात् । पितृपुत्र्याभिभाषी स्यात् । कथ्येऽपि न भुङ्क्तेऽपि न च पराधानुपपन्न दण्ड दण्डेषु टापयेत् । सम्यग्दण्डप्रणय कुर्व्यात् । द्वितीयमपराधं न कथ्येत् । ननु । 'स्वधर्ममपानयन्नादण्डयोनामास्ति राजा ।'

यत्र यत्नामो मोक्षितामो दण्डपर्यन्त निर्भर ।

प्रजास्तत्र विवर्द्धन्ते नेता चेत् साधु पश्यति । -

स्वराष्ट्रे न्यायदण्डः स्याद्भृशदण्डश्च गुरुषु । -

सुहृत्स्वजिह्वाः स्निग्धेषु ब्राह्मणेषु क्षमात्विजः । -

एवंवृत्तस्य नृपतेः शिलोच्छेनामि जीवतः । -

विस्तोर्यते यशो लोके तैलविन्दुरियाम्भसि ।

प्रजासुखे सुखी राजा तदुःखे यद्य दुःखितः ।

स कीर्तियुक्तो लोकेऽस्मिन् प्रेत्य स्वर्गं महीयते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

जालस्थार्कमरीचिगतं रजस्रसरेणमंजकम् । तदष्टकं
लिख्या । तत्रयं राजसर्पपः । तत्रयं गौरसर्पपः । तत्पट्कं
यवः । तत्रयं कृष्णलम् । तत्पञ्चकं भाषः । तद्वादशकम-
च्चार्षम् । अच्चार्षमेव सचतुर्भाषकं सुवर्णः । चतुःसुवर्णकी
निष्कः । द्वे कृष्णले समष्टौ रूप्यभाषकः । तत्षोडशकं
धरणम् । ताम्रकार्षिकः कार्षापणः ।

पणानां द्वे शते सार्धे प्रथमः साहस्रः क्षृतः ।

मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

एष महापातकिनो ब्राह्मणवर्जं सर्वे ब्रध्याः । न शारो-
रो ब्राह्मणस्य दण्डः । ऋद्देनाद्ब्राह्मणं कृताङ्गं विवासयेत् ।
तस्य च ब्रह्महत्यायामग्निरस्त्रं पुरुषं लनाष्टे कुर्यात् ।
सुराध्वज सुरापाने । श्वपटं स्तेये । भगं गुरुतन्पगमने ।
अन्धतापि दध्यकर्मणि तिष्ठन्तः सगयधनमक्षतं विवासयेत् ।

कूटशासनकर्तृ च राजा हन्यात् । कूटलेख्यकाराय । गर-
 दाग्निदप्रसह्यतस्करान् स्त्रीवालपुरुषघातिनय । ये च धान्यं
 दशभ्यः कुम्भेभ्योऽधिकमपहरेयुः । धरिममेयानां शताद्-
 पप्रधिकं । ये चाकुरीना राज्यमभिकामयेयुः । सेतुभेद-
 कांश्च प्रसह्यतस्काराणाम्बावकाशभक्तप्रदाय । अन्यत्र राजा-
 शक्तेः स्त्रियमगक्तभर्तृकां तदतिक्रमणाञ्च । हीनवर्णोऽधि-
 कवर्णस्य येनाङ्गनापराधं कुर्यात्तद्देवास्य शातयेत् । एकास-
 नोपवेशी कटां कृताङ्गी निर्वास्यः । निष्ठोव्योष्ठद्वयविहीनः
 कार्यं अवशब्दयिता च गुदहीनः । आक्रोशयिता च
 विजिह्व । दर्पेण धर्मोपदेशकारिणो राजा तप्तमासेचये-
 त्तैलमास्ये । द्रोहेण च नामजातिग्रहणे दशाङ्गुलोऽस्य
 शङ्खुर्लिखेयः । श्रुतदेशजातिकर्मणामन्यथावादी कार्पा-
 पणशतद्वयं दण्ड्यः । काण्यखञ्जादिनां तथावाद्यपि कार्पा-
 पणद्वयम् । गरुनाक्षिपन् कार्पापणगतं । परस्य पत्नी-
 याक्षेपे कृते तूत्तमसाहसं । उपपातकयुक्ते मध्यमम् त्रैवि-
 द्यहृत्क्षेपे जातिपूगानाञ्च । पामदेशयोः प्रथमसाहसम् ।
 व्यङ्गतायुक्ताक्षेपे कार्पापणगतम् । मातृयुक्ते तूत्तमं सवर्णा-
 क्रोशने द्वादशपणान् दण्ड्यः । हीनवर्णाश्रोगने पद्दण्ड्यः ।
 बयाकालमुत्तमसवर्णाक्षेपे तत्प्रमाणोदण्ड । तयोर्व्या-
 कार्पापणाक्षयः शुक्लवाक्याभिधानि त्वेवमेव । पारजायी
 सवर्णागमने तूत्तमसाहसं दण्ड्यः । हीनवर्णागमने मध्य-
 मम् शौगमने च । अन्यागमने बध्यः पशुगमने कार्पाप-
 णगतं दण्ड्यः ॥ द्रोपमनाख्याय कन्या प्रयच्छंश्च ताञ्च
 विभयात् । अदुष्टां दुष्टामिति द्रुवन्मुत्तमसाहसम् ; गजा-

श्वोष्ट्रगोघाती त्वेककरपादः कार्यः । विमांसविक्रयी कार्पापणशतम् ग्राम्यपशुघाती च । पशुस्वामिने तन्मूल्यं दद्यात् । आरण्यपशुघाती पञ्चाशतं कार्पापणान् । पक्षिघाती मत्स्यघाती च कार्पापणान् । फलोपगमद्रुमच्छेदी कौटोपघाती तूत्तमसाहसं दण्डः । पुष्पीपगमद्रुमच्छेदी मध्यमम् । वल्लीगुल्मलताच्छेदी कार्पापणशतम् । तृणच्छेद्येकं सर्वे च तत्स्वामिनां तदुत्पत्तिम् ॥ हस्तेनावनोरयिता दशकार्पापणान् । पादेन विंशतिं । काष्ठेन प्रथमसाहसम् । पापाणेन मध्यमम् । शस्त्रेणोत्तमम् । पादकेशांशुककरलुण्ठने दशपणान् दण्डः । शोणितेन विना दुःखमुत्पादयिता द्वात्रिंशत्पणान् । सह शोणितेन चतुःषष्टिं । करपाददन्तभङ्गे कर्णेनासाविकर्त्तने मध्यमम् । चेष्टाभोजनवायोधे प्रहारदाने च । नेत्रकन्धरावाहुसकथ्यसभङ्गे चोत्तमम् । उभयनेत्रभेदिनं राजा यावज्जीवं बन्धनात् विमुञ्चेत् । तादृशमेव वा कुर्यात् । एकं बृहन्निघ्नतां प्रत्येकमुक्ताहण्डाद्विगुणः । क्रोशन्तमभिधावतां तत्समीपवर्त्तिनां संसरताञ्च । सर्वे च पुरुषपीडांकरास्तदुत्थानव्ययं दद्यात् ॥ ग्राम्यपशुपीडांकराश्च । गोश्वोष्ट्रगजापहार्ये कपादकरः कार्यः अजाव्यपहार्ये ककरश्च । धान्यापहार्ये कादशगुणं दण्डः । शस्यापहारी च ॥ सुवर्णरत्नतवस्त्राणां पञ्चाशतस्वभ्यधिकमपहरन् विकरः तदूनमेकादशगुणं दण्डः । सूत्रकार्पासगोमयगुडदधिघीरतक्रुष्टफलवणसद्मपक्षिमत्स्यष्टतैलमांसमधुवैदलवेषुसृण्मयलोहदण्डानामपहर्त्ता मूलत्राक्षिगुणं दण्डः । पक्वाश्रुनाश्च

अथहरितगुल्मवल्लीलतापर्णानामपहरणे पञ्चक्षयकान् ।
 गकनूलफलीनाञ्च रत्नापहार्युत्तमसाहसम् । अनुक्तद्र-
 याणा मपहर्त्ता मूलप्रसमम् । स्तेना. सर्व्वमपहृतं
 धनिकस्य दापत्राः । संतस्तेर्षामभिहितदण्डप्रयोगः । येषां
 देयः पत्यास्तेषामपयदायो कार्पापणानां पञ्चविंशति दण्डः
 आसनाहंस्यासन मददच्च । पूजाहंमपूजयंश्च । प्रातिवेश्यब्रा-
 ह्मणे निमन्त्रणातिक्रमे च । निमन्त्रयित्वा भोजनादायिनश्च ।
 निमन्त्रितस्तथेतुप्रक्तवानभुञ्जानः सुत्रणं मापकं निमन्त्रयितुश्च
 द्विगुणमन्नम् । अभक्ष्येय ब्राह्मणदूपयिता षोडशसुवर्णान् ।
 जाल्यपहारिणा शतं सुरया बध्यः । क्षत्रियं दूपयितुस्तदहं ।
 वैश्यं दूपयितुस्तदहंमपि । शूद्रं दूपयितुः प्रथमसाहसम् ।
 कामकारिणास्यृश्यस्त्रैवर्षिकं स्यृशम् बध्यः । रजस्रलां शि-
 फाभिस्ताडयेत् । पथ्युद्यांनोदकसमीपेऽशुचिकारी पणशतं ।
 तद्वापास्यात् । गृहभृकुड्यादुरपमेत्ता मध्यमसाहसं दण्डः ।
 तच्च योजयेत् । गृहेषोडाकरं द्रव्यं प्रक्षिपन् पणशतं ॥ साधा-
 रण्यापलापी च । प्रोषितस्याप्रदाता च । पितृपुत्राचार्य्या-
 न्यत्विंजामन्योन्यापतितत्यागी च । नच तान् जह्यात् । शूद्र-
 प्रव्रजितानां देवे पित्रेभोजकश्च । अयोग्यकर्मकारो च ।
 समुद्रगृहभेदकः । अनियुक्तः शपथकारी पशूनां पुंस्वोपघा-
 तकारी च । पितापुत्रविरोधे तु सान्निध्यं दशपथी दण्डः ।
 यस्तयोयान्तरः स्यात्तस्योत्तमसाहसम् । तुलामानकटककर्म-
 कर्त्तृ च ।

तददृष्टे कूटवादिनय द्रव्याणां प्रतिरूपविक्रयिकस्य च ।
 सम्भूतवर्षिजां पृथ्मनवेषावरुभ्यतां । प्रत्येकं विक्रीयतां च ।

गृहीतमूयं पण्यस्तु क्रैतुर्नैव दद्यात्तप्यामो भोदयं दाय्यः ।
 राज्ञा च पण्यगतं दण्ड्यम् । भीतमक्रौञ्चतो यो ज्ञानिः सा
 क्रैतुरेव प्यात् । राजविमिषिकं विक्रीणतस्तदपहारः ।
 तारिकः अन्नजं शुल्कं गृह्णन् दण्डपणान् दण्ड्यः । ब्रह्म-
 चारिवानप्रस्थभिन्नुगुर्विंशतीर्धानुसारिण्यां नायिकः गौम्-
 किकः शुल्कमाददानय । तद्यत्तया दद्यात् । द्यूते कृटा-
 च्छदेयिनां करच्छेदः । छेपधिदेयिनां सन्दंशच्छेदः । यन्त्रि-
 भेदकानां करच्छेदः । दिवा पशूनां हृकादुरपघाते पाते
 न्वनापदि पालदोषः । विनष्टपशुमूयस्य स्वामिने दद्यात् ।
 अनमुज्जातां दुष्टन् पशुशिंगतिकार्यापणान् दण्ड्यः । महिषी
 चेच्छस्यनागं कुर्यात्तत्पालकस्त्वष्टी मापकान् दण्ड्यः ।
 अपाद्याया. स्वामी अश्वस्तुद्रोगर्द्भो वा । गौयेत्तद्वर्द्धं
 तद्वर्द्धं मलाविकं । भक्षयित्वोपविष्टेषु द्विगुणं । सर्व्वं न
 स्वामिने विनष्टस्यमूयस्य । पविषामसीमास्ते न दोषः
 अनाहते च अल्पकानां अत्सृष्टहपभस्त्विकानाञ्च । यन्नन्त-
 मवर्षान् दास्ये नियोजयेत्तस्वीत्तमसाहसदण्डः । त्वन्न-
 प्रब्रह्म्यो राज्ञोदास्यं कुर्यात् । भृतकदापूर्वकाले भृतिं
 त्यजन् सकलमेव मूर्ख्यं दद्यात् । राज्ञे च पण्यगतं दद्यात्
 तद्दोषेण यद्विनश्येत्तत् स्वामिने । अम्यत्र देवोपघातात् ।
 स्वामी चेद्भृतकमपूर्णे काने जघ्नात्तस्य सर्व्वं मृत्त्रं दद्यात् ।
 पण्यगतञ्च राजनि अन्यत्र भृतकदोषान् । य कान्यां पूर्व्व-
 दत्तामन्यस्मै दद्यात् स चौरवच्छास्य । वरदोषं विना निर्होषां
 पदित्यजन् पत्नीञ्च अजानन् प्रकाशं यः परद्रव्यं क्रीणी-
 वात्तल तस्यादोषः । स्वामी द्रव्यमाप्नयात् । यद्यप्रकाशं

होनमृग्यश्च क्रीणीयात्तदा क्रेता विक्रेताश्च चौरवच्छास्यौ ।
 गणद्रव्यापहर्त्ता विवास्यः तत्सम्बिदं यश्च सङ्घयेत् ।
 निक्षेपापहार्यैर्यद्विसहितं धनं धनिकस्य दाप्यः । राज्ञा
 चौरवच्छास्यः यश्चानिश्चितं निश्चितमिति ब्रूयात् । सीमाभे-
 त्त्तारमुत्तमसाहसं दण्डयित्वा पुनः सीमां लिङ्गान्वितां
 कारयेत् । जातिस्त्रंशकरस्यामध्यस्य मध्ययिता विवास्यः ।
 अमध्यस्याविक्रेयस्य च विक्रेयी देवप्रतिमाभेदकद्योत्तमसाहसं
 दण्डनीयः । भिषङ्मिथ्याचरन्नुत्तमेषु पुरुषेषु । मध्यमेषु
 मध्यमं तिर्यक्षु प्रथमम् । प्रतिश्रुतस्याप्रदायी तद्दापयित्वा
 प्रथमसाहसं दण्डय । कूटसाक्षिणां सर्वस्वापहारः कार्य्यः ।
 उत्क्रोशोपजीयिना सभ्यानाञ्च । गोचर्ममात्राधिकां भुव-
 मन्यस्याधीकृतां तस्माद्गुनिष्कर्ष्यान्वस्य यः प्रयच्छेत् स ब-
 ध्यः । जनाञ्चित् पौड्यसुवर्णान् दण्डयः ।

एकोऽश्वीयादयदुत्पन्नं नरः सम्बत्सरं फलम् ।
 गोचर्ममात्रा सा क्षीणी स्तोका या यदि वा बहुः ॥
 ययोर्निश्चितभ्राधिस्तौ विवदेतां यदा नरो ।
 यस्य भुक्तिः फलं तस्य बलात्कारं विना कृता ॥
 सागमेन च भोगेन भुक्तं सम्यग्दृष्टा भवेत् ।
 आहर्त्ता नभते तत्र नापहार्यन्तु तत् कश्चित् ॥
 पिदा भुक्तस्तु यद्दृश्यं भुक्त्या चारुण धर्मतः ।
 तस्मिन् प्रेते न वाणोऽसौ भुक्ता प्राप्तं हि तस्य तन्
 निभिरिव च या भुक्ता पुरुषैर्भूयेशामिधि ।
 नैम्याभारोऽपि तां तत्र चतुर्धः समवाप्नुयात् ॥
 नष्टिना दंष्ट्रिवाश्चैव शृङ्गिष्णामाततायिनाम् ।

हस्यज्ञानां तथान्येषां वधे हन्ता न दीपभाक् ॥
 गुरुं वा बालहृदी वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।
 आततायिनमंयान्तं हन्यादेवाविचारयन् ॥
 नाततायिवधे दीपो हन्तुर्भवति कथन ।
 प्रकाशं वाऽप्रकाशं वा मन्युस्तन्मन्युमृच्छति ॥
 उद्यतासिविपाग्निश्च शापोद्यतकरं तथा ।
 आयर्व्वणेन हन्तारं पिशुनञ्चैव राजसु । •
 भार्यातिक्रामयञ्चैव विद्यात् सप्ताततायिनः ।
 ययोऽपि तद्हरानन्यानाद्बुधस्मार्थहारकान् ॥
 उद्देगतस्ते कथितो धरे । दण्डविधिर्भया ।
 सर्वेषामपराधानां विस्तारादतिविस्तरः ॥
 अपराधेषु चान्येषु ज्ञात्वा जातिं धनं वयः ।
 दण्डं प्रकल्पयेद्राजा सन्मन्त्रं ब्राह्मणे, सह ॥
 दण्डं प्रमोचयन् दण्डग्रादृष्टिगुणं दण्डमावहेत् ।
 नियुक्तयाप्यदण्डानां दण्डकारी नराधमः ॥ •
 यस्य चौरः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक् ।
 न साहसिकदण्डघ्नौ स, राजा शकलोकभाक् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथोत्तमर्णोऽधमर्णोदयथादत्तमर्थं गृह्णीयात् । द्विकं
 त्रिकंचतुष्कं पञ्चकञ्च • अतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमामम् सर्वे
 वर्णा वां स्वप्रतिपन्नां हृदि दद्युः । अकृतामपि वत्सराति
 क्रमेण यथाविहिताम् । आध्युपभोगे हृद्यभावः । दैवराजोप-
 घातादृते विनष्टमाधिमुत्तमर्णो दद्यात् । अन्तहृदी प्रविष्टा-
 यामपि । न स्यावरमाधिमुते वचनात् गृह्णीतधनप्रवेशार्थ-

नैव यन्त् स्यावरं दत्तं तद्गृहीतधनप्रवेशे दद्यात् । दीय-
 मानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमर्णस्यागृह्यतस्ततः परं न वर्द्धते ।
 हिरण्यस्य परा वृद्धिर्द्विगुणा । धान्यस्य त्रिगुणा । वस्त्रस्य
 चतुर्गुणा । सन्ततिः स्त्रीपशूनाम् । किण्वकार्पाससूत्रचर्मा-
 युधेष्टकाङ्गाराणामक्षया । अनुक्तानां द्विगुणा । प्रयुक्तमर्थं
 यथाकथञ्चित् साधयन्न राज्ञी वाच्यः स्यात् । साध्यमानथे-
 द्राजानमभिगच्छेत्तत्समं दण्डः । उत्तमर्णथे द्राजानमिया
 त्तद्विभावितीऽधमर्णो राज्ञे धनदशभागसम्मितं दण्डं दद्यात् ।
 प्रामार्थथोत्तमर्णो विंशतितममंशम् । सर्व्वापलाप्येकदेगवि-
 भावितीऽपि सर्वं दद्यात् । तस्य च भावनास्त्रिस्तो भवन्ति
 लिखितं साक्षिणः समवक्रियात् । ससाक्षिकमाप्तं ससा-
 क्षिकमेव दद्यात् । लिखितार्थप्रविष्टोलिखितं पाटयेत् ।
 असमयदाने लेख्यासन्निधाने चोत्तमर्णोलिखितं दद्यात् ।
 धनग्राहिणि प्रेते प्रव्रजिते द्विदशसमाः प्रवसिते वा तत्पुत्र-
 पोत्रैर्धनं देयम् । नातः परमनीषुभिः । सपुत्रस्य वाऽपुत्रस्य
 वा ऋक्धग्राही ऋणं दद्यात् । निर्धनस्य स्त्रीग्राही । न स्त्री
 पतिपुत्रकृतम् । नश्लोक्तं पतिपुत्रो न पिता पुत्रकृतम् ।
 पविभक्तौ कृतमृणं यस्मिन्नेत् स दद्यात् । पैतृकमृणमभिक्षा-
 नां भ्रातृणाञ्च । विभक्त्याय दायानुरूपमंशम् । गोपशीष्टिक-
 र्गैरपरजवाद्याधस्त्रीणां पतिर्दद्यात् । वाक्प्रतिपन्नं नादेयं
 कथ्यचित् । पुटुं म्याथे कृतञ्च ।

यो गृहीत्वा ऋणं सर्वं गोदाप्यामीतिसामकम् ।

न दद्यान्नोभतः पयात्तवा हृदिमयाप्रुयात् ॥

दर्शनं प्रत्यथे दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।

आद्यौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥
 बह्वयथेत् प्रतिभुवो ददुरस्तेऽर्थं यथाकृतम् ॥
 अर्थेऽविशेषिते तेषु धनिकच्छन्दतः क्रिया ॥
 यमर्थं प्रतिभृदंद्याह्निकेनोपपौडितः ।
 ऋषिकस्तं प्रतिभुवे द्विगुणं दातुमर्हति ॥
 इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ लेख्यं त्रिविधं राजसाच्चिकं ससाच्चिकमसाच्चिकञ्च ।
 राजाधिकरणे तत्रियुक्तजायस्यकृतं तदध्यक्षकरचिह्नितं
 राजसाच्चिकम् । यत् कचन येन केनचिह्नितं साच्चिभिः
 स्वहस्तचिह्नितं ससाच्चिकम् । स्वहस्तलिखितमसाच्चिकम् ।
 तद्वनात्कारितमप्रमाणम् । उपधिकृताय सर्वेषु ।
 दूयितकर्म दुष्टसाध्यं तत्ससाच्चिकमपि । तादृग्विधेन-
 लिखितञ्च । स्त्रोवालाश्वतन्मत्तीन्मत्तभोतताङ्गितकृतञ्च ।
 देगाचाराविरुद्धं व्यक्ताधिकृतलक्षणमलुप्तक्रमाक्षरं प्रमाणम् ।
 वर्षेभ्य तत्कृतैश्चिह्नैः पत्रैरेव च युक्तिभिः ।
 सन्दिग्धं साधयेन्नेत्यं तदयुक्तिप्रतिरूपितैः ॥
 यत्रर्षी धनिको वापि साक्षी वा लेखकोऽपि वा ।
 म्रियते तत्र तस्मै तत्सम्बन्धैः प्रसाधयेत् ॥
 इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे साप्तमोऽध्यायः ॥

अथ साच्चिणः न राजश्रीवियप्रव्रजितकितवतस्कार-
 पराधीनश्रीवालसाहसिकातिहृदमत्तौम्भत्ताभियस्तपतितस्तु-
 नृणात्तव्यंसनिरागान्धाः । रिपुमितार्यसम्बन्धिविकर्मह-
 ट्टोपसहायाय । अनिर्दिष्टसु साच्चित्वे यथोपेत्य ब्रूयात् ।
 एकयासाक्षी । स्त्रीयसाहसवाग्दण्डपारुष्यसंप्रहृष्येषु

साक्षिणी न परीक्ष्या । अथ साक्षिणः कुलजाहत्तवित्तसम्पत्ता
यत्वनस्तपस्विनः पुत्रिणीधर्मज्ञाअधीयानाः सत्यवन्तस्त्रैवि-
द्यहृदाथ । , अभिहितगुणसम्पन्नउभयानुमतएकोऽपि ।
हयोर्विवदमानयोर्यस्यं पूर्ववादस्तस्य साक्षिणः प्रष्टव्या ।
आधर्त्यं कार्यवशाद्दयत्त पर्यपक्षस्य भवेत्तत्र प्रतिवादिनोऽपि ।
उद्दिष्टसाक्षिणि मृते देशान्तरगते वा तदभिहितज्ञातारः
प्रमाणम् । समक्षदर्शनात् साक्षी-यवणाद्वा । साक्षिणश्च
सत्येन पश्यन्ते । वर्षिणां यत्त वधस्तलानृतेन । तत्पावनाय
कुष्माण्डीभिर्द्विजोऽग्निं जुहुयात् । शूद्रएकाह्निकं गोद-
शकस्य पासं दद्यात् । स्वभावविकृतौ मुखउर्णविनाशेऽस-
म्बहप्रलापे च कूटसाक्षिणं विद्यात् । साक्षिण्यहाह-
यादित्योदये कृतशपथान् पृच्छेत् । ब्रूहीति ब्राह्मणं
पृच्छेत् । सत्यं ब्रूहीति राजन्यम् । गोवीजकाञ्चनैर्वैश्यम् ।
सर्वमहापातकैस्तु शूद्रम् । साक्षिणः यावयेत् । ये
महापातकिनो लोका ये चोपपातकिनस्तौ कूटसाक्षि-
णामपि । जननमरणान्तरे कृतहानिय । सत्येनादित्यस्तपति
सत्येन भाति चन्द्रमाः । सत्येन वाति पथनः । सत्येन
भूर्धारयति । सत्येनापश्चिष्टन्ति । सत्येनाग्निस्तिष्ठति ।
सुश्च सत्येन । सत्येन देवाः । सत्येन यज्ञाः ॥

अग्निमेधसहस्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृतम् ।

अग्निमेधसहस्रांश्चि सत्यमेव विगिष्यते ॥

जानन्तोऽपि हि ये मास्ये तट्टीभृता उपांसते ।

ते कूटसाक्षिणां पापेशुभ्या दण्डेन याप्यथ ॥

एषं हि साक्षिणः पृच्छेद्वर्णानुक्रमतो नृप ।

यस्योचुः साक्षियः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ॥

अन्यथावादिनी यस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ।

बहुत्वं प्रतिगृह्णीयात् साक्षिद्वैधे नराधिपः ॥

समेपु च गुणोत्कृष्टान् गुणिद्वैधे द्विजोत्तमान् ।

यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कूटसाध्यनृतं वदेत् ।

तत्तत्कार्यं निवर्त्तत कृतं वाप्यकृतं भवेत् ॥

इति वैश्यावे धर्मशास्त्रे षष्ठमोऽध्यायः ॥

अथ समयक्रिया । राजद्रोहसाहसेषु यथाकामम् ।

मिक्षेपस्तेष्वेवार्थप्रमाणम् । सर्वेष्वेवार्थेषु मूल्यं कनकं कल्पयेत् ।

तत्र क्षणलोने शूद्रं दूर्ध्वाकरं प्रापयेत् । द्विक्षणलोने

तिलकरम् । त्रिक्षणलोने रजतकरम् ।

चतुःक्षणलोने सुवर्णकरम् । पञ्चक्षणलोने शीतोद्भूतमही-

करम् । सुवर्णाङ्गं कोशो देयः शूद्रस्य । ततः परं यथाङ्गं

धटान्युदकविशेषाणामन्यतमम् । द्विगुणेष्वेवं यथाभिहिता

समयक्रिया वैश्यस्य । त्रिगुणे राजन्यस्य । कोशवर्जं चतुर्गुण-

ब्राह्मणस्य । न ब्राह्मणस्य कोशं दद्यात् । अन्यत्रागामि-

कानसमयनिवन्धनक्रियातः । कोशस्थाने ब्राह्मण्यं शीतोद्भूत-

महीकरमेव प्रापयेत् । प्रागट्टदोषमन्त्रे ऽप्यर्घ्ये दिव्यानामन्य-

तम मेव कारयेत् । सत्सु विदितसच्चरित्रं न महत्यर्घ्येऽपि ।

अभियोक्ता वर्तयेच्छीर्षं । अभियुक्तस्य दिव्यं कुर्यात् ।

राजद्रोहसाहसेषु विनापि शीर्षवर्त्तनात् । स्त्री ब्राह्मण-

त्रिकलासमर्थे रोगिणां तुला देया । सा च न वाति यावौ ।

न कुटममर्थलोहकाराणामग्निर्देयः । शरद्व्योषयोश्च न

कुठिपैत्तिकमाह्वयानां विषं देयं प्राहपि च न क्षेपज्ञा-

धर्हितानां भीरुणां श्वासकासिनामम्युजीविनाश्चोदकम् ।
हेमन्तमिधिरयीथ नास्तिक्तेभ्य कोयो देयः न देशे
व्याधिमयकोपरुष्टे च ।

सचैलं स्रातमाह्वय सूर्योदयउपोषितम् ।
कारयेत् सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसन्निधौ ॥
॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

अथ धटः । चसुहंस्तोच्छ्रितो द्विहस्तायतः । तत्र सार-
वृक्षीद्भवपञ्चहस्तायतो भयतः शिवा तुला । ताञ्च सुवर्णका-
रकास्यकाराणामन्यतमोविधृयात् । तत्र चैकस्मिन् शिष्ये
पुरुषमारोपयेद्वितीये प्रतिमानं शिलादि । प्रतिमानपुरुषौ
समधृतौ सुचिह्नितौ कृत्वा पुरुषप्रवतारयेत् । धटञ्च समयेन
गृह्णीयात् तुलाधारञ्च ॥

ब्रह्मघ्नो ये स्मृता लोका ये लोकाः कूटसाक्षिणः ।
तुलाधारस्य ते लोकास्तुलां धारयतोमृपा ॥
धर्मपर्यायवचनैर्धटइत्यभिधीयते ।
त्वमेव धट । जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥
व्यवहाराभिगन्तोऽयं सानुप सुलप्रते त्वयि ।
तदेनं सगयादम्माद्गमितस्त्रातुमर्हसि ॥
ततस्वारोपयेच्छिष्ये भूय एवाथ तं नरम् ।
तुलितो यदि वर्धेत ततः स धर्मतः सचिः ॥
शिवच्छेदेऽघभङ्गेषु भूयस्वारोपयेन्नरम् ।
एवं निःसंगयं ज्ञानं यतो भवति निर्णयं ॥
॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

पृथग्निः । पोङ्गान्ता तावदन्तरं मण्डलं सप्तकं

कुर्व्यात् । ततः प्राङ्मुखस्य प्रसारितभुजद्वयस्य सप्ताश्वत्थ
पत्राणि करयोर्दद्यात् । तानि च करद्वयसहित्वाबि सुलेषु
वेष्टयेत् । ततस्तन्नाग्निवर्णं लोहपिण्डं पञ्चाशत्पलिकं सं-
न्यसेत् । तमादाय नातिद्वृतं नाद्विलम्बितं मण्डलेषु
पदन्यासं कुर्वन् व्रजेत् । ततः सममण्डलमतीत्य
भूमौ पिण्डं जज्ञ्यात् ।

वदन्वचिह्नितकरस्तनशुद्धं विनिर्द्दिशेत् ।
न दग्धः सर्वथा यत् स वै शुद्धो भवेन्नरः ॥
भयाद्वा पातयेद्यत्सु दग्धो वा न विभाव्यते ।
पुनस्तं धारयेत् पिण्डं समयस्याविगोधनात् ॥
करो विन्दितव्रीहेस्तस्यादादेव लक्षयेत् ।
अभिमन्त्रास्य करयोर्लोहपिण्डं ततो न्यसेत् ॥
त्वमग्ने ! सर्वभूतानामन्तर्दरसि साक्षिवत् ।
त्वमेवाग्ने ! विजानीषे न विदुर्यानि मानवाः ॥
व्यवहाराभिगस्तोऽयं मानुषः रुद्धिमिच्छति ।
तदेनं संशयादप्लावयित्वा तस्मात्सुमर्हसि ॥
॥ इति वैश्वदेव धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥

पशौदकम् । पद्मेवानुदुष्टप्राह्नत्स्यजनोक्ताद्विष-
र्जितेऽभसि । तत्र नाभिमन्त्रस्यारान्द्वे त्रिषुः पुरुषस्यान्यस्य
जातुनी गृहीत्वाभिमन्त्रितान्मः प्रयिजेत् । तत्समकालञ्च
नातिरू रग्दुना धनुषा पुरुषोऽपरः गरक्षेपं कुर्व्यात् ।

तत्रोपरस्य पुरुषो यकेन गरमानयेत् ।
तत्राप्ये यो न दृग्मेत न शुद्धः परिकीर्त्तितः ॥
अन्यथा त्वनिष्ठः स्यादेकाहस्यापि दर्शने ।

त्वमन्न । सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ॥
 त्वमेवान्मो । विजानीषे न विदुर्यानि मानुषा ।
 व्यवहाराभिश्स्तोऽय मानुषस्त्वयि मञ्जति ।
 तदेन संशयादस्माद्धर्मतस्नातुमर्हसि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्याय ॥

अथ विषम् । विपाण्यदेयानि सर्वानि ऋते हिमाश्लो
 ज्जवाच्छाङ्गीत् । तस्य च यवसप्तकं घृतम्भुतमभिश्स्ताय
 दद्यात् ।

विषं वेगक्रमापेतं सुखेन यदि जीर्यते ।
 विषह तमिति ज्ञात्वा दिवसान्ते विसर्जयेत् ॥
 विषत्वादिषमत्वाच्च क्रूर । त्व सर्वदेहिनाम् ।
 त्वमेव विष । जानीषे न विदुर्यानि मानुषा ॥
 व्यवहाराभिश्स्तोऽय मानुष शुद्धिमिच्छति ।
 तदेन संशयादस्माद्धर्मतस्नातुमर्हसि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्याय ॥

अथ कोश । उग्रान् देवान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकात्
 प्रसृतित्रयं पिबेत् ।

इदं मया न कृतमिति व्याहरन देवताभिसुख ।
 यस्य पश्येत्द्विसप्ताहान्विसप्ताहाद्दद्यापि वा ॥
 रोगोऽग्निर्जातिमरणं राजातङ्गमथापि वा ।
 तमण्ड विजानीयात्तथा शुद्धं विपर्यये ।
 दिव्ये च शुद्धं पुरुषं सतकुर्व्याद्दार्मिको नृप ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्याय ॥

अथ द्वादश पुत्रा भवन्ति । स्त्रे क्षेत्रे सक्ततायामुत्

पादितः स्वयमौरसः प्रथमः । नियुक्तायां सपिण्डेनोत्तम-
वर्णेन वीत्पादितः चेतजो द्वितीयः । पुत्रिकापुत्रस्तृतीयः ।
यस्तस्याः पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति या पित्रा दत्ता सा पुत्रिका
पुत्रिकाविधिना प्रतिपादिता पित्रभ्रातृविहीना पुत्रिकैव ।
पौनर्भवयतुर्थः अक्षता भूयःसंस्कृता पुनर्भू । भूयस्त्वसंस्कृतापि
परपूर्वा । कानीनः पञ्चमः । पित्रगृहेऽसंस्कृतयै वीत्पादितः ।
स च पाणिग्राहस्य गृहे च गूढोत्पन्नः षष्ठः । यस्य तत्पजस्त-
स्यासौ सहोढः सप्तमः । गर्भिणी या संस्क्रियते तस्याः
पुत्रः स च पाणिग्राहस्य दत्तकथाष्टमः । स च मातापित्रभ्यां
यस्य दत्तः क्रीतश्च नवमः । स च येन क्रीतः स्वयमुपगतो
दशमः । स च यस्योपगतः अपविहस्वे त्त्रादशः । पित्रा
माता च परित्यक्तः स च येन गृहीतः यत्र क्वचनोत्-
पादितश्च द्वादशः । एतेषां पूर्वः पूर्वः श्रेयान् । स एव
दायहारः । स चान्यान्पिभ्यात् । अनूढानां स्ववित्तात्पुरुषेण
संस्कारं कुर्यात् । पतितक्लीवाचिकित् स रोगविकल्पा स्वभा-
गहारिणः । ऋक्थग्राहिभिस्ते भर्त्तव्याः । तेषाञ्चौरसाः
पुत्रा भागहारिणः । नतु पतितस्य पतनीये कर्मणि कृते
त्वन्तरोत्पन्नाः । प्रतिलोमासु स्त्रीषु वीत्पन्नायाभागिनः
तत्पुत्राः पैतामहेऽप्यर्घे अंगपाहिभिस्ते भरणीयाः ।
ययार्यहरः स पिण्डदायी । एकोढानामप्येकस्याः पुत्रः
संघ्वासा पुत्रएव च । भ्रातृणामेकजातानाञ्च । पुत्रः पित्र-
वित्तान्नाभेऽपि पिण्डं दद्यात् ।

पुत्राग्रो नरकादयन्नात् पितरं लायते सुतः ।

तस्मात् पुत्रइति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥

ऋणमस्मिन् सन्नयति षण्णतत्वञ्च गच्छेति ।
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्ये च जीवतोमुखम् ॥
 पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्तरमश्रुते ।
 अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रह्मस्याप्नोति पिष्टपम् ॥
 पौत्रदौहित्रयोर्लोके विशेषो नोपपद्यते ।
 दौहित्रोऽपि ह्यपुत्रं तं सन्तारयति पौत्रवत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

समानवर्णासु पुत्राः सवर्णा भवन्ति । अतुलोमासु मातृ-
 वर्णाः । प्रतिलोमास्वार्यविगर्हिताः । तत्र वैश्यापुत्रः शूद्रेण-
 योगवः । पुत्रसमागधौ क्षत्रियापुत्रौ वैश्वशूद्राभ्यां । चाण्डा-
 लवैदेहकसुताश्च ब्राह्मणीपुत्राः शूद्रविट्क्षत्रियैः । सहस्रसहस्रा-
 यासंश्लेषाः । रङ्गावतरणमायोगवानां । व्याधता पुत्रसानां ।
 स्तुतिक्रिया मागधानां । बध्यघातित्वं चाण्डालानाम् ।
 स्त्रीरक्षा तज्जीवनञ्च वैदेहकानाम् । अश्वसारथ्यं सूतानां ।
 चाण्डालानां बहिर्षामनिवसनं मृतचेनधारणमिति विशेषः ।
 सर्वेषाञ्च समानजातिभिर्विचाराः स्वपितृवित्तानुहरणञ्च ।

महरे जातयस्वे ताः पितृमातृप्रदग्निताः ।

प्रच्छन्ना वा प्रकागा वा वेदितव्याः स्वकर्माभिः ॥

ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽनुपमृतः ।

स्त्रीमानाभ्युपपत्तो च याद्यानां सिद्धिकारणम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पौडगोऽध्यायः ॥

पिता चेत् पुत्रान् विभजेत्तस्य च्छेष्टा अयमुपात्तेऽर्थे ।
 पैतामहे त्वर्थे पिष्टपुत्रयोन्म्यं ग्यामित्वम् । पिष्टविभक्ता-
 विभागानन्तरोत्पन्नस्य भागं ददात् । अपुत्रस्य धनं पत्नर-

भिगामि । तदभावे दुष्टित्वागामि । तदभावे पितृगामि ।
तदभावे मातृगामि । तदभावे भ्रातृगामि । तद्भावे स्त्र्याद्य
पुत्रगामि । तदभावे बन्धुगामि । तदभावे सकुलप्रगामि ।
तदभावे सहाध्यायिगामि । तदभावे ब्राह्मणधनवर्जं राज
गामि । ब्राह्मणार्थो ब्राह्मणानाम् । वानप्रस्थधनमाषार्यो
गृह्णीयात् शिष्योवा ।

ससृष्टिनस्तु ससृष्टी सोदरस्य तु सोदर ।

दद्यादपहरेच्चाश जातस्य च मृतस्य च ॥

पितृमातृसुतम्नातृदत्तमध्यगन्धुपागतम् ।

आधिवेदनिक बन्धुदत्तशुक्लमन्वाधेयकमिति स्त्रीधनम् ।
ब्राह्मणादिषु चतुर्षु विवाहेष्वप्रजायामतीताया तद्गर्भुः ।
शेषेषु च पिता हरित् । सर्वेष्वेव प्रसूताया यदन तद्दृष्टि
त्वागामि ।

पत्न्यौ जीवति य स्त्रीभिरलङ्कारो धृती भवेत् ।

न त भजेरन् दयादा भजमाना पतन्ति ते ॥

अनेकपितृकाणाञ्च पितृती भागकल्पना ।

यस्य यत् पैतृक रिक्तं स तद्गृह्णीत नेतर ॥

इति वैश्ववेधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्याय ॥

ब्राह्मणस्य चतुर्षु वर्णेषु चेत् पुत्रा भवेयुस्ते पैतृकस्य च
दशधा विभजेयुः । तत्र ब्राह्मणीपुत्रचतुरींश्या
मादद्यात् । क्षत्रियापुत्रकीन् । द्वावर्णैः वैश्यापुत्र । शूद्रापु
त्रस्त्वेक अथ चेच्छूद्रापुत्रवर्जं ब्राह्मणस्य पुत्रत्रय भवेत्तदा
तदन नवधा विभजेयुः । वर्णानुक्रमेण चतुर्भिर्द्विभागकृतानं-
मानाद्दुः । वैश्यवर्जमष्टधाकृतं चतुरक्षीनिकक्षादथ । च

विधवर्जसप्तधाकृतं चतुरो हावेकश्च । ब्राह्मणवर्ज षड्धाकृतं
 त्रीन् हावेकश्च । क्षत्रियस्य क्षत्रियवैश्याशूद्रापुत्रेष्वयमेव
 विभागः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियो पुत्री स्यातां तदा
 सप्तधाकृताद्गनाद् ब्राह्मणचतुरींशानादद्यात्त्रीन् राजन्यः ।
 अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणवैश्यो तदा षड्धाविभक्तस्य चतुरीं-
 शान् ब्राह्मण आदद्याद्द्वारंशौ वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मण-
 शूद्रो पुत्री स्यातां तदा तदनं षड्धा विभजेयातां चतुरीं-
 शान् ब्राह्मणस्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य
 या क्षत्रियवैश्यो स्यातां तदा तदनं षड्धा विभजेयातां
 त्रीनंगान् क्षत्रियस्वादद्याद्द्वारंशौ वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य
 क्षत्रियस्य या क्षत्रियशूद्रो पुत्री स्यातां तदा तदनं चतुर्धा
 विभजेयातां त्रीनंगान् क्षत्रियस्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ
 ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य या वैश्यशूद्रो पुत्री स्यातां
 तदा तदनं त्रिधा विभजेयातां द्वारंशौ वैश्यस्वादद्यादेकं
 शूद्रः । अथैकपुत्रा ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः सर्वद्वराः ।
 क्षत्रियस्य राजन्यवैश्या । वैश्यस्य वैश्यः । शूद्रः शूद्रस्य ।
 द्विजातीनां शूद्रस्त्वेकः पुत्रीर्द्विद्वरः । अपुत्रः ऋक्षस्य या
 गतिः सात्वारिष्यः द्वितीयस्य । मातरः पुत्रभागानुसारिष्य
 भागदारिष्यः । अनूटाय दुहितरः । समवर्णाः पुत्राः समा-
 नंगानादशुः । ज्येष्ठाय श्रेष्ठमुदारं ददुग्ः । यदि द्वौ ब्राह्म-
 णोपुत्रो स्यातामेकं शूद्रापुत्रं माता ब्राह्मणपुत्रायतौ भागा-
 नादद्यातामेकं शूद्रापुत्रः । अथ शूद्रापुत्रायुभौ स्यातामेकौ-
 ब्राह्मणोपुत्रमादा षड्धाविभक्तस्यार्थेण चतुरींशान् ब्राह्मण-

स्वाद्यादृष्टावंगौ शूद्रापत्नौ । अनेन क्रमेणान्यथाप्यंगक-
न्यना भवति ।

विभक्ताः सहजीवन्तो विभजान् पुनर्यदि ।
समस्तत्र विभाग' सप्रजैरथ तत्र न विद्यते ॥
अनुपघ्नन् पितृद्रव्यं अनेन यदुपार्जितम् ।
स्वयमीहितलब्धं तत्राकामो दातुर्महति ॥
पैतृकन्तु यदा द्रव्यमनवाप्य यदाप्नुयात् ।
न तत पुत्रैर्भजेत् सार्द्धमकाम' स्वयमर्जितम् ॥
वस्तुं पत्रमलङ्कारः कृताश्चसुदकं स्त्रियः ।
योगक्षेमं प्रचारय न विभान्यञ्च पुस्तकम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्माशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥

मृतं द्विजं न शूद्रेण निर्हारयेत् । न शूद्रं द्विजेन ।
पितरं मातरञ्च पुत्रा निर्हरेयुः । न द्विजं पितरमपि शूद्रा-
वाघ्नान्मनाद्यं ये नाघ्नन्ति निर्हरन्ति ते स्वर्गलोकभाजः ।
निर्हृत्य च यान्धवं प्रेतं सत्कृत्याप्रदक्षिणेन चित्तमभिगम्यासु-
मवाससो निमल्लनं कुर्युः । प्रेतस्योदकनिर्षेपणं कृत्वैकपिच्छं
कृशेषु दद्युः । परिवर्तितवापसद्य निम्बपत्राणि विदग्ध-
दार्थ्यश्मनि पदन्यासं कृत्वा गृहं प्रविशेयुः । अन्तर्धान्नी-
चिपेयुः चतुर्थे दिवसेऽभ्यसन्नयं कुर्युः । तेषाञ्च गङ्गाभूमि-
प्रक्षेपः । यावत्सङ्घं प्रमथ्य पुरुषस्य गङ्गाभूमि तिष्ठति
तावदर्षमहन्नापि स्वर्गलोकमवितिष्ठति । यावदाशीचं
तावत् प्रेतस्योदकं पिप्पलेकञ्च दद्युः । क्रीतनयागनाय
भवेयुः । अमांसागनाय । मृण्डिनगायिनय । पृथक्गायि-
नय । घामासिष्कृम्यार्गोचान्ते कृतश्मशुकर्मासिद्धि लक्ष्मकैः

सर्पपकल्कैर्वा स्नाताः परिवर्त्तितवाससो गृहं प्रविशेयुः ।
तत्र शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणानाञ्च पूजनं कुर्युः । देवाः परो-
क्षदेवाः प्रत्यक्षदेवा ब्राह्मणाः । ब्राह्मणैर्लोका धार्यन्ते ।

ब्राह्मणानां प्रसादेन दिवि तिष्ठन्ति देवताः ।

ब्राह्मणमिहितं वाक्यं न मिथ्या जायते क्वचित् ॥

यद्ब्राह्मणसुष्टतमा वदन्ति तद्देवताः प्रत्यभिनन्दयन्ति ।

सुष्टेषु सुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥

दुःखान्वितानां मृतवान्धवानामाश्वासनं कुर्युरदीनसत्त्वाः ।

वाक्यैस्तु यैर्भूमि तवाभिधासेन वाक्यान्त्यहं तानि मनोऽभिरामे ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

यदुत्तरायणं तदहर्द्देवानाम् । दक्षिणायणं रात्रिः ।

सम्बत्सरोऽहोरात्रः तत्रिंशता मासः मासा द्वादश वर्षम् ।

द्वादशवर्षशतानि दिव्यानि कलियुगम् । द्विगुणानि द्वापरम् ।

त्रिगुणानि त्रेता चतुर्गुणानि कृतयुगम् द्वादशवर्षसहस्राणि

दिव्यानि चतुर्युगम् । चतुर्युगानां लोकसप्ततिर्भवन्तरम् ।

चतुर्युगसहस्रञ्चकल्पः । स च पितामहसग्राहः । तावती

घासत्र रात्रिः । एवंविधेनाहोरात्रेण मासवर्षगणनया सर्व-

सैत्रव ब्रह्मणो वर्षयतमायुः । ब्रह्मायुषा च परिच्छिन्नः पौरुषो

दिवसः । तस्यान्ते महाकल्पः । तावत्येवासत्र निशा ।

पौरुषाणामहोरात्राणांमतीतानां संख्यैव नास्ति । न च

भविष्याणाम् । अनाद्यन्तता कालस्य ॥

एयमस्मिन्निरालम्बे काले सततयार्थिनि ।

न तद्भूतं प्रपश्यामि स्थितिर्यस्य भवेद्भ्रुवा ॥

- आयाः सिकताधारास्तथा वर्षति वासवे ।

शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पितामहाः ॥
 चतुर्दश विनश्यन्ति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ।
 सर्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥
 बह्वनीन्द्रसहस्राणि दैत्येन्द्रनियुतानि च ।
 विनष्टानीह कालेन मनुजेष्वथ का कथा ॥
 राजर्षयश्च बहवः सर्वे समुदितागुणैः ।
 देवा ब्रह्मर्षयश्चैव कालेन निधनं गताः ॥ •
 ये समर्था जगत्स्मिन् सृष्टिसंहारकारिणः ।
 तेऽपि कालेन लीयन्ते कालोहि दुरतिक्रमः ॥
 आक्रम्य सर्वः कालेन परलोकश्च नोयते ।
 कर्मपाशवयो जन्तुः का तत्र परिदेवना ॥
 जातस्य हि ध्रुवो मृतस्य ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
 अथे दुष्परिहार्येऽस्मिन्नास्ति लोके सहायता ॥
 शोचन्तो नोपकुर्वन्ति मृतस्यैह जना यतः ।
 अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः श्रमशक्तितः ॥ •
 सुकृतं दुष्कृतञ्चोभौ सहायो यस्य गच्छतः ।
 बान्धवैस्तस्य किं कार्यं शोचद्भिरथवा न वा ॥
 बान्धवानामगौचे तु स्थितिं प्रेतो न विन्दति ।
 अतस्त्वभ्येति तानेव पिण्डतोयप्रदायिनः ॥
 अर्घ्याक् सपिण्डीकरणात् प्रेतो भवति यो मृतः ।
 प्रेतलोकगतस्यान्नं सीदकुम्भं प्रयच्छत ॥
 पितृलोकगतस्यान्नं यादे मुङ्क्ते स्वधामयम् ।
 पितृलोकगतस्यास्य तस्माच्छ्रादं प्रयच्छत ॥
 देयत्वे यातनास्याने तिर्यग्गोत्रे च । •

मानुषे च तथाप्नोति याहं दत्तं खवान्धवैः ॥
 प्रेतस्य यादकस्युच्य पुष्टिः याडे कृते ध्रुवम् ।
 तस्माच्छ्राद्धं सदा कार्यं शोकं त्वक्का निरर्थकम् ॥
 एतावदेव कर्त्तव्यं सदा प्रेतस्य बन्धुभिः ।
 नोपकर्त्तव्यन्नरः शोकात् प्रेतस्यात्मनएव वा ॥
 दृष्ट्वा लोकमनाक्रमदं त्रिगमणांश्च वासुदेवान् ।
 धर्मेमेकं सहायार्थं वरयध्वं सदा नराः । ॥
 मृतोऽपि वासुदेवः शक्तो नानुगन्तुं नरं मृतम् ।
 जायावर्जं हि सर्वम्य वासुदेवः पन्था विरुध्यते ॥
 धर्मैकीऽनुयात्ये नं यत्र कश्चन गामिनम् ।
 नन्वसारे नृनोकेऽस्मिन् धर्मा कुरुत मा चिरम् ॥
 मत्तःकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराधिकम् ।
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वासुदेव न वाऽकृतम् ॥
 धेत्वापणशृङ्गामत्तमस्यत्र गतमानसम् ।
 हकीषोरणमामाद्य मृत्युरादाय गच्छति ॥
 न कालस्य प्रियः क्वयिदृष्टेऽप्यस्य न विद्यते ।

तथा पूर्वकृतं कर्म कर्त्तारं विन्दते ध्रुवम् ॥
 अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि चाप्यथ ।
 अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥
 देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥
 गृह्णातीह यथा वस्तुं त्यक्त्वा पूर्वधृताम्बरम् ।
 गृह्णात्येवं नवं देहं देही कर्मनिबन्धनम् ॥
 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 नचैनं लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥
 अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
 नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥
 अश्रक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
 तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हथ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥

अथाशौचव्यपगमे सुस्नातं सुप्रक्षालितपाणिपाद आचा-
 न्तस्त्वेवंविधान् ब्राह्मणान् यथाशक्त्युदङ्मुखान् गन्धमाल्य-
 वस्त्रालङ्कारादिभिः पूजितान् भोजयेत् । एकवन्मन्त्रानूहेतै-
 कोद्दिष्टे । उच्छिष्टसन्निधावेकमिव तन्नामगोत्राभ्यां पिण्डं
 निर्वपेत् । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु दक्षिण्याभिपूजितेषु प्रेत-
 नामगोत्राभ्यां दत्ताचर्योदकश्चतुरङ्गलघृष्यीस्तावदन्तरास्ता-
 बद्धः खाता वितस्यायतास्तिस्त्र. कर्पू कुर्व्यात् । कर्पू समोपे
 चाग्नित्रयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन्नाहुतित्रयं
 जुहुयात् । सोमाय पितृमने स्वधा नमः । अग्नये कव्यवाह-
 नाय स्वधा नमः । यमाग्राङ्गिरसे स्वधा नमः । स्वानत्रये च

प्राग्बत्पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् । अन्नदधिघृतमधुमांसैः कषू चयं
 पूरयित्वैतदिति जपेत् । एवंमृताहं प्रतिमासं कुर्यात् ।
 सम्वत्सरांस्ते प्रैताय तत्पितृ तत्पितामहाय तत्प्रपिता-
 महाय च ब्रह्मणान् देवपर्वान् भोजयेत् । अत्राग्नीकरण
 मावाहनं पाद्यञ्च कुर्यात् । सद्य जतु त्वा पृथिवीसमानीव-
 इति च प्रेतपाद्यपाले पितृपाद्यपात्रत्रये योजयेत् । उच्छिष्ट
 सन्निधौ पिण्डचतुष्टयं कुर्यात् । ब्राह्मणाय स्वाचान्ताग्-
 टत्तटनिष्पाद्यागुत्रय मिसर्जयेत् । ततः प्रेतपिण्डं पाद्य-
 पालोदकवत् पिण्डत्रये निदध्यात् । कर्पूत्रयसन्निकर्षेऽप्येव
 मेव । सपिण्डीकरणं मासिकार्थेवद्वादशाहं श्राद्धं कृत्वा
 तयोदशे ह्नि वा कुर्यात् । मन्त्रवर्जं हि शूद्राणां द्वादशे-
 ष्ति । सम्वत्सराभ्यन्तरे यद्यधिमासी भवेत्तदा मासिकार्थे
 टिनमेकञ्च वर्धयेत् ।

सपिण्डीकरणं स्त्रैणां कार्यमेवं तथा भवेत् ।

यावज्जीव तथा कुर्याच्छ्राद्धन्तु प्रतिवत्सरम् ॥

अर्धाङ्ग सपिण्डीकरणं यस्य सम्वत्सरात् कृतम् ।

गृह्याप्यथ सोदकुम्भा दद्याद्द्वयं द्विजन्मने ॥

इति योगवे धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणस्य सपिण्डीकरणं जननमरणयोर्द्वादशाहसमीपम् ।
 द्वादशाहं राजन्त्यम् । पञ्चदशाहं वैश्यस्य । मासं शूद्रस्य ।
 सपिण्डीकरणं च पुरुषेऽप्येव विनियतम् । अर्धाङ्गं हि मदान्
 प्रतिदत्त्वाध्यायं निपत्तं स्ते । नागांश्च कस्यचिद्वत्तमयोऽप्यात् ।
 ब्राह्मणाणां नामगांश्च यः मण्डपेष्वग्निमश्नाति तस्य तावदग्निं च
 यावत्तेषाम् । अर्धाङ्गाप्यग्निं प्राग्विदितं कुर्यात् । सपत्नीत्या-

शौचे द्विजो भुक्त्वा स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिरघमर्षणं
जप्तोत्तीर्थं गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् । चत्रियाशौचे ब्राह्मण-
स्त्वेतदेवोपोषितः कृत्वा शुद्धति । वैश्याशौचे राजन्यस्य ।
वैश्याशौचे ब्राह्मणस्त्रिरात्रोपोषितस्य । ब्राह्मणाशौचे राजन्यः
चत्रियाशौचे वैश्यः स्रवन्ती मासाद्य गायत्रीशतपञ्चकं जपेत् ॥

वैश्यस्य ब्राह्मणाशौचे गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् ।

शूद्राशौचे द्विजो भुक्त्वा प्राजापत्यव्रतश्चरेत् । शूद्रश्च
द्विजाशौचे स्नानमाचरेत् । शूद्रः शूद्राशौचे स्नातः 'पञ्चमस्य'
पिवेत् । पत्नीनां दासानामानुलोभ्येन स्वामिनस्तुल्यमशौचम् ।
मृते स्वामिन्यात्मीयम् । हीनवर्णानामधिकवर्णेषु तदपगमे
शुद्धिः । ब्राह्मणस्य चत्रविट्शूद्रेषु पद्मत्वरिरात्रैकरात्रैः ।
चत्रियस्य विट्शूदयोः पद्मत्वरिरात्राभ्याम् । वैश्यस्य शूद्रेषु
पद्मत्वेण । मासतुल्यैरहीरात्रैर्गर्भस्त्रात्रैः । जातमृते मृतजाते
या कुलस्य सद्यःशौचम् । दन्तजाते बाले प्रेते सद्यएव ।
नास्याग्निसंस्कारो नोदकक्रिया । दन्तजाते त्वक्तचूडे त्वही-
रात्रेण । कृतचूडे त्वसंक्षुरे विरात्रेण । ततः परं यथोक्तजा-
नेन । स्तोत्रां विवाहः रुक्ताः ८ः । संस्कृतासु स्तोत्रेषु नाशौचं
भवति पितृपक्षे । तत्प्रसवमरणे चेतु पितृमृते स्यातां तद्वै-
करात्रं विरात्रञ्च । जननाशौचमध्ये यद्यपरं जननाशौचं
स्यात्तदा पूज्याशौचव्यपगमे शुद्धिः । रात्रिगेषु दिनद्वयेन ।
प्रभाते द्विगत्रयेण । मरणाशौचमध्ये ज्ञातिमरणेष्वप्येवम् ।
शुद्ध्या देशान्तरस्यजननजरणि गेषु शुद्धेत् । व्यर्तितेऽशौचे
गर्भस्त्रमरास्तम्बे करात्रेण । ततः परं स्नानेन । प्राचार्यं
मातानहं च व्यर्तिते विरात्रेण ॥

घान्त्या शुद्धप्रन्ति विद्वांसो दानेनाकार्यकारिणः ।

प्रच्छन्नपापा जप्येन तपसा वेदवित्तमाः ॥

मृत्तोयैः शुद्धप्रते शोध्यं नदी वेगेन शुद्धप्रति ।

रजसा स्त्री मनीदुष्टा संन्यासेन द्विजोत्तमाः ॥

अङ्गिर्गावाणि शुद्धप्रन्ति मनः सत्येन शुद्धप्रति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्धप्रति ॥

एषु शौचस्य ते प्रोक्त शारीरस्य विनिर्णयः ।

नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धेः शृणु विनिर्णयम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

शारीरैर्मलैः सुराभिर्मद्यैर्वा यदुपहतं तदत्यन्तोपहतम् ।

अत्यन्तोपहतं सर्व्वं लोहभाण्डमग्नौ प्रक्षिप्तं शुद्धेत् । मणि-
मयमश्ममयमज्जञ्च सप्तरात्रं महीनिखनेन । शृङ्गदंष्ट्रास्थि-
मयं तक्षणेन । दारवं मृत्समयञ्च जघ्नात् । अत्यन्तोपहतस्य
वस्त्रस्य यत्प्रचानितं विरज्येत तच्छिन्ध्यात् । सौवर्णराज-
तम्रमणिमयानां निर्लेपानामङ्गिः शुद्धिः । अश्ममयानाञ्च-
ममानां ग्रहाणाञ्च । चरसुकुमुवाणामुष्णे नाम्भसा । यज्ञ-
कर्मणि यज्ञपात्राणां पाणिना संमार्ज्जनेन । स्फागूर्पशकट-
सुपत्नीनूत्तानां प्रोक्षणेन । गयनयानासनानाञ्च । बह-
नाञ्च धान्याजिनरज्जुतान्तवैदलस्रवकार्पासवाससाञ्च ।
शाकमूलफलपुष्पाणाञ्च । टणकाष्ठशुष्कपनागानां च । एते-
षां प्रक्षालनेन । अम्पानाञ्च । ऊषैः कौशेयाविकयोः । अरि-
ष्टकैः कुतपानाम् । श्रीफलैरंशुपदानाम् । गौरसर्पपैः क्षौ-
माणाम् शृङ्गास्थिदन्तमयानाञ्च । पद्माक्षिर्मुग्गलीमिकानाम् ।
ताम्ररोतितिपुसीसुनयानामरुतेऽङ्गेन । शम्भुना तांस्यनी-

हयोः । तक्षणेन दारवाणाम् । गोबालैः फलसम्भवानाम् ।
 प्रोक्षणेन संहतानाम् । उत्पन्ननेन द्रव्याणाम् । शुद्धादीना-
 मिच्छुविकाराणां प्रभूतानां गृहनिहितानां वार्यग्निदानेन ।
 सर्वलवणानाञ्च । पुनः पाकेन मृगमयानाम् । द्रव्यवत्कृतशौ-
 धानां देवतार्चानां भूयः प्रतिष्ठापनेन । असिद्धस्यान्नस्य या-
 वन्मात्रमुपहतं तन्मात्रं परित्यज्य शिपस्य कण्डनप्रघालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्यो-
 पहतमात्रमपास्य गायत्र्याभिमन्वितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।

पत्तिजग्धं गवात्रातमवधूतमवक्षुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षेपेण शुद्धरति ॥
 यावन्नापैत्वमेध्याक्ताहन्धी लेपश्च तत्कृतः ।
 तावन्मृद्दारि देय स्यात् सर्वासु द्रव्यशुद्धियु ॥
 अजाश्वं सुखतो मेध्यं न गौर्ननरजा मलाः ।
 पन्यानश्च विशुद्धप्रन्ति सोमसूर्यांशुमारुतैः ॥
 रथ्याकर्दमतोगानि स्पृष्टान्यन्यश्चवायसैः ।
 भारुतेनैव एषप्रन्ति प्रक्तेष्टकाचितानि च ॥
 प्राणिनामथ सर्वेषां मृद्धिरद्भिश्च कारयेत् ।
 अत्यन्तोपहतानाश्च शीर्चं नित्यमतन्द्रितः ॥
 भूमिष्ठमुदक्तां पुण्यं वैदृण्यं यत्त गोर्भवेत् ।
 अथ्यासश्चेदमेध्ये न तद्देव गिलागतम् ॥
 वृद्धिप्रज्वालनं कुर्यात् रूपे पक्तेष्टकाचिते ।
 पञ्चगव्यं न्यसेत् पयान्नवतीयसमुद्भवे ॥
 जस्तागयेष्वघाल्येषु स्यावरेषु वसुभूरे ! !

अनौरसेषु पुत्रेषु जातेषु च मृतेषु च । परपूर्वांसु
 भार्यासु प्रसूतासु मृतासु च । आचार्यपत्नीपु-
 त्रीपाध्यार्यमातुं न ग्वशुरग्वसहाध्यायिगियेष्वतीतेश्वेकरा-
 त्रेण । स्वदेशराजनि च । असपिण्डे स्ववेश्मनि
 मृते च । भृग्वग्न्यनागकाम्बुसग्रामविद्युन्नृपहताना नाशो
 चम् । न राज्ञा राजकर्मणि । न व्रतिना व्रते । न सत्विणा
 सत्वि । न कारूणा स्वकर्मणि । न राजाज्ञाकारिणा तदि-
 च्छया । न देवप्रतिष्ठाप्रिवाहयो पूर्वसंभृतयो । न देशवि-
 प्रवे । आपद्यपि च कष्टायाम । आत्मत्यागिन पतिताय
 नागोचीदकभाज । पतितस्य दासो मृतेऽङ्घ्रिपादाभ्या घट-
 मपवर्जयेत् । उद्वन्धनमृतस्य य पाशच्छिन्द्यात् स तप्तक-
 ष्त्रेण शुद्रप्रति । आत्मवातिना सम्कर्त्ता च । तदशुपातकारी
 च । सर्वस्यैव प्रेतस्य बान्धवै सहान्शुपात कृत्वा स्नानेन ।
 अकृते त्वम्बिमज्जये सचेनस्नानेन । द्विज शूद्रप्रेतानुगमन
 कृत्वा स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिघमर्षण जोषत्तीर्थ
 गायत्राष्टमङ्गस्र चपेत् । द्विजप्रेतम्याष्टमत् । शूद्र प्रेतान्
 गमन कृत्वा स्नानमाचरेत् । चिताधूममेवने सर्वे वर्ण
 स्नानमाचरेत् । मेषुने दुन्वप्रे रुधिरोपगतकण्ठे वगन-
 यिग्वयोय । ग्मशुकर्मणि कृते च । यवस्पृशन्न मृदा रज-
 यन्नापाण्डानशुपाय । भन्त्यवर्ण पञ्चनरागय तदश्वि मन्त्रे-

पीत्वा स्नात्वा निष्ठीव्य वासः परिधाय रथ्यामाक्रम्य मूलपु-
रोषे कृत्वा पञ्चनखस्य मध्येहास्यि स्पृष्ट्वा चाचामेत् ।
चाण्डालस्तेच्छसन्भापणे च । नाभेरधस्तात् प्रवाहेषु च
कायिकैर्मलैः सुराभिर्व्वोपहतो मृत्योयैस्तदङ्गं प्रचाप्य शुद्ध-
ति । अन्यतोपहतो मृत्योयैस्तदङ्गं प्रचाप्य स्नानेन । वक्षोप-
हतस्तूपोथ स्नात्वा पञ्चगव्येन । दशनच्छदोपहतश्च ॥

वसा शुक्रमसृज्जामूलविट्कर्णविड्मखाः ।

श्लेष्माशुद्रूपिका स्वेदो द्वादशैते नृणां मलाः ॥

गौडी माध्वी च पैठी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।

यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजातिभिः ॥

माधुकमैश्वरं टाङ्गं कौलं खाल्जूरपाणसे ।

मृहिकारसमाध्वीके मैरेयं नारिकेलजम् ॥

अमेधानि दशैतानि मद्यानि ब्राह्मणस्य च ।

रालन्यथैव वैश्यस्य स्पृष्टेतानि न दुष्यतः ॥

गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्य पितृमेधं समाचरन् ।

प्रेताहारैः समं तत्र दशरालेण शुष्यति ॥

आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं गुरुम् ।

निहंत्य तु व्रतौ प्रेताव व्रतेन वियुष्यते ॥

आदिष्टी नोदकं कुर्यादाव्रतस्य समापनात् ।

समाप्ते तूष्कं कृत्वा तिरालेण विशुद्धति ॥

ज्ञानंतपोऽग्निराहारो मृगमनोवायुप्रपाञ्चनम् ।

वायुः कर्मार्ककालौ च शुद्धिकर्तृणि देहिनाम् ॥

सर्वंपानेव शौचानामन्नशीचं परं स्मृतम् ।

योऽन्ने शुचिर्हि स शुचिर्न मृदारिशुचिः शुचिः ॥

कूपवत् कथिता रुद्धिर्महत्सु च न दूषणम् ॥
 मीर्णिं देवां पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।
 अदृष्टमद्भिर्निर्णितं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥
 नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम् ।
 ब्राह्मणान्तरितं भोक्ष्यमाकराः सर्वएव च ॥
 नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने ।
 प्रशवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥
 श्वभिर्हतस्य यन्मांसं शुचि तत् परिकीर्तितम् ।
 क्रथाद्द्विष हतस्थान्यैषाण्डालाद्यैश्च दस्युभिः ।
 ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि निर्दिशेत् ।
 यान्यधस्तान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाद्युत्तराः ॥
 भक्षिका विप्रुपञ्चाया गौर्गजाश्वमरीचयः ।
 रजोभूर्वायुरग्निश्च मार्जारश्च सदा शुचिः ॥
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विप्रुपोऽङ्घ्रिं न यान्ति वा ।
 न श्मश्रूणि गतान्यास्यं न दन्तान्तरवेष्टितम् ॥
 श्वृशक्ति विन्दवः पादौ य आचामयत परान् ।
 भौमिकेस्ते समाप्तेया न तैरप्रयती भवेत् ॥
 उच्छिष्टे न तु सस्मृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ।
 अनिधानैव तद्द्रव्यमाचान्तं शुचितामियात् ॥
 मार्जनोपाङ्गनैषश्म प्रोक्षणं च पुस्तकम् ।
 समार्जनेनाङ्गनेन सेकेनोक्षेत्रुनेन च ॥
 टाहने च भुयः शुद्धिर्वाग्निनाप्यथवा गवाम् ।
 गावः पवित्रं महत्त्वं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
 गायो वितन्वते यज्ञं गावः सर्वाधत्तनाः ॥

भोमूलं गोमयं सर्पिः क्षीरं दधि च रोचना ।

पङ्कजमेतत्परमं मङ्गल्यं सर्वदा गवाम् ॥ •

शुद्धीदकं गवां पुण्यं सर्वघविनिसूदनम् ।

गवां कण्ठूयनश्चैव सर्वैकलम्पनाशनम् ।

गवां भ्रामप्रदानेन स्वर्गलोके महीयते ॥

गवां हि तीर्थे वसतीह गङ्गा पुष्टिस्तथा सर रजसि प्रवृत्ता ।

ब्रह्मीः क्षरीरे प्रणती च धर्मस्तासां प्रणामं सततञ्च कुर्यात् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्राह्मणस्य वर्षानुक्रमेण चतस्रो भार्या भवन्ति ।

तिस्रः क्षत्रियस्य । द्वे वैश्यस्य । एका शूद्रस्य । तासां

सवर्षाविदने पाणिर्याह्वः । असवर्षाविदने शरः क्षत्रिय-

कन्यया । प्रतीदो वैश्यकन्यया । वसनदशान्तः शूद्रकन्यया ।

न सगीर्वां न समानापप्रवरां भार्या विन्देत् मातृतस्त्वा

पञ्चमात् पुरुषात् पित्रतयासप्तमात् । नाकुलीनाम् नच

व्याधिताम् । नाधिकाङ्गीम् । न हीनाङ्गीम् । नातिक्ल

पिताम् । न वाचाटाम् । अथाष्टौ विवाहा भवन्ति ।

ब्राह्मो दैव आर्षः प्राजापत्यो गान्धर्व आसुरो राजसः पैशा-

चक्षेति । आह्वय गुणवते कन्यादानं ब्राह्मः । यज्ञस्थकृत्विजे

दैवः । गोमिथुनग्रहणेनार्षः । प्रार्थिताप्रदानेन प्राजाप-

त्यः । इषोः सकामयोर्नार्तापितरुहितो योगो गान्धर्वः ।

ऋयेणासुरः । युद्धहरणेन राजसः । सुप्तप्रसत्ताभिगमनात्

पैशाचः । एतेष्व्याद्यायत्वारो धर्म्याः । गान्धर्वोऽपि राज-

न्यानाम् । ब्राह्मोपुत्रः पुरुषानेकविंशतिं पुनीति । दैवी-

पुत्रचतुर्दश । आर्षोपुत्रश्च सप्त । प्राजापत्यचतुरः । ब्राह्मण

विवाहेन कन्यां ददद्ब्रह्मलोकं गमयति । दैवेन स्वर्गम् ।
 प्राजापत्येन देवलोकम् । गान्धर्वेण गन्धर्वलोकं गच्छति ।
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो मातामहो माता चेति क-
 न्याप्रदा । पूर्वाभावे प्रकृतिस्थः पर पर ।

ऋतुतयमुपास्यैव कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ।

ऋतुत्रये व्यतीते त प्रभवत्यात्मन सदा ॥

पितृवेश्मनि या कन्या रजं पश्यत्यसस्कृता ।

सा कन्या तृपली ज्ञेया हरंस्तां न विदुष्यति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ स्त्रीणां धर्माः । भर्तुः समानव्रतचारित्वम् । श्वश्रु-
 श्वशुरगुरुदेवतातिथिपूजनम् । सुसस्कृतोपस्करता । अमुक्त-
 हस्तता । सुगुप्तभाण्डता । मूलक्रियाम्वनभिरति । मङ्गला-
 चारतत्परता । भर्त्सरि प्रवासितेऽप्रतिकर्मक्रिया । परगृहेष्व-
 नभिगमनम् । द्वारदेशगवाक्षकेषु नावस्थानम् । सर्वकार्म-

॥ । वास्ययीषनवाक्केष्वपि पितृभर्तृपुत्राधीनता ।

मृते भर्त्सरि ब्रह्मचर्यं तदन्वारोहण वा ।

नाम्नि स्त्रीणा पृथक्यज्ञी न व्रत नापुत्रपोषणम् ।

पतिं शुश्रूषते यत्तु तेन स्वर्गं महीयते ॥

पत्यो जीवति या योषिदुपवासव्रतक्षरेत् ।

प्रायुः सा हरते भर्तुर्नरकश्चैव गच्छति ॥

मृते भर्त्सरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्यं व्यवस्थिता ।

स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षतुर्विंशोऽध्यायः ॥

सर्वेषाम् षट्भार्यासु विद्यमानासु षेष्ठया सद्यः धर्म-

कार्यं कुर्यात् । मिथासु च कनिष्ठयापि समानवर्णया ।
समानवर्णाभाये त्वनन्तरयैवापदि च । नन्वेव द्विजः शूद्रया ।

द्विजस्य भार्या शूद्रा तु धर्मार्थे न भवेत् क्वचित् ।

एत्वर्थमेव सा तस्य रागान्धस्य प्रकीर्तिता ॥

हीनजातिस्त्रिसं भीहादुद्धन्तो द्विजातयः ।

कुलान्येव नयन्त्यागु ससन्तानानि शूद्रताम् ॥

दैवपितृप्रातिथेयानि तत्प्रधानानि यस्य तु ।

नादन्ति पितृदेवास्तु नच स्वर्गं स गच्छति ॥

॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥

गर्भस्य स्पष्टताज्ञाने निपेक्षकम् । स्पन्दनात् पुरा पुंस्रवनम्

पठेऽष्टमे वा सीमन्तीन्नयनं । जप्ते च दारके जातकम् ।

अग्नौचव्यपगमने नामधेयं । महत्त्वं ब्राह्मणस्य । बलवत् क्षत्रि-

यस्य । धनोपेतं वैश्यस्य । जुगुप्सितं शूद्रस्य । चतुर्थे मासप्रादि-

त्यदर्शनम् । पठेऽवप्राशनम् । तृतीयेऽध्वे चूडाकरणम् ।

एताएव क्रियाः स्त्रीणाममन्त्रकाः । तासां समन्त्रको विवाहः ।

गर्भाष्टमेऽध्वे ब्राह्मणसप्रोपनयनं । गर्भैकादशे रात्रः ।

गर्भद्वादशे विश्वः । तेषां सुश्रज्यावल्बजमथी मोक्षत्रां । का-

र्पासशष्पाविकान्युपवीतानि वासांसि च । मार्गवैयाघ्रवा-

स्तानि चर्माणि । पालागखादिरोडुम्बरा दण्डाः । केशा-

न्तललाटनासादेशतुल्याः सर्व्व एव या । भवदाद्यं भवन्मध्यं

भवदन्तश्च भैक्ष्यचरणम् ।

आंपीडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्त्तते ।

आद्वाविंशत् चतुर्वन्धोराचतुर्विंशतेर्विश्व ॥

अतल्लङ्घं त्रयोऽप्येते यथाकालमसकृताः ।

सावित्री पतिता ब्राह्म्या भवन्त्यार्थविगर्हिताः ॥

यद्दयस्य विहितं चर्म यत्सूत्रं या च मेखला ।

यो दण्डो यश्च वसनं तत्तदस्य व्रतेष्वपि ॥

मेखलामजिबं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।

अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रवत् ॥

॥ इति वैशाखे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुले वासः । सन्ध्याहृद्योपासनम् ।
पूर्वां सन्ध्यां जपेत्तिष्ठन् पश्चिमामासीन । कालहयमभिषे-
काग्निकर्मकरणम् । अप्सु दण्डवन्नञ्जनम् । आहृता-
ध्ययनम् । गुरोः प्रियहिताचरणम् । मेखलादण्डाजिनी-
पवीतधारणम् । गुरुकुलवर्जं गुणवत्सु भैक्ष्याचरणम् ।
शुर्वनुप्राप्ती भैक्ष्याभ्यवहरणम् । आदकृतनवगशक्तपर्युषि-
तमृत्युगीतस्त्रीमधुमांसाश्चर्तुर्विच्छिष्टप्राणिहिंसाशील परिवर्ज-
नम् । अथ शय्या । गुरोः पूर्वोत्थानं चरमं सवेगनम् ।
छतसन्ध्यापासनय शुर्वभिवादनं कुर्यात् । तस्य च-
य्यत्यक्तकरः पादावुपसृजेत् । दक्षिणं दक्षिणेनेतरमितरेण ।
स्वश्च नामामप्राभिवादान्ते.भो शब्दान्त निवेदयेत् ।
तिष्ठवासीन. शयामी भुञ्जानः पराङ्मुखस्य नासप्राभिभाषणं
कुर्यात् । आसीनस्योपस्थितः कुर्यात्तिष्ठतोऽभिगच्छन्नाग-
च्छतः प्रत्युद्गम्य पथाहावन् धायतः । पराङ्मुखस्याभिसुम्न
दूरम्यग्यास्तिकमुपेत्य । शयानमत्र प्रणम्य । तत्र च चक्षुर्विप्रये
न यथेष्टामनः स्यात् । नचासत्र केवलं नाम द्रूयात् । गति
,चेष्टाभाषितादिकं नासत्र कुर्यात् । 'तत्रासत्र निन्दापरी-
वादो.परातां न तत्र तिष्ठेत् । नासत्रकासनो भवेत् ।

ऋते शिलाफलकनीयानेभ्यः । गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुव-
 वर्त्तेत् । अनिर्दिष्टो गुरुणा खान् गुरुनाभिवादयेत् ।
 बाले समानवयसि वाध्यापके गुरुपुत्रे गुरुवर्त्तेत् । नास्र
 पादौ प्रक्षालयेत् नोच्छिष्टमश्नीयात् । एवं वेदः वेदौ वेदान्
 वा स्त्रीकुयंरात् । ततो वेदाङ्गानि । यस्त्वनधीतवेदोऽन्यत्र
 यमं कुयंप्रादसौ ससन्तानः शूद्रत्वमेति ५ मातुरथे विजननं
 द्वितीयं मौञ्जिवन्धनम् । तत्रास्र माता सावित्री भवति
 पिता त्वाचार्यः । एतेनैव तेषां द्विजत्वम् । प्राङ्मौञ्जीब-
 न्धनाद्विजः शूद्रसमो भवति । ब्रह्मचारिणा मुखेन जटि-
 लेन वा भाव्यम् । वेदस्त्रीकरणादूर्ध्वं गुर्वनुज्ञातस्तस्मै वरं दत्त्वा
 स्त्रायात् । ततो गुरुकुलएव जन्मनः शेषं नयेत् । तत्राचार्ये
 प्रेते गुरुवद्गुरुपुत्रे वर्त्तेत् । गुरुदारेषु सवर्णेषु वा । तद-
 भावेऽग्निशुश्रूषुर्नैष्ठिको ब्रह्मचारी संप्रात् ॥

एवञ्चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यप्रमतन्द्रितः ।

स गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेहा जायते पुनः ॥

कामतो रेतसः सेको व्रतस्थस्र द्विजन्मनः ।

अतिक्रमं व्रतस्राहुर्मन्त्रज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥

एतस्मिन्नेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्हभाजिनम् ।

सप्तागारं चरेद्भैक्ष्यं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ॥

तेभ्यो लब्धेन भैक्ष्येण वर्त्तयन्ने कालिकम् ।

उपस्पृशंस्त्रिषवणमग्नेन स विशुद्धयति ॥

स्वर्गं सिद्धा ब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः ।

स्त्रात्वाकामवर्त्तयित्वा त्रिः पुनर्भामिद्वयं जपेत् ॥

अकृत्वै भैक्ष्यधरणमसमिध्य च पावकम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णं व्रतञ्चरेत् ॥
 तच्चिदंभुदियात् सूर्यं शयानं कामकातरः ।
 निस्त्रोचेद्वाप्यविज्ञानाल्पन्नपवसेहिनम् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥

यस्तूपनीय व्रतादेशं कृत्वा वेदमध्यापयेत्तमाचार्यप्र
 विद्यात् । यस्त्वेनं मंथेनाध्यापयेत्तमुपाध्यायमेकदशं वा ।
 यो यस्य यत्ने कर्माणि कुर्यात्तन्मृत्विजं विद्यात् । नापरी-
 क्षितं याजयेत् नाध्यापयेत् नोपनयेत् ॥

अधर्मेण च यः प्राह यद्यधर्मेण पृच्छति ।
 तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषंवाधिगच्छति ॥
 धर्माद्यौ यत्नं न संयातां पश्यतां वापि तद्विधा ।
 तत्र विद्या न यत्तव्या शुभं बीजमिवोपरि ।

विद्याह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा जिवधिक्षेहमस्मि ।
 अग्न्यकायानृजवेऽयताय न मां ह्यया वीक्ष्येवती तथा स्याम् ॥
 धमेय विद्याः एचिमप्रमत्तं मेधात्रिनं ब्रह्मवर्ष्यापपवम् ।
 यस्तेन दृष्टेत् कतमांशं नाह तस्मै मां तुवा त्रिधिपाय ब्रह्मन् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

श्रावण्यां प्रोष्ठपद्यां वा च्छन्दांसुरपाकृत्वाहंपञ्चमान्
 मामानधीजेत । ततस्तेषामुत्तमं वदतिः कुर्यात्प्राणुपाश-
 तानां । उल्लनगोपाकर्मणोर्मध्ये वेदांश्चाध्ययनं कुर्यात् ।
 नाधीधीताशोरामं चतुर्दशटमीषु च । नत्वंस्तारुपङ्गगतके ।
 नैन्द्रपपराशं । न वाति चण्डपपने । नाकाननर्षविदुर-
 त्कानिगेषु । न भृक्कम्पीन्कापातदिग्दाहेषु । नान्त गये

ग्रामे । न शस्त्रसंपाते । न खशृगालगर्भनिर्झादे । न
 वादित्तगच्छे । न शूद्रपतितयोः समीपे । न देवतायतन-
 श्मशानचतुष्पथरथ्यासु । नोदकान्तः । न पीठीपहित-
 पाद । न हस्त्यश्वीद्वनीगोयानैषु । न वान्तः । न विरि-
 क्तः । नाजीर्णा । न पञ्चनखान्तरागमने । न राजश्रीवि-
 यगोत्राङ्गणव्यसने । नोपाकर्म्मणि । नोत्सर्गे न साम-
 ध्वनावृग्ययुषी । नापररात्रमजीत्य शयीत । अभियुक्तोऽप्य-
 नध्यायेष्वध्ययनं परिहरेत् । यस्मादनध्ययनाधीतं नेह-
 नासुत फलदम् । तदध्ययनेनायुषं चयो गुरुगिष्ययोश्च ।
 तस्मादनध्यायवर्जं गुरुणा ब्रह्मलोककामिन विद्या सच्छि-
 प्यक्षेत्रेषु वप्तव्या । गिष्येण ब्रह्माण्भावसानयोर्गुरो पा-
 दोपसंप्रहणं कार्यम् । प्रणवश्च व्याहर्त्तव्यः । तत्र च
 यदृचोऽधीते तेनाम्याज्येन पितृणां ह्यभिभवति । यद्वयजूंषि
 तेन मधुना । यत्सामानि तेन पयसा । यच्चाथर्वणन्तेन
 मासेन । यत्पुराणितिहासवेदाङ्गधर्मशास्त्राख्यधीते तेनास्य-
 ज्येन यद्य विद्यामासाद्यास्मिंङ्कोके तथा जीवेन्न सा तस्य
 परलौके फलप्रदा भवेत् । यद्य विद्यया यशः परेषां हन्ति ।
 अनुज्ञातधान्यस्मादधीयानात्र विद्यामादद्यात् । तदादा-
 नमस्य ब्रह्मण स्तेय नरकाय भवति ।

लोकिक वैदिक त्रापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञान न तं दृष्ट्वैत् कदाचन ॥

उत्पादकब्रह्मदात्रीर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता ।

ब्रह्मजन्म हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाश्वतम् ॥

कामान्माता पिता चैन यदुत्पादयती मिथ !

सम्भूतिं तस्य तां विद्याद्वयद्वयोनाविह जायते ॥

आचार्यस्तस्य यां जाति विधिवहेदपारगं ।

उत्पादयति सावितरा सा सत्या साजरामरा ॥

य आहृणोत्यवितर्धेनं कर्णावन्दु.खं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् ।
तं वै मन्येत् पितरं मातरञ्च तस्मै न द्रुह्येत् कृतमस्य जानन् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे लिङ्गोऽध्यायः ॥

तयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति । माता पिता आचार्य-
र्यत्र । तेषां नित्यमेव शश्रूपुणा भवितव्यम् । यत्ते ब्रूयु-
स्तत्कुर्यात् । तेषां प्रियहितमाचरेत् । न तैरननुज्ञातः
किञ्चिदपि कुर्यात् ।

एतएव त्रयो वेदा एतएव त्रयं सुराः ।

एतएव त्रयो लोका एतएव त्रयोऽग्नयः ॥

पितागार्हपत्योऽग्निर्दक्षिणाग्निर्माता गुरुराश्वनीयः ।

सर्वे तस्यादृता धर्मा यस्यैते त्रय आदृताः ॥

अनादृतासु यस्यैते भर्वास्तस्याफलाः क्रियाः ।

इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु मधमम् ॥

गुरुशश्रूपया त्वेवं ब्रह्मलोकं समनुते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकलिङ्गोऽध्यायः ॥

राजत्विक्त्रोत्रियाधर्मप्रतिपेधुरपाध्यायपितृयामाता-
महमातुनभ्यशुरघ्णे षभ्राह्ममभ्यन्विनद्यान्वार्थवत् । पत्न्या
एतेषां भयर्गाः । मांत्प्यसा पितृप्यसा ज्येष्ठा स्वसा च ।
श्वगुरुविलयप्रमातुनर्त्विजां कनीयसां प्रत्युत्थानमेवाशि-
वादनम् । शोनवर्गानां गुरुपत्नीनां दूरादभिवादनं न
पादोपमंश्रयणम् । गुरुपत्नीनां गात्रोष्वादनाप्त्रनक्रमंश्र-

मनपादप्रक्षालनं न कुर्यात् । असंख्यतापि परपत्नी
भगिनीति वाच्या पुत्रीति मातेति वा । न च गुरुणां
त्वमिति ब्रूयात् । तदतिक्रमे निराहारो दिवसान्ते तं
प्रमाद्याग्नीयात् । न च गुरुणा सह विगृह्य कथां कुर्या-
त् । मैव चास्य परीवादम् । न चानभिप्रेतम् ।

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवादेऽहं पादयोः ।

पूर्णे विंशतिवर्षे च गुरुदीपौ विजानता ॥

कामन्तु गुरुपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।

अभिवादनकं कुयर्पादसावहमिति ह्रुवन् ॥

विप्रोथ पादग्रहणमन्वहञ्जाभिवादनम् ।

गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुसरन् ॥

वित्तं बन्धुर्वध कर्म विद्या भवति पञ्चमो ।

एतानि मानस्थानानि गरीयौ यदयदुत्तरम् ॥

ब्राह्मण दशवर्षं च शतवर्षं च भूमिपम् ।

पिता पुत्री विजानीयाद्ब्राह्मणसु तयोः पिता ॥

विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं चत्रियाणान्तु वीर्यतु ।

वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामिव जन्मनः ॥

इति वैश्वे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः

अथ पुरुषस्य कामक्रोधलोभाख्यं रिपुत्वयं सुघोरं भवति ।
परिग्रहप्रसङ्गाद्विशेषेण गृह्यायमिन । तेनायमाक्रान्तोर्गत-
पातकमहापातकानुपातकोपपातकेषु प्रवर्त्तते । जातिभ्रंश-
करेषु सङ्घरीकरणेष्वपात्रीकरणेषु च । मलावहेषु प्रकीर्ण-
केषु च ।

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामक्रीधस्तथा लोभस्तस्मादेतन्नयं त्यजेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

मातृगमनं दुहितृगमनं स्नुषागमनमित्यतिपातकानि ।

अतिपातकिनस्त्वेते प्रविशेयुर्हुताशनम् ।

नह्यन्या निष्कृतिस्तेषां विद्यते हि कथञ्चन ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहरणं गुरुदारगमन-
मिति महापातकानि । तत्संयोगश्च ।

सम्बत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

एकयानभोजनाशनशनैः । यौनस्त्रीवमीखसम्बन्धात्

सद्यएव ।

अश्वमेधेन शूद्रेयुर्महापातकिनस्त्वमे ।

पृथिव्यां सर्वतीर्थीनां तथानुसरेणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

यागस्थस्य चतुरस्रस्य वैश्यस्य च रजस्वलायाद्यान्तर्ब-
द्राद्यालिगोलायाद्याविज्ञातस्य गर्भस्य शरणागतस्य च घा-
तनं ब्रह्महत्यासमानोति । कौटसाध्यं सुहृद्वध एतौ सुरा-
पानसमौ । ब्राह्मणस्य भूम्यपहरणं निक्षेपापहरणं सुवर्ण-
स्तेयसमम् । पितृव्यमातामहमातुलश्चगुर नृपपत्न्यभिगमन-
गुरुदारगमनसमम् । पितृष्वसृमातृष्वसृस्वसृगमनञ्च । श्रीलि-
यत्विगुपाध्यायमित्रपत्न्यभिगमनञ्च । स्वसुः सख्याः सगीत्रा-
या उत्तमवर्णायाः कुमार्था अन्यजाया रजस्वलायाः शरणा-
गतायाः प्रव्रजिताया निक्षिप्तायाश्च ।

अमुपातकिनस्त्वेते महापातकिनी यथा ।

अश्वमेधेन शुद्धयन्ति तीर्थानुसरणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्त्रिंशोऽध्यायः । *

अनृतवचनमुत्कर्षे । राजगामि च पेशुन्यम् । गुरोखा-
लौकनिर्वन्धः । वेदनिन्दा । अधीतस्य च त्यागः । अग्निमा-
दपित्सुतदाराणाञ्च । अभीष्यान्नाभक्ष्यभक्षणम् । परस्वाप-
हरणम् । परदारभिगमनम् । अयाज्ययांजनम् । विकर्मणा
जीवनम् । असत्प्रतिग्रहम् । चञ्चविट्शूद्रगीबधः । अवि-
क्रीयविक्रयः । परिवित्तितानुजेन ज्येष्ठस्य परिवेदनम् ।
तस्य च कन्यादानम् । याजनञ्च । ब्राह्म्यता । भृतकाध्या-
पनम् । भृताद्याध्यायनादानम् । सर्वाकरेष्वधिकारः । महा-
यन्त्रप्रवर्तनम् । द्रुमगुल्मवल्लीलतीपधीनां हिंसा । स्त्रीजी-
वनम् । अभिचारबलकर्मसु प्रवृत्तिः । आत्मार्थे क्रियारम्भः ।
अनाहिताग्निता । देवर्षिपितृऋत्यानामनपक्रिया । अस-
च्छास्त्राभिगमनम् । नास्तिकता । कुशीलवता । मद्यपत्नी-
निषेवणम् । इत्युपपातकानि ।

उपपातकिनस्त्वेते कुर्युं खान्द्रायणं नरा ।

पराकञ्च तथा कुर्युर्यजेषुर्गोमखेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

* ब्राह्मणस्य रुजः करणम् । अपेयमद्ययोर्घ्रातिः जैह्वणम् ।

पशुषु मैथुनाचरणं पुंसि च । इति जातिभ्रंशकराणि ।

जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ।

कुर्यात् सान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टात्रिंशोऽध्यायः ।

ग्राम्यारणानां पशूनां हिंसा सङ्घरीकरणम् ।

सङ्घरीकरणं कृत्वा मासमश्रीत यावकम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तन्तु कारयेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

निन्दितेभ्यो धनादानं वाषिण्यं कुसीदजीवनमसत्यभा-
षणं शूद्रसेवनमित्यपात्नीकरणम् ।

अपात्नीकरणं कृत्वा तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ।

श्रीतकृच्छ्रेण वा भूयो महासान्तपनेन वा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

पचिष्णां जलचराणां जलजानाञ्च घातनम् । कृमिकी-
टानाञ्च । मद्यानुगतभोजनम् । इति मलावहानि ।

मलिनीकरणीयेषु तप्तकृच्छ्रं विशोधनम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।

प्रकीर्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्यमय लाघवम् ।

प्रायश्चित्तं बुधः कुर्याद् ब्राह्मणानुमतः सदा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

अथ नरकाः । तामिस्रम् । अश्वतामिस्रम् । रौरवम् ।
महारौरवम् । कालसूतम् । महानरकम् । संजीवनम् ।
शवीष्टि । तापनम् । सम्प्रतापनम् । संधातकम् । काकीक्षम् ।
कण्डूलम् । कुट्टानम् । पूतिमृत्तिकम् । लोहशङ्खुः । ऋषी-
सम् । विषमपन्यानम् । कण्टकशास्त्रलिः । दीपनदी । अस्ति-
पनवनम् । लोहधारकमिति । एतेष्वङ्गतप्रायश्चित्ता अतिपा-
तकिनः पर्यायेण कल्पं पचन्ते । महापातकिनो मन्वन्त-

रम् । अतुपातकिनयातुर्युगम् । हतसङ्घरीकरणाय सम्बत्-
 यरसहस्रम् । हतजातिभ्रंयकरणाय । हतापत्नीकरणाय ।
 हतमलिनीकरणाय । प्रकोर्षकपातकिनश्च बहन् वर्षयुगान् ।
 हतपातकिन. सर्वे प्राणत्यागादनन्तरम् ।
 याम्यं पन्थानमासाद्य दुःखमग्रन्ति दारुणम् ॥
 यमस्य पुरुषैर्घोरैः क्लृप्यमाणा यतस्ततः ।
 सुशच्छेयानुकारेण नीयमानाय ते यथा ॥
 ङ्गभिः शृगालैः क्रयादैः काककङ्कवकादिभिः ।
 अग्नितुण्डैर्भक्ष्यमाणा भुजङ्गैर्हृदिकैस्तथा ॥
 अग्निना दह्यमानाय नृद्यमानाय कण्टकैः ।
 क्रकचैः पाट्यमानाय पीड्यमानाय तृणया ॥
 क्षुधया व्यथमानाय घोरैर्व्याघ्रगणैस्तथा ।
 पूयगोषितगन्धेन मूर्च्छमानाः पदे पदे ॥
 परान्नपानं लिप्सन्तस्ताड्यमानाय विद्धरैः ।
 काककङ्कवकादीनां भोमानां सदृशाननैः ॥
 क्वचित् क्वाप्यन्ति तैलेन ताड्यन्ते सुपनैः क्वचित् ।
 आयसीपु च विध्यन्ति शिलासु च तथा क्वचित् ॥
 क्वचिद्वान्तमथाग्रन्ति क्वचित् पूयमसृक् क्वचित् ।
 क्वचिद्विष्टां क्वचिन्वासं पूयगन्धि सुदारुणम् ॥
 अन्धकारेषु भ्रतिष्ठन्ति दारुणेषु तथा क्वचित् ।
 क्लमिभिर्भक्ष्यमाणाश्च वद्धितुण्डैश्च दारुणैः ॥
 क्वचिच्छीतेन बाध्यन्ते क्वचिद्वा मेध्यमध्यगाः ।
 परस्परमथाग्रन्ति क्वचित् प्रेताः सुदारुणाः ॥
 क्वचिद्भूतेन ताड्यन्ते सम्बमानास्तथा क्वचित् ।

कश्चित् क्षिप्र्यन्ति वाणोर्वैरुत्कृत्यन्ते तथा कश्चित् ॥

कण्ठेषु दत्तपादाद्य भुजङ्गाभोगवेष्टिताः ।

पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कथ्यमाणाश्च जानुभिः ॥

भग्नपृष्ठशिरोऽग्नीवाः सूचीकण्ठाः सुदारुणाः ।

कूटागारप्रमाणैश्च शरीरैर्यातनाक्षमैः ॥

एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ।

तिर्थ्यग्योनौ प्रपद्यन्ते दुःखानि विविधानि च ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ पापात्मनां नरकीश्वनुभूतदुःखानां तिर्थ्यग्योनयो-
भवन्ति । अतिपातकिनां पथ्यायेण सर्वाः स्यावरयोनयः ।
महापातकिनाञ्च कर्मियोनयः । उपपातकिना जलजयोनयः ।
कृतजातिभ्रंगकराणां जलचरयोनयः । कृतसङ्करीकरण-
कर्मणा मृगयोनयः । कृतापात्रीकरणकर्मणा पशुयोनयः ।
कृतमलिनीकरणकर्मणां मनुष्येष्वस्पृश्ययोनयः । प्रकीर्णेषु
प्रकीर्णा हिन्नाः क्रव्यादा भवन्ति । अभीच्यान्नाभक्ष्याशी
कृमिः । स्तेनः श्येनः । प्रकृष्टवर्णापहारी विलेशयः । आखु-
धोन्यहारो । हसः कास्यापहारी । जलं हत्वाभिप्लवः । मधु-
दशः । पयः काकः । रसं शा । घृतं नकुलः । मांस गृध्रः ।
वसां महुः । तैल तैलपायिक । लवणं धीचिवाक् । दधि-
बलाका । कौशेयं हत्वा भवति तित्तिरिः । क्षीमं दुर्दुरः ।
कार्पासतान्तव क्रौञ्चः । गोधा गाम् । वान्तुदो गुडम् ।
कुच्छुन्दरिर्गन्धान् । पत्रयाकं वर्ही । कृतान्नं श्वावित् ।
अन्नतामं गल्लकः । अग्निं वकः । गृहकार्यपस्तरम् । रक्त-

वासांसि जविञ्जविकः । गजं कूर्मः । अखं व्याघ्रः । फलं
धुप्यं वा मर्कटः । ऋक्षः स्त्रियम् । यानमुद्रः । पशूनजः ।
प्रेतः पारजायी ॥

यदा तदा परद्रव्यमपहृत्य वलाघ्नरः ।

अवश्यं याति तिर्यक्त्व जग्धा चैवाहुतं हविः ॥

स्त्रियोऽप्येतेन कल्पे न हत्वा दीपमवाप्नुयुः ।

एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ नरकानुभूत दुःखानां तिर्यक्त्वमुत्तीर्णानां मनुष्येषु लक्ष-
णानि भवन्ति । कुष्ठप्रतिपातको । ब्रह्महायक्ष्मी । सुरापः
श्यावदन्तकः । सुवर्णहारः कुनखः । गुरुतल्पगो दुश्चर्मा ।
पूतिनासः पिशुनः । पूतिवक्त्रः सूचकः । धान्यचीरोऽङ्गहीनः
मिश्रचीरोऽतिरिक्ताङ्गः । अनापहारकस्वामयावी । वागप-
हारको मूकः । त्रस्तापहारकः श्वित्री । अश्वापहारकः पङ्कज
देवब्राह्मणक्रीशको मूकः । लोलजिह्वी गरदः । उन्मत्तोऽग्निदः ।
गुरुप्रतिकूलोऽपस्मारी । गोघ्नस्त्वन्वः । दीपापहारकश्च ।
काणश्च दीपनिर्व्वापकः । तपुचामरसीसकविक्रयी रजकः ।
एकशफविक्रयी मृगव्याधः । कुण्डाशौ भगास्यः । घाण्टिकः
स्तेनः । वाहुपिको भ्रामरी । मिष्टाश्लेष्माकी वातगुल्मी ।
सप्रयमेत्ता खल्वाटः । श्लोपच्यवकीर्णी । परवृत्तिघ्नो दरिद्रः
परपीडाकरो दीर्घरोगी ।

एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्षणान्विताः ।

रोगान्वितास्तथाभ्याय कुलखल्लैकलोचनाः ॥

वामना वधिरा मूका दुर्बलाश्च तथापरे ।

तस्मात् सर्वं प्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कृच्छ्राणि भवन्ति । त्र्यहं नाशीयात् प्रत्यहञ्च
त्रिपवणं स्नानमाचरेत्ति प्रतिस्नानमप्यसु मग्नं मग्नस्त्रिर
घर्मर्षणं जपेत् दिवास्थितन्तिष्ठेत् रात्रावासीनं कर्मणोऽन्ते
पयस्विनीं दद्यादित्यघर्मर्षणम् । त्राह सायं त्राह प्रातः
स्त्र्यहमयाचितमशीयादेष प्राजापत्य । त्र्यहमुष्णा पिवेद्-
पस्त्र्यहमुष्णं घृतं त्र्यहमुष्णं पयस्त्र्यहञ्च नाशीयादेष तप्त
कृच्छ्रं । एष एव शीते शीतकृच्छ्रं । कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा
दिवसैकविंशतिक्षपणम् । उदकसक्तूनां मासाभ्यवहारेणो
दककृच्छ्रं । विसाभ्यवहारेण मूलकृच्छ्रं । विल्वाभ्यवहारेण
शीफलकृच्छ्रं पद्माक्षैर्वा । निराहारस्य द्वादशाहेनैव
पर्याक । गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिं कुशीदकान्येकदिवस
समशीयाद्द्वितीयमुपवसेदेतस्मान्तपनम् । गोमूत्रादिभि
प्रत्यहाभ्यस्त्रैर्महासान्तपनम् । चरहाभ्यस्त्रैश्चातिसान्तप-
नम् । पिण्याकाचमतक्रोदकमक्तूनामुपवासान्तरितोऽभ्य-
वहारस्तुलापुरुषः । कुशपलाशोडुस्वरपद्मगङ्गपुष्पोवटब्रह्म-
सुवर्चलानां पत्रैः कथितस्याभसं प्रत्येकं पानेन पर्यं
कृच्छ्रं ॥

कृच्छ्राण्येतानि सर्वाणि बुद्ध्वीत कृतपावनम् ।

नित्यं त्रिपवणस्रायो अधः गायी जितेन्द्रियः ॥

श्रीशूद्रपतितानाञ्च वर्णवेद्याभिभाषणम् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं जुहुयाच्चैव शक्तित् ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे षट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चान्द्रायणम् ।

शासानविकारानश्रीयात्तांश्चन्द्रकलाभिर्द्वौ क्रमेण व-
ह्निवेदानो ज्ञासयेदमावास्यां नाश्रीयादैप चान्द्रायणो यव-
मधः । पिपोलिकामधीया । यस्यामावास्या मध्ये भवति
स पिपोलिकामवा । यस्य षौण्मासी स यवमधः । अष्टौ
शासान् प्रतिद्विसं मासमश्रीयात् स यतिचान्द्रायणः ।
सायं प्रातश्चतुरचतुर म शिशुचान्द्रायणः यथा कथञ्चित्
षट्कोनां त्रिंशतीं मासेनाश्रीयात् स सामान्यचान्द्रायणः ॥

व्रतमेतत् पुरा भूम कृत्वा सप्तर्षयो वरम् ।

प्राप्तवन्त परं स्वानं ब्रह्मां रुद्रस्तथैव च ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कर्मभिरात्मकतैर्गुरुमात्मानं मन्येतात्कार्थं प्रसू-
तियावकं श्रयेत् । न ततोऽग्नी जुहुयात् । न चात्र बलि-
कर्म । अशृतं श्रयमाणं शृतज्ञाभिमन्त्रयेत् । श्रयमाणे
रक्षां कुर्यात् । ब्रह्मा देवानां पदवी कवीनां ऋषिर्विप्राणां
श्रेणो ऋषाणां महिषो ऋगाणां सधितिर्वनानां सोमः पवित-
मभ्येति रेभन्निति दर्भान् बध्नाति । शृतञ्च तमश्रीयात् पात्रे
निषिध्य । ये देवा मनोजाता मनोजुयः सुदृक्षा दक्षपितरः ।
ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्योनमस्तेभ्यः स्वाहेत्यात्मनि
जुहुयात् । अथाचान्तो नाभिनालभेत । स्राताः पीता भय-

ब्रह्मभृतममावास्यां पौर्णमास्यान्तथैव च ।
 योगभृतं परिचरन् केशवं महदाप्नुयात् ॥ •
 दृश्येत् सहितौ यस्यां दिवि चन्द्र वृहस्पतौ ।
 पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता सम्बन्धरे तु सा ॥
 तस्यां दानोपवासाद्यमत्तं परिकीर्तितम् ।
 तथैव द्वादशी शुक्ला या स्याच्छ्रवणसंयुता ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

वने पर्णकुटीं कृत्वा वसेत् त्रिपत्रणं स्नायात् स्वकर्म चा-
 चक्षाणी पामे ग्रामे भैक्ष्यमाचरेत् वृषशायी च स्यात् । एत-
 न्महाव्रतं द्वाह्यणं हत्वा द्वादशसम्बन्धरं कुर्यात् । यागस्थं
 क्षत्रियं वा । गुर्विणीं रजस्रलां वा । अविगीतां वा ना-
 रीम् । मित्रं वा । नृपतिवधे महाव्रतमेव द्विगुणं कुर्यात् ।
 पादोनं क्षत्रियवधे । अर्धं वैश्ववधे । तदर्धं शूद्रवधे । सर्वेषु
 शघशिरोध्वजी स्यात् । सर्वेषु जीविषु क्षमो स्यात् । मासमेकं
 कृतपावनी गवानुगमनं कुर्यात् आसीनास्वासीत स्थितासु
 स्थितः स्यात् अवसन्नाञ्छोद्धरेत् भयेभ्यश्च रक्षेत् तासां
 गीतादिवाणमकृत्वा नात्मनः कुर्यात् गोभूक्षेप स्नायात्
 गोरसेच वर्त्तेत् । एतद्द्विव्रतं गोवधे कुर्यात् । गजं हत्वा
 पञ्च नीलान् वृषभान् दद्यात् । तुरगं वासः । एकहायनम-
 नंदाहं खरवधे । निधाजवधे च । सुवर्णसुवर्णसुवर्णवधे ।
 खानं हत्वा तिरावमुपवसेत् । हत्वा भूपकमार्जारिनकुल-
 मण्डूकहुण्डुभाजगराणामन्यतममुपीपितः क्षपराद्यं भोज-
 यित्वा लोहदण्डं दक्षिणां दद्यात् । गोधोन्मूककाकभपवधे

विराजमुपवसेत् । हंसवकबलाकमद्गुवानरश्ये नभासचक्रवा-
कानामन्यतमं हत्वा ब्राह्मणाय गां दद्यात् । सर्प हत्वाभ्रौ-
कार्णायसीम् । पण्ड हत्वा पलालभारकम् । वराहं हत्वा
घृतकुशम् । तित्तिरिं तिलद्रीणम् । शुकं द्विहायनं वत्सम् ।
क्रीश्वं विहायणम् । क्रव्यादमृगवधे पयस्विनीं गां दद्यात् ।
अक्रव्यादमृगवधे वतसतरीम् । अनुक्तमृगवधे विराजं
पयसा वर्ज्जेत् । पक्षिवधे नक्ताशी स्यात् रूप्यभाषक वा
दद्यात् । हत्वा जलचरमुपवसेत् ।

अस्थिमताञ्च सत्वानां सहस्रस्य प्रमापणे ।
पूर्णे चानस्यनस्य्रान्तु शूद्रहत्यात्रतश्चरेत् ॥
किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे ।
अनस्या चैव हिंसार्या प्राणायामेण गृह्यति ॥
फलदानान्तु वृक्षाणां छिदने जप्यमृक्शतम् ।
शुक्लवल्लीनतानाञ्च पुष्पितानाञ्च वीरुधाम् ॥
अन्नजानाञ्च सत्वानां रसजानाञ्च सर्वशः ।
फलपुष्पोद्गवाणाञ्च घृतप्रागो विशोधनम् ॥
घटजानामोषधीनां जातानाञ्च स्वयं वने ।
एवानग्ने तु गच्छेद्गं दिनमेकं पयोव्रतम् ॥
॥ इति वैश्वदेवधर्मशास्त्रे पञ्चागस्तमोऽध्यायः ॥

सुराप मर्षकर्मवर्जितः कणाग्नं यर्षमश्रीयात् । मत्नानां
मशानां चान्यतमस्य प्राग्ने चान्द्रायणं कुर्यात् । नशुन-
पनाङ्गुशृणुनेतदभिविद्धराष्ट्राम्यकुक्कुटवानरगोमांसमभक्ष्ये
प । सर्वेष्वेतेषु देवानां प्राययित्वाग्ने भूयः संस्कारं कु-

र्यात् । वपनमेखलादण्डभैक्ष्यचर्यात्रितानि पुनःसंस्कार-
 कर्मणि वर्जनीयानि । शशकयल्लक्रगोधाखड्गवूर्मवर्जं पञ्च-
 नखमांसाशने सप्तरात्रमुपवसेत् । गणगणिकास्तीनगायना-
 न्नानि भुक्त्वा सप्तरात्रं पयसा वर्त्तेत् । तज्जकात्रं चर्मकत्तुं च ।
 बाहुपिककदर्यदीक्षितवदनिगडाभिगस्तपण्डानाञ्च । पुं-
 थलोदाभिक्वचित्सकलुश्चक्रू रोगोच्छिष्टभोजिनाञ्च ।
 अवीरास्त्रोसुवर्णकारमपत्न्यपतितानाञ्च । पिशुनाहृतवादि-
 क्षतधर्मात्तरसविक्रयिणाञ्च । शैलपतन्तुवायकतघ्नरजका-
 नाञ्च । कर्मकारनिपादरहावतारिवेणशस्त्रविक्रयिणाञ्च ।
 श्वजीविशौण्डिकतैलिकचैलनिर्णैजकानाञ्च । रजस्वलासहो-
 पपतिवेश्मनाञ्च । श्रूणावेक्षितमुदक्वा संस्पृष्टं पतक्षिणा-
 वलीढं शुना संस्पृष्टं गवाघ्रातञ्च । कामतो यदा संस्पृष्टम-
 वक्षुतम् । मत्तक्रुहातुराणाञ्च । नार्चितं वृधामांसं च ।
 पाठीनरोहितराजीवसिंहतुण्डशकुलवर्जं सर्वमत्स्यमांसा-
 शने त्रिरात्रमुपवसेत् । सर्वजलजमांसाशनेषु च । आप-
 सुराभाण्डस्या पीत्वा सप्तरात्रं शहपुष्पीशृतम्पयः पिवेत् ।
 मद्यभाण्डस्याद्य पञ्चरात्रम् । सोमपः सुरापस्याघ्रायाम्यगन्ध-
 मुदकमग्नस्त्रिरधमर्षणं जप्त्वा हृतप्राशनो भवेत् । खरोद्भ-
 काकमांसाशने चान्द्रायणं कुर्यात् । प्राश्याज्जातं सूनाम्यं
 शुष्कमांसञ्च । क्रय्यादंशुगपचिमांसाशने तप्तलच्छम् । कल-
 विद्धप्लवचक्रुवाकहंसरज्जुदगलसारसदात्यहृशकसारिकावक-
 बलाकाकीकिलखञ्जरीटाशने त्रिरात्रमुपवसेत् । एकशफी-
 भयदन्ताशने च । तित्तिरिकापिच्छन्लावकवर्तिकामयूर-
 वर्ज्यं सर्वपचिमांसाशने चाहोरात्रम् । कीटाशने दिन्भ्रमेकं

ब्रह्मसुवर्चलां पिवेत् । शुनां मांसाग्ने च । च्छत्राककरका-
 ग्ने सरन्तमनम् । यवगोधूमपयोविकारं स्नेहाक्तं शुक्तं
 खाण्डवञ्च वर्जयित्वा पर्युषितं तत्प्राश्योपवसेत् । ब्रधना-
 मेध्यप्रभवांस्त्रोहिताश्च वृत्तनिर्यासान् । शालूकवृथाकसरसं-
 यावपायसापूपशक्नुलीदेवानानि हवींषि च । गोऽजामहिषी-
 वर्ज्यं सर्वपयांसि च । अनिर्दंशाहानि तान्यपि । स्यन्दिनी-
 सन्धिनीधिवत्साक्षीरञ्च । अमेध्यभुजश्च । दधिवर्ज्यं केव-
 लानि च शुक्तानि । ब्रह्मचर्यायमी यावभोजने त्रिरात्र-
 मुपवसेत् दिनमेकं चोदके वसेत् । मधुमांसाग्ने प्राजा-
 पत्यम् । विडानकाकनकुलाखूच्छिष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्चलां
 पिवेत् । स्त्रीच्छिष्टाग्ने दिनमेकमुपोषितः पञ्चमयं पिवेत् ।
 पञ्चनखविण्मूत्राग्ने सप्तरात्रम् । आमयाहाग्ने त्रिरात्रं
 पयसा वर्ज्यं च । ब्राह्मणः शूद्रीच्छिष्टाग्ने सप्तरात्रम् । वैश्या-
 च्छिष्टाग्ने पप्तरात्रम् । राजन्योच्छिष्टाग्ने त्रिरात्रम् ।
 ब्राह्मणोच्छिष्टाग्ने त्रैकाहम् । राजन्यः शूद्रीच्छिष्टाग्ने
 पप्तरात्रम् । वैश्याच्छिष्टाग्ने त्रिरात्रम् । वैश्यः शूद्री-
 च्छिष्टाग्ने च । चाण्डालान्म्रं भुक्त्वा त्रिरात्रमुपवसेत् ।
 मित्रं भुक्त्वा पराकः ।

असंस्तृतान् पशून्मन्थेर्नाद्यादिप्रः कथञ्चन ।

मन्थेषु संस्तृतानद्याच्छाश्वतं विधिमास्थितः ॥

यापन्ति पशुरीमाणि तावत् सत्वेषु मारुणम् ।

एषा पशुप्र गाश्रीति प्रेत्य सेष्ट च निष्कृतिम् ॥

यज्ञार्थं पशुः शृष्टः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

यज्ञोद्दि भूचै मय्यं च तस्माद्दयन्ते यथोऽपधः ॥

न तादृशं भवत्येनो मृगं हन्तुर्धनार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथा मांसानि खादतः ॥
 श्रीपथः पशवो वृथा स्तिर्यञ्च, पक्षिणस्तथा ।
 यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्तु प्रत्यितीः पुनः ॥
 मधुपर्कं च यज्ञे च पिबद्देवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेति कथञ्चन ॥
 यज्ञार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्विजः ।
 आत्मानञ्च पशूंश्चैव गमयतु प्रत्तमां गतिम् ॥
 गृहे गुरावरस्थे वा निवसन्नात्मवान् द्विजः ।
 नावेद्विहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥
 या वेद्विहिता हिंसा नियतांस्त्रिंशराचरे ।
 अहिंसामैव तां विद्याद्देदाद्युर्गो हि निर्वभौ ॥
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्यात्मसुखेच्छया ।
 स जीवन्मृतयैव न क्वचित् सुखमेधते ॥
 यो बन्धनवधक्लेशान् प्राणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्रुते ॥
 यद्वायति यत्कुरुते रत्नं बध्नाति यत्न च ।
 तद्वाप्नोति यत्नेन यो हिनस्ति न किञ्चन ॥
 नाहत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
 न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं यिवर्जयेत् ॥
 समुत्पत्तिञ्च मांसस्य वधवन्धो च देहिनाम् ।
 प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्वमांसस्य भक्षणार्त् ॥
 न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचयत् ।
 स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ।

अनुमन्ता विगसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकथेति घातकाः ॥
 स्वमासं परमासेन यो वर्द्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्यं पितृन् देवांस्ततोऽन्यो नास्य पुण्यकृत् ॥
 वर्षे वर्षेऽन्नमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
 मांसानि च न खादेद्यस्तस्य पुण्यफलं समम् ॥
 फलमूलाशनैर्दिव्यैर्मुन्यद्रानाश्च भोजनैः ।
 न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥
 मांसं भक्षयिताऽमुलं यस्य मांसमिहाग्रहम् ।
 एतन्मांसम्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 ॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

सुवर्णमोयलद्राज्ञे 'कर्माश्चक्षणो सुपलमर्षयेत् । वधा-
 क्षत्रागाहा प्रयतो भवति । महावतं दादगाश्चानि वा
 कुर्यात् । निघेपापहारी च । धान्यधनापहारी च कृष्ण-
 मद्म । मनुष्यस्तीक्ष्णक्षेत्रवापीनामपहरणे चान्द्रायणम् ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात् कल्पवस्यापनुसये ॥
 यद्वयत्परेभ्य आदद्यात् पुरुषस्तु निरद्भुगः ।
 तेन तेन विहीनः स्याद्वयत्र यत्नाभिजायते ॥
 जीयितं धर्मकामौ च धने यस्मात् प्रतिष्ठितौ ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धनहिंसा विवर्जयेत् ॥
 प्राणिहिंसापरो यस्तु धनहिंसापरस्तथा ।
 मंहादुःख मयाप्नोति धनहिंसापरस्तयोः ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथागम्यागमने महाव्रतविधानेनाष्टं चीरवासा वने
 प्राजापत्यं कुर्यात् । परदारगमने च । गोव्रतं गोगमने
 च । पुंस्ययोनावाकाशेऽप्सु दिवा गोयाने च सवासाः
 स्नानमाचरेत् । चाण्डालीगमने तन्ताम्यमवाप्नुयात् । अ
 ज्ञानतद्यान्द्रायणद्वयं कुर्यात् । पशुवेश्यागमने प्राजाप-
 त्यम् । सक्तद्दुष्टा स्त्री यत् पुरुषस्त परदारे तद्व्रतं
 कुर्यात् ॥

यत्करोत्येकरत्निष वृपत्नीसेवनाद्विज ।

तन्नैच्यभुग् जपत्रित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

यः पापात्मा येन सह संयुज्यते स तस्यैव प्रायश्चिनं
 कुर्यात् । नृतेपत्तनखात् कूपादत्यन्तोपहताघोदकं पीत्वा
 ब्राह्मणस्त्रिरात्रमुपवसेत् । इग्रहं राजन्यः । एकाह वैश्यः ।
 शूद्रो नक्तम् । सर्वे चान्ते व्रतस्य पञ्चगव्यं पिवेयुः ॥

पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।

उंभौ ती नरकं यातो महारौरवसंज्ञितम् ।

पर्वानारोग्यवर्जं मृतावगच्छन् पत्नीं तिरात्मुपवसेत् ।

कूटसाची ब्रह्महत्यान्नतश्चरेत् । अनूदकमूत्रपुरीषकरणे

सचेलखानं महाव्याहृतिहोमथ । सूर्याभ्युदितनिर्भुक्तः

सचैलस्नातः सार्वित्रष्टशतमावर्त्तयेत् । श्वश्रुगालविड्व-

राहखरवानरवायसपुंश्वलीभिर्दष्टः स्वयन्तीमासाद्यं षोडश

प्राणायामान् कुर्यात् । वेदान्युत्सादी त्रिपवणस्त्रायधः-

गाथी सम्वत्सरं सक्तद्भैक्ष्येण वर्त्तत । समुत्कर्षानृते गुरो-

थान्तीकनिर्वन्धे तदाक्षेपणे च मांसं पयसा वर्त्तत । नास्ति-

की नास्तिकवृत्तिः क्षतघ्नः कूटव्यवहारी ब्राह्मणवृत्तिघ्नश्चैते

सम्वत्सरं भैक्ष्येण वर्त्तन् । परिवृत्तिः परिवेत्ता या च परि-

वेत्ता या च परिविद्यते दाता याजकश्च चान्द्रायणं कुर्यात् ।

प्राणिभूपुण्यलोमविक्रयी तप्तक्षच्छं कुर्यात् । आर्द्रौषधिगन्ध-

गुप्फफलमूलचर्मवैतवैदन्तुपकपालकेशभस्मास्थिगोरसपिण्या

कतिलतैलविक्रयी प्राजापत्यम् । श्लेष्मजतुमधूच्छिष्ट-

गद्रत्रपुशक्तिसीसकण्ठनीहोदुस्परखुग्गपात्रविक्रयी चान्द्रा-

यणं कुर्यात् । रक्तयस्त्ररद्गरदगन्धगुडमधुरसीर्णाविक्रयी

तिरात्रमुपवसेत् । मांसस्यण्णनाचाचीरविक्रयी चान्द्रायणं

कुर्यात् । तद्य भूयसोपनयेत् । दृष्टेण सुरेण या गत्वा

नग्नः प्रात्या सुप्तं भुक्त्वा प्राणायामत्रयं कुर्यात् ॥

क्षपित्वा शीणि सावित्राः महस्त्राणि समाहितः ।

मांसं गोष्ठे पयः पीत्वा सुष्यतेऽसत्प्रतिपहात् ॥

अयात्पुयाजनं क्षत्वा परेषामन्वक्तुं च ।

अभिचारमहीनञ्च त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥
 येषां द्विजानां सावित्री नानूचेत यथाविधि ।
 तांश्चारयित्वा त्रोन् कृच्छ्रान् यथाविध्युपनापयेत् ॥
 प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्यास्तु ये द्विजाः ।
 ब्राह्मण्याच्च परित्यक्तास्तेषामपेयतदादिशेत् ॥
 यद्गृह्णीतेनार्जयन्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनम् ।
 तस्योत्सर्गेण शुद्ध्यन्ति जपेन तपसा तथा ॥
 वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे ।
 स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभेजेनम् ॥
 अवगूर्य चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कृर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 एनस्त्रिभिरनिर्णिक्तैर्नार्थं कश्चित् समाचरेत् ॥
 कृतनिर्णेजनाद्यैतान्न जुगुप्सेन धर्मवित् ।
 बालघ्नांश्च कृतघ्नांश्च विद्यद्दानपि धर्मतः ।
 शरणागतहन्तृंश्च स्त्रीहन्तृंश्च न संवसेत् ॥
 अशोतिर्घस्य वर्षाणि बालो वापूयनपोडगः ।
 प्रायश्चित्ताहंमर्हन्ति स्त्रिये रोगिण एव च ॥
 अनुक्तनिश्च्युतीनाश्च पापानामपनुत्तये ।
 शक्तिञ्चावेक्ष्य पापञ्च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 ॥ इति वैश्वदेवधर्मशास्त्रे चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ रेहस्यप्रायश्चित्तानि भवन्ति । स्रवन्तोमासाद्य
 स्नातः प्रत्यहं पोडगं प्राणायामान् कृत्वैककालं हृदिप्यागी
 मांसेन पूतीवघ्नहा भवति । कर्मणोऽन्ते पयस्विनीं गां

दद्यात् । व्रतेनावमर्षणेन च सुराप, पूतो भवति । गायत्री-
दगसाहस्रज्ञपेन सुवर्णस्तेयकृत विरात्रीपीपितः पुरुष-
सूक्तजपहोमाभ्यां गुरुतन्यगः ॥

यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।
तथाघमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥
प्राणायाम द्विज, कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये ।
दृह्यन्ते सर्वपापानि प्राणायामैर्द्विजस्य तु ॥
सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
त्रि पठेदायतप्राणः प्राणायाम स उच्यते ॥
अकारञ्चापुत्रकारञ्च मकारञ्च प्रजापति ।
वेदत्रयान्निरदुहदुभूर्भुव, स्वरितीति च ॥
त्रिभ्यएव च वेदेभ्य पाद पादमदूदुहत् ।
तद्विद्वत्रचीऽस्याः सावित्र्या परमेष्ठी प्रजापति ॥
एतदक्षरमेताञ्च जपन् व्याहृतिपूर्विकाम् ।
सम्ययोर्वेदविदुषो वेदपुण्येन युज्यते ॥
सहस्रकृत्वस्वभ्यस्य वहिरेतच्छिक द्विज ।
'महतीऽपेनसो मासात्त्वचेवाह्विर्विमुच्यते ॥
एतयाऽपरिसंयुक्ता काले च क्रियया स्वया ।
विप्रश्चक्रियविड्जातिर्गर्हणं याति साधुषु ॥
ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्त्री महाव्यहृतयोऽवप्रया ।
त्रिपदा चैवं गायत्री विज्ञेय ब्रह्मणोमुखम ॥
योऽधीतिऽह्न्यह्न्येता त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रित ।
स ब्रह्म परमभ्येति वायभृत खमूर्त्तिमान् ॥
एकाक्षर पर ब्रह्म प्राणायाम परगुणः ।

सावित्प्राप्तु परं नास्ति मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥
 चरन्ति सर्ववैदिक्यो जुहोतियजतिक्रियाः ।
 अक्षरं त्वक्षरं ज्ञेयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥
 विधियज्ञाजपयज्ञो विशिष्टो दग्भिर्गुणैः ।
 उपाशुः स्याच्छ्रुतगुणः सहस्रो मानसः स्मृत ॥
 ये पाकयज्ञाद्यत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति पीडशौम् ॥
 जपेनैव तु ससिद्धेन्द्राह्वयो नात्र समयः ।
 कुर्यादग्न्यन्वा कुर्यान्मौनो ब्राह्मण उच्यते ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथातः सर्ववेदपवित्राणि भवन्ति । येषां जपेद्य होमेद्य
 द्विजातयः पापेभ्यः पूयन्ते । अघमर्षणं देवकृतं शुद्ध-
 वत्यः तरत्सम्पदीयं कुष्माण्डः पावमान्यः दुर्गामावित्री
 अनीषद्वाः पदस्त्रीमाः सामानि यत्राहृतयः भारुण्डानि
 चन्द्रमामपुरुषव्रते भासं वाहंस्त्वं गोसूक्तं अग्नसूक्तं साम-
 नीचन्द्रसूक्ते च यतरुद्रियं अथर्वगिरं तिसुपर्णं मृदान्त
 नासायणीयं पुरुषसूक्तञ्च । •

क्षीणायज्यदोहानि रथन्तरञ्च अग्निव्रतं वामदेयं बृहच्च ।
 एतानि गोतानि पुनन्ति जन्तान् जातिभ्रतत्वं नभते य इच्छेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ त्वाज्याः । वात्याः पतिताभिरुपुरुष भारतः पितृस-
 याग्नाः सर्वेषाम्भोज्यापामतिपात्राः । अमतिपात्रेभ्यश्च

प्रतिग्रहप्रसङ्गं वर्जयेत् । प्रतिग्रहेण ब्राह्मणानां ब्राह्मणं तेज
 प्रणश्यति । द्रव्याणां वाऽविज्ञाय प्रतिग्रहविधिं यः प्रतिग्रह-
 कुर्यात् स दाता सह निमज्जति । प्रतिग्रहसमर्थश्च यः
 प्रतिग्रहं वर्जयेत् स दातृलोकमाप्नोति । एधोदकभ्रूलफला
 भयामिषमधुशय्यासनगृहपुष्पदधिशकाद्याभ्युद्यतान्नं निर्गु-
 देत् ॥

आह्वयाभ्युद्यता भिक्षा पुरस्तादनुचोदिताम् ।
 शास्त्रा प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकर्मणः ॥
 नाश्रन्ति पितरन्त्यस्य दशवर्षाणि पञ्च च ।
 नच ह्यस्य यत्तत्त्वग्निर्यस्तामभ्ययमन्यते ॥
 गुरुन् नृत्यान् नृजिहीर्षुरर्चिष्यन् पितृदेवता ।
 सर्वत प्रतिगृह्णीयान्नतु तपेन्नत स्वयं ततः ॥
 एतेष्वपि च कार्येषु समर्थस्ततः प्रतिग्रहे ।
 नादद्यात् कुलटापण्डपतितेभ्यस्तथा द्विपः ॥
 गुरुषु त्वभ्यतीतिषु विना वा तैर्गृहे वसन् ।
 आत्मनोऽवृत्तिमन्विच्छन् गृहीयात् साधुतः सदा ॥
 अर्द्धं कुलमित्तञ्च दासगोपालनापिता ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्नां यथात्मानं निवेदयेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ गृहायमिणस्त्रिविधोऽर्थो भवति । शुद्धं शवली-
 सितवार्धं । शुक्लेनायेन यदैहिकं करोति, तद्देवमासाद-
 यति । यच्छवलेन तन्मानुष्यम् । यत्कृष्णेन तत्तृतीयकम् ।
 ब्रह्मचर्यपार्जितं सर्वं सर्वदा पुण्यम् । अनन्तरहृत्पुण्यं

शवलम् । अन्तरितवृत्त्युपात्तञ्च कृण्वम् ।

क्रमागतं प्रीतिदायं प्राप्तञ्च सह भार्यया ।

अविशेषेण सर्वेषां धनं शुल्कं प्रकीर्तितम् ॥

उत्कीचशुल्कसप्राप्तमविक्रीयस्य विक्रये ।

क्षतोपकारादाप्तञ्च शवलं समुदाहृतम् ॥

पार्श्विकदत्तचौर्याप्तं प्रतिरूपकसाहसौ ।

व्याजिनीपार्जितं यच्च तत्कृण्वं समुदाहृतम् ॥

यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।

तथाविधमवाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च ॥

॥ इति पेशवे धर्माशास्त्रे अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

गृहाश्रमी वेवाहिकाग्नी पाकयज्ञान् कुर्यात् । सायं
 प्रातश्चाग्निहोत्रम् । देवताभ्योज्जुह्यात् । चन्द्रार्कसन्निकर्ष-
 विप्रकर्षयोर्हर्षपूर्णमासाभ्यां यजेत । प्रत्ययनं परुना । गर-
 दृशीमयोद्यायहायणेन । व्रीहियवयोर्वा पाके । त्रैवार्षिकाभ्य-
 धिकान्नः प्रत्यब्दं सोमेन । वित्ताभावे इष्ट्या वैश्वानर्या ।
 शूद्रान्नं यागे परिहरेत् । यज्ञार्थं भिक्षितमवाप्तमर्थं सफल-
 मेव वितरेत् । सायं प्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात् । भिक्षा च
 भिक्षवे दद्यात् । अर्चिताभिक्षादानेन गोदानफलमवाप्नोति ।
 भिक्षुभावे तन्मात्रं गवां दद्यात् । वज्री वा प्रक्षिपेत् । भुक्तः
 अप्रक्षे विद्यमाने न भिक्षुकं प्रत्याचक्षीत् । कण्टकी पेषणी
 चुम्बी कुम्भरूपस्करइति पशुसूना गृहस्य । तन्निष्कृत्यर्षस-
 ब्रह्मदेवभूतपितृनरनशान् कुर्यात् । स्वाध्यायो वज्रयज्ञः ।
 होमो देव । यन्निर्गोतः । पिष्टतर्पणं पिष्टयः । नृयज्ञयाति

धिपूजनम् ।

देवतातिथिभृत्यानां पितृणामात्मनस्तथा ।

न निर्वपति पक्षानामुच्छ्वसन्न स जीवति ॥

ब्रह्मचारी यतिभिर्जुर्जीवन्त्येते गृहायमात ।

तस्माद्भागतानेतान् गृहस्थो नावमानयेत् ॥

गृहस्थएव यजते गृहस्थस्तपस्वते तपः ।

ददाति च गृहस्थस्तु तस्माज्जीर्यो गृहायमी ॥

ऋषयः पितरो देवा भूतान्यतिथयस्तथा ।

आशासते कुटुम्बिभ्रस्तस्माच्छ्रेष्ठो गृहायमी ॥

त्रिवर्गसेवां सततान्नदानं सुरार्चनं ब्राह्मणपूजनञ्च ।

स्वाध्यायसेवां पिबतर्पणञ्च कृत्वा गृही शक्रपदं प्रयाति ॥

१० ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मे मुहूर्त्तं उत्याय मूलपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् । दक्षि-
णामिसुरो रात्रौ दिवा चोदङ्मुखः सन्ध्ययोश्च । नाप्रच्छादि-
तायां भूमौ । न फालकृष्टायाम् । न च्छायायाम् । न ची-
परे । न शादले । न ससत्वे । न गर्त्ते । न वल्लीके । न
पथि । न रथ्यायाम् । न पराशुची । नोद्याने । नोद्यानोद-
कसमीपयो । नाङ्गारे । न भक्षनि । न गोमये । न गोव्रजे ।
नाकाशे । नोदके । न प्रत्यनिलानलेन्दर्कस्त्रीगुरुब्राह्मणा-
नाञ्च । नेवात्रगुष्ठितशिरा । नोष्टैष्टकाभिः परिमृज्य
गुदं गृहीतशिश्रयोत्यायाद्भिर्नृद्विधोद्भृताभिर्गन्धलेपत्रयकरं
गौचं कुर्यात् ॥

एका निम्ने गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ।

उभयोः सप्त दानव्या मृदस्त्रिस्तसु पादयोः ॥

एतच्छीघ्रं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणञ्च वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे पष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । नैव श्लेष्मातकारि-
ष्टविभीतकधववधन्वनजम्* । नच वन्धूकनिर्गुण्डौश्रिगुति-
त्वतिन्दुकजम् । नच कीविदारशमीपीलुपिप्पलेद्गु-
ग्गुलुजम् । न पारिभद्रकास्तिकामीचकशाल्मलीगणजम् ।
न मधुरम् । नास्तम् । नोर्द्धुशुष्कम् । न शुशिरम् । न पुति-
गन्धि । न पिच्छिलम् । न दक्षिणापराभिसुखः । अद्याच्ची-
दहसुखः प्राड्मुखीवा । वटासनाकखदिरकरञ्जवदर-
सर्जनिम्बारिमेदापामार्गभालतीऋकुम्भविल्वानामन्यतमम् ।
कपायं तिक्तं कटुकञ्च ॥

कनीन्यग्रसमस्थीत्यंसकूर्चं हादशाङ्गनम् ।

प्रातर्भूत्वा च यतवाक् भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥

प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जलान्क्षुचो देशे प्रयत्नतः ।

अमायास्यां नचाश्रीयाद्दन्तकाष्ठं कदाचन ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे एकपष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विजातीनां कनीनिकामूले प्राञ्जापत्यं नाम ती-
र्थम् । अहृष्टमूले ब्राह्मम् । अहन्यवे दैवम् । तर्जनीमूले
पितृम् । अनग्न्युष्णाभिरफेनिनाभिर्नशूद्रैककरायर्जिताभि-
रक्षराभिरद्भिः शुचौ देशे स्वामीनोऽन्तर्जानुः प्राड्मुख्योद्-

पेषं जपेत् । तद्विष्णोः परमं पदमिति वा । द्रुपदां सावित्रीं
 वा । युञ्जते मन इत्यनुवाकं वा । पुरुषसूक्तं वा । स्नातश्चा-
 द्र्घासा देवपितृतर्पणमम स्य एव कुर्यात् । परिवर्त्तितवा-
 साये तीर्थमुत्तीर्य । अहत्वां देवपितृतर्पणं स्नानवस्त्रादि न
 पीडयेत् । स्नात्वा चम्य विधिवद्रुपस्मृशेत् । पुरुषसूक्ते न
 प्रह्यचं पुरुषाय पुण्याणि दद्यात् । उदकाञ्जलिं पद्यात् ।
 आदावेव दिव्येन तीर्थेन देवतानां कुर्यात् । तदनन्तर पि-
 त्रेण पितृणाम् । तत्रादौ खवश्यानां तर्पणं कुर्यात् । ततः
 सस्वन्धिवान्धवानाम् । ततः सुहृदाम् । एव नित्यस्नायी
 स्यात् । स्नातय पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् । विशिषतः सा-
 वित्री त्ववश्यं जपेत् पुरुषसूक्तञ्च । नेताभ्यामधिकमस्ति ॥

स्नातोऽधिकारी भवति देवे पित्रे च कर्मणि ।
 पवित्राणा तथां जप्ये दाने च विधिगोष्ठिते ॥
 अमस्मीः कालकर्णी च दु त्वन्नं दुर्ध्विचिन्तितम् ।
 स्नातस्य जलमात्रेण नश्यते इतिधारणा ॥
 याम्यं हि यातनादु ख नित्यस्नायी न पश्यति ।
 नित्यस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापक्षतो नरा ॥
 ॥ इति येषुवे धर्मशास्त्रे षतु पटित्तमोऽध्याय ॥

अघातं सुघातः प्रक्षान्तिपाणिपाद स्नाचान्तो देवता-
 णां चाम्ने पा भंगवस्त्रमनादिनिधनं वासुदेवमभ्यर्चयेत् ।
 अग्निने प्रागेद्वेते इति क्रीषक्रीयमन्त्रेणाट्टय जीवस्य
 भगवती जीवादान दद्या युञ्जते मन इत्यनुवाकनायाजनं
 चान्ना शत्रुभ्यं पाणिभ्यां गिरगा च नमस्कार कर्तव्यम् ।

आपोहिष्ठेति तिसृभिरर्घ्यं निवेदयेत् । हिरण्यवर्णाइति
 चतसृभिः पादम् । शन्न आपो धन्वन्या इत्याचमनीयम् । इद-
 मापः प्रवहत इति स्वानीयम् । रथे स्वर्जेषु ह्यभराजा इत्य-
 नुलेपना लङ्कारौ । युवा सुवासां इतिवर्षः । पुष्यवतीस्ति-
 पुष्यम् । धूरसि धूपमितिधूपम् । तेजोऽसि शुक्रमितिदीपम् ।
 दधिक्रावण इतिमधुपर्कः । हिरण्यगर्भ इत्यष्टाभिर्नैवेद्यम् ।

चामरं व्यजनं मात्रां छत्रं पानासने तथा ।
 सावित्रेणैव तत् सव्वे देवाय विनिवेदयेत् ॥
 एवमभ्यर्च्य च जपेत् सूक्तं वै पौरुषं ततः ।
 तेनैव जुहुयादाजं य इच्छेत्शाश्वतं पदम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चपष्टितमोऽध्यायः ॥

न नक्तं गृहीतेनोदकेन दैर्घ्यमित्कर्म कुयर्गात् ।
 चन्दनमृगमदागुरुकर्पूरकुङ्कुमजातीफलवर्जमनुलेपनं न
 दद्यात् । न यासो नीलीरक्तम् । न मणिसुवर्णयोः प्रतिकूप-
 मलङ्करणम् । नागन्धि । नोद्यगन्धि । न कण्टकिजम् ।
 कण्टकिजमपि शुक्तं सुगन्धिकं दद्यात् । रक्तमपि कुङ्कुमं
 जलजञ्च दद्यात् । न धूपार्थं जीवजातम् । न घृततैलं विना
 किञ्चन दीपार्थं । नाभक्ष्यं नैवेद्यार्थं । न भक्ष्ये अम्यजामहि-
 पीचीरे । पञ्चनखमेतस्यवराहमांसानि च ।

प्रयत्नय शुचिभृत्वा सर्वमेव निवेदयेत् ।

तन्मनाः सुमना भूत्वा त्वराक्रोधविवर्जितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चपष्टितमोऽध्यायः ॥

ह्रस्वोवा तन्मनाः सुमनाद्याचामेत् । ब्राह्मेण तीर्थेन तिरा-
चामेत् । द्विःप्रमृज्यात् । खान्यद्भिर्मूर्धानं हृदयं स्पृशेत् ।

हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथासंख्यं द्विजातयः ।

शुद्धेतरन् स्त्री च शूद्रश्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ योगक्षेमार्थमीश्वरसुपगच्छेत् । नैकोऽध्वानं प्रप-
द्येत । नाधार्मिकैः सार्वम् । न वृषलैः । न द्विपद्भिः । नाति-
प्रत्यूपसि । नातिसायम् । न सन्ध्ययोः । न मध्याह्ने न सन्नि-
हितपानीयम् । नातितूर्णम् । न रात्रौ । न सन्ततं व्याल-
व्याधितार्त्तैर्वाहनैः । न ऋषीनाङ्गैः । न रोगिभिः । न दीनैः ।
न गोभिः । नादान्तैः । यवसोदकैर्वाहनानामदत्त्वात्मनः
क्षुत्तृष्णापनोदने न क्षुर्यात् । न चतुष्पथमधितिष्ठेत् ।
न रात्रौ वृक्षमूलम् । न शून्यालयं न वृषम् । न पशूनां-
बन्धनागारम् । न केकतुपकपालास्त्रिभस्माद्धारान् । न का-
र्पासास्त्रि । चतुष्पथं प्रदक्षिणीकुय्यात् देवताञ्च प्रज्ञातांश्च
वनस्पतीन् । अग्निब्राह्मणगणिकापूर्णाकुम्भादर्गच्छलध्वज-
पताकाश्रीवृक्षवर्द्धमाननन्द्यावर्त्तांश्च तालदन्तचामराश्वगजा-
जगोदधिक्षीरमधुसिद्धार्यकांश्च घोषाचन्दनायुधार्द्रगोमय-
पुष्पगाकगोरोचनादूर्वाप्ररोहांश्च उपशीपान्द्वारमणिकनक-
रजतयस्तामनयानांमिवांश्च भृशारोहृतीर्ष्वरारल्लुबहपशु-
कुमारीमीनांश्च वृष्टा प्रयादिति । अथ मत्तोर्धत्तंश्चैवान् वृष्टा
निवर्त्तेत् । वान्तविविक्तमुष्णमनिनवसनजटिलवामनांश्च ।
कपायिप्रव्रजितमनिनांश्च । तैलगुडगुष्कगोमयेन्धनवृणकुग-

पलाशभस्माङ्गारांश्च । लवणक्लीवासवनपुंसककार्पासरज्जु-
निगडमुक्तकेशांश्च । वीणाचन्दनार्द्रशाकोष्ठीपीलङ्गैरणकु-
मारीः प्रस्थानकालेऽभिनन्दयेदिति । देवद्राघ्नण्णगुरुवस्त्रुदी-
चितानां च्छायां नाक्रामेत् । निष्ठनवान्तरुधिरविण्मूत्र-
सानोदकानि वा । न वत्सतन्त्रीं लङ्घयेत् । प्रवपति न
धावन् । न वृथा नदीं तरेत् । न देवताभ्यः पितृभ्यश्चेदकामं
प्रदाय । न वाहुभ्याम् । न भिन्नया नावा । न कञ्छमधि-
तिष्ठेत् । न कूपमवलोकयेत् न लङ्घयेत् ॥

वृद्धभारिवृषस्रातस्त्रीरोगिवरचक्रिणाम् ।

पत्या देवो नृपस्त्रे पा मान्यः स्रातश्च भृपतेः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपष्टितमोऽध्यायः ॥

परनिपानेषु न स्नानमाचरेत् । आचरेत् पञ्चपिण्डानु-
हृत्यापदि । नाजीर्णं । नचातुरः । न नग्नः । न रात्रौ राहु-
दर्शनवर्जम् । न सभ्ययोः । प्रातःस्नायत्ररुणकिरणपस्तां
प्राचीमवलोक्य स्नायात् । स्नातः शिरो नावधुनेत् । नाङ्गेभ्य-
स्त्रोयमुदरेत् । न तैलवस्तु स्पृशेत् । नाप्रचानितं पूर्वधृतं
वसनं विभ्रयात् । स्नातः सोष्णीषो धीतवाससी विभ्रयात् ।
न स्नानान्त्यजपतितैः सह सभापणं कुर्यात् । स्नायात्
प्रस्रवणदेवस्यातसरोवरेषु । उडृताट्भूमिष्ठमुदकं पुण्यं
स्यावरात् प्रस्रवणं क्षप्मादादेयं तस्मादपि साधुपरिगृ-
हीतं सर्वतएव गाढम् । मृत्तौयैः कृतमलांपकपोऽम्बु निम-
ज्ज्यापोदिष्ठेति तिष्ठभिर्हिरण्यवर्णाइतिचतसृभिरिदमापः प्र-
यष्टतइति चतुर्धमभिमन्त्रयेत् । ततोऽम्बु निमग्नस्त्रिरघम-

अथाग्निं परिसमूह्य पर्युच्य परिस्तीर्य परिषिच्य सर्वतः
पाकादग्रमुहृत्य जुहुयात् । वासुदेवाय सङ्घर्षणाय प्रद्युम्ना-
यानिरुद्धाय पुरुषाय सत्यायाच्युताय वासुदेवाय । अथाग्नये
सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्रायेन्द्राग्निभ्यां विश्वेभ्यो देवेभ्यः
प्रजापतये अनुमत्यै धन्वन्तरये वास्तोष्पतये अग्नये स्विष्टिह-
ते च । ततोऽन्नशेषेण बलिमुपहरित् । भक्ष्योपभक्ष्याभ्यामभितः
पूर्वेणाग्नेः । अवानामासीति त्वलानामासीति नितन्तीना-
मासीति क्षिप्रणिकानामासीति सर्वासाम् । नन्दिनि सुभगे
सुमङ्गलि भद्रकालौतिस्वस्विष्वभिप्रदक्षिणाम् । स्थूणायां
ध्रुवायां त्रिये । हिरण्यकेश्यै वनस्पतिभ्यः । धर्म्याधर्म्योर्द्वारि-
मृत्यवे च । उदपाने वरुणाय । विष्णवे इत्युलूखले । मरुद्भ्य-
इति दृग्दि । उपरिशरणे वैश्रवणाय रात्रि भूतेभ्यश्च । इन्द्रा-
येन्द्रपुरुषेभ्य इतिपूर्वाहं । यमाय यमपुरुषेभ्य इतिदक्षि-
णाहं । वरुणाय वरुणपुरुषेभ्य इतिपश्चाहं । सोमाय सोम-
पुरुषेभ्य इत्युत्तराहं । ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्य इतिमध्ये । ऊर्ध्व-
माकाशाय । दिवाचरेभ्यो भूतेभ्य इतिस्वर्णिने । नक्तचर-
भ्य इतिनक्तम् । ततो दक्षिणाद्येषु दर्भेषु पित्रे पितामहाय
प्रपितामहाय माते पितामह्यै प्रपितामह्यै स्वनामगोत्रा-
भ्याश्च पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् । पिण्डानाञ्चानुन्नेपनपुष्यधप-
नैषेद्यादि दद्यात् । उदककलगसुपनिधाय स्वस्ययनं याच-
येत् । श्वफाकश्वपशानां भुयि निर्व्वपेत् । भिक्षाश्च दद्यात् ।
अतिश्रिपूजने च परं फलमधितिष्ठेत् । सायमतिथिं प्राप्तं
प्रयत्ने नार्थयेत् । अनागतमतिथिं गृहे न वासयेत् । यथा

धर्षानां ब्राह्मण, प्रभुर्यथा स्त्रीणां भर्ता तथा गृहस्वस्या-
तिथि । तत्पूजायां स्वर्गमाप्नोति ॥

अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।

तस्मात् सुकृतमादाय दुष्कृतन्तु प्रयच्छति ॥

एकरात्रं हि निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।

अनित्या हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

नैकग्रामीणमतिथि विप्रं साहितिकं तथा ।

उपस्थितं गृहे विद्याद्वार्या यत्राग्नयोऽपिवा ॥

यदि त्वतिथिधर्मेण क्षत्रियो गृहमागतः ।

भक्तवत्सु च विप्रेषु कामं तमभिपूजयेत् ॥

वैश्यशूद्रावपि प्राप्तौ कुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ ।

भोजयेत् सह भृत्यैस्तावानृशंस्यं प्रयोजयन् ॥

इतराण्यपि सख्यादीन् सप्रीत्या गृहमागतान् ।

प्रकृतान्नं यथाशक्ति भोजयेत् सह भार्यया ॥

सुवामिनी कुमारोच्च रोगिणीं शुर्व्विणीं तथा ।

अतिथिभग्नोऽप्य एवैतान् भोजयेद्विचारयन् ॥

अदत्त्वा यन्तु एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्तेऽविचक्षणः ।

स भुञ्जानो न जानाति स्वगृध्वैर्जग्धिमात्मनः ॥

भुक्तवत्सु च विप्रेषु भृत्येषु स्वेषु चैव हि ।

भुञ्जयीतां ततः पद्यादवगिष्टन्तु दम्पती ॥

देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च भृत्यान् गृह्यास देवताः ।

पूजयित्वा ततः पद्यादगृह्यन्तः श्रेयभुग्भवेत् ॥

अथ स केवलं भुङ्क्ते य पचत्यात्मकारणात् ।

यत्र गिष्टाग्नं दत्तम् सतामसं विधीयते ॥

स्वाध्यायेनाग्निहोत्रेण यज्ञेन तपसा तथा ।
 नचाप्नोति गृही लोकान् यथा त्वतिथिपजनात् ॥
 सायंप्रातस्त्वतिथये प्रदद्यादासनोदकम् ।
 अन्नञ्चैव यथा शक्त्यां सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥
 प्रतिशयं तथा शय्या पादाभ्रङ्ग सदीपकम् ।
 प्रत्येकदानेनाप्नोति गोप्रदानसम फलम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तपष्टितमोऽध्यायः ॥

—

चन्द्रार्कोपरागे नाश्रीयात् । स्नात्वा मुक्तयोरश्रीयात् ।
 अमुक्तयोरस्तंगतयोर्दृष्ट्वा स्नात्वा चापरेऽङ्घ्रि । न गोवाह्वयो-
 परागेऽश्रीयात् । न राजव्यसने । प्रवसिताग्निहोत्री यदा-
 ग्निहोत्रं कृतं मन्येत तदाश्रीयात् । यदा कृतं मन्येत वैश्व-
 देयमपि । पर्वणि च यदा कृतं मन्येत पर्व । नाश्रीयाच्चा-
 लीर्णे । नार्द्धरात्रे । न मध्याह्ने । न सन्ध्ययोः । नार्द्र-
 यासाः । नैकयासाः । न नग्न । न जनस्य । नोत्कुटुक ।
 न भिक्षासनगत । न च शयनगत । न भिन्नभाजने । नोत्-
 मङ्गे । न भुवि । न पाथी । न वणश्च यत्र दद्यात् नचाश्री-
 यात् । न घानफान्निर्भत्सयेत् । नैको मिष्टम् । नोदृत-
 ये हम् । न दिया धाना । न रात्रौ तिलसयुक्ताम् । न दधि-
 मरुन् । न कोयिटारवटपिप्पलशापर्णाकम् । नाटस्त्वा । ना-
 च्छ्वा । नानार्द्रपाद । नानार्द्रकरमुखम् । नोच्छिष्टस्य
 एतमादद्यात् न चन्द्रार्कतारका निगीक्षेत । न मूर्धानं
 स्पृशेत् । न मद्य फीत्सयेत् । प्राद्गुप्तोऽश्रीयात् दक्षिणा-

मुखौ वा । अभिपूज्यान्नम् । सुमनाः स्वस्वप्रतुलितः । न निः-
शेषकृत् स्यात् । अन्यत्र दधिमधुसर्पिःपयःसक्तुर्पलमीदकेभ्यः ।

नाश्रीयाद्धार्यया सार्द्धं नाकाशे न तथोच्यितः ।

बहूनां प्रेचमाणानां नैकस्मिन् बहवस्तथा ॥

शून्यागारे वङ्गिगृहे देवागारे कथञ्चन ।

पिवेन्नाञ्जलिना तीर्थं नातिसौहित्यमाचरेत् ॥

न तृतीयमथाश्रीयान्नचापद्य कथञ्चन ।

नातिप्रगे नातिसायं न सायं प्रातराशितः ॥

न भावदुष्टमश्रीयान्न भाण्डे भावदूषिते ।

शयानः प्रौढपादय कृत्वा चैवावसथधिकाम् ॥

॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे अष्टपष्टितमोऽध्यायः ॥

नाटमीचतुर्दशोपञ्चदशीषु स्त्रियमुपेयात् । न आर्द्धं
भुक्त्वा । न आर्द्धं दृष्ट्वा । नोपनिमन्वितः आर्द्धे । न स्नात्वा ।
न जुत्वा । न व्रतौ । नोपोष्य भुक्त्वा वा । न दीक्षितः । न
देवायतनशमशानशून्यान्तयेषु । न वृक्षमूलेषु । न द्विवा । न
सन्ध्ययोः । न मलिनाम् । न मलिनः । नाभ्यक्ताम् । नाभ्य-
क्तः । न रोगार्ताम् । न रोगार्तः ।

न हीनार्द्धी नाधिकार्द्धी तद्यैव च वयीधिकाम् ।

नोपेयाद्गुर्विष्णीं नारीं दीर्घनायुर्निजोविषुः ॥

॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

नाद्रौ पादं स्वप्यात् । नोत्तरापरावाक्गिरा । न

नग्नः । नार्द्रवंशे । नाकाशे । न पलाश शयने । न
 पञ्चदारुक्षते । न गजभग्नकृते । न विदुप्रदग्धकृते न भिन्ने ।
 नाग्निव्युष्टे । न घटासिक्तद्रुमजे । न श्मशानशून्यालय-
 देवतायतनेषु । न चपलमध्ये । न नारौमध्ये । न धान्यगी-
 गुरुहुताशगसुराणासुपरि ।

नोच्छिष्टो न दिवा स्वप्यात् सन्धायोर्न च भस्मनि ।

देशे नचाशुचौ नाद्रे न च पर्वतमस्तके ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न कञ्चनावमन्येत । न च हीनाङ्गाधिकाङ्गा-
 न्मूर्खान् धनहीनानवहसेत् । न हीनान् सेवेत । स्वाध्या-
 यविरोधि कर्म नाचरेत् । त्रयोऽनुरूपं वेशं कुर्यात् श्रुत-
 स्याभिजनस्य धनस्य देशस्य च । नोदतः । नित्यं शास्त्रा-
 दवेची स्यात् । सति विभवे न जीर्णमनवहासाः स्यात् ।
 मन्नास्तीत्यभिभाषेत । न निर्गन्धीयगन्धिरक्तञ्चमान्यं विभृ-
 यात् । विभृयाल्लजं रक्तमपि । यष्टिञ्च वैश्वाम् । कम-
 ण्डलुञ्च सोदकम् । कार्पासमुपवीतम् । रीफ्ने च कुण्डले ।
 नादित्यमुद्यन्तमीचेत । नास्तं यान्तम् । न वासमा ति-
 रोहितम् । नचादगं जलमध्यगतम् । न मध्याङ्गे । न
 क्रूहस्य गुरोर्मुग्धम् । न तैलीदकयोः स्वच्छायाम् । न
 मनवत्त्वादगं । न पत्नीं भोजनसमये । न क्षियुं नग्नाम् ।
 न कञ्चन मेहमानम् । न चालानभ्रष्टकुञ्जरम् । न च वि-
 पमग्नीहप टियुतम् । न मक्तम् । नामेध्यमग्नी प्रक्षिपेत् ।
 नागृध्म् । न रिपय । नापमपि । नाग्निं नहचेत् । न

पादौ प्रतापयेत् । न कुशैस्तेषु वा परिसृज्यात् । न कांस्य-
 भाजने चार्पयेत् । न पादं पादेन । न भुवमालिखेत् ।
 न लोष्टमर्ही स्यात् । न तृणच्छेदौ स्यात् । न दन्तैर्नख-
 लोमानि च्छिन्यात् । द्यूतं वर्जयेत् बालातपसेवाच्च ।
 वस्त्रोपानहमाख्योपवीतान्यन्यष्टतानि न धारयेत् । न
 शूद्राय मतिं दद्यात् नोच्छिष्टहविषी न तिलान् । न
 चास्योपदिशेद्धर्मं न व्रतम् । न संहताभ्यां पाणिभ्यां शिर-
 उदरञ्च कण्डूयेत् । न दधिसुमनसी प्रत्याचचीत् । नात्मनः
 स्रजमपकर्षयेत् । सुप्तं न प्रबोधयेत् । नोदकग्रामभि-
 भापेत न स्त्रेच्छान्त्यजान् । अग्निदेवव्राह्मणसन्निधी प्रद-
 क्षिणम् पाणिमुहरेत् । न परचेत्ते चरन्तीं गामाचचीत् न
 पिवन्तं वस्त्रकम् । नोदतान् प्रहर्षयेत् । न शूद्रराज्ये
 नियमेत् नाधार्मिकजनाकीर्णं । न संवसेद्द्वैद्यहीने । नो-
 पसृष्टे । न चिरं पर्वते । न वृथाचेष्टां कुर्यात् । न नृत्य-
 गीते । नास्फोटनं कार्यम् । नाग्नीलं कीर्तयेत् । नानृ-
 तम् । नाप्रियम् । न किञ्चिन्मर्माणि स्पृशेत् । नात्मानम-
 वजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः । 'चिरं सन्ध्यापासनं कु-
 र्यात् । न सर्पगस्त्रैः क्रीडेत । अनिमित्ततः भ्यानि
 श्वानि न स्पृशेत् । परस्य दण्डं नोदृश्येत् । ग्रास्यं
 ग्रासनार्थं ताडयेत् । तस्या वेणुदन्तेन रुञ्ज्या वा पृष्ठे ।
 देवव्राह्मणशस्त्रहस्तात्मनां परोवाद् दग्धिरेत् । धर्मवि-
 रदो चार्थकामी । लोकविद्विष्टञ्च धर्ममपि । पदंसु गान्धा-
 होमं कुर्यात् । न तृणमपि च्छिन्यात् । अनद्धतय तिष्ठेत् ।
 पशुमापारमेधो भ्यात् ॥

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्साधुभिश्च निषेवितम् ।
 तमाचारं निषेवेत धर्मकामी जितेन्द्रिय ॥
 आचाराद्भवे चायुराचारादीप्सिता गतिम् ।
 आचाराद्धनमक्षय्यमाचाराद्धन्यलक्षणम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्तर ।
 श्रद्धधानोऽनसूयश्च शत वर्षाणि जीवति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

—

दमयमेन तिष्ठेत् । दमश्चेन्द्रियाणां प्रकीर्त्तितं दान्तं
 स्थालं लोक परश्च । नादान्तस्य क्रिया काचित् समृध्यति ॥
 दम पवित्रं परमं महत्त्वं परमं दम ।
 दमेन सर्वमाप्नोति यत्किञ्चिन्मनसेच्छति ॥
 दशार्द्युक्तेन रथेन याति मनोवशेनार्थपथानुवर्तिना ।
 तस्मै द्रव्यं नापहरन्ति वाजिनस्तथागतं नावजयन्ति शत्रवः ॥
 आपुर्यमाणमवलप्रतिष्ठं समुद्रमाप प्रविशन्ति यद्वत् ।
 तद्वत् कामाय प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

—

अथ आडेषु पूर्वद्युर्ग्राहणानामन्वयेत् । द्वितीयेऽग्नि
 शुक्लपक्षस्य पूर्वार्द्धे क्षणपक्षव्यापराह्णे विमान् सुन्नातान्
 स्वाचान्तान् यथाभूयो विद्याक्रमेण कुगोत्तरेषुामनेषूपवेग
 येत् । द्वौ देवो प्राहमुखी तीर्थ पिप्रेत्र उदङ्मुखान् एकेक
 मुभयत्र वेति । आमयादेषु काम्येषु च प्रथमं पञ्चकेनाम्
 हत्वा । पश्चादेषु मध्यमपञ्चकेन । अमायाव्यासूक्तमपष्ट-

केन । आयहायण्या ऊर्ध्वं कृशाष्टकासु च क्रमिणैव प्रथम-
मध्यमोत्तमपञ्चकैः । अन्वष्टकासु च । ततोब्राह्मणानुज्ञातः
पितृनावाहयेत् । अपयान्वसुरा इति याद्विघ्नकर्तृन् ।
यातुधानानपसार्थं तिलैर्यातुधानानां विसर्जनं कृत्वा । एत
पितरः सव्वांस्तान् अमाय सन्वेतद्वः पितरइत्यावाहनं कृत्वा
कुश्र तिलमिश्रेण गन्धोदकेन यस्तिष्ठन्त्वमृतागाविति यन्मे-
मातेति च पादं निर्वर्त्य निवेद्यार्घ्यं कृत्वा निवेद्य ज्ञानुलेपनं
कृत्वा कुश्रतिलवस्त्रपुष्पालङ्कारधपदीपैर्यथाशक्त्या विप्रान्
समभर्षं वृत्तष्टुत्मन्द्रमादायादित्यारुद्रावसवइति वीच्याग्नौ
करवाणीत्युक्त्वा तत्र विप्रैः कुर्वित्युक्ते आहुतित्रयं दद्यात् ।
ये मामकाः पितर एतद्वः पितरोऽयं यज्ञे इति च हविरनु-
मन्वणं कृत्वा यथोपपन्नेषु पालेषु विशेषाद्रजतमयेष्वन्नं
नमो विखेभ्यो देवेभ्य इत्यन्नमादौ प्राङ्मुखयोर्निवेदयेत् ।
पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय च नामगोत्राभ्यामुदङ्मुखे-
षु । तददत्सु ब्राह्मणेषु यन्मे प्रकामा अहोरात्रैर्यद्व-
क्रव्यादिति जपेत् । इतिहासपुराणधर्मशास्त्राणि चेति ।
उच्छिष्टसन्निधौ दक्षिणायामेषु दर्भेषु पृथिवी दर्वीं रक्षिता-
इत्येकं पिण्डं पित्रे निदध्यात् । अन्तरीक्षं दर्वीं रक्षिता-
इति द्वितीयं पितामहाय । द्यौर्दर्वीं रक्षिता इति तृतीयं
प्रपितामहाय । अत्र पितरः प्रेता इति वासोदेयम् । वीरात्रः
पितरो धत्त इत्यत्रम् । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमाव-
पायध्यमिति दर्भमूले करघर्मणम् । एजं वहन्तीरित्यनेन
सोदकेन प्रदक्षिणं पिण्डानां विकरणं सेचनं कृत्वा अर्घ-
पुष्पधूपालेपनाद्यादिभक्ष्यभोज्यानि च निवेदयेत् । उदक-

पातञ्च मधुघृततिलैः सयुक्तञ्च । सुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु तृप्तिना-
 गतेषु नामिच्छेद्यन्न सत्क्षणमभ्युक्ष्यान्नविकिरमुच्छिष्टाग्रत'
 कृत्वा तृप्ताभवन्त' सम्पन्नमिति पृष्टोदङ्मुखैश्चाचमनमादौ
 दत्त्वा ततः प्राङ्मुखेषु दत्त्वा ततश्च सुसुप्रोक्षितमिति श्राद्ध-
 देशं संप्रोक्ष्य दर्भपाणि सर्वं कुर्व्यात् । ततः प्राङ्मुखाग्रतो-
 यन्त्रे नाम इति प्रदक्षिणं कृत्वा प्रलेख्य च यथाशक्ति दक्षि-
 णाभिः ससभप्रार्थाभिरमन्तु भवन्त' इत्युक्त्वा तैरुक्तोऽभिरता'
 स्म इति देवाय पितरथेत्यभिजपेत् । अन्नय्योदकञ्च नाम-
 गोलाभरां दत्त्वा विष्टे देवाः प्रीयन्तामिति प्राङ्मुखेभ्य-
 स्ततः प्राञ्जलिरिदं तन्मना सुमना याचेत् । दातारो नोऽभि-
 वर्द्धन्तां वेद, सन्ततिरेव च । यदा च नो मा व्यगमद्बहु देयञ्च
 नोऽस्त्विति । तथास्त्विति ब्रूयु । अन्नञ्च नोबहु भवेदतिथीश्च
 लभेमहि । याचितारथं न सन्तु मा च याचयन् कश्चन ।
 ब्रूयेताभ्यामाशियः प्रतिगृह्य ।

• वाजेवाजे इति ततोब्राह्मणांश्च विमर्जयेत् ।

पूजयित्वा यथान्यायमनुव्रजराभिवाद्य च ॥

॥ इति वेणुवे धर्मशास्त्रे विसर्जिततमोऽध्यायः ॥

—

अष्टकासु देवपूर्वं शकमासापूपैः श्राद्धं त्वन्वष्टकासु-
 ष्टकावद्भूतौ देवपूर्वमेवं कृत्वा माते पितामहौ प्रपितामहौ
 च पूर्ववद्ब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणाभिद्याभ्यर्चानुव्रजरा
 विसर्जयेत् । ततः कर्पूः कुर्व्यात् । तन्न ले प्रागुदगन्वुपस-
 माधानं कृत्वा पिण्डनिर्घणम् । कर्पूतयमूले पुरुषाणां
 कर्पूत्रयमूले स्त्रीणाम् । पुरुषकर्पूतयं साधे नोदकेन पूर-

यत् । स्त्रीकर्षूत्रयं सान्नेन पयसा । दध्ना मांसेन पयसा च
प्रत्येकं कर्षूत्रयं पूरयित्वा जपेद्भवतीभ्योऽस्तु चाक्षरम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

पितरि जीवति यः श्राद्धं कुर्यात् स येषां पिता कुर्यात्-
त्तेषां कुर्यात् । पितरि पितामहे च जीवति येषां पितामहः
कुर्यात्तेषां कुर्यात् । त्रिपुं जीवत्सु नैव कुर्यात् । यस्य
पिता प्रेतः स्यात् सपित्रे पिण्डं निधाय प्रपितामहात् परं
द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता पितामहश्च प्रेती स्यातां स
ताभ्यां पिण्डी दत्त्वा पितामहपितामहाय दद्यात् । यस्य
पितामहः प्रेतः स्यात् स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपिताम-
हात्परं द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता प्रपितामहश्च प्रेती
स्यातां स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात् परं द्वाभ्यां
दद्यात् ।

मातामहानामप्येवं श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ।

मन्त्रीहेण यथान्धायं श्रेयाणां मन्त्रवर्जितम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अमावास्यास्तिस्त्रीऽष्टकास्तिस्त्रीऽन्वष्टका माघी प्रौष्ठपदूर-
द्धीं छण्णवयोदशी त्रींहियवपाकौ चेति ।

एतांस्तु श्राद्धकालान् वै नित्यानाह प्रजापतिः ।

श्राद्धमतेष्वकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

आदित्यस क्रमणं विषुवद्वयं विशेषेणायनद्वयं व्यती-
पातीजन्मर्चमभुदयश्च । एतांस्तु आदिकालान् वै काम्यानाह
प्रजापति । आदमेतेषु यदृत्तं तदानन्त्याय कल्पते ॥

सन्ध्यारात्रर्चनीर्न कर्त्तव्यं आहं खलु विचक्षणैः ।

तयोरपि च कर्त्तव्यं यदि स्याद्राहुदर्शनम् ॥

राहुदर्शनदत्तं हि आदमाचन्द्रतारकम् ।

शुणवत् सर्व्वकामीयं पितृणामुपतिष्ठते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

—

सततमादित्येऽङ्गि आहं कुर्वन्नारोग्यमाप्नोति । सौभाग्यं
चान्द्रे । समरविजयं कौजे । सर्व्वान् कामान् वीधे ।
विद्यामभीष्टा जीवे । धनं शौके । जीवितं ग्रनैश्वरे ।
स्वर्गं कृत्तिकासु । अपत्यं रोहिणीषु । ब्रह्मवर्चस्यं सौम्ये कर्म-
मिदं रौद्रे । भुवं पुनर्वसौ पुष्टिं पुष्ये । त्रियं सर्पे । सर्व्वान्
कामान् पैत्रे । सौभाग्यं भाग्ये । धनमार्थ्यमणे । ज्ञातिश्रेष्ठं
हस्त्ये । रूपवतः सुतां स्वाद्रे । याण्यसिद्धिं स्वातौ ।
कनकं विशाखासु । मित्राणि मैत्रे । राज्यं शक्रे । कृषिं
मूले । समुद्रयानसिद्धिमाष्ये । सर्व्वान् कामान् वैश्वदेवे ।
श्रेष्ठमभिलिप्ति । सर्व्वान् कामान् अश्वणे । लवणं वासवे ।
आरोग्यं वारुणे । कुप्यद्रज्यमाने । गृहमाहिर्वध्रे । गा-
धीश्वरे । तुरद्रमाश्विने । जीवितं याम्ये । गृहसुरूपा
न्निधः प्रतिपदि । कन्यां वरदां द्वितीयायाम् सर्व्वान् कामान्
सृतीयायाम् । पशुंशतुर्ष्याम् । त्रियं पञ्चम्याम् । द्यूत-
विषयं षष्ठ्याम् । कृषिं सप्तम्याम् । याण्यमष्टम्याम्

पशून्नावस्याम् वाजिनो दद्यात् । ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्राने-
कादद्यात् । आयुर्वसुरान्यजवान् द्वादश्याम् । 'सौभाग्य'
त्रयोदश्याम् । सर्वकामान् पञ्चदश्याम् शकृतानाम् ।
श्राद्धकर्मणि चतुर्दशी शस्ता । अपि पितृगीते गाये
भवतः ।

अपि जायेत सोऽध्याकं कुले कथिश्चरोत्तम ।

प्राष्टकाले ऽसिते पंचे त्रयोदश्यां समाहित ॥

गधत्कटेन यः श्राद्धं पायसेन समाचरेत् ।

कार्तिकं सकलं मासं प्राक्छाये कुञ्जरस्य च ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न नक्तं गृहीतेनोदकेन श्राद्धं कुर्यात् । कुशा-
भावे कुशस्थाने काशान् दुर्वं वा दद्यात् । वाससोऽर्घ्यकार्पा-
सीत्यं सूत्रम् । दशां विवर्जयेद् यद्यप्याहतवस्त्रजा स्यात् ।
उग्रगन्धीन्यगन्धीनि कण्टकिजातानि रक्तानि च पुष्पाणि ।
यक्तानि सुगन्धीनि कण्टकिजातान्यपि जलजानि रक्तान्यपि
दद्यात् । वसां भेदञ्च दीपार्थं न दद्यात् । घृतं तैलं वा
दद्यात् । जीवजं सर्वधूपार्थं न दद्यात् । मधुघृतसंयुक्तं
गुग्गुलुं दद्यात् । चन्दनकुङ्कुमकर्पूररागुरुपद्मकान्यनुलेप-
नार्थं । न प्रत्यक्षलवणं दद्यात् हस्तेन च घृतव्यञ्जनादि ।
तैजसानि पात्राणि दद्यात् । विशेषतो राजतानि । खन्न-
कुतपक्ष्णाजिनतिन्निहार्थकाद्यतानि च पवित्राणि रक्षी-
घ्नानि चेति दद्यात् । पिप्पलीमुकुन्दकभृङ्गुणगिषुसर्पप-

सुरसासर्जकसुवर्चलकुपाण्डालावुवार्त्तानुपालङ्घ्रोपोदकीत-
ण्डुलीयककुसुम्भपिण्डालुकमहिषीक्षीराणि वर्जयेत् । राज-
मापमसूरपर्युपितकृतलवणानि च । कोप परिहरेत् ।
नाश्रुपातयेत् । न त्वरां कुर्यात् । घृतादिदाने तैजसानि
पात्राणि खड्गपात्राणि फल्गुपात्राणि च प्रशस्तानि । अत्र च
श्लोको भवति ॥

श्रीवर्णराजताम्याञ्च खड्गेनोडुञ्चरेण च ।

दत्त मक्षय्यतां याति फल्गुपात्रेण चाप्यथ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

तिलैर्व्रीहियवैर्मांसैरङ्गिर्मूलफलैः शाकैः श्यामाकैः
प्रियङ्गुभिर्नीवारैर्मुद्गेर्गोधूमैश्च मांसं प्रीयन्ते । द्वी मासौ
मत्स्यमांसेन । त्रीन्हारिणेन । चतुरश्वोरभ्रेण पञ्च शाकु-
नेन । षट्छागेन । सप्त रोरवेण । अष्टौ पार्षतेन । नव गव-
येन । दश माहिषेण । एकादश कौर्मिण । सम्बत्सर गव्येन
पयसा तद्विकारैर्वा । अत्र पिटृगीता गाथा भवति ॥

कालशाकं महाशक्तं मांसं वाघोणसस्य च ।

विषाणवर्ज्या ये खड्गास्तांसु भक्षामहे सदा ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽशीतितमोऽध्यायः ॥

चास्यमासनमांरोपयेत् । न पदा स्मृतेत । उच्छेषणं
भूमिगतमजिह्वप्यागठस्य वा । दासपगंस्य तत्पित्रे भाग-
धेयं प्रषस्यते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

दैवे कर्मणि ब्राह्मणं न परीक्षेत । प्रयत्नात् पित्रे परीक्षेत ।
हीनाधिकाङ्गान् विवर्जयेत् । विकर्मस्थाश्च वैदालव्रत्रिकान्
वृथालिङ्गिनो नक्षत्रजीविनो देवलकाश्च चिकित्सकान् अनूङ्गा-
पुत्रान् तत्पुत्रान् बहुयाजिनो ग्रामयाजिन्तः शूद्रयाजिनोऽ-
याज्ययाजिनो ब्राह्म्यास्तदयाजिनः पर्वकारान् सूचकान् भृत-
काध्यापकान् भृतकाध्यापितान् शूद्रान्नपुष्टान् पतितसंसर्गान्
अनधीयानान् सन्ध्योपासनान्ननुष्ठान् राजसेवकान् नग्नान्
पितृमातृगुर्वग्निस्त्राध्यायत्यागिनश्चेति ॥

ब्राह्मणापसदा ह्येते कथिताः पङ्क्तिदूषकाः ।

एतान् विवर्जयेच्छेपाच्छाहकर्मणि पण्डितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे इत्थीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पङ्क्तिपावनाः । लिणाचिकेतः पञ्चाग्निर्येष्ठसा-
मगो वेदपारगो वेदाङ्गस्याप्येकस्य पारगः पुराणेतिहास-
व्याकरणपारगो धर्मशास्त्रस्याप्येकस्य पारगस्तौर्यपूतो यज्ञ-
पूत स्तूपपूतः सत्वपूतो मन्त्रपूतो गायत्रीजपनिरतो ब्रह्म-
देयानुसन्तानस्त्रिसुपर्णो जामाता दौहित्येति । विशेषेण
श्च योगिनः । अत्र पितृगीता गाथा भवति ॥

अये स स्यात् कुलेऽस्माकं भोजयेद्यन्तु योगिनम् ।

विप्रं आह्वे प्रयत्नेन येन तृष्यामहे वयम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे इत्थीतितमोऽध्यायः ॥

न श्चेच्छविपये आह्वं कुर्यात् । न गच्छेन्नेच्छविपयम् ।

परनिपानेष्वपः प्रीत्या तत्साम्यमुपगच्छतीति ॥

चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते ।

स स्त्रैच्छदेशो विज्ञेय आर्यावर्त्तस्ततः परः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पुष्करिणु आडम् । जप्यहोमतपासि च । पुष्करे
 स्नानमात्रतः सर्वपापेभ्य पृती भवति । एवमेव गयाशीर्षे
 अक्षयवटे अमरकण्ठकपर्वते वररुहपर्वते यत्र क्वचन नर्मदा-
 तीरे यमुनातीरे गङ्गाया विशेषतः कुशावर्त्ते विल्वके नील-
 पर्वते कनखले कुजास्त्रे भृगुतुङ्गे केदारि महालये नडन्ति-
 कार्यां सुगन्धायां शाकन्ध्यां फल्गुतीर्थं महागङ्गायां विह-
 लिकाश्रमे कुमारधारायां प्रभासे यत्र क्वचन सरस्वत्यां
 विशेषतः ।

गङ्गाहारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ।

सतत नैमिषारस्थे वाराणस्यां विशेषतः ॥

अगस्त्याश्रमे काण्डाश्रमे कौशिक्यां सरयूतीरे शीणस्थ
 प्योतिपायाय सङ्गमे श्रीपर्वते धानोदके उत्तरमानसे वड-
 याया मतङ्गवाप्यां सप्तार्षे विष्णुपदे स्वर्गमार्गपदे गोदा-
 यर्यां गोमत्या वैश्वत्या विषाशायां वितस्ताया शतद्वतीरे
 चन्द्रभागायां इरावत्या सिन्धोस्तीरे दक्षिणे पञ्चनदे श्रीजमे ।
 एवमादिष्वद्यान्येषु तीर्थेषु सरिहरासु सर्वेष्वपि स्वभावेषु
 पुनिनेषु प्रस्रवणेषु पर्वतेषु निकुञ्जेषु यनेषूपवनेषु गोमय-
 पानिषु मनोज्ञेषु । अत्र च पितृगीता गाथा भवन्ति ॥

कुनेऽष्माकं स जन्तु स्याद्यो नो ददराजनाञ्चनीन् ।

नदीषु बहुतोयासु गीतलासु विशेषतः ॥

अपि जायेत सोऽस्त्राकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।

गथाशीर्षे वटे आहं यो नः कुर्यात् समाहितः ॥

एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।

यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ हंपीत्सर्गः कार्त्तिक्यामाश्वयुज्यां वा । तद्वादावेव
 वृषभं परीक्षेत । जीवहत्सायाः पयस्त्रिन्याः पुत्रं सर्वलक्ष-
 णोपेतं नीलं लोहितं वा सुखपुच्छपादशृङ्गशुक्लं यूयस्या-
 च्छादकम् । ततो गवां मध्ये सुसमिहमग्निं परिस्तीर्य पौष्यं
 चक्रं पयसा अपयित्वा पूषा गा अन्वेतु न द्रह रतिरिति च
 हुत्वा वृषमयस्कारस्वङ्कयेत् । एकस्मिन् पार्श्वे चक्रेणापर-
 स्मिन् पार्श्वे शूलेन । अद्धितञ्च हिरण्यवर्णा इति चतसृभिः
 शन्नोदेवीति च स्नापयेत् । स्नातमलङ्कृतं स्नातालङ्कृताभि-
 चतसृभिर्वत्सतरीभिः साहंमानीय रुद्रान् पुरुषसूक्तं कुपा-
 ण्डीय जपेत् । पिता वत्सेतिवृषभस्य दक्षिणे कर्णे पठेत्
 इमञ्च ।

वृषोहि भगवान् धर्मयतुष्पादः प्रकीर्त्तितः ।

वृषोमि तमहं भत्या स मे रक्षतु सर्वतः ॥

एनं युवानं पतिं वो ददाम्यनेन क्रोडन्तीधरय प्रियेण ।

मंहामहिप्रजया मातनुभिर्मारधाम द्विपते सोम । राजन् ॥

वृषं वत्सतरीयुक्तमैशान्यां कारगेहिगि ।

हीतुर्वन्मयुगं दद्यात् सुवर्णं कांम्यमेव च ॥

अयस्कारण्य दातव्यं वितनं मनमेपिदम् ।

भोजनं बहुसर्पिष्क ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥
 उत्सृष्टो वृषभो यजिन् पिवत्यथ जलाशये ।
 जलाशय तत्सकल पितृस्तस्योपतिष्ठति ॥
 शृङ्गैर्णोल्लिखते भृञ्जि यत्र क्वचन दर्पित ।
 पितृणामन्नपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पडशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वैशाखां पोर्णमास्यां ह्यश्विगाजिनं सुवर्णशृङ्गं
 रोप्यसुरं मौक्तिकलाङ्गूलभृपित कृत्वा आविके वस्त्रे च
 प्रसारयेत् । ततस्त्रिलै प्रच्छादयेत् । सुवर्णनाभिञ्च कुर्यात् ।
 शाहतेन वासोयुगेन प्रच्छादयेत् । सर्वगन्धर्वतयालङ्घनं
 कुर्यात् । चतस्रपु दिक्षु चत्वारि तैजसपात्राणि क्षीरदधि
 मधुष्टतपूर्णानि निधायाहितान्नये ब्राह्मणायालङ्घनाया
 वासोयुगेन प्रच्छादितान् दद्यात् । अत्र च गाथा भवन्ति ॥

यम्नु कृष्णजिनं दद्यात् ससुर शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलै प्रच्छाद्य वासोभि सर्व्वरत्रैरलङ्घनाम् ॥
 सप्तसुद्रगुहा तेन सश्रेणवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
 कृष्णजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिणी ।
 ददाति यम्न विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति तामलङ्घनां ब्राह्म-

णाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अत्र च गाथा
भवति ।

सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्युभवतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति अद्धानः समाहितः ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽष्टाशोतितमोऽध्यायः ॥

मासः कार्तिकोऽग्निदैवत्यः । अग्निश्च सर्वदेवानां मुख-
म् । तस्मात्तु कार्तिकं मासं वह्निःस्नायी गायत्रीजपनिरतः
सकृद्देव हविष्याशी संजत्सरकृतात् पापात् पूतो भवति ।

कार्तिकं सकलं मासं नित्यस्नायी जितेन्द्रियः ।

जपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकीनवतितमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां मृगशिरःसयुक्तायां चूर्णित
लवणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थसेकं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रदाप
येत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । पीषी-
चेत् पुष्ययुक्ता स्यात्तस्यां गौरसर्पपकल्कोद्वर्त्ति तशरीरे गव्य-
घृतपूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्वौषधिभिः सर्वगन्धैः सर्ववीजैश्च
स्नातो घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपुष्पधूपदीप-
नैवेद्यादिभिश्चाभ्यर्च्य वैष्णवैः शास्त्रैर्वाहस्यत्यैश्च मन्त्रैः पावकै
हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् । वासो-
युगं कर्त्वे दद्यात् । अनेन कर्मणा पुष्यते । माघी मघायुता
चेत्तस्यां तिलैः स्नात्वा पूतो भवति । फाल्गुनी फल्-
गुनोयुता चेतस्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं खास्तीर्णं ग्रयनं

भोजनं बहुसर्पिष्कं ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥
 'उत्सृष्टो वृषभो यग्निन् पिवत्यथ जलाशये ।
 जलाशयं तत्सकलं पितृ'स्तस्योपतिष्ठति ॥
 शृङ्गेणोल्लिखते भूमिं यत्र कचन दर्पितः ।
 पितृणामन्नपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पङ्कशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वैशाखां पौर्णमास्यां क्षयाशुभान्निभं सुवर्णशृङ्गं
 रोप्यसुरं मौक्तिकलाङ्गूलभूषितं कृत्वा आविके वस्त्रे च
 प्रसारयेत् । ततस्त्रिलैः प्रच्छादयेत् । सुवर्णनाभिञ्ज कुर्यात् ।
 आहतेन वासीयुगेन प्रच्छादयेत् । सर्व्वगन्धर्व्वेणालङ्कृतं
 कुर्यात् । चतसृषु दिक्षु चत्वारि तैजसपात्राणि क्षीरदधि-
 मधुष्टतपूर्णानि निधायाहिताग्नेये ब्राह्मणायालङ्कृताया
 वासीयुगेन प्रच्छादिताय दद्यात् । अत्र च गाथा भवन्ति ॥

यस्तु कृष्णाजिनं दद्यात् ससुरं शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलैः प्रच्छाद्य वासीभिः सर्व्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
 सससुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
 कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिणी ।
 ददाति यन्मु विप्राय सर्व्वं तरति दुष्कृतम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तश्रीतितमोऽध्यायः ॥

अथ प्रसूयमाना गोः पृथिवी भवति तामलङ्कृतां ब्राह्म-

णाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अत्र च गाथा
भवति ।

सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्युभयतीमुखीम् ।

दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति अर्द्धधानः समाहितः ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे ऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

मासः कार्त्तिकोऽग्निदैवत्वः । अग्निश्च सर्वदेवानां मुख-
म् । तस्मात्तु कार्त्तिकं मासं वह्निःस्त्रायी गायत्रीजपनिरतः
सकृदेव हविष्याशी संवत्सरकृतात् पापात् पूतो भवति ।

कार्त्तिकं सकलं मासं निलस्त्रायी जितेन्द्रियः ।

जपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति वैश्वे धर्मशास्त्रे एकीननवतितमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां मृगशिरःसंयुक्तायां चूर्णित
लवणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थमेकं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रदाप-
येत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । पोषी-
चेत् पुष्ययुक्तां स्यात्तस्यां गौरसर्पपकल्कोदत्तिं तशरीरे गव्य-
घृतपूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्वविधिभिः सर्वगन्धैः सर्ववीजैश्च
ज्जाती घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपुष्पधूपदीप-
नैवेद्यादिभिश्चाभ्यर्च्य वैश्वेः शक्रैर्वाहस्पत्यैश्च मन्त्रैः पावके
हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मणान् स्मृतिं वाचयेत् । वासो-
युगं कर्त्वे दद्यात् । अनेन कर्मणा पुच्यते । माघी मघायुता
चेत्तस्यां तिलैः आर्द्धं कृत्वा पूतो भवति । फाल्गुनी फल्-
गुनीयुता चेतस्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्तुतं खास्तीर्षं शयनं

निवेद्य भार्या मनोज्ञां रूपवतीं द्रविणवतीञ्चाप्नोति । नार्थ्यपि भर्तारम् । चैत्री चित्रायुता स्यात्तस्यां चित्रवरुप्रदानेन सौभाग्यमाप्नोति । वैशाखी विशाखायुता चेतस्यां ब्राह्मणसप्तका चौद्रयुक्तैस्तिलैः सन्तर्प्य धर्मराजानं प्रीणयित्वा पापेभ्यः पूतो भवति । ज्यैष्ठी ज्येष्ठायुता चेतस्यां ह्योपानहप्रदानेन गवाधिपत्य प्राप्नोति । आपाज्यामापाटायुक्तायामन्नपानदानेन तदेवाक्षयमाप्नोति । श्रावण्या श्रवणयुक्तायां जलधेनु साक्षां वासीयुगाच्छादिता दत्त्वा स्वर्गमाप्नोति । प्रौष्ठपदां प्रौष्ठपदायुक्तायां गोदानेन सर्वपापविनिर्मुक्ती भवति । आश्वयुज्यामश्विनीगते चन्द्रमसि घृतपूर्णं भाजनं सुवर्णयुतं विप्राय दत्त्वा दीप्राग्निर्भवति । कार्तिकी कृत्ति कायुता चेतस्या सितमुद्गाणमन्यवर्णं वा शशाङ्कोदये सर्वशस्यरत्नगन्धोपेत दीपमध्ये ब्राह्मणाय दत्त्वा कान्तारभय नश्यति । वैशाखशुक्लतृतीयायामुपोपितोऽक्षतैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा च सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । यच्च तस्मिन्नहनि प्रयच्छति तदक्षयमाप्नोति । पोथ्यां समतीतायां कृष्णपक्षद्वादश्या सोपवासस्तिलैः स्नातस्त्रिलोदकं दत्त्वा तिलैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा भुक्त्वा च पापेभ्यः पूतो भवति । माघ्यां समतीतायां कृष्णद्वादश्या सोपवासं श्रवणं प्राप्य वासुदेवाग्रतोमहावर्त्तिहृदयेन दीपद्वयं दद्यात् । दक्षिणपार्श्वं महारजनरक्तेन समयेण वाससा घृततुला मष्टाधिका दत्त्वा वामपार्श्वं तिलतैलतुलां साष्टा दत्त्वा श्वेतेन समयेण वाससा । एतत्कृत्वा हतहृत्वी यस्मिन् राष्ट्रेऽभिजायते यस्मिन् टेने यस्मिन् काले स ततोच्चलो

भवति । आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं प्रदद्यादश्विनौ प्रीणयित्वा रूपभाग्भवति । तस्मिन्नेव मासि प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा राज्यभाग्भवति । प्रतिमासं रेवतयुते चन्द्रमसि मधुघृतयुतं रेवती-प्रीत्यै परमान्नं ब्राह्मणान् भोजयित्वा रेवतीं प्रीणयित्वा रूपभाग्भवति । मघे मासेऽग्निं प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा सघृतं कुल्पापं ब्राह्मणान् भोजयित्वा दीप्ताग्निर्भवति । सर्वां चतुर्दशीं नदीजले स्नात्वा धर्मराजानं पूजयित्वा सर्वपापेभ्यः पूती भवति ।

यदीच्छेद्दिपुलान् भोगान् चन्द्रसूर्यग्रहोपगान् ।

प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ कूपपातुं स्तब्धवृत्ते पानीये दुष्कृतस्यार्द्धं विन-
श्रति । तडागस्तत्रित्यलघ्नौ वारुणं लोकमश्नुते । जनप्रदः-
सदा ढमो भवति । वृक्षारोपयितुर्द्वजाः परलोके पुत्रा भ-
वन्ति । वृक्षप्रदो वृक्षप्रसूनैर्देवान् प्रीणयति फलैर्घातिथीन्
छायया चाभ्यागतान् देवे वर्षत्युदकेन पितृन् । सेतुस्तत्
स्वर्गमाप्नोति देवायतनकारुर्यस्य देवायतनं करोति तस्यैव
लोकमाप्नोति । सुधासिक्तं कृत्वा ययसा विराजते । विविक्तं
कृत्वा गन्धर्वलोकांश्चाप्नोति । पुष्पप्रदानेन यीमान् भवति ।
अनुलेपनप्रदानेन कीर्त्तिमान् भवति । दीपप्रदानेन चक्षुषान्
सर्वतीज्वलय । अन्नप्रदानेन बलवान् । धूपप्रदानेनोर्द्धं
गच्छति । देवनिष्ठाभ्यापनयनाद्दीपदानफलमाप्नोति । देवा-

यतनमार्जनात्तदुपलेपनाद्ब्राह्मणोच्छिष्टमार्जनात् पादा
दिशौचोदकल्पपरिचरणाच्च ॥

कूपारामतडागेषु देवतायतनेषु च ।

पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

सर्वदानाधिकमभयप्रदानम् । तत्प्रदानेनाभीषितं
लोककाप्नोति भूमिप्रदानेन च । गोचर्ममात्रमपि भुवं
प्रदाय सर्वपापेभ्य पूतो भवति । गोप्रदानेन स्वर्गलोकमा-
प्नोति । दशधेनुप्रदो गोलोकान् । शतधेनुप्रदो ब्रह्मलोकान् ।
सुवर्णशृङ्गीं शौष्यखुरां सुक्तालाह्वलां कांस्योपदोहां वस्त्रो-
त्तरीयां दत्त्वा धेनुरीमसख्यानि वर्षाणि स्वर्गलोकमाप्नोति ।
विशेषतः कपिलाम् । दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो
भवति । अश्वदः सूर्यसालोकमाप्नोति । वासोदचन्द्रसालो-
कप्रम् । सुवर्णदानेनागिसालोकप्रम् । रूपप्रदानेन रूप्यम् ।
तेजसानां पात्राणां प्रदानेन पात्र भवेत् सर्वकामानामीषध-
प्रदानेन च । लवणप्रदानेन च लावण्यम् । धान्यप्रदानेन
वृत्तिं शस्यप्रदानेन च । अन्नदः सर्वम् । धान्यप्रदानेन सौभा-
ग्यम् । अकीर्त्तितानामन्येषां दानात् स्वर्गमवाप्नुयादिति ।
तिलप्रदः प्रजामिष्टा इन्धनप्रदानेन दीप्ताग्निर्भवति । आस-
नप्रदानेन स्यानम् । शय्याप्रदानेन भार्याम् । उपानत्प्रदाने-
नाग्नतरीयुक्तं रथम् । छत्रप्रदानेन स्वर्गम् । तालहस्तचामर-
प्रदानेनाध्वसुखित्वम् । यामुप्रदानेन नगराधिपत्यम् ॥

यद्यद्विष्टतम लोके यच्चास्ति दधितं गृहे ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाचय्यमिच्छता ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विनवतितमोऽध्यायः ॥

अब्राह्मणे दत्तं तत्सममेव पारलौकिकम् । द्विगुणं
ब्राह्मणब्रुवे । सहस्रगुणं प्राधीते । अनन्तं वेदपारगे । पुरी-
हितस्वात्मन एव पात्रम् । स्वसा दुहिता जामातरथ पात्रम् ।

नं वार्थ्यपि प्रयच्छेत् वैङ्गलव्रतिके द्विजे ।

न वक्रव्रतिके पापे नावेदविदि धर्मवित् ॥

धर्मध्वजी सदा लुब्धच्छात्रिकी लोकदाग््निक ।

वैङ्गलव्रतिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्वाभिसन्धिकः ॥

अधोदृष्टिर्नैकतिकः सार्थसाधनतत्परः ।

शठी मिथ्याविनोतश्च वक्रव्रतपरोद्विजः ॥

ये वक्रव्रतिनो लोके ये च मार्जारलिङ्गिनः ।

ते पतत्यन्धतामिस्त्रे तेन पापेन कर्मणा ॥

न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।

व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥

प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गृह्यते ब्रह्मवादिभिः ।

ऋषनाचरितं यच्च तद्वै रक्षांसि गच्छति ॥

अलिङ्गो लिङ्गवेशेन यो वृत्तिमुपजीवति ।

स लिङ्गेनाहरत्येन स्तिर्यग्रग्योनी प्रजायते ॥

न दानं यशसं दद्यान्नभयान्नीपकारिणे ।

न नृत्यगीतशीलेभ्यो धर्मार्थमिति निश्चितम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विनवतितमोऽध्यायः ॥

गृही वलीपलितदर्शने वनाश्रयो भवेत् । अपत्यस्य
चापत्यदर्शनेन वा । पुत्रेषु भार्या निचिपरा तयानुगम्यमा-
नो वा । तलापग्नौनुपचरेत् । अफालकृष्णेन पञ्चयज्ञान्न
हापयेत् । स्वाध्याय च न जह्यात् । ब्रह्मचर्यं पालयेत् ।
धर्मचीरवासा स्यात् । जटाश्लश्रुलोमनखाश्च विभ्रवात् ।
त्रिपवणस्त्रायी स्यात् । कपोतवृत्तिर्मांसनिचय सम्बत्सर-
निचयो 'वा । सम्बत्सरनिचयी पूर्वनिचितमाश्वयुज्या
जह्यात् ॥

ग्रामाद्गृह्यत्व वाग्नीयादष्टौ ग्रासान् वने वसन् ।

पुटेनेव पलाशेन पाणिना शकलेन वा ॥

॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे चतुर्नवतितमोऽध्याय ॥

यानप्रस्थस्तपसा शरीर शोषयेत् । शीमे पञ्चतपा,
स्यात् । आकाशशायो प्राहृषि । अर्द्रवासा हेमन्ते ।
'नक्ताशो स्यात् । एकान्तरद्द्वन्तरत्वन्तराशी वा स्यात् ।
पुष्पाशी । फलाशी । शाकाशी । पर्णाशी । मूलाशी ।
यवाश्रं पचान्तायोर्वा सकृदश्रीयात् । चान्द्रायणैर्वा वर्त्तेत ।
अश्लकुट्ट । दन्तोलम्बलिकोवा ॥

तपोमूलमिदं सर्वं देवमानुषजं जगत् ।

तपोमध्यं, तपोऽन्तश्च तपसा च तथाहृतम् ॥

यद्दुःखं यद्दरापं यद्दूरं यच्च दुष्करम् ।

सर्वं तप्तपणा साध्यं तपोहि दुरतिक्रमम् ॥

॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे पञ्चनवतितमोऽध्याय ॥

अथ त्रिष्वथनेषु पक्तकपाय. प्राजापत्यामिष्टिं कृत्वा
 सर्वं वेदं दक्षिणां दत्त्वा प्रब्रज्याथमी स्यात् । आत्मन्यग्नी-
 नारीप्रा भिक्षार्थं ग्राममियात् । सप्तागारिकं भैक्ष्यमाद-
 द्यात् । अनाभे न व्यथेत । न भिक्षुकं भिक्षेत । भुक्तवति
 जनेऽतीते पात्रसम्प्राते भैक्ष्यमादद्यात् । मृगस्ये दारुपालेऽ-
 लावुपाले वा । तेषाञ्च तस्याग्निः शुद्धिः स्यात् । अभिपू-
 जितलाभांदुहिजेत । शून्यागारनिकेतनं स्यात् । वृक्षनू-
 लनिकेतनो वा । न ग्रामे द्वितीयां रात्रिमावसेत् । कौपी-
 नाच्छादनमात्रमेव वसनमादद्यात् । दृष्टिपूतं न्यसेत्
 पादम् । वस्त्रपूतं जन्ममादद्यात् । सत्यपूतं वदेत् । मनः-
 पूतं समाचरेत् । मरणं नाभिकामयेत जीवितञ्च । अति-
 वादांस्तिथिजेत । न कञ्चनावमन्येत । निराशीः स्यात् ।
 निर्नमस्कारः ॥

वास्यैकं तक्षती वाहुं चन्दनेनैकमुक्षतः ।

नाकल्याणं च कल्याणं तयोरपि च चिन्तयेत् ॥

प्राणायामधारणाध्याननित्यः स्यात् । संसारस्यानि-
 त्यतां पश्येत् । शरीरस्याशुचिभावनम् । जरया रूपविप-
 र्ययम् । शरीरमानसागन्तुकव्याधिभिद्योपतापम् । सह-
 जैद्य । नित्याश्वकारे गर्भं वसति मूलपुरीषमध्ये च । तत्र च
 ग्रीतोष्णदुःखानुभवनम् । जन्मसमये योनिःसङ्घटनिर्गमान्म-
 हद्दुःखानुभवनम् । बाल्ये मोहं गुरुपरवश्रताम् । अव्यथ-
 नादनेकक्लेशम् । यौवने च विषयप्राप्तावमार्गेण तदवामौ
 विषयमेवनाद्वरक्ले पतनम् । अप्रियैर्वसतिं प्रियेय विप्रयो-
 गम् । नरकेषु च सुमहद्दुःखम् । संसारसंश्रुतौ तिथे-

ग्योनिषु च । एवमस्मिन् सततपापिनि संसारे न कि-
 ष्वित् । घदपि किञ्चिद् :खापेचया सुखसंज्ञं तदप्यनित्यम् ।
 तस्मै वाशक्तावलभने वा महद् :खम् । शरीरं चेदं सप्तधा-
 तुकं पश्येत् वसारुधिरमांसांस्त्रिमेदीमज्जाशुक्रात्मकं चर्मा-
 बनद्धं दुर्गन्धि च मलायतनं सुखयतैरपि वृत्तं विकारि
 प्रयत्नाद्भृतमपि विनाशि कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य-
 स्थानं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मकं अस्थिशिराधमनिस्त्रा-
 युयुतं रजखलं पट्त्वक्पेशि अस्यां त्रिभिः शतैः पञ्चधि-
 कैर्धार्थमाणम् । तेषां विभागः । सूक्ष्मैः सह चतुःपष्टिर्द-
 शनाः, विंशतिर्नखाः, पाणिपादशलाकाश्च, पष्टिरङ्गुलीनां
 पर्व्वाणि, द्वे पाष्णींशः, 'चतुष्टयं गुल्फेषु, चत्वार्यरत्नयोः
 चत्वारि जङ्घयोः, द्वे द्वे, जानुकपोलयोः द्वे द्वे अचतालू-
 प्रकयोष्णिफलकेषु, भगांस्थ्येकं, पृष्ठास्थि पञ्चचत्वारिंशद्भाग,
 पञ्चदशास्थीनि पीवा, जान्वेकं, तथा हनुः, तन्मूले च
 द्वे, द्वे ललाटाक्षिगण्डे, नासा घनास्थिका, अर्बुदैः स्थान-
 कैश्च सार्द्धं द्वासप्ततिः पार्श्वकाः, उरः सप्तदश, द्वौ शङ्खकौ,
 चत्वारि कपालानि शिरश्चेति । शरीरेऽस्मिन् सप्तशिराश-
 तानि । नव स्त्रायुशतानि । धमनीयते द्वे । पञ्चपेशीश-
 तानि । क्षुद्रधमनीनामेकोनविंशत्तन्त्राणि नवशतानि पट्-
 पञ्चाशद्वमन्यः । लक्षत्रयं श्मश्रुकेशसूपानाम् । सप्तोत्तरं
 मर्मशतम् । सन्धिंशते द्वे । चतुःपञ्चाशद्ग्रीमकोटयः सप्तध
 ष्टिय लक्षाणि । नाभिरोजोगुदं, एकं शोणितं शङ्खकौ मृद्धौ
 कण्ठीष्टदयश्चेति प्राणायतनानि । बाहुद्वयं जङ्घाद्वयं
 मध्यं शोर्षमिति पङ्क्तानि । वसा वया अवहननं नाभिः

स्त्रीमो यकृत् प्रीहा चुद्रान्त्रं वृक्को वस्त्रि' पुरीषाधानमामा-
 शयोद्धदयं स्खलान्त्रं गुदमुदरं गुदकोष्ठम् । कनीनिके
 अक्षिकूटे शङ्कुली कर्णौ कर्णपत्रकौ शण्डी भ्रुवौ शङ्खकौ
 दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे वक्षस्यौ वृषस्यौ कुंको श्लेष्मसङ्घातकौ
 स्तनौ उपजिह्वा स्फिचौ बाहू जङ्घे ऊरूपिण्डिके तालदरं
 घस्त्रिशोषौ चिवुकं गलगुण्डिके अवटशैत्यस्त्रिन् शरी-
 रके स्थानानि । शब्दस्पर्शरसरूपगन्धाद्य विषयाः । नासि-
 कालोचनत्वग्जिह्वाश्रोत्रमिति बुद्धीन्द्रियाणि । हस्तौ पादौ
 पायूपस्थ जिह्वेति कर्मेन्द्रियाणि । मनोबुद्धिरात्मा चाव्यक्त-
 मित्तीन्द्रियातीता ॥

इदं शरीरं वसुधे । क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतदयो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रमिति तद्विद ॥

क्षेत्रमेव मां विद्वि सर्वक्षेत्रेषु भाविनि । ।

क्षेत्रं क्षेत्रज्ञविज्ञानं ज्ञेयं नित्यं सुसुक्ष्माणा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चवतितमोऽध्यायः ॥

करस्थोत्तानचरण सव्ये करे करमितरं न्यस्य तालुस्या-
 ध्वलजिह्वोदन्तैर्दन्तानसस्पृशन् स्वनासिकाद्यं पश्यन् दिश-
 खानवलोकयन् विभी प्रयान्तात्मा चतुर्विगत्या तत्त्वेत्यंतीतं
 चिन्तयेत् । नित्यमतीन्द्रियमगुणं शब्दस्पर्शरसरूपगन्धातीतं
 सर्वज्ञमतिस्खलं सर्वगमतिस्सूक्ष्मं सर्वत पाणिपादं सर्वतो-
 ऽक्षिगिरोमुखं सर्वत सर्वेन्द्रियशक्तिम् । एवं ध्यायेत् । ध्यान-
 निरतस्य च संवत्सरेण योगाविर्भावो भवति । अथ निरा-
 कारे लक्षवन्धं कर्तुं न शक्नोति तदा पृथिव्यमेजीवाभ्या-
 कारंमनोबुद्ध्यात्माव्यक्तपुरुषाणां पूर्वं पूर्वं ध्यात्वा तत्र

तच्च लक्षन्तत् परित्यज्यापरमपरं धरायेत् । एवं पुरुषधरा-
 नमारभेत । अत्राप्यसमर्थः स्वहृदयपद्मस्यावाङ्मुखस्य मध्ये
 दीपवत् पुरुषं धरायेत् । तत्राप्यसमर्थो भगवन्तं वासुदेवं
 किरीटिनं कुण्डलिनमद्भुदिनं श्रीवत्साङ्गं वनमालाविभू-
 पितोरस्कं सौम्यरूपं चतुर्भुजं शङ्खचक्रगदापद्मधर चरण-
 मधरगतभुवं धरायेत् । यद्धरायति तदाप्नोति ध्यानगुह्यम् ।
 तस्मात् सर्वमेव चरं त्यक्त्वा अक्षरमेव धरायेत् । नच पुरुषं
 विना किञ्चिदपाक्षरमस्ति । तं प्राप्य मुक्तो भवति ॥

पुरमाक्रम्य सकलं ज्ञेते यस्मान्महाप्रभुः ।
 तस्मात् पुरुष इत्येवं प्रोच्यते तत्त्वचिन्तकैः ।
 प्रायात्राप्यररात्रेषु योगी नित्यमतन्द्रितः ।
 धरायेत् पुरुषं विष्णुं निर्गुणं पञ्चविशकम् ॥
 तत्त्वात्मानमगम्यञ्च सर्वतत्त्वविवर्जितम् ।
 असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणंगुणभोक्तृ च ॥
 वहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।
 सूक्ष्मत्वात्तद्विज्ञेयं दूरस्थञ्चान्तिके च तत् ॥
 अविभक्तञ्च भूतेन विभक्तमिव च स्थितम् ।
 भूतभव्यभवद्रूपं असिष्णु प्रभविष्णु च ॥
 ज्योतिषामपि तल्लोतिस्तमसः परमुच्यते ।
 ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्य हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥
 इति चेत् तथा ज्ञानं ज्ञेयञ्चोक्त समासतः ।
 महत्तएतद्विज्ञाय मज्ञायोपपद्यते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तमवतितमोऽध्यायः ॥

इत्येवमुक्त्वा वसुमती जानुभ्यां गिरसा च गमस्कारं

कृत्वोयाच । भगवस्त्वत्समीपे सततमेव चत्वारि महाभुता-
लयान्याकाश शतरूपी वायुयक्ररूपी तेजस गदास्वरप्रभो-
ऽभीरुह्ररुमि अहमपरनेनैव रूपेण भगवत्पादमधरपरिव-
र्तिनी भवितुमिच्छामि । इत्यै वसुन्तीभगवांस्तथेत्युवाच ।
वसुधापि लब्धकामा तथा चक्रे देवदेवश्च तुष्टाय । ॐ नम-
स्ते देवतेव वासुदेव आदिदेव कामदेव महीपाल अनादि-
मधरनिधन प्रजापते सुप्रजापते महाप्रजापते सर्ज्यस्यते वाच-
स्यते जगत्पते दिवस्यते वनस्यते पयस्यते पृथिवीपते सलिल-
पते दिक्पते महत्पते मरुत्पते लक्ष्मीपते ब्रह्मरूप ब्राह्मण-
प्रिय सर्वग अधित्य ज्ञानगम्य पुरुङ्गत पुरुष्टुत ब्रह्मस्य
ब्रह्मप्रिय ब्रह्मकायिक महाकायिक महाराजिक-
चतुस्रमहाराजिक भास्वर महाभास्वर सप्त महाभाग स्वर
तुषित महातुषित प्रतर्द्दन परिनिर्मित अपरिनिर्मित वश-
वर्तिन् यज्ञ महायज्ञ यज्ञयोग यज्ञगम्य यज्ञनिधन अजित
वैकुण्ठ अपार पर पुराण लेख्य प्रजाधर चित्राशखण्डधर
यज्ञभागहर पुरीडाशहर विश्वक् विश्वधर शुचिश्रव अशु-
तार्चन घृतार्वि खण्डपरशो पद्मनाभ पद्मधर पद्मधाराधर
हृषीकेश एकशृङ्ग महावराह द्रुहिण अश्रुत अनन्त पुरुष
महापुरुष कपिल सार्याचार्य विश्वक्सेन धर्माधर्मद
धर्माङ्ग धर्मवसुप्रद वरप्रद विष्णो जिष्णो सहिष्णो कृष्ण
पुण्डरीकाक्ष नारायण परायण जगतपरायण नमोनम इति ॥

सुत्वा त्वेव प्रसन्नेन मनसा पृथिवी तदा ।

एवाच सन्मुख देवं लब्धकामा वसुन्धरा ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे अष्टनवतितमोऽध्याय ॥

दृष्ट्वा श्रियं दैयदेवस्य विष्णोर्गृहीतपादां तपसा ज्वलन्तीम् ।

सुतमजाम्बूनदचारुवर्णां प्रपच्छ देवीं वसुधाप्रहृष्टा ॥

उन्निद्रकोकनदचारुकरे वरेण्ये ।

उन्निद्रकोकनदनाभि गृहीतपादे ॥

उन्निद्रकोकनदसद्मसदास्थितीते ।

उन्निद्रकोकनदमधप्रसमानवर्णे ॥

नीलाब्जनेत्रे तपनीयवर्णे शुक्लाश्वरे रत्नविभूषिताङ्गि ।

चन्द्रानने सूर्यसमानभासे महाप्रभावे जगतःप्रधाने ॥

त्वमेव निद्रा जगतः प्रधाना लक्ष्मीर्घृतिः श्रीर्विरतिर्जया च ।

कान्ति प्रभा कीर्त्तिरथो विभूति, सरस्वती वागथ पावनी च ॥

स्वधा तितिचा वसुधा प्रतिष्ठा स्थिति सुदीक्षा च तथा सुनीतिः ।

ख्यातिर्विद्याला च तथानसूया खाहा च मेधा च तथैव बुद्धिः ॥

आक्रम्य सर्वान्तु यथा त्रिलोकी तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताङ्गि ।

तथा स्थिता त्व वरदे तथापि पृच्छाम्यहते वसतिं विभूत्याः ॥

इत्येवमुक्तां वसुधां वभापे लक्ष्मीस्तदा देवरवाग्रतस्था ।

सदा स्थिताहं मधुसूदनस्य देवस्य पार्श्वे तपनीयवर्णे ॥

अस्यान्नयायं मनसा स्मरामि श्रियायुतं तं प्रवदन्ति सन्तः ।

सम्भारणे वाप्यथ यत् चाहं स्थिता सदा तच्छृणुलोकधात्रि ॥

वसाम्यथार्के च निशाकरे च तारागणाय्ये गगने विमेघे ।

मेघे तथा लम्बपयोधरे च शक्रायुधाय्ये च तडित्प्रकाशे ॥

तथा सुवर्णे विमले च रूपेण रत्नेषु वस्त्रेष्वमलेषु भूमे ।

प्रासादमालासु च पाण्डुरासु देवालयेषु ध्वजभूषितेषु ॥

सद्य हते चापग्रथ गोमये च मत्ते गजेन्द्रे तुरगे प्रहृष्टे ।

दृपे तथा दर्पममन्विते च विप्रे तथैवाध्ययनप्रपन्ने ॥

सिंहासने चामलके च त्रिल्वे च्छले च ग्रहे च तथैव पद्मे ।
 दीप्ते हुताग्ने विमले च खड्गे आदर्शविम्बे च तर्थास्त्रिताहम् ॥
 पूर्णोदकुम्भेषु सचामरेषु सतालहन्तेषु विभूषितेषु ।
 भृङ्गारपालेषु मनोहरेषु मृदिस्त्रिताहञ्च नवीडृताद्याम् ॥
 क्षीरे तथा सर्पिषि शादले च क्षीद्रे तथा दक्षिणपुरन्धिगात्रे ।
 देहे कुमार्याश्च तथा सुराणां तपस्विनां यज्ञभृताश्च देहे ॥
 ग्रहे च संग्रामविनिर्गते च स्थितामृते स्वर्गसदःप्रयते ।
 वेदध्वनौ वापयथ शङ्खशब्दे स्वाहास्वधायामथ वाद्यशब्दे ॥
 राजाभिषेके च तथा विवाहे यज्ञे वरे स्नातशिरस्थयापि ।
 पुष्पेषु शक्तेषु च पर्वतेषु फलेषु रस्येषु सरिहरासु ॥
 सरसु पूर्णेषु तथा जलेषु सशाङ्गलायां भुवि पद्मखण्डे ।
 वने च वस्त्रे च शिशौ प्रहृष्टे साधो नरे धर्मपरायणे च ॥
 आचारसेविन्यथ शास्त्रनित्ये विनीतवेशे च तथा सुवेशे ।
 सुशुद्धदान्ते मलवर्जिते च मिष्टाग्ने चातिथिपूजके च ॥
 खदारतुष्टे निरते च धर्मधर्मोक्ताटे चात्यशनाद्विरक्ते ।
 सदा सपुष्पे च सुगन्धिगात्रे सुगन्धलिप्ते च विभूषिते च ॥
 सत्ये स्थिते भूतहिते निविष्टे क्षमार्चिते शोधविवर्जिते च ।
 स्वकार्यदक्षे परकार्यदक्षे कल्याणचित्ते च सदाविनीते ॥
 नारीषु नित्यं सुविभूषितासु पतिव्रतासु मिथवादिनीषु ।
 अमुक्तहस्तासु सुतान्वितासु सुगुप्तभाण्डासु बलिप्रियासु ॥
 सम्मृष्टवेश्मसु जितेन्द्रियासु कलिभ्यपेतासु बिलीलुपासु ।
 धर्मभ्यपेक्षासु दयान्वितासु स्थिता सदाह भद्रसूदने तु ॥
 ॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे नवनवतितमोऽध्यायः ॥

धर्मशास्त्रमिदं श्रेष्ठं स्वयं देवेन भाषितम् ।
 ये द्विजाधारयिष्यन्ति तेषां स्वर्गं गतिः परा ॥
 इदं पवित्रं मङ्गल्यं स्वर्गमायुष्यमेव च ।
 ज्ञानञ्चैव यंशस्यं च धनसौभाग्यवर्द्धनम् ॥
 अध्येतव्यं धारणीयं आव्यं श्रोतव्यमेव च ।
 याद्वेषु श्रावणीयं च भूतिकामैर्नरैः सदा ।
 इदं रहस्यं परमं कथितं वसुधे । तव ॥

मया प्रसन्नेन जगद्धितार्थं सौभाग्यमेतत् परमं रहस्यम् ।
 दुःखप्रनाशं बहुपुण्ययुक्तं शिवालयं शाश्वतधर्मशास्त्रम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे शततमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चैवं श्रीभगवद्विष्णुसंहिता ॥

सघुहारीकृतिः ।

—००—

ये वर्णाश्रमधर्मस्यास्ते भक्ताः केशवं प्रति ।
इतिपर्वं त्वया प्रोक्तं भूर्भुव स्वर्दिजोत्तमा ॥
वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान्नीब्रूहि सत्तम ॥
येन सन्तुष्यते देवी नारसिंहः सनातनः ॥
अत्राहं कथयिष्यामि पुरावृत्तमनुत्तमम् ।
ऋषिभिः सह सवादं हारीतस्य महात्मनः ॥
हारीतं सर्वधर्मज्ञमासीनमिव पावकम् ।
प्रणिपत्यावुवन् सर्वे मुनयोधर्मकाङ्क्षिणः ॥
भगवन् । सर्वधर्मज्ञ । सर्वधर्मप्रवर्तक । ।
वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान्नीब्रूहि भार्गव ॥
समासाद्युयोगशास्त्रञ्च विष्णु भक्तिकर परम् ।
एतन्नान्यञ्च भगवन् । ब्रूहि न परमो गुरु ॥
हारीतस्तानुवाचाय तैश्चं चीदिति मुनि ।
शृण्वन्तु मुनय । सर्वे । धर्मान् वक्ष्यामि शाश्वतान् ॥
वर्णानामाश्रमाणाञ्च योगशास्त्रञ्च सत्तमा । ।
सन्धार्थं मुच्यते मर्त्या जन्मसंसारबन्धनात् ॥
पुरा देवो जगत्स्रष्टा परमात्मा जलोपरि ।
सुष्वाप भोगिपर्यङ्के शयने तु त्रियया सह ॥
तस्य सुप्तस्य नामौ तु महत् पद्ममभूत् किन् ।
पद्ममध्येऽभवद् ब्रह्मा वेदवेदाङ्गभूषणः ॥

स चीत्तो देवदेवेन जगत् सृज पुनः पुन' ।
 सोऽपि सृष्ट्वा जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥
 यन्नसिद्धयर्थमनघान् ब्राह्मणान्मुखतोऽसृजत् ।
 असृजत् चतुर्विधान्वाहो वैश्वानप्युरुदेशतः ॥
 शूद्राश्च पादयोः सृष्ट्वा तेषाञ्चैवानुपूर्वशः ।
 यथा प्रोवरच भगवान् ब्रह्मयोनि पितामह' ॥
 तद्वच सप्रवक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः । ।
 धन्यं यगस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं मोक्षफलप्रदम् ॥
 ब्राह्मण्यां ब्राह्मणेनैवमुत्पन्नो ब्राह्मणः स्मृत' ।
 तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि तदुद्योग्यं देशमेव च ॥
 क्वाणसारो मृगो यत्र स्वभावेन प्रवर्त्तते ।
 तकिन्देगे वसेदर्मः सिद्धयति द्विजसत्तमा । ॥
 षट् कर्माणि निजान्याहुर्ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 तैरेव सतत यस्तु वर्त्तयेत् सुखमेधते ॥
 अध्यापनं चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चेति षट् कर्माणीति चोच्यते ॥
 अध्यापनञ्च त्रिविधं धर्मार्थसृक्षकारणात् ।
 शूद्रपाकरणञ्चेति त्रिविधं परिकीर्त्तितम् ॥
 एषामन्यतमाभावे वृषाचारो भवेद्द्विज' ।
 तत्र विद्या न दातव्या पुरुषेषु हितैषिणा ॥
 योग्यानध्यापयेच्छिष्यानयोग्यानपि वृजयेत् ।
 विदितात् प्रतिगृह्णीयाद्गृहे धर्मप्रसिद्धये ॥
 वेदश्चैवाभ्यसेन्नित्यं शुची देशे समाहितः ।
 धर्मशास्त्रं तथा पाठ्य ब्राह्मणे शुद्धमानसैः

वेदवित्पठितव्यञ्च श्रितव्यञ्च दिवा गिगि ।
 स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च ।
 दानं भोजनमन्यञ्च दत्तं कुलविनाशनम् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्ने न धर्मशास्त्रं पठेद्द्विजः ।
 श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते ।
 काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥

गुरुं श्रुत्प्रपणञ्चैव यथान्यायमतन्द्रितः ।
 सायं प्रातरुपासीत विवाहाग्निं द्विजोत्तमः ! ॥
 सुस्नातस्व प्रकुर्वीत वैश्वदेवं दिने दिने ।
 अतिथीनागताच्छ्रुत्या पूजयेदविचारतः ॥
 अन्यानभ्यागतान् विप्राः ! पूजयेच्छक्तितो गृही ।
 स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जितः ॥
 कृतहोमस्तु भुञ्जीत सायं प्रातरुदारधीः ।
 सत्यवादी जितक्रोधो नाधर्मे वर्त्तयेन्मतिम् ॥
 स्वकर्मणि च संप्राप्ते प्रमादान्न निवर्त्तते ।
 सत्यां हितां वदेद्वाचं परलोकहितैषिणीम् ॥
 एष धर्मः समुद्दिष्टो ब्राह्मणस्य समासतः ।

धर्ममेव हि यः कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥

इत्येव धर्मः कथितो मयायं पृष्टो भवद्विस्वखिलाघहारी ।

वदामि राज्ञामपि चैव धर्मान् पृथक् पृथक् बोधत विप्रवर्ध्या ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

यस्य प्रवृत्ता विधिना सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥

राज्ञस्य चतुर्विधापि प्रजाधर्मेण पालयन् ।
 'कुर्यादध्ययनं' सम्यग् यजेद्यज्ञान् यथाविधि ॥
 दद्याद्दानं द्विजातिभ्यो धर्मबुद्धिसमन्वित ।
 स्वभार्यान्निरतो नित्यं पङ्कभागाहं सदा नृप ॥
 नीतिशास्त्रार्थकुशलं सन्धिविग्रहतत्त्ववित् ।
 देवब्राह्मणभक्तस्य पितृकार्यपरस्तथा ॥
 धर्मेण यजनं कार्यमधर्मपरिवर्जनम् ।
 उत्तमा गतिमाप्नोति चतुर्विधोऽप्येवमाचरन् ॥
 गौरक्षा कृषिवाणिज्यं कुर्याद्द्वैश्या यथाविधि ।
 दानं देयं यथाशक्त्या ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥
 दम्भमोहविनिर्मुक्तस्तथा वागनसूयक ।
 स्वदारनिरतो दान्तं परदारविवर्जित ॥
 धनैर्विप्रान् भोजयित्वा यज्ञकाले तु याजकान् ।
 अप्रभुत्वञ्च वर्त्तेत धर्मश्वादेहृणतनात् ॥
 यज्ञाध्ययनदानानि कुर्यान्नित्यमतन्द्रित ।
 पितृकार्यपरश्चैव नरसिंहार्चनापर ॥
 एतद्द्वैश्यास्य धर्मोऽयं स्वधर्ममनुतिष्ठति ।
 एतदाचरते योहि स स्वर्गो नात्र संशय ॥
 वर्षत्रयस्य श्रुयथा कुर्याच्छूद्रं प्रयत्नत ।
 दासवदुब्राह्मणानाञ्च विशेषेण समाचरेत् ॥
 अयाचितप्रदाता च कष्टं हृत्त्यर्थमाचरेत् ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेद्देवमतन्द्रित ॥
 शूद्राणामधिकं कुर्यादूर्ध्वं न्यायवर्त्तिनाम् ।
 धारणं जीर्णवस्त्रस्य विप्रस्योच्छिष्टभोजनम् ।

स्वदारेषु रतिश्चैव परदारविवर्जनम् ॥

इत्थं कुर्यात् सदा शूरी मनोवाक्कायकर्म्मभिः ।

स्थानमैन्द्रमवाप्नोति नष्टपापः सुपुण्यकृत् ॥

वस्त्रेषु धर्मो विविधा मयोक्ता यथातथा ब्रह्मसुखेरिताः पुरा ।

शृणुध्वमवाच्यमधर्ममाद्यं मयोच्यमानं द्रमशो मुनीन्द्राः ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

उपनीतो मानवको वसेद्गुरुकुलेषु च ।

गुरोः कुले प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ॥

ब्रह्मचर्यमधःशय्या तथा वङ्गेरुपासना ।

उदकभान् गुरोर्दद्याद्दोग्रासञ्चैभ्यनानि च ।

कुर्यादध्ययनञ्चैव ब्रह्मचारी यथाविधि ।

विधिं त्यक्त्वा प्रकुर्वाणो न स्वाध्यायफलं लभेत् ॥

यः कश्चित् कुरुते धर्मं विधिं हित्वा दुरात्मवान् ।

न तत्फलमवाप्नोति कुर्वाणोऽपि विधिच्युतः ॥

तस्माद्देवतानीह चरेत् स्वाध्यायसिद्धये ।

शौचाचारमयेषं तु शिघ्रयेद्गुरुसन्निधौ ॥

अजिनं दण्डकाष्ठञ्च मेखलाञ्चोपवीतकम् ।

धारयेद्दमत्तय ब्रह्मचारी समाहितः ॥

साद्यं प्रातश्चरेद्देवं भोज्यार्थं सयतेन्द्रियः ।

आचम्य प्रयतो नित्यं न कुर्याद्दन्तधावनम् ॥

कृत्रञ्चोपानहञ्चैव गन्धमाल्यादि वर्जयेत् ।

नृत्यगीतमयालापं मैथुनञ्च विवर्जयेत् ॥

हस्त्यम्तारोदृषञ्चैव संत्यजेत् संयतेन्द्रियः ।

सन्ध्यापास्त्रि' प्रकुर्वीत ब्रह्मचारी व्रतस्मित' ॥
 अभिवाद्य गुरोः पादो सन्ध्याकर्मावसानतः ।
 तथा योग प्रकुर्वीत मातापितृभ्य भक्तितः ॥
 एतेषु त्रिपु'नष्टेषु नष्टाः स्यु सर्वदेवता ।
 एतेषां शासने तिष्ठेद्ब्रह्मचारी विमत्सरः ॥
 अधीत्य च गुरो वेदान् वेदौ वा वेदमेव वा ।
 गुरवे दक्षिणां दद्यात् संघमी ग्रामभावसेत् ॥
 यस्मैतानि सुगुप्तानि जिह्वोपस्थोदरं कर ।
 संन्याससमयं कृत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मचर्य्यया ॥
 तस्मिन्नेव नयेत् कालमाचार्येय यावदायुषम् ।
 तदभावे च तत्तपुत्रे तच्छिष्ये वाथवा कुले ॥
 न विवाहो न सन्यासो नैष्टिकस्य विधीयते ॥
 इमं योविधिमांस्थाय त्यजेद्देहमतन्द्रित ।
 नेह भूयोऽपि जायेत ब्रह्मचारी दृढव्रत' ॥

यो ब्रह्मचारी विधिना समाहितश्चरेत् पृथिव्या गुरुसेवने रत ।
 स प्राप्य विद्यामतिदुर्लभां शिवां फलञ्च तस्या' सुलभं तु विन्दति ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

गृहीतवेदाध्ययन श्रुतशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 असमानार्पणीनां हि कन्या सभ्राह्मका शुभाम् ॥
 सर्वावयवसंपूर्णा सुहृत्तासुहृद्देवर ।
 ब्राह्मणेण विधिना कुर्यात् प्रशस्तेन दिगीत्तमः ॥
 तथान्ये बहवः प्रीक्षा विवाहा वर्णधर्मत ।
 श्रीपासतश्च विधिवदाहृत्य द्विजपुङ्गवा । ॥

सायं प्रातश्च कुट्टयात् सर्वकालमतन्द्रितः ।
 स्नानं कार्यं ततो नित्यं दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 उषःकाले समुत्थाय कृतशीघ्रो यथाविधि ।
 सुखे पर्युषिते नित्यं भवत्यप्रयतो नरः ॥
 तस्माच्छुष्कमघाद्रं वा भक्षयेद्दन्तकाष्ठकम् ।
 करञ्जं खादिरं वापि कदम्बं कुर्यात् तथा ॥
 सप्तपर्णप्रश्निपर्णीजम्बनिम्बं तथैव च ।
 अपामार्गञ्च विल्वञ्चार्कञ्चोडुम्बरमेव च ॥
 एते प्रशस्ताः कथिता दन्तधावनकर्मणि ।
 दन्तकाष्ठस्य भक्ष्यं समासेन प्रकीर्तितः ॥
 सर्वे कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणश्च यशस्विनः ।
 षष्ठाङ्गुलेन मानेन दन्तकाष्ठमिहोच्यते ।
 प्रादेशभातमथवा तेन दन्तान् विशीघ्रयेत् ॥
 प्रतिपत्पर्वपष्ठीषु नवम्याञ्चैव सत्तमाः ॥
 दन्तानां काष्ठसंयोगाद्दृष्ट्यासप्तमं कुलम् ॥
 अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धदिनेषु च ।
 अर्पां हादशगण्डूपैर्मुखशुद्धिं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा मन्त्रवदाचम्य पुनराचमनं चरेत् ।
 मन्त्रवत् प्रीक्ष्य चात्मानं मक्षिपेदुदकाञ्जलिम् ॥
 आदित्येन सह प्रातर्मन्देहा नाम राक्षसाः ।
 युद्धरन्ति वरदानेन ब्रह्मणीऽब्रह्मजन्मनः ॥
 उदकाञ्जलिनिःक्षेपा गायत्र्या चाभिमन्त्रिताः ।
 निघ्नन्ति राक्षसान् सर्वान् मन्देहाख्यान् द्विजैरिताः ॥
 ततः प्रयाति सविता ब्राह्मणैरभिरक्षितः ।

मृत्तीयेन स्त्रकं देहं लिम्पेत् प्रक्षाल्य यत्नतः ॥
 ज्ञानादिकञ्च संप्राप्य कुर्यादाचमनं बुधः ।
 सोऽन्तर्जलं प्रविश्याथ वाग्यतो निवनेन हि ।
 हरिं संस्मृत्य मनसा मञ्जयेच्चोद्धमञ्जले ॥
 ततस्तौरं समासाद्य आचम्यापः समन्वतः ।
 प्रीक्षयेद्धारुणैर्मन्त्रैः पावमानीभिरेव च ॥
 कुशाग्रक्षततोयेन प्रीक्ष्यात्मानं प्रयत्नतः ।
 स्योनाष्टथिवीतिमृद्गात्रे इदं विष्णुरिति द्विजाः ॥
 ततो नारायणं देवं संस्मरेत् प्रतिमञ्जनम् ।
 निमज्यान्तर्जले सम्यक् क्रियते चाघमर्षणम् ॥
 स्नात्वा क्षततिलैस्तद्वहेवर्षिपितृभिः सह ।
 तर्पयित्वा जलं तस्मात्त्रिष्योञ्च च समाहितः ॥
 जलतौरं समासाद्य तत्र शक्नु च वाससी ।
 परिधायोत्तरीयञ्च कुर्यात् केगान्न धनयेत् ॥
 न रक्तसुत्वणं वासो न नीलञ्च प्रगस्यते ।
 मलाक्तं गन्धहीनञ्च वर्जयेदम्बरं बुधः ॥
 ततः प्रक्षालयेत् पादौ मृत्तीयेन विचक्षणः ।
 दक्षिणन्तु करं कृत्वा गौकर्णाक्षतिवत् पुनः ॥
 त्रिः पिवेदीक्षितं तोयमास्यं हि परिमार्जयेत् ।
 पादौ गिरस्ततोऽभ्युक्ष्य त्रिभिरास्यमुपस्पृशेत् ॥
 अद्दठानामिकाभ्याञ्च चक्षुषी समुपस्पृशेत् ।
 तथेव श्वभिसूर्जिं स्मृतेदेयं समाहितः ॥
 अनेन विधिनाचम्य वाक्षणं शुद्धमानसः ।
 कुर्वीत दर्भपाणिम्नादङ्गुलं प्राङ्मुखोऽपि वा ॥

प्राणायामत्रयं धीमान् यथान्यायमतन्द्रितः ।
 जपयज्ञं ततः कुर्याद्वायवीं वेदमातरम् ॥
 त्रिविधो जपयज्ञः स्वात्तस्य तत्त्वं निबोधत ।
 वाचिकश्च उपांशुश्च मानसश्च त्रिधाकृतिः ॥
 त्रयाणामपि यज्ञानां श्रेष्ठः स्यादुत्तरोत्तरः ॥
 यदुच्चनीचीचरितै शब्दैः स्पष्टपदाचरै ।
 मन्त्रमुच्चारयन् वाचा जपयज्ञस्य वाचिक ॥
 शनैरुच्चारयन्मन्त्रं किञ्चिदौष्ठौ प्रचालयेत् ।
 किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् स उपांशुर्जपः षट् ॥
 धिया पदाचरश्रेण्या अवर्णमपदाचरन् ।
 शब्दार्थचिन्तनाभ्यान्तु तदुक्तं मानसं षट् ॥
 जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ।
 प्रसन्ने विपुलान् गीतान् पाप्नुवन्ति मनोपिण ॥
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च महासर्पाश्च भीषणाः ।
 जपिताग्नौपसर्पन्ति दूरादेय प्रयान्ति ते ॥
 ऋन्द ऋष्यादि विज्ञाय जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ।
 जपेद्दहरहर्ज्ञात्वा गायत्रीं मनसा द्विजः ॥
 सहस्र परमां देवीं गतमध्यां दशाक्षराम् ।
 गायत्रीं यो जपेत्सितं स न पापेन निष्यति ॥
 अथ पुष्पाप्लविं कृत्वा भानवे चोर्द्धवाहुकः ।
 उद्वूलय जपेत् सूक्तं तद्यत्पुरिति चापरम् ॥
 प्रदक्षिणमुपाहृत्य नमस्कुर्याद्दिवाकरम् ।
 तत्तन्नीर्घेन देयादीनद्भिः मन्त्रार्पयेत्पूज ॥
 ध्यानयद्गन्तु निष्पीय पुनराधमनं चरेत् ।

तद्भक्तजनस्यैह स्नानं दानं प्रकीर्तितम् ॥
 दर्भासीनो दर्भपाणिर्ब्रह्मयज्ञविधानतः ।
 प्राङ्मुखो ब्रह्मयज्ञं तु कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ॥
 ततोऽर्घ्यं भानवे दद्यात्तिलपुष्पाक्षतान्वितम् ।
 उत्थाय मूर्ध्निपर्यन्तं हंसः शुचिवदित्युच्यते ॥
 ततो देवं नमस्कृत्य गृहं गच्छेत्ततः पुनः ।
 त्रिभिर्ना पुरुषसूक्तस्य गत्वा विष्णुं समर्चयेत् ॥
 वैश्वदेवं ततः कुर्याद्वलिकर्मविधानतः ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेदतिथिं प्रति वै गृही ॥
 अष्टष्टपूर्वमज्ञातमतिथिं प्राप्तमर्चयेत् ।
 स्वागतासनदानेन प्रत्युत्थानेन चास्थुना ॥
 स्वागतेनाग्नयस्तुष्टा भवन्ति गृहमेधिनाः ।
 आसनेन तु दत्तेन प्रीतो भवति देवराट् ॥
 पादशौचेन पितरः प्रीतिमायान्ति दुर्लभाम् ।
 अन्नदानेन युक्तेन तृप्यते हि प्रजापतिः ॥
 तस्मादतिथये कार्यं पूजनं गृहमेधिना ।
 भक्त्या च शक्तितो नित्यं विष्णोर्र्चादगन्तरम् ।
 भिक्षाश्च भिक्षवे दद्यात् परिव्राड्ब्रह्मचारिणः ॥
 अकल्पितान्नादुद्धृत्य सव्यञ्जनसमन्विताम् ।
 अकृते वैश्वदेवेऽपि भिक्षी च गृहमागते ।
 उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विभुर्जयेत् ॥
 वैश्वदेव्राजतान् दीपाञ्छक्तो भिक्षुर्व्यपोहितम् ।
 नहि भिक्षुकृतान् दीपान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥
 तस्मात् प्राप्ताय यतये भिक्षां दद्यात् समाहितः ।

विश्वरिब यतिच्छायदति निश्चल्य भावयेत् ॥
 सुवासिनी कुमारीञ्च भोजयित्वा नरानपि ।
 'वालं हृडांस्तत शेष स्वयं' भुञ्जीत वा गृही ॥
 प्राङ्मुखोद्दुःखो वापि मोनी च मितभाषक ।
 शत्रुमादौ नमस्कृत्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥
 एव प्राणाहुतिं कुर्यान्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ।
 तत स्वादुकरान्नञ्च भुञ्जीत सुसमाहित ॥
 आचम्य देवतामिष्टा सध्वंरन्नुदरं स्पृशेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्या कञ्चित् वालं नयेद्बुध ॥
 तत सन्ध्यामुपासीत बहिर्गत्वा विधानत ।
 कृतहोमसु भुञ्जीत रात्रौ चातिथिभोजनम् ॥
 सायं प्रातर्द्विजातीनामयन श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तराभोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमोविधि ॥
 शिथ्यानध्यापयेच्चापि अनध्याये विसर्जयेत् ।
 स्मृत्युक्तानखिलाद्यापि पुराणोक्तानपि द्विज ॥
 महानवम्या द्वादश्यां भरण्यामपि पर्वसु ।
 तद्याद्यत्तृतीयाया शिथान्नाध्यापयेद्द्विज ।
 माघमासे तु सप्तम्यां रष्याग्याया तु वर्जयेत् ॥
 अध्यापनं समभ्यश्नन् ध्यानकाले च वर्जयेत् ॥
 नीयमानं शयं दृष्ट्वा महीस्य वा द्विजोत्तमा ।
 न पठेद्दुदितं श्रुत्वा सन्ध्याया तु द्विजोत्तम ॥
 दानानि च प्रदेयानि गृहस्थेन द्विजोत्तमा ।
 हिरण्यदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च ॥
 एषं धर्मो गृहस्थस्य सायम्भूत उदाहृतः ।

यएवं अद्वया कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥

ज्ञानोत्कर्षश्च तस्य स्यान्नारसिंहप्रसादतः ।

तन्मान्मुक्तिमवाप्नोति ब्राह्मणो द्विजसत्तमाः । ॥

एष हि विप्राः । कथितो मया व. समासतः शाश्वतधर्मराशिः ।

गृही गृहस्य सतोहि धर्मं कुर्वन् प्रयत्नाहरिमेति युक्तम् ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अत परं प्रवक्ष्यामि वानप्रस्थस्य सत्तमाः । ।

धर्मायमं महाभागा. । कथ्यमानं निबोधत ॥

गृहस्य. पुत्रपौत्रादीन् दृष्ट्वा पलितमात्मनः ।

भार्य्यां पुत्रेषु नि क्षिप्य सह वा प्रविशेद्वनम् ॥

नखुरोमाणि च तथा सितगात्रत्वगादि च ।

धारयन् जुहुयादग्निं वनस्योविधिमाश्रितः ॥

धान्यैश्च वनसम्भूतैर्नीवारार्थैरनिन्दितैः ।

शाकमूलफलैर्वापि कुर्यान्नित्यं प्रयत्नत. ॥

त्रिकालस्नानयुक्तस्तु कुर्यात्तीव्रं तपस्तदा ।

पक्षान्ते वा समश्रौयान्मासान्ते वा स्वपक्तभुक् ॥

तथा चतुर्थकाले तु मुष्नीयादष्टमेऽथवा ।

पष्ठे च कालेऽप्यथवा यायुभक्षोऽथवा भवेत् ॥

धर्मे पश्चाग्निमध्यस्मत्तथा वर्षे निराश्रयः ।

हेमन्ते च जले स्निग्धा नयेत् कालं तपयरन् ॥

एवञ्च कुर्वता येन छतबुद्धिर्यथाक्रमम् ।

अग्निं स्वात्मनि कृत्वा तु मद्रजिदुत्तरां दिग्म् ॥

शादेहपातं वनगो मौनमास्याय तापस' ।

अरक्षतीन्द्रियं ब्रह्म ब्रह्मलोके महीयते ॥

तपोहि य सेवति वन्यवास समाधियुक्त प्रयतात्मरात्मा ।
विमुक्तपापो विमन्त प्रशान्त स याति दिव्यं पुरुषं पुराणम् ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

—

अत परं प्रवक्ष्यामि चतुर्थार्थमनुत्तमम् ।
श्रद्धया तदनुष्ठाय तिष्ठन्मुचेत बन्धनात् ॥
एवं वनाश्रमे तिष्ठन् पातयद्यैव किल्बिषम् ।
चतुर्थमाश्रमं गच्छेत् सन्यासविधिना द्विज ॥
दत्त्वा पितृभ्यो देवेभ्यो मानुषेभ्यश्च यद्रत ।
दत्त्वा श्राद्ध पितृभ्यश्च मानुषेभ्य स्तथात्मन ॥
इष्टि वैश्वानरी कृत्वा प्राङ्मुखोदङ्मुखोऽपि वा ।
अग्नि स्वात्मनि सरोपर मन्त्रवित् प्रव्रजेत् पुन ॥
तत प्रभृति पुत्रादौ स्नेहालापादि वर्जयेत् ।
बन्धूनामभय दद्यात् सर्वभूताभय तथा ॥
त्रिदण्ड वेणव सम्यक् सन्तत समपर्वकम् ।
वेष्टित कृष्णगोवालरज्जुमञ्चतुरङ्गलम् ॥
शौचार्थं मानसार्थञ्च मुनिभि समुदाहृतम् ।
कौपीनाच्छादन वास कन्या शीतनिवारिणीम् ॥
पादुके चापि श्लिथीयात् कुर्याद्भ्रान्तस्य सग्रहम् ।
एतानि तस्य लिङ्गानि यते प्रोक्तानि सर्वदा ॥
सगृह्य कृतसन्यासो गत्वा तीर्थमनुत्तमम् ।
स्नात्वाक्षम्य च विधिवद्ब्रह्मपूतेन वारिणा ॥
तर्पयित्वा तु देवाय मन्त्रवद्भास्कर नमेत् ।

आत्मनः प्राङ्मुखो मौनी प्राणायामत्रयं चरेत् ॥
 गायत्रीञ्च यथाशक्ति जप्त्वा ध्यायेत् परंपदम् ॥
 स्थित्यर्थमात्मनोनित्यं भिच्चाटनमथाचरेत् ।
 सायंकाले तु विप्राणां गृह्णात्यभ्यर्चयत्य तु ।
 सम्यक् याचेच्च कवलं दक्षिणेन करेण वै ॥
 पात्रं वामकरे स्वाम्य दक्षिणेन तु शेषयेत् ।
 यावन्तान्नेन दक्षिणः स्यात्तावद्भैक्षं समाचरेत् ॥
 ततोनिवृत्य तत्पात्रं संस्थाप्यान्वत्त संयमी ।
 चतुर्भिरङ्गुलैश्छाद्य ग्रासमात्रं समाह्विनः ॥
 सर्वव्यञ्जनसंयुक्तं पृथक् पात्रे नियोजयेत् ।
 सूर्यादिभूतदेवभ्यो दत्त्वा संप्रीक्ष्य वारिष्ठा ।
 भुञ्जीत पात्रपुटके पात्रे वावभ्यतो यतिः ॥
 बटकाश्रयपर्येषु कुम्भीतैन्दुकपाचके ।
 कोविदारकदम्बेषु न भुञ्जीयात् कदाचन ॥
 मलात्ताः सर्वं उच्यन्ते यतयः कांस्यभोजिनः ॥
 कांस्यभाण्डेषु यत् पाको गृहस्यस्य तद्यैव च ।
 कांस्ये भोजयतः सर्वं किञ्चिदपि प्राप्नुयात्तयोः ॥
 भुक्त्वा पात्रे यतिर्नित्यं ज्ञालयेन्मन्त्रपूर्वकम् ।
 न दूष्यते च तत्पात्रं यज्ञेषु चमसाश्च ॥
 अथाक्षम्य निदिध्यास्य उपतिष्ठेत् भास्करम् ।
 जपध्यानेतिहासैश्च दिनशेषं नयेद्बुधः ॥
 छतसभ्यंस्ततो रात्रिं नयेद्देवगृहादिषु ।
 इत्पुण्डरीकनिम्बे ध्यायेदात्मानमव्ययम् ॥
 यदि धर्मरतिः शान्तः सर्वभूतसमी वगो ।

प्राप्नोति परमं स्थानं यत्प्राप न निवर्त्तते ॥

वदन्तर्भृदयोहि पृथक् समाचरेच्छनैः शनैर्यसु वह्निर्मुखात्तः ।

संमुख्य संसारसमस्तबुभ्वनात् स याति विष्णोरमृतात्मनः पदम् ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

वर्णानामाश्रमाणाञ्च कथितं धर्मलक्षणम् ।

येन स्वर्गापवर्गञ्च प्राप्नुवन्त द्विजातयः ॥

योगशास्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्घेपात् सारमुत्तमम् ।

यस्य च श्रवणादयान्ति मोक्षस्यैव सुसुखवः ॥

योगाभ्यासबलेनैव नगेत्रयुः पातकानि तु ।

तस्माद्योगपरो भूत्वा ध्यायेन्नित्यं क्रियापरः ॥

प्राणायामेन वचनं प्रत्याहारेण चेन्द्रियम् ।

धारणाभिव्ये कृत्वा पूर्वं दुर्धमं मनः ॥

एकाकारमना मन्दं बुधैरुपमलामयम् ।

सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं ध्यायेत् जगदाधारसुष्यते ॥

आत्मानं वह्निरन्तस्यं शुद्धचामीकरप्रभम् ।

रहस्ये कान्तमासीनो ध्यायेदामरणान्तिकम् ॥

सर्वप्रपञ्चि हृदयं सर्वपाञ्च हृदि स्थितम् ।

यत्न सर्वजनैर्प्रियं सोऽहमस्मीति चिन्तयेत् ॥

आत्मज्ञाभसुखं यावत्सपोध्यानं सुदीरितम् ।

श्रुतिश्रुत्यादिकं धर्मं तद्विरुद्धं न चाचरेत् ॥

यथा रथोऽग्रधीनश्च यथाग्नी रथिधीनकः ।

एवं तपस विद्या च संयुतं भैषजं भवेत् ॥

अघादं मधुभंगुत्तमं मधुवाचेन संयुतम् ।

उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः ।

तथैव ज्ञानकर्मभ्यां प्राप्यते ब्रह्म शाश्वतम् ॥ •

विद्यातपोभ्यां संपन्नो ब्राह्मणो योगतत्परः ।

देहद्वयं विहायाश्च मुक्तो भवति बन्धनात् ।

न तथा क्षीणदेहस्य विनाशो विद्यते क्वचित् ॥

मया ते कथितः सर्वो वर्णाश्रमविभागश्च ।

संक्षेपेण द्विजश्रेष्ठा ! धर्मस्तेषां सनातनः ॥

श्रुत्वैवं मुनयो धर्मं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।

प्रणम्य तमृषिं जग्मुर्मुदिताः स्वं स्वमाश्रमम् ॥

धर्मशास्त्रमिदं सर्वं हारीतमुखनिःसृतम् ।

अधीत्य कुरुते धर्मं स याति परमां गतिम् ॥

ब्राह्मणस्य तु यत् कर्म कथितं बाहुजस्य च ।

ऊरुजस्यापि यत् कर्म कथितं पादजस्य च ।

अन्यथा वर्त्तमानस्तु सदाः पतति जातितः ॥

यो यस्याभिहितो धर्मः स तु तस्य तथैव च । •

तस्मात् स्वधर्मं कुर्वीत द्विलो नित्यमनापदि ॥

वर्णाश्रित्वारो राजेन्द्र ! चत्वारथापि चाश्रमाः ॥

स्वधर्मं ये तु तिष्ठन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥

• स्वधर्मेण यथा नृणां नारसिंहः प्रसीदति ।

न तुप्यति तथान्येन कर्मणा मधुसूदनः ॥

अतः कुर्वन्निजं कर्म यथाकालमतन्द्रितः ।

सहस्रांनीकदेवेशं नारसिंहश्च सालयम् ॥

उत्पन्नवैराग्यबलेन योगी ध्यायेत् परं ब्रह्म मदा क्रियावान् ।

सत्यं सुखं रूपमनन्तमाद्यं विहाय देहं पद्मेति विद्याः ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

—००—

अस्यरीषस्तु तं गत्वा हारीतस्याश्रमं नृप
 ववन्दे तं महात्मानं बालार्कसदृशप्रभम् ॥
 संस्पृष्टकुशलंस्तेन पूजितः परमासने ।
 उपविष्ट स्ततो विप्रमुवाच नृपनन्दनः ॥
 भगवन् । सर्वधर्मज्ञ । तत्त्ववेदिदिदाम्बर । ।
 पृच्छामि त्वां महाभाग । परमं धर्ममव्ययम् ॥
 ब्रूहि धर्माश्रयमाणान्तु नित्यनेमित्तिकक्रिया ।
 कर्त्तव्या मुनिशार्दूल । नारीणाञ्च नृपस्य च ॥
 स्वरूपं जीवपरंयोः कथं मोक्षपथस्य च ।
 तत्प्राप्ते साधनं ब्रह्मन् । वक्तुमर्हसि सुव्रत । ॥
 एवमुक्तस्तु विप्रर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा ।
 उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य जनार्दनम् ॥
 शृणु राजन् । प्रवक्ष्यामि सर्वं वेदोपहंसितम् ।
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छती मम भूपते । ॥
 तद्ब्रवीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः ।
 सर्वेषामेव देवाना मनादिः पुरुषोत्तमः ॥
 ईश्वरस्तु स एवान्ये जगतो विभुरव्ययः ।
 नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्मात्मनो हरिः ॥
 स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः ।
 हिरण्यनर्भः सविता गुणधृद्धिर्गुणोऽव्ययः ॥
 परमात्मा परं ब्रह्म परं ष्योतिः परात्परः ।
 इन्द्रः प्रजापतिः सूर्यः शिवो वसुधिः सनातनः ॥

सर्वात्मकः सर्वसुहृत् सर्वभृद्भूतभावनः ।
 यमी च भगवान् कृष्णो सुकुन्दोऽनन्तएव च ॥
 यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा ब्रह्मण्यो ब्रह्मणः पतिः ।
 स एव पुण्डरीकाक्षः श्रीशो नाथोऽधिपो महान् ॥
 सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्रनरपादवान् ।
 यद्गत्वा न विवर्तन्ते तडाम परमं हरिः ॥
 चतुर्भिः शोभनीपायैः साध्योऽयं सुमहात्मनः ।
 तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धोऽय मुदाहृतः ॥
 तं स्वीकुर्वन्ति विद्वांस खलुरूपतया सदा ।
 नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरिः सदा ॥
 स्वाम्यं परस्वरूपं स्यादास्यं जीवस्य सर्वदा ।
 प्रज्जला त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्यमिति स्थितिः ॥
 दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम् ।
 दास्ये नैव भवेन्मुक्तिरन्यथा निरयं भवेत् ॥
 त्रिणोर्दास्यं परा भक्तिरेषा तु न भवेत् क्वचित् ।
 तेषामेव हि संस्पृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृप ॥
 नारायणस्य दासा ये न भवन्ति नराधमा ।
 जीवन्त एव चण्डाला भविष्यन्ति न संशयः ॥
 तस्मादास्यं पणं भक्तिमान्मय्य नृपसत्तम ।।
 नित्यं नेमित्तिकं सर्वं कर्ष्यात्पीत्वै हरिः सदा ॥
 तस्य स्वरूपं रूपञ्च गुणाद्यापि विभूतयः ।
 ज्ञात्वा समर्षयेद्दित्यु यावज्जीव मत्तन्द्रितः ॥
 तमेव मनसा ध्यातिहासा सद्गीतंयेत्प्रभुम् ।
 लपेय चुहुयाद्गतो तद्दानैकयिसलक्षणः ॥

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिधारणं दास्यलक्षणम् ।
 तन्नामकरणञ्चैव वैष्णवन्तदिहोच्यते ॥
 अश्वैष्णवाश्च ये विप्रा हर्षदास्ते नराधमाः ।
 तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि ॥
 तदादि वर्षसंचारी मन्त्ररत्नार्थतत्ववित् ।
 वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णो परं पदम् ॥
 अचक्रधारी यो विप्रो बहुवेदश्रुतोऽपि वा ।
 स जीवन्नेव चण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात् ॥
 तस्मात्ते हरिसंस्कारा कर्तव्या धर्मक्राङ्गिणाम् ।
 अयमेव परं धर्मः प्रधानं सर्वकर्मणाम् ॥
 इति बृहहारीतस्मृती विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
 प्रतिपादनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् । वैष्णवा पञ्च संस्कारा सर्वकर्मणाम् ।
 प्रधानमिति यज्ञोक्तं सर्वैरेव महर्षिभिः ॥
 तद्विधानं ममाचक्ष्व विस्तरेणैव सुव्रत । ।

हारीत उवाच ।

शृणु राजन् । प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवा क्रियाः ॥
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं वसिष्ठादौ च वैष्णवैः ॥
 संस्काराणां तु सर्वेषां माद्य चक्रादिधारणम् ॥
 तत् कर्तव्यं हि सर्वेषां विधीनां वै हिजन्मनाम् ।
 आचार्यं संश्रयेत् पृथमनघं वैष्णवं हिजम् ॥
 शुद्धमत्वगुणोपेतं नवज्याकर्मकारणम् ।
 सत्सम्प्रदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम् ॥

ज्ञानवैराग्यसपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम् ।
 शासितारं सदाचार्यैः सर्वधर्मविदाम्बरम् ॥
 महाभागवतं त्रिप्रं सदाचारनिषेवणम् ।
 आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवाः ॥
 तदर्धमाचरेद्यस्तु आचार्यः स उदाहृतः ।
 आस्तिक्यमानसं सन्निरुपेतं धर्मवत्सलम् ॥
 ऋद्धानं सदाचारे गुरुशुश्रूषतत्परम् ।
 सम्बन्धारं प्रतीच्याथ तं शिष्यं शासयेद्गुरुः ॥
 तस्यादौ पञ्च संस्कारान् कुर्यात् समविधानतः ।
 प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा जनार्दनम् ॥
 स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः ।
 स्नाप्य पश्चात्सूतेर्गव्यैश्चक्रादीनर्चयेत्ततः ॥
 पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ।
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैरर्चयेत् पुरतो हरेः ॥
 अग्नी होम प्रकुर्वीत इधाधानादिपूर्वकम् ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन पायसं घृतमिञ्जितम् ॥
 आच्ये न भूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात् प्रथमो गुरुः ॥
 पश्चाद्गनी विनित्तिप्य चक्राद्यायुधपञ्चकम् ।
 पूजयित्वा सहस्रारं ध्यात्वा तद्वह्निमूढले ॥
 षडक्षरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसंख्यया ।
 सर्वेषु हृतिमन्त्रेषु एकैकाज्याहुतिं क्रमात् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा स शिष्यो वह्निमात्मवान् ।
 नमस्त्यात्वा ततो विष्णुं जघ्ना मन्त्रवरं शुभम् ॥

प्राङ्मुखं तु समासीनं शिष्यमेकाग्रचेतसम् ।
 प्रतपेच्चक्रगङ्गो ह्येतिभिर्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांसे गङ्गमेव च ।
 गदां च भ्रूलमध्ये तु हृदये नन्दकं तदा ॥
 मस्तके तु तथा शार्ङ्गं मङ्गयेद्विमलं तदा ।
 पश्चात् प्रधान्य तीर्थेन पुनः पूजां समाचरेत् ॥
 होमशेषं समाप्याद्य वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एव तापः क्रियाः कार्याः वैष्णव्यः कल्पयापहाः ॥
 प्रधानं वैश्व तेषां तापसंस्कारमुत्तमम् ।
 तापसंस्कारस्त्रिण परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 केचित्तु चक्रगङ्गो ह्येति प्रतप्तौ बाहुमूलयोः ।
 धारयन्ति महात्मानश्चक्रमेकं तु वापरे ॥
 वैष्णवानां तु हेतीनां प्रधानं चक्रमुच्यते ।
 तेनेव बाहुमूलौ तु प्रतप्तौ नाङ्गवेद्वुधः ॥
 जात पुत्रे पिता स्नात्वा होमं कृत्वा विधानतः ।
 तेनाग्निर्भैव सन्ततचक्रेण भुजमूलयोः ॥
 अङ्गयित्वा शिशोः पश्चादास कुर्याद्य वैष्णवम् ।
 पश्चात्सर्वाणि कार्माणि कुर्वीताम्य विधानतः ॥
 अङ्गयित्वा स चक्रेण यत्किञ्चिद्व्यक्तं सञ्चरेत् ।
 नृणां चैकैकं चैकैकं मिष्टापूर्तीदिकं तृण ॥
 फारयेन्मन्त्रश्रीणायां चक्राद्याः पञ्च हतयः ।
 चक्रं वै कर्ममिध्ययं जातकर्मणि धारयेत् ।
 अचक्रधारी विप्रसु सर्वकर्मसु गर्हितः ॥
 अपेर्षवः मनापशो नरकं प्राधिगच्छति ।

चक्रादिचिह्नरहितं प्राकृतं बालुपान्वितम् ॥
 अवैष्णवस्तु तं दूरात् श्वपाकमिव सन्त्यजेत् ।
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः श्वपाकादधमः स्मृतः ।
 अथाद्देयो ह्यपाङ्क्तयो रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा ।
 गवां पण्डति विज्ञेयः सर्वकर्मसु नार्हति ॥
 तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विज ।
 सर्वाश्रमेषु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ॥
 अनायुधासी अक्षुता अदेवा इति वै श्रुतिः ।
 चक्रेण तामपवप इत्युक्त्वा समुदाहृतम् ॥
 अपेत्यमङ्गमित्युक्तं वपेति श्वणं तदा ।
 तस्माद्दे तप्तचक्रस्य चाङ्गनं सुनिभिः श्रुतम् ।
 पवित्रं विततं ब्राह्मं प्रभोग्गाले तु धारितम् ॥
 श्रुत्येव चाङ्गयेद्गाले तद्ब्रह्मसमवाप्तये ।
 यत्ते पवित्तमर्चिप्रमग्ने वीतमनन्तरा ॥
 ब्रह्मेति निहितत्रैव ब्रह्मणो श्रुतिवृंहितम् ।
 पवित्तमिति चैवाग्निरग्निर्यै चक्रमुच्यते ॥
 अग्निरेव सहस्रारः सहस्रा नेमिरुच्यते ।
 नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समता प्रजन् ॥
 यत्ते पवित्तमर्चिप्रमग्ने सु न सृजिहित ।
 दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभ्रयाद्दे सुदर्शनम् ॥
 सथ्ये तु गह्वं विन्त्यादिति ब्रह्मविटो विदु ।
 इत्यादि श्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रस्य धारणम्
 पुराणेष्वितिहासेषु शात्विकेषु स्मृतिष्वपि ।

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणं नृप । ॥
 यः श्राद्धे भोजयेद्विप्रः पितृणां तस्य दुर्गतिः । ॐ
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिचिह्नैः प्रियतमेर्हरेः ॥
 रहितः सर्वधर्मैभ्यश्च्युतो नरकमाप्नुयात् ।
 रुद्रार्चनं त्रिपुण्ड्रस्य धारणं यत्र दृश्यते ॥
 तच्छूद्राणां विधिः प्रोक्तो न द्विजानां कदाचन ।
 प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः ॥
 पूजनीया यदाह्णेण विष्वचन्दनधारिणाम् ।
 यच्चराक्षसभूतानि विद्याधरगणास्तदा ॥
 चण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेवणम् ।
 स्वर्णविहितं धर्ममेव ज्ञात्वा समाचरेत् ॥
 रुद्रार्चनाद्ब्राह्मणस्य शूद्रेण समतां व्रजेत् ।
 यच्चभूतार्थनात् सद्यश्चण्डालत्वमाप्नुयात् ॥
 न भस्म धारयेद्विप्रः परमापद्गतोऽपि वा ५
 मोहाहै विभ्रयाद्यस्य ससुरापो भवेद्ध्रुवम् ॥
 तिर्यक् पुण्ड्रधरं विप्रं पद्मम्बरधरं तथा ।
 श्रुपाक इव वीजेत न सम्भाषेत कुत्रचित् ।
 तस्माद्द्विजातिभिर्धीर्यै मूर्खपुण्ड्रविधानतः ॥
 नृदा शुभ्रेण सततं सान्तरानं मनोहरम् ।
 स्नात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्णे विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः ॥
 स्नातं गिष्यं समाह्वयं होमं कुर्वीत पृथक् ।
 परोमातेति शूक्तेन पायसमधुमिश्रितम् ॥
 हृत्पीदमूलमन्त्रेण गतमष्टोत्तरं वृतम् ।
 स्पृशितं तु ततः पद्यान्मण्डलानि यदा क्रमात् ॥

दीक्ष्यस्थमध्ये चत्वारि विन्यसेत् पुरतो हरेः ।
 विलिखेत्तत्र पुण्ड्रादि विस्तारायामभेदतः ॥
 तेष्वर्चयेत्ततो धीमान् केशवादीननुक्रमात् ।
 तत्र तत्र च तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्चयेत् ॥
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैवांचयेद्गुरुम् ।
 प्रदक्षिण मनुव्रज्य स शिष्यः प्रणमेत्तथा ॥
 तद्वाहौ निक्षिपेच्छिष्यः केशवादीननुक्रमात् ।
 हृदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरुक्तानि स वैष्णवः ॥
 शुभ्रेणैव सृदा पद्यादिभ्यात् सुसमाहितः ।
 तिस्रभ्यासु सृदा विप्रो यागकाले विशेषतः ॥
 आहो दाने तथा होमे खाध्याये पितृतर्पणे ।
 अह्वालुरुर्ध्वपुण्ड्राणि विभ्रयाद्द्विजसत्तमः ॥
 आहो होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
 भस्मीभवन्ति तत्सर्वं मूर्ध्वं पुण्ड्रं विनाकृतम् ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विना यस्तु यादं कुर्वीत स द्विजः ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनस्तु यः आहो भोजयेद्द्विजम् ।
 अग्रन्ति पितरस्तस्य विस्मृतं नात्र संग्रहः ॥
 तस्मात्तु सततं धान्यमूर्ध्वं पुण्ड्रं द्विजन्मकः ।
 धारयेन्न तिर्यक् पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ॥
 तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं चण्डालमिव सन्त्यजेत् ।
 सोऽनर्हः सर्वकल्पेषु सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनः सन् सन्न्यायकम् समाचरेत् ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकश्च स गच्छति ॥

यदि स्यात्त मनुष्याणा मूर्ध्वं पुण्ड्रं विवर्जितम् ।
 द्रष्टव्यमैव तत्किञ्चित् श्मशानमिव तद्भवेत् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते ।
 चण्डालोऽपि हि शंङ्गात्मा विष्णुलोके महीयते ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे ।
 लक्ष्म्या सह समासीनी रमते तत्र वै हरि ॥
 निरन्तराल य कुर्याद्ूर्ध्वं पुण्ड्रं द्विजाधम ।
 स हि तत्र स्थित विष्णुं श्रियञ्चैव व्यपोहति ॥
 अथेदमूर्ध्वपुण्ड्रन्तु य करोति द्विजाधम ।
 कल्पज्जोतिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 तस्माद्रागान्वितं पुण्ड्रं नरेद्विष्णुपदाकृति ।
 ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्वकर्मसु वैष्णव ॥
 नासिकामूलमारभ्य ललाटान्तेषु विन्यसेत् ।
 अङ्गुलद्वयमात्रन्तु मध्यच्छिद्रं प्रकल्पयेत् ॥
 पार्श्वे चाङ्गुलमात्रन्तु विन्यसेद्द्विजसत्तम ।
 पुण्ड्राणामन्तराले तु हारिद्रां धारयेच्छ्रियम् ॥
 ललाटे पृष्ठयो कण्ठे भुजयोरुभयोरपि ।
 चतुरङ्गुलमात्रन्तु विभ्रयादायकं द्विज ॥
 उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तदा ।
 उदरे पार्श्वयोर्द्वित्यमायतन्तुं दशाङ्गुलम् ॥
 केशवादि नमोऽन्तैश्च प्रीणनाद्यैरनुकम्पात् ।
 ललाटे केशव रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ॥
 वक्षस्वले माधवश्च गोविन्दं कण्ठदेशत ।
 विष्णुञ्च दक्षिणे पार्श्वे वाङ्मोक्षं मधुसूदनम् ॥

त्रिविक्रमन्तु वामांसि वामनं वामपार्श्वतः ।

श्रीधरं वामवाहौ तु हृषीकेशं तदा भुजिं ॥

पृष्ठञ्च पद्मनाभन्तु श्रीवे दामोदरं तदा ।

तत्रचालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ॥

केशवस्तु सुवर्षाभिः शङ्खचक्रगदाधरः ।

शक्ताम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ॥

नारायणो घनश्यामः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।

पीतवासा भण्डिमयैर्भूषणैरुपशोभितः ॥

माधवद्योत्पलप्रख्यश्चक्रगार्ङ्गगदासिभृत् ।

चित्रमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥

गोविन्दः शशिवर्णः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत् ।

रक्तारविन्दपादाब्जसुप्तकाञ्चनभूषणः ॥

गौरवर्णो भवेद्विष्णुश्चक्रशङ्खहस्तासिभृत् ।

श्रीमाम्बरधरः स्रग्वी केयूराङ्गदभूषितः ॥

शरविन्दनिभः श्रीमान् मधुजित्कमलाननः ।

चक्रं शार्ङ्गञ्च मुसलं पद्मं दीर्घिर्विभर्त्यसौ ॥

त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।

किरीटहारकेयूरकुण्डलैश्च विराजितः ॥

वामनः कुन्दवर्णः स्यात् पुण्डरीकायतेक्षणः ।

दीर्घिर्वैश्वं गदां चक्रं पद्मं हैमं त्रिभर्त्यसौ ॥

श्रीधरः पुण्डरीकाख्यश्चक्रगार्ङ्गी च पद्मपृक् ।

रक्तारविन्दनयनो मुक्तादामविभूषितः ॥

विद्युहर्षो हृषीकेशश्चक्रगार्ङ्गहस्तासिभृत् ।

रक्तमाश्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ॥

इन्दनीलनिभश्चक्रशङ्खपद्मगदाधरः ।

‘प्रङ्गनाभः पीतवासा श्वितमाल्यानुलेपनः ।

टामोदरः सार्वभौमः पद्मशार्ङ्गासिशङ्खभृत् ॥

पीतवासा विशालाक्षो नानारत्नविभूषितः ।

एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवोत्तमः ॥

पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं शिषेणापि च कारयेत् ।

तन्त्रशेषं समाप्याद्य वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥

इति पुण्ड्रसंस्कारो द्वितीयः ।

तृतीयं नाम संस्कारं कुर्वीत शुभवासरे ॥

स्नात्वा संपूज्य देवेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुरुन् ।

नानाधिदैवतं पश्चात् पूजयेत् प्रयतात्मवान् ॥

द्वादशैव तु मासास्तु केशयाद्यैरधिष्ठिता ।

आरभ्य मार्गशीर्षं तु यदा सख्या द्विजोत्तमः ॥

यस्मिन्नासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्त्तेर्नाम चोदितम् ।

नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत् ॥

शक्त्या दद्यात्ताराणां वर्जयेन्नाम वैष्णवः ।

नाम दद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ॥

यस्य वै वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजन्मनः ।

अनामिकः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥

श्वक्रस्य धारणं यस्य जातकर्मणि सम्भवेत् ।

तत्र वै मासनामापि दद्याद्विधौ विधानतः

ध्यात्वा समञ्चयेन्नाममूर्त्तिं, मन्त्रेण देशिक ॥ .

भवं ‘टीप्रश्न नैवेद्यं ताम्रं लक्ष्मं समर्पयेत् ।

प्रदक्षिण मनुव्रज्य भक्त्या सम्यक् प्रणम्य च ॥
 तन्मन्त्रं मूलमन्त्रं वा जपेत्साहस्रसहस्रया ।
 पञ्चाहोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात् सर्पिषा तंदा ।
 नाम दद्यात् ततः शिष्यं मन्त्रतोयि समाप्नुतम् ॥
 ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा ह्रीमशिषं समापयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पद्मदक्षिणाद्यैश्च तोपयेत् ॥
 एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
 गुणयोगिन चान्यानि विष्णोर्नामानि लौकिके ॥
 विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम् ।
 हरिः परं पितुर्नाम यो ददात्यपरं सुतम् ॥
 अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम् ।
 तस्माद्भगवती नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् ॥

॥ इति नामसंस्कार स्मृतीयः ॥

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैदिकोत्तमः ॥
 चतुर्थमन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
 ततः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् जगतां पतिम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः ॥
 स्नातं शिष्यं समाह्वय सुवेपं समलङ्कृतम् ।
 आदाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितं ॥
 पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ॥
 संस्मार्जयेत् ततः शिष्यं तद्वलेन कुशैः शभैः ।

सूक्तैश्च विष्णुदैवत्यैः पावमानैस्तदैव च ॥
 अष्टोत्तरशतं पद्यान्मन्तरत्नेन भार्जयेत् ।
 अभिषिच्य ततो भूर्ध्वं शुक्लवस्तधर यच्चिम् ॥
 स्वलङ्घतं संमाचान्तं भूर्ध्वं पुण्यधर तदा ।
 पवित्रहस्तं पद्माक्षमालया समलङ्घतम् ॥
 निवेश्य दक्षिणे स्वस्य आसने कुशनिर्मिते ।
 स्वगृह्योक्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन शीसूक्तेन तथैव च ।
 मध्वान्यमिश्रितं रम्य पायसं जुहुयाद्गुरु ॥
 अष्टोत्तरशतं पद्यादाज्यं मन्त्रद्वयेन च ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुं घृतविमिश्रितम् ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् सुक्तास्तथैव च ।
 एकैकमाहुतिं हुत्वा हीमशेषं समापयेत् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 आचार्यं स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुपरम्पराम् ॥
 मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः ।
 त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरप्रिये ॥
 अपराधशतैर्जुष्टं नमस्तेन भमच्युतम् ।
 एव प्रपद्यन्क्ष्मीं तां श्रियं सदगुरुभावत ॥
 नित्ययुक्तं तया देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम् ।
 शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्येत सनातनम् ।
 नारायण ! दयासिन्धी ! वात्सल्यगुणसागर ! ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! बहुजन्मापराधिनम् ।
 इत्याचार्येण सन्दिष्टं प्रपद्येत जनार्दनम् ॥

प्रपद्येत ततः शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम् ।
 गुरो । त्वमेव मे देव स्वमेव परमा गतिः ॥
 त्वमेव परमो धर्म स्वमेव परमं तपः ।
 इति प्रपन्नमाचार्यीं निवेश्य पुरतो हरेः ॥
 प्रागग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहितः ।
 स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा नमस्कृत्वाश्च भक्तिमान् ॥
 गुरोः परम्परां जप्तुं हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् ।
 हृत्पया वीक्षितं शिष्यं दक्षिणं ज्ञानदक्षिणम् ॥
 निक्षिप्य हस्तं शिरसि वामं हृदि च विन्यसेत् ।
 पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः ॥
 भो । गुरो ! ब्रूहि मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधि । ।
 अध्यापयेत्ततस्तस्मै मन्त्ररत्नं शुभाह्वयम् ॥
 सन्नयासञ्च समुद्रञ्च सर्पिपण्डोऽधिधैवतम् ।
 सार्यमध्यापयेच्छिष्यं प्रयतं शरणागतम् ॥
 अष्टाक्षरं द्वादशार्णं पट्कुक्षिं वैष्णवीं तदा ।
 रामकृष्णनृसिंहाख्यान् मन्त्रान् तस्मै निवेदयेत् ॥
 न्यासे वाप्यर्चने वापि मन्त्रमेकान्तिनं श्येत् ।
 अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवाद्गुरोर्भन्त्रं यः पठेद्वैष्णवी द्विजः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि पच्यते नारकात्मना ॥
 अचक्रधारिणं यस्तु मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ।
 रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डालीं योनिमाप्नुयात् ॥
 तस्माद्दीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमन्वितम् ।
 मन्त्रमध्यापयेद्विद्वान् वैष्णवं पापनाशनम् ॥

अनधीत्य द्वयं मन्त्रं योग्यवैष्णवमुत्तमम् ।

अधीत्य मन्त्रसंसिद्धिं न प्राप्नोति न सशयः ॥

जातकर्म्मणि वा चीले तदा मौञ्जनिबन्धने ।

चक्रस्य धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै ॥

उपनीय गुरुः शिष्यं गृह्योक्तविधिना ततः ।

अध्यापयेच्च सावित्रं तपोमन्त्रं द्वयं शुभम् ॥

प्राप्तमन्त्रं स्ततः शिष्यः पूजयेच्छ्रद्धया गुरुम् ।

गोभूहिरण्यरत्नाद्यैः वासोभिर्भूषणैरपि ॥

सहक्ता शासयेच्छिष्यमाचार्यं सगितव्रत ।

स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणास्त्रैः निवेदयेत् ॥

द्वयेन वृत्तियार्थात्मप्रं सम्यगस्त्रैः निवेदयेत् ।

आचार्याधीनवृत्तिस्तु संयतस्तु वसेत् सदा ॥

कर्म्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत् सुधीः ।

यावच्च तौरपातन्तु द्वयमावर्तयेत्सदा ॥

एवं हि विधिना सम्यग्मन्त्रसंस्कारसंस्कृतः ।

॥ इति मन्त्रसंस्कारश्चतुर्थः ॥

मन्त्रार्थतत्त्वविदुषं यागतन्त्रे नियोजयेत् ।

पूर्वाह्णे पूजयेद्देव तस्य प्रियतरं शुभम् ॥

मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरुः ।

अर्चयित्वात्प्रतं भक्त्या ह्येव पूर्ववदाचरेत् ॥

सर्वेद्य वैष्णवैः सृष्टैः पायसं घृतमिच्छितम् ।

आज्यं मन्त्रेण होतव्यं यतमष्टोत्तरं तदा ॥

शक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रे सर्वहोमं समाचरेत् ।

एकैकमाहुतिं हुत्वा सर्वावरणदेवताः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्तै स्तोत्रां वै नामभिर्यजेत् ।
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्तदा ॥
 मन्त्ररत्नेन तद्विम्बं पुष्पाञ्जलिभक्तं यजेत् ।
 प्रणम्य भक्त्या देवेशं जघा मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 आह्वय प्रणतं शिष्यं तद्विम्बं दर्शयेद्गुरुः ।
 कृपयाथ ततस्तस्मै दद्याद्विम्बं हरे ! गुरुः ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! केवलं कृपया तव ।
 अर्चनं यत्कृतं तेन विभी ! स्वीकर्तुंमर्हसि ॥
 एवं लब्धा गुरोर्विम्बं पूजयेत्तुं प्रयत्नतः ।
 हिरण्यवस्त्राभरणयानशय्यासनादिभिः ॥
 ततः प्रभृतं देवेशमर्चयेद्विधिना सदा ।
 श्रौतस्मार्त्तांगगोक्तानां ज्ञात्वान्यतममुत्तमम् ॥
 ॥ इति बृहहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे प्रज्ञसंस्कार-
 विधानं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

अमरीष उवाच ।

भगवन् ! सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रतम् ।
 ब्रूहि सर्वमग्नेपेण प्रयोगं सार्यसंस्कृतम् ॥

हारीत उवाच ॥

शृणु राजन् ! प्रदस्यामि मन्त्रयोगं मनुत्तमम् ।

यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणा परमात्मना ॥

सर्वापामेव मन्त्राणां प्रथमं गुह्यमुत्तमम् ।

मन्त्राणां नमोऽस्तु ! सर्वो मन्त्रिणस्तपसम् ॥

सर्वैश्वर्यप्रदं पथं सर्वेषां सर्वकामदम् ।
 यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो भवेद्धरिः ॥
 देशकालादिनिगमभ्रिमित्रादिशोधनम् ।
 स्वरवर्णादिदोषश्च पौरुषरणकं न तु ॥
 ब्राह्मणां क्षत्रिया वैश्या स्त्रिय शूद्रास्तथेतराः ।
 तस्याधिकारिणः सर्वं सत्त्वशीलगुणा यदि ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्ना अद्वावन्तोऽनसूयकाः ।
 भक्त्या परमयाविष्टा युक्तास्तस्याधिकारिणः ॥
 पञ्चविंशत्तरो मन्त्र पदैः पङ्क्तिभिः सन्वितः ।
 वाक्यद्वयं परं ज्ञेयं मन्त्ररत्नमनुत्तमम् ॥
 यदाश्रयति विद्यादि सखिता जगता पतिम् ।
 तथा विद्याऽनपयिन्या सयुतः परमं पुमान् ॥
 नारायणोऽच्युत श्रीमान् वात्सल्यगुणसागरः ।
 नाथ सुशील सुलभ सर्वज्ञ शक्तिमान् परः ॥
 आपद्बन्धु सदा मित्र परिपूर्णमनोरथः ।
 दयासुधाब्धि सविता वीर्यवान् द्युतिमान् विभुः ॥
 प्रपद्ये चरणौ तस्य शरणं श्रेयसे मम ।
 श्रीमते विश्वे नित्यं सर्वावस्थासु सर्व्वदा ॥
 निर्ममो निरहङ्कारः कैङ्कर्यं कृत्वाणहम् ।
 एवमर्थं सिद्धिक्लेशप्रदान्मन्त्रप्रयोजयेत् ॥
 नारायणो महाशन्नी गायत्री च परा शुभा ।
 स्वयं नारायण श्रीमान् देयता समुदाहृतः ॥
 करयोः स्वनयोराद्य मन्त्रं विन्यसेद्विजः ।
 शेषाक्षराणि देयानि त्रुविंशतिपर्वसु ॥

षट्पदैरङ्गलिन्यास मङ्गेषु च यथाक्रमम् ।
 षडङ्गं षट्पदैः कृत्वा मन्त्रार्थैश्च यथाक्रमम् ॥
 मूर्ध्निभाले नेत्रनासायवर्णेषु तर्धानने ।
 भुजयोर्हृत्प्रदेशे च स्तनयोर्नामिमण्डले ॥
 पृष्ठे च जघने कटोरुर्वोर्जान्वाद्य प्रादयो ।
 पञ्चविंशच्चराण्यस्य क्रमेणाङ्गेषु विन्यसेत् ॥
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्दधान समाचरेत् ।
 इन्द्रीवरदलश्यामं कोटिसूर्याग्निवर्चसम् ॥
 चतुर्भुज सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ॥
 रत्नारविन्दसदृशदिव्यहस्तपदाञ्चितम् ।
 माणिक्यमकुटोपित नीलकुन्तलशीर्षजम् ॥
 श्रीवत्सकीस्तुभीरस्त वनमालाविराजितम् ।
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पावतसकम् ॥
 हारकुण्डल केयूर नूपुरादिविराजितम् ।
 कटकैरङ्गुरीयैश्च पीतवस्त्रैश्च शोभितम् ॥
 शङ्खपद्मगदाचक्रपाणिनं पुरुषोत्तमम् ।
 वामाङ्गे चिन्तयेत्तस्य देवीं कमलमोचनाम् ॥
 तरुणी सुकुमाराङ्गी सर्वलक्षणशोभिताम् ।
 दुकूलवस्त्रसंयुक्तां सर्वाभरणाभूषिताम् ॥
 तप्तकाञ्चनसङ्काशां पीतोन्नतपयोधराम् ।
 रत्नपण्डलसयुक्ता नीलकुन्तलशीर्षजाम् ॥
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पावतमकाम् ।

देवी च विभ्रतीं दीर्घिश्चित्तयेदृष्टदां सदा ।
 एवं ध्यात्वा परं नित्यमर्चयेदच्युतं द्विज ॥
 यथात्मनि तथा देवे ज्ञानवार्धं समाचरेत् ।
 अर्चयेदुपचारैश्च मनसा वा जनार्दनम् ॥
 आवाहनासने पादमर्घ्यं माचमनीयकम् ।
 ज्ञानं वस्त्रोपवीते च भूषणं गन्धमेव च ॥
 पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणम् ।
 नमस्कारञ्च ताम्बूलं पुष्पमालां निवेदयेत् ॥
 नमस्कृत्वा गुरुन् पश्चाज्जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 अष्टोत्तरसहस्रत्तु शतमष्टोत्तरं तथा ॥
 ध्यायन्वै मनसा देवं जपेदेकाग्रमानसः ।
 प्राङ्मुखोद्गुण्णो वापि समासीनः कुशासने ॥
 तिस्रन्व्यासु जपेद्देवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान् समाचरेत् ॥
 पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामश्चिलक्षणः ।
 वामेन पुरयेद्वायुं वाह्यं नासा जपन्मनुम् ॥
 उभाभ्यां धारणं वायोः कुम्भकं समुदाहृतम् ।
 तद्वेचनं दक्षिणेन रेचणं समुदाहृतम् ॥
 पर्याहृत्या पुनश्चैवं प्राणायामत्रयं क्रमात् ।
 पूरके कुम्भके चैव रेचके च विशेषतः ॥
 अष्टाविंशतिवारं तु जपन् मन्त्रं समाहितः ।
 उत्तमं मुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपीत्तमः ॥
 जपन् द्वादशवारं तु उत्तमं तत्पञ्चोर्तितम् ।
 पञ्चरन्तं कनीयं स्याद्विदारं मध्यमं श्रुतम् ॥

मनसैवाचयेद्देयं पद्यादर्थं विचिन्तयेत् ।
 प्राणायामप्रथमं कृत्वा पद्यान्त्रासं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा गङ्गााम्बरधरं कृत्वा सन्ध्यादिकर्म च ।
 धृतोर्वपुण्ड्रदेह्य पवित्रकंर एव च ॥
 धृत्वा पद्माचमानां च सन्निधां वासने स्थितः ।
 भूतशुद्धिविधानञ्च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥
 अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य गुरुर्नारायणः स्मृतः ।
 ऊन्दय देवी गायत्री परमात्मा च देवता ।
 जपद्याष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः ॥
 सर्वदुःखहरः श्रीमान् सर्वकामफलप्रदः ।
 सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥
 ऋषो यजुषि सामानि तथेवाथर्वणानि च ।
 सर्वमष्टाक्षरान्तस्य तच्चान्यदपि वाङ्मयम् ॥
 सर्वार्थो वेदगर्भस्थः वेदाद्याष्टाक्षरे स्थिता ।
 अष्टाक्षरसु प्रणवे अकारे प्रणवः स्थितः ॥
 इह लौकिकमैश्वर्यं स्वर्गाद्यं पारलौकिकम् ।
 कैवल्यं भगवत्त्वञ्च मन्त्रोऽयं साधयिष्यति ॥
 सक्रदुच्चारणान्मृणा चतुर्वर्गफलप्रदम् ।
 स्वरूपसाधनं प्राप्यं ददाति हि समञ्जसा ॥
 महापापं चातिपापं निश्चते वीरपापकम् ।
 जपादस्य मनोराशु प्रणश्यन्ति न सशया ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
 सक्रदष्टाक्षरं जप्त्वा लभते नात्र सशय ॥
 गवास्युतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च ।

कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ॥
 दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे नृपनन्दन ! ।
 शतवारं मनुं जघ्ना तत्फलं सर्वमाप्नुयात् ॥
 सार्थं समुद्रं सन्नग्रासं सर्पिचण्डोऽधिदैवतम् ।
 भृष्टाक्षरमनुजंघा विष्णुसायुन्यमाप्नुयात् ॥
 पदत्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तदा ।
 स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः ॥
 प्रणवेन स्वरूपं स्यात् साधनं नमसा तथा ।
 संविभक्त्या चतुर्थात्र पुरुषार्थो भवेन्मनोः ॥
 अकारश्चाप्युकारश्च मकाराच्चेति तत्त्वतः ।
 तान्येकदा समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ॥
 तस्मादोमिति प्रणवो विज्ञेयः साक्षरात्मकः ।
 वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुव स्वरितीति वै ॥
 अकारस्तु भवेद्विष्णु स्तद्वेद उदाहृतः ।
 उकारस्तु भवेत्तस्मीर्यजुर्वेदात्मको महान् ॥
 मकारस्तु भवेज्जीव स्तयोर्दास उदाहृतः ।
 पञ्चविंशाक्षरः साक्षात् सामवेदस्वरूपवान् ॥
 पञ्चविंशोऽयं पुरुषः पञ्चविंश आत्मेति श्रुतेः ।
 आत्मा पञ्चविंशः स्यादिति ममात्मानं संस्मरेत् ॥
 इत्यौपनिषद्दं ह्यर्थं विदित्वा स्वं निवेदयेत् ।
 अवधारणमन्ये तु मध्यमार्णं वदन्ति ह ॥
 तदेवाग्नि स्तदायु स्तत्सूर्य्य स्तदपि चन्द्रमाः ।
 इत्येवं धारणश्रुतेरेवमेवोपहंसितम् ॥
 उकारेणैव त्रीशब्दः प्रीच्यते मुनिसत्तसैः ।

न्यायेन गुणसिद्धिस्तु तस्यैव श्रीपतेर्वरौ ॥
 श्रीरस्येशाना जगतो विष्णु पत्नीति वै श्रुतिः ।
 कल्याणगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीभर्तुश्च नेतरा ॥
 सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तद्दोच्यते ।
 अकार एव सर्वेषामक्षराणां हिं कारणम् ॥
 अकारो वै सर्वा वागित्यादि श्रुतिवच स्तथा ।
 स्वर्गोभभिर्व्यव्यमानो नानावहुविधोऽभवत् ॥
 कारणत्वं तद्यैवास्य विष्णोर्वै जगतां पतेः ।
 तस्मात् स्रष्टा च दाता च विधाता जगतां हरिः ॥
 रक्षिता जीवलोकस्य गुणवानेव सर्वगः ।
 अनन्या विष्णु ना लक्ष्मी भास्करेण प्रभा यथा ॥
 लक्ष्मी मनुपगामिनीमिति श्रुतिवचो महत् ।
 तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीशैव जगत्पतिः ॥
 लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति सुनिश्चितम् ।
 नित्यैवैषा जगन्माता हरिः श्रीरनपायिनी ॥
 यथा सर्वगतो विष्णु स्तद्यैवैषा जगन्मयी ।
 तस्मादकारी वै विष्णुर्लक्ष्मीभर्ता जगत्पतिः ॥
 तस्मिद्यतुर्थीयुक्तत्वात् त्रिपदस्य च संग्रहः ।
 अकारप्रथमां तस्माच्चतुर्थ्यां संग्रहं नतु ॥
 तच्च श्रुतिविरोधत्वान्न युक्तमिति चोदितम् ।
 महसे ब्रह्मणे त्वा वै ओमित्यात्मानं युञ्जीत ॥
 परस्य चात्मनां तस्माद्भेद स्तत्र सुनिश्चितः ॥
 त्वमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमपि पार्थिव । ।
 तौ याञ्जती विपश्चिता वियन्ताविति वै तथा ॥

गृभिष्वदया प्रागेववाक्त्वा न विश्वभृत् ।
 असरेयमर्त्यो मर्त्येन नयेनेत्येवयोनिता ॥
 इत्यादि श्रुतयो भेदं वदन्ति परजीवयोः ।
 दास्यमेवाकांशा विष्णोः, स्वरूपं परमात्मन ॥
 सास्य लक्ष्मीर्वरप्रोक्त देवादीनां तथात्मनाम् ।
 अनन्यशेषरूपा वै जीवास्तस्य जगत्पते, ॥
 दास्यं स्वरूपं सर्वेषामात्मनां सततं हरे ।
 भगवच्छेषमात्मानमन्यथा च, प्रपद्यते ॥
 स चैव हि महापापी चण्डाल, स्यात् नसंगय ।
 तस्मात्प्रकारवाच्योऽसौ पञ्चविंशात्मकः पुमान् ॥
 प्रकारवाच्यस्येयस्य दास एवाभिधीयते ।
 अनुज्ञानाश्रयो नित्यो निर्विकारोऽध्ययः सदा ।
 देहेन्द्रियात् परो ज्ञाता कर्त्ता भोक्ता सनातन ॥
 प्रकारवाच्यो जीवोऽसौ दान एव हरे मटा ।
 श्रीगस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य जगत्पते, ॥
 च्छ्यामिनोरुकारिण ह्यवधारणमुच्यते ।
 स जीव, स्यादतः स्वामी सर्वदा नृपसत्तम ! ॥
 अनयोर्नान्यथेत्युक्तमुकारिण महर्षिभिः ।
 इत्येषं प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु ॥
 आत्मनश्च स्वदत्त्वादिजीव गृहिसत्तमैः ।
 सर्वेषामिव मन्वाणां कारणं प्रणवः श्लोकः ॥
 तस्माद्ग्राह्यतयो जाताम्नाभो वेदवर्षं तथा ।
 भूरित्येव हि पृथ्वी भुव रिति यजुस्तथा ६
 न्य रिति कामवेदः स्यात्प्रदयो भूर्भुवश्च यः ।

भूर्विष्णुश्च तदा लक्ष्मीर्भुव इत्यभिधीयते ॥
 तयो स्वरिति जीवस्तु सव इत्यभिधीयते ।
 अग्निर्वायु स्तथा सूर्यस्तेभ्य एव हि जन्निर ॥
 य एता व्याहृतीहुंत्वा सर्वं वेदं सुहोति वै ।
 प्रसङ्गाद्ब्रह्महितं चेदं मन्त्रशेषसुदीर्यते ॥
 अम्बातन्व्यान्तु जीवानामधीनं परमात्मनः ।
 नमसा प्रोच्यते तस्मान्नहन्ताममतोऽपितम् ॥
 स्वरूपादितिवर्गस्य संसिद्धिर्नतु सैव हि ।
 नमसा रहितं सर्वं विफलं सम्प्रकीर्तितम् ॥
 नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः ।
 पुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्चावशेषतः ।
 नमसैवेक्षते राजन् । तिवर्गः सर्वदेहिनाम् ॥
 भकारेण स्वतन्त्रः स्यान्नरवास्तु निषिध्यति ।
 तस्माच्च नम इत्यत्र स्वातन्त्र्यमपनोदति ॥
 इन्द्रश्च भवेन्मृत्युस्त्वात्तरस्तु हि शाश्वतम् ।
 ममेति इन्द्रश्च नृत्युर्नममेति तु शाश्वतम् ॥
 न ममेति च सर्वत्र स्वातन्त्र्यरहिताय वै ।
 युज्यते मुनिभिः सम्यक् सर्वकर्मसु पार्थिव । ॥
 तस्मात्तु नमसा युक्ता मन्वा सर्वे च पार्थिव । ।
 सर्वसिद्धिप्रदा नृणां भवन्त्यत्र न संशय ।
 नमसा रहिता यतु न तु सुक्तिप्रदां नृणाम् ॥
 तस्मात्तु नमसैवैषा पारतन्त्र्यत्वमीशितुः ।
 पारतन्त्र्यप्राप्तयेत् सिद्धिं स्वातन्त्र्यान्नाशयेत्यति ॥
 दास्यमेव हि जीवानां प्रोच्यते नमसैव तु ।

नमसा रहितं लोके किञ्चिदत्र न विद्यते ॥
 'नमो देवेभ्यो नम इति येषामीशे तथा मन ।
 हृतश्चिदेनो नमसा अविवाक्येति वै श्रुति ॥
 चयैरकारः सम्प्रोक्तो नकारस्तु निषिध्यति ।
 तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनीचते जनः ॥
 नारा इति समूहत्वे बाहुव्यत्वाज्जनस्य च ।
 तेषामयनमावासस्ती न नारायणः स्मृतः ॥
 महाभूतान्यहङ्कारो महद्द्व्यक्तमेव च ।
 अण्डं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश ॥
 चतुर्विधशरीराणि कान्तः कर्मेति वै जगत् ।
 प्रवाहरूपेणैवैषां नारत्वेनीचते बुधैः ॥
 तेषामपि निवासत्वान्नारायण इतीरितः ।
 अन्तर्वह्निश्च जगती धाता सच सनातन ॥
 स्रष्टा नियन्ता गरुणं विधाता भुतभायनः ।
 माता पिता सखा भ्राता निवासय भुष्टदृगते ॥
 योनी प्रियः श्रीः परमस्ती न नारायणः स्मृतः ।

दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं सुखम् ॥
दाम्यमेव हरेर्मोक्ष दाम्यमेव परं तप ॥
ब्रह्माद्याः सकला देवा वशिष्ठाद्या महर्षयः ।
काङ्क्षन्त परम दाम्यं विष्णोरेव यजन्ति तम् ॥
तस्माच्चतुर्थ्या मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते ।
न दास्यवृत्तिर्जीवाना नाशहेतुः परस्य हि ॥
इत्य सञ्चिन्त्य मन्त्राद्ये जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ।
अविदित्वा मनोरथं जपेत् प्रयतमानसः ॥
न ससिद्धिमवाप्नोति स्वरूपञ्च न विन्दति ।
संसारञ्च समुद्रञ्च सर्विचण्डोऽधि दैवतम् ॥
सार्द्धं न यज्ञं सदानं मन्त्रमेवम्पूजयेत् ।
नारायणार्थं गायत्री देवी चन्द्रोऽधिदेवता ॥
परमात्मा च लक्ष्मीश्च विष्णुरेवाच्युती हरिः ।
प्रणवस्तु भवेद्बीजं चतुर्थी शक्तिरुच्यते ॥
ऋहोल्काय महील्काय विष्णुल्काय तथैव च ।
जाल्काय सहस्रील्काय पञ्चाङ्गा न्यास उच्यते ॥
हृन्मूर्ध्नीय शिखायाञ्च कवची नेत्रयोर्न्यसेत् ।
पञ्चाङ्गन्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवैः ॥
यदा त्रयेण कुर्वीत पङ्कजं तु यथाक्रमम् ।
मूर्ध्नि नने च हृदये भुजयोर्जघने तथा ॥
पृष्ठे च जान्वी पदयोर्मन्त्राणांनि यदा न्यसेत् ।
अष्टाधराण्यष्टदिक्षु क्रमेण तदनन्तरम् ॥
नासिकाया तथाक्षणे च शीतघोरानने तथा ।
कण्ठे च स्तनयोर्नाभी गुह्ये च तदनन्तरम् ॥

अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ।
 ज्वालाभहासुचक्राय त्रैलोक्याय तदन्तरम् ॥
 आधारकालचक्राय दशदिक्षु यथाक्रमम् ।
 स्वाहान्तं अणवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः ॥
 एवन्न्यासविधिं कृत्वा पद्याङ्गानं समाचरेत् ।
 हृदये प्रतिमायां वा जले सपितृमण्डले ॥
 वृद्धौ च स्थण्डिले स्नापे चिन्तयेद्विष्णुमव्ययम् ।
 बालार्ककोटिसङ्काशं पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् ॥
 पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रमञ्जं गदां शङ्खं चतुर्दीर्घि धृतं तथा ॥
 श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासनं ।
 तत्र चाधारशक्त्याद्यैर्धर्माद्यैः सूरिभिर्धृतैः ॥
 दिव्यरत्नमये पीठे पङ्कजेऽष्टदले शुभे ।
 तत्कार्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसन्निभे ॥
 देवीभ्यां सहितं तस्मिन्नासीन पङ्कजासने ।
 चिन्तयेदक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसन्निभाम् ॥
 पद्महस्तविशालाक्षीं दुकूलवसनां शुभाम् ।
 वामे दूर्वादलश्यामां त्रिचिताम्बरभूषिताम् ॥
 चिन्तयेद्वरणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम् ।
 महिष्यष्टदलाग्रेषु चिन्तयेद्भृङ्गामराम् ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेत्तद्यतमानसः ।
 स्नातः शुक्लाम्बरधरः कृतकृत्यो यथाविधि ॥
 धृतीर्षुपुण्ड्रदेहय पवित्रकर एव च ।
 शुचिः सन्नाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् ॥

शहचक्रगदाखड्गशङ्खं पद्मान्यनुक्रमात् ।
 तार्क्ष्यञ्च वनमालाञ्च मुद्रा अष्टौ प्रपूजयेत् ॥
 पश्चात् ध्यात्वा जगन्नाथं मनसैवाच्येद्विभुम् ।
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रैश्चैव निवेदयेत् ॥
 अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् ।
 अयुतं वा सहस्रं वा तिस्र्यभ्यासु जपेन्ननुम् ।
 विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं पण्मासं नियतेन्द्रियः ।
 अयुतं तु जपेन्नित्यं सहस्रं जुहुयाद् दृढम् ॥
 आयुर्निरामयं सम्पद्भवेद्दशताधिकम् ।
 विद्याकामी जपेद्दशं तिस्र्यभ्यास्रयुतं मनुम् ॥
 जुहुयाद्विमलैः पुष्पैः सहस्रं नियतेन्द्रियः ।
 अष्टादशानां विद्यानां भवेद्दशसप्तमी द्विजः ॥
 विवाहार्थी जपेन्नित्यमेवं वर्षचतुष्टयम् ॥
 राजहोमी सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुशोभिताम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं त्रयुतं वत्सरत्रयम् ॥
 पद्मैर्वा पद्मपद्मैर्वा तथा होमी श्रियं लभेत् ।
 भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ॥
 दूर्वाभिर्जुहुयात्तद्वत्समेदभूमिमभीषिताम् ।
 राज्यकामी जपेन्नित्यं पञ्चदशं त्रयुतं तथा ॥
 सहस्रं जुहुयात् नित्यं पायसं दृढमिश्रितम् ।
 चक्रपत्नी भवेत् सद्यः पद्माभर्तुः प्रमादतः ॥
 द्वादशाब्दं जपेद्देव सततं विजितेन्द्रियः ।
 ब्राह्महोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं नभते गरः ॥

सत्तन्त्रपेच्च यो नित्यं त्रिशद्वर्षं जितेन्द्रिय ।
 ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशय ॥
 यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुपमाहितः ।
 सहस्रं वा शतं वापि होतव्यं वद्विमण्डले ॥
 आर्ज्येन चरुणा वापि तिलैर्वा शर्करान्वितैः ।
 पद्मै वा विल्वपत्रै वा समिद्धि पिप्पलस्य वा ।
 कीमलैस्तुलसीपत्रैरर्चयित्वा सनातनम् ॥
 अनन्तविहगेशानां क्षिप्रमन्यतमो भवेत् ।
 किमत्र बहुनोक्तेन सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥
 श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यप्रियतमो हरिः ।
 आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा यत्र कुत्रचित् ।
 जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति ।
 संस्मानः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥
 अभितः सर्वदेवानां यो जपेत्सतत मनुम् ।
 ब्रह्मघ्नो वा छतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा ॥
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं दृष्ट्वा पापै प्रमुच्यते ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारो यथा भागवतीत्तमा ॥
 पुनन्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम् ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं प्रणमेद्यस्तु भक्तित ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं महीयते ।
 अचिन्त्यमेतन्माहात्म्यं मनोरस्य जगत्पते ॥
 न हि वक्तुं भया शक्यं यच्चादितिदृशैरपि ।
 अथ यक्ष्यामि माहात्म्यं द्वादशार्णस्य पार्थिव ॥
 यस्मैश्चारणमात्रेण द्वादशाब्दफलं लभेत् ।

नमो भगवते नित्यं वासुदेवाय शङ्खिणे ॥
 प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णमनुं जपेत् ।
 पूर्ववत्प्रणवस्यार्द्धं नमसश्च महामुनीः ॥
 ऐश्वर्यं च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा ।
 ज्ञानं बलं यदेतेषां पक्षां भगवदोरितः ॥
 एभिर्गुणैः पूर्ववाक्यैः स एव भगवान् हरिः ।
 नित्या च या भगवती प्रीच्यते मुनिसत्तमैः ॥
 ऐश्वर्यरूपा सा देवी सुभगा कमलालया ।
 ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनी ॥
 तस्याः पतित्वा धीशस्य भगवानिति चोच्यते ।
 तस्मात् तु भगवान् श्रीमानेकार्थी मुनिभिः स्मृतः ॥
 भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुषइत्यपि ।
 निरुपाधौ च वर्तते वासुदेवोऽखिलात्मनि ॥
 वक्ष्यन्ति केचिद्भगवान् ज्ञानवानिति सत्तमाः ।
 तद्वासुदेवेनोक्तं स्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा ॥
 तस्मात्कल्याणगुणवान् श्रीमान् योऽसौ जगत्पतिः ।
 स एव भगवान् विष्णुर्वासुदेवः सनातनः ॥
 भगवते श्रीमते चेत्येकार्थो हि प्रीच्यते बुधैः ।
 गुणवान् भगवानेव सृष्टिस्थितिर्विनागच्छत् ॥
 हौ हौ गुणावधिष्ठाय सर्वाद्यमकरोत्प्रभुः ।
 प्रद्युम्न्यानिरुदय सङ्घर्षेण इतीरितः ॥
 भगवान् वासुदेवोऽसौ सृष्ट्यादप्रमकरोत् स्वयम् ।
 ऐश्वर्यवीर्यवान् सर्गं प्रदुप्रन्नः पर्यपदप्रत ॥
 तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो ह्यपान्वयत ।

बलज्ञाने तथा द्वे तु सङ्घर्षणो ह्यधिष्ठितः ॥
 ' अक्षरोद्भगवानिव संहारं जगतं पुन ।
 एव षड्गुणपूर्णत्वात् पतित्वात्त्वपि च श्रियं ॥
 सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति चोच्यते ।
 सर्वत्रसौ संसृतं च वसत्यत्रेति वै यत ॥
 ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिपद्यते ।
 चतुर्थी पूर्वविहिद्व्यात् कीदृर्यायं महात्मनं ॥
 एवं ज्ञात्वा मनोरथं द्वादशार्णस्य चक्रिणः ।
 स सिद्धिं परमाप्नोति सम्यगावर्त्य चितसा ॥
 गत्वा गत्वा निवर्तन्ते सर्वक्रतुफलैरपि ।
 तद्गत्वा न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तका ॥
 द्वादशार्णं सद्यज्जन्तुः सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि तत्ससर्गकृतानि च ॥
 द्वादशार्णं मनोजपहृन् दृष्टत्यग्निरिवेन्धनम् ।
 सर्वसौभाग्यसुखदं पुत्रपौत्राभिवर्द्धनम् ॥
 सर्वकामप्रदं नृणामायुरारोग्यवर्द्धनम् ।
 देवत्वममरेशत्वं शिवब्रह्मत्वमेव च ॥
 द्वादशार्णं मनुं जन्तुः समाप्नोति नस शय ।
 दुराचारोऽपि सर्वांगी कृतघ्नी नास्तिकोऽपि वा ॥
 द्वादशार्णमनुं जघ्ना विष्णुः सार्युज्यमाप्नुयात् ।
 प्रजापतिं कश्यपस्य मनुः स्वायम्भुवस्तथा ॥
 सप्तर्षयो घृतधैते ऋषयस्तस्य कीर्त्तिताः ।
 वशिष्ठ कश्यपोऽलिघ विश्वामित्रश्च गोतम ॥
 जमदग्निर्भरद्वाजस्त्वैते मातम हर्षयः ।

भगवान् वासुदेवो वै देवतास्य प्रकीर्तितः ॥
 छन्दस्य परमा दैवी गायत्री समुदाहृता । • •
 साधकानां सदा राजन् । कार्मधेनुरितोरित ॥
 दशाङ्गुलीषु तलयोर्द्वादशाङ्गानि विन्यसेत् ।
 पदैश्चतुर्भिरङ्गेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥ •
 चतुरङ्गेषु विन्यस्य मन्त्रेषोत्तरयोर्द्द्वयोः ।
 मूर्ध्निर्वास्य नेत्रयोर्नासाकर्णयोर्भुजयो स्तथा । •
 हृदि कुक्षौ तथा गुह्ये कर्षोर्जान्वीथ पादयो ॥
 मन्त्राणानि तु विन्यस्य क्रमेणैव नृपोत्तम । ।
 अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥
 तथा त्रैलोक्यचक्राय महाचक्राय वै तथा ।
 असुरान्तकचक्राय स्वाहान्तं प्रणवादिकम् ॥
 हृदयादिपङ्क्तौ यथाशास्त्रं प्रयोजयेत् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥
 नीलजीमूतसङ्काशं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
 पीताम्बरधर देव रक्ताब्जदललीचनम् ॥
 दीर्घैश्चतुर्भिर्दोर्भिश्च सर्वाभ्रभृषितैः ।
 शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गान् विभ्राण परमेश्वरम् ॥
 नानाकुसुमसम्पन्न्नीलकुन्तलशीर्षजम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरक्ता वनमालाविभूषितम् ॥
 समाश्लिष्ट श्रिया दिव्या पद्मया पद्महस्तया ।
 स्तयमानं विमानस्यैर्त्वेगन्धर्वकिन्नरैः ॥
 मुनिभिः सनकाद्येभ्यः सेवितश्च सुरर्षिभिः ।
 एव ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्नित्यं समाहित ॥

अर्चयित्वा हृषीकेश सुगन्धकुसुमैः सदा ।
 खालग्रामादिकस्थानेष्वर्चमान जपेद् बुधः ॥
 जपित्वा दशसाहस्र यावज्जीव' समाहितः ।
 वैष्णव पदमाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सर' विजितेन्द्रिय' ।
 संख्या द्वादशसाहस्र हीमं तिलसहस्रकम् ॥
 लभेतायु' शतसमा दुःखरोगविवर्जितम् ।
 विवाहकामी पण्मास जपेन्नित्यं जितेन्द्रियः ॥
 आज्यहीमी सहस्रन्तु लभेत्कन्यां सलुचयाम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं वत्सरन्तु सहस्रशः ॥
 सान्ज्यैश्च त्रीहिभिर्हीमी सहस्र श्रियमाप्नुयात् ।
 राज्यमिन्द्रपद वापि शिवत्व ब्रह्मतामपि ॥
 बहुकाल विल्वपत्रै कमलैर्वा जपेन्मनुम् ।
 जुहुयाच्च जपेन्नित्यं तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥
 यं य कामयते चित्ते तत्र तत्र नृपोत्तम । ।
 जुहुयान्मालतीपुष्पैरयुतं विजितेन्द्रियः
 तां ता सिद्धिमवाप्नोति पदं चाप्नोति वैश्वम् ।
 द्वादशार्णेन मनुना पक्षे पक्षे द्विजोत्तम ॥
 द्वादश्यां पूजयेद्विष्णुं कीमनैः सुलसीदले ।
 विशुत्तुन्य वपु शोमान् । शीदते परमे पदे ॥
 द्वादशार्णमनोरेव विधानं प्रोच्यते नृप । ।
 अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि षडक्षरमनोरिदम् ॥
 विधानं सर्वफलद जन्ममृत्युविक्रान्तनम् ।
 श्रेष्ठमो विष्णवे चेति षडक्षर मुदाहृतम् ॥

पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमःशब्द उदाहृतः ।
 व्याप्तत्वाद्वापकत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयते ॥ •
 सदैकरूपरूपत्वात् सर्वात्मत्वाद्भिभुत्वतः ।
 अनामयत्वादीशत्वाद्भस्वात्वाद्दृष्टणित्वतः ।
 यथेष्टफलदाहृत्वाद्द्विष्णुरित्यभिधीयते ॥ •
 एकारो बलमित्युक्तः प्रकारः प्राण उच्यते ।
 तयोस्तु सद्गतियत् तदात्मै तुप्रचरते धृतिः । •
 तस्मात्प्रकारप्रकारावनुसंहितमुत्तमम् ।
 संप्राणं सबलं देव । संहितामुत्तमां तु यः ॥
 तस्यैवायुष्यमित्युक्तं नेतरस्यैव च श्रुतेः ।
 एतदेव हि विद्वांसो वक्ष्यन्ते ये महर्षयः ॥
 एवं वक्ष्यामहे किन्तु किमुत व्यामहे वयम् ।
 इमौ एकारप्रकारावनुसंहितमैति यत् ॥
 तदेव विष्णुः कृष्णैति जिष्णुरित्यभिधीयते ।
 विष्णवे नम इत्येव मन्त्रः सर्वफलप्रदः ॥
 ऐश्वर्यं तु विकारः स्यात्तादात्म्याण्यद्वयं स्मृतम् ।
 ऐश्वर्यद्वयबीजं स्याद्द्विष्णुमन्त्रमनुत्तमम् ॥
 तत् पठर्याविधानेन केवलं वै जपेमहि ।
 इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे वेदवेदान्तपारगाः ॥
 परित्यज्येतरं धर्मं तदेकशरणं गताः ।
 एषं महामनुं जप्त्वा विधानेनाश्रुतं गताः ॥
 तस्मादेतन्महामन्त्रं सर्वसिद्धिप्रदं नृप । ।
 सकृदुच्चारणेनाम्य हरिस्त्वात् प्रसोदति ॥
 ब्रह्माद्याः मनकाद्याश्च मुनयश्च जपन्ति हि ।

च्छन्दसु तस्य गायत्री देवता विष्णुरच्यते ॥
 स्यादोम्बीजं नम शक्तिर्मनोरस्य प्रकीर्तितम् ।
 त्रिभिः पदैः षडङ्गेषु यथासंख्यं सुविन्यसेत् ॥
 अङ्गुलीर्थाप चाङ्गेषु मन्त्रार्थानि यथाक्रमात् ।
 मूर्ध्निस्थे हृदये वाह्ये पृष्ठे गुह्ये यथाक्रमम् ॥
 विन्यस्य चक्रन्यासं च पद्याह्वानेषु तन्मयमा
 प्रणवेनोन्मुखीकृत्य हृत्पद्मजमधोमुखम् ॥
 विकासयेच्च मन्त्रेण विमलं तस्य केशरम् ।
 तस्योपरि च वज्रप्रकाशोमविम्बानि चिन्तयेत् ॥
 तत्र रत्नमयं पीठं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम् ।
 तस्मिन् कोटिशशाङ्काभं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्ग युवान पद्मलोचनम् ।
 कोटिकन्दर्पलावण्यं नीलभ्रूलतिकालकम् ॥
 अक्षणासं रक्तगण्डं विम्बितोज्ज्वल कुण्डलम् ।
 शहचक्रगदापद्मधारणं दोर्भिरुन्वलैः ॥
 केयूराङ्गदहाराद्यैर्भूर्पणेशेन्दैरपि ।
 अलङ्कृत गन्धपुष्पैः रक्तहस्ताङ्घ्रिपद्मजम् ॥
 सुक्ताफलाभदन्तालिनं वनमालाविभूषितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं दिव्यपीताम्बरं हरिम् ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभिः पद्मया पद्महस्तया ।
 समार्घ्निष्टमसु देव ध्यात्वा विष्णुमयी भवेत् ॥
 मनसैवोपचाराणि कृत्वा मन्त्र जपेत्सत ।
 त्रिसन्ध्यासु जपेन्नित्यं सहस्र साष्टक द्विज ॥
 विष्णोर्लोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ।

पूर्ववज्रपहोमाज्यं कृत्वा सिद्धिं न्नरलभे ॥
 भगवत्सन्निधौ वापि तुलसीकाननेऽपि वा ।
 समाहितमना जघ्ना पङ्कणं नियतेन्द्रियं ॥
 तिलहोमायुतं कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 एवं विष्णुमनी प्रोक्तं विधानं नृपसत्तम ॥
 विधानैरधुनामुस्य मन्त्रस्यापि ब्रवीमि ते ।
 पङ्कणं दाशरथेस्तारिकव्रह्म कथ्यते ॥
 सर्वैश्वर्यप्रदं नृणां सर्वकामफलप्रदम् ।
 एतमेव परं मन्त्रं ब्रह्मरुद्रादिदेवतां ॥
 ऋषयश्च महात्मानो मुक्त्वा जप्त्वा भवाञ्छुधौ ।
 एतन्मन्त्रमगस्त्यस्तु जप्त्वा रुद्रत्वंमाप्नुयात् ॥
 ब्रह्मत्वं काश्यपी जप्त्वा कौशिकस्त्वमरेशताम् ।
 कार्तिकेयो मन्त्रश्च इन्द्राकौ गिरिनारदौ ॥
 बालखिल्यादिमुनयो देवतात्वं प्रपेदिरे ।
 एष वै सर्वलोकानामैश्वर्यस्यैव कारणम् ॥
 इममेव जपेन्मन्त्रं रुद्रस्त्रिपुरधातक ।
 ब्रह्महत्यादि निर्मुक्तं पृथ्यमानोऽभवत् सुरैः ॥
 अद्यापि काश्या रुद्रश्च सर्वेषां त्यक्तजीविनाम् ।
 दिशत्येतन्महामन्त्रं तारकव्रह्मनामकम् ॥
 तस्य श्रवणमात्रेण सर्व एव दिव गता ।
 श्रीरामाय नमो ह्येव तारकव्रह्मनामक ॥
 नाम्ना विष्णो सहस्राणां तुल्यैव महामनु ।
 गनन्तो भगवन्मन्त्रो नानेव तु समा हता ।
 त्रिषो रमणसामर्थात्कीकर्यगुणगौरवान् ॥

- श्रीराम इति नामिदं तस्य विष्णोः प्रकीर्तितम्
 ५ मया नित्ययुक्तत्वाद् राम इत्यभिधीयते ॥
 रकारमैश्वर्यबीजं मकारस्तेन संयुतम् ।
 अवधारणयोगेन रामित्यस्मात्कृतोऽस्ति ॥
 शक्तिं श्रीं रुचते राजन् । सर्व्वाभीष्टफलप्रदा ।
 श्रियो भनोरमो योऽसौ स राम इति विदुतः ॥
 ६ चतुर्थ्यां नमसश्चैव सीऽर्थं पूर्ववदेव हि ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च अगस्त्याद्या महर्षयः ॥
 छन्दश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता ।
 श्रीरामो देवता प्रोक्तः सर्वैश्वर्यप्रदो हरिः ॥
 अहलीष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्माद्यबीजतः ।
 मूर्ध्निस्थे हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा ॥
 वैष्णवाश्च गुरोः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम् ।
 अधीत्य मन्त्रं विधिना पश्चाद्देवं जपेद्बुधः ॥
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैशा मित्र शूद्रास्तथेतराः ।
 मन्त्राधिकारिणः सर्वे ह्यनन्यभरणा यदि ॥
 खानादिस्तुतस्तु सवूर्ध्वं पुण्ड्रं पविष्यत् ।

तैस्मिन् बालार्कसङ्घाशे पङ्कजेऽष्टदले एभे ।
 वीरासने समासीन वामाङ्घ्रितसीतया ॥
 सुस्निग्धशाहलश्याम कोटिवेश्वानरप्रभम् ।
 युवाम पद्मपत्राच्च कनकाञ्चरशीभितम् ॥
 सिंहस्कन्धानुरूपासं कम्बुग्रीवं महाहनुम् ।
 पीनहत्तायतस्निग्धमहावाह्य चतुष्टयम् ॥
 विशालवक्षसे रक्तचक्षुपादतल शुभम् ।
 बन्ध कञ्चित्तमुक्ताभदन्तौष्ठहयशीभितम् ॥
 पूर्णचन्द्रानम स्निग्ध भ्रूयुग वननासिकम् ।
 रभोरुहयमानीलकुन्तलं स्मितचन्दनम् ॥
 तरुणादित्यसङ्काशकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।
 हारकेयूरकटकेरुङ्गलीयैश्च भूषणै ॥
 श्रीवक्षकौसुभाभ्याञ्च वैजयन्त्यां विभूषितम् ।
 हरिचन्दनलिप्ताङ्ग कम्बुरीतिलकाञ्चितम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्वाणान् विभ्राण दीर्भिरायतै ।
 वामाङ्घ्रे सुस्थिता देवीं तप्तकाञ्चनसन्निभाम् ॥
 पद्माची पद्मवदना नीलकुन्तलशीर्षजाम् ।
 आरूढयौवना नित्या पीनी व्रतपयोधराम् ॥
 दुकूलवस्त्रसम्प्रीता भूषणैरुपशीभिताम् ।
 भज ता कामदो पद्महस्ता सीता विचिन्तयेत् ॥
 लक्ष्मण पश्चिमे भागे धृतच्छत्र महाबलम् ।
 पार्श्वे भरतशत्रुघ्नी बालव्यजनपाणिनी ॥
 अपतस्तु हनुमन्तं वडाङ्घ्रिलियुट तथा ।
 सुभीष जाम्बवणश्च सुपेशश्च विभोषणम् ॥

नीलं नलञ्चाङ्गदक्ष ऋषभं दिक्षु पूजयेत् ॥
 वशिष्ठी वामदेवश्च जावालिरथ कश्यपः ॥
 मार्कण्डेयश्च मौद्गल्यस्तथा पर्वतनारदौ ।
 द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य परमात्मनः ॥
 धृष्टिर्जयती विजय सुराष्टो राष्ट्रवर्धन ।
 अलको धर्मपालश्च सुमन्तुश्चाष्टमन्त्रिणः ॥
 तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः ।
 कुमुदाद्याश्च चण्डाद्या विमाने चान्तरौयकाः ॥
 एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्ननसाऽपि वा ।
 षट्सहस्रं जपेन्मन्त्रं जुहुयाच्च सहस्रकम् ॥
 जुहुयाच्चरुणा वापि शतं पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रित ॥
 तद्देहपतने तस्यं सारूप्यं परमे पदे ।
 विद्या स्त्री राज्यवित्ताद्यं य यं कामयते हृदि ॥
 अन्यं देव नमस्कृत्वा रुवेसिद्धिमाप्नुयात् ।
 विना वे वैष्णवं मन्त्रमन्यमन्त्रान्विसर्जयेत् ॥
 तमेव पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत् सदा ।
 अन्यथा नाशमाप्नोति इह लोके परत्र च ॥
 अद्वितीयं यदा मन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् ।
 जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात् ॥
 सावित्री मन्त्ररत्नञ्च तथा मन्त्रद्वयं शुभम् ।
 सर्वमन्त्रं जपेत् पूर्वं ससिद्ध्यर्थं जपेत् सदा ॥
 अजपेत्तान्महामन्त्रानतु संसिद्धिमाप्नुयात् ।
 तस्माच्छक्त्या जपित्वैतान् पथान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥

विद्यान्वीवित्तराज्यादिरूपारोग्यजवार्धिनः ।
 पुष्याजप्रविल्वरक्ताञ्ज जातिदूर्वाङ्गुरैस्तदा ॥
 आरक्ताकरवीरैश्च हुत्वा सिद्धिमवाप्नुयुः ।
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिलह्रीनेन वैश्वधः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 सायं प्रातश्च जुहुयात् परमासं विजितेन्द्रियः ॥
 यावज्जीव जपेद्यस्तु भक्त्या राममनुष्मरन् ।
 सदारपुत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गं महीयते ॥
 षट्कारयुक्तं श्वाहान्तं रामास्यं सम्प्रकीर्तितम् ।
 सर्वापत्सु जपेन्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महाबलम् ॥
 चौराग्निशत्रुसम्बाधे तथा रीनभयेषु च ।
 तोयवातग्रहादिभ्यो भयेषु च समत्तिकम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्बाणपाणिन सुमह्यं बलम् ॥
 लक्षणानुचरं रामं ध्यात्वा राजसनाशनम् ॥
 सहस्रन्तु जपेन्मन्त्रं सर्वापद्गो विमुच्यते ।
 सूर्योदये यदा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै ॥
 तथैव रामस्मरणादिनाशं यान्युपद्रवाः ।
 एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं ज्ञायते नृप । ॥
 विधानं कृष्णमन्त्रस्य वक्ष्यामि शृणु पार्थिव । ।
 श्रीकृष्णाय नमो ह्येष मन्त्रः सर्वार्थसुधकः ॥
 कृष्णेति महद्वलं नाम यस्य वाचि प्रवर्त्तते ।
 भक्तीभवन्ति राजेन्द्र । महापातककोटयः ॥
 सकृत् कृष्णेति यो ब्रूयाद् भक्त्या वापि च मानव ।
 पापकोटिविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥

अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।

८ भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति नसंशयः ॥

गवाश्च कन्यकानाञ्चा ग्रामाणाञ्च युनानि च ।

दत्त्वा गोदां वरो कृष्णाय मुना च सरस्वती ॥

कावेरी चन्द्रभागादिस्नानं कृष्येति योऽसमम् ।

कृष्येति पृच्छकृज्जत्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥

कोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम् ।

भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा दह्यते तूलराशिवत् ॥

अगम्यागमनात्पापाद्भक्ष्याणाञ्च भक्षणात् ।

सकृत् कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥

सकृद् भूवाचकाः शब्दो ण्य निर्वृतिवाचकः ।

उभयोः सङ्गतिर्यत्र तद्ब्रह्मेत्यभिधीयते ॥

णकारश्च पकारश्च बलप्राणा बुभौ स्मृतौ ।

आत्मन्येती समायुक्तौ जगतीऽस्यापि कृष्णतः ॥

तस्मात् कृष्येति मन्वीऽयं वाचकः परमात्मनः ॥

कृष्येति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः ॥

त्रियः सतः प्राणपदात् श्रीकृष्ण इति वै स्मृतः ॥

एवमर्थं विदित्वैव पयान्मन्त्रं जपेद् बुधः ॥

सर्वकामप्रदत्वाच्च जीज कान्दर्पमुच्यते ।

नित्यानपाया श्रीशक्तिर्मणोरस्य प्रयुज्यते ॥

देवर्षिं नोरदस्तस्य गायत्रीं कन्दउच्यते ।

देवता रुक्मिणी भर्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः ॥

पूर्ववह्निधिना मन्त्रं पृथ्वीत्या वैशवाद्गुरोः ।

स्नानदस्त्रादिभिः शुद्धं कृत्वा कृत्वोर्ध्वं पुण्ड्रं धृत् ॥

तुलसीकानने रम्ये देशे वा प्राङ्मुखः शुभे ।
 कुशे कृष्णाजिने धामि पुष्पे वा शुभवासरे ॥ *
 समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामांश्च पूर्ववत् ।
 आदिवीजेन कुर्वीत षडङ्गेषु यथाक्रमम् ॥
 अङ्गुलीष्वपि तेनैव न्यासकर्म समाचरेत् ।
 मुखे वाङ्मोक्ष हृदये ध्वजं जान्वाद्य-पादयोः ॥
 विन्यस्य मन्त्रवर्णानि चक्रं न्यासं ततः कृतम् ॥
 पूर्ववन्मन्त्रपादीनि स्मरेच्छाभरणं न च ॥
 विचित्रशुभपर्यङ्गे दिव्यकल्पतरी रधः ।
 सुगन्धपुष्पसङ्घीर्णे भवतः सुविचित्रिते ॥
 तस्मिन् देव्या समासीनं रुक्मिण्या रुक्मवर्षया ।
 नीलोत्पलाभं कन्दर्पलावण्यं पद्मलोचनम् ॥
 चन्द्राननं जवापुष्परक्तहस्तपदाम्बुजम् ।
 नीलकुञ्चितकेशञ्च सुकपीलं सुनासिकम् ॥
 सुभ्रूयुगं सुविम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम् ।
 उग्रतासं दीर्घवाहुं पीनवक्षसमव्ययम् ॥
 निरङ्गचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम् ।
 श्रीवत्सकीस्तुभोजासं वनमानामहोरमम् ॥
 पीताम्बरं भूपणाढ्यं बालार्काभं सुकुण्डलम् ।
 हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभितम् ॥
 सौक्तिकाङ्कितनासायं कस्तूरीतिलकाञ्चितम् ।
 हरिचन्दननिम्बाङ्गं सदैवारूढयौदनम् ॥
 मन्दारपारिजातादिकुमुभैः फवलीकृतम् ।
 अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तुलसी वनमालया ॥

चक्रशङ्खसमेताभ्यामुद्बवाहुभ्या विराजितम् ।
 ° इतराभ्यां तथा देवी समाश्लिष्ट निरन्तरम् ॥
 अलङ्कृताभिः सत्यादिमहिषीभिः समावृतम् ।
 कालिन्दी सत्यभार्मा च मितविन्दा च सत्यवित् ॥
 सुनन्दा च सुशैला च जान्भवती सुलक्षणा ।
 एता महिष्य सप्रोक्ता लक्ष्णस्य परमात्मन ॥
 ताभिश्च राजकन्यानां सहस्रे परिषेवितम् ।
 तारकावृत्तराजैव गोभित निधिभिर्हृतम् ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्चयित्वा जपेन्मनुम् ।
 सालयामि च तुलसीवने वा स्थण्डिले हृदि ॥
 स्मृत्वा जपेत् त्रिसन्ध्यासु षट्सहस्रं मनु द्विज ।
 विष्णुतुल्यवपुं श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति इह लोके परत्र च ।
 विद्यार्थी वैष्णुगायन्त जपेत् ध्यायन् ऋतुत्रयम् ॥
 चुडुयात् कुसुमैः शम्भेर्विद्यासिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आयुष्कामी तु पृथ्वीं वत्सरान् क्षयुत जपेत् ॥
 ध्यायेच्छिशुतनुं लक्ष्णं तिनैर्दुर्त्यायुराप्नुयात् ।
 कन्यार्थी तु जपेत्सायं षोडशक्षयुत हरिम् ॥
 ध्यात्वा सहस्रं क्षुद्रवाह्नाजैर्मधुविमिश्रिते ।
 म्लियं लभेत् श्यामिमता रूपे दार्ययती सतीम् ॥
 सम्पत्कामो जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम् ।
 दारकाया सुधर्माया रघुमिच्छामगम्यतम् ॥
 गङ्गादिनिधिभौ गजकुनेरपि ममेवितम् ।
 शारादिभूपगैर्युक्तं गङ्गाद्यायुधधारिणम् ॥

ध्यात्वा संपूज्य होमं च जपधायुत सहस्रया ।
 अन्नवित्खदलैर्वापि होमं मधुविमिश्रितम् ॥
 शाश्वतीं श्रियमाप्नोति कुविरसदृशो भवेत् ।
 रूपलावण्यकामी तु राममण्डलमधिगम ॥
 ध्यायन् त्रिमासमयुतं जप्त्वा लावण्यवान् भवेत् ।
 एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं परिशीर्तितम् ॥
 अनन्तान् भगवन्मलान् वक्तुं शक्यं न ते मया ।
 वाराहं नारसिंहञ्च वामनं तुरगाननम ॥
 क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव । ।
 दुद्धारं प्रथमं बीजं आद्यं वाराहमुच्यते ॥
 पश्चात् तु धरणीबीजं लक्ष्मीबीजं ततः परम् ।
 योन् वोत्रानादितः कृत्वा पद्यान्मन्त्रं प्रयोजनम् ॥
 ओं नमो भगवते पद्याद्वाराहरूपाय भूर्भुवः ।
 सुपः पतयेति भूपतित्वं मे देहीति तदाप्स्यति ॥
 अङ्गुलीषु यथाङ्गेषु वोजिनाद्येन वै क्रमात् ।
 यथा सन्न्यासवद् भूत्वा पद्याद्व्यानं समाचरेत् ॥
 वृहत्तनुं वृहदुग्रीवं वृहदंष्ट्रं सुशीभनम् ।
 समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं हरिम् ॥
 रजताद्रिसमप्रस्थं शतपाहुं शतेक्षणम् ।
 उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समङ्गलिङ्ग्य मुजैर्मुदा ॥
 ब्रह्मादित्रिदशैः सर्वैः सनकाद्यैर्मुनीश्वरैः ।
 स्तूयमानं समन्ताच्च गीय मानञ्च किन्नरैः ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टीत्तरं शतम् ॥
 जप्त्वा लभेच्च भूपत्वं ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥

नमो यज्ञवराहाय इत्यष्टाक्षरको भंनु ।
 ° उक्तबीजत्रयं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ॥
 मूलमन्त्रमिदं प्राहुर्वाराहं मुनिपुङ्गवाः ।
 एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा भूमिपतिर्भवेत् ॥
 नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्विष्णुं विचिन्तयन् ।
 कमलैर्विल्वपत्रैर्वा जुहुयाच्च दशांशकम् ॥
 एवं सर्वत्र जप्त्वा सार्वभौमी भवेद्भुवम् ।
 राज्यं कृत्वा च धर्मण पञ्चाद्विष्णुपदं व्रजेत् ॥
 विधानं नारसिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रते । ।
 उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् ॥
 नृसिंह भोमण भद्रं सृष्टीर्म्त्युं नमाम्यहम् ।
 आर्यं ब्रह्मानुष्टुपच्छन्दो देवता च नृकेशरी ॥
 चतुश्चतस्र पट् पट्च पट्चतुश्च यथाक्रमात् ।
 शिरो ललाटे नेत्रेषु मुखबाह्वद्विसन्धिषु ॥
 सामेषु कुक्षौ हृदये गले पार्श्वद्वयेऽपि च ।
 अपराङ्गे ककुभे च न्यसेद्वर्णान्यनुक्रमात् ॥
 यार्योदंशाक्षरं यत्तु रहुद्धारं जपेत् सकृत् ।
 विन्दुना सहितं यत्तु नृसिंहं बीजमुचरते ॥
 अङ्गुलीषु तथाङ्गेषु न्यासन्तेनैव चोदितम् ।
 तदोन्मत्तद्वितः कृत्वा मन्त्रं पश्यान्नयोजयेत् ॥

श्री नमो भगवते नरसिंहाय ज्वानासाग्निने । दीर्घ-
 दृष्टायाग्निनेत्राय सर्वरक्षोघ्नाय सर्वभूतविनाशाय दृष्टदृष्टपच-
 पच रक्षणा इम्फट् स्वाहा । इति ज्वानामानिपाताननृ-
 सिंहाय नमः ॥ योजनेन्यामः पाहो श्रीं श्रीं श्रीं फट् ॥

अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मार्घं पङ्क्तिच्छन्दो नृसिंहो देवता
नृसिंहास्तमिदं वीजेनैव न्यासः ।

श्रीकारपूर्वो नृसिंहो द्विर्जयादुपरिस्थितः ।

त्रि सप्तकृत्यो जगुः स्यान्महाभयनिवारणम् ॥

अस्य ब्रह्मा त्र रुद्रश्च प्रह्लादश्च मङ्गपर्वयुः ।

तथैव जगति च्छन्दो देवता त्र नृकेशरी ॥

न्यासं वीजेन कुर्वन्ति ततो ध्यानं नृपोत्तमम् । ।

भाणिक्याद्रिसप्तप्रभं निजरुचा सन्तस्तरक्षोगणम्

जानुन्यस्तकराम्बुजं त्रिनयनं रत्नोल्लसद्भूषणम् ॥

बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रं मनिशब्दं द्रोणसत्स्वाननम् ।

ज्वालाजिह्वमुदयकेशनित्रयं वन्दे नृसिंहं प्रभुम् ॥

उद्यत्काटिरविप्रभं तरहरिं कीटिचपेगोज्वलम्

दंष्ट्राभिः सुमुखोज्ज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजे ।

निर्भिन्नासुरनायकन्तु शशभृत्सूर्याग्निनेत्रवयम्

विद्युद्दजिह्वसटाकलापभयदं वङ्गिं वहन्तं भजे ॥

कोपादानोलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्याग्निनेत्र-

यादादानाभिरक्तं प्रसभमुप्रति संभिषट्त्वेन्द्रगातम् ।

चक्रं शङ्खं सपाशाङ्गुगमुसलगदागार्ङ्गवाणाव्वहन्तम्

भीमं तीक्ष्णाग्रदंष्ट्रं मणिमयविविधाफल्गुमीडे नृसिंहम् ॥

महाभयेष्विदं ध्यानं सौम्यमभुवद्दृशेणु च ॥

सौवर्ण्यं मण्डपान्तस्यं पद्म ध्यायेत्तकेशरम् ।

पञ्चास्यवदनं भीमं सोमसूर्याग्निनीचनम् ॥

तरुणादित्यमङ्गागकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।

उपेयन्यासं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्रविराजितम् ॥

व्यात्तास्य भरुणीष्ठञ्च भीषणैर्नयनेर्युतम् ।

• सिंहस्कन्धानुरूपासं वृत्तायतचतुभुजम् ॥ ५

जपासमाङ्घ्रिहस्ताञ्ज पद्मासनसुसंस्थितम् ।

श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम् ॥

केयूराङ्गदहाराव्य नपुराभ्यां विराजितम् ।

चक्रगङ्गाभुयवरचतुर्हस्त विभु स्मरेत् ॥

वामाङ्घ्रे संस्थिता लक्ष्मी सुन्दरी भृषणान्विताम् ।

दिव्यचन्दनलिमार्ङ्गीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम् ॥

गृहीतपद्मयुगलमातुलुङ्गकरा चलाम् ।

एव देवीं नृसिंहस्य वामाङ्घोपरिसंस्थिताम् ॥

ध्यात्वा जपेत्तत्र नित्यं पूजयेच्च यथाविधि ।

शौ च्छ्रीं श्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः ॥

इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत् सर्वार्थदं मनुम् ।

अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत् सन्ध्यासु वाग्यतः ॥

अखण्डविल्वपत्रैश्च जुहुयादाज्यमिश्रिते ।

सर्वसिद्धिमवाप्नोति परमासं प्रयतो भवेत् ॥

देवत्वममरेगत्वं गन्धर्वत्वं तथा नृप ॥

प्राप्नुवन्ति नरः सर्वे स्वर्गं मोक्षञ्च दुर्लभम् ॥

यं यं कामयते चित्ते तं तमेवाप्नुयाद् ध्रुवम् ।

अङ्गाङ्गीं, तत्र, गणगङ्गी, नरसिंहस्य देवता ॥

तदेव बीजं शक्तिं श्रीर्मनोरम्यं विधीयते ।

न्यासमायेन बीजेन चार्चनं तुलसीदले ॥

सर्वोक्तविधिना पीठे पुजयित्वा समाहितः ।

परितः पूजयेद्दिशु गण्डं गङ्गरं तथा ॥

शेषञ्च पद्मयोनिञ्च त्रियं मायां धृतिं तथा ।
 पुष्टिं समर्चयेद्दित्तु ततो लोकिश्वरान् यजेत् ॥
 महाभागवतं दैत्यनाशकं देवमग्रतः ।
 एवं सम्पूज्य देवेशं नारसिंहं संनातनम् ॥
 तत्पदं समवाप्नोति मुदित सजनैः सह ।
 ऋषू रधवलं देवं दिव्यकुण्डलभूषितम् ॥
 किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम् ॥
 सूर्यकोटिप्रतीकाशं पूर्णचन्द्रनिभाननम् ।
 मेखलाजिनदण्डादिधारणं वटुरूपिणम् ॥
 कलधोतमयं पात्रं दधानं वसुपूजितम् ।
 पीठपकलशं वामे दधानं द्विसुजं हरिम् ॥
 सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैरुपासितम् ।
 एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं स्वासने च समाहित ॥
 विश्वे वामनायेति प्रणवादिनमोऽन्तकः ।
 इन्द्रार्पञ्च विराट्चन्द्रो देवता वामनः स्वयम् ॥
 सुधावीजं सुदीर्घन्तु धीज्जमाद्यन्तु वामनम् ।
 तेनैव तु पडङ्गाद्यं न्यासं श्लाघ्नीत वैष्णवः ॥
 दध्वन्नं पायसं वापि जुहुयात्प्रत्यहं द्विजः ।
 श्रीप्रासनाम्नी जुहुयादष्टीतरशतं गृह्ये ॥
 कुबेरसदृशः श्रीमान् भवेत्सद्यो न संशयः ।
 श्रीनमो वैष्णवे पतये महाबलाय स्वाहा ॥

इति वामनमन्तः ।

१ श्रुत्वा चैविक्रमं रूपं जपेन्नन्त मनन्यधोः ॥

मुक्ती बन्धाद्भवेत् सद्यो नात्र कार्या विचारणा ।

• हीं थीं थी वामनाय नम इति मूलमन्त्रः ॥

ब्रह्मार्पं चैव गायत्री देवता च त्रिविक्रमः ।

न्यासं बीजेन जपवानष्टोत्तरसहस्रकम् ॥

इति वामनमन्त्रस्य जपादन्नयतिर्भवेत् ।

उद्गीथप्रणवोद्गीथसर्ववागीश्वरेश्वर ! ॥

सर्ववेदमयाचिन्त्य ? सर्वं बोधय मे पित । ।

ॐ ऐं ह्यग्रीवाय नमः ॥

नित्यार्पं चैव गायत्री ह्यग्रीवोऽस्य देवता ।

न्यासं बीजेन कृत्वाथ पद्याद्ग्रानं समाचरेत् ॥

शरद्वशाद्ब्रह्मप्रभमश्वक्कं मुक्तामयैराभरणैरुपेतम् ।

रथाद्भगवद्वाञ्छितबाहुयुग्मं जानुद्वयनप्रसक्तं भजाम् ॥

गङ्गाभः शङ्खचक्रे करं सरसिजयोः पुस्तकं चानप्रहस्ते
विभ्रदृव्याख्यानमुद्रालसदितरकरी मण्डलस्यः सुधांशी ।

आसीनः पुण्डरीके तुरगवरशिराः पूरुषो मे पुराण.

श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसता मृग्यजुःसामरूपः ॥

एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं सन्ध्यासु विजितेन्द्रियः ।

सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवेदत्र न संशयः ॥

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।

जपेच्च जुहुयाच्चैवं सान्यैः शुभ्रैः सुतण्डुलैः ।

विद्यासिद्धिमवाप्नोति पश्चात्सं द्विजसत्तम ॥

अष्टादशानां विद्यानां ब्रह्मसतिसर्मा भवेत् ।

सहस्रारं ह्रं फडित्येवं मूलं सौदर्शनं मतुम् ॥

अद्विबुध्रोऽनुष्टुभस्य देवता च सुदर्शनम् ।

अवक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥
 विचक्राय सुचक्राय ज्वालौचक्राय वै क्रमात् ।
 पङ्क्तिषु च विन्यस्य पद्यादुद्धानं समाचरेत् ॥
 नमस्कृत्य स्वाहेति दशदिक्षु यथाक्रमम् ।
 चक्रेण सह बध्नीमीत्युक्त्या प्रतिदिशेत्ततः ॥
 त्रैलोक्यं रच रच हंफट् स्वाहेति वै क्रमात् ।
 अग्निप्रोकारंमन्त्रोऽब्रं सर्वरक्षाकरं परः ॥
 ओं मूर्ध्नि सं मूर्ध्नि ह मुखे स्वाहमधीत्यतः ।
 रङ्गो हन्तुं जान्वाद्यं फट् पदद्वयसन्धिषु ॥

कल्पान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तम्
 रक्ताक्षं पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदम्भीमदंद्राजहासम् ।
 शङ्खं चक्रं गदाजं पृथुतरमुसलं चापपाशाङ्कुशाद्यम्
 विभ्राणन्दीर्भिराद्यं मनसि सुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥
 ओं नमो भगवते महामुदर्शनाय हंफट् ।
 इति षोडशाक्षरं इति सुदर्शनविधानम् ॥

इति हारीतस्मृतौ विगिष्टधर्मशास्त्रे भगवन्मन्त्र-
 विधानं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विशीराराधनं परम् ।
 प्रत्युपै सहस्रीत्याय सम्यगाचम्य वारिणा ॥
 आत्मानं देहभ्रैशञ्च चिन्तयेत् संयतेन्द्रियः ।
 ज्ञानानन्दमयो नित्यो निर्विकारो निरामयः ॥
 देहेन्द्रियात्परः साक्षात्त्वञ्च विंगात्मको ह्यहम् ।
 अस्मिन् देशे यस्मान्यस्य जेपभूती हि शक्तिः ॥
 शुक्रशीणितसम्भूते जरारीगादुपद्वे ॥

मेदीरक्तास्थिमांसादिदेहद्रव्यसमाकुले ॥
 मलमूत्रवसापङ्के नानादुःखममाकुले ।
 तांपत्रयमंहावज्जिदध्यमानेऽनिशमृशम् ॥
 द्रुपणत्रयंकृष्णाहिवाधमाने दुरत्यये ।
 क्लिष्ट्यामि पापभूयिष्ठे कारायहनिभे शुभे ॥
 बहुजनमबहुक्लेशगर्भवासादि दुःखिते ।
 वसाभि सर्वदोषाणामलये दुःखभाजने ॥
 अस्मादिमोक्षणायैव चिन्तयिष्यामि केशवम् ।
 वैकुण्ठे परमव्योम्नि दुग्धाब्धौ वैष्णवे पदे ॥
 अनन्तभोगिपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ।
 इन्द्रनीलविभांश्यामं चक्रगह्वरगदाधरम् ॥
 पीताम्बरधरं देवं पद्मपत्रायतेक्षणम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरक्तं सर्वाभरणभूषितम् ॥
 चिन्तयित्वा नमस्कृत्वा कीर्त्तयेद्दिव्यनामभिः ।
 सद्दीर्घं नामसाहस्रं नमस्कृत्वा गुरुनपि ॥
 तुलसीं काञ्चनं गान्धवं संसृश्याथ समाहितः ।
 दूराद्बहिर्विनिष्क्रम्य शुची देशे च निर्जने ॥
 कर्णस्य ब्रह्मसूत्रसु गिरः प्राहृत्य वाससा ।
 कुर्यान्मूत्रपुरीषे च धीवनोच्छ्रामयर्जितः ॥
 अहन्मुद्गमुखी रात्रौ दक्षिणाभिमुखस्तथा ।
 समाहितमना मौनी तिष्णमृते विस्मृजेत्ततः ॥
 उत्थाय तन्द्रितः शौचं कुर्यादभ्यर्तुर्नर्जनेः ।
 गन्धलेपघण्टकरं यथासद्व्यं सृदा शौचः ॥
 अहंप्रसृतिमप्यन्तु गृहं दद्याद्यथोक्तवत् ।

घडपाने विनिङ्गे तु सव्यहस्ते तथा दश ॥
 उभयोः सप्त दद्याच्च तिस्रस्त्रिस्रस्रस्र पादयोः ।
 आजहान्मणिवन्धात् प्रक्षाल्य शुभवारिणा ॥
 उपविष्टः शुचौ देशे अन्तर्जानुकरंस्तथा ।
 पवित्रपाणिराचामेत् प्रसृतिस्थः स वारिणा ॥
 त्रिः प्राश्याद्दृष्टमूलेन द्विधोन्मृज्य कपोलकौ ।
 मध्यमाङ्गुलिभिः पद्याद्विरीठौ मृजयेत्तथा ॥
 नासिकौष्ठान्तरं पथात् सर्वाङ्गुलिभिरेव च ।
 पादौ हस्तौ शिरस्यैव जलैः संमार्जयेत्ततः ॥
 अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेत्क्षौ नासिकापुटौ ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुःश्रोत्रे जले स्पृशेत् ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठनाभिश्च तलेन हृदयन्ततः ।
 सर्वाङ्गुलिभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च ।
 नामभिः केशधायैश्च यथासिद्धप्रमुपस्पृशेत् ॥
 द्विराचामेत्सु सर्वत्र विष्णुमूर्तोत्सर्जने त्रयम् ।
 सामान्यमेतत् सर्वेषां शौध तु द्विगुणोदितम् ॥
 आचम्यातःपरं मौनी दन्तान् काष्ठेन शोधयेत् ।
 प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि कपायं तिक्तकण्टकम् ॥
 कनिष्ठाग्रमितस्य लं द्वादशाङ्गुलमायतः ।
 पर्वधः कृतकूर्चैर्न तेन दन्तान्निर्कर्षयेत् ॥
 अर्षां द्वादशगण्डूपैः वक्तुं संगीधयेद्द्विजः ।
 सुखं संमार्जयित्वाथ पद्यादाचमनं चरेत् ।
 पवित्रपाणिराचम्य पथात् स्नानं समाचरेत् ॥
 ततः ततः ततः ततः ततः ततः ततः ततः

- तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कालेवरे ॥
अभिमन्त्र्य जलं पश्चान्मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
निमज्ज्य 'तुलसीभिन्त्रं' जलं समाशयेत्ततः ॥
आचम्य मांजनं कुर्यात् कुशैः सतुलसीदलैः ।
पौरुषेण तु सूक्तेन आपोहिष्ठादिभिस्तथा ॥
- निमज्ज्याप्सु जले पश्चात्तिवारमधमर्षणम् ।
उत्थाय पुनराचम्य पश्चादप्सु निमज्ज्य वै ॥
मन्त्ररत्नं त्रिवारं तु जपेदुध्यायन् सनातनम् ।
पिवेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ॥
आचम्य तर्पयेद्देवान् पितॄनपि विधानतः ।
- निष्पीड्य कूले वज्रं तु पुनराचमनं चरेत् ॥
धोतवस्तं सौत्तराद्यं सकोपोनं धरेन्मृतम् ।
निमज्जगिखुकच्छस्तु दिराचम्य यथाविधि ॥
धारयेद्दूर्ध्वं पुण्ड्राणि मृदा शुभ्राणि वैष्णवः ।
श्रीकृष्णतुलसीमूलमृदा वापि प्रयत्नतः ॥
मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयथ ललाटादियु धारयेत् ।
नामिकामूनामारभ्य विभ्रवाक्षीपदाकृति ॥
सान्तरालं भयेत् पुण्ड्रं दण्डाकारं तु या यथा ।

एकैकमञ्जलि दत्त्वा पथादाचमन चरेत् ।
 श्रीशंखाराधनार्थं वै कुर्यात् पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 तुलसीविल्वंपत्राणि दूर्वा कौशियमेव च ।
 त्रिष्णुकान्तं मरुवकं केशाम्बुददल तथा ॥
 उशीरं जलतिकुसुमं कुन्दञ्चैव कुरन्दकम् ।
 शमीञ्चम्पाङ्गदम्बञ्च च्युतुमुष्पं च माधवीम् ॥
 पिप्पलस्य प्रवालानि जाम्बव पाटलं तथा ।
 आस्फोटं कुटजं लोभ्रं कर्णिकारञ्च किंशुकम् ॥
 नीपार्जुने शिशपञ्च श्वेतकिंशुकनामकम् ।
 जम्बीरं मातुलङ्गं च यूथिकारचयं तथा ॥
 पुन्नागं वकुलं नागकेशरागीकमल्लिका ।
 शतपत्रं च हारिद्रं करवीरं प्रियङ्गु च ॥
 नीलोत्पलं तूत्पलञ्च नन्द्यावर्तञ्च कौतकम् ।
 घटजं स्थलपद्मं च सर्वाणि जलदानि च ॥
 तत्कालसम्भवं पुष्पं गृहीत्वाय गृहं विशिष्टम् ।
 वितानादियुते दिव्यधूपदीपैर्विराजिते ॥
 चन्दनागरुकसूरी कर्पूरामोदवामिते ।
 त्रिचित्ररङ्गवन्ध्याद्यैर्मण्डपे रत्नपीठके ॥
 विस्तीर्णपुष्पपर्षङ्गे देव्या सहितमप्युतम् ।
 सन्निधा वासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थित ॥
 प्राणायामविधानेन भृतशक्तिं विधाय च ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा पराट्टध्यानं यद्योत्तमम् ॥
 परध्यायि स्थितं देयं लक्ष्मीनारायणविभुम् ।
 पराभिः शक्तिभिर्युक्तं भृत्नीलायिमन्त्रादिभिः ॥

अनन्तविहगाधीशसैन्याद्यैः सुरसत्तमैः ।
 चण्डाद्यैः कुमुदाद्यैश्च लोकपालैश्च सेवितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नानारत्नविभूषणम् ।
 वामाङ्गस्थश्रिया युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥
 मन्वरत्नविधानेन न्यासमुद्रादिकर्मकृत् ।
 पञ्चौपनिषद् न्यासं कुर्यात् सर्वत्र क्रम्यसु ॥
 श्रीं भीशाय नमः परायेति परमेष्ठप्रात्मने नमः ।
 श्रीं यां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः ॥
 श्रीं रां नमः परायेति ततो विश्वात्मने नमः ।
 श्रीं वामनः परायेति स्रनिवृत्त्यात्मने नमः ॥
 श्रीं लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः ।
 शिरोनासाग्रहृदयगुह्यपादैषु विन्यसेत् ॥
 यथाक्रमेण तन्मन्त्रान् पञ्चाङ्गेषु क्रमान्त्यसेत् ।
 तन्मूद्रया तदावाह्य दद्याद्दासनमेव च ॥
 पादाध्याचमन स्नानपात्राणि स्थाप्य पूजयेत् ।
 पूरयित्वा शुभजलं पात्रेषु कुसुमैर्युतम् ॥
 द्रव्याणि निक्षिपेत् तेषु मङ्गलानि यथाक्रमात् ।
 उशीरं चन्दनं कुष्ठं पादपात्रं विनिक्षिपेत् ॥
 विष्णुत्क्रान्तञ्च दूर्वाञ्च कौशेयान् तिनसर्पपान् ।
 अक्षतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यं पात्रे विनिक्षिपेत् ॥
 ज्ञातीफलञ्च कर्पूरमेलाञ्चाचमनीयके ।
 भकरन्दं प्रवालञ्च रत्नं सीवर्णमेव च ॥
 तानि दद्यात् स्नानपात्रे धात्रीं सुरतरुं तथा ।
 द्रव्याणामप्यलाभे तु तुनसीपत्रमेव च ॥

चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिश्चिपत् ।
 दर्शयेत् सुरभेर्मुद्रां पूजयेत् कुसुमत्रैः ॥
 अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्निवेदयेत् ।
 अनन्तं चौद्धरण्यां च दद्यात्पाद्यादिकं तथा ॥
 तत्पात्रञ्चालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 सौवर्णानि च रौप्याणि ताम्रकास्थानि योजयेत् ॥
 पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं विशिष्यते ।
 शङ्खोदकं सदा पूतमतिप्रियतरं हरे ॥
 उद्धरिण्यां जलं दद्यान्नाप्सु शङ्खं निमज्जयेत् ।
 अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नं च वा यजेत् ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत् ।
 पुनराचमनं दत्त्वा पादपीठं निवेदयेत् ॥
 दन्तधावनगण्डप्रदर्पणालोचनं तथा ।
 निवेद्याभ्यङ्गनं तैलेनीर्हत्तं केशरञ्जनम् ॥
 सुखोष्णितजले स्नानं पुनरुद्धर्तनं हरेत् ।
 कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना ॥
 उद्धृत्य गन्धतीयेन स्नापयेच्च पुनस्ततः ।
 स्नानपालोदकं पद्यादादाय कुसुमैः सह ॥
 पीरूपेण तु सूक्तेन स्नापयेत्कामलापतिम् ।
 मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्निराजयेत्तदा ॥
 वस्त्रञ्चैर्वापवीतञ्च दद्यादाभरणाणि च ।
 कस्तूरीतिलकं गन्धपुष्पाणि सुरभीनि च ।
 अन्तर्निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ॥
 पार्श्वयोरर्द्धधरणी मन्त्रिण्य पतितां स्थाया ।

विमलोत्कर्षणीत्यापः पूर्वमेव प्रकीर्त्तिताः ॥
 चण्डादि द्वारपालांच कुमुदादींस्तथार्चयेत् ।
 वासुदेवः सीरपाणिः प्रद्युम्नश्च उषापतिः ।
 दिक्षु कोणेषु तत्पत्न्यो लक्ष्मीरेव रती उषा ॥
 द्वितीयावरणं पद्मान्किशवाद्याः संगक्तयः ।
 संकर्षणादय पद्मान्मत्स्यकूर्मादय स्तथा ॥
 श्री. लक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलालया ।
 रमा वृषाकपिर्धन्या वृत्तिर्विज्ञान्तदेवता ॥
 शक्तयः कीशवादीनां सप्रोक्ताः परमे पदे ।
 हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा त्रयी सुखा ॥
 सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशोनां च सुलक्षणा ।
 सङ्कर्षणादिमूर्त्तीनां शक्तयः समुदाहृताः ॥
 वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मी सुखालया ।
 भार्गवी च तदा सीता रिवती रुक्मिणी प्रभा ॥
 मत्स्यकूर्मादिमूर्त्तीनां शक्तयः सम्प्रकीर्त्तिता ।
 एषं संगक्तयः पूज्याः कीशवाद्या सुरेश्वराः ॥
 पद्मात्मशक्तयः पूज्या यक्रमद्वादिहेतयः ।
 गढं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गं च मुसलं हलम् ॥
 बाणश्च खड्गखेटं च च्चुरिका दिव्यहेतयः ।
 भद्रा सौम्या तथा माया जया चं विजया गिवा ॥
 सुमङ्गला सुनन्दा च द्विता रम्या सुरक्षिणी ।
 शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः सनातनाः ॥
 वृष्टिर्नोकीश्वराः पूज्याः साध्याय समरुहणाः ।
 एवमावरणं सर्वमर्चयेत्परमात्मनः ।

पुनरर्घ्यादिकं दत्त्वा धूपदीपैर्निवेदयेत् ॥
 ' प्रदग्दीच्याञ्च सदृशं नागराजं तथापरे ।
 पुरतो वै नयेत् यच्च पूजयेच्छक्तिभिः सह ॥
 चेनापतेः क्षत्रवतीं नागराजस्य वारुणीम् ।
 भद्राञ्चलां तथा यस्य पूजयेद्वैशेखोत्तमः ॥
 गुग्गुलुं महिषाक्षीञ्च सालनिर्यासमेव च ।
 अगुरुं देवदारुञ्च उशीरं श्रीफलं तथा ॥
 झीवेरं चन्दनं सुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते ।
 गवाजिप्रुनं च संयोज्य दद्याद्दुधूपं सुवासितम् ॥
 कार्पासमाकां घ्रीमञ्च शाकलीक्षीरकोष्ठवम् ।
 अम्भोजं कौटजं काशतूलिकाष्टाङ्गमुच्यते ॥
 गवाज्यं तिलतैलं वा कुसुमैश्च सुवासितम् ।
 संयोज्य वस्त्रिणा दीपं भक्त्या विष्णोर्निवेदयेत् ॥
 नैवेद्यं शुभहृद्यान्नं पायसापूपसंयुतम् ।
 फलैश्च भक्ष्यभोजैश्च पानकैर्व्यञ्जनैः सह ॥
 गवाजप्रञ्च दधि क्षीरं शर्कराञ्च निवेदयेत् ।
 शुद्धं हविष्यं हृद्यञ्च सुरुच्यं वै निवेदयेत् ॥
 यच्छास्त्रेषु निषिद्धं तु तत्रयत्नेन वर्जयेत् ।
 कीदृवं चीलकं लुब्धं यावनालं तदासितम् ॥
 निष्पावंश्च मसूरञ्च तुच्छधान्यानि सर्वशः ।
 मुक्तं पशुं पितं रूचं यज्ञे कर्मणि वर्जयेत् ॥
 वर्जयेदारनालञ्च मद्यमांससमानि च ।
 निर्यासान्वर्जयेत् सर्वान्विना हिह च गुग्गुलुम् ॥
 छत्राक्तं मूलकं शीघ्रं कार्ष्णं लशुनं तथा ।

कुम्भीदलञ्च पिष्ट्याकं श्वेतवृन्ताकमेव च ॥
 आत्रञ्च नालिकाशाकं नालिकेर्याख्यमेव च ।
 विल्वञ्च शणपुष्पञ्च भूस्त्रुणं भौतिकं तथा ॥
 कोशानकीं विस्वफलं मद्यमांससर्मानि च ।
 अभक्ष्याण्यपिशपाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 कालिङ्गं कतकं विल्वफलं जन्तुफलं तथा ।
 वशाङ्गुरमलावुञ्च तालहिन्तालके फले ॥
 अश्वत्थं प्लक्षनीपञ्च वटमारग्वधं तथा ।
 कलम्बिका च निर्गुण्डिमुण्डिवात्ताकमेव च ॥
 ऊपरं लवणञ्चैव श्वेतञ्च वृहतीफलम् ।
 नखचर्मातकञ्चैव चिञ्चिलञ्चैति यत्नत ॥
 विज्ञेयानि च भक्ष्याणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 श्लेष्मातकञ्च विड्जानि प्रत्यक्षलवणं तथा ॥
 अविर्दशा वगोचीरमवत्साया स्तथाविकम् ।
 ओद्गमेकशफञ्चैव पशुनां विड्भुजामपि ॥
 अतिदीर्घं तथा तम् करनिर्गन्धितन्दधि ।
 ताम्ब्रेण संयुतं गन्धं चीरञ्च लवणान्वितम् ॥
 घृतं लवणसंयुक्तं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 सुपात्रञ्च शुङ्गानञ्च शर्करामधुसंयुतम् ॥
 मरौचिमिश्रं दध्यन्त्रं पायसान्नं फलैः सह ।
 तुलसीदन्सन्मिश्रं जले. सम्पीड्य दास्यतः ॥
 अष्टाविगतिवारन्तु मूलमन्वाभिमन्तितम् ।
 मुद्राञ्च सौरभेयीन्तां दर्शयेन्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 सुधाधिममृतं बीजं चिन्तयन् परमात्मनः ।

दद्यात् पुष्पाञ्जलि पश्चाद्दशवार समाहित ॥

पेपणक्रियया पूर्वमन्त्रमस्मै निवेदयेत् ।

शतवार जपेन्मन्त्र घण्टाशब्द निनादयन् ॥

जपेत्पीयूषदेवत्यान्मन्त्रानेकाग्रचेतसा ।

हरेर्भुक्तवत पश्चाद्दद्याद्दारि सुवासितम् ॥

पश्चादाचमन दद्यात्तैर्गन्धविमिश्रितैः ।

अन्नाप्रर्चापीरुषस्यास्य संज्ञस्य सुरसत्तमान् ॥

विष्णुर्पितृचतुर्भागं क्रमाद्भव्यस्य चार्पयेत् ।

अनन्तताच्छेनेशपवित्राणा निवेदयेत् ॥

तीर्थेन सहित हव्य पृथक् पात्रेषु निक्षिपेत् ।

सर्वेषा वारिपूर्वेण पश्चात् पुष्पाञ्जलिस्वरित ॥

नीराजन ततो दत्त्वा ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।

प्रणमैश्च ततो भक्त्या रम्यै स्तोत्रैः शुभाह्वयै ॥

प्रसार्य बाहुपादौ च बद्धे नाञ्जलिना सह ।

सुवन् सुतिभिरेव तु प्रणामी दीर्घ उच्यते ॥

नत्वा दीर्घप्रणामैश्च सुत्वा सुतिभिरेव च ।

सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलि तत ॥

सूक्तैश्च विष्णुदेवत्वैर्नामभिः शार्ङ्गिणस्तथा ।

तत शुभासने स्थित्वा जपेन्मन्त्रमनुत्तमम् ॥

न्धासंमुद्रादिपूर्वेण ध्यायन्कैः कमलेक्षणम् ।

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥

जम्बा पुष्पाञ्जलि दद्यादाद्याशक्त्या च मन्वते ।

नमोद्योगेन देवेभ्य इष्टिभ्यः कमलेक्षणम् ॥

मनसुवाचयित्वाग्निं समाधीं धिरमनः कथाम् ।

प्रातरौपासनं कृत्वा तत्र होम समाचरेत् ॥
 आज्ञेन चरुणा वापि समिद्धिर्वा च यज्ञियैः ।
 तण्डुलैष्टैर्मिश्रैर्वा विल्वपत्रैरथापि वा ॥
 तिलैर्वा कुसुमैर्वापि यवैर्मिश्रभिरेवं वा ।
 यन्नरूप हरि ध्यात्वा सर्ववेदमयं विभुम् ॥
 दिव्याभरणसम्पन्नं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 वरदं पुण्डरीकाक्षं त्र्यम्बाङ्गस्थश्चिप्र हरिम् ॥
 यज्ञस्वरूपिणं वज्रो ध्यायन् मन्त्रद्वयेन च ।
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैरेकैकेनाहुतिं तथा ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 वेङ्कटपार्षदं सर्वे हुत्वा चैव ततो बलिम् ॥
 क्षिपेच्चतुर्विधान् भूतानुद्दिश्य च ततो भुवि ।
 आचम्य पूजयेत्पश्चात्तदीयान् सुसमाहित ॥
 तैश्च प्रणम्य भक्त्याथ सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 वेदमध्यापयेच्छत्रया धर्मशास्त्रञ्च सहिता ॥
 सात्विकानि पुराणानि शैतिहासानि वैष्णव ।
 सर्वोपनिषदामर्थं सद्भिः सह विचिन्तयेत् ॥
 योगक्षेमाद्यहृद्भिश्च कुर्याच्छत्रया यथाहृतं ।
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वर्णा यथाक्रमम् ॥
 आद्यास्त्रयो हिजा प्रोक्ता स्तेषां वै मन्त्रसत्क्रियाः ।
 सर्वर्णभ्यः सर्वर्णान् जायन्ते हि सजातयः ॥
 तेषां सङ्करयोगाद्यप्रतिलोमानुलोमनाः ।
 विमान्मूर्धाभिपिक्तसु क्षत्रियायामजायत ॥
 वैश्यायान्तु तद्याम्बुषी निषाद शूद्रया तथा ।

राजन्याद्वैश्यशूद्रान्तु माहिष्यीयो तु तौ ऋतो ॥
 शूद्रां वैश्यात् तु करणस्थिरैर्वा तेषु लोमजा ।
 विप्रायां क्षत्रियात् सूतं वैश्याद्वैदेहिकस्तथा ॥
 चण्डालस्तु तथा शूद्रात्सर्वकर्मसु गर्हितः ।
 भागध क्षत्रियायां वै वैश्या क्षत्रात् तु शूद्रतः ॥
 शूद्रादयोगवं वैश्या जनयामास वै सुतम् ।
 'रथकार' करणान्तु माहिष्येण प्रजायते ॥
 असत्सन्ततयो ज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजा ।
 प्रतिलोमासु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्मणाम् ॥
 एतेषां ब्राह्मणाद्याथ षट्कर्मसु नियोजिता ।
 त्रिकर्मसु च चंचिशावेकस्मिन् शूद्रयोनिजः ॥
 प्रतिग्रहश्च वृत्त्यर्थं ब्राह्मणस्तु समाचरेत् ।
 असदेयासर्ता प्रोक्तं निषिद्धं तद्विवर्जयेत् ॥
 पापगडाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोमजाः ।
 कुलटाय विकर्मस्या असत परिकीर्तिताः ॥
 लवण तिलकार्पासं चर्मच तपुसीमकम् ।
 आयसं मधुमासश्च विषमसं घृतं रुजम् ॥
 किल्बिषं गजमुद्गरं सर्यपं जलमेव च ।
 दणकाष्ठश्च कृष्णाण्डं शिगपाश्च विवर्जयेत् ॥
 महिषीं गर्दभस्यैव वाजिनस्तं तथा विक्रमः ।
 दामोमजां यानवृथा न पशानदुहन्तानाम् ॥
 एवमाद्य ममदृश्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 धान्यं यामांसि भूमिश्च सुपर्णं रथमेव च ॥
 पुष्याणि फलमूलाश्च मदृश्यं मुनिभिः धृतम् ।

सर्वत्र परिगृह्णीयाद्भूमिं धान्यं फलाधिकम् ॥
 भूमि यस्तु प्रगृह्णाति भूमि यस्तु प्रयच्छति ।
 तावुभौ पुण्यकर्माणौ नियती स्वर्गगामिनो ॥
 धान्यं करोति दातारं प्रगृहीतारमेव च ।
 धान्यं नृपवरत्रेह । इहलोके परत्र च ॥
 तस्माद्धान्यं धरिनीञ्च प्रतिगृह्णीत सर्वतः ।
 कुसुमधान्य एव स्यात् कुसुमधान्यवान् नृप ! ॥
 ग्रीलोच्छेनापि वा जीवेच्छेयानिषां परो वरः ।
 जीवेद्यायावरेणैव विप्रः सर्वत्र सर्वदा ॥
 वज्रं यित्वेव पापण्डान् पतिताधान्यदैविकान् ।
 कृषिणा वापि जीवेत् सतां चानुमतेन वा ॥
 न वाहयेदनडुहं क्षुधार्तं यान्तमेव च ।
 तस्य पुंस्त्वं महित्वेव वाहयेद् द्विजपुङ्गव ॥
 कर्मलोप मकुर्वन्वै कृषिं कुर्वीत वै द्विजः ।
 हरे पूजां यथाकालं कृषिलोपे समाचरेत् ॥
 न ब्राह्मणं सन्त्यजेद्विप्रं स्तथा यज्ञादिकर्म च ।
 आपद्यपि न कुर्वीत सेवुं वाणिज्यमेव च ॥
 असत्यतियहं स्तियं तथा धर्मस्य विक्रयम् ।
 अन्यायोपार्जितं दृश्यमापद्यपि विवर्जयेत् ॥
 भृतकाध्यापनं चैव सदासत्कर्मभावंनम् ।
 प्रौतये वासुदेवस्य यद्दत्तमसतामपि ।
 महाभागवतस्पर्शान्तत्सदित्युच्यते बुधैः ॥
 तापादीन् पञ्च सस्कारां स्रग्धाकारै स्त्रिभिर्युत ।
 हरेरनन्यशरणी महाभागवतं स्मृतं ॥

यच्चरात्रसमूतानां तामसानां दिवोकसाम् ।
 तेषां यत्प्रीतये दत्तं तथा यद्यपि वर्जयेत् ॥
 बृहस्पती तथा वायुर्दुर्गागणसुभैरवा ।
 यमः स्कन्दी नैऋतश्च तामसा देवता स्मृता ।
 एव विशुद्धिं द्रव्यस्य ज्ञात्वा गृह्णीत सत्तम ॥
 कृपिभ्यु सर्ववर्णानां सामान्यो धर्म उच्यते ।
 प्रतिग्रहसु विप्राणा राज्ञा क्षमापालन तथा ॥
 कुसीदञ्चैव वाणिज्यं विशामिव प्रकीर्तितम् ।
 सेवावृत्तिस्तु शूद्राणा कर्मिर्वा सम्प्रकीर्तिता ॥
 अशक्तस्तु भवेद्राजा पृथिव्या परिपालने ।
 जीवेहापि विशा वृत्त्या शूद्राणां वा यथासुखम् ॥
 कृपिर्भूति पाशुपाल्यं सर्वेषा न निषिध्यते ।
 स्तेयं परस्त्रीहरणं हिंसा कुहककौशिके ॥
 म्लोमद्यमासलक्षणविक्रयं पतितं फलम् ।
 अपकृष्टनिकृष्टानां जोषितं गिन्यकर्मभिः ॥
 हीनस्तु प्रतिलोमानामहीनं मनुलोमिनाम् ।
 चर्मवैणवउत्स्राणां हिंसाकर्मच नेजनम् ॥
 माणिक्यं वपनाग्निञ्च मद्यमासक्रिया तथा ।
 सारथ्यं वाहकानाञ्च रथानां भुञ्जतामपि ।
 एवमादि निषिद्धं यत्रातिनेम्यं तदुच्यते ।
 यत्सोम्यगिन्यं लोकेऽग्निन् सोम्यं तदनुलोमकम् ॥
 गृह्णात्सौम्यलोमानां गिन्यं सोम्यमिहोच्यते ।
 न्यायेन पालयेद्राजा पृथिवीं शान्तमार्गता ॥
 स्वराद्रुतधर्मैश्च सदा पञ्चभागनिदधे ।

राज्ञा राट्टकृतं पापमिति धर्मविदो विदुः ॥
 तस्मादपापसंयुक्तां यथा संरक्षयेद्भुवम् ।
 अग्निदङ्गरदक्षोरं हिंस्रं दुष्टं तमेव च ॥
 धूर्तं पतितमित्यादीन् हन्यादेवाधिचारयन् ।
 अद्भयित्वा श्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै ॥
 प्रवासयेत् स्वराट्टात्तु ब्राह्मणं पतितं नृप ।
 कुलटां कामचारेण गर्भघ्नो भर्तृहिंसकाम् ॥
 निष्ठात्तकर्णनामोष्ठीं कृत्वा नारीं प्रवासयेत् ।
 न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविवर्धनम् ।
 अदण्डान् दण्डयन् राजा तथा दण्डानदण्डयन् ॥
 अथगो महदाप्नोति नरकं चाधिगच्छति ।
 दिग्दण्डस्वयं वाग्दण्डो धनदण्डो बधस्तथा ॥
 ज्ञात्वापराधं देवं च जनं कालमदीऽपि वा ।
 वयं कर्म च वित्तञ्च दण्डं न्यायेन पातयेत् ॥
 निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वद्भिः सह पाथिव ।
 गुरुणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघीर्लघुम् ॥
 व्यवहारान् स्वयं पश्यन् कुर्यात् सभ्यैर्हृतोऽन्वहम् ।
 मिथ्यापवादशुद्धार्थं पञ्च दिव्यानि कल्पयेत् ॥
 ज्ञात्वा शुहेषु दिव्येषु शुद्धान्वै मानयेत्तथा ।
 तन्मिथ्याशंसिनं दुष्टं जिह्वाच्छेदेन दण्डयेत् ॥
 अपद्रव्यादिहरणं परदारामिमर्शनम् ।
 यः कुर्यात् तु बलात् यस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तित ॥
 यो गच्छेत् परदारान् बलात्कामाच्च वा नरः ।
 सर्वान्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदञ्च दापयेत् ॥

दहेत्केटाग्निना देह गुरुस्त्रोगामिनं तदा ।
 ब्रह्मघ्नं च सुरार्पं वा गोस्त्रीबालनिपूदनम् ॥
 देवविप्रस्त्रहर्तारं शूलमारोपयेन्नरम ।
 दैवतं ब्राह्मणं गाञ्च पितृमातृगुरुंस्तथा ॥
 पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं स्मृतम् ।
 तेषामुपरि हस्तं तु दोषाणो ऽच्छेदन्तु कामतः ॥
 प्रत्येकं दण्डनं कुर्यादुर्वृत्तस्य परस्त्रियाम् ।
 चुम्बने तालुविच्छेदो ही हस्तौ परिरम्भणे ॥
 हसास्याङ्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे क्लियः ।
 दाहयेत्तप्ततैलेन हस्तमुद्य्या च ताडनम् ॥
 सुरतं याचमानस्य जिह्वाच्छेदं च कामतः ।
 कामेद्भितेषु सर्वत्र तास्त्रोद्य दहनं स्मृतम् ॥
 दृष्ट्वा मुहुः प्रेरणे तु नेत्रयोः स्फोटनं चरित् ।
 मानकूटं तुलाकूटं कूटसाध्यकृतां नृणाम् ॥
 सहस्रं दापयेद्दण्डं वृत्त्या स्वस्यापनायने ।
 येषु केषु च पापेषु शरीरे दण्डनं स्मृतम् ॥
 तेषु तेष्वङ्गनेनैव अत्ततो ब्राह्मणो व्रजेत् ।
 पापानिबाह्वयित्वाभ्य मुण्डयित्वा शिरीरुहान् ॥
 सर्वमन्तराणं कृत्वा राष्ट्रात् सम्यक् प्राप्स्येत् ।
 अवेण्वं विकर्मस्वं हरिवासरभोजनम् ॥
 ब्राह्मणं गार्दभं यानमारोप्येय त्रिवृत्सयेत् ।
 न्यायेन पालयेद्राजा घर्मान् पद्भाग माहुरित् ॥
 त्रिभागमाहुरेद्वान्याहनात् पद्भागमेव च ।
 गोमूहिरस्थनागोभिर्धान्यरत्नविभूषणैः ॥

पूजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या पोषेच्च विशेषतः ॥
 विम्बानि स्थापयेद्विष्णोर्ग्रामेषु नगरेषु च ।
 चैत्वान्द्यायतनान्यस्य रम्यान्विव तु कारयेत् ॥
 वसुपुष्पोपहारौघं भूधेन्वादिं समर्पयेत् ।
 इतरेषां सुराणां च वेदिकानां जनेश्वरः ॥
 धर्मतः कारयेद् यद्य चैत्वान्द्यायतनानि तु ।
 वापी कूपतडागादि फलपुष्पवनानि च ॥
 कुर्वीत सुविशालानि पूर्वकान्यपि पालयेत् ।
 फलितं पुष्पितं वापि वनं च्छिन्द्यात्तु यो नरः ॥
 तडागचेतुं यो भिन्द्यात् तं शूलेनानुरीहयेत् ।
 अग्निदं गरदं गीघ्नं बालस्त्रीगुरुघातिनम् ॥
 भगिनीं मातरं पुत्रीं गुरुदारान् सुषामपि ।
 साध्वीं तपस्विनीं वापि गच्छन्तंमतिपापिनम् ॥
 हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद् वै कटाग्निना ।
 अदण्डयित्वा दुष्टं तान् तत्पापं पृथिवीपतिः ॥
 सम्प्राप्य निरयं गच्छेत्तन्नात्तान् दण्डयेत्तथा ।
 यः स्ववर्णाश्रमं हित्वा खण्ड्येन तु वर्तयेत् ॥
 तं दण्डयेद्दुर्घशतं नाशयेत्तद्दिदे शतम् ।
 सर्वेष्टित्येषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् ॥
 पितेव पालयेद्भृत्यान् प्रजाय पृथिवीपतिः ।
 प्रजासंरक्षणार्थाय संग्रामं कारयेन्नृपः ॥
 तस्मिन् मृत्युर्भवेच्छ्रेयो राज्ञः संग्राममूर्हनि ।
 मृतेन हभ्यते स्वर्गं जितेन पृथिवी त्वियम् ॥
 यशः कीर्तिं विहृष्यर्थं धर्मसंग्राममाचरेत् ।

मुक्तशीर्षं मुक्तवस्त्रं त्यक्तहेतिं पलायितम् ॥
 न हन्याद्ददिनं राजा युद्धे प्रेक्षणकृत्स्नान् ।
 भग्ने स्वसैन्यपुञ्जे च सपामे विनिवर्त्तिनः ॥
 पदे पदे समग्रम्ययज्ञस्य फलमश्रुते ।
 नातः परतरो धर्मो नृपाणां नरशालिनाम् ॥
 युद्धलब्धा मही शस्या दीयते नृपसप्तमैः ।
 जित्वा शत्रून्महीं लब्ध्वा लब्धां यत्नेन पालयेत् ॥
 पालितां वर्धयेन्नित्यं वृद्धां पात्रे विनिक्षिपेत् ।
 पात्रमित्युच्यते विप्रस्तपोविद्यासमन्वितः ॥
 न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।
 श्रुतमध्ययन शीलं तपइत्युच्यते बुधैः ॥
 ईश्वरम्यात्मनयापि ज्ञानं विद्येति चोच्यते ।
 तथाविधेषु पात्रेषु दत्त्वा भूमि धनं नृपः ॥
 शासनं कारयेत्सम्यक् स्वहस्तानिखितादिभिः ।
 उपजीव्योपसर्पेच्च रम्ये देशे नृपोत्तमः ॥
 दुर्गाणि तत्र कुर्वीत जनकम्यात्मगुप्तये ।
 तत्र कर्मसु निष्णातान् कुशलान् धर्मनिष्ठितान् ॥
 सत्यगोचयुतान् शूडानध्यक्षान् स्थापयेत् नृपः ।
 अगोतिभागो वृद्धिः म्यान्मासि मामि सवन्धके ॥
 अखन्धके म्याद्द्विगुणं यथा तत्कालमात्रकम् ।
 निरुगेत्तद्वृणं सम्यक् सममामादिकृष्यने ॥
 देवं महद्दयाधयिके पुरुषैश्चिभिरेव तत् ।
 निर्धनम् गनेर्दययाकालं यद्योदयम् ॥
 श्रीश्रुत्याहा यस्याहा तु न दद्यात्निने पणम् ।

दण्डयित्वैव तं राजा धनिने दापयेदृणम् ॥
 श्लिघ्रे दग्धेऽथवा पत्ने साक्षिभिः परिकल्पयेत् ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्गुणादिभिः ॥
 न सन्ति साक्षिण स्तत्र देशकालान्तरादिभिः ।
 शोधयित्वा तु दिव्येन दापयेद्दनिने ऋणम् ॥
 मध्यस्थस्थापितं द्रव्यं वर्धते न तत् परम् ।
 कृते प्रतिपद्ये चाधौ पूर्वं वै बलयत्तरा ॥
 अवधिर्हि विधेः प्रोक्त भोग्यं गोप्यं तथैव च ।
 शैवारामादिकं भोग्यं गोप्यं द्रव्यमुपस्कारम् ॥
 गोप्याधिभोगेन नो वृद्धि भोपस्कारे तथापि ते ।
 नष्टं देयं त्रिनष्टञ्च द्रव्यं राजकृतादृते ॥
 उपस्थितस्य मोक्तव्य आधिस्ती नोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजने सति धनं कुलेऽन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥
 तत्कालकृतमून्ये वा तत्र तिष्ठेददृष्टिकम् ।
 विना धारणादापि विक्रीणितमसाक्षिकम् ॥
 तं वनम्वमनाख्याय धान्यमस्य न दीयते ।
 तदा यदधिकं द्रव्यं प्रतिदेयं तथैव च ॥
 न दाप्योऽपहृतन्यक्तराजदैविकतस्करैः ।
 न प्रदद्यात्तु तन्मीक्षात्स दण्डा शीरवत्तदा ॥
 ददोत स्वेच्छया दण्डं दापयेद्वाग्मि सीदरम् ।
 याचिवाङ्वाहितं न्यायाविज्ञेपादिष्वयं विधिः ॥
 सुराकामद्युतकृतं वृथा दानं तथैव च ।
 दण्डशुल्कानुशिष्टञ्च पुत्रो दद्यान्न पैलकम् ॥
 पितरि प्रीयिते प्रेते व्यसनाभिष्टतेऽपि वा ।

पुत्रपौत्रैः ऋणं देयं निङ्गते साच्चिचोदितम् ॥
 रिक्थमाही ऋणं दद्याद्योषिदृयाहस्तथैव च ।
 पुत्रो न स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्तु रिक्थिनः ॥
 प्रतिभाष्यं ऋणं साध्यं देयं तस्मै यथोचितम् ।
 दौयते स्यात्प्रतिभुवा धनिने तु ऋणं यथा ॥
 द्विगुणं लब्धदातव्यं दण्डं राज्ञे च तत्सप्तम् ।
 पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रतिभाष्यं ऋणं स्त्रियाम् ॥
 प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या चैवहि यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं तु यदृणं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥
 पत्यै स्वकं धनं पुत्रा विभजेयुः सुनिर्णितम् ।
 मातृकञ्चेद् दुहितरस्तदभावे तु तत्सुतः ॥
 भगिन्यश्च प्रमुदिताः पैतृकादाहरेडनात् ।
 न स्त्रीधनं तुं दायादा विभजेयुरनापदि ॥
 पितृमातृसुताभ्रातृपत्यपत्यादुग्रपागतम् ।
 आधिवेतनिकायं च स्त्रीधनं परिकीर्त्तितम् ॥
 अपुत्रा योपितयैव भर्तव्या साधुवृत्तयः ।
 निर्वाभ्या व्यभिचारिण्य प्रतिकूनास्तथैव च ॥
 नेव भागं वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 पापण्डपतितानां च नचाषेटिककर्मणाम् ॥
 विभक्तैश्चनुजो जातः सवर्णो यदि भागभाक् ।
 अविभक्तपितृकाणां पितृश्यात् भागकल्पना ॥
 द्वैमातृणां मातृतय कल्पयेद्वा समोऽपिवा ।
 विभक्तस्याप्य पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा ॥
 पितरौ भ्रातरयैव तत्सुताय सपिण्डिनः ।

ममन्धिवान्धवायै व क्रमाद् वै रिक्थभागिनः ॥
 सीम्नीपवादे धेनेपु सामन्ताः स्वयिरादयः ।
 गोपाः सीमाक्षयाणां च सर्वे भवनगोचराः ॥
 नयेयु रते सीमानं स्यूणाङ्गारतुपट्टमैः ।
 सन्तु वल्मीकलिम्बास्थितैवायै रूपशोभिता ॥
 औरसो दत्तकयैव क्रीतः कृत्रिमएव च ।
 चेतनः कानिकयेव दौहित्रः सत्तमः स्मृतः ॥
 पिण्डजस्य परथीयां पूर्वाभावे परः परः ।
 पुत्रः पौत्रस्य तत्पुत्रः पुत्रिकापुत्रएव च ॥
 पुत्री च भ्रातरस्यैव पिण्डदाः स्युर्यथाक्रमात् ।
 एवं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः ॥
 यदुक्तं मनुना धर्मं व्यवहारपदं प्रति ।
 विनीष्य तच्च त्रिहृद्विर्वीतरागैर्विमत्सरेः ॥
 विमृश्य धर्मविद्विष्य विमलैः पापभौरुभिः ।
 धर्मैषैव सदा राजा शासयेत् पृथिवीं स्वकाम् ॥
 विपरीतां दण्डयेद्वा यावद्दर्पोपनाशनम् ।
 अस्या अपि च दण्डया वै शास्त्रमार्गविरोधिनः ॥
 राजधर्मीऽयमित्येवं प्रसङ्गात् कथितो मया ।
 कात्यायनेन मनुना याज्ञवल्क्येन धीमता ॥
 नारदेन च सम्प्रोक्तं विस्तरादिदमेव हि ।
 तस्मान्मया विस्तरेण नोक्तं मया नृपोत्तमः ॥
 परं भागवत धर्मं विस्तरेण ब्रवीमि ते ।
 विष्णोरम्यर्चनं यत्तु नित्यं नैमित्तिकं नृपः ।
 यदाह भगवान् धातुस्तेन स्वायम्भुवस्य च ॥

नारदस्य च मे सम्यक् तदद्य कथयामि ते ।

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे प्रातःकालभगवत-
समासाधनविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अम्बरीष उवाच ।

भगवन् । ब्रह्मणा यत् तु सम्प्रोक्तं स्यान्मनीं पुरा ।
तत्सर्वं परमं धर्मं वक्तुमर्हसि मेऽनघ ॥

हारीत उवाच ।

सर्गादौ लोककर्तासौ भगवान् पद्मसम्भवः ।

मन्वादिप्रमुखान् विप्रान् ससृजे धर्मगुप्तये ॥

मनुर्भूः गुर्वशिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च ।

अङ्गिराः पुलहश्चैव पुलस्त्योऽत्रिमहातपाः ॥

वेदान्तपारगास्तौ च तं प्रणम्य जगद्गुरुम् ।

भगवन् ! परम धर्मं भववन्धापनुत्तये ॥

वद सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।

इत्युक्तः स द्विजेः सोऽपि ब्रह्मा नत्वा जनार्दनम् ॥

वेदान्तगोचरं धर्मं तेषां यक्तुं प्रचक्रमे ।

सर्वेषामवलोकानां स्रष्टा धाता जनार्दनः ॥

मत्तवेदान्ततत्त्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः ।

अग्नौ वेदं विश्वदित्वाय मत्सृजते दृश्यते इतिः ॥

दृश्यते यत् तमुद्दिश्य परमो धर्म उच्यते ।

भगवन्त मनुद्दिश्या ह्यगते यत्र कुत्र वै ॥

तत्र हिंसाफलं पापं भवेद्यत्त निगर्हितम् ।

तस्मात् सर्वस्य यन्नम्य भोक्तारं पुरुषं हरिम् ॥

ध्यात्वैव जुहुयात्तस्मै हव्यं दीप्ते हुताग्ने ।
 मुखमग्निर्भगवती विष्णोः सर्वगतस्य वै ॥
 तस्मिन्नैव यजद्रित्यमुत्तमं मुनिसत्तमा ॥
 यजेद्विप्रमुखे गत्वा जलमध्रं फलाधिकम् ॥
 प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवासिनः ।
 तमेव चार्चयेन्नित्यं नमस्क्रुर्यात्तमेव हि ॥
 ध्यात्वा जपेत्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्बृदि ।
 तन्नामैव प्रगातव्यं वाचा वक्तव्यं मेव च ॥
 प्रतोपवासनिगमान् तमुद्दिश्यैव कारयेत् ।
 तत्तमर्पितभोग स्यादन्नपानादिभक्षणैः ॥
 मतिः स्वार्थः सदारेषु नेतरत्र कदाचन ।
 न हिंस्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना ॥
 सोऽहं दासो भगवती मम स्वामी जनार्दनः ।
 एवं वृत्तिर्भवेदस्मिन् स्वधर्मं परमो मतः ॥
 एष निष्कण्ठकः पत्या तस्य विष्णोः परं पदम् ।
 अन्यन्तु कुपथं ज्ञेयं निरयप्राप्तिहेतुकम् ॥
 भगवन्त मनुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः ।
 स पापण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 यो हि विष्णुं परित्यज्य सर्वलोकेश्वरं हरिम् ।
 इतरानर्चते मोहात्स लोकायतिकः कृतः ॥
 उक्तं धर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मं च वर्त्तते ।
 पतित स तु विज्ञेयः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥
 यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्णुर्चनं क्वचित् ।
 ब्राह्मण्याद्भ्रश्यते सदा घण्टास्रत्वं संगच्छति ॥

ब्राह्मणो वैष्णवो विप्रो गुरुरग्रथश्च वेदवित् ।

पर्यायेण च विद्येत नामानि क्षमासुरस्य हि ॥

तस्माद्वैष्णवत्वेन विप्रत्वाद्भ्रश्यते हि सः ।

अर्चयित्वापि गोविन्दमितरानर्चयेत् पृथक् ॥

अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या भवेदुध्रवम् ।

भोक्तारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम् ॥

ज्ञात्वा तत्प्रीतये सर्वान् जुहुयात्सततं हरिम् ।

दानं तपश्च यज्ञश्च त्रिविधं कर्म कीर्त्तितम् ॥

तत्सर्वं भगवत्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः ।

तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनीया यथा हरिः ॥

ये तु वैहेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववाग्बलात् ।

वैष्णवं प्रतिपिध्यन्ति ते लोकायतिकाः स्मृताः ॥

यो यत्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसा हृतः ।

त्यजिञ्चेद्वैष्णवं धर्मं सोऽपि पापखण्डतां व्रजेत् ॥

तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं वृत्तिमाश्रितः ।

कुर्वीत भगवत्प्रीत्यै कुर्याद्यज्ञादिकर्म यत् ॥

तद्विशिष्टमिति प्रोक्तं सामान्यमितरं स्मृतम् ।

फलहीना भवेत्सा तु सामान्या वैदिकक्रिया ॥

तोयव्रजितवापीव निरर्था भवति ध्रुवम् ।

नैसर्गिकन्तु जीवानां दास्यं विष्णोः मनातनम् ॥

तद्विना वक्तंते मोहादात्मचारः सनातनात् ।

तस्मात्तु भगवद्दाम्यमात्मनां श्रुतिचोदितम् ॥

दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कनुषं भवेत् ।

विशिष्टं परमं धर्मं दाम्यं भगवतो हरेः ॥

ऋषय ऊचु । कथं दाम्यं हि तद्गतिः कथं नेसगिवां नृणाम् ।

तत्सर्वं ब्रूहि तत्त्वेन लोकानुपहकाम्यया ॥ •

ब्रह्मोवाच । सुदर्शनो ध्वेषुष्ट्रादिधारणं दास्यमुच्यते ।

तदिधिर्वैदिकी या च तदाज्ञा चोदिता क्रिया ॥

तत्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाग्निनी ।

निरूपणत्वादास्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः ॥

अङ्गत्वात् सर्वधर्माणां वैश्वत्वाच्च धर्मतः ।

कर्म कुर्यात्प्रगवतस्तस्मै राज्ञा मनुस्तरन् ॥

विधिनेव प्रतप्तेन चक्रेणैवाङ्गयैद्भुजे ।

तथैव विभ्रयाङ्गले पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा ॥

विभ्रयादुपवीतन्तु सव्यस्कन्धे विधानतः ।

कण्ठे पद्माचमालाञ्च कौशियं दक्षिणे करे ॥

उभे चिद्धे विना विप्री न भवेद्वि कथञ्चन ।

न लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः ॥

आश्रमाणां चतुर्णाञ्च स्त्रीणाञ्च श्रुतिचोदनात् ।

अङ्गयै चक्रशङ्खाभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः ॥

एकैकमुपवीतन्तु यतीन्नां ब्रह्मचारिणाम् ।

गृहिणाञ्च वनस्थानां मुपवीतद्वयं स्मृतम् ॥

सोत्तरीयं तत्र वापि विभ्रयाच्छुभ्रतन्तुना ।

तत्रमूर्ध्वद्वयं तन्तु तन्तुद्वयं मधीहतम् ॥

त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपजीतमिहोच्यते ।

अर्कंकार्पासकौशियञ्चौमशीणमयानि च ॥

तन्तूनि चोपवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः ।

सर्वेषामप्यलाभे तु कुर्यात् कुशमयं द्विजः ॥

येष्वयमुत्तरीयं स्यादनस्य ब्रह्मचारिणाम् ।

शुक्लकापायवसने गृहस्थस्य यते क्रमात् ॥

उक्तालाभेषु सर्वेषाद्गुश्चीरं विशिष्यते ।

मोक्षी वै मेखला दण्डपालाशं ब्रह्मचारिणम् ॥

त्रयस्तु पैणवा दण्डायते, कापायवाससी ।

कुश्चीरं वल्कलं वा वनस्थस्य विधीयते ॥

कटोसूत्रञ्च कौपीनं महञ्च शुक्लवाससा ।

कुण्डके चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते ॥

मुण्डनी सूक्ष्मशिखिनी यत्नन्तेवासिनाद्युभौ ।

वामप्रस्थो यतिर्वा स्यात्तदा वै श्मश्रुरोमदृत् ॥

सुकेशी सुशिखी वा स्याद्गृहस्थस्य सोम्यवेपवान् ।

यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षाशनौ स्मृतौ ॥

शाकामूलफलार्शौ स्यादनस्य सततं द्विज ।

कुसुलकुम्भधान्यौ वा त्राहिकौ वा भवेद्गृही ॥

प्रतिगृहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा ।

यस्त्वेकं दण्डमालम्ब्य धर्मं ब्राह्मणं परित्यजेत् ॥

विकर्म्मस्यो भवेद्दिप्रं स याति नरकं ध्रुवम् ।

शिखायज्ञोपवीतादि ब्रह्मकर्म यतिभ्यजेत् ॥

सजीव नृ च चण्डालो मृतश्चानोऽभिजायते ।

स्वर्ूपेणैव धर्मस्य त्यागो हानिर्भवेद्ध्रुवम् ॥

कर्मणा फलसन्त्यागं सन्नप्राप्तं स उद्वह्यते ।

अनाश्रितं कर्मफलं सत्यं कर्मं सभाचरेत् ॥

स सन्नप्राप्तो च योगी च स मुनि सात्विकः स्मृतः ।

तुष्यथ शासुदेवस्य धर्मं वे य ममाचरेत् ॥

स योगी परमेकान्तं हरिं प्रियतमो भवेत् ।
 मोहाद्दाम्य विना विष्णोः किञ्चित्कर्म समाधरेत् ॥
 न तस्य फलमाप्नोति तामसी गतिमश्नुते ।
 हित्वा यज्ञोपवीतन्तु हित्वा चक्रस्य धारणम् ॥
 हित्वा शिखीध्वं पुण्ड्रे च विप्रत्वाद्भ्रंशते ध्रुवम् ।
 पञ्चसंस्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरु ॥
 सस्कारां पञ्च कर्त्तव्यां पारमैकान्त्यसिद्धये ।
 प्रतिसम्बत्सरं कुर्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् ॥
 सर्ववेदव्रत कृत्वा तत्र सम्पूजयेत्परिम ।
 दद्यादलोपवीतानि विष्णवे परमात्मने ॥
 ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाथ विभृयात्स्वयमेव च ।
 तदग्नौ पूज्य सन्तर्प्यं चक्रञ्चेवाङ्गयेद्भुजे ॥
 एव प्रात्याङ्गिकं धार्यमुपवीतं सुदर्शनम् ।
 पुण्ड्रासु प्रतिसन्ध्यन्तु नित्यमेव च धारयेत् ॥
 हारवत्युद्भव गोपी चन्दन वेङ्कटीद्भवम् ।
 सान्तरान्नं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृति ॥
 आहकाले विशेषेण कर्त्ता भीक्ता च धारयेत् ।
 अथ पञ्चकतत्वञ्च पञ्चसंस्कारटीक्षित ॥
 महाभागवतो विप्र सतत पूजयेद्हरिम् ।
 नारायण परं ब्रह्म विप्राणां दैवत सदा ॥
 नस्य भुक्तान्भक्षिष्यन्तु भक्षन् भुञ्जिततया ॥
 हरिभुक्तोऽपि त दद्यात्पितृणाञ्च दिवोकसाम ॥
 तदेव जुहुयाद् ब्रह्मो भुञ्जोयात्तु तदेव हि ।
 हरिरनर्पित यत्तु देवानामर्पितञ्च यत् ॥

मद्यमांससमं प्रोक्तं तद्भुञ्जीयात्कदाचन ।

हरिः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्विवीक्षसाम् ॥

सुराणामितरेषां तु फलपुष्पजलादिकम् ।

निर्माल्यमशुभं प्रोक्तमस्मृश्यं हि कदाचन ॥

विधिर्ह्येष द्विजातीनां नेतरेषां कदाचन ।

शिवार्चनं त्रिपुण्ड्रञ्च शूद्राणां तु विधीयते ॥

तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिवपरायणाः ।

ते वै देवलका ज्ञेयाः सर्वकर्मवह्निष्कृताः ॥

वेखानसास्तु ये विप्राः हरिपूजनतत्पराः ।

न ते देवलका ज्ञेया हरिपादाक्षसंश्रयात् ॥

नापहृत्य हरिर्द्रव्यं ग्रामाच्च नपरो भवेत् ।

भक्त्या संपूज्य देवेशं नासौ देवलकः स्मृतः ॥

भक्त्या योऽप्यर्चयेद्देवं ग्रामार्चं हरिमव्ययम् ।

प्रसादतीर्थस्वीकारान्नासौ देवलकः स्मृतः ॥

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिधारणं स्मरणं हरिः ।

तन्नामकीर्तनञ्चैव तत्पादान्बुनिषेत्तणम् ॥

तत्पादवन्दनञ्चैव तं निवेदितभोजनम् ।

एकादश्युपवासश्च तुनस्यैवार्चनं हरिः ॥

तद्दोयानामर्चनञ्च भक्तिर्नवविधा स्मृता ।

एतैर्नवविधैर्युक्तो वैश्व प्रोच्यते बुधे ॥

एतैर्गुणैर्विहीनस्तु न तु विप्रो न वैशवः ।

कर्मणा मनसा याचा न प्रमाद्येज्जनार्दनम् ॥

भक्ति सा सात्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी ।

नान्यं देयं नमन्तुर्यान्नान्यं देयं प्रपूजयेत् ॥

नान्यप्रसादं भुङ्क्ते नान्यदायतनं विशेत् ।
 न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्यात्पट्टाकारं जगत्त्रयम् ॥
 यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिं स्वयम् ।
 हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगत्त्रयम् ॥
 महाभागवती विप्रं सततं पूजयेद्हरिम् ।
 पाञ्चकाल्यं विधानेन निमित्तेषु विशेषतः ॥
 अप्स्रवंगी हृदये सूर्ये म्यण्डिले प्रतिमासु च ।
 पट्टेषु तेषु हरे पूजा नित्यमेव विधीयते ॥
 स्नानकाले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे ।
 ध्यात्वा नारायण देवं नागपर्यङ्कगायिनम् ॥
 द्वादशार्णवमनुना सोऽर्चयित्वाऽजतादिभिः ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः स्नानं समाचरेत् ॥
 एतदप्यर्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जगत्पतेः ।
 होमकाले तु सततं परिस्तीर्यान्तं शुभम् ॥
 यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 साङ्गत्वयोमयं शुभ्रदिश्याङ्गीपाद्मशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं शुद्धजाभ्वूनदप्रभम् ।
 युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम् ॥
 सर्ववैजयं ध्यायेद्दामाङ्गथितपद्मया ।
 सम्पूज्य चाक्षतेरेव पद्याहोमं सम्प्रचरेत् ॥
 प्राणार्गिहोत्रसमये सम्यगाचम्य वारिणा ।
 कुशासने समासीत प्राग्वा प्रत्यङ्मुखोऽपि वा ।
 यतिव्यासनमात्मानं प्राणायामं समाचरेत् ॥
 मन्त्रेणोद्बुध्य हृदयपङ्कजं केशरान्वितम् ।

तन्निस्वस्वर्ग्यगोताशुविश्वान्यम् विचिन्तयेत् ॥

- सर्वाक्षरमयं दिव्यरत्नापीठं तदुत्तरे ।
 तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्पतरोरधः ॥
 योरामनेसमामीनं तन्निर्घोषं विचिन्तयेत् ।
 सिन्धुदूर्वादनंगामं सुन्दरं भृपणैर्युतम् ॥
 पीताम्बरः युवानं च चन्दनस्त्रग्विभूषितम् ।
 शरपशार नं रत्नपद्माभाङ्गि कारद्वयम् ॥
 सिन्धुवर्णं मन्दायाङ्गं विगानोरस्कमध्यगम् ।
 चक्रशङ्खगदायाणपाणिं रघुवरं हरिम् ॥
 जानकीनक्षत्राणोपेतं मनसैवार्चयेद्दिभुम् ।
 मन्त्रहवेनार्चयित्वा जया चैव पठेत्क्षरम् ॥
 पश्चाद् वै छुट्टयात् पञ्च प्राणानभ्यर्च्य तं पुनः ।
 ध्यायन्ने मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवं हृद्यर्चनं विष्णोरुत्तमं मुनिसत्तमाः ! ।
 अत्यन्ताभिमता विष्णो ह्येत्पूजा परमात्मनः ॥
 सन्ध्याकाले तु सम्प्राप्ते रविमण्डनमध्यगम् ।
 हिरण्यगर्भं पुरुषं हिरण्यवपुषं हरिम् ॥
 श्रीवत्सकौस्तुबोरस्कं वैजयन्तीविराजितम् ।
 यद्दक्ष्णादिभिर्युक्तं भूषितैर्दोर्भिरायतेः ॥
 शक्ताम्बरधरं विष्णुं मुक्ताहारैर्विभूषितम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेद्देवं कुसुमेरुचतैरपि ॥
 प्रणवेण च सावित्र्या पश्चात् सूक्तं निवेदयेत् ।
 ध्यायन्ने वं जपेद्दिष्णुं गायत्रीं भक्तिसंयुतः ॥ . .
 तत्रैवाभ्यर्च्य गोविन्दं नमस्कृत्वा विवर्जयेत् ।

एवमभ्यर्चयेद्देवं त्रिसन्ध्यासु तथा हरिम् ॥
 वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद् वै विभावरीः ।
 उपलिप्य स्पष्टिले तु जुहुयाद्भक्तिकर्म तत् ॥
 ध्यात्वा सर्वगतं त्रिष्णुं घनगत्रामं सुलोचनम् ।
 कौस्तुभीज्ञासितोरक्त तुलसीवनमालिनम् ॥
 पोताम्बरधरं देवं रत्नकुण्डलशोभितम् ।
 हरिचन्दनलिताङ्ग पुण्डरीकायतेक्षणम् ॥
 भोक्तिकान्वितनासाग्रं जगन्मोहनविग्रहम् ।
 गोपीजनैः परिहृतं वेणु गायन्तमच्युतम् ॥
 ध्यात्वा कृष्ण जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधि ।
 जुहुयाद्हरिचक्रं तद्देवानुद्दिशं प्र सत्तमाः । ॥
 जघ्ना कृष्णमनु पश्चाद्भ्यर्च्य मनसा हरिम् ।
 आचम्य प्रयती भूत्वा नमस्कार्यं विसर्जयेत् ॥
 स्पष्टिलेऽभ्यर्च्य न विष्णोरेवं कुर्याद्विधानतः ।
 त्रिसन्ध्यास्रर्चयेद् विष्णुं प्रतिमासु विशेषतः ॥
 सुवर्णरजताद्यैर्वा शिलादूर्वादिनाऽपि वा ।
 कृत्वा विम्बं हरिः सम्यक् सर्वावयवशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वायुधसमन्वितम् ।
 ततोऽधिवासनं कुर्याच्चिरात् शुद्धवारिषु ॥
 तत्रार्चयेद्विधानेन जपहीमादिकर्मभिः ।
 स्याद्य प्रज्ञामृतैर्गन्धैस्तदा मन्दजलैरपि ॥
 यज्जपेद्यां समारोप्य पूजयेत्तत्र दीक्षितः ।
 मद्गलद्रव्यसयुक्तैः पूर्णकुम्भैः समन्वितः ॥
 शरावैर्द्रव्यसम्पन्नैः पताकैस्तोरणादिभिः ।

कुम्भेषु वासुदेवादीन् सुरान् सपूजयेत् क्रमात् ॥

- वासुदेवो हयग्रीवस्तथा सङ्कर्षणो विभु ।
महावराह प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च ॥
अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात् ।
तस्य पूर्णशरांशेषु लोकेयानर्चयेत्तत ॥
मध्ये तु वारुण कुम्भ पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ध्यात्वास्मिन् जलशायिनम् ॥
तत सपूजयेद्देव धान्योपरि निधाय च ॥
व्याघ्रचर्म समास्तूर्यं तस्मिन् कौश्लियवाससि ।
निवेद्य पूजयेद्दु विम्ब मूलमन्त्रेण वैष्णव ॥
तीरणेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत् तदा ।
कुमुदादि सुरान् दिक्षु तथा धर्मादिदेवता ॥
संपूज्य विधिना तस्मिन् पद्याहोम समाचरेत् ।
आग्नेय कल्पयेत् कुण्ड मेखलाद्युपशोभितम् ॥
अश्वत्थाद् वा शमीगर्भादाहृत्याग्नी विनिक्षिपेत् ।
वैष्णवस्य गृहाहापि समानीयानल द्विज ॥
गृह्योक्तविधिनेवात्र प्रतिष्ठाप्य हुताशनम् ।
इभाधानादि पर्गन्त कृत्वा होम समाचरेत् ॥
पायसेन गवाज्येन तिलैर्द्रीहिभिरेव च ।
चतुर्भिर्गुण्यैः सूक्तैः पायस जुहुयाद्वि ॥
हिरण्यगर्भसूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
अह रुद्रैभिरिति च गवाज्य जुहुयात्तत ॥
त्वमग्ने दुर्भिरिति च सूक्तेन प्रत्यृचन्त्रिभिः ।
अस्य वामेति सूक्तेन प्रत्यृचं व्रीहिभिस्तथा ॥

अग्निं तरोर्दीधितिभि सूक्तेन प्रत्वृच तथा ।
 समिद्धि पिप्पलैरोद्गैर्होतव्यं मुनिसत्तमा ॥ १ ॥
 अष्टोत्तरसहस्र वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 होतव्यमाज्यं पश्चात्तु तथा मन्त्रचतुष्टयम् ॥
 वैकुण्ठपार्षदं होम पायसेन घृतं वा ।
 समाप्य होम हविष शेष तस्मै निवेदयेत् ।
 चतुर्मन्वाद्यतुर्वेदाद्यतुर्दिक्षु जपेत्तत ॥
 तत्र जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनर्तकैः ।
 रजन्या तु व्यतीयाया स्नात्वा नद्या विधानत ॥
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्यादृत्विग्भिर्वाङ्घ्रणै सह ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवान्वाग्यतो भयनं विशेत ॥
 आचम्य पूर्ववत् पूजा कृत्वा होम समाचरेत् ।
 जुहुयाद्ब्रह्मण सुत्यै सूक्तैश्च घृतंपायसम् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् ॥
 नयनोन्मीलनं कुर्यात् सुसुहृत्तैश्च वैष्णव ।
 महाभागवतं श्रेष्ठं सूक्तमहमशलाकया ॥
 हृद्येनेव प्रकुर्वीत नयनोन्मीलनं हरि ।
 निवेश्य भद्रवीरे तु स्नापयेत् सुसमाहित ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्ऋत्विज कलशोद्दकैः ।
 ततस्तन्मध्यमं कुम्भमादाय द्विजसत्तम ॥
 स्नापयेच्चन्द्ररत्नेन शतवारं समाहित ।
 सौवर्षेण च ताम्नेण शहेन रजतेन वा ॥
 स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैरुद्वर्त्य शुभचन्दनम् ।

मन्त्रेण स्नापयित्वा च तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥
 वासीभिर्भृषणैः सम्यगलङ्कृत्य च वैष्णव ।
 उपचारैः समभ्यर्च्य पञ्चाक्षरीराजयेत्तदा ॥
 अलङ्कृतं शुभे गीर्हे पीठे संस्थापयेद्गरिम ।
 सूक्तोत्तानं पादस्य दृढं स्थाप्य सुखासने ॥
 अष्टोत्तरणतं वारं शुभमन्त्रचतुष्टयात् ।
 ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यान्महाभागवतोत्तम ॥
 नत्वा गुरुन् परं धाम्नि स्थितं देव सनातनम् ।
 ध्यात्वैव मन्त्ररत्नेन तस्मिन् विम्बे निवेशयेत् ॥
 अर्चयित्वा उपचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत् ।
 दर्पणं कपिलीं कन्या शङ्खं दूर्वाञ्जतान् पयः ॥
 सौवर्णमाजत्रं लाजाद्य मधुसर्पपमञ्जनम् ।
 एवं त्रयोदश मासि मङ्गलानि निवेदयेत् ॥
 तथैव द्वागमुद्राय मन्त्रेणैव समीचयेत् ।
 तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण पञ्चादशशतानि तु ॥
 पुष्पाणि दद्याद्दत्तया च जपेच्च सुसमाहितः ।
 सतिलैः स्तण्डुलैः शम्भ्रैः कुङ्कुमाद्यैः द्विजोत्तमा ॥
 प्राशिषोवाचनं कृत्वा दीपैर्नीराजयेत्तदा ।
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 आचार्यं नृत्विजयापि विशेषेण समर्चयेत् ।
 तद्गुरुं संशुद्धेन्द्रियं ह्योमार्थं परमात्मनः ॥
 त्रिरात्रमुत्सवं तत्र कुर्याच्छ्रद्धया यन्तात्मवान् ।
 येष्वयैः पापमाप्तुं तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 आर्जुन पुरुषा वापि ह्योमं कुर्वीत वैष्णव ।

प्रस्थं भोजयेद्विप्रान् वैष्णवान् घृतपायसम् ॥
 तन्मूर्त्तिप्रोतये शक्त्या दद्याद्वासांसि दक्षिणाः ।
 कुर्यादवभृथेष्टिञ्च महाभागवतं सह ॥
 सहस्रनामभिर्विष्णोः सूक्तं विष्णुप्रकाशकं ।
 नद्यामवभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुसंयुतम् ।
 आञ्जयेत् मूलमन्त्रेण सहस्रं जुहुयात्तदा ॥
 आग्निपी वाचनं कृत्वा भोजयेद्विजसत्तमान् ।
 एवं संस्थापयेद्देवमर्चयेद्विधिना तदा ॥
 गृहार्चाया स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत् ।
 अधिवासनमेत्यादि मन्त्रमत्रं विवर्जयेत् ॥
 एकत्र पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परेऽहनि ।
 पञ्चास्रतैः स्नापयित्वा पश्चाद्दुहर्तनादिकम् ॥
 आदाय कलशं एव पवित्रोदकपूरितम् ।
 निक्षिप्य पञ्चरत्नानि सुवर्णतुलसीदलम् ॥
 चन्दनाक्षतदूर्वाश्च तिलान् धात्रीञ्च सर्षपम् ।
 अभिमन्त्र्य कुशैः पश्चान्मन्त्ररत्नेन वैष्णवम् ॥
 शतवारं सहस्रं वा मन्त्रेणैवाभिषेचयेत् ।
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैर्गायत्र्या वैष्णवेन च ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः ।
 स्नाप्यु वस्त्रैर्भूषणैश्च शुभे धान्ये निवेशयेत् ॥
 स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानादिपूर्ववत् ।
 हीमं क्षुय्यादृगवाञ्जयेत् पायसान्नेन वैष्णवम् ॥
 कर्तुं रौपासनाग्नी तु हीममत्र विशिष्यते ।

प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयाद्दृष्टपायधम् ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन गवाज्यं जुहुयात्ततः ।
 मन्त्ररत्नेन जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
 तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण तिलहोमं तथैव च ।
 अकिञ्जातसु तन्मन्त्रं मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥
 यजेच्छ्रीभ्रूप्रकाशैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं समाप्स्येत् ॥
 नयनोन्मीलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा ।
 निवेश्यावाहयेत्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥
 मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चात् पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
 तस्मिन्विम्बे तु तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा नियतमानसः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रान्तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पथात्पायसान्नं घृतान्वितम् ।
 शक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वां आशीर्भिरभिवादयेत् ।
 प्रदक्षिणमस्काराण् कुर्वीतात् पुनः पुनः ॥
 प्रसीद मम नाथेति भक्त्या सम्यार्थयेद्दिभुम् ।
 दीप्तैर्नीराजयेत्पथाच्छक्त्या तेन समाहितः ॥
 हुतशेषं हविः प्राश्य जघ्ना मन्त्रं मनुत्तमम् ।
 ध्यायन् कमलपत्राक्षं भूमौ स्वप्यात् कुशोत्तरम् ॥
 एषं गृहार्चा विष्णुस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः ।
 अर्चयेद्दिधिना नित्यं यावद्देहनिपातनम् ॥
 साम्प्रयामशिलायान्तु पूजनं परमात्मनः ।

कोटिकोटिगुणाधिकं भवेद्दत्तं न संशयः ॥
 न जपो नाधिवासश्च न च संस्थापनक्रिया ।
 सालग्रामार्चने विष्णुस्तस्मिन् सन्निहितस्तथा ॥
 मूर्त्तिनान्तु हरिस्तस्य यस्यां प्रीतिरनुत्तमा ।
 तस्यामेव तु तां ध्यात्वा पूजयेत् तद्विधानतः ॥
 मूर्त्यन्तरमविन्वि तु न यष्टव्यं तदेव तत् ।
 सालग्रामशिलायान्तु यद्द्वान्या इष्टमूर्त्तयः ॥
 अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं दर्शनं नृणाम् ।
 सालग्रामशिलायान्तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥
 न स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ।
 यो वहिच्छिरसा नित्यं सालग्रामशिलाजलम् ॥
 असत्यकथनं हिंसामभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ।
 सालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात् ॥
 द्विजानामेव नान्येषां सालग्रामशिलार्चनम् ।
 बालकृष्णवपुर्देवं पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 पठेद्वाप्यर्चयेद्द्विष्णुं विशिष्टः शुद्धयोनिजः ।
 स्थण्डिले हृदये वापि पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 वाराहं नारसिंहञ्च हयग्रीवञ्च वामनम् ।
 ब्राह्मणः पूजयेद्दिष्णुं यज्ञमूर्त्तिञ्च केवलम् ॥
 क्षत्रियः पूजयेद्भ्रातृं केशवं मधुसूदनम् ।
 नारायणं वासुदेवमनन्तञ्च जनार्दनम् ॥
 प्रदुग्धं मनिरुद्धञ्च गोविन्दञ्चाचुरतं हरिम् ।
 सद्गुर्षणं तथा कृष्णं वैश्यं सपूजयेत्तदा ॥
 बालं गोपालवेषं वा पूजयेच्छुद्धयोनिजः ।

सर्व एव हि संपूज्या विप्रेण मुनिसत्तमाः । ॥
 सर्वेऽपि भगवन्मन्त्रा जप्तव्या सर्वसिद्धिदाः ।
 तस्माद्विज्ञोत्तमः पूज्य सर्वेषां भूतिमिच्छताम् ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नो मन्त्ररत्नार्थकोविद ।
 सालग्रामशिलायां तु पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 पूजितखेलसीपत्रैर्दृष्टादि सकल हृदिः ॥
 यः श्राद्धं कुरुते विप्रः सालग्रामशिलाग्रत ।
 पितृणां तत्र तृप्ति स्याद्गवाश्राद्धादनन्तरम् ॥
 जपं हुतं तथा दानं वन्दन च तत क्रिया ।
 सालग्रामसमीपे तु सर्वं कोटिगुण भवेत् ॥
 ध्यात्वा कमलपत्राच्च सालग्रामशिलोपरि ।
 पौरुषेण तु शक्तेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 अनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुवम्बास्य देवता ।
 पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायण स्मृत ॥
 प्रथमां विन्ध्यसेहामे द्वितीया दक्षिणे करे ।
 तृतीयां वामपादे तु चतुर्थी दक्षिणे तथा ।
 पञ्चमी वामजानोः तु षष्ठी वै दक्षिणे तथा ।
 सप्तमीं वामकट्या तु अष्टमी दक्षिणेऽपि च ॥
 नवमी नाभिदेगे तु दशमी हृदि विन्ध्यसेत् ।
 एकादशीं कण्ठदेगे द्वादशी वामपादुके ॥
 तयोर्दशीं दक्षिणे तु त्रयोदशे पतुर्दशीम् ।
 अष्टौ, पञ्चदशी मूर्ध्नि षोडशी चैव विन्ध्यसेत् ॥
 एव न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्धान समाचरेत् ।
 सहस्रार्कप्रतीकागद्वन्दर्पायुतसन्निभम् ॥

युवानं पुण्डरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।

पीनहृत्तायतैर्दोर्भिद्यतुभिर्भूषणान्वितैः ॥

चक्रं पद्मं गदां शङ्खं विभ्राणं पीतवाससम् ।

शुकपुष्पानुलेपञ्च रक्तचस्तपदाम्बुजम् ॥

सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितम् ।

त्रियया भूम्या समाक्षिप्तपार्श्वं ध्यात्वा समर्चयेत् ॥

यथात्मनि तथा देवेभ्योऽसकर्म समाचरेत् ।

आद्यया वाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया ॥

तृतीयया च तत्पाद्यं चतुर्थार्घ्यं निवेदयेत् ।

पञ्चम्याचमनीयं तु दातव्यं च ततः क्रमात् ॥

षष्ठ्या स्नानन्तु सप्तम्या वस्त्रमप्युपवीतकम् ।

अष्टम्या चैव गन्धन्तु नवमप्राद्यं सुपुष्पकम् ॥

दशमप्रा धूपकाञ्चैवमेकादश्या च दीपकम् ।

द्वादश्या च त्रयोदशप्रा चरुं दिव्यं निवेदयेत् ॥

चतुर्दशप्रा नमस्कारं पञ्चदशप्रा प्रदक्षिणम् ।

षोडशप्रा शयनं दत्त्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥

स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरौ चाचमनं चरेत् ।

हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाज्याहुतीः क्रमात् ॥

तथैवाज्येन होतव्यं ऋद्धिः पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।

तच्च सर्वं जपेत् सद्यः पौरुषं सूक्तमुत्तमम् ॥

कृत्वा गार्ध्याङ्गिकस्नानं मूर्द्धं पुण्ड्रधरस्ततः ।

नित्यां सन्ध्यामुपास्यथ रविमण्डलमध्यगम् ॥

हरिं ध्यायन्न गदः स्यादेनसः शुचिरित्युच्यते ।

सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन् प्राणानायामत्र पूर्वतः ॥

सौरेण चानुवाकेन उपस्थानजपं तथा ।

आत्मानं च परीक्ष्याथ दर्भान्तरपुटाञ्जलिम् ॥

दक्षिणाङ्गे तु विन्दुस्य जपयज्ञाप्तये बुधः ।

सवप्राहृतिं सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा ॥

शक्त्या च चतुरो वेदान् पुराणं वैष्णवं जपेत् ।

चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरेः ॥

ध्यायन्वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा चाप उपसृजेत् ।

पूर्ववत्तर्पयेद्देवं वैकुण्ठपार्षदं तथा ॥

देवानृषीन् पितृन् चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः ।

निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत् ॥

पूजयित्वाच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः ।

देवं भूतं पैत्यकं च मानुषञ्च विधानतः ॥

प्रीतये सर्वयज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यजेत्ततः ।

वैकुण्ठ वैष्णवं ह्रीमं पूर्वमञ्जुहयात्तदा ॥

चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो बलिं पद्याद्विनिक्षिपेत् ।

द्वारि गोदोहमालन्तु तिष्ठेदतिधिवाञ्छया ॥

भोजयेद्वागतान् काले फलमूलोदनादिभिः ।

महाभागवतान् विप्रान् विगेपेणैव पूजयेत् ॥

मधुपर्कप्रदानेन पाद्यार्घ्याचमनादिभिः ।

गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दोषैर्निवेदनैः ॥

ब्रह्मासने निवेगैश्च पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ।

सकृत्संपूजिते विप्रे महाभागवतोत्तमे ॥

पटिवर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत् ।

सोऽष्टादनर्षयेद्यमु महाभागवतोत्तमम् ॥

कीटिजगामार्जितात्पुण्यादृभ्रश्रुते नात्र संशयः ।
 गृहे तस्य न चाश्राति शतवर्षाणि केशवः ॥
 सुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतीत्तमः ।
 तस्मिन् सम्पूजिते विभे पूजितं स्याज्जगन्नयम् ॥
 अर्धपञ्चकतत्वजः सस्रसंस्कारसंस्त्रितम् ।
 नवभक्तिसमायुक्तो महाभागवतः स्मृतः ॥
 काले समागते तस्मिन् पूजिते मधुसूदन ।
 क्षणादेव प्रसन्नः स्याद्दीप्सितानि प्रयच्छति ॥
 महाभागवतानाञ्च पिवेत्पादोदकं तु यः ।
 गिरसा वा त्रयेद्भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 यस्मिन् कस्मिन् हि वसिते महाभागवतोत्तमे ।
 अपेक्षरात्रमथवा तद्देशस्तौर्यसंभित ॥
 भोजयित्वा महाभागान् वैष्णवान्तिथीनपि ।
 ततो बालमुहृद्दृष्टवान् बान्धवांश्च समागतान् ॥
 भोजयित्वा यथा शक्त्या यथाकालं जितक्षुधः ।
 भिक्षां दद्यात् प्रयत्नेन यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥
 शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि श्रान्तः क्षुधातुरः ।
 भोजयेत्तं प्रयत्नेन गृहमभ्यागती यदि ॥
 पापण्ड पतितो वापि क्षुधार्त्तो गृहमागतः ।
 नैव दद्यात् स्वपक्ताच्च माम मेव प्रदुपयेत् ॥
 स्वशक्त्या तपयित्वैवमतिथीनागतान् गृहे ।
 सम्यहनिवेदितं विष्णोः स्वयं भुञ्जीत वाग्यत ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च समागाचम्य वरिणा ।
 विष्णोरभिमुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे ॥

प्राग्वा प्रत्यङ्मुखा वापि जान्वीरन्त करः शुचि ।
 छदङ्मुखो वा पैत्रे तु समासीताभिपूजितः ॥
 वशतालादिपत्रैस्तु कृतं वसनमश्म च ।
 कपालमिष्टकं वापि वर्णं तृणमयं तथा ॥
 चर्मासनं शुष्ककाष्ठं खलं पर्यङ्कमेव च ।
 निपिहदा तु पीठं च दान्तमस्थिमयञ्च तत् ॥
 दग्धं परावितं तालभायसञ्च विवर्जयेत् ।
 विभीतकन्तिन्दुकञ्च करञ्जं व्याधिघातकम् ॥
 भस्मातकं कपित्थं च हिनतालं शिग्रुमेव च ।
 निपिहतरवो ह्येते सर्वकर्मसु गर्हिताः ॥
 शङ्खदारुमये पीठे समासीत कुशोत्तरे ।
 पीठत्वलाभे सौम्ये स्यात् कुवले कुशविष्टरम् ॥
 चतुरस्रं त्रिकोणं वा वर्तुलञ्चार्द्धचन्द्रकम् ।
 वर्णानामानुपूर्वेण मण्डलानि यथाक्रमात् ॥
 स्वलङ्घते मण्डलेऽस्मिन् विमलं भाजनं न्यसेत् ।
 स्वर्णं रोप्य च कास्यं वा पर्णं वा शारङ्गोदितम् ॥
 चतुःपटिफलं कांस्यं तदर्थं पादमेव वा ।
 गृह्णिणामेव भोज्यं स्यात् ततो हीनस्तु वर्जयेत् ॥
 पनाशपद्मपत्रे तु गृही यत्नेन वर्जयेत् ।
 यतीनाञ्च वनम्यानां पितृणाञ्च शुभप्रदम् ॥
 यटाश्रत्याकंपर्णानि कुशीतिन्दुकयोस्तथा ।
 एरुत्तानविश्वेषु कौषिदारफरश्रुके ॥
 भस्मातकाग्रपर्णानां पर्णानि परियर्जयेत् ।
 मोक्षार्गभपलाशं च वर्जयेत्तु सर्वदा ॥

मधूकं कुटजं त्राह्यजम्बूचमुदुम्बरम् ।
 मातुलङ्गं पनसं च मोचाचर्मादलानि च ॥
 पालाव्यवर्णं शीपर्णं शुभानीमानि भोजने ।
 यथाकालोपपन्ने तु भोजनं हृतसंस्कृते ॥
 पत्रादिभिर्दत्तवस्तु वास्तुदेवार्पिते शुभे ।
 गायत्र्या मूलमन्त्रेण संग्रोह्य शुभवारिणा ॥
 ऋतसत्याभ्यामिति च मन्त्राभ्यां परिपेक्षयेत् ।
 अक्षरूपं विराजं सन्ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ॥
 ध्यात्वा हृत्पद्मजे विष्णुं सुधांशुसदृशद्युतिम् ।
 सङ्क्रमदापद्मपाणिं वै दिक्षुः प्रभुपणम् ॥
 मनसैवाचर्यित्वाय मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 पादोदकं हरे पुण्यं तुलसीदलमिश्रितम् ।
 अमृतोपस्तरणमसीति मन्त्रेण प्राशयेत् ॥
 उद्दिश्यैव हरिं प्राणान् जुहुयात् सद्यतं हविः ॥
 अन्नलाभे तु हीतव्यं शाकमूलफलादिभिः ।
 पञ्चप्राणाद्या हुतयो मन्त्रैस्तेजुं हुयाद्धरेः ॥
 अद्वायां प्राणेनिष्ठेति मन्त्रेण च यथाक्रमात् ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः प्राणायैति यजेद्द्वि ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपानायै त्वनन्तरम् ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्वरानयित्वाहुतिं ततः ॥
 कनिष्ठतर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानायैति वै यजेत् ।
 समानायैति जुहुयात्क्षैरङ्गुलिभिर्द्विजः ॥
 अयमग्निर्वैश्वानरिरित्यात्मानमनन्तरम् ।
 शंतमष्टोत्तरं मन्त्रं मनसैव जपेत्ततः ॥

ध्यायन् नारायणं देवं भुञ्जीयात् तु यथासुखम् ।
 वक्त्रादपादयन् ग्रासं चिन्तयन्मधुसूदनम् ॥
 नासनारूढपादस्तु न वेष्टितशिरास्तथा ।
 न स्नन्दयन् न च हंसन् वह्निर्नाप्यवलीकयन् ॥
 नात्मीयान् प्रलपन् जल्पन् वह्निर्जानुकरो न च ।
 न वादकोपितनरः पृथिव्यामपि वा न च ॥
 न प्रसारितपादश्च नीत्सङ्गकृतभाजनः ।
 नाश्मीयाद्गार्ग्या सार्धं न पुत्रैर्वापि विह्वलः ॥
 न शयानो नातिसद्मी न विमुक्तशिरोरुहः ।
 अन्नं वृथा न विकिरन् निष्ठीवन् नातिकाक्षया ॥
 नातिशब्देन भुञ्जीत न वस्त्रार्थोपवेष्टितः ।
 प्रगृह्य पात्रं हस्तेन भुञ्जीयात् पेढके यदि ॥
 चपके पुटके वापि पिवेत्तोयं द्विजोत्तमः ।
 तक्रं वाप्यथ वा क्षीरं पानकं वापि भोजने ॥
 वक्त्रेण सान्तरधानेन दन्तमन्येन वा पिवेत् ।
 ग्रासगेपं नचाश्नीयात्पीतगेपं पिवेत्तु ॥
 शाकमूलफलादीनि दन्तच्छिन्नं न खादयेत् ।
 उद्धृत्य वामहस्तेन तोयं वक्त्रेण यः पिवेत् ॥
 स सुरां वै पिवेद्द्वारक्षां सद्यः पतति रौरवे ।
 शब्देनांपीयन् पीत्वा शब्देन दधिपायसे ॥
 शब्देनान्नरसं क्षीरं पीत्वेव पतितो भवेत् ।
 प्रत्नघनवर्णं गुप्तं क्षीरं च न्ययणान्वितम् ॥
 दधि क्षम्येन मच्छीतं सुरापानसमं मृतम् ।
 आरन्धानरसं तद्वत्तद्देवानार्पितं हृदि ॥

आसनेन तु पात्रेण नेव दद्याद्दृष्टादिकम् ।
 मोच्छिष्टं घृतमादद्यात् पैटके भोजने विना ॥
 तथैव तु पुरीडाशं घृपदाज्यञ्च मात्रिकम् ।
 पानीयं पायसं क्षीरं घृतं लवणमेवं च ॥
 हस्तदत्तं न गृह्णीयात्तुल्यं गोमांसंभक्षणम् ।
 अपूपं पायसं मांसं यावकं कसरं मधु ॥
 केवलं यो व्रथाग्राति तेन भुक्तं सुरासमम् ।
 करञ्जं मूलकं शीग्रु लशुनं तिलपिष्टकम् ॥
 तालास्थि श्वेतवृन्ताकं सुरापानसमं स्मृतम् ।
 अन्यञ्च फलमूलाद्यं भक्ष्य पानादिकञ्च यत् ॥
 स्रक्चन्दनादि ताम्बूलं यो भुङ्क्ते हर्यनर्पितम् ।
 कल्पकीटिसहस्राणि रेतोविण्मूत्रभाग् भवेत् ॥
 तस्मात्सर्वं सुविमलं हरिभुक्तं यथोक्तवत् ।
 स पवित्रेण यो भाङ्क्ते सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
 ध्यायन् नारायणं देवं वाग्यतः प्रयतात्मवान् ।
 भुक्त्वावनतिदृष्ट्वैव प्राशयेदम्बु निर्मलम् ॥
 अमृतापिधानमसीतिमन्त्रेण कुशपाणिना ।
 किञ्चिदन्नमुपादाय पीतशेषेण वारिणा ॥
 पैटकेन तु तीर्थेन भूमौ दद्यात्तदर्थिनाम् ।
 रौरवे नरके घोरि वसतां क्षुत्पिपासया ॥
 तेषामन्नं सौदकञ्च अक्षय्यमुपतिष्ठतु ।
 इति दृष्ट्वोदकं तेषां तस्मिन्नेवासने स्थितः ॥
 प्रक्षाल्य हस्तौ पादौ च वक्तुं संशीघ्र्य वारिभिः ।
 द्विराघ्न्य विधानेन मन्त्रेण प्राशयेत्सलम् ॥

पौत्रां मन्त्रजलं पथादाचम्य हृदयाम्बुजम् ।

राममिन्द्रीवरश्यामं चक्रशङ्खधनुर्धरम् ॥

युवानं पुण्डरीकाक्षं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ।

समासीनः सुखासने वेदमध्यापयेत्ततः ।

सञ्छिष्यान् यांसु शास्त्रं वा स्नेहाद्वा धर्मसंहिताम् ।

इतिहासपुराणं वा कथयेच्छृणुयाच्च वा ।

रदावस्तङ्गते सन्ध्यां वहिः कुर्वीत पूर्ववत् ॥

वहिः सन्ध्या शतगुणं गोष्ठे शतगुणं तथा ।

गङ्गाजले सहस्रं स्यादनन्तं विष्णुसन्निधौ ॥

उपाय्य पश्चिमां सन्ध्यां जप्त्वा जपत्रं समाहितः ।

पूर्ववत् पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥

अष्टाक्षरविधानेन निवेशैव समाहितः ।

सायमीपासनं हुत्वा वैष्णवं हीममाचरेत् ॥

ध्यात्वा यज्ञमयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।

तिलव्रीह्याजपत्ररभिस्तैकेनापि वा यजेत् ॥

वैश्वदेवं भूतबलिं हुत्वा दत्त्वा च आचमेत् ।

गथायां विन्यसेद्देवं पर्यङ्गे समलङ्कृते ॥

सविताने गन्धपुष्पधूपैरामीदिते शुभे ।

गाययित्वा च देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् ॥

द्विरष्टागर्भसूक्तेन नासदासीदनेन च ।

कृत्वा पुष्पाञ्जलिं पथादुपचारैः समर्चयेत् ॥

त्रिये जात इत्यृचैव ध्रुवसूक्तेन च द्विजः ।

दीपैर्नीराजकं कृत्वा पथादघ्नं निवेदयेत् ॥

सुवाससा यधनिकां विन्यस्याद्य समाहितः ।

द्वादशार्णं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अन्वैश्च शङ्खचक्राद्यैर्दिक्षु रक्षां सुविन्यसेत् ।
 स्तोत्रैः स्तुत्वा नमस्कृत्वा पुनः पुनरनन्तरम् ॥
 वैष्णवैश्च सुदृङ्गिश्च भुञ्जीयादर्पितं हरैः ।
 आचम्याग्निमुपसृश्य समासीनम्बुं वाग्धवः ॥
 ध्यायन् हृदि शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ।
 शेषाहिंशायिनं देवं मनसैवार्चयेत्ततः ॥
 शयीत शुभशयप्रायां विमले शुभमण्डले ।
 ऋतौ गच्छेद्धर्मपत्नीं विना पञ्चसु पर्वसु ॥
 पुत्रार्थी चेतु शुग्मासु स्त्रीकामी विपमासु च ।
 न आङ्घ्रिदिवसे चैव नोपवासदिने तथा ॥
 नाशुचिर्मलिनो वापि न चैव मलिनां तथा ।
 न क्रुद्धां न च क्रुद्धः सन् न रोगी नच रोगिणीम् ॥
 न गच्छेत् क्रूरदिवसे मघामूलद्वयोरपि ।
 ब्राह्मे सुहृते ज्ञेयाय आचामेत्प्रयतात्मवान् ॥
 यती च ब्रह्मचारी च वनस्थो विधवा तथा ।
 अजिने कम्बले तापि भूमौ स्वप्यात् कुशोत्तरे ॥
 ध्यायन्तः पद्मनाभं तु शयीरन् विजितेन्द्रियाः ।
 अर्पयेद् वार्चये द्विषुः त्रिकालं यदयान्विताः ॥
 आचरेयुः परं धर्मं यथाहृत्त्यनुसारतः ।
 प्रातः कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत् पुख्यनामभिः ॥
 शौचादिकन्तु यत्कर्म पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत् ।
 नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत् पतिमव्ययम् ॥
 तत्काले तु तस्मिन् रत्नं सुनिभिः कृतम् ।

प्रसुप्ते पद्मनाभेतु नित्यं मासचतुष्टयम् ॥
 द्रोण्यान्दीलायामपि वा भक्त्या संपूजयेद्विभुम् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के शयान रमया सह ॥
 नीलजीमूतसङ्काश सर्वालङ्कारसुन्दरम् ।
 कौस्तुभोज्ञासिततनु वैजयन्त्या विराजितम् ॥
 लक्ष्मीघनकुचस्पर्शशुभोरक्त सुवर्चसम् ।
 ध्यात्वैव पद्मनाभन्तु द्वादशार्णेन नित्यम् ॥
 पूजयेद्ब्रह्मपुष्पाद्यै स्त्रिसन्ध्यास्त्रपि वैष्णव ।
 निवेद्य पायसान्नं तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं तत ॥
 सहस्रं शतवार वा द्वय मन्त्र जपेत्सुधी ।
 द्वादशार्णमनुश्चैव जलान्द्येन तिलैश्च वा ॥
 केवलं चरुणा वापि जुहुयात्प्रतिवासरम् ।
 अध शायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जित ॥
 वार्षिकांश्चतुरो मासान् एवमभ्यर्च्य केशवम् ।
 बोधयित्वाथ कार्त्तिक्या दद्यात् पुष्पाख्यनेकम् ॥
 साजैरसिलै पायसेन मधुना च सहस्रम् ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयात् सूक्तैश्चावभृथं तत ॥
 सहस्रनामभि कृत्वा दद्यादर्पणमेव च ।
 गृहं गत्वाथ देवेशम्पूजयित्वा यथाविधि ॥
 भोजयेद्द्वैष्णवान् विमान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 शक्तपक्षे नभोमासि द्वादशरा वैष्णव शुचिः ॥
 पवित्ररोपणं कुर्यान्नाभिमात्रायतं न्यसेत् ।
 तथा वचसि पर्यन्तं सहस्रन्तान्तव स्मृतम् ॥
 कुशयन्त्रिसहस्रन्तु पादान्त विन्यसेत्तत ।

सौवर्णीं राजतीं मूलां शतयन्त्रियुतां न्यसेत् ॥
 मृणालतान्तवं पश्चात् पुष्पमालां ततः परम् ।
 अतमौक्तिकहाराणि नानारत्नमयान्यपि ॥
 उपोथ्यैकादर्शीं तत्र रात्रौ जागरणान्वितः ।
 अभ्यर्चयेज्जगन्नाथं गन्धपुष्पफलादिभिः ॥
 नीत्वा रात्रिं नर्तकाद्यैः प्रभाते विमले नदीम् ।
 गत्वा स्नात्वा च विधिना तर्पयित्वेशमर्चयेत् ॥
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तेर्मध्वाज्यतिलपायसैः ।
 हुत्वा दत्त्वा दशार्णेन सहस्रं जुहुयात्ततः ॥
 पश्चादारोपयेद्विष्णो पवित्राणि शुभानि वै ।
 यवस्य सोम इति च जपन् सूक्तं सुपावनम् ॥
 निवेदयेत्पवित्राणि तत्रा विष्णोर्यथानुमात् ।
 मन्दिरं कुशयोक्तेन वेष्टयन् परमात्मनः ॥
 वितानपुष्पमालादौ रत्नहस्त्य च सर्व्वतः ।
 सहस्रं द्वादशार्णेन भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ॥
 अथोपनिषदुक्तानि पञ्चसूक्तान्यनुब्रूयात् ।
 त्वेह यत्पीतमित्यादि जपन् पुष्पाञ्जलीनतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं कुर्व्वीत पारणम
 शक्त्या वा चोत्सवं कुर्याच्चिरात् वैष्णवीत्तमः ॥
 प्रत्यब्दमेव कुर्व्वीत पवित्रारोपणं हरैः ।
 क्रतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्वसंशयः ॥
 तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन ।
 संप्राप्ते कार्त्तिके नामे सायाह्ने पूजयेत्परिम् ॥
 हृद्यैः पुष्पैश्च जातीभिः फीमलै सुनमीदलैः ।

अर्चये द्विष्णुं गायत्रप्रानुषाकीं वैष्णवैरपि ॥
 पावमान्यैश्च तन्मांसं भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥
 अष्टाविंशति वा शक्त्या दद्याद्दीपान् सुपालिकान् ।
 सुवासितेन तैलेन गवाजीनाथवा हरेः ॥
 अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलहोमं समाचरेत् ।
 मनुना वैष्णवेमापि गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा ताभ्यामेव तदा विभोः ।
 हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 तैलं शक्तं तथा मांसं निष्पापान्मात्तिकं तथा ।
 चणकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् विप्रान् नित्यं दानादिशक्तयः ।
 अन्ते च भोजयेद्विप्रान् दक्षिणाभिश्च तीषयेत् ॥
 एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके क्रातुकोटिभिः ।
 पुण्यं प्रापयानघो भूत्वा विष्णुलोकं महीयते ॥
 दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा विलायामरुणीदये ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीं वापि वैष्णवः ॥
 स्नात्वामलक्या नदरां तु विधानेन हरिं यजेत् ।
 सुगन्धकुसुमैः शुभैरुपचारैश्च सर्वैश्च ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात् पुराणं संहितां पठेत् ।
 जागरेऽस्मिन्नगक्तये हर्भानास्तीय वैष्णवः ॥
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्रात्समाहितः ।
 ततः प्रभातसमये तुलसीमिश्रितैर्जले ॥
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवेशं तुल्यस्या मूलमन्त्रतः ।

इधेन वा विष्णुं सूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलींस्ततः ॥
 तथैव जुहुयादाजत्रं मन्त्रेणैव शतं ततः ।
 पायसाद्यं निवेद्येति ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
 ध्यायन् कमलपताक्षं स्रथं भुञ्जीतं वाग्यतः ।
 अहःशेषं समानीय पुराणं वाचयन् बुधः ॥
 सायाह्ने समनुप्राप्ते दीलायां पूजयेत्हरिम् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भेक्ष्यैर्नानाविधैरपि ॥
 ब्राह्मणस्य तु सूक्तैश्च शनैर्दीलां प्रचालयेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां गीतवादैः प्रबन्धकैः ॥
 एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः ।
 मध्याह्ने पूजयेद्विष्णुं वैष्णवेन समाहितः ॥
 चम्पकैः शतपत्रैश्च करवीरैः शितैरपि ।
 वैष्णवेनैव मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम् ॥
 नकरीन्द्रेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरिः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात् पुष्पाणि भक्तितः ॥
 तथैव हीमं कुर्यात् तिलैर्ब्रीहिभिरिव वा ।
 सुदध्यन्नं फलयुतं नैवेद्यं विनिवेदयत् ॥
 दीपैर्नीराजनं कृत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 मन्दवारि तु सायाह्ने तावत्सम्यगुपोषितः ॥
 तिलैः खात्वा विधानेन सन्तर्प्यं च संनातनम् ।
 नृसिंहवपुषं देवं पूजयेत्तद्विधानतः ॥
 मन्त्रराजेन गायत्र्या मूनमन्त्रेण वा यजेत् ।
 अखण्डविष्वपत्तैश्च जातिकुन्दैश्च यूथिकैः ॥
 षड्यः पञ्चोशना शान्त्या, त्वमग्ने ! दुभिरोति च

दद्यात् पुष्पाञ्जलिं भक्त्या मन्त्रेणैव शतं यथा ॥
 आभ्यामेवानुवाकाभ्यां प्रत्यृचं जुहुयाद् दृढतम ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं विल्वपत्रैर्घृतान्वितैः ॥
 वैकुण्ठपार्पदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 मधुशर्करसंयुक्तानूपान् मोदकास्तथा ॥
 मण्डकान् विविधान् भक्ष्यान् सूपान् मधुमिश्रितम् ।
 सुवासितं पानकञ्च नृसिंहाय समर्पयेत् ॥
 नृत्य गीतं तथा वाद्यं कुर्वीत पुरतो हरे ।
 भोजयेच्च ततो विप्रान् नव सप्ताथ पञ्च वा ॥
 हर्षपितृहविष्यान्नं भुञ्जीयाद्वाग्यत स्वयम् ।
 ध्यायेन्नृसिंहं मनसा भूमौ स्वप्राञ्जितेन्द्रिय ॥
 एव शनिदिने देवमभ्यर्च्य नरकेशरिम ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति सोऽश्वमेधायुतं लभेत् ॥
 षष्टिवर्षसहस्रं स पूजा प्राप्नोति केशव ।
 कुलकोटिं समुद्धृत्य वैकुण्ठपुरमाप्नुयात् ॥
 प्रागृथितमिदं गुह्यं पातकेषु महस्त्वपि ।
 अपुत्रो लभते पुत्रं मृधनो धनमाप्नुयात् ॥
 पक्षे पक्षे पौर्णमास्यामुदितेऽस्त्रिन्द्याकरे ।
 स्नात्वा सपूजयेद्दिणु वामन देवमव्ययम् ॥
 समासीन मन्त्रात्मानं तस्मिन् पूर्णेन्दुमण्डले ।
 सन्तर्पयेच्छुभजलैः कुसुमाक्षतमिश्रितैः ॥
 तत्र मूलेन मन्त्रेण पूजयेत् परमेश्वरम् ।
 तुलसीकुन्दकुमुदैरथ पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 त्वं सोम इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् ।

पश्चात्तोमं प्रकुर्वीत पायसान्नं सशर्करम् ॥
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं सूक्तेन प्रत्यृचं तथा ।
 अग्निसोमानुवाकेन समिद्धिः पिप्पलैर्यजेत् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 वैश्वान् भोजयेत्पद्याव्यायसान्नेन शक्तितः ॥
 स्वयं भुक्त्वा हविः शेषं शयीत नियतेन्द्रियः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पौर्णमास्यां जनार्दनम् ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 मघायामपि पूर्वाह्ने स्नात्वा कृष्णं जलैर्द्विजः ॥
 सन्तर्पयन् मूलमन्त्रेण तिस्रमिन्द्रिवारिभिः ।
 तर्पयित्वा पितॄन्देवानर्चयेदं चतुर्ततः ॥
 कृष्णं च तुलसीपत्रैः केतकैः कमलैरपि ।
 शोणितैः करवीरैश्च जपाकुटजपाटलैः ॥
 अस्य वामेति सूक्तैर्न दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कृष्णं श्रीतुलसीदलैः ॥
 तथैव जुहुयादग्नी तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ।
 आन्धेन पौरुषं सूक्तं प्रत्यृचं जुहुयात् ततः ॥
 नारायणानुवाकेन उपस्याय जनार्दनम् ।
 सुसंघातैः सौहृदैश्च शाक्यैश्च विनिवेदयेत् ॥
 वैश्वान् भोजयेत्पद्यास्वयं भुञ्जीत घाग्यतः ।
 तस्यां रात्रौ जपेन्नन्त्रमयुतं हरिसन्निधौ ॥
 वैश्वैरनुवाकैश्च दत्त्वा पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे ॥
 एवं संपूज्य देवगं मघायां वैश्वोत्तमः ।

उद्धृत्य वंशजान् सर्वान् वैष्णव पदमाप्नुयात् ॥
 व्यतीपाते तु संप्राप्ते ह्ययथैव जनार्दनम् ।
 पुष्पैश्च करवीरैश्च पुण्डरीकै समर्चयेत् ॥
 यीरयीत्यनुवाकेन प्रत्यृच वै यजेद्बुध ।
 मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पथाहोमं समाचरेत् ॥
 यवैश्च तण्डुलैर्वापि तिलै पुष्पैरमापि वा ।
 सन्त्रेणाष्टोत्तरशतं जुहुयाद्द्वैषावोत्तम ॥
 अभृदेकाद्यष्टसूक्तै प्रत्यृच जुहुयाच्चरुम् ।
 शेष निवेद्य हरये संप्राश्याचमनं चरेत् ॥
 सहस्रशीर्षसूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 शाल्योदनं सूपयंत विविधैश्च फलैरपि ॥
 गवाज्येन युत दत्त्वा दीपैर्नीराजयेत्तत ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 हविष्यन्तु स्वय भुक्त्वा भूमौ सप्याञ्जितेन्द्रिय ॥
 एवं सपूज्य देवेश व्यतीपाते सनातनम् ।
 दशवर्षसहस्रस्य पूजाया फलमाप्नुयात् ॥
 ग्रहणि रविसक्रान्ती वराहवयुष हरिम् ।
 कुमुदैरुज्वलै पद्मैस्त्रिलसौभि कुरन्दकै ॥
 अर्चयेद्बुधर देव तन्मन्त्रेणैव वैष्णव ।
 दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलि द्विज ॥
 मन्त्रेण च सहस्रं तु शत वापि यजेत्तदा ।
 तिलैश्च जुहुयात्तद्वत् सूक्तेन प्रत्यृचं हृतम् ॥
 सूपान्न कसराद्य च भक्ष्या पुर्या हृतान् ।
 नेवेद्य विनिवेद्येति ब्राह्मणान् भोजयेत्तत ॥

एव सपूज्य देवेशं संक्रान्ती ग्रहणे ऋरिम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि विष्णु लोके महीयते ॥
 वैशाखे पूजयेद्राम काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम् ।
 सीतालक्षणसंयुक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम् ॥
 पुत्रागकेतकीपद्मैरुत्पलेः करवीरकौ ।
 चाम्पेयवकलैः पर्जां पठणैर्नैव कारयेत् ॥
 जातये वाति सूक्ते न कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततु ।
 संचेषेण शतश्लोक्यां प्रतिश्लोक्या यजेत्तथा ॥
 पुष्पाञ्जलिं सहस्रं तु मन्त्रेष्वैव यजेत्तमाम् ।
 त्वमग्न इति सूक्तेन पायसं जुहुयाद्दृचा ॥
 पथान्मन्त्रेणान्यहीमौ नैवेद्यं पायसं घृतम् ।
 कदलीफल शर्करां च पानकं च निवेदयेत् ॥
 पञ्च सप्त त्रयो वापि पूजनीया द्विजोत्तमाः ।।
 सुहृद्यैरन्नपानाद्यैर्गोहिरण्यादिदक्षिणैः ॥
 हविष्यान्नं स्वयं भुक्त्वा पठेद्रामायणं नरः ।
 एव संपन्न विधिवद्द्राघवं जानकीयुतम् ॥
 भुक्त्वा भोगान् मनोरम्याब् विष्णु लोके महीयते ।
 लक्ष्मीनारायणं देव भार्गवे वासरे निशि ॥
 अखण्डविल्वपत्रैश्च तुलसीमीमलैर्दलैः ।
 अर्चयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्गस्थत्रिधा सह ॥
 चन्दनं कुङ्कुमोपेतङ्गस्तर्यां च समर्पयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 मन्त्रहयेन पुष्पाणां सहस्रं च निवेदयेत् ।
 त्वमग्न इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमान् यजेत् ॥

अखण्डविल्वपत्रैर्वा पद्मपत्रैर्घृतेन वा ।

श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां प्रत्यूचं जुहुयात् ततः ॥

अग्निं न वेत्ति सूक्तेन तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।

मन्त्ररत्नेन जुहुयात् सुगन्धकुसुमैः शतम् ॥

मण्डकान् चीरसंयुक्तान् पायसान्नं सशर्करम् ।

शाल्यन्नं घृषदाढ्यं च भक्त्यास्त्रै विनिवेदयेत् ॥

अथर्च्यं विप्रमियुनान् वासीऽलङ्कारभूषणैः ।

भोजयित्वा यथाशक्त्या पश्चाद्भुञ्जीत वाग्यतः ॥

मन्वन्तरशतं विष्णुं दुग्धाब्धौ हेमपद्मजैः ।

स पूज्य यदवाप्नोति तत्फलं ऋगुवासरैः ॥

एवं स पूज्यमानस्तु तस्मिन्नहनि वैष्णवैः ।

लक्ष्मणा सह हरि साक्षात् प्रत्यक्षं ततश्चणाद्भवेत् ॥

कृष्णाष्टम्या चतुर्दश्या सायं सन्ध्यासमागमे ।

गोपालपुरुषं कृष्णमर्चयेच्छ्रद्धयान्वितः ।

मल्लिकामालतीकुन्दयूथी कुटजकैतकैः ॥

लोधनीपार्जुनैर्नागैः कर्णिकारैः कदम्बकैः ।

कोविदारैः करवीरैः ईर्ष्वैरास्फोटकैरपि ॥

दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।

ये विशतीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥

श्रीकृष्णं तुलसीपत्रैः प्रत्यूचं पजयेद्विभुम् ।

श्रीकृष्णाय नम इति ऋक्तेनाष्टोत्तरं शतम् ॥

पजयित्वाथ होमन्तु तिलैः कृष्णैर्घृतान्वितैः ।

प्रत्यूचं वैष्णवैः सक्तैः जुहुयात् पुरुषोत्तमम् ॥

समिद्धिः पिप्यलैद्यापि मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।

नामभिः केशवाद्यैश्च चरुं पश्चाद् दृष्टव्युत्तम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पृषदाजप्रं शतं तथा ।
 गुडोदकं सर्पिपाक्तं भक्ष्याणि विविधानि च ॥
 क्षीरान्नं शर्करोपेतं नैवेद्यञ्च समर्पयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं कृष्णाष्टम्यां विधानतः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुजप्रमाप्नुयात् ॥
 द्वयोरप्यनयोः श्रीगं कूर्मरूपं समर्चयेत् ।
 ससागरां महीं सर्वां लभते नात्र संशयः ॥
 अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 अर्चयित्वा विधानेन हविष्यं अञ्जनैर्युतम् ॥
 सुदीर्घयन्त्रराजान् सूपष्टतमित्यान् निवेदयेत् ।
 अहं यवेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सहस्रं मूलमन्त्रेण पजयेत्तुलसीदलैः ।
 तिलमित्यैश्च पृथुकै जुहुयाद्व्यवाहने ॥
 प्रयत्न इति स्रक्ताभ्यां नासदामीत्यनेन च ।
 मन्त्रेणाजप्रं सहस्रन्तु जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् भक्त्या विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ।
 कौर्मं तु शतवर्षन्तु समभ्यर्च्य विधानतः ॥
 अत्राप्यर्चनमात्रेण तत्फलं समवाप्नुयात् ।
 मधुशुक्लाप्रतिपदि केशवं पूजयेद्विजः ॥
 स्नात्वा मध्याह्नसमये करवोरैः सुगन्धिभिः ।
 अग्निमील इत्याद्येन प्रत्यृचं कुसुमेर्यजित् ॥
 मन्त्ररत्नेन वाभ्यर्च्य चरुपायसहोमकृतं ।

ईले द्यविति षक्ते न यदिन्द्राग्नीत्वनेन च ॥
 विष्णुसूक्तैश्च जुहुवाद्गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 अपूपान्, कटकाकारान् शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 भोज्येद्ब्राह्मणान् शक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ।
 सायं संवत्सरं तत्र सम्यक् स पूजयेद्हरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति ह्यसिधायुतं लभेत् ॥
 तस्मिन्नवभ्यां शक्ते तु नक्षत्रे दितिद्वेषते ।
 तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ॥
 तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने स्नात्वा सभ्यां विधानतः ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवानर्चयेद्राघव हरिम् ॥
 पङ्कजरेण मन्त्रेण गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
 अभ्यर्च्य जगतामीशं जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 शान्तिं शास्त्रं पुराणञ्च नाम्नां विष्णोः सहस्रकम् ॥
 पावमानैर्विष्णुसूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 रामायणशतश्लोक्या दद्यात् पुष्पाणि वैष्णव ॥
 सशर्करं पायसाश्च कपिलाघृतसंयुतम् ।
 रन्भाफलं पानकञ्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥
 पीतानि नागपर्णानि स्निग्धपूगीफलानि च ।
 कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ॥
 दोषान्नीराजयेद्भक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 प्रीतये रघुनाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः ॥
 पङ्कजरेण साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा ।
 कर्मलैर्विल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः ॥

अस्य वामेति सूक्तेन समिद्धिः पिप्पलस्य तु ।
 वैकुण्ठपापैदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात्द्वित्रियामं समर्चयेत् ।
 प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि ॥
 तृतीये ऽहनि मध्याह्ने सौमित्रे जन्मवासरे ।
 सानुजं जगतामीशमर्चयेत् पूर्ववदृद्धिजः ॥
 पूजां पुष्पाञ्जलिं होमं जपं ब्राह्मणभोजनम् ।
 अविच्छिन्नं तथा कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवासरम् ॥
 एवं त्रिरात्रं कुर्वीत राघवाणां विधानतः ।
 महोत्सवं जन्मभेषु प्रत्यब्दं चैत्रमासिके ॥
 चतुर्थेऽहनि तथा नद्यां कुर्याद्वभृतं द्विजः ।
 वैष्णवैरनुवाकैश्च रामनामभिरेव च ॥
 चरितं रघुनाथस्य जपन्नवभृतं चरेत् ।
 देवान् पितृंश्च सन्तर्प्य गृहं गत्वार्चयेत्प्रभुम् ॥
 कुर्याद्वभृतेष्टिञ्च चरुणा पायसेन वा ।
 अस्य वामेति सूक्तेन परोमात्रे त्यजेत् च ॥
 प्रत्यृचं जुहुयात्प्रधान्मन्त्रेण शतसंख्यया ।
 हुत्वा समाप्य होमन्तु शेषं सम्राशयेच्चरुम् ॥
 आचम्य पूजयेद्देवं वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 स्वयं भुञ्जीत तद्रात्रौ वृद्धशायी समर्पितः ॥
 एवं द्वादशभिः पूजयेत्त्रै नावमिके तथा ।
 पष्टिर्षसहस्राणि श्वेतद्वीपनिवासिनम् ॥
 संपूज्य यदयाप्नोति तदेवात्र समश्रुते ।
 यज्ञायुतशतं लब्धा विष्णु लोके महीयते ॥

तस्यैव पौर्णमास्याञ्च शीताग्नौ रुदये तथा ।

• स्नात्वा सपूजयेद्देव माधव रमया सह ॥

शुद्धजाम्बूनदप्रख्यं कन्दर्पशतसन्निभम् ।

लक्ष्मणा सह समासीन विमले हेमपद्मजे ॥

चन्दनेन सुगन्धेन करवीराञ्जपद्मजे ।

कर्पूरकुङ्कुमापेतचन्दनेन च पूजयेत् ॥

तन्मन्त्रमन्तरत्नाभ्यामाधव विधिना यजेत् ।

• मण्डकान् चीरस युक्तान् शायन्नं घृतसंयुतम् ॥

कृष्णरम्भाफलैर्जुष्टं नैवेद्य विनिवेदयेत् ।

अस जीवत्व इत्यादि पट्सूक्तैः कसुमैर्यजेत् ॥

मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कीमलैः सुलसीदलैः ॥

स पूजयन् हीम कुर्वीत साजिग्रन चरुणा तत ।

विहीभोतोरित्यनेन सूक्तेन प्रत्यच द्विज ।

कमलैर्विल्वपत्रैर्वा मन्त्रेणाष्टोत्तर शतम् ॥

हुत्वाथ पौरुष सूक्तं श्रीसूक्तं जुहुयाद्द्विज ।

सहस्रनामभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्तत ॥

हुतशेषं स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याज्जितेन्द्रिय ।

एव स पूजयन् देवेश माधव्या मधुसूदनः ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति हरिसायुजप्रमाप्नुयात् ।

वैशाखां पौर्णमास्यान्तु मध्याह्ने पुरुषोत्तमम् ॥

अर्घ्येद्रक्तकमले रत्नले पाटलैरपि ।

क्रीवेरकरवीरैश्च गायत्र्या विष्णुसर्जया ॥

दध्यन्नं फलसयुक्तं पायसञ्च निवेदयेत् ।

प्रत्युच चेद्दिव सूक्तैः प्रत्युचं जुहुयात्ततः ॥

साराद्रे इति सूक्तेन दीपैर्निराजयेत्ततः ।
 शक्त्या विप्रान् भोजयित्वा पूजयेद्देशिकं तत्र ॥
 तस्मिन् सम्पूजितो देवः प्रत्यक्षस्तत्क्षणाद्भवेत् ।
 शयने भोजयेद्दिष्णुं पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ॥
 कुशप्रसूनदूर्वाग्रपुण्डरीककदम्बकैः ।
 मूक्तमन्त्रेण श्रीविष्णुं गायत्र्या च समर्चयेत् ॥
 सत्येनोत्तमसूक्तेन ऋग्भिः पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं तुलसीपल्लवैस्तथा ॥
 पद्याहोमं प्रकुर्वीत विष्णुसूक्तैः सुपायसम् ।
 मन्त्ररत्नेन जुहुयादाज्यमष्टोत्तरं शतम् ॥
 सशर्करं पायसान्नमपूपान्विन्निवेदयेत् ।
 विश्वजितेति सूक्तेन कुर्यान्नीराजनं ततः ॥
 भोजयेद्दैत्यवान् विप्रान् पूजयेच्च विशेषतः ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥
 प्राजापत्यर्चसंयुक्ता नभःक्षणाष्टमी यदा ।
 नभस्यैव भवेत्सातु जयन्तो परिकीर्त्तिता ॥
 तस्यां जाती जगन्नाथः केशवः कसमर्दनः ।
 तस्मिन्नुपोष्य विधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 अष्टमी रोहिणीयोगो मुहूर्ते वा दिवानिमम् ।
 मुख्यकाल इति ख्यातस्तत्र ज्ञतः खयं हरिः ।
 मासहये यद्यलाभे योगे तस्मिन् दिवा निशि ॥
 नवमो रोहिणीयोगः कर्त्तव्या वैश्वैर्द्विजैः ।
 रात्रियोगस्तु बलवान् तस्यां जाती जनार्दनः ॥
 तिलेन वै भवान्ते च पारणा यत्र चीच्यते ।

यामत्रयवियुक्तायां प्रातरिव हि पारणा ॥

• पूर्वदुर्नियमं कुर्यादन्तधावनपूर्वकम् ।

प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् कृष्णमब्जम् ॥

पडचरेण भन्त्रेण धालकृष्णतनुं हरिम् ।

शुक्लान्तुलसीपत्रैरर्चयेच्छुद्धयान्वितः ॥

दुग्धं चीरं शर्कराञ्च नवनीतं निवेदयेत् ।

सहस्रमयुतं वापि जपेन्नन्तं पडचरम् ॥

शैवाजत्रं जुहुयाद्दक्षी कृष्णमन्त्रेण पायसम् ।

सहस्रं शतवारं वा प्रत्यूचं विष्णुसूक्तकैः ॥

हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत् ।

सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुपूजनम् ॥

घण्टान् भोजयेच्छुद्ध्या हुतशेषं सकृत्स्त्रियम् ।

हुत्वा कुशीत्तरे स्वप्याद्भूमौ नियमवान् शुचिः ॥

परिऽङ्गुपीथ्य विधिवत् स्नात्वा नद्यां विधानतः ।

तर्पयित्वा जगन्नाथं पितृन्देवांश्च तर्पयेत् ॥

पूर्ववत् पूजयित्वा जपहोमादिकं चरेत् ॥

श्वैष्णवं द्विजं तस्मिन् वाङ्मन्त्रेणापि वार्धयेत् ।

पुराणादिप्रपाठेन रात्रौ जागरणं चरेत् ॥

शीतांशावुदिते स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः शुचिः ।

नवो नधो भवतीत्युचार्यं विनिवेदयेत् ॥

अर्चयेन्मन्त्रसूक्तैः स्थितं स्रष्टुं समातनम् ।

तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तूरीचन्द्रचन्दनैः ॥

पडचरेण भन्त्रेण भक्त्या सम्पूजयेत् हरिम् ।

वसुदेव नन्दगोपं बलभद्रश्च रोहिणीम् ॥

गशोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत् ।
 प्रह्लादानीन् वष्पवांश्च तथा लोकेश्वरानपि ॥
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।
 अन्नमिति सूक्तेन भक्त्या नैराजनं तथा ॥
 गन्न इत्यादिसूक्ते च दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 सहस्रनामभिः कृत्वा श्रद्धायां विनिवेशयेत् ।
 गीतं नृत्यञ्च वाद्यञ्च यथा शक्त्या च कारयेत् ॥
 ततः प्रभातसमये सन्ध्यामन्वास्य वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसीचन्दनादिभिः ॥
 सम्पूज्य वैष्णवैः सूक्तेः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 मन्त्रेण जुहुयादाजत्रं सहस्रं हव्यवाहने ॥
 ममाग्र इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं ततः ।
 परोमात्रेति सूक्तेन चरुं तिलविमिश्रितम् ॥
 सर्वैश्च भगवन्मन्त्रैरेकैकामाहुतिं यजेत् ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं कृत्वा ह्योमशेषं समापयेत् ।
 ततो मङ्गलवादित्रैर्यानेर्योक्तैश्च चामरैः ॥
 लाजैर्हरिद्राचूर्णैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः ।
 मुदा विकीरयन् सर्वे बालहृडाश्च मध्यमाः ॥
 नार्थश्च रमणैः सर्वैः सुवासिन्यश्च योपितः ।
 आरोप्य शिविकायान्तु देवकीनन्दनं हरिम् ॥
 अकर्मणं नदीं रम्यां तडागं वा मनोहरम् ।
 गच्छेद्युगांहशैवालजलीकादिविवर्जितम् ॥

कुर्याद्वभृतं तत्र पावमान्यैः पवित्रकैः ।

- विष्णुसूक्तैश्च सुस्नात्वा देवान् पितॄंश्च तर्पयेत् ॥
 विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र शुभान्वितं ।
 गृहं गत्वा तथैवेशं पूर्ववत्पूजयेद्विजः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तीपयेत् ।
 हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्तु सः ॥
 स्वयञ्च पारणां कुर्यात् पुत्रपोषणसमन्वितः ।
 सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायामर्चयेद्धरिम् ॥
 चतुःस्तम्भां चतुर्धामवितानादीरलङ्घिताम् ।
 धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दीलां सम्पूजयेद्विजः ॥
 स्तम्भेषु वेदान् मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम् ।
 पादेष्वशागजान् पीठे सप्तच्छन्दांसि चास्तरे ॥
 प्रणवञ्चातपक्षे तु शेषह्येतौ खगेश्वरम् ।
 इतिहासपुराणानि सर्वतः परिपूजयेत् ॥
 तस्यां निवेश्य दोलायां वासुदेव त्रियः पतिम् ।
 उपचारैर्गर्भयित्वा शनैर्दीलाञ्च दीलयेत् ॥
 वेदाद्यैर्ब्रह्मणः सत्यैः सूक्तैरङ्गैर्विजोत्तमः ।
 सामगानैः प्रवन्धैश्च गायन् कृष्णं जगद्गुरुम् ॥
 सुवासिन्यो दीलयित्वा वैश्वान् पूजयेत्ततः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तो हरिं व्रजेत् ॥
 दोलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 कीटियागानुजं पुण्यं लभते नात्रं सशयः ॥
 शिवब्रह्मादयो देवा नारदाद्या महर्षयः ।
 दीप्तायां दर्शनार्थं वै प्रयान्त्यनुचरैः सह ॥

गन्धर्वाप्सरसः सर्वा विमानस्थाः सक्तिवराः ।
 गायन्ति सामगानैश्च दीलायामर्चितं हरिभूम् ॥
 गवाजप्रसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या नीराजनं चरेत् ।
 मरुत्व इन्द्र सूक्तेन मङ्गलाशीभिरेव च ॥
 ताम्र लफलपुष्पाद्यैर्वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 आशिषोवाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा विसर्जयेत् ॥
 एवं संपूजा देवेशं ज्ञयन्त्या मधुसूदनम् ।
 सर्वान् लोकान् जपेत्त्वाशु याति विष्णोः परंपदम् =
 मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुदेवते ।
 अदित्यामुदभूद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनोऽव्ययः ॥
 तस्यां स्नानोपवासाद्यमन्नय्यं प्ररिकीर्त्तितम् ।
 श्रीकृष्णजन्मवत् सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुसप्तयुजप्रमाप्नुयात् ॥
 भाद्रमासे तु सप्तम्या मुदिते चैव भास्करे ।
 स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 रक्तैश्च करवीरैश्च कुमुदेन्द्रीवरादिभिः ।
 मन्त्ररत्ने नार्चयित्वा पादसान्नं निवेदयेत् ॥
 यतश्च गोपा इत्यादि दशसूक्तान्यनुकृमात् ।
 पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यृचं वैष्णवोत्तमः ॥
 सहस्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यजेत्ततः ।
 पश्चाद्बोमं प्रकुर्वीत तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रयित् ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥
 नीराजनं ततो दद्याद्यं गौरित्वनेन तु ।

इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥
 अहस्त्रनागभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 गुरुं सम्पजयेद्भक्त्या भुञ्जीत तद्विः स ॥ १ ॥
 अधःगायी ब्रह्मचारी जपेद्रात्रौ समाहितः ।
 एवं सम्पूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः ॥
 त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् ।
 द्वादशग्रामंपि तस्यां वै यन्नवराहमच्युतम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत् प्रयतात्मवान् ।
 महिसाक्षं घृताक्षं वै धूपं दद्यात् प्रयत्नतः ॥
 दद्यादष्टाङ्गदीपं च गवाज्येन च वैष्णवः ।
 सयर्कराजं सुपान्नं मोदकान् कसरं तथा ॥
 इक्षुदण्डानि रम्याणि फलाणि च निवेदयेत् ।
 प्रतेमहीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि भक्तिमान् ॥
 सर्वथ वैष्णवैः सूक्ते धरुणा पायसेन वा ।
 मधुसूक्तेन हीतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 आज्येन वैष्णवैर्मन्त्रैः त्रिशतं त्रिभिरेव तु ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 भोजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत् ।
 सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥
 तत्फलं लभते मर्त्या विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 कीदण्डस्थे दिनकरे तस्मिन्मासि निरन्तरम् ॥
 अरुणीदयवेलायां प्रातः स्नानं समाचरेत् ।
 तर्पयित्वा विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ॥
 नारायणं जगन्नाथ मर्चयेद्विधिवद् द्विज ।

पौरुषेण विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥
 शतपत्रैश्च जातीभिस्तुलसीवित्त्वपुष्करैः ।
 गन्धर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 पायसान्नं शर्कराशं मुहान्नं सघृतं हविः ।
 सुवासितञ्च दध्यन्नमपूपान् मधुमिश्रितान् ॥
 मोदकान् पृथुकान् लाजान् शकुंलीचणकानपि ।
 विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवेद्येत् ॥
 वेदपारायणेनैव मासमेकं निरन्तरम् ।
 ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च ॥
 ऋचामशीतिपादश्च पारायणं प्रकीर्त्तितम् ।
 वेदपारायणेनैव प्रत्यृचं कुसुमान्यजित् ॥
 रात्रौ होमं प्रकुर्वीत तिनैर्त्रीर्हिभिरिव वा ।
 सर्ववेदेष्वशक्तस्य होमकर्मणि वैश्व ॥
 वैष्णवैरनुवाकैर्वा प्रत्यहं जुहुयाद्बुध ।
 यजुषापि तथा साम्ना शक्त्या पुष्पाञ्जलि चरेत् ॥
 अशक्तो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमचुरतम् ।
 मूलमन्त्रेण साहस्रं दद्यात् पुष्पाञ्जलिं द्विजः ॥
 तेनैव जुहुयाद्भक्ता साहस्रं वल्लिमण्डले ।
 अथवा रघुनाथस्य चारित्र्येण महात्मनः ॥
 प्रतिश्लोकेन पुष्पाणि दद्यान्मासं निरन्तरम् ।
 अधःशम्भूी ब्रह्मचारौ सप्तद्वीजी भवेद्द्विजः ॥
 मासान्ते तु विशेषेण पूजयद् वैष्णवान् द्विजान् ।
 एवमभ्यर्त्थं गोविन्दं धनुर्मासे निरन्तरम् ॥
 दिने दिने वैष्णवेभ्यः फलं प्राप्नोत्वसंशयः ।

यं यं कामयते चित्ते तन्तमाप्नोति पूरुषः ॥

महद्भिः पापकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ।

तपोमासुप्रदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम् ॥

स्रात्वा नंद्रां तडागे वा तर्पयेत्पतिमद्युतम् ।

अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्मन्त्रेणैव तत्र वै ॥

मन्त्ररत्ने ष वा नित्यं माधवीचूतचम्पकैः ।

अण्डपानि विचित्राणि शर्कराजप्रयुतानि च ॥

शाल्यन्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवेदयेत् ।

वैष्णवै पावमानैश्च कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं तत ॥

तिलैश्च जुहुयाद्ब्रह्मो मधुशर्करमिश्रितैः ।

प्रत्यूचं पुरुषसूक्तेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ॥

सहस्रं मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विज ।

सहस्रं वा शतं वापि शक्त्याच जुहुयाद् बुधः ॥

यज्ञे यज्ञमिति ऋचा दीपान्त्रीराजयेत्ततः ।

रात्रौ दीलार्चनं कुर्याद्द्वैष्णवैर्द्विजसत्तमैः ॥

मासान्ते भोजयेद्द्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ।

एवं सम्पूजिते तस्मिन् प्रसन्नोऽभुञ्जनार्दनः ॥

ददाति स्वपदं दिव्यं योगिगम्यं सनातनम् ।

फाल्गुण्यां पोष्यमास्यां वै उदिते च निशाकरे ॥

उपोष्य विधिवद्भक्तिं पूजयेद्द्वैष्णवोत्तमः ।

तिलैश्च करवीरैश्च कर्णिकारैश्च पाटलैः ॥

कुन्दसहस्रकुसुमैर्यजेत् तं कमलापतिम् ।

विष्णुसूक्तं प्रत्यूचं च चरुणाज्येन मन्त्रतः ॥

ब्रह्मां देवानामनिन दीपान्त्रीराजयेत्ततः ।

प्रसन्नो नित्यमनेन उपम्याय सनातनम् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्कृत्वा भुञ्जीयाद्वागयतः स्वयम् ॥
 एवं सम्पूज्य देवेण तस्यां रात्रौ नृनातनम् ।
 षट्षिपसहस्रस्य पूजामाप्नोत्वसुंगमं ॥
 एवं सम्पूजयेद्दक्षिण्यु निमित्तेषु विनिपत ।
 यथाकालं यथावर्षं यथागत्या यथानलम् ॥
 यद्योक्तपुष्पालाभे तु तुलस्या वै समर्पयेत् ।
 नैवेद्यस्याप्यलाभे तु हविष्यं वा निषेद्वेत् ॥
 सूक्तानि वैष्णवान्ये च सूक्तानाभे यथा यजेत् ।
 एकेन वा पीरुपेण सूक्तेन जुहुयात्तथा ॥
 सर्वत्राज्ञं प्रशस्तं स्याद्दीमद्रज्यादत्रलाभत ।
 मन्त्रालाभे मूलमन्त्रं सर्पतन्त्रेषु यो यजेत् ।
 उपम्यानन्तु सर्वं तद्विष्णोरिति वा ऋचा ।
 नीराजनन्तु सर्वं श्रिये जातेत्यनेन वा ॥
 तत्कालोचितं सर्वं मनसा वापि पूजयेत् ।
 तुन्नसीमित्यतः तीर्थं भक्त्या वापि समर्पयेत् ॥
 सर्वेष्वेषु निमित्तेषु महाभागवतोत्तमान् ।
 सपूज्य परिपूर्णत्वमाप्नोत्वैव न सगय ॥

इति हारीतस्मृतौ विगिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्नित्य
 नैमित्तिकविधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

हारीत उवाच ।

महोत्सवविधिं कुर्याद्देवस्य परमात्मनः ॥
 यामार्चायाः प्रकुर्वीत यद्योक्तविधिना नृपः ।

यात्रोत्सवे कृते विष्णोः श्रुतिसृष्ट्युक्तमार्गतः ॥

अनाष्टद्यग्निदुर्भिक्षभयं नास्त्यत्र किञ्चन ।

वारिजं वातजं वाग्निसर्पविद्युदृद्विषत्कृतम् ॥

महारोगग्रहंघैव यद्भयं यामवासिनाम् ।

कृते-महोत्सवे तत्र भयं नास्ति न संशयः ॥

तस्य दासा भविष्यन्ति नानाजनपदेश्वराः ।

सर्वभौमो भवेद्राजा भक्त्या कृत्वा महोत्सवम् ॥

नवाङ्गिकं च सप्ताह पञ्चाहं प्रत्यहं तथा ।

सम्बत्सरे ऋतौ मासि पक्षे कुर्यात् क्रमेण तु ॥

तस्मिन्नादौ शुभदिने स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।

अङ्कुरापणमादौ तु गरुत्मत्केतुमुच्छ्रयेत् ॥

आश्व पडित्योपधयः केतुको वेद इत्यपि ।

अश्वत्याख्यशमीगर्भशुभामरणिमाहरेत् ॥

निर्मथीतेति सृते न तथैवाम्रीदमीति च ।

आस्थां च प्रत्यृचं तस्मिन्निधाधानादि पूर्ववत् ॥

चर्वाज्यैरयमम्रीति उपस्यायार्चयेत्तथा ।

तदग्निं संग्रहेत्तातदुत्सवः परिपूर्यते ॥

दीक्षितः स भवेत्तावदाचार्यो विजितेन्द्रियः ।

वेदवेदाङ्गविच्छ्रीतस्मार्तकर्मविधानवत् ॥

महाभागवतो विप्रस्तान्द्विकः सर्वकर्मसु ।

लौकिके वा प्रकुर्वीत मघिताग्निं चेत्यदि ॥

आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यंजेद्बधः ।

गातः स्मार्तविधानेन धीतवस्त्रोर्ध्वंमुष्ट्रधृत् ॥
ऋत्विग्भिर्वाद्यैर्दान्तैर्यागभूमिं विरीदगुरुः ।

देवानयस्य मध्ये तु वेदिं रम्यां प्रकल्पयेत् ॥
 अद्भुतरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलङ्किताम् ।
 वितानकुसुमाद्युक्तां कृत्वा तत्र सुखासने ॥
 गहोक्षवाहं विभ्वं च निवेश्यान्निन् प्रपूजयेत् ।
 श्रीभूनिलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्वृतम् ॥
 मन्त्ररत्नविधानेन पूजयित्वा जगद्गुरुम् ।
 इमे विप्रस्येत्यादिभि र्त्विभिः सूक्तैश्च पूजयेत् ॥
 सुरभीणि च पुष्याणि प्रत्यृचं विनिवेदयेत् ॥
 चतुर्दिक्षु च चत्वारो ब्राह्मणा मन्त्रविचिताः ।
 धाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम् ॥
 ईशान्यादिषु चत्वारो विष्णुमन्त्रान् विदिक्षु च ।
 वेद्या दक्षिणतः कुण्डं लक्षणार्थं च तत्र तु ॥
 हुताशनं प्रतिष्ठाप्य इक्ष्वाधानानिकं चरेत् ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्च तिलविमिश्रितम् ।
 प्रत्यृचं जुहुयाद्ब्रह्मै मध्वाजप्रगुडमिश्रितम् ॥
 आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्यां त्वं सोम इति पायसम् ।
 पूर्वोक्तेर्वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिलौहिभिरेव वा ॥
 प्रत्येकं जुहुयात्पश्चादष्टोत्तरशतं क्रमात् ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा हीमशेषं समापयेत् ॥
 सुदधन्नं फलयुतं पानकञ्च निवेदयेत् ।
 ताम्बूलञ्च समाप्याद्य ऋत्विजश्चापि पूजयेत् ॥
 ततः स्वन्दनमानोय पताकाच्छत्रसंयुतम् ।
 श्वेतैः सलक्ष्णैरुह्ययानमश्वैः प्रकल्पितैः ॥
 वस्त्रपुष्पमणिलक्षणभूषितं तत्र चिह्नितम् ।

तस्मिन् ऋदुतरश्चण्डपर्यङ्कं स्थाप्य देशिकः ॥
 तस्मिन्निवेश्य देवेश देवीभ्यां सहितं हरिम् ।
 अर्चयेद् गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपादिभिस्तथा ॥
 रथचक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत् ।
 आधारशक्तिभाधारं ईपादण्डे पुराणकम् ॥
 च्छन्दासि कूवरे सप्त पर्यङ्के भुजगाधिपम् ।
 ह्येषु चतुरो मन्त्रान् योक्तेष्वङ्गानि षट्च वै ॥
 ध्वजं पताकराजानं कृत्रेऽनन्तं स्वराणि तु ।
 तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ॥
 अभ्यर्च्यैश्वर्यं रथं दिव्यं पश्चात् सपूजयेद् हरिम् ।
 दिक्पालावरणांश्चैवमर्चयेद् द्विजु सर्वतः ॥
 जीमूतस्येति सूक्तेन तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।
 मरुत्वानिन्द्रेति सूक्तेन कृत्वा नोराजनं ततः ॥
 वनस्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम् ।
 गीतेर्नृत्यैश्च वादित्रैः पुण्यस्तोत्रं मनोहरैः ॥
 ह्यैर्गजैः स्यन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम् ।
 ऋत्विजं पुरतो विद्वानङ्गानि च जपेत्तदा ॥
 गायेत् सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्ष्वतो हरिः ।
 कुङ्कुमे, कुसुमैर्लानैर्विकिरन्वै समन्ततः ॥
 स्वलङ्घतेषु विधिषु पर्यङ्कं मेवयेत्प्रभुम् ।
 गृहद्वारेषु मार्गेषु भक्षैरिक्षुभिरेव च ॥
 कुसुमैर्धूपदीपैश्च ताम्बूलैश्चापि मेवयेत् ।
 एव निषेव्य देवेगं पुनर्गेहं निवेशयेत् ॥
 तमभिं प्रगायतेति जपन् सूक्तं निवेशयेत् ।

प्रसन्नाज मित्वनेन दीपात्रीराजये त्ततः ॥
 पीठे निवेश्य देवेगमुपचारान् समर्पयेत् ।
 वयमुपेत्य ध्यायेम आशीर्षो वाचनं चरेत् ॥
 अनेन विधिना कुयर्त्वादुत्सवः प्रतिवासरम् ।
 जपैर्होमै स्तथा दानैर्विप्राणां भोजनेरपि ॥
 समाप्ते चोत्सवे विष्णो कुयर्त्वादवभृथं शुभम् ।
 नदीं खातं तद्भागं च देवेन सहितो व्रजेत् ॥
 स्यन्दनादिषु धानेषु स्थिता नार्यः स्वलङ्घिताः ।
 पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन् विकिरन्मिथ ॥
 कुर्वाद्दवन्तं तत्र विगिष्टे ब्राह्मणैः सह ।
 वासुदेवोत्सवे स्नानमश्वमेधफलं लभेत् ॥
 स्नात्वा सन्तप्य देवादीन् प्रविश्य हरिमन्दिरम् ।
 यजेताशभृथेष्टिञ्च अस्य वामेति शृक्तत ॥
 चरमाजपं तिलैर्वापि अनुवाकैश्च वैष्णवैः ।
 एवं हुत्वावभृथेष्टिं वै वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 शुरुञ्च ऋत्विजश्चैव पूजयेद्भक्तित स्ततः ।
 पिशासीमेत्वध्यायेन कुयर्त्वात् स्वस्थयनं करे ॥
 इच्छन्ति त्वेत्य ध्यानेन प्रत्यृचञ्च द्वयेन च ।
 षष्ठीत्तरगतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णवः ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाजपं द्विजोत्तमं ।
 पुनरेव तु हीतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपाषाण्डम् ॥
 होमशेषं समाप्याद्य वैष्णवान् भोजयेदपि ।
 सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुष्पयागं समाचरेत् ॥
 सर्वं सम्पूर्णतामेति परितुष्टो जनादनः ।

एव महोत्सवं कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः ॥

अथ नित्योत्सवे पूजा होमश्चात्र विधीयते ।

शिविकाया निवेश्येगं पूजयित्वा विधानतः ॥

तत्र चामरवादिदृष्टद्वारे स्तालवृन्तके ।

दीपिकाभि रनेकाभिर्दूर्वायकुसुमाक्षते ॥

फलमोदकहस्ताभिर्नारीभिः समलङ्कृतम् ।

देवस्याग्रतः रम्यं त्वि प्रदक्षिणमाचरेत् ॥

तत्तन्मन्त्रान् जपेद्दिक्षु सर्वासु द्विजपुङ्गवा ।

बलिञ्च निक्षिपेतासु देवानुद्दिश्य पूर्वतः ॥

प्राचीं विश्वजिते सूक्तं अग्ने तव अनन्तरम् ।

याम्ये परे इमां सन्तु भीषणसु तदन्तरम् ॥

यच्चिदिति प्रतीच्यन्तु विद्दिहोत्येत्वनन्तरम् ।

स सोम इति सौम्यान्तु कट्टुद्रावे यनन्तरम् ॥

प्रजापति तत्रा चीर्द्धमधय पृथिवी क्षिपेत् ।

एव दिक्षु बलि दत्त्वा परिणीय जनार्दनम् ॥

गृतिभि पुष्पनाभिश्च भवन सम्प्रवेशयेत् ।

पीठे निवेश्य देवेभ्य पूजयित्वा विधानतः ॥

विद्दिहोतादिमूर्त्तेन दद्यात् पुष्पाणि शार्ङ्गिणि ।

नीराजन ततो दद्यात् ध्रुवसूर्त्तेन वैष्णवे ॥

गाययित्वा च शय्याया दद्यात् पुष्पाणि मन्त्रतः ।

इमं मन्त्रं सृष्टाभ्यां पूजयेत् विष्णुमध्ययम् ॥

सौदर्गनेन मन्त्रेण रघो कुर्यात्समस्ततः ॥

एव नित्योत्सव कुर्यात्प्राचीं चाहनि मर्षदा ।

गुरुणामन्त्रदिग्गे भगवन्मयासरे ॥

कार्त्तिक्यां श्रावणे वापि कुर्यादिष्टिञ्च वैष्णवोम ।
 लपोथ पूर्वदिवसे दीक्षित सुसमाहित ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेद्भुरारपणम् ।
 नद्यां स्नात्वा च ऋत्विग्भित्तुभिर्केदपारगैः ॥
 पौरुषेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 गन्धैर्नानाविधैः पुष्यैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोजैश्च ताम्बूलाद्यैः प्रपजयेत् ।
 अर्घ्यादिरुपचारैस्तु सूक्तान्ते पजयेत्हरिम् ॥
 अध्यायान्ते मण्डलान्ते नेवेदोर्विविधैरपि ।
 पजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान् भोजयेत्तथा ॥
 आजीवन चरुणा वापि तिलैः पुष्पैरथापि वा ।
 समिद्धिर्विस्वपत्रैर्वा होमं कुर्यात् वैष्णव ॥
 यन्नरूपं हरिं ध्यायन् प्रत्यृचं वेदसहिताम् ।
 होमं समाप्यते यावत्तावद्द्वै दीक्षितो भवेत् ॥
 जुहुयाद्द्वै गार्हपत्यो सोऽग्निमभ्यर्च्य भूपते ।
 अग्निरक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिं समाप्यते ॥
 विगिष्टान् वैष्णवान् विमान् भोजयेत्प्रतिवासरम् ।
 ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान् समाहित ॥
 दक्षिणभ्रूयेष्टिं च पावमान्यथ वैष्णवैः ।
 अन्ते संपूजयेद्विमान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च विशिषतं ।
 एवमिष्टिन्तु यः कुर्याद्वैष्णवी वैष्णवीत्तम ॥
 क्रतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसद्यः ।
 यस्मिन्देसे वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसूदन ॥

दुर्भिक्षरीगाग्निभयं तस्मिन् नास्ति न संशयः ।
 अशक्तः सर्वदेवेन कर्तुमिति च वैष्णवीम् ॥
 सर्वथ वैश्वैः सूक्तैर्जुहुयात्प्रत्यृचं हविः ।
 तैरेव पुष्पोद्भलि र कुर्यादिच्छा. प्रपृच्छये ॥
 अथवा मूलमन्त्रं तु लक्षं जप्त्वा हुताशने ।
 अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने ॥
 इष्टिः स पूर्णतां याति, सर्ववेदा सदक्षिणाः ।
 एवमिति प्रकुर्वीत प्रत्यृचं वैष्णवोत्तम ॥
 तुष्यर्थं वासुदेवस्य वंशस्योज्जीवनाय च ।
 वृध्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च ॥
 पिता वा यदि वा माता आता वान्ये सुहृज्जना ।
 यदि पञ्चत्वमापन्ना कथं कुर्याद्दुहिजोत्तम. ॥
 कनिष्ठवर्जमेवात्र वपन मुनिभिः स्मृतम् ।
 आत्वाचम्य विधानेन कारयेत् पूजनं हरे ।
 रङ्गवत्यादिभिः स्तत्र कुर्यात् सर्वत्र मङ्गलम् ॥
 रोदनं वर्जयित्वेव गोमयेन शुचि स्थलम् ।
 विनिघ्न्य मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम् ॥
 कलशासु चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत् ।
 हिरण्यपञ्चगव्यानि पञ्चत्वक्पल्लवान् न्यसेत् ॥
 वाससां तन्तुना वापि वैष्टयेत् त्रि. प्रदक्षिणाम् ।
 उन्मुखले वासुदेवं कलशेषु क्रमेण च ॥
 प्रदुरक्ष्म मनिरुद्धञ्च सङ्घर्षेण मधोत्तजम् ।
 सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्त्या भक्ष्य निवेदयेत् ॥
 अथार्थं मुसलं पुष्पैर्गायत्रा प्रणवेन च ।

हरिद्रामवहन्यास्तु परोमान्नेति वे जपन् ॥
 भगवन्मन्दिरे विष्णुं हरिद्रादैः प्रपूजयेत् ।
 पितुः शरीरं विधिवत् स्नापयेत्कलशोदकैः ॥
 तिलैश्च पञ्चगव्यैश्च गायत्र्यां वैष्णवेन च ।
 उद्धृत्य सर्वकर्मणेति स्नापयेत्पितरं सुतम् ॥
 नारायणानुवाकेन चैव स्नाप्य ततः पितुः ।
 धीतवंस्त्रञ्च सर्वे ष्य भूषणैर्भूषयेत्ततः ॥
 गन्धमाल्यं रत्नहस्त्य शुची देशे कुशीत्तरे ।
 तिलोपरि विधायैनं वस्त्रं हित्वान्यतः सुतम् ॥
 धारयेदुत्तरीये द्वे यावत्कर्म समाप्यते ।
 हुत्वैवोपासनं तस्य आद्रं यज्ञीयकाठकैः ॥
 शिविकां कारयित्वाथ वस्त्रमूल्यादिभिः शुभाम् ।
 तस्मिन्नेवेश्य तं प्रेतं बाहकान्वरयेत्ततः ॥
 स्वर्णवैष्णवानिव पूजयेत् स्वर्णदक्षिणैः ।
 बह्येयुस्तेऽपि भक्त्या तं पठन् विष्णुस्तवान् सुदा ॥
 हरिद्रालाजपुष्पाणि विकिरन् वैष्णवा सुदा ।
 वादितनृत्यगीताद्यैर्व्रजेयुः कीर्तयन् हरिम् ।
 हुताग्निमग्रतः कृत्वा गच्छेयुस्तस्य बान्धवाः ॥
 बाहकानामलाभे तु शकटे गोवृषान्विते ।
 निवेश्य शिविकां रम्यां व्रजेयुर्नगराहृदिः ॥
 दक्षिणेन सुतं शूद्रं पुरहारिणं निहरेत् ।
 पश्चिमीत्तरपूर्वेषु यथासङ्ग्रहं द्विजातयः ॥
 प्राग्हारं सर्ववर्णानां न निषिद्धं कदाचन ।
 गत्वा शुभतरं देशं रम्यं शुभजलान्वितम् ॥

यज्ञवृक्षसमाकीर्णं ममेध्यादिविबर्जितम् ।

खदातयेत्तत्र कुण्डं तु निम्नं हस्तत्रयं तदा ।

हाभ्यान्त्रिभिर्वा विस्तारं चतुरायतमेव च ॥

ततः समार्जनं कृत्वा गोमयाग्वितवारिणा ।

सम्प्रेक्ष्य यज्ञियै काष्ठै स्थितिं कुर्याद्यथाविधि ॥

आस्तीर्य दक्षिणाग्रमेवमेनाजिनमनुत्तमम् ।

द्वाम्निनाम्तीर्थं दर्भान्मुर्विकीर्य च तिलांस्तथा ॥

तस्मिन्निवेश्य त देवघृताक्तं नववस्तकम् ।

इंपद्द्वीतं नवघृतं सदाशयमवारितम् ॥

अहृतं तद्विजानीयाद्देवे पित्रे च कर्मणि ।

परिपिच्य चित्तं पश्चादपोऽप्यस्नानितीत्युच्यते ॥

परिस्तीर्य शुभैर्दर्भैरपसव्येन सव्यत ।

उरस्यग्निं निधायाम्य पात्रासादानमाचरेत् ॥

प्रीचणं चमसाज्ये च चरुमिधसुवी तथा ।

असाद्योक्तविधानेन इधाधानात् तमाचरेत् ॥

स्वर्गोक्तविधानेन हुत्वा सर्वमग्रेपत ।

पथादाज्ययुतं हृत्वा जुहुयादुपवीतवान् ॥

सोमानमित्योदनेन प्रत्यृचं तत आचरेत् ।

त महेन्द्रेति सूक्तेन हुत्वा प्रत्यृचमेव च ॥

एष इत्यनुवाकाभ्यामृषदाज्यं यजेत्ततः ।

सर्धैश्च यैर्गवैर्भक्तैश्च पृथगष्टोत्तरं गतम् ॥

तिनेश्च जुहुयात्पादमष्टाविगतिमेव वा ।

एकैकामाहुतिं पथाद्वैकुण्ठपार्श्वं यजेत् ॥

ब्रह्ममेध इति प्रोक्तं मुनिभिर्ब्रह्मतात्पर्ये ।

महाभागवतानां वै कर्तव्यमिदमुत्तमम् ॥
केशवार्पितसर्वाङ्गं शशिमं सङ्गताहयम् ।
न घृथा दापयेद्विद्वान् ब्रह्ममेधविधिं विना ॥
परमावृगतेनापि कर्त्तव्यं हिं द्विजर्जनः ।
द्रव्यानामेऽपि हीतव्यं यज्ञियैश्च प्रसूनकैः ॥
शूद्रभ्यापि विशिष्टस्य परमेकान्तिनस्तथा ।
स्वाहाकारश्च वेदश्च हित्वा पुष्यैर्यजेच्छुभैः ॥
तूष्णीमद्भिः परीपिच्य परिस्तीर्यैः कुर्मैस्तिलैः ।
नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
मत्स्यकूर्मादिभिश्चैव वेदार्थोक्तप्रबन्धकैः ।
नमोऽन्तमेव जुहुयात् स्वाहाकारं विवर्जयेत् ॥
अमन्तकं प्रकुर्वीत शूद्रः सर्वमशेषतः ।
दग्धा गरीरं विधिवद्वैष्णवस्य मन्त्रात्मनः ॥
यन्मरणं तदवभृतामिति मत्वा विचक्षणः ।
स्नानार्थं पुष्यसलिलं ब्रजिज्ञागवतैः सह ॥
अनुलिपय घृतं सर्वं गोमयं वा तिलैः सह ।
दूर्वाधैरघृतैर्लाजैः स्नानं कृर्वीत मङ्गलम् ॥
स्वर्गद्वीकविधानेन तस्य पुत्राः स्वगोत्रजाः ।
पिण्डोदकप्रदानाद्यं सर्वमप्यौर्ध्वं दैहिकम् ॥
निर्वर्त्य विधिना धर्मं सामान्येनावशेषतः ।
विशिष्टं परमं धर्मं नारायणबलिं ततः ॥
प्रकृत्याद्वैष्णवैः साहं यथायास्तु मतन्द्रितः ।
जिमन्तयेत्त पूर्वेदुर्वाङ्गणान् वैष्णवान् शुभान् ॥
चतुर्विंशतिसंख्याकान् महाभागवतोत्तमः ।

केशवादीन् समुद्दिश्य चतुर्विंशति वैष्णवान् ॥
 शत्रौ निमन्त्र्य सम्पूज्य तैः सार्धं विजितेन्द्रिय ।
 प्रातरुत्थाय तैर्गत्वा नदीं पुण्यजलान्विताम् ॥
 धानीफलानुलिप्ताङ्गो निमज्ज्य विमले जले ।
 जपन् वै वैष्णवान् सूक्तान् स्नानं कुर्वीत वै द्विज ॥
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्यात् कुसुमैः सतिलाचते ।
 गृहं गत्वा च ये देवं सर्वावरणसयुतम् ॥
 सुगन्धपुष्पैर्विविधैर्गन्धैर्धूपैश्च दीपकैः ।
 नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च फलैर्नीराजनेरपि ॥
 अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वैष्णव ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य द्रुधाधानं समाचरेत् ॥
 चरुं सगर्कं राजप्रन्तु जुहुयाच्चक्रिमण्डले ।
 प्रत्यृचं वैष्णवं सूक्तं केशवादैरथ नामभिः ॥
 हुत्वाथ वैष्णवमन्त्रं पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 गन्धानैव जुहुयाच्चतुर्भिवैष्णवोत्तम ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 अग्रे रुत्तरभागेन शोमशेनानुलिप्य च ॥
 आस्तीर्य दर्भान् प्रागग्रान् चतुर्विंशतिसन्ध्या ।
 उदक्प्रावणिकेनैव केशवादिशमेण तु ॥
 अभ्यर्थं गन्धपुष्पादैश्च स्नात्तन्त्रं पृथक् पृथक् ।
 मध्वाजप्रतिनिमित्तेण चरुणा पायमेन वा ॥
 कुशेषु तेषु दद्यात् पिण्डान् तीर्थं विधानतः ।
 ग्राह्याकारणं मनसा केशवादीन् शमेण वै ॥
 दद्यात् पिण्डान् समभ्यर्थ्य गन्धपुष्पाद्यतीर्थकैः ।

नित्यमभ्यर्च्यं मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्तथैव च ॥
 दद्यात् पिण्डत्रयं चैव तेषां दक्षिणतः क्रमात् ।
 विष्णोर्नु केन सूक्तेन उपस्थानजपं तथा ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याथ वैष्णवः ।
 पिण्डांसु सलिले दत्त्वा स्नात्वा संपूज्य केशवम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्पादप्रक्षालनादिभिः ।
 अर्घ्याद्यैर्गन्धपुष्पाद्यैर्वीर्यसोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ।
 संपूज्य विधिवद्भक्त्या महाभागवतोत्तमान् ॥
 पायसं सगुडं साज्यं शुद्धान्नं पानकैः फलैः ।
 सम्भोज्य विप्रानाचान्तान् प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
 हविषश्च सकृदमुक्त्वा भूमौ दद्यात् कुशोत्तरे ।
 अयं नारायणवलिर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितः ॥
 स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्तव्यो वैष्णवोत्तमैः ।
 अलाभे चैव विप्रेषु वैष्णवेष्वप्यशक्तितः ॥
 सर्वं कृत्वा विधानेन जपहोमार्चनादिकम् ।
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ॥
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं विगिष्टाय समाचरेत् ॥
 वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम् ।
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे सर्वं संपूजितं जगत् ॥
 तस्माद्भागवतश्रेष्ठमेकं वापि सुपूजयेत् ।
 हरिश्च देवतार्थैव पितरश्च महर्षयः ॥
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे तुष्यन्त्येव न संशयः ।

अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ॥

मन्त्रार्थचिन्तन योगो वैष्णवानाञ्च पूजनम् ।

प्रसादतीर्थसेवा च नवेजप्राकर्म उच्यते ।

पञ्चसंस्कारसम्पन्नो नवेजप्राकर्मकारक ॥

आङ्कारत्रयसम्पन्नो महाभागवतोत्तम ।

श्राद्धानामप्यलभितु एक नारायण बलिम् ॥

कूर्वीत परया भक्त्या वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ।

नित्यञ्च प्रतिमासञ्च पित्रो, श्राद्ध विधानत ॥

सौदकुम्भं प्रदद्यात्तु यावदिष्ट्यान्तिक द्विज ।

प्रत्यब्द पार्वणश्राद्ध मातापितृभ्योऽहनि ॥

अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या पश्चात् कुर्याद्विधानत ।

वैष्णवानेषु विप्रान् सर्वकर्मसु योजयेत् ॥

सर्वश्रावैष्णवान् विप्रान् पतितानिव सन्त्यजेत् ।

शुद्धचक्रविहीनास्तु देवतान्तरपूजका ।

द्वादशीविमुखा विप्रा गैवाद्यावैष्णवा स्मृता ॥

अवैष्णवाना ससर्गात् पूजनाद्वन्दनादपि ।

यजनाध्यापनात्सद्यो वैष्णवत्वाद्भुप्रतो भवेत् ॥

श्रुतिस्मृत्युदित धर्म नातिक्रम्याचरेत्सदा ।

अशास्त्रोक्तविधानेन वैकुण्ठार्चनपूर्वकम् ॥

कार्यं त्र्यफलसद्वित्त्वे परित्यज्य समाचरेत् ।

धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा मनातन ॥

अधर्म मनसा वाचा कर्मणापि त्यजेत्सदा ।

अस्त्यकरणादिम स्त्यम्याकरणादपि ॥

अनिधेयाचे श्रियाणां मद्य पतन मृच्छति ।

अनियं मनसा यस्तु पापमेवाभिचिन्तयेत् ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि निरयं वै स गर्च्छन्नि ।
 यस्तु वाचो वदेत्पाप भसत्यकथनादिकम् ॥
 कल्पायुतसहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते ।
 यस्वप्नं कुरुते नित्यं चांपल्यात्करंणादिभिः ॥
 युगकोटिसहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमि ।
 दान्तः शुचि स्तपस्वी च सत्यवाग्विलितेन्द्रिय ॥
 स सार्वत्रिकः शमयुतः सुरयोनिषु जायते ।
 यस्वर्थकामनिरतः सदा विषयचापलः ॥
 स राजसो मनुष्येषु भूयो भूयोऽभिजायते ।
 क्रोधो प्रमादवान् दृप्तो नास्तिको विपरीतवाक् ॥
 निद्रालु सामसी याति बहुशो मृगपक्षिताम् ।
 महापाण्ड्यातिपापं पातकक्षीपंपातेकम् ।
 प्रासङ्गिकं नरं कृत्वा नरकान् याति दारुणान् ॥
 तामिस्रं मन्थतामिस्रं महारौरवरौरवी ।
 सङ्घात कालसूत्रञ्च पूयशोणितकर्दमम् ॥
 कुम्भीपाकं लोहशङ्खुस्तथ्य विष्णुमूत्रसागरः ।
 तप्तायसास्त्रयो घोरा स्तप्तायसमयं गृहम् ॥
 शय्या तप्तायसमयी पानकञ्चाग्निसन्निभम् ।
 शूलमुद्गरसङ्घातं कालकङ्कोलदंशितम् ॥
 सिंहव्याघ्रमहानागभीकरं सम्यतापनम् ।
 क्रिमिराशिमहाज्वालं तथा विष्णुमूत्रभीजनम् ॥
 असिपद्मवनं घोरं तपाद्धारमयी नदी ।
 सञ्जीवनं महाघोरमित्याद्या नरक्षा क्षुताः ॥

महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैरपि ।

ब्रजतीमान् महाघोरान् दुर्बुद्धैरन्वितश्च ॥

प्रायश्चित्तरपैत्येनां यदकार्यकृतं महत् ।

कामतस्तु कृतं यत्तु मरणात्सिद्धि मृच्छति ॥

ब्रह्महत्या सुरापानं विप्रस्रवणस्य हारणम् ।

गुरुदाराभिगमनं तत्सयोगश्च पञ्चमः ।

सूलापात् स्पर्शनाद्वासुदेकशय्यासनाशनात् ॥

सौहार्दाद्दीक्षणाद्दानात्तेनैव समतां ब्रजेत् ।

गुर्वाक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदाम्बधएव च ॥

ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधोतम्य च नाशनम् ।

यागस्यं क्षत्रियं वैश्यं विगिष्टं शूद्रमेव च ॥

शरणागतं स्वामिनं च पितरं भ्रातरं गुरुम् ।

पुत्रं तपस्विनं शिष्यं भार्या तेषां च सर्वतः ॥

अन्तर्वद्री स्त्रियो गाय तथा त्रयी रजस्वला ।

देवताप्रतिमां सार्धवीं बालांश्चैव तपस्विनीम् ॥

घातयित्वा समाप्नोति ब्रह्महत्यां न सशयः ।

जैह्वप्रमात्मस्तव्यं क्रूरं निषिद्धानां च भक्षणम् ॥

रजस्वलासुखास्याद पञ्चयज्ञादिवर्जनम् ।

अनृतं कूटसाक्षीच महायन्त्रप्रवर्तनम् ॥

आकर्षणादि पट्कर्म स्नात्स्नानवणविक्रयः ।

पापण्डकाल्पकुहकवेदयाज्ञविधिक्रिया ॥

यक्षराक्षसभूतानामर्चनं यन्दनं तथा ।

यत्किंशैशाम्बुपानश्च सुगपष्ठीनिषेवणम् ॥

गवां निष्पीडनं क्षीरं ताम्रस्यं गव्यमेव च ।

पावान्तरगतं यत्तु नारिकेलफलाम्बु च ॥

तालहिन्तालमाधूकफलामां रसमेव च ।

खरोट्टमानुषीचीरं सुरापानसमानि वै ॥

मानकूट तुलाकूट निचैपहरणानि च ।

भूरत्ननारीहरणं रसान्नस्तेयमेव च ॥

गुडकार्पासलवणतिलकान् सामिषाम्बु च ।

काष्यवस्त्रे च हृत्वा च लोहानां हरणं तथा ॥

विषाग्निदाहनं चैव सुवर्णस्तेयसम्मितम् ।

सखी भार्या कुमारो च सगोत्रा शरणागता ॥

साध्वी प्रव्रजिता राज्ञी निक्षिप्ता च रजस्वला ।

धर्मोत्तमा तथा विष्यभार्या भ्रातृपितृव्ययोः ॥

मातामही पितामही पितुर्मातुश्च सादराः ।

अन्या मातृव्यदुहिता मातुलानी पितृष्वसा ॥

जननी भगिनी धात्री दुहिताचार्यभामिनी ।

सुपाचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः ॥

मातुः सपत्नी सार्वभौमी दीक्षिता चैव भामिनी ।

कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रतिमा तथा ॥

आसामन्यतमाङ्गच्छेदगुरुतल्पग उच्यते ।

महापातकिनामत्र तत्संयोगिन एव च ॥

प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां भृश्वग्निपतनं स्मृतम् ।

होमवर्णाभिगमनं गर्भघ्न भर्तृहिसंनम ॥

विशेषपतनीयानि स्त्रीणां पुंसां च यानि तु ।

श्रीशूद्रविट्छत्रधो गोवालहननं तथा ॥

फलपुण्यदुमायां हि चोपधीनाश्च हिंसनम् ।

वापौकूपतडागानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् ॥
 अभिचारादिकं कर्म शस्यध्वंसनमेव च ।
 उद्यानारामहननं प्रपाविध्वंसनं तथा ॥
 मातापितृसुतत्यागी दारत्यागस्तथैव च ।
 स्वाध्यायार्निगुरुत्यागस्तथा धर्मस्य विक्रयः ॥
 कन्याया विक्रयश्चैव स्वाध्यायमवविक्रयः ।
 पुरस्त्रीगमनञ्चैव परद्रव्यापहारणम् ॥
 तथा पुंसाभिगमनं पशूना गमनं तथा ।
 वृषक्षुद्रपशूनाञ्च पुंस्वविध्वंसनं तथा ॥
 कन्याया दूषणं चैव गवां योनिनिपीडनम् ।
 मानुषानां पशूनाञ्च नासाद्यङ्गविभेदनम् ॥
 ग्रामान्यजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम् ।
 नित्यनैमित्तिकश्राद्धयजनं पशुहिंसनम् ॥
 मृगपक्षिमहासर्पयादसां हननक्रिया ।
 साधारणस्त्रीगमनं पत्न्यास्ये मैथुनं तथा ॥
 पारवित्तं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम् ।
 तथैवानाश्रमे वासो देवद्रव्योपजीवनम् ॥
 पयोदधितिलानाञ्च विक्रयः सवणक्रयम् ।
 शाकमूलफलस्त्रेयगतिवृद्धुप्रपजीवनम् ॥
 निमन्त्रितातिक्रमणं दुष्प्राप्तियहमेव च ।
 ऋणागामप्रदानत्वं सन्ध्याकालातिवृत्तनम् ॥
 वृथैवाग्निपरित्यागः संग्रामेषु पलायिता ।
 दुर्भोजनं दुरासाप स्वधर्मस्य च कीर्त्तनम् ॥
 परेषां दोषवचनं तरदारनिरीक्षणम् ।

नास्ति क्वं व्रतलोपद्य स्वाश्रमाचारवर्जनम् ॥
असंच्छास्त्राभिगमनं व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥
ब्राह्म्यतात्मार्यवचनमेकैकमुपपातकम् ॥
इन्धनाद्यं द्रुमच्छेदः क्रिमिकीटादिहिंसनम् ।
भावदुष्टं कालदुष्टं क्रियादुष्टं च भक्षणम् ॥
सृष्टमंलणकाठास्युत्तियमत्यशनं तथा ।
अनृतं विषयचापत्यं दिवास्त्रप्रसक्तया ॥
तच्छ्रावणं परान्नं च दिवामैद्युनमेव च ।
रजस्त्रला सूतिका च परस्त्रीमभिदर्शनम् ॥
उपवासदिने ग्राहे दिवा पर्वणि मैद्युनम् ।
शूद्रप्रेष्यं हीनसख्यं बुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् ॥
स्त्रीभिर्हास्यं कामजल्पं मुक्तकेश्यादिवीक्षणम् ।
इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्त्तिताः ।
महापापं पातकञ्च अनुपातकमेव च ॥
उपपापं प्रकीर्णञ्च पञ्चधा तत्र कीर्त्तितम् ।
महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु ॥
तानि पातकसंज्ञानि तन्नूनं ननुपातकम् ।
उपपापं ततो न्यूनं ततोहीनं प्रकीर्णकम् ॥
संसर्गसु तथा तेषां प्रसङ्गात्सप्रकीर्त्तितम् ।
क्रमेण बह्वते तेषां प्रायश्चित्तं विग्रहये ॥
यो येन मन्वसेत्तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
संसर्गिणस्तु संसर्गस्तत्संसर्गस्तथैव च ॥
व्रतुर्यस्य न दोषस्तु पतत्येपु यथाक्रमम् ।
प्रकीर्णकादिदोषाणां प्राकृष्टिकं भविष्यते ॥

स्वल्पत्वात्पतनाभावात्तत्संसर्गाच्च दुष्यति ।
 सौटनाच्च शुद्धिर्दोषस्य संसर्गात्पतितं विना ॥
 सावित्त्रा चापि शुध्येत कर्तुरेव व्रतक्रिया ।
 कृते पापे यस्य पुंसं पथात्तापोऽनुजायते ॥
 प्रायश्चित्तन्तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु ।
 जातानुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥
 नानुतापस्य पुंसस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 नाखभेधफलेनापि नानुतापे विशुद्धयते ॥
 तस्माज्जातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विशुध्यते ।
 चरेत्कामत कृत्वा पतनीय महत् पुमान् ॥
 न कामतचरेर्दोषं भृग्वग्निपतनं विना ।
 य कामतो महापाप नर कुर्यात्कथञ्चन ॥
 न तस्य शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतन विना ।
 इतुक्त्वा व्रह्मणा पूर्व मनुना च महर्षिभिः ॥
 पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुण व्रतम् ।
 कामत पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिश्च्छति ॥
 हयमेधायन शुद्धिः सार्वभौमस्य भूपते ।
 कामतस्त्वनुपापेषु लोके न व्यवहार्यता ॥
 महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्त ज्वलन विशेत् ।
 प्रायश्चित्ते रपैत्वेनी यद्वामकृत भवेत् ॥
 कामतो व्ययहारसु वचनादिषु जायते ।
 इति योगीश्वरगोक्त सुपपापेषु तत्र तत् ॥
 तस्मात्कामत पाप प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।
 तथा क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यै ॥

शिरः कपालध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेद्यन् ।

ब्रह्महा द्वादशाब्दानि पुण्यतीर्थं समाविशेत् ॥

प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यक्षेत्रेषु पापकृत् ।

तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वस्वकल्पमशेषतः ॥

तत्रस्थैर्ब्राह्मणैरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत् ।

चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः परिषदित्यभिधीयते ॥

तै रुक्तमाचरेद्दर्ममेकी वाध्यात्मवित्तमः ।

जटी वल्कलवासाश्च वह्निरेव समाविशन् ॥

स्नानं त्रिषवणं कुर्वन् क्षितिशायी जितेन्द्रियः ।

एकभुक्तेन नक्त न फलेरनशनेन च ॥

समापयेत्कर्मफलं यथाकालं यथाबलम् ।

राममिन्दीवरश्यामं पीलस्यद्रुमकल्पपम् ॥

ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं तावदहर्निशम् ।

एवं द्वादशवर्षाणि पुण्यतीर्थं समाचरन् ॥

सुच्यते ब्रह्महत्याया स्तपसा वीतकल्मषः ।

चरिते व्रतश्रयाते यवसङ्घेषु दापयेत् ॥

तै स्तस्य च सुसंस्काराः कर्तव्या बान्धवैर्जने ।

विप्रमुखप्राय गां दत्त्वा ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥

प्रारम्भव्रतमध्ये तु यदि पञ्चत्वमाप्नुयात् ।

विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया यथाद्वितीमवाप्नुयात् ॥

असंस्कृतसु गोषु स्यात् पुनरेव व्रतं चरेत् ।

अशक्तसु मते दद्याद्गोसहस्रं द्विजन्मनाम् ॥

प्रागे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।

ब्रह्महत्यासमेवैव कामतो व्रतमाचरेत् ॥

अकामतश्चरेद्धर्म पापं मनसि चोच्यते ।

श्राज्जापयितानुमन्तानुग्राहकस्तथैव च ॥

उपेक्षिता शक्तिर्माथेत्पादौ न व्रतमाचरेत् ।

कामतरुं चरेत् पूर्णं तत्रापि द्विगुण गुरौ ॥

अन्तर्व्रज्या तथा तथ्या तथैव व्रतमाचरेत् ।

आचार्यं च वनस्थेन मातापितृगुरौ तथा ॥

तपस्विनि ब्रह्मविदि द्विगुण व्रतमाचरेत् ।

यावत्स्वच्छ्रिय वैश्य विशिष्टं शूद्रमेव च ॥

कपिला गर्भिणीङ्गाश्च हत्वा पूर्णव्रतं चरेत् ।

अकामतस्तु तेष्वर्थं मुनिभि सम्प्रकीर्तितम् ॥

निधे, प्राथमिकादस्माद् द्वितीये द्विगुणं चरेत् ।

तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृति ॥

चतुर्णां भायभाषाश्च शौचवत् साधनं चरेत् ।

प्रायश्चित्तं तरोर्मध्ये केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥

गोवाह्वणपरित्राणं भक्ष्यनिधावभ्यर्तता ।

इयं निशुद्धिरुदिता प्रहृत्या कामतो द्विजान् ॥

अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिसत्तमा ।

लोमभ्य स्वाहेत्यादि मन्त्रेर्हुत्वा पृथक् पृथक् ॥

अवाक्यिरा प्रविश्याग्नीं दग्धं शुद्धो भवेन्नर ।

अकामंतः सुरा पीत्वा मद्यं वापि द्विजोत्तम ॥

पूर्ववद्द्विदशाब्दानि चरेद्व्रतमचिह्नितम् ।

जपित्वा दशसाहस्रं त्रिसन्ध्यासु निरन्तरम् ॥

द्वादशाब्दं मनुं जप्त्वा रतः शुद्धो भवेन्नर ।

यानि कानि च पापाणि सुरापानसमानि तु ॥

अकामतश्चरेदर्थं कामत पूर्णमाचरेत् ।
 सर्वत्र पतनीयेषु चरित्वा व्रतमुक्तवत् ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयश्चेति द्विजातयुः ।
 अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतोविण्मूत्रमैव च ॥
 मानुषोक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हति ।
 इत्युक्तं मनुना पूर्वमन्यैश्चापि महर्षिभिः ॥
 करञ्जं लशुनं शीघ्रं मूलकं ग्रामसूकरम् ।
 च्छताकां कुकुटाण्डञ्च कालं पिण्याकं लणनं तथा ॥
 गृध्रमुद्गरं वृमांसं च खरं तत्तत्रमेव च ।
 माहिषं माकरं मांससृष्टं वानरमेव च ॥
 निष्पीडितञ्च गोक्षीरमारनालं च मूपकम् ।
 मार्जारं खेतवृन्ताकं कुम्भीनिम्बदलं तथा ॥
 ऋथ्यादञ्च तथा भेकं शृगालं व्याघ्रमेव च ।
 एवमादिनिमिद्वांस्तु भक्षयित्वा तु कामतः ॥
 चरेद्ब्रतं तथा पूर्णं पादोनम्पादकामतः ।
 नारिकेलरसं पीत्वा वायुना ताडितं द्विजः ॥
 दग्ध्वा तालपलायम्वा कर्मनिर्मथितं दधि ।
 ताम्रपात्रगतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम् ॥
 कराग्रेणैव यद्दत्तं घृतं लक्षणमम्बु च ।
 सूतकान्नञ्च शूद्रान्नं कदर्याद्यन्नमेव च ॥
 श्वसृष्टं सूतिकादृष्टं सुदव्यादृष्टमेव च ।
 पापखण्डभण्डचण्डालहृत्पत्नीपतिवीक्षितम् ॥
 दुष्वावयिष्टं यक्षाणां भूतानां रक्षसां तथा ।
 उद्धृत्य ग्रामहस्ते न वक्तव्यं पिवेदपि ॥

युञ्जान्मामौदिकीदृष्टमुच्छिष्टमगुरो रपि ।
 हरेरनर्पित भुक्त्वा न भुक्त्वा देवतार्पितम् ॥
 कामतस्तु चरेद्दर्मचरिद्वेदमकामत ।
 अकामतं सहालम्बु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 स्तेच्छचण्डालपतितपाषण्डानामकामत ।
 उदन्यासह भुक्त्वा च चरेद्दर्मव्रतं द्विज ॥
 चण्डालकूपभाण्डस्य भयभाण्डस्यमेव च ।
 पीत्वा समाचरेत्पापकामतोऽर्द्धं समाचरेत् ॥
 मद्यगन्धसमाधाय कामतो व्रतमाचरेत् ।
 अकामतस्तु निष्ठीय चरेदाचमनं द्विज ॥
 अभिमन्त्र्य जलं प्रायासाविलया च समन्वितम् ।
 हृथा मासाशुने चैव भावदुष्टादिभक्षणे ॥
 चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ।
 कामतस्तु चरेत्पादमभ्यासे पूर्णमाचरेत् ॥
 कामतस्तु सुरा पीत्वा सन्तप्तं चाग्निस्त्रिभम् ॥
 गोमूलमम्बु वा पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥
 सुराया प्रतिषेधस्तु द्विजानामेव कीर्तितम् ।
 विगिष्टस्यापि शूद्रस्य केचिदिच्छन्ति सूरय ॥
 अन्वृतं मद्यमासञ्च परस्त्रीस्वापहारणम् ।
 विगिष्टस्यापि शूद्रस्य पातित्यं मनुरब्रवीत् ॥
 सुरा वै मलमन्नादे पापाहै मलमुत्थते ।
 तस्माद् ब्राह्मणराजन्यो वैश्याश्च न सुरा पिवेत् ॥
 चकाराद्विगिष्टस्य शूद्रस्यापि पूर्ववचनात् यत्तु रालम्
 वैश्यायोर्गवाणादिमद्यस्याप्रतिषेधं तन्न मतं स्यात् न

निपिडादीनां सतां मतश्च । विशिष्टशूद्रस्यापि मद्यमांसनिपिडत्वात् । इच्छाध्ययनादिश्रौतस्मात्तर्कमार्गस्य । चक्षुर्विशिष्टस्यापि तद्वद्वैश्यस्य च प्रतिपेधात् न तु प्रायश्चित्ताल्पत्वप्रतिपादनपराणैरेव नत्वप्रतिपिडपरंणि ब्राह्मणस्य मरणान्तिकमुपदिष्टं राजन्यवैश्यविशिष्टशूद्राणाम् पूर्यपादीनार्हो न व्रतचर्या उक्ता । सुरायाम् सर्वेषां द्विजाणां मरणान्तिकमेव शूद्रस्य गोसहस्रदानं वा परिपूर्णव्रतं वा चरितव्यं न तु मरणान्तिकम् ॥

अग्निवर्णा सुरां पीत्वा सुरायाम् द्विजातयः ।

मरणाच्छुद्धिमृच्छन्ति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत् ॥

राजन्यवैश्यौ तु मद्यं पीत्वा चरेतां व्रतमेव च ।

शूद्रस्त्वर्थं चरेत्तद्वद्ब्राह्मणो मरणाच्छुचिः ॥

यच्चरक्षःपिशाचान्नं मद्यं मांसं सुरासमम् ।

नात्तव्यमेव विप्रेण मुक्ता तु ज्वलनं विशेत् ॥

मद्यं वापि सुरां वापि यः पिवेद्ब्राह्मणाधमः ।

अग्निवर्षन्तु गोमूत्रं पिवेदञ्जलिपञ्चकम् ॥

मरणाच्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विशुध्यति ।

मद्यस्य प्रतिपिध्यर्धं घृतं क्षीरमथाम्बु वा ॥

प्राशयित्वाग्निवर्षन्तु तद्व्रतां शुद्धिमाप्नुयात् ।

दत्त्वा सुवर्णं विप्राय गाञ्च दत्त्वा त्रिसृध्यति ॥

चक्षुर्विशुद्धातीनां सुवर्णं तु यथाक्रमम् ।

पादीनमर्द्धं पादं वा चरेद्व्रतं यथोक्तवत् ॥

समेष्वर्धं प्रकुर्वीत कामतः पूर्यमाचरेत् ।

कामतः स्वर्णहारो तु रात्रौ मुसलमर्षयेत् ॥

स्वकर्म ख्यापयद्येव हेतो मुक्तोऽपि वा शुचिः ।
 राश्या यदि विमुक्तः स्यात् पूर्ववद्व्रतमाचरेत् ॥
 आत्मतुल्यसुवर्णं वा दद्याद्विप्रस्य तुष्टिदत् ।
 तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव चरेद्व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं पराक वा कुर्यादल्पेषु सर्वम् ।
 द्रव्यप्रत्यर्पणं कर्तुं स्नान्मूल्याद्रव्यमेव वा ॥
 व्रत समाचरेत् कृत्वा वंधा परिपदीरितम् ।
 बलाच्छौर्येण वा स्नेहाद्व्रवहारादिनापि वा ॥
 समाहरति यद् द्रव्यं तत्सर्वं ज्ञेयमुच्यते ।
 देशं कालं वयं शक्तिं पापञ्चावेच्य सर्वतः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मविद्धिर्मनीषिभिः ।
 भगिनी मातरं पुत्रीं सुपामाचार्य्ययोपितम् ॥
 अकामतः सकृद्गत्वा चरेत् पूर्णव्रतं नरः ।
 पश्चिमाभिमुखा गङ्गा कालिन्या सह सङ्गताम् ॥
 प्लाक्षप्रस्रवणं पुण्यं हारका सेतुमेव वा ।
 चन्द्रपष्करणी वापि वेणी सागरसङ्गमम् ॥
 गोदावर्यां शवर्यां वा गत्वा तत्राचरेद्व्रतम् ।
 पूर्ववद्वृत्तादशाब्दानि चरेद् व्रतमनुत्तमम् ॥
 कृष्णाय नमः इत्येव मन्त्रः सर्वाघनाशनः ।
 इममेव जपन्मन्त्रं ध्यात्वा हृदि सनातनम् ॥
 त्रिसन्ध्यास्त्रयुतं भक्त्या नित्यं द्वादशवृत्तसरम् ।
 चान्द्रायणीं पराकैर्वा कृच्छ्रैर्वा शमयेत् समा ॥
 जीते क्षीणिऽथवा पुण्यकामी मण्डपपाटले ।
 निवसित्वा बहिर्ग्रासात् चितिशायी जितेन्द्रियः ॥

मनः सन्तापकरणमुद्वहेच्छोकमन्ततः ।
 सदा कृष्णं हरिं ध्यायन् जपन्मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 द्वादशाब्दादिसुच्येत पापाद्दस्मात्तृपो बलात् ।
 भगिन्यादिषु योषित्सु यो गच्छेत्कामतो नरः ॥
 प्रतप्तासमतीयेन समाश्लिष्य हुताशने ।
 शयित्वा सुमहदङ्गौ दग्धः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 एतासु मतिदुष्टासु कामतो बहुशो व्रजेत् ।
 एवमग्निं विशेद्धीमान् पापं विज्ञाप्य पर्षदि ॥
 अकामतः सक्त्वा चरेत्तमव्रतं नरः ।
 अभ्यासे तु चरेत् पूर्णं कामतः सकृदेव च ॥
 कामतीभ्यासेविषये तत्रापि मरणान्तिकम् ।
 समेष्वर्थं प्रकुर्वीत सकृदेव ह्यकामतः ॥
 कामतस्तु चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 अकामतो वाभ्यासे तु पूर्णमेव व्रतं चरेत् ॥
 अन्यास्त्रपि च नारीषु सकृत्त्वाप्यकामतः ।
 पादमेवाचरेद्द्विद्वानभ्यासे त्वर्धमाचरेत् ॥
 साधारणासु सर्वासु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 कामतो द्विगुणं तासु अभ्यासे व्रतमाचरेत् ।
 स्वदाराम्बाम्यगमने पुंसि तिर्यक्तु कामतः ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा प्राजापत्यमद्यापि वा ।
 उदकां श्रुतिकां गत्वा चरेत्कान्तपनं व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं तथान्यासु कामतो द्विगुणं चरेत् ।
 श्रष्टम्याश्च चतुर्दश्यां दिवा पर्वणि मैथुनम् ॥
 कृत्वा सखीलं ज्ञात्वा च यारुणीभिश्च माजयेत् ।

- चण्डालीं पुंश्लीं स्त्रीच्छां पापखीं पतितामपि ॥
 • रंजकीम्बु रुधिआधां सर्वां ग्रामान्त्यजाः स्त्रियः ।
 अकामतः सकृद्गत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णान्ताभिय सह भोजने ।
 कामतस्तु सकृद्गत्वा भुक्त्वा त्वर्थव्रतं चरेत् ॥
 तत्र भूयश्चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 यो येन सम्भसेदेवान्तंत्पापं सोऽपि तत्समः ॥
 संलापस्पर्शनादेव शय्याशनासनादिभिः ।
 तद्देवाचरेत् सर्वं व्रतं हादशवार्षिकम् ॥
 अकामतश्चरेद्धर्मं पश्मासात्पादमाचरेत् ।
 मासत्रये द्विवर्षं स्यान्मासमात्रे तु वत्सरम् ॥
 कामतो द्विगुणं तत्र चरेद्व्यादिकं व्रतम् ।
 ऊर्ध्वन्तु वत्सरात् पूर्णं द्विगुण्याद्यमतः क्रमात् ॥
 कामतो वत्सरादूर्ध्वं द्विगुणव्रतमाचरेत् ।
 ऊर्ध्वं द्विवर्षात्तस्यापि मरणान्तिकमुच्यते ॥
 यजनाध्यापनादानत्पानाच्च सह भोजनात् ।
 सद्य एव पतत्यस्मिन् पतितेन सहाचरन् ॥
 तथाप्यकामतस्त्वर्थं कामत पूर्णमाचरेत् ।
 पश्मासे वत्सरेऽप्यत्र द्विगुणं त्रिगुणं सूतम् ॥
 ऊर्ध्वन्तु निष्कृतिर्न स्यादभृग्विगुपतनं विना ।
 द्वितीयस्य तृतीयस्य नेप्यते मरणान्तिकम् ॥
 अर्धं पादं समुद्दिष्टं कामतो द्विगुणं तथा ।
 ब्रह्मकूर्चोपवासेन चतुर्थस्य विनिष्कृतिः ॥ ५
 पञ्चमस्य न दीपः स्यादिति धर्मविटी विटः ।

अन्येषामपि संसर्गात्प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 पतनीवेषु नारीणां मरणात्किकमुच्यते ।
 अकामतश्चरेद्दमव्रतं पृथु यथोदितम् ॥
 व्यभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः ।
 अकामतश्चरेत् पूर्णं प्रातिलोभ्यं गता सती ॥
 अर्द्धमेवानुलोम्ये पु तथैव स्त्रुणहादिषु ।
 यतिश्च ब्रह्मचारी च गत्वा स्त्रियमकामतः ॥
 गुरुतल्पगमुद्दिष्टं पूर्णमर्धं समाचरेत् ।
 नामनी ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवाचरेद्ब्रतम् ॥
 यतेस्तु मरणाच्छुद्धिः शिशुः स्यात् कृन्तनेन वा ।
 तयोस्तु रेतःस्खलने लच्छं चान्द्रायणं चरेत् ॥
 जम्बा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 द्विसहस्रं वनस्थस्तु जपेद्रेतोनिपातने ॥
 तत्रापि कामतस्त्रीणां द्विगुणत्रिगुणादिकम् ।
 परिव्राजनकामस्तु नयनोत्पाटनं तथा ॥
 एवं समाचरेद्दीमान् प्रायश्चित्त मतन्द्रितः ।
 प्रायश्चित्त मकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा ॥
 कल्पायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 धृत्वा गोचर्ममाचन्तु सममेकं निरन्तरम् ॥
 पञ्चगवत्रं पिबन् गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति ।
 गोशुक्लेणैकं च खात्वा पीत्वा चाधम्यवारिभिः ॥
 विष्णोः सहस्रनामानि जपेन्नित्यं समाहितः ।
 शयीत गोव्रजे रात्रौ गवां हित मनुमारतू ॥
 द्वात्रिंशदिभिर्गृहीतां गां पद्मे निपतितां तथा ।

॥ सू चरेदधंवा प्राणान् तदर्थं वै परित्यजेत् ॥
 तेनैव हि विशुद्धस्यादसम्पूर्णव्रतोऽपि वा ।
 व्रतान्ते ग्रीमदो भूत्वा तत शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 गोखामिने च गां दृष्ट्वा पश्चादेव व्रतं चरेत् ।
 दद्यात् तिरालमुपोष्य वृषभिकञ्च गा दश ॥
 योक्ते च गृहदाहाद्यैर्बन्धनैर्वा हता यदि ।
 गतिपूर्वेण गा हत्वा चरेत्तैर्वाधिकव्रतम् ॥
 द्विवर्षं पूर्ववद्वापि चर्मणाद्र्येण वाससा ।
 कपिला गर्भिणी वापि वृष हत्वा च कामतः ॥
 व्रतं द्वादशवर्षाणि चरेद्ब्रह्मव्रतोदितम् ।
 आचार्यदेवविप्राणां हत्वा च द्विगुणं चरेत् ॥
 होमधेनु प्रसूताञ्च दाने च समलङ्घिताम् ।
 उपभुक्त्वा वृषेणापि ताञ्च द्वादशवर्षिकम् ॥
 निष्पीडनं वापि तेषु दीपेऽल्पमतन्द्रित ।
 शरणागतवान्स्त्रीघातुके सम्बन्धेन तु ॥
 चीर्णव्रतानपि चरेन् हतज्ञानपि सर्वदा ।
 अग्निदाहुरदा चर्खी भर्तृघ्नी लोकघातिनीम् ॥
 हिंस्रयस्य विधानस्त्री हत्वा पापं न गच्छति ।
 गुरु वा वाग्जहाग्वा योत्रिय वा बहुश्रुतम् ॥
 आतर्तायिगं मायान्तं हृन्वा देवाभिचारयन् ।
 नाततायिवधे दीपो हन्तुर्भवति कथनम् ॥
 प्रस्थातदीपं कुर्वीत परित्यक्तं यथादितम् ।
 अनभिस्थानदीपस्य रहस्यव्रतमाचरेत् ॥
 कण्ठमालजले स्त्रित्वा राममूत्रं समाहितम् ।

जपेद्वा दशसाहस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 सुरापः स्वर्णहारीतु जपेदष्टाचरं तथा ।
 लक्षं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं मुच्यते गुरुतल्पगात् ॥
 उपोष्यान्तर्जले स्थित्वा वासुदेवमनुं यमम् ।
 जपेद्वा दशसाहस्रं गोघ्नः प्रयतमानसः ॥
 असंख्यानि च पापानि अनुक्तान्यपि यानि च ।
 चित्तस्थो भगवान् कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणात् ॥
 एकादशपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः ।
 आपाठादिचतुर्मासे कृते भुक्त्वा जितेन्द्रिय ॥
 दुग्धाब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं कमलापतिम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेदित्यं महद्भिर्मुच्यते ह्यधैः ॥
 इति रहस्यप्रायश्चित्तम् ॥

रजस्वलां सूतिकाञ्च चण्डालं पतितं तथा ॥
 पापखिन्नं विकर्मस्यं शैवं स्पृष्ट्वाऽप्यकामत ।
 गोमयेनानुलिप्ताङ्ग सवासा जलमाविशेत् ॥
 गायत्र्याष्टगतं जप्त्वा घृत्वा प्रागग्र विशुध्यति ।
 स्पृष्ट्वा तु कामतः स्नात्वा चरेत्सान्त्वयनं व्रतम् ॥
 श्वपचं पतितं स्पृष्ट्वा गोपानध्यजनादृतम् ।
 विडम्बराहं शुनङ्काक गदभं यूपमेव च ॥
 मय्यं म्यांमं तथैगोद्वं प्रिण्मूत्रं दग्मेव च ।
 करकञ्जनफेनञ्च वृक्षनिर्यासमेव च ॥
 करञ्जं लपनशानुगच्छति स्वस्य शुद्धये ।
 सचेननेकवाद्याप. सावित्रीं त्रिगतं जपेत् ॥

तत्सृष्टसृष्टिनो सृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।
 ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं धर्मविद्धिरकल्पपैः ।
 उच्छिष्टकेयभस्मास्त्रिकपालं मलमेव च ॥
 स्नानार्द्रधरणीञ्चैव सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 प्रक्षाल्य पादौ संक्रम्य तथैवाचम्य वारिणा ॥
 मन्त्रसन्मार्जितजलं सृष्ट्वा ताञ्च विशुध्यति ।
 त्रिगिष्ठानाञ्च विप्राणां गुरूणां व्रतशालिनाम् ॥
 विनीततराणामुच्छिष्टं सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 शैवानां पतितानाञ्च बाह्यानान्त्यक्तकर्मणाम् ॥
 उच्छिष्टस्पर्शनं कृत्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 उच्छिष्टेन स्पर्शं चान्यमुच्छिष्टं यद्यकामतः ॥
 सृष्ट्वा सचैलं ज्ञात्वा च सावित्र्यष्टगतं जपेत् ।
 कामतयाचरेत् कृच्छ्रं ब्रह्मकूर्शं द्विजोत्तमः ॥
 राजानश्च विगं शूद्रं चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ।
 तो च स्नात्वा चरेत् कृच्छ्रं गां वा दद्यात्पर्यम्पिनीम् ॥
 उच्छिष्टिनं सृष्ट्वा शूद्रमुच्छिष्टं गानमेव वा ।
 मयासा जलमाप्नुत्य चरेद्यान्तपनव्रतम् ॥
 तथापि कामतः सृष्ट्वा पराकष्टयमाचरेत् ।

पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पावमान्यैर्हि जीत्तमा ॥
 प्रत्यृचं कदलैः स्नाप्य सपवित्रैर्जलैः शुभैः ।
 शुभ्रवस्त्रेण सम्बेद्यं दाहं कुर्याद्विधानतः ॥
 चण्डालाद् ब्राह्मणात्सर्पात् क्रव्यादादुदकादिभिः ।
 हतानामपि कुर्वीत पूर्ववद्विजमुद्भव- ॥
 तलापि कामतः कुर्यात् पडब्दं तस्य बान्धव- ।
 विपादौर्धनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत् ॥
 गोशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं वृषं तथा ।
 नारायणबलिं कृत्वा सर्वमप्यौर्ध्वं देहिकम् ॥
 रजस्वला तु या नारी स्पृष्ट्वा चान्यां रजस्वलाम् ।
 चण्डालं पतितं वापि शुनं गर्दभमेव च ॥
 तावत्तिष्ठेन्निराहारा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ।
 स्पृष्ट्वाप्यकामत- स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभैर्जलैः ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य गेहेषु चण्डालः पतितोऽपि वा ।
 अन्तर्वन्नी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्तत्र निष्कृतिः ॥
 तद्गृहन्तु परित्यक्त्वा दग्ध्वा बान्धव संस्थितः ।
 संसर्गोऽत्र प्रकारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 पृथक् पृथक् प्रकृवीरन् सर्वे गृहनिवासिनः ।
 दाराः पुत्राश्च सुहृदः प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥
 सभर्तृकाणां नारीणां वपनन्तु विसृजयेत् ।
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य छेदयेद्वृत्तिप्रयम् ॥
 केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।
 प्रायश्चित्ते तु सम्पूर्णं कृत्वा सान्तपनं व्रतम् ॥
 मग्नकूर्चोपवासं वा विशुध्यन्ति तदेनसं ।

अर्वाक्सम्बन्धरार्धात्तु गृहदाहं न चोदितम् ॥
 यद्गृहे पातकीर्षपत्ति स्तत्र यत्नेन दाहयेत् ।
 त्यजेदासं निहृष्टाच्च शुद्धिञ्चैवात्मन स्तत्र ॥
 सम्बन्धाच्चैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामघम् ।
 तस्मात्संसर्गसम्बन्धान् पतितेषु विवर्जयेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां तीर्थं यस्तु पिवेन्नरः ।
 पुराकं कामतः कुर्याद्द्वन्द्वकूर्चं भकामतं ॥
 अभ्यासे तु षडब्दं स्याच्चान्द्रायणमकामतः ।
 चण्डालानां तडागे वा नदीनां तीर्थेण वा ॥
 स्नात्वा पीत्वा जलं विप्र प्राजापत्यमकामतः ।
 कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणं मथापि वा ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं षडब्दं स्यादकामतः ।
 सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सान्तपनं चरेत् ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा षडब्दं वापि यथाक्रमम् ।
 भोजने गमनेऽपेयं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां गृहेश्वन्नमपि हिजः ।
 भुक्त्वाऽप्यमाचरेत् ऋद्धं चान्द्रायणमकामतः ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु सुखा भुक्त्वाऽप्यकामतः ।
 चरेत्सान्तपनं ऋद्धं चान्द्रायणमथापि वा ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु मृतम्याद्दं विगोधनम् ।
 स्रपनं पक्षगव्यं च पायमान्यैः शुभैर्जन्तैः ॥
 गृह्णात् स्रुतिकायं वा शुना स्पृष्ट्वा कामतः ।
 भुक्त्वा चान्द्रायणं ऋद्धं पराकं वा ममाचरेत् ॥
 जनं पीत्वा तपोविप्रः पक्षगव्यं पिबेत्क्षरम् ॥

चण्डाल पतितो वापि यस्मिन् गेहे समाचरेत् ।
 त्यक्त्वा मृगमयभाण्डानि गोभि सक्रामयेत् व्रह्म ॥
 मासादूर्ध्वं दशाहन्तु द्विमासु पक्षमेव तु ।
 परमासात्तु तथा मास गवा हृन्द निवेशयेत् ॥
 ऊर्ध्वन्तु दहनं प्रोक्त लाडुलेन च खातनम ।
 ब्रह्मकूर्चं तथा कृच्छ्र चान्द्रायणमथापि वा ॥
 अतिकृच्छ्र पराकञ्च त्रन्दं वापि समाचरेत् ।
 षडब्द मूर्ध्वं परमासात्त्रायदित्त समाचरेत् ॥
 वत्सरादूर्ध्वं सम्पूर्णं त्रतमेवाचरेद् बुध ।
 अनेध्वशतचण्डालमद्यमासादिद्रूपितात ॥
 कूपादुद्धृत्य कदली सहस्र रचयेज्जलम् ।
 निक्षिप्य पञ्चगव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत् ॥
 तडागस्यापि यद्यर्थं गोभि सक्रामयेज्जलम् ।
 धान्यन्तु चालनाच्छुद्धिर्बाहुल्य प्रोक्षणादपि ॥
 रसानान्तु परित्याग श्याङ्गालादिप्रदूषणात् ।
 प्रासाददेवहर्म्याणां चण्डालपतितादिषु ॥
 अत प्रविष्टे तु तदा रुद्धि म्थात्केन कर्मणा ।
 गोभि सक्रमण कृत्वा गोभूतेष्वैव लेपयेत् ॥
 पुण्याह वाचयित्वाथ तत्तोयैर्दर्मस युतै ।
 सम्प्रोक्ष्य सर्वत पश्चाद्देव समभिषेचयेत् ॥
 पश्चान्मृते पञ्चगव्यं स्नापयित्वाथ वैष्णव ।
 प्रत्युच पावमानेय वैष्णवे याभिषेचयेत् ॥
 अष्टोत्तरसहस्र वा शतमष्टोत्तर तु वा ।
 चतुभि वैष्णवैर्मन्त्रे स्नाप्य पुष्पाञ्जलिं तथा ॥

१. श्रीसूक्तेर्न तदा दिव्यैर्दद्यान्नोराजन तत ।
 २. अविष्णवस्सर्गनेऽपि एव कुर्वीत वैष्णव ।
 भिन्ने विम्बे तथा दग्धे परित्यक्ते च त गृहे ॥
 वैदेही वैष्णवीमिष्टा पुन स्थापनमाचरेत् ।
 चौराद्यपहृते नष्टे वासुदेवीं यजेच्चरुम् ॥
 स्थानान्तरंगते विम्बे पुन स्थापनमाचरेत् ।
 शीयादिवासन वेद्यामंधिरोहणमेव च ॥
 नयनीन्मीलन दीक्षा वर्जयित्वान्यमाचरेत् ।
 पञ्चगव्यं स्नापयित्वा पञ्चत्वकपल्लवाञ्चितं ॥
 मङ्गलद्रव्यसयुक्तैरङ्गि समभिषेचयेत् ।
 सूक्तं च ब्रह्मण सुत्यैरविगर्वैष्णवीस्तथा ॥
 चतुर्विष्णवर्मन्त्रै पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या ग्रहेन स्नापयेद्बुध ॥
 ध्रुवसूक्तमृच स्मृत्वा जपन् सस्थापयेद्धरिम् ।
 ततस्तन्मूर्त्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विज ॥
 दद्यात् पुष्यसहस्राणि देवतां स मनु करन् ।
 पश्चात् सावरण विष्णोर्चयित्वा विधानत ॥
 इन्द्रसोम सोमपतेरिति सूक्तमनुत्तमम् ।
 जपन् भक्त्याथ देवैस्तु दद्यान्नोराजन द्विज ॥
 प्रदक्षिण्य नमस्तार कृत्वा विप्रास्तु भोजयेत् ।
 अविष्णनेन विप्रेण शूद्रेणैवार्चिते हरौ ॥
 सहस्रमभिषेकं च पुष्याञ्जलिसहस्रकम् ।
 महाभागवतो विप्रं कुर्यान्मन्त्रद्वयेन च ॥
 देवतोत्तरसम्पर्कं विना स्वाहरणं हरौ ।

अवेष्णवानां मन्त्राणां पक्वान्नस्य निर्वेदने ॥
 कृत्वा नारायणीमिष्टिं पुनः सस्कारमाचरेत् ॥
 देशान्तरगते विम्बे चिरकालमनर्चिते ॥
 अधिवासादिकं सर्वं पूत्रैव वैष्णवोत्तमः ।
 विष्णोरुत्सवमध्ये तु विद्युत्स्तनितसम्भवे ॥
 रथे विम्बे ध्वजे भग्ने विम्बे च पतिते भुवि ।
 आमदाहेऽश्मवर्षे च गुरौ ऋत्विच वै नृते ॥
 नालङ्घ्यतेषु विधिषु परिणीते जनार्दने ।
 अवेदिकक्रियापेते जपहोमादिवर्जिते ॥
 कुर्वीत महती शान्तिं वैष्णवी वैष्णवोत्तमः ।
 अग्निनाशेतु तन्मध्ये पुनरादानमाचरेत् ॥
 कुर्वीत वैनतेयेष्टिं वैश्वक्सेनामथापि वा ।
 श्वशूकरादिसम्पर्के पवित्रेष्टिं समाचरेत् ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत पापगुहादिप्रदूषिते ।
 अर्यास्य संप्रवे विष्णोर्यत्न यत्न च सङ्करम् ॥
 तत्र तत्र यजेदिष्टिं पावमानीं द्विजोत्तमः ।
 स्वापचारैः स्थायान्यैर्वा सुच्यंते सर्वकिस्त्रिपैः ॥
 अवेष्णवेन विप्रेण स्यापिते मधुसूदने ।
 तद्गात्रं वा भूपतिर्वा विनाशमुपयास्यति ॥
 कुर्वीत वासुदेवेष्टिं सर्वं पापं प्रशासयेत् ।
 महाभागवतेनैव पुनः सस्कारमाचरेत् ॥
 सकीर्गवैनतेयादि नित्यानाञ्च टिजिकसामः ।
 मुक्तानामपि पूजार्थं दिव्यानि स्थापयेद्यदि ॥
 स निवेश्यैकरात्रं गृध्रे स्नापयाद्यैः शिषिकः ।

सर्ववैष्णवसूक्तेषु तद्वायव्या सहस्रकम् ॥
 शङ्खे नैवाभिधिच्याय भगवत्पुरतो न्यसेत् ।
 स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य यजेच्च पुरतो हरिः ॥
 अस्य वार्मति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ।
 अष्टोत्तरशतं पद्यादाज्यं मन्त्रचतुष्टयात् ॥
 सुवर्णतार्क्ष्यसूक्ताभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः ।
 द्विलैर्व्याहृतिभिर्हुत्वा पद्यादष्टोत्तरं शतम् ॥
 वैकुण्ठं पार्षदञ्चैव होमशेषं समापयेत् ।
 अहमन्तीतिसूक्तेन पीठे संस्थापयेद्बुधः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्तनामभिस्तत्प्रकाशकैः ।
 धावाह्यं पूजयित्वाथ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 द्वादशाणनं मनुना सहस्रमथवा शतम् ।
 सोमरुद्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् गुरुं सम्यक् प्रपूजयेत् ।
 भत्स्यकूर्मादिभूर्त्तीनामेवं संस्थापनं चरेत् ॥
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैर्जपहोमादिकं चरेत् ।
 सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 वापीकृपतडागानां तरूणां स्थापने तथा ।
 वारुणीभिश्च सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत् ॥
 तरूणां स्थापने गोपकृष्णं मातरमेव च ।
 ताम्यामेव तु मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाद् दृढम् ॥
 वैनतगोद्वितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः ।
 अवैष्णवान्वये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः ॥
 वष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवी भवेत् ।

देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा ॥
 अनर्चिते पद्मनाभे तस्यानर्पितभोजने ।
 अक्षयानां विप्राणां पूजने वन्दने तथा ॥
 याजनेऽध्यापने दाने श्राद्धे चैषाञ्च भोजने ।
 अनर्चिते भागवते हरिं वासरभोजने ॥
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत वैयूहो मिष्टिसुत्तमाम् ।
 पद्याङ्गागवतानाञ्च पिवेत् पादजलं शुभम् ॥
 एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनोपिभिः ।
 निर्णीतं भगवद्भक्तपादाभ्युत्तनिषेवणम् ॥
 अज्ञोक्तो महाभागेर्महाभागवतैर्द्विजैः ।
 सर्वपापचारैर्मुचेत परां कृतिञ्च विन्दति ॥
 प्रायश्चित्ते तथा चीर्णे महाभागवतादृद्धिजात् ।
 वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो हरिमर्चयेत् ॥
 ॥ इति हारीतस्मृतौ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं
 नाम पष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् ! भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनक्रिया ।
 प्रायश्चित्तमकृत्यानामसतां देख्मिदं च ॥
 अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिसुत्तमाम् ।
 इष्टीनाञ्च विधानामि विशेषांशोत्सवान् हरि ॥
 ह्यगीत उवाच ॥ शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि सर्वं निरवशेषतः ।
 इष्टीनाञ्च विधानञ्च हरेरुत्सवकर्मणाम् ॥
 नारायणी वासुदेवी गारुडी वैष्णवी तथा ।

वैयूही त्रेभवी पाञ्ची पवित्री पावमानिका ॥
 सीदशिनी च सेनेशी आनन्ती च शुभाह्वया ।
 महाभागवतीत्येताः सर्वपापहराः शुभाः ॥
 प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत् ।
 पूर्वं विघनसै विष्णुः प्रोक्तवान् विघनसा भृगोः ॥
 प्रोक्तं मत्सेरितं तेन भृगुणा दिव्यमुत्तमम् ।
 गृह्यं तत्सर्ववेदेषु निश्चितं ते ब्रवीम्यहम् ॥
 अग्निर्वै देवानां भव मे विष्णुरीश्वरः ।
 तदन्तरेण वै सर्वा देवता इतिह श्रुतिः ॥
 निवसन्ति पुरोडाशमग्नी वैष्णवमव्ययम् ।
 देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ॥
 अग्नी यद्भूयते हव्यं विष्णवे परमात्मने ।
 तदग्नी वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् ॥
 एतदेवहि कुर्वन्ति सदा नित्या अपीश्वराः ।
 विमुक्ता अपि भोगार्थमेतमेव मुमुक्षवः ॥
 एतदेव परं प्रीतिः सत्रियः परमात्मनः ।
 एतद्दिना न तुष्येत भगवान् पुरुषोत्तमः ॥
 यज्ञार्थमेव संसृष्टमात्मवर्गं चतुर्विधम् ।
 यज्ञार्यात्मणोऽन्यत्तु तदेयां कर्मबन्धनम् ॥
 वल्लिर्जिह्वा भगवतो वेदा अङ्गाः सदाध्वरे ।
 षष्ठीनि समिधः प्रोक्ता रोमा दर्भाः प्रकीर्त्तितः ॥
 स्वाहाकारः शिरः प्रोक्तं प्र णाएव हवींषि च ।
 सर्ववेदक्रिया भोगा मन्त्राः पत्राः प्रकीर्त्तितः ॥
 एवं यज्ञवपुर्विष्णुर्विदित्वैनं हुताग्ने ।

जुहुयाद्दे पुरोडाशं अज्ञात्वेनम्यतेदय ॥
 यज्ञोयज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाद्गो यज्ञवाहनः ।
 यज्ञभृद्यज्ञरुद्यज्ञयज्ञभृग्यज्ञसाधनः ॥
 यज्ञान्तरुद्यज्ञगुह्यमवमन्नाद एव च ।
 तन्नादेनं विदित्वैव यज्ञं यज्ञेन पूजयेत् ॥
 कोऽयं लोकोऽस्वययज्ञस्य कथं स्यात्परतः शुचिः ।
 द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथा परे ॥
 स्वाध्यायज्ञानयज्ञाद्य सदा कुर्वन्ति योगिनः ॥
 हरेर्भोगतया कुर्यान्न साधनतया क्वचित् ।
 साधनं भगवान् विष्णुः साध्याः स्युर्वैदिकाः क्रियाः ॥
 शेषभूतस्य जीवस्य तद्दाम्यैकफलाः क्रियाः ।
 श्रुतिसृष्ट्युदितं कर्म तद्दास्यं परिकीर्त्तितम् ॥
 नैसर्गिकं तथा कुर्यात्तद्दास्येकं निकीर्त्तितम् ।
 वैदिकेनेव मार्गेण पूजयेत्परमेश्वरम् ॥
 अन्यथा नरकं वारति कल्पकोटिशतत्रयम् ।
 तन्नाच्छ्रुत्युक्तमार्गेण यजेद्विष्णुं हि वैष्णवम् ॥
 अर्चयामर्चयेत्पुष्पैरग्नौ च जुहुयादग्निः ।
 ध्यायेत्तु मनसा वाचा जपेन्मन्त्रान् सुवैदिकान् ॥
 एवं विदित्वा सत्कर्म भोगार्थं परमात्मनः ।
 कुर्वीत परमैकान्ती पत्युः पत्नी यथा प्रिया ॥
 इदं प्रसङ्गे श्लोक्तं स्याद्विधानं तद्ब्रवीमि ते ।
 पूर्णपत्रदशम्यान्तु स्नात्वा संपूज्य केशवम् ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यादत्राङ्गरार्पणम् ।
 हरिं नारायणेद्यर्धमिति सङ्कल्प्य पूजयेत् ॥

विष्णुप्रकाशकै रान्य भृसूताभ्या शत तत ।

मन्त्रेण चैव वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा समापयेत् ॥

अयुत तु जपेन्मन्त्र होमञ्चाष्टोत्तर शतम् ।

शेषं निवेद्य देवाय भुञ्जीयात् स्वयमेव च ॥

ततो मौषी जपेन्मन्त्र शशोत्त पुरतो हरे ।

प्रभाते च नदी गत्वा स्नात्वा सन्तर्प्य देवता ॥

सन्ध्यामन्वास्य चागत्य स्वर्गेहं समलङ्कते ।

वेद्या सपूज्य देवेश मन्त्ररत्नविधानत ॥

समावरणसयुक्त महिषीभि समन्वितम् ।

अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपनिवेदनै ॥

अर्चयित्वा विधानेन कण्ड दक्षिणभागत ।

विस्तरायामनिम्नैश्च हस्तमात्रन्त्रिमेखलम् ॥

तत्र वङ्गिप्रतिष्ठाप्य दूधाधानान्तमाचरेत् ।

श्रीद्वार स्यात्पर ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायक ॥

त्राक्षर तक्षयाणाञ्च वेदाना बीजमुच्यते ।

अजायन्त ऋच पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात् ॥

श्रीवाचकादुकाज्ञात्तु यजू पि तदनन्तरम् ।

अजायन्त तपो सद्भाक्सामान्यन्यानेकम् ॥

तयोर्दासी मकारेण प्रोचन्ते सर्वदेहिने ।

कारुण सर्ववर्णानामकार प्रोचन्ते बुधे ॥

अकारो वै च सर्वा वाक् सैषा स्पृशीषभि सदा ।

वङ्गी सा व्यज्यमानापि नानारूपा इति श्रुति ॥

अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राक्षराणि हि ।

अकारो वासुदेव स्यात्तन्मिन् सर्व प्रतिष्ठितम् ॥

मन्त्रोहि दीज सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिरुचरते ।
 मन्त्रतन्त्रसमायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ॥
 मन्त्रः पुमान् क्रिया र्त्वा च तद्युक्तं मिथुनं स्मृतम् ।
 तस्माद्रज्जु पि तन्त्राणि ऋची मन्त्राणि चाध्वरे ॥
 मन्त्रक्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते ।
 मन्त्रतन्त्राश्रमेते ऋग्यजूधी यज्ञकर्म्मणि ॥
 उहात तु भवेत्साम् तस्मात्तद्वैष्णवं त्रयम् ।
 ऋग्भिरेव तमुद्दिश्य पुरोडाशं यजेद्बुध ॥
 ताभिरेव तु पुष्याणि ददरात्कर्मसु शार्ङ्गिणि ।
 इन्द्राग्निवरुणादीनि नामान्युक्तानि तत्र तु ।
 ज्ञेयानि विश्वो स्नान्त्र नान्येषां स्युः कथञ्चन ॥
 अकारे रूढइत्यग्निमिन्द्रत्व वर ईश्वरे ।
 आत्मना प्रसवे सूर्यं सोम्यत्वात्सामइत्यत ॥
 वायु स्याज्जीवत प्राणाहरुणं सर्वजीवन ।
 मित्र स्यात्सर्वमिलत्वादात्मैकत्वादृष्टहस्यति ॥
 रोगनाशो भवेद्द्रुद्रो यम स्यात्तु नियामक ।
 हिरण्यत्वमिति प्रोक्तं नीति प्रापयत्वमुच्यते ॥
 नित्यरुत्वाडिरण्यं स्यात्तद्गर्भत्वाद्द्विरण्यम् ।
 हिरण्यगर्भं इत्युक्तं सत्वगर्भं जनार्दन ॥
 द्विरण्यम् स भूतेभ्यो ददृशे इति वै श्रुति ।
 मर्द्धान् स त्राति सारिता पिता च पित्रतत्पिता ॥
 स्वभूँ सुव इति प्रोक्तो वेदवेद्येति चोच्यते ।
 यस्य च्छन्दासि चाङ्गानि स सुपर्ण इहोच्यते ॥
 अवाहं वर्षामित्युक्तं च्छन्दोमयमुदाहृतम् ।

गायत्रुष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च ॥
 त्रिष्टुप्च जगती चैव च्छन्दांस्येतान्यनुक्रमात् ।
 एतानि यस्य चाङ्गानि स सुपर्ण इहोचरते ॥
 यस्माज्जातास्त्रयो वेदा जातवेदाः स उचरते ।
 पवमानः पादयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् ॥
 सुजनैः सेव्यते यस्तु अतो वै शम्भुरित्यजः ।
 सध्यान्यस्यैव नामानि वैदिकानि विवेचनात् ॥
 पुष्पामानि यानि दिष्णोः स्त्री सामानि श्रियस्तथा ।
 परस्य वैदिका शब्दाः समाश्रयेतरेष्वपि ॥
 अत्रङ्गियन्ते सतत लोकवेदानुसारतः ।
 नतु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य कर्हिचित् ॥
 एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते ।
 शब्दब्रह्मत्रयी सर्व वेण्व तदिहोचरते ॥
 देवतान्तरशब्दा तु न कर्तव्याहि वैदिके ।
 वपट्कृतं यद्देवेन तदत्यन्तप्रियं हरिः ॥
 स्वाहास्त्रधाभ्यां नमसा हुतं तद्देण्वं स्मृतम् ।
 समिदाज्यैर्या आहुतीर्षे वेदेनेव जुहति ।
 यो मनसा सवर इत्युचां प्रोक्तः सदाध्वरे ॥
 तदेनेव हरिं तस्माद्यजेत हिजमत्तमः ।
 प्रमदादेर्व मुक्तं स्याद्विधानं तद्ग्रभीमि ते ॥
 ऋग्मेदसंहितायान्तु मण्डलानि दश प्रमात् ।
 एकेकमित्या ह्येतयं चरुणा पायसेन वा ॥
 घृतेन वा तिलैर्यापि यिष्यपत्रैरघापि वा ।
 पत्निभीन इति पूर्वं मण्डलं प्रत्यृचं यजेत् ॥

पुष्पाणि च तथा दद्यात् सुगन्धीनि लनार्दने ।
 विष्णुसूक्तैर्हविर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं यजेत् ॥
 वेष्णवान् भोजयेन्नित्यमग्निश्चापि सुसंग्रहेत् ।
 उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिं समाप्स्यते ॥
 अन्ते चावभृतेष्टिञ्च पुष्पयांगञ्च पूर्ववत् ।
 आचार्यं ब्राह्मणांश्चापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ॥
 इन्द्रान्नारायणेष्टिञ्च सरुदापि यजेत्तु यः ।
 अनधीतवेदश्चेष्टिमयुतं मूलमन्त्रतः ॥
 होमं पुष्पाञ्जलिं वापि तर्घैवायुतमाचरेत् ।
 पूजयित्वा ततो विप्रान्निध्या सम्यक्फली भवेत् ॥
 अवाक्यपौरुषं सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम् ।
 हुत्वा चतुर्भिर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संशयः ॥
 ॥ अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते ॥

एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम् ।
 समर्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः ॥
 द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्त्रायान् नद्यां तिलैः सह ।
 द्वादशार्णेन मनुना सिञ्चेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अभिमन्त्र्य जलं पश्चात्तुलसीमिश्रितं पिवेत् ।
 सर्वकर्मेष्वभिहित एतदेवावमर्षणं ॥
 तत्तत्कर्मणि तन्मन्त्रं यो जपेदधमर्षणे ।
 स्नात्वा सन्तर्ष्य देवर्षीन् कृतवृत्त्य समाहितः ॥
 गृहं गत्वार्चयेद्देवं वासुदेवं सनातनम् ।
 द्वादशार्णविधानेन कस्तूरीचन्दनादिभिः ॥

- जातिकेतककुन्दाद्यै सुकृष्णतुलसोदने ।
 सुधाध्वौ शेषपर्तङ्गे समासीन श्रिया सह ॥
 इन्दीवरूदनश्याम चक्रगह्वगदाधग्म् ।
 सर्वाभरणसम्पन्नं सदायोनमच्युतम् ॥
 अभन्त विहगाधीश शौनकाद्यैरुपासितम् ।
 त्रिदशैर्विमानस्यैर्ब्रह्मरुद्रादिभि स्तथा ॥
 स्तूयमानं हरि ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयतात्मवान् ।
 सर्वमावरणं पश्चादर्चयेत् कुसुमादिभि ॥
 प्रथमं महिषीसहं लक्ष्मीभूभ्यौ सनीनया ।
 अनन्तरञ्च गरुडधर्मसेनादिभि स्तथा ॥
 ऐश्वर्यज्ञानवैराग्या पूजनीया यथाक्रमम् ।
 सनन्दनश्च सनक सनत्कुमार सनातन ॥
 औदुम्ब्र सोमकपिल पञ्चमी नारद स्तथा ।
 भृगुर्विघ्नसोऽत्रिश्च मरीचि कश्यपोऽङ्गिरा ॥
 पुनह स्वायम्भुवो दालभ्यो वशिष्ठाद्यास्तत क्रमात् ।
 वशिष्ठो वामदेवश्च हारौतश्च पराशर ॥
 व्यास शुकश्च प्रज्ञाद् शौनको जनकस्तथा ।
 मार्कण्डेयो ध्रुवश्चैव पुण्डरीकश्च मारुत ॥
 रुक्माङ्गद शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम् ।
 तथा लोकेश्वरा पूज्या गह्वचक्रादिहेतय ॥
 वेदाश्च साङ्गा स्मृतय पुराण धर्मसहिता ।
 राशयो ग्रहनक्षत्रा पूजनीया सम तत ॥
 एवं सम्पूज्य देवेश मग्न्याधानादिपूर्वकम् ।
 द्वितीय मण्डलमृचा जुहुयात्सद्यत चरुम् ॥

ध्यात्वा वङ्गो वासुदेवं दद्यात् पुष्पाणि तत्र तु ।
 वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावभृथ पुष्पयागकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेदन्ते गुरुज्ञापि प्रपूजयेत् ।
 इमाञ्च वासुदेवेष्टि यः कुर्याद्वैष्णवोत्तम ॥
 कुलकोटिं समुद्धृत्य स गच्छेत्परमं पदम् ।
 अथवा वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तम ॥
 जुहुयादयुतं वङ्गौ वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा ।
 पुष्पाणि दत्त्वा देवेशे सम्यगिच्छा लभेत् फलम् ॥
 अथ वक्ष्यामि राजर्षे वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः ।
 अथवा चतु पूर्वाह्णे पूर्व्ववच्च समारभेत् ॥
 उपोष्य पूर्व्वदिवसे पूजयेज्जागरं हरिम् ।
 प्रभाते पूर्व्ववत् स्नात्वा तर्पयेज्जगतां पतिम् ॥
 षडक्षरविधानेन परब्योम्नि स्थितं हरिम् ।
 वङ्गरक्तं हेमविम्बाद्यैर्योगपीठसंस्थितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रशङ्खगदाशार्ङ्गान् विभ्राणं दीर्भिरायतैः ॥
 वामाङ्गस्यत्रियया माहं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 नैवेद्यैश्च फलैर्भक्ष्यैर्दिव्यैर्भोज्यैः सुपानकैः ॥
 अर्चयेद्देवदेवेशं सर्वाभरणसंयुतम् ।
 शीलैर्घ्नी, कमला पद्मा साता सत्या च रुक्मिणी ॥
 सावित्री पुरितः पूज्या ततस्तुते वनादयः ।
 अनन्तताक्ष्यं देवेशसत्यधर्मदमा शमः ॥
 बुद्धियं पृजनीयाम्ने दिक्षु सर्वास्त्रनुक्रमात् ।
 ततो लोकेश्वरा पूज्या स्ततयकादिहेतयः ॥

महाभागवताः पूज्या होमकर्म समाचरेत् ।
 चतुर्विंशैः सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 व्यापका मन्त्ररत्नञ्च चतुर्मन्त्रा उदाहृताः ।
 तैरप्यष्टोत्तरगतं पृथक् पृथगती यजेत् ॥
 उत्तममण्डलं पद्याञ्जुहुयात्प्रत्यृचं तत ।
 तथा पुष्पैश्च सम्पूज्य कुर्यादवभृथं तत ॥
 रुमाप्य पुष्ययोगेन वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं कर्तुमगस्तथै वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पुष्याञ्जन्ययुतं चरेत् ।
 तिसहस्रं चरुं जुत्वा वैष्णवेष्ट्याः फलं लभेत ॥
 इमां तु वैष्णवीं मिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ।
 त्रिकोटिकुलमुद्गत्य याति विश्वीः परं पदम् ॥
 प्रायश्चित्तं मिदं कुर्याद्वृत्तिभङ्गेषु वैष्णवः ।
 शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि ॥
 अथ वैश्वी इष्टिरुच्यते ॥

यत्पक्षे तु द्वादश्यां सङ्क्रान्तीं प्रहृष्येऽपि वा ।
 उपोष्य त्रिधिवद्विष्णुं पूजयित्वा विधानतः ॥
 अभ्यर्चयेद्गन्धपुष्पैः केगवादीन् पृथक् पृथक् ।
 सङ्क्रान्तादीनपि च पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥
 तत्तन्मूर्त्तिं पृथक् ध्यात्वा पृथगेव समर्चयेत् ।
 केगवस्तु सुवर्णाभं ग्यामो नारायणोऽथ्ययः ॥
 माधवः स्यादुत्पलाभो गोविन्दः शशिसन्निभः ।
 गौरवर्णं स्यात्वा विष्णुः शीतो मधुजिद्वयः ॥

त्रिविक्रमोऽग्निसङ्घाशो वामन स्फटिकप्रभ ।
 श्रीधरस्तु हरिद्रामो हृषीकेशोऽशुमान् यथा ॥
 पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः ।
 सङ्घर्षणस्तु मुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः ॥
 प्रद्युम्नो रक्तवर्णं स्यादनिरुद्धो यद्योत्पलम् ।
 अधोक्षजं शाहनाभो रक्ताङ्गः पुरुषोत्तम ॥
 वृसिहो मणिवर्णं स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः ।
 जनार्दनं कुन्दवर्णं उपेन्द्रो विद्रुमद्युतिः ॥
 हरिर्वै सूर्यसङ्घातं कृष्णोभिन्नाञ्जनदुरतिः ।
 आयुधानि त्रुवै चैषां दक्षिणाधः करादित ॥
 पद्मं शङ्खं गदाचक्रं गदां दधाति केशव ।
 शङ्खं पद्मं गदाचक्रं धत्ते नारायणोऽवप्रय ॥
 माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पद्मं विभर्ति च ।
 चक्रं गदां तथा पद्मं शङ्खं गोविन्द एव च ॥
 गदां पद्मं गदाशङ्खं चक्रं विष्णुर्विभर्ति हि ।
 चक्रं शङ्खं तथा पद्मं गदा च मधुसूदनः ॥
 पद्मं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः ।
 शङ्खं चक्रं गदापद्मं वागनो विभृयात्तथा ॥
 पद्मं चक्रं गदाशङ्खं श्रीधर श्रीपतिर्दधत् ।
 गदा चक्रं हृषीकेशं पद्मं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 पद्मनाभस्तथा शङ्खं पद्मं चक्रं गदां धरेत् ।
 पद्मं शङ्खं गदां चक्रं धत्ते दामोदरस्तथा ॥
 सङ्घर्षणो गदा शङ्खं पद्मं चक्रं दधाति हि ।
 वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पद्मं विभर्ति हि ॥

चक्रं शङ्खं गदां पद्मं प्रद्युम्नी विभृथात्तथा ।
 अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां शङ्खं च पङ्कजम् ॥
 चक्रं पद्मं तथा शङ्खं गदा च पुरुषोत्तम ।
 पद्मं गदां तथा शङ्खं चक्रं चाधीक्षजो हरि ॥
 चक्रं पद्मं गदा शङ्खं नरसिंहो विभर्ति हि ।
 अच्युतश्च गदां पद्मं चक्रं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 जनादैनं स्तथा पद्मं शङ्खं चक्रं गदां धरेत् ।
 उपेन्द्रस्य तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् ॥
 हरिस्य शङ्खं चक्रं च पद्मं चैव गदां धरेत् ।
 शङ्खं गदा पङ्कजं च चक्रं कृष्णो विभर्ति हि ॥
 एवं चतुर्विगतिन्तु मूर्त्तीं ध्यात्वा समर्चयेत् ।
 तत्तद्विष्येषु वा राजन् । सालग्रामशिलासु वा ॥
 गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ।
 फलेभ्यो भक्ष्यभोज्यैश्च पानीये शर्करान्वितैः ॥
 नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रेण वा यजेत् ।
 देवानावरणीयाश्च पूजयेत्पूजितं क्रमात् ॥
 यं हित्वा हतिमूर्त्तौ कुर्यान्नो राजन् शुभम् ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्वर्गहोतृविधानतः ।
 मण्डलेन चतुर्थेण प्रत्युच्यं जुहुयाच्चरुम् ॥
 पुष्पैः सम्पूजयेद्गत्या कुर्यादवमृद्य नर ।
 इमा वैयूरहिकीमिटिं सम्यक् प्राङ्मुखैर्हर्षय ॥
 प्राग्यसिक्तं मिदं प्रोक्तं पातकेषु महत्स्वपि ।
 अनपस्वपि च विम्बानां शान्त्यर्थं वासमाचरेत् ॥
 प्रार्थयित्तं विशिष्टं स्याद्देयं प्रत्युच्यं नक्तं सु ।

अनघोतः कथं कुर्याद्वैयूहो वैष्णवीं द्विजः ॥
 प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्बुधः ।
 सर्वलावभृथेष्टिञ्च पुष्ययागञ्च वैष्णवः ॥
 ह्येन मूलमन्त्रेण कुर्वीत सुसमाहितः ।
 वैष्णवान् भोजयेद्भक्त्या कर्मान्ते सत्वसिद्धये ॥
 चतुर्विंशतिसंख्यान्व्यं महाभागवतान् द्विजान् ।
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतीत्तमम् ।
 सवे सम्पूर्णतामेति तस्मिन् सपूजिते द्विजे ॥
 यः करोति शुभामिष्टिं वैयूहो वैश्वोत्तमः ।
 अनन्तस्याच्युतानाञ्च विशिष्टोऽन्यतमो भवेत् ॥
 वैभवीमथ वक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम् ॥
 भगवज्जन्मदिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा ।
 स्वजन्मर्क्षेऽपि वा कुर्याद्वैभवीं मङ्गलाङ्गयाम् ॥
 पूर्वेऽङ्गप्रभ्युदयं कुर्याद्द्गुरार्पणपूर्वकम् ।
 उपोष्य पूजयेद्विष्णु मग्नाधानं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा परेऽङ्घ्रि विधिना सन्तप्यं पितृदेवताः ।
 विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सार्धमर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 मत्स्यं कूर्मं च धाराहं नारसिंहञ्च वामनम् ।
 श्रीरामं बलभद्रञ्च कृष्णं कलिन्मन्वथयम् ॥
 ह्ययमीव जगद्योनिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः
 नार्चयेद्भागैवं बुद्धं सर्वलापि च कर्मसु ॥
 कुशग्रन्थीपु विन्धेपु सालग्रामगिलासु वा ।
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः प्रागुदक्प्रवणेन च ॥

पृथक् पृथक् च नैवेद्यं विविधं वै समर्पयेत् ।
 मोक्षकान् पृथुकान् शक्तून्पूपान् पायसांस्तथा ॥
 हविष्यमन्नमुदगात्रं मण्डकान् मधुसंयुतान् ।
 दध्यन्नञ्च गुडान्नञ्च भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् ॥
 कर्पूरसंयुतं दिव्यं ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।
 द्रुमा त्रिंशेतिचूत्तेन दद्यान्नोराजन तथा ॥
 सहस्रनामभिः सुक्ता भतया च प्रणमिद्बुधः ।
 द्रुमाधानादिपर्यन्तं कृत्वा ह्रीमं समाचरेत् ॥
 सर्वैस्तु वैष्णवैः सूक्तैर्हुत्वा पूर्व्यं शुभं हवि ।
 पञ्चमं मण्डलं पञ्चाग्न्युचं जुहुयाद्द्विजः ॥
 द्रुमान्तु वैभवीमिष्टिं कुर्याद्विष्णुपरायण ।
 अकृत्वा वैभवीमन्त्रं योऽध्यापयति देशिका ॥
 रीरवं नरकं याति यावदाभूतसंशयम् ।
 ह्रीमं विना स शूद्राणां कुर्यात् सर्वमशेषतः ॥
 मन्वीर्षा जुहुयादाव्यं तच्चान्मूर्त्तिप्रकाशकैः ।

पौर्णमास्यां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना नृप ॥
 आदानं पूर्ववत्कृत्वा अङ्कुरार्पणपूर्वकम् ॥
 उपोष्याभ्यर्चयेद्देवमनन्त पुरुषोत्तमम् ।
 सहस्रशीर्षं विश्वेशं सहस्रकरलोचनम् ॥
 सहस्रचरणं श्रीगं सदैवाश्रितवत्सलम् ।
 पोरुपेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैश्चापि निवेदनैः ।
 यजयित्वा जगन्नाथं पश्चादावरणं यजेत् ॥
 पार्श्वं योश्च शिर्यं भूमिं नीलाञ्च शुभलोचनाम् ।
 हिरण्यवर्णां हरिणीं जातवेदां हिरण्ययी ॥
 चन्द्रां सूर्यां च दुर्धर्षां गन्धद्वारां महेश्वरीं ।
 नित्यपुष्पां सहस्राक्षीं महालक्ष्मीं सनातनीं ॥
 पूजनीयां समस्ताय गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 सकर्षणस्तयानन्तं शेषो भूधर एव च ॥
 लक्ष्मणो नागराजश्च बलभद्रो हलायुधः ।
 तच्छक्तयः पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम् ॥
 श्वती वारुणी कान्तिरेग्वर्या च इला तथा ।
 भद्रा सुमङ्गला गौरी शक्तयः परिकीर्तिता ॥
 अस्तान् लोकेश्वरान् पूज्यं पश्चाद्बोभं समाचरेत् ।
 पश्चात्तु मण्डलं पठं प्रवृत्तं जुहुयाच्चरुम् ॥
 पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ।
 अग्नये नृसूक्तेन यतमष्टोत्तरं चरुम् ॥
 इदं वेद्यां फलं समग्राप्तोत्येव न संशयः ।
 आनन्तीयामिमामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ॥

न दास्यमीगस्य भवेद्यस्य दास्यं नृणामसत् ।
 तत्र कुर्यादिमामिष्टिं दास्यैकफलसिद्धये ॥
 अधुना वैनतेयेष्टिं वक्ष्यामि नृपसत्तम । ।
 पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चिच्छुभवासरे ॥
 उपोष्य पूर्ववत्सर्वं कुर्यादभ्युदयादिकम् ।
 स्नात्वा च धित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठभवने शुभे ।
 सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने ॥
 मन्त्रस्वरै रचरेय साङ्गैर्वैदेः समन्विते ।
 तारेण सह साधित्वा संस्तीर्णं शुभवर्चसि ॥
 इन्द्र्या च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम् ।
 चतुर्भुजसुदारान्नं कन्दर्पगतसन्निभम् ।
 युवानं पद्मपत्राक्षं चक्रगद्गदाजिनम् ॥
 वेणुव्या चैव गायत्र्या पूजयेत्हरिमध्ययम् ।
 श्रियं देवीं नित्यपुटां सुभगाक्ष सुनक्षगाम् ॥
 ऐरावतीं वेदवतीं सुकेगीश सुमङ्गलाम् ।
 अर्चयेत्पत्नितो देवीः सुररूपा नित्ययीवना ॥
 ततः समर्चयेत्तार्क्ष्यं गरुडं पिनतासुतम् ।
 सुपर्णं च चतुर्दिशु विष्टिषु गतायन्ताया ॥
 नृत्तिष्णुतीतिष्ठानाय पुराणानीति गताय ।
 अण्डादीन्नेत्राणां अष्टादशयेत् दक्षुनाक्षतैः ॥
 धूपं धोष्य नैवेद्यं ताम्बूलञ्च गृह्ययेत् ।
 अंश्चि नैव अर्चयेत् दद्याद्योराजनं शुभम् ।
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥

वशिष्ठेन च संदृष्टं सप्तमं मण्डलं धुनेत् ॥
 पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्याद्वभृथादिकम् ।
 रद्यानादिभङ्गे च वाहनध्वंसने तथा ॥
 अवैदिकक्रियाजुष्टे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम् ।
 अरिष्टे चोपपातेषु शान्त्यर्थमपि वा यजेत् ॥
 इच्छानया पूजितेशे रोगसर्पाङ्गिभिः शसेत् ।
 वैनतेयसमी भूत्वा भवेदनुचरो हरे ॥
 वैश्वक्सेनीं ततो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 उपीष्येकादशीं शब्दां पूष्ववत् पूजयेद्धरिम् ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यामुपचरन् समर्चयेत् ।
 विश्वक्सेनञ्च सेनेशं सेनान् पञ्च चमृपतिम् ॥
 अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च विदिक्षु च ।
 त्रयीं सुव्रतीं सौम्यां सावित्रीं चार्चयेद्द्विजः ॥
 अम्नान् दीपांश्च सम्पूज्य होमं पथात् समाचरेत् ।
 कृत्वे धानादिपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजेत् ॥
 पायसेनाय पुष्पाणि दद्यात् प्रयतमानसः ।
 अन्ते चावभृथेष्टिञ्च प्रस्नयजनं तथा ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्या दक्षिणाभिय तोषयेत् ।
 अशक्तो यस्तु जेदेन कर्तुंमिष्टिञ्च वैश्वः ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्या सहस्रं जुहुयाच्चरुम् ।
 कृत्वा पुष्पाक्षलिञ्चापि सम्यगिष्टिं लभेन्नरः ॥
 वैश्वक्सेनीं मिमां हुत्वा विश्वक्सेनसमी भवेत् ।
 प्रभूतधनधान्याद्यमैश्वर्यं चैव विन्दति ॥
 यच्चराक्षमभृतानां तामसानां दिवीकमात् ।

- अभ्यर्चने तद्दोषस्य विशुद्धार्थमिदं यजेत् ॥
 सोदर्शनी प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 व्यतीपाते वेष्टतो वा समुपोयार्चयेद्दरिम् ॥
 अखण्डविल्वपत्रैर्बर्वा कीमलैः सुनसीदलैः ।
 अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 पद्यास्त्रमर्चनीयाः स्युः श्रीभृतीनादिमातरः ।
 सुदर्शनं सहस्रारं पवित्रं ब्रह्मणः पतिम् ॥
 सहस्राक्षं शतीयाम् लोकद्वारं हिरण्यमयम् ।
 अभ्यर्चयेत् क्रमादिक्षु तथा शक्तीं समर्चयेत् ॥
 अनिटध्वसिनी माया लज्जा पुष्टिः सख्यती ।
 प्रकृती जेगदाधारा कामधुक् काष्ठशक्तिः ॥
 तथा ताश्चैव लोकेशा पूज्या दिक्षु यथाक्रमात् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 ऋग्वेदोक्तस्य सूक्तेन ततो नीराजनं हरे ।
 नवमं मण्डलं पद्याहीतव्यं चरुणा नृप ॥
 आज्येन वा तिलैर्बर्वापि विष्येर्बर्वापि सरीरुहे ।
 पृत्वा पुष्पाग्निं दत्त्वा कुर्यादयभृद्यदिकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्याद् गुरुशापि समर्चयेत् ।
 उद्वाद्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं तथा ॥
 पृत्वा वा वैश्वेनेव तद्यथादित्यभुत्तपि ।
 चर्मनिद्रुष्टतो चापि कुर्यादितिमिमां दिक्षुः ॥
 सोदर्शनेन मन्त्रेण सहस्रं सुहृदयान्जम् ।
 पुष्पाणि दद्यात् साहस्रं सम्यगित्या कलमभेत् ॥
 यत्र भागवतोमिति प्रयत्नामि नृपोत्तमः ।

उपोषेकादशी शुद्धां द्वादश्यां पूर्ववद्धरिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 पोरुपेण तु सूक्तेन त्र्योमदष्टाक्षरेण वा ॥
 अर्चयेज्जगतामीश सर्वावरणसंयुतम् ।
 ततो भागवतान् सर्वान् अर्चयेत्प्रस्थितो द्विज ॥
 पुष्पैर्वा तुलसीपत्रैः सलिलै रक्षतैरपि ।
 प्रह्लाद नारदञ्चैव पुण्डरीकं विभीषणम् ॥
 रुक्माङ्गद तक्षुतञ्च हनूमन्त शिव भृशुम् ।
 वशिष्ठ वामदेवञ्च व्यास शौनकमेव च ॥
 मार्कण्डेय चाम्बरीष दत्तात्रेयं पराशरम् ।
 रुक्मदाल्भ्यौ कश्यपञ्च हारौतञ्चात्रिमिव च ॥
 भरद्वाज वलि भीष्म उद्धवाक्रूरपुष्करान् ।
 गुहं सुतञ्च वाल्मीकं स्वायम्भुवमनु ध्रुवम् ॥
 वैष्णञ्च रोमग्रञ्चैव मातङ्ग शम्बरीं तथा ।
 सनन्दनञ्च सनकं विघ्नञ्च सनातनम् ॥
 वोटुं पञ्चशिखञ्चैव गजेन्द्रञ्च जटायुपमम् ।
 सुशीलं त्रिजटा गौरीशुभा सन्ध्याबलिं तथा ॥
 अनसूयां द्रौपदीञ्च यशोदा देवकीं तथा ।
 सुभद्राञ्चैव गोपीयं शुभा नन्दग्रजे स्थिता ॥
 नन्दनं वसुदेवञ्च दिलीपं दशरथं तथा ।
 कौशल्याञ्चैव जनककन्यामपि च वैष्णवान् ॥
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्घृपैर्दीपनिवेदनैः ।
 ताम्बूलैर्भक्ष्यभोजैश्च दीपैर्निराजनैरपि ॥
 ग्रहं भुवेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं हरेः ।

पद्माद्दीमं प्रकुर्वीत अग्न्याधानादिपूर्ववत् ॥
 दर्शमं मण्डलं सर्वं प्रत्यूचं जुहुयाद्भुविः ।
 तिलमिश्रेण साजीवन चरुणां गोष्ठतेन वा ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चतुर्भिश्चाष्टोत्तरं शतम् ।
 नामभिश्च चतुर्थप्रतैस्तान् सर्वान् वैष्णवान् यजेत्
 पुष्पैरिद्धा चावभृथ प्रसूनेष्टिञ्च कारयेत् ।
 ह्रीमं कर्त्तुमशक्तथेद्देवेन नृपनन्दन ॥
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः साहस्रं वा पृथक् पृथक् ।
 इमां भागवतीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तम ॥
 अनन्तगरुडादीनामयमन्यतमो भवेत् ।
 पाषमानैर्यदा ऋग्भिरिजप्रते मधुसूदनः ॥
 तत्त्वावमानी मुनिभिः प्रोच्यते मधुसूदनः ।
 यदा तु द्वादशी शुक्ला भृगुवासरसंयुता ॥
 तस्यामेव प्रकुर्वीत पाद्मीमिष्टिं द्विजोत्तमः ।
 महाप्रीतिकरं विष्णो सद्योमुक्तिप्रदायकम् ॥
 तस्यां कृतायामिष्ट्यां तु लक्ष्मीभर्ता जनार्दनः ।
 प्रत्यक्षो हि भवेत्तत्र सर्वकामफलप्रदः ॥
 श्रीधरं पूजयेत्तत्र तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः ।
 सुवर्णमण्डपे दिव्ये नानारत्नप्रदीपिते ॥
 उदयादित्यसहस्रे हिरण्ये पद्मजे शुभे ।
 लक्ष्म्या सह ममासीन कौटिलीतुष्टसन्निभम् ॥
 चक्रगद्गदापद्मपाणिनं श्रीधरं विभुम् ।
 धीताम्बरधरं विष्णु वनमानाविरालितम् ॥
 सर्वयैल्लगतामीयं सर्वाभरणभूषितम् ।

पद्मां पद्मालयां लक्ष्मीं कमलां पद्मसुभ्रवाम् ॥
 पद्ममाख्यां पद्महस्तां पद्मनाभीं सनातनीम् ।
 प्रागादिषु तथा दिक्षु पूजयेत् कुसुमादिभिः ॥
 अस्त्रादीनीश्वरान् पूज्य नमस्कुर्वीत भक्तितः ।
 ततो नीराजनं दत्त्वा श्रीसूक्तेन तु वैष्णवः ॥
 पुरतो जुहुयाद्ग्नौ पायसं घृतमिश्रितम् ।
 तन्मन्त्रैरेव साहस्रं सूक्ताभ्यां सहदेव हि ॥
 हुत्वा मन्त्रेण साहस्रं दद्यात् पुष्याणि शार्ङ्गिणी ।
 वैष्णवं विप्रमिथुनं पूजयेद्भोजयेत्तथा ॥
 इमां पादौ सुभामिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तम ।
 प्रभृतधनधान्याद्यो महाश्रियमवाप्नुयात् ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति ।
 लक्ष्म्यायुक्ती जगन्नाथः प्रत्यक्षं समभृङ्गरि ॥
 ददाति सकालान् कामानिह लोके परत्र च ।
 पुण्यं पवित्रदेवत्वं रिच्यते यत्र केशव ॥
 तां पवित्रेष्टिमित्याहुः सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 यत्ते पवित्रमित्यादि ऋग्भिर्यत्र यजेद्द्विजः ॥
 प्रायश्चित्तार्थं सहसा शान्त्यर्थं वा समाचरेत् ।
 एवं विधानमिष्टीनां सव्यगुक्तं महर्षिभिः ॥
 वैदिकेनैव विधिना यथाशक्त्या समाचरेत् ।
 अर्वादिप्रक्रियाशुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 क्षीराद्यौ शैथिल्ये बुध्यमाने सनातने ।
 शत्रोक्षयं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रं निरन्तरम् ॥
 नद्याथ पुष्करिण्या वा तीरे रम्यतले शुद्धी ।

मण्डपं तून् कुर्वीत चतुर्भिस्तोरणैर्युतम् ॥
 विर्तानपुष्पमालादि पताकाध्वजशोभितम् ।
 अङ्कुरार्पणपूर्वेण यज्ञवेदिञ्च कल्पयेत् ॥
 ऋत्विग्भिर्माँचार्यो दीक्षितो मङ्गलम्बने ।
 रथमाङ्गीष्य देवेशं कर्तव्यं चामरसयुतम् ॥
 पठन्वैशाकुनान् मन्त्रान् यज्ञशाला प्रवेशयेत् ।
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यात्कोतुकवन्धनम् ॥
 पूर्णकुम्भान् शस्ययुतान् पालिका परितः क्षिपेत् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पश्चादावरणं यजेत् ॥
 वासुदेवमनन्तञ्च सत्यं यज्ञं तथाच्युतम् ।
 महिन्द्रं श्रीपतिं विश्वं पूर्णकुम्भेषु पूजयेत् ॥
 पालिकां सद्भिर्गीशाद्यदीपिकास्त्रयं हेतयः ।
 तीरणेषु च चण्डाद्यां पूजनीयां यथाक्रमम् ॥
 वेदत्रयं दक्षिणे भागे कुण्डं कुर्यात्सलक्षणम् ।
 निक्षिप्याग्निं विधानेन इध्माधानान्तमाचरेत् ॥
 आचार्योपासनाग्नौ वा लौकिके वा नृपोत्तमः ।
 आधानं पूर्ववत् कृत्वा पश्चात्कर्म समाचरेत् ॥
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयित्वा सनातनम् ।
 प्रत्यहं पावमानीभिर्जुहुयात्पायसं शुभम् ॥
 वैष्णवेरनुवाकैश्च मन्त्रैः शक्त्या पृथक् पृथक् ।
 चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यैः प्रत्येकं जुहुयाद्दृष्टम् ॥
 वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समाचरेत् ।
 ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगताम्पते ॥
 उद्धृत्वा धयित्वा शयने देवदेतजनादनम् ।

पथात् सर्जमिदं कुर्यादुत्सवार्थं द्विजोत्तम ॥
 शय नावं सुविस्तीर्णां कृत्वा, तस्मिन् जले शुभे ।
 पुष्पमण्डपचिह्नादि समाचीर्णसमन्विताम् ॥
 सुतोरणप्रितानाद्या पताकाध्वजशोभिताम् ।
 तस्मिन् कनकपर्यङ्के निवेश्य कमलापतिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन लक्ष्म्या साई सनातनम् ।
 पुष्पाञ्जलिमतं तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत् ॥
 श्रीपीरुपाभ्या सूक्ताभ्या दद्यात्पुष्पाञ्जलिं तत ।
 परित शक्तय पूज्या ऋथावरणदेवता ॥
 दीपैर्नोराजन कृत्वा बलि दद्यात् समन्तत ।
 नोभि समन्ताद्गुभि गीतवादिनसयुतम् ॥
 दोपिकाभिरनेकाभि स्त्रीत्रैरपि मनोरम ।
 भावयन्तो जगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये ॥
 फलैर्भक्षैश्च ताम्बूले, कलशैर्दधिभिश्चित ।
 कुङ्कुमै कुसुमैर्नाजैर्विकिरन्त, परस्परम् ॥
 गानैर्वेदै पुराणैश्च सेवेत निशि केशवम् ।
 ऋत्विजो वारुणान् सूक्तान् जपेयुस्तत्र भक्तित ॥
 जपेच्च भगवन्मन्त्रान् गान्तिपाठञ्चरत्तथा ।
 एवं ससेव्य बहुधा रात्रावस्मिन् जलाशये ॥
 प्रदेवतेति सूक्तेन यज्ञमाला प्रवेद्यशेत् ।
 तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादर्घ्यादिपूजनम् ॥
 घृतव्रतेति सूक्तेन तत्र नीराजनं द्विज ॥
 स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा पुष्पाञ्जलिं तथा ।
 आशिपीवाचनं कृत्वा भीजयेद्ब्राह्मणान् शुभान् ॥

गाययित्वाथ देवेश भुञ्जीयाद्वाग्यत स्वयम् ।
 एवं प्रतिदिनं कुर्याद्दुत्सव पञ्चवासरम् ॥
 अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागञ्च कारयेत् ।
 आचार्यं मृत्विजो विप्रान् पञ्जयेद्दक्षिणादिभिः ॥
 एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्नब्दं कारयेन्नृपः ।
 म्रसम्यगर्थहृद्दर्थं भोगाय कमलापते ॥
 हृद्दर्थमपि राष्ट्रस्य शत्रूणां नाशनाय वः ।
 सर्व्वं धर्मविहृद्दर्थं क्षीराब्धियजनं चरेत् ।
 तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निपापबाधा न सन्ति हि ॥
 गावः पूर्य्यदुघा नित्यं बहुलस्य फलाधरा ।
 पुष्पिता फलिता हृत्वा नार्यो भर्तृपरायणा ॥
 आयुष्मन्ताश्च शिशवी जायते भक्तिरच्युते ।
 यः करोति विधानेन यजनं जलगायिनः ॥
 क्रतुकोटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव न संशयः ।
 यस्त्विदं शृणुयाम्भित्यं क्षीराब्धियजनं हरे ॥
 सर्व्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकञ्च विन्दति ।
 पुष्पिते तु रसाने तु तत्राप्युत्सवमात्मनः ॥
 त्रिवासरं प्रकुर्वीत दीक्षानाम महोत्सवम् ।
 उपोषित संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम् ॥
 च्छत्रचामरवादिभिः पताके शिविका शुभाम् ।
 आरौप्यालङ्कृतं विष्णु स्वयञ्च समलङ्कृतः ॥
 हरिद्रा विकिरन्तो वै गायन्त परमेश्वरम् ।
 गच्छेयुराद्दुर्मं प्रातर्नरनारीजन सह ॥
 तत्र म्रञ्चच्छायायां नवेद्यस्य जयेत्हरिम् ।

चूतपुष्पैः सुगन्धोभिर्माधवीभिश्च यूथिकैः ॥
 भरौचिमिश्रं दध्यदं मोदकञ्च समर्पयेत् ॥
 शष्कुचादीनि भक्ष्यानि पानकञ्च निवेदयेत् ॥
 सकर्पूरञ्च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम् ।
 सर्वभावरणं पूजायं होमं पद्याक्षमाचरेत् ॥
 लत्वे धानादिपर्यन्तं विष्णुसुक्ते शरुं यजेत् ।
 माधतेनैत्र मनुना शर्करासंयुतान् तिलान् ॥
 सहस्रं पुहुयाद्ब्रह्मी भक्त्या वैष्णवसत्तमः ।
 वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 प्रत्यृचं पावमानीभिर्देद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरिः ।
 अथ दोला शभाकारां ब्रह्मास्त्रिन् समलङ्कृताम् ॥
 षड्जवेदूर्यमाणिक्यमुक्ताविट्टमभूषिताम् ।
 तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्मा साहं प्रपूजयेत् ॥
 गन्धैः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः ।
 कुसुमाक्षतदूर्वाग्रतिलमपिर्मैधूदकम् ॥
 मर्पपाणि च तिलिपा अष्टाङ्गार्घ्यं निवेदयेत् ।
 पादेषु चतुरो वेदान् मन्त्राख्योक्तेषु चाम्बुरे ॥
 नागराजञ्च दोलायाः पीठे सर्वम्बरैरपि ।
 व्यजनैर्वनतेयञ्च सावित्रीं चामरे तथा ॥
 द्विनिगामर्चयेद्दिशु ऊर्ध्वं ब्रह्मावृहस्पतिः ।
 अधस्ताद्दण्डिकां रुद्रं चैवपालविनायकौ ॥
 विताने चन्द्रसूर्यौ च नक्षत्राणि ग्रहास्तथा ।
 वेदाश्च वेतिहासाश्च पुराणं देवता गणाः ॥
 भृशराः सागराः सर्वे पूजनीयाः समन्ततः ।

एवं सम्पूज्य दीलायां लक्ष्म्या सह जनार्दनम् ॥
 दीलयेच्च ततो दीलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम् ।
 सूक्तैश्च ब्रह्मणोऽपत्यैः सामगानैः प्रबन्धकैः ॥
 नामभिः कीर्तयन् देवमेव मन्दं प्रदीलयेत् ।
 स्त्रियं स्वर्लङ्घिताः सर्वा गायन्त्यो विभुमधुरतम् ॥
 चरितं रघुनाथस्य कृष्णस्य चरितं तथा ।
 दीलवेयुर्मुदा भक्त्या दीलायां परमेश्वरम् ॥
 दीलाया दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 भक्तिप्रसादनं नृणां जन्ममृत्युनिरुन्तनम् ॥
 देवा सर्वे विमानस्था दीलायामर्चितं हरिम् ।
 दर्शयन्ति ततः पुण्यं दीलानामोत्सवं हरिः ॥
 भक्त्या नीराजनं दद्यात् श्रीसूक्तैर्नैव वैष्णवः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्याद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 एवं लिवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवीत्तमः ।
 प्रद्युम्नमेवं कुर्वीत तत्तत्काले तु वैष्णवः ॥
 श्रीतेनैव च मार्गेण जपहोमपरःसरम् ।
 उत्सवं वासुदेतस्य यथाशक्त्या समाचरेत् ॥
 यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्तुमिच्छति वैष्णवः ।
 होमं कुर्यात्तत्र मन्त्रैः स्याद्विष्णुप्रकाशकैः ॥
 अतो देवेति सूक्तेन तथा विष्णोर्नुकन च ।
 परेऽन्तेति स्रक्ताभ्यां पीरुपेण च तेष्वपः ॥
 नारायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ।
 प्रत्यक्षं जुहुयाद्दक्षी चरुणा पायसेन वा तः ।
 अतुभिः मेष्वधैर्मन्त्रैः पृथगटोत्तरं गतम् ॥

आज्यहोमं प्रकुर्वीत गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 वैकुण्ठपार्श्वदं हुत्वा शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेवं विधानतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्दिमान् सर्वं सम्यर्थतां व्रजेत् ।
 अथ वा मन्तरत्नेन सहस्रं प्रतिवासरम् ॥
 हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 होमं विना न कर्त्तव्यं भुत्सर्वं परमात्मनः ॥
 जपहोमविहीनन्तु न गृह्णाति जनार्दनः ।
 तस्माच्छ्रौतं प्रवक्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप ॥
 अश्वयुक्कृष्णपक्षे तु सम्यग्भ्युदिते रवौ ।
 आदर्शात् गमरावन्तु पूजयेत्प्रभुमव्ययम् ॥
 स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ।
 गृहीत्वा जलकुम्भन्तु वारुणान् प्रवरान् व्रजेत् ॥
 पञ्चत्वक्पक्षवान् पुष्पाण्यभिमन्त्र्य विनिश्चिपेत् ।
 सोरभेयीं तथा सुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत् ॥
 द्विवारं वैष्णवैर्मन्त्रैः शङ्खेनेवाभिषेचयेत् ।
 पूजयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 अपूपान् पायसं शक्नून् कृसरञ्च निवेदयेत् ।
 मन्त्रैरष्टोत्तरशतं दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः ॥
 पश्चाद्दोमं प्रकुर्वीत साजिरेन चरणैः ततः ।
 कस्य वा नैतिस्त्रक्तेन वैष्णवैरपि वैष्णवः ॥
 हुत्वा तु मन्तरत्नेन घृतमष्टोत्तरं शतम् ।
 वैकुण्ठं पार्श्वदं हुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 सकृद्भोजनसंयुक्तं क्षितिगाथी भवेन्नृपि ।

सायाङ्गेषुपि समभ्यर्च्यं जातिपुष्पैः सुगन्धिभिः ॥

बहुभिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन् पुरवासिनः ।

एव महीत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो भवेत् ॥

तत्तत्कामोचितं विष्णोरुत्सवं परमात्मनः ।

द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पत्रपुष्पैः फलादिभिः ॥

समिद्धिविल्वपत्रैर्व्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ।

सुन्तपयेच्च विप्रांस्तु कोभलैस्तुलसीदलैः ॥

भक्त्या वै देवदेवेशः परितुष्टो भवेद्दध्न वम् ।

आस्तिक्यं यद्दधानश्च वियुक्तमदमत्सरः ॥

पूजयित्वा जगन्नाथं यावज्जीवमतन्द्रितः ।

इह भुक्त्वा मनोरम्यान् भोगान् सर्वान् यद्येपसितान् ॥

सुखेन देहमुत्सृज्य जीर्णत्वचमिवारगः ।

स्थूलसूक्ष्मात्मिकाश्चेमां विहाय प्रकृतन्दुतम् ॥

सारूप्यमीश्वरस्याशु गत्वा तु स्वजने सह ।

दिध्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं नाम भास्करम् ॥

दिव्याप्सरीगणैर्घुक्ती दिव्यभूषणभूषितः ।

स्तूयमानः सुरगणैर्गीयमानश्च कितरैः ॥

ब्रह्मलोकमतिक्रम्य गत्वा ब्रह्माण्डमण्डपम् ।

विष्णुचक्रेण वै भित्त्वा सर्वानावरणान् घनान् ॥

अतीत्य तीरजामाशु सर्ववेदस्त्रया नदीम् ।

अभ्युद्वेष्ट्यद्विरथ्यथैः पूज्यमानः सुरीक्षमे ॥

सम्पाप्य परमं धाम योगिगम्य सनातनम् ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्गाम परमं इह ॥

तद्विष्णोः परमं धाम सदा पश्यान्ति योगिनः ।

शीतांशकोटिसद्वाशैः सर्वैश्च भवनेयुतम् ॥
 आरूढयोवनैर्दिव्यैः पुमि स्त्रीभिरसङ्कुलम् ।
 सर्वलक्षणसम्पन्नैर्दिव्यभूषणभृषितैः ॥
 अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्दैवा अधिष्ठिता ।
 शरायती धेनुमती व्यस्तम्भासूयवांसिनी ॥
 यत्न गावी भूरिशृङ्गा सायीध्या देवपूजिता ।
 अनन्तब्यूहलोकैश्च तथा तुच्यशुभावहै ॥
 सर्ववेदमयं तत्र मण्डपं सुमनोहरम् ।
 सहस्रस्यूषमदसि ध्रुवे रम्योत्तरे शुभम् ॥
 तस्मिन् मनोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्हते ।
 सहासीन कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम् ॥
 स्तुतिभिः पुष्कलाभिर्य प्रणम्य च पुन पुन ।
 प्रहर्षपुलकी भूत्वा तेन चालिङ्गित क्रमात् ॥
 पूजित सकलैर्भोगैः श्रिया चापि प्रपूजित ।
 अनन्तविहगेशाद्यै रचित सर्वदैवतैः ॥
 तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत् ।
 एषु केषु च लोकेषु तिष्ठते कमलापति ॥
 तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो भवेत्सदा ।
 दासवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद्बन्धुवत् सदा ॥
 अश्रुते सकलान् कामान् सत्त तेन त्रिपथिता ।
 इमान् लोकान् कामभोग कामरूप्यनुमञ्जरम् ॥
 सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखाविशलवागक ।
 गुणानुभवजप्रीत्या कुर्याद्दानमशेषत ॥
 इममेव पर मोक्ष विदुः परमवीगिन ।

काङ्क्षन्ति परमं दासा सुक्तमेकं महर्षयः ॥

हरैर्दास्यैकपरमा भक्तिमान्स्वयमानवः ।

इहैव सुक्तो राजर्षे ! सर्वकर्मनिबन्धने ॥

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे नानाविधोत्
सवविधानं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

हारीत उवाच ।

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विशुपूजाविधं परमं ॥

श्रोत महर्षिभिः प्रोक्तं विशिष्टाद्यैः पुरातनैः ।

वैद्यानसेय भृग्वाद्यैः सनकाद्यैश्च योगिनिः ॥

वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्गद्यदाचरितपुरा ।

तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र ! महाप्रियतम हरे ॥

ब्राह्मे सुहृत्ते उपाय सम्यगाचम्य वारिणा ।

ध्यात्वा हृत्पद्भजे विष्णुं पूजयेन्ननसैव तु ॥

तत्प्रतीयेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापत्तिम् ।

वनस्पतेति सूक्तेन तूर्यघोषनिनादयेत् ॥

कुर्यात्प्रदक्षिणं किष्कीरतीदेवेत्यनेन तु ।

तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यान्विप्रणम्याचारेत्ततः ॥

कृतगोचस्तथाचान्तो दन्तधावनपूर्वकम् ।

आनं कुर्याद्विधानेन धातोश्चीतुलसीयुतम् ॥

नारायणानुवाकेन कृत्वा तत्राघमर्पणम् ।

कृतकृत्यं शुचिर्भूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ॥

धृतोर्ध्वं पण्डुरदेह्यं पयिन्नकर एव च ।

प्रवेष्टं मन्दं विष्णोः समाज्जन्यापिभोधयेत् ॥

वासोऽप्यतेति वै सूक्तं जपन् संमार्जयेद्दृष्टहम् ।
 आगाव इति सूक्तेन गीमयेनानुसेपयेत् ।
 आनीभद्रेति सूक्तेन रङ्गवलिच्च निक्षिपेत् ॥
 ततः कलशमादाय जपन्वे शाकुनीं ऋचः ।
 गत्वा जनाशयं रम्यं निर्मलं शुचिं पाण्डुरम् ॥
 इमं मे गङ्गेति ऋचा जनं भक्त्याभिमन्त्रयेत् ।
 आपो अस्मानिति ऋचां कनशं चालयेद्द्विजः ॥
 समुद्रं जगत्सन्तरेण गृहीयात्प्रयतो जलम् ।
 उतमो न वस्तुभिरिति वस्त्रेणाच्छाद्य वैष्णवः ॥
 प्रसन्नाजेति सूक्तं वै जपन् सम्प्रविशेद्दृष्टहम् ।
 धान्योपरि तथा कुम्भं न्यसेद्दक्षिणतो हरिः ॥
 इमं मे वरुणित्वृचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम् ।
 आञ्जन्ति मित्वेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 अर्वाक्षि सुभगे द्वाभ्यां गन्धांश्च पिपयेत्तथा ।
 वाग्यतः प्रयतोभूत्वा यीसूक्तेनैव वैष्णवः ।
 विश्वान्नि इति ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् ॥
 तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु निक्षिपेत् ।
 शन्नोदेव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा ॥
 आग्नेति च पुष्पाणि यवोऽसीति ऋचाऽक्षतान् ।
 गन्धद्वारिति वै गन्धान् औपध्या तिस्रस्तर्पणान् ॥
 काण्डात्वाण्डेति दूर्वायान् सहिरस्येति रत्नकम् ।
 हिरण्यरूपेति ऋचा हिरस्यं निक्षिपेत्तथा ॥
 एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत् ।
 सवितुष्येत्यादि ऋचा दद्याद्ध्वींदकं हरेः ॥

श्रियेति षादेति ऋचा दद्यात् पादजल तथा ।
 मंत्रन्ते हस्तेत्यनेन हस्तप्रचालनं चरेत् ॥
 वय सुपर्णति ऋचा मुखसन्मार्जनं तथा ।
 आपो अंस्नानिति ऋचा वक्त्रगण्डूपमिव च ॥
 हिरण्यदन्तं त्यनेन दन्तकाष्ठं निवेदयेत् ।
 वृहस्पते प्रथमेति विद्यालंखनमेव च ॥
 आपयित्वा उभेपजेरिति गरुडूपमाचरेत् ।
 आपोहिष्ठा इत्यनेन कुर्यादाचमनीयकम् ॥
 मूर्धामिव इत्यनेन तैलाभ्यङ्गं समाचरेत् ।
 मूर्धान्दीव इत्यनेन गन्धान् केशेषु लेपयेत् ॥
 तद्वियसास्यौ केशवन्ते केशान् वे चालयेत्पुन ।
 श्रिये श्रयति ऋचा तद्वर्चोदत्तनादिकाम् ॥
 आपोयश्च प्रथममिति सक्तेनाभ्यङ्गसूचनम् ।
 कृत्वाद् आपयेत्पूक्तैर्वैष्णवैर्गन्धधारिणा ॥
 तत पञ्चामृतैर्गन्धैः सापयेत्तत्रकाशकैः ।
 आपप्रायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिकाव्नेति वै दधि ॥
 घृतमामिचेति घृतं मधुवातेति वै मधु ।
 तन्ते ययं यथा गोभिरित्यृचेत्तुरसं शुभम् ॥
 एभिः पञ्चामृतैः सापय चन्दनञ्च निवेदयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां पुनः सस्वापयेत्हरिम् ॥
 वनस्पतेति सूक्तेन कर्ष्याद्घोषं समन्वितम् ।
 श्रिये जात इति ऋचा दद्यात्क्षीराजनं तत ॥
 युवा सुयासनि ऋचापस्ते षाद्रं प्रमार्जयेत् ।
 प्रसेनानिति मन्त्रेण यथां सन्विष्टयेत्ततः ॥

युवं नस्त्राणीति ऋचा उत्तरीयं तथैव च ।
 सर्वशाचमनं दद्याच्छत्रो देवीलृचा च तु ॥
 उपवीतं ततो दद्याद् ब्राह्मणानिति वै ऋचा ।
 ऋतस्यतन्तु धितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ॥
 पद्मादाचमनं दद्याद्भूपणैर्भूपयेद्धरिम् ।
 पिश्वजित्सूक्तेन दद्याद्भूपणानि शुभानि वै ॥
 हिरण्यकेशेति ऋचा कैशान् संशोषयेत्तथा ।
 सुपुष्पैः कवरीं दद्याद्विहिंसोतेत्यनेन वै ॥
 कृपायमिन्द्र ते रथ इत्यृचा तिलकं शुभम् ।
 गन्धञ्च लेपयेद्वापि गन्धहारेति वै ऋचा ॥
 वातारमिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत् ।
 चक्षुषः पितेति ऋचा चक्षुषो रञ्जनं शुभम् ॥
 सहस्रशीर्षेति ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत् ।
 ऋक्सामाभ्यामिति शोत्रे कुरुडले मा करेऽर्पयेत् ॥
 दमूनसो अपस इति केतूरादिविभूषणम् ।
 आखेते यस्येति ऋचा हाराणि धिमलानि च ॥
 हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यामित्यृचा चाहनीयकम् ।
 अम्य त्रिपूर्णमनुना सूर्याकिं विन्ध्यसेच्छुभे ॥
 इन्द्रत्वदुत्तर इति कटिसूत्रं सुगोदिपम् ।
 म्यन्निदाविशम्यातरित्यायुधानि समर्पयेत् ॥
 द्यौर्नय इन्द्रेति दद्याच्छत्रं सुविमलं तथा ।
 भोमः पवर्ततेत्यृचा चामरं हैमसुत्तमम् ॥
 सोमापूषणैल्यृचा सालहन्तौ सुवर्चसा ।
 रूपं रूपमिति ऋचा दद्यादादर्शनं शुभम् ॥

इन्द्रमेव धीपपेति ऋचा आसने विनिवेशयेत् ।

इन्द्रियास्त्रामेति ऋचा दद्याच्च कुशविष्टरम् ॥

अपस्वन्तरिति ऋचा पाद्यं दद्याच्च भक्तिः ।

गौरोमिमांशु सूक्तेन अर्घ्यं हस्तो निवेदयेत् ॥

न तमं ह्योर्गदुरितमित्याचमनं समर्पयेत् ।

पिवासीममित्यनेन भधुपर्कं च प्राशयेत् ॥

अपस्वग्ने सथिष्टवेति पुनराचमनं चरेत् ।

अर्चन्तस्त्वाह वाहेत्यक्षतैरर्चयेच्छुभैः ॥

तण्डुलाः सह्रिद्रासु अक्षता इति कीर्तिताः ।

विष्णोर्नुकमिति सूक्तेन धूपं दद्याद्दृष्टान्वितम् ॥

भाषामितेति सूक्तेन दीपात्रीराजयेच्छुभान् ।

इन्द्र ते पात्रमिति भाजनं विन्यसेच्छुभम् ॥

तस्मा अरहं माममेति पात्रप्रक्षालनं चरेत् ।

अग्निन् पदे परमेतच्छिवांसमिति गवाक्ष्येनाभिपूरयेत् ।

पितुनुस्तोपमिति सूक्तेन दद्यादात्रादिकं हविः ॥

तदस्यानिकमिति ऋचा सह्रिद्व्यं घृतं तथा ।

तस्मिन् रायवतय इति दद्यादापोशने घृतम् ॥

ततः प्राणाद्याहुतयो हीतव्या परमात्मनि ।

अग्ने त्विष्यदुपस इति पञ्चभिश्च यथाक्रमम् ॥

समुद्रा कूर्मेति सूक्तेन घृतधाराः समाचरेत् ।

परीमात्रेति सूक्तेन भोजयेत्सश्रियं हरिम् ॥

तुभ्यं हिन्वान इत्यनेन वयः सर्वं निवेदयेत् ।

इन्द्र पीवेत्यनेन दद्यादापोशनं पुनः ॥

प्रत आश्विन पवमानेत्युक्त्वा हस्तप्रक्षालनं चरेत् ।

सरस्वतीं देवयन्त इति त्रिसृभिर्गण्डूपमेव च ॥
 वृष्टिं दिवीशः तद्धरेति द्वाभ्यां दद्यादाचमनं ततः ।
 शिशुं जिज्ञाग्निमिति ऋचा मुखहस्तौ च मार्जयेत् ॥
 दक्षिणावतामिति ऋचा दद्यात्ताम्बूलसुत्तमम् ।
 स्वादुः पवस्त्रेति ऋचा दद्यादाचमनं पुनः ।
 अयं गौरिति सूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 दीपन्त्रीराजयेत्पद्यादृष्टसूक्तेन वैश्वः ।
 यतइन्द्रेत्यादि षड्भिर्दिक्षु रक्षां प्रदापयेत् ॥
 यज्ञो देवानामितिसूक्तेन उपस्थानजपं चरेत् ।
 तद्विष्णोरिति द्वाभ्यां प्रणमिञ्चैव भक्तितः ॥
 गौरिमिमावेति ऋचा दद्यादाचमनन्तत ।
 सहस्रनामभिः सुत्वा पद्याङ्गीमं समाचरेत् ॥
 प्रातरौपासनं हुत्वा तस्मिन्नग्नीं जनार्दनम् ।
 ध्यात्वा संपूज्य जुहुयाद्विष्णवेः प्रत्यृचं हविः ॥
 श्रीभूसूक्ताभ्यामपि च हुत्वा वृत्तयुतं हविः ।
 राभिः सोमो मोदतेत्यनेन मातृभ्यां जुहुयाद्विः
 किं त्विद्वनमित्यान्तं जुहुयाद्विः ।
 सुपर्णं विप्रा इति ऋचा सुपर्णायमहात्मने ॥
 चमूपु ष्छेन इति च सेनेशायामि ह्ययताम् ।
 पवितन्त इति द्वाभ्याञ्जकायामिततेश्वसे ॥
 स्वादुषं स इति ऋचा हृतिभ्यो जुहुयाद्विः ।
 इन्द्रयेष्ठानितोन्द्राय अग्निमूर्धंति पावकम् ॥
 यमाय सोमेति यमत्रैर्ऋतं व्योपुणित्युचा ।
 यच्छिन्दतेति यरुणं पाययामिति मारुतम् ।

द्रविणोदाददातुना द्रविणाद्याशमेव च ॥
 ऋग्वक्त्रचा रुद्रं आनः प्रजां प्रजापतिम् ।
 यज्ञेनेत्यृचा साध्येभ्यो मरुतो यद्वेति च ॥
 ये नः संपत्नेति ऋचा वसु रुद्रेभ्यएव च ।
 विश्वेदेवाः स चतसृभिर्ये देवा स ऋचा तथा ॥
 सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो जुहुयादन्नमुत्तमम् ।
 नासत्याभ्यामिति ऋचा अश्विच्छन्दोभ्यएव च ॥
 सोमपूषेति ऋचा सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 संसमिद्युदसुक्तेन वैष्णवेभ्यस्तथा पुनः ॥
 ततः श्विष्टकृतं हुत्वा भृक्तेभ्यश्च बलिं क्षिपेत् ।
 नमो महद्भ्यं ऋचा बलिं भुवि विनिक्षिपेत् ॥
 आचम्य वारिणा पथान्मन्त्रयागं समाचरेत् ।
 एतच्छ्रौतं नृपत्रेष्ठ । मुनिभिः सम्यकीर्तितम् ॥
 सम्यगुक्तं मया तेऽद्य निश्चितमतमुत्तमम् ।
 एतन्नियतमं विष्णो स्त्रियोनाथस्य सर्वदा ॥
 श्रौतेनैव हरि देवमर्चयन्ति मनीषिणः ।
 श्रौतस्मार्त्तांगमैर्किंशो स्त्रिविधं पूजनं श्रुतम् ॥
 एतच्छ्रौतं ततः स्मार्त्तं पौरुषेण च यत् श्रुतम् ।
 मन्त्रै रृष्टाचराद्यैस्तु तद्विव्यागममुच्यते ॥
 श्रौतमेव विशिष्टं स्यात्तं पां नृपवरोत्तमम् ।
 श्रौतमेव तथा विप्राः प्रकुर्वन्ति ज्ञानार्दने ॥
 यजन्ति केचित्कृतयन्ति सन्ध्यासु च देशिका ।
 यजन्ति केचित्कृतयन्त्यो वर्षां द्विजोत्तमां ॥
 शृश्रूषा च तथा नामकीर्तनं शूद्रजन्मनः ।

अपि वा परमेकान्ति बालकृष्णवपुःहरिम् ॥
 स्त्रीणामप्यर्चनीयं स्यात्स्ववर्णं स्यात्सुरूपतः ।
 मन्त्ररत्नेन वै पूज्यो हित्वा श्यौतं विधानतः ॥
 एवमभ्यर्चनं विष्णोर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ।
 श्यौतस्नातार्गमोक्ताय नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥
 प्रायश्चित्तमकृत्यानां दण्डमप्याततायिनाम् ।
 अधुना सम्प्रवक्ष्यामि वृत्तिभैकान्तिलक्षणां ॥
 नारीणामपि कर्तव्या महन्वहनि शाश्वतीम् ।
 उत्थाय पश्चिमे यामि भक्तुः पूर्वमतन्द्रिताः ॥
 कृत्वा शौचं विधानेन दन्तधावनमाचरेत् ।
 कृत्वाथ मङ्गलस्नानं धृत्वा गुह्याम्बरं तथा ॥
 आचम्य धारयेदूर्ध्वं पुण्ड्रं शुभ्रं सृष्टैव तु ।
 चन्दनेनापि कस्तूर्यां कुङ्कुमेनापि वा सती ॥
 जप्त्वा मन्त्रं गुरुं पश्चाद्भिनन्द्य च वेणवान् ।
 नमस्कृत्वा जगन्नाथं जप्त्वा च शरणागतिम् ॥
 आत्मानं समलङ्कृत्य चिन्तयेन्मधुसूदनम् ।
 गृहभाण्डादिकं सर्वं वाग्यता नियतेन्द्रियाः ॥
 संशोधयेत्प्रतिदिनं यज्ञार्थं परमात्मनः ।
 मार्जयित्वा गृहं पश्चाद् गोमयेनानुलिप्य च ॥
 रङ्गबल्यादिभिः पश्चादलङ्कृत्य समन्ततः ।
 चतुर्विधानां भाण्डानां चालनन्तु समाचरेत् ॥
 पाचकानि वह्निष्ठानि जलस्थानयनानि च ।
 म्यापनानि जलार्थं वा चतुर्विधं मुदाहृतम् ॥
 पृथक् पृथग्दद्यानि तेषु तेष्वपि विन्यसेत् ।

नान्योन्यं सङ्करं कुर्याद्भाण्डानां सर्वकर्मसु ॥

तानि तानि स्पृशेत्पाणिं प्रक्षाल्यैव पुनः पुनः ।

सम्यक् प्रक्षाल्य भाण्डानि दाहयेद्यज्ञीयैस्तृणैः ॥

पुनः प्रक्षाल्य सन्तप्त्वा पश्चात्पचनमाचरेत् ।

रसभाण्डानि सर्वाणि क्षालयेदुष्णवारिणा ॥

चतुर्भिः पञ्चभिर्धात्वा मुक्नुवौ क्षालयेत्तदा ।

वह्निर्न निष्क्रामयेत् पचकानि गृह्णान्तिकात् ॥

तांभिरिव न दद्यात्तु भुञ्जतां हि कथञ्चन ।

दत्त्वा पात्रान्तरे दद्यात्कांस्ये वा मृत्मध्येऽपि वा ॥

पुटे पणमये वापि दद्यादक्षतु दैणवे ।

स्रुवं दारुमयं कांस्यं कुर्वीतायोमयं नतु ॥

न दद्यादारनालस्य घटं तस्मिन् महावने ।

आरनालस्य यत् कुम्भन्त्यजिन्मध्यघटं यथा ॥

आरनालद्वारशाकं करञ्जं तिलपिष्टकम् ।

लशुनं मूलकं शिग्रुं छत्रां कोशातकीफलम् ।

अलावुञ्चान्द्रशाकञ्च करनिर्मथितं दधि ॥

विम्बं विह्जञ्च निर्ग्रासं पीलुं श्लेष्मातकं फलम् ।

आरम्बधञ्च निर्गुण्डीं कालिङ्गनालिकां तथा ॥

नालिकेर्याख्यशाकञ्च श्वेतवृन्ताकमेव च ।

उद्गाविर्मानुषीक्षीरमवत्सानिर्दंशाहगो ॥

एतान्यकामतः स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।

मत्या जग्ध्वा व्रतं कुर्यान्मुञ्जं जग्ध्वा पतेदधः ॥

केशानां रञ्जनार्थं वा न स्पृशेदारनालकम् ।

चन्दनं घनसारं वा मकरन्दमर्थापि वा ॥

माषमुद्गादिचूर्णं वा तक्रं जाम्बीरमेव वा ।
 तित्तिडञ्च कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् ॥
 लघ्वं मासात्तत्रजेत्सर्वं मृद्गाण्डं वैश्वोत्तमः ।
 न त्यजेत्क्षीहभाण्डानि तापयेच्च हुताग्ने ॥
 दारुणा सन्त्यजेद्वापि तच्छण वा समाचरेत् ।
 अश्मनामश्मभिर्धत्वा गोवालीर्षयेत्तथा ॥
 सूतके मृतके वापि शुनादिस्पर्शने तथा ।
 स्पर्शने वापप्रभक्ष्याणां सद्य एव परित्यजेत् ।
 एवं संगोध्य भाण्डानि यन्नार्थं वाचयेद्वि ॥
 सम्प्रोक्ष्याद्भि उचौ देगे धान्यं संगोधयेद्भुवि ।
 अवहन्याच्छुभतरं गायन्ति मधुसूदनम ॥
 संगोध्य तण्डुलान् पद्यादङ्गि संचालयेत्त्रिभि ।
 अन्धस्त्रिवारं वस्त्रेण शोधयित्वा घटान्तरे ॥
 कुशेनैव पवित्रेण तण्डुलान् निर्वपेच्छुभान् ।
 अन्तर्धाय कुशं तत्र मन्तरत्नं मनुष्मरन् ॥
 पाचयेत्सपवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रिय ।
 उपविश्य शुभे कुण्डे वङ्गिं प्रक्षालयेत्ततः ॥
 अवैश्यावस्य शूद्रस्य पतितस्य तथैव च ।
 पापगुणस्याप्यशुद्धस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् ॥
 सम्प्रोक्ष्य मन्तरत्ने न वङ्गिं कुशजलेस्त्रिभि ।
 यज्ञीयेर्विमले काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् ॥
 सान्तर्धानमुखेनापि धमयन्वा प्रदीपयेत् ।
 पानागैर्खादिरैर्विष्वैर्गोशलात्पिठकेरपि ॥
 अन्येष्वपि यज्ञीये काष्ठैस्तृणैर्वा यज्ञीये शुभे ।
 वर्जयेन्मद्यदिग्धानि तथा वैभितकीनि च ॥

प्रारम्भधानि शीघ्रूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च ।
 नैपानि च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च ॥
 श्रमेध्यानिककौटानि दीर्गन्धानि तथैव च ।
 असहाहानि चैल्यानि काकखट्वासनानि च ॥
 देवालयाणि यौष्यानि तथोपकरणानि च ।
 महिषोद्गुरादीनां करीषपीठकानि च ॥
 अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 यदीष्याग्निं ततो नाद्यं पचान्नियतमानसः ॥
 चिन्तयन् परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा ।
 शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पद्याद्रम्यतरं शुभम् ॥
 निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि वर्जयेत् ।
 अतिरूचञ्चातिदुष्टमतिरक्तञ्च वर्जयेत् ॥
 भावदुष्टं क्रियादुष्टं कालदुष्टं तथैव च ।
 संसर्गदुष्टमपि च वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 रूपतो गन्धतो वापि यच्चाभक्ष्ये, समम्भवेत् ।
 भावदुष्टञ्च यत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मपारगैः ॥
 आरनालञ्च मद्यञ्च करनिर्गम्यित दधि ।
 हस्तादक्षञ्च नवणं क्षीरं घृतपायांसि च ॥
 हस्ते नोद्धृत्य यत्तोयं पीतं वक्त्रेण वै कदा ।
 गन्धेन पीतं भुक्तञ्च गन्धं ताम्ब्रेण संयुतम् ॥
 क्षीरञ्च नवणोष्णयं क्रियादुष्टमिहोच्यते ।
 एकादश्यां तु यच्चासं यच्चासं गार्होदर्शने ।
 मृतके मृतके चात्रं शुष्कं पर्युषितं तथा ॥
 अनिर्दगाद्गोक्षीरं पठ्यां तैलं तथापि च ।

नदीष्वसमुद्रपासु सिंहकर्कटयोर्जलम् ॥
 नि शेषजलवापरादौ यत्प्रविष्टं नवोदकम् ।
 नातीतपञ्चरात्रं तत्कालदुष्टमिहोच्यते ॥
 शैवपापञ्च पतितैर्विकर्मस्यैर्निरीश्वरैः ।
 अश्वेष्वैहिंशैः शूद्रैर्हरिवासरभोक्तृभिः ॥
 शककाकशूकरोद्राद्यै रदक्यासूतिकादिभिः ।
 पु यलीभिश्च नारीभिर्ब्रह्मपत्नीपतिभिस्तथा ॥
 दृष्टं स्पृष्टं च दत्तं च भुक्तशेषं तथैव च ।
 अभक्ष्याणां च संयुक्तं संसर्गदुष्टमुच्यते ॥
 विष्वग्निपु च कालिङ्गं तिलपिष्टञ्च मूलकम् ।
 कोशातकीमलावुञ्च तथा कट्फलमेव च ॥
 नालिका नालिकेत्यादिजातिदुष्टमिहोच्यते ।
 एव सर्वाण्यभक्ष्याणि तत्सद्भान्यपि सत्यजित् ॥
 तथैवाभक्ष्यभोक्तृणां हरिवासरभोजिनाम् ।
 लोकायतिकविप्राणां देवतान्तरसेविनाम् ॥
 अश्वेष्वानामपि च ससर्गे दूरतस्थजित् ॥
 पक्वान्नाद्यं यथा पक्तं वाग्यती नियतेन्द्रियः ।
 सम्भार्जयेच्छुभतरं वारिणां वाससैव च ॥
 करकैरपिधायथ चक्रेणैवाह्वयेत्ततः ।
 गन्धेन वा हरिद्रेण जलेनापत्रथ वा लिखित् ॥
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं भाण्डानां यज्ञर्योगिनाम् ।
 कुशोत्तरं शुचीं देशे विन्ध्यस्य कुशवारिणा ॥
 सप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वस्त्रेणाच्छादयेत्ततः ।
 चालयित्वाथ देवस्य भाजनानि शुभैर्जलैः ॥

अभिपूर्य तृती दद्याद्भोजयेच्च विशेषतः ।
 भोजयेदागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्धवान् ॥
 धालान् वृद्धान् भोजयित्वा भर्तारं भोजयेत्तत ।
 स्वयं हृष्टः ततोऽग्नीपाङ्गसुर्भुक्तावशेषितम् ॥
 पैशाचिकानां यक्षाणां शक्तानां लिङ्गधारिणाम् ।
 हादशीविमुखानां च सङ्गापादिविवर्जयेत् ॥
 शैवबीजस्कान्दशाक्तस्थानानि न विशेषत्कचित् ।
 यजयेत्तत्ससीपस्थं जलपुष्पफलादि च ॥
 न निरीक्षेत देवानामुत्सवानि कदाचन ।
 सुतिं वापन्न्यदेवानां न कुर्याच्छृणुयान्न च ॥
 कामप्रसङ्गसङ्गायान् परिहासादि वर्जयेत् ।
 अन्यचिह्नाङ्कित वस्त्रं भूषणासनभाजनम् ॥
 वृक्षं पशु कृपणहान् भाण्डं चैव विवर्जयेत् ।
 अन्यालये हरिं दृष्ट्वा देवतान्तरससदि ॥
 नार्चयेन्नप्रमाणे च तोर्यसेवां विवर्जयेत् ।
 अवैश्वस्य हस्तात्तु दिव्यदेशादुपागतम् ॥
 हरिः प्रसादतीर्थाद्यं यत्रे न परिवर्जयेत् ।
 आकारत्रयसम्पन्नी नवेद्याकर्मणि स्थित ॥
 विष्णोरनव्यशेषत्वं तथैवानन्यसाधनम् ।
 तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते ॥
 अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ।
 स्तुतिर्योगं समाधिश्च तथा मन्वार्धचिन्तनम् ॥
 एव नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैश्वसत्तमैः ।
 प्रापत्रस्य ब्रह्मणोरूपं प्राप्यश्च प्रत्यगात्मनः ॥

प्राप्त्युपायं फलञ्चैव तथा प्राप्तिविरोधि च ।
 ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रवित्तमै ॥ १ ॥
 जगत, कारणत्वं च तथा स्वामित्वमेव च ।
 शीघ्रत्वं सगुरुत्वञ्च ब्रह्मणो रूपमुच्यते ॥
 देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणोघता ।
 श्रीहरेर्दास्यधर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः ॥
 उपायाध्यवसायेन त्यक्त्वा कर्मैधमात्मनः ।
 हरे कृपावलम्बित्वं प्राप्त्युपायमिहोच्यते ॥
 सर्वैश्वर्यफलं त्यक्त्वा शब्दादिविषयानपि ।
 दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णो फलमिहोच्यते ॥
 तत्त्वनस्यापराधित्वं शब्दादिष्वतुरक्तता ।
 कृत्यस्य च परित्याग अकृत्यकरणं तथा ॥
 द्वादशीविमुखत्वं च विरोधि स्यात् फलस्य हि ।
 अर्थपञ्चकमेतद्वि ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः ॥
 विहितं सकलं कर्म विष्णोराराधनं परमं ।
 निबोध तन्नृपत्रेष्ठ । भोगार्थं परमात्मनः ॥
 वृत्त्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढमूलमुच्यते ।
 त्यागेन चैव धर्मस्य निषिद्धाचरणेन च ॥
 आज्ञातिक्रमणाद्विज्ञं पतत्येव न सशयः ।
 ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञो वेदेषु कीर्तिताः ॥
 पुण्यव्रता पुराणोक्ता दाना नैमित्तिकादिषु ।
 विष्णोर्भोगतया सर्वा कर्तव्या वैष्णवेऽत्तमैः ॥
 यन्मुपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम् ।
 सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उदीरितः ॥

विष्णो रत्नतया यस्तु सत्कृत्य कुरुते बुध ।
 स एकान्तोति मुनिभि प्रोचते वैश्वोत्तम ॥
 यस्तु भोगतया विष्णो सत्कृत्यं कुरुते सदा ।
 स भवेत्परमैकान्तिमहाभागवतोत्तम ॥
 वर्जनीयमकृत्य तु सर्वेषां करणै स्त्रिभि ।
 अकामतस्तु यत्प्राप्त प्रायश्चित्ताद्दिनश्यति ॥
 अकृत्यं वैश्वै पापबुद्ध्या शास्त्रविरोधित ।
 एकान्ति परमैकान्ति रुच्यभावाच्च सन्त्यजेत् ॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं यस्त्यजेद्वैश्ववाधम ।
 स पापण्डोति विज्ञेय सर्वलोकेषु गहित ॥
 अकृत्यकरणाद्वापि कृत्यस्याकरणादपि ।
 द्वादशीविमुखत्वेन पतत्येव न सशय ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्कृत्य सर्वदा चरेत् ।
 आज्ञातिक्रमणाद्विष्णो मुक्तोऽपि विनिबध्यते ॥
 समस्तयज्ञभोक्तार ज्ञात्वा विष्णु सनातनम् ।
 देव पैत्र तथा यज्ञ कुर्यान्नतु परित्यजेत् ॥
 त्रिदण्डमवलम्बन्ते यतयो ये महाधिय ।
 तेषामपि हि कर्तव्यं सत्कृत्यमितरेषु किम् ॥
 ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मण्य त्रितय ब्राह्ममुच्यते ।
 तस्माद्ब्राह्मणविधिना परं ब्रह्मण्यमर्चयेत् ॥
 समस्तयज्ञभोक्तारमज्ञात्वा विष्णुसव्ययम् ।
 वेदोदितं य कुरुते स लोकायतिक स्मृत ॥
 यस्तु वेदोदितं धर्मन्यक्त्वा विष्णु समर्चयेत् ।
 स पापण्डत्वमापन्नो नरकं प्रतिपद्यते ॥

वेदाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा ।
 तदुक्तकर्माकुर्वाणः प्राणहर्ता भवेद्दरः ॥
 विष्णोराराधनाद्देदं विना यस्त्वन्यकर्म्मणि ।
 प्रयुञ्जीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः ॥
 वक्तुं माता लेदि यथा तथा लेदि स मातरम् ।
 श्रुतं विष्णोः प्रियं ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन वै यजेत् ॥
 तस्माद्देदस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते ।
 स एव परमो धर्मो वैष्णवानां यथा नृप ! ॥
 कथितं पुरा नृपत्रेष्ठ ! काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः ।
 शाण्डिल्य इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः ॥
 स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति ।
 अत्रैदिकेन विधिना कृतवान् धर्मसंहिताम् ॥
 अवलम्ब्य मतं तस्य केचिदत्र महर्षयः ।
 अत्रैदिकेन मार्गेण पूजयन्ति स्म केशवम् ॥
 अशास्त्रविहितं धर्मं सर्वे कुर्वन्ति मानवाः ।
 स्वाहास्वधावपट्कारवर्जितं स्यान्महीतलम् ॥
 ततः क्रुद्धो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 इदमाह मुनित्रेष्ठं शाण्डिल्यममितीजसम् ॥
 दुर्बुद्धे ! मामकं धर्मं परमं वैदिकं मुहत् ।
 अत्रैदिकक्रिया जुष्टं प्राग्लभ्यात् कृतवानसि ॥
 यस्माद्वैदिकं धर्मं प्रदर्शयस्मि स्मं द्विज ! ।
 तस्माद्वैदिकं लोकं निरयं गच्छ दारुणम् ॥
 तंवाक्यादेव देवस्य शाण्डिल्योऽभूद्दयाकुलः ।
 भुवन् प्राह जगन्नाथं प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥

वाहि वाहीहि लोकेषु । मां विभो । सापगधिनम् ।
 ततः स कृपया विष्णुर्भगवान् भृतभावनः ॥
 दिव्यवर्षशत विप्र । भुक्त्वा नरकयातनाम् ।
 उत्पत्स्यसे भृगीर्वशि जमदग्निरितोरितः ॥
 तत्राराध्य पुनर्मां तु वेदिकेनैव धर्मतः ।
 गच्छ तस्मिन् मुनिश्रेष्ठ । मम लोकं सुनिर्मलम् ॥
 इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयतं ।
 शाण्डिल्यो निरयं प्राप्य पुनरुत्पद्य भृतले ॥
 वेदोक्तविधिना विष्णुमर्चयित्वा सनातनम् ।
 विशुद्धभावात् सम्राप्य तद्धाम परमं हरे ॥
 तस्माद्वेदिकं धर्मं दूरत परिवर्जयेत् ।
 वैदिकेनैव विधिना भक्त्या सम्पूजयेद्हरिम् ॥
 श्रोतेन विधिना चक्रं धृत्वा वै बाहुमूलयोः ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रः शुद्धात्मा विधिनैवार्चयेद्हरिम् ॥
 कर्मणा मनसा वाचा न प्रमादेत् सनातनात् ।
 न प्रमादेत्परं धर्मात् श्रुतिस्मृत्युक्तगौरवात् ॥
 सुशीलन्तु परं धर्मं नारीणां नृपसत्तम । ।
 शीलभङ्गेन नारीणा यमनीक सुदारुणः ॥
 मृते जीवति वा पत्यौ या नान्यमुपगच्छति ।
 सैव क्रीर्तिं मयाप्नोति मोडते रमया सह ॥
 पतिं या नातिचरति मनोवाक्कायकर्मभिः ।
 सा मृतं लोकमाप्नोति यथैवारुन्धती तथा ॥
 आर्तात्तं मुदिते हृष्टा प्रीयते मलिना कृया ।
 मृते म्रियेत या पत्यौ सा ह्यी ज्ञेया पतिप्रता ॥

या स्त्री मृतं परिव्रज्य दग्धा चेदव्यवाहने ।
 सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा ॥
 ब्रह्मघ्न वा सुरार्प वा क्षतघ्न वापि मानवम् ।
 यमादाय मृता नारी तं भर्तारं पुनाति हि ॥
 साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतनाहते ।
 नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते भर्तारि कुलचित् ॥
 वैष्णवं पतिमादाय या दग्धा हव्यवाहने ।
 सा वैष्णवपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिन ॥
 मृते भर्तारि या नारी भवेद्यदि रजस्रला ।
 चिताग्नि संग्रहे तावत् स्रात्वा तस्मिन् प्रवेशयेत् ॥
 गर्भिणी नानुगन्तव्या मृत भर्तारमव्यया ।
 प्रह्वचर्यवतं कुर्याद्यायत्नीममतन्द्रिता ॥
 केयरञ्जनताम्बूलगन्धपुष्पादिसेवंनम् ।
 मूपिते रङ्गवस्त्रेषु कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥
 द्विवार भोजनञ्चाणोरञ्जनं वर्जयेत्सदा ।
 स्रात्वा शुकाम्बरधरा जितक्रोधा जितेन्द्रिया ॥
 न कल्क कुङ्कुमा साध्वी तन्द्रालस्य विपरिजिता ।
 सुनिम्गला शुभाचारा नित्यं सम्पूजयेदरिम् ॥
 चितिशायी भवेद्रात्रौ शुची देगे कुशोत्तरे ।
 ध्यानयोगपरा नित्यं सतां सङ्गे व्यर्षस्वता ॥
 तपश्चरणसंगुला यावज्जीवं समाचरेत् ।
 तायत्तिष्ठे पिराहारा भवेद्यदि रजस्रला ॥
 सभर्तृका सती वापि पाणिपुराग्रभोजनम् ।
 एकवारं समग्रीयाद्रजसा च परिश्रता ॥

- एव सुनियताहारा सम्यग्त्रतपरागणा ।
 भर्त्सा सह समाप्नोति वैकुण्ठपदमव्ययम् ॥
 दग्धव्या साग्निहोत्रेण भर्त्सुं पूर्वं श्रुतातु या ।
 स्वाग्निर्गन् समादाय भर्त्सा पूर्ववदाचरेत् ॥
 कृत्वा कुशमन्थो पत्नीं यावज्जीवमतन्द्रित ।
 जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा ॥
 अथ च प्रव्रजिद्विद्वान् कन्या वापि समुद्रहेत ।
 प्रव्रज्यामपि कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत् ॥
 आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुयादात्मवान् सदा ।
 मनसा वा प्रकुर्वीत नित्यनैमित्तिकक्रिया ॥
 नृहस्थो वा वनस्थो वा यतिर्वापि भवेद्द्विजः ।
 अनाश्रमी न तिष्ठेत् यावज्जीव द्विजोत्तम ॥
 वर्षाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो जनार्दन ।
 न व्यापकेन मन्त्रेण सदैव च महीसते ॥
 घ्रापकानां च सर्वेषां ज्यायानष्टाक्षरी मनु ।
 अष्टाक्षरस्य जप्ता तु साक्षाद्भारायण स्वयम् ॥
 सन्यास च समुद्रश्च सर्पिण्डोऽधि दैवतम् ।
 न दीक्षा विधि न ध्यान सार्धं मन्त्रमुदाहृतम् ॥
 खात्वा शुद्धं प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम् ।
 ममसांपार्चयित्वा वा जपेन्नन्त्रं सदा बुध ॥
 दानप्रतिग्रहौ याग स्वाध्याय पितृतर्पणम् ।
 पितृश्रियाष्टाक्षरस्य जप्ता कुर्यादतन्द्रित ॥
 धृतीर्ध्वं पुण्ड्रदेहय चष्पाद्वितभुजस्तथा ।
 अष्टाक्षरं जपश्रित्य पुनाति भुवनत्रयम् ॥

जपेद्भोगतया मन्त्रं सतत वैष्णवोत्तम ।
न साधनतया जप्यं कर्तव्यं विष्णुतत्परैः ॥
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।
त्रिसन्ध्यासु जपेन्नन्त तदर्थं मनु चिन्तयन् ॥
उपोष्य पूर्वदिवसे नद्यां स्नात्वां विधानतः ।
आचार्यं सश्रयेत् पूर्वं महाभागवतं द्विजः ॥
आचार्यो विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं चापि पूजयेत् ।
पुरतो वासुदेवस्य इभाधानान्तमाचरेत् ॥
प्रजपेत् अस्य सूक्तेन पविन्त्वन्ते वतेत्यृचा ।
पवमानस्य आद्येन ऋग्भिद्यतसृभि क्रमात् ॥ -
आज्यं हुत्वा ततश्चक्र तदग्नीं प्रतपेद्गुरुः ।
चरणं पवित्रमिति यजुषा तच्चक्र षाड्भेदुभुजम् ॥
वामा सम्प्रतपेत्पयात्प्राञ्च जन्धेन देशिक ॥
अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्भोमान्गौ प्रतपर्यैः ।
ततस्तु पाथिवै ऋग्भिर्हुत्वा पुण्ड्राणि धारयेत् ॥
अतो देवेति सूक्तेन विष्णोर्नुक्रमेण च ।
पूजयेद्वाद्गभिर्वै केगयादीननुक्रमात् ॥
कुशयन्त्रिषु संपूज्य जुहुयात्ताभिरिव तु ।
पृथ्वाद्य चरुणा सम्यक् सृदा शभ्रेण देशिक ॥
ललाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिस्ताभिः क्रमेण वै ।
नामभिः केगयाद्येभ्य मच्छिद्राण्येव धारयेत् ॥
त्रिये जात इति ऋचा युहुमहेषु धारयेत् ।
: परीमाशेति सूक्तेन उपस्याय जनार्दनम् ॥
परीमशेष समाप्याद्य मूर्ध्नु जपनमाचरेत् ।

एव पुण्ड्रक्रियां कृत्वा नाम दद्यात्ततः परम् ॥
 प्रदः प्रानामिति सूक्तेन नाममूर्त्तिं समर्चयेत् ।
 गवाज्यप्रत्युच हुत्वा नाम दद्याच्च वैष्णवः ॥
 अभिप्रियांशीति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 प्रदक्षिण नमस्कारौ कृत्वा शेषं समाचरेत् ॥
 मन्त्रदोषा विधानन्तु श्रौतं मुनिभिरीरितम् ।
 नैवाहिता भवेद्दोषा म पृथक्त्वेन वक्ष्यते ॥
 अदोचितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ।
 अर्चनं वापि कुरुते न ससिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 नादोक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधनक्रियाम् ।
 श्रौतं वा यदि वा स्मार्त्तं दिव्यागममथापि वा ॥
 तस्मादुक्तप्रकारेण दोक्षितो हरिमर्चयेत् ।
 पूर्वक्षुप्रपीथं गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रिय ॥
 आचार्यं पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 ईशान्यादि चतुर्दिक्षु सस्थाप्य कलशान् शुभान् ॥
 तेषु गवयानि निक्षिप्य चतुर्मूर्त्तीन् समर्चयेत् ।
 वाराहं नारसिंहञ्च वामनं कृष्णमेव च ॥
 तद्विष्णोरिति च द्वाभ्यां वाराह पृजयेत्ततः ।
 प्रतद्विष्णु इति ऋचा नारसिंहमनामयम् ॥
 न ते विष्णो रित्यनेन यामन पूजयेत्तथा ।
 यमट्तेविष्णव इति कृष्णं संपूजयेत्तद्विजः ॥
 स पूज्यावरणं सर्वं गन्धपुष्पैर्विधानतः ।
 प्रतिष्ठाप्य ततो वङ्गिभिर्धाधानान्तमाचरेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं मधुमिश्रितम् ॥

हुत्वाज्यं जुहुयात्पश्चाच्छीघ्रं न समाहितं ।
 अग्निमीड इत्यनुवाकेन सावितरा वेश्वेन च ॥
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैः, पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 हुत्वा वेदसमाप्तिञ्च जुहुयाद्देशिकोत्तमः ॥
 ततो भद्रासने शिथमुपविश्याभिपेक्षयेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तैस्तत्कलशोदकैः ॥
 ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः शिथमभिपिच्यथदेशिकः ।
 कोपीनं कटिसूक्तञ्च तथा वस्त्रञ्च धारयेत् ॥
 ऊर्ध्वपुष्पाणि पद्माद्य तुलसीमालिकेऽपि च ।
 कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम् ॥
 अध्यापयेद्देशवानि सूक्तानि विमलानि च ।
 व्यापकान् वैष्णवान् मन्त्रानन्यांश्चापि विधानतः ॥
 तदर्धन्यासमुद्रादि सर्पिंश्छन्दीऽधिदैवतम् ।
 तस्मिन्निविश्य सदृष्टी शामयेच्छासनाच्छ्रुतः ॥
 शामितो गुरुणा शिथः सदृष्टी सत्पथे स्थितः ।
 अर्चयेत्परमैकान्त्य सित्तये हरिमव्ययम् ॥
 आचार्यात्ममनु प्राप्तं विसृज्य सुमनोहरम् ।
 लब्धाथ विधिना विष्णो पूजयेत्तदनुज्ञया ॥
 पूर्वोऽङ्गि पूर्ववत्पूज्यः श्रोतनेवोपचारकैः ।
 ताभिरेव च हुत्वाथ ऋत्विग्भिराज्यं तथाकृमात् ॥
 शय्यासूक्तानामाज्येन हुत्वाग्निं वैष्णवकृमः ।
 अध्यापयिष्या तान् मन्त्रान् वेदिकान् वैदिकोत्तम ॥
 पृजाविधानं त्रिविधं तस्मै होमान्तमाविगीत् ।
 साधे तर्पणं होमार्चा जप्याद्या विविधाः क्रियाः ॥

वैशिष्येण गुरोर्ज्ञात्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत् ।

- ० परमापन्नतो वापि न भुञ्जीत हरेर्दिने ॥
 ० नं तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रानान्य देवं प्रपूजयेत् ।
 वैष्णवः पुरुषो यस्तु शिव ब्रह्मादिदेवतान् ॥
 प्रणमेतार्चयेद्वापि विष्टाया जायते किमि ।
 रजस्तमोऽभिभूतानां देवतानां निरीक्षणात् ॥
 पूजनाहन्दनाद्वापि वैष्णवो यात्यधोगतिम् ।
 शुद्धसत्वमयो विष्णुः पूजनीयो जगत्पतिः ॥
 अनर्चनीया रुद्राद्या विष्णोरावरणं विना ।
 यस्तु स्वात्मेश्वरं विष्णुमतोत्वान्य यजेत हि ॥
 स्वात्मेश्वराय हरेये च्यवते नात्रसगय ।
 यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्यानि वषट्कृता ॥
 तानि वै यज्ञयान्यत यज्ञी वै विष्णुरव्यय ।
 तस्यैवावरणं प्रोक्तं यज्ञाध्ययनकर्मसु ॥
 सुवन्ति वेदारूपास्तत्र गुणरूपविभूतयः ।
 तस्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान् सुरान् ॥
 ते यान्ति निरयं घोरं कपलीटिशतानि वै ।
 रुद्रः काली गणेशश्च कूर्माण्डा भैरवाद्यः ॥
 मद्यमासाशिनश्चान्ये तामसा परिकीर्त्तिताः ।
 यज्ञानामपि देवानां या स्वतन्त्रार्चनक्रिया ॥
 सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवः वित्तकलापमः ।
 अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवं पुरुषोत्तमम् ॥
 तदावरणरूपेण यजेद्देवान् समन्ततः ।
 अन्यथा नरकं याति यावदाभूतसङ्घवम् ॥

वासुदेवं जगन्नाथमर्चयित्वैव मानवः ।
प्राप्नोति महदैश्वर्यं ब्रह्मेन्द्रत्वादिकं ज्ञप्तात् ॥
मनसापि जलेनापि जगन्नाथं जनार्दनम् ।
सम्प्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समञ्चितम् ॥
हृषीकेश त्रयीनाथं लक्ष्मीर्थं सर्वदं हरिम् ।
तं विना पुरङ्गरीकाक्षं कीर्त्तयेदितरान् सुरान् ॥
नारायणं परित्यजत्र योऽन्यं देवमुपासते ।
स्र पतिं नृपतिं हित्वा यथा स्त्री पुरुषाधमम् ॥
विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात् तथा ।
पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्रुते ॥
निर्मान्यमितरेषां तु यदन्नाद्यन्दित्रौवासान् ।
उपभुज्य गरी याति ब्रह्महत्यां न संशय ॥
नेवेद्य भोजनं विष्णो स्तात्पादाभ्युनिषेवणम् ।
सुलसी खादन नृणां पापिनामपिमुक्तिदम् ॥
एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ।
तु नम्या पूजनं विष्णो स्नितयं वैष्णवं श्रुतम् ॥
अवैष्णव भ्याद्यो विप्रो बहुगाम्यश्रुतोऽपि वा ।
सजीवत्रेय चण्डालो मृतं श्नातोऽभिजायते ॥
कतुमाहस्त्रिणं वापि लोके विप्रमवैष्णवम् ।
चण्डालमिव नेनेत वर्जयेत्सर्वकर्मसु ॥
भगवद्भक्तटीसाग्नि दग्धदुर्जातिकुम्भय ।
चण्डालोऽपि बुधे श्लाघ्यो नतु पूज्यो ह्य वैश्वदेव ॥
शङ्खचक्रार्धपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणाधमम् ।
पूजयिष्यति यः श्राद्धे सूर्यकर्मास्य निष्कमम् ॥

- तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति ।
 • पितरस्तस्य यात्येव कालसूत्रं सुदारुणम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राङ्कितभुजं तथा ।
 पूजयिष्यति यः श्राद्धे गयाश्राद्धायुतं लभेत् ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्राद्यैरन्वितं वैष्णवं द्विजम् ।
 भक्त्या सम्पूजयेद्यस्तु देवे पित्रे च कर्मणि ॥
 कल्पकोटिं सहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ।
 यशस्यन्ति पितरस्तस्य विष्णुलोकं सुनिर्मलम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं तप्तचक्राङ्कितं सकम् ।
 श्राद्धे सम्पूजयेद्यस्तु गयाश्राद्धायुतं लभेत् ॥
 तप्तचक्रेण विधिना बाहुमूलेन लाञ्छितः ।
 पुनाति सकलं लोकं नारायण इवाघभित् ॥
 अविद्यो वा सुविद्यो वा शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 ब्राह्मण सर्वलोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा ॥
 दुराशी वा दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 नृणां हन्ति समन्ताद्यं तमः सूर्योदये यथा ॥
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जन्म ।
 पुनाति सकलं लोकं यथा त्रिपद्यमानदी ॥
 तिस्रः कोटरैश्च कोटी च तीर्थानि भुवनत्रये ।
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्यसंग्रहः ॥
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जन्म ।
 धीत्वा पातकसाहस्रैर्मुच्यते नात्र संग्रहः ॥
 श्राद्धे दाने व्रते यज्ञे विवाहे चोपनायने ।
 चक्राङ्कितविप्रमेव पूजयेदितराद्यस्तु ॥

विष्णुचक्राङ्कितो विप्रो भुञ्जानीऽपि यतस्तत ।
 न लिप्यते न पापेन तमसैव प्रभाकर ॥ १ ॥
 चक्राङ्कित भुजो विप्र पङ्क्ति मध्ये तु भुञ्जते ।
 पुनाति सकला पङ्क्ति गङ्गे वेतरंशाहिनीम् ॥
 चक्राङ्कित भुज विप्र यो भूम्यामभिवाद्दयेत् ।
 मलाटे पाशु सख्यानि विष्णुलोके महीयते ॥
 ब्राह्मण क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णव पुमान् ।
 अर्चयित्वेतरान् देवान् निरय यान्य सशयम् ॥
 विष्णो रावरण हित्वा पूजयित्वेतरान् सुरान् ।
 वैष्णव पुरुषो याति कालसूत्रमधोमुख ॥
 महापापी महापापेरन्वितो यदि वैष्णव ।
 मन्वादि धर्माशास्त्रोक्त प्रायश्चित्त समाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्त विशेष तु पथात् कुर्वीत वैष्णव ।
 त्रैयासिकी वैष्णवी च पवित्रीञ्च समाचरेत् ॥
 वैष्णवानान्तु विप्राणां यथात्यादजल पिवेत् ।
 वृत्तौ न परिपूर्णाऽथ कर्ममधिकतो भवेत् ॥
 मन्त्ररत्नार्थं विच्छान्तो नवेत्यो कर्मसंयुत ।
 हादशी नियतो विप्र स एव पुरुषोत्तम ॥
 किमत्र बहुनोक्ते न सार वक्ष्यामि ते नृप । ।
 एकादश्या पवासाय गृहचक्रादिधारणम् ॥
 तद्दीयान्तु पूजनञ्च वैष्णव चित्तय स्मृतम् ।
 पुण्यादिशु दिनादन्यत्रीपीथं वैष्णवं सदा ॥
 तथा भागवतादन्यो नार्चनीयो हि कुतचित् ।
 भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्या न यजेत् क्वचिन् ॥

नवैष्णवाश्च भुञ्जीत दद्यात्वा वैष्णवाय च ।
 नार्चयेदितरान् देवान् तिर्यग्धारयेत्तथा ॥
 एकादश्याश्च भुञ्जीत यसेत्रा वैष्णवे सह ।
 अष्टाचरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधर द्विज ॥
 श्रवमत्य विमूढात्मा मद्ययच्छानता व्रजेत् ।
 वैष्णवं दद्यात्तु गावश्च तुलसी द्वादशी तथा ॥
 अनर्चयित्वा मूढात्मा निरय दुर्गतिं व्रजेत् ।
 विष्णो प्रधानतनवी विप्रा गावश्च वैष्णवा ॥
 गक्त्या सपूज्य तानैव याति विष्णो परम्पदम् ।
 एकादश्युपवासश्च द्वादश्या विप्र पूजनम् ॥
 नित्यमामर्लक स्नान पापिनामपि मुक्तिदम् ।
 पक्षे पक्षे हरि दिने चक्राङ्कित भुजे नृप ॥
 सपूज्यमानै विप्रेन्द्रे हरिस्तेषा प्रसीदति ।
 अभावे वैष्णवे विप्रे सप्राप्ते हरि वासरे ॥
 तद्वत्सम्पूजयेद् गावश्च तुलसी वापि वैष्णव ।
 अग्निहोत्रन्तु जुहुयात्सायं प्रातर्द्विजोत्तम ॥
 पञ्चयज्ञाश्च कुर्वीत वैष्णवान् विष्णुमर्चयेत् ।
 तदर्पित वै भुञ्जीत पिवेत्तत्पादवारि वै ॥
 एकादश्या न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।
 पूजयेद्द्वैष्णव विप्र द्वादश्यामपि वैष्णव ॥
 विष्णो प्रसाद तुलसी तीर्थ वापि द्विजोत्तम ।
 उपवासदिने वापि प्राशवेदविचारयन् ॥
 उपवासदिने यस्तु तीर्थ वा तुलसीदलम् ॥
 न प्राशयेद्विमूढात्मा रौरव नरक व्रजेत् ।

हृद्यपितृन्तु यच्चान्नं तीर्थं वा पितृकर्मणि ॥
 दद्यात् पितृणां यज्ञस्यं गयाश्राद्धायुतं लभेत् ।
 हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि ॥
 पितरस्तस्य यान्त्येव तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्यात्पितृदेवतम् ॥
 आकल्पकोटि पितरः परितृप्ता नसंशयः ।
 यः श्राद्धकाले मृटात्मां पितृणाञ्च दिवोकसाम् ॥
 न ददाति हरेर्मुक्तं तस्य वै नारकी गतिः ।
 हृद्यपितृन्तु यच्चान्नं यच्च पादोदकं हरेः ॥
 तुलसीं वा पितृणाञ्च दत्त्वा श्राद्धायुतं लभेत् ।
 सर्वं यज्ञमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम् ।
 आमन्त्र्य वैष्णवान् विमान् कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः ॥
 प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कुर्यात्पितृभृतैः सहनि ।
 अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
 अमायां कृष्णपक्षे च पित्रेषु वाभ्युदये तथा ।
 कुर्यात् श्राद्धं विधानेन विष्णोराज्ञा मनुस्मरन् ॥
 न कुर्यात् यो विधानेन पितृयज्ञं नराधमः ॥
 श्राद्धातिक्रमणाद्विष्णोः पतत्येव न संशयः ।
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रं दिशिः प्रियतमैर्हरेः ॥
 अन्वितान् ब्राह्मणानिव पूजयेत्सर्वकर्मसु ।
 अथाद्विन्देऽप्ययज्ञस्य कर्मत्यागिन एव च ॥
 वेदस्याप्यनधीतस्य संसर्गं दूरतस्वजेत् ।
 पित्रोः श्राद्धं प्रकुर्वीत नैकादश्यां द्विजोत्तमः ॥
 द्वादश्यान्तत्प्रकुर्वीत तीपयाम दिने कश्चित् ।

विष्णोर्जन्मदिने वापि गुरुणाञ्च मृतेऽहनि ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत वेदिकं वैष्णवीक्षमः ।
 अगम्यागमनं हिंसा मभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ॥
 असत्यं कथनं स्तैयं मनसापि विवर्जयेत् ।
 तप्तचक्राङ्गनं विष्णोरेकादश्यामुपोषणम् ॥
 घृतीर्ध्वं गुण्ड्रदेहत्वं तन्मान्त्राणां परिग्रहः ।
 जित्यमामलकाद्यान् देवतान्तरवर्जनम् ।
 ध्यानं मन्त्रं जपो होमस्तुलस्याः पूजनं हरे ॥
 प्रसादस्तीर्थसेवा च तदीयानाञ्च पूजनम् ।
 उपायान्तरसन्त्यागस्तथा मन्त्रार्थं चिन्तनम् ॥
 श्रवणं कीर्तनं सेवा सत्कृत्यकरणं तथा ।
 असत्कृत्य परित्यागो विषयाग्नरवर्जनम् ॥
 दानं दम स्नाप शौचं आर्जवं चान्तिरेव च ।
 आनृशंस्यं सतासङ्गः पारमैकान्त्यहेतवः ॥
 वैष्णवः परमैकान्तो नेतरो वैष्णवः श्रुतः ।
 नावैष्णवो हजेन्मुक्तिं बहुशास्त्र श्रुतोऽपि वा ॥
 वैष्णवो वर्णाश्रमोऽपि याति विष्णोः परं पदम् ।
 एतत्ते कथितं राजन् । पारमैकान्त्यसिद्धिदम् ॥
 वैशिष्ट्यं वैष्णवं धर्मशास्त्रं वेदीपहृष्टितम् ।
 विश्वक्सेनाय धात्रे च सम्प्रोक्तं परमात्मना ॥
 विश्वक्सेनाय सम्प्रोक्तमितद्विघनगुपुरा ।
 भृगोः प्रोक्तं विघनसा भृगुणा च महर्षिणा ॥
 भृगुणा च मनो प्रोक्तं गमुना च ममेरितम् ।
 मनुसु धर्मशास्त्रसु सामान्येनोक्तयान् शक्यम् ॥

तदेव हि भया राजन् । वैशिष्ट्येण तवेरितम् ।
 विशिष्टं परमं धर्मशास्त्रं वैष्णवसुत्तमम् ॥
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या कथयेद्वा समाहितः ।
 पारमैकान्त्यसंसिद्धिं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ।
 यस्त्विदं शृणुयाद्भक्त्या नित्यं विशोभ सन्निधौ ॥
 षष्ठमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 हारीतमेतच्छास्त्रन्तु परमां धर्मसंहिताम् ॥
 आलोक्य पूजयन् विष्णुं पारमैकान्त्यमश्रुते ।
 एतच्छ्रुत्वाभ्वरीयसु हारीतोक्तिं नृपोत्तमः ॥
 ववन्दे परया भक्त्या तस्यैषिं वैष्णवोत्तमः ।
 त्वमेव परमोधर्मस्त्वमेव परमं तप ॥
 त्वदस्ति युगलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम् ।
 महामुनिमिति स्तुत्वा राजर्षिः स महातपाः ॥
 प्राप्तवान् पारमैकान्त्यं तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम् ।
 वैशिष्ट्यं पारमैकान्त्यं एतच्छास्त्रं ममाव्ययम् ॥

—भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः ।
 योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
 वसिष्ठाद्या वैष्णवाश्च विष्वक् सेनादयः सुराः ।
 एतच्छास्त्रानुसारेण पूजयामासुरश्रुतम् ॥
 परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवसुत्तमम् ।
 ज्ञात्वेव परमैकान्त्यो पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ॥

इति हारीतस्मृती विशिष्टधर्मशास्त्रे हृत्यधिको नाम

श्रीश्री गणेशाय नमः ॥

योगीश्वरं याज्ञवल्करं सम्पूज्य सुनवीऽनुवन् ।
 वर्षाश्रमेतराणां नो वृद्धिर्धर्मानशेषत ॥ १ ॥
 मिथिलास्थः स योगीन्द्रश्च ध्यात्वा ब्रह्मणेन ।
 यस्मिन् देशे मृगं ह्यर्षं स्तस्मिन् धर्मान्निबोधत ॥ २ ॥
 पुराणन्यायमीमासा धर्मशास्त्राङ्गमिथिता ।
 वेदाः स्यान्तानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥ ३ ॥
 मन्त्रविविष्णुचारीतयाज्ञवल्करो गनीश्विराः ।
 यमापन्नम्सम्पत्तां कात्यायनं हृदस्यती ॥ ४ ॥
 पराशरव्यासशङ्खलिखिता दक्षगीतगो ।
 गातातपो वशिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रवीजकाः ॥ ५ ॥
 देशकान् उपयेन द्रव्यं त्रया समन्वितम् ।
 पात्रे प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्मेनक्षरम् ॥ ६ ॥
 श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः सत्यं च मियगात्मनः ।
 सम्यक् सद्दम्पजः कामो धर्मगूलमिदं श्रुतम् ॥ ७ ॥
 इज्याचारदग्ना हिंसादानं श्लाघ्यायकर्म च ।
 अयन्तु परमो धर्मो यदि योगिनामदर्शनम् ॥ ८ ॥
 अत्यासीन्नेदधर्मज्ञाः पतसौ विद्यमेव याः ।
 सा वृते ग स धर्मे श्लाघ्येऽपि तथ्यात्मविशाम ॥ ९ ॥
 प्रह्वं अश्विदक्षिणं गृहं वर्षात्वाशास्त्रयो हिजा ।
 नयेत्सादि ग्मगानास्ताप्तोः ये तन्मयं क्रिया ॥ १० ॥

गर्भाधानमृतौ पुंसः सवनं सन्दनत् पुरा ।
 पष्ठे ऽष्टमे वा सीमन्तः प्रसवे जातकर्म्म च ॥ ११ ॥
 अङ्गन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः ।
 पष्ठे ऽन्नप्राशनं मासि चूडां कार्या यथाकुलम् ॥ १२ ॥
 एवमेतः शम याति वीजगर्भं संसृजवम् ।
 तूष्णीमेताः क्रिया खोणा विवाहस्तु समन्त्रकः ॥ १३ ॥
 गर्भाष्टमे ऽष्टमे वाग्दे व्रीह्यणस्योपनायनम् ।
 राज्ञामेकादशे सैके विशामेके यथाकुलम् ॥ १४ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् ।
 वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिष्ययेत् ॥ १५ ॥
 दिवा सन्यासु कर्णस्य ब्रह्मसूत्रं उदङ्मुखः ।
 कुयर्गाम्बूवपुरीपे तु रात्रौ चेहच्छिणामुख ॥ १६ ॥
 गृहीतशिश्नयोत्थाय सृङ्गिरप्युद्धृतैर्जलैः ।
 गन्धलेपत्रयकरं कुर्याच्छौचमतन्द्रितः ॥ १७ ॥
 अन्तर्जानु शुचीं देशे उपविष्ट उदङ्मुख ।
 प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृशेत् ॥ १८ ॥
 कनिठादेशिन्यङ्गुष्ठमूल्यान्यग्रं करस्य च ।
 प्रजापतिं पित्रब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १९ ॥
 त्रिं प्राश्यापो द्विरनुत्तर खान्यद्विं समुपसृशेत् ।
 अद्विंशु मरुतिस्थाभिर्हीनाभिः फेनकुट्टुदैः ॥ २० ॥
 हृत्कण्ठतानुगाभिस्तु यथा संख्यं द्विजातय ।
 शयेपरन् स्त्री च शूद्रस्य सप्तत्सृष्टाभिरन्ततः ॥ २१ ॥
 खानमद्यै पतैर्मन्त्रैर्मार्जानं प्राणसं गम ।
 सूर्यस्य चाप्युपधानं गादक्ष्या मत्यह जपः ॥ २२ ॥

गायत्रीं शिरसा सार्वं जपेद्ब्राह्मतिपूर्विकाम् ।
 प्रतिप्रणवसंयुक्तां तिरयं प्राणसं यमः ॥ २३ ॥
 प्राणानायम्य सम्प्रोक्ष्य तृचेनाद्देवतेन तु ।
 जपन्नासीत सावित्रीं प्रत्यगातारकोदयात् ॥ २४ ॥
 सन्ध्यां प्राक्प्रातरैवेह तिष्ठेदासूर्यदर्शनात् ॥
 अग्निकार्यं ततः कुर्यात् सन्ध्योरुभयोरपि ॥ २५ ॥
 ततोऽभिवादयेद्ब्रह्मज्ञानसावहमितिब्रुवन् ।
 गुरुञ्चैवाप्युपासीत स्वाध्यायार्थं समाहित ॥ २६ ॥
 आहृतज्ञापप्रधीयीत लब्धं चास्मै निवेदयेत् ।
 हित चास्याचरेन्नित्यं मनोवाक्कायवर्गभिः ॥ २७ ॥
 कृतज्ञाद्रोहिमेधाविशुचिकल्याणसूचकाः ।
 अध्यापना धर्मतः साधुशक्तासज्ज्ञानवित्तदा ॥ २८ ॥
 दण्डाजिनोपवीतानि मेखलाञ्चैव धारयेत् ।
 ब्राह्मणेषु चरेद्भ्रमनिन्द्येष्वात्मवृत्तये ॥ २९ ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलनिता ।
 ब्राह्मणचक्रियविगां भैक्षचर्या यथाक्रमम् ॥ ३० ॥
 कृताग्निकार्योभुञ्जीत ताग्यतो गुह्यं गुप्तया ।
 आपोशानक्रिया पूर्व्वं सत्कृत्यादमकुत्सयन् ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मचर्यं स्थितोनेकमन्नमद्याटनापदि ।
 ब्राह्मण-काममश्रीयाच्छाहे व्रतमपीडयन् ॥ ३२ ॥
 मधुमांसाश्चनोश्चिद्यत्तस्त्रीप्राणिर्हिंसनम् ।
 भास्करा लोकनाश्रीनपरिवादाश वचंयेत् ॥ ३३ ॥
 न गुरुर्य क्रिया कृत्या वेदमग्नौ प्रगच्छति ।
 उपनीय दृढेदमाचार्यः म उदाहृतः ॥ ३४ ॥

एकदेशसुपाधायञ्चत्विग्यञ्चक्रुद्यते ।
 एते मान्या यथापूर्वमेभ्योमाता गरीरसी ॥ ३५ ॥
 प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशार्शानि पञ्च वा ।
 ग्रहणान्तिकमित्येके केशान्मथैव पौढशे ॥ ३६ ॥
 अथ पौडगाब्दाद्द्वादशविंशच्चतुर्विंशच्च वत्सरात् ।
 ब्रह्मचरविशा कालश्रीपनावनिक पर ॥ ३७ ॥
 अत ऊर्ध्वं परन्त्वेते सर्वधर्मैः वहिष्कृता ।
 माबिली पतिता ब्राह्म्याब्राह्मस्तीमाहृते ऋता ॥ ३८ ॥
 मातुर्यदप्ये जायन्ते द्वितीयं मोक्षिधन्वनात् ।
 ब्राह्मणचक्षियविशस्तस्मादेते द्विजाः स्मृता ॥ ३९ ॥
 यज्ञाना तपसाश्चैव शुभाना चैव कर्मणाम् ।
 वेदएव द्विजातोना नि त्रियसकर पर ॥ ४० ॥
 मधुना पयसा चैव स देवा स्तर्पयद्द्विज ।
 पितृश्च मधुसर्पिर्भ्यामृचोऽधीते तु योऽन्वहम् ॥ ४१ ॥
 यजू पि शक्तितोऽधीते योऽन्वह स घृतामृतैः ।
 प्रीणाति देवानाजीन मधुना च पितृ स्तथा ॥ ४२ ॥
 स तु सोमघृतैर्देवां स्तर्पयेद्योऽन्वह पठेत् ।
 मग्मानि त्वप्ति कुर्थाच्च पितृणा मधुसर्पिणा ॥ ४३ ॥
 भेदसा तर्पयेद्देवानथर्वाङ्घ्रिरस पठन् ।
 पितृश्च मधुसर्पिर्भ्यामन्वह शक्तितोऽर्ज ॥ ४४ ॥
 वाकोवाक्च पुराणञ्च नारायसीच गात्रिका ।
 इतिहासां स्तथा विद्या योऽधीते शक्तितोऽन्वहम् ॥ ४५ ॥
 मासचौरोदनमधुतर्पण स दिवोकसाम् ।
 करोति त्वप्तिश्च तथा पितृणा मधुसर्पिणा ॥ ४६ ॥

- ते तप्तास्तुर्पयन्त्ये नं सर्वकाम फलैः शुभैः ।
 यं यं ऋतुमधीयेत तस्य तस्याप्नुयात् फलम् ॥ ४७ ॥
 विविक्तपूर्णं पृथिवोदानस्य फलमश्रुते ।
 तपसश्च परस्येह नित्यं स्वाध्यायवान् द्विजः ॥ ४८ ॥
 नैष्ठिको ब्रह्मचारी तु वसेदाचार्य्यसन्निधौ ।
 तदभातेऽप्य तनये पत्न्यां वैश्वानरेऽपि वा ॥ ४९ ॥
 अनेन विधिना देहं सृधयन् विजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलीकमवाप्नोति नचेह जायते पुन ॥ ५० ॥
 गुरवे तु वरं दत्त्वा स्नायीत तदनुज्ञया ।
 वेदं व्रतानि वापारं नीत्वाप्युभयमेव वा ॥ ५१ ॥
 अविभ्रुत ब्रह्मचर्यालक्षणां स्त्रियगुहहेत् ।
 अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्डां यवयमोम् ॥ ५२ ॥
 अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानापेगोलजाम् ।
 पञ्चमात् सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पितृतस्तथा ॥ ५३ ॥
 दशपूरुषविख्याताच्छ्रीत्रियाणां महाकुलात् ।
 स्फोतादपि न सञ्चारिरोगदोष समन्वितात् ॥ ५४ ॥
 एतैरेव गुणैर्युक्ताः सुतर्ष्यः श्रोत्रियोवरः ।
 यत्नात् परोक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः ॥ ५५ ॥
 यदुच्यते द्विजातीनां शूद्राहारोपमंग्रहः ।
 न तन्ममं मतं यस्मात्तत्त्वात्मा जायते स्वयम् ॥ ५६ ॥
 तिस्रोवर्णानुपूर्व्वेण द्वे तथैका यथाक्रमम् ।
 ब्राह्मण क्षत्रिय विशां भार्याः स्वा शूद्रजन्मनः ॥ ५७ ॥
 ब्राह्मो विवाह आह्वय दीयते गृह्यलङ्घनात् ।
 तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम् ॥ ५८ ॥

यज्ञस्थायत्विजे दैवभ्रादायार्पसु गोह्वयम् ।

दत्तुर्द्दग प्रथमज पुनात्युत्तरजश्च पट् ॥ ५९ ॥

इत्युक्त्वा चरतां धर्मं सह यां दीयतेऽर्घिने ।

स काय पावयेत्तज्ज पटपड्वश्यान् सहात्मना ॥ ६० ॥

आसुरोद्रविष्णादानाहान्यर्ध्वं समयाग्निध ।

राक्षसो युद्धहरणात् पेशाच कन्यकाच्छलात् ॥ ६१ ॥

पाणिर्पाङ्ग सवर्णासु सृष्टीयात् चक्षिग गरम ।

वैश्या प्रतोदमादद्याद्दे दनेत्वयजन्त ॥ ६२ ॥

पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननी तथा ।

कन्याप्रद पूर्वनाशि प्रकृतिस्थ पर पर ॥ ६३ ॥

अप्रयच्छन् समाप्नोति भ्रूणहत्या मृतावृती ।

गम्यन्त्वभावे दातृणा कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ॥ ६४ ॥

सशत प्रदीयते कन्या हर स्ता चीरदण्डभाक् ।

दत्तामपि हरेत् पूर्वाच्छ्रेयाधे हर आयजित ॥ ६५ ॥

अनाभ्याय ददद्दोष दण्ड उत्तमसाहसम् ।

अदुष्टाच्च त्यजन् कन्या दूषयश्च मृपाशतम् ॥ ६६ ॥

अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भू सस्कृता पुन ।

स्त्रेरिणी या पतिं हित्वा सवर्णं कामत अयेत ॥ ६७ ॥

अपुत्रा गुर्वनुज्ञातो देवर पुत्रकाम्यया ।

सपिण्डो वा सगोत्रो वा घृताभ्यक्त ऋतुवियात् ॥ ६८ ॥

आगर्भं सन्नुवाङ्मूर्च्छित पतितस्वन्यया भवेत् ।

अनेन विधिना जात क्षेवज स भवेत् सुत ॥ ६९ ॥

हृताधिकारा मलिना पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।

परिभृतामध शय्या वासयेद्द्वारभिचानिणीम् ॥ ७० ॥

सोम शीर्षं ददौ तासां गन्धर्वाश्च शुभां गिरम् ।
 पावकं सर्वमेध्यत्वं मेध्यायै योषितो ह्यतः ॥ ७१ ॥
 व्यभिचारादृतीं च द्विर्गर्भं व्यागो विधीयते ।
 गर्भमर्तव्यं दधादौ च तथा महति पातके ॥ ७२ ॥
 सुरापी व्याधिता धूर्त्ता वन्व्यार्थघ्नप्रियम्बदा ।
 स्त्रीप्रसूद्याधिवेत्तव्या पुरुषद्वेषिणी तथा ॥ ७३ ॥
 अधिनिवा तु भर्त्तव्या महदेनोऽन्यथा भवेत् ।
 यत्रानुकूप्यं दम्पत्योस्त्रिवर्गसात्र वर्द्धते ॥ ७४ ॥
 मृते जीवति वा पत्यो या नान्यमुपगच्छति ।
 सैह कीर्त्तिं समाप्नोति मोदते चोमया सह ॥ ७५ ॥
 आज्ञासम्प्राप्तिं दक्षां वीरसूं प्रियवादिनोम् ।
 त्वजन् दाप्यस्मृतीयागमद्रव्यो भरणं स्त्रिया ॥ ७६ ॥
 स्त्रीभिर्मर्तव्यं कार्यमपधर्म्मं परं स्त्रियाः ।
 आशुहेः सप्रतीष्यो हि महापातकद्रूपितः ॥ ७७ ॥
 लोकात्तन्त्रं दिव प्राप्तिं पुत्रपोषप्रपोषकौ ।
 यन्नात्तन्नात् स्त्रियः सेवया भर्त्तव्याश्च सुरक्षिताः ॥ ७८ ॥
 योऽङ्गर्तुनिशा स्त्रीणां तासु युग्मासु सविशेत् ।
 द्रघ्यवार्थ्यय पत्याद्याद्यायतस्त्रसु वर्जयेत् ॥ ७९ ॥
 एयं गच्छन् श्रियं घामां मघां मूलञ्च वर्जयेत् ।
 गदादन्दीं सकृत् पुत्रं लब्ध्वं जनयेत् पुमान् ॥ ८० ॥
 यत्ता यामो भवेदापि स्त्रीणां वरममुकारणम् ।
 अदारनिरतश्चैव श्रियोरप्य यतः स्मृताः ॥ ८१ ॥
 मर्तव्यं भावपिप्रप्राप्तिगन्त्युपशरद्वेषरे ।
 यन्मुमिष्य दिव्यं पूज्याभुपणाञ्चानागर्भं ॥ ८२ ॥

संयतोपस्करा दक्षा हृष्टा ध्ययपराङ्मुखी ।
 कुर्याच्छृणुरथो पादवन्दन भर्तृ ततपरा ॥ ८३ ॥
 क्रीडा शरीरसस्कार समाजोत्सवदर्शनम् ।
 हास्य पर टहे यान त्यजित प्रोषित भर्तृका ॥ ८४ ॥
 रचेत् कन्या पिता विद्या पति पुत्रास्तु शार्ङ्गके ।
 अभावे ज्ञातयस्तेषा स्वातन्त्र्य न क्वचित् स्त्रिया ॥ ८५ ॥
 पितृमातृसुतभ्रातृश्वश्रूग्वशुरमातुलै ।
 हीना न म्याद्विना भर्तृ गर्हणीयान्यथा भवेत् ॥ ८६ ॥
 पतिप्रियहिते युक्ता स्वाचारा सजतेन्द्रिया ।
 इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुपम सुखम् ॥ ८७ ॥
 सत्यामन्या सवर्णाया धर्मकार्ये न कारयेत् ।
 सवर्णासु विधौ धर्मे ज्येष्ठया न विनेतरा ॥ ८८ ॥
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण स्त्रिय वृत्तवती पति ।
 आहरेद्विधिवद्द्वारानग्नीश्वै र्याविलम्बयन् ॥ ८९ ॥
 सवर्णेभ्य सवर्णासु जायन्ते वै सजातय ।
 अनिन्येषु विवाहेषु पुत्रा सन्तानवर्द्धना ॥ ९० ॥
 विप्रान्मूर्धाभिपित्तोहि क्षत्रियाणा विश स्त्रियाम् ।
 अश्वष्टं शूद्रा निषादीजात पारशवीऽपिवा ॥ ९१ ॥
 वैश्याशूद्रोलु राजन्यान्माहिष्योग्री सुतो सृती ।
 वैश्यात्तु करण शूद्रा विद्यास्त्रेयविधिं स्मृत ॥ ९२ ॥
 ब्राह्मणा ज्ञप्त्रियात् सुतोवैश्याद्देहकस्तथा ।
 शूद्राज्जातसु चाण्डाल सर्वधर्मवहिष्कृत ॥ ९३ ॥
 क्षत्रिया मागध वैश्याच्छूद्रात् क्षत्तारमेव तु ।
 शूद्रादायोगव वैश्या जनयामास वै सुतम् ॥ ९४ ॥

भाषियेष करणान्तु रथकारा प्रजायते ।

असत्सन्तस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजा ॥ ८५ ॥

जात्युत्कर्षीयुगे ज्ञेयः सप्तमे पञ्चमेऽपिवा ।

व्यत्यये कर्मणां साम्यं पूर्ववच्चोत्तराधरम् ॥ ८६ ॥

कर्म स्नात्तं विवाहांग्नी कुर्वीत प्रत्यहं गृहो ।

दायकालकृतेनापि श्रौतं वैतानिकाग्निषु ॥ ८७ ॥

गुरोरचिन्तां निर्वर्त्य क्षतश्रीचविधिर्द्विजः ।

प्रातःसन्ध्यासुपासीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ८८ ॥

हुत्वाग्नीन् सूर्यदेवत्यान् जपेन्नन्तान् समाहितः ।

वेदार्थानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ ८९ ॥

उपेयाद्दीश्वरश्चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।

स्नात्वा देवान् पितृन् चैव तर्पयेदूर्ध्वेक्षया ॥ ९० ॥

वेदाथर्व्वपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः ।

जपयन्नप्रसिद्धार्थं-विद्याञ्चाध्यात्मिकीं जपेत् ॥ ९१ ॥

वलिकर्मस्त्रधाहोमस्त्राध्यायातिथिसत्क्रिया ।

भूतपितृमरुद्गन्धमनुष्याणां महामखाः ॥ ९२ ॥

देवेभ्यश्च हुतादन्नाच्छेपाद्भूत वलिं हरेत् ।

अन्नं भूमौ श्रद्धाण्डानवायहेभ्यश्च निःक्षिपेत् ॥ ९३ ॥

अन्नं पितृमनुष्येभ्योदेयमप्यन्वहं जलम् ।

स्वाध्यागमन्वहं कुर्यात् न पचेदन्नमात्मनि ॥ ९४ ॥

बालं सुवासिनीं हृदयं गर्भिण्या तुरङ्गन्यकाः ।

सन्ध्याज्यातिथिभृत्वांश्च दम्पत्यो जपभोजनम् ॥ ९५ ॥

आपीयानेनी परिष्ठादधस्तादश्रुता तथा ।

अनन्तममृतश्चैव वार्यमन्नं द्विजन्मना ॥ ९६ ॥

अतिथित्वेन वर्णेभ्यो देयं शप्तयानुपूर्वम् ।
 अप्रणोद्योऽतिथि सायमपि वाग्भूदणोदवौ ॥ १०७ ॥
 सत्कृत्य भिक्षवे भिक्षा दातव्या स व्रताय च ।
 भोजयेद्वागतान् काने मखिसम्बन्धिषान्धयान् ॥ १०८ ॥
 महोक्षं वा महाज वा श्रोत्रियांशोपकल्पयेत् ।
 सत्क्रियाज्ञासन स्वादु भोजनं सूदृतं वच ॥ १०९ ॥
 प्रतिसम्बद्धरं त्वर्घ्यां स्नातकाचार्य्यपार्थिवाः ।
 प्रियो विवाह्यस तथा यज्ञं प्रत्यृत्विज पुनः ॥ ११० ॥
 अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेय श्रोत्रियो वेदपारग ।
 मान्यावेतौ गृहस्थस्य ब्रह्मलोकमभीप्सत ॥ १११ ॥
 परपाकुरुचिर्न स्यादनिन्द्या मन्त्रणादृते ।
 वाक्पाणिपादचापत्यं वर्जयेच्चातिभोजनम् ॥ ११२ ॥
 अतिथि श्रोत्रिय तृप्तमासीमान्तं मनुब्रजेत् ।
 अन्न शेष सहामीत शिष्टेरिष्टेश्च बन्धुभिः ॥ ११३ ॥
 उपास्य पथिमा सन्ध्या हुत्वाग्नी स्नानुपास्य च ।
 भृत्यैः परिवृतो भुक्त्वा नाभितृप्तोऽथ संविशेत् ॥ ११४ ॥
 ब्राह्मे सुहूर्ते उत्याय चिन्त्येदात्मनोहितम् ।
 धर्मार्थकामान् श्वे काले यथाशक्ति न ह्यापयेत् ॥ ११५ ॥
 विद्याकर्मैः वयोबन्धुवित्तैर्मन्या यथाक्रमम् ।
 एतैः प्रभूते शूद्रोऽपि वार्द्धके मानमर्हति ॥ ११६ ॥
 हृदभारिद्रुपज्ञातस्त्रीरोगिवरचक्रिणाम् ।
 पत्न्यादेयोऽप्येस्तीषा मान्य स्नातस्व भूपते ॥ ११७ ॥
 इज्याध्ययनदानानि वैश्वस्य चतुरियस्य च ।
 प्रतिशङ्कोऽधिको विभे याजनाध्यापने तथा ॥ ११८ ॥

प्रधानं चित्रिणे कर्म प्रक्षानां परिपाननम् ।
 त्रिषोदकपिपाणित्यं पाशुपात्र्यं विगः श्रुतम् ॥११८॥
 शूद्रस्य द्विजशूद्रपा तयाऽजीवन् यन्निग्भवेत् ।
 शिष्यैर्धौ विविधैर्जावेददिलातिहितनाचरन् ॥१२०॥
 भार्यारतिं शुचिर्भृत्यभर्ता श्राद्धक्रियारतः ।
 नमस्कारिण मन्थे ण पश्यज्ञान् न चापयेत् ॥१२१॥
 ब्रह्मिंसा चन्द्रमन्थे रं शौचमिन्द्रियनियह ।
 दान दद्याद्दमः क्षान्ति सर्वेषां धर्मसाधनम् ॥१२२॥
 वयोपुत्रार्थशग्नेगन्धुताभिजनकर्मणाम् ।
 आचरेत् सदृशीं वृत्तिमजिह्वामगठास्तथा ॥ १२३ ॥
 तैवार्षिकार्थिकात्रो यः स तु सोमं पिवेद्द्विज ।
 शनीमिको क्रियाः कुर्याद्यस्यान्नं यार्षिकं भवेत् ॥
 प्रतिसम्पत्तंमरं सोम पशुः प्रत्ययननथा ।
 कर्त्तव्याप्रयेदृष्टिय चातुर्भास्यानि चैव हि ॥ १२५ ॥
 एषामसमावे कुर्यादिष्टि वैश्वानरीं द्विज ।
 हीनकम्प न कुर्वीत सति द्रव्येऽफल प्रदम् ॥१२६॥
 चाण्डालो जायते यज्ञकारणाच्छुद्रभिक्षितात् ॥
 यन्नार्थं लब्धमद्दद्भासः काकोऽपिवा भवेत् ॥१२७॥
 कुशूल कुम्भीधान्यो वा त्रैरहिकोऽश्वस्तनीपि वा
 जीवेद्वापि शिलोब्धेन श्रेयानिषां परः परः ॥ १२८ ॥
 न स्वाध्याय विरोध्यर्थमीहेत न वृतकतः ।
 न विरुद्र प्रसङ्गेन सन्नीपी च सदा भवेत् ॥१२९॥
 राजान्तेवासियाज्येभ्य सीदन्निच्छेन्नं क्षुधा ।
 दर्भिहेतूक पापण्डवकहरींथ वर्जयेत् ॥ १३० ॥

शुकाम्बरधरी नीच केशश्मश्रु नखः शुचिः ।
 न भार्यादर्शनेऽग्नीयाच्चैकवासा न संस्थितः ॥ १३१ ॥
 न संग्रयं प्रपद्येत नाकस्माद् प्रियं वदेत् ।
 नाहितं नानृतं चैव न स्नेहः स्यान्नवाहुं विः ॥ १३२ ॥
 दात्रायणी ब्रह्मसूत्री वेणुमान् सकमण्डलुः ।
 कुर्व्यात्प्रदक्षिणं देवमृद्धी विप्रवन्स्पतीन् ॥ १३३ ॥
 नतुं मेहेद्बदीच्छायादर्लं गोष्ठाम्बुभक्षसु ।
 न प्रत्यर्काग्निगोसीमसन्ध्याम्बु स्त्री द्विजन्वनः ॥ १३४ ॥
 नचेतार्कं न नग्नां स्त्रीं नच संस्पृष्टमेधुनाम् ।
 नच मूत्रपुरीषं वा नाशुचीराहुतारकाः ॥ १३५ ॥
 अयं मे वज्र इत्येवं सर्वमन्त्रं मुदीरयन् ।
 वर्षत्सप्राहतो गच्छेत् स्वध्यात् प्रत्यक् गिरा नच ॥ १३६ ॥
 ष्ठीवनासृक् शकृन्मूत्ररेतांस्यपसु न निःक्षिपेत् ।
 पादौ प्रतापयेन्नागौ नचैनमभिलङ्घयेत् ॥ १३७ ॥
 जलं पिवेन्नाप्ललिना शयानं न प्रबोधयेत् ।
 नाक्षैः क्रीडेन्न धर्मज्ञैर्व्याधितैर्व्या न संविशेत् ॥ १३८ ॥
 विरुहं वज्रयेत् कर्म प्रेतधूमं नदीतरम् ।
 केशभक्षा तुषाङ्गार कपालेषु च संस्थितिम् ॥ १३९ ॥
 नाचक्षीत धयन्तीं गां नाहारेण विग्रेत् क्वचित् ।
 न राज्ञः प्रतिगृह्णीयाद्बुधस्योच्छ्रास्त्रवर्त्तनः ॥ १४० ॥
 प्रतिग्रहे स्तूनिचक्रिध्वजवेष्ट्या नराधिपाः ।
 दुष्टा दशगणं पूर्व्यात् पूर्व्वार्दिते ययोनरम् ॥ १४१ ॥
 अध्यायानानुपाकर्म आवर्षां अघनेन वा ।
 इक्षी नौपधि भावे वा

पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा ।
 जलान्ते च्छन्दसां कुर्यान्नदुत्सर्गं विधिं वहिः ॥१४३॥
 व्रह्मं प्रेतेष्वनध्याय. शिष्यत्विंशु रुषन्भुषु ।
 उपाकर्मणि चोत्सर्गं स्वशाखाशोत्रिये मृते ॥ १४४ ॥
 सन्ध्यागर्जितनिर्घातं भृकम्पोक्कानिपातने ।
 समाप्य.वेदं द्युनिशमारण्यकमधीत्य च ॥ १४५ ॥
 पृथ्वदश्या चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ।
 ऋतुसन्धियु सुक्ता वा आह्निकं प्रतिगृह्य च ॥ १४६ ॥
 पशुमण्डूक नकुलमार्जारश्वाहि मूषिकैः ।
 छातेऽन्तरे त्वहोरात्रं शत्रुपाते तथोच्छ्रये ॥ १४७ ॥
 शक्तीष्टु गर्दभोलूकसामवाणार्त्तनिखने ।
 अमेध्यशवशुद्रान्यश्मशानपतितान्तिके ॥ १४८ ॥
 देशेऽशुचावात्मनि च विदुरत्स्तनितसंप्लवे ।
 भुक्त्वाऽर्पाणिरग्नीऽन्तरर्षेरात्रेऽतिमारुते ॥ १४९ ॥
 पांशुवर्षे दिशा दाहे सन्धानीहारभीतिषु ।
 धावत. पूतिगन्धे च शिष्टे च गृहमागते ॥ १५० ॥
 खरोद्भयानहस्यश्चनी वृत्ते रिणरोहणे ।
 सप्तत्रिंशदनध्यायानेतां सात्कालिकान् विदुः ॥१५१॥
 देवत्विं क्स्नातकाचार्यराज्ञां छायां परस्त्रियाः ।
 नाक्रामेद्रक्तविष्मूत्रष्ठीवनोद्वर्त्तनादि च ॥ १५२ ॥
 विप्राहि चक्षियात्मानोनायज्ञेयाः कदाचन ।
 आमृत्यो. श्रियमाकाहेत्र कश्चिन्नमैषि स्पृशेत् ॥१५॥
 दूरादुच्छिष्टविष्मूलपादाभ्रांसि समुत्सृजेत् ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक् नित्यमाचारमाचरेत् ॥१५४॥

गीब्राह्मणा नलात्रानि नोच्छिष्टानि पदा स्मृशेत् ।
 न निन्दा ताडने कुर्यात्सुतं शिष्यञ्च ताडयेत् ॥१५५॥
 यस्मिन्ना मनसा वाचा यद्वाङ्मनं समाचरेत् ।
 अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेत्सु ॥ १५६ ॥
 मातृ पितृतिथि म्मातृजामिं सस्वन्धिमातुलेः ।
 हृद्व बालातुराचार्यं वैद्यसंश्रितबान्धवैः ॥ १५७ ॥
 ऋत्विक् पुरोहितापत्य भार्यादास सनाभिभिः ।
 विवादं वर्जयित्वा तु सर्वाङ्गोक्तान् जयेद्गृही ॥१५८॥
 पञ्चपिण्डा ननुदृत्य न स्नायात् परवारिपु ।
 स्नायान्नदी देवखातगर्तं प्रस्त्रवणेषु च ॥ १५९ ॥
 परशय्या सनीयान गृहयानानि वर्जयेत् ।
 अदत्तान्यगिहीनस्य नात्रमद्यादनापदि ॥ १६० ॥
 कर्ष्यवद्वचौराणां क्लीवरङ्गावतारिणाम् ।
 वैष्णभिशस्तवार्धं पिगणिकागणदोक्षिणाम् ॥ १६१ ॥
 चिकित्सकातुरक्रुद्धपुंयलोम तत्रिविषाम् ।
 क्रूरपतितन्नात्यदान्निक्वोच्छिष्टभोजिनाम् ॥१६२॥
 अवीरास्त्रीस्वर्णकारस्त्रीजिठपामयाजिनाम् ।
 शक्रविक्रयिकर्मारतुन्नवायश्चजीविनाम् ॥ १६३ ॥
 नृशंसराजरजककृतघ्नवधजीविनाम् ।
 चेन्नधावसुराजीविसहोपपतिवेश्मनाम् ॥ १६४ ॥
 पिशुनावृत्तिनोथेव तथा चाक्रुवन्दिनाम् ।
 एषामन्नं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणस्तथा ॥ १६५ ॥
 अर्धितम् हयामांसं केश कीटसमन्वितम् ।
 शक्तं पयुंसितोच्छिष्टं गम्पुष्टं पतितेचितम् ॥ १६६ ॥

उदक्यास्पृष्टसंघृष्टं पर्यायान्नञ्च वर्जयेत् ।

गौघ्रातं शकुनोच्छिष्टं पदा स्पृष्टञ्च कामतः ॥१६७॥

शूद्रेषु दासगोपालकुलनिवाहसौरिणः ।

भोज्यान्नांगापितथैव यथात्मानं निवेदयेत् ॥ १६८ ॥

अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसस्थितम् ।

अस्नेहाऽपि गोधूमयवगोरस विक्रियाः ॥ १६९ ॥

सृन्धिन्यनिर्द्देशाऽवत्सगोः पथं परिवर्जयेत् ।

ओद्गमैकशफं स्त्रीणमारण्यकमथाविकम् ॥ १७० ॥

देवतार्थं हविः शिषुं लोहितान् व्रथनांस्तथा ।

अनुपाकृतमांसानि विद्जानि करकाणि च ॥ १७१ ॥

क्रथ्याद् पत्रिदांत्यूह शुकप्रतुप्रदट्टिभान् ।

सारसैकशफान् हसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः ॥१७२ ॥

कीयष्टिप्रयत्नंकाष्ठवनाकावकविष्किरान् ।

वृथाकपरसंयावपायसापूपशकुलीः ॥ १७३ ॥

कलविद्ध सकाकोलकुररंरज्जुदालकम् ।

जालपादान् खञ्जरोटानज्जातांश्च मृगद्विजान् ॥१७४॥

चापांश्च रक्तपादांश्च सौन यद्भूरमेव च ।

मत्स्यांश्च कामतीजग्धा सीपयामस्यप्रहंयमेत् ॥१७५॥

पलाण्डुं यिद्वराहञ्चच्छत्राकं ग्रामकुक्कुटम् ।

नरन गृह्णन्स्यैव जग्धा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १७६ ॥

भध्या पश्वनखाः मेधागोधाक्तश्चपृग्राहकाः ।

गगय मत्स्येथपि हि सिद्धतुष्टकरोहिताः ॥ १७७ ॥

तथा पाठीनराजोवमगस्ताय द्विजातिभिः ।

पतः शृणुत मांसस्य विधिं भक्षणयर्जने ॥ १७८ ॥

प्राणाल्यये तथा श्राद्धे प्रोक्षित द्विजकाम्यया ।
 देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन् मासं न दोषभाक् ॥ १७८ ॥
 वसेत् स नरके घोरं दिनानि पशुरोमभिः ।
 सम्मितानि दुराचारो यो हन्यविधिना प्रशून् ॥ १८० ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति वाजिमेधफलं तथा ।
 गृहेऽपि निवसन् विप्रो मुनिर्मांसस्य वर्जनात् ॥ १८१ ॥
 सौवर्णराजताजानामूर्द्धपात्रघहाश्रमनाम् ।
 शाकरज्जुमूलफलवासोविदलचर्मणाम् ॥ १८२ ॥
 पात्राणाचमसानाञ्च वारिणा शुद्धिरिष्यते ।
 चरुसुकस्त्वसस्त्रेहपात्राण्युष्णेन वारिणा ॥ १८३ ॥
 स्फुरशूर्पाजिनधान्याना मुपलोदूखलानसाम् ।
 प्रोक्षणं संहतानाञ्च बहूनां चैव वाससाम् ॥ १८४ ॥
 तक्षणं दारुशृङ्गास्थ्या गोघालैः फलसम्भ्रुवाम् ।
 मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ॥ १८५ ॥
 सोपैरुदकं गोमूत्रैः शुद्धत्वाविककीशिकम् ।
 सश्रीफलैरशुषट् सारिणीं कुतपन्तथा ॥ १८६ ॥
 मगौरसर्पपैः क्षौमं पुनः पाकान्महीमयम् ।
 कान्तहस्तं शुचिं पण्यं भैक्षं यौपिन्मुखस्तथा ॥ १८७ ॥
 भृगुद्विर्माजनाहाहात् कालाद्दीकमणात्तथा ।
 सेकादुक्षेखनात्त्रिपात्गृहं मार्जनलेपनात् ॥ १८८ ॥
 गोघ्रातेऽन्ने तथा कीटमच्चिकाकेगदूपिते ।
 सलिलं भस्मं मृदादि प्रक्षेप्य विघ्नहरे ॥ १८९ ॥
 त्रपुमीमकताम्राणां चारान्नोदकवारिभिः ।
 भस्मादिः काम्यनीरानां शुद्धिं ज्ञावोद्भवस्य ॥ १९० ॥

- अमेध्यात्तस्य मृत्तोर्यै शुद्धिर्गन्वापकर्षणात् ।
 वाक् शस्तमम्बुनिर्णितमज्ञातञ्च सदा शुचि ॥ १८१ ॥
 शुचि गीलसिक्कत्तोर्यं प्रकृतिस्थं महीगतम् ।
 तथा मांसं श्वचाण्डालक्रव्यादादिनिपातितम् ॥ १८२ ॥
 रश्मिरग्नीरजश्चाया गौरपोवसुंधानिल ।
 विप्रुपोमक्षिका स्वर्गं वत्स प्रस्रवणे शुचि ॥ १८२ ॥
 अजाश्व मुखतो मेध्य न गोर्न नरजामनाः ।
 गन्धानश्च विशुद्धप्रन्तिं सोमसूर्यांशमांशतैः ॥ १८४ ॥
 मुखजा विप्रुपोमेध्यास्तथाचमनविन्दव ।
 अमृत् चास्यगतं दन्तसक्तं मुक्ता ततः शुचि ॥ १८५ ॥
 स्रात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथ्योपसर्पणे ।
 आषान्तं पुनराणमेदानीविपरिधाय च ॥ १८६ ॥
 रथ्याण्डमृतीयानि स्पृष्टान्यन्वगतावसे ।
 मारुतेनैव रथ्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥ १८७ ॥
 तपस्तवाऽऽमृजद्मद्या वाह्यगान् वेदगृह्ये ।
 त्साग्रथं पितृदेवानां धर्मसंरक्षणाय च ॥ १८८ ॥
 सूर्यस्य प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनगानिन ।
 तेभ्यः क्रियापराः श्रिताग्नेभ्योऽप्यध्यात्मगिज्ञानमा ॥ १८९ ॥
 न विद्याया केवलया तपसा वापि पावता ।
 यच्च मृत्तमिमे चेभे तच्चि पापं प्रयोर्धितम् ॥ २०० ॥
 गोभूतिमृत्तरिपादि पाते दासश्चमर्षितम् ।
 नापाते विदुषा किण्टिकाक्षनैश्च दृश्यात् ॥ २०१ ॥
 विद्यातपोभ्यां हीनैर्न ननु पापं प्रतिवृत्तः ।
 गृह्णन् प्रदाताश्मधीत्यत्रात्मानमेव च ॥ २०२ ॥

दातव्यं प्रत्यहं पाले निमित्तेषु विशेषतः ।
 याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूतञ्च शक्तित् ॥ २०३ ॥
 हेमशृङ्गा शफैरौष्यैः सुशौला वस्त्रसंयुता ।
 सकांस्थपात्रा दातव्या चीरिणी गौः सद्दक्षिणा ॥ २०४ ॥
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सराज्ञो गसन्धितान् ।
 कपिला चेत्तारयति भूयसा सप्तमं कौन्तम् ॥ २०५ ॥
 स वत्सारोम तुल्यानि युगानुप्रभयतीमुखीम् ।
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्णैः विधिना ददत् ॥ २०६ ॥
 यावद्वत्सस्य पादौ हौ मुखं योनौ च दृश्यते ।
 तावन्नोः पृथिवी ज्ञेया यावद्दग्धं न मुञ्चति ॥ २०७ ॥
 यथा कर्वाञ्चिद्वत्सा गा धेनुं वाऽधेनुमेव वा ।
 अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गं महीयते ॥ २०८ ॥
 आन्तसम्बाह्नं न रोगि परिचर्यां सुरार्चनम् ।
 पादशौचं द्विजोच्छिष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥ २०९ ॥
 भूदीपाश्वान्नं वक्ष्याम्भस्त्रिलसर्पिः प्रतिश्रयान् ।
 नेवेशिकं स्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥ २१० ॥
 गृहधान्याभयोपानच्छत्रमाभ्यामुलेपनम् ।
 यानं वृक्षं प्रियशय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखो भवेत् ॥ २११ ॥
 सर्वदानमनं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
 तद्दत्त्वं समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतम् ॥ २१२ ॥
 प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादत्ते यः प्रतिग्रहम् ।
 ये लोकाः दानगीतानाः स तानाप्नोति पुष्कलान् ॥ २१३ ॥
 कुशा शाकं पयो मत्स्यागन्धाः पुष्पं दधि क्षितिः ।
 सांस शय्यासनं धानाः प्रत्याभ्येयं नृकारि च ॥ २१४ ॥

जूषा यथा सुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्ते ऽपि वाग्यता ॥ २१८ ॥

अथमिष्टं हविष्यञ्च दद्यात्क्रोधनोऽत्वरः ।

आत्मेख पवित्राणि जवा पूर्वजपन्तथा ॥ २१९ ॥

अत्रमांदायं तृप्ताः स्यं श्रेयं चैवानुमन्य च ।

तद्वत् विकिरैर्द्रुमौ दद्याच्चाप सकृत् सकृत् ॥ २२० ॥

सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।

उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान्प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ २२१ ॥

मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।

स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षय्योदकमेव च ॥ २२२ ॥

दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।

वाच्यतामित्यनुज्ञात प्रकृतभ्यः स्वधोच्यताम् ॥ २२३ ॥

ब्रूयुरसु स्वधेत्येवं भूमौ सिञ्चेत्ततो जलम् ।

विश्वेदेवाथ प्रीयन्तां विप्रैथोक्त इदं जपेत् ॥ २२४ ॥

दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेद सन्ततिरेव च ।

अथा च नो माश्रयगमद्बहु देयञ्च नोऽस्त्विति ॥ २२५ ॥

अत्रञ्च नो बहु भवेदतिथींथ लभेमहि ।

याचितारथं नः सन्तु मा च याचिष कश्चन ॥ २२६ ॥

इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

वाजे वाजे इति प्रीतः पितृपूर्वे विसर्जनम् ॥ २२७ ॥

यस्मिंस्तौ सस्रवा पूर्वमर्घ्यपात्रे निवेशिता ।

पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २२८ ॥

प्रदक्षिणमनुग्रह्य भुञ्जीत पितृसेवितम् ।

ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनीं याद्वप्यै सह ॥ २२९ ॥

एवं प्रदक्षिणं कृत्वा एदौ नान्दीमुखान् पितॄन् ।

यजेत दधिकर्कन्धूमिग्रान् पिण्डान् यवै क्रियन् ॥२५०॥
 एकोद्दिष्ट दैवहीनमेकार्घ्यं कपवितकम् ।
 आशाहनाग्नीकरणरहितं क्षपसव्यवत् ॥ २५१ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षयस्थाने विप्रविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद्ब्रूयुस्तोऽभिरता स ह ॥२४२॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पातस्वतुष्टयम् ।
 अर्घ्यार्थं पिष्टपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥२५३॥
 ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रियाश्चपि ॥ २५४ ॥
 अर्वाक् सपिण्डीकरणं यस्य सम्यत्सराद्भवेत् ।
 तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्यात् सम्यतरं द्विजं ॥२५५॥
 सृताहनि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु यत्सरम् ।
 प्रतिमस्यत्सरस्यैव आद्यमेकादशेऽहनि ॥ २५६ ॥
 पिण्डास्तु गोऽजतिप्रेथ्यो दद्यादग्नीं जलेऽपिवा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोऽद्दिष्टं न मार्जयेत् ॥२५७॥
 हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु यत्सरम् ।
 मासस्यहारिणकौरभ्रशाकुनच्छागपार्पते ॥२५८॥
 शेषरौरववाराहशार्शर्मासैर्यथाक्रमम् ।
 मासवृद्ध्या हि तृप्यन्ति दत्तैरिह पितामहा ॥२५९॥
 खड्गाभिषं महाशक्तं भधुं सुन्दरमेव च ।
 लोहामिषं महाशक्तं मासं वार्द्धिणसस्य च ॥२६०॥
 यद्ददाति गयास्यद्य सर्वमानन्व्यमुच्यते ।
 तथा वर्षात्रयोदश्यां मघासु च न सशय ॥ २६१ ॥
 कन्यां कन्यावेदिनयं पशून् सुस्थान् सुतानपि ।

अयाचिता हृतं प्राञ्चमपि दुष्कृतकर्मणः ।
 पन्थवृ कुलटापण्डपतितेभ्य स्तथा द्विवः ॥ २१५ ॥
 देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यादिहभये ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयादात्महत्तार्थमेव च ॥ २१६ ॥
 अमावास्याष्टका वृद्धिः कृष्णपक्षोऽयनहयम् ।
 द्रव्यं ब्राह्मणसम्पत्तिर्विषुवत् सूर्यसंक्रमः ॥ २१७ ॥
 व्यतीपाती गर्जच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ।
 श्राद्धं प्रति रुचिथैव श्राद्धकालाः प्रकीर्त्तिताः ॥ २१८ ॥
 अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु श्रोत्रियो ब्रह्मविद्युवा ।
 विदार्थविज्जेष्टसामा त्रिमधु क्षिसुपर्णकः ॥ २१९ ॥
 ऋत्विक् स्वस्तीयज्ञामातृगान्धर्वशरमातुलाः ।
 तृणाचिकेत दौहित्वं शिष्यसम्बन्धिबान्धवाः ॥ २२० ॥
 कर्मनिष्ठा स्तपोनिष्ठा पञ्चाग्निब्रह्मचारिणः ।
 पितृमातृपरार्थैव ब्राह्मणाः श्राद्धसम्पदः ॥ २२१ ॥
 रोगी हीनातिरिक्ताङ्गः काणः पौनर्भव क्षया ।
 अवकीर्णो कुण्डगोक्षी कुनखी श्यावदन्तकः ॥ २२२ ॥
 भृतकाध्यापकः क्लौवः कन्यादूयभिशक्तकः ।
 मित्रधुक पिशुनः सोमविक्रयी च विनिन्दकः ॥ २२३ ॥
 मातापितृ गुरुत्यागी कुण्ठाशी हृपलात्मजः ।
 परपूर्वापत्तिः स्तेनः कर्मदुष्टाय निन्दिताः ॥ २२४ ॥
 निमन्त्रयीतपूर्वदुर्वाह्यणानात्मवान् शुचिः ।
 तेषापि संयतैर्भाव्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ २२५ ॥
 अपराहे समभ्यर्च्यं स्वागन्तेनागतंस्तु तान् ।
 पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ २२६ ॥

युग्मान् देवे यथागन्ति पित्रेऽग्युग्मांस्तथैव च ।
 परिश्रिते रुची देशे दक्षिणाप्लवने तथा ॥ २२७ ॥
 हौ देवे प्राक्त्रयः पित्रे उदगीक्रीकमेव वा ।
 मातामहानामप्येवं तन्त्रं या वैश्वदेविकम् ॥ २२८ ॥
 पाणिप्रचालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ।
 आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवास इत्यत्रा ॥ २२९ ॥
 यवैरेन्ववकीर्याथ भाजने सपवित्के ।
 शन्नो देव्या पयः क्षिप्वा यवाऽसीति यवां स्तथा ॥ २३० ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तीष्वर्घ्यं विनिःक्षिपेत् ।
 दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपं वासः सदीपकम् ॥ २३१ ॥
 तथाच्छादनदानञ्च करगौचार्यमम्बु च ।
 अपसवां ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणम् ॥
 द्विगुणांस्तु कुशान् दत्त्वा हुशन्तस्ते त्र्यत्रा पितृन् २३२
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादघर्षादिपूर्ववत् ॥ २३३ ॥
 दत्त्वार्घप्रसंस्त्रवां स्तेषां पात्रे कृत्वा विधानतः ।
 पितृभ्यः स्नानमसीति नुप्रञ्जं पात्रं करोत्यघः ॥ २३४ ॥
 अग्नौ करिष्यन्नादाय पृच्छत्यन्नं घृतप्लुतम् ।
 कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो हुत्वाम्नी पितृयज्ञवत् ॥ २३५ ॥
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ।
 यथा लभ्योपपन्नैषु रौप्येषु तु विशेषतः ॥ २३६ ॥
 दत्त्वान्नं पृथिवी पालमिति पात्राभिमन्त्रणम् ।
 काले दं विष्णुरित्यत्रे द्विजाहृष्टं निवेशयेत् ॥ २३७ ॥
 सत्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति त्र्यक्षम् ।

- दद्याच्चतुष्यथे सूर्ये कुशानास्तौर्ये सर्वतः ॥ २८६ ॥
 क्षताक्षतांस्तच्छुलांश्च पललौदनमेव च ।
 मत्स्याम् पक्वाण्यैवामान् मासमेतावदेव तु ॥ २८७ ॥
 पुष्यं चित्रं सुगन्धं च सुराश्च त्रिविधामपि ।
 मूलकं पूरिकापूपांस्यैवैरण्डिकाः स्रजः ॥ २८८ ॥
 दध्यन्नं फयसञ्चैव गुडपिष्टं समोदकम् ।
 एतान् सर्वानुपाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिरः ॥ २८९ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठे ततोऽग्निकाम् ।
 दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्त्वाध्वं पूर्णमञ्जलिम् ॥ २९० ॥
 रूपं देहि यशोदेहि भाग्यं भगवति । देहि मे ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामाश्च देहि मे ॥ २९१ ॥
 ततः शुक्लाम्बरधरं शुक्लगन्धानुलेपनम् ।
 घ्राह्यणान् भोजयेद्दद्याद्दस्त्रयुग्मं गुरोरपि ॥ २९२ ॥
 एव विनायकं पूज्यं ग्रहंश्चैव विधानतः ।
 कर्मिणां फलमाप्नोति श्रियञ्चाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २९३ ॥
 आदित्यस्य संदां पृजा तिलकं स्वामिनस्तथा ।
 महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९४ ॥
 श्रीकामं शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
 वृध्यायुः पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्वरीन् ॥ २९५ ॥
 सूर्यः सोमः मन्त्रीपुत्रः सोमपुत्रो वृहस्पतिः ।
 शुकं गनैश्वरी राहुः केतुश्चेति ग्रहाः षड्ता ॥ २९६ ॥
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभी ।
 अजतादयमः सोमात् कांस्यात् कार्यग्रहा क्रमात् ॥ २९७ ॥
 श्वेदं चैवर्षा पटे लिख्या गन्धे मण्डलकेऽथवा ।

यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ २८५ ॥
 गन्धाय वलयश्चैव धूपोदेयश्च गुग्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदैवतम् ॥ २८६ ॥
 आक्षतेन इमं देवा अग्निमूर्द्धा दिवं कर्कतम् ।
 उद्बुध्यसेति च ऋची यथासंख्यं प्रकीर्त्तयेत् ॥ २०० ॥
 वृहस्पते अतिअदर्थ्यस्तथैवाच्चात् परिश्रुतम् ।
 गन्नो देवोक्तथा काण्डान् कर्तुं कुम्बन्निमा क्रमात् ॥ २०१ ॥
 अर्कः पलाशः खुदिरस्त्वपानार्गोऽथ पिप्पलः ।
 उडुम्बरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ २०२ ॥
 एकैकस्य त्वष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिभ्यां दध्ना चीरेण वा युता ॥ २०३ ॥
 गुडोदनं पायसञ्च हविष्यं चीरपाष्टिकम् ।
 दध्नीदनं हविश्रूषं मांसं चितान्नमेव च ॥ २०४ ॥
 दद्याद् ग्रहक्रमादेतद्विजेभ्यो भोजनं बुधम् ।
 शक्तितो वा यथा लाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ २०५ ॥
 धेनुः शङ्खः कथानडान् हेमवासोहयस्तथा ।
 कृष्णा गौरायस छाग एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ २०६ ॥
 यथ यस्य यदा दुःस्थः स तं यत्नेन पूजयेत् ।
 ब्रह्मणैषां वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यन् ॥ २०७ ॥
 यहाधोना नरेन्द्राणा मुच्छायाः पतन्मनि च ।
 भावाभावौ च जगतस्तस्मात् पूज्यतमा कृता ॥ २०८ ॥
 महोत्साहः स्थूललक्ष्यः कृतज्ञो वृहसेवकः ।
 विनीतः सत्वसम्पन्नः कुलीनः सत्यवाक् शुचिः ॥ २०९ ॥
 अर्शोर्वश्वः स्मृतिमानद्दुर्द्रीऽपरुषस्तथा ।

धार्मिकेऽवप्रसनश्चैव प्राज्ञः शूरो रहस्यवित् ॥३१०॥

संरन्ध्रगोमान्वीक्ष्या दण्डनीत्यां तथैव च ।

विनीतस्वथ वार्त्तायां त्रय्याच्चैव नराधिप ॥३११॥

स मन्त्रिणं प्रकुर्वीत प्राज्ञान् मौलान् स्थिरान् शुचीन् ।

तै सार्द्धं चिन्तयेद्राज्यं विप्रेणाथ ततः स्वयम् ॥३१२॥

पुरोहितञ्च कुर्वीत देवज्ञमुदितोदितम् ।

दण्डनीत्याञ्च कुशलमथर्व्विद्विरसे तथा ॥ ३१३ ॥

श्रीतस्मोर्त्तं क्रियाहेतोर्व्वं गुयाट्विजस्तथा ।

यज्ञांश्चैव प्रकुर्वीत विधिवद्भूरिदक्षिणान् ॥ ३१४ ॥

भोगाथ दद्याद्विप्रेभ्यो वसूनि विविधानि च ।

अक्षयोऽयं निधीराज्ञां गृह्णिषूपपादितम् ॥ ३१५ ॥

अस्कन्धमन्यञ्चैव प्रायश्चित्तै रदूषितम् ।

अग्ने सकाशाद्विप्रास्यं पूत श्रेष्ठमिहोच्यते ॥ ३१६ ॥

धर्मणालब्धमीहेतु लब्धं यत्नेन पालयेत् ।

पालितं वर्द्धयेन्नीत्या हृदं पालेषु निक्षिपेत् ॥३१७॥

दद्याद्भूमिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यञ्च कारयेत् ।

आगामिभद्रनृपतिपरिज्ञानात् पार्थिव ॥ ३१८ ॥

पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रीपरिचिह्नितम् ।

अभिलेख्यात्मनो वश्यानात्मानञ्च महीपति ॥ ३१९ ॥

प्रतिग्रहपरीमाणं दानाच्छे दीपवर्णनम् ।

स्वहस्ताकालसम्पन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम् ॥३२०॥

रन्ध्रं पशवप्रमाजीषप्र जाह्नलं देशमावसेत् ।

तत्र दुर्गाणि कुर्व्वीत जनकोपात्मगुप्तये ॥ ३२१ ॥

तत्र तत्र च निष्ठातानव्यक्तान् कुशलान् शुचीन् ।

प्रकुर्यादायकर्मन्तवयकर्मसु चोद्य ताम् ॥ ३२२ ॥
 नातः परतरो धर्मी नृपाणां यदुपार्जितम् ।
 विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभ्रष्टार्भवं तथा ॥ ३२३ ॥
 य आह्वेषु बध्यन्ते भृश्वर्यं मपरान्मुखाः ।
 अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ॥ ३२४ ॥
 पदानि क्रतुतुल्यानि भग्नेष्वविनिवर्त्तिनाम् ।
 राजा सुकृतमादत्ते हतानां विपलायिनाम् ॥ ३२५ ॥
 तवाहं वादिनं क्लौषं निर्वृतिं परसङ्गतम् ।
 न ह्यन्यादिनिवृत्तञ्च युद्धमेक्षणादिकम् ॥ ३२६ ॥
 कृतरञ्जं सदोत्थाय पश्येदार्यवरयो स्वयम् ।
 वप्रवहारांस्ततो दृष्ट्वा स्नात्वा मुञ्चीत कामत ॥ ३२७ ॥
 हिरण्यं वापृतानीतं भाण्डांगारेषु निक्षिपेत् ।
 पश्येच्चारांस्ततो दूतान् प्रेरयेन्नित्संयुत ॥ ३२८ ॥
 ततः स्त्रैरविहारी स्यान्नन्विभिर्वा समागतः ।
 बलानां दर्शनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत् ॥ ३२९ ॥
 सन्ध्यामुपास्य शृणुयाच्चारणां गूढभाषितम् ।
 गीतनृत्यैश्च मुञ्चीत पठेत् स्वाध्यायमेव च ॥ ३३० ॥
 सविश्रैत्तूर्यघोषेण प्रतिबुध्यै च यैव च ।
 शास्त्राणि चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकत्तवृत्तान्तया ॥ ३३१ ॥
 प्रेषयेच्च ततश्चारान् स्वेषु चान्येषु सादरम् ।
 चक्रत्वक्पुरोहिताचार्यैराशीर्भरभिनन्दित ॥ ३३२ ॥
 इन्द्रा श्योतिर्विंदो वैद्यान् दद्याद्वाक्काञ्चनं महीम् ।
 नेवेशिकानि च तथा श्योत्रियाणां गृह्णन्नि च ॥ ३३३ ॥
 ब्राह्मणेषु चर्मा विष्णुश्च जिभः क्रीधनोऽरिषु ।

स्याद्राजा मृत्यवर्गेषु प्रजासु च यथा पिता ॥२२४॥

‘पुण्यात् षड्भागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।

सर्वदानाधिकं यस्मात् प्रजानां परिपालनम् ॥२२५॥

चाटुत्स्करदुर्वृत्तमहासाहसिकादिभिः ।

पीड्यमाना प्रजा रजेत् कायस्थैश्च विभ्रेषतः ॥ २२६ ॥

अरक्ष्यमाणा कुर्वन्ति यत् किञ्चित् किल्बिषं प्रजा ।

तस्माच्च नृपतेरर्द्धं यस्माद् षड्हात्यसौ करान् ॥ २२७ ॥

ये राष्ट्राधिकता स्तेषां चारैर्ज्ञात्वा विचेष्टितम् ।

साधून् सम्पालयेद्राजा विपरीतास्तु घातयेत् ॥ २२८ ॥

उत्कीचजीविभी द्रव्यहीनान् कृत्वा प्रमासयेत् ।

सम्मानदानसत्कारैः श्रोत्रियान् वासयेत् सदा ॥२२९॥

अन्यायेन नृपी राष्ट्रात् स्वकोष योऽभिवर्द्धयेत् ।

सोऽचिराद्दिगन्तश्रीको नाशमेति सवान्धवः ॥ २३० ॥

प्रजापीडनसन्तापसमुद्भूतोऽहुताशनः ।

राज्ञः कुल शिष्य प्राणान् नादग्धा विनिवर्त्तते ॥२३१॥

यएव धर्मानृपते स्वराष्ट्रपरिपालने ।

तमेव कृत्स्नमाप्नोति परराष्ट्रं वशं नयन् ॥ २३२ ॥

यस्मिन् देशे य आचारो व्यवहारः कुलस्थितिः ।

तथैव परिपाल्योऽसौ यदा वशमुपागतः ॥ २३३ ॥

मन्त्रमूलं यतो राज्यमती मन्त्रं सुरक्षितम् ।

कुर्यादयथान्ये न विदुः कर्मणामाफलोद्गताः ॥२३४॥

अरिर्भित्तमुदासीनोऽनन्तरस्यात् परः परः ।

क्रमशः मण्डलं चित्तं सामादिभिरनुक्रमैः ॥ २३५ ॥

उपायाः सामं दानं ज्ञं भेदो नृणामुपशान्तिः ।

सम्यक् प्रयुक्ताः सिद्धे युर्दण्डस्वगतिका गतिः ॥३४६॥

सन्धिञ्च विग्रहं यानमासनं संश्रयं तथा ।

इधीभावं गुणानेतान् यथावत् परिकल्पयेत् ॥३४७॥

यदा शस्यगुणोपेतं परराष्ट्रं तदा व्रजेत् ।

परश्च हीनआत्मा च हृष्टवाहनपूरुषः ॥ ३४८ ॥

दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिव्यवस्थिता ।

तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकम् ॥ ३४९ ॥

केचिद्देवात् स्वभावाच्च कालात् पुरुषकारतः ।

संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलबुद्धयः ॥ ३५० ॥

यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।

एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिद्धरति ॥ ३५१ ॥

हिरण्यभूमिलानेभ्यो मित्तलब्धिर्वैरा यतः ।

अतोयतेत तत् प्राप्ती रक्षेत् सत्यं समाहितः ॥३५२॥

स्वाम्यमात्यो जनोदुर्गं कीपी दण्डस्तथैवच ।

मितास्थे ताः प्रकृतयो राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ ३५३ ॥

तद्वाप्य नृपोदण्डं दुर्भक्षेषु निपातयेत् ।

धर्माहि दण्डरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा ॥ ३५४ ॥

स नेतुं न्यायतोऽशक्यो लुब्धेनाकृतबुद्धिना ।

सत्यसन्धेन शुचिना सुसहायेन धीमता ॥ ३५५ ॥

यथाशास्त्रं प्रयुक्तं सन् सदेवासुरभानुपम् ।

जगदानन्दयेत् सर्वमन्यथा तु प्रकीपयेत् ॥ ३५६ ॥

अधर्मेदण्डनं स्वर्गकीर्त्तिलोकविनाशनम् ।

सम्यक् च दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्त्तिलयावहम् ॥३५७॥

अपि भ्राता सुतोऽर्घ्यो वा श्वशुरी मातुलोऽपिवा

- अशौचिभागो वृद्धि स्यान्मासि मासि सदन्धके ।
 वर्गकमाच्छतं द्विस्त्रियतु पञ्चकमन्यथा ॥ १८ ॥
 कान्तारगास्तु दशक सामुद्राविशकं शतम् ।
 ददुर्ब्बां सङ्कता वृद्धि सर्वे सर्वास्तु जातिषु ॥ १९ ॥
 सन्तस्तिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणा स्मृता ॥२०॥
 अपुत्रं साध्यन्नर्थं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छन् दण्डो दाप्यथ तदनम ॥२१॥
 गृहीता तु क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिक ॥२२॥
 दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ २२ ॥
 राज्ञाधमर्णिकोदापत्र साधिताद्दशकं शतम् ।
 पञ्चकञ्च शतं दापत्र प्राप्तार्थोद्भ्रतमर्णिक ॥ २३ ॥
 हीनजातिं परिचीण मृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिचीण शनेर्दाप्यो यथोदयम् ॥ २४ ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यस्त्वं धनम् ।
 मध्यस्थस्यापि तत्स्याद्वर्द्धते न ततः परम् ॥ २५ ॥
 अविभक्तौ कुटुम्बार्थं यद्व्ययञ्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्व्ययिनः प्रीते प्रीषिते वा कुटुम्बिनि ॥ २६ ॥
 न योपितुं पतिपुत्रार्थां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याद्वै कुटुम्बार्थान्न पति स्त्रीकृतं तथा ॥ २७ ॥
 सुराकामद्रूपतकृतं दण्डशुक्लावशिष्टकम् ।
 वृथादानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैतृकम् ॥ २८ ॥
 गोपशौरिडकशैलुपरजकव्याधयोपिताम् ।
 ऋणं दद्यात् पतिस्त्रीषा यस्माद्दृष्टिस्तदाश्रया ॥२९॥

प्रतिपन्नं, स्त्रियाः देयं यत्या वा सङ्ग यत्, कृतम् ।

स्वयं कृतं वा यदङ्गं नान्यत् स्त्री दातुमर्हति ॥४०॥

पितरि प्रीयति प्रीते व्यसनाभिद्भुतेऽथवा ।

पुत्रपौत्रं ऋणं देयं निऋते साधिभृवितम् ॥५१॥

ऋक्त्थग्राह ऋणं ह्याप्यो योषिदुप्राहृण्यैव च ।

पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्त्थिनः ॥ ५२ ॥

भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।

प्रातिभावर ऋणं साध्यमविभक्ते नतु स्मृतम् ॥ ५३ ॥

दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभावं विधीयते ।

आद्यौ तु वितथे दाप्रावितरस्य सुता अपि ॥५४॥

दर्शनप्रतिभूर्यं ऋतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।

न तत् पुत्रा ऋणं ददुर्दुर्दानाय ये स्थिता ॥५५॥

बहवः सूर्यदि स्वाशैर्दुः प्रतिभुवो धनम् ।

एकच्छायाश्रितेषु धनिकस्य यथारुचि ॥ ५६ ॥

प्रतिभूर्दापितो यत्तु प्रकारं धनिनो धनम् ।

द्विगुणं प्रतिदातव्यशुणिकेऽस्य तद्ववेत् ॥ ५७ ॥

सन्ततिः स्त्रीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणसेव च ।

वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रसद्याष्टगुणस्तथा ॥ ५८ ॥

आधिः प्रणयेद्द्विगुणे धने यदि न सोऽप्यते ।

काले कानकृतं नयेत् फलभीक्ष्णान्नयप्रति ॥५९॥

गोप्राधिभोगी तोहृदि सोपकारेऽयं हापिते ।

नष्टोदीयोऽविनष्टश्च देवराजज्ञताहते ॥ ६० ॥

आधिः स्त्रीकरणात् सिद्धीत्प्यमाथोऽप्रसारताम् ।

यास्ये दन्य आधेयो धनभावा धनी भवेत् ॥ ६१ ॥

- परिशुष्यत्स्वलहाक्योविरुहं बहु भापते ।
 वाक्चक्षुः पूजयति नो तयोष्ठी निर्भूजत्यपि ॥ १४ ॥
 स्वभावाद्द्विर्कृतिं नच्छन् मनोवाक्कायकर्माभिः ।
 अभियोगे च साध्ये वा दुष्टः स परिकीर्त्तितः ॥ १५ ॥
 सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद् यद्य निष्पतेत् ।
 नचाहृतो यदेत् किञ्चिद्वीनो दण्डाय स स्मृतः ॥ १६ ॥
 साक्षिपूभयतः सत्सु साक्षिणः पूर्ववादिनः ।
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्तुत्तरवादिनः ॥ १७ ॥
 सपणथे द्विवादः स्यात्तत्र हीनन्तु दापयेत् ।
 दण्डश्च सपणं राज्ञे धनिने धनमेव च ॥ १८ ॥
 एतं निरस्य भूतेन व्यग्रहाराद्येनृपः ।
 भूतमप्यनुपन्यस्तं क्षीयते व्यवहारतः ॥ १९ ॥
 निद्रुते लिखितं नैकमेकदेशिभाषितः ।
 दापयः सर्वं नृपेणार्थं न ग्राह्यम्बनिवेदितः ॥ २० ॥
 ऋषीर्विरोधे न्यायमु यन्तान् व्यवहारतः ।

आध्यादीनां विहर्त्तारं धनिने दापयेद्वनम् ।
 दण्डश्च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्ष मद्यापि वा ॥ २६ ॥
 आगमोऽभ्यधिकी भोगादिना पूर्वक्रमागतात् ।
 आगमोऽपि बलं नैव भुक्तिस्लोकार्पियत् नो ॥ २७ ॥
 आगमस्तु ह्यती येन सोऽभियुक्तस्तमुद्धरेत् ।
 न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी ॥ २८ ॥
 योऽभियुक्तः परेतः स्यात्तस्य रिक्शौ तमुद्धरेत् ।
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनालता ॥ २९ ॥
 आगमेन विशुद्धेन भोगो वाति प्रमाण्याताम् ।
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नैव गच्छति ॥ ३० ॥
 नृपेणाधिकताः पूगाः श्रेणयोऽथ कुलानि च ।
 पूर्वं पूर्वं गुरु ज्ञेयं व्यवहारविधौ नृणाम् ॥ ३१ ॥
 बलोपधिविनिर्मुक्तान् व्यवहारान्निवर्त्तयेत् ।
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निः शत्रुकृतां स्तथा ॥ ३२ ॥
 मत्तोन्मत्तार्चवत्सनिबालभीतादि योजितः ।
 अष्टम्बद्वक्ततद्यैव वप्रवहारो न सिद्धयति ॥ ३३ ॥
 प्रणष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनम् ।
 विभावयेन्न चेत्तिङ्गेत्समं दण्डमर्हति ॥ ३४ ॥
 राजा लब्धा निधि दद्याद्विजिभ्योऽर्द्धं द्विज पुनः ।
 विद्वानशेषमादद्यात् स सर्वस्य प्रभुर्गुणः ॥ ३५ ॥
 इतरेण त्रिधौ लब्धे राजा पठांगमाहरेत् ।
 अनिनेदितविज्ञातो दापयत्तं दण्डमेव च ॥ ३६ ॥
 देयं चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जानपदाय तु ।
 अददद्वि समाप्नोति किल्बिषं यस्य तस्य तत् ॥ ३७ ॥

अग्रीतिभागो वृद्धिः स्यान्मासि मासि सदन्धके ।
 वर्गकमाच्छतं द्विस्त्रियतुः पञ्चकमन्यथा ॥ १८ ॥
 कान्तारगासु दशकं सासुद्राविंशकं शतम् ।
 ददुर्ध्वा सङ्घतां वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ १९ ॥
 सन्ततिषु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणा. स्मृताः ॥२०॥
 अपृत्रं साधयन्नर्थं न वाचो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छन् दण्डोदाप्यथ तद्धनम् ॥२१॥
 गृहीता तु क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिकः ॥२२॥
 दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ २२ ॥
 राज्ञाधमर्णिकोदाप्य साधितादशकं शतम् ।
 पञ्चकञ्च शतं दाप्य प्राप्तार्थोद्भ्रतमर्णिकः ॥ २३ ॥
 हीनजातिं परिचीणं मृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणसु परिचीणं शनैर्दाप्यो यथोदयम् ॥ २४ ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यं स्वकं धनम् ।
 मध्यस्थस्थापितं तत्स्याद्द्वन्द्वे न ततः परम् ॥ २५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यदृणञ्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्वक्थिनः प्रेते प्रीयिते वा कुटुम्बिनि ॥ २६ ॥
 न योपितुं पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याद्दत्ते कुटुम्बार्थान्न पतिः स्वीकृतं तथा ॥ २७ ॥
 सुराकामदूयतकृतं दण्डशक्तावगिष्ठकम् ।
 वृथादानं तथेवेह पुत्रो दद्यान्न पैतृकम् ॥ २८ ॥
 गीपशौण्डिकशैलुपरजकव्याधयोपिताम् ।
 ऋणं दद्यात् पतिस्त्रीषां यस्माद्दत्तिलदायया ॥२९॥

प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या वा सङ्गं यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं वा यदपि नान्यत् स्त्री दातुमर्हति ॥४०॥
 पितरि प्रीक्षिते प्रीते व्यसनाभिप्लुतेऽथवा ।
 पुत्रपौत्रैः कृणु देयं निरुवे साक्षिभूवितम् ॥४१॥
 ऋक्थग्राहं ऋणं द्वाप्यी योपिदुःप्राहृष्येवच ।
 पुत्रोऽनन्यश्रितद्रव्यं पुत्रहीनस्य ऋकथिन ॥ ४२ ॥
 भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।
 प्रातिभावरं ऋणं साक्ष्यमविभक्ते न तु स्मृतम् ॥ ४३ ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभावरं विधीयते ।
 श्राद्धौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥४४॥
 दर्शनप्रतिभूर्यं न सृतं मात्यविकीर्णपिवा ।
 न तत् पुत्रा ऋणं ददुर्दुर्दानाय ये स्थिता ॥४५॥
 बहवः सूर्यदि स्वर्गैर्दुर्दुर्दानाय प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायायितेष्वेपु धनिकस्य यथारुचि ॥ ४६ ॥
 प्रतिभूर्दानपितो यत्तु प्रकाशं धनिनीधनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यमृणिकैरस्य तद्भवेत् ॥ ४७ ॥
 सन्तति स्त्रीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणमेवच ।
 वस्तु चतुर्गुणं प्रोक्तं रसश्चाष्टगुणस्तथा ॥ ४८ ॥
 श्राधि प्रणश्येद्विगुणे धने यदि न सोक्ष्यते ।
 काले कालकृतं नशेत् फलभीक्ष्णो न न्यति ॥४९॥
 गोप्राधिभीमे नीहृदि सोपकारिण्यं हापिते ।
 नष्टोदियोविनष्टश्च दैवराजज्ञताइते ॥ ६० ॥
 श्राधि स्वीकरणात् सिद्धीत्यमाणोऽप्रसारताम् ।
 यातथे दन्य श्राधियोधनभावा धनी भवेत् ॥ ६१ ॥

चरित्रवन्धककृतं सहस्रं दापयेदनम् ।
 सत्यद्वारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ ६२ ॥
 उपस्थितस्य मोक्षार्थं आधिस्तेनोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजकोऽसति धनं कुले न्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ ६३ ॥
 तत्कालकृतं मूल्योवां तत्र तिष्ठेदृष्टिक ।
 विना धारणं कादापि विक्रीणीत स साक्षिकम् ॥ ६४ ॥
 यदा तु द्विगुणीभूतमृणमाधौ तदा खलु ।
 मोक्षार्थं आधिस्तदुत्पन्ने प्रविष्टे द्विगुणं धने ॥ ६५ ॥
 इति ऋणादीनप्रकरणम् ॥

दासनस्वभनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पितम् ।
 द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ ६६ ॥
 न दाप्योऽपहृते तच्च राजदैविकतस्करे ।
 श्रेयश्चेन्मार्गितेऽदत्ते दाप्योदण्डञ्च तत्समम् ॥ ६७ ॥
 आजीवनं स्वेच्छया दण्ड्योदापास्तथापि सोदयम् ।
 याचितान्वाहितन्यासनि क्षेपादिष्वयं विधिः ॥ ६८ ॥
 इति निक्षेपादिप्रकरणम् ॥

तपस्विनोदानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।
 धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ ६९ ॥
 त्वावराः साक्षिणीज्ञेयाः शीतस्नातक्रियारताः ।
 यथाजातिं यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा क्षृताः ॥ ७० ॥
 योषिधास्तापसाह्वयाद्ये च प्रव्रजितादयः ।
 प्रसाक्षिण्यन्ते यत्र शान्ताश्च हेतुरुदाहृतः ॥ ७१ ॥

स्त्रीवदवालकितवमत्तोन्मत्ताभिश्चस्तुक्तः ।
 रङ्गावतारिपाषण्डिकूटकृदिकलेन्द्रियाः ॥ ७२ ॥
 पतितामार्थसम्बन्धिसहाय्यरिपुतस्कराः ।
 साहसी दृष्टदोषश्च निर्हृताद्यास्वसाक्षिणः ॥ ७३ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि धर्मवित् ।
 सर्वः साक्षी संग्रहणे चौर्यपारुथ्यसाहसे ॥ ७४ ॥
 साक्षिणः-श्रावयेद्वादिप्रतिवादिसमीपगान् ।
 ये च पापकृतां लोका महापातकिनान्तथा ॥ ७५ ॥
 अग्निदानाश्च ये लोका ये च स्त्रीवालघातिनाम् ।
 स तान् सर्वान् समाप्नोति यः साक्ष्यमवृतं वदेत् ॥ ७६ ॥
 सुकृतं यत्त्वया किञ्चिज्जन्मान्तरगतैः कृतम् ।
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयसे मृषा ॥ ७७ ॥
 अनुवन् हि नरः साक्ष्यमृषां स देशधन्यकम् ।
 राज्ञा सर्वं प्रदाया स्यात् पट्चत्वारिंशकैः सह ॥ ७८ ॥
 न ददाति च यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ।
 स कूटसाक्षिणां पापेभ्यो दण्डेन श्वैव हि ॥ ७९ ॥
 द्वैधे ब्रह्मणा वचनं समेषु गुणिनां तथा ।
 गुणिद्वैधे तु वचनं ब्राह्मणं ये गुणवत्तमाः ॥ ८० ॥
 यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिष्ठां स जयी भवेत् ।
 अन्यथावादिनो यस्य भुवं तस्य पराजयः ॥ ८१ ॥
 उक्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तमाः ।
 द्विगुणा वा अन्यथा त्र्ययुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ॥ ८२ ॥
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकृतसाक्षिणस्तथा ।
 विवादाद्द्विगुणं द्रव्यं विनास्यो ब्राह्मणेभ्यः श्रुतं ॥ ८३ ॥

य सास्त्रं श्रावितोऽन्येभ्योनिङ्गते तत्तन्मोहितं ।
 सं दाप्योऽष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणन्तु विवासयेत् ॥ ८४ ॥
 वर्णिनान्तु बधो यत्र तत्र सास्त्रं नृत्यं वेदेत् ।
 तत्त्वं पावनोय निर्व्याप्यथर्त्तं सारस्वतो द्विजैः ॥ ८५ ॥
 इति साक्षिप्रकरणम् ॥

य कश्चिदर्थो निष्ठातः स्वहस्ता तु परस्परम् ।
 लेख्यन्तु साक्षिभूतं कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ ८६ ॥
 समामासंतर्द्धाहर्नामजातिस्वगीतकौ ।
 सन्नद्यचारिकांभोयपितृनामादिचिह्नितम् ॥ ८७ ॥
 समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।
 मत मेऽमुकंपुत्रस्य यदतोपरिलेखितम् ॥ ८८ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्तेन पितृनामकपूर्वकम् ।
 अथाहममुकं साक्षी लिखेयुरिति ते समा ॥ ८९ ॥
 उभयार्थार्थितेनेतन्मया ह्यमुकं सूनुना ।
 लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत् ॥ ९० ॥
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितन्तु यत् ।
 तत्प्रमाणं स्रतं लेख्यं बलोपधिकतादृते ॥ ९१ ॥
 ऋणं लेख्यं देयं पूरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिसु भुज्यते तावदयावत्तत्र प्रदीयते ९२ ॥
 देशान्तरस्थे दुर्लेखे नष्टोन्मृष्टे ह्येते तथा ।
 भिक्षुं दग्धेऽथवाच्छिन्ने लेख्ये मन्यत्तं कारयेत् ॥ ९३ ॥
 सन्दिग्धलेख्यप्रदि स्यात् स्वहस्तलिखितादिभिः ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ ९४ ॥

लेखास्य पृष्ठेऽभिलिखेद्दत्त्वा दत्त्वा धनं ऋणी ।
 धनो चोपगतं दद्यात् स्रहस्तपरिचिह्नितम् ॥ ६५ ॥
 दत्त्वं पाटयेत्लेखं पृष्ठे वा अन्यत् कारयेत् ।
 साक्षिसत्र भवेद्यद्वा तद्दातव्यं ससांचिकम् ॥ ६६ ॥
 इति लेखप्रकारणम् ॥

तुलाम्यापो विषं क्रीडो दिव्यानीह विगृह्ये ।
 महागियोगेष्वेतानि शीर्षकस्थेऽभियोक्तारि ॥ ६७ ॥
 रथ्या वान्यतरः कुर्यादितरो वत्तं येच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ ६८ ॥
 सचेलं ज्ञातमाह्वय सूर्योदय उपोषितम् ।
 कारयेत् सर्वदिव्यानि नृपब्राह्मणसन्निधौ ॥ ६९ ॥
 तुला स्त्रीबालवृद्धान्यपङ्कबाह्यणरोगिणाम् ।
 अग्निजलं वा शूद्रस्य यवा सप्त विषस्य च ॥ ७० ॥
 नासहस्राङ्गरेत् फालं न विषं न तुलां तथा ।
 नृपार्थेष्वभियोगे च वह्युः शुचयः सदा ॥ ७१ ॥
 तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तमुलायितः ।
 प्रतिमानसमोभूतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ७२ ॥
 त्वं तुल्ये । सत्यधामासि पुरा देवविनिर्मिता ।
 तत्सत्यं वद कन्याणि । संशयान्तां विमोचय ॥ ७३ ॥
 यद्यस्मि पापकृष्मात् । स्ततो मां त्वमधीनय ।
 शुद्धयेद्दमयोर्द्धं मा तुलामित्वभिमन्त्रयेत् ॥ ७४ ॥
 कर्तुं विमृदितव्रीहेर्लक्षयित्वा ततोऽन्यमेत् ।
 सप्तशतस्य पत्राणि तावत्सूत्रेण विष्टयेत् ॥ ७५ ॥

त्वमग्ने । सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक । ।
 साक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्य करे मम ॥ १०६ ॥
 तस्येत्युक्तवतो लौहं पञ्चाशत्पलिक समम् ।
 अग्निवर्षं न्यसेर्विण्डं हस्तयोरुभयोरपि ॥ १०७ ॥
 स तृमादायं समैवं मण्डलानि ग्रनैर्ब्रजेत् ।
 षोडशाङ्गुलकं त्रेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ १०८ ॥
 मुक्ताग्निं ऋदितवीहिरदग्धं शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ १०९ ॥
 सत्येन माभिरक्ष त्वं वरुणित्वभिशाय्यक्षम् ।
 नाभिदघ्नोदकस्यस्य गृहीत्वोरुजलं विशेत् ॥ ११० ॥
 समकालमिषुं क्षिप्रमनोयान्यो जवी नर ।
 गते तस्मिन्निमज्जाङ्गं पश्येच्चक्षुद्धिमाप्नुयात् ॥ १११ ॥
 त्वं विष । ब्रह्मण पुत्र । सत्यधर्मे व्यवस्थितः ।
 शायस्त्रास्त्रादभीशापात् सत्येन भव मेऽमृतम् ॥ ११२ ॥
 एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं भक्षयेद्विमशेलजम् ।
 यस्य वेगैर्विना जीर्योत्तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११३ ॥
 देवानुमान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकमाहरेत् ।
 सथाप्य पाययेत्तस्माज्जलन्तु प्रच्युतित्रयम् ॥ ११४ ॥
 अर्चाक् चतुर्द्वादशो यस्य नो राजदैयिकम् ।
 व्यसनं जायते घोरं स यद्द स्यात्सरांशय ॥ ११५ ॥
 इति दिव्यप्रकरणम् ।

विनागृहेत् पिता कुर्यात् स्विष्टया विभजेत्पुत्रान् ।
 एते षः वा श्रेष्ठभागिनः सर्वे वा स्युः समाग्निम् ॥ ११६ ॥

कुर्व्यात् समानंशान् पदत्रयः कार्याः समांगिकाः ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यासां भर्ता वा श्वशुरेण वा ॥११७॥
 शक्तस्यानीहमानस्य किञ्चिद्दत्त्वा पृथक् क्रिया ।
 नूनाधिकविभक्तानां धर्मैः पितृकृतैः स्मृतैः ॥११८॥
 विभजेरन् सुता पितृरुद्धं मृक् धर्म्यां समम् ।
 मातुर्दुहितरः शेषमृणात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ॥ ११९ ॥
 पितृद्रव्याविरोधेन यदन्यत् स्वयमर्जितम् ।
 मैत्रमीदादिकञ्चैव दायादानां न तद्भवेत् ॥ १२० ॥
 क्रमाद्भ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युदरेत्तु यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया लब्धमेव च ॥ १२१ ॥
 यत्किञ्चित् पितरि प्रेते धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति ।
 भागो यवीसयां तत्र यदि विद्यानुपालिनः ॥ १२२ ॥
 सामान्यार्थसमुत्थाने विभागस्तु समः स्मृतः ।
 अनेकपितृकाणान्तु पितृती भागकल्पना ॥ १२३ ॥
 भूर्यां पितामहीपात्ता निवन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्ये पितुः पुत्रस्य चोभयो ॥१२४॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 दृश्यादा तद्विभागः स्यादायवप्रयविशोधितात् ॥१२५॥
 पितृभ्या यस्य यदत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितुरुद्धं विभजतां माताऽप्यंशं समं हरेत् ॥ १२६ ॥
 असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रानरः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यथ निजादंशाहत्वांशन्तु तुरीयकम् ॥ १२७ ॥
 चतुस्त्रिद्वैत्रकभागाः सुवर्णयो ब्राह्मणात्तजाः ।
 चतुस्त्रिद्वैत्रकभागा विहजास्तु द्वैत्रकभांगिनः ॥१२८॥

अन्यीन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।

तत्पुनस्ते समैरंशेर्विभजेन्निति स्थितिः ॥ १२६ ॥

अपुत्रेण परत्वेन निवोगोत्पादितः सुतः ।

उभयोः परंप्रसादकधी पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १२७ ॥

श्रीरसोधर्मपद्मीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः ।

धैरजः क्षैत्रजातस्तु सगोत्रेणैतरेण वा ॥ १२८ ॥

गृहे प्रच्छन्नउत्पन्नो गूढजस्तु सुतोमतः ।

कानोनः कान्यकाजातो मातामहसुतोमतः ॥ १२९ ॥

अक्षतायां क्षतायां वा जातः पौनर्भवस्तथा ।

दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १३० ॥

क्रीतस्तु ताभ्यां विक्रीतः कृत्स्नस्तु स्वयं कृतः ।

दशात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भं विद्वः सहोद्धंज ॥ १३१ ॥

उत्सृष्टो ढहंते यस्तु सोऽपविज्ञो भवेत् सुतः ।

पिण्डदोऽग्रहरथैषां पूर्वाभावे परः परः ॥ १३२ ॥

सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु नया विधिः ।

जातोऽपि दास्यां शूद्रेण कामतोऽग्रहरो भवेत् ॥ १३३ ॥

मृते पितरि कुर्युः स्तं भ्रातरस्वह्वं भागिनम्

अभ्रातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुतादृते ॥ १३४ ॥

पत्नी दुहितरथैव पितरौ भ्रातरस्तथा ।

तत् सुतो गोत्रजो बन्धुः शिष्यः सब्रह्मचारिणः ॥ १३५ ॥

एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरीतरः ।

स्वर्गातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ १३६ ॥

वानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणामृक्थभागिनः ।

क्रमेणाचार्यसच्छिष्यधर्माभ्रातृकतीर्थिनः ॥ १३७ ॥

संसृष्टिनस्तु संसृष्टौ सोदरस्य तु सोदरे ।
 दद्याच्चोपहरेदंशं जातस्य च मृतस्य च ॥ १४१ ॥
 अन्योदर्यस्तु संसृष्टौ नान्योदर्यो धनं हरेत् ।
 असंसृष्ट्यपि चादद्यात् संसृष्टौ नान्यमादृत्यः ॥ १४२ ॥
 स्त्रीवोऽथ पतितसंज्ञं पङ्कहन्मर्त्तको जह ।
 अन्योऽविकल्प्यरोगाद्या भर्त्तव्या सुरनिरंशका ॥ १४३ ॥
 औरसां चैवजास्त्रिपां निर्द्दीपां भागहारिणु ।
 सुताश्चैपां प्रभर्त्तव्या यावेद्वै भर्त्तसात्कृता ॥ १४४ ॥
 अपुत्रा योपितयैषां भर्त्तव्यां सार्धुवत्तय ।
 निर्वास्या वरभिवारिण्यः प्रतिकूलाम्स्तथैव च ॥ १४५ ॥
 पित्रमाहपतिभ्रातृदत्तमेध्यम्युपागतम् ।
 आधिवेदनिकाद्यश्च स्त्रीधनं परिकीर्त्तितम् ॥ १४६ ॥
 वन्मुदत्तं तथा यत्कर्मन्वाधिवकमेव वा ।
 अतीतायामप्रजसि बान्धवास्तदवाप्नुयु ॥ १४७ ॥
 अप्रज स्त्रीधनं भर्त्तुर्वाद्यादियु चतुर्ष्वपि ।
 दुहितृणां प्रसृता चेत् शिष्येषु पित्रगामि तत् ॥ १४८ ॥
 दंष्ट्रा कन्या हरन् दण्डयोऽवय दद्याच्च सोदयम् ।
 मृतायां दत्तमादद्यात्परिशोध्योभयवरयम् ॥ १४९ ॥
 दुर्भिद्ये धर्मकारिण्यं च वराधो सम्पत्तिरोधके ।
 मृहीत स्त्रीधनं भर्त्ता न स्त्रियै दातुमर्हति ॥ १५० ॥
 अधिविद्यस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्धं प्रकीर्त्तितम् ॥ १५१ ॥
 त्रिभागनिष्ठवे ज्ञातिप्रभुसास्यभिनेचितै ।

विभागभावना ज्ञेया ऽष्टक्षेत्रैश्च यौतकैः ॥ १५२ ॥
 इति रिक्त्यभागप्रकरणम् ॥
 सीम्नी विवाटे क्षेत्रस्य सामन्ताः स्वविरादयः ।
 गोपाः सीमाक्षपाणा ये सर्वे च वनगोचरा ॥ १५३ ॥
 नयेयुरेते सीमान् स्थूलाद्धारतुषट्कैः ।
 सेतुवल्मीकनिम्नास्थिचैत्याद्यैरुपलक्षिताम् ॥ १५४ ॥
 सामन्ता वा समग्रामायत्वारोऽष्टौ दशापि वा ।
 रक्तस्रग्बसनाः सीमां नयेयुः क्षितिधारिणः ॥ १५५ ॥
 अनृते च पृथग्दृष्ट्या राज्ञा मध्यमसाहसम् ।
 अभावे ज्ञातृचिह्नानां राजा सीम्नः प्रवर्त्तिता ॥ १५६ ॥
 आरामायतनग्रामनिपानोद्यानवेश्मसु ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षाभ्युपवह्यदियुः ॥ १५७ ॥
 मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा ।
 क्षेत्रस्य हरणे दण्डा अधमोत्तममध्यमाः ॥ १५८ ॥
 न निषेधोऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।
 परभूमिं हरन् कूपः स्वल्पक्षेत्रो बहूदकः ॥ १५९ ॥
 स्वामिने योऽग्निवेद्यैश्च क्षेत्रे सेतुं प्रवर्त्तयेत् ।
 उत्पन्ने स्वामिनो भोगस्तदभावे महीपते ॥ १६० ॥
 फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।
 त प्रदाप्य कष्टफल क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥ १६१ ॥
 इति सीमाविवादप्रकरणम् ॥

मासानष्टौ तु महिषी यस्यघातस्य कारिणी ।

दण्डनीया तदर्हन्तु गीस्तदर्हमजाविकम् ॥ १६२ ॥

भक्षयित्वापविष्टानां यद्योक्ताद्दिगुणो दमः ।
 समनेषां विव्रीतेऽपि खरोद्भ्रं महिषीसमम् ॥ १६२ ॥
 यावच्छंस्यं विनश्येत्तु तावत् स्यात् क्षेत्रिणः फलम् ।
 गोपस्तादास्तु गोमी तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १६४ ॥
 पथि ग्रामविव्रीतान्ते चैव दीपो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चीरवद्दण्डमर्हति ॥ १६५ ॥
 महोच्चोत्सृष्टपशवः सृत्तिकागन्तुकादयः ।
 पालो येषान्तु ते मोच्या दैवराजपरिभुताः ॥ १६६ ॥
 यथापितान् पशुन् गोपः साय प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादमृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवितनः ॥ १६७ ॥
 पालदोषविनाशे च पाले दण्डो विधीयते ।
 अर्हत्तयोदशपण स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६८ ॥
 ग्राम्येच्छया गोपचारी भूमिराजवंशेन वा ।
 द्विजस्तृणैश्च पुष्याणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १६९ ॥
 धनुःशतं परीणाहो यामघेतान्तरं भवेत् ।
 द्वे शते कर्काटस्य स्यान्नगरस्य चतुःशतम् ॥ १७० ॥
 इति स्वामिपालविवाहप्रकरणम् ॥

स्वं लभेतान्यविक्रीतं क्रेतुर्दोषोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्रहो हीनमृषे वेलाहीने च तस्मिन् ॥ १७१ ॥
 नष्टापहतमामाद्य हर्षारं पाहयेद्वरम् ।
 देशकामातिपत्तौ च गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ १७२ ॥
 विक्रेतुर्दण्डं नान्हुजिः स्वामी द्रव्यं मृषो दमम् ।
 क्रेता मूषमपाप्नोति तणाद् यस्यास्य विषयो ॥ १७३ ॥

- आगमेनोपभोगेन नष्ट भाव्यमतीऽन्यथा ।
 गंघ्रवन्धो दमस्तत्र राज्ञी शितान्निभाविते ॥ १७४ ॥
 हत प्रणष्ट यो द्रवां परहस्तादवाप्नुवात् ।
 अनिर्वेद्यं नृपे दृष्ट्वा स तु मन्नवति पणान् ॥ १७५ ॥
 शौक्लिकैः स्थानपालैर्वा नष्टापहृतमाहृतम् ।
 षड्वीक् सन्वत्सरात् स्वामी हरेत् परतो नृप ॥ १७६ ॥
 पृथानेकशफे दद्याच्चतुर पञ्च मानुषे ।
 महिषोद्भवां ह्यौ ह्यौ प्राद् पादमजाविके ॥ १७७ ॥
 इत्यस्त्रासिविक्रयप्रकरणम् ॥

स्व कुटुम्बाविरोधेन देय दारसुतादृते ।
 नान्वये सति सर्वस्व यत्नान्यञ्जं प्रतिश्रुतम् ॥ १७८ ॥
 प्रतिग्रह प्रकाश स्यात् स्यात्वरसत्र विशेषत ।
 देय प्रतिश्रुतश्चैव दत्त्वा न्नापहरेत् पुन ॥ १७९ ॥
 इति दत्ताप्रदानिक नामप्रकरणम् ॥

दशैकपञ्चसप्तसहस्रासत्र्यर्द्धाश्विभासिकम् ।
 योजायोवाह्यरत्नस्त्रीदोह्यपुसा परीक्षणम् ॥ १८० ॥
 शम्भौ सुषर्णमन्वीण रजते द्विप्रल शते ।
 अष्टौ, अपुणि सीते त्र ताम्ने पञ्चदशायसि ॥ १८१ ॥
 शते द्रम पला, सहिरीर्णे कार्पाससौत्रिके ।
 मध्ये पञ्चपला सुते सूत्रे तु तिंपला मता ॥ १८२ ॥
 काम्भिर्दे रोमवहे च पिशङ्गागणयो मत ।
 न चयो नच एहि स्यात्, कौप्रेये वस्त्रसेषु च ॥ १८३ ॥

देशं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे बलाबलम् ।
 द्रव्याणां कुशला व्रूयुयन्तद्दाप्यमसंगयम् ॥ १८४ ॥
 इति क्रीतानुगयप्रकरणम् ।

बलादासोक्ततयोरैर्विक्रीतश्चापि सुच्यते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भक्तत्वागात्तन्निष्कयादपि ॥ १८५ ॥
 प्रव्रज्यावसितो राज्ञीं दासयामरणान्तिकुः ।
 वर्णानामानुलोभ्येन दास्यं न प्रतिनोमतः ॥ १८६ ॥
 कृतगित्योऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।
 अन्ते वासो गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ १८७ ॥
 राजा कृत्वा पुरे स्थान ब्राह्मणान्प्रस्य तत्र तु ।
 त्रैविध्यं वृत्तिमद् व्रूयात् सधर्मः पाचतामिति ॥ १८८ ॥
 निजधर्माविरोधेन यश्च सामयिकी भवेत् ।
 सोऽपि यत्रेन संरक्ष्यो धर्मो राजकृतय यः ॥ १८९ ॥
 गणद्रव्या हरिद्वयस्तु सखिदं सङ्घयेच्च यः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राश्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ १९० ॥
 कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिनाम् ।
 यत्नत्र विपरीतं स्यात् स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ १९१ ॥
 समूहकार्यं आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत् ।
 स दानमानसत्कारैः पूजयित्वा महीपतिः ॥ १९२ ॥
 समूहकार्यप्रक्षिती यत्नभेत तदर्पयेत् ।
 एकादगुणं दाप्यो यद्यमो नार्पयेत् स्वयम् ॥ १९३ ॥
 धर्मज्ञाः शुचयोऽनुष्ठा भवेयुः कार्यचिन्तकाः ।
 कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनाम् ॥ १९४ ॥

- श्रेणिनेगसपापण्डिगणानामपत्रयं विधिः ।
भेदश्चैषा नृपो रुचेत् पूर्ववृत्तिञ्च पालयेत् ॥ १८५ ॥
इति सन्विहृतिरुक्तप्रकरणम् ॥

गृहीतवेतनं कर्म त्यजन् द्विगुणमावहेत् ।
अगृहीते स्म दाप्यो भृत्यैरक्ष्य उपस्कर ॥ १८६ ॥
दाप्यस्तु दयम भाग वीणिय्यपशुशसत ।
अनिश्चित्य भृतिं यस्तु कारयेत् स महीचिता ॥ १८७ ॥
देश कालञ्च योऽतीयात् स्नाभं कुर्याच्च योऽन्यथा ।
तत्र सप्तात् स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ १८८ ॥
यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।
उभयोरपरमाध्यञ्चेत् साध्वे कुर्यादयथाश्रुतम् ॥ १८९ ॥
अराजदैविकं नष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाहकः ।
प्रस्थानविघ्नकृच्चैव प्रदाप्यो द्विगुणां भृतिम् ॥ २०० ॥
प्रकान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि सत्यजन् ।
भृतिमर्हपथे सर्वां प्रदाप्यस्याजकोऽपि च ॥ २०१ ॥
इति वेतनादानप्रकरणम् ।

गृहीतभृतिप्रदेशे सभिकः पञ्चकं गतम् ।
गृहीतयावृत्तिकित्वाटितरादगक गतम् ॥ २०२ ॥
स मम्यकूपानितो दद्याद्राजे भागं यथाश्रुतम् ।
जितसुद्रयाज्ञयेत्तत्र दद्यात् सत्यं यवः सप्तमी ॥ २०३ ॥
प्राप्ते नृपतिना भागे प्रगिह्ये धूर्णमण्डले ।
जितं समभिके न्यागे दापयेद्वन्यया नतु ॥ २०४ ॥

द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिद्धं निर्वासा कूटाक्षीपधिदेविनः ॥२०५॥
 दूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिदूयते समाह्वये ॥ २०६ ॥
 इति दूतसमाह्वयाख्यं प्रकरणम् ।

सत्यांसत्यान्यथास्त्रोलेन्यूनान्द्रिवरोगिण्याम् ।
 क्षेपं करोति चेद्दण्ड्यः पणानर्द्धतयोदय ॥ २०७ ॥
 अभिगन्तास्मि भगिनीं मातर वा तवेति च ।
 शपनां दापयेद्राजा पञ्चविंगतिक दमम ॥ २०८ ॥
 अर्थाधमेप द्विगुण परस्त्रीपूतमेपु च ।
 दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णं ज्ञात्युन्नराधरे ॥ २०९ ॥
 प्रातिलोम्यापवादिषु द्विगुणास्त्रिगुणा दमा ।
 वर्णानामानुलोम्येन तस्मादर्द्धार्द्धहानित ॥ २१० ॥
 बाहुश्रीवानेवसक्थिविनाशे वाचिके दम ।
 शत्वस्तदर्द्धिकं पादनामाकर्णं करादिषु ॥ २११ ॥
 अगस्तसु वदनेवं दण्डनीषः पणान् दय ।
 तथा शक्तः प्रतिभुवं दाप्य क्षेमाय तस्य तु ॥ २१२ ॥
 पतनीये कृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
 उपजातकयुक्ते तु दाप्य प्रथमसाहसम् ॥ २१३ ॥
 त्रैविश्वतृमृदेयानां क्षेप उत्तमसाहसः ।
 मध्यमी ज्ञातिपूगानां प्रथमी यामदेशयोः ॥ २१४ ॥
 इति याक् पारुष्यप्रकरणम् ॥

असाचिकहते चिह्नैर्युक्तिभियागमेन च ।
 द्रष्टव्यी वप्रवहारस्तु कूटचिह्नकृतीभयात् ॥ २१५ ॥
 भस्मपङ्कजस्यर्शं दण्डो दशपणं स्मृत ।
 अमेध्यपांश्विनिष्ठृतस्पर्शने द्विगुणस्तत ॥ २१६ ॥
 समेष्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणान्तमेषु च ।
 हीनेष्वर्द्धदमो मोहमदादिभिरदण्डनम ॥ २१७ ॥
 विप्रपीडाकरं छेद्यमङ्गमब्राह्मणस्य तु ।
 उद्गूर्णं प्रथमो दण्डं सस्यर्शं तु तदर्द्धिकं ॥ २१८ ॥
 उद्गूर्णं हस्तपादे च दशविगतिकौ दमौ ।
 परस्परन्तु सर्वेषां शस्त्रे मध्यमसाहसम ॥ २१९ ॥
 पादकेशशुककरोल्लुब्धनेषु पुणान् दश ।
 पीडाकर्षाशकाविष्टपादाध्यासे शतं दम ॥ २२० ॥
 शोणितेन विना दुःखं कुर्वन् काष्ठादिभिर्नर ।
 हाविगतं पणान् दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽष्टल ॥ २२१ ॥
 करपाददतोभङ्गे ष्छेदने कर्णनासयो ।
 मध्यो दण्डो व्रणो ज्वेदे मृतकम्पहते तथा ॥ २२२ ॥
 चेष्टाभोजनयाग्रीधेनेत्यादिप्रतिभेदने ।
 कन्धरावाहुसकथ्याश्च भङ्गे मध्यमसाहस ॥ २२३ ॥
 एकं घृतां वह्नाश्च यथोक्ताद्द्विगुणो दम ।
 कलहापहतं देयं दण्डस्य द्विगुणं स्मृत ॥ २२४ ॥
 दुःखमुत्पादवेद्यन्तु स मसुत्यानजुग्ययम् ।
 टाप्यो दण्डस्य यो यस्मिन् कल्पे समुदाहृत ॥ २२५ ॥
 अभिवाते तवाश्लेष्टे भेदे कुट्यावपातने ।
 पणान् दाप्य पञ्च दश विंगतिस्तदुदयं तथा ॥ २२६ ॥

दु खोत्पादि गृहे द्रव्यं क्षिपन् प्राणहरस्तथा ।
 षोडशाय पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमं द्रमम् २२७
 दु खे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा न
 दण्डं क्षुद्रपशूनाञ्च द्विपणप्रभृतिक्रमात् ॥ २२८ ॥
 लिङ्गस्य च्छेदने मृत्यौ मध्यमो मृत्यमेव च ।
 महापशूनामेषु स्थानेषु द्विगुणो दमः ॥ २२९ ॥
 प्ररोहिशाखिनां शाखास्तन्मसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्दुमाणाञ्च विशतेर्द्विगुणोदमः ॥ २३० ॥
 चैत्यश्मशानसीमासु पुण्यस्थाने सुरालये ।
 जातद्दुमाणां द्विगुणो दमो वृक्षेऽथ विश्रुते ॥ २३१ ॥
 गुल्मगुच्छक्षुपलताप्रतानीपधिवीरुधाम् ।
 पूर्वसृतादृष्टदण्डं स्थानेषूक्तेषु कर्त्तव्ये ॥ २३२ ॥
 इति दण्डपाठ्यप्रकरणम् ॥

सामान्यद्रव्यप्रसभहरणात् साहसं स्मृतम् ।
 तन्मूल्याद्द्विगुणो दण्डो निरुवे तु चतुर्गुणम् ॥ २३३ ॥
 य साहसं कारयति स दाप्यो द्विगुणं दमम् ।
 यथैवमुक्ताह दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २३४ ॥
 अर्घ्याक्रोशातिक्रमकृद्भ्रातृभार्याप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्वाप्रदाता च समुद्रगृहभेदहृत् ॥ २३५ ॥
 सामन्तकुनिकादीनामपजारस्य कारकः ।
 पञ्चागत्पर्णिको दण्ड एवामिति विनियय ॥ २३६ ॥
 अकार्षे च विक्रीष्टा चण्डालयोत्तमान् स्पृशन् ॥ २३७ ॥

शूद्रः प्रव्रजितानाञ्च दैवे पित्रे च भोजकः ।

शुभ्रं शपथं कुर्वन्नयोग्योऽयोग्यकर्मकृत् ॥ २२८ ॥

दृपक्षुद्रपशूनाञ्च पु स्वस्य प्रतिघातकृत् ।

साधारणसत्रापलापी दासीगर्भविनाशकृत् ॥ २२९ ॥

पितृपुत्रभ्रष्टभ्रातृदम्पत्याचार्यगिष्यका ।

एषामपतितान्योऽन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ २३० ॥

इति साहसप्रकरणम् ॥

वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।

विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दण्ड ॥ २४१ ॥

पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणा विपणो दम ।

अन्तरे च तयोर्धं स्यात्तस्यापत्रष्टगुणो दम ॥ २४२ ॥

तुलागालनमानानां कूटकद्राणकमत्र च ।

एभिश्च व्यवहर्त्ता य स दापरो दण्डमुत्तमम् ॥ २४३ ॥

अकूटं कूटकं व्रते कूटं यथापत्रकूटकम् ।

स नाणकपरीक्षी तु दापत्र उत्तमसाहसम् ॥ २४४ ॥

भिषङ्मिथ्याचरन् दापत्रस्तिथ्येष्टु प्रथमं दमम् ।

मानुषे मध्यमे राजमानुषेपूतमं दमम् ॥ २४५ ॥

अवन्ध्यं यद्य बध्नाति वन्ध्यं यद्य प्रमुञ्चति ।

अप्राप्तव्ययहारश्च स दापरो दण्डमुत्तमम् ॥ २४६ ॥

मानिनं तुलया वापि योऽगमटमकं हरित् ।

दण्डं स दापरो द्विगतं वही हानां च कथ्यते ॥ २४७ ॥

भेषजयेहमवणगन्धधान्यगुडादिषु ।

पक्षेपु पक्षिपन् ह्रीन पणान् दापत्रमु पीदग ॥ २४८ ॥

मृच्चर्ममणिसूत्रायःकाष्ठवल्कलवाससाम् ।
 अजातौ जातिकरणे विक्रीयाष्टगुणो दमः ॥२४८ ॥
 समुद्रपरिवर्तं च सारभाण्डं च कृत्रिमम् ।
 आधानं विक्रयं वापि नयतो दण्डकल्पनां ॥ २५० ॥
 भिन्ने पणे तु पञ्चाशत् पणे तु शतमुच्यते ।
 द्विपणे द्विशतो दण्डो मूल्यवृद्धौ च वृद्धिमान् ॥ २५१ ॥
 सम्भूय कुर्वतामर्धं सबाधं कारुशिल्पिनाम् ।
 अर्धस्य क्वास वृद्धिं वा जानतां दम उत्तमः ॥ २५२ ॥
 सम्भूय वणिजां पण्यमनर्धेणोपरुन्धताम् ।
 विक्रीणतां वा विहितो दण्ड उत्तमसाहस ॥ २५३ ॥
 राजनि स्यापप्रते योऽर्धं प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निःस्रवस्त्रादावणिजा लाभकृत् स्मृतः ॥२५४ ॥
 स्वदेशपण्ये तु शतं वणिग्गृह्णीत पञ्चकम् ।
 दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी ॥ २५५ ॥
 पण्यस्योपरि संख्याप्य व्ययं पण्यसमुद्भवम् ।
 अर्धोऽनुग्रहकृत् कार्य्यः क्र तुर्विक्र तुरैव च ॥ २५६ ॥
 गृहीतमूल्यं य पण्यं क्रैतुर्नैव प्रयच्छति ।
 सोदयं तस्य दापरोऽसौ दिग्ग्लानं वा दिशागतः ५७
 विक्रीतमपि विक्रयं पूर्वको तर्क्यगृह्णति ।
 हानियेत् क्रैतुदोषेण क्रैतुरैव हि मां भवेत् ॥२५८ ॥
 राजदेवोऽप्रधातेन पण्ये दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रैतुरेयासौ याचितमप्राप्रयच्छत ॥ २५९ ॥
 अन्यहस्तो च विक्रीतं दुष्टं वाऽदुष्टवद् यदि ।
 विक्रीणीते दमस्तस्य मूलग्राह्यु दिगुणो भवेत् ॥ २६० ॥

- घयं वृद्धिञ्च वणिजा पण्यानामविजानता ।
 क्रीड्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् पद्भागदण्डभाक् २६१
 इति विक्रयासम्प्रदानप्रकरणम् ॥

- समवायेन वणिजां लाभायं कर्म कुर्वताम् ।
 लाभालाभी यथाद्रव्यं यथावा सम्बिदा कृतौ ॥ २६२ ॥
 प्रतिपिद्धमनादिष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितम् ।
 स तद्दद्याद्विभवाच्च रक्षितादशमांशभाक् ॥ २६३ ॥
 • अर्घप्रक्षेपणादिंशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।
 व्यासिद्धं राजयोग्यञ्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ २६४ ॥
 मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्यानादपासरन् ।
 टापस्वष्टगुणं यद्य सवराजकथविक्रयी ॥ २६५ ॥
 तरिकः खलजं शुल्कं गृह्णन् दाप्यः पणान् दश ।
 ब्राह्मणप्रातिवेश्यानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २६६ ॥
 देगान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायादवान्धवाः ।
 ज्ञातयो वा हरेयुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ २६७ ॥
 जिघ्रं त्यजियुर्निर्लाभमगत्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराग्यात ऋत्विक् कर्षकाकर्मिणां ॥ २६८ ॥
 इति सभायसमुत्थानम् ॥

- ग्राहकैर्गृह्यते चोरो लोभेणाय पदेन वा ।
 पूर्वकर्मापराधी च तथा चासुहर्षांसक ॥ २६९ ॥
 अन्येऽपि गृह्या याद्या शान्तिनामादिगिर्यैः ।
 दूरतदीपानसन्नाय शुष्कभिद्रमुत्पन्नाः ॥ २७० ॥

परद्रव्यगृहणाच्च प्रच्छका गूढचारिणः ।
 निराया व्यवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ २७१ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्येण नात्मानं चेद्दिशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ २७२ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्द्विविधैर्बन्धैः ।
 सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ २७३ ॥
 घातिनिऽपहृते दोषो ग्रामभक्तुं रनिर्गते ।
 विधीतभक्तुंस्तु पथि चोरीदत्तं रवीतके ॥ २७४ ॥
 स्वसीम्नि दद्याद् यामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ।
 पञ्चग्रामी वह्निःक्रीडादयमाम्यथवा पुनः ॥ २७५ ॥
 वन्दियाहांस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ।
 प्रसह्यघातिनथैव शूलमारोपयेन्नरान् ॥ २७६ ॥
 उत्क्षेपकपत्त्रिभेदौ करसन्दंशहीनकौ ।
 कार्येण द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ॥ २७७ ॥
 क्षुद्रमध्यमहा द्रव्यहरणे सारतीक्ष्णः ।
 देशकालवयःशक्तिं संचिन्त्य दण्डकर्मणि ॥ २७८ ॥
 भक्तावकाशाग्न्युदकमन्त्रोपकरणवप्रयान् ।
 दत्त्वा चौरस्य हस्तुर्वा जानतो दम उत्तमः ॥ २७९ ॥
 शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः ।
 उत्तमो याऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ॥ २८० ॥
 विप्रदुष्टां कृत्स्नञ्चैव पुरुषस्त्रीमगर्भिणोम् ।
 सेतुभेदकरीक्षाप्सु गिलां बद्धा प्रवेशयेत् २८१ ॥
 विषान्निदां पतिगुरुनिजापत्यप्रमापिणोम् ।
 विकर्णकरनाभौर्धौ कृत्वा भोभिः प्रमापयेत् ॥ २८२ ॥

- अविज्ञातहतस्याशु कालहं सुतवान्धवा ।
प्रष्टव्या योपितयाम्य परपुंसि रताः पृथक् ॥ २८३ ॥
स्त्रीद्रवप्रवृत्तिकामो वा केन वायं गतः सह ।
मृत्युदेशसमासन्नं पृच्छेद्वापि जनं शनेः ॥ २८४ ॥
चेत्तवेषमवनग्रामविवीतखलदाहका ।
राजपत्न्यभिगामो च दग्धप्रासु कटाग्निना ॥ २८५ ॥

इति स्तौत्रप्रकरणम् ॥

पुमान् संग्रहणे याज्ञः केशोकेषि परस्त्रियाः ।

- सद्यो वा कामजैधिक्ले प्रतिपत्तौ द्वयोस्तथा ॥ २८६ ॥

नीवीस्तनप्रावरणसक्धिकीशाभिमर्शनम् ।

आदेशकालसम्भाषं सदैकस्थानमेव च ॥ २८७ ॥

स्त्रीनिषेधे शतं दद्याद्द्विगतन्तु दमं पुमान् ।

प्रतिषेधे द्वयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ॥ २८८ ॥

स्वजातावुत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ।

प्रातिलोम्ये बधः पुंसः स्त्रीणां नामादिकर्त्तनम् ॥ २८९ ॥

अलङ्घ्यतां हरन् कन्यासुत्तमस्वन्यथाधमम् ।

दण्डं दद्यात् सवर्णासु प्रातिलोम्ये बधः स्मृतः ॥ २९० ॥

सकामास्वनुलोमासु न दीपस्वन्यथा दमः ।

द्रूपणे तु करच्छेद उत्तमायां बधस्तथा ॥ २९१ ॥

गतं स्त्रीद्रूपणे दद्याद् द्वे तु मिथ्याभिर्शंसने ।

पशून् गच्छन् शतं दाप्यो हीनां स्त्रीं गाय मध्यमम् ॥ २९२ ॥

अवरुद्दासु दासीषु सुजिप्यासु तथैव च ।

गम्यास्वपि पुमान् दाप्यः पञ्चाशत् पणिकं दमम् ॥ २९३ ॥

प्रसह्य दास्यभिर्गजे दण्डो दण्डपणः स्मृतः ।

बहूनां यद्यकामासी चतुर्विंशतिकः पृथक् ॥ २९-४ ॥
 गृहीतवेतना वेश्या नेच्छन्ती द्विगुणं वहेत् ।
 अगृहीते समं दाप्य पुमानप्येवमेव च ॥ २९-५ ॥
 अयोनी गच्छती योषां पुरुषं वापि मोहन्तः ।
 चतुर्विंशतिकी दण्डस्तथा प्रव्रजितागमे ॥ २९-६ ॥
 अन्याभिगमने त्वङ्गत्र कुवञ्चनेन प्रवासयेत् ।
 शूद्रस्तथान्य एव स्यादन्त्यसत्रार्यागमे बधुः ॥ २९-७ ॥
 इति स्त्रीसंग्रहप्रकरणम् ॥

उन दाप्यधिकं वापि लिखेद् यो राजशासनम् ।
 पारदारिकचोर वा सुहृतो दण्ड उत्तमः ॥ २९-८ ॥
 अभक्ष्येण द्विजं दूष्यन् दण्ड्य उत्तमसाहसम् ।
 क्षत्रियं मध्यमं वैश्यं प्रथमं शूद्रं महेकम् ॥ २९-९ ॥
 कूटस्वर्णवावहारी निमासस्य च विक्रयी ।
 त्रयङ्गहीनस्तु कर्त्तव्यो दाप्यश्चोत्तमसाहसम् ॥ ३०० ॥
 चतुष्पादकृती टोपो नापैहीति प्रजल्पत ।
 काष्ठलोद्रेषु पापाणवाहुयुग्यकृतस्तथा ॥ ३०१ ॥
 च्छिन्नमेतन्न यानेन तथा भग्नयुगादिना ।
 पद्माक्षैशपसरता हिंसने स्याद्यदोपभाक् ॥ ३०२ ॥
 यत्को ह्यमोक्षयन् स्वामी दंष्ट्रिणा श्रुक्रिष्ठां तथा ।
 प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुटे द्विगुणं ततः ॥ ३०३ ॥
 जारं चौरित्वभिवदन् दाप्य पञ्चगतं दमम् ।
 उपनीयधनं मुहूर्त्तदेवाटगुणीकृतम् ॥ ३०४ ॥
 राज्ञोऽनितप्रसादं तस्यैवास्त्रीगककारणम् ।

तन्मन्त्रस्य च भेत्तार जिह्वां छित्त्वा प्रवासयेत् ॥ १०५ ॥
 मृताङ्गलम्नविक्रोतुर्गुरोस्माडयितुस्तथा ।
 राजयानासनारोढुर्दण्ड उत्तमसाहस ॥ १०६ ॥
 द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेयकृतस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रसं जीवतोऽष्टयती दम ॥ १०७ ॥
 दुष्टैः पास्तु पुनर्दृष्ट्वा व्यवहारान्नृपेण तु ।
 सृभ्या सजयिनो दण्ड्या विवादाद्द्विगुण दमम् ॥ १०८ ॥
 यो मन्येताजितोऽस्तीति न्यायेनापि पराजित ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्द्विगुण दमम् ॥ १०९ ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतोवरुणाय तम ।
 निवेद्य दद्याद्द्विप्रेभ्य स्वयं त्रिंशद्गुणोक्ततम ॥ ११० ॥
 ॥ इति त्रयोयाज्ञवल्करोये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्याय ॥

जनद्विर्षं निखनेन कुर्व्यादुदक तत ।
 आश्रयानादतुब्रज्य इतरो ज्ञातिभिर्हत ॥ १ ॥
 यमस्त यमी गाथा जपद्भिलौकिकाग्निना ।
 स दग्धव्र उपेतये दाहिताग्न्याहृतार्थवत् ॥ २ ॥
 सप्तमाहयमाहापि ज्ञातयोऽभ्युपयन्त्यप ।
 अपन शोशुचदधमनेन पितृदिडमुखा ॥ ३ ॥
 एव मातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रिया ।
 कामोदक सखिप्रत्तास्वस्वीतश्शुर्त्विजाम् ॥ ४ ॥
 सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदक नामगोत्रेण वाग्यता ।
 न ब्रह्मचारिण कुर्व्युदक पतितास्तथा ॥ ५ ॥
 पापण्ड्रनाश्रिता स्तेना भर्तृघ्न कामगादिका ।

सुराप्य आत्मत्यागिन्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६ ॥
कृतोदकान् संसृतीर्णान् सुदुशाहलसंस्थितान् ।
घातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७ ॥
मानुष्ये कदलीकम्बनिःसारं सारमांगुणम् ।
यः करोति स संमृद्धो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ८ ॥
पञ्चधा सन्नृतः कायो यदि पञ्चलमागतः ।
कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तत्र का परिवेदना ॥ ९ ॥
गन्तौ वसुमती नाशसुदधिर्देवतानि च ।
केनप्रस्यः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ १० ॥
श्वेषाशु बान्धवैर्मुक्तं प्रेती सुहृत्ते यतोऽवयः ।
अतो न रोदितव्यन्तु क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥ ११ ॥
इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहं बालपुरःसराः ।
विदश्य निम्बपत्राणि नियताहारि वैश्मनः ॥ १२ ॥
आचम्याग्न्यादिसलिचं गोमयं गौरसर्पपान् ।
प्रविशेयुः समालभ्य दक्षाश्मनि पदं शनैः ॥ १३ ॥
प्रवेशनादिकं कर्म प्रेतसंस्मर्शिनामपि ।
इच्छतां तत्क्षणाच्छूदिं प्ररीषां स्नानसंयमात् ॥ १४ ॥
आचार्यपितृपाध्यायान्निष्ठं त्यापि व्रती व्रती ।
सकटात् न चाश्रीयात्तत्र तैः सह संयमेत् ॥ १५ ॥
क्रीतसन्धाशना भूमौ सपेयुस्ते पृथक् पृथक् ।
विष्यद्ग्राहता देवं प्रेतायान्नं दिनमयम् ॥ १६ ॥
जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं चीरय्य मृत्तये ।
प्रेतामोपासनाः कार्याः क्रियाय नृतिदर्शनात् ॥ १७ ॥
द्विराचं दयराजं वा प्रावनामोषमुच्यते ।

१८. जनद्विवर्षमुभयोः सूतकं मातुरेव हि ॥ १८ ॥
 पित्रोस्तु सूतकं मातुलदस्तुगदर्शनाद् ध्रुवम् ।
 तदहर्न प्रदूषेत पूर्वेपां जन्मकारणात् ॥ १९ ॥
 अन्तरा जन्ममरणे शेषाहाभिर्विशुद्धप्रति ।
 गर्भस्त्रावे मांसतुल्यानिगाः शुद्धिस्तु कारणम् ॥ २० ॥
 हतानां नृपगोविप्रै रन्वक्षन्नात्मघातिनाम् ।
 प्रोषिते कालशेषे स्यात् पूर्णं दत्तोदकं शुचि ॥ २१ ॥
 चक्षस्य हादशाहानि विश्वं पञ्चदशैव तु ।
 त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्धं न्यायवर्तिनः ॥ २२ ॥
 आदन्तजन्मनः सद्य आचूडान्ने शिकी स्मृता ।
 विराजमाव्रता देशाद्दशराजमतः परम् ॥ २३ ॥
 अहस्वदत्तकन्यास्तु बालेषु च विशोधनम् ।
 शुर्बन्तेवास्यनूचानमातुलशोत्रियेषु च ॥ २४ ॥
 अनोरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च ।
 निवासराजनि प्रेते तदहं षड्विकारणम् ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणेनानुगन्तव्यो न शूद्रो न दिवः क्षचित् ।
 अनुगम्यान्मसि स्नात्वा स्रष्ट्वाग्निं घृतामुक् शुचि ॥ २६ ॥
 महीपतीनां नाशोव हतानां विदुरता तथा ।
 गोब्राह्मणार्थं संगामे यस्य चेच्छति भूमिपः ॥ २७ ॥
 ऋत्विजां दीक्षितानाञ्च यज्ञियं कर्म कुर्वताम् ।
 सत्रिनतिवद्वाचारिदाष्टवद्भविदां तद्वा ॥ २८ ॥
 दाने विवाहे यज्ञे च सपामे देशविभवे ।
 आप्त्यापि च कटायां सद्यः शौचं विधीयते ॥ २९ ॥
 उदक्यांशौचिभिः सायात् संस्पृष्टस्ते दपम्युयेत् ।

अश्लिङ्गानि जपेच्चैव सावित्रीं मनसा सहत् ॥१०॥
 कालोऽग्निः कर्मं सृष्टायुमनोज्ञानं तपो जलम् ।
 पद्यात्तापो निराहारः सर्वोऽमी शुद्धिहेतवः ॥ ११ ॥
 अकार्यकारिणां दानं वेगो नद्यासुं शुद्धिस्तु ।
 गोघ्नस्य सृष्टं तोयञ्च सन्यासो वै द्विजकृणाम् ॥१२॥
 तपोवेदविदां क्षान्तिर्विदूषां वर्षांशो जलम् ।
 जपं प्रच्यव्रपापानां मनसः सत्यमुच्यते ॥ १३ ॥
 भृतात्मनरूपो विद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनम् ।
 क्षेत्रज्ञस्थेश्वरज्ञानाद्दिशुद्धिं परमा मता ॥ १४ ॥
 इत्यथौचप्रकरणम् ॥

त्रात्रैण कर्मणा जीवेद्दिशा वाप्यापदि द्विजैः ।
 निस्तीर्थं तामथात्मानं पावयित्वा न्यसेत् पथि ॥१५॥
 फलोपलक्षीमसोममनुष्यापूपवीरुध ।
 तिलोदनरसक्षारान् दधि घोरं घृतं जलम् ॥ १६ ॥
 शस्तासयंमधूर्च्छिष्टमधलाचाय वहिषः ।
 सृष्टमैपुष्यकुतपकेशतनुधिपेक्षितौ ॥ १७ ॥
 कौशेयनीललवणमांसेकशफसीरुक्षान् ।
 शाकाद्रीपधिपिण्याकपण्यगन्धान्त्यैव च ॥ १८ ॥
 वैश्यवृत्त्यापि जीवन्तो विक्रीणीत दाढाचन ।
 धर्मार्थं विक्रयं नैयाग्निनाधान्येन तत्समाः ॥ १९ ॥
 साक्षान्वणमांसानि पतनीयानि विक्रये ।
 पयोदधि च मद्यञ्च हीनवर्णकराणि च ॥ २० ॥
 आपहतं सम्प्रगृह्णन् भुञ्जानो वा यतस्ततः ।

न लिप्येतेनसा विप्रोज्ज्वलनार्कसमी हि सः ॥ ४१ ॥

हृषिः शिल्पं भृतिर्विद्या कुसीदं शकटं गिरिः ।

सेवाऽनूपं नृपो भैद्यमापत्तौ जीवनानि तु ॥ ४२ ॥

वुभुक्षितस्त्रग्रहं स्थित्वा धान्यमन्नाह्मणाहरेत् ।

प्रतिगृह्य तदाख्येयमभियुक्तेन धर्मतः ॥ ४३ ॥

तस्य वृत्तं कुलं शीलं श्रुतमध्ययनं तपः ।

प्रात्वा राजा कुटुम्बञ्च धर्मग्रां वृत्तिं प्रकल्पयेत् ॥ ४४ ॥

इत्यापहर्म्मप्रकरणम् ॥

— / —

सुतविन्द्यस्तपद्वीकस्तया वानुगतो वनम् ।

वानप्रस्थो ब्रह्मचारी सारिन् सोपासनी व्रजेत् ॥ ४५ ॥

अफालकृष्टे नाम्नींश्च पिष्टदेवातिथींस्तथा ।

मृत्यांस्तु तर्पयेत् श्मश्रुजटालोमभृदात्मवान् ॥ ४६ ॥

अङ्गो मासस्य पक्षां वा तथा संवत्सरस्य या ।

अयस्य सञ्चयं कुर्यात् कृतमाश्रयुजे त्वजेत् ॥ ४७ ॥

दान्तस्त्रिपवणस्त्रायी निवृत्तश्च प्रतिगृह्यात् ।

स्वाध्यायवान् दानशीलः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ ४८ ॥

दन्तो सूखनिकः कालपक्वाग्री वाऽश्मकुट्टकः ।

श्रोतं श्रात्तं फलस्त्रेहेः कर्म कुर्यात् क्रियान्तथा ॥ ४९ ॥

षान्द्रांगणैर्नयेत्कालं कृष्टैर्ध्वा वसयेत्सदा ।

पक्षे गते वाप्यश्रीयान्नामे वाऽहनि या गते ॥ ५० ॥

म्वप्याद्भूमौ पक्षीरालौ दिवा संप्रपदैर्नयेत् ।

म्यानासनविहारैर्ध्वा योगाभ्यामेन वा तथा ॥ ५१ ॥

श्रीमे पश्चाग्निमध्यम्यो वर्षासु स्वस्थित्नेगयः ।

आर्द्रवासास्तु हेमन्ते शक्त्या वापि तपश्चरेत् ॥५२॥
 यः कण्ठकैर्वितुदति चन्दनैर्यथ लिम्पति ।
 अक्रुद्धोऽपरितुष्टश्च समस्तस्य च तस्य च ॥ ५३ ॥
 अग्नीन् वापरात्मसात् कृत्वा वृक्षावासी मित्ताशनः ।
 धानप्रस्थमृहेष्वेव यात्रार्थं भैक्षमाचरेत् ॥५४॥
 ग्रामादाहृत्य वा यासानष्टौ भुञ्जीत वाग्यतः ।
 वायुभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेदावर्षसंचघात् ॥ ५५ ॥
 इति वानप्रस्थप्रकरणम् ॥

घनादृग्गृहाद्वा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदक्षिणाम् ।
 प्राजापत्यां तदन्ते तानग्नीनारोप्य चात्मनि ॥५६॥
 अधीतवेदो जपकृत् पुत्रवान्वदोऽग्निमान् ।
 शक्त्या च यन्नकृन्मोचे मनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥५६॥
 सर्वभूतहितः शान्तस्त्रिदण्डी सकमण्डलुः ।
 एकारामः परित्यज्य भिक्षार्थी ग्राममाश्रयेत् ॥५७॥
 अप्रमत्तश्चरेन्नैव सायाह्ने नाभिलक्षितः ।
 रहिते भिक्षुकैर्षामि यात्रामात्ममलोलुपः ॥ ५८ ॥
 यति पात्राणि मृहेषु दावलांबुमयानि च ।
 सन्निलैश्चुद्धिरेतेषां गोवालैश्चावघर्षणात् ॥ ६० ॥
 सन्निरुध्येन्द्रियग्रामं रागद्वेषौ विहाय च ।
 भयं हृत्वा च भृतानाममृती भवति द्विजः ॥ ६१ ॥
 कर्त्तव्याशयंशुद्धिस्तु भिक्षुकेण विशेषतः ।
 ज्ञानीत्पत्तिनिमित्तत्वात् स्वातन्त्र्यकरणाय च ॥६२॥
 अर्वेष्ट्यागर्भवासाय कर्मजा गतयस्तथा ।

आधयो व्याधयः क्लेशा जरारूपविपर्ययाः ॥ ६२ ॥

भवो जातिसहस्रेषु प्रिया प्रियविपर्ययः ।

ध्यानयोगेन सम्पश्येत् सूक्ष्म आत्मात्मनि स्थितः ॥ ६३ ॥

नृश्वमः कारणं धर्मं क्रियमाणो भवेद्वि स ।

अती यदरत्ननोऽपथ्यं परस्य न तदाचरेत् ॥ ६५ ॥

सत्यं मस्तेयमक्रोधोद्गीः शौच धीर्धृतिर्दमः ।

संयतेन्द्रियता विद्या धर्मः सर्व उदाहृतः ॥ ६६ ॥

इति यतिप्रकरणम् ॥

निःसरन्ति यथा लोहपिण्डान्त्स्नात् स्फुलिङ्गकाः ।

सकाशादात्मनस्तद्ददात्मानं प्रभवन्ति हि ॥ ६७ ॥

तत्वात्मा हि स्वयं किञ्चित् कर्म किञ्चित् स्वभावतः ।

करोति किञ्चिद्भ्यासाद्यन्माधर्मोभयात्मकम् ॥ ६८ ॥

निमित्तमक्षरः कर्त्ता बीहा ब्रह्म गुणी वगी ।

अज शरीरग्रहणात् स जात इति कीर्त्तते ॥ ६९ ॥

सर्गादौ स यथाकाशं वायुं व्योतिर्जलं महीम् ।

सृजत्येजोत्तरगुणांस्तथादत्ते भवत्यपि ॥ ७० ॥

आहुत्वाप्रायते सूर्यं क्त्वाद्दृष्टिरथोपधिः ।

तद्द्रव रसरूपेण शुक्लत्वमुपजच्छति ॥ ७१ ॥

क्त्वोष्णं सयोगे सयोगे विशुद्धे शुक्लगीणिते ।

पञ्चधातुं स्रवं पठ आदत्ते युगपत् प्रभुः ॥ ७२ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमार्गं सर्वं धृतिः ।

धारणा प्रेरणा दुःखमिच्छाहंकार एव च ॥ ७३ ॥

प्रयत्न आकृतिर्वर्ण चरदो सो भवाभयो ।

तस्यैतदात्मजं सर्वमनादेरादिमिच्छत ॥ ७४ ॥
 प्रथमे मासि सक्लेदमूतो धातुविमूर्च्छितः ।
 मास्यर्बुद द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युतः ॥ ७५ ॥
 आकाशाक्लाघवं सौक्ष्म्यं शब्दं श्रोत्रं घ्राणादिक्रम ।
 वायोस्तु स्पर्शनं चेष्टां ध्यूहनं रीच्यमेव च ॥ ७६ ॥
 पित्तात्तु दर्शनं पक्तिमोष्णं रूपं प्रकाशिताम् ।
 रसात्तु रसनं शैत्यं स्रेहं क्लेदं समार्द्धवम् ॥ ७७ ॥
 भूमिर्गन्धं तथा घ्राणं गौरव मूर्त्तिमेव च ।
 आत्मा गृह्णात्यजः सर्वं तृतीये स्पन्दते तत ॥ ७८ ॥
 दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ।
 वेरूपं मरणं वापि तस्मात् कार्यं प्रियं स्त्रिया ॥ ७९ ॥
 स्थैर्यं चतुर्थे त्वङ्गानां पञ्चमे शोणितोद्भवः ।
 षष्ठे बलस्य वर्णस्य नखरोम्नाञ्च सम्भव ॥ ८० ॥
 मनस्यैतन्ययुक्तोऽसौ नाडीच्चायुशिरायुतः ।
 सप्तमे चाष्टमे चैव त्वडमासस्मृतिमानपि ॥ ८१ ॥
 पुनर्द्वात्रीं पुनर्गर्भभोजस्तस्य प्रधावति ।
 अष्टमे मास्यतो गर्भो ज्ञात प्राणैर्विधुजप्रते ॥ ८२ ॥
 नवमे दशमे वापि प्रबलैः स्रुतिमारुतैः ।
 नि सार्यते वाण इव यन्त्रच्छिद्रेण सज्वर ॥ ८३ ॥
 तस्य वोढा शरीराणि पट्वचो धारयन्ति च ।
 षडङ्गानि तथास्त्राञ्च सह पद्यां शतलयम् ॥ ८४ ॥
 स्थानैः संज्ञं चतुःषष्टिर्दन्तावै विगतिर्नखा ।
 पाणिपादशलाकाश्च तासां स्थानचतुष्टयम् ॥ ८५ ॥
 पद्महस्तीनां द्वे पाण्ड्याङ्गुल्फेषु च चतुष्टयम् ।

चत्वार्यरत्रिकास्थीनि जह्वयोस्तावदेव तु ॥ ८६ ॥
 द्वे द्वे जानुकपोलोरुफलकांससमुद्भवे ।
 अधतालूपके श्रीणीफलके च विनिर्द्दिशेत् ॥ ८७ ॥
 भगास्त्रिकं तथा पृष्ठे चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 श्रीवा पञ्चदशास्त्रिं स्याज्जत्रे कैकं तथा हनुः ॥ ८८ ॥
 तन्मूले द्वे ललाटाक्षिगण्डे नासा घनास्थिका ।
 पार्श्वकास्यालकैः सार्धमवुद्वैश्च द्विसप्ततिः ॥ ८९ ॥
 ह्यौ शङ्खकौ कपालानि चत्वारि शिरसस्तथा ।
 उरः सप्तदशास्थीनि पुरुषस्यास्त्रिसंग्रह ॥ ९० ॥
 गन्धरूपरसस्पर्शशब्दाद्य विषया स्मृताः ।
 नासिका लोचने जिह्वा त्वक् श्रोत्र चेन्द्रियाणि च ॥ ९१ ॥
 हस्तौ पायुरुपस्थश्च वाक्पादौ चेति पञ्च वै ।
 कर्मेन्द्रियाणि जानीयात्मानस्यैवोभयात्मकम् ॥ ९२ ॥
 नाभिरोजोगुदं शुकं शोणितं शङ्खकौ तथा ।
 मूर्धांसकण्ठहृदयं प्राणस्यायतनानि तु ॥ ९३ ॥
 वपावसावहननं नाभिः क्लोमयकृत् प्लिहा ।
 क्षुद्रान्त्रं वक्रकौ वस्त्रिः पुरीषाधानमेव च ॥ ९४ ॥
 ग्रामाशयोऽथ हृदयं स्यूतान्त्रं गुदमेव च ।
 उदरञ्च गुदौ कौष्ठरौ विस्तारोऽयमुदाहृत ॥ ९५ ॥
 कर्णोन्तिके चाक्षिकूटे श्युनी कर्णपत्रकौ ।
 फणीं शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टाषोष्ठौ ककुन्दरे ॥ ९६ ॥
 वहण्यौ हृषण्यौ त्रकौ श्लेष्मसङ्घातजौ स्थानी ।
 उपजिह्वा म्फिची बाह्व जङ्घोरुपु च पिण्डिका ॥ ९७ ॥
 तालूदरं वलि शीर्षं चिवुके गन्धशुद्धिके ।

अथटथैवमेतानि स्थानान्यत्र शरीरके ॥ ८८ ॥
 अत्रिकर्णचतुष्कञ्च पञ्चस्तद्गदयानि च ।
 नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु ॥ ८९ ॥
 गिराः शतानि सप्तैव नवत्रायुशतानि च ।
 धमनीनां शते द्वे च पेशीं पञ्चशतानि च ॥ ९० ॥
 एकोनत्रिंशत्तत्राणि तथा नवशतानि च ।
 पट्पञ्चाशच्च जानीत गिरा धमनिसंज्ञिता ॥ ९१ ॥
 त्रयोस्र्चास्तु विज्ञेयाः श्मश्रुकेशाः शरीरिणाम् ।
 समीत्तरं मर्मगतं द्वे च सन्धिगते तथा ॥ ९२ ॥
 रोम्णां कोटयश्च पञ्चाशच्चतस्रः कोटय एव च ।
 सप्तपट्टिस्तथा लक्षाः सार्द्धाः स्त्रेदायनैः सह ॥ ९३ ॥
 वायवीयैर्विगच्छन्ते विभक्ताः परमाणवः ।
 यद्यप्येकोऽनुवेदैषां भावानासैव संस्थितिम् ॥ ९४ ॥
 रसस्य नव विज्ञेया जलस्याञ्जलयो दश ।
 सप्तैव तु पुरीषस्य रक्तस्थाष्टौ प्रकीर्त्तिताः ॥ ९५ ॥
 षट्श्लेष्मा पञ्च पित्तञ्च चत्वारो मूत्रमेव च ।
 वसात्रयो द्वौ तु मेदीमज्जैकोऽर्द्धन्तु मस्तके ॥ ९६ ॥
 श्लेष्मौलसस्तावदेव रेतसस्तावदेव तु ।
 इत्येतदस्विरं वर्षं यस्य मोक्षाय कृत्यसौ ॥ ९७ ॥
 हासपतिसहस्राणि हृदयादभिनि सृतां ।
 हितार्हितानामनाद्यस्तासां मध्ये शशिशभम् ॥ ९८ ॥
 मण्डलं तस्य मध्यस्य श्यामा दीप इवाक्षरः ।
 स ज्ञेयस्तं विदित्वेह पुनरायतने न तु ॥ ९९ ॥
 ज्ञेयं चारण्यकमहं यदादित्वादवाप्तवान् ।

योगशास्त्रं मत्प्रोक्तं ज्ञेयं योगमभीप्सता ॥ ११० ॥
 नैनन्यविषयं कृत्वा मनोबुद्धिश्चतीन्द्रियम् ।
 ध्येय आत्मा स्थितो योऽसी हृदये दीपवत् प्रभु ॥ १११ ॥
 यथाग्निधानेन पठन् सामगायमविश्रुतम् ।
 साकधानस्तदभ्यासात् पर ब्रह्माधिगच्छति ॥ ११२ ॥
 अपरान्तकमुक्षीपरं मद्रक्ष प्रकरीन्तथा ।
 श्रीवैष्णव सरोविन्दुमुत्तरं गीतकानि च ॥ ११३ ॥
 ऋत्वाधापाणिकादक्षविहिताब्रह्मगीतिका ।
 ज्ञेयमेतत्तदभ्यासकरणान्मोक्षसञ्चितम् ॥ ११४ ॥
 वीणावादनतत्त्वज्ञ श्रुतिजातिदिशारदः ।
 तालज्ञश्चाप्रयांसेन मोक्षमार्गं नियच्छति ॥ ११५ ॥
 गीतज्ञो यदिगीतेन नाप्नोति परम पदम् ।
 रुद्रस्यानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते ॥ ११६ ॥
 अनादिरात्मा कथितस्तस्यादिसु शरीरकम् ।
 आत्मनश्च जगत् सर्वं जगतयात्मसम्भवं ॥ ११७ ॥
 प्रकथमेतद्विमुञ्चाम सदेवासुरमानवम् ।
 जगदुद्धूतमात्मा च कथं तस्मिन् वदस्व न ॥ ११८ ॥
 उमोहजालमपाम्येह पुरुषो हृष्यते हि यः ।
 सहस्रकरपद्मेथ सूर्य्यपर्शो सहस्रक ॥ ११९ ॥
 स आत्मा चैव यज्ञश्च विश्वरूप प्रजापति ।
 विराज मोऽन्नरूपेण यज्ञत्वमुपगच्छति ॥ १२० ॥
 यो द्रव्यदेवतात्यागसम्भूतो रम उत्तम ।
 देवान् मन्तपरं स रमो यज्ञमान फलेन च ॥ १२१ ॥
 रायीष्य वायुना मोम नीयते रग्निगिशात ।

ऋग्यजुःसामविहितं सौरं धामोपनीयते ॥ १२४ ॥
 स्वमण्डलादसौ सूर्यः सृजत्यमृतमुत्तमम् ।
 यज्जम्भ सर्वभूतानामग्रनानग्रनात्मनाम् ॥ १२५ ॥
 तस्मादग्नात् पुनर्यज्ञः पुनरन्नं पुनः ऋतुः ।
 एवमेतदनाद्यन्तं चक्रं सम्परिवसते ॥ १२६ ॥
 अगादिरात्मा सम्भूतिरिद्यते नान्तरात्मनः ।
 समवायी तु पुरुषो मोहेष्वाह्वेयकर्मजः ॥ १२७ ॥
 सहस्रात्मा मया यो व आदिदेव उदाहृतः ।
 मुखबाह्वरूपज्ञाः स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रमम् ॥ १२८ ॥
 पृथिवी पादतस्तस्य गिरसा द्यौरजायत ।
 नडाः प्राणादिगः श्रोत्रात् सर्गाद्वायुर्मुखाच्छिखी ॥ १२९ ॥
 मनसश्चन्द्रमा जातश्चक्षुषश्च दिवाकरः ।
 जघनादन्तरीक्षञ्च जगच्च सचराचरम् ॥ १३० ॥
 प्रयद्येव स कथं ब्रह्मन् पापयोनिषु जायते ।
 ईश्वरः स कथं भावैरतिष्ठैः संप्रयुज्यते ॥ १३१ ॥
 करणैरन्वितस्यापि पूर्वज्ञानं कथञ्चन ।
 वेत्ति सर्वगतां कस्मात् सर्वज्ञोऽपि न वेदनाम् ॥ १३२ ॥
 उग्रन्व्यपदिस्थावरतां मनोवाक्कायकर्मजैः ।
 दीपैः प्रयाति जीवोऽयं भव योनिशतेषु च ॥ १३३ ॥
 अनन्ताश्च यथाभावाः शरीरेषु शरीरिणाम् ।
 रूपाण्यपि तथेवेह सर्वयोनिषु देहिनाम् ॥ १३४ ॥
 विपाक कर्मणां प्रेत्य केषाञ्चिदिह जायते ।
 इह चामुत्र वैकेषां भावस्तत्र प्रयोजनम् ॥ १३५ ॥
 परद्रव्याण्यभिधायं रुधा निष्ठानि विन्तयन् ।

वितथाभिनिवेगी च जायन्तेऽन्यासु योनिषु ॥ १३४ ॥
 ऐरुषोऽनृतवादी च पिशुन पुरुषस्तथा ।
 अनिवच प्रलापी च मृगपक्षिषु जायते ॥ १३५ ॥
 अदंतादानं निरतं परदारोपमेवक ।
 हिसकयाविधानेन स्त्रावरेष्वभिजायते ॥ १३६ ॥
 आत्मज्ञ शीघवान् दान्तकपस्त्री विजितेन्द्रिय ।
 धम्मं हृद्वेदविद्यावित् सात्त्विको देवयोनिषु ॥ १३७ ॥
 असत्काररतोऽधीरआरम्भी विषयी च य ।
 स राजगोमनुष्येषु मृतो जन्माधिगच्छति ॥ १३८ ॥
 मिद्रानु क्रूरकृद्भ्यानात्तिकोयाचकस्तथा ।
 प्रमादवान् भिन्नवृत्तो भवेत्तिय्यच्छु तामस ॥ १३९ ॥
 रजसा तमसा चैव समाविष्टो भ्रमग्रिह ।
 भावेरनिष्टैः संयुक्तं ससारं प्रतिपद्यते ॥ १४० ॥
 मलिनो हि यथादर्शोरूपालोकस्य न क्षम ।
 तथाऽविपक्षकरणं आत्मा ज्ञानस्य न क्षम ॥ १४१ ॥
 कटिर्दारी यथाऽपक्वे मधुरं सन् रसोऽपि न ॥
 प्राप्यते ह्यात्मनि तथा नापक्षकारणे क्षता ॥ ४२ ॥
 सर्व्यायया निजे देहे देही विन्दति वेदनाम् ।
 योगी मुक्तयः सर्व्यासां यो न चाप्नोति वेदनाम् ॥ ४३ ॥
 आकांक्षमिक्तं हि यथा घटादिषु पृथग्भवेत् ।
 तथाऽकेकोऽपरनेकस्य अलाभारिविर्वाशमान् ॥ ४४ ॥
 प्रह्लादानिस्ततेजासि जलं भुञ्जेति घातः ।
 इमे लोका एव चात्मा तजान् स चराचरम् ॥ ४५ ॥
 मृदंश्च मृदसंगो गार्त्तुग्भवारी यथा मृदम् ।

करोति लणमृत्काष्ठैर्गृहं वा गृहकारक ॥ १४६ ॥
 हेममात्रमुपादय रूपं वा हेमकारक ।
 निजलालासमायोगात् कोय वा कोशकारक ॥ १४७ ॥
 कारणान्वेवमादाय तासु तास्त्रिह यैर्निपु ।
 सृजत्यात्मानमात्मा च सम्भूय करणानि च ॥ १४८ ॥
 महाभूतानि सत्यानि यथात्मापि तथैव हि ।
 कोऽन्यथैकेन नेत्रेण दृष्टमन्येन पश्यति ॥ १४९ ॥
 वाच वा को विजानाति पुन सञ्चुत्य सञ्चुताम् ।
 अतीतार्थस्मृति कस्य को वा स्वप्नस्य कारक ॥ १५० ॥
 जातिरूपवयोवृत्तिविद्यादिभिरहङ्गतः ।
 शब्दादिविषयोद्योग कर्मणा मनसा गिरा ॥ १५१ ॥
 स सन्दिग्धमति कर्मफलमस्ति न वेति वा ।
 विभ्रुत सिद्धमात्मानमसिद्धोऽपि हि मन्यते ॥ १५२ ॥
 मम दारा सुतामात्या अहमेषामिति स्थिति ।
 हिताहितेषु भावेषु विपरीतमति सदा ॥ १५२ ॥
 ज्ञेयज्ञे प्रकृतौ चैव विकारे वाऽविशेषवान् ।
 अनाशकानलापातजलप्रपतनोद्यमौ ॥ १५४ ॥
 एव वृत्तोऽविनीतात्मा वितथाभिनिवेशवान् ।
 कर्मणा हे पमीहाभ्यामिच्छया चैव बध्यते ॥ १५५ ॥
 आचार्योपासन वेदशास्त्रार्थेषु त्रिविक्रिता ।
 ततकर्मणामनुष्ठानं सङ्ग सद्भिर्गिरं शुभा ॥ १५६ ॥
 स्तप्रान्तीकालश्चविगम सर्वभूतात्मदर्शनम् ।
 त्याग परिग्रहाणाञ्च जीर्णकापायधारणम् ॥ १५७ ॥
 विषयेन्द्रियसरोधस्तन्द्रातस्यविवर्जनम् ।

शरीरपरिसंख्यानं प्रवृत्तिष्वघदर्शनम् ॥ १५८ ॥
 नीरजस्तमता सख्युद्धिर्निःस्पृहता शमः ।
 एतेरुपायैः संशुद्धः सख्युक्तोऽमृतौभवेत् ॥ १५९ ॥
 तत्त्वस्मृतेरुपस्थानात् सख्ययोगात् परिश्रयात् ।
 कर्मणां सन्निकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्त्तते ॥ २६० ॥
 शरीरसंक्षये यस्य मनः सख्यस्मीश्वरः ।
 श्रुविप्रुतमतेः सम्यक् स जातिस्मरतामियात् ॥ १६१ ॥
 यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् ।
 नानारूपाग्निं कुर्वाणस्तथात्मा कर्मदास्तनूः ॥ २६२ ॥
 कालकर्म्यात्मवीजानां दोषैर्मातृकथैत्र च ।
 गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मतः ॥ १६३ ॥
 अहङ्कारेण मनसा गत्या कर्मफलिन च ।
 शरीरेण च नात्मायं सुक्तपूर्वः कथञ्चन ॥ १६४ ॥
 वर्त्याधारस्त्रेहयोगाद् यथा दीपस्य संस्थितिः ।
 विक्रियापि च दृष्टैवमकाले प्राणसंक्षयः ॥ १६५ ॥
 अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद् यः स्थितो हृदि ।
 सितामिताः कर्तुर्नीलाः कपिलाः पातलोहिताः ॥ १६६ ॥
 ऊर्ध्वं मेकः स्थितस्तेषां यो भित्त्वा सूर्यमण्डलम् ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य तेन याति परां गतिम् ॥ १६७ ॥
 यदस्यान्यद्रश्मिगतमूर्ध्वंमेव व्यवस्थितम् ।
 तेन देवशरीराणि सधामानि प्रपद्यते ॥ २६८ ॥
 येऽनेकरूपाथाधस्ताद्रश्मयोऽस्य रुदुप्रभाः ।
 इह कर्मापभागाय तैः संसरति सोऽवगः ॥ १६९ ॥
 वेदैः शास्त्रैः सविज्ञानैर्जन्मना मरणेन च ।

रजस्तमोभ्यामाविष्टयक्रवद् भ्राम्यते हि सः ॥१८२॥
 श्वेनादिरादिमांशैव स एव पुरुषः परः ।
 निङ्गिन्द्रियग्राह्यरूपः सविकार उदाहृतः ॥ १८३ ॥
 पितृयानोऽज्वीथ्याथ यद्गस्यस्य चान्तरम् ।
 तेनाग्निहोत्रिणो यान्ति स्वर्गकामा दिवं प्रति ॥१८४॥
 ये च दानपराः सम्यगष्टाभिश्च गुणैर्युताः ।
 तेषुपि तेनैव मार्गेण सत्यव्रतपरायणाः ॥ १८५ ॥
 तवाष्टाशीतिसाहस्रा मुनयो गृहमेधिनः ।
 पुनरावर्त्तिनो वीजभृता धर्मप्रवर्त्तकाः ॥ १८६ ॥
 सप्तर्षिनागवीथ्यन्तर्देवलोकसमाश्रिताः ।
 तावन्त एव मुनयः सर्वारम्भविवर्जिताः ॥ १८७ ॥
 तपसा ब्रह्मचर्येण सद्गत्याग्निर्मेधया ।
 तत्रैव तावत्तिष्ठन्ति यावदाहृतसंप्लवम् ॥ १८८ ॥
 यतो वेदा पुराणञ्च विद्योपनिषदक्षया ।

श्लोकाः सूत्राणि भाष्याणि यच्च किञ्चन वाङ्मयम् ॥१८९॥

वेदानुवचनं यज्ञो ब्रह्मचर्यं तपो दम ।
 श्रद्धोपवासः स्वातन्त्र्यमाकनो ज्ञानहेतवः ॥ १९० ॥
 स ह्याथमैर्विजिज्ञास्यः समस्तैरेवमेव तु ।
 द्रष्टव्यस्त्वथ मन्तव्यः श्रोतव्यश्च द्विजातिभिः ॥ १९१ ॥
 य एनमेवं विन्दन्ति ये चारण्यकमाश्रिताः ।
 उपासते द्विजाः सत्यं श्रद्धया परया युताः ॥ १९२ ॥
 क्रमात्ते सम्भवन्त्यर्चिरहः शक्तं तद्योत्तरम् ।
 अयन् देवलोकञ्च सवितारं सर्वदुरतम् ॥ १९३ ॥
 ततश्चान् पुरुषोऽभ्येत्य मानसो ब्रह्मलोकिकान् ।

करोति पुनरावृत्तिलेपानिह न विद्यते ॥ १८४ ॥
 यज्ञेन तपसा दानैर्ये हि स्वर्गजितो नराः ।
 धूम निशा हास्यपद्मं दक्षिणापननेव च ॥ १८५ ॥
 पितृलोकं चन्द्रमसं वायुं वृष्टिं जलं महीम् ।
 क्रमात् सश्रवत्तीह पुनरेव व्रजन्ति च ॥ १८६ ॥
 एतद् यो न विजानाति मार्गद्विद्यमात्मवान् ।
 दृश्युक्तं पतङ्गो वा भवेत् क्षीटोऽथवा कृमिः ॥ १८७ ॥
 ऊरुस्थोतानचरणं सव्ये न्यस्येतरं करम् ।
 उत्तानं किञ्चिदुन्नास्यं सुखं विष्टभ्य चौरसा ॥ १८८ ॥
 निमीलिताक्षं सत्वस्थो दन्तैर्दन्तानसंस्पृशन् ।
 तालुस्थाचक्षुजिह्वं संवृतास्यं सुनिश्चलं ॥ १८९ ॥
 सन्निरुद्धेन्द्रियग्रामं नातीनीचीप्सितासनं ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायामं सुपक्रमेत् ॥ २०० ॥
 ततो ध्येयं स्थितो गोऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ।
 धारयेत्तत्र चात्मानं धारणा धारयन् नव ॥ २०१ ॥
 अन्तर्ज्ञानं स्मृतिं कान्तिदृष्टिं श्रोत्रज्ञतां तथा ।
 निर्जं शरीरबुद्ध्या परकायप्रवेशनम् ॥ २०२ ॥
 अर्थानां हृन्दत सृष्टियोगसिद्धेस्तु लक्षणम् ।
 सिद्धे योगे त्यजन्देहममृतत्वाय कल्पते ॥ २०३ ॥
 अयनाप्यभ्यसन् वेदं न्यस्तकामो वने व्रसन् ।
 अयाचितशीलं मितभुक् परा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २०४ ॥
 न्यायागतधनमत्तत्त्वज्ञाननिष्टोऽतिथिगियः ।
 आदकं सत्यवादी च गृहस्थोऽपि हि सुच्यते ॥ २०५ ॥
 इत्याध्यात्मकरणम् ॥

- महापातकजान् घोरान्नरकान् प्राप्य गहितान् ।
 कर्मक्षयात् प्रजायन्ते महापातकिगस्त्रिह ॥ २०६ ॥
 मृगश्वशुकरोद्राणां ब्रह्महा योनिमृच्छति ।
 खरपुङ्गवश्वेणानां सुरापी नात्रसंशय ॥ २०७ ॥
 क्षमिकीटपतद्भ्रत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् ।
 तृणगुल्मलतात्वञ्च क्रमशी गुरुतन्पगः ॥ २०८ ॥
 ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात् सुराप श्यावदन्तक ।
 हेमहारी तु कुनखी दुश्चर्मा गुरुतन्पगः ॥ २०९ ॥
 योपिन संवसत्येषां स तस्त्रिङ्गोऽभिजायते ।
 अन्नहर्तामयावी स्यात्ककोवागपहारक ॥ २१० ॥
 धान्यमिश्रोऽतिरिक्ताङ्ग पिशुन पूतिनासिक ।
 तैलहृत्तैलपायी स्यात् पूतिवक्त्रसु सूचक ॥ २११ ॥
 परस्य योपितं हृत्वा ब्रह्मस्त्रमपहृत्य च ।
 अरण्ये निर्जने घोरि भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ २१२ ॥
 हीनजाती प्रजायेत पररत्नापहारक ।
 पत्रशाकं मिखी हृत्वा गन्धांश्छुच्छुन्दरि यभान् ॥ २१३ ॥
 मूषिको धान्यहारी स्याद्युयानमुद्गं फल कपिः ।
 जलं ज्व पय काकी गृहकारी ह्युपस्वारम् ॥ २१४ ॥
 मधु दंश फलं गृध्रो गां गोधाम्निं यकस्तया ।
 श्वित्वा वस्त्रं गा रसन्तु चीरी लवणहारकः ॥ २१५ ॥
 प्रदर्शनार्थमेतत्तु मयोक्तं क्षियकर्मणि ।
 द्रव्यप्रकारा हि यथा तथैव प्राणिजातयः ॥ २१६ ॥
 यथाकर्मफलं प्राप्य तिर्यक्तं कालपर्ययात् ।
 चायन्ते नक्षत्रभटा दरिद्राः पुरुषाधमाः ॥ २१७ ॥

ततो निष्कल्मषीभूताः कुले महति न्योगिनः ।
 जायन्ते विद्ययोपेता धनधान्यसमन्विताः ॥ २१८ ॥
 विहितस्थाननुष्ठानाविन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥ २१९ ॥
 तस्मात्तेनेह कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ।
 एवमस्यान्तरात्मा च लोकथैव प्रसीदति ॥ २२० ॥
 प्रायश्चित्तमकुर्व्याणाः पापेषु निरन्ता नराः ।
 अपत्यान्तापिनः कष्टाक्षरकान् यान्ति दारुणान् ॥ २२१ ॥
 तामिस्रं लोहशङ्खं महानिरयशाल्मली ।
 रौरवं कुड्मलं पूतिवृत्तिकं कालसूत्रकम् ॥ २२२ ॥
 सघातं लोहितोदञ्च सविषं सम्प्रतापनम् ।
 महानरककाकोलं संजीवनमहापथम् ॥ २२३ ॥
 अवीचिमन्धतामिस्रं कुम्भीपाकं तथैव च ।
 असिपत्रवनञ्चैव तापनञ्चैकविंशकम् ॥ २२४ ॥
 महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैश्चया ।
 अन्वितायान्यचरितप्रायश्चित्ता नराधगाः ॥ २२५ ॥
 प्रायश्चित्तरूपैस्तेनीयद्ज्ञानशक्त शयेत् ।
 कामतो व्यवहार्थेषु यचनादिह जायते ॥ २२६ ॥
 ब्रह्महा मद्यप सोनोगुरुतल्पग एव च ।
 एते महापातकिनो यय तैः सह संघर्षेत् ॥ २२७ ॥
 गुरुणामध्यधिचेपो वेदनिन्दा सुहृद्वध ।
 ब्रह्महत्याममं ज्ञेयमधीतस्य च नाशन्म् ॥ २२८ ॥
 निषिद्धभक्षणं जैह्यामुत्सर्पय यचोऽनृतम् ।
 रजस्रलामुखास्त्रादः सुरापानसप्तानि तु ॥ २२९ ॥

अश्वरत्नमनुष्यस्त्रीभूर्धनुहरणं तथा ।

निःक्षेपस्य च सर्वं हि सुवर्णस्य वसन्धितम् ॥ २३० ॥

सखिभार्याकुमारोपु स्वयोनिस्वन्वजासु च ।

सर्गावांसु सुतस्त्रीषु गुरुतल्पसमं स्मृतम् ॥ २३१ ॥

पितुः स्वसारं मातुश्च मातुलानीं स्नुषामपि ।

मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयां राधा ॥ २३२ ॥

आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंस्तु गुरुतल्पशः ।

ह्रिष्ट्वा निङ्गं वधक्षम्य सकामायाः स्त्रिया अपि २३३ ॥

गोबधो ब्राह्म्यता स्त्रियमृणानाञ्चानपक्रिया ।

अनाहितान्निताऽपत्यविक्रयः परिवेदनम् ॥ २३४ ॥

श्रुतादध्ययनादानं श्रुतवाध्यापनं तथा ।

पारदाय्यं पारिदिश्यं बार्हय्यं ऋषणक्रिया ॥ २३५ ॥

स्त्रोगूढविट्शत्रुबधो निन्दितार्थोपजीवनम् ।

नास्तिश्वं व्रतलोपय सुतानार्थैव विक्रयः ॥ २३६ ॥

धान्यकृपप्रपशुस्त्रियमयाजप्रानाञ्च याजनम् ।

पितृमातृगुरुत्यागम् ङागारागविक्रयः ॥ २३७ ॥

कन्यासंदूषणञ्चैव परिवेदकयाजनम् ।

कन्याप्रदानं तण्डैव कौटिल्यं व्रतलोपणम् ॥ २३८ ॥

प्राप्तार्थं च क्रियारथो मद्यपक्षीनिषेवणम् ।

स्त्राभ्यांगान्निमुनत्यागो बान्धवत्याग एव च ॥ २३९ ॥

दन्वनायं दुमश्चेदः क्षोड्धिसौपध्वनीपणम् ।

द्विंशत्यस्यविधानस्य व्यसनाग्याद्यविक्रयः ॥ २४० ॥

चमणदास्यधिमसनमाकरिष्यधिजायिता ।

भाष्योऽत्र विक्रयैषामं सैकमुपपातकम् ॥ २४१ ॥

गिर कपाली ध्वजवान् भिक्षाशी कंश्च वेदयन् ।
 ब्रह्महा हादशाब्दानि मितभुक् शुचिमाप्नुयात् ॥ २४२ ॥
 ब्राह्मणस्य परित्राणाहर्वा हादशकस्य वा ।
 तथाश्वमेधावभ्यस्रानाहा षड्विमाप्नुयात् ॥ २४३ ॥
 दीर्घतीव्रामयश्रुतं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
 दृष्ट्वा पथि निरातङ्गं कृत्वा वा ब्रह्महा षड्वि ॥ २४४ ॥
 शान्तीयं विप्रसर्वस्वं हृतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं क्षतं शस्त्रैर्जीवन्नपि विशुद्धप्रति ॥ २४५ ॥
 लोमभ्यस्त्वाहित्येव हि लोमप्रभृति वै तनुम् ।
 मज्जानां जुहुयादापि मन्त्रैरेभिर्वयाक्रमम् ॥ २४६ ॥
 सग्रामे वा हतो लक्ष्यभूतः शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 मृतकल्पं प्रहारात्तो जीवन्नपि विशुद्धप्रति ॥ २४७ ॥
 अरुण्ये नियतो जघ्ना त्रिंशं वेदस्य सहिताम् ।
 मुच्यते वा मितशोत्वा प्रतिश्रेयसं सरस्वतोम् ॥ २४८ ॥
 पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदासुयं विषदप्रथेमिष्टिवैश्वानरो मृता ॥ २४९ ॥
 यागस्यक्षत्रविहृताती चरेद्ब्रह्महर्षो व्रतम् ।
 गर्भहा च यथावणे तत्राविवीनिस्सूदक ॥ २५० ॥
 चरेद्ब्रतमहत्वापि घातार्थं चैत् समागत ।
 द्विगुणं सवनस्य तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ २५१ ॥
 इन्द्राभ्युष्टुस्योसूत्रप्रशस्तं सन्निभसम्भसम् ।
 सुरापोऽन्यतमपीत्वा मरणाच्छुद्धिश्छति ॥ २५२ ॥
 बालवासा जटी वापि ब्रह्महत्याव्रतश्चेत् ।
 पिप्पलाकं वा कृष्णं वापि भक्षयेच्चिसमानिगि ॥ २५३ ॥

अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतो विष्णुमूढमेव वा ।
 पुन संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ २५४ ॥
 पत्नीकृत्न सा गति ब्राह्मणी या सुरां पिवेत् ।
 इहैव तु शुनी गृधी शूकरी चाभिजायते ॥ २५५ ॥
 ब्राह्मण स्वर्णहारी तु राज्ञे मृगलभयेत् ।
 स्वकर्म ख्यापयन्न हती मुक्तोऽपि वा शुचि ॥ २५६ ॥
 अश्विबेद्य नृपे शुद्धेत् सुरापन्नतमाचरन् ।
 आत्मतुचं सुवर्णं वा दद्याद्वा प्रिप्रतुष्टिकत् ॥ २५७ ॥
 तप्तं ऽथ गयने सार्वभौमस्य योपिता स्वपेत् ।
 टहीत्वोत्कृत्य हृषणो नैर्ऋत्याम्बोत्सृजेत्तनुम् ॥ २५८ ॥
 प्राजःपत्य चरेत् कृच्छ्रं समा वा गुरुतल्पगः ।
 चान्द्रायण वा लीलासानभ्यस्यन् वेदस हिताम् ॥ २५९ ॥
 एभिस्तु स वमेद् यो वे वत्सरं सोऽपि तत्समः ।
 कन्या समुद्वेदेपां सोपवासामकिञ्चनम् ॥ २६० ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सर्वानवकटाविहन्य तु ।
 गृहोऽधिकारहीनोऽपि कालेनानेन शुध्यति ॥ २६१ ॥

ऋपभैकसहस्रा गा दद्यात् चक्षवधे पुमान् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं वापि वत्सरहितय चरेत् ॥ २६६ ॥
 वैश्वहाय्यं चरेदेतद्दद्याद्द्वैकगतं गवाम् ।
 यन्मासान् शूद्रहा ह्येतद्दद्यात्तेनूर्द्धगांपि वा ॥ २६७ ॥
 दुर्बर्मा ब्रह्मविट् चक्षशूद्रयोपा. प्रमाष्य तु ।
 इति धनुर्वस्तमविं क्रमाद्दद्याद्विण्डये ॥ २६८ ॥
 अप्रदुष्टा स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतचरेत् ।
 अस्थिमतां सहस्रञ्च तथानस्मितामन ॥ २६९ ॥
 मारजारिगोधानकुलमण्डूकग्वपतत्रिण् ।
 हत्वा त्रहं पिवेत् चीरं कृच्छं वा पादिकं चरेत् ॥ २७० ॥
 गजे नीलवृषा. पञ्च शुक्रे वत्सी विहायनः ।
 खराजमेपिपु हृषो देवः क्रोचे विहायण ॥ २७१ ॥
 हंसश्येनकपिक्रव्याञ्जलस्यलविरुण्डिन ।
 भासञ्च हत्वा दद्याद्गामक्रव्यादसु वत्सिकाम् ॥ २७२ ॥
 उरगिष्यायसी दण्ड पण्डके त्रपुसीसकम ।
 कोले घृतघटो देव उद्रे गुञ्जा ह्येऽशुकम् ॥ २७३ ॥
 तित्तिरौ तु तिलद्रोणं गजादीनामशक्नुवन् ।
 दानं दातुञ्चरेत् कृच्छमेकैकस्य विशुद्धये ॥ २७४ ॥
 फलपुष्पान्नरसजसत्वाघाते घृताशनम् ।
 किञ्चित्सास्थिवधे देयं प्राणायामस्त्वनस्त्रिके ॥ २७५ ॥
 हृच्चगुल्मलतावीरुच्छेदने जप्यमृकशतम् ।
 स्यादीपधिहृद्याच्छेदे चीराशी गोतुगीदिनम् ॥ २७६ ॥
 पुंथलीवानरखरैर्दृष्टयोद्रादिवायसे ।
 प्राणायामं जले कृत्वा घृतं प्राश्य विशुद्धरति ॥ २७७ ॥

यन्मेदयेत इत्याभ्यां स्कन्नं रेतोऽनुमन्वयेत् ।
 स्रभान्तरं स्रुवोऽन्धं तेनानामिकया स्मृशेत् ॥२७८
 मयि तेज इति च्छायां स्वां दृष्ट्वाभ्युगतां जपेत् ।
 सावित्रीमशुचीं दृष्टे चापत्ये चानृतेऽपि च ॥ २७९
 श्रवकीर्णी भवेद् गत्वा ब्रह्मचारी तु योषितम् ।
 गर्द्भं पशुमालभ्य नैऋत्यं स विशुद्धरति ॥ २८० ॥
 भैक्ष्वाग्निकार्येण त्यक्त्वा तु सप्तरात्रमनातुर ।
 कामावकीर्णं इत्याभ्यां जुहुयादाहुतिद्वयम् ॥ २८१ ॥
 उपस्थानं तत कुर्व्यात् समासिञ्चत्वनेन तु ।
 मधुमांसाशने कार्यः कृच्छ्रं शेषव्रतानि च ॥ २८२ ॥
 प्रतिकूलं गुरोः कृत्वा प्रसाद्यैव विशुद्धरति ।
 कृच्छ्रलयं गुरु कुर्यान्त्रियेत प्रहितो यदि ॥ २८३ ॥
 क्रियमाणोपकारे तु मृते विप्रे न पातकम् ।
 त्रिपाके गोहृषाणाश्च भेषजाग्निक्रियासु च ॥ २८४ ॥
 महापापोपपापाभ्यां योऽभिगसेन्मृषापरम् ।
 अश्वघ्नो मासमासीत सजापो नियतेन्द्रिय ॥२८५ ॥
 अभिगस्तो मृषा कृच्छ्रं चरेदाग्नेयमेव वा ।
 निर्वपेच्च पुरोडाशं वायव्यं पशुमेव वा ॥ २८६ ॥
 अनियुक्तो भ्रातृजायां गच्छंयान्द्रायणश्चरेत् ।
 तिरावृत्ते घृतं प्राश्य गत्वोदक्यां विशुद्धरति ॥२८७
 क्षीन् कृच्छ्रानाचरेद् मातृयाजकोऽभिचरन्नपि ।
 वेदप्रावी यवाग्नेत्वं त्यक्त्वा च गरणागतम् ॥ २८८ ॥
 गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारी मासमेकं पर्योद्यतः ।
 गायत्रीषाप्यनिरतो मुच्यतेऽगृह्यतिप्रजात् ॥ २८९ ॥

प्राणायामो जले स्नात्वा खरथानोद्भयानगः ।

नग्नः स्नात्वा च भुक्त्वा च गत्वा चैव दिवा स्निग्धम् २८०॥

गुरुं त्वं कृत्य हुं कृत्य विप्रं निजित्य वादतः ।

बद्धा वा वामसा क्षिप्रं प्रसाद्योपवसेद्दिनम् ॥ २८१॥

विप्रदण्डोद्यमे कृच्छ्रस्वतिः कृच्छ्रो निपातुने ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रोऽष्टकृपाते कृच्छ्रोऽभ्यन्तरशीणिते २८२

देशं कालं वयं शक्तिं पापं चावेक्ष्य यत्नतः ।

प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्याद् यत्र चोक्ता न निष्पृतिः ॥२८३॥

दासो कुम्भं वहिर्घाभाघ्निनयेयुः सवान्धवाः ।

पतितस्य वहिः कुर्युः सर्वकार्येषु चैव तम् ॥२८४॥

चरितव्रत आयाते निनयेरन्नर्ष घटम् ।

जुगुप्सेरन्न चाप्येनं संवसेयुश्च सर्वशः ॥ २८५॥

पतितानामेष एव विधिः स्त्रीणां प्रकीर्तितः ।

वासो गृहान्तिके देयमन्नं वासः सरक्षणम् ॥२८६॥

नोचाभिगमनं गर्भपातनं भर्तृ हिंसनम् ।

विशेषपतनीशानि स्त्रीणामेतान्यपि ध्रुवम् ॥ २८७ ॥

शरणागतबालस्त्रीहिंसकान् संवसेव्रतु ।

चीर्णव्रतानपि सदा कृतघ्नसहितानिमान् ॥ २८८ ॥

घटेऽपवर्जिते ज्ञाति मध्यस्थोयवसं गवाम् ।

प्रदद्यात् प्रथम गोभिः सत्कृतस्य हि संतुक्रिया २८९

विश्वरातदोषं कुर्वीत पर्यदोऽनुमतं व्रतम् ।

अनभिस्ररातदोषस्तु रक्षस्यं व्रतमाचरेत् ॥ २९० ॥

किरांशोपोपितो जन्वा नक्षत्रा त्वघमर्षणम् ।

अस्तर्जसे विश्वेश्वरत गां दृष्ट्वा च पर्यदिनीम् ॥२९१॥

लीनभ्या स्वाहेत्यथवा दिवसं मारुताशनः ।

जले स्थित्वाभिजुहुयाच्चत्वारिंशदृष्टताहुती ॥ ३०२ ॥

विराजोपोपिती भूत्वा कुष्माण्डीभिर्घृतं शुचि ।

सुराणः स्वर्णहारी तु रुद्रजापी जले स्थितः ॥ ३०३ ॥

सहस्रशीर्षाजापी तु मुच्यते गुरुतन्पगः ।

गौर्द्वया कर्मणोऽभ्यान्ते पृथगेभि पयस्विनी ॥ ३०४ ॥

प्राणायामयतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।

उपपातकजातानामनाद्दिष्टस्र चैव हि ॥ ३०५ ॥

श्रोद्धाराभिष्टुत सोमसलिल पावन पिवेत् ।

कृत्वा तु रेतोविस्मूत्रप्राशनञ्च द्विजोत्तमः ॥ ३०६ ॥

निशयां वा दिवा वापि यदज्ञानकृत भवेत् ।

त्रैकाग्र्यसन्ध्याकरणात्तत् सर्वं विप्रणश्यति ॥ ३०७ ॥

सुक्रियारण्यकजपो गायत्र्याश्च विशेषतः ।

सर्वपापहरा ह्येते रुद्रैकादशिनी तथा ॥ ३०८ ॥

यत्र यत्र च सकीर्णमात्मानं मन्यते द्विज ।

तत्र तत्र तिलैर्होमो गायत्र्या वाचनन्तथा ॥ ३०९ ॥

वेदाभ्या सरत चात्त महायज्ञक्रियारतम् ।

न सृशन्तीह पापानि महापातकजान्यपि ॥ ३१० ॥

वायुभक्षी दिवा तिष्ठन्नातिं नोत्वाप्सु सूर्येदृक् ॥

जघां सहस्रं गायत्र्या शुद्धे रदुब्रह्मवधादृते ॥ ३११ ॥

वृक्षार्थं दया चान्तिर्दानं सत्यमुकल्कता ।

अदिसासो यमाधुर्येदमाद्येति यमा स्मृता ॥ ३१२ ॥

दानमौनोपवासैज्यास्वाध्यायोपस्वनियन्हा ।

निवमानुक्तगुण्युपायोचात्रोधाप्रसादता ॥ ३१३ ॥

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 जग्धा परिऽङ्गुपवसेत् कच्छं सान्तापनं चरन् ॥३१४॥
 पृथक् सान्तापनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कच्छोऽयं महासान्तापनः स्मृतं ॥ ३१५ ॥
 पर्णोद्दुग्धरराजीवविल्वपत्रकुशोदकैः ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं पीते पर्णकच्छ उदाहृतः ॥ ३१६ ॥
 तप्तक्षीरघृताम्बूनामिकैकं प्रत्यहं पिबेत् ।
 एकरात्रोपवासश्च तप्तकच्छ उदाहृतः ॥ ३१७ ॥
 एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चेकेन पादकच्छः प्रकीर्तितः ॥ ३१८ ॥
 यथाकथञ्चित्त्रिगुणं प्राजापत्योऽयमुच्यते ।
 अयमेवातिकच्छः स्यात् पाण्डुरान्नभोजनः ॥३१९॥
 कच्छातिकच्छः पयसा दिवसार्धं ऋत्विगतिम् ।
 द्वादशाहोपवामेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ३२० ॥
 पिण्याकामतक्राम्बुगङ्गुनां प्रतिवासरम् ।
 एकरात्रोपवासश्च कच्छं सौम्योऽयमुच्यते ॥ ३२० ॥
 एषां विराजमभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष त्रयः पाञ्चदशाहिनः ॥ ३२२ ॥
 तिथिद्वयं चरेत् पिण्डान् शक्ते शिखण्डसम्भितान् ।
 एकैकं ज्ञासयेत् कृष्णे पिण्डे चान्द्रायणं चरन् ॥३२३॥
 यथाकथञ्चित् पिण्डानां चत्वारिंशत्सहस्रम् ।
 मासेनैवोपमुञ्जीत चान्द्रायणमथापरम् ॥ ३२४ ॥
 कुश्याद्विषण्णसायी कच्छं चान्द्रायणं तथा ।
 पवित्राणि जपेत् पिण्डान् गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥३२५॥

अनादिष्टेषु पापेषु शुद्धियान्द्रायणेन तु ।

धर्मार्थं यत्परदेतच्चन्द्रस्यैति स लोकताम् ॥ ३२६ ॥

लच्छकतर्म्मकामसु महतीं श्रियमाप्नुयात् ।

यथां गुरुकृतुफलं प्राप्नोति च समाहितः ॥ ३२७ ॥

शुक्लेसानृपयो धर्मान् याज्ञवल्करन भाषितान् ।

इदमूचुर्महात्मानं योगीन्द्रममितीजसम् ॥ ३२८ ॥

य इदं धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतन्द्रिताः ।

इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥ ३२९ ॥

विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां धनकामोधनन्तथा ।

आयुस्कामस्तथै वायुः श्रीकामो महतीं श्रियम् ॥ ३३० ॥

श्लोकत्रयमपि ह्यस्माद् यः शब्दे श्रावयिष्यति ।

पितृणां तस्य तसिः स्यादक्षया नात्र संशयः ॥ ३३१ ॥

ब्राह्मणः पात्रतां याति क्षत्रियो विजयी भवेत् ।

वैश्योऽपि धान्यधनवानस्य शास्त्रस्य धारणात् ॥ ३३२ ॥

य इदं श्रावयेद्विप्रान् द्विजान् पर्वसु पर्वसु ।

अश्लमेधफलं तस्य तद्भवाननुमन्यताम् ॥ ३३ ॥

शुक्लैतदुयाज्ञवल्करेऽपि प्रीतात्मा सुनिभाषितम् ।

एवमस्त्विति होवाच नमस्कृत्य स्रयम्भुवे ॥ ३३४ ॥

इति याज्ञवल्करीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ समाप्ता चेयं याज्ञवल्करसंहिता ॥

अतः परं प्रदक्ष्यामि जातिवृत्तिविधानकम् ।
 अनुलोमविधानञ्च प्रतिलोमवृत्तिं तथा ॥ १ ॥
 सान्तरालकसंयुक्तं सुर्व्वं सुचिप्य ज्ञीच्यते ।
 नृपाद् ब्राह्मणन्यायां विवाहेषु समन्वयात् ॥ २ ॥
 जात सूतोऽत्र निहिंष्टः प्रतिलोमविधिर्विजः ।
 वेदानर्हन्त्या चैषां धर्माणामनुयोधकः ॥ ३ ॥
 सूतादिप्र प्रकृतायां सूतो वेणुक उच्यते ।
 नृपायामेव तस्यैव जातो यश्चक्रकारकः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण्यां चक्षियाचौर्याद्रयकारः प्रजायते ।
 वृत्तञ्च शूद्रवृत्तस्य द्विजत्वं प्रतिपिध्यते ॥ ५ ॥
 यानानां ये च वोढारक्षीपाञ्च परिचारकाः ।
 शूद्रवृत्त्या तु जीवन्ति न चात्र धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मण्यां वैश्यसंसर्गाज्जातोमागध उच्यते ।
 वन्दित्वं ब्राह्मणानाञ्च चक्षियाणां विशिषत ॥ ७ ॥
 प्रयसावृत्तिको जीवेद्द्वैश्यप्रेष्यकरकथा ।
 ब्राह्मण्यां शूद्रसंसर्गाज्जातयाण्यल उच्यते ॥ ८ ॥
 सौसमाभरणं तस्य कार्णाथिसमयापि वा ।
 वर्धी क छि समानध्य भ्रूवरीं कञ्चतोऽपि वा ॥ ९ ॥
 नत्रापकर्षणं यामि पूर्वाह्ने परिशुद्धिकम् ।
 नागराह्ने प्रविष्टोऽपि वहिर्ग्रामाच्च नेर्हते ॥ १० ॥
 पिण्डीभृताः भवन्त्यत्र नोवेद् वध्या विशिषत ।
 चाण्डालाद्द्वैश्यकन्यायां जातः स्वप च उच्यते ॥ ११ ॥
 नृसंसभक्षणं तेषां श्वान एव च तदननु ।
 नृपायां येनसंसर्गादायोगव इति श्रुतः ॥ १२ ॥

तन्तुवाया भवेत्येव वसुकांस्योपजीविन ।
 शीलित्वा केचिद्द्वैव जीवनं वस्त्रनिर्मिते ॥ १३ ॥
 आयोगवेत्त विप्रायां जातास्तास्त्रोपजीविन ।
 तसैत्रव नृपकन्यायां जात सूनिक उच्यते ॥ १४ ॥
 सूनिकस्य नृपायान्तु जाता उद्वन्धका स्मृता ।
 निर्णजयेयुर्वस्त्राणि अस्पृश्याय भवन्त्यत ॥ १५ ॥
 नृपाया वैश्रतशौर्यात् पुलिन्द परिकीर्तित ।
 पशुवृत्तिर्भवेत्तस्य हन्युक्तान् दुष्टसत्वकान् ॥ १६ ॥
 नृपाया शूद्रसंसर्गाज्जात पुक्कश उच्यते ।
 सुरावृत्तिं समारुह्य मधुविक्रयकर्मणा ॥ १७ ॥
 छतकाना सुराणाञ्च विक्रेता याचको भवेत् ।
 पुक्कगाद्वैश्रकन्यायां जाती रजक उच्यते ॥ १८ ॥
 नृपाया शूद्रतशौर्याज्जातो रजक उच्यते ।
 वैश्रपाया रजकाज्जातो नर्तको गायको भवेत् ॥ १९ ॥
 वैश्रपायां शूद्रसंसर्गाज्जातो वैदेहिक स्मृत ।
 अजाना पालनं कुर्यान्महिषीणा गवामपि ॥ २० ॥
 दधिधीरायतक्राणां विक्रयाज्जीवन भवेत् ।
 वैदेहिकात्तु विप्रायां जातायन्मीपजीविन ॥ २१ ॥
 नृपायामेव तसैत्रव स्कचिक पाथक स्मृत ।
 वैश्रपायां शूद्रतशौर्याज्जातयको च उच्यते ॥ २२ ॥
 तेनपिटकजीवी तु सप्रण शाययनं पुन ।
 विधिना प्राप्स्यत प्राप्य नृपायान्तु समन्तकम् ॥ २३ ॥
 जात सुवर्णं इत्युक्तं गान्धोमदिज स्मृत ।
 अथ यर्षाक्रिया पुष्यद्विदनेमिर्ष्यां क्रियाम् ॥ २४ ॥

अश्वं रथं हस्तिनं वा वाहयेद्वा नृपाश्रया ।
 सैनापत्यञ्च भैषज्यं कुर्याज्जीवेत्तु हस्तिपुं ॥ २५ ॥
 नृपायां विप्रतथीर्यात् संजातो योऽभिपक्व स्वव ।
 अभिपिक्तनृपसगजां परिपाल्ये नू वैश्वकम् ॥ २६ ॥
 आयुर्वेदमयाष्टाङ्गं तन्त्रोक्तं धर्ममाचरेत् ।
 ज्योतिषं गणितं वापि काथिकीं हस्तिमाचरेत् ॥ २७ ॥
 नृपायां विधिना विप्राज्जातो नृप इति स्मृतः ।
 नृपाया नृपसंसर्गात् प्रमादाद् गूढजातकः ॥ २८ ॥
 सोऽपि क्षत्रिय एव सगद्भिपेके च वर्जितः ।
 अभिपेकं विना प्राप्य गोज इत्यभिधायकः ॥ २९ ॥
 सर्वन्तु राजपुत्रस्य शस्रते पदवन्दनम् ।
 पुनर्भूकरणी राज्ञां नृपकालीन एव च ॥ ३० ॥
 वैश्यायां विधिना विप्राज्जातो ह्यम्बष्ठ उच्यते ।
 कथ्याजीवी भवेत्तस्य तथैवाग्नेयवृत्तिकः ॥ ३१ ॥
 ध्वलिनी जीविका वापि अम्बष्ठाः यस्तजोविनः ।
 वैश्याया विप्रतथीर्यात् कुम्भकार स उच्यते ॥ ३२ ॥
 कुलान्वृत्त्या जीवितं नापिता वा मवन्यतः ।
 सूतके प्रेतके वापि दीक्षाकालेऽथ वरपनम् ॥ ३३ ॥
 नाभेरुर्ध्वं न्तु वपनं तस्मान्नापित उच्यते ।
 कायस्य इति जीवेत्तु विचरेच्च इतस्ततः ॥ ३४ ॥
 काकालीन्यं यमात् क्रौर्यं स्वपतेरथ क्लृप्तनम् ।
 आद्याचराणि संगृह्य कायस्य इति कीर्तितं ॥ ३५ ॥
 शूद्राणां विधिना विप्राज्जातः पारशवोमतः ।
 भद्रकादीन् समाश्रित्य जीवेशु पूजका स्मृताः ॥ ३६ ॥

शिवाद्यागमविद्याद्वैस्तथामण्डलवृत्तिभिः ।
 तस्यां वै चोरसो वृत्तो निषादो जात उच्यते ॥ ३० ॥
 यने द्रुष्टृशान् हत्वा जीवन मांसविक्रयम् ।
 नृपाज्जातोऽथ वैश्यायां गृह्यायां विधिना सुतः ॥ ३१ ॥
 वैशप्रवृत्त्या तु जीवेत चात्रधर्मं न चाचरेत् ।
 तस्यां तस्यैव चौरिण मणिकारः प्रजायते ॥ ३२ ॥
 मण्डिनां राजतां कुर्यान्मुक्तानां वेधनक्रियाम् ।
 प्रवालानाञ्च सूत्रित्वं शाखानां बलयक्रियाम् ॥ ३३ ॥
 शूद्रस्य विप्रसंसर्गाज्जात उग्र इति स्मृतः ।
 नृपस्य दण्डधारः स्याद्दण्डं दण्डेषु सञ्चरेत् ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चावसंहत्या जातः गुण्डिक उच्यते ।
 जातदुष्टान् समारोप्य गुण्डायाम्नि योजयेत् ॥ ३५ ॥
 शूद्रायां वैशप्रसंसर्गादिधिना सूचकः स्मृतः ।
 सूचकादिप्रकन्यायां जातस्त्राचक उच्यते ॥ ३६ ॥
 गिन्पकर्मणि चान्यानि प्रासादलक्षण तथा ।
 नृपायामेव तस्यैव जाती यो मत्स्यपन्नकः ॥ ३७ ॥
 शूद्रायां वैशप्रसंसर्गात् कटकार इति स्मृतः ।
 यगिष्ठगपाभ्रितायां वैचित् पारगयास्तथा ॥ ३८ ॥
 वैश्वानरेण केचित्तु केचिद्वागयतेन च ।
 शेट्कारान्तः पयानारायणगणा भृताः ।
 गान्ना वैश्वानरेणोक्ता तत्रमार्गविधिः प्रियाः ॥ ३९ ॥
 निषेकाद्याः श्रुतान्ताः क्रियाः पुत्राङ्गभिक्षाः ।
 पशुगणेषु या प्राणं प्रीत्य भ्रष्टं ममाचरेत् ॥ ४० ॥

शूद्रादेव तु शूद्रायां जातः शूद्र इति स्मृतः ।
 द्विजशुश्रूषणपर पाकयज्ञपरान्वितः ॥ ४६ ॥
 सच्छूद्रं त विजानीयादसुच्छूद्रस्वतोऽन्यथा ।
 चौथ्यात् काकतची ज्ञेयश्चाखानां हणवाहक ॥ ५० ॥
 एतत् सचेपतः प्रोक्तं जातिवृत्तिविभागश्च ।
 जाल्यन्तराणि दृशन्ति संकल्पादिति एव तु ॥ ५१ ॥
 ॥ इत्यौशनसं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

श्रीशनसुस्मृतिः ।

शौनकाद्याद्य मुनय श्रीशनं भार्गवं मुनिम् ।
 नत्वा पप्रच्छुराखिलं धर्मशास्त्रविनिर्णयन् ॥
 ऋषीणां शृण्वतां पूर्वमुशना धर्मतत्ववित् ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणा कारण पापनाशनम् ॥
 सुसमाधिहृदो यूयं शृणुध्वद्भद्रतो मम ।
 भार्गव पितर नत्वा उशनं धर्ममद्रवीत् ॥
 कृतोपनयनो वेदानधीयोत द्विजोत्तमः ।
 गर्भाष्टमे व्यष्टमे वा स्वस्मृतोक्त विधानतः ॥
 दण्डे च मेखलासूत्रे कणाजिनधरो मुनिः ।
 भिच्चाहारी गुरुहिते चोद्यमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 कार्पासगुपवीतात् सन्निर्मित ब्रह्मणा पुरा ।
 द्राक्षणावान्तरप्रित् सूत्रं कोशिवादात्ममेव च ॥
 मद्रोपवीती चैव स्यात् सदा वडगिखो द्विजः ।
 अन्वया यत्कृतं कर्मात्तद्भवत्या यथाक्रमम् ॥
 वसेद्विकृत वास कार्पासं वा कगायकम् ।
 तदेव परिधानीयं शक्यमस्यदृमुत्तमम् ॥

- उत्तरीयं समाख्यातं वासं ऋणाजिनं शुभम् ।
 अभावे भव्यमजिनं रौरव वा विधीयते ॥
- उपवीतं त्नामवाहु सव्यं वाहु समन्वितम् ।
 उपनीतं भवेन्नित्यत्रिवीणं कर्णलम्बनम् ॥
- सव्यवाहुं समुद्धृत्य दक्षिणेन धृता द्विजा ।
 प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्रे कर्मणि धारयेत् ॥
- अख्यगारे गवाङ्गोष्ठे होमे जप्ये तथैव च ।
 स्वाध्यायभोजने नित्यं ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ॥
- उपासने गुरुणाञ्च सन्ध्योरुभयोरपि ।
 उपवीती भवेन्नित्यं विधिरेष सनातन ॥
- मौञ्जी लिङ्गत्समा श्लक्ष्णं कार्या विप्रस्य मेखला ।
 मुञ्जप्रभावे कृशानाहु रान्विनेकेन वा लिभि ॥
- धारयेद्देख्यपालाशो दण्डौ केगान्तगो द्विज ।
 यज्ञाव्यवृत्तजं वाथ सौम्यं हृषणमेव च ॥
- सायं प्रातर्द्विजं सन्ध्यामुपासीत समाहित ।
 कामालोभाद्गयान्गोहात् कदा न पतितो भवेत् ॥
- अग्निकार्ये तत कुर्यात्सायं प्रातः प्रसन्नधीः ।
 स्रात्वा मन्तर्पयेद्देवा नृपौन् पिष्टगणांस्तथा ॥
- देवाभ्यर्चान्तत कुर्यात् पुष्पैः पत्रैश्चाम्बुभिः ।
 अभिवादनशीलं म्यान्नित्यं हृद्देष्टव्यमेतत् ॥
- असावज्जगती नानेति सम्यक् प्रणतपूर्वकम् ।
 प्रागुरारोग्यवान् विद्यां द्रव्याद्यपि चर्जितः ॥
- प्रायमान् भयं मांस्येति वाणो विप्राभिवाद्गने ।
 अशरणाप्य नाम्नो नो वाण्य पूर्वाशरमात् ॥

यो न चैत्वभिवाटम्य-क्षिजः प्रत्वभिग्रादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव च ॥
 सत्येन पाणिना कारं उपसंपहर्षां गुरोः ।
 सत्येन सद्यः स्युष्ट्यो न्दक्षिणेन तु दक्षिणम् ॥
 लौकिकं वैदिकं चापि तंघाध्यात्मिकमेव वा ।
 आददीत वतो ज्ञानं तत्पूर्वमभिवादयेत् ॥
 नोदकं धारयेद् भैक्षं पुष्पाणि समिधस्तथा ।
 एवं विधानि चान्यानि न देवाय पु किञ्चन ॥
 द्वाह्मणं कुशलं पृच्छेत् त्रिविद्यज्ञाप्यनामयम् ॥
 वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ।
 उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो ज्ञातां चैव महोपतिः ॥
 मातुल्यशुरभ्रातृमातामहपितामही ।
 वर्णकाय पितृव्यय पञ्चै ते पितरं स्मृताः ॥
 माता मातानही गुर्वी पितृमातृस्त्रसाद्य ।
 श्वश्रु पितामही ज्येष्ठा ज्ञातव्या गुरवः स्त्रियः ॥
 इत्युक्त्वा गुरवः सर्वे भ्रातृ पितृतस्तथा ।
 अनुवर्तनमेतेषां मनीवाक्त्रयकर्त्रीभिः ॥
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेद्भिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 न तै रूपवसेत्सार्धं विवादेनार्थकारणात् ॥
 जीवितार्थमपि द्वेषं गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 उदितोऽपि गणोरन्यैर्गुरुद्वेषी पतत्यधः ॥
 गुणानामपि सर्वेषां पूजाः पञ्च विशिषतः ।
 तेषामाद्यस्त्रियः श्रेष्ठास्तेषां माता सुपूजिता ॥
 सो हि वासयति दिवा येन सद्योपदिशते ।

ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च पञ्च ते गुरवन्नाथा ॥

श्रुत्वनः सर्वयज्ञेन प्राणत्यागेन वा पुनः ।

पूजनीयाः प्रयत्नेन पञ्चैते भूतिमिच्छता ॥

यावत् पिता च माता च द्वावेतो निर्विकारणम् ।

तावत् सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्नात्परायणः ।

पिता माता च सुप्रीतो न्यातां पुत्रगुणैर्यदि ॥

स पुत्रः सफलं कर्म प्राप्नुयात्तेन कर्मणा ।

नास्ति भाव्यसमं दैवं नास्ति पितृसमो गुरुः ॥

तयोः प्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ।

तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात्कर्मणा मनसा गिरा ।

न ताभ्या मननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥

यर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यनेमित्तिकं तथा ।

धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्दफलप्रदः ॥

सम्यगाचारवक्तारं विस्मृष्टस्तदनुज्ञया ।

शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥

यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते ।

तेन दोषेण संप्रेत्य निरगं सम्प्रयच्छति ॥

पुंसाञ्चात्मनि वेपेण पूज्यो भर्ता च सम्मतः ।

यानि दातरि लोकेऽस्मिन्नुपकारोऽपि गौरवम् ॥

ये नरा भूर्त्पिण्डार्थं स्वान् प्राणान् सन्त्यजन्ति हि ।

तेषामिव परान् नोक्तानुवाच भगवान् भृगुः ॥

मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरान् ऋत्विजान् गुरुन् ।

असावयमिति ब्रूयात्प्रत्युक्त्या यवीयसः ॥

आचार्यो दीक्षितो नाम्ना यतीयानपि यो भवेत् ।

भोःशब्दपूर्वकं चैनमभिभाषेत धर्मवित् ॥
 अभिवाद्याश्च पूर्वन्तु शिरसावघर्षम् च ।
 ब्राह्मणक्षत्रियादौ च शौचार्थैः सादरं सदा ॥
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां क्षत्रियाद्यां कथञ्चन ।
 ज्ञानवाग्भेगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥
 ब्राह्मणाः सर्ववर्णानां स्वस्तिं कुर्यादिति स्थितिः ।
 सवर्णेऽप्यसवर्णानां कार्यमिवाभिवादनम् ॥
 गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥
 विद्या कर्म वयो बन्धुवित्तं भवति यस्य वै ।
 मान्यस्थानानि पञ्चाहुः पूर्वं पूर्वं गुरुणि च ॥
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भवेत्तु गुणवान् द्विजः ।
 यत्र स्यात्सोऽत्र मानार्हः क्षुद्रोऽपि स भवेद् यदि ॥
 पिण्डादिभ्यो ब्राह्मणेभ्यः स्त्रियैः राज्ञेऽस्य चक्षुषे ।
 हृदाय भावहीनाय रोगिणे दुर्बलाय च ॥
 भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ।
 निवेद्य गुरवेऽग्रीयाहाग्यतस्तदनुज्ञया ॥
 भवत्पूर्वं चरेद्भिक्षुमुपनोतो द्विजोत्तमः ।
 भवन्मध्यन्तु राजन्वो वैश्वस्तु भजदुत्तरम ॥
 मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं तथा ।
 भिक्षेत भिक्षां प्रथमं या तु नैन विमानयेत् ।
 सजातीयग्रहेष्वेव सर्ववर्णजमेव वा ।
 भैक्षस्याचरणं प्रोक्तं पतितादिषु वर्जितम् ॥
 वेदयज्ञादिहीनानां प्रगस्तानां स्वकर्मसु ।

ब्रह्मचारी चरिष्ये च गृहस्थः प्रयतीऽन्वहम् ॥
 गुरोः कुले न भिचेत न ज्ञातिकुलवन्धुषु ।
 'अभावेऽप्यथ गेहानां पूर्व पूर्व विवर्जयेत् ॥
 सर्वं वापि चरेद् ग्रामं पूर्वाक्तानामसम्भवे ।
 नियम्य प्रयती वाचं दिशयानवलोकयन् ॥
 समाहृत्य तु तद्भेदं यावदर्थमिहाज्ञया ।
 'भुञ्जीत प्रयती नित्यं वाग्यतो नान्यमानसः ॥
 भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं कासनाशीर्भवेद् व्रती ।
 भैक्षेण वृत्तिनो वृत्तिरुपवाससमं षडता ॥
 पूजयेद्शन नित्यमद्यादन्नमकुत्सयन् ।
 दृष्ट्वा हृद्येत्प्रसीदच्च प्रतिनन्देच्च सर्वतः ॥
 अनारोग्यमनायुष्यमस्त्रयं क्षुत्सभोजनम् ।
 अपुण्यं लोकविद्विष्टं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत दक्षिणासुख एव वा ।
 नाद्याकुदङ्मुखो नित्यं विधिपूर्वं सनातने ॥
 प्रक्षाल्य पाणिपादौ च भुञ्जानो द्विरुपस्मृशेत् ।
 शुची देशे समासीजो भुङ्त्वान्ते द्विरुपस्मृशेत् ॥
 मण्डलं पूर्वतः कृत्वा तत्र स्थाप्याथ भोजयेत् ।
 स्त्रप्राणाहुतिपर्यन्तं भोजनमेव विधीयते ॥

इत्योशनस्तोत्रं प्रथमोऽध्यायः ॥

भुक्त्वा पीत्वा च स्नात्वा च तथा रथ्योपसर्पणे ।
 ओष्ठावलीभकी स्पृष्ट्वा वासी विपरिधाय च ॥
 रितोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेणान्तभाषणे ।

न वर्णरसदुष्टाभिर्नचेव प्रदरोदकैः ।

न प्राणिजनिताभिर्वा न वह्नि, कलमेव वा ॥

हृद्गाभिः पूयते विप्र कणाभिः क्षतियः शुचिः ।

प्राणिताभिस्तथा वै स्त्री, शूद्रैः संस्पर्शनं तत् ॥

अङ्गुष्ठमूलान्तरती रेखाया ब्रह्म उच्यते ।

अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्यो पितृणां तीर्थमुत्तमम् ॥

कनिष्ठो मूलतः पद्यात्प्राजापत्यं प्रचक्षते ।

अङ्गुल्यये स्मृतं देवं तथैवार्यं प्रकीर्तितम् ।

मूले स्याद्देवमार्यं स्यादाग्नेय मध्यतः स्मृतम् ॥

तदेव सौमिकं तीर्थमेतत् ज्ञात्वा न मुह्यति ।

ब्राह्मणैव तु तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृशेत् ।

कायेन वा देवतेन नतु पित्रेण वा द्विजाः ॥

त्रिः प्राश्नीयाद्दपं पूर्वं ब्राह्मणः प्रयतः स्मृतः ।

संवृत्ताङ्गुष्ठमूलेन मुखं वै समुपसृशेत् ॥

अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु स्मृशेत्त्रयद्वयं ततः ।

तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्मृशेन्नासापुटं ततः ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन शवणे समुपसृशेत् ।

सर्वांसामथ योगेन हृदयन्तु तलेन वा ॥

ससृशेद्दे शिरःकृद्धदृष्टेनाथवा द्वयम् ।

त्रिः प्राश्नीयाद्देवमेव प्रीतास्तेनास्य देवताः ॥

ब्रह्मविष्णुमहेशाय सन्मवन्त्यनुशुशुम् ।

गङ्गा च यमुना चैव प्रीयते परिमार्जनात् ॥

प्रसंस्पर्शाक्षोचनयोः प्रीयेते शशिभास्करौ ।

नासत्यौ चैव प्रीयेते स्पृष्टं नासापुटद्वयम् ॥

कर्णशीः स्पृष्टयो स्तद्वयीयते चानलानिलो ।
 संस्पृष्टे हृदये चास्याः प्रीयन्ते सर्वदेवतः ॥
 मूर्ध्नि संस्पर्शनादिव प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ।
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्यं विप्रयोगं नयन्ति याः ॥
 अन्तवदन्तसलिलजिह्वास्पर्शं शुचिर्भवेत् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पादो य आचामयतः परम् ॥
 भूमिगैस्ते समाज्ञेयाः न तैरप्रयतो भवेत् ।
 मधुपर्को च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणे ॥
 फलमृलेक्षुदण्डे च न दोष उग्रना ब्रवोत् ।
 प्रचरद्यान्नपानेषु यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ॥
 भूमौ निक्षिप्य तद्द्व्यमाचम्य प्रीक्षयेत्तु यत् ।
 तैजसे वे समादाय भवेदुच्छिष्टपणात्ततः ॥
 अनिधाय च तद्द्रव्यमाचान्नः शुचितामिधात् ।
 वस्त्रादीनां विकल्पत्वात् स्पृष्ट्वा च देवमेव हि ॥
 आरभ्यानुदके रात्रौ चोरो वाप्याकले पथि ।
 कृत्वा मूलपुरीषं वा द्रव्यहस्तेन दुष्यति ॥
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मघ्नश्च मुदङ्मुखः ।
 अथ कुर्यात् शकण्मूत्रे रात्रौ चेद्विष्णामुसः ॥
 अन्तर्धाय महीं काष्ठैः पर्णैर्लोद्भृष्टेन वा ।
 प्रतिथीनशिरा कुर्यात् कच्छमूत्रविमर्जने ॥
 च्छायाकृम्यनदीगीठे चैत्याम्भःपथि भक्तसु ।
 अग्नौ चैव श्मशाने च विष्णुत्रेण समाचरेत् ॥
 बं गौमये न कुष्ठे वा न गीठे नैव शादले ।
 न तिष्ठन् वा न निर्व्वासा न च पर्वतमन्वके ॥

न जीर्णदेवायतने न वल्मीके कदाचन ।
 न ख सर्वेषु गर्तेषु न च गच्छन् समाचरेत् ॥
 तुपाङ्गारकपालेषु राजमार्गं तथैव च ।
 न क्षेत्रे न विले चापि न तीर्थे च चतुष्पथे ॥
 नोद्यानोपसमीपे वा नोपरिन पराशुचौ ।
 न चोपानत्कपादौ च च्छली वर्षान्तरीक्षके ॥
 न चैवाभिमुखः स्त्रीणां गुरु ब्राह्मणयोगं वाम् ।
 न देवदेवालययोर्नापामपि कदाचन ॥
 नदीज्योतींषि वीक्षित्वा तद्वाह्याभिमुखोऽपि वा ।
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनिल प्रतिसोमं तथैव च ॥
 आदृत्य सृक्तिकां कुर्यात् स्नेपगण्डापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रित शौचं त्रिगुडैरुद्धृतीदकं ॥
 नाहरेन्सृक्तिकां विप्र पांशुलां न च कर्दमात् ।
 न मार्गान्नोपराद्देशाच्छोचविष्टोऽपरस्य च ॥
 न देवायतनात् कुब्जाद् ग्रामान्न तु कदाचन ।
 उपसृष्टेत्ततो नित्यं पूर्वोक्तेन विधानत ॥
 तारव्याहृतिगायत्रा वर्षानामेरणै क्रमात् ।
 तन्मन्त्रितं पिवेद्यस्तु सन्नाचमनमीरितम् ॥
 गायत्र्या चमनेनाथ श्रुत्वाचमनमीरितम् ।
 इत्यशनसप्तती द्वितीयोऽध्यायः ॥

एवं देहादिभिर्युक्तं शौचाचारसमन्वितम् ।
 आहृत्याध्ययनं कुर्याद्दीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 नित्यमुद्यतपाणिश्च सन्नाचारसमन्वितम् ।

आस्यतामिति चोक्तं नासीताभिमुखं गुरोः ॥ •
 प्रतिश्रवणसन्भाषे शयानो न समाचरेत् । •
 आसीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पराङ्मुखः ।
 न च शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ॥
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ।
 नोदाहरेदस्य नाम परीक्षमपि केवलम् ॥
 न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥
 गुरोर्गत्र परीवादी निन्दा वापि प्रवर्धते ।
 कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं परितोऽन्यतः ॥ •
 दूरस्थो नार्चयेद्देवान् ऋचो नान्तिके स्त्रियः ।
 न चैवास्तोत्तरं ब्रूयान्न तेनासीत सन्निधौ ॥
 उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽप्याहरेत्सदा ।
 मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥
 नास्य निर्माल्यशयनं पादुकीपानहावपि ।
 आक्रामेदासनं तस्य च्छायामपि कदाचन ॥
 ये दनाकाठादीन् लब्धा न चास्यै विनिवेदयेत्
 अनाष्टच्छत्रं न गन्तव्यन्नत्वप्रियहिते रतः ॥
 न पादौ स्थापयेदस्य सन्निधाने कदाचन ।
 जृम्भितं हसितं चैव क्षपकं प्रावरणं तथा ॥
 वर्जयेत् सन्निधौ नित्यं नखस्फोटनमिव च ।
 यथाकालं प्रधीयीत यावन्न विमना गुरुः ।
 आमनाद्गौ गुरोः कूर्चं फलकं वा समाहितं ॥
 आसने शयने पाने न च तिष्ठेत्कथञ्चन !
 धावन्त मनुधावेत गच्छन्त मनुगच्छति ॥

गंजोद्वयानप्रामादप्रपत्तरिपु कंठेषु चं ।
 नामीत गुरुणा सार्द्धं गिन्नाफनतल्पे च ॥
 जितेन्द्रियः स्यात् सततं वग्नात्माक्लोधनः शुचिः ।
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं मधुरां हितभाषिणीम् ॥
 गण्डमान्यां रसं कन्यां सूक्ष्मप्राणिविहिंसनम् ।
 अभ्यङ्गस्तृणोपानच्छत्रधारणमेव च ॥
 कामं क्रोधं भयं निद्रां गीतयादित्वनर्त्तनम् ।
 द्यूतं जनपरीवादं स्त्रीप्रेचालापनं तथा ॥
 परोपतापमैशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 उदकुम्भं समनसो गीगङ्गानृत्तिकां कुमान् ॥
 आहरेद्यावदन्वानि भैक्षस्वाहरद्वयवित् ।
 तथैव लवणं सर्वं भक्ष्यं पर्युपितं नयेत् ॥
 अनन्यदर्शी सततं भवेद्गीतादिनिःस्पृहः ।
 नादर्शश्चैव वीक्षेत न चरेद्दन्तधावनम् ॥
 एकान्तमण्डिः स्त्रीभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।
 गुरुच्छिष्टं भेषजार्घ्यं न प्रयुञ्जीत कामतः ॥
 मलापकर्षणं स्नामन्नाचरेद् वै कदाचन ।
 नचातिस्मृष्टो गुरुणा स्वान् गुरुनभिवादेत् ॥
 विद्यागुरुष्वेतदेव नित्यहृत्तिः स्वयोनिषु ।
 प्रतिषेधतुसु वा धर्मं हितं चीपदिगन्तुं स्वधनुं ॥
 श्रेयः सुगुरुवद्वृत्तिर्नित्यमेव सदाचरेत् ।
 गुरुपत्नीषु पुत्रेषु गुरोश्चैव श्ववन्धुषु ॥
 बालः समानजन्मा वा शिष्यो वा यज्ञकर्मसु ।
 सध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥

उत्सादनं वै गात्राणां स्नानं चोच्छिष्टभोजने ।
 न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥
 गुरुवत्प्रतिपूज्याश्च सवर्णा गुरुर्योऽपि त ।
 असवर्णास्तु संपूज्या प्रत्युत्थानाभिवादाने ॥
 अभ्यञ्जनं स्नापनञ्च गालोत्सादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानाञ्च प्रशोधनम् ॥
 गुरुपत्नी च युवती नाभिवाद्येह पादयोः ।
 कुर्वीति वदनं भूम्यामसावहमिति ब्रुवन् ॥
 विप्रस्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीति सदा धर्ममनुष्जरन् ॥
 मातृष्वसा मातुलानी श्वश्रूयापि पिच्छ्वसा ।
 संपूज्या गुरुपत्नी च समास्ता गुरुभार्यया ॥
 भ्रातृभार्योपसयाह्या ज्ञातिसम्बन्धयोऽपि त ।
 पितुर्भगिन्या मातुश्च जायायाञ्च स्वसर्यपि ॥
 मातृवद् वृत्तिमातिष्ठेन्माता तेभ्यो गरीयसी ।
 एवमाचारसम्पन्नमात्मवन्तं सदाहितम् ॥
 वेदं धर्मं पुराणञ्च तथा तत्त्वानि नित्यम् ।
 सन्वतसरोऽपि ते शिष्ये गुरुज्ञानमनिर्दिशेत् ॥
 हरते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वत्सरे गुरुः ।
 आचार्यपुत्रश्वश्रूषु ज्ञानदो धार्मिकं शुचि ॥
 शक्तो गुर्ब्रह्मिन्निधावी नाध्याप्यो दशधर्मत ।
 कृतज्ञश्च तथा द्रोही मेधावी श्रुभक्तश्चर ॥
 प्रमथ्य विप्रोऽप्यविधिवत् पण्ड्यात्मा द्विजोत्तम ।
 एतेषु ब्राह्मणो ज्ञानमन्यत न यथोदितम् ॥

- ० आचम्य संयतो नित्यमधीयीत उदङ्मुखः ।
 उग्रसंगृह्य तत्पादौ वीक्ष्यमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 अधीश्व भो । रिति ब्रूयात् विरामोऽस्त्विति वाचयेत्
 प्राक्कुशेषु समासीनः पत्रित्रैरवपावितः ॥
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूर्वं तथाचोद्धारमर्हति ।
 ब्राह्मणं प्रणवं कुर्याद्दत्ते च विधिवद्द्विजः ॥
 कुर्यादध्ययनं नित्यं ब्रह्मांश्ल्लिङ्गतल्पिन्ति ।
 सर्वेषामिव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातन ॥
 अधीते विधिवन्नित्यं ब्रह्मण्याच्चरतेऽन्यथा ।
 योऽधीयीत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः ॥
 प्रीणाति तर्पयन्त्येनं कामैस्तृप्ताः सदैव हि ।
 यन्न योऽधीते सततं दधा प्रीणाति देवताः ॥
 सामान्यधीते प्रीणाति घृताहुतिभिरन्वहम् ।
 अथर्वाङ्गिरसी नित्यमध्यात् प्रीणाति देवता ॥
 धर्माङ्गानि पुराणानि भीमासैस्तृप्यते सुरान् ।
 अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमाश्रितः ॥
 गायत्रीमपधीयीते गत्वारण्यं समाहितः ।
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यात् दशापराम् ॥
 गायत्रीं वै जपेन्नित्यं जपयन्निः प्रकीर्तितः ।
 गायत्रीं चैव वेदांश्च तुल्यया तुल्ययन् प्रभु ॥
 एकतयतुरो वेदान् गायत्रीं च तथेकतः ।
 ओद्धारमादितः कृत्वा व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥
 ततोऽधीयीत एकाग्रं त्रिंशत् परमयान्वितः ।
 अध्यापयेत्तु एकाग्रं गायत्रीं परया तु या ॥

पुराकल्पे समुत्पन्ना भुर्भुवः स्वर्गनामतः ।
 महाव्याहृतयस्त्रिस्तः सर्वाशुभनिवर्हणाः ॥
 प्रधानं पुरुषः काली ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 सत्यं रजस्तमस्त्रिस्तः कामा व्याहृतयस्त्रयः ॥
 श्रीङ्गारस्तत्परं ब्रह्म गायत्री स्यन्तदर्शनम् ।
 एव मन्त्रो महायोगसाक्षात्कार उदाहृतः ॥
 योऽधीतेऽहन्यमाने तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमाङ्गतिम् ॥
 न गायत्र्या परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।
 श्रवणस्य तु मांसस्य पोषणमास्यां द्विजोत्तमाः ! ॥
 श्रापाद्यां प्रौष्ठपद्यां वा वेदोपक्रमणं स्मृतम् ।
 उत्सृज्य आमनगरं मासान्विप्रोऽर्घ्यपञ्चमान् ॥
 अधीयीत शची देगे ब्रह्मचारी समाहितः ।
 पुष्ये तु छन्दसां कुर्याद्वहिरुत्सर्जनं द्विजाः ! ॥
 माघे वा मासि संप्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमेऽहनि ।
 छन्दांसूर्ध्वमधीयीत शकृपक्षे तु वै द्विजाः ! ॥
 वेदाङ्गानि पुराणं वा कृष्णपक्षे तु मानवः ।
 इमद्वित्यमनध्यायानधीयानो विसर्जयेत् ॥
 अध्यापनञ्च कुर्वाणो अध्येष्यन्नपि यत्रतः ।
 कर्माधुरे दिवा रात्रौ दिवायासं समृद्धये ॥
 विद्युत्स्तनितवर्षाषु महोत्कानाञ्च पातने ।
 शक्रशक्रमनध्यायमेतेषु वै प्रजापतिः ॥
 एता न स्युर्दिता नाद्यान्यद्भागदुस्फृतादियु ।
 तदा विद्यादनर्थाय मन्यते जायदग्निं ॥

निर्घाति बाध चलने ज्योतिषा चीपसर्पणे ।
 एतानकालिकान् विन्द्यादनर्थायागतावपि ॥
 प्राग्दुष्कृतैष्वग्निषु च विद्युतस्तनितनिस्वने ।
 सद्यो हि स्यादनध्यायमनृत मुनिरब्रवीत् ॥
 निधाय एव स्वात् पानेऽरख्येषु नगरेषु च ।
 कर्मनैपुण्यगामाना पूतिगन्धे च नित्यश ॥
 अन्त्याना सङ्गते ग्रामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अनध्यायो निन्द्यमाने समवाये जनस्य च ॥
 उदये मध्यरात्रौ च विष्णुत्वे च विसर्जयेत् ।
 उच्छिष्टश्राद्धमुक् चैव मनसा न विचिन्तयेत् ॥
 प्रतिगृह्य द्विर्जा विद्यादेकोद्दिष्टस्य केतनम् ।
 तदाह कीर्त्तयेद् ब्रह्म राज्ञो राहोय सतके ॥
 धावकोऽनुलिप्तस्य स्त्री हीगाधस्य तिष्ठति ।
 विप्रस्याविदुषो देहे तावद् ब्रह्म न कीर्त्तयेत् ॥
 शयान प्रोढपादथ कृत्वा वै तावसत्यिकाम् ।
 नाधीयीतामिपञ्जग्ध्वा सूतकाप्रायमेव च ॥
 नीहारैर्ब्राह्मणशन्दैश्चसन्ध्योरुभयोरपि ।
 अमावास्या चतुर्दश्या पीर्णमास्यष्टमीषु च ॥
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे तिरात्र चपणं सृतम् ।
 अष्टकांसुच कुर्वीत मतिमान् तासु रात्रिषु ॥
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघे मासे तृथैव च ।
 तिस्रोऽष्टका समाख्याता कृण्वे पक्षे च सूरिभिः ॥
 श्लेषातकम्य छायाया शात्मनिर्मधुकम्य च ।
 कन्नाचिदपि नाव्येयं कोविदारकपितृयो ॥

तन्विद्येऽनुसृते तथा सन्नह्यचारिणि ।
 चार्ये संस्थिते वापि त्रिरात्रं चपणं स्रुवम् ॥
 द्रेष्वेतेषु विप्राणां अनध्यायाः प्रकृतिताः ।
 सन्ति राजसास्ते च तस्मादेतान् विसर्जयेत् ॥
 एके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।
 ाकर्माणि कर्मान्ते होममन्त्रेषु चैव हि ॥
 तार्चमथवेकं वा यजुः सामाथवा पुनः ॥
 त्रकायाः स्वधीयीत मारुते चापि वापदि ॥
 ाथ्यायो विनाग्ने च नेतिहासपुराणयोः ।
 भस्मशास्त्रेष्वन्येषु पयस्थेतान् विसर्जयेत् ॥
 । धम्मः समासेन कीर्त्तितो ब्रह्मचारिणः ।
 इणाभिहितः पूर्वमृषोणां भावितात्मनाम् ॥
 ऽन्यत्र कुरुते यत्र मनधीत्य श्रुतिं द्विजः ।
 वै मृष्टो न सम्भाष्यो वेदवाह्यो द्विजातिभिः ॥
 वेदपाठमात्रेण सन्तुष्टो वै द्विजोत्तमः ।
 ठमात्मावसानस्तु पङ्के गौरिव सीदति ॥
 ऽधीत्य विधिवद्देदं वेदान्तिं न विचारयेत् ।
 सान्वयं शूद्रकल्पः स पाद्यं न प्रपद्यते ॥
 दं वा चरन्तिकं वासं कर्तुमिच्छति वे गुरी ।
 ः परिचरदेनमागरीऽविमोक्षयात् ॥
 वा यनं वा विधिषल्लुह्याज्जातवेदमम् ।
 धीयीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः ॥
 ।विधीं शतरुशीयं वेदानां च विगेषदः ।

आयुषं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रिनं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋणं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ।
 पश्चात् स भोजनं कुर्यात् भूमौ वा तन्निधापयेत् ॥
 उपवासेन तत्तुल्यमित्येवमुशना ब्रवीत् ।
 उपलिप्य शुची देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करो ॥
 आचान्तोऽक्रोधनो नक्तं पश्चात् भोजनं चरेत् ।
 द्रव्यं व्याहृतिभिस्त्वनं परिधायीदकेन तु ॥
 परिपेचनमन्त्रेण परिषिच्य ततः परम् ।
 चित्रगुप्तवलिं दत्त्वा तदन्नं परिषिच्य च ॥
 अमृतीपस्तरणमसीत्यापीशनक्रियां चरेत् ।
 स्वाहाप्रणवसंयुक्तं प्राणायत्न्याहुतिं ततः ॥
 अपानायाहुतिं हुत्वा ध्यानाय तदनन्तरम् ।
 उदानाय ततः कुर्यात्समानायेति पञ्चमम् ॥
 विज्ञाय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि द्विज ।
 शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ।
 ध्यात्वा तन्मानसे दैवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥
 अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपि पिवेत् ।
 आचान्तं पुनराचामेदयं गौरिति मन्त्रतः ॥
 त्रिपदां वा त्रिराहुत्यं सर्वं गणप्रणाशनीम् ।
 प्राणानां चन्द्रिरसीत्यालभेद्दृश्यं तुर्यं ॥
 आचम्याहुष्ठमानीय पादाहुष्ठेन दक्षिणम् ।
 निःस्त्रावयेद्दस्तजलमूर्ध्वं हस्तं समाहितः ॥
 हुत्वानुमन्त्रणं कुर्यात् स्वधायामिति मन्त्रतः ।
 राशीक्षणे इत्येवमात्रं चरेत् यथापि विदुः ॥

सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परं सूतः ।
 अथ श्राद्धममावास्याप्राप्तं कार्यं द्विजोत्तमैः ॥
 पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते ।
 अपराह्णे 'द्विजातीनां प्रशंस्ते नामिपेण तु ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिर्ह्यन्यास्तिघयं कृत्वा पचके ।
 चतुर्दशीं वर्जयित्वा पञ्चमी ह्युत्तरोत्तरात् ॥
 अमावस्याष्टकास्तिस्त्रिंशत् पौर्णमास्यादिषु द्विषु ।
 तिस्रंथाप्यष्टकाः पुण्या मासि पञ्चदशी तथा ॥
 त्रयोदशी मघा कृष्णावर्षासु त्वविशयतः ।
 नैमित्तिकं तु कर्त्तव्यं दिवसे चन्द्रसूर्ययोः ॥
 बालकानां च भरणे नारकी स्यात्ततोऽन्यथा ।
 काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ॥
 अयने द्विषुवे चैव व्यतीपाते त्वनन्तकम् ।
 संक्रान्त्यामघय श्राद्धं तथा जन्मदिनेष्वपि ॥
 नक्षत्रतिथिवारेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ।
 स्वर्गं तु लभते कृत्वा कृत्तिकासु द्विजोत्तमैः ॥
 द्रव्यग्राहणसम्पत्तौ न कालं नियमं ततः ।
 कर्मारभेषु सर्वेषु कुर्याद्भ्युदयं ततः ॥
 पुत्रजन्मादिषु श्राद्धं पार्यणं पार्यणं शतम् ।
 अष्टम्यहनि नित्यं स्यात् काम्ये नैमित्तिकं पुनः ॥
 मन्त्रिशुभ्रमतिक्रम्य योनिर्गं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापो दहत्वागामं कुलम् ॥
 यद्विद्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।
 तन्ने यद्रे न दातव्यमतिक्रम्यापि सविधिम् ॥

अपूपञ्च हिरण्यं च गामश्वं पृथिवीं तिलान् ।
 भविद्वान् प्रविष्टहानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥
 मासमारोहणं कुर्यात् भर्तृचित्वां पतिव्रता ।
 तन्मृताहनि संप्राप्तं पृथक् पिण्डे नियोजयेत् ॥
 धर्मपिण्डोदकं श्राद्धं पार्वणं गर्भसंज्ञकम् ।
 अस्थिसञ्चयनं कर्म दशाहभवनं तथा ॥
 शीघ्रं दशाहमुत्कर्षं शेषस्य यदि वा भवेत् ।
 पिण्डोदकं नवश्राद्धं पुनः कार्यं यथाविधि ॥
 यद्यस्थिसञ्चयं कर्म दशाहनूर्ध्वं भाक् भवेत् ।
 नष्टे वापहतोऽस्थीनि दाहवेद्यदि वा पुनः ॥
 कुर्याद्दहरहः श्राद्धं प्रमीतपितृको द्विजः ।
 साग्निकोऽनग्निको वापि तीर्थे वेपथिशेषतः ॥
 उत्तानं वा विवर्त्तं वा पितृपात्रं यदा भवेत् ।
 अभीज्यं तद्भवेदन्नं क्रुद्धैः पितृगणैश्च तैः ॥
 अन्नहीनं क्रियाहीनं मन्त्रहीनं तु यद्भवेत् ।
 सर्वमच्छिद्रमित्युक्त्वा ततो यत्नेन भोजयेत् ॥
 एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं हृद्विद्मद्भुत्तु पार्वणम् ।
 एतत्पञ्चविधं श्राद्धं शृगुपुत्रेण सूचितम् ॥
 यात्रायां षष्ठमाख्यातं तत्प्रयत्नेन पावनम् ।
 यद्भवेत् सप्तमं श्राद्धं ब्रह्मणा परिकीर्तितम् ॥
 देविकं चाष्टमं श्राद्धं यत् कृत्वा सुचरते भयात् ।
 सन्ध्यारात्रौ न कर्तव्यमहोरात्रमदर्शनात् ॥
 दिशानान्तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ।
 गयायामचयं श्राद्धं प्रयागे मरणादिप ॥

गायन्ति, गाथां ते सर्वे कीर्तयन्ति मनीषिणः ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।
 'तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गथां व्रजेत् ॥
 गर्थां प्राप्यानुपङ्गेण यदि आदं समाचरेत् ।
 तारिता, पितरस्त्वेन स याति परमाङ्गतिम् ॥
 वाराहपर्वते चैव गर्था चैव विशेषतः ।
 'एवमादिष्वतीतेषु तुष्यन्ति पितरस्तदा ॥
 ब्रौहिभिश्च यवैर्मापैरद्भिर्मुलफलेन वा ।
 श्यामाकेय तु वै शाकीर्नीवारैश्च प्रियङ्गुभिः ॥
 गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्मापे प्रीणयते पितॄन् ।
 मृष्टान् फलरसानिचून् मृदुकान् सस्यदडिमान्
 विदार्याश्च करण्डाश्च आक्षकान् प्रदापयेत् ।
 लाजां मधुयुतां दद्याद् दध्नाच्छर्करया सह ॥
 दद्यात् शक्वे प्रयत्नेन शृङ्गां गजशुक्लैर्हृत्कान् ।
 ह्यौ मांसो मत्स्यमांसेन लिमासान् हरिणैश्च ॥
 श्वोरम्बे शाय चतुरः शाके नैह च पञ्च तु ।
 पश्मासाञ्छागमांशुन रौरवेण च ये नतु ॥
 दशमामांशु तप्यन्ति घराहमरिषाविकै ।
 शशर्णशुकयोर्मौसैर्मणिनेकाद्गैश्च तु ॥
 मन्मथैरुन्तु गव्येन पयसा पायसेन च ।
 सदैव सभ्यभागेन दाहिहादिश्वार्धिकी ॥
 कागगाकं महागाकं खगलोहाभिष मधु ।
 धनस्तान्नेव च फल्पन्ती मृदान्यन्यानि सधंगः ॥
 हन्त्यां स्यात् सधं पाच गृहानाद्यत्वे वै द्विजः ।

दद्याच्छादे प्रयत्नेन दत्तस्यावयमुच्यते ॥
 पिप्पलोक्तमुकं चैव तथा चैव मसूरकम् ।
 कश्मनालाबुवात्ताकान् मन्त्रेण सारस तथा ॥
 कूटञ्च भद्रमूलञ्च तण्डुलीयकमेव च ।
 राजमापांस्तथा चीरं मूढिषश्च विवर्जयेत् ॥
 कोद्रयान् कोविदारान् स्त्रलपाक्यामरीस्तथा ।
 वर्जयेत्सर्वयत्नेन आइकाले द्विजोत्तम ॥
 इत्योशनसस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ॥

स्नात्वा यथोक्तं सन्तर्प्य पितृदेवान् ऋषीस्तथा ।
 पिण्डान्वाहार्यकं याहुं कुर्यात् सौम्यमना शुचि ॥
 पूर्वमेव निरोक्षितं ब्राह्मणान्दिपारगान् ।
 तीर्थं तद्व्यकथ्यानां प्रदाने चातिथिं ऋत ॥
 ये सोमपाननिरता धर्मज्ञा सत्यवादिनः ।
 व्रतिनो नियमस्याथ ऋतुकालाभिगामिन ॥
 पञ्चाग्निरपरधीरानी यजुर्वेदविदोऽपि च ।
 बहवस्तु सुवर्णाथ त्रिमधुर्वाथ वा भवेत् ॥
 नीनाविज्ञेन ऋन्दो वै ज्येष्ठसामगणोऽपि वा ।
 अथर्वशिरसोऽध्येत रुद्राध्यायी विशेषत ॥
 अग्निहोत्रपरो विद्वान् पापविच्च षडङ्गवित् ।
 गुरुदेवाग्निपूजासु प्रसक्तो ज्ञानतत्पर ॥
 अहिंसोपरता नित्यं अप्रतिग्राहिणस्तथा ।
 सत्रिणो दाननिरता ब्राह्मणा षडङ्गिपावना ॥
 असमानप्रवरगा असगीत्रो सधैव च ।

असम्बन्धज्ञ विज्ञेयो ब्राह्मण पङ्क्तिपावन ॥
 भोजयेद्योगिन पूर्व तत्त्वज्ञानरत परम् ।
 अनाभे नैष्ठिक दान्तमुपकुर्वाणकं तु वा ॥
 तदनाभे गृहस्थस्तु मुमुक्षु सद्भवर्जित ।
 सर्वानाभ सांधक ज्ञां गृहस्थ मा विभोजयेत् ॥
 प्रकृतेषु णतत्त्वज्ञं योऽप्रातीह यतिभवे ।
 पिल वेदविद्रा तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥
 तस्माद्यत्नेन योगीन्द्रमोश्वरज्ञानतत्परम् ।
 भोजयेद्व्यकल्पेण अनाभादिह च द्विजान् ॥
 एष वे प्रथम कल्प प्रदाने ह्यव्यकल्पयो ।
 अनुकल्प स्वय ज्ञेय कदा सद्भिरनुच्छित ॥
 मातामह मातुलष्व स्वस्त्रेय शतरं गुरुम् ।
 दीहित विनुर्ध सर्वमग्निकल्पाय भोजयेत् ॥
 न याहे भोजयेन्मित्र धने कार्याऽस्य मघह ।
 पैशाचदक्षिणाहीनेर्षामुष फलसम्पद ॥
 काम याहे र्षयेन्मित्र नाभिरूपमतित्वरम् ।

शूद्रप्रैष्योद्धतो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ॥
 बधन्न्योपजीजी च पडेते ब्रह्मबन्धव ।
 दत्त्वा तु वेदानत्यर्थं पतितान्मत्तुरन्नवीत् ॥
 वेदविक्रयिणश्चैते आहादिपु विगर्हिताः ।
 श्रुतिविक्रयिणो यत्र परपूर्वाः संसुद्रगाः ॥
 असमानान् याजयन्ति पतितान्ने प्रकीर्त्तिता ।
 असंस्तुताध्यापका ये मृतकान् पाठयन्ति च ॥
 अधोयीत तथा वेदान् मृतकान्ने प्रकीर्त्तिताः ।
 वृद्धश्रावकनिर्गूढाः पञ्चरात्रविदो जनाः ॥
 कापालिकाः पाशुपताः पापण्डाश्चैव तद्विधाः ।
 यस्याग्निं हवींष्येते दुरात्मानसु तामसाः ॥
 न तस्या सद्भवेत् यावत् प्रेत्यापि हि फलप्रदाः ।
 अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी स्यान्निरर्थकः ॥
 मिथ्याश्रमी च विप्रेन्द्रा विन्नेयाः पङ्क्तिद्रूपकाः ।
 दुयर्गा कुनखी कुष्ठीश्रित्नी च श्यावदन्तकः ॥
 क्रूरो बीजनकश्चैव स्तेनः क्लीबोऽथ नास्तिक ।
 मद्यपीवृषली सती वीरहृद्दीधिपूपतिः ॥
 आगारदाही कुण्डाधी सोमविक्रयिणो द्विजा ।
 परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिवेत्तिर्निराकृतिः ॥
 पौनर्भवः कुसीदीच तथा नक्षत्रदर्शकः ।
 गीतवादिन्गोत्रय व्याधितः काणएव च ॥
 हीनाङ्गघातिरिक्काद्गो ह्यवकीर्णी तथेव च ।
 कन्याद्रोही कुण्डगोली अभिशक्तीऽथ देवलः ॥
 मित्त्र कपिशुनश्चैव त्रित्यं नार्या निरुन्तनः ।

मातापितृगुरुत्यागी दारत्यागी तथैव च ॥
 शंनपत्य. कृट्साक्षी पाचकोरगजीवक ।
 समुद्रवायी कृतज्ञा रथ्यासमयभेदक ॥
 वेदगिन्दारतश्चैव देवनिन्दारत स्तथा ।
 द्विजनिन्दारतश्चैव ते वज्र्या आहकर्मधु ॥
 कृतघ्न पिशुन क्रूरो नास्तिको वेदनिन्दक ।
 सिद्धघ्नः पारदार्यघ्न मिथ्यापण्डितदूर्षक ॥
 बहुनाल किमुक्तेन विहितान्येव कुर्वते ।
 निन्दितान्याचरन्ते ते वज्र्या आह प्रयत्नत ॥
 ॥ इत्यौशनसंस्कृतौ चतुर्थोऽध्यायः ॥
 गोमयेनोदकैः पूर्वं शोधयित्वा समाहित ।
 सन्निपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः सन्निमन्त्रयेत् ॥
 श्वो भविष्यति मे आहं पूर्वेषु रभिवक्ष्यति ॥
 असम्भवे परेषुर्वा यथोक्तैर्नैर्दण्डयेयुः तम् ।
 तस्य ते पितरः श्रुत्वा आहकाल उपस्थिते ॥
 अन्योन्यमनमा ध्यात्वा सम्प्रतन्ति मनोजवा ।
 ब्राह्मणास्ते समायान्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ॥
 वायुभूताश्च तिष्ठन्ति भुजा यानि पराङ्गतिम् ।
 आमन्त्रिताश्च ये विप्राः आहकाल उपस्थिते ॥
 वनेरक्षियता सर्वे ब्रह्मर्ष्यपराङ्गणाः ।
 अक्रोधनोऽस्वरो यत्र सत्यवादी भमाहितः ॥
 भर्गुमैश्वर्यमध्वानं आह भुग्वर्जयेत्पम् ।
 आमन्त्रितो ब्राह्मणो वै योऽन्यत्रैः कुरुते क्षणम् ॥
 आमन्त्रयित्वा दी मोहाद्गन्तुं न मन्तुं वीत् द्विजः ।

स तस्माद्दधिकः पापी विष्ठाकोटौहि जायते ॥
 आदि निमन्वितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्यक्योनिषु जायते ॥
 निमन्वितश्च यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्भतः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं पांशुभोजनम् ॥
 निमन्वितश्च यः आदि प्रकुर्यात्कल्हं द्विज ।
 भवन्ति तस्य तन्मांसं पितरो मलभोजना ॥
 तस्माद्विमन्वित आदि नियतात्मा भवेद्द्विज ।
 अज्ञोऽधग शोचपरः कर्त्ता चैव जितेन्द्रिय ॥
 शोभते दक्षिणा गत्वा दृश्यं दुर्भत समाहित ।
 सन्नृत्ताद्वाहरेद्द्वारि दक्षिणायां सुनिर्मलान् ॥
 दक्षिणाप्रवणं सिग्धं विभक्त्युभयलक्षणम् ।
 शुचि देशं विविक्षच्च गोमयेनोपनेपयेत् ॥
 नदीतीरिषु तीर्थेषु स्वभूमौ गिरिसानुषु ।
 विविक्षेपु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरस्तथा ॥
 परस्य भूमिभागे तु पितृणा वै न निर्वपेत् ।
 स्वामित्वात् स विहस्येत म्नेहाद्यत्क्रियते नरैः ॥
 अटव्यं पर्वता पुण्या स्त्रीर्धान्यायतनानि च ।
 सर्वाण्यस्त्रामिकान्याहुर्नहि तेषु परियह ॥
 तिष्ठाद्यावकिरिस्तत् सर्वतो बन्धयेद् द्विजं ।
 असुरोपहन् सर्वं तिले सुथत्यजिन वा ॥
 ततोऽन्न बहुसस्कार नैकश्च ज्ञानमव्ययम् ।
 चोष्यं पेष्यं समृद्धं च यथाशक्त्युपकल्पयेत् ॥
 ततो गिरिस्ते रुधाञ्जे जगलोमगच्छान द्विजान् ।

अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेद्दन्तधावनम् ॥
 तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानीय च पृथग्विधम् ।
 पालैरौदुम्बुरैर्दद्याद्द्वैश्वदेव तु पूर्वकम् ॥
 तत्र स्नात्वा निहत्तेभ्यः प्रत्युत्थानकृताञ्जलि ।
 पाद्यमाचमनीय च संप्रयच्छेद्यथाक्रमम् ॥
 ये चात्र त्रिव दैरन् विप्रा पूर्वं निमन्त्रिता ।
 प्राङ्मुखान्यासनान्येषां सदर्भोपहितानि च ॥
 दक्षिणागेकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदके ।
 तेषूपवेशयेदितान् ब्राह्मणान् देवकल्पकान् ॥
 शस्यन्भ्यमिति सकल्पत्र त्वासिरंभ्ये पृथक् पृथक् ।
 द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ पित्रेत्रयं चादङ्मुखस्त्वर्था ।
 एकैकं वा भवेत्तत्र एव मातामहेश्वपि ।
 सत्क्रिया देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसम्पदम् ।
 पञ्चैतान्विस्मरोहन्ति तस्मात्त्रैहेतु विकारम् ॥
 अथवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 श्रुतिशीलादिसम्पन्नमस्तक्षणविवर्जितम् ॥
 प्रशभ्रापाले चाश्रन्ते सर्वस्मात् प्रयतात्मनः ।
 देवतावसने चास्मै विनोक्तात् सम्प्रवर्त्तते ॥
 प्राशयेद्गर्भो तद्वन्तु दद्याच्च ब्रह्मचारिणे ।
 गिष्ठुको ब्रह्मचारीव भोजनाद्यमुपमितः ॥
 उपविष्टेषु यच्छ्राद्धे कामन्ममपि भोजयेत् ।
 अतिथिं यैत नान्नाति न तस्माद्दं प्रकाशरते ॥
 तस्मात् प्रयद्यात्तोर्येषु पृत्रा अतिथयो दिव्यं ।
 अतोर्यं रमतं श्रेष्ठं भुञ्जते यैः विजातयः ॥

काकयोनिं व्रजन्थे ते दत्त्वा चैव न संशयः ।
 हीनाङ्गः पतितः कुष्ठौ वणिक्पुष्कसनासिकः ॥
 कुकुटः शूकरश्वानो वर्ज्या श्राद्धेषु दूरतः ।
 यौभत्समगचिं स्तेच्छं न स्पृशेच्च रजंशुलाम् ॥
 नीलकापायवसनं पापखंडंय विवर्जयेत् ।
 यत् तत्र क्रियते कर्मं पेटकं ब्राह्मणान् प्रति ॥
 तत्सर्वमेव कर्तव्यं वैश्वदेवस्य पूजनम् ।
 यद्योपविष्टान् सर्वास्तानलङ्घ्यार्याहिभूपणैः ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेत्वर्च्यं विनिक्षिपेत् ।
 प्रंदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादीनि च शक्तितः ॥
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणां दक्षिणामुखं ।
 आवाहनं ततः कुर्यादुपशान्तस्वेत्युच्यते बुधः ॥
 आवाह्यं तद्गुणातो जपेदायान्तु न कृतः ।
 शत्रो देवुरदकं पालं तिलोऽशीति तिलंस्तथा ॥
 क्षिप्रं चार्घ्यं तथा पूर्वं दत्त्वा हस्तेषु वै पुनः ।
 सस्त्रावायं ततः सर्वान् पात्रीकुर्व्यात् समाहितः ॥
 पितृभिः सममेतेन ह्यर्घ्यं पञ्च निधाय च ।
 अग्नीं करिष्येत्वादाय पृच्छेदनं हृतं तु तम् ॥
 कुरुष्वेति ह्यगुणातो जुहुयादुपधीतवत् ।
 यद्योपवीतिना होमं कर्तव्यं कुशपाणिना ॥
 प्राचीनाबीतकं पितॄणां वैश्वदेव तु होमयेत् ।
 दक्षिणं पातयेज्जानु देवान् परिचरस्तदा ॥
 सोमाय वै पितृमते स्वधा नम इति ब्रुवन् ।

अन्वये कथ्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात्ततः ॥
 अन्वभावे तु विप्रस्य पाणाविवीपपादयेत् ।
 महादेवान्तिके वाथ गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥
 ततस्त्रैरभ्यनुज्ञातो कृत्वा देवप्रदक्षिणम् ।
 गोमयेनोपलिप्योर्वरा कुर्यात् स्वस्यच दैवतम् ॥
 मण्डलं चतुरस्रं वा दक्षिणं चोन्नतं यमम् ।
 विरुद्धिखेत्तस्य मध्यं दर्भेणैकेन चैव हि ॥
 ततः सप्तोर्यं तत् स्थाने दर्भान् वै दक्षिणाग्रकान् ।
 द्वौन् पिण्डान्निवेपेत्तत्र हविःशेषान् समाहित ॥
 दाप्यपिण्डां स्तत्र स्तत्र निमृज्यात्ते पभागिनाम् ।
 तेष्वदर्भेष्वथाचम्य तिराचम्य शनैरसून् ॥
 उदकं निनयेच्छेपं शनैः पिण्डान्तिके पुन ।
 अक्षिप्यावर्हन्त्यात्तान् पिण्डान् यथा समाहित ॥
 यथ पिण्डावगिष्टाच्च विधिना भोजयेद् द्विजम् ।
 षडप्यत्र नमस्कुर्यात् पितॄन् देवाञ्च धर्मवित् ॥
 श्राद्धभोजनकाले तु दीपो यदि विनश्यति ।
 पुनरन्नं न भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 मासान्पूर्वान्विविधान्दद्यात् सरसपायसम् ।
 स्रपशाकफलानिष्टान् पयो दधि घृतं मधु ॥
 अन्नञ्चैव यथाकामं विधिमभ्यर्ष्यपेयकम् ।
 यद्यदिष्टं द्विजेन्द्राणां तत्तत् सर्वं निवेदयेत् ॥
 धान्याम्बिलाय विविधा शर्करा विविधा स्यात् ।
 उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ॥
 अन्यथा फलमूलेभ्यः पानकेभ्यः साधैव च ।

नायूणि पातयेज्जातु न कुप्यान्नावृतं वदेत् ॥
न पादेन स्पृशेद्द्वं न चैनमवधूनयेत् ।
ऋधेनैव च यदत्तं यद् दत्त्वं त्वरया पुनः ॥
यातुधाना विलुम्पन्ति यच्च पापोपपादितम् ।
खिन्नगात्री न तिष्ठेत् सन्निधौ तु द्विजस्रनाम् ॥
न च पश्येत् काकादीन् पक्षिणस्तु न वारयेत् ।
तद्रूपाः पितरः स्रुत्वा समायान्ति वुमुत्सवः ॥
न दद्यात्तत्र हस्तेन प्रत्यक्षलक्षणं तथा ।
न चायमेन पालेण न चैवाश्रयया पुनः ॥
काञ्चनेन तु पालेण तथा त्वौदुम्बरेण च ।
हृत्तमादिपतां याति खुङ्गीनं तु विशेषतः ॥
पालि तु मृच्छयि या वै श्राद्धे भोजयते पितॄन् ।
स याति नरकं घोरं भोक्ता चैव पुरोधसः ॥
न पङ्क्त्या विपमं दद्यान् न याचेत् न वादयेत् ।
याचितादपि चात्मानं नरकं याति भीषणम् ॥
सुञ्जीत वाग्यतोऽस्मृष्टं न ब्रूयात् प्रकृतान् गुणान् ।
तावहि पितरोऽश्रन्ति यावुन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥
नाग्रासनीपविष्टस्तु सुञ्जीत प्रथमं द्विजः ।
बहूनां पशतां सोऽन्नः पङ्क्त्या हरति क्लिष्यम् ॥
न क्लिञ्चिद्वर्जयेत् श्राद्धे नियुक्तास्तु द्विजोत्तमः ।
न माषं प्रतिषेधेत् न चान्यस्यान्नमीक्षयेत् ॥
यो नाश्राति द्विजोमाषं नियुक्तः पितृकर्मणि ।
स प्रेत्य पशतां याति सन्ततान्निविशतिम् ॥
श्राध्यायं श्रावयेदेषां धर्मशास्त्राणि चैव हि ।

इतिहासपुराणानि श्राद्धकल्पान् सुशोभनान् ॥
 ततोऽन्यमुत्सृजेद् मुक्तेष्वग्रतो विकिरेद् भुवि ।
 'पृष्ठा स्वदितमित्येव दृप्तानाचामयेत्ततः ॥
 आचान्ताननुजानीयादभितो रम्यतामिति ।
 स्वस्था. स्मेति च तं ब्रूयुर्ब्राह्मणा स्तदनन्तरम् ॥
 ततो भुक्तवतां तेषामन्नशिपन्तु वेदयेत् ।
 'यथा ब्रूयात्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु तद्विजैः ॥
 पितो. स्वदितमित्येव वाच्य गोष्ठेषु स्रुतम् ।
 सम्पन्नमत्याभ्युदये दैवेनीच्यत इत्यपि ॥
 विसृज्य ब्राह्मणांस्तान् वै देवपूर्वन्तु वाग्यतः ।
 दक्षिणां दिशर्माकाङ्क्षन् याचतेऽदो वरान् पितॄन् ॥
 दातारो नोऽभवर्धन्ता वंदाः सन्तातरव च ।
 श्रद्धा च नो मा वरगमद् बहु देयश्च नोऽस्त्विति ॥
 पिण्डांस्तु भोज्यं विप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत्सत्सु विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् ॥
 'मध्यमं तं तत पिण्डं दद्यात्पक्षैः सुतार्थकः ।
 प्रक्षाल्यहस्तावाचस्य ज्ञातिशेषेण भोजयेत् ॥
 ज्ञातिष्वपि च तुष्टेषु स्नान् भृत्यान् भोजयेत्ततः ।
 पश्चात् स्वयं च पत्नीभि शिपमन्न समाचरेत् ॥
 नोदोक्षेत् तदुच्छिष्टं यावन्नाक्तं गतो रविः ।
 ब्रह्मचर्या चरेतान्तु दम्पती रजनी तु ताम् ॥
 'दत्त्वा श्राद्धं ततो भुक्त्वा सेवते यस्तु मैथुनम् ।
 महारौरवमासाद्य कौटयोनिं व्रजेत् पुनः ॥
 'उचिरक्रोधनः शान्त सत्यवादी समाहितः ।

स्वाध्यायश्च तथा ध्यानं कर्त्ता भोक्ता विसर्जयेत् ॥
 आहं दत्त्वा परं आहं भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 महापातकिना तुभ्या यान्ति ते नरकान् वक्षेन् ॥
 एष वोऽभिहितः सम्यक् आहकथं सनातनः ।
 धामं निवत्त यन्नित्यमुदांसो नो न तच्छतः ॥
 अग्निरध्वगो वापि तथैव व्रत्तनान्वितः ।
 आमथाहं द्विजः कुर्याद् ह्यलसु सदैव हि ॥
 आमथाहं द्विजः कुर्याद्विधिज्ञः अजयान्वितः ।
 तेनाग्नौ करणं कुर्यात् पिण्डांस्तै रैव निर्धयेत् ॥
 यो हि तद् विधिना कुर्याच्छ्राद्धं संयतमानसः ।
 व्रपेतकलाशो नित्यं यात्यसौ वैश्वं पदम् ॥
 तस्मात् सर्वः प्रयत्नेन आहं कुर्याद् द्विजीतमः ।
 आराधितो भवेद्दीमन्तेन सम्यक् सनातनः ॥
 अपि मूतफलेर्वापि प्रकुर्यान्निर्धनो द्विजः ।
 तिस्रोदके स्तर्पयित्वा पितॄन् छात्वा द्विजीतमः ॥
 न जीवत्पितृको दद्यादोमान् वा विधीयते ।
 तेषां चापि समादद्यात्तेषां चैके प्रचक्षते ॥
 पिता पितामहस्यैव तथैव प्रपितामहः ।
 यो यस्य म्रियते तस्मै देवं मान्यस्य ते न तु ॥
 भोजयेद्वापि जीवन्तं यथाकामं तु भक्तितः ।
 न जीवन्तु मतिन्नम्य ददाति श्रयते श्रुतिः ॥
 द्वासुध्यायणसौ दद्याद्दीजहेतु स्याद्वि सः ।
 रिक्तया भार्यया दद्यान्नियोत्पादितो यदि ॥
 अनियुक्त-सुतो यस्तु श्रुततो जायते लिङ्ग ।

प्रदद्याद्द्विजिने पिण्डं चेत्रिणे तु तदन्यथा ॥
 द्वौ पिण्डो निर्वपेत्ताभ्यां चेत्रिणे वीजिने यथा ।
 कौत्तं येदथ वेकस्मिन् वीजिनं चेत्रिणे ततः ॥
 मृतेऽहनि तु कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टविधानतः ।
 आशौचत्वनिरीक्षाणु कान्य कामयते पुनः ॥
 पूर्वार्हे चैव कर्त्तव्यं श्राद्धमभ्युदयार्थिना ।
 दैवं तत सर्वमेवं स्यान्न वै कार्या बहिः क्रिया ॥
 दर्भाद्य परित स्वाप्या सदा स भोजयेद् द्विजान् ।
 नान्दीमुखाद्य पितर प्रीयन्तामिति वाचयेत् ।
 मातृश्राद्ध तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ॥
 ततो मातामहानाञ्च दृढौ श्राद्धत्रयं सृतम् ।
 दैवपूर्वं प्रदद्याद् वे न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥
 प्राङ्मुखो निर्वपेत् पिण्डानुपवीती समाहितः ।
 स्यण्डिलेषु विचित्रेषु प्रतिमासु द्विजातिषु ॥
 पुष्पैर्धूपैश्च नेवेद्यैर्भूषणैरपि पूज्य च ।
 पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धमयं बुध ॥
 श्राद्धत्वा मातृयागञ्च य श्राद्ध परिवेषयेत् ।
 तस्य क्रोधसमाविष्टा द्विसामिच्छन्ति मातरः ॥
 इत्यौशनससप्ततौ पञ्चमोऽध्यायः ॥

दशाहं प्राङ्मुराशौचं सपिण्डेषु विपश्चितः ।
 मृतेऽथवाय जातेषु ब्राह्मणानां द्विजौत्तमाः ॥
 नित्यानि चैव कर्त्तव्यानि कान्यानि च विशेषतः ।
 न कुर्यादहितं लिखितं स्वाध्यायं मगसापि च ॥

शुचिरशोधनस्वन्यान् कालेऽग्ने भोजयेद्विजान् ।
 शुक्लान्नेन कलेर्वापि पितरं जुहुयात्तथा ॥
 न स्पृशेयुरिमानन्ये न भूतेभ्यं समाचरेत् ।
 सूतके तु सपिण्डानां संसर्गो नैव दुष्यति ।
 सूतके सूतयाश्चैव वर्जयित्वा तर्षणं पुनः ॥
 अधीयानस्तथा यज्जा वेदविद्याऽपि यो भवेत् ।
 चतुर्थे पक्षमे वाङ्मि सस्रग्ं, कथितो दुधै ॥
 स्पृश्यात्तु सर्वमेवैते स्नानात्तु दशग्राहनिं ॥
 दशाहं निर्गुणं प्रोक्तनागौचन्दासनिर्गुणै ।
 एव द्वित्रिगुणैर्युक्तं चतुर्थे कदिने यच्चि ॥
 दशाहान्तु परं सम्यग्धीर्भीत जुहोति च ।
 चतुर्थे त्वस्य संसर्गो मरुताह प्रजापतिः ॥
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 ये एषां मरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् ॥
 त्रिरात्र दशरात्रं वा तान्हाणानामशौचकम् ।
 प्राक्सक्तादात्त्रिरात्रं स्याद्दशरात्रमतः परम् ॥
 जन्मद्विवर्षेण प्रेते मातापित्रोस्तद्विध्यते ।
 त्रिरात्रेण शुचिस्त्वन्धो यदिहात्यन्तनिर्गुण ॥
 अदन्तजातमरणे मातापितृस्तद्विध्यते ।
 जातदन्ते त्रिरात्रं स्यादन्तं स्यात् यत्र विनिर्णयः ॥
 आदन्तजगन्, सद्य प्राचीलादिकरात्रकम् ।
 त्रिरात्रमुपेनचनाद्दशरात्रमुदाहृतम् ॥
 चातमात्रस्य वा तस्य यदि स्वान्धरणं पितुः ।
 मातुश्च सूतदाति स्यात् पिताऽस्य स्पृश्यं एव हि ॥

सद्यः शीचं सपिण्डानां कर्तव्यं सोदरस्य तु ।
 ऊर्ध्वं दशाहादेकाहं सोदरो यदि निर्गुणः ॥
 अथोद्धं दन्तजन्मं स्यात् सपिण्डानामशीचकम् ।
 एकरात्रं निर्गुणानाञ्चौलादूर्ध्वं तिरात्रकम् ॥
 आदन्तजातं मरणं सम्भवेद्यदि सत्तमाः । ।
 एकरात्रं सपिण्डानां यदि चात्यन्तनिर्गुणः ॥
 व्रतादिगात् सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च पाततः ।
 गर्भश्चुतावहोरात्र सपिण्डेऽत्यन्तनिर्गुणे ॥
 यथेष्टाचरणदृजातौ तिरात्रादिति निर्णयः ।
 सूतके यदि सूतिश्च मरणे वा गतिर्भवेत् ॥
 श्रेयस्यैव भवेच्छुद्धिरहं श्रेये द्विरात्रकम् ।
 मरणोत्पत्तियोगे तु मरणेन समाप्यते ॥
 अर्द्धवृत्तिमनां शीचमूर्ध्वं मन्त्रेण यद्भवति ।
 देशान्तरगतं शुक्ला सूतकं श्राव एव वा ॥
 तावद्मयतीऽन्ये वा यावच्छेषं समाप्यते ।
 अतीते सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां तिरात्रकम् ॥
 तथैव मरणे आनूर्ध्वं सवत्सराद्भवती ।
 वेदाद्यं यस्त्वधीयानो न भवेत् वृत्तिकर्षितः ॥
 सद्यः शीचं भवेत्तस्य सर्वावस्थासु सर्वदा ।
 स्त्रीणामसंस्कृतानान्तु प्रदानात् परतः पितुः ॥
 सपिण्डानां तिरात्रं स्यात् संस्कारो भर्तुरेव च ।
 अक्षरुवदत्तकन्यानामशीचं मरणे सूतम् ॥
 द्विपरं जन्ममरणे सद्यः शीचमुदाहृतम् ।
 आदर्नात् सोदरः सद्यः आचौलादेकरात्रकम् ॥

आत्रतानां तिरात्रं स्याद्दशमन्तु ततः परम् ।
 मातामहानां मरणे तिरात्रं स्याद्दशौचकम् ॥
 एकीदराणां विज्ञेयं सूतके चैतदेव हि ।
 पक्षिणी योनिसम्बन्धे बान्धवेषु तथैव च ।
 एकरात्रं समुद्दिष्टं गुरौ भ्रूवृक्षचार्दिणि ।
 प्रेते राजनि सद्यस्तु यस्य स्याद्विषये स्थित ॥
 मृहे मृतासु दत्तासु कन्यकासु त्रप्रह पितु ।
 परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कुलजेषु च ॥
 तिरात्रं स्यात्तथाचार्ये भार्यासु प्रत्यगासु च ।
 आचार्यपुत्रपत्नयोश्च अहीरात्रमुदाहृतम् ॥
 एकरात्रमुपाध्याये तथैव श्रोत्रियेषु च ।
 एकरात्रं सपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥
 तिरात्रं शत्रुमरणे शशुरे च तथैव च ।
 सद्य शौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥
 शूद्रे तु द्विजो दशाहेन द्वादशाहेन भूपति ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो भामेन शुध्यति ॥
 क्षत्रविट् शूद्रदायादा ये स्युर्विप्रस्य सेवका ।
 तेषामशेषं विप्रस्य दशाहात् शुद्धिरिष्यति ॥
 राजन्यवैश्यावप्येवं हीनवर्णासु योनिषु ।
 षड्रात्रं वा तिरात्रं वाऽप्येकरात्रकर्मण हि ॥
 वैश्यक्षत्रियविप्राणां शूद्रेणाशौचमेवं तु ।
 अर्धमासोऽथ षड्रात्रं तिरात्रं द्विजपुङ्गवाः ॥
 शूद्रक्षत्रियविप्राणां शूद्रेष्वशौचमिष्यते ।
 षड्रात्रं द्वादशाहश्च विप्राणां वैश्यशूद्रयो ॥

अशौचं क्षत्रिये प्रोक्तं क्रमेण द्विजपुङ्गवाः ॥
 शूद्रविट्क्षत्रियाणान्तु ब्राह्मणे संस्थिते यदि ॥
 दशरत्नेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलोद्भवः ।
 अर्सापिण्डं द्विजप्रेतं विप्रो नि सृत्य बन्धुवत् ॥
 अशित्वा च सहोषित्वा दशरत्नेण शुद्धति ।
 यदि निर्दहति क्षिप्रं प्रलोभात् क्रान्तमानसः ॥
 दशाहेन द्विजः शुद्धेत् द्वादशाहेन भूमिपः ।
 अर्द्धमासेन वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुध्यति ॥
 षड्रात्रेणाथवा सप्ताहिरात्रेणाथवा पुनः ।
 अनाथश्चैव निर्बन्धुं ब्राह्मणं धनवर्जितम् ॥
 आत्मा अन्त्याणं न पुनः अन्त्यन्ति ब्राह्मणादयः ।
 अपरश्चेत्परं वर्षमपरथापरो यदि ॥
 एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये तु स्यात् द्व्यहे सति ।
 शूद्रेषु च त्र्यहं प्रोक्तं प्राणायामगतं पुनः ॥
 अनस्थिसञ्चिते शूद्रे रीति चेद् ब्राह्मण स्वके ।
 विरालं स्यात्तथाऽशौचमेकाहं चक्षुर्वैश्रयोः ॥
 अन्यथा चैव स ज्योतिर्ब्राह्मणे स्नानमेव च ।
 अनस्थिसञ्चिते विप्रे ब्राह्मणो रीति चेत्तदा ॥
 स्नानेनैव भवेच्छुद्धिः सचैलेन न संशयः ।
 यस्तैः सहास्रं कुर्याच्च यानादीनि तु चेय हि ॥
 ब्राह्मणे वापरे वापि दशाहेन विशुध्यति ।
 य क्षेमामन्नमयाति स तु देवाऽपि कामतः ॥
 तदाशौचनिवृत्तेषु स्नानं कृत्वा विशुध्यति ।
 यावत्तदन्नमयाति दुर्भिक्षाभिप्लवो नरः ।

तावेत्यहान्यशुदि स्यात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥ ७
 दाहाद्यगौत्रं कर्त्तव्यं द्विजानामग्निहोत्रिणाम् ।
 सपिण्डानां तु मरणे मरणादितरेषु च ॥
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोद्गमभावस्तु जन्मनस्त्रो रवेदने ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 लेपभाजस्तु यद्यात्मा सापिण्ड्य सप्तपौरुषम् ॥
 ऊर्ध्वनाञ्चैव सापिण्ड्यमाह देव प्रजापति ।
 ये चैकाजाता बह्वो भिन्नयो नय एव च ॥
 भिन्नवर्णास्तु सापिण्ड्यं भवेत्तृपा विपूरुषम् ।
 कारव शिल्पिनो वैद्यदासीदासास्तथैव च ॥
 राजानो राजभृत्याश्च सद्य गौचा प्रकीर्त्तिता ।
 दातारो निग्रमी चैव ब्रह्मविद्ब्रह्मचारिणी ॥
 सखिणी व्रतिनस्तावत् सद्य गौचमुदाहृतम् ।
 राजा चैवाभिपिक्तश्च प्राणसखिण एव च ॥
 यज्ञे विवाहकाले च देवयामी तथैव च ।
 सद्य गौचं समाख्यातं दुर्भिक्षे याम्युपद्रवे ॥
 विषादुपहतानाञ्च विदुरता पार्थिवैर्द्विजैः ।
 सद्य गौचं समाख्यातं सर्पादिमरणेऽपि च ॥
 अग्निमेरुप्रपतने विषोधान्चपराशने ।
 गोमाह्वयान्ते मद्यस्ते नद्य गौचं विधीयते ॥
 नेष्टिकानां च नव्यानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 नागौचं यिज्यते सद्भिः पतिते च तद्या गृते ॥

इति षष्ठोऽध्यायः ।

पतितानां न दाहः स्यादात्म्ये टिर्नास्तिरुपयः ।

न चाशुयातः पिण्डे च कार्यं आद्यादिकं क्वचित् ॥
 व्यपादयेत्तथात्मानं स्वयं योऽग्निविषादिभिः ।
 सहितं तस्य नाशौचं नृचस्यादुदकादिकम् ॥
 अथ कथित्प्रमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।
 तस्याशौचं विधातव्यं कार्यञ्चैवोदकादिकम् ॥
 जाते कुमारि तदहं आमं कुर्यात् प्रतिपद्यम् ।
 हिरण्यधान्यगोवासस्तिलान्नगुलसर्पिषः ॥
 फलानीक्षुञ्च शाकञ्च लवणं काष्ठमेव च ।
 तोयं दधि घृतं तैलमौषधं क्षीरमेव च ॥
 आशौचिनो गृहात् याद्यं शुष्कान्नञ्चैव नित्यशः ।
 आहिताग्निर्यथान्यायं दातव्यं त्रिभिरग्निभिः ॥
 अनाहिताग्निर्गृह्येण लौकिकेनेतरैर्हि जैः ।
 देहाभावात् पलाशेन कृत्वा प्रतिक्रति पुनः ॥
 दाहः कार्यो यथान्यायं सपिण्डे अहयान्विते ।
 सकृत्प्रसिञ्चे दुदकं नाम गोत्रेण वाग्यत ॥
 दशाहं बान्धवैः सार्धं सर्वे चैवार्द्रवांससः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्यात् सायं प्रातर्यथाविधि ॥
 प्रेताय च गृहद्वारि चतुरो भोजयेद् द्विजान् ।
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं चतुरकर्म सवाग्धवैः ॥
 सर्वैरस्यां सञ्चयनं ज्ञातिरेव भवेत्तथा ।
 त्रिपूर्वं भोजयेद्दिप्रानयुग्मान् अह्यां शुचीन् ॥
 पञ्चमे नवमे चैव तथैवेकादशेऽहनि ।
 अयुग्मान् भोजयेद्दिप्रान् नवत्यादं तु तद्दिदुः ॥
 एकादशेऽहनि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावत ।

हादगे वाथ कर्त्तव्यं मग्निदैस्त्वयवाऽहनि ॥
 एकं पवित्र मेकं वा पिण्डमात्रं तथैव च ।
 एवं मृतेऽह्नि कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ॥
 सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णं सम्बत्सरे पुनः ।
 कुर्यात् चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमा ॥
 प्रेतार्थं पितृपालेषु पात्रमासेचयेत्ततः ।
 ये समाना इति द्वाभ्यां पिण्डानप्येवमेव हि ॥
 सपिण्डीकरणञ्च दैवपूर्वं विधीयते ।
 पितृनावाहयेत्तत्र पुनः प्रेतञ्च निर्दिशेत् ॥
 ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां स्यात् पृथक्क्रिया ।
 यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृहा त्वभिजायते ॥
 मृते पितरि वै पुत्रः पिण्डशब्दं समाविशेत् ।
 दद्याच्चान्नं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्मत ॥
 पार्वणेन विधानेन साम्बत्सरिकमिष्यते ।
 प्रतिसम्बत्सरं कार्यं विधिरेव सनातन ॥
 मातापितृभ्यो मृतैः कार्यं पिण्डदानादि किञ्चन ।
 पत्नीकुर्यात् सुताभावे पत्न्यभावे तु सोदरः ॥
 एष वः कथितः समग्रकृद्दृष्ट्यानां यथाविधि ।
 स्त्रीणाञ्च भर्तृशुश्रूषा धर्मो नान्य इहेष्यते ॥
 यः स्वधर्मपरो नित्यमौश्वरार्पितमानुषः ।
 प्राप्नोति पुरमं स्थानं यदुक्तं वेदसम्भितम् ॥

इत्यौशनसस्मृती सप्तमोऽध्यायः ।

अथ प्रायश्चित्तम् ॥

ब्रह्मर्हा मद्यप स्तेनो गुरुतल्पग एव च ।
 महापातकिनस्त्वे ते य स तै सह सम्भसेत् ॥
 सम्भत्सरेण पतति ससर्गं कुरुते तु य ।
 यो हि शय्यासने नित्यं वसन्वै पतितो भवेत् ॥
 याजन योनिसम्बन्ध तथैवाध्ययन द्विज ।
 कृत्वा सद्य पतेत् ज्ञानात् सहभोजनमेव च ॥
 अविज्ञायापि यो मोहात् कुर्यादध्ययन द्विज ।
 सम्भत्सरेण पतति सहाध्ययनमेव च ॥
 ब्रह्महा वा दशाब्दानि क्लृण्ठीकृत्वा वने वसेत् ।
 भैक्ष्य चात्मविण्णप्रार्थ कृत्वा शवशिरोध्वजम् ॥
 ब्रह्मणावसथान सर्वान् देवागाराणि वर्जयेत् ।
 विनिन्द्य च स्वमात्मान् ब्राह्मणञ्च स्वयं स्मरेत् ॥
 असङ्गराणि योग्यानि समागाराणि सविशेत् ।
 विधूमे शनकैर्नित्यं व्याहारे भुक्तवर्जिते ॥
 कुर्यादनशन वाद्य भृगी पतनमेव च ।
 ज्वलन्त वा विशेद्ग्नौ जल वा प्रविशेत् स्वयम् ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा समग्रक प्राणान् परित्यजेत् ।
 दीर्घमार्गयिनं विप्रं कृत्वा नामरिन् तथा ॥
 दत्त्वा चान्न स विदुषे ब्रह्महत्या व्यपीहति ।
 अश्वमेधावभृतके स्नात्वा यः शुध्यति द्विजः ॥
 सवस्त्रं वा वेदविदे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ।

ब्रह्महा मुच्यते पापैर्दृष्ट्वा वा सेतुदर्शनम् ॥
 सुरापख सुरां तप्तामग्निवर्णां पिवेत्तदा ।
 निर्दग्धकायः स तदा मुच्यते च द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रमग्निवर्णं वा गोशकृद्द्रवमेव वा ।
 पयो घृतं जलं वाथ मुच्यते प्रातर्कात्ततः ॥
 जनाद्र्वासाः प्रयतो ध्यात्वा नारायणं हरिम् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं चाथ चरेत्तत्पापयान्तये ॥
 स्वर्णं स्तेयी सकृद्धिमो राजानमधिगम्य तु ।
 स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयान्मा भवाननुयास्विति ॥
 गृहीत्वा मुसलं राजा सकृदन्त्याहु तं स्वयम् ।
 स वै पापात्तत स्तेनो ब्राह्मणसंपसाथ वां ॥
 करेणादाय मुसलं लगुडं वाथ घातिनम् ।
 सञ्चित्योभयतस्तीक्ष्णमायसं टण्डमेव च ॥
 राजा न स्तेन मर्हीत मुक्तकेशेन धावता ।
 आचक्षाण्य तत्पापमेवं कर्माणि शाधिं माम् ॥
 शासनाद्वापि भोजाद्वा ततः स्तेयाद्धिमुच्यते ।
 अशासित्वा च त राजा रुद्रस्याप्नोति किञ्चिपम् ॥
 तपसा द्रुतमन्यस्य सुवर्णस्तेयजं फलम् ।
 चीरवासा द्विजोऽरथ्ये सञ्चरेद् ब्रह्मणो व्रतम् ॥
 स्नात्वाश्वमेधावभृते पूतः स्यादथ वा द्विजः ।
 प्रदद्याच्चाण्ड विप्रेभ्यः स्वात्मतुल्यं हिरण्यकम् ॥
 चरेद्वा वत्सरं कृत्स्नं ब्रह्मचर्यपरायणः ।
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी च तत्पापस्यापनुत्तये ॥
 गुरुभार्यां समारुह्य ब्राह्मणः काममोहितः ।

उपगृह्णित् स्त्रियं तप्तं कान्तां कान्तायसोकताम् ॥
 स्वयं वा गिश्नवृषणे उत्प्लात्यादथवाञ्जलौ ।
 आतिष्ठद्दक्षिणामाशा मा निपातमजिह्वत ॥
 गुर्वर्थे बहवः शुक्लैश्चरेद् वा ब्रह्मणो व्रतम् ।
 शाखा कर्कटकीपेता परिव्यज्याथ वत्सरे ॥
 अधःशयीत निरतो मुच्यते गुरुतल्पगः ।
 कृच्छ्राब्दश्चरेद्विप्रश्चौरवासा समाहितः ॥
 अश्वमेधावभृतके स्नात्वा मुचेद् द्विजोत्तमः ।
 कालेऽष्टके वा भुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रतः ॥
 स्थानासनाद्यं विचरेद्धनोऽप्युपयत्नतः ।
 अधःशायी त्रिभिर्वर्षेभ्यस्ततः शुध्येत पातलात् ॥
 चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्च चत्वारि वा पुनः ।
 पतितैः सम्प्रयुक्तानां मयं गच्छति निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु संस्पर्शं लोभेन कुरुते हिज ॥
 सकृत् पापापनोदार्थं तस्येव व्रतमाचरेत् ।
 तप्तकृच्छ्रं चरेद्याथ सम्यत्तरमतन्द्रितः ॥
 पाण्मासिकेऽथ संमर्गे प्रायश्चित्तार्थमाचरेत् ।
 एभिः पृथै रयो हन्ति महापातकिणो मनम् ॥
 पुण्यतीर्थाभिगमनात् पृथिव्यामथ निष्कृतिः ।
 गङ्गाहस्तां सुराभ्यान् नरेणं सुर्वेभ्यः प्रभुम् ॥
 कृत्वा चैवं महापापं प्रायश्चित्तं लाममोहितः ।
 कुर्याद्व्रतगणं विप्रः पुण्यतीर्थं समाहितः ॥
 जप्ते वा प्रपिबेद्मो ध्यात्वा देवं कपटिङ्गम् ।

न ह्यन्या दुष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिः कर्भवेदिभिः ॥ ७

॥ इत्यौशनसस्मृतौ अष्टमोऽध्यायः ॥

गत्वा दुहितरं विप्रं स्वसारं सा स्तुषामपि ।
 प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं मतिपूर्वमिति स्थितिः ॥
 मातृश्वसां मातुलानीं तथैव च पितृश्वसाम् ।
 भाग्निनेयीं समारुह्य कुर्यात् कृच्छ्रादिपूर्वकम् ॥
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ।
 पितृश्वसेयीं गत्वा तु स्वस्त्रियां मातुरेव च ॥
 मातुलस्य सुतां वापि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 भार्या सखीं समारुह्य गत्वा शरालीं तथैव च ॥
 अहोरात्रोपितो भूत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ।
 उदक्यागमने विप्रस्त्रिरालेण विरुध्यति ॥
 चक्षीमैशुनमासाद्य चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 पराकिंशाथवा शुद्धिरित्वाह भगवानजः ।
 मण्डूकं नकुलं काकं विड्वराहञ्च मृषिकम् ॥
 श्वानं हत्वा द्विजः कुर्यात् घोडशास्यमहाव्रतम् ।
 पयः पिवेच्चिरात्तनु श्वानं हत्वा त्वतन्द्रितः ॥
 मार्जारं चाथ नकुलं योजनं वाऽध्वनी व्रजेत् ।
 कृच्छ्रं द्वादशमापन्तु कुर्यादश्ववधे द्विजः ॥
 अथ ह्यथ्यायसीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
 बलाकं रड्भवं चैव मृषिकं हतलम्भकम् ॥
 वराहन्तु तिलद्रोणं तिलाटञ्चैव तित्तिरिम् ।

हत्वा हंसं वलाकञ्च वक्रटिष्ठिभमेव च ।
 वानरञ्चैव भासञ्च स्वयं वा ब्राह्मणाय गाम् ॥
 क्रव्यादास्तु मृगान् हत्वा धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अक्रव्यादं वृक्षतरमुद्गं हत्वा तु कृष्णलम् ॥
 जीवितं चैव तन्नायं दद्यादस्थिमता वधे ।
 अस्थ्याञ्चैव हि हिंसाया प्राणायामेन शुद्धति ॥
 फलदानन्तु विप्राणां चेदनादाहिकं शतम् ।
 गुल्मवह्नीनतानाञ्च वीरुधा फलमेव च ॥
 पुष्पागमानाञ्च तथा घृतप्राणो विमोघनम् ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च कुर्यात् हत्वा प्रमादत ॥
 मतिपूर्वं वधे चास्या प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 मनुष्याणाञ्च हरणा स्त्रीणां कृत्वा ग्रहस्य च ॥
 वापीक्षुपजलानाञ्च शुद्धे चान्द्रायणेन तु ।
 द्रवप्राणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवेश्मन ॥
 चरेत् सान्नापनं कृच्छ्रं चरित्वात्मविशुद्धये ।
 धान्यादिधनचौर्यं च पञ्चगव्यविमोघनम् ॥
 तृणकाष्ठद्रुमाणाञ्च पुष्पाणाञ्च वलस्य च ।
 चेलचर्माभिपाणाञ्च तिरातं स्यादभोजनम् ॥
 मणिप्रवालरत्नानां सुवर्णरजतस्य च ।
 अथ काष्ठोपलानाञ्च दादयात्समभोजनम् ॥
 एतदेव व्रतं कुर्यात् द्विगुणैकगुणस्य च ।
 मृत्विणामोषधीनाञ्च हरणापि वरुणं पय ॥
 न मांसानां दत्तानान्तु देवे चान्द्रायणं चरन् ।
 उपोष्य दादयात् तु बुभुक्षते भुञ्ज्यात् घृतम् ॥

नकुलीनूकमार्जार जग्ध्वा सान्तपनं चरेत् ।

श्वान जग्ध्वाथ कृच्छ्रेण शुभर्क्षेण च शुध्यति ॥

प्रकुर्याद्यैव सस्कार पूर्वणैवं विधानंत्त ।

शलनञ्च वलाकञ्च हंस कारण्डव तथा ॥

चक्रवाकञ्च जग्ध्वा च द्वादशाहमभोजनम् ।

कपोतं टिट्ठिभ भासं शुक सारसमेव च ॥

जलौक जालपातञ्च जग्ध्वा ह्येतद्व्रतञ्चरेत् ।

शिङ्गुमार तथा माघ मत्स्यं मासं तथैव च ॥

जग्ध्वा चैव वराहञ्च एतदेव व्रतञ्चरेत् ।

कीर्तिव चैव मत्स्याद मण्डूकं भुजग तथा ॥

गोमूत्रयावकाहारैर्मासिनेकेन शुध्यति ।

जलीचराय जलजान्यातुधानविषापितान् ॥

रक्तपादास्तथा जग्ध्वा सप्ताहं चेतदाचरेत् ।

मृतमासं हृथा चैवमात्मार्यं वा यथाकृतम् ॥

भुक्त्वा मामञ्जरेदितत्तत्पापस्यापनुत्तये ।

कपोत कुञ्जर शिग्रुं कुक्कुट रजका तथा ॥

प्राजापत्यं चरेज्जग्ध्वा तथा दुग्धीरमेव च ।

पलाण्डु लशुनञ्चैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥

वार्ताकु तण्डुलीयं च प्राजापत्येन शुद्धयति ।

अश्नातः तद्योपेत तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ॥

प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात्कुरुभ्यां शशभक्षणं ।

शशावु गृह्णन् चैव भुक्त्वाऽप्येतद् व्रतं चरेत् ॥

उदुम्बरञ्च कामिन तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ।

द्वया सरसरसं याव पात्रसाऽपूपमन्वलोन् ॥

८ भुक्त्वा चैवं व्रतं तत्र त्रिरात्रेण विगुह्यति ।
 पीत्वा क्षीराख्यपेयानि ब्रह्मचारौ विशेषतः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी मासाह्नेन विगुह्यति ।
 अनिर्दं गायः क्षीरं माहिषं वाचमेव च ॥
 गर्भिण्या वा विकल्पाया पीत्वा दुग्धमिदं चरेत् ।
 एतेषाञ्च विकाराणि पीत्वा मोहेन वा पुनः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी सप्तरात्रेण शुद्धयति ।
 भुक्त्वा चैव नवश्राद्धं सूतके ऋतकेऽथवा ॥
 चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणस्तु समाहितः ।
 तस्य यद्भूयते नित्यं न यस्यापं न दीयते ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्यान्नप्राशने द्विजः ।
 अभोज्यानास्तु सर्वेषां भुक्त्वा चान्नमुपस्कृतम् ॥
 अन्त्यस्रात्ययिनोऽन्नञ्च तप्तकृच्छ्रमुदाहृतम् ।
 चाण्डालान्नं द्विजो भुक्त्वा सम्यक् चान्द्रायणं चरेत्
 अज्ञानात् प्राश्य विष्णुं सुरासंस्पर्शमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति तयो वर्णा द्विजातयः ॥
 क्रवादानां पविणाञ्च प्राश्य भूत्रपुरीषकम् ।
 महासान्तपनं कुर्यात्तेषां मोहाद् द्विजातयः ॥
 भासमण्डूककुकुर वायसे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ब्राह्मणः क्षिष्टभोजनात् ॥
 क्षत्रियस्तप्तकृच्छ्रं स्याद् वैश्यं चैवं लिङ्गकृच्छ्रकम् ।
 सुरामाण्डोदकं वापि पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 शनोच्छिष्टं द्विजो भुक्त्वा त्रिरात्रेण विगुह्यति ।
 गोमूत्रयावकाहारी पीतशेषञ्च वा पयः ॥

श्रापो मूत्रपुरीषाद्ये रूपे ताः प्राग्वेद्यदि ।
 तदा सान्त्वनं कुर्याद् घृतं कायविशोधनम् ॥
 चाण्डालकूपभाण्डेषु यद्ज्ञानात् पिवेज्जलम् ।
 चरेत् सान्त्वनं कृच्छ्रं ब्राह्मणः पापशीघ्रनम् ॥
 चाण्डालेन च संस्पृष्टं पौत्रां वारिद्विजोत्तमः ।
 त्रिरात्रेण विशुध्येत पञ्चगवेन शुद्धयति ॥
 महापातकसंसर्गं भुक्त्वा स्यात्वा द्विजोत्तमः ।
 बुद्धिपूर्वन्तु मूढात्मा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥
 अन्यजातिविवाहे च स महापातकी भवेत् ।
 तस्य पातकिसंसर्गात्पातकित्वमवाप्नुयात् ॥
 चतुर्विंशतिकृच्छ्रं स्याद् विवाहे त्वन्यकन्यया ।
 संसर्गस्य तद्वद्वं स्यात् प्रायश्चित्तं सुतेन हि ॥
 दृष्ट्वा महापातकिनं चाण्डालं वा रजस्वलाम् ।
 प्रमादाद्भोजनं कृत्वा त्रिरात्रेण विशुद्धयति ॥
 स्नानार्द्रौ यदि भुञ्जीत अहोरात्रेण शुद्धयति ।
 बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्रेण भगवानाह पद्मज ॥
 शुष्कं पयुपितादीनि गन्धादिप्रतिदूषितम् ।
 भुङ्क्तेपवासं कुर्वीत चरेद्दिप्रः पुनः पुनः ॥
 अज्ञानाद् भुक्तिशुद्धयर्थं मज्जानस्य विशेषतः ।
 मृत्यानां यजनं कृत्वा परेषामन्यकर्मणि ॥
 अभिचरमनहं च त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुद्धयति ।
 ब्राह्मण्यभिहतानाञ्च कृत्वा दाहादिकं द्विजः ॥
 गोमूत्रयावकाहारः प्राजापत्येन शुध्यति ।
 तैलाभ्यक्तं प्रभाते च कुर्यात् मूत्रपुरीषके ॥

अहोरात्रेण शुष्येत श्मश्रुकर्माणि भैशुने ।
 एकःश्रुति विशाहाम्निं परिभाष्य द्विजोत्तमः ॥
 विरात्रेण विगुडैरतं विराद्यात् पण्डितं पुनः ।
 दगाहं द्वांदगाहं वा परिहास्य प्रमादतः ॥
 कच्छचन्द्रायणं कुर्यात्तत्पापम्यापनुत्तये ।
 णितद्रव्यमादाय तदुत्सर्गणं शुद्धरति ॥
 चरेत् विधिना कच्छ मित्याह भगवान् प्रभुः ।
 अनागकनिवृत्ता तु प्रव्रज्योपासिता तथा ॥
 आचरेत् त्रीणि कच्छाणि त्रीणि चान्द्रायणानि च ।
 पुनश्च जातकर्मोदिसंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ॥
 गुह्यो य स्नाद् व्रतं सम्यक्चरेत्तुर्धर्मैर्द्विजिनः ॥
 अनुपासितसिद्धं तं ध्यापकवशेन च ।
 अजस्रं संवतमना रात्रौ चेद्रानिमेष द्वि ॥
 अहत्वा समिधाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः ।
 गायत्रप्रष्टसहस्रस्य जपं कृत्वा विगुडरति ॥
 उपासीत न चेत्सन्ध्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
 स्नात्वा विगुध्यते नद्याः परिश्रान्तः सुसंयमात् ॥
 वैदिकानि च नित्यानि कर्माणि च विलीप्य तु ।
 स्नातकव्रतलौच्यन्तु कृत्वा चोपवसेद्दिनम् ॥
 सम्बत्सरश्चरेत् कच्छं मनुच्छन्दे द्विजोत्तमः ।
 चान्द्रायणं चरेद् व्रत्या गोप्रदानेन शुद्धरति ॥
 नास्तिक्याद्यदि कुर्वीत प्राजापत्यं चरेद्द्विजः ।
 देवद्रीहं गुरुद्रीहं तप्तकच्छेण शुद्धरति ॥
 उद्धयानं समारुह्य खरयानञ्च कामतः ।

त्विरात्रेण विशुद्धेऽत नग्नी न प्रविशेज्जलम् ॥
 पठान्नकालमासं वा संहिताजपमेव वा ।
 हीमाश्च शाकलाभित्वमप्रत्यानां विशोधनम् ॥
 नीलं रक्तं वसित्वा तु ब्राह्मणो वरुमेव हि ।
 अहीरालीपितः स्नातः पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 वेदधर्मपुराणाश्च चण्डालस्य च भाषणम् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यान्न ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥
 उद्वन्धनादिनिहतं संसृष्ट्य ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धः स्यात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥
 उच्छिष्टो यदि नाचान्त्यण्डालादीन् स्पृशेद्द्विजः ।
 उच्छिष्टं क्वत्तु कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्धये ॥
 चण्डालसूतकशवांस्तथा नारीं रजसलाम् ।
 स्पृष्ट्वा स्नायाद्विशुद्धार्थं तत् स्पृष्टान् पतितांस्तथा ॥
 चण्डालसूतकशवैः संसृष्टं सर्गयेद् यदि ।
 प्रमादात् स्नात आचम्य जपं कृत्वा विशुद्धयति ॥
 अस्पृष्टसर्गनं कृत्वा स्नात्वा शुद्धेऽहिजोत्तमः ।
 आचमेत द्विगुह्यर्थं प्राहृदिवः पितामहः ॥
 विघ्नानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।
 कृत्वा शौचं ततः स्नात्वा उपोष्य जुहुयाद्दृष्टम् ॥
 चण्डालभृशु शवं स्पृष्ट्वा कर्षं कुर्यात् द्विजोत्तमः ।
 दृष्ट्वा नभस्यं नचत्र महोरालेण शुद्धयति ॥
 सुरां स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायमत्रयं शुचि ।
 प्रलाण्डुं लशुनं चैव घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 ब्राह्मणसु शुनां दष्टस्त्रयं सायं पयः पिबेत् ।

नाभेरुर्ध्वं स्यं दष्टस्य तदेव त्रिगुणं भवेत् ॥
 स्यादेतच्चिगुणं वाह्योर्ध्वं स्यात्तु चतुर्गुणम् ।
 स्रात्वा जपेत्तु गायत्रीं श्वभिर्दष्टो द्विजोत्तमः ॥
 पञ्चयज्ञानकृत्वा तु यो भुङ्क्ते प्रत्यहं गृही ।
 अनातुरस्य निधनं कृच्छ्रादेन विगुह्यति ॥
 श्राहिताग्ने रूपस्थानं यः कुर्यान्न तु पर्वणि ।
 ऋतौ गच्छेत् न भार्यायां सोऽपि कृच्छ्रादेमाचरेत् ॥
 विना द्विरप्सु वा कुर्याच्छरीर सन्निपेवतु ।
 सचेत्नी जलमाप्तुत्य गामालभ्य विशुद्धयति ॥
 गायत्रप्रष्टसहस्रन्तु त्र्यहं चोपवसेद् गृही ।
 अनुगच्छेच्च यः शूद्रं प्रेतभूतं द्विजोत्तमः ॥
 गायत्रप्रष्टसहस्रन्तु जपं कुर्यान्नदीषु च ।
 अकृत्वा शपथं विप्रो विप्रस्य विधिसयुते ॥
 ऋषेव श्रावकान्ने त्रे कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 यज्ञो विषमदानश्च कृत्वा कृच्छ्रेण शुद्धयति ॥
 च्छायां श्वपाकस्यारुह्य स्रात्वा सम्प्राशयेद्दृष्टतम् ।
 रक्षेदादित्यमशुचिं दृष्ट्वाम्नीन्द्रजमेव च ॥
 मानुष्यास्थि च संसृष्ट्वा स्नानमेव विशुद्धयति ।
 कृत्वाप्यध्ययनं विप्रश्चरिदुभिचानुवत्सरम् ॥
 ऋतज्ञो श्राद्धं शष्टहं पञ्चसप्ततरं ऋतौ ।
 हुङ्कारं ब्राह्मणसतीक्षा त्वद्धारन्तु परोयसः ॥
 स्रात्वाचम्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा तृणेनैव कर्णं बद्ध्वा च वाससा ॥
 विवादे परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।

अथ गृह्य चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रनिपातने ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 गुरोराक्रोगने चैव कृच्छ्रं कुर्याद्विशोधनम् ॥
 एकरात्रं द्विरात्रं वा तत्पापसरापनुत्तये ।
 देवर्षीणामभिमुखं धीशताक्रोगनाकृते ॥
 चलूक्षादि जनुर्जित्वा दातव्यश्च हिरण्यकम् ।
 देवोद्यानेन यः कुर्यात्सूत्रोच्चारं शकृद्द्विजं ॥
 च्छिन्द्याच्छिद्यन्तु शुद्धयर्थं चरेच्चान्द्रायण व्रतम् ।
 देवतायतने मूत्रं कृत्वा देहाद्द्विजोत्तमं ॥
 शिश्रम्योत्कृत्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
 देवतानामृषीणाञ्च वेदानाञ्चैव कुम्भनम् ॥
 कृत्वा सम्यक् प्रकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमं ।
 तैस्तु सम्भाषणं कृत्वा स्नात्वा देवान् समर्चयेत् ॥
 श्री यदा बालभावेन महापापं करोति हि ।
 प्रायश्चित्तं व्रतस्यास्य पित्रा तद्व्रतचारिणीम् ॥
 उद्वहेदभिरूपान्तमन्यथा पतितसु स ।
 अपि राजन्यकवये वार्षिक्येणोव्रतम् ॥
 तस्यान्ते ह्यपभैकेन सहस्रं गीदानमाचरेत् ।

सर्पं हत्वा माषमात्रं दद्यात् सुवर्णरजतताम्रवपु-
 सीसकास्थामनामद्भिरेवमृत्स्नायुक्ताभिस्तेजसाश्चोच्छ्रितानां
 भक्षणान्निः । मृत्चालनं कनकरजतमणिपद्मशक्त्युपलानां
 बद्धविदलरज्जुचर्मणाञ्जाङ्घ्रिः शौचमिति ।

अपि चण्डालश्चपच स्पृष्टे वा विष्णुमूत्र एव च ।
 त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादभुबोच्छ्रितः सदाचरेत् ॥

पिता पितामहो यस्य अग्रजो वाथ कसत्रचित् ।
 तपोऽग्निहोतमत्त्वे पुं न दीप परिदेवने ॥
 अमावास्याया योऽब्राह्मणं समुद्दिश्य पितामहम् ।
 ब्राह्मणी स्त्रीं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 अमावास्या तिथिं प्राप्य यममाराधयेद्भवम् ।
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 कृष्णाष्टम्यां महादेव तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।
 संपूज्य ब्राह्मणमुखैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 तयोदश्या तथा रात्री सोपहार त्रिलोचनम् ।
 दृष्ट्वेव प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 सर्वत्र दानग्रहणे मुच्यते सोमयागत ।
 शान्त्या च दक्षिणा गृह्णन् हिरण्यप्रतिमामपि ॥
 अयुतेनैव गायत्र्या मुच्यते सर्वपातकैः ।

• अमासा श्रीशनसंस्कृति ॥

अथ आङ्गिरसंस्कृति ।

गृह्याथमेयु धर्मेषु वर्णानामनुपूर्वश ।
 प्रायश्चित्त विधि दृष्ट्वा अङ्गिरामुनिर्ब्रवीत् ॥ १ ॥
 अन्त्यानामपि सिद्धान्न भक्षयित्वा द्विजातय ।
 चान्द्र क्षत्र तर्हन्तु ब्रह्मक्षत्र विद्या विदुः ॥ २ ॥
 रजकयर्गकारय नोऽवरुड एव च ।
 कैवल्यमदभिज्ञाय समेते चान्त्यजा भ्रमता ॥ ३ ॥
 अन्त्यजानां गृहे तोय भाण्डे पर्युषितञ्च यत् ।
 प्रायश्चित्तं यदा पीतं तदेव हि ममाचरेत् ॥ ४ ॥
 चाण्डानकूपभाण्डेषु त्वज्जानात् पिवते यदि ।

- १ प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५ ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपुः ।
 तदहन्तु चरेद्वैशाः पादं शूद्रेषु दापयेत् ॥ ६ ॥
 अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणस्वन्त्यजातिषु ।
 अहोरात्रोपितीभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥
 विप्रो विप्रेण सस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 आचान्त एव शुध्येत अङ्गिरामुनिरत्रवौत ॥ ८ ॥
 क्षत्रियेण यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नानं जप्यन्तु कुर्वीत दिनस्यार्धेन शुध्यति ॥ ९ ॥
 वेग्नन तु यदा स्पृष्ट यना शूद्रेषु वा द्विज ।
 उपोष्य रजनीरेका पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १० ॥
 अनुच्छिष्टेन सस्पृष्टौ स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसस्पृष्ट प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ११ ॥
 अत ऊह्ये प्रवक्ष्यामि नीली वस्त्रस्य वै विधिम् ।
 स्त्रीणां भीडार्थसंयोगे शयनीयं न दुष्यति ॥ १२ ॥
 पालने विक्रयं चैव तद्वृत्ते रूपलोचने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रेर्व्यपोहति ॥ १३ ॥
 स्नानं दानं जपो होमस्त्राध्यायः पितृतर्पणम् ।
 वृथा तस्य महायज्ञा नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १४ ॥
 नीलीरक्तं यदा वस्त्रमज्ञानेन तु धारयेत् ।
 अहोरात्रोपितीभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १५ ॥
 नीलीदारुं यदा भिन्यादब्राह्मणं वै प्रमादतः ।
 शीघ्रतः वृग्नते यत्र द्विजसाम्नायणञ्चरितं ॥ १६ ॥
 नीलीवस्त्रेण पक्वन्तु अन्नमश्नाति चेद्विजः ।

आहारवमनं कृत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७ ॥

भक्षन् प्रमादतीनीलीं द्विजातिस्त्व समाहितः ।

त्रियु वर्णेषु सामान्य चान्द्रायणमिति स्थितम् ॥ १८ ॥

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनोयते ।

नोपतिष्ठति दातारं भोक्ता भुङ्क्ते तु किल्बिषम् । १९ ॥

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यत्पाके श्रपित भवेत् ।

तेन भुङ्क्तेन विप्राणा दिनमेकमभोजनम् ॥ २० ॥

मृते भर्त्सि या नारी नीलीवस्त्रं प्रधारयेत् ।

भर्त्सा तु नरकं याति सा नारी तदनन्तरम् ॥ २१ ॥

नीत्या चीपहते क्षेत्रे शस्य यत्तु प्ररोहति ।

अभोज्यं तद्विजातीना भुक्त्वा चान्द्रायणं चरित ॥ २२ ॥

दिवद्रोण्या ह्यपोत्सर्गे यज्ञे दाने तथैव च ।

अथ स्नानं न कर्त्तव्यं दूषिता च वसुधरा ॥ २३ ॥

वापिता यत्र नीली स्यात्तायद्गुम्यपश्चिमंवेत् ।

यावद्वाद्दशवर्षाणि अतर्जहं शचिभवेत् ॥ २४ ॥

भोजने चैव पाने च तथा चीपधभेपजैः ॥

एय म्रियन्ते या श्वाव पादमेकं समाचरेत् ॥ २५ ॥

घण्टाभरणदीपेण यत्र गोर्विनिषीडते ।

चरिद्वं व्रतं तेषां भूषणार्थं हि तत् कृतम् ॥ २६ ॥

दमने द्दामने रोधे अवघाते च वैकृते ।

गवा प्रभवता घातैः पादीनं व्रतसाचरित ॥ २७ ॥

अष्टपर्यमात्मन् वाचुमानः प्रमाणतः ।

सपञ्चमय गापय द्दण्डद्वयभिधीयते ॥ २८ ॥

दण्डादुक्तादयदान्येन पुरुषाः प्रहरन्ति गाम् ।

द्विगुण गोव्रतं तेषां प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ २८ ॥
 शृङ्गमङ्गि त्वस्त्रिमङ्गि चर्मनिर्माचने तथा ।
 दशरात्रं चरेत् कृच्छ्रं यावत् स्वस्थो भवेत्तदा ॥ २९ ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावत्कञ्चोपजायते ।
 एतदेव हित कृच्छ्रमिदं माङ्गिरसं मतम् ॥ ३० ॥
 असमर्थस्य वालस्य पिता वा यदि वा गुरुः ।
 यमुद्दिश्य चरेद्दम्भं पापं तस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥
 अशौतिर्यस्य वर्षाणि वालोवापूरनपोडगं ।
 प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३२ ॥
 मूर्च्छिते पतिते चापि गवि यष्टिप्रहारिते ।
 गायत्राष्टसहस्रन्तु प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ३४ ॥
 स्नात्वा रजस्वला चैव चतुर्थेऽङ्गि विशुध्यति ।
 धुर्याद्रजसि निवृत्ते ऽनिवृत्ते न कथञ्चन ॥ ३५ ॥
 रोगिण यद्रज स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्त्तते ।
 अगुच्यन्ता न तेन सूर्यासा वैकारिकं हि तत् ३६ ॥
 साध्याचारा न तावत् स्याद्रजो यावत् प्रवर्त्तते ।
 वृत्ते रजसि गम्या स्त्री गृहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३७ ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
 तृतीये रजक्री प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ३८ ॥
 रजस्वला यदा स्य टा गुना शूद्रेण वैवं हि ।
 उपोष्य रजनीमेका पञ्चम्येन शुध्यति ॥ ३९ ॥
 द्वावितावगुची स्यातां दम्पती गयनङ्गती ।
 शंयनादुचिता नारी शुचि स्यादगुचिः पुमान् ४० ॥
 गण्डूपं पाद्गोचस न कथ्यात् काम्यभाजने ।

भस्मना शुध्यते कास्यं ताम्रमन्नेन शुध्यति ॥ ४१ ॥

रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।

भूमौ निक्षिप्य पश्मासमृत्यन्तोपहत शुचि ॥ ४२ ॥

गवाघ्रातानि कास्रानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि तु

भस्मता दशभिः शुद्धेयत् काकेनोपहते तथा ॥ ४३ ॥

शौचं सौवर्णरूप्याणां वायुनार्केन्दुरश्मिभिः ॥ ४४ ॥

रेतुस्सृष्टं शवस्सृष्टमाविक्रञ्च न दुष्यति ।

अहिर्मृदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४५ ॥

यष्कमन्त्रमविप्रस्य भुक्त्वा सप्ताहमृच्छति ।

अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ४६ ॥

पयोदधि च मासेन पश्मासेन घृतं तथा ।

तैलं सबत्सर्गैव क्रीडे जीर्यति वा नवा ॥ ४७ ॥

यो भुङ्क्ते हि च शूद्रान्नं भासमेकं निरन्तरम् ।

इह जन्मनि शूद्रत्वं मृतं ग्वा चाभिजायते ॥ ४८ ॥

शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कं शूद्रेण च सहासनम् ।

शूद्राज्ज्ञानागमं यद्यिच्छन्नन्तमपि पातयेत् ॥ ४९ ॥

अप्रणामे तु शूद्रेऽपि स्वस्ति यो पठति द्विजः ।

शूद्रेऽपि नरकं याति ब्राह्मणोऽपि तथैव च ॥ ५० ॥

दशाह्नाशुध्यते विप्रोद्वादशाह्नेन भूमिपः ।

पाक्षिकं यैश्चण्डवाहं शूद्रोऽपि मासेन शुध्यति ॥ ५१ ॥

अग्निहोत्रे च यो विप्रः शूद्राय चैव भोजयेत् ।

पञ्च तस्य प्रणयन्ति आत्मा वेदान्तयोऽग्नयः ॥ ५२ ॥

शूद्राद्येन तु भुङ्क्तेन यो द्विजो जनयेत् सुतान् ।

अस्यैव तस्य ते पुत्रा यत्राशुक्लं प्रयसंते ॥ ५३ ॥

शूद्रेण स्मृष्टमुच्छिष्टं प्रमादादथ फाणिना ।
 तद्विजिभ्यो न दातव्यमापस्तम्बोऽत्रवीनृकुनि ॥५४॥
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते चत्त्रियस्य च पर्वसु ।
 वैशेष्यापतसु भुञ्जीत न शूद्रेऽपि कदाचन ॥ ५५ ॥
 ब्राह्मणात्ने दरिद्रत्व चत्त्रियान्ने पशुस्तथा ।
 वैश्यान्नेन तु शूद्रत्व शूद्रान्ने नरकं भ्रुवम ॥ ५६ ॥
 अमृत ब्रह्मणसत्रान्नं चत्त्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चात्रमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भ्रुवम ॥ ५७ ॥
 दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति ।
 यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति क्लिप्तम ५८
 सूतकेषु यदा विप्रो ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 पिवेत् पानीयमज्ञानाद्भुङ्क्ते भक्तमथापिवा ॥५९॥
 उत्तार्याचम्य उदकमवतीर्थं उपसृशेत् ।
 एव हि समुदाचारो वरुणेनाभिमन्त्रितः ॥ ६० ॥
 अग्न्यगारे गवा गोष्ठे देवब्राह्मणसन्निधौ ।
 आहारे जपकाले च पादुकानां विसर्जनम् ॥ ६१ ॥
 पादुकासनमारूढो गेहात् पञ्चगृहं व्रजेत् ।
 छेदयेत्तस्य पादो तु धार्मिकं शशिवीपति ॥६२॥
 अग्निहीनो तपस्वी च शीतियो वेदपाङ्गुः ।
 एते वै पादुकीर्थान्ति शेषान्दण्डेन ताडयेत् ॥ ६३ ॥
 जन्मप्रभृतिमस्कारे चूडान्ते भोजनं नवम् ।
 अमपिण्डेन भोक्तव्यं चूडप्यान्ते विशेषतः ॥ ६४ ॥
 याचकात् नवथाढमपि सूतकभोजनम् ।
 मारीप्रथमगर्भेषु भक्षा चान्द्रायणं परत् ॥ ६५ ॥

अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यस्य दीयते ।

तस्यायान्नं न भोक्तव्यं पुनर्भूसा प्रगीयते ॥ ६६ ॥

पूर्वस्य स्त्रावितोयस्य गर्भोयश्चाप्यसंस्कृत ।

द्वितीये गर्भसंस्कारस्तेन शुद्धिर्विधीयते ॥ ६७ ॥

राजाद्येर्हर्षभिर्मासेर्वावत्तिष्ठति गुर्विणी ।

तापद्रक्षा विधातव्या पुनरन्योविधीयते ॥ ६८ ॥

भर्तृशासनमुल्लङ्घय या च स्त्री विप्रवर्तते ।

तस्याथैव न भोक्तव्यं विज्ञेया कामचारिणी ॥ ७६ ॥

अनपत्या तु या नारी नास्त्रीयान्तद्गृहेऽपि वै ।

अथ भुङ्क्ते तु यो मोहात् पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ ७७ ॥

स्त्रियाधनन्तु ये मोहादुपजोवन्ति बान्धवा ।

स्त्रिया यानानि वासासि ते पापा यान्यधोगतिम् ॥ ७८ ॥

राजाच्च हरते तेजं गूढ्राच्च ब्रह्मवर्चसम् ।

सूतर्कपुत्रो यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमक्षम् ॥ ७९ ॥

एतर्थाङ्गिरसा मन्त्रपिशा प्रणीत धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

यमस्मति ॥

—००—

अथातो ह्यस्य धर्ममत्र प्रायश्चित्ताभिधायकम् ।

चतुर्णामपि वर्णानां धर्मशास्त्रं प्रवर्तते ॥ १ ॥

जनान्गुह्यनभ्रष्टा प्रव्रज्यानयनश्रुता ।

विप्रप्रपतनप्रायगन्तघातश्रुताश्च ये । २ ॥

सर्वे ते प्रत्यवसिता सर्वनोक्तवहिष्कृता ।

चान्द्रायणेन यदस्ति तप्तहृद्दयेन वा ॥ ३ ॥

उभयावसिता पापा येऽपाम्युग्रगण्डुग्रा ।

इन्दुद्वयेन शुद्धयन्ति दत्त्वा घेनुं तथा वृषम् ॥ ४ ॥

गोत्राङ्गणहनन्दग्धा मृतमुहन्वनेन च ।

याशंसैव च्छित्त्वा तु तर्तलच्छं समाचरेत् ॥ ५ ॥

कृमिभिर्ब्रणसंभूतैर्मृष्टिकाश्वोषघातितः ।

कृष्णार्धं संप्रकुर्वीत यत्तत्रां दद्यात्तु दक्षिणाम् ॥ ६ ॥

ब्राह्मणस्य मलहारे पुयशोणितसम्भवे ।

कृषिभुक्तव्रणे मौञ्जीहोमेन स विशुद्धयति ॥ ७ ॥

यः क्षत्रियस्तथा वैश्यः शूद्रश्चाप्यनुलोमजः ।

ज्ञात्वा भुङ्क्ते विशेषेण चरेद्धान्तरायणं व्रतम् ॥ ८ ॥

कुक्कुटाण्डप्रमाणन्तु ग्रामञ्च परिकल्पयेत् ।

अन्यथाहारदोषेण न स तत्र विशुध्यति ॥ ९ ॥

एकैकं वर्दयेच्छुक्लेकृष्णपत्रे च क्वासयेत् ॥

अमावासंत्तं न भुञ्जीत एष चान्द्रयणोविधिः ॥ १० ॥

सुरान्यमद्यपानेन गोमांसभक्षणे कृते ।

तप्तकृष्णरिद्विप्रस्तत्पापञ्च प्रणश्यति ॥ ११ ॥

प्रायश्चित्ते ह्युपक्रान्ते कर्त्ता यदि विपद्यते ।

पूतस्तादहरेवापि इहलोके परत च ॥ १२ ॥

यावदेकः पृथक्द्रव्यः प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।

अपरास्ते न च स्मृश्यास्तेऽपि सर्वेविगर्हिताः ॥ १३ ॥

अभोज्याद्याप्रतियाह्याअसंपाठ्या विवाहिनः ।

पूयन्तेऽनुव्रते चीर्णे सर्वे ते ऋक्थंभागिनः ॥ १४ ॥

जनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात् परस्य च ।

प्रायश्चित्तं चरेद्भ्राता पिता वान्योऽपि बान्धवः ॥ १५ ॥

अतीवालतरस्यपि नापराधी न पातकम् ।

राजदण्डो न तस्यास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥१६॥

अग्नीतिर्यस्य वर्षाणि, बालोवाप्यूनपीडग ।

प्रायश्चित्ताहं मर्हन्ति स्त्रियोरोगिण एव च ॥ १७ ॥

अमृतगतो यदा सूर्य्याण्डालरजकस्तियः ।

सस्रृष्टासु तदा क्विञ्चित् प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥१८॥

जातरूपं सुवर्णञ्च दिवानीतं च यज्जलम् ।

तेन स्नात्वा च पीत्वा च सर्व्वे ते शुचयः-स्रृता ॥१९॥

दासनापितगोपालकुलमित्वाहंसीरिण ।

एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यद्यात्मनः निन्देदयेत् ॥ २० ॥

अत्र शूद्रस्य भोज्यं वा ये भुञ्जन्त्यवुधा नरा ।

प्रायश्चित्तं तथा प्राप्तं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥२१॥

प्राप्ते द्वादशमे वर्षे च कन्यां न प्रयच्छति ।

मासि मासि रजस्रस्या पिता पिबति शोणितम् ॥२२॥

माता चैव पिता चैव च्छेष्टोभ्राता तथैव च ।

तयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्या रसस्वल्नाम् ॥२२॥

[यस्ता विवाहयेत् कन्यां ब्राह्मणो मन्दमोहित ।

असभाष्यो ह्यपाङ्क्तो यः स विप्रो ह्यपनोपतिः] ॥२४॥

बभ्या तु ह्यपनी ज्ञेया ह्यपनी तु मृतप्रजा ।

शूद्रो तु ह्यपनी ज्ञेया कुमारी तु रजस्वला ॥ २५ ॥

यत् करोत्येतराणि ह्यपनीमेवनाटडिज ।

तद्देवभृग्ं जपन्नित्यं विभिर्यर्षेभ्यः पोहति ॥ २६ ॥

अहपं या परित्यज्जान्यहपेण हृद्यस्यति ।

ह्यपनी सा तु तिष्ठेया न शूद्रो ह्यपतो भयेत् ॥२७॥

ह्यपनीकेनपीतव्यं नि ग्तामोपहृतमत्र च ।

तस्याश्चैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ २८ ॥

श्वितकुष्ठी तथा चैव कुन्डी श्यावदन्तकः ।

रोगी क्षीनातिरिक्ताङ्गः पिशुनीमसृग्गुणः ॥ २९ ॥

दुर्भङ्गो हि तथा पण्डः पापण्डी वेदनिन्दकः ।

हेतुकः शूद्रयाजी च अयाज्यानाञ्च याजकः ॥ ३० ॥

नित्यं प्रतिपद्ये लुब्धोऽथोचकोविधयात्मकः ।

श्यावदन्तोऽथ वैद्यस्य-ग्रसदालापकस्तथा ॥ ३१ ॥

एते शत्रोश्च दाने च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ३२ ॥

ततो देवस्तकश्चैव भृतकीवेदधिक्रयी ।

एते वर्ज्याः प्रयत्नेन एतद्गास्त्रतिरव्रवीत् ॥ ३३ ॥

एतान्नियोजयेद्यस्तु हव्ये कस्ये च कर्मणि ।

निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवामर्हर्षिभिः ॥ ३४ ॥

अपि माहिषिकं दृष्ट्वा मध्ये तु हवलीपतिम् ।

अन्ते वार्द्धिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरोगताः ॥ ३५ ॥

महिषीत्युच्यते भार्या या चैव व्यभिचारिणी ।

तान् द्रोषान् क्षमते यस्तु सर्वे माहिषिक स्मृतः ॥ ३६ ॥

समार्घन्तु समुद्धृत्य महावेद्यं प्रयच्छति ।

स वै वाहुपिकीनाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥ ३७ ॥

यावदुष्णं भवत्यन्नं यावद्भुञ्जन्ति वागयताः ।

अश्रन्ति पितरन्नावदुयावन्नीक्ता हविर्गुणाः ॥ ३८ ॥

हविर्गुणाः न वक्तव्याः पितरीयस्य तर्पिताः ।

पितृभिः स्तर्पिते पद्यादत्तव्यं शोभनं हविः ॥ ३९ ॥

यावतो यसते प्रासान् हव्यप्रकवेत्सु मन्त्रवित् ।

तावतो यसते पिण्डान् शरीरे ब्रह्मणः पिता ॥ ४० ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसस्पृष्ट शुना शूद्रेण वा द्विजः ।

उधोप्य रजनीमेकां पञ्चगवेत्रन शुद्धप्रति ॥ ४१ ॥

अनुच्छिष्टेन सस्पृष्टे स्नानमात्रं विधीयते ।

तेनैवोच्छिष्टसस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४२ ॥

यावद्विप्रा न पूज्यन्ते सम्भोजनहिरण्यकैः ।

तावच्चौर्यव्रतस्यापि तत्पापं न प्रणश्यति ॥ ४३ ॥

यद्द्विष्टं काकवलाकचिक्षैरमेध्यलितं तु भवेच्छरीरम् ।

गोले मुखे च प्रविशेच्च सम्यक् स्नानेन लेपोपहतस्य शुद्धिः

ऊर्ध्वं नाभे करौ मुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।

ऊर्ध्वं स्नानमथ शौचं तन्मात्रेणैव शुद्धप्रति ॥ ४५ ॥

अभक्ष्याणामपेयानामलेह्यानाञ्च भक्षणे ।

रेतोमूलपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ४६ ॥

पद्मोद्गुम्बरविल्लाथ कुशाश्वत्थपलाशकाः ।

एतेप्रामुदकं पीत्वा षड्रात्रेणैव शुद्धप्रति ॥ ४७ ॥

य प्रत्यवसितोविप्रः प्रव्रज्याग्निर्निरापदि ।

अनाहिताग्निर्वर्त्तत गृह्णित्वञ्च चिकीर्षति ॥ ४८ ॥

आचरेक्षीणि कृच्छ्राणि चरेच्चान्द्रायणानि च ।

जातकर्मादिभिः प्रोक्तैः पुन संस्कारमर्हति ॥ ४९ ॥

तूलिका उपधानानि पुष्प रक्ताम्बराणि च ।

शोषयित्वा प्रतापेन प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ५० ॥

दिशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् ।

उपपत्तिमवस्थाञ्च ज्ञात्वा धर्मं समाचरेत् ॥ ५१ ॥

रथ्याकर्मतोयानि नावायस तृणानि च ।

मारुतार्केण शुध्यन्ति पक्केष्टकचितानि च ॥ ५२ ॥

आतुरे स्नानसम्प्राप्ते दशकृत्वोद्यनातुरः ।
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेत्तन्तु ततः शुध्येत आतुरः ॥ ५२ ॥
 रजकथर्मकारश्च नष्टो वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिक्ताश्च समैते चान्यजाः स्मृताः ॥ ५४ ॥
 एषां गत्वा तु योषां वै तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५५ ॥
 स्त्रीणां रजस्वलानान्तु स्पृष्टास्पृष्टि घदा भवेत् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तामां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५६ ॥
 स्पृष्टा रजस्वलां यान्तु सगीताश्च सभर्तृकाम् ।
 कामादकामतो वापि स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ५७ ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वा शूद्रा पादेन शुध्यति ॥ ५८ ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं क्षत्रिया शूद्रजा तथा ।
 पादहीनं चरेत् पूर्वा पादाङ्घ्रिन्तु तथोत्तरा ॥ ५९ ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं वैश्यजा शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रपादं चरेत् पूर्वा तदङ्घ्रिन्तु तथोत्तरा ॥ ६० ॥
 स्पृष्टा रजस्वला चैव श्वाजजम्बूकरासभैः ।
 तावत्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ६१ ॥
 स्पृष्टा रजस्वला कैश्चिच्चाण्डालैररजस्वला ।
 प्राजापत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशतेन च ॥ ६२ ॥
 विप्रः स्पृष्टोनिशायाश्च उदक्या पतिर्तेन च ।
 दिवानोतेन तोयेन स्नापयेच्चाग्निसन्निधौ ॥ ६३ ॥
 दिवाकरश्मिसंस्पृष्टं राली नक्षत्ररश्मिभिः ।
 संन्योभयोश्च संन्यायाः पवित्र सर्व्वदा जलम् ॥ ६४ ॥
 श्रपः करनखस्फृष्टाः पिवेदाधमने द्विजः ।

सुरां पिवति सुव्यक्तं यमस्य वचनं यथा ॥ ६५ ॥
 खतवाप्योस्तथा कूपे पापाणैः शस्त्रघातनैः ।
 यद्या तु घातने तैव मृत्पिण्डे गोकुलेन च ॥ ६६ ॥
 रोधने बन्धने चैव स्थापिते पुष्कले तथा ।
 काष्ठे वनस्पतौ रोधसङ्घटे रज्जुवस्तयो ॥ ६७ ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं प्रमादस्थानमुत्तमम् ।
 यत्र यत्र मृता गाव प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६८ ॥
 दारुणा घातने कृच्छ्रं पापाणैर्द्विगुणं भवेत् ।
 अर्धकृच्छ्रन्तु खाते स्यात् पादकृच्छ्रन्तु पादपे ॥ ६९ ॥
 शस्त्रघाते त्रिकृच्छ्राणि यष्टिघाते द्वयं चरेत् ॥ ७० ॥
 कृच्छ्रेण वस्त्रघातेऽपि गोघ्नश्चेति विशुद्ध्यति ।
 योवर्त्तयति गोमध्ये नदीकान्तारमन्तिके ॥ ७१ ॥
 रोमाणि प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रु वापयेत् ।
 तृतीये तु शिरसा धार्या चतुर्थे सशिखं यपेत् ॥ ७२ ॥
 न स्त्रीणां वपनं कुर्यात् नच सा गामनुग्रजेत् ।
 रात्रौ वसेद्गोष्ठे न कुर्याद् वैदिकीं श्रुतिम् ॥ ७३ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य श्चेदयेद्दहलिद्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो वपनं स्मृतम् ॥ ७४ ॥
 मृतकेन तु जातेन उभयोः सूतकं भवेत् ।
 पातकेन तु निम्ने न नामत्र सूतयिता भवेत् ॥ ७५ ॥
 चत्वारि खनु कर्माणि मन्थ्याकाले विप्रर्जयेत् ।
 आहारं भैयुनं निद्रां व्याध्यायञ्च चतुर्थकम् ॥ ७६ ॥
 आहारान्नायते व्याधिः क्रूरगर्भत भैयुने ।
 निद्रा त्रियो निवर्तन्ते व्याध्याये मरणं ध्रुवम् ॥ ७७ ॥

अज्ञानान्तु द्विजयेष्ठ ! वर्णानां हितकाम्यया ।
मया प्रोक्तमिदं शास्त्रं सावधानोऽवधोरयुः ॥ ७८ ॥

इति यमप्रोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ।

आपस्तम्बं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।

दूषितानां हितार्थाय वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १ ॥

परेषां परिवादिषु निवृत्तमृषिसत्तमम् ।

विविक्तदेश आसीनमात्मविद्यापरायणम् ॥ २ ॥

अनन्यमनसं शान्तं सत्त्वस्थं योगविचमम् ।

आपस्तम्बमृषिं सर्वे समेत्य मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३ ॥

भगवन् । मानवाः सर्वे असन्मार्गे स्थिता यदा ।

चरेयुर्द्वैतकार्याणां तेषां ब्रूहिं विनिष्कृतिम् ॥ ४ ॥

यतोऽवश्यं गृहस्थेन गवादिपरिपालनम् ।

कृषिकर्मादि चापत्सु द्विजामन्त्रणमेव च ॥ ५ ॥

देयज्ञानाथकेऽवश्यं विप्रादौनाञ्च भेषजम् ।

बालानां स्तन्यपानादिकार्यञ्च परिपालनम् ॥ ६ ॥

एवं कृते कथञ्चित् स्यात् प्रमादो यद्यकामतः ।

गवादीनां ततोऽस्माकं भगवन् । ब्रूहि निष्कृतिम् ॥ ७ ॥

एवमुक्तः क्षणं ध्यात्वा प्रणिपाताद्धोमुखः ।

दृष्ट्वा ऋषीनुवाचेदमापस्तम्बः सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥

बालानां स्तनपादादिकार्यं दोषोऽत्र विद्यते ।

विपत्तावपि विप्राणामामन्त्रणचिकित्सने ॥ ९ ॥

गवादीनां प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं रुजादिषु ।

कैचिदाहुर्न दोषोऽत्र देहधारणभेषजे ॥ १० ॥

श्रीपथं लक्षणञ्चैव ऋहृदुष्यन्नभोजनम् ।

प्राणिनां प्राणवृत्त्यर्थः प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११ ॥

अतिरिक्तं न दातव्यं काले स्वल्पन्तु दापयेत् ।

अतिरिक्ते विपन्नानां कृच्छ्रमेव विधीयते ॥ १२ ॥

त्रप्रहं निरंशनात् पादः पादस्यायाचितं त्रप्रहम् ।

पादः सायं त्रप्रहं पादः प्रताभोज्यं तथा त्रप्रहम् ॥ १३ ॥

प्रातः सायं दिनार्द्धञ्च पादोनं सायवर्जितम् ॥ १४ ॥

प्रातः पादं चरेच्छ द्रः सायं वैश्यस्य दापयेत् ।

अयाचितन्तु राजन्ये त्रिरात्रं ब्राह्मणस्य च ॥ १५ ॥

पाकमेकं चरेद्गोष्वे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ।

योजने पादहीनञ्च चरेत् सर्वं निपातने ॥ १६ ॥

घण्टाभरणदीपेण गौन्तु यत्र विपद्यते ।

चरेद्द्वयं तत्र भूपणार्थं कृतं हि तत् ॥ १७ ॥

दमने वा निरोधे वा संघाते चैव योजने ।

स्तम्भशृङ्गलपायैश्च नृते पादोनमाचरेत् ॥ १८ ॥

पापाणैर्लघुदैर्वापि गस्त्रेणान्येन वा यत्नात् ।

निपातयन्ति ये गाम्नु तेषां सर्वं विधीयते ॥ १९ ॥

प्राजापत्यं चरेद्द्विप्रः पाटीनं चतुर्यश्चरेत् ।

कृच्छ्रादं न्तु चरेद्द्वैग्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २० ॥

द्वौ मासौ दापयेद्दत्तं द्वौ मासौ द्वौ जनौ स्तनौ दुहेत् ।

द्वौ मासावेकवेत्नायां शेषकानि यथारुचि ॥ २१ ॥

दमतामहं मामेन गौन्तु यत्र विपद्यते ।

मगिर्यं वपनं कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २२ ॥

हृन्मृष्टगवं धर्मं पद्गवं जीवितार्थिनाम् ।

चतुर्गवं नृगं मानां द्विगवश्च ज्ञिषांसिनाम् ॥ २३ ॥

अतिवाहातिदोहाभ्यां नासिकाभेदने तथा ।
 नदीपर्वतसरोधे मृते पादोनमाचरेत् ॥ ३४ ॥
 न नारिकेलबालाभ्या न मुञ्जेन न चर्मणा ।
 एभिर्गास्तु न बध्नीयाद्बद्धा परवगोभवेत् ॥ ३५ ॥
 कुशै काशैश्च बध्नीयाद्दृष्टं दक्षिणामुखम् ।
 पादलग्नान्निदीपेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते । ३६ ॥
 वप्रापन्नाना बह्नानान्तु रोधने बन्धनेऽपि च ।
 भिषद्विध्योपचारे च द्विगुणं गोव्रतञ्चरेत् ॥ ३७ ॥
 शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलस्य च कर्त्तव्यम् ।
 सप्तरात्रं पिवेद्दुग्धं यावत्तस्यस्था पुनर्भवेत् ॥ ३८ ॥
 गोमूत्रेण तु समिश्रं यावत्कं भञ्जयेद्द्विजं ।
 एतद्विमिश्रितं चैवमुक्तञ्चोशनसा स्वयम् ॥ ३९ ॥
 देवद्वीणा विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च ।
 एषु गोषु विपन्नेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४० ॥
 एका पादात्तु बहुभिर्देवाद्वापादिता क्वचित् ।
 पाद पादन्तु हत्यायाश्चरियुस्ते पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 यन्त्रणे गोथिकितसार्थे मृडगभविमोचने ।
 यत्रे कृते विपत्तिये त प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४२ ॥
 सरोम प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रुकत्तनम् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या सशिखन्तु निपातने ॥ ४३ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेद्दहलिहयम् ।
 एवमेव तु नारीणां गिरसी मुखेन स्तुतम् ॥ ४४ ॥
 इथापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥
 कं रुहस्तगतं पुण्यं यच्च यामाद्विनिस्तम् ॥

स्त्रीबालवृद्धाचरितं प्रत्यचाट्टमेव च ॥ १ ॥
 खरखेषु जलेऽथ सीरे द्रोण्यां जलं यच्च विनि सृतं भवेत् ।
 कचाण्डालपरिग्रहेषु पीत्वा जलं पञ्चगवेत्रन शुद्धिः ॥ २ ॥
 न दुष्येत् सन्तताधारा वातोद्धूताश्च वैश्वः ।
 स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३ ॥
 आत्मशय्या च वस्त्रञ्च जायापत्यं कमण्डलुः ।
 आत्मनः श्चिरेतानि परिपामशुचीनि तु ॥ ४ ॥
 अन्यैस्तु खानिताः कूपारुङ्गागानि तथैव च ।
 एषु स्नात्वा च पीत्वा पञ्चगवेत्रन शुध्यति ॥ ५ ॥
 उच्छिष्टमशुचित्वञ्च यच्च विष्टानुलेपनम् ।
 सर्वं शुद्ध्यति तोयैः ततोयं केन शुध्यति ॥ ६ ॥
 सूर्येरश्मिनिपातने मारुतस्पर्शनेन च ।
 गवां मूत्रपुरीषेण ततोयं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥
 अस्थिचर्मादियुक्तान्तु खराश्वोद्गोपद्रूपितम् ।
 उरुरेदुदकं सर्वं शोधनं परिभाजेनम् ॥ ८ ॥
 कूपो मूत्रपुरीषेण छीवनेनापि दूषितः ।
 श्वशृगालखरोद्ग्रेथ क्रत्रादैश्च शुगुष्ठितः ॥ ९ ॥
 उदृत्यैव च ततोयं समपिण्डान् समुहरेत् ।
 पञ्चगव्यं मृदा पूतं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १० ॥
 नापीकूपंतङ्गागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
 कुभानां गतमुदृत्य पञ्चगव्यं ततः विपित् ॥ ११ ॥
 यथ कूपात् पिवितोयं माह्वणः शयद्रूपितात् ।
 कथं तत्र विगुहः स्यादिति मे संशयोभवेत् ॥ १२ ॥
 अस्त्रिन्ने नाप्यभिन्ने न गवेन परिदूषिते ।

पीत्वा कूपे ह्यहोरात्रं पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥

क्लिन्ने भिन्ने शवे चैव तत्रस्यं यदि तत् पिबेत् ।

शुद्धियान्द्रायणं तस्य तमकृच्छ्रमथापिवा ॥ १४ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अन्यजातिमविज्ञातो निवसेद्यस्य वेश्मनि ।

सम्यग् ज्ञात्वा तु कालेन द्विजा कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ ११ ॥

चान्द्रायणं पराकीवा द्विजातीनां विशोधनम् ।

प्राजापत्यन्तु शुद्रस्य शेषं तदनुसारतः ॥ २ ॥

यैर्भुक्तं तत्र पक्वान्नं कृच्छ्रं तेषां प्रदापयेत् ।

तेषामपि च यैर्भुक्तं कृच्छ्रपादं प्रदापयेत् ॥ ३ ॥

कूपैकंपानैर्दुष्टानां स्पर्शने शवद्रूपिणाम् ।

तेषामिकोपवासेन पञ्चगवेन शोधनम् ॥ ४ ॥

बालोद्बुद्धस्तथा रोगी गभिणी वापि पीडिता ।

तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रहरहयम् ॥ ५ ॥

अगोतिर्यस्य वर्षाणि बालोवाप्यूनपीडितः ।

प्रायश्चित्तार्हमर्हन्नि स्त्रियोवप्राधितएव च ॥ ६ ॥

न्यूनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्य च ।

चरेद्गुरुः सुहृदापि प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ७ ॥

अथवा क्रियमाणेषु तेषामार्तिः प्रहृश्रते ।

शेषं सम्पादनाच्छुद्धिर्विपत्तिर्न भवेद्यथा ॥ ८ ॥

क्षुधा व्याधितकायानां प्राणोयेषां विपद्यते ।

ये न रक्षन्ति भक्तेन तेषां तत्क्लिप्तं भवेत् ॥ ९ ॥

पूर्णेऽपि कालनियमे न यद्विर्वाह्यैर्विना ।

अपूर्णेऽपि कालेऽपि शोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥

समाप्तमिति नो वाचं विषु वर्षेषु कर्हिचित् ।
 विप्रसम्पादन कार्य्यं मुत्पन्ने प्राणसंशये ॥ ११ ॥
 सम्पादयन्ति यद्विप्रा स्नानतोर्ध्वं फलञ्च तत् ।
 सम्यक् कर्त्तुं रपायं स्याद्दृती च फलमाप्नुयात् ॥१२॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्याय ।

चाण्डालकूपभाण्डेषु योऽज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्षे वर्षे विधीयते ॥ १ ॥
 चरेत् सान्त्वनं विप्रं प्राजापत्यन्तु भूमिप ।
 तद्वर्षं चरेद्द्विष्यं पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २ ॥
 भुक्तोच्छिष्टस्वनाचान्तथाण्डालैः श्वपचेन वा ।
 प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्र कुर्याद्दिगोधनम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु द्रुपदा वा शतं जपेत् ।
 जपेत्त्रिरात्रमथूनं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो विष्णुर्वे च कृते द्विज ।
 प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं स्यात्भुक्तोच्छिष्टं पडाचरेत् ॥ ५ ॥
 पानमैद्युनसम्पर्कं तथा मूलपुरीषयो ।
 सम्पर्कं यदि गच्छेत्तु उदयवा चान्त्यजैस्त्रया ॥ ६ ॥
 एतेरेव यदा स्पृष्टं प्रायश्चित्तं कत्र भवेत् ।
 भोजने च त्रिरात्रं स्यात् पाने तु त्रयस्त्रयश्च ॥ ७ ॥
 मैद्युने पादकृच्छ्रं स्यात्तथा मूलपुरीषयो ।
 दिनमेकं तथा मन्त्रे पुरीषे तु दिनत्रयम् ॥ ८ ॥
 एकाहं तत्र निर्दिष्टं दन्तधावनमक्षये ॥ ९ ॥
 दृष्ट्वाण्डे तु चाण्डाले द्विजस्यैव तिष्ठति ।

फलानि भक्षयेत्तस्य कथं शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः दानमभ्यचरेत् ।
 एकरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ११ ॥
 येन केनचिदुच्छिष्टो अमेध्यं स्पृशते द्विजः ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥
 इत्यापस्वामीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो द्विजवर्णः कदाचन ।
 अनभ्युक्ष्य पिवेत्तोयं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥
 ब्राह्मणसु तिरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ।
 क्षत्रियसु द्विरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ॥ २ ॥
 चतुर्थस्य तु वर्णस्य प्रायश्चित्तं न वै भवेत् ।
 व्रतं नास्ति तपो नास्ति होमो नैव च विद्यते ॥ ३ ॥
 पञ्चगव्यं न दातव्यं तस्य मन्त्रविवर्जनात् ।
 ख्यापयित्वा द्विजानान्तु शूद्रोदानेन शुध्यति ॥ ४ ॥
 ब्राह्मणस्य यदोच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः ।
 अहोरात्रन्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ५ ॥
 उच्छिष्टं वैश्यजातीनां भुङ्क्ते ज्ञानाद्द्विजो यदि ।
 शङ्खपुष्पीपयः पीत्वा तिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ६ ॥
 ब्राह्मण्या सच्च योऽश्लीयादुच्छिष्टं वा कदाचन ।
 न तत्र दोषं मन्यन्ते नित्यमेव मनीषिणः ॥ ७ ॥
 उच्छिष्टमितरस्त्रीणामश्लीयात् पिवतेऽपि वा ।
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्याद्भगवानङ्गिरा ब्रवीत् ॥ ८ ॥
 अन्त्यानां भुक्तशेषन्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ।
 चान्द्रायणं तद्दर्शितं ब्रह्मचक्षुर्विद्यां विधिः ॥ ९ ॥

विण्मूत्रभक्षणे विप्रसक्तकच्छं समाचरेत् ।

श्वशाकोच्छिष्टभोगे च प्राजापत्याविधिः स्मृतः ॥ १० ॥

उच्छिष्टः स्पृशते विप्रो यदि कथिदकांमतः ।

शुनः कुंकुटशूद्रांश्च मद्यभाण्डं तथैव च ॥ ११ ॥

पक्षिणाधिष्ठितं यच्च यदभेध्यं कदाचन ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुंध्यति ॥ १२ ॥

वैश्वेप्रन च यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।

स्नानं जपञ्च त्रैकाल्य दिनस्यान्ते विशुध्यति ॥ १३ ॥

विप्रो विप्रेण संस्पृष्टं उच्छिष्टेन कदाचन ।

स्नात्वाचम्य विगुहः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ १४ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीलीवस्तस्य यो विधिः ।

स्त्रीणां क्रीडार्थसन्भोगे शयनीये न दुष्यति ॥ १ ॥

पालने विक्रये चैव तद्वृत्तेरुपजीवने ।

पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ २ ॥

स्नानं दानं तपोहोमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।

पञ्चयज्ञा वृथा तस्य नीलीवस्तस्य धारणात् ॥ ३ ॥

नीलीरक्तं यदा यस्तं ब्राह्मणोऽहं पु धारयेत् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुंध्यति ॥ ४ ॥

रोमकूर्पूर्यदा गच्छेद्रसो नीश्यास्तु कर्हिचित् ।

पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५ ॥

नीलीदारु यदा भिन्द्याद्ब्राह्मणस्य गरीरकम् ।

शोणितं दृश्यते तत्र द्विजशान्द्रायणं चरेत् ॥ ६ ॥

नीलीमध्ये यदा गच्छेत् प्रमादाद् ब्राह्मणः कश्चित् ।

अहीरात्रीपितोभूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ७ ॥

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यदन्ननुपनीयते ।

अभोज्यं तदृद्धिजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥८॥

भक्षयेद् यस्य नीलीन्तु प्रमादाद् ब्राह्मणः क्वचित् ।

चान्द्रायणेन शुद्धिः सप्रादापंस्तस्मोऽन्नवीन्मुनिः ॥९॥

यावत्यां वापिता नीली तावती चाशुचिर्मही ।

प्रमाणं द्वादशाब्दानि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ १०॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

स्नानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि गस्यते ।

वृत्त रजसि गम्या स्त्री नानिधृत्ते कथञ्चन ॥ १॥

रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते ।

अशुद्धास्तु न तेनेह तासां वैकारिकं हि तत ॥२॥

साध्वाचारा न सा तावद्रजो यावत् प्रवर्तते ।

वृत्ते रजसि साध्वी स्याद्गृहकर्मणि त्रैन्द्रिये ॥ २ ॥

प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजको प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥४॥

अन्त्यजातिश्चपाकेन संस्पृष्टा वै रजस्वला ।

अहानि तान्यतिकमत्र प्रयाञ्चितं प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥

निरात्रमुपवास स्यात् पञ्चगव्यं विशोधनम् ।

निशा प्राप्य तु ता योनि प्रजाकारञ्च कारयेत् ॥६॥

रजस्वलां त्यजेत् स्पृष्टां यना च श्वपचेन च ॥

निरात्रीपोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७॥

प्रथमेऽहनि पद्मत्रं द्वितीये तु च्चरहन्तथा ।

तृतीये चोपवासस्तु चतुर्थे वज्रिदर्शनात् ॥८॥

विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते तथा ।
 रजस्वला भवेत् कन्या संस्कारस्तु कथं भवेत् ॥८॥
 आपयित्वा तदा कन्यामभ्यर्क्ष्यै रलङ्कृताम् ।
 पुनः प्रत्याहुतिं हुत्वा शेष कर्म समाचरेत् ॥९॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टां प्लवकुक्कुट्वायसैः ।
 सा तिरालोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११ ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित् स्त्री रजस्वला ।
 कृच्छ्रेण शुद्धते विप्रस्तथा दानेन शुद्धति ॥ १२ ॥
 एकशाखासमारूढा चाण्डाला वा रजस्वला ।
 ब्राह्मणेन सम तत्र सवासाः स्नानमचरेत् ॥ १३ ॥
 रजस्वलायाः संस्पर्शः कथञ्चिज्जायते शुना ।
 रजोदिनात्तु वच्छेपस्तदुपोष्य विशुध्यति ॥ १४ ॥
 अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पश्चात् समाचरेत् ।
 तत्रापप्रशक्ता चैकेन पञ्चगव्यं पिवेत्ततः ॥१५॥
 उच्छिष्टस्तु यदा विप्रः स्पृशेन्मद्य रजस्वलाम् ।
 मद्यं स्पृष्ट्वा चरेत् कृच्छ्रं तदर्द्धन्तु रजस्वलाम् ॥१६॥
 उदक्या सुतिकां विप्र उच्छिष्टः स्पृशते यदि ।
 कृच्छ्रार्द्धन्तु चरेद्विप्रः प्रायश्चित्तं विशेषनम् ॥ १७ ॥
 चाण्डाले. श्वपचैर्वापि आत्रेयी स्पृशते यदि ।
 शेषाहार्त् फालकृष्टेन पञ्चगव्येन शुद्धति ॥ १८ ॥
 उदक्या ब्राह्मणी शूद्रामुदक्यां स्पृशते यदि ।
 अहोरात्रोपिता मूत्या पञ्चगव्येन शुध्यति ॥१९॥
 एवञ्च चक्रियां वैश्यां ब्राह्मणी चेद्रजस्वलाम् ।
 सचेलश्वनं कृत्वा दिनसान्ते घृतं पिवेत् ॥२०॥

स्ववर्णेषु तु नारीणां सद्यः स्नानं विधीयते ।
एवमेव विशुद्धिः सप्तादापस्तम्बोऽन्नवीक्षुत्तिः ॥ ११ ॥
इत्यापस्तम्बोये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

भक्षणं शुध्यते कांस्यं सुर्या यत्र लिप्यते ।
सुराविष्णुत्रसंस्पृष्टं शुध्यते तापलेखनेः ॥ १ ॥
गघाघ्रातानि कांस्यानि शुद्धोच्छिष्टानि यानि तु ।
दशभिः क्षारैः शुध्यन्ति शककोपहतानि च ॥ २ ॥
शीघ्रं सुवर्णनारीणां वायुसूर्येन्दुरग्निभिः ॥ ३ ॥
रेतस्पृष्टं शवस्पृष्टमाविकन्तु प्रदुष्यति ।
अद्विष्टं च तस्मात् प्रक्षाल्यं च विशुध्यति ॥ ४ ॥
शुद्धमन्नमविप्रस्य पञ्चरात्रेण जीर्यति ।
अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ५ ॥
पयस्तु दधि मासेन परमासेन घृतं तथा ।
सम्बत्सरेण तैलन्तु कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ६ ॥
भुञ्जते ये तु शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
इह जन्मनि शूद्रत्वं जायन्ते ते मृताः शुनि ॥ ७ ॥
शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेणैव सहासनम् ।
शूद्रात्पानागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ८ ॥
आहिताग्निसु यो विप्रः शूद्रान्नान्नं निवर्त्तते ।
तस्य तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म तस्योऽन्नस्य ॥ ९ ॥
शूद्रान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योग्धिगच्छति ।
यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा ह्यन्नाच्छुक्रस्य सम्भवः ॥ १० ॥
शूद्रान्ने नोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।

स भवेच्छूकरो याम्योमृतः श्वा वाथ जायते-॥११॥

ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य तु पर्वणि ।

वैश्यस्य यज्ञदीर्घायां शूद्रस्य न कदाचन ॥ १२ ॥

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः स्मृतम् ।

वैश्याप्यन्नमेवान्नं शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् ॥ १३ ॥

वैश्यदेवेन होमेन देवताभ्यर्चनेर्जपेः ।

अमृतं तेन विप्रान्नमृग्यक्षु सामसंस्कृतम् ॥ १४ ॥

व्यवहारागुरूपेण धर्मेण च्छलवर्जितम् ।

क्षत्रियस्य पयस्तेन भृतानां यच्च पालनम् ॥ १५ ॥

स्वकर्मणा च ह्यधभैरगुसृत्याद्यशक्तिः ।

खल्यज्ञातिविधिनि वैश्यान्नन्तेन संस्कृतम् ॥ १७ ॥

अज्ञानतिमिरान्धस्य मद्यपानरतस्य च ।

रुधिरं तेन शूद्रान्नं विधिमन्त्रविवर्जितम् ॥ २७ ॥

आममांसं मधु घृतं धाना, क्षीरं तथैव च ।

गुडं तक्रं समंग्राह्यं निवृत्तेनापि शूद्रतः ॥ १८ ॥

शाकं मांसं मृणालानि तुम्बुरुः शक्तवस्त्रिलाः ।

रसाः फलानि पिण्याकं प्रतिपाद्या हि सर्वतः ॥१९॥

आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रगृहे यदि ।

मनस्तापेन शुद्धेयत द्रुपदां वा शत जपेत् ॥ २० ॥

द्रव्यपाण्ड्यं शूद्रेण स्पृष्ट्वोच्छिष्टेन कर्हिचित् ।

तद्दृष्टिजनं न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥२१॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

भुञ्जानस्य तु निप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।

उच्छिष्टस्यापचेस्तस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥

पूर्वं शोचन्तु निर्वृत्य तत् पद्मादुपसृशेत् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २ ॥

अशिलां सर्वमेवान्नमकृत्वा शौचमात्मनः ।

भोहाद्भुङ्क्ता त्रिरात्रन्तु यवान् पीत्वा विशुध्यति ॥ ३ ॥

प्रसृतं यवशस्येन पलमेकन्तु सर्पिषा ।

पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तयदाशयेत् ॥ ४ ॥

अलेह्यानामपेयानामभक्ष्याणाञ्च भक्षणे ।

रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ५ ॥

पद्मोदुम्बरविल्वाद्य कुशाश्वत्थपलाशकाः ।

एतेषामुदकं पीत्वा चन्द्रालेण विशुत्तप्रति ॥ ६ ॥

ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रब्रह्म्याग्निजलादिषु ।

अनागकनिवृत्ताश्च गृहस्थत्वं चिक्षीर्षतः ॥ ७ ॥

चरेयुस्त्रीणि कच्छाणि त्रीणि चान्द्रायणानि वा ।

जातकर्मिणादिभि सर्वे पुन सस्वारभागिनः ।

तेषां सान्तपन कृच्छ्रं चन्द्रायणमथापि वा ॥ ८ ॥

यद्देष्टित काकवलाकचिह्नै रमेध्यलिप्तञ्च भवेच्छरीरम् ।

श्रीचे मुखेच प्रविशेच्च सम्यक् स्नानेन लेपोपहतस्य शुद्धि ॥ ९ ॥

• ऊर्ध्वं नाभिः करौ सुहृत्ता यदङ्गमुपहृन्त्यते ।

ऊर्ध्वं स्नानमधः शोच मार्जनेनैव शुध्यति ॥ १० ॥

उपानहात्तमेध्यं वा यम्य ससृशते मुखम् ।

• शक्तिकाशोधनं स्नानं पञ्चगव्यं त्रिशीघनम् ॥ ११ ॥

दशाहाच्छुध्यते त्रिप्रो जन्महानो ज्योतिषु ।

पङ्भिस्त्रिभिरद्यैकेन चतुर्विट्शूद्रयोनिषु ॥ १२ ॥

उपनीतं यदा त्वन्नं भोक्ता च समुपस्थितः ।

अपीतवत् समुत्सृष्टं न दद्यान्नैव होमयेत् ॥ १३ ॥

अत्रै भोजनसम्पन्ने मक्षिकाकेशदूषिते ।

अनन्तरं सृशेदाप्तस्तत्र भक्षना स्पृशेत् ॥ १४ ॥

शुष्कमांसमयं चान्नं शुद्राश्च वाप्यकामतः ।

भुक्त्वा कृच्छ्रं चरेद्विप्रो ज्ञानात् कृच्छ्रलयं चरेत् ॥ १५ ॥

अभुक्ते मुच्यते यद्य भुञ्जन् यथापि मुच्यते ।

भोक्ता च भोजकश्चैव पङ्क्त्या गच्छति दुष्कृतम् ॥ १६ ॥

यच्च भुङ्क्ते तु भुक्तं वा दुष्टं वापि विशेषतः ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ १७ ॥

उदके चोदकस्यञ्च स्थलस्यथ स्थले यचिः ।

पादौ स्थाप्योभयत्रैव आचम्योभयतः शुचिः ॥ १८ ॥

उत्पीर्याचम्य उदकादवतीर्थ्य उपस्पृशेत् ।

एवमुत्थेयसा युक्तो वरुणेनाभिपूज्यते ॥ १९ ॥

अग्न्यगारे गवां गोष्ठे ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ।

स्वाध्याये भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २० ॥

जन्मप्रभृतिसंस्कारे श्मशानान्ते च भोजनम् ।

असपिण्डैर्न कर्त्तव्यं पूडाकार्यं विशेषतः ॥ २१ ॥

याजकान्नं नवत्याहं सग्रहे चैव भोजनम् ।

स्त्रीणां प्रथमगर्भे च भुञ्जा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥

ब्रह्मीदने च त्याजे च सीमन्तोन्नयने तथा ।

अस्रत्याहे मृतत्याहे भुञ्जा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥

अप्रजाता सु नारी स्यादाश्रीयादेय तद्गृहे ।

अथ भुञ्जीत मोहाद् यः पूयसं नृकं व्रजेत् ॥२४॥

अल्पेनापि हि शुल्केन पिता कन्यां ददाति यः ।

रौरवे बहुवर्षाणि पुरीषं भूत्वमश्रुते ॥ २५ ॥

स्त्रीधनानि च ये महादुपजोवन्ति बान्धवाः ।

स्वर्णं यानानि वस्त्राणि च पापा बान्धवो गतिम् ॥ २६ ॥

राजान् तेजआदत्ते शूद्रान् ब्रह्मवेच्च समः ।

अःस्कृतन्तु गोभुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २७ ॥

मृतकी सूतकी चैव गृहीते शशिभास्करे ।

हस्तिच्छायान्तु यो भुङ्क्ते पापं स पुरुषो भवेत् ॥ २८ ॥

पुनर्भू पुनरिता च रितोधा कामचारिणी ।

आसां प्रथमगर्भेषु भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरितं ॥ २९ ॥

मातृघ्नश्च पितृघ्नश्च ब्रह्मघ्नी गुरुतल्पगः ।

विशेषाद्भक्तमेतेषां भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरितं ॥ ३० ॥

रचकश्चाधशैलपविण्णचर्मोपजीविनाम् ।

भुङ्क्तेषां ब्राह्मणशान् शुद्धिं चान्द्रायणेन तु ॥ ३१ ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टससृष्टं यना शूद्रेण वा द्विजः ।

उपीथ रजनीमिका पञ्चमव्यन शूद्राणि ॥ ३२ ॥

ब्राह्मणस्य सदाकालं शूद्रे प्रेषणकारिणः ।

भूमावन्नं प्रदाल्य यथैव ज्ञातयैव सः ॥ ३३ ॥

अनूद्केष्वरख्येषु चौरव्याघ्राकुले पथि ।

कृत्वा मूत्रं पूरीपञ्च द्रव्यरुस्तं वथं शशि ॥ ३४ ॥

भूमावन्नं प्रतिष्ठाय कृत्वा शीघ्रं यथाहृतं ।

उत्तसन्ने गृह्यं पक्वावमुपसृश्य ततः शुचि ॥ ३५ ॥

मूत्रोच्चारणं हि इह कृत्वा प्रहृत्वा शीघ्रं यथाहृतं ।

मोहाद्गृह्णाति विराजन्तु गवत्रं पीत्वा विगृह्यति ॥२७॥

उदक्वां यदि गच्छेत्तु ब्राह्मणो मदमोहितः ।

चान्द्रायणेन गृध्येत् ब्राह्मणानाञ्च भोजनैः ॥ २७ ॥

भुक्त्वाच्छिष्टस्वनाचान्तद्याखडालैः श्वपचेन वा ।

प्रमादाद् यदि संस्पृष्टो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥२८॥

स्नात्वा त्रिपवनं नित्यं ब्रह्मचारी धराशयः ।

स विरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥२९॥

चण्डालेन तु संस्पृष्टो यथापः पिबति द्विजः ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा त्रिपवनेन शुध्यति ॥ ४० ॥

सायं प्रातस्त्वहीरात्रं पादं कृच्छस्य तं विदुः ।

सायं प्रातस्तथैवैकं दिनद्वयमयाचितम् ॥ ४१ ॥

दिनद्वयञ्च नाश्रीयात् कृच्छार्जं तद्विधीयते ।

प्रायश्चित्तं लघु ह्येकस्त्राचेषु तु यथार्हतः ॥ ४२ ॥

कृष्णाजिनतिलयाज्ञो हृस्वयम्बानाञ्च विक्रयी ।

प्रेतनिर्यातकश्चैव न भूयः पुरुषो भवेत् ॥ ४३ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

आचान्तोऽप्यशुचिस्त्वायद् यावन्नोद्दिश्यते जलम् ।

उद्दिश्यतेऽप्यशुचिस्त्वायद् यावद्भूमिर्न लिप्यते ॥ १ ॥

भ्रूमांश्चपि च लिप्तायां तावत् स्यादशुचिः सुमान् ।

आसनादुत्थितकृष्णाद् यावन्नाक्रमते महीम् ॥ २ ॥

न यमं यममि चाहुरात्मः यै यम उच्यते ।

आत्मा स यमितो येन तं यमः किं करिष्यति ॥३॥

न तथासिन्धया तीर्णः रुपां वा दुरधिष्ठितः ।

यथा क्रोधोहि जन्तूनां शरीरस्यो विनाशकः ॥ ४ ॥
 क्षमा गुणोहि जन्तूनामिहामूत्रसुखप्रदः ।
 एकः क्षमावतां दीपो द्वितीयो नोपपद्यते ।
 यदेनं क्षमया युक्तमगक्तं मन्यते जनैः ॥ ५ ॥

न शक्तिशास्त्राभिरतस्य मोक्षो न चैवं रम्यत्वस्यप्रियस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य एवान्तर्गोलस्य दृढव्रतस्य ॥ ६ ॥
 मोक्षो भवेत् प्रीतिनिवर्त्तकस्य अध्यात्मयोगैकरतस्य सम्यक् ।
 मोक्षो भवेन्नित्यमहिंसकस्य स्वाध्याययोगागतमानसस्य ॥ ७ ॥

क्रोधयुक्तो यद् यजते यज्जुहोति यदर्चति ।

सर्वं हरति तत्तस्य आमकुम्भद्रवीदकम् ॥ ८ ॥

अपमानात्तपोवृद्धिः सम्मानात्तपसः क्षयः ।

अर्चितं पूजतो विप्रो दुग्धा गौरिव सीदति ॥ ९ ॥

आप्रायते यथा धेनुस्तृणैरभृतंसम्भवैः ।

एवं जपैश्च होमैश्च पुण्यैराप्रायते द्विजः ॥ १० ॥

मादृशत् परदारान्थ परद्रव्याणि लोड्वत् ।

आत्मवत् सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ ११ ॥

रजकवशाधगैलूपवेणुचर्मोपजीविनाम् ।

यो भुङ्क्ते भक्तमेतेषां प्राजापत्यं विगोधनम् ॥ १२ ॥

अगम्यागमनं कृत्वा अभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

शुद्धिं चान्द्रायणं कृत्वा अथवोक्तं नृद्येवंच ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रं त्यजेद् यमु स नरोरीयहा भवेत् ।

तस्य शुद्धिर्विधातवशा नान्या चान्द्रायणादते ॥ १४ ॥

विजाहोत्सवयज्ञेषु अन्तराद्यतस्तत्के ।

सद्यः शुद्धिं विजामीयात् पूर्वं मद्दन्पितं चरेत् ॥ १५ ॥

देवद्वीणां विवाहेषु यज्ञेषु प्रततेषु च ।

कल्पितं सिद्धमन्वाद्यं नाश्रीच सृतसूतके ॥ १६ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

समाप्तंश्चायं ग्रन्थः ।

अथ सम्बन्धसूक्तिः ॥

सम्बन्धं मेकमासीनतामविद्यावरारणम् ।

ऋषयस्तु समागम्य पप्रच्छुर्धर्मकाहिणः ॥ १ ॥

भगवन् । श्रोतुमिच्छामः श्रेयस्कर्म दिजोत्तम । ।

यथावदुर्गमः चक्षुः शुभाशुभविवेचनम् ॥ २ ॥

वामदेयाद्य सर्वे तमष्टच्छन् महोजसम् ।

तानन्नवीन्मुनीन् सर्वान् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ३ ॥

स्वभायाद् यत्र विचरित् कृष्णमार सदा मृग ।

धर्मप्रदेयः स विजोयो द्विजानां धर्मसाधनम् ॥ ४ ॥

उपनोतः सदा पिप्रो गुरोर्गु हितमाचरित ।

ऋणान्यऋणानि कृत्वा चारी विद्वर्षयेत् ॥ ५ ॥

मन्त्र्यां प्रातः मनसतानुपासीत यथाविधि ।

मादित्यां पयिनां मन्त्र्यामर्हाम्भानिरामान् ॥ ६ ॥

तिष्ठन् पृथो जपं क्रुत्याद्भ्रष्टाचारी समाहित ।

शामोमः पदिमां मन्त्र्यां जपं वाय्यांऽतन्द्रितः ॥ ७ ॥

अग्निकाथ्यं ततः कुर्यात्सिंघायी तदनन्तरम् ।
 ततोऽधीयीत वेदन्तु वोचमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ८ ॥
 प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतिस्तदनन्तरम् ।
 गायत्रीञ्चानुपूर्वेण ततोवेद् समारभेत ॥ ९ ॥
 हस्तौ सुसंयतौ काथ्यौ जानुभ्यामुपरिस्थितौ ।
 गुरोरनुमतं कुर्यात् पठन्नान्यमत्रिर्भवेत् ॥ १० ॥
 मायं प्रातस्तु भिक्षेत ब्रह्मचारी सदा व्रतौ ।
 निवेद्य गुरवेऽश्रीयात् प्राङ्मुखो वाग्यत शुचि ॥ ११ ॥
 मायं प्रातर्द्विजातीनामग्नं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधि ॥ १२ ॥
 आचम्येव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चीपस्त्रुद्विजः ।
 अनाचान्तस्तु योऽश्रीयात् प्रायश्चित्तीयते तु स ॥ १३ ॥
 अनाचान्तं पिबेद्द्रवस्तु योऽपिवा भक्षयेद्विजः ।
 गायत्रप्रष्टसहस्रन्तु जपं कृत्वा विरुध्यति ॥ १४ ॥
 अकृत्वा पादशीचन्तु तिष्ठन् भुक्तशिखोऽपिवा ।
 विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽथ शुद्धिर्द्विजः ॥ १५ ॥
 आचामेद् ब्राह्मतीर्थेन सोपवीती ह्युदङ्मुखः ।
 उपवीती द्विजोनित्यं प्राङ्मुखो वाग्यत शुचि ॥ १६ ॥
 जले जलस्य आचामेत् स्थलाचान्तोवहिः शुचि ।
 वह्निरन्तम्य आचान्त एव शुद्धिमदाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 आसृणिवभ्यनाद्वस्ती पादावद्धिर्विशोधयेत् ॥ १८ ॥
 अशब्दाभिरनुष्णाभि स्ववर्णरसगन्धिभिः ।
 हृद्गताभिरफेनाभिक्षित्यतुर्वाह्निराचमेत् ।
 परिमृज्य द्विरास्यन्तु द्वादशाङ्गानि च स्मृशेत् ॥ १९ ॥

स्नात्वा योत्वा तथा भुक्त्वा मृद्धा चैव द्विजोत्तमा ॥

अनेन विविना विप्रश्चाचान्त शुचितामियात् ॥२०॥

शूद्र शुद्ध्रति हस्तेन वैश्वो दन्तयु वारिभिः ।

कण्ठगतैश्चक्षियसु आचान्त शुचिता मियात् २॥

आसुनारूढपादश्च कृतावशक्थिकस्तथा ।

आरूढपादको वापि न शुद्ध्रति वंदाचन ॥ २२ ॥

उपासीत न चेत सन्ध्यामग्निकार्य्यं नवा कृतम ।

गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपेत स्नात्वा समाहित ॥२३॥

सूतकान्न नवश्राद्धं मासिकाच्च तथैव च ।

ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयाच्चिरात्तैशैव शुध्यति ॥ २४ ॥

ब्रह्मचारी तु यो गच्छेत् स्त्रिय कामप्रपीडित ।

प्राजापत्य चरेत् कृच्छ्रमथवैकं सुमन्वित ॥ २५ ॥

ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयान्मधुमांस कष्यञ्चन ।

प्राजापत्यन्तु कृत्वासी मीक्षीहोमेन शुध्यति ॥ २६ ॥

निर्वपेत् पूरोडास ब्रह्मचारी च पर्जन्ये ।

मन्त्रं शाकलहोमान्तैरग्नावाज्यञ्च होमयेत् ॥ २७ ॥

ब्रह्मचारी तु यः स्कन्देत् कामत शुक्रमात्मन ।

अवकीर्णो व्रत कुर्यात् स्नात्वा शुभेन्द्रकामत ॥२७॥

भिन्नाटनमत एवा स्वस्यो छेकात्मन श्रुति ।

अघ्रात्या चैव यो भुङ्क्ते गायत्र्यष्टगत जपेत् ॥२८॥

शूद्रहस्तेन योऽश्रीयात् पानीय पा पिबेत् कश्चित् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पद्मगन्धेन शुध्यति ॥२९॥

गृध्रपथ्युपितोऽष्टिष्ट भुङ्क्ते केगद्वितम् ।

अहोरात्रो यो भूत्वा पद्मगन्धेन शुध्यति ॥ २९ ॥

शूद्राणां भाजने भुक्त्वा भुक्त्वा वा भिन्नभाजने ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चव्येन शुध्यति ॥ ३२ ॥
 दिवा स्वपिति, यः स्वस्थो ब्रह्मचारी कथञ्चन ।
 स्नात्वा सूर्यं समभ्यर्च्य गायत्रप्रष्टुशतं जपेत् ॥ ३३ ॥
 एष धर्मः समाख्यातः प्रथमाश्रमेवासिनाम् ।
 एव सर्वत्र मानसु प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३४ ॥
 अथ द्विजोऽभ्यनुज्ञातः सर्वथा स्त्रियमुदहेत् ।
 कुले महति सगूतां लक्षणेन समन्विताम् ।
 ब्राह्मिणेन विवाहेन शीलरूपगुणान्विताम् ॥ ३५ ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च कुर्यादहरहर्द्विजः ।
 न हापयेत् क्वपिदुहिप्रः श्रेयस्ताम कदाचन ॥ ३६ ॥
 हानिं तस्य तु कुर्वीत सदा मरणजन्मनो, ॥ ३७ ॥
 विप्रो दशाहमासीत् दानाध्ययनवर्जितः ।
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्य पञ्चदशैव तु ।
 शूद्रः शुध्यति मासेन सम्बन्धवचनं यथा ॥ ३८ ॥
 प्रेतस्य तु जलं दिय स्नात्वा च गोत्रजैर्वह्निः ।
 प्रथमेऽङ्गि तृतीये च सप्तमे नवमे तथा ॥ ३९ ॥
 चतुर्थे मन्त्रयं कुर्यात् सर्वेषु गोत्रजैः सह ।
 ततः सञ्चयनादूर्ध्वमङ्गुलीं विधीयते ॥ ४० ॥
 चतुर्थेऽहनि विप्रस्य पठे वै क्षत्रियस्य च ।
 षष्ठमे दशमे चैव स्वर्गः स्याद्द्वैश्वशूद्रयोः ॥ ४१ ॥
 जातस्यापि विधिदृष्ट एष एव मनोषिभिः ।
 दशरत्नेन शुध्यन्ति देव्यदेवविधिर्जिता ॥ ४२ ॥
 मृत्रे जाते पितु स्नानं चकेलन्तु विधीयते ।

सम्यग्भृति ।

माता शुभेद्दगादेन सातम्य स्मर्गन पितुः ॥ ४१ ॥
 होमस्तत्र तु कर्माद्य शुष्काग्नेन फलेन च ।
 पञ्चयज्ञविधानन्तु न कार्यं मृत्युजन्मनो ॥ ४४ ॥
 दगांहांसु पर सम्यग् विप्रोऽधीगीत धर्मवित् ।
 दानञ्च विधिना देयमगुभान्तकर शुभम् ॥ ४५ ॥
 यद्यद्यद्विष्टतम लोके यथापि दयित गृहे ।
 तन्नदगुणवत् देयं तदेवाप्तयमिच्छता ॥ ४६ ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि धान्यानि सुवह्नि च ।
 समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकल्पप ।
 दत्त्वा विप्राय महते प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ४४ ॥
 गन्धमाभरण मान्य च प्रयच्छति धर्मवित् ।
 स सुगन्ध सदा हृष्टो यत्र तत्रोपजायते ॥ ४८ ॥
 शोत्रियात्र कुलीनाय त्वर्घिने च विशेषतः ।
 यद्दानं दीयते भक्त्या तद्भवेत्तु महत फलम् ॥ ४९ ॥
 आह्वयं शीलसम्पन्न श्रुतेनाभिजनेन च ।
 शुचिर्विप्र महाप्राज्ञो ह्यव्यक्तवेत्सु पूजयेत् ॥ ५० ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि रसवन्तीप्सितानि च ।
 श्रेयस्कामेन दद्यानि स्वर्गमक्षयमिच्छता ॥ ५१ ॥
 वस्त्रदाता सुवेश स्याद्द्वीप्यदो रूपमेष हि ।
 हिरण्यदो महत्त्वायुर्लभेत्तेजस्य मानव ॥ ५२ ॥
 भृताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव तथा भवेत् ॥ ५३ ॥
 धान्योदकप्रदायी च सर्पिर्दं सुखमश्रुते ।
 अलङ्कृत्य त्वलङ्कार दत्त्वा प्राप्नोति तत्फलम् ॥ ५४ ॥

फलमूलानि विप्राय शाकानि विविधानि च ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि दत्त्वा प्राज्ञस्य जायते ॥ ५५ ॥
 ताम्बूलं चैव यो दद्याद्दुग्धक्षणेभ्योत्रिचक्षणः ।
 मेधावी सुभगः प्राज्ञो दर्शनोयस्य जायते ॥ ५६ ॥
 पादुकीपानहो च्छ्वं शयनान्यासनानि च ।
 विविधानि च यानानि दत्त्वा दिव्यगतिर्भवेत् ॥ ५७ ॥
 दद्याच्च शिशिरे त्वग्निं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः ।
 कायाग्निदीप्तिं प्राज्ञत्वं रूपसौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ५८ ॥
 श्रौषधं स्रेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।
 दत्त्वा स्याद्रोगरहितः सुखी दीर्वायुरेव च ॥ ५९ ॥
 इन्धनानि च यो दद्याद्दिप्रेभ्यः शिशिरागमे ।
 नित्यं जयति संपामे श्रिया युक्तस्तु दीप्यते ॥ ६० ॥
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां वराय सदृशाय वै ।
 ब्राह्मीयेण विवाहेन दद्यात्तान्तु सुपूजिताम् ॥ ६१ ॥
 स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् ।
 साधुवादं लभेत् सद्भिः कीर्त्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६२ ॥
 ज्योतिष्टोमादिसवाणां शतं शतगुणीकृतम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा होममन्त्रैस्तु संस्कृतम् ॥ ६३ ॥
 अलङ्कृत्य पिता कन्यां भूषणाच्छादनासनैः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूजितस्तु सुरादिपुं ॥ ६४ ॥
 रोमदर्शनसंप्राप्ते सोमो भुङ्क्तेऽथ कन्यकाम् ।
 रजोदृष्टा तु गन्धर्वः कुची दृष्टा तु पावकः ॥ ६५ ॥
 अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।
 दशवर्षा भवेत् कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्रला ॥ ६६ ॥

यो ददाति वस्तीवहं मुक्तेन विधिना शुभम् ।
 अवरुहं गोप्रदानेन फलाद्दशगुण फलम् ॥ ७८ ॥
 जलदस्तृप्तिमतुना वित्तस्य सर्ववस्तुषु ।
 अनद सुखमाप्नोति सुदृप्त सर्ववस्तुषु ॥ ८० ॥
 सर्वेषामेव दानानामवदानं परं सूतम् ।
 सर्वेषामेव जन्तूनां यतस्तज्जीवितं फलम् ॥ ८१ ॥
 यस्माद्वात् प्रजा सर्वा कल्पे कल्पेऽष्टजत् प्रभु ।
 तस्माद्वात् परं दानं न भूतो न भविष्यति ॥ ८२ ॥
 अन्नदानात् परं दानं विद्येते न हि किञ्चन ।
 अन्नाद्भूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः ॥ ८३ ॥
 ऋत्तिका गोशुक्लहर्भानुपवीत यथोत्तरम् ।
 दत्त्वा गुणाग्रविप्राय कुले महति जायते ॥ ८४ ॥
 सुखवासञ्च यो दद्यादन्तधावनमेव च ।
 शुचिगन्धसमाशुक्ती वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८५ ॥
 पादशोचन्तु यो दद्यात्तथाच गुदलिङ्गयो ।
 य प्रयच्छति विप्राय शुद्धबुद्धि सदा भवेत् ॥ ८६ ॥
 औषधं पथ्यमाहारं स्नेहाभ्यङ्गं प्रतिश्रयम् ।
 य प्रयच्छति रोगिभ्यः सर्ववप्राधिविर्जितः ॥ ८७ ॥
 गुडमिहुरसश्चैव लवणं वपञ्जनानि च ।
 सुरभोगि च पानानि दत्त्वात्यन्तसुखी भवेत् ॥ ८८ ॥
 दानैश्च विविधैः सम्यक् पुण्यमेतदुदाहृतम् ।
 विद्यादानेन पुण्येन ब्रह्मलोके महीयते ॥ ८९ ॥
 अन्योन्यान्नप्रदा विप्रा अन्योन्यप्रतिपूजकाः ।
 अन्योन्यं प्रतिगृह्णन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ९० ॥

दानान्येतानि दद्यान् हि न्यानि च विशेषतः ।

दीनान्धकृपणादिभ्यश्च यस्का मेन धीमता ॥ ८१ ॥

ब्रह्मचारियतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् ।

नखकूर्मादिकश्चैव चक्षुषान् जायते नरः ॥ ८२ ॥

देवागारे द्विजातीनां दीपं दद्याच्चतुष्यथे ।

मेधाविज्ञानसम्पन्नश्चक्षुषान् जायते नरः ॥ ८३ ॥

नित्ये नैमित्तिके काम्ये तिलान् दत्त्वा तु शक्तिः ।

प्रजावान् पशुमाथैव धनवान् जायते नरः ॥ ८४ ॥

यो ददात्यर्थितो विप्रे यत्तत् संप्रतिपादिते ।

दृष्टकाष्ठादिकश्चैव गोप्रदानरुमं भवेत् ॥ ८५ ॥

कृत्वा गार्ह्याणि कर्माणि स्वभार्यापोषणे नरः ।

ऋतुकालाभिगामी स्यात् प्राप्नोति परमा गतिम् ॥ ८६ ॥

उपित्वैवं गृहे विप्रो द्वितीयादायमात् परम् ।

बलीप्रणितसंगुक्तमृतीयन्तु समाश्रयेत् ॥ ८७ ॥

गच्छेद्देवं यनं प्राज्ञः स्वभार्या सहचारिणीम् ।

गृहीत्वा चाग्निहोत्रश्च होमं तत्र न द्वापयेत् ॥ ८८ ॥

कुर्याच्चैव पुरोडाशं वन्यैर्मध्ये यथाविधि ।

भिक्षाश्च भिक्षये दद्याच्छाकमूलफलानि च ॥ ८९ ॥

कुर्याद्ध्ययनं नित्यमग्निहोत्रपरायणम् ।

इति पार्ष्वायणीयाश्च प्रकुर्यात् प्रतिपद्यंस्तु ॥ १०० ॥

उपित्वैवं वने सम्यग्विधिं सम्यन्वजुषु ।

वतुर्धमाश्रमं गच्छेद्दुःखदोमोजितेन्द्रियः ॥ १०१ ॥

अग्निमात्मनि सम्याप्य हि ज्ञं प्रव्रजितो भवेत् ।

वेदाभ्यामरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥ १०२ ॥

अष्टौ भिक्षाः समादाय स मुनिः सप्त पञ्च वा ।
अद्भि प्रजान्य तत्सर्वं भुञ्जीत च समाहितः ॥१०१॥

अरण्ये निर्जने विप्रः पुनरासीत् भुक्तवान् ।

एकाकी चिन्तयेन्नित्यं मनीवाक्कायसंयतः ॥१०४॥

मृत्युञ्च नाभिनन्देत जीवितं वा कथञ्चन ।

कालमेव प्रतीचेत यावदायुः समाप्यते ॥१०५॥

ससेव्य चाश्रमान् जितक्रोधोजितेन्द्रियः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थमिदृद्धिजः ॥१०६॥

शाश्वतेषु च सर्वेषु ह्युक्तः प्रासङ्गिकोविधिः ।

अथाभिवक्ष्ये पापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥१०७॥

ब्रह्मघ्नश्च सुरापयस्तीर्थी च गुरुतल्पगः ।

महापातकिनस्त्वेते तत्संगी च पञ्चमः ॥१०८॥

ब्राह्मघ्नस्तु वन गच्छेत् कल्कवामाजटी ध्वजी ।

वनग्रान्थे व फलान्यश्रन् सर्वं कामविवर्जितः ॥१०९॥

भिक्षार्थी च चरेदग्रामं वन्ये वैदि न जीवति ।

घातुर्वर्ण्यं चरेद्भेचं खट्वाङ्गी संयतः पुमान् ॥११०॥

भैक्षश्चेव समादाय वन गच्छेत्तत पुन ।

वनवामी मपापय सदाकालमतन्द्रितः ॥१११॥

व्यापयन्नेव तत्पापं ब्रह्मघ्न पापकृत्वरः ।

अनेन तु विधानेन द्वादशाश्रितसंज्ञितः ॥११२॥

मंनिशम्येन्द्रियग्रामं सर्वभूतहिते रतः ।

ब्रह्महत्यापनोदाय ततोमुष्येत क्रिष्विपात् ॥ ११३ ॥

अथ परं सुरापय प्रवक्ष्यामि विनिष्कृतिम् ।

श्रीतुमिच्छत भो विप्रा । वेदशास्त्रानुरूपिणाम् ॥ ११४ ॥

- ० ह्री पादो बन्धने चैव पादीनें कुट्टने तथा ॥ १३८ ॥
 पापायैर्लंगुडैर्दण्डैस्तथा शस्तादिभिर्नरः ।
 निपातने चरेत् सर्वं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १४० ॥
 गजत्वं तुरगं हत्वा महिषोद्वकपिन्तथा ।
 एषु कुर्वीत सर्वेषु सप्तरात्रमभोजनम् ॥ १४१ ॥
 व्याघ्रं श्वानं तथा सिंहमृच्छं शूकरमेव च ।
 एतान् हत्वा द्विजं कृच्छ्रं ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ १४२ ॥
 सर्वसामेव जातीनां मृगाणां वनचारिणाम् ।
 त्रिरात्रीपोपितस्तिष्ठेज्जपन् वे जातवेदसम् ॥ १४३ ॥
 ० हंसं काकं बलाकञ्च पारावतमथापिवा ।
 मारसञ्चासभामञ्च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४ ॥
 चक्रवाकं तथा क्रीञ्च सारिकाशुकतित्तिरिम् ।
 गेरनगटध्रादुलूकञ्च कपीतकमथापिवा । १४५ ॥
 ० टिट्ठिभं जालपाटञ्च कोकिनं कुक्कुटं तथा ।
 एव पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् ॥ १४६ ॥
 मण्डकञ्चैव हत्वा च सर्पमार्जारमृषिकम् ।
 तैरात्रीपोपितस्तिष्ठेत् कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४७ ॥
 अगम्यीन् ब्राह्मणीहत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।
 अन्विमतीषधे विप्रं किञ्चिद्दद्याद्विषयम् ॥ १४८ ॥
 च।पङ्गुली यो द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः कृच्छ्रेर्विशुभ्रेत प्राजापत्यानुपूर्वके ॥ १४९ ॥
 पुण्डरीकमनं कृत्वा कामतोऽयामतोऽपिवा ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं तस्य पावनं परमं भूतम् ॥ १५० ॥
 नटीं गेलुपिषीधेव रत्नकीं पेशुर्जीविनीम् ।

गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्मोपजोविनोम् ॥१५१॥

क्षत्रियामथ वैश्या वा गच्छेद्य काममोहित ।

तस्य सान्त्वनं कृच्छ्रं भवेत् पापापनोदकम् ॥ १५२ ॥

शूद्री तु ब्राह्मणोगत्वा मांसं मासांश्चैव वा ।

गोमूत्रयावकाहारो मांसांश्चैव विशुद्धति ॥ १५३ ॥

विप्रसु ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ।

क्षत्रियां क्षत्रियोगत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १५४ ॥

नरोगोगमनं कृत्वा कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५५ ॥

शूरोर्दुहितरं गत्वा स्वसारं पितुरेव च ।

तस्या दुहितरश्चैव चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५६ ॥

मातुलानी सनाभिश्च मातुलस्यात्मजा स्नुषाम् ।

एता गत्वा स्त्रियो भोहात् पराकेण विशुध्यति ॥ १५७ ॥

पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे तथा ।

शूरोत्पन्नं कुर्यात्तस्यान्या निष्कृतिर्न च ॥ १५८ ॥

पितृदारा समारुह्य मातृवर्जं नराधम ।

भगिनी मातुलसुता स्वसारं चान्यमात्मजाम् ।

एतास्त्रिस्त. स्त्रियो गत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ १५९ ॥

मातरं योऽभिगच्छेच्च सुतां वा पुरुषाधम ।

भगिनीश्च निजा गत्वा निष्कृतिर्नो विधीयते ॥ १६० ॥

कुमारीगमने चैव व्रतमेतत् समाद्भिजेत् ।

पशुवेश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ १६१ ॥

सखिभार्या कुमारीश्च श्वश्रून् वा शत्रालिकां तथा ।

नियमभ्यां व्रतभ्याश्च योऽभिगच्छेत् द्वियं द्विज ।

स कुर्यात् प्राक्तनं कृच्छ्रं घेनु दद्यात् पयस्विनीम् ॥ १६२ ॥

- गौड़ी पैथी तथा माध्वी विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
- यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजैः सदा ॥ ११५ ॥
- सुरापसु सुरा तप्ता पिवेत्तत्पापमोचक ।
- गोमृतमग्निवर्णञ्च गोमय वा तथाविधम् ॥ ११६ ॥
- दृतञ्चैव सुतमञ्च चीरं वापि तथाविधम् ।
- वत्सरं वा कणानशून् सर्वकामविवर्जित ॥ ११७ ॥
- चान्द्रायणानि वा त्रीणि सुरापो व्रतमाचरेत् ।
- मुच्यते तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ ११८ ॥
- एव शक्ति सुरापस्य भवेदिति न संशय ।
- मद्यभाण्डोदक पीत्वा पुन सस्कारमर्हति ॥ ११९ ॥
- स्तेय कृत्वा सुवर्णस्य राज्ञे शंसेत मानव ।
- ततोमुपलमादाय स्तेनं हन्यात्ततोऽपि ॥ १२० ॥
- यदि जीवति स स्तेनस्ततस्तेयात् प्रमुच्यते ।
- अरस्ये चीरवासा वा चरेद्ब्रह्महृणोऽन्नतम ॥ १२१ ॥
- समाच्छिद्येत् स्त्रिय वापि दीप्ता कृत्वायसा कृताम् ।
- एवं शक्ति कृता स्तेये सम्पर्कवचन यथा ॥ १२२ ॥
- गुरुतल्पे शयानस्तु तल्पे स्वप्यादयोमये ।
- चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि त्रीणि वा द्विज ।
- ततोऽपि मुच्यते पापात् प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२३ ॥
- एभिः सम्पर्कमायाति य कथित पापमोहित ।
- पण्मासाध्विक वापि पूर्वोक्तव्रतमाचरेत् ॥ १२४ ॥
- महापातकिसयोगे ब्रह्महत्यादिभिर्नर ।
- तत्पापस्य विशुद्धार्थं तस्य तस्य व्रतञ्चरेत् ॥ १२५ ॥
- अक्षयस्य वध कृत्वा त्रिभिः कृच्छ्रे विशुध्यति ।

कुर्याच्चैवानुरूपेण लीणि कृच्छ्राणि संयतः ॥ १२६ ॥

वैश्यहत्यान्तु संप्राप्तः कथञ्चित् काममोहितः ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत स नरौ वैश्यघातकः ॥ १२७ ॥

कुर्याच्छूद्रबधं प्राप्तस्तमकृच्छ्रं यथाविधि ॥ १२८ ॥

गोघ्नस्यात प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं तत्त्वतः पुमान् ।

गोघ्नः कुर्वीत संस्थानं गोष्ठे गोरुपसंस्थिते ॥ १२९ ॥

तत्रैव चितिशायी स्यान्मासार्द्धं संयतेन्द्रियः ।

शक्तुर्वावकपिण्याकपयोदधि सकन्नरः ॥ १३० ॥

एतानि क्रमतोऽग्नीवाद्द्विजसु पापमोक्षकः ।

शुद्धते सार्द्धमासेन नखलोमविवर्जितः ॥ १३१ ॥

स्नानं विषवणं चास्य गवामनुगमक्षया ।

एतत् समाहितं कुर्यान्नरोविगतमत्सरः ॥ १३२ ॥

साविलीञ्च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः ।

ततश्चीर्णव्रतं कुर्याद्विप्राणां भोजनं परम् ॥ १३३ ॥

भुक्तवत्सु च विप्रेषु गाञ्च दद्यात् सदञ्चिणाम् ॥ १३४ ॥

ध्यापादितेषु बहुषु बन्धने रोधनेऽपि वा ।

द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्ध्ये ॥ १३५ ॥

एका चेद्बहुभिः कैश्चिद्द्वैवाद्वापादिता क्वचित् ।

पादं पादन्तु हत्यायाद्यग्न्यस्ते श्वकं पृथक् ॥ १३६ ॥

यन्त्रपि गोचिकित्सायै मूढगर्भविमोचने ।

यति तत्र विपत्तिः स्यान्न स पापेन निष्यते ॥ १३७ ॥

निगावन्धनिरूप्येषु सर्पव्याघ्रहतेषु च ।

अग्निविघ्ननिपातेन प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ १३८ ॥

प्रायश्चित्तस्य पादन्तु रीधेषु व्रतमाचरेत् ।

रजम्बलाञ्च योगच्छेदुर्गभिणीं पतितान्तथा ।

तस्य पापविशुद्धार्थमतिकृच्छ्रं विधीयते ॥ १६२ ॥

विश्राञ्च ब्राह्मणोगत्वा कृच्छ्रमेकं समाचरेत् ।

एवं शुद्धिः समाख्याता सम्बत्तं स्य वचोयथा ॥ १६३ ॥

ब्राह्मणोब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रेणैकेण शुध्यति ॥ १६४ ॥

कथञ्चिदुब्राह्मणीं गत्वा चत्त्रियोविश्रएव च ।

गोमूत्रयावकाहारी मासेनैकेन शुध्यति ॥ १६६ ॥

ब्राह्मणी शूद्रसम्पर्के कथञ्चित् समुपागते ।

• कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात् पावनं परमं स्मृतम् १६७

चाण्डालं पुंशुञ्चैव श्रपाकं पतितं तथा ।

एतान् त्रैष्ठिकियो गत्वा कुर्याच्चान्द्रायणवयम् ॥ १६८ ॥

अतःपरञ्च दुष्टानां निष्कृति श्रोतुमर्हथं ।

सन्नप्रस्य दुर्मतिः कथिदंपत्यार्थं स्त्रियं व्रजेत् ।

कुर्यात् कृच्छ्रमश्रान्तः पण्मासेन्तदनन्तरम् ॥ १६९ ॥

विपाग्निशंभामशवलोस्तेषामेव विनिर्दिशेत् ।

स्त्रीणाञ्च तथाचरेणे गह्वोभिर्गमनेषु च ।

पतनेषु तथेतेषु प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ १७० ॥

नृणां विप्रतिपत्तौ च पावनः प्रेतराङ्घ्रि ॥ १७१ ॥

गोभिर्विप्रहते चैव तथा चैवात्मघातिनि ।

प्रपातनं ऋष्यं सद्भिः त्रेयोऽनुकाङ्क्षिभिः ॥ १७२ ॥

एषामन्यतमं प्रेतं यो वहेत्तदहेतवै ।

तथोदकक्रियां कृत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७३ ॥

तच्छयं केवलं स्पृष्ट्वा वस्त्रं या केवलं यदि ।

पूर्वः कृच्छ्रापहारी स्यादेकाहएषणं तथा ॥ १७४ ॥

महापातकिनाञ्चैव तथा चैवात्मघातिनाम् ।

उदकं पिण्डदानञ्च आर्चं चैव तु यत् कृतम् ।

नोपतिष्ठति तत् सर्वं राक्षसेर्विप्रलुप्यते ॥ १७५ ॥

चाण्डालैस्तु हता ये च जलदंष्ट्रिसरोरुपैः ।

आइमीषां न कर्त्तव्यं ब्रह्मदण्डहंताश्च मे ॥ १७६ ॥

कृत्वा मृतं पूरूपं वा भुक्तोच्छिष्टस्तथा द्विज ।

खादि सृष्टो जपेद्देव्याः सहस्रं स्नानपूर्वकम् ॥ १७७ ॥

चाण्डालं पतितं सृष्ट्वा शवमन्त्यजमेव च ।

उदक्या सृतिकां नारीं सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १७८ ॥

असृष्ट्यं ससृष्टेदयस्तु स्नानं तेन विधीयते ।

जहुं माचमनं प्रोक्तं द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा ॥ १७९ ॥

चाण्डानादौस्तु संसृष्ट उच्छिष्टश्च द्विजोत्तम ।

गोमूत्रयावकाहारः षड्रात्रेण विशुध्यति ॥ १८० ॥

यना पुष्पवती सृष्टा पुष्पवत्यान्यथा तथा ।

शेषान्यहान्युपवसेत् स्नाता शब्धेदृष्टताशनात् ॥ १८१ ॥

चाण्डालभाण्डससृष्ट पीत्वा कूपगतं जलम् ।

गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ १८२ ॥

अन्त्यजैः स्त्रीकृते तीर्थे तडागेषु नदीषु च ।

शुध्यते पञ्चगव्येन पीत्वा तीर्थमकामत ॥ १८३ ॥

सुराघटप्रपातोयं पीत्वाकाशजलं तथा ।

अहोरात्रेपितोभूत्वा पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ॥ १८४ ॥

कूपे विष्णुवससृष्टे नाश्रय चापी द्विजातयः ।

विरानिषेव शुध्यन्ति कुम्भे शान्तपन सृतम् ॥ १८५ ॥

वापीकूपतडागानां दूषितानां विशोधनम् ।

गत्वारण्ये नदीतीरे सर्वपापविगुह्ये ॥ २१० ॥
 स्नात्वा च विधिवत्तत्र प्राणानायम्य वाग्यत ।
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूतो गायत्रीन्तु जपेद्द्विज ॥ २११ ॥
 अस्त्रिंशत्वासां स्वल्पं शुचौ देशे समाहित ।
 यद्विद्वत्प्राणिराचान्दो गायत्र्या जपमारभेत ॥ २१२ ॥
 ऐहिकामुष्णिक लोके पाप सर्वं विशेषत ।
 पञ्चरात्रेण गायत्री जपमानो व्यपोहति ॥ २१३ ॥
 गायत्र्यास्तु पर नास्ति शोधन पापकर्मणाम् ॥ २१४ ॥
 महाव्याहृतिसयुक्ता प्राणायामेन संयुताम् ।
 गायत्री प्रजपन् विप्र सर्वपापै प्रमुच्यते ॥ २१५ ॥
 ब्रह्मचारी मिताहार सर्वभूतहिते रत ।
 गायत्र्या लक्षजप्येन सर्वपापै प्रमुच्यते ॥ २१६ ॥
 अयाच्ययाजनं कृत्वा भुक्त्वा चान्न विगर्हितम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जप्य कृत्वा विमुच्यते ॥ २१७ ॥
 अहन्यहनि यीऽधीते गायत्री वै द्विजोत्तम ।
 मासेन मुच्यते प्रापादुरग कञ्चुकाद् यथा ॥ २१८ ॥
 गायत्री य सदा त्रिप्रो जपते नियत शुचि ।
 स याति परम स्थान वायुभूत खमूर्त्तिमान् ॥ २१९ ॥
 प्रणवेन तु सयुक्ता व्याहृतो सप्त नित्यम् ।
 गायत्री गिरसा सार्द्धं मनसा त्रि पठेद्द्विज ॥ २२० ॥
 निगृह्य चात्मानं प्राणान् प्राणायामो विधीयते ।
 प्राणायामत्रयं कुर्यान्नित्यमेव समाहित ॥ २२१ ॥
 मानसं वाचिकं पापं कायेनैव तु यत् कृतम् ।
 तत् सर्वं नश्यते तूर्णं प्राणायामत्रये कृते ॥ २२२ ॥

ऋग्त्रैदमभ्यसेद्व्यस्तु यजुःशाखामघापि वा ।
 सामानि सरहस्थानि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२३ ॥
 पाँवमानीं तथा कौत्संभोरुपं मृक्तमेव च ।
 जघा पापैः प्रमुचेत पिबन्न मधुच्छन्दसाम ॥ २२४ ॥
 मण्डनं ब्राह्मणं रुद्रसूक्तोक्ताश्च वृहत्कथाः ।
 वामदेव्यं वृहत्माम जघा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२५ ॥
 चान्दायणन्तु सर्वपां पापानां पावत्रं परम् ।
 कृत्वा गुहिसवाप्नोति परमं स्थानमेव च ॥ २२६ ॥
 धर्मगास्त्रमिदं पुण्यं सम्यक्तेन तु भाषितम् ।
 अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेद्ब्रह्मणं सद्गशाखतम् ॥ २२७ ॥
 इति श्रीसम्यक्तेनोक्तं धर्मगास्त्रं समाप्तम् ॥

श्रीसामवेदायनमः ।

अथातो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणाम् ।
 अस्यष्टानां विवि सस्यगृहर्गत्रिषे प्रदीपवत् ॥ १ ॥
 त्रिवृद्धं घृतं कार्यं तन्तुलयमधोवृतम् ।
 त्रिवृत्तक्षीपवीतं स्यात्तस्थीको ग्रन्थिरिष्यते ॥ २ ॥
 पृष्ठवशे च नाभ्या च घृतं यद्विन्दते कटिम ।
 तद्वार्यसुपवीतं स्यान्नातोसन्नं नचोच्छ्रितम् ॥ ३ ॥
 सदीपवीतिना भाव्यं सदा बहगिस्त्रेण च ।
 त्रिशिखी क्षुफलात्तद्य मत् करोति न तत कृतम् ॥ ४ ॥
 त्रिप्राश्यापो द्विरुन्मृज्य सुखमेतान्युपसृजित ।
 आयनामाचिकर्णाश्च नाभिवक्ष गिरीऽशकान् ॥ ५ ॥
 सहताभिस्त्रयद्भुलिभिरायमेवसुपसृजित् ।

अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राण चैवमुपसृशेत् ।

अष्टष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुः श्रोत्रं पुन पुन ॥ ६ ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं तु तलेन वै ।

सर्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्वाह चापेण संस्पृशेत् ॥ ७ ॥

यतोपदिश्यते कर्मैः कर्तुरङ्गं नतूच्यते ।

दक्षिणस्तत्र विज्ञेय कर्मणां पारगः कर ॥ ८ ॥

यत्र दिङ्नियमो न स्याज्जपहोमादिकर्मसु ।

तिस्रस्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐन्द्रीमौम्यापराजिताः ॥ ९ ॥

तिष्ठन्नासीनः प्रह्वो वा नियमो यत्र नैदृशः ।

तदासीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता ॥ १० ॥

गौरो पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातर ॥ ११ ॥

घृति पुष्टिस्तथा वृष्टिराश्वदेवतया सह ।

गणेशेनाधिका ह्येतावदौ पूज्याश्चतुर्दश ॥ १२ ॥

कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपा ।

पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३ ॥

प्रतिमासु च यन्मासु लिखित्वा वा पटादिषु ।

अपिवाचतपुञ्जेषु नैवेदीयं पृथग्विधैः ॥ १४ ॥

कुड्यलग्नां वसोर्दारां सप्तधारां घृतेन तु ।

कारयेत्सप्तधारां वा नातिनीचां नचोच्छ्रिताम् ॥ १५ ॥

आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जघ्ना तत्र समाहितः ।

पङ्क्यं पितृभ्यस्तदनुभक्त्या यावमुपक्रमेत् ॥ १६ ॥

अनिष्टा तु पितृ ष्टादे न कुर्यात् कर्म वेदिकम् ।

तत्रापि मातरः पर्व्यं पूज्याः प्रयत्नतः ॥ १७ ॥

वगिष्ठोक्ती विधिः कृत्स्नी द्रष्टव्योऽत्र निरामिपः ।
तः परं प्रश्न्यामि विशेष इह क्व भवेत् ॥ १८ ॥ २ खण्डः ॥

प्रातरामन्त्रितान् विप्रान् युग्मानुभयतश्चरा ।
उपवेश्य कुमान् दद्याद्वज्रं नैव हि पाणिना ॥ १ ॥
हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतका पाकयज्ञियाः ।
समूलाः पिष्टदेवत्या कल्पापा वैश्वदेविकाः ॥ २ ॥
हरिता वै सपिञ्जलाः शुक्लाः स्निग्धाः समाहिताः ।
रुद्धिमात्राः प्रमाणेन पिष्टतार्थेन संस्तृताः ॥ ३ ॥
पिण्डार्थं ये स्तृता दर्भास्तर्पणार्थं तथैव च ।
धृतेः कृते च विष्णुवे त्यायज्ञेयां विधीयते ॥ ४ ॥
दक्षिणं पातयेज्जानु देवान् परिचरन् सदा ।
पातयेदितरज्जानु पितॄन् पश्चिचरन्मपि ॥ ४ ॥
निपातो नहि सव्यस्य जानुनी विद्यते क्वचित् ॥ ५ ॥
सदा परिचरेद्भक्त्या पितॄनप्यत्र देववत् ॥ ६ ॥
पिष्टभ्य इति दक्षिण उपवेश्य कुशेषु तान् ।
गोवनामभिधामन्त्रं पितॄनर्घं प्रदापयेत् ॥ ७ ॥
नात्रापसव्यकरणं न पित्रं तीर्थं मिष्यते ।
पात्राणां पूरणादीनि देवेनैव हि कारयेत् ॥ ८ ॥
ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराग्रप्रविष्टकान् ।
कृतार्थं संप्रदातव्यं नैकेकस्यात्र स्वीयते ॥ ९ ॥
अनन्तर्गभिण्य साग्रं कौशं हिदलमेव च ।
प्रादेशमालं विज्ञेयं पविलं यत्र कुतचित् ॥ १० ॥
एतदेव हि पिञ्जल्या लक्षणं समुदाहृतम् ।
आव्यस्योत्पवनाग्रं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११ ॥

कात्यायनस्मृतिः ।

एतत्प्रमाणाभैके कौशीमेवार्द्रं संजरीम् ।
गुष्कां वा शीर्षकुसुमां पिञ्जलीं परिचक्षते ॥ १२ ॥

पितृमल्लानु द्रवर्णं आत्कालभेऽधमेत्रणे ।
अधोवायुसमुत्सर्गं गहासेऽनृतभाषणे ॥ १३ ॥

माल्जारमपकस्पर्शं आक्रुष्टे क्रोधसम्भवे ।

नेमित्तेष्वेपु सर्व्वे कर्म कुर्व्वन्नप स्पृशेत् ॥ १४ ॥ २ खण्डः ॥

अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्विः कर्मकारिणाम् ।

अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया ॥ १ ॥

स्वशाखाययमुत्सृज्य परशाखाययञ्च य ।

कर्त्तुमिच्छति दुर्मेघा मोघं तत्तस्य चेष्टितम् ॥ २ ॥

यन्नाम्नातं प्रशाखायां परोक्तमविरोधि च ।

विद्विज्ञानदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ ३ ॥

प्रसृत्तमन्यया कुर्याद्गृदि मोहात् कथञ्चन ।

यतन्नादन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ४ ॥

समाप्ते यदि जानीयान्मयेतदयथाकृतम् ।

तावदेव पुनः कुर्यान्नाहृतिः सर्वकर्मणः ॥ ५ ॥

प्रधानस्याक्रिया यत् सार्द्रं तत् क्रियते पुनः ।

तद्द्रव्याक्रियायाञ्च नाहृतिर्निष तत्क्रिया ॥ ६ ॥

मधुमधितियज्ञात् विर्जपोऽगितुमिच्छताम् ।

गायत्र्यन्तरं सोऽत्र मधुमन्द्रपियर्जित ॥ ७ ॥

नषाद्यतरु जपेद्य कदाचित् पितृसर्पिताम् ।

अन्न एव क्षप कार्थः सोमसामादिकः शुभः ॥ ८ ॥

यन्मन्त्रं प्रकरोऽयस्य तिम्रयद् यपयत्तया ।

दृष्टिदृग्मिधो सोऽत्र दृतेषु विपरीतञ्च ॥ ९ ॥

सम्पन्नमिति तृप्ताः स्व प्रश्नस्थाने विधीयते ।

सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १० ॥

प्रागग्रेष्वथ दर्भेषु आद्यमामन्त्रत्र पूर्व्ववत् ।

अपः क्षिपेन्नूनदेशेऽवनेगिच्छेति पाततः ॥ ११ ॥

द्वितीयञ्च तृतीयञ्च मध्यदेशापदेशयोः ।

मातामहप्रभृतींस्त्रीनेतेवानिव वामतः ॥ १२ ॥

सर्व्वस्मादन्नमुद्धृत्य व्यञ्जनेरुपसिच च ।

संयोज्य यवककं न्यूद्धिभिः प्राङ्मुखकृतः ॥ १३ ॥

अवनेमनवत् पिण्डान् दत्त्वा विल्वप्रमाणकान् ।

तत्पातञ्चालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत् ॥ १४ ॥ ३०खरुड ॥

उत्तरोत्तरदानेन पिण्डानामुत्तरोत्तरः ।

भवेदधस्ताधराणामधरद्याह्वज्जम्बिणि ॥ १ ॥

तस्माच्छ्राद्धेषु सर्व्वेषु वृद्धिमत्स्वितरेषु च ।

मूलमध्याग्रदेशेषु ईषत्सत्तांश्च निर्व्वपेत् ॥ २ ॥

गन्धादीन्क्षिप्वेत्क्षी तत आचामयेद्दिजान् ।

अन्यत्वाप्येव एव स्यादयथादिरहितो विधिः ॥ ३ ॥

दक्षिणाप्रवने देगे दक्षिणाभिमुखस्य च ।

दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एषोऽन्यत्र विधिः स्मृतः ॥ ४ ॥

अध्यायभूमिमासिञ्चेत् सुसंप्रोक्षितमस्त्रिति ।

शिवा आपः सन्विति च युग्मानेषोर्दहनं च ॥ ५ ॥

सोमनस्यमस्त्रिति च पुष्यदानमनन्तरम् ।

अघतञ्चारिटं चास्त्रित्यघतान् प्रतिपादयेत् ॥ ६ ॥

अघव्योदकदानं तु अर्घ्यदानवद्विष्यते ।

पठेव नित्यं तर्ह्युर्घ्यान्न दतुर्घ्या कदाचन ॥ ७ ॥

अर्घ्येऽन्नयोदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।

• तन्त्रस्य तु निवृत्ति स्यात् स्वधावाचन एव च ॥ ८ ॥

प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वास्त्रेव द्विजोत्तमै ।

पवितां नार्हितान् पिण्डान् सिद्धे दुत्तानपातकत ॥ ९ ॥

युग्मानेव स्वस्ति वाच्यमङ्गुष्ठाग्रग्रह सदा ।

• कृत्वा धुर्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत्तत ॥ १० ॥

एष आहविधि कृत्स्न उक्त सचेपती मया ।

ये विन्दन्ति न भुङ्क्षन्ति आहकर्मसु ते क्वचित् ॥ ११ ॥

इदं शास्त्रञ्च गुह्यञ्च परिसख्यानमेव च ।

वशिष्टोक्तञ्च यो वेद स आह वेद नेतर ॥ १२ ॥ ४खण्ड ॥

असकृत्वानि कर्माणि क्रियेरन् कर्मकारिभि ।

प्रतिप्रयोग नेता स्युर्मातर आहमेव च ॥ १ ॥

आधाने होमयोश्चैव वैश्वदेवे तथैव च ।

वर्तिकर्मणि दर्शे च पौर्णमासे तथैव च ॥ २ ॥

नवयज्ञे च यज्ञज्ञायदन्त्येव मनीषिण ।

एकमेव भवेच्छ्राद्धमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

नाष्टवासु भवेच्छ्राद्ध न आहे आहमिष्यते ।

न सोष्यन्तीजातकर्म प्रोपितागतकर्मसु ॥ ४ ॥

यिशाहादिः कर्मगणी य उक्ती गर्भाधानं श्रुतम यस्य चान्ति ।

यिशाहादायोऽमेरांश्च कुर्याच्छ्राद्ध नादी कर्मण कर्मण स्यात् ॥ ५ ॥

प्रदोषे आहमेव स्याद्दोषिष्कामप्रवेगयो ।

न आह स्युपते कर्तुं प्रथमे पृथिव्याणि ॥ ६ ॥

इनांभिर्यागादिषु तु षट्शु कुर्यात् षडथ पृथक् ।

पृथिव्यागमयिगानादायेजनां पारित ॥ ७ ॥

हृत्पेव सुद्रपशुस्वस्यर्थं परिविन्ध्यतोः ।

सूर्येन्दोः कर्मणी ये तु तयोः श्राद्धं न विद्यते ॥ ५ ॥

न दशायन्यिके चैव विषवदृष्टकर्मणि ।

कमिदृष्टचिकित्सायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ८ ॥

गणशः क्रियमाणेषु मातृभ्यः पूजनं सक्तत् ।

सक्तदेव भवेच्छ्राद्धमादौ न ह्ययमदिषु ॥ १० ॥

यत्र यत्र भवेच्छ्राद्धं तत्र तत्र च मातरः ।

प्रासङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११ ॥ ५ खण्डः ॥

आधानकाला ये प्रोक्तास्तथा यथाग्नियोनयः ।

तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानयजो यदि ॥ १ ॥

दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादयजाग्निम् ।

परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ २ ॥

परिवित्तिपरिवेत्तारौ नरकं गच्छती ध्रुवम् ।

अपिचीर्णप्रायश्चित्ती पादोनफलभागिनौ ॥ ३ ॥

देयान्तरस्यक्तीर्विकल्पयानसंहोदरान् ।

वेद्यातिसक्तपतितशूद्रतुल्यातिरोगिणः ॥ ४ ॥

जडभूकान्धवधिरकुञ्जवाभनकुण्ठकान् ।

अतिहृदानभार्य्याद्ये क्वपिसक्तान्वृपस्य च ॥ ५ ॥

धनहृदिप्रसक्तांश्च कामतः कारिणस्तथा ।

कुलटोऽभ्रतचोरांश्च परिविन्दन्न दुष्यति ॥ ६ ॥

धनवाहुं पिकं राजसेवकं कर्मकप्तया ।

प्रोपितश्च प्रतीचेत वर्षतयमपि त्वरन् ॥ ७ ॥

प्रोपितं यद्यश्वत्थानमश्राद्धं समाचरेत् ।

आगते तु पुनश्चान्निन् पादं तच्छुद्धये चरेत् ॥ ८ ॥

लक्षणे प्राग्गतायासु प्रमाणं द्वादशाङ्गलम् ।

तन्मूलसक्ता योदीर्घो तस्या एतन्नवोत्तरम् ॥ ९ ॥

उद्गताद्याः संलग्ना शेषाः प्रादेशमात्रिका ।

सप्तसप्ताङ्गुलांस्यक्ता कुशेनेव समुल्लिखित ॥ १० ॥

मानक्रियायामुत्तंशामनुक्ते मानकर्त्तरि ।

मानकृद्यजमानः स्याद्विदुषामिव निश्चय ॥ ११ ॥

पुंस्यमेवादधोताग्निं स हि सर्व्वैः प्रगंस्यते ।

अनर्द्धकत्वं यत्तस्य काम्यैस्तन्नीयते शमम ॥ १२ ॥

यस्य दंत्ता भवेत् कन्या वाचा सत्येन केनचित् ।

सोऽन्यां समिधमाघास्यन्नादधीतेव नान्यथा ॥ १३ ॥

अनूटैव तु सा कन्या पञ्चत्वं यदि गच्छति ।

न तथा व्रतलोपीऽस्य तेनैवान्यां समुद्वहेत् ॥ १४ ॥

अथ चेन्न लभेतान्यां याचमानोऽपि कन्यकाम ।

तमग्निमात्मसात् कृत्वा त्तिप्रं स्यादुत्तराश्रमी ॥ १५ ॥ ६ खण्डः ॥

अश्वत्यो यः शमीगर्भः प्रशस्तोर्व्विसमुद्भव ।

तस्य या प्राङ्मुखी शफ्खा वोदीधी वोर्द्धगापि वा ॥ १६ ॥

गरणिस्तन्मयी प्रोक्ता तन्मध्येवोत्तरारणि ।

सारवहारवच्चतमोविली च प्रशस्यते ॥ २ ॥

संसृक्तमृलो यः शम्या स शमीगर्भ उच्यते ।

अलाभे त्वशमीगर्भादुद्वरेद्विलम्बित ॥ ३ ॥

चतुर्विंशतिरुद्वरेद्वैर्घ्यं पडपि पार्थिवम् ।

षड्वार उच्छये मानमरण्यो परिकीर्त्तितम् ॥ ४ ॥

अष्टाङ्गुलः प्रमथः स्याच्चतुर्द्व्याद्दशाङ्गलम् ।

श्रीविन्दो द्वादशैव स्यादेतन्मन्दनदन्तकम् ॥ ५ ॥

अहृष्टाहृलमानन्तु यत्र यत्रोपदिश्यते ।

तत्र तत्र वृहत्पूर्वग्रन्थिभिर्मिनुयात् सदा ॥ ६ ॥

गोवाले; शणसमिथैस्त्रिवृत्तममलात्मकम् ।

व्यामप्रमाणं नैवं स्यात् प्रमथ्यस्तेन पावकं ॥ ७ ॥

मृदात्तिकणवक्त्राणि कन्धरं चापि पञ्चमी ।

अहृष्टमावाख्येतानि इप्रहृष्ट वक्ष उच्यते ॥ ८ ॥

अहृष्टमात्रं हृदयं त्वप्रहृष्टमुदरं सृतम् ।

एकाहृष्टा कटिर्ज्ञेया द्वौ वक्षिद्वौ च गुह्यकम् ॥ ९ ॥

ऊरु जङ्घे च पादौ च चतुस्त्रैकैर्यथाक्रमम् ।

अरख्यवयवाह्येते याज्ञिकैः परिकीर्त्तिताः ॥ १० ॥

यत्तद्गुह्यमिति प्रोक्तं देवयोनिस्तु सोच्यते ।

अस्या यो जायते वङ्गिः स कल्याणकटुच्यते ॥ ११ ॥

अन्धेषु ये तु मन्यन्ति ते रोगभयमाप्नुयुः ।

प्रथमे मन्यन्ते त्वेष नियमो नीत्तरेषु च ॥ १२ ॥

उत्तगरणिनिष्पन्नं प्रमन्य सर्वदा भवेत् ।

यो निसङ्करदीपेण युज्यते ह्यन्यमन्यकृत ॥ १३ ॥

आर्द्रां सशुषिरां चैव घूर्णाङ्गीं पाटितां तथा ।

न हिता यजमानानामरण्योत्तरारणिः ॥ १४ ॥ ७खण्डः ॥

परिधायाहत वासः प्राहृत्य च यथाविधि ।

विभ्रयात् प्राङ्मुखो यन्त्रमाहता वक्ष्यमाणया ॥ १ ॥

चतुर्वधे प्रमन्यायं गाढं कृत्वा विचक्षणः ।

कृत्वोत्तरायामरणिं तद्वधमुपरिन्धसेत् ॥ २ ॥

चत्राधे कीलकाग्रस्या मोविलीमुदगग्रकाम् ।

विष्टभाशरयेद्यन्त्रं निष्कम्पं प्रयतः शुचि ॥ ३ ॥

द्विरुद्देश्यथ नेत्रेण चतुं पत्रयो हतांशुकाः ।

पूर्वं मन्यन्परख्यान्त्याः प्राचग्ने स्याद्यथा च्युतिः ॥४॥

नैकयापि विना कार्यमाधानं भार्यया द्विजैः ।

अकृतं तद्विजानीगतं सर्वान्वाचारमन्ति यत् ॥५॥

वर्णज्येष्ठेन वङ्गीभिः सवर्णाभिश्च जन्मतः ।

कार्यमग्निह्युतेराभिः साध्वीभिर्मथनं पुन ॥ ६ ॥

नात् शूद्रौ प्रयुञ्जीत न द्वीहद्वेषकारिणीम् ।

नचैवाव्रतस्थां नान्यपुंसां च सह सङ्गताम् ॥ ७ ॥

ततः शक्ततरा पश्चादासामन्यतरापिवा ।

उपेतानां वान्यतमा मन्येदग्निं निकामतः ॥ ८ ॥

जातस्य लक्षणं कृत्वा तं प्रणीय समिध च ।

आधाय समिधं चैव ब्रह्माणं चोपवेशयेत् ॥ ९ ॥

ततः पूर्णाहुतिं हुत्वा सर्वमन्त्रसमन्विताम् ।

गां दद्याद्यज्ञवास्वन्ते ब्रह्मणे वाससी तथा ॥१०॥

होमपात्रमनादेशे द्रवद्रव्ये सुवः स्मृतः ।

प्राणिरिवेतरस्त्रिंशु सुचैवात् तु ह्ययते ॥ ११ ॥

खादिरो वायु पालाग्नौ द्विवितस्त्रिः सुवः स्मृतः ।

सुखाहुमात्वा विज्ञेया वृत्तस्तु प्रग्रहस्तयो ॥ १२ ॥

सुवाग्रे प्राणवत् खातं ह्यरुह्यपरिमण्डलम्यन्म ।

जुष्ठा शराववात् खातं सनिर्वाहं पडहलं कुर्यात् ॥ १३ ॥

तेषां प्राक्शः कुशैः कार्यः संप्रमागेर्जुहपता ।

प्रतापनञ्च लिप्तानां प्रघाग्नौशेन वारिणा ॥ १४ ॥

प्राञ्चं प्राञ्चमुदगग्ने रुदगग्रं समोपतः ।

तत्तथासादयेद्द्रव्यं यद्यथा विनियुज्यते ॥ १५ ॥

आज्यं हृद्यमनादेशे जुहोतिषु विधीयते ।
 मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ १६ ॥
 नाहृष्टादधिका ग्राह्या समित् सूलतया क्वचित् ।
 न वियुक्ता त्वचा चैव न सकीटा न पाटिता ॥ १७ ॥
 प्रादेशान्नाधिका नो न तया स्याद्विशुद्धिका ।
 न सपर्णा न निर्व्वीर्या होमेषु च विजानता ॥ १८ ॥
 प्रादेशद्वयमिधस्य प्रमाणं परिकीर्त्तितम् ।
 एव विधाः स्युरेवैह समिधः सर्वकर्मसु ॥ १९ ॥
 समिधोऽष्टादशेधस्य प्रवदन्ति मनीषिणः ।
 दर्शे च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विंशतिः ॥ २० ॥
 समिदादिषु होमेषु मन्त्रदेवतवर्जिता ।
 पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च हीम्भनाथं समिद्भवेत् ॥ २१ ॥
 इधोऽप्येधार्थमाचार्यैर्हविराहुतिषु स्मृतः ।
 यत्र चास्य निवृत्तिरित्यात्तत् स्पष्टीकरवाण्यहम् ॥ २२ ॥
 अद्भोमसमित्तन्वसोप्यन्त्याख्येषु कर्मसु ।
 येषां चैतदुपर्युक्तं तेषु तत्सदृशेषु च ॥ २३ ॥
 अक्षभङ्गादिविपदि जलहोमादिकर्मणि ।

सोमाहुतिषु सर्वासु नैतेष्विधा विधीयते ॥ २४ ॥ ८ खण्ड ॥

सूर्येऽस्तशैलमप्राप्ते षट्त्रिंशद्भिः सदाहुतैः ।
 प्रादुष्करणमग्नीनां प्रातर्भासाच्च दर्शुनात् ॥ १ ॥
 ह्यद्भोमसु, रविर्यावद्भिरि हित्वा न गच्छति ।
 तावद्भोमविधिः पुण्यो नात्येत्युदितहोमिनाम् ॥ २ ॥
 यावत् सम्यग् न भाष्यन्ते नभस्पृक्षाणि सर्वतः ।
 न च लौहित्यमापैति तावत् सायश्च हृयते ॥ ३ ॥

कात्यायनस्मृतिः ।

रजोनीहारधूमाश्रवणान्तरिते रवौ ।

सन्ध्यामुद्दिश्य जुहुयाद्भुतमस्य न लुप्यते ॥ ४ ॥

गं कुर्यात् चिप्रहीनेषु द्विज परिसमूहनम् ।

वरूपाक्षञ्च न जपेत् प्रवदञ्च विवर्जयेत् ॥ ५ ॥

पर्युक्षणञ्च सर्वत्र कर्त्तव्यमदितेन्विति ।

अन्ते च वामदेव्यस्य गानं कुर्याद्वृचस्त्रिधा ॥ ६ ॥

अहोमकेष्वपि भवेद् यथोक्तां चन्द्रदर्शनम् ।

वामदेव्यं गणेष्वन्ते वन्यन्ते वैश्रदेविके ॥ ७ ॥

यान्यधस्तरणान्तानि न तेषु स्तरण भवेत् ।

एककार्यार्थसाध्यत्वात् परिधीनपि वर्जयेत् ॥ ८ ॥

वर्हिः पर्युक्षणं चैव वामदेव्यजपस्तथा ।

द्रात्वाहुतिषु सर्वासु त्रिकमेतन्न विद्यते ॥ ९ ॥

श्वपिथेषु यवामुग्यास्तदनु व्रीहयः स्मृताः ।

मापकीद्रवगोराटिसर्वाणाभेऽपि वर्जयेत् ॥ १० ॥

आहुतिर्द्वादशपर्वपरिष्ठा कंसादिना चेत् सुवमातपावका ।

येन तीर्थेन च हयते हविः श्वङ्गारिणि स्वर्चिपि तस्य पावके ॥ ११ ॥

योऽनर्चिपि जुहोत्वग्नी व्यङ्गारिणि च मानव ।

मन्दाग्निरामयावी च दरिद्रशू स जायते ॥ १२ ॥

तप्तात् समिदे होतव्यं नाममिहे कदाचन ।

आरोष्यतिऽप्युजः श्रियमात्यन्तिकीम्पराम् ॥ १३ ॥

होतव्ये चैऽप्युते चैऽप्यणिमुपेस्फट्टारुभिः ।

न कुर्यादग्निवतनं कुर्याद्वा यजनादिना ॥ १४ ॥

सुरोर्नैके धमन्दाणि मयापेयपोऽध्यजायत ।

स्मि सुगेर्नैति च यज्ञाणि योजयन्ति तत् ॥ १५ ॥ ८१७ ॥

येवाहनि तथा प्रातर्नित्यं स्नायादनातुरः ।
 दन्तान् प्रक्षाल्य नद्यादौ गृहे त्रेतदमन्त्रवत् ॥ १ ॥
 नारदाद्युक्तवाचे यदष्टाङ्गं क्षमपाठितम् ।
 सत्रचं दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण प्रधावयेत् ॥ २ ॥
 उत्थाय नेत्रे प्रक्षाल्य शुचिर्भूत्वा समाहितः ।
 परिजप्य च मन्त्रेण भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३ ॥
 आयुर्वैलं यशोवच्चः प्रजाः पशून् वसूनि च ।
 ब्रह्मप्रज्ञाञ्च मेधाञ्च त्वन्नोधेहि वनेस्पते ॥ ४ ॥
 यद्व्यहयं यावणादि सर्वा नदी रजस्वलाः ।
 तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगम् ॥ ५ ॥
 धनुःसहस्राण्यष्टौ तु गतिर्यासां न विद्यते ।
 न ता नदीशब्दवहा गर्त्तान्ताः प्ररिकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥
 उपाकर्मणि चीत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे चैव रजोदीपो न विद्यते ॥ ७ ॥
 वेदाङ्कन्दांसि सर्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवीकसः ।
 जलार्थिनोऽथ पितरो मरीच्याद्यास्तथर्षयः ॥ ८ ॥
 उपाकर्मणि चीत्सर्गे स्नानार्थं ब्रह्मवादिनः ।
 यियासूननुगच्छन्ति सन्तुष्टाः स्वगरीरिणः ॥ ९ ॥
 समागमसु यनेषां तत्र हत्यादयोमलाः ।
 नूनं सर्व्वं घयं यान्ति किमुतैकं नदीरजः ॥ १० ॥
 ऋषीणां सिचप्रमानानामन्तरालं समाश्रितः ।
 संपिबेद् यः गरीरेण पर्यम्भुक्तजम्बुच्छटाः ॥ ११ ॥
 विद्यादीन् प्राक्षणः कामान् वरादीन् कन्यका धुषम् ।
 शामुषिकान्यपि शुभान्याप्रुयात् स न संग्रहः ॥ १२ ॥

अशुच्यशुचिना दत्तमाममन्तर्जलादिना ।

अनिर्गतदशाहासु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १३ ॥

स्वर्धुन्यभूः समाप्ति स्युः सर्वाण्यन्नांसि भृतले ।

कूपस्थान्यपि सोमार्कपहणे नात्र संशयः ॥ १४ ॥ १० खण्डः ॥

इति कर्मप्रदीपपरिशिष्टे कात्यायनविरचिते प्रथमः प्रपाठकः ॥

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सन्ध्योपासनकं विधिम् ।

अनर्हः कर्मणां विप्रः सन्ध्याहीनो यतः स्मृतः ॥ १ ॥

सव्ये पाणौ कुशान् कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ।

ऊखाः प्रचरणीयाः स्युः कुशा दीर्घासु वर्हिपः ॥ २ ॥

दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः सन्ध्यादिकर्मणि ।

सव्यं सोपग्रहः कार्यो दक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३ ॥

रक्षयेद्दक्षिणात्मानं परिक्षिप्य समन्ततः ।

शिरसो मार्जनं कुर्यात् कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥ ४ ॥

प्रणवो भूर्भुव स्वस्त्य सावित्री च तृतीयका ।

प्रद्देवत्यं त्वृचश्चैव चतुर्थमिति मार्जनम् ॥ ५ ॥

भूरावास्तिस्त्र एवैता महाव्यादृतयोऽव्ययाः ।

महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च शिरस्ताया ॥ ६ ॥

आपञ्चोतीरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरतिगिरः ।

प्रतीप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते च शिरसः ॥ ७ ॥

एता एतां सहानेन तथैभिर्द्दशभिः सह ।

विर्ज्वंषेदायतमाणः प्रणायामः स उच्यते ॥ ८ ॥

करिणोद्धृत्य सस्त्रिनं घ्राणमामश्रय तत्र च ।

जपेदनायतामुर्वा त्रिः मरुद्वाचमर्पणम् ॥ ९ ॥

दत्यायार्कं प्रतिप्रोहेत्तिक्रेणाप्तस्त्रिनाश्रयः ।

उच्चित्रमृगहयेनाथ चीपतिष्ठे दनन्तरम् ॥ १० ॥

सन्ध्याद्वयेऽप्युपस्थानमेतदाहुर्मनीषिणः ।

मध्ये त्वङ्ग उपर्यस्य विभ्राडादीच्छया जपेत् ॥११॥

तदसंसक्तपाणिर्वा एकपादं पादौपि ।

कुर्यात् कृताङ्गलिर्वापि ऊर्ध्वं बभ्रुरथापि वा ॥१२॥

यत्न स्यात् कृच्छ्रभूयस्त्वं श्रेयसोऽपि मनीषिणः ।

भूयस्त्वं ब्रुवते तत्र कृच्छ्राच्छ्रेयो ह्यवाप्यते ॥१३॥

तिष्ठेदुदयनात् पूर्वा मध्यमामपि शक्तितः ।

शानीतोडुहमाञ्चान्त्यां सन्ध्यां पूर्वात्कं जपन् ॥१४॥

एतत् सन्ध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्य यत्न तिष्ठति ।

यस्य नाख्यादरस्ताव न स ब्रह्मण उच्यते ॥ १५ ॥

सन्ध्यालोपाच्च चकितः स्नानगोत्रय यः सदा ।

तं दोषानीपसर्पन्ति गरुत्सन्तमिवीरगाः ॥ १६ ॥

वेदमादित आरभ्य शक्तितोऽहरहर्जपेत् ।

उपतिष्ठे ततो रुद्रसर्वाङ्गा वैदिकाञ्जपात् ॥ १७ ॥११ खण्डः ॥

अग्निस्तर्पयेद्देवान् सतिलाभि पितृनपि ।

नमोऽन्ते तर्पयामीति आदावोमिति च ब्रुवन् ॥ १ ॥

ब्रह्मणं विश्वं रुद्रं प्रजापतिं वेदान् देवांश्चन्द्रा-

म्यपीन् पुराणानाचार्यान् गन्धर्वानितरान्मासं संवत्सरं

सावयव देशीरप्सरसो देवानुगान्नागान् सागरान् पर्वतान्

सरितो दिव्यान् मनुष्यानितरान् मनुष्यान् यक्षान् रक्षांसि

सुपर्णान् पिशाचान् पृथिवीमीपधी पशून् वनस्पतीन् भूत-

पाम चतुर्विधमित्युपवीत्यर्घ्यप्राचीनाचीती यमं यमपुरुषान्

यत्राय इतनं सोमं यममर्घ्यमणमग्निध्यात्तान् सोमपोयान्

वहिषदोऽथ स्वान् पितॄन् सकृत् सकृन्मातामार्हाथेति
 प्रतिपुरुषमभ्यस्येज्ये षभ्नादश्वशुरपितृव्यमातुलाथ पितृवंश
 मादवशौ ये चान्ये मक्ष उदकमर्हन्ति तास्तर्पयामीत्य
 भवसानाञ्जलिरथ श्लोका ॥ २ ॥

छाया यथेच्छेच्छरदतपात् पर पिपासु क्षुधितोऽलमन्नम ।
 बालो जनित्री जननी च बाल योपित् पुमांस पुरुषश्च योपाम् ॥३॥

तथा सर्वाणि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।

विप्रीदुदकमिच्छन्ति सर्वाभ्युदयकृद्धि स ॥ ४ ॥

तस्मात् सदैव कर्तव्यमकुवन्नहतैःनसा ।

युज्यते ब्राह्मण कुर्वन्निश्वमेतद्विभक्तिं हि ॥५॥

अल्पत्वाद्दोमकशलस्य बहुत्वात् स्नानकर्मणः ।

प्रतर्नं तनुयात् स्नान होमलोपो हि गहित ॥६॥ १२खण्ड ॥

पञ्चानामथ सत्राणा महतामुच्यते विधि ।

यैरिद्धा सतत विप्र प्राप्नुयान् सन्न शाश्वतम ॥ १ ॥

देवभूक्षपितृब्रह्ममनुष्याणामनुकृमात् ।

महासत्वाणि जानीयात् एवेह महामखा ॥ २ ॥

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञ पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ।

होमी दैवो वलिर्भोतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥३॥

आन्न वा पितृयज्ञ स्यात् पितृगो वलिरथापि वा ।

यश्च न्युतिजय प्रीक्षी ब्रह्मयज्ञ सवोचरते ॥४॥

म चाव्योक्त तर्पणात् कार्थ्य पयाहा प्रातराहुते ।

येष्वदेवायमाने वा नान्यवर्ता गिमित्तकात् ॥ ५ ॥

अथे कमागयेद्विप्रं पितृप्रार्थयन्मिदमे ।

अदेव नास्ति चेदन्यो भोगा भोज्यमयापि वा ।६॥

अप्युद्धृत्य यथाशक्त्वा किञ्चिदन्नं यथाविधि ।

पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्याद्दहरहर्द्विजि ॥७॥

पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदीरयेत् ।

हस्तकारं मनुष्येभ्यस्तद्वै निनयेदपः ॥ ८ ॥

सुनिभिर्द्विरसनमुक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम् ।

अहनि च तथा तमस्विन्यां सार्द्धप्रथमयामान्तः ॥ ९ ॥

सायं प्रातर्ब्रह्मदेवः कर्त्तव्यो बलिर्कर्म च ।

अनश्रतापि सततमन्यथा किञ्चिपि भवेत् ॥ १० ॥

अमुष्मि नम इत्येवं बलिदानं विधीयते ।

बलिदानप्रदानार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ११ ॥

स्वाहाकारप्रकारनमस्काराद्विद्वौकसाम् ।

स्वधाकारः पितृणाञ्च हन्तकारी नृणां कृतः ॥ १२ ॥

स्वधाकारेण निनयेत् पितॄन् बलिमतः सदा ।

तद्ध्येके नमस्कारं कुर्वन् नैति गौतमः ॥ १३ ॥

नावराहर्षावल्लयो भवन्ति महामाल्ज्ययवणप्रभाणात् ।

एकत्र चेद्विकृष्टा भवन्तीतरतरसंसक्ताश्च ॥ १४ ॥ १५ खण्डः ॥

अथ तद्विन्यासीवृद्धिपिण्डानिषोत्तरांश्चतुरीवलीत्रिदध्यात्

पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः प्रजापतय इति सयत एतः

पामेकैकमद्भ्र श्रीपधिवनस्पतिभ्य आकागाय कामायेत्येते-

पामपि मुन्यव इन्द्राय वासुकये ब्रह्मण इत्येतेपामपि रक्षीज-

नेभ्य इति सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्या

प्रागन्य प्रभृतयः काम्याः सर्वेषामुभयतोऽग्निः परिपेकः

पितृवश्च पश्चिमा प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥

न स्यातां काम्यसामान्ये जुहोति दक्षिन्तन्मेषी ।

पूर्वं नित्यविशेषोक्त जुहोति वलिऋषिणी ॥ २ ॥

कामन्ते भवेयाता न तु मध्ये कदाचन ।

नैकस्मिन् कर्मणि तते कर्मान्यत्तायते यत ॥ ३ ॥

अग्न्यादिर्गोतमाद्युक्तो होम शाकल एव च ।

अनाहिताग्नेरप्युज्यते वलिभि सह ॥ ४ ॥

सृष्टापो वीजमाणोऽग्नि छताञ्जलिपुटस्तत ।

वामदेव्यजंपात पूर्व प्रार्थयेद्द्रविनोदगम् ॥ ५ ॥

आरीग्यमायुरैश्वर्यं धीर्धृति श बल यश ।

ओजो वध पशुन् वीर्यं ब्रह्म ब्रह्मस्वमेव च ॥ ६ ॥

सौभाग्यं कर्णसिंहिञ्च कुलज्यैष्ट्यं सुकर्तृताम् ।

सर्वमेतत् सर्वसाक्षिन् द्रव्यगोदरिरीहिण ॥ ७ ॥

न ब्रह्मयज्ञादधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात् परमस्ति दानम् ।

सर्वे तदन्ता इतव संदानानान्तो दृष्ट कीदृश्य दिक्कस्य ॥ ८ ॥

यं यं क्रतुञ्च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ।

वसुपूर्णा वसुमती त्रिर्दानफलमाप्नोति यात् ।

ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्म दानमेवातिरिचरते ॥१५॥१४खण्डः ॥

ब्रह्मणो दक्षिणा देया यत्र या परिकीर्तिता ।

कर्मान्तेऽनुचरमानापि पूर्णपालादिका भवेत् ॥ १ ॥

यावता बहुभोक्तुस्तु तसिः पूर्णं विद्यते ।

नावराहप्रमतः कुर्यात् पूर्णपालमिति स्थितिः ॥ २ ॥

विदध्याजीवमनश्चेद्दक्षिणाहं हरो भवेत् ।

स्वयञ्चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रतिपादयेत् ॥ ३ ॥

कुलत्विजमधीयानं सन्निकृष्टं तथा गुरुम् ।

नातिक्रामेत् सदा दित्सन् य ईच्छेदात्मनी हितम् ॥४॥

अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते ।

नैताव पृष्ठा ददतः पात्राऽपि फलमस्ति हि ॥ ५ ॥

दूरस्थाभ्यामपि दाभ्यां प्रदाय मनसा वरम् ।

इतरेभ्यस्ततो देयादपि दानविधिः परः ॥ ६ ॥

सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।

यद्दाति तमुत्तमं तमुत्सेयेन युज्यते ॥ ७ ॥

यस्य त्वेक गृहे भूखे दूरस्थस्य गुणान्वितः ।

गुणान्विताय दातव्यं नास्ति भूखे व्यतिक्रमः ॥ ८ ॥

ब्राह्मणाभिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवाज्जिते ।

ज्वलन्मग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि ह्यते ॥ ९ ॥

आज्यस्थाली च कर्त्तव्या तैजसद्रव्यसम्भवा ।

महीमथी वा कर्त्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च ॥ १० ॥

आज्यस्थान्याः प्रमाणं तु यथाकामन्तु कारयेत् ।

सुदृढामव्रणां भद्राभाजप्रस्थालीं प्रचक्षते ॥ ११ ॥
 तिर्य्यगूर्ध्वं समिन्नात्रा हृदा नातिवृक्षन्मुखी ।
 मृन्मय्यौडम्बरी वापि चरुस्वाली प्रशस्यते ॥ १२ ॥
 स्वशाखोक्तः प्रसुखिनी ह्यद्गन्धोऽकठिन शुभः ।
 नचातिशिखिलः पांचो न चरुधारसक्तघा ॥ १३ ॥
 इभजातीयमिभार्द्धप्रमाणं मेक्षण भवेत् ।
 हृत्तं चाहु उपृथग्रमवदानक्रियाक्षमम् ॥ १४ ॥
 एषैव दूर्वी यत्तत्र विशेषस्तमहं द्रुवे ।
 दूर्वी इप्रहु लपृथग्रा तुरीयो नन्तमेक्षणम् ॥ १५ ॥
 सुपलीलूखले वाचं स्वायते सुदृढे तथा ।
 इच्छाप्रमाणे भवत शूर्प वैभवमेव च ॥ १६ ॥
 दक्षिणं वामतो वाह्यमात्माभिसुखमेव च ।
 करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः ॥ १७ ॥
 कृत्वाग्न्यभिसुखी पाणी स्वस्नानस्थौ सुसंयती ।
 प्रदक्षिणं तथासीनः कुर्यात् परिसमूहनम् ॥ १८ ॥
 बाहुमात्राः परिधय ऋजव सत्वचोऽव्रणाः ।
 तयो भवन्ति शीर्णाया एकैवान्तु चतुर्दिशम् ॥ १९ ॥
 प्रागग्रावभितं पद्यादुदग्रमथवापरम् ।
 न्यगेत् परिधिमन्यञ्चे दुदग्रः स पूर्वत ॥ २० ॥
 यथोक्तैस्त्वगम्पत्ती ग्राह्यं तदनुकारि यत् ।
 ययानामिष गोधूमा द्रोहीणामिष शालयः ॥ २१ ॥ १५ खण्ड ॥
 पिण्डान्वाहार्यकं ग्राह्यं क्षीणे राजनि गस्यते ।
 यासरम्य व्यतीयांगे नातिसन्यागभीपतः ॥ १ ॥
 यदा चतुर्दशोयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।

अमावास्या क्षीयमाणा तदैव श्राद्धमिष्यते ॥ २ ॥

यदुक्तं यदहस्वेव दर्शनं नेति चन्द्रमा ।

अनयापेक्षया क्षेयं क्षीणे राजनि चेत्यपि ॥ ३ ॥

यच्चोक्तं दृश्यमानेऽपि तच्चतुर्हंशपेक्षया ।

अमावास्यां प्रतीक्षेत तदन्ते वापि निर्वपेत् ॥ ४ ॥

अष्टमे ऽग्रे चतुर्हंश्यां क्षीणे भवति चन्द्रमा ।

अमावास्याष्टमांशे च पुनः किल भवेदणु ॥ ५ ॥

आग्रहायण्यमावास्या तथा ज्यैष्ठस्य या भवेत् ।

विशेषमाभ्या ब्रुवति चन्द्रचारविदो जना ॥ ६ ॥

अत्रेन्दुराद्ये ग्रहरेऽवतिष्ठते चतुर्थभागो न कलावशिष्ट ।

तदन्त एव क्षयमेति कृत्स्नमेव ज्योतिश्चक्रविदो वदन्ति ॥ ७ ॥

यस्मिन्नष्टे द्वादशे कथं यव्य-

स्तस्मिंस्तृतीयया परिदृश्यो नोपजयते ।

एवं चारं चन्द्रमसो विदित्वा

क्षीणेतस्मिन्नपराह्णे च दद्यात् ॥ ८ ॥

सन्ध्याया या चतुर्हंश्या अमावास्या भवेत् कश्चित् ।

खर्वितां ता विदुः कश्चिद्गृताध्वामिति चापरे ॥ ९ ॥

वर्द्धमानाममावास्यां लभेच्चैदपरेऽहनि ।

यामांस्त्रीनधिकान् वापि पितृयज्ञस्ततो भवेत् ॥ १० ॥

पञ्चादातेव कुर्वीत सदा पचादिकं चुरम् ।

पूर्वाह्न एव कुर्वन्ति विद्वेऽप्यन्ये मनोपिण ॥ ११ ॥

स्वपितु पितृकृत्येषु ह्यधिकारो न विद्यते ।

न जोषन्तमतिक्रम्य किञ्चिद्दद्यादिति श्रुतिः ॥ १२ ॥

पितामहे धिणति च पितु प्रेतस्य निर्वपेत् ।

पितृण्य च वृत्तस्य जीवेच्चैत् प्रपितामहः ॥ १३ ॥

पितुः पितुः पितुर्थैव तस्यापि पितुरेव च ।

कुर्यात् पिण्डत्वयं यस्य संस्थित प्रपितामहः ॥ १४ ॥

जीवंन्तमिति दद्याद्वा प्रेतायान्नोदके द्विजः ।

पितुः पितृभ्यो वा दद्यात् स्वपितेत्यपरा श्रुति ॥ १५ ॥

पितामहः पितुः पद्यात् पञ्चत्व यदि गच्छति ।

पौत्रेषुकादशाहादि कर्त्तव्यं श्राद्धपौडशम् ॥ १६ ॥

नैतत् पौत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रवांशेत् पितामहः ।

पितुः सपिण्डनं कृत्वा कुर्यान्मासानुमासिकम् ॥ १७ ॥

असंस्कृतौ न स स्कार्यो पूर्वो पौत्रप्रपौत्रके ।

पितरं तत्र संस्क्रुथ्यादिति कात्यायनोऽग्रवीत् ॥ १८ ॥

पापिष्ठमिति शुद्धे न शुद्ध पापीकृतापि वा ।

पितामहेन पितरं संस्क्रुथ्यादिति निययः ॥ १९ ॥

ब्राह्मणादिहते ताते पतिते सद्रवर्जिते ।

व्युत्क्रमाच्च मृते देवं येभ्य एव ददात्वसौ ॥ २० ॥

मातुः सपिण्डीकरणं पितामह्या सहोदितम् ।

यद्योक्तेर्नैव कम्पेन पुत्रिकाया न चेत् सुतः ॥ २१ ॥

न योपिह्वरः पृथग् दद्यादयसानदिनाहते ।

स्वभर्त्यपिण्डमात्माभ्यगृप्तिरासां यतः श्रुता ॥ २२ ॥

मातुं प्रथमतः पिण्डं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतः ।

द्वितीयन्तु पितुस्तस्याश्रुतीयन्तु पितुः पितुः ॥ २३ ॥ १६ ॥ १७ ॥

पुत्रतो याम्नः हृद्युः मा मृष्यां परिकीर्त्यते ।

मध्यमा दक्षिणेनास्याकृद्दक्षिणत उत्तमा ॥ १ ॥

वायुग्निदिङ्मुग्गान्ताम्नाः पाप्यां सादाद्दुस्तान्तराः ।

तीक्ष्णान्ता यवमध्याद्य मध्यं नाव इवोत्किरेत् ॥ ३ ॥
 शङ्खश्च खादिरः कार्यो रजतेन विभ्रुषितः ।
 शङ्खश्चैवोपवेपथ्यं द्वादशाङ्गुलं द्रव्यते ॥ ३ ॥
 अन्यशाश्वैः कुशैः कार्यं कर्पूणां स्तूरणां घनैः ।
 दक्षिणान्तं तदग्रैस्तु पित्तयज्ञे परिस्तुरेत् ॥ ४ ॥
 स्वगरं सुरभिर्ज्ञेयं चन्दनादि विलेपनम् ।
 सौवीराञ्जनमित्युक्तं पिञ्जलीनां यदञ्जनम् ॥ ५ ॥
 स्वस्तरे सर्वं मासाद्य यथावदुपयुञ्जते ।
 देवपूर्वं ततः श्राद्धमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ ६ ॥
 आसनाद्यर्घपर्यन्तं वशिष्ठेन यथेरितम् ।
 कृत्वा कर्माद्य पात्रेषु उक्तं दद्यात्तिलोदकम् ॥ ७ ॥
 तूर्णीं पृथगपो दत्त्वा मन्त्रेण तु तिलोदकम् ।
 गन्धोदकञ्च दातव्यं सन्निकर्षकमेण तु ॥ ८ ॥
 आसुरेण तु पात्रेण यस्तु दद्यात्तिलोदकम् ।
 पितरस्तस्य नाश्रन्ति दग्धवर्षाणि पञ्च च ॥ ९ ॥
 कुलालचक्रनिष्पन्नमासुरं मृग्ययं स्मृतम् ।
 तदेव ह्यरुघटितं स्थाल्यादि दैविकं भवेत् ॥ १० ॥
 गन्धान् ब्राह्मणसात् कृत्वा पुष्पाण्युभवानि च ।
 धपञ्चैवानुपूर्वेण ह्यग्नौ कुर्यादनन्तरम् ॥ ११ ॥
 अग्नौ करणहोमश्च कर्तव्य उपवीतिना ।
 प्राङ्मुखेनैव देवेभ्यो जुहीतीति श्रुतिश्रुतेः ॥ १२ ॥
 अपसञ्चै न वा कार्यो दक्षिणाभिमुखेन च ।
 निरुष्य हविरन्यथा अन्यस्मै न हि ह्यते ॥ १३ ॥
 स्थाप्य कुर्यान्नचावाप्ते नचेव जुहुयादविः ।

स्त्राहाकारेण हुत्वाग्नीं पश्चान्मन्त्रं समापयेत् ॥ १४ ॥

पित्रेत्र यः पंक्तिमृद्वन्यस्तस्य पाण्डावनग्निमान् ।

हुत्वा मन्त्रवदन्येषां तूष्णीं पात्रेषु निःक्षिपेत् ॥ १५ ॥

नोङ्कुं श्याडोममन्त्राणां पृथगादिषु कुतचित् ।

अन्येप्राञ्चाविकृष्टाणां कालेनात्रमनादिना ॥ १६ ॥

सव्येन पाणिनेत्येवं यदत्र समुदौरितम् ।

परिग्रहणमात्रन्तत् सवप्रस्यादिशक्ति व्रतम् ॥ १७ ॥

पिञ्जल्याद्यभिसंगृह्य दक्षिणेनेतरात् करात् ।

अन्वारभ्य च सव्येन कुर्यादुल्लेखनादिकम् ॥ १८ ॥

यावदर्धमुपादाय हविषोऽर्भकमर्भकम् ।

चरुणा सह सत्रीय पिण्डान् दातुमुपक्रमेत् ॥ १९ ॥

पितुरुत्तरकर्षुं शे मध्यमे मध्यमस्य तु ।

दक्षिणे तत्पितुश्चैव पिण्डान् पर्वणि निर्वपेत् ॥ २० ॥

वाममावर्त्तनं केचिदुदगन्तं प्रचक्षते ।

सर्व्वं गोतमशाण्डिल्यौ शाण्डिल्यायन एव च ॥ २१ ॥

ग्राह्यत्वात् प्राणनाथस्य पितृन् ध्यायन् यथार्थतः ।

जपंस्तीर्णैव चाह्वय ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२ ॥

शाकाच्च फाल्गुनाष्टम्यां स्वयं पत्रापि वा पचेत् ।

यन्मु शाकादिको हीमः कार्याऽपूपाष्टकाहत ॥ २३ ॥

अन्वष्टयं मध्यमायामिति गोभिलगोतमौ ।

याप्यंशुषिंशु सर्वांसु कीतसो मेनेऽष्टकासु च ॥ २४ ॥

स्यान्नीपाकं पशुम्याने कुर्यादगद्यनुकल्पितम् ।

अपयेत्तं भवत्सायास्तरुस्यागोः पयस्यनु ॥ २५ ॥ १० खण्डः ।

साधमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते ।

दैर्गन्त' योर्णमासाद्यमेकमेव मनीषिणः ॥ १ ॥
 ऊर्द्धं पूर्णाहुतेर्दृग्ः पौर्णमासोऽपि वाग्निम् ।
 य आयाति स होतव्यः सु एवाद्दिरिति श्रुति ॥२॥
 ऊर्द्धं पूर्णाहुते कुर्यात् सायं होमार्दनन्तरम् ।
 वैश्वदेवन्तु पाकान्ति वलिक्रमसंमन्वितम् ॥३॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत् पद्यादभिरूपान् स्वयङ्कित ।
 यजमानस्ततोऽश्लीयादिति काल्यायनोऽब्रवीत् ॥४॥
 वेवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत सायंप्रातस्वतन्द्रितः ।
 चतुर्थीकर्म कृत्वैतदेतच्छाटप्रायनेमेतम् ॥५॥
 ऊर्द्धं पूर्णाहुते प्रातर्हुत्वा ता सायमाहुतिम् ।
 प्रातर्होमस्तदैव स्यादेप एवोत्तरो विधि ॥ ६ ॥
 पौर्णमासाल्यये हवरं होता वा यदहर्भवेत् ।
 तदहञ्जुं हुयादेवममावास्यात्ययेऽपि च ॥ ७ ॥
 अहयमानेऽनशये चयेत् कालं समाहित ।
 सम्पन्ने तु यथा तत्रं जयते तदिहोचरते ॥ ८ ॥
 आहुता परिसंस्थाय पाले कृत्वाहुती सक्तम् ।
 मन्त्रेण विधिवहुत्वाधिकमेवापरा अपि ॥ ९ ॥
 यत्र व्याहृतिभिर्होम प्रायश्चित्तात्मको भवेत् ।
 चतस्रस्तत्र विज्ञेया स्त्रीपाणिग्रहणे यदा ॥ १० ॥
 *प्रपिवाज्ञातमित्येषा प्राजापत्यापिवाहुतिः ।
 होतव्या त्रिविकम्पोऽयं प्रायश्चित्तविधि स्मृतः ॥ ११ ॥
 यद्यग्निरग्निनान्येन सम्भवेदाहित कश्चित् ।
 अग्नये विधिचय इति जुहुयाद्वा घृताहुतिम् ॥१२॥
 अग्नयेऽप्सुमते चैव जुहुयाद्वाद्युतेन चेत् ।

अग्नये शुचये चैव जुहुयाच्चेद् रग्निना ॥ १३ ॥
 गृहदाहाग्निनाग्निस्तु यष्टव्यं क्षामवा द्विजैः ।
 दावाग्निना च संसर्गे हृद्यं यदि तप्यते ॥ १४ ॥
 द्विभूतो यदि ससृज्येत् संसृष्टमुपशामयेत् ।
 अससृष्ट जागरयेन्निरिगर्भैवमुक्तवान् ॥ १५ ॥
 न स्वेऽग्नावन्यहोम स्यान्मुक्तैकां समिदाहुतिम् ।
 स्वर्गभंसतक्रियाद्याद्य यावन्नासौ प्रजायते ॥ १६ ॥
 अग्निस्तु नामधेयादौ होमि सर्वत्र लौकिकः ।
 न हि पित्रा समानीतं पुत्रस्य भवति क्वचित् ॥ १७ ॥
 यस्याग्नावन्यहोम स्यात् स वैश्वानरदैवतम् ।
 चरुं निरुप्य जुहुयात् प्रायश्चित्तं तु तस्य ततः ॥ १८ ॥
 परेणाग्नी हुते स्वार्थं परस्याग्नी हुते स्वयम् ।
 पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेयद्वयस्य च ॥ १९ ॥
 अनिष्टानवयज्ञेन नवाग्रप्राग्ने तया ।
 भोजने पतिताक्षस्य चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २० ॥
 स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्मसु ।
 पिण्डानोद्दहनात्तेषु तस्याभावे तु तत्कृमात् ॥ २१ ॥
 भूतप्रशाचने पत्नी यद्यसन्निहिता भवेत् ।
 रजोरोगादिना तत्र कर्तव्यं यज्ञिका ॥ २२ ॥
 महानसेऽत्र या कुर्यात् सवर्णां तां प्रयाचयेत् ।
 प्रणवाद्यपि या कुर्यात् कात्यायनवधो यथा ॥ २३ ॥
 यज्ञयासुनि मुद्यान्त ऋषेर्दर्मवटौ तया ।
 दर्भस्रग्वा न विहिता विष्टराक्षरक्षेपु च ॥ २४ ॥ १८ सुष्ठु ॥
 नि निद्याग्निं मदार्युः परिकल्पार्तिजं तया ।

प्रवसेत् कार्यवान् विप्रो द्वयैव न चिरं क्वचित् ॥१॥
 मनसा नैत्यकं कर्म प्रवसन्नपरतन्द्रितः ।
 उपविश्य शुचिः सर्वं यथाकालमनुद्वेत् ॥ २॥
 पत्न्या चापरवियोगिन्या शुश्रूष्योऽग्निर्विनीतया ।
 सौभाग्यविधावैधवरकामर्षा भर्तृभक्त्या ॥ ३ ॥
 या वा स्वाहीरसूरासामाज्ञासम्पादिनी प्रिया ।
 दक्षाः प्रियंवदा शुद्धा तामत्र विनियोजयेत् ॥ ४ ॥
 दिनत्रयेण वा कर्म यथा ज्यैष्ठं स्वशक्तितः ।
 विभज्य सह वा कुर्व्युर्व्याजानञ्च शास्त्रवत् ॥५॥
 स्त्रीणां सौभाग्यतो ज्यैष्ठं विद्ययैव द्विजन्मनाम् ।
 नहि स्वाध्या न तपसा भर्ता तुष्यति योषिताम् ॥६॥
 भर्तुं रादेशवर्तिन्या यद्योमा बहुभिरतैः ।
 अग्निश्च तोषितोऽमुत्र सा स्त्री सौभाग्यमाप्नुयात् ॥७॥
 विनयावनतापि स्त्री भर्तुंर्या दुर्भगा भवेत् ।
 अमुलोमान्निभर्तृणां भवज्ञातिः कृता तया ॥ ८ ॥
 शोणित्यं सुभगां गाञ्च अग्निमग्निचित्तिं तथा ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येदापङ्गुः स प्रमुच्यते ॥ ९ ॥
 पापिष्ठं दुर्भगामन्त्यं नग्नमुत्कृत्तनासिकम् ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येत् स कलेरुपयुज्यते ॥ १० ॥
 पतिमुलङ्घ्य मोहात् स्त्री किं किं न नरकं व्रजेत् ।
 कच्छान्ननुगतां प्राप्य किं किं दुःखं न विन्दति ॥११॥
 पतिशुश्रूषवेव स्त्री कान्न लोकान् समश्नुते ।
 दिवंः पुनरिहायाता सुखानामग्न्युधिर्भवेत् ॥ १२ ॥
 सद्योऽन्यान् पुनर्दारां कथञ्चित् कारणान्तरात् ।

य इच्छेदग्निमान् कर्तुं क्व होमोऽस्य विधीयते ॥
 स्वैऽग्नाविव भवेद्धोमो लौकिके न कदाचन ।
 न ह्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिकेऽग्नी विधीयते ॥ १४ ॥
 पङ्काहुतिकमन्येन जुहुयाद्भुवदर्शनात् ।
 न ह्यात्मनोऽर्थं स्मृन्तावदयावन्न परिणीयते ॥ १५ ॥
 पुरस्तात् त्रिविकल्पं यत् प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ।
 तत् पङ्काहुतिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितम् ॥ १६ ॥ १६ स्व
 इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठः ॥
 असमच्चन्तु दम्पत्योर्हीतव्यं नत्विं गादिना ।
 द्वयोरप्यसमच्चं हि भवेद्धुतमनर्थकम् ॥ १ ॥
 विंहायाग्निं संभार्य्येत् सीमामुल्लङ्घ्य गच्छति ।
 होमकालाल्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २ ॥
 अरण्योः क्षयनाशाग्निदाहेऽप्यग्निं समाहितः ।
 पाल्येदुपशान्तेऽस्मिन् पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥
 जीराठां चेद्धृभार्य्यस्य अतिचारिण गच्छति ।
 पुनराधानमत्रैक इच्छन्ति न तु गीतमः ॥ ४ ॥
 दाहयित्वाग्निभिर्भाष्यां सदृशीं पूर्वसंस्थिताम् ।
 पाल्येत्शाथाग्निमादध्यात् छतदारोऽविनम्वितः ॥ ५ ॥
 एवंष्टत्तां सवर्णां स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणीम् ।
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण यज्ञपाल्ये धर्मवित् ॥ ६ ॥
 द्वितीयाश्चैव यः पत्नीं दहेद्देतानियारग्निभिः ।
 जीवन्त्यां प्रथमायान्तु ब्रह्मघ्नेन समं हि तत् ॥ ७ ॥
 मृतायान्तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजित् ।
 मृद्भोग्गं तं विजानीयादयथ क्षामात् समुत्सृजित् ॥ ८ ॥

मृतायामपि भायर्षायां वैदिकान्निं न हि त्यजेत् ।
 उपाधिनापि तत् कर्म यावज्जीतं समापयेत् ॥ ८ ॥
 रामोऽपि कृत्वा सीवर्णां सीतां पत्नीं यशस्विनोम् ।
 द्विजे यज्ञैर्बर्हावधैः सह भ्रातृभिरच्युतैः ॥ १० ॥
 यो दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भायर्षां कथञ्चन ।
 सा स्त्री सम्पद्यते तेन भायर्षा वास्य पुमान् भवेत् ॥ ११ ॥
 भायर्षा मरणमापन्ना देशान्तरगतापि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्री महापातकिनिं द्विजे ॥ १२ ॥
 मान्या चेन्म्रियते पूर्वं भायर्षा पतिविमानिता ।
 त्रीणि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३ ॥
 पूर्वैव योनिः पूर्वाहृत् पुनरांधानकर्मणि ।
 विशेषोऽज्ञान्युपस्थानमाजगद्दुत्वष्टकं तथा ॥ १४ ॥
 कृत्वा व्याहृतिहोमान्तमुपतिष्ठेत् पावकम् ।
 अध्यायः केवलाग्नेयः काले जाभिरमानसः ॥ १५ ॥
 अग्निमीडे अग्नौ आयाह्वयग्नौ आयाहि वीतये ।
 तिस्रोऽग्निर्ज्योतिरित्यग्निं दूतमग्ने मृडेति च ॥ १६ ॥
 इत्यष्टावाहुतोहुंत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः ।
 पूर्णाहुत्यादिकं सर्वमन्यत् पूववदाचरेत् ॥ १७ ॥
 अरण्योरल्पमप्यङ्गं यावत्तिष्ठति पूर्वयोः ।
 न तावत् पुनराधानमन्यारण्योर्विधुयते ॥ १८ ॥
 विनष्टं मुक्त्वा सुवन्मुक्तं प्रत्यक्स्यलमुद्रार्चिपि ।
 प्रत्यगग्रहं सुपन्नं प्रहरिञ्जातवेदसि ॥ १९ ॥ २० ॥ खुण्डः ॥
 स्यं होमासमद्यंभ्य समीपमुपसर्पणम् ।
 तताप्यमस्तस्य सतः गदनाद्योपवेगनम् ॥ १ ॥

हुताद्यां स्यात्माहुत्यां दुर्बलश्चेद्दृष्टहो भवेत् ।
 प्रातर्होमस्तद्देव स्याज्जीवेच्चैच्छुः पुनर्नवा ॥२॥
 दुर्बलं स्नापयित्वां तू शुद्धचैलाभिसंस्त्रम् ।
 दक्षिणाशिरसं भूमौ वह्निष्पत्यां निवेशयेत् ॥ ३ ॥
 घृतेनाभ्यक्तमांघ्रावप्रसंवरुमुपवीतिनम् ।
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सुमनोभिर्विभूषितम् ॥ ४ ॥
 हिरण्यशकलान्यस्य क्षिप्त्वा च्छिद्रेषु सप्तसु ।
 मुखेष्वापिधायैतं निर्हरेयुः सुतादयः ॥ ५ ॥
 श्रामपालेऽन्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरम् ।
 एकोऽनुगच्छेत्तस्यार्द्धं मर्द्धं पथ्युत्सृजेद्भुवि ॥ ६ ॥
 अर्द्धमां दहनं प्राप्तं आसीतो दक्षिणामुखः ।
 सवत्र जान्वाच्चत्र शनकैः सतिलं पिण्डदानवत् ॥७॥
 अथ पुत्रादिराशुत्यं कुर्यात्प्राहारुचयं जहत् ।
 भूपदेशे रुचौ देशे पथाञ्चित्वादिलक्षणे ॥ ८ ॥
 ततोत्तानं निपात्यैनं दक्षिणाशिरसं मुखे ।
 श्राजप्रपूर्णां सुचं दद्याद्दक्षिणायां नसि सुवम् ॥९॥
 पादयोरधरां प्राचीमरुणीमुरसीतरान् ।
 पार्श्वयोः शूर्पचमसे सवा दक्षिणयोः क्रमात् ॥१०॥
 मुपनेन मह न्युत्समन्तदूर्वांरुनूरुत्तम् ।
 पत्नीयोनीक्रमत्तै यमनशुनयनीविभीः ॥ ११ ॥
 अपसवेत्रन सत्त्वे तदाग्यतः पितृदिङ्मुखः ।
 अत्राग्निं सवत्रजान्यक्तो दद्याद्दक्षिणतः शनेः ॥१२॥
 अन्नात्तमधिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ।
 प्रसौ स्वर्गाय नोकाय स्यादिति यगुरीरुगन् ॥ १३ ॥

एव' गृहपतिर्द्वाग्ध' सर्वं तरति दुष्कृतम् ।

यद्यैनं दाहयेत् सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिन्दिताम् ॥ १४ ॥

यथा स्वायुधधृक् पद्भ्यो ह्यरख्याद्यपि निर्भयः ।

अतिक्रम्यात्मनोऽभीष्टं स्थानमिष्टञ्च विन्दति ॥ १५ ॥

एवमेषोऽग्निमान् यज्ञपात्वायुधविभूषितः ।

लोकानन्द्यानतिक्रम्य परं ब्रह्मैव विन्दति ॥ १६ ॥ २१ खण्ड ॥

अथानवेक्षन्मेत्यापः सव एव शवसृव' ।

स्नात्वा सचैलमाचम्य द्युरस्योदकं स्थले ॥ १ ॥

गोतनामानुवादान्ते तर्पयामीत्यननरम् ।

दक्षिणापान् कुशान् कृत्वा सतिलान्तु पृथक् पृथक् ॥ २ ॥

एवं कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् शाङ्खलसंस्थितान् ।

आङ्गुल्यमुनराचान्तान् वदियुस्तुऽनुयायिन' ॥ ३ ॥

मा शोकं कुरुतानित्ये सर्वस्मिन् प्राणधर्मणि ।

धर्मं कुरुत यत्नेन यो व स ह गमिष्यति ॥ ४ ॥

मानुष्ये कदलीस्तम्भे नि सारे सारमागणम् ।

यः करोति स समूढो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ५ ॥

गन्त्री वसुमती नागमुदधिर्द्वैपतानि च ।

फेनप्रस्थं कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ ६ ॥

पञ्चधा सम्भृतं कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।

कर्मभिः स्वशरीरोत्प्लेस्तस्य का परिद्वेवना ॥ ७ ॥

सर्वेऽक्षयान्ता निचया पतनान्ताः समुच्छयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ ८ ॥

श्रेष्ठास्तु वान्धवैर्मुक्तं प्रेतो मुहुक्ते यतोऽवग' ।

अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥

- एवमुक्ताः त्रजेयुस्ते गृहोत्सवपुरःसराः ।
 नाग्निसर्पनाजप्राग्नेः शुद्धे युरितरे कर्तौ ॥ १० ॥ २२खण्ड ॥
 एवमेवाहिताग्नेस्तु त्यातन्यासादिकं भवेत् ।
 कृष्णालिनादिकथात् विशेष सूत्रचोदित ॥ १ ॥
 विदेशमरणोऽस्थीनि ह्याहृत्याम्यजत्र सर्पिपा ।
 दाहयेदूर्णमाच्छाद्य पातन्यासादि पूर्व्ववत् ॥ २ ॥
 अस्त्रामलाभे पर्णानि सकलान्युक्तयाहृता ।
 भर्जयेदस्त्रिसंस्थानि ततः प्रभृति सूतकम् ॥ ३ ॥
 महापातकसंयुक्तो देवात् स्यादग्निमान् यदि ।
 पुत्रादिः पालयेद्गर्भं युक्त आदोषसंक्षयात् ॥ ४ ॥
 प्रायश्चित्तं न कुर्यादयः कुर्वन् वा म्रियते यदि ।
 गृह्यं निर्व्वापयेच्छ्रोतमप्लस्येत् सपरिच्छदम् ॥ ५ ॥
 सादयेदुभयं याम्बुं ह्यज्ञोऽग्निरभवदयत ।
 पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदस्त्रेव वा क्षिपेत् ॥ ६ ॥
 अनर्थेवाहृता नारी दग्धव्या या व्यवस्थिता ।
 अग्निप्रदानमन्तोऽस्या नं प्रयोजत्र इति स्थिति ॥ ७ ॥
 अग्निर्नैव दहेद्द्वार्याभ्यतन्त्रा पतिता न चेत् ।
 तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगन्तिके ॥ ८ ॥
 अपरेदुस्तृतीये वा अस्युं मञ्जयनं भवेत् ।
 यस्मात् विधिरादिष्ट ऋषिभिः सोऽधुनोष्यते ॥ ९ ॥
 खानान्तं पूर्व्ववत् कृत्वा गव्येन पयसा ततः ।
 सिद्धे द्दर्थीनि मर्त्यानि प्राचीनापीत्वभाषवन् ॥ १० ॥
 शमीपनागशाखाभ्यामुद्धृत्वोद्धृत्य भस्मनः ।
 आजेप्रनाभ्यजत्र गव्येन मेघयेहन्ववारिणा ॥ ११ ॥

ऋतपावसपुटं कृत्वा सूत्रेण परिवेद्य च ।
 खम्भं खात्वा शुची भूमौ निखनेदक्षिणामुख ॥१२॥
 पूरयित्वावटं पङ्कपिण्डशैवालसंयुतम् ।
 दत्त्वोपरि समं गेपं कुर्यात्पूर्वाह्नकम्भेण ॥ १३ ॥
 एवमेवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिंरिप्यते ।

श्रीणामिवाग्निदानं स्यादघातोऽनुक्तमुच्यते ॥१४॥ २२खण्ड
 सूतके कर्मणां त्यागं सन्ध्यादीनां विधीयते ।
 होमश्चैते तु कर्तव्यं शुष्कान्नेनापि वा फलेः ॥ १ ॥
 अकृतं हावयेत् अर्चते तदभावे कृताकृतम् ।
 कृतं वा हावयेद्ब्रह्मचारिणोऽपि विधानतः ॥ २ ॥
 कृतमोदनशक्तादि तण्डुलादिं कृताकृतम् ।
 जौह्यादि चाकृतं प्रोक्तमिति हव्यं विधां बुधि ॥३॥
 सूतके च प्रवासेषु चाशक्तो याद्वभोजने ।
 एवमादिनिमित्तेषु हावयेदिति योजयेत् ॥ ४ ॥
 न त्यजेत् सूतके कर्म ब्रह्मचारो स्वकं क्वचित् ।
 न टीक्ष्णयात् परं यज्ञे न कच्छादि तपश्चरन् ॥५॥
 पितृभ्यपि ऋते नेषा देवेषु भवति कर्हिचित् ।
 आशौचं कर्मणोऽन्ते स्यात्प्रहं वा ब्रह्मचारिण ॥६॥
 याद्वमग्निमतं कार्या दाहादेकादशेऽहनि ।
 प्रत्याद्विकन्तु कुर्वीत प्रमीताहनि सर्वदा ॥ ७ ॥
 दादश प्रतिमास्यानि आयं पाण्मासिके तथा ।
 सपिण्डीकरणश्चैव एतद्वै याद्वपोडशम् ॥ ८ ॥
 एकाहनेन तु पाण्मासा यदा स्युरपि वा त्रिभिः ।
 तृणानां सवत्सरश्चैव स्यात् पाण्मासिके तदा ॥९॥

यानि पञ्चदश्यानि अपुत्रस्येतराणि तु ।
एकस्मिन्नङ्गि देयानि सपुत्रस्यैव सर्वदा ॥ १० ॥

न योषायाः पतिर्दद्यात्पुत्राया अपि क्वचित् ।

न पुत्रस्य पिता दद्यान्नातुजस्य तथाप्यजः ॥ ११ ॥

एकाद्भ्रमेर्गङ्गे निर्वृत्य अर्वाग्दर्गाद् यथाविधि ।

प्रकुर्वीताग्निमान् पुत्रो मातापितोः सपिण्डताम् ॥ १२ ॥

'सपिण्डीकरणादूर्ध्वं' न दद्यात् प्रतिमामिकम् ।

एकोद्दिष्टे न विधिना दद्यादित्याह गोतमः ॥ १३ ॥

कर्पू समन्वितं सुक्ता तयाद्यं त्राहपोद्गमम् ।

प्रत्यादिकश्च शेषेषु पिण्डाः स्युः पटिति स्थितिः ॥ १४ ॥

अर्घ्येष्वयत्रोदके चैव पिण्डदानेऽग्नेजने ।

तन्त्रम्य तु निहसिः सप्रात् संधायान्चन एव च ॥ १५ ॥

मघ्नदृष्टान्तियुक्तानो येषां नास्त्वग्निमत्क्रिया ।

योहादिमत्क्रियाभालो न भयतीह ते क्वचित् ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥

स्तथापपल्लवो गूढः शुद्धेति परिकीर्त्यते ।

यतिव्रता व्रतवती ब्रह्मबन्धुस्तथाऽश्रुतः ॥ ६ ॥

शलाटु नीलमित्युक्तं यद्युः स्तत्रक उच्यते ।

कपुष्पिकाभितः कंशा मूर्द्धि यथात् कं पुच्छलम् ॥ ७ ॥

श्राविच्छलाका शलली तस्या वीरतरः शरः ।

तिलतण्डुलसम्पक्कः कपरः सोऽभिधीयते ॥ ८ ॥

नामधेये मुनिवसुपिशाचावहुवत् सदा ।

यच्चाय पितरो देवा यष्टव्रास्त्रिधिदेवताः ॥ ९ ॥

आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ।

आपाढाद्ये धनिष्ठाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ १० ॥

हन्धान्येतानि बहुवदवाणां जुहुयात् सदा ।

हन्द्द्वयं द्विवच्छेपमवशिष्टान्यथैकवत् ॥ ११ ॥

देवतास्वपि ह्यन्ते बहुवत् सावंपित्तयः ।

देवाश्च वसवश्चैव द्विवद्देवाश्विनौ सदा ॥ १२ ॥

ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्मणि ।

वाढमोमिति वा ब्रूयात्तथैवानुपालयेत् ॥ १३ ॥

सशिखं वपन कार्यप्रमास्रानाद्ब्रह्मचाविणा ।

आशरीरविमोचाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ १४ ॥

न शातीत्सादनं कुर्यादनापदि कदाचन ।

जलक्रीडामलहारान् व्रती दण्ड इवाश्रित् ॥ १५ ॥

देवतानां विपर्यासे जुहोतिषु कथं भवेत् ।

सर्वं प्रायश्चित्तं हुत्वा क्रमेण जुहुयात् पुनः ॥ १६ ॥

संस्कारा अतिपत्ये रन् स्वकाम्नाद्येत् कथञ्चन ।

हुत्वे तदेव कर्त्तव्या ये नूपनयनादधः ॥ १७ ॥

अनिष्टानवयज्ञेन नवान्नं योच्यकामतः ।

त्रैश्वानरश्चरुस्तस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ १८ ॥ २५ खण्डः ॥

चरु. समग्रनोयो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि ।

वृषभोत्सर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ १ ॥

श्रावण्यां वा प्रदोषे यः क्षयारम्भे तथैव च ।

काथमेतेषु निर्वापाः कथञ्चैव जुहोतयः ॥ २ ॥

देवता सहया आह्या निर्वापास्तु पृथक् पृथक् ।

सूष्णीं हिरेव गृह्णीयाद्दोमश्चापि पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

यावता होमनिर्वृत्तिर्भवेद्वा यत्र कीर्तिता ।

शेषं चैव भवेत् किञ्चित्तावन्तं निर्वपेच्चरुम् ॥ ४ ॥

चरौ समग्रनोये तु पितृयज्ञे चरौ तथा ।

होतव्य मेघनेनान्य उपस्तीर्णाभिधारितम् ॥ ५ ॥

कालः काल्यायनेनोक्तो विधियैव समासतः ।

वृषोत्सर्गे यतो नोऽत्र गोभिलेन तु भाषित ॥ ६ ॥

पारिभाषिक एव स्यात् कालो गोवाजियज्ञयो ।

अन्यस्माद्दुपदेशान्तु स्वस्तरारोहणस्य च ॥ ७ ॥

अथवा मार्गपाल्येऽङ्गि काली गोयज्ञकर्मणः ।

नोराजनेऽङ्गि वाश्वानामिति तन्त्रान्तरे विधिः ॥ ८ ॥

शरहसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।

धान्यंपाकवशादन्ये श्यामकीवनिनः स्मृतः ॥ ९ ॥

अश्वगुव्यां तथा क्षुप्यां वामुकर्मणि-याज्ञिका ।

यन्नार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १० ॥

हे पञ्च दे क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः ।

शिपा आज्येन होतव्या इति काल्यायनोऽग्रयोगशास्त्रे ॥

पयोयदाज्यसंयुक्तं तत् पृषातकमुच्यते ।

दध्नेके तदुपासाद्य कर्त्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १२ ॥

व्रीहयः गालयो मुद्गा गोधूमाः सर्पपास्तिलाः ।

यवाद्यौषधयः सप्त विपदं घ्नन्ति धारिता ॥ १३ ॥

संस्काराः पुरुषस्यै ते स्मर्यन्ते गौतमाद्भिः ।

अतोऽष्टकादयः कार्याः सर्वे कालक्रमोदिताः ॥ १४ ॥

सकृदप्यष्टकादीनि कुर्यात् कर्माणि यो द्विजः ।

स पंक्तिपावनो भूत्वा लोकान् प्रैति घृतंश्च्युतः ॥ १५ ॥

एकाहमपि कर्मस्योयोऽग्निशयूपकः शुचिः ।

नयत्यत्र तदेवास्य शताहं दिवि जायते ॥ १६ ॥

यस्त्वाधायान्निमाश्रास्य देवादीत्रैभिरिष्टवान् ।

निराकर्त्तामरादीनां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७ ॥ २६ खण्डः ॥

यच्छ्राहं कर्मणामादौ यां चान्ते दक्षिणा भवेत् ।

अमावास्यां द्वितीयं यदन्वाहार्थं तदुच्यते ॥ १ ॥

एकसाध्वेष्ववर्हिःषु न स्यात् परिसमूहनेम् ।

नीदगासादनञ्चैव क्षिप्रहोमा हि ते मलाः ॥ २ ॥

अभावे व्रीहिपवयोद्भावा पयसापि वा ।

तदभावे यवाग्वा घा लुहुयादुदकेन वा ॥ ३ ॥

रौद्रन्तु राक्षसं पितृप्रमासुरं चाभिचारिकम् ।

उद्धा मन्त्रं सृशेदाप आलभ्यावान्मेवं च ॥ ४ ॥

यजनीयेऽङ्घ्रि सोमश्चेद्द्वारुखां दिशि दृश्यते ।

तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दण्डं दद्यात्द्विजातये ॥ ५ ॥

संबणं मधु मांसञ्च चारांशो येन ह्यते ।

उपवामेन भुङ्गीत नीरुराचौ न किञ्चन ॥ ६ ॥

स्वकाले सायमाहुत्या अप्राप्तौ होढहव्ययोः ।
 प्राक्प्रातराहुते, काल, प्रायश्चित्ते हुते सति ॥ ७ ॥
 प्राक्सायमाहुते, प्रातर्हीमकालानतिक्रमः ।
 प्राक्पौर्णमासाद्दर्शस्य प्राग्दर्शादितरस्य तु ॥ ८ ॥
 वेश्मदेवे त्वतिक्रान्ते अहोरात्रमभोजनम् ।
 प्रायश्चित्तमथो हुत्वा पुन सन्तनुयाद्ब्रतम् ॥ ९ ॥
 होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ।
 पुनरेवाग्निमादध्यादिति भार्गवशासनम् ॥ १० ॥
 अनृचो माणवो ज्ञेय एणः स्रष्टृणाम् स्मृतः ।
 रुग्णैरमृग प्रोक्तस्तम्बल श्रेण उच्यते ॥ ११ ॥
 केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्ड कार्य्य प्रमाणात् ।
 खलाटसमिती राज्ञ स्यात्तु नाशान्तिको विश्वः ॥ १२ ॥
 ऋजवन्ते तु सर्वे स्युरव्रणा सौम्यदर्शना ।
 अनुद्दिगकरा नृणा सत्वचोऽनमिद्रूपिताः ॥ १३ ॥
 गौर्विशिष्टतया विप्रैर्व्वैश्वपि निगद्यते ।
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गोर्व्वर उच्यते ॥ १४ ॥
 येषा व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधीयते ।
 वरस्तत्र भवेद्दानमपि वाञ्छादयेद्गुरुम् ॥ १५ ॥
 अस्थानोच्छासयिच्छे दधोपणाध्यापनादिकम् ।
 प्रमादकं श्रुतौ यत स्यादयातयामत्वकारि तत् ॥ १६ ॥
 प्रत्यञ्च यदुपाकर्मे सोत्सर्गं विधियद्द्विजैः ।
 क्रियते छन्दसां तेन पुनराप्यायनं भवेत् ॥ १७ ॥
 अप्रातयाभैश्छन्दोभिर्त् कर्मे क्रियते द्विजैः ।
 क्रीडमानरपि गदा तत्तैः प्रां सिद्धिकारकम् ॥ १८ ॥

गायत्रीञ्च सगायत्रां घार्हस्पत्यमिति विक्रम् ।

शिथेभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् ॥२६॥

छन्दसामेकविंगानां संहितायां यथाक्रमम् ।

तच्छन्दस्काभिरेवग्भिराद्याभिर्होमद्रूपते ॥ २० ॥

पर्वभिर्द्यैव गानेषु ब्राह्मणेषूपन्तरादिभिः ।

अद्रुपु चर्चामन्त्रेषु इति पट्टिर्जुहोतयः ॥ २१ ॥ २७ खण्डः ॥

अक्षतास्तु यथाः प्रोक्ता भष्टाधाना भवन्ति ते ।

भष्टास्तु व्रीहयो लाजा घटाः स्वाण्डिक उच्यते ॥ १ ॥

नाधीयीत रहस्यानि सीत्तराणि विचक्षणः ।

नचोपनिषद्यैव पण्मासान् दक्षिणायनान् ॥ २ ॥

उपाकृत्योद्गयने ततोऽधीयीत धर्मवित् ।

उत्सर्गयैक एवैषां तेषां प्रौष्ठपटेऽपिवा ॥ ३ ॥

अजातशयना लोम्नी न तथा संह संविशेत् ।

अयुगूः काकबन्ध्याया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ४ ॥

सप्तपदविन्वाचस्त्रिपदः प्रक्रम स्मृतः ।

स्मार्त्तं कर्मणि सत्रत्र श्रौते त्वध्वर्यु सोदितः ॥ ५ ॥

यस्यां दिशि बलिं दद्यात्तामिवाभिमुखो बलिम् ।

श्रयणाकर्मणि भवेत्त्र्यञ्च कर्म न सर्वदा ॥ ६ ॥

बलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनन्तथा ।

प्रत्यहं न भवेयातासुक्तु कन्तु भवेत् सदः ॥ ७ ॥

पृषातकूप्रे षणोर्नवस्य हविषस्तथा ।

शिष्टस्य प्राशने मन्त्रस्तत्र सर्वेऽधिकारिणः ॥ ८ ॥

ब्राह्मणानामसान्निध्ये स्वयमेव पृषातकम् ।

अवेक्षेद्बलिषः शेष नवयज्ञेऽपि भक्षयेत् ॥ ९ ॥

सकला वृद्धरोशाखा कलवत्वभिधीयते ।

घृत्ताविमिकतागङ्गा स्मृता जातशिलास्तु ताः ॥ १० ॥

नष्टो विनष्टो मणिक' गुिलानागि तथेव च ।

तदेवाहृत्य सस्कार्यी नापेचेदाग्रहायणीम् ॥ ११ ॥

श्रवणाकर्म्म सुमर्चेत् कथञ्चित् सूतकादिना ।

आग्रहायुगिकं कुर्याद्दलिवर्जमगेषतः ॥ १२ ॥

ऊर्ध्वं स्वप्तरगायी स्यान्मासमर्द्धमघापि वा ।

सप्तरात्रं त्रिरात्रं वा एकां वा सद्य एव वा ॥ १३ ॥

नोर्ध्वं मन्त्रप्रयोगः स्यान्नाम्नासारं नियम्यते ।

नाहताक्षरणञ्चैव न पार्श्वञ्चापि दक्षिणम् ॥ १४ ॥

दृष्टये दाग्रहाग्रण्यामासत्तायपि कर्माणाः ।

कुम्भी मन्त्रवदामिञ्चेत् प्रतिकुम्भमृष्टं पठेत् ॥ १५ ॥

अस्पानां यो विघात स्यात् स बाधोवद्भुतिः स्मृतः ।

प्राणमन्त्रित इत्यादि वागिष्ठं बाधितं यथा ॥ १६ ॥

विरोधो यत्र यावदानां प्रामाण्यं तत्र भूयसाम् ।

तस्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एव प्रकीर्तितः ॥ १७ ॥

मैयन्त्रकं करतन्मृगपूपामण्डकाः गृताः ।

पानागा गोनतायैव मोक्षपूर्णं च पीयम् ॥ १८ ॥

सूत्रनामिकापेण कश्चिदान्मोकयश्चपि ।

मुसन्त्रगीर्णं चयैव मदेयमगमत्तयेत् ॥ १९ ॥ १८, १९, २० ॥

क्षुरीमासावदानार्थं कृतस्त्रा खिष्टं कदावृता ।

वपामादाय जुहुयात्तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ ३ ॥

हृज्जिह्वा क्रोडमस्थानि यक्षहृक्कौ गुदं स्तनी ।

शोणिक्रान्धसटापार्श्वं पश्वङ्गानि प्रचर्चते ॥ ४ ॥

एकादशानामङ्गानामवंदानानि सङ्ग्रया ।

पार्श्वस्य वृक्षसवश्रीश्च द्वित्वादाहृतुर्दश ॥ ५ ॥

चरितार्थां श्रुतिं वार्या यस्मादपरनुक्तपशं ।

अतीऽष्टचेन होमस्याच्छागपने चरांवापि ॥ ६ ॥

अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्रस्तरेपशो ।

तावत् पायसान् पिण्डान् पश्वभावेऽपि कारयेत् ॥ ७ ॥

ऊहनव्यञ्जनार्थन्तु पश्वभावेऽपि पायसम् ।

सद्रव्यं अपयेत्तद्वदन्वष्टक्येऽपि कर्मणि ॥ ८ ॥

प्राधान्यं पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः ।

गयादौ पिण्डमात्रस्य दीपमानत्वदर्शनात् ॥ ९ ॥

भोजनस्य प्रधानत्ववदन्त्यन्ये महर्षयः ।

ब्राह्मणस्य परीक्षाया महायज्ञप्रदर्शनात् ॥ १० ॥

आमश्राद्धविधानस्य विना पिण्डे क्रियाविधिः ।

तदालभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ ११ ॥

विद्वन्मतमुपादात्तममाप्यितदृदि स्मितम् ।

प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेव समुद्भयं ॥ १२ ॥

प्राचीनप्राचीनाकार्यं पित्रेऽपु प्रीक्षणपशो ।

दक्षिणीहासनान्तश्च चरीनिर्वपणादिकम् ॥ १३ ॥

सन्नयथावदानानां प्रधानार्थो न हीतरः ।

प्रधानं हवनञ्चैव श्रेयं प्रकृतियज्ञवेत् ॥ १४ ॥

द्वीपमुन्नतमाख्यातं शादा श्वेष्टका कृता ।
 कीर्त्तिनं सजलं प्रोक्तं दूरखातीदको मरुः ॥ १५ ॥
 हारगवाचकभैः कर्द्दुमभित्यन्तकीर्णवेधैश्च ।
 नेष्टं वास्तुद्वारं विद्वमनाक्रान्तमार्यैश्च ॥ १६ ॥
 वगङ्गमाविति व्रीहीञ्छंखयेति यवांस्तथा ।
 असावित्यत्र नामोक्ता जुहुयात् क्षिप्रहीमवत् ॥ १७ ॥
 साक्षतं सुमनोयुक्तमुदकं दधिसयुतम् ।
 अर्घ्यं दधिमधुभ्याश्च मधुपर्कं विधीयते ॥ १८ ॥
 कांस्थिनेर्वाहणीयस्य निनयेदर्घ्यमञ्जली ।

कांस्यापिधान कांस्थस्य मधुपर्कं समर्पयेत् ॥ १९ ॥ २८ सुष्टु ॥

इति कार्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥

समाप्ता चेयं कार्यायनसंहिता ॥

अथ बृहस्पतिस्मृतिः ॥

फलाकृष्टां महीं दत्त्वा सवीजां शस्यशालिनीम् ।
यावत् सूर्य्यकरा लोकास्त्वावत् स्वर्गं महेद्यते ॥
यत्किञ्चित् कुरुते प्रापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ।
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुद्ध्यति ॥
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डानि वर्त्तनम् ।
दश तान्येव विस्तारो गोचर्मे तत्तद्वाफलम् ॥
सवृषं गोसहस्रं च यत् तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।
बालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्म इति स्मृतम् ॥

विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपोविभुक्ताय जितेन्द्रियाय ।
यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥
यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।
एवं कामा प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिताः ॥
यथाप्सु पतितः सद्यः शैलविन्दुः प्रसर्पति ।
एवं भूमिक्ततं दानं सश्ये सश्ये प्ररोहति ॥
अन्नदा सुखिनो नित्यं वस्त्रदथैव रूपवान् ॥
स नरः सर्वदो भूपथो ददाति वसुधराम् ।
यथा गौर्भरते वत्सं चारमुत्सृज्य चीरिणी ॥
एवं दत्ता सहस्राश्च । भूमिर्भरति भूमिदम् ।
शङ्खं भद्रासनं छत्रं चरस्यावरवारणाः ॥
भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गं पुरन्दरम् ॥
आदित्यो वरुणो वज्रिर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ॥
शूनपाणियः भगवानभिनन्दति भूमिदम् ।
आस्तोऽयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ॥
भूमिदाता कुले जायते स नस्ताता भविष्यति ।

लीणाहरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ॥
 तारयन्ति हि दातारः सर्वात्पापादशं संघम् ।
 प्रावृता वस्तदा यान्ति नग्ना यान्ति त्ववस्तदा ॥
 तृप्ता शान्द्यग्निदातारः क्षुधिता यन्त्यनन्नदाः ।
 काञ्चनि पितरः सर्वे नरकाद्भयभीरवः ॥
 गयां यो शस्यति पुत्रः स नः जाता भविष्यति ।
 एष्टव्या बहवः पुत्राः यद्ये कोऽपि गयां व्रजेत् ॥
 यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।
 लोहितो यस्तु वर्षेन पुष्याये यस्तु पाण्डुरः ॥
 श्वेतः खुरविपागाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ।
 नीलः पाण्डुरनाङ्गुलस्तृणमुदरते तु यः ॥
 पटिर्वर्षसहस्राणि पितरस्ते न तर्पिताः ।
 यश्च शृङ्गगतम्पद्मं कृन्मिच्छति शीघ्रतम् ॥
 पितरस्त्वय्य नश्यन्ति सोमलोकं महाद्युतिम् ।
 पृथोर्यदोर्दिनीपस्य नृगस्य नहुपस्य च ॥
 अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति ।
 यज्ञभिर्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिजस्य तस्य तदा फलम् ।
 यस्तु ब्रह्मघ्नः कीर्त्तो वा यस्तु वै पिष्टघातकः ॥
 गवां गजमहस्राणां हस्ता भवति दुष्कृताः ।
 स्यदत्तां परदत्तां वा यो हरिश्च वसुत्रयाम् ॥
 यनिष्ठार्यां किमिभृत्वा पितृभिः मद्यं पथते ।
 आधेता यानुमन्ता च तमिव नरकं व्रजेत् ।
 भूमिदो भूमिहर्ता च तापरं पुत्रपापयोः ।

ऊर्ध्वावोवावतिष्ठेत यावदा भूतसंप्लवम् ॥

अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वेण्यवी सूर्यसुताद्यगावः ॥

लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनङ्गाञ्च महीञ्च दद्यात् ।

पदशीति सहस्राणां यो जनानां वसुधैराम् ।

स्वतो दत्ता तु सर्वत्र सर्वकामप्रदायिनी ॥

भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्य प्रयच्छति ।

उभौ तौ पुण्यकर्माणी नियतं स्वर्गगामिनी ॥

सर्वेषामेव दानानां एतज्जन्मानुगं फलम् ।

हाटकक्षितिगीरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥

योगहिंस्यादहं ह्यात्मा भूतपामं चतुर्विधम् ।

तस्य देहादियुक्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥

अन्यायेन हृता भूमिर्यं नरैरपरुहिता ।

हरती हारयन्तश्च हन्युस्ते सप्तमद्भुतम् ॥

हरते हरयेद्यस्तु मन्दबुद्धिस्ततो हृतः ।

स बध्नी वारुणैः पाशैस्त्रिर्यग्योनिषु जायते ॥

अशुभिः पतितैस्तेषां दानानामपकीर्तनम् ।

ब्राह्मणस्य हृते क्षेत्रे हतन्त्रिपुरुषं कुलम् ॥

वापीकूपसहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।

गवा कोटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता न शुध्यति ॥

शामिकां स्वर्णमेकं वा भूमेरपरर्द्धमहुलम् ।

रुन्धन्नरक्मायाति यावदाभूतसंप्लवम् ।

दुष्टं दत्तं तपोधीतं यत्किञ्चिद्व्यसञ्चितम् ॥

अर्द्धाहुलस्य सीमाया हरणेन प्रणश्यति ।

गोवोधीं यासरुष्याच्च श्मशानं गोपितं तथा ॥

सम्प्रीद्य नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम ।
 जपरे निर्जले स्थाने प्रस्त शस्य विसर्जयेत् ॥
 जलाधारश्च कर्त्तव्ये व्यासृष्ट्य वचन यथा ।
 पञ्चकन्या नृते हन्ति दश हन्ति गवा नृते ॥
 शतमशा नृते हन्ति सहस्रं पुरुषा नृते ।
 हृन्ति जाता न जाताय हिरण्यार्थं नृत वदेत् ॥
 सर्व भूम्या नृते हन्ति मास्य भूम्यनृत वरी ।
 ब्रह्मस्त्रेमारति कुवर्षा प्राणे कण्ठगतैरपि ॥
 अनौषधमभेयज्य विषमे तद्वलाहलम ।
 न विषं विषमित्वाहु ब्रह्मस्त्रं विषमुच्यते ॥
 विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्त्र पुत्रपौत्रकम ।
 लोहसुण्डाश्मचूर्णं च विषञ्च ज्वरयेच्चरम् ॥
 ब्रह्मस्त्रं त्रिषु लोकेषु क पुमान् ज्वर यिष्यति ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा राजान शस्त्रपाणय ॥
 शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्यु कुलक्षयम् ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा चक्रप्रहरणी हरिः ॥
 चक्रात्तोन्नतरो मन्युस्तस्माद्विप्रं न कोपयेत् ।
 अग्निदग्धा प्ररोहन्ति सूर्यदग्धास्तथैव च ॥
 मन्युदग्धस्य विप्राणामङ्गुरी न प्ररोहति ।
 अग्निर्दहति तेजसा सूर्यो दहति रश्मिभिः ॥
 राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु यत् सौम्यन्देवस्त्रेण तु या रक्ति ॥
 तदनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम् ।
 अस्त्रस्य यद्यहत्या च दग्निद्रव्यं च यत्पथनम् ॥

गुरुमित्रहिरण्ये च स्वर्गं स्वमपि पीडयेत् ।
 ब्रह्मस्वेन तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न प्ररोहति ॥
 प्रच्छाद्रयति तच्छिद्रमन्यत्र तु विसर्पति ।
 ब्रह्मस्वेन तु पुष्टानि साधनानि बलानि च ॥
 सग्रामे तानि लीयन्ते सिंक्रतासु यथोदकम् ।
 श्रोत्रियाय कुलीनाय दरिद्राय च वासव ॥
 सन्तुष्टाय विनीताय सर्वभूतहिताय च ।
 वेदाभ्यासस्वापोज्ञानमिन्द्रियाणां च समयम् ॥
 ईदृश्याय सुरश्रेष्ठ । यदत्तं हि तदक्षयम् ।
 आमपात्रे यथान्यक्तं क्षीरं दधि घृतं मधु ॥
 विनश्येत्पात्रदोषस्थात्तत्र पात्रं विनश्यति ।
 एवं गाञ्च हिरण्यञ्च वस्त्रमन्नं मही तिलान् ॥
 अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि बहुश्रुत ॥
 बहुश्रुताय दाक्ष्यं नाम्नि मूर्खे व्यतिक्रम ।
 कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव ॥
 यस्तटाकं नवं कुर्यात्पुराणं वापि खानयेत् ।
 स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गं लोके महीयते ॥
 वापीकूपतडाकानि उद्यानोपवनानि च ।
 पुनः सस्तारकर्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥
 निदाघकाले पानोद्यं यस्य तिष्ठति वासव ॥
 स दुर्गं विषमं कृतम् न कदाचिदवाप्नुयात् ॥
 एकाहं तु स्थितं तोयं पृथिव्यां राजसत्तमम् ॥

कुलानि तारयेत्तस्य सप्त सप्त पराण्यपि ॥
 दीपास्त्रोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः ।
 मोक्षणीयप्रदानेन ऋतिं मेधाश्च विन्दति ॥
 कृत्वापि पापकर्मणि यो दद्याद्ब्रह्मर्षिणे ।
 ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥
 भूमिर्गाव स्त्रया दाराः प्रसह्य क्रियते यदा ।
 न चावेदयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 निवेदितस्त्र राजा वै ब्राह्मणैर्मन्यु पीडितैः ।
 तं न तारयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव ।।
 मोक्षश्चलति विघ्नं यः स मृतो जायते क्रिमिः ॥
 धनं फलति दानेन जीवितं जीवरक्षणात् ।
 रूपमैश्वर्यमारोग्य महिंसाफलमश्नुते ॥
 फलमूलाशनात् पूज्यं स्वर्गं स्रक्ष्येन लभ्यते ।
 प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्वत्र सुखमश्नुते ॥
 गवाद्यशक्रदीक्षायाः स्वर्गगामी तृणाशनः ।
 स्त्रिय स्त्रिपवणस्त्रायी वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् ॥
 नित्यस्त्रायी भवेदर्कः सन्ध्ये द्वे च जपन् द्विजः ।
 न तस्माधयते राजरं नाकष्टष्ट मनाशके ॥
 अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोके महीयते ।
 इत्थान्तां प्रतिसंहारे पशुन् प्रत्वांश्च विन्दति ॥
 नाके चिरं स वसते उपवासी च यो भवेत् ।
 अततं चैकयायी यः स लभेदीप्सिताङ्गतिम् ॥

वीराननं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः ।

अक्षय्यास्तस्य लोकाः सुप्रः सर्वकामगमास्तथा ॥

उपवासञ्च दीक्षाञ्च अभिषेकञ्च यत्सव ॥

कृत्वा द्वादशवर्षाणि वीरस्थानाद्विशिष्यते ॥

अधीत्य सर्ववेदान् वै सद्यो दुःखात् प्रमुच्यते ।

पावनं चरते धर्मं स्वर्गं लोके महीयते ॥

हृदयस्य तस्मात् पुण्यं ये पठन्ति द्विजातयः ।

चत्वारि तेषां वर्धन्ते आयुर्विद्या यथो बलम् ॥

॥ इति हृदयस्य तस्मात् धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ॥

पराशरसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातो हिमशैलाग्रे देवदासवनाक्षये ।
व्यासमेकाग्रमासीनमष्टच्छन्दूपय पुरा ॥
मानुषाणां हितं धर्मं वक्षन्माने कलो युगे ।
शोचाचारं यथावच्च वटं सत्यवतीसुत ॥
तच्छ्रुत्वा ऋषिवाक्यं तु समिद्धाग्न्यर्कमन्दिभः ।
प्रत्युवाच महातेजा श्रुतिस्मृतिविशारदः ॥
नचाह सर्व्वतत्त्वज्ञं कथं धर्मं वदाम्यहं ।
अस्मत्पितृभ्यः प्रष्टव्यइति व्यास सुतोऽब्रह्म ॥
ततस्ते ऋषयः सर्व्वे धर्मतत्त्वार्थकाङ्क्षिणः ।
कर्पिं व्यासं पुरस्कृत्य गता वदरिकाश्रमे ॥
नानावृक्षसमाकीर्णं फलपुष्पोपशोभितम् ।
नदीप्रस्वपणाकीर्णं पुण्यतीर्थैरलङ्कृतम् ॥
स्यगपक्षिगणाश्रयं देवतायतनावृतम् ।
यत्तगन्धर्व्वमिहैशं नृत्यगीतसमाकुतम् ॥
तस्मिन्पुंसभामध्ये शक्तिपुत्रं पराशरम् ।
सुखमासीनं महात्मानं मुनिसुख्यगणाश्रितम् ॥

पराशरसंहितायाम् ।

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा व्यासमु ऋषिभिः सह ।
 प्रदक्षिणाभिवादैश्च स्तुतिभिः सम्पूजयत् ॥
 अथ श्लुष्टमनसाः पराशरमहासुनिः ।
 आह सुस्वागतं ब्रूहीत्यासीनो मुनिपुङ्गवः ॥
 व्यासः सुस्वागतं ये च ऋषयश्च समन्ततः ।
 कुशल कुशलेत्युक्त्वा व्यासः पृच्छत्यतः परम् ॥
 यदि जानासि मे भक्ति स्नेहाद्वा भक्त रत्नम् ।
 धर्मं कथय मे तात । अनुग्राह्योऽहम् तव ॥
 श्रुता मे मानवा धर्मा वाशिष्ठाः कान्तपास्तथा ।
 गार्गीया गौतमाश्चैव तथा चौशनसाः स्मृताः ॥
 अत्रोर्वशोऽयं साम्बर्शा दाक्षा आङ्गिरसास्तथा ।
 शातातपाश्च हारीता याज्ञवल्क्यकृता च ये ॥
 कात्यायनकृता चैव प्राचेतसकृताश्च ये ।
 आपस्तम्बकृता धर्माः शङ्खस्य लिप्पितस्य च ॥
 श्रुता ह्येते भवत्प्रोक्ताः श्रौतार्यास्तेन विस्मृताः ।
 अस्मिन्मन्त्रन्तरे धर्माः शतवेतादिके युगे ॥
 सर्वे धर्माः कृते जाताः सर्वे नष्टाः कालौ युगे ।
 चातुर्वर्ण्यसमाचार किञ्चित् साधारण वद ॥
 व्यासवाक्यावसाने तु मुनिमुष्यः पराशरः ।
 धर्मस्य निर्णयं प्राह सूत्रा स्तूनाश्च विसारात् ॥
 ऋगु पुत्र । प्रवक्ष्येऽहं ऋष्यन्तु ऋषयस्तथा ॥
 व ल्पे कल्पे च योत्पत्ती ब्रह्मविष्णु महेश्वराः ।
 ऋतिः स्मृतिः मदाचारा निर्णेतव्याश्च सर्पदा ॥
 न कश्चिद्देवकर्ता च पितृकर्ता चतुर्मुपः ।

तथैव धर्मं स्मरति मनुः कल्पान्तरान्तरे ॥
 अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेताया द्वापरे परे ।
 अन्ये कलियुगे नृणां युगरूपानुसारतः ॥
 तपः पर कृतयुगे त्रेताया ज्ञानमुच्यते ।
 द्वापरे यज्ञमिन्द्राचुर्दानमेकं कलौ युगे ॥
 कृते तु मानवो धर्मस्त्रेताया गौतमः स्मृतः ।
 द्वापरे शाङ्गलिखित कलौ पाराशरः स्मृतः ॥
 त्वजोद्देश कृतयुगे त्रेताया ग्राममुत्सृजेत् ।
 द्वापरे कुलमेकसु कर्त्तारञ्च कलौ युगे ।
 कृते सम्भाषणात् पाप त्रेतायाञ्चैव दर्शनात् ।
 द्वापरे चान्नमादाय कलौ पतति कर्मणा ॥
 कृते तु तत्क्षणाच्छापस्त्रेताया दशभिर्द्विनैः ।
 द्वापरे मासमात्रेण कलौ संख्यतसरेण तु ॥
 अभिगम्य कृते दान त्रेतास्त्राह्वय दीयते ।
 द्वापरे याचमानाय सेवया दीयते कलौ ॥
 अभिगम्योत्तम दानमाहृतस्रैव मध्यमम् ।
 अधम याप्यमान स्यात् सेवादानञ्च निष्कृतम् ॥
 कृते चास्थिगता प्राणास्त्रेताया माससंस्थिता ।
 द्वापरे रुधिर यावत् कलावन्नादिषु स्थिता ॥
 धर्मो जितो ह्यधर्मेण जित सत्योऽश्विन च ।
 जिता भृत्यैश्च राजानः स्त्रीभिर्यं पुरुषा जिताः ॥
 मीढ्रन्ति चाग्निहोत्राणि गुरुयुजा प्रणश्यति ।
 कुमार्यश्च प्रसूयन्ते तरिण्यन् कलियुगे मदा ॥
 युगे युगे च ये धर्मासाद्य तथ च ये द्विजाः ।

'तेषां निन्दा न कर्त्तव्या युगरूपादि ते द्विजा ॥
 युगे युगे च सामर्थ्यं शेष मुनिविभाषितम् ।
 पराशरेण चाप्युक्तं प्रायश्चित्तं प्रधीयते ॥
 अहमद्यैव तद्धर्ममनुस्मृत्यं ब्रवीमि वः ।
 चातुर्वर्ण्यसमाचारं षट्शुद्धं मुनिपुङ्गवाः । ॥
 पराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।
 चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मसंस्थापनाय च ॥
 चतुर्णामपि वर्णानामाचारो धर्मपालकः ।
 आचारभ्रष्टदेहानां भवेद्धर्मः पराङ्मुखः ॥
 षट्कर्माभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।
 ऊतशेषस्तु भुञ्जानो ब्राह्मणो नावसीदति ॥
 मन्थ्यास्त्रानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
 वैश्वदेवातिथेयञ्च षट्कर्माणि दिने दिने ॥
 प्रियो वा यदिवा हेद्यो मूर्खः परिहृत एव वा ।
 वैश्वदेवे तु संप्राप्ते सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥
 दूरादानं पथि चान्तं वैश्वदेवे उपस्यतम् ।
 अतिथिं तं विजानीयान्नातिथिं पूर्वमागतः ॥
 न पृच्छेद्भोजनचरणं न स्वाध्यायव्रतानि च ।
 हृदयं कल्पयेत्तस्मिन् सर्व्यदेवमयोऽहि सः ॥
 नैकग्रामोऽप्यतिथिं विप्रः साहसिकः तथा ।
 अनित्यं ह्यागतो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥
 अर्घ्यः सुवतो विप्रो अर्घ्योऽतिथिसूया ।
 येश्चापरतो नित्यं त्रयोऽर्घ्याः दिने दिने ॥
 वैश्वदेवे तु संप्राप्ते भिक्षुके षट्कर्माणि ।

उड्डु च वैश्वदेवार्थं भिक्षा दत्त्वा विमर्जयेत् ॥
 यती च ब्रह्मचारी च पक्वान्नास्यामिनावृभी ।
 तयोरन्नमदत्त्वा च भुङ्क्ता चान्द्रायणं श्रेयेत् ॥
 यतिश्चस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्वै च मेरुणा तुल्यं तज्जलसागरीपमम् ॥
 वैश्वदेवकृतान् दीपान् शक्नो भिक्षुर्व्यपोहितुम् ।
 नहि भिक्षु कृतान् दीपान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥
 अकृत्वा वैश्वदेवन्तु भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 स्वर्गे तं निष्कना ज्ञेया पतन्ति नरके शुचो ॥
 शिरोवेष्टन्तु यो भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते दक्षिणासुखं ।
 वामपादे करं न्यस्य तद्वै रक्षासि भुञ्जते ॥
 यतये काञ्चनं दत्त्वा ताम्बूलं ब्रह्मचारिणे ।
 शौरेभ्योऽप्यभयं दत्त्वा दातापि नरकं व्रजेत् ॥
 पापोवा यदि चाण्डाला विप्रश्च पितृघातकः ।
 वैश्वदेवे तु सम्प्राप्तं मोऽतिथिं स्वर्गसंक्रम ॥
 अतिथिर्यस्य भग्नायो गृह्णात् प्रतिनिवर्त्तते ।
 पितरस्तस्य नाश्नन्ति दशवर्षशतानि च ॥
 न प्रसज्याति गो विप्रो ह्यतिथिं देवपारगम् ।
 अददन्नान्नमातन्तु भुङ्क्ता भुङ्क्ते तु विखिपम् ॥
 ब्राह्मणस्य सुप्तं चेत निरुदकमकष्टकाम् ।
 वापयेत् सर्व्वबीजानि सा ह्यपि भव्यकामिका ॥
 सुप्तेन वापयेद्बीजं सुप्तं वापयेत्तनं ।
 सुप्ते च सुप्ते च यत्क्षिप्तं नैव नश्यति ॥
 अथवा ह्यनधीयाना यत्र भैक्षचरा द्वि ॥

तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तप्रदो हि सः ॥

“क्षत्रियोहि प्रजा रक्षन् शस्त्रपाणिः प्रचण्डवत् ।

विजित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मोण णालयेत् ॥

न श्रीः कुलकर्मायाता स्वरूपल्लिखितापि या ।

सङ्गेषाकर्म्य भुञ्जीत वीरभोग्या वसुन्धरा ॥

पुष्प पुष्प विचिनुयान्मूलच्छेद न कारयेत् ।

मालाकारद्वयोद्याने न तथाद्धारकारकः ॥

लोहकर्म तथा रत्नं गवाञ्च प्रतिपालनम् ।

वाणिज्य क्षधिकर्माणि वैश्ववृत्तिरुदाहृता ॥

शूद्राणां द्विजशुभ्र्या परो धर्मः प्रकीर्तितः ।

अन्यथा कुरुते किञ्चित्तद्भवेत्तस्य निष्फलम् ॥

लवण मधु तैलञ्च दधि तक्र घृतं पयः ॥

न दूष्येच्छुद्रजातीना कुर्यात् सर्वस्य विक्रयम् ॥

अविक्रये मद्यमासनमध्यस्य च भक्षणम् ।

द्यगम्यागममस्रैव शूद्रोऽपि नरक व्रजेत् ॥

कपिलाक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च ।

वेदाक्षरविचारैण शूद्रस्य नरक भ्रुवम् ॥

२।१०। पराशरे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

• द्वितीयोऽध्यायः ।

अतःपरं गृहस्थस्य धर्माचारं कल्पौ युगे ।

धर्मं साधारणं शक्यं चातुर्वर्ण्याश्चमागतम् ॥

रुप्रवक्ष्याम्यहं भूयः पापार्थं प्रचोदितः ।

पटुर्मनिरतो विप्रः क्षणिकर्माणि कारयेत् ॥

चलमष्टगवं धर्म्यं षड्गव मध्यमं स्मृतम् ।
 चतुर्गव नृशसाना द्विगव वृषघातिनाम् ॥
 क्षुधितं तृपितं चान्तं वलीवर्द्धं न योजयेत् ।
 हीनाद् व्याधितं क्लीबं वृष विप्रो न वाहयेत् ॥
 स्थिराद् नीरुजं दृढं वृषभं षण्डवर्जितम् ।
 वाहयेद्विषसस्यार्द्धं पश्चात् स्नानं समाचरेत् ॥
 जपं देवाञ्जनं हीमं स्वाध्यायं साहसस्यमेत् ।
 एकद्वित्रिचतुर्विंशान् भोजयेत् स्नातकान् द्विजः ॥
 स्वयं कृष्टे तथा क्षेत्रे धान्यैश्च स्वयमर्जितैः ।
 निर्व्वपेत् पञ्च यज्ञानि क्रतुदीक्षाश्च कारयेत् ॥
 तिला रसा न विक्रेया विक्रेया धान्यन समा ।
 विप्रस्यैवविधा वृत्तिसृणुकाठादिविक्रय ॥
 बाह्येण तु कृपि कृत्वा महाष्टोपं समाप्नुयात् ।
 सखत्सरेण यत्पापं मत्स्यघाती समाप्नुयात् ।
 अयोमुखेन काष्ठेन तदेकाहेन लाडली ॥
 पायको मतस्यघाती च व्याधं शाकुनिकस्तथा ।
 अदाता कर्मकश्चैव पक्षैते समभागिनः ॥
 कण्डनी पेपणी चुल्ली उदकुम्भोऽथ मार्जनी ।
 पक्षं शूना गृहस्यस्य अहन्यहनि वर्त्तते ॥
 वृक्षान् छित्त्वा महीं हृत्वाहृत्वा तु नृगकीटवान् ।
 कर्मकं खलु दक्षेन सर्वं पापात् प्रमुष्यते ॥
 यो न दद्याद्द्विजातिभ्यो राशिमूलमुपागतं ।
 स चोरः स च पापिष्ठो बह्यन्नं तं विनिर्द्दिशेत् ॥
 राज्ञे देत्वा तु षड्भागं देवानाश्चैकविंशकम् ।

विप्राणां त्रिंशत्कं भागं कृपिकर्त्ता न लिप्यते ।

क्षत्रियोऽपि कृपि कृत्वा द्विजान् देवांश्च पूजयेत् ।

वैश्यः शूद्रः सदा कुर्यात् कृपिवाणिज्यशिल्पकान् ॥

विकर्मं कुर्वते शूद्रो द्विजसैवाविवर्जिताः ।

भवन्त्यल्पायुर्षस्ते वै, पतन्ति नरकेषु च ॥

चतुर्णामार्गपितृर्णामेध धर्मः सनातनः ।

इति पराशरे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अतः शुद्धिं प्रवक्ष्यामि जनने मरणे तथा ।

दिनत्रयेण शुद्ध्यन्ति ब्राह्मणाः प्रेतसूतके ।

क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहकैः ।

शूद्रः शुद्ध्यति मासेन पराशरवचो यथा ॥

उपासने तु विप्राणामङ्गशुद्धिस्तु जायते ।

ब्राह्मणानां प्रसूतौ तु देहसुशो विधीयते ॥

जाते विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।

वैश्यः पञ्चादशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥

एकाहाच्छुद्धये विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।

अथात् केवलवेदसु द्विहीनो दशभिर्दिनैः ॥

जन्मकर्मपरिभ्रष्टः सन्धोपासनवर्जितः ।

नामधारकविप्रस्य दशाहं सूतकं भवेत् ॥

एकपिण्डास्तु दायदाः पृथग्द्वारनिकेतनाः ।

जन्मन्यपि विपत्तौ च भवेत्तेषाम् सूतकं ॥

उभयत्र दशाहानि कुलस्यात्र न भुञ्जते ।
 दानं प्रतिग्रहो हीमः स्वाध्यायश्च निवर्त्तते ॥
 प्राप्नोति सूतक गोत्रे चतुर्थपुरुषेण तु ।
 दायाद्विच्छेदमाप्नोति पञ्चमी वात्मवंशजः ॥
 चतुर्थे दशरात्र स्यात् पश्चिमा पुंसि पञ्चमे ।
 पष्ठे चतुरहाच्छुद्धिः सप्तमे तु दिनत्रयम् ॥
 पञ्चभिः पुरुषैर्युक्ता अत्राह्वेया संगोत्रिणः ।
 ततः षट्पुरुषाद्यथ आह्वे भोज्याः संगोत्रिणः ॥
 भृग्वग्निमरणे चैव देशान्तरन्वृते तथा ।
 बाले प्रेते च मन्त्रासे सद्यः शौचं विधीयते ॥
 दशरात्रेष्वतीतेषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते ।
 ततः सप्तत्सरादूर्द्ध्वं सचैल स्नानमाचरेत् ॥
 देशान्तरन्वृतः कश्चित् सर्गात्रः श्रूयते यदि ।
 न त्रिरात्रमहोरात्रं सद्यः स्नात्वा विशुद्ध्यति ॥
 अत्रिपक्षात्त्रिरात्रं स्यादापरमांसाञ्च पश्चिणी ।
 अहः सप्तत्सरादूर्ध्वं सद्यः शौचं विधीयते ॥
 अजातदन्ता ये बाला ये च गर्भादिनिःसृताः ।
 न तेषामग्निप्रस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ॥
 यदि गर्भो विपद्येत स्वप्ने वापि योषितां ।
 यावन्मासं स्थितो गर्भो दिनं तावत् स सूतकः ॥
 अत्र चतुर्थाद्भवेत् स्नावः पातः पञ्चमपष्टयोः ।
 अन ऊर्द्धं प्रसूतिः स्याद्गर्भं सूतकं भवेत् ॥
 प्रसूतिकाले सप्राप्ते प्रसवे यदि योषिताम् ।
 जीवापत्ये तु गोत्रस्य घृते मातुषः शृगकम् ॥

रात्रावेव समुत्पन्ने सृते रजमि सूतके ।
 पूर्वमेव दिनं ग्राह्यं यावन्नोदयते रविः ॥
 दन्तजातिऽनुजाने च कृतं चडे च सस्थिते ।
 अग्निसंस्कारेण तेषां त्रिरात्रं सूतकं भवेत् ।
 ध्या दन्तजननात् सद्यश्चाचूडान्नैगिकीं स्मृता ।
 त्रिरात्रमात्रताज्ञेया दशरात्रमतः परम् ॥
 गर्भे यदि विपत्तिः स्यत्दशाहं सूतकं भवेत् ।
 जीवन् जातो यदि प्रेतः रुद्यएव विशुद्ध्यति ॥
 स्त्रीणां चूडान्नं आदानात् सक्रमात्तदध क्रमात् ।
 सद्यश्चौचमथैकाहं त्रिरहं पिष्टवन्धम् ॥
 ब्रह्मचारी गृहे येषां ह्ययते च ज्ञताशने ।
 सम्पर्कं नच कुर्वन्ति न तेषां सूतकं भवेत् ॥
 सम्पर्काद्गृह्यते विप्रो नान्यो दीपोऽस्ति ब्राह्मणे ।
 सम्पर्केषु निवृत्तस्य न प्रेतं नैव सूतकं ॥
 शिल्पिनं कारुका वैद्या दासीदासाश्च नापिताः ।
 श्रोत्रियाश्चैव राजानः सद्यश्चौचाः प्रकीर्त्तिताः ।
 भवती मन्त्रपुत्रश्च आर्हिताग्निश्च यो द्विजः ।
 राजश्च सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति पार्थिवः ॥
 चद्यतो निधने दाने आर्त्तो विप्रो निमन्त्रितः ।
 तद्देशे षट्पिंभर्द्दं यथापालेन शुद्ध्यति ॥
 प्रमये गृहमेधी तु न कुर्यात् सङ्करं यदि ।
 दशाहाच्छुद्धते माता भवगात्र पिता शुचिः ॥
 रुवेपां स्त्रावमागौचं मातापितोर्दशाहिकं ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपसृग्य पिता शुचिः ॥

रात्रावेव समुत्पन्ने मृते रजसि सूतके ।
 पूर्वमेव दिन आह्यं यावन्मोदयते रविः ॥ १
 दन्तजातिस्तुजाने च कृतं चूडे च संस्थिते ।
 अग्निस्करेण तेषां तिरात्रं सूतकं भवेत् ।
 आ दन्तजननात् सद्य आचूडान्नैशिकी स्मृता ।
 तिरात्रमावताक्षेपां दशरात्रमतः परम् ॥
 गर्भे यादृ विपत्तिः स्यत्दशाहं सूतकं भवेत् ।
 जोषन् जातो यदि प्रेतः सद्य एव विशुद्ध्यति ॥
 स्त्रीणां चूडान्न आदानात् सक्रमात्तदधःकमात् ।
 सद्यः शौचमथैकाहं तिरह्य पिष्टवन्धुष ॥
 ब्रह्मचारी गृहे येषां ह्ययते च ऊताग्ने ।
 मर्त्यकं नच कुर्वन्ति न तेषां सूतकं भवेत् ॥
 —————
 अनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिसंज्ञोतिर्भवति वाङ्मणे ।
 स्नात्वा चैव तु स्पृष्ट्वाग्निं हतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 क्षत्रियं चतमङ्गानाद्वाङ्मणो योऽनुगच्छति ।
 एकाहमशुचिर्भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 शूद्रं च वैश्यमज्ञानाद्वाङ्मणो योऽनुगच्छति ।
 कृत्वा शौचं द्विरात्रं च प्राणायामान् पठाचरेत् ॥
 प्रेतीभूतस्तु यः शूद्रं वाङ्मणो ज्ञानदुर्गतः ।
 नदन्तमनुगच्छेत् तिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥

त्विरात्रं प्रथमे पक्षे द्वितीये कृच्छमाचरेत् ।
 तृतीये चैव पक्षे तु कृच्छं सान्तपनं चरेत् ॥
 चतुर्थे दशरात्रे स्यात् पराक, पञ्चमे मतं ।
 कुर्याच्चान्द्रायणं पष्ठे सप्तमे त्वैन्दवद्वयम् ॥
 शुद्धार्थमष्टमे चैव परमाज्ञात् कृच्छमाचरेत् ।
 पक्षसंख्याप्रमाणेन सुवर्णान्यपि दक्षिणा ॥
 ऋतुस्नाता तु या नारी भर्तारं नोपसर्पति ।
 सा ऋता नरकं याति विधवा च पुन पुन ॥
 ऋतौ स्नातान्तु यो भार्यां सन्निधौ नोपगच्छति ।
 घोराया भ्रूणहत्याया युज्यते नात्र सशय ॥
 अदुष्टापतिता भार्या योवने य परित्यजेत् ।
 सप्तजन्म भवेत् स्त्रीत्वं वैधव्यञ्च पुन, पुनः ॥
 दरिद्रं व्याधितं मूर्खं भर्तारं या न मन्यते ।
 सा ऋता जायते व्याली वैधव्यञ्च पुन पुन ॥
 शीघ्रमाताहतं बीजं यथा क्षेत्रे प्ररोहति ।
 क्षेत्री तल्लभते बीजं न बीजी भागमर्हति ॥
 तद्वत् परस्त्रिया पुत्रौ द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ ।
 पत्यौ जीवति कुण्डं स्यात् ऋते भर्तारि गोलक ॥
 औरस, क्षेत्रजस्यैव दत्तं कृत्रिमकं भुत ।
 दद्यान्मातां पिता वापि स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥
 परिवर्तिं परीवेत्ता यया च परिविद्यते ।
 रुष्ये ते नरकं यान्ति दाष्टयाजकपक्षमाः ॥
 दाराग्निहोत्रमयोगं य कुर्यादग्रजे सति ।
 परिवेत्ता स दिशेय परिविद्यन्तु पूर्वजः ॥

द्वौ कृष्णौ परिविक्तेषु कन्यायाः कृष्ण एव च ।
 कृष्णातिकृष्णौ दातुश्च हीता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 कुञ्जवामनपण्डेषु गङ्गदेयु जङ्घेषु च ।
 जात्यन्धे वधरे मूके न दोषः परिवेदने ॥
 पित्रव्यपुत्रः सापत्यः परनारीसुतस्तथा ।
 दाराग्निहोत्रसयोगे न दोषः परिवेदने ॥
 ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव चिन्तयेत् ।
 अनुज्ञातसु कुर्यात् शङ्कस्य वधनं यथा ॥
 नष्टे नृते प्रवजिते क्लीबेच पतिते पतौ ।
 पञ्चस्वापत्सु नारीणां पतिरन्यो न विद्यते ॥
 मृते भर्त्तरि या नारी ब्रह्मचर्ये व्यवस्थिता ॥
 सा मृता लभते स्वर्गं यथा सद् ब्रह्मचारिणः ॥
 तिस्रः कोष्यर्द्धकोटी च यानि रोमाणि मानुषे ।
 तावत् कालं वसेत् स्वर्गं भर्त्तारं यानुगच्छति ॥
 व्यालग्राही यथा व्याल विलादुहरति बलात् ।
 एवमुद्धृत्य भर्त्तारं तेनैव सह मोदते ।

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

श्वहकाभ्यां नृगालाद्यैर्यदि दष्टं ब्राह्मणं ।
 स्नात्वा जपेत् गायत्रीं पवित्रा वेदमातरम् ॥
 गवां नृश्लोदके स्नातो महानद्यास्तु सहमे ।
 समुद्रदर्शनाद्वापि शुना दष्टः शुचिर्भवेत् ॥

वेदं विद्याव्रतस्नातः शुना दष्टसु ब्राह्मण ।
 स हिरण्योदके स्नात्वा घृत प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 सव्रतसु शुना दष्टस्त्रिरात्र समुपोषितः ।
 घृत कुशोदकं धीत्वा व्रतशेष संभाषयेत् ॥
 अव्रत सवर्तो वापि शुना दष्टो भवेद्द्विजः ।
 प्रणिपत्य भवेन् पूतो विप्रैश्चानुनिरीक्षितः ॥
 शुना भ्रातावलीढस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अङ्घ्रि प्रक्षालनाच्छुद्धिरग्निना चोपचूलनम् ॥
 शुना न ब्राह्मणी दष्टा जम्बुकेन वृकेण वा ।
 उदित सोमनक्षत्र दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 कष्टपक्षे यदा सोमो न दृश्येत कदाचन ।
 या दिशं व्रजो सोमस्ता दिशश्चावलीकयेत् ॥
 असद्ब्राह्मणके ग्रामे शुना दष्टसु ब्राह्मणः ।
 वृष प्रदक्षिणीकृत्य सद्यः स्नानाद्विशुद्ध्यति ॥
 चाण्डालेन श्वपात्रेण गोभिर्विप्रैर्हृती यदि ।
 आहिताग्निर्मृतो विप्रो विषेणात्महतो यदि ।
 दहेत्त ब्राह्मणं विप्रो लोकाग्नी मन्त्रवर्जितम् ॥
 स्पृष्ट्वा चोद्य च दग्धा च सपिण्डेषु च सर्वथा ।
 प्राजापत्यं चरेत् पश्चादिमाणामनुगामनात् ॥
 दग्ध्वाभ्योपि पुनर्गृह्य क्षीरैः प्रणामवेद्विजः ।
 पुनर्हृत्तेत् स्यकाग्नी तन्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ॥
 आहिताग्निर्द्विजः कश्चिन् प्रवसन् कामधोदितः ।
 देहनागममुप्राप्तसाम्याग्निर्वर्जिते गृहे ॥
 त्र्योताग्निदीवमस्कारः त्र्युयतामूपिमत्तमा ॥

कृष्ण जिन समांसीर्यं कुशैश्च पुरुपाकांतम् ॥
 षट् शतानि शतस्रैव पलाशानाश्च इन्तकम् ।
 चत्वारिगच्छरे दद्यात् षष्टि कण्ठे किञ्चिद्दिशेत् ॥
 बाहुभ्याश्च गतं दद्याद्दहलीपु दशैव तु ।
 शतश्वोरसि संदद्यात् त्रिगञ्जैर्गोदरे न्यसेत् ॥
 अष्टौ वृषणयोर्दद्यात् पञ्च नेट्रं च त्रिन्यसेत् ।
 एकविंशतिमूरुभ्या जानुजङ्घे च विंशतिम् ॥
 पादाङ्गुल्यो शताङ्गैश्च पात्राणि च तथा न्यसेत् ।
 शय्या शिथे विनि क्षिप्य अरणी वृषणे तथा ॥
 जुह्व दक्षिणहस्तेन वामहस्ते तथोपसत् ।
 कर्णेचीद्रूखल दद्यात् षष्ठे च मुपल तत ॥
 नि क्षिप्योरसि हृशद तण्डुलाज्यतिलान्मुखे ।
 श्रौत्रे च प्रोक्षणी दद्यादाज्यस्यालीञ्च चक्षुषो ॥
 कर्णे नेत्रे मुखे घ्राणे हिरण्यशकलं क्षिपेत् ।
 अग्निहोत्रोपकरणं गात्रे शेषे प्रविन्यसेत् ॥
 असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति च घृताङ्गती ।
 दद्यात् पुत्रोऽथवा भ्राता स्यन्ये वापि स्वधर्मिण ॥
 यथा दहनसंस्कारस्तथैव कार्यं विचक्षरौ ।
 ईदृशन्तु विधिं कुर्याद्ब्रह्मलाके गतिर्भुवम् ॥
 ये दहन्ति द्विजास्तन्तु ते यान्ति परमा गतिम् ।
 अन्यथा कुर्वन्ते किञ्चिदात्मबुद्धिभ्रवोधिंता ॥
 भवन्त्यस्पाशुपस्ते वै पतन्ति नरके भुवम् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

परायरसंहितायाम् ।

षष्ठोऽध्यायः ।

अतः परं प्रथम्यामि प्राण्यहत्यासु निष्कृतिम् ।
परायरेण पूर्वोक्ता मन्त्र्येऽपि च विस्मृताम् ॥
हंससारसकौशाथ चक्रवाक सकुक्कुटम् ।
जालपादाथ शरभमच्छेगत्रेण शुद्ध्यति ॥
वनाकाटिट्टिभानाश्च शुरुपारावतादिनाम् ।
आटिनाश्च वक्रानाश्च शुद्ध्यति नक्तभोजनात् ॥
भासकाकपोताना सारीतित्तिरिघातकः ।
अन्तर्जले उभे सन्धे प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
गृध्रश्चेनशिपियाहवासीलूकनिपातने ।
अपकार्गी दिन तिष्ठैत्तिकालं मारुताशनः ॥
वल्गुष्पी चटकानाश्च कोकित्तापञ्जरीटकान् ।
लाशकारक्तपादाथ शुद्ध्यते नक्तभोजनात् ॥
कारण्डप्रचकीराणा पिङ्गनाकुररस्य च ।
भारहाजनिहन्ता च शुद्ध्यति शिवयूजनात् ॥
भेरुण्डश्चेनभासश्च पारावतकपिप्लवान् ।
पक्षिणामेव सर्वेषामहीरात्रेण शुद्ध्यति ॥
हवा नकुलमार्जारमर्पाजगरङ्गुडभान् ।
ऊगर भोजयेद्दिमान् लोहदण्डश्च दक्षिणाम् ॥
गङ्गकीगगतांगीधामस्यकुर्मभिपातने ।
हन्ताकफनभोक्ता च स्यहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
हजलभ्रूयवालाणा तरङ्ग्याश्च पातने ।
तिलमस्यं द्विजे दद्यादायुभयो दिनद्वयम् ॥

गजगवयतुरङ्गानां महिषोद्गनिपातने ।
 शुद्धी सप्तरात्रेण विप्राणा तर्पणेन च ॥
 मृगं रुरु वराहञ्च अन्नानादृयसु घातयेत् ।
 अफालकृष्टमन्त्रीयादहोरात्रेण शुद्धति ॥
 एवं चतुष्पदानाञ्च सर्वेषा वृनचारिणाम् ।
 अहोरात्रोपितसिष्ठेज्जपन् वै जार्तवेदसम् ॥
 शिल्पिन कारक शूद्रं स्त्रिय वा यस्तु घातयेत् ।
 प्राजापत्यद्वय कुर्याद्दृषैकादशदक्षिणा ॥
 वैश्य वा क्षत्रिय वापि निर्दोषमभिघातयेत् ।
 सोऽतिकृच्छ्रद्वय कुर्याद्द्वौविंशं दक्षिणा ददेत् ॥
 वैश्यं शूद्रं क्रियामत्तं विकर्मस्य द्विजोत्तमम् ।
 ह वा चान्द्रायण कुर्याद्द्विद्याद्भौत्रिंशदक्षिणाम् ॥
 क्षत्रियेणापि वैश्येन शूद्रेणैवेतरेण वा ।
 चाण्डालबधसंप्राप्तः कृच्छ्रादेन विशुद्धति ॥
 चौरा, श्वपाकचाण्डाला विप्रेणापि हुता यदि ।
 अहारात्रोपवासेन प्राणायामेन शुद्धति ॥
 श्वपाकं वापि चाण्डाल विप्रः सम्भापते यदि ।
 द्विजसम्भापण कुर्यद्द्वयौ वा सकृज्जपेत् ॥
 चाण्डालैः सह सुप्तन्तु त्रिरात्रमुपवासयेत् ।
 चाण्डालैकपथङ्गत्वा गायत्रीस्मरणाच्छुचिः ॥
 चाण्डालदर्शनेनैव आदित्यमवलोकयेत् ।
 चाण्डालस्पर्शने चैव सचैल स्नानमाचरेत् ॥
 चाण्डालस्नातवापीषु पीत्वा सलिलमग्रज ।
 अन्नानाञ्चैव नक्तेन त्वहोरात्रेण शुद्धति ॥

च.गुडाजभाण्डसस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 शीमूत्रयावकाशारस्त्रिरात्राच्छ, द्विमाप्नुयात् ॥
 चाण्डालीर्दकभाण्डे तु ज्ञानानात् पिवते जलम् ।
 तत्क्षणात् क्षिप्रते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 यदि न क्षिपते तोयं शरीरे यस्य जीर्यति ।
 प्राजापत्यं न दातव्यं कर्षं सान्तपनश्चरेत् ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु क्षत्रियः ।
 तदर्हन्तु चरेद्द्वैज्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥
 भाण्डस्यमन्यजानान्तु जलं दधि पयः पिवेत् ।
 ब्राह्मणं क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैव प्रमादतः ॥
 ब्रह्मशूत्रोपवासेन द्विजातीनान्तु निष्कृतिः ।
 शूद्रस्य चोपवासेन तथा दानेन शक्तिः ॥
 ब्राह्मणो ज्ञानतो भुङ्क्ते चाण्डालान्नं कदाचन ।
 शीमूत्रयावकाशाराद्गरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 एकैकं याममद्यीशाहोमूत्रयावकस्य च ।

भाबदुष्टं न भूञ्जीयान्त्रोच्छिष्टं कृमिदूषितम् ।

त्रिपलं दधिदुग्धस्य पलमेकन्तु सर्पिषः ॥

भस्मना तु भवेच्छुद्धिरुभयोस्ताम्रकासयोः ।

जलशौचेन वस्त्राणां परित्यागेन हरमथम् ॥

कुसुम्भगुडकार्पासनवशां तैः सर्पिषीं ।

द्वारे कृत्वा तु धान्यानि गृहे दद्याद्दुताशनम् ॥

एव शुद्धस्ततः पश्चात् कुर्याद्वाह्याणभोजनम् ।

विंशत गा ह्यपञ्चैकं दद्याद्विप्रेषु दक्षिणां ॥

पुनर्लेपनया तेन होमजप्येन शुद्धात् ।

आधारेण च विप्राणां भूमिदोषो न विद्यते ॥

रजकी चर्मकारी च लुब्धकस्य च पुङ्गवी ।

चातुर्वर्ण्यगृहे यस्य ह्यज्ञानादधितिष्ठति ॥

ज्ञात्वा तु निष्कृतिं कुर्यात् पूर्वोक्तस्यार्द्धमेव च ।

गृहदाहं न कुर्वीताप्यन्यत् सर्वञ्च कारयेत् ॥

गृहस्याभ्यन्तरे गच्छेच्चाण्डान्नी यस्य कस्यचित् ।

तस्माद्गृहाद्विनि स्तस्य गृहभागानि वर्जयेत् ॥

रसपूर्णान्तु यद्भागं न त्यजेच्च कदाचन ।

गोरसेन तु संमिश्रैर्जलैः प्रोक्षेत् समन्तत ॥

वाह्याणस्य व्रणद्वारे पूयगोणितसम्भवे ।

कृमिस्तृपद्यते यस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥

गवा मूत्रपुरीषेण दध्ना चीरेण सर्पिषा ।

अहं स्नात्वा च पीत्वा च कृमिदुष्टं शुचिभवेत् ॥

क्षत्रियोऽपि सुवर्णस्य पञ्च मासान् प्रदाययेत् ।

गोदक्षिणां तु वैश्याप्युपवासं विनिर्दिशेत् ॥

शूद्राणां नोपवासः स्याच्छूद्रो दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्राह्मणास्तु नमस्कृत्य पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 अर्चिच्छ्रमिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसां धार्यं मग्निष्टोमफलं हि तत् ॥
 व्याधिव्यसनिनि प्राक्ते दुर्भवे डामरे तथा ।
 उपवासो व्रतो हीमो द्विजसम्पादितानि वा ॥
 अथवा ब्राह्मणास्तुष्टाः स्वयं कुर्वन्त्यनुग्रहम् ।
 सर्वधर्ममवाप्नोति द्विजैः सम्बद्धिं ताश्रया ॥
 दुर्बलेऽनुग्रहं कार्यस्तथा वै बालवृद्धयोः ।
 अतोऽन्यथा भवेद्दोषस्तस्मान्नानुग्रहः स्मृतः ॥
 स्नेहादायदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये वै तत्पापं तेषु गच्छति ॥
 शरीरस्यात्यये प्राप्ते वदन्ति नियमन्तु ये ।
 महत्कार्योपरोधेन न स्वस्थस्य कदाचन ॥
 स्वस्थस्य मूढाः कुर्वन्ति नियमन्तु वदन्ति ये ।
 ते तस्य विघ्नकर्तारः पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥
 स एव नियमस्याज्यो ब्राह्मणं योऽवमन्यते ।
 हृथा तस्योपवासः स्यान्न स पुण्येन बुध्यते ॥
 स एव नियमो ग्राह्यो यः यः कोऽपि वदेद्द्विजः ।
 कुर्याद्वाक्यं द्विजानाञ्च अकुर्वेन् ब्रह्महा भवेत् ॥
 उपवासो व्रतश्चैव स्नानं तीर्थं जपस्तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं यस्य सम्पन्नं तस्य तद्भवेत् ॥
 व्रतच्छ्रद्धं तपश्छ्रद्धं यश्छ्रद्धं यन्नकर्मणि ।

सर्वं भवति निष्कृद्रं ब्राह्मणैरुपपादितम् ॥
 ब्राह्मणा जहमं तीर्थं निर्जल सर्वकामदम् ।
 तेषा वाक्येदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनान् ॥
 ब्राह्मणा यानि भाषन्ते भाषन्ते तानि देवताः ।
 सर्ववेदमया विप्रा न तद्बुचनमन्यथा ॥
 अन्नाद्ये कीटसयुक्ते मल्लिकाकीटदूषिते ।
 अन्तरा रुंस्पृशेच्चापस्तदन्नं भक्षणां स्पृशेत् ॥
 भुञ्जानो हि यदा विप्रः पाद हस्तेन संस्पृशेत् ।
 उच्छिष्टं हि स वै भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते मुक्तभाजने ॥
 पादुकास्थो न भञ्जीत पर्यङ्गे सस्थितोऽपि वा ।
 शुना चाण्डालदृष्टो वा भोजन परिवर्जयेत् ॥
 पक्वान्नञ्च निषिद्धं यदन्नशुद्धिस्तथैव च ।
 यथा पराशरेणोक्तं तथैवाहं वदामि वः ॥
 मित द्रोणाढकस्यान्नं काकश्वानोपघातितम् ।
 केनैतच्छुद्ध्यते चान्न ब्राह्मणेभ्यो निषेदयेत् ॥
 काकश्वानावलीढस्तु द्रोणान्नं न परित्यजेत् ।
 वेदवेदाङ्गविधिप्रैर्धर्ममास्त्रानुपालनैः ॥
 प्रस्था द्वात्रिंशतिद्रोणः स्मृतो द्विप्रस्य आढकः ।
 ततो द्रोणाढकस्यान्नं अतिस्मृतिविद्योविदुः ॥
 काकश्वानावलीढस्तु गवाघ्रातं खरेण वा ।
 स्वल्पमन्नं त्यजेद्विप्रः शुद्धिद्रोणाढके भवेत् ॥
 अन्यस्योद्धृत्य तन्मात्रं यच्च नोपहतं भवेत् ।
 सुवर्णोदकमभ्युच्य ज्ञताशेनैव तापयेत् ॥

ऊंताशनेन सस्पृष्ट सुवर्णसलिलेन च ।

विप्राणां ब्रह्मधोपेया भोज्य भवति तत्क्षणात् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

अथालो द्रव्यसंग्रहः पराशरवचोयथा ।

दारवाणान्तु पांत्राणा तक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ॥

मार्ज्जनाद्वयज्ञपात्राणा पाणिना यज्ञकर्मणि ।

चर्मसाना ग्रहाणाञ्च शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥

चरूणां अक्षुवाणाञ्च शुद्धिरुष्णेन वारिणा ।

भस्मना शुद्ध्यति कास्य ताम्रमन्त्रेण शुद्ध्यति ॥

रजसा शुद्ध्यते नारी विकल या न गच्छति ।

नदी वेगेन शुद्ध्यते लेपो यदि न दृश्यते ॥

वापीकूपतडागेषु दूषितेषु कथञ्चन ।

उडृत्य वै घटशतं पञ्चगव्येण शुद्ध्यति ॥

अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।

दशवर्षा भवेत् कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥

प्राप्ते तु द्वादशे वर्षे यः कन्या न प्रयच्छति ।

मासि मासि रजस्तस्या पिवन्ति पितरः स्वयम् ॥

माता चैव पिता चैव व्येष्टो भ्राता तथैव च ।

तयस्ते नरक यान्ति दृष्ट्वा कन्या रजस्वलाम् ॥

यस्या समुद्रहेतु कन्या ब्राह्मणीऽज्ञानमोहितः ।

असम्भाष्यो ह्यपाङ्क्त्यः स विप्रो वृषणीपतिः ॥

यः करोत्येकरात्रेण हृत्पत्नीसेवन द्विजः ।

स भैक्षभुग्जपन्नित्य त्रिभिर्वर्षैर्विशुद्ध्यति ॥

अस्य गते यदा सूर्य्ये चाण्डाल पतितं स्त्रियम् ।

स्त्रतिकांसृशतश्चैव कथं शुद्धिर्विधीयते ॥

जातवेद सुवर्णश्च सोमंभारं विलोष्य च ।

ब्राह्मणानुगतश्चैव स्नानं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥

सृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी ब्राह्मणी तथा ।

ताव त्तिष्ठेन्निराहारा द्विरात्रेणैव शुद्ध्यति ॥

सृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया तथा ।

अर्द्धं कृच्छ्रं चरेत् पूर्वा पादमेकमनन्तरा ॥

सृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी वैश्यजा तथा ।

पादीन चैव पूर्वायाः परायाः कृच्छ्रं पादकम् ॥

सृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा ।

कृच्छ्रेण शुद्ध्यते पूर्वा शूद्रा दानेन शुद्ध्यति ॥

स्नाता रजस्वला या तु चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ।

कुर्व्याद्रजोनिवृत्तौ तु दैवपित्याद्रिकर्म च ॥

रोगेण यद्रजः स्त्रीणामन्वहन्तु प्रवर्त्तते ।

नाशुचिः सा ततस्तेन तत् स्याद्दैकालिकं मतम् ॥

प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ॥

आतुरे स्नानउत्पन्ने दशकत्वी ह्यनातुरः ।

स्नात्वा स्नात्वा सृष्टेर्देनं ततः शुद्धोत् स आतुरः ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसंसृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।

उपीय रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

अनुच्छिष्टेन शूद्रेण स्नान स्पर्शं विधीयते ।
 उच्छिष्टेन च संस्पृष्ट, प्राजापत्य समाचरेत् ॥
 भस्माना शुद्ध्यते कस्य सुरया यत्र लिप्यते ।
 सुरामात्रेण संस्पृष्ट शुद्ध्यतिऽग्न्युपलेपनैः ॥
 गवा व्रतानि कास्यानि खंकाकोपहतानि च ।
 शुद्ध्यन्ति दशभिः क्षारैः, शूद्रोच्छिष्टानि यानि च ॥
 गण्डूपं पादशौचञ्च कृत्वा वै कास्यभाजने ।
 परमासाद् भुवि निक्षिप्य उद्धृत्य पुनराचरेत् ॥
 आयुषेष्वपसारेण सीसस्याग्नौ विशोधनम् ।
 दन्तमस्य तथा शृङ्ग रोष्य सौवर्णभाजनम् ॥
 मणिपापाणशङ्खाश्च एतान् प्रक्षालयेज्जले ।
 पापाणे तु पुनर्घृष्टिरेषा शुद्धिरुदाहृता ॥
 शृङ्गाण्डदहनाच्छुद्धिर्धान्याना मारजनादपि ।
 अङ्गिस्तु प्रोक्षणं शौचं वह्ना धान्यवाससाम् ॥
 प्रक्षालनेन त्वल्पानामङ्गि शौचं विधीयते ।
 वैशुवल्कलचीराणां क्षौमकार्पासवाससाम् ॥
 त्रौर्णानां नेत्रपट्टानां जलाच्छौचं विधीयते ।
 कलिकाद्युपधानानि पीतरक्ताम्बराणि च ॥
 शोपयित्वा कंतापेन प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ।
 सुक्ष्मोपस्करक्षूर्पाणां शाणस्य फलचर्मणाम् ॥
 तण्डुकाष्ठादिरज्जुना मुदकप्रोक्षणं मतम् ।
 मार्जारमल्लिकाकीटपतङ्गकमिदुर्दुरा ॥
 ईध्यामेध्यं स्पृशन्त्येव नोच्छिष्टान् मगुरब्रवीत् ।
 भूमिं स्पृष्ट्वा गतं तोयं यथाप्यन्योन्यविप्रुष ॥

भूक्तोच्छिष्ट तथास्त्रेहं नोच्छिष्ट मनुरब्रवीत् ।
 ताम्बूले वृफले चैव भुक्तस्त्रेहानुलेपने ॥
 मधुपर्के च सोमे च नोच्छिष्ट मनुरब्रवीत् ।
 रथ्याकर्द्दमतोर्यानि नाव पथ्यांस्रृणानि च ॥
 मरुताकेण शुद्धान्ति पक्केटकचितानि च ।
 घट्टा सन्तता धारा वातोद्धूताश्च रेणव ॥
 स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ।
 क्षुते निष्ठीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथाशृते ॥
 पतितानाञ्च सम्भाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ।
 अग्निरापद्य वेदाश्च सोमसूर्य्यानिलाप्तया ॥
 एते सर्वेऽपि विप्राणा ओवे तिष्ठन्ति दक्षिणे ।
 प्रभासादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ॥
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णे सान्निध्यं मनुरब्रवीत् ।
 देशभङ्गे प्रवासे वा व्याधिषु त्यसनेष्वपि ॥
 रक्षेदेव स्वदेहादि पश्चाद्धर्मं समाचरेत् ।
 येन केन च धर्मेण सृदुना दारुणेन च ॥
 उदरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ।
 आपत्काले तु सम्प्राप्ते शौचाचारं न चिन्तयेत् ।
 स्वयं समुदरेत् पश्चात् स्वस्यो धर्मं समाचरेत् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

गवा वृश्वनयोक्त्रेतु भवेन्मृत्युरकामत ।
 अकामात् कृतपापस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 वेदवेदाङ्गविधुषा धर्मशास्त्रविजानताम् ।
 स्वकर्मरतविप्राणां स्वकं पापं निवेदयेत् ॥
 अतं कृद्धं प्रवक्ष्यामि उपस्थानस्य लक्षणम् ।
 उपस्थितो हि न्यायेन व्रतादेशनमर्हति ॥
 सद्योनि शयये पापे न भञ्जीतानुपस्थितः ।
 भञ्जीनी वर्द्धयेत् पापं पर्षदुयत् न विद्यते ॥
 शतये तु न भोक्तव्यं यावत् कार्यविनिश्चयः ।
 प्रमादस्य न कर्त्तव्यो यथैवाशसयस्याया ॥
 कृत्वा पापं न गूहेत् गुह्यमानं विवर्द्धते ।
 स्वल्पं वाद्यं प्रभूतं वा धर्मविद्धो निवेदयेत् ॥
 ते हि पापे ह्यने वेद्यां हन्तारथैव पापनामः ।
 व्याधितस्य यथा वेद्यां बुद्धिमन्तो रुजापहाः ॥
 प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने ह्यीमान् सत्यपरायणः ।
 सुद्धराजवसम्पन्नशुद्धिर्गच्छेत मानवः ॥
 सचैनं वाग्यत स्नात्वा क्लिन्धवामा समाहितः ।
 चत्रिया वाद्यं वैश्यावा ततः पर्षद्मावजेत् ॥
 उपस्थात् ततः शीघ्रमार्त्तिमान् धरणीं व्रजेत् ।
 गात्रैश्च शिरसा चैव न च किञ्चिदुदाहरेत् ॥
 सावित्र्याश्चापि गात्राण्यां सन्ध्यापास्त्यग्निकार्ययोः ।
 अज्ञानात् कृपिकर्त्तारो ब्राह्मणा नामधारकाः ॥

अत्रतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् ।
 महस्वग समेतानां परिपत्न्य न विद्यते ॥
 यद्वदन्ति तमोमूढा भूर्वा धर्ममतिद्विद्ः ।
 ततपापं शतधा भूत्वा तद्वक्तुरधि गच्छति ॥
 अज्ञत्वा धर्मशास्त्राणि प्रायश्चित्तं ददाति यः ।
 प्रायश्चित्तीभवेत् पूतं क्लिप्तं परिपद्भवेत् ॥
 चत्वारो वा त्रयो वापि यं त्र्युर्द्वेदपारगाः ।
 स धर्मदति विज्ञेयो नेतरैस्तु सहस्वगः ॥
 प्रमाणमार्गं मार्गन्तो ये धर्मं प्रवदन्ति वै ।
 तेषामुद्विजते पापं सम्भूतगुणवादिनाम् ॥
 यथाश्मनि स्थितं तीर्थं मरुताकेण शुद्ध्यति ।
 एव परिपदादेगान्नाशयेदेवं दुष्कृतम् ॥
 नैव गच्छति कर्तारं नैव गच्छति पर्यदम् ।
 मारुतार्कादिमंयोगात् पापं नश्यति तीर्थवत् ॥
 अनाहिताग्नयो येऽन्ये वेदवेदाङ्गपारगाः ।
 पञ्च त्रयो वा धर्माज्ञां परिपत् सा प्रकीर्तिता ॥
 मुनीनामात्मविद्यानां द्विजानां यज्ञयाजिनाम् ।
 वेदव्रतेषु स्नातानामेकोऽपि परिपद्भवेत् ॥
 पञ्च पूर्वं मया प्रीक्षितेषाञ्चैव त्वसम्भवे ।
 स्ववृत्तिपरितुष्टा ये परिपत् सा प्रकीर्तिता ॥
 अत ऊर्ध्वन्तु ये विप्राः केवलं नामधारकाः ।
 परिपत्न्यं न तेषां वै सहस्वगुणितेष्वपि ॥
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।
 ब्राह्मणास्त्रनधीयानास्त्रयस्ते नामधारकाः ॥

ग्रामस्यानं यथा शून्यं यथा कृपसु निर्जलः ।
 यथा हृतमनग्नी च अमन्तो बाह्याणमाथा ॥
 यथा पगुडीऽफलः स्त्रीषु यथा गौरूपराफला ।
 यथा चाश्वेऽफलं दानं यथा विप्रोऽष्टघोऽफलः ॥
 चित्तं कर्म यथा ते कैरहैरग्नील्यं न गनैः ।
 बाह्यणमपि तद्वत् स्यात् संस्कारैर्विधिपूर्वकः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ये द्विजा नामधारकाः ।
 ते द्विजाः पापकर्मणिः समेता नरकं ययुः ॥
 ये पठन्ति द्विजा वेद पञ्चयज्ञरताश्च ये ।
 त्रैलोक्यं धारयन्त्येते पञ्चेन्द्रियरतान्त्रयाः ॥
 रुग्णगीतः श्मशानेषु दीप्तोऽग्निः सर्वभक्षकः ।
 तथैव ज्ञानवान् विप्रः सर्वभक्षश्च दैवतम् ॥
 अमेध्यानि च सर्व्याणि प्रक्षिपन्त्युदके यथा ।
 तथैव क्लिप्यं सर्वं भ्रमेत्तथ्यं द्विजेऽमले ॥
 गायत्रीरक्षितो विप्रः शूद्रादप्यगुचिर्भवेत् ।
 गायत्रीप्रहृतं च्चङ्गाः सपूज्यन्ते द्विजोत्तमा ॥
 दुःशीलोऽपि द्विजः पूज्यो न शूद्रो विजितेन्द्रियः ।
 कः परित्यज्य दुष्टाद्वा दुहेच्छीलवतीं खरीम् ॥
 धर्मशास्त्ररथारूढा वेदपङ्कधरा द्विजाः ।
 क्रीडार्थमपि यद्वृत्रुः स धर्मः परमः स्मृतः ॥
 चातुर्वेद्यो विकल्पो च अह्नविह्वर्मपाठकः ।
 प्रपञ्चाश्रमिणो मुख्याः परिपत् स्युर्दशावराः ॥
 राज्ञा ह्यनुमते चैव प्रायश्चित्तं द्विजो वदेत् ।
 स्वयमेव न वक्तव्या प्रायश्चित्तस्य निष्कृतिः ॥

ब्राह्मणांश्च व्यजिकस्य राजा यत् कर्तुमिच्छति ।
 तत्पाप शतधा भूत्वा राजान् सुपगच्छति ॥
 प्रायश्चित्तं सदा दद्याद्देवतायतनाग्रतः ।
 आत्मानं पाषयेत् पश्चाज्जपन् वै वेदमातरं ॥
 सर्गिणं वपनं कृत्वा त्रिसन्ध्यमवगाहनम् ।
 गवा गोष्ठे वसेद्रात्रौ ट्टिवा साः समनुब्रजेत् ॥
 उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृगम् ।
 न कुर्वीतात्मन्स्त्राण्य गोरकृत्वा तु शक्तिनः ॥
 आत्मनो यदि वान्येषां गृहे चैत्रे ऽथवा पले ।
 भक्षयन्तीं न कथयेत् पिवन्तश्चैव वत्सकम् ॥
 पिवन्तीषु पिवेत्तोयं सस्विगन्तीषु संविशेत् ।
 पतितां पङ्कमग्नां वा रुर्वप्राणैः समुद्धरेत् ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 मुच्यते ब्रह्महत्याद्यैर्गोप्ता गौब्राह्मणस्य च ॥
 गोवधस्यानुरूपेण प्राजापत्यं विनिर्द्दिशेत् ।
 प्राजापत्यस्तु यत्कृच्छ्रं विभजेत्तच्चतुर्विधम् ॥
 एकाहमेकभक्ताशी एकाहं नक्तभोजनम् ।
 अयाचिताश्चैक महरेकाहं मारुताशनः ॥
 दिनद्वयं चैकभक्तो द्विदिनं नक्तभोजनम् ।
 दिनद्वयमयाची स्याद्द्विदिनं मारुताशनः ॥
 त्रिदिनञ्चैकभक्ताशी त्रिदिनं नक्तभोजनम् ।
 दिनत्रयमयाची स्यात्त्रिदिनं मारुताशनः ॥
 चतुरहन्वेकभक्ताशी चतुरहं नक्तभोजनम् ।
 चतुर्दिनमयाची स्याच्चतुरहं मारुताशनः ॥

प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।

विप्राय दक्षिणां दद्यात् पवित्राणि जपेद्द्विजः ॥

ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु गोघ्नः शुद्धो न शंसयः ।

इति पाराशरेधर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

गवां संरक्षणार्थाय न दुष्येद्रोधबन्धयोः ।

तद्वधन्तु न तं विद्यात् कामात् कामकृतन्तथा ॥

अङ्गुष्ठमात्रः स्थूलो वा वाङ्गमात्रः प्रमाणतः ।

आर्द्रस्तु सपलाशश्च दण्ड इत्यभिधीयते ॥

दण्डादूर्ध्वं र्यदन्येन प्रहरेद्वा निपातयेत् ।

प्रायश्चित्तं चरेत् प्रोक्तं द्विगुणं गोघ्नतश्चरेत् ॥

रोधबन्धनयोक्त्राणि घातनश्च चतुर्विधम् ।

एकपादश्चरेद्रोधे द्विपाद बन्धने चरेत् ॥

योक्त्रेषु पादघ्नं स्याच्चरेत् मर्लं निपातने ।

गोचारे च गृहे वापि दुर्गेष्वपि समेष्वपि ॥

नदीष्वपि समुद्रेषु पातःष्यथ दरीमुखे ।

दग्धदेशे स्थिताः गावः क्षाम्भनाद्रोधउच्यते ॥

योक्त्रदामकडोरैश्च घण्टाभरणभूषणैः ।

गृहे वापि घने वापि यदा स्याद्गोःस्थिता यदि ॥

तदेव बन्धनं विद्यात् कामात् कामकृतश्च यत् ५

श्लेष्मे गकटे पत्नी भारे वा पीडितो नरैः ॥

गोपतिर्घृत्युमाप्नोति योक्त्रो भवति तद्वधः ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तश्चेतनो वाप्यचेतनः ॥
 कामाकामकृतक्रोधोदण्डैर्हन्यादयोपलैः ।
 प्रहता वा मृता वापि तद्वि हेतुर्निपातनैः ॥
 मूर्च्छितः पतितो वापि दण्डेनासिद्धतः स तु ।
 उत्थितस्तु यदा गच्छेत् पञ्च सप्त दशैववा ॥
 यासं वा यदि गृहीयात्तोयं वापि पिवेद्यदि ।
 पूर्वव्याध्युपसृष्टयेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 पिण्डस्ये पादमेकन्तु द्वौ पादौ गर्भसम्भ्रति ।
 पादोनं व्रतमुद्दिष्टं हत्वा गर्भमचेतनम् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्मश्रुणीऽपि च ।
 त्रिपादे तु शिखावर्जं सशिथन्तु निपातने ॥
 पादे वस्त्रयुगञ्चैव द्विपादे कांस्यभाजनम् ।
 पादोने गोहृषं दद्याच्चतुर्थे मोहयं स्मृतम् ॥
 निष्पन्नसर्वगात्रन्तु हृष्यति वा सचेतनम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गसम्पन्ने द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ॥
 पापाणे नैव दण्डेन गातो येनाभिघातिताः ।
 षट्शुभङ्गे चरेत् पाद द्वौ पादौ तिन यातने ॥
 लाङ्गूले क्षुण्णपादन्तु द्वौ पादावास्थिभञ्जने ।
 त्रिपादञ्चैव कर्णे तु चरेत् मर्धं निपातने ॥
 षट्शुभङ्गेऽस्यभङ्गे च कटिभङ्गे तथैष च ।
 यदि जीवति दण्डमासान् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 द्रुणभङ्गे च कर्णव्यः स्नेहाभ्यङ्गसु पाणिना ।
 ययस्र्वापचर्त्तथी यायदृढपलो भदेत् ॥
 यावत्सम्पूर्णं सर्वाङ्गस्रावत्तं पीपयेन्नरः ।

प्रायश्चित्ते ततश्चोर्णे कुर्व्याद्वाह्मणभोजनम् ।

विप्राय दक्षिणां दद्यात् पवित्राणि जपेद्द्विजः ॥

ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु गोघ्नः शुद्धो न शंसयः ।

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

गवां सर्वाश्चरणार्थाय न दुष्ये द्रोधबन्धयोः ।

तद्बधन्तु न तं विद्यात् कामात् कामकृतस्तथा ॥

अद्भुत्मात्रः स्थूलो वा वाङ्मात्रः प्रमाणतः ।

आर्द्रेषु सपलाशश्च दण्ड इत्यभिधीयते ॥

दण्डाद्बृहं यदन्येन प्रच्छेद्वा निपातयेत् ।

प्रायश्चित्तं चरेत् प्रोक्तं द्विगुणं गोघ्नतश्चरेत् ॥

रोधबन्धनधीक्राणि घातनञ्च चतुर्विधम् ।

एकपादसुरेद्रोधे द्विपाद बन्धने चरेत् ॥

चोक्रिपु पादधीनं स्याच्चरेत् मर्ष्यं निपातने ।

गोचारे च गृहे वापि दुर्गेष्वपि समेष्वपि ॥

नृदीप्वपि समुद्रेषु घातेऽप्यथ दरीसुरे ।

दग्धदेगे स्थिताः गावः सान्भनाद्रोधउच्यते ॥

योक्रदामकडोरैश्च घण्टाभरणभूषणैः ।

गृहे वापि वने वापि वडा स्याद्द्विर्घता यदि ॥

तद्देव बन्धनं विद्यात् कामाकामकृतश्च यत् ।

षड्वेगे शकटे पंक्तौ भारे वा धीःशुतो नरैः ॥

गोपतिर्घत्सुमाप्राप्ति योक्तो भवति तद्बधः ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तयेतनो वाप्यचेतनः ॥
 कामाकामकृतक्रोधोदण्डैर्हन्यादथोपलैः ।
 प्रहता वा मृता वापि तद्धि हेतुर्निपातने ॥
 मूर्च्छितः पतितो वापि दण्डेनाभिहतः स तु ।
 उत्थितस्तु यदा गच्छेत् पञ्च सप्त दशैववा ॥
 श्रासं वा यदि गृह्णीयात्त्र्यं वापि पिवेद्दृयदि ।
 पूर्वश्राध्युपसृष्टश्चेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 पिण्डस्ये पादमेकान्तु द्वौ पादौ गर्भसम्भिते ।
 पादोन्व्रतमुद्दिष्टं हवा गर्भमचेतनम् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्लश्रुणोऽपि च ।
 त्रिपादे तु शिखावर्जं सशिष्यन्तु निपातने ॥
 पादे वस्त्रयुगञ्चैव द्विपादे कांस्यभाजनम् ।
 पादोने गोवृषं दद्याच्चतुर्थे भोदय स्मृतम् ॥
 निधन्त्रसर्वगात्रन्तु हृष्यते वा सचेतनम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गसम्पन्ने द्वियुगं गोव्रतं चरेत् ॥
 पापाणे नैव दण्डेन गात्रो येनाभिघातिताः ।
 ष्टङ्गभङ्गे चरेत् पाद द्वौ पादौ तिन यातने ॥
 लाङ्गूले षष्णपादन्तु द्वौ पादावस्थिभञ्जने ।
 त्रिपादश्चैव कर्णे तु चरेत् मर्धं निपातने ॥
 ष्टङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च कटिभङ्गे तथैव च ।
 यदि जीवति पणमासान् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 द्रव्यभङ्गे च कर्त्तव्यः स्नेहाभ्यङ्गसु पाणिना ।
 यवसत्यापहर्त्तव्यो यावद्दण्डलो भवेत् ॥
 यावत्सम्पूर्णसर्व्वङ्गस्तवत्तं पोषयेन्नरः ।

गोरूप ब्राह्मणस्याग्निं नमस्कृत्य विवर्जयेत् ॥
 यद्यसम्पूर्णसर्वाङ्गो हीनदेहो भवेत्तदा ।
 गोघातर्क्षस्य तस्यार्द्धं प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 काष्ठलोड्रकपाशौ शस्त्रैश्वैर्वोद्धतो बलात् ।
 व्यापादयति यो गान्तु तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥
 चरेत् सान्त्वनं काष्ठे प्रजापत्यन्तु लोड्रके ।
 तप्तकृच्छन्तु पायाणे शस्त्रे चैवातिरुष्णकम् ॥
 पञ्च सान्त्वनं गावः प्रजापत्ये तथा त्रयः ।
 तप्तकृच्छ्रे भवन्त्यष्टावतिरुष्णै त्रयोदश ॥
 प्रमर्षणे प्राणभृता दद्यात्तत्प्रतिरूपकम् ।
 तस्यानुरूपं मूल्यं वा दद्यादित्यब्रवीन्मनुः ॥
 अन्यत्राहुर्नलक्ष्मभ्यां वाहने मोहने तथा ।
 साय संयमनार्थन्तु ज दुष्येद्रीधवन्धयोः ॥
 अतिदाहेऽतिवाहे च नासिकाभेदने तथा ।
 नदीधवतसञ्चारे प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 अतिदाहे चरेत्पाददौ पादौ वाहने चरेत् ।
 नासिके पादहीनन्तु चरेत्सर्वं निपातने ॥
 दृष्टनाम्बु विपद्येत श्वडी वापि यन्त्रितः ।
 उक्तं पाराशरेणैव श्लोकपाद यथाविधि ॥
 रोधवन्धनयोक्तश्च भारः प्रहरणस्तथा ।
 दुर्गप्रेरणयोक्तश्च निमित्तानि षडस्य पट् ॥
 यन्मपागमुगुप्ताग्नीं म्रियते यदि गोपशुः ।
 भवने तस्य नागस्य पापं कृष्णार्द्धं मर्हति ॥

न नारिकेलैर्न च श्यावाबालै-
 र्न चापि मौञ्जैर्न च बन्धशृङ्गलैः ।
 एतैस्तु गावो न निबन्धनीया-
 बद्धातु तिष्ठेत् परशु गृहीत्वा ॥
 कुशैः काशैश्च बन्धीयाङ्गोपशु दक्षिणामुखम् ।
 पाशलग्नाग्निदग्धेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यदि तत्र भवेत् काण्डं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ।
 जपित्वा पावनो देवी मुच्यते तत्र किल्बिषात् ॥
 प्रेरयन् कूपवापीषु वृक्षच्छेदैषु पातयन् ।
 गवाशनेषु विक्रीणस्ततः प्राप्नोति गोबधम् ॥
 आराधितस्तु यः कश्चिद्भिन्नकक्षो यदा भवेत् ।
 श्रवणं हृदयं भिन्नं भग्नो वा कूटसङ्कटे ॥
 कूपादुत्क्रमणे चैव भग्नो वा ग्रीवपादयोः ।
 स एव म्रियते तत्र त्रीन् पादास्तु समाचरेत् ॥
 कूपस्थाते तटीबन्धे नदीबन्धे प्रपामु च ।
 पानीयेषु विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 कूपस्थाते तटीस्थाते दीर्घस्थाते तथैव च ।
 अन्येषु धर्मपापेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 वेश्मदारे निवासेषु यो नरः स्नातमिच्छति ।
 स्वकार्यगृहस्थातेषु प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 निशि बन्धनिरुद्धेषु सर्पव्याघ्रहनेषु च ।
 अग्निविद्युद्विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 ग्रामघाते शरीरेण वेश्मबन्धनिपातने ।
 अतिवृष्टिहतानाञ्च प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥

- सग्रामे प्रहतान्नाश्वये दग्धा वैश्वकेषु च ।
 दावाग्निं ग्रामघाते वा प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यन्त्रिता गौश्चिकित्साधिं मूढगुर्भविमीचने ।
 यत्ने कृते विपद्येत प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 व्यापन्नानां बहूनांश्च बन्धने रोधने ऽपिवा ।
 शिपन्मिथ्याप्रचारे च प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 गोवृषाणां विपत्तौ च यावन्तः प्रेक्षका जनाः ।
 न वारयन्ति तां तेषां सर्वेषां पातकं भवेत् ॥
 एको हतौयैर्वज्रभिः समेतै
 र्न ज्ञायते यस्य हतोऽभिधानात् ।
 दिव्येन तेषामुपलभ्य हन्ता
 निवर्त्तनीयो वृषसन्निवृत्तैः ॥
 एका चेद्वज्रभिः कापि दैवाद्यापादिता भवेत् ।
 पादं पादश्च हत्यायाश्चरेयुस्तौ पृथक् पृथक् ॥
 हतेषु रुधिरं दृश्यं व्याधिग्रस्ताः क्षणो भवेत् ।
 नाना भवति दृष्टेषु एवमन्वेषणं भवेत् ॥
 मनुजा चैवमेकेन सर्वगास्त्राणि जानता ।
 प्रायश्चित्तस्तु तेनोक्तं गोषु चान्द्रायणं चरेत् ॥
 केमानां रक्षणार्थाय द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ।
 द्विगुणं व्रतं सादिष्टे दक्षिणा द्विगुणा भवेत् ॥
 राजा वा राजपुत्रो वा माह्वणोया वज्रश्रुतः ।
 अक्षत्या यमनं तस्य प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 यस्य न द्विगुणं दानं केमश्च परिरक्षितः ।
 ततपापं तस्य तिष्ठेत वक्ता च नरकं व्रजेत् ॥

यत्किञ्चित् क्रियते पाप सर्वकेशेषु तिष्ठति ।
 सर्वान् केशान् समुहृत्य च्छेदयेदङ्गुलिद्वयम् ॥
 एवं नारीकुमारीणां शिरसो मुखेन स्मृतम् ।
 न स्त्रिया, केशवपन न दूरे शयनाग्नयम् ॥
 न च गोष्ठे वसेद्रात्रौ च दिवा गा अतुव्रजेत् ।
 नदीषु सङ्गमे चैव अरण्येषु विशेषतः ॥
 न स्त्रीणामग्निं वासो व्रतमेव समाचरेत् ।
 द्विसन्धे स्नानमित्युक्तं सुराणामञ्जनं तथा ॥
 बन्धुमध्ये व्रतं तासां कृष्णचान्द्रायणदिकम् ।
 गृहेषु नियतं तिष्ठेच्छुचिर्नियममाचरेत् ॥
 इह यो गोवधं कृत्वा प्रच्छादयितुमिच्छति ।
 स याति नरकं घोरं कालसूत्रमसशयम् ॥
 विमुक्तो नरकात्तस्मान्मर्त्यलोके प्रजायते ।
 क्लीबो दुःखी च कुष्ठी च सप्त जन्मानि वै नरः ॥
 तस्मात् प्रकाशयेत् पापं स्वधर्मं सततं चरेत् ।
 स्त्रीबालभृत्यगोविप्रेष्वतिकोपं विवर्जयेत् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

चातुर्वर्ण्यस्य सर्वत्र हीयं प्रीतिस्तु मिष्कृतिः ।
 अगम्यागमने चैव शुद्धौ चान्द्रायणचरेत् ॥
 एकैकं ह्यासयेत् पिण्डं लणो शुक्ले च वर्धयेत् ।
 अमावास्या न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो दिधिः ॥

कुक्कुटाण्डप्रमाणानु ग्रासञ्च परिकल्पयेत् ।
 अन्यथा भावदुष्टस्य न धर्मो नैव शुद्ध्यति ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 गोद्वय वस्त्रयुग्मञ्च दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥
 चाण्डालीञ्च श्रपाकीञ्च स्त्र्यभिगच्छति यो द्विजः ।
 त्रिग्राह्यं सुपवासी स्याद्विप्राणामनुशासनात् ॥
 सगिर्षं वपनं कुर्यात् प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 ब्रह्मकृच्च ततः कृत्वा कुर्याद्ब्राह्मणतर्पणम् ॥
 गायत्रीञ्च जपेन्नित्यं दद्याद्गोमिथुनद्वयम् ।
 त्रिप्राय दक्षिणा दद्याच्छुद्धिमाप्नोत्यमंगयम् ॥
 क्षत्रियश्चापि वैश्यो वा चाण्डाली गच्छतो यदि ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दद्याद्गोमिथुनन्तथा ॥
 श्रपाकीमथ चाण्डाली शूद्रो वै यदि गच्छति ।
 प्राजापत्यश्चरेत् कृच्छ्रं दद्याद्गोमिथुनन्तथा ॥
 मातर यदि गच्छेत भगिनी पुत्रिकान्तथा ।
 एतासु मोहितो गत्वा त्रीन् कृष्णान् समाचरेत् ॥
 चान्द्रायणत्रयं कुर्याच्छिष्टत्रयं चैव शुद्ध्यति ।
 मातृस्वस्रगमे चैव आत्मभेदनिदर्शनम् ॥
 अज्ञानात्तानु यो गच्छेत् कुर्याच्चान्द्रायणद्वयम् ।
 दशगोमिथुर्नन्द्याच्छुद्धिं पारागरोऽप्सवीत् ॥
 पितृदारान् ममारुह्य मातुराप्ताश्च भ्रातृणाम् ।
 गुरुपत्नीं श्रुपाञ्चैव भ्रातृभार्यां तथैवच ॥
 मातुलानी मगोताञ्च प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 गात्रय दक्षिणा दत्त्वा शूद्रां नात्र मंगयः ॥

पशुवेश्यादिगमने महिष्युष्ट्रीकपीस्रथा ।
 परीञ्च शूकरी गत्वा प्राजापत्य समाचरेत् ॥
 गोगामी च तिरात्रेण नामैक ब्राह्मणे ददत् ।
 महिष्युष्ट्रीपरीगामी त्वहोरात्रेण शुद्धति ॥
 डामरे समरे वापि दुर्भिन्ने वा जनक्षये ।
 वन्दिग्राहे भयार्ते वा सदा स्वस्तीं निरीक्षयेत् ॥
 चाण्डालै सह सम्पर्कं या नारी कुरुते तत ।
 विमान् दश वरान् गत्वा स्वक दीपं श्रकाशयेत् ॥
 धाकरणसम्मिते कूपे गोमयोटककर्दमे ।
 तत्र स्थित्वा निराहारा त्वेकरात्रेण निष्कृमेत् ॥
 सशिख वपन कृत्वा भुञ्जीयाद्दूयावकौदनम् ।
 तिरात्रमुपवासित्वा त्वेकरात्रं जले वसेत् ॥
 शङ्खपुष्पीलतामूल पत्रञ्च कुसुम फलम् ।
 सुवर्णं पञ्चगव्यञ्च काथयित्वा पिवेज्जलम् ॥
 एकभक्तं चरेत् पश्चाद्दूयावत् पुष्पघती भवेत् ।
 व्रतं चरति तद्दूयावत्तावत् सवसन्ते वधि ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 गोद्वय दक्षिणा दद्याच्छुद्धि पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य नागीणा कृच्छ्रचान्द्रायणं व्रतम् ।
 यथा भूमिस्रथा नारी तस्मात्ता नतु दूपयेत् ॥
 वन्दिग्राहेण या भुक्त्वा दत्त्वा वञ्छां बलाद्भयात् ।
 कृत्वा मान्तपन कृच्छ्रं शुद्धेत् पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 सकृद्भुक्त्वा तु या नारी नेच्छन्ती पापकर्मभिः ।
 प्राजापत्येन शुद्धेत चतुप्रस्त्रवणेन तु ॥

पतत्यर्द्धशरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत् ।
 पतितार्द्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥
 गायत्रीं जपमानसु कृच्छ्रं सान्तापनं चरेत् ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिं कुशोदकम् ।
 एकरात्युपवासश्च कृच्छ्रं सान्तापनं स्मृतम् ॥
 जारेण जनयेद्गर्भं गते त्यक्ते मृते पतौ ॥
 तां त्यजेदपरे रीद्रे पतिता पापकारिणीम् ॥
 ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसां समन्वितम् ।
 सा तु नष्टा विनिर्दिष्टा न तस्या गमनं पुनः ॥
 कामान्मोहाद्यदा गच्छेत्त्यक्त्वा बभूवुः सुतान् पतिम् ।
 सा तु नष्टा परे लोके मानुषेषु विशेपतः ॥
 दशमे तु दिने प्राप्ते प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 दद्याद् न त्यजेन्नारी त्यजेन्नष्टश्रुता तथा ॥
 भर्ता चैव चरेत् कृच्छ्रं कृच्छ्राहं चैव चान्धवाः ।
 तेषां भुक्त्वा च पीत्वा च अहोरात्रेण शुद्धानि ॥
 ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसां विवर्जितां ।
 गत्वा पुंसां शतं याति त्यजेषु स्नान्तु गोत्रिणः ॥
 पुंसो यदि गृहं गच्छेत्तद्गृहं गृहं भवेत् ।
 पितृमातृगृहं यच्च जारस्यैव तु तद्गृहम् ॥
 उल्लिख्य तद्गृहं पश्चात् पद्मगव्येन शुद्धानि ।
 त्यजेन्नाण्डमयपांदाणि वस्त्रं काष्ठञ्च गोधयेत् ॥
 मग्नारान् शोधयेत् सर्पान् गोकेगैश्च फलोद्भयान् ।
 ताभ्यां पद्मगव्येन कास्यानि दग्म मन्त्रभिः ॥
 प्रायश्चित्तं चरेद्विप्रो ब्राह्मणै रूपादितम् ।

गोद्वयं दक्षिणां दद्यात् प्राजापत्य समाचरेत् ।
 इतरेषा महीरात्रं पञ्चगव्येन शोधनम् ।
 सपुत्रः स च भृत्यश्च कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥
 आकाशं वायुरग्निश्च मेध्यं भूमिगतं जलम् ।
 न दुष्यन्तीह दर्भाश्च यज्ञेषु च समास्ताया ॥
 उपजामैर्व्रतैः पुण्यैः खानसन्ध्यार्चनादिभिः ।
 जपैर्होमैस्ताया दानैः शुद्ध्यन्ते ब्राह्मणाः सदा ॥
 इति पारागरे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

अन्धरेतोगोमास चाण्डालान्मथापिवा ।
 यदि भुक्तन्तु विप्रेण शच्छ्रं चान्द्रायणञ्चरेत् ॥
 तथैव क्षत्रियो वैश्यः साद्वर्तन्तु समाचरेत् ।
 शूद्रोऽप्येवं यदा भुङ्क्ते प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्रह्मर्क्षं पिवेद्भिजः ।
 एकद्वित्रिचतर्गाश्च दद्याद्दिप्रादनुक्रमात् ॥
 शूद्रान्नं सूतज्ञस्यान्नं संभोज्यस्यान्नमेव च ।
 शङ्कितं प्रतिपिद्वान् पूर्वोच्छिष्टं तथैव च ॥
 यदि भुक्तन्तु विप्रेण अज्ञानादापदापि वा ।
 चात्वा म्साचरेत् कच्छं ब्रह्मर्क्षं च पावनम् ॥
 व्यालैर्नकुलमर्जारै रन्नमुच्छिष्टितं यदा ।
 तिलदर्भोदकैः प्रोक्ष्य शुद्ध्यते नात्र संशयः ॥
 शूद्रोऽप्यभोज्यं भुङ्क्त्वान्नं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।

चतुर्यो वापि वैश्वस्य प्राजापत्येन शुद्ध्यति ॥
 एकपक्ष्यपृविष्टाना विप्राणा सहभोजने ।
 यद्येकोऽपि त्यजेत् पात्रं, शेषमन्नं न भोजयेत् ॥
 मोहाद्वा लीभतस्तत्र पंक्तावुच्छिष्टभोजने ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्विप्रं कृच्छ्रं सान्तपनन्तथा ॥
 पीयूषश्चेतलसुनवन्ताकफलगुञ्जनम् ॥
 पलाण्डं वृक्षनिर्व्यास देवस्य कवकानि च ।
 उट्टीक्षीरं भविक्षीरं मज्जानाङ्गुञ्जति द्विज ॥
 त्रिरात्रसुपवासी स्यात् पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
 मण्डूकं भक्षयित्वा च मूपिकामासमेवच ॥
 ज्ञात्वा विप्रं स्वहोरात्रं यावत्कान्तेन शुद्ध्यति ।
 चतुर्योवापि वैश्वोवा श्रियावन्तौ शुचिवचौ ।
 तद्गुह्येषु द्विजैर्भोज्यं हव्यकव्येषु नित्यम् ॥
 घृतं तैलं तथा क्षीरं गुडं तैलेन पाचितम् ।
 गत्वा नदीतटे विप्रो भुञ्जीयाच्छूद्रभोजनम् ॥
 अज्ञानाङ्गुञ्जते विप्रा सूतके सूतकेऽपिवा ।
 प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णैर्वर्णैर्विनिर्दिशेत् ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रेण शुद्धः स्याच्छूद्रसूतके ।
 वैश्वे पञ्चसहस्रेण त्रिसहस्रेण चतुर्य ॥
 ब्राह्मणस्य शिवा भुङ्क्ते प्राणागमेन शुद्ध्यति ।
 अथवा वामदेव्येन साम्ना चैकेन शुद्ध्यति ॥
 शुष्कान्त्रं गोरसं स्नेहं शूद्रवेश्मन आगतम् ।
 पक्षु विप्रगुह्येषु पूतं भोज्यं तन्मनुरद्वीत् ।
 आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रगुह्येषु यदि ।

मनस्तापिन शूद्रेत द्रुपदां वा शत जपेत् ॥
दासनापितगोपाल कुनमित्राद्धूसीरिणः ।
एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यथात्मानं निवेदयेत् ॥
शूद्रकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
संस्कृतस्तु भवेद्दास्यो ह्यसंस्कृतैस्तु नापितः ॥
क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां संसुत्पन्नस्तं यः सुतः ।
स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्यावित्रैर्न संशयः ॥
वैश्यकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
आर्द्धिकश्च स तु ज्ञेयो भोज्यो विप्रैर्न संशयः ॥
भाण्डस्थिन मभोज्येषु जलं दधि घृतं पयः ।
अक्रामतस्तु यो भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाप्युपसर्पति ।
ब्रह्मकुर्वोपवासेन यद्यावर्यस्यं निष्कृतिः ॥
शूद्राणां नोपवासः स्याच्छूद्रो दानेन शुद्धति ।
ब्रह्मकुर्वमहोरात्रं श्वपाकप्रपि शोधयेत् ॥
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशीदकम् ।
निर्दिष्टं पञ्चगव्यन्तु पवित्रं पापनाशनम् ॥
गोमूत्रं कृष्णवर्णायाः खेताया गोमयं हरेत् ।
पयश्च ताम्रवर्णाया रक्ताया दधि क्षीच्यते ॥
कपिलाया घृतं ग्राह्यं सर्वं कापिलमेव वा ।
गोमूत्रस्य पलं दद्याद्दक्षस्त्रिपलमुच्यते ॥
द्याज्यस्यैकपलं दद्याद्दृष्टार्द्धन्तु गोमयम् ।
क्षीरं सप्तपलं दद्यात् पलमेकं कुशीदकम् ॥
गायत्र्यागृह्य गोमूत्रं गन्धहारिति गोमयम् ।

आष्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्नेति वै दधि ॥
 तेजोऽसि शुक्रमित्याज्य देवस्य त्वा कुशोदकम् ॥
 पञ्चगव्यं च पूतं स्थापयेद्ग्निसन्निधौ ॥
 आपोहिष्ठेति चालोद्य मानस्तोकेति मन्त्रयेत् ।
 सप्तावरास्तु ये दर्भा अच्छिन्नायाः शुक्रत्विषः ॥
 एभिरुद्धृत्य होतव्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ।
 इरावती इद विष्णुर्मानस्तोके च शंभती ॥
 एतैरुद्धृत्य होतव्यं ऊतशेष स्वयं पिवेत् ।
 चालोद्य प्रणवेनैव निर्माय्य प्रणवेन तु ।
 उद्धृत्य प्रणवेनैव पिवेच्च प्रणवेन तु ॥
 यत्त्वगस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् ।
 ब्रह्मकूर्चो दहेत् सर्वं यथैवाग्निरिवेन्दनम् ॥
 पिषतः पतितं तोयं भाजने सुषनिःसृतम् ।
 अपेयं तद्विजानीयाद्भक्ता चान्द्रायण चरेत् ॥
 कूपे च पतितं दृष्ट्वा शश्टगालौ च सर्कटम् ।
 अस्थि चर्मादि पतितं पीत्वा मेध्या अपो द्विजः ॥
 नारन्तु कूपे काकञ्च विड्वरादखरोद्भकम् ।
 गावयं सीमतीकक्ष मायूरं व्याड् गकं तथा ॥
 वैशाघमाक्षं सैहं वा कुणपं यदि मज्जति ।
 तडागस्याथ दुष्टस्य पीतं म्यादुदकं यदि ॥
 प्रायश्चित्तं भवेत् पुंसः क्रमेणैतेन सर्वशः ।
 विषः शुद्धोत्तिरात्रेण क्षत्रियसु दिनद्वयात् ॥
 एकाहेन तु वैश्वसु शूद्रे नक्तनेन शुद्ध्यति ॥
 दरपाकानिह सप्त दरपाकरतस्य च ।

अपचस्य च भुक्तान् द्विजयान्द्रायणश्चरेत् ॥
 अपचस्य च यद्दाने द्रातुद्यास्य कुतः फलम् ।
 दाता प्रतिग्रहीता च द्वौ तौ निरयगामिनौ ॥
 गृहीत्वाग्निं समारीष्य पञ्च यज्ञान् वृत्तयेत् ।
 परपाकनिवृत्तौऽसौ मुनिभिः परिकीर्तितः ॥
 पञ्चयज्ञं स्वयं कृत्वा परान्नेनोपजीवति ।
 सततं प्रातरुत्थाय परपाकरतो हि सः ॥
 गृहस्थधर्मो यो विप्रो ददाति परिवर्जितः ।
 ऋषिभिर्घर्मितत्त्वज्ञैरपचः परिकीर्तितः ॥
 युगे युगे च ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ।
 तेषां निन्दा न कर्तव्या युगरूपा हि ब्राह्मणाः ॥
 इह्वारं ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वह्वारञ्च गरीयसः ।
 स्नात्वा तिष्ठन्वह्निं शेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ॥
 ताडयित्वा तृणेनापि कण्ठे वा बध्यवाससा ।
 विवादेनापि निर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥
 अथगूर्थं त्वह्वारात् त्विरात् चित्तिपातने ।
 अतिकृच्छ्रं रुधिरे कृच्छ्रमन्तरशोषिणि ॥
 नवाहमतिकृच्छ्रं स्यात् पाणिपूरान्भोजनम् ।
 त्विरात्मुपवासः स्यादतिकृच्छ्रः स उच्यते ॥
 सप्तवर्षमेव पापानां सङ्घरे ममुपस्थिते ।
 शतसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधन परम् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

दु स्वर्गं यदि पश्येत्तु श्वान्ते वा चुरकर्मणि ।
 मैथने प्रेक्षधुमे च स्नानमेव विधीयते ॥
 अज्ञानात् प्राग् विष्णुत्र सुरा वा पिवने यदि ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥
 अजिनं मेघलां दगडो भैक्षचर्या व्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीना पुन संस्कारकर्मणि ॥
 स्त्रीशूद्रस्य तु शुद्धयं प्राजापत्यं विधीयते ।
 पञ्चगव्यं तत कृत्वा स्नात्वा पीत्वा विशुद्धति ॥
 जलाग्निघतने चैव प्रव्रज्यानाशकेषु च ।
 प्रत्यवसितसेतेषा कथं शुद्धिर्विधीयते ॥
 प्राजापत्यद्वयेनापि तीर्थ्याभिगमनेन च ।
 'वृषैकादशदानेन वर्णाः शुद्धान्ति ते त्रय' ॥
 ब्राह्मणस्य प्रवक्ष्यामि वनं गत्वा चतुष्पथम् ।
 रुग्ण्य वपनं कृत्वा प्राजापत्यत्रयञ्चरेत् ।
 गोहय दक्षिणा दद्याच्छुद्धिः स्वायम्भुतोऽब्रवीत् ।
 मुच्यते तेन पानेन ब्राह्मणत्वञ्च गच्छति ॥
 स्नानानि पञ्च पुण्यानि कीर्त्तितानि मनीषिभिः ।
 आग्नेय वारुण ब्राह्म वायुश्च दिव्यमेव च ॥
 आग्नेय भस्मना स्नानमवगाह्य तु वारुणम् ।
 आपोहिष्ठेति च ब्राह्म वायव्यं रजसा स्मृतम् ॥
 यत्तु सातवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते ।
 तत्र स्नाने तु गङ्गाया स्नातो भवति मानवः ॥

स्नानार्थं विप्रमायान्त देवाः पितृगणैः सह ।

वायुभूताश्चि गच्छन्ति तृपात्ताः संलिलार्थिनः ॥

निराशोस्ते निवर्त्तन्ते दस्तनिष्पीडने कृतम् ।

तस्मान्न पीडयेदस्त्रं मकृत्वा पितृतर्पणम् ॥

विधुनोति हि यः केशीन् स्नानतः प्रस्त्रवतीद्विजः ।

आचामेद्वा जलस्योऽपि स वाह्यः पितृदैवतैः ॥

शिरः प्रावृत्य कं बद्ध्वा सुक्तकच्छशिखोऽपि वा ।

विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥

जले स्थलस्थो नाचामेज्जलस्यथ वह्निःस्थले ।

उभे स्पृष्ट्वा समाचान्त उभयत्र शुचिर्भवेत् ॥

स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथोपसर्षणे ।

आचान्तः पुनराचामेद्वासोविपरिर्धाय च ॥

क्षुते निष्ठीविते चैव दन्तोच्छिष्टे तथावृते ।

यतितानाश्च सम्भार्ये दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सोमः सूर्योऽनिलस्तथा ।

ते सर्वे ह्यपि तिष्ठन्ति कर्णे विप्रस्य दक्षिणे ॥

टिवाकरकरैः पूतं दिवास्नानं प्रशस्यते ।

अप्रशस्तं निशि स्नानं राहोरन्यत्र दर्शनात् ॥

मरुतो वसवो रुद्रा आदित्याद्यादिदेवताः ।

सर्वे सीमे विकीयन्ते तस्मात् स्नानन्तु तदुग्रहे ॥

पत्नयज्ञे विवाहे च संक्रातौ यज्ञेषु च ।

शर्व्यां दानमतेषु नान्यत्रेति विनिययः ॥

पुत्रजन्मनि यज्ञे च तथा चात्ययवार्मिणा ।

राहोश्च दर्शने दानं प्रयत्नं नान्यदा निगि ॥

मंजानिशा तु विज्ञेया मध्यस्थप्रहरद्वयम् ।

० प्रदोषपश्चिमौ यामौ दिनवत् स्नानमाचरेत् ॥

चैत्रवर्चाश्चितिस्यश्च चण्डालः सोमविक्रयी ।

एतासु ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा सवासं जलमविशेत् ॥

अस्थिसञ्चयनात् पूर्वं रुदित्वा स्नानमाचरेत् ।

अन्तर्दशाहे विप्रस्य पूर्वमाचमन भवेत् ॥

सर्वं गङ्गासमं तीर्थं राहुयस्ते दिवाकरे ।

सोमग्रहे तथैवोक्त स्नानदानादिकर्मसु ॥

कुम्भपूतन्तु यत्स्नानं कुशेनोपस्पृशेद्द्विजः ।

कुशेनोद्धृततीर्थं यत् सोमपानसमं स्मृतम् ॥

अग्निकार्यात् परिभ्रष्टाः सन्धोपासनवर्जिताः ।

वेदञ्चैवानधीयानाः सर्वे ते हृषला स्मृताः ॥

तस्माद्दृष्टपलभीतेर्न ब्राह्मणेन विशेषतः ।

• अध्येतव्योऽप्येकदेशो यदि सर्वं न शक्यते ॥

शूद्रान्तरमपुष्टस्याप्यधीयानस्य नित्यशः ।

जपतो जुहुतो वापि गतिरुक्ता न विद्यते ॥

शूद्रान् शूद्रसम्पर्कः शूद्रेण तु सहासनम् ।

• शूद्राञ्जानागमयापि च्चलन्तमपि पातयेत् ।

स्वनसूतकपुष्टाद्गोद्विजं शूद्रान्भोजने ।

अहं तां गं विजानामि का का योनिं गमिष्यति ॥

गृध्रो द्वादशं जन्मानि दश जन्मानि शूकरं ।

श्वयोनौ सप्तजन्म स्यादित्येव मनुरब्रवीत् ॥

दाक्षिणार्थं तु यो विप्रः शूद्रस्य जुहुयाद्द्विजः ।

ब्राह्मणस्य भवेच्छूद्रः शूद्रस्य ब्राह्मणो भवेत् ॥

मौनव्रतं समाश्रित्य आसीनो न वदेद्द्विजः ।
 भुञ्जानो हि वदेद्दृयस्तु तदन्नं परिवर्जयेत् ॥
 अर्द्धं भुक्ते तु यो विप्रस्तस्मिन् पात्रे जलं पिबेत् ।
 हतं देवैश्च पितृंश्च आत्मानश्चोपधासयेत् ॥
 भाजनेषु च तिष्ठत्पुंस्तस्मिन् कुर्वन्ति ये द्विजाः ।
 न देवा स्मृप्तिमायान्ति निराशाः पितरस्तथा ॥
 गृहस्यस्तु यदा युक्ती धर्ममिधानुचिन्तयेत् ।
 पोष्यधर्मार्थमिह्यर्थं न्यायवर्ती सुबुद्धिमान् ॥
 न्यायोपार्जितवित्तेन कर्त्तव्यं ज्ञानरक्षणम् ।
 अन्यायेन तु यो जीवेत् सर्वकर्मवहिष्कृतः ॥
 अग्निचित् कपिला सत्री राजा भिक्षुर्महीदधिः ।
 दृष्टमात्रं पुनन्येते तस्मात् पश्येत् न त्रिगणः ॥
 अरणिं कृष्णमार्जारचन्दनं सुमणिं हतम् ।
 तिलान् कृष्णाजिनं क्षामं गृहे चैताति रक्षयेत् ॥
 गवां गतं सैकदृषं यत्र तिष्ठत्ययन्वितम् ।
 तत्क्षेत्रं दगशुणितं गोचरं परिकीर्तितम् ॥
 ब्रह्महत्यादिभिर्मर्त्योर्मानवाक्कायकर्मजैः ।
 एतद्गोचर्मदानेन सुष्यति सर्वकिल्बिषैः ॥
 कुटुम्बिने दरिद्राय शोत्रियाय विगोपतः ।
 यद्दानं दीयते तस्मै तदायुर्दृष्टिक्वाम्फलम् ॥
 आपोऽग्न्यादिनादर्वाक् स्नानमेव रजस्वला ।
 अत ऊर्ध्वं तिरात्रं म्याद्गुणना मुनिरब्रवीत् ॥
 युगं युगद्वयञ्चैव त्रियुगञ्च चतुर्युगम् ।

चाण्डालसूतिकोदकापतितानामध क्रमात् ॥
 तत सन्निधिमात्रेण सचैलं स्नानमाचरेत् ।
 स्नात्यखलोकयेत् सूर्यमज्ञानात् स्पृशत यदि ॥
 वापीकूपतडागिषु ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 तांयं पिबति वक्त्रेण श्वयोनौ जायते ध्रुवम् ॥
 यस्तु क्रुद्धः पुमान् भार्या प्रतिज्ञायाप्यगम्यताम् ।
 पुनरिच्छति तां हन्तुं विप्रमध्ये तु आवयेत् ॥
 आन्तः क्रुद्धस्तमोभ्रान्त्या क्षुत्पिपासामयार्हितः ।
 दानं पश्यमकृत्वा च प्रायश्चित्तं दिनत्रयम् ॥
 उपसृशेत्त्रिपवण महानद्युपसङ्गमे ।
 चीर्णान्ते चैव गा दद्याद्ब्राह्मणान् भोजयेद्दश ॥
 दुराचारस्य विप्रस्य निषिद्धाचरणस्य च ।
 अन्न भुक्त्वा द्विजः कुर्त्याद्दिनमेकमभोजनम् ॥
 सदाचारस्य विप्रस्य तथा वेदान्तवाटिनः ।
 भुक्त्वात्रं सुच्यते पापादहोरात्रन्तु वै नरः ॥
 ऊर्ध्वोच्छिष्टमधोच्छिष्टमन्तरीचमृतौ तथा ।
 कृच्छ्रवयं प्रकुर्वीत आशुचमरणे तथा ॥
 कृच्छ्रदेव्ययुतञ्चैव प्राणायामगतवयम् ।
 पुण्यतीर्थे नार्द्रशिरः स्नान द्वादशसख्यया ।
 द्वियोजनं तीर्थयात्रा कृच्छ्रमेव प्रकल्पितम् ॥
 गृहस्यः कामतः कुर्व्याद्रेतसः सेचनं भुवि ।
 सहस्रं तु जपेद्देव्याः प्राणायामैस्त्रिभिः सह ॥
 चातुर्वेद्योपपन्नस्तु विधिदृढवर्द्धघातके ।

समुद्रसेतुगमनप्रायश्चित्त विनिर्दिशेत् ॥
 सेतुबन्धपथे भिक्षा चातुर्वर्ण्यात् समाचरेत् ।
 वर्जयित्वा विकर्मस्याऋतरोपानद्विवर्जितः ॥
 अह दुष्कृतकर्मा वै महापातककारकः ।
 गृहद्वारेषु तिष्ठामि भिक्षार्थी ब्रह्मघातकः ॥
 गोकुलेषु वसेच्चैव ग्रामेषु नगरेषु च ।
 तथा वनेषु तीर्थेषु नदीप्रस्रवणेषु च ॥
 एतेषु ख्यापयन्नेन पुण्यं गत्वा तु सागरम् ।
 दशयोजनविस्तीर्णं गतयोजनमायतम् ॥
 रामचन्द्रसमादिष्टं नलसञ्चयसञ्चितम् ।
 सेतुं दृष्ट्वा समुद्रस्य ब्रह्महत्या व्यपादति ॥
 यजेत वाग्धमेधेन राजा तु पृथिवीपति ॥
 पुनः प्रत्यागतो वेश्म वामार्थं मुपसर्पति ।
 सपुत्रः सञ्च भृत्यैश्च कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥
 गाश्चैकशतं दद्याच्चातुर्वर्ण्येषु दक्षिणाम् ।
 ब्राह्मणानां प्रसादेन ब्रह्मघातु विमुच्यते ॥
 सवनस्यां स्वयं कृत्वा ब्रह्महत्यायतं चरेत् ॥
 मद्यपश्च द्विज कुर्यान्वदी गत्वा समुद्रगाम् ॥
 चान्द्रायणे ततशीर्षे कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 अनहुतमहिता गाश्च दद्याद्विभेषु दक्षिणाम् ॥
 अपहृत्य सुवर्णं तु ब्राह्मणस्य ततः स्वयम् ।
 गच्छेन्मुपनमादाय राजाभ्यासं यथाय तु ॥
 ततः शुक्तिमुवाप्रेति राज्ञासौ मुक्तएव च ।

कामकारकतं यत् स्यान्नान्यथा बधमर्हति ॥
 आसनाच्छ्रयनादूयानात् सम्भापात् सहभोजनात् ।
 संक्रामर्ति हि पापानि तैलविन्दुरिवाग्भसि ॥
 चान्द्रायण धाधिकञ्च तुलापुरुष एवच ॥
 गवाञ्चैवानुगमन सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 एतत् पाराशरं शास्त्रं ज्ञाकानां शतपञ्चकम् ।
 द्विनवत्या समायुक्तं धर्मशास्त्रस्य संग्रहः ॥
 यथाध्ययनकर्माणि धर्मशास्त्रमिदं तथा ।
 अध्येतव्यं प्रयत्नेन नियतं स्वर्गगामिना ॥
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेय पाराशरसंहिता ॥

अथ बृहत्पाराशरसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

व्यक्तव्यक्ताय देवाय वैधसेनान्ततजसे ।
 नमस्कृत्वा प्रवक्षामि धर्मान् पाराशरोदितान् ॥
 अथातो हिमशैलांग्रे देवदासवनाश्रमे ।
 व्यासमेकाग्रमासीन् ऋषयः प्रष्टुमागताः ॥
 मानुषाणां हितं धर्मं वत्तमेनि कलो युगे ।
 दर्शानामाश्रमाणाञ्च किञ्चित्साधारणं वद ॥
 युगे युगेषु ये प्रोक्ता धर्मा भन्वादिभिर्मुने ।
 वाक्यं तेनैव ते कर्तुं वर्णैराश्रमवासिभिः ॥
 स पृष्टो मुनिभिर्व्यासी मुनिभिः परिवेष्टितः ।
 प्रष्टुं जगाम पितरं धर्मान् पाराशरं तत ॥
 सर्वेषां माश्रमाणाञ्च वरे वदरिकाश्रमे ।
 स विवेशाश्रमे तस्मिन् तनुं योगीव वेधसः ॥
 नानापुष्पलताकीर्णं फलपुष्पैरलङ्कितं ।
 नदी प्रस्रवणानेकैः पुण्यतीर्थोपशोभिते ॥
 शृगपक्षिभिराकीर्णं देवतायतनावृते ।
 यच्च गन्धर्व सिद्धैश्च ब्रह्मगीतमराकुले ॥

तस्मिन्नपिसभामध्ये शक्तिपुत्र, पराशर ।

सुखासीनो महातेजा मुनिमुख्यगणावृतः ॥

कृताञ्जलपुटो भूत्वा व्यासस्तु मुनिभिः सुहृ ।

प्रदक्षिणाभिर्वदेषु मुनिभिः प्रतिपूजितः ॥

ततः सन्तुष्टमनसु पराशरमहामुनि ।

व्यासस्य स्वागतं ब्रूयात् आसीनो मुनिपुङ्गवः ॥

वशस्य स्वागतं तेन आसीनाना समन्तत ।

कुशल कुशलेत्युक्त्वा व्यास पृच्छ्य ततः परमः ॥

यदि जानासि मा भक्तं स्नेहोवा यदि वत्सलः ।

धर्मं कथय मे तातः । अनुग्राहो ह्यहं यदि ॥ १

श्रुतास्तु मानवा धर्मा गागीया गौतमास्तथा ।

वाशिष्ठा काश्यपाश्चैव तथा गोपालकस्य च ॥

आत्रेयाः ऋषयः सप्तर्षी दाक्षायद्रिरसस्तथा ।

शातातपाश्च हारीतयाज्ञदल्काकृतास्तथा ॥

आपस्तम्बकृता धर्माः सशङ्खलिखितास्तथा ।

कात्यायनकृताश्चैव प्रचेतसकृतास्तथा ॥

श्रुतिरात्मोद्भवा तातः । श्रुत्यर्था मानवा स्मृताः ।

मन्वर्थं सर्वधर्माणां कृतादि त्रियुगेषु च ॥

धमन्तु त्रियुगाचारः स शक्यन्तु कलो युगे ।

वर्णानामाश्रमाणाश्च किञ्चित्साधारणवदः ॥

व्यासवाक्यावसंनितु मुनिमुख्य पराशरः ।

सुखासीनो महातेजा इदं वचनं ब्रवीत् ॥

क्रिदन्ते नैव वेदाश्च नैदाति प्रभवन्ति तः ।

तथा सधर्मं स्मरति कल्पे कल्पात्तरान्तरे ।
 अन्ये कृतयुगे धर्मा स्त्रेतायां हापरे परे ॥
 अन्ये कलियुगे नृणां युगह्न सानुरूपतः ।
 तपः पर कृतयुगे वेतायां ज्ञानमुच्यते ॥
 हापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेक कलौ युगे ।
 कृते तु मानवा धर्मा स्त्रेताया गौतमस्य च ॥
 हापरे शङ्खलिखिताः कलौ पाराशराः स्मृताः ।
 त्वजेद्वेशं कृतयुगे वेतायां ग्राममुत्सृजेत् ॥
 हापरे कुलमेकान्तु कर्त्तारश्च कलौ युगे ।
 कृते सम्भाष्य पतितै स्त्रेतायां स्वर्गनेत्रं च ॥
 हापरे भक्तयोन्नस्य कनौ पतति कर्मणा ।
 अभिगम्य कृते दानं वेतामाह्वय दीयते ॥
 हापरे याच्यनामन्तु सेवया दीयते कलौ ।
 अभिगम्योत्तमन्दानम् द्याहृतस्यैव मध्यमम् ॥
 अधमं याच्यमानं स्यात् सेवादानञ्च निष्फलम् ।
 कृते त्वस्यगताः प्राणा स्त्रेताया मास मेव च ॥
 हापरे रुधिरं यावत्कलौ त्वन्वाद्यमेव च ।
 कृते ताक्षणिकः शाप स्त्रेताया दशभिर्दिनैः ॥
 मासेन हापरे ज्ञेयः कलौ सम्बत्सरेण तु ।
 युगे युगेषु ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ॥
 ते द्विजा नावमन्तव्या युगरूपा द्विजोत्तमाः ।
 धर्मश्च मत्यमायुश्च तुर्यायेन कलौ युगे ॥
 अदनात्तदनदस्य तुच्छमासुरकार्यत ।
 धर्मश्च लोकदुग्धार्थं पापण्डाथं तपस्विनः ॥

विविधा वाग्वद्वनाथं कलौ सत्यानुसारिणी ।
 अल्पचीरुष्टता गावो ह्यल्पसस्या च सेदिनी ॥
 स्त्रीजगद्य स्त्रिय सर्वा रत्यथं कृतमैयुना ।-
 पुरुषश्च जिता स्त्रीभी राजानो दस्युभिर्जिता ॥
 जितो धर्मश्च पापेभ अर्चतेन तथा चतम् ।
 शूद्राश्च ब्राह्मणाचारा शूद्राचारा स्तथा द्विजाः ॥
 अन्यान्तुयायिनश्चाद्या वर्णासादुपजीविन नृणां
 कृतन्तु ब्राह्मणथग त्रेता तु चत्रिय युगम् ॥
 वैश्वन्तु द्वापरयुग कलि, शूद्रयुगं स्मृतम् ।
 चातुर्वर्णिकनारीणा तथा हरीयजन्मनी ॥
 यतिद्विजाभ्युपाख्याद धर्मद्वि मंजती वलौ ॥
 शने नयालने दत्ते फलाप्ति पुरुषस्य सा ॥
 दत्तेषु दशभिर्नृणां फलाप्ति स्यात् कलौ युगे ।
 युगस्वरूपमाख्यातमन्य निगदत श्रुणु ॥
 वर्णानामाश्रमाणाश्च सर्वेषा धर्मसाधनम् ।
 मृग, कृष्णथरेद्यत् स्वभावेन महीतले ॥
 वसेत्तत्र द्विजातिषु शूद्रो यत्र तु तत्र तु ।
 हिमपर्वतविन्ध्याद्रौ विनाशेन प्रयागयोः ॥
 मध्येतु पावनोद्देशो ऋच्छदेशस्तत्र परम् ।
 देशेष्वन्येषु या नद्यो धन्या सागरगा, शुभा ॥
 तीर्थानि यानि पुण्यानि मुनिभि सेवितानि च ।
 वसेयु सादुपान्तेऽपि समिच्छन्वा द्विजातयः ॥
 मुनिभि सेवितत्वाम्ब पुण्यदेगः प्रतीर्तित ।

अगस्यागामिता यत्र त देशं परिवर्जयेत् ।
 एवं देशः समाख्यातो यज्ञीयस्तु द्विजन्मनाम् ॥
 एव मेवानुवर्त्तेरन्देशं धर्मानुकाङ्क्षिणः ।
 वसन्वा यत्र तत्रापि स्वाचारं न निर्वर्जयेत् ॥
 पट्कर्माणि च कुर्वीरन् दूति धर्मस्य निश्चयः ।
 परागरः स्वयम्नाह शास्त्रं पुत्रस्य वत्सलः ॥
 अथातः सम्भवच्छामि द्विजकर्मादिक द्विजाः । ।
 यत्कर्म वर्णा धर्माश्च प्रशसा गो वृषस्य च ॥
 अटोह्यवाह्यौ यौ तत्र क्षीरं क्षीरप्रयोक्तिणा ।
 अमावास्यानिपिहानि ततश्च पशुपालनम् ॥
 अन्नतीयप्रशसा च वाह्या वाह्या वसुन्धरा ।
 अथार्थकृपतोऽपाप तदप्यस्यापि शोधनम् ॥
 वङ्गं सिता मद्यश्चापि विवाहः कन्यका वराः ।
 स्त्रीषु धर्मो मद्यः पञ्च द्विजातिस्वर्गसाधनात् ॥
 विधिः प्राणीऽग्निहोत्रस्य आधानादिकसंस्कृतिः ।
 व्रतचर्या द तदर्माः प्रशसा पुत्रजन्मनः ॥
 कृत्स्नो गृहस्यधर्मश्च भद्राभक्ष तथैव च ।
 निपिह वस्तुकथन पात्रशुद्धि स्तथा पुनः ॥
 द्रव्याणाञ्च तथाशुद्धिरुपाकर्माणि कर्म च ।
 अन्ध्याया स्तथा आह विप्रा । कालहविर्युतम् ॥
 बलिर्नारायणीयश्च सूतकाशी च नैव च ।
 परिपत्प्रायश्चित्तानि तद्भ्रताति यथा द्विजा ॥
 विधिवत्सर्वदानानि तेषाञ्चैव फलानि च ।
 भूमिदानप्रशसा च विशेषी विप्रकालयोः ॥

इष्टापूर्त्तौ तथा विद्वन् । पृथक्त्वयोः फलानि च ।

प्रतिग्रहविधिं स्तद्व्यथा तस्य प्रतिग्रहः ॥ -

विन्मयकादिशान्तीनां विधयश्च द्विजोत्तमाः । ।

वानप्रस्थस्य धर्मोऽपि तथा धर्मो यतेरपि ॥

चतुराश्रमभेदोऽपि वसुनिन्दा तथैव च ।

योगोऽर्चिर्धूमयोर्मागौ कालं रुद्रान्त मेव च ॥

दृष्टश्च तत्पर ध्येय सर्वमेतत्पराशरः । -

प्रोक्तवान् व्यासमुख्यानां शेषं मुनिविभाषितम् ॥

नियुक्तः सुवतः शेषं विप्राणां ख्यापनाय च ।

पराशरो व्यासवचो निशम्य

यदाह शास्त्रं चतुराश्रमार्थम् ।

युगानि रूपञ्च समस्तवर्णा

हिताय ध्येयस्य सुवतस्तत् ॥

शक्तिस्त्वनो रनुज्ञातः सुतपाः सुवतस्विदम् ।

चतुर्वर्णाश्रमोष्वाच्च हितं शास्त्रं मया ब्रवीत् ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे व्यासप्रश्ने शास्त्रसंग्र-
होद्देशकथन नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ -

द्वितीयोऽध्यायः ।

पराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।

चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मरुस्यापनाय च ॥

चतुर्णामपि वर्णानां माचारो धर्मपालनम् ।

आचारभ्रष्टदेहानां भवेदमपराङ्मुखः ॥

षट्कर्मभिः रतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।
 ऊतशेषन्तु भुञ्जानो ब्राह्मणो नावंसीदति ॥
 कर्माणि कानीह कथञ्चितानि
 कार्याणि वर्णेश्च किमाद्यकानि ।
 तेषा मनेहाकरणे विधिश्च
 सर्वं प्रसादात्प्रतनुष्व मर्ह्यम् ॥
 कमषट्क प्रवक्ष्यामि यत् कुर्वन्ति द्विजातर्यः ।
 गृहस्या अपि मुच्यन्ते ससारे बन्धहेतुभिः ॥
 यथोद्देशक्रमं शास्त्रं यच्छ्रुतं श्रुतिहर्षरुत् ।
 तदुक्तं कर्म तत् पुसां षट्काम् पापनाशनम् ॥
 सन्ध्या स्नान जपश्चैव देवतानाञ्च पूजनम् ।
 वैश्वदेव तथातिथ्यं षट्कर्माणि दिने दिने ॥
 सन्ध्यामथ प्रवक्ष्यामि देवताकालनामभिः ।
 वर्णार्थिच्छन्दसा युक्तं यद्विधानं यथार्चनम् ॥
 यावन्मन्त्रा यथोपास्ति रूपस्पर्शनमेवं च ।
 आवाहनं विसर्गश्च यावन्मानं क्रमेणतु ॥
 दिवसस्य च रात्रेश्च सन्ध्यः सन्ध्येति कीर्तिता ॥
 सोपास्या सद्विजैर्यत्नात् स्यान्नैर्विश्वसुपासितम् ।
 मध्याह्नेऽपि च सन्धिः स्यात् पूर्वस्याह्नः परस्परम् ॥
 पूर्वाह्णे ह्यपराह्णसु जये चेति श्रुतिक्रमात् ।
 पूर्वसन्ध्या तु गायत्री ब्राह्मणो हसवाहना ॥
 रक्तपद्मारुणा देवी रक्तपद्मासनस्यता ।
 रक्ताभरणभासाद्वा रक्तमाल्याम्बरा तथा ॥
 अक्षमालाध्रुवा धारा चारुहस्ताऽमरार्चिता ।

प्रागादित्योदयाद्विद्वान् सुहृत्तै वैधवे सति ॥
 उत्थायोपासयेत्सन्ध्या यावत्स्यादर्कदर्शनम् ।
 विश्वमातः । सुराभ्यर्चे ! पुण्ये ! गायत्रि ! वैधसि ! ॥
 आवाहयाम्युपास्यथं एह्येनोऽस्मि पुनीचि माम् ।
 सन्ध्या माध्याह्निका श्वेता सावित्री रुद्रदेवता ॥
 हृषेन्द्रवाहना देवी बालत्रिशिषधारिणी ।
 श्वेताम्बरधरा श्वेता नानाभरणभूषिता ॥
 श्वेतस्वंगचमालापि कृतानुरक्तगङ्गरा ।
 जलाधारा धरा धात्री धरेन्द्राद्भवाम्भवा ॥
 स्वभाविभातभूराद्या सुरीघनुतपादृहया ।
 मातर्भयानि ! विश्वेशि ! विश्वविश्वजनार्चिते ! ॥
 शुभे ! वरे ! वरेण्या चि आह्वता चि पुनीचि माम् ॥
 सन्ध्या सायन्तनी कृष्णा विष्णुदेवा सरस्वती ।
 स्वर्गगा कृष्णवस्त्रा तु शङ्खचक्रगदाधरा ॥
 कृष्णभ्रूभूषणैर्युक्ता सर्वज्ञानमया वरा ।
 सर्ववाग्देवता सर्वा ब्रह्मादिषचसि स्थिता ॥
 वीणाक्षमालिका चारुहस्ता च्छिता वरानना ।
 चतुर्दशजनाभ्यर्था कल्याणी शुभकप्रदा ॥
 मातर्वाग्देवते । देवि । वरेण्ये ! च वरप्रदे ! ।
 सर्वमरुद्गणान्त्ये ! आह्वते ! चि पुनाचि माम् ॥
 ब्रह्मेगार्कचरीयान्तु मद्रमोऽशुभयोर्भयेत् ।
 माध्याह्निकायां गन्ध्यायां सर्वदेवममागतः ॥
 पूजाभिजाद्विष्णो येन येथ त्रिदशजनार्दिनः ।
 आश्याश्रभागधेया दे देषान्निष्ठगभागिनः ॥

अन्यान्युच्चावचानीह स्थावराणि चराणि च ।
 भाव्याङ्गिणामुपेक्षन्ते तेषामाप्यादिकम् हि सा ॥
 यस्तस्या नार्चयेद्देवान् तर्पयेत् पितृ स्वथां ।
 भूतान्युच्चावचानीह सोऽन्वतामिच्छुः पृच्छति ॥
 ईशान्याभिमुखो भूत्वा द्विजः पूर्वमुग्रोऽपि वा ।
 सन्ध्यामुपासयेद्यद्वत्तथावत्तन्निबोधत ॥
 आमणोर्वन्धनादस्तौ पादौ चाज्जानुत शुचिः ।
 प्रक्षाल्य ह्याचमेद्विद्वान्नन्तर्जानुकरो द्विज ॥
 निर्मलात् फेनपूताभि र्भनो ज्ञाभिः प्रयत्नवान् ।
 आचमेद्ब्रह्मनीर्येण पुनराचमनाच्छुचि ॥
 वक्त्रनिर्माज्जनं कृत्वा हिस्तेनैवाधराण्यथा ।
 अद्विद्य सस्मृशेत् स्वानि सर्वाण्यपि विशुद्धयेत् ॥
 अद्भुष्टेन प्रदेशिन्या सव्यपाणिस्यवारिणा ।
 प्राण सस्मृश्य नेत्रे च तेन नासिकया श्रुती ॥
 नाभिश्च तत्कनिष्ठाभ्या वक्षः करतलेन च ।
 शिरः सर्वाभिरशौ च अद्भुत्यग्रैश्च सस्मृशेत् ॥
 अनस्य प्राणसंरोध कृत्वा चोपस्मृशेत्पुनः ।
 अत्रोपस्पर्शने मन्त्रं प्रातः केचित्पठन्ति हि ॥
 सूर्यश्च मेति मध्याह्नं पुनस्वापो विपर्ययम् ।
 मन्त्राभिमन्त्रित कृत्वा कुशपूतञ्च बज्जलम् ॥
 आचम्य विधिवद् धीमान् सन्धीपासन माचरेत् ॥
 सोङ्कारा चैव गायत्री जप्त्वा व्याहृतिपूर्वकम् ।
 आपोहिष्ठादि जल्पन्ति च्छन्दीदेवर्षिपूर्वकम् ॥
 छन्दीभिर्विनियोगैश्च मन्त्रब्राह्मणमयुतम् ।

बृहत्पराशरसंहितायाम् ।

एतंहीन न कुर्वीत कुर्यात् ह्येतत्तदाभुरम् ॥
 मृत्युभीतैः पुरां देवैरात्मनश्चादनाय च ।
 च्छन्दासि संस्मृतानीह च्छादितास्तैरतोऽमरा ॥
 च्छादनाच्छन्दे उद्दिष्टं वाससी कृतिरव वा ।
 च्छन्तोभिरावृत सर्वं विद्या सर्वत्र नान्यतः ॥
 यस्मिन्नन्ते तु ये देवा स्तेन मन्त्रेण चिद्भितम् ।
 मन्त्रं यद्देवतं विद्यात् सवितुस्तत्र देवता ॥
 येन यदृषिणा दृष्ट सिद्धि प्राप्ता तु येन वै ।
 मन्त्रेण तस्य सप्रोक्तो मुनेर्भावस्तदात्मकः ॥
 यत्र कर्मणि चारब्धे जपहोमार्चनादिके ।
 क्रियते येन मन्त्रेण विनियोगस्तु स स्मृत ॥
 अस्य मन्त्रस्य चाधोऽयमयं मन्त्रोऽनुवर्त्तते ।
 तत्तस्य ब्रह्मणा ज्ञेयं मन्त्रस्येति श्रुतिक्रमः ॥
 एतद्धि पञ्चकं ज्ञात्वा क्रियते कर्म यदुद्दिष्टैः ।
 तदनन्तफलं तेषां भवेद्देदनिदर्शनात् ॥
 अकामेनापि यन्न्यूनं कुर्यात् कर्म द्विजोऽपि यः ।
 तेनासौ ज्ञान्यते कर्त्ताऽस्यती गन्ताधमृच्छति ॥
 कुर्वन्नही द्विज कर्म जपहोमादि कञ्चन ।
 नासौ तस्य फलस्मिन्देत कर्ममात्रं हि तस्य तत ॥
 आपद्यते स्यान्नु गतं स्वयं वापि प्रलीयते ।
 या तयामानि च्छन्दासि भवत्यफलदान्यपि ॥
 मिन्यद्दीपं च्छपिच्छन्दो गायत्रीस्तु तिसृषु ।
 आपो हि देवत प्राञ्ज रापोऽष्टाद्विषु द्विजाः ॥
 गोभिर्नो राजपुत्रेषु द्रुपटायानृपिर्भवेत् ।

अनुष्टुभ भवेच्छन्द आपश्चैव तु दैवतम् ॥
 सौत्रामपावभृतके विनियोगस्य कल्पितः ॥
 उदुत्यष्टपिः प्रस्कण्वो गांयत्रं सूर्यदेवता ॥
 चित्रमित्यत्र कुत्ससु शर्वरी सूर्यदेवता ॥
 प्रणवो भूर्भुवः स्वस्य गंध्यत्यापि चक्षा त्रयम् ॥
 अथमर्पणसूक्तस्य चर्षिरेवाधकर्मणा ।
 च्छन्दोऽत्रानुष्टुभं प्राञ्ज रापश्चैव तु दैवतम् ॥
 द्रुपदावमर्पण सूक्त मार्जने व्याहरेदिति ।
 स्मृतिभिः परिशिष्टैश्च विशेषसोयसेचने ॥
 उक्त्वाज्योर्धं विभागेन कर्तव्यः सोऽपि स द्विजैः ।
 आपोहिष्ठेति त्रिच्छच अष्टाक्षरपद नञ्च ॥
 पादान्ते प्रक्षिपेद्वापि पादमध्येन च क्षिपेत् ।
 भूमौ मूर्ध्नि तथाकाशे मुहूर्त्वाकाशे तथा भुवि ॥
 एव वारि द्विजः मिश्रन् तर्पयेत् सर्वदेवताः ।
 उदुत्यष्टित्वं देवाना मुणस्थाने नियोजयेत् ॥
 चसः शुचिः सदित्यादि केचिदिच्छन्ति सूरयः ।
 अथ्याकृतमिदं ह्यासीत् सदेवासुरमानुषम् ॥
 सङ्घे पायासृजद् ब्रह्मा सप्तमा व्याहृती, पुरा ।
 भूर्भुवः स्वर्महर्जनस्तपः सत्यं तथैव च ॥
 आद्यासिखो महाप्रोक्ताः सर्वत्रैव नियोजनात् ।
 अग्निर्वायुस्तथा सूर्यो हृहस्पत्याप एव च ॥
 इन्द्रश्च विश्वदेवाश्च देवताः ममुदाहृताः ।
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च वृहती पङ्क्तिरेव च ॥
 त्रिष्टुप् च जगतीचैव च्छदास्येतान्यनुकमात् ।

दृष्टपरायणसंज्ञितायाम् ।

भरद्वाजः कल्पपथं गौतमेऽतिस्तथैव च ॥
विश्वामित्रो जमदग्निर्वशिष्ठश्च ऋषिः क्रमात् ।
एताभिः सकल व्याप्त भेताभ्यो नास्ति चापरम् ॥
सप्ते वै स्वर्गलोका वै सत्त्वादूर्ध्वं न विद्यते ।
तस्मान्लोकान्तरा मुक्ति रव्याचीना पदेक्षया ॥
प्राणसययनेष्वेता श्रम्यस्या पूर्वकादिभिः ।
ॐ मां प्रीत्योतिरित्येतच्छिर पथात्प्रयुज्यते ॥
प्रत्योद्धारममायक्तो रुन्तोऽय तैत्तिरीयके ।
अत्रोद्धारवदार्पादि विदु ब्रह्मविदो जनाः ॥
प्रणवाद्यन्त गायत्री प्र णायामेष्वय विधिः ।
गायत्र्यादिकचित्रान्तै र्मन्त्रैश्च प्रागुदीरितैः ॥
उपासीर ंद्भजासायवन्तीदेति भास्कर ।
गवा बालपयित्त्रेण यस्तु सन्ध्यामुपासते ॥
मर्षतीर्थभिषेक तु लभते नात्र मशयः ।
गोयान्तरासारञ्च यद्गुण कनकमेव च ॥
दर्भतान्त्रितिल यापि एतैस्तृणैर्काद्विजाः ।
म मन्तर्ष्य पितृन्तेवानात्मानं त्रिदिव नयेत् ॥
वि श्वकोशेषु विख्याता मन्त्रेण नाम राजमा ।

विरुष्यासो निवर्तन्ते मन्देहानाम्मदर्शनात् ॥
 रवेरप्यश्वो ह्यस्मात् यातायाता ह्यमन्तितः ।
 अगम वयरीराणा स्वामिनैव लयङ्गताः ॥
 हेपाशब्दमकुर्वाणाः शफस्फुरणवर्जिताः ।
 सन्धाङ्गा निर्जयाज्जाताः सूर्यस्यन्दनवाजिनः ॥
 ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तप्रोधनाः ।
 यत्सन्धान्ते उपासीत प्रक्षिपन्ति जलं रुद्धत् ॥
 ॐङ्कारव्रह्मसंयुक्तं गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् ।
 दक्षोरंस्तेन ते दैत्या वज्जिभूतेन वारिणा ॥
 सदस्त्राशुरथे तिष्ठन् योऽधीयानश्च तु च्युती ।
 याज्ञवल्क्यः समीक्षेत ऋषीशानुक्तवास्तवः ॥
 मत्वे त्वनुदिवदित्ये सन्धोपास्तिशरो भवेत् ।
 उदिते सति या सन्ध्या बालक्रीडोपमा च सा ॥
 सन्ध्या येन न विज्ञाता ज्ञात्वा नैव ह्युपासिता ।
 स जीवन्नेव शूद्रश्च ह्याशु गच्छति सान्धवः ॥
 मान्त्र पार्थिवमाग्नेयं वायव्य दिव्यमेव च ।
 वारुण मानसश्चेति सप्तैवानु क्रमेण तु ॥
 शन्न आपस्तु वै मान्त्रं ऋदान्ध्वन्तु पार्थिवम् ।
 भस्मना स्नानमाग्नेय गोरेणूनानिलं स्मृतम् ॥
 आतपे सति या वृष्टि दिव्यस्नानं तदुच्यते ।
 बर्हिर्नद्यादिके स्नानं वारुण प्रोच्यते युवैः ॥
 यन्ध्यान मनसा विष्णोर्मनस तत्प्रकीर्तितम् ।
 असासर्थेन कायस्य कालगृह्णाद्यपेदाक्षया ॥
 तुल्यं फलानि सर्वाणि स्फुरत्याह परायरः ।

हृत्पराशरसंहितासाम् ।

स्नानाना मानसस्थान मन्वाद्यै परमं स्मृतम् ॥
 कृतेन येन मुच्यते गृहस्या अपितु द्विजा ।
 नित्यादीना त्रयाणा तु स्नानानामोषस परम ॥
 सद्य पापहर प्राङ्, प्राजापत्यव्रताधिकम् ।
 उपस्युपसि यत्स्नानं क्रिधतेऽ बुद्धिनेऽरवो ॥
 प्र जापत्येन तत्तुल्य महापातकनाशनम् ।
 प्रातरुत्थाय यो विप्र प्रात स्नायी रुदा भवेत् ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पर ब्रह्माधिगच्छति ।
 अस्ररतो नाचरेत्कर्म जपहोमादि किञ्चन ॥
 विद्यन्ते च सुहृद्भानि द्रविणानि चरन्ति च ।
 अङ्गानि समता यान्ति उत्तमान्यधमै रुह ।
 अत्यन्तमलिन कायो न वच्छिद्रसमन्वत ।
 स्ववते च दिवारात्रौ प्रात स्नानेन शुद्ध्यति ॥
 उप स्नानं प्रथंसन्ति सर्वे च पितरोऽमरा ।
 दृष्टादृष्टकर पुण्य शसन्ति पितरोऽपि हि ॥
 प्रात स्नायी हि यो विप्र सोऽर्ह स्यात्सर्वकर्मसु ।
 नतृप्त कर्म नत्किञ्चित्तत्सर्व स्याद्यथायवत ॥
 अर्बहान स्नानकालेन य कुर्याद्दन्तधावनम् ।
 पापीयान् रौरवं याति पितृशापहतो ध्रुवम् ॥
 यञ्च श्मश्रुपु केशेषु यद्वा देहे च लोमसु ।
 हस्ताभ्याश्च न वस्त्रेण जर्णं विद्वान् हि मार्जयेत् ॥
 मार्जिते पितर सर्वे मर्वा अपिच देवता ।
 तथा सर्वे मनुष्याश्च त्यजेरन नियत द्विजम् ॥
 स्नान मश्नन्ति तं सर्वे तीर्थं पितृ-वौषट् ।

ततो नद्याद्यमो गच्छन्निराशा स्तेःशपन्ति हि ॥
 येतु स्नानाद्यिन स्तीर्थं सङ्घ्नन्ति जलाश्रया ।
 तद्देह सुपतिष्ठन्ति ब्रह्मैः पितृदिश्वोकस ॥
 अतो न चिन्तयेत्तीर्थं व्रजेदेवतु चिन्तितम् ।
 देवस्नानदीस्त्रोत सरःसुं स्नान माचरेत् ॥
 स्नानं नद्यादि बन्धेषु सङ्घ्नः कार्यं सदस्वपु ।
 क्षात्रेमन्तोय कूपस्थं तीर्थं तत्र तु कृत्विमम् ॥
 न तीर्थं स्न्याकुले स्नायान्न सज्जनसमाश्रिते ।
 दर्भहीनोऽन्यचिन्तसु न नग्नो न शिरो विना ॥
 कदाचिद्विदुषा मिथ्या न स्नातव्यं पराङ्मना ।
 अशुभः क्रुद्धुः शुकृताशेन स्नानकर्त्तापि लिप्यते ॥
 पञ्च वा सप्त वा पिण्डान् स्नायादुद्धृत्य तत्र तु ।
 दद्यात्स्नानादिकानीह विशेषेण विवर्जयेत् ॥
 दद्यात्क्षेत्रे दक्षस्नान दद्यात्क्षेत्रे जप्यमवेदिवम् ।
 दद्यात्क्षेत्रे दानं दद्यात्क्षेत्रे भुक्तमसात्रिकम् ॥
 मासे नभसि न स्नायात्कदाचिन्नस्नानासु च ।
 रजस्वला भवन्त्येता वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥
 नापो मूत्रपुरीषाभ्या नाग्निर्दहति वर्जया ।
 न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो देहकर्मणा ॥
 न स्नायात्क्षेत्रेभिर्वास्त्रासु स्वयं न क्षीभेच्च ताः ।
 न निर्गतासु तीर्थाञ्च यतन्तीष्व्वाहतासु च ॥
 रविसक्रान्तिवारेषु ग्रहणेषु शशिक्षये ।
 व्रतेषु चैव षष्ठीषु न स्नायादुष्णवारिणा ॥
 न स्नायाच्छूद्रहस्तेन नैकहस्तेन वा तथा ।

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

- चतुर्भिः स्नाया दाहताभिर्हिजातिभिः ॥
 स्वभावाभिरनुष्णाभिः नृहसाभिस्तथा द्विजः ।
 नवाभिर्निर्देशः चाभिरसस्पृष्टाभिरन्वयैः ॥
 य स्नानमात्रेन्नित्यं तं प्रशंसन्ति देवताः ।
 तस्माद्भुङ्क्षुः स्नानं सदा कार्यं द्विजातिभिः ॥
 उत्साहाप्यायनस्नानं प्रशान्तिशक्तिवृद्धिदम् ।
 कीर्तयन्ति वपुः पुष्टिं सौभाग्यायुः प्रवर्धनम् ॥
 स्वर्गश्च दयामिमुक्तं गुणैः स्नानं प्रशस्यते ।
 सूयं दि दिनवारोक्तं तैलाभ्यञ्जनपूर्वकम् ॥
 हृत्तापकीर्षिमरणं सुतस्यानातिमृत्यवः ।
 आयुश्चाकार्कादिवारेषु तैलाभ्यञ्जे फलं क्रमात् ॥
 जलावगाहनं नित्यं स्नानं सर्वेषु वर्णेषु ।
 शक्तेरहरहः कार्यं तस्याथ विधिरुच्यते ॥
 गोशकन्मृत्कुशाद्यैव पुष्पाणि पत्रिका तथा ।
 स्नानार्थी प्रयतोन्नित्यं स्नानकाले सदाहरेत् ॥
 स्वमनोऽभिमतं तीर्थं गत्वा प्रक्षाल्य पादयोः ।
 हस्तौ चाचम्य विधिवच्छिष्यावन्धैः कचेतसा ॥
 मृदस्त्रुभिश्च गात्राणि क्रमात्प्रक्षालयेद्यथा ।
 पादौ जङ्घे कटीश्चैव त्रिमात्राणं जलैः स्वभिः ॥
 प्रक्षाल्य हस्तं वाचम्यं नमस्कृत्य च तज्जलम् ।
 गुह्योपगुह्यम् इत्येतद्यन्त्रसा प्रयताञ्जलिः ॥
 उरु देहेतिमन्त्रे च कुर्यादापो भिमन्तिराः ।
 विधिज्ञा कवयः केचिन्मन्त्रात्पार्थवेदिनः ॥
 यत्र स्थानेषु यत्तीर्थं नदी पुण्यवरा तथा ।

ता ध्यायेन्मनसा नित्यम न्यतीर्थं न चिन्तयेत् ॥
 गङ्गादिपुण्यतीर्थानि कृत्विमादिपुं सस्मरेत् ।
 ता ध्यायेन्मनसा वापि अन्वतीर्थं न चिन्तयेत् ।
 महाव्याहृतिभिः पद्याद्याचामित्प्रयतोऽपि सन् ।
 उदुत्तम इति स्नानं मन्त्रेण प्राङ्मुखो विभेत् ॥
 येऽग्नेयो दिवि चेत्ये तत्कुर्यात्शालम्भन न्ततः ।
 सूयं पश्यन् जल मुक्त्वा स्मुत्तीये ततः स्थलम् ॥
 आचम्याय हरे न्मत्स्नान्तथा काय समालभेत् ।
 अश्वक्रान्ते रथक्रान्त इत्याद्यपि पठन्ति हि ॥
 संज्ञिका हरणे चैव इति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ।
 समानभेत्त्रिभिर्मन्त्रै रित् विष्णादिभिर्द्विजः ॥
 गिरश्चासा वस्व ऊर पादौ जङ्घ क्रमेण तु ।
 भास्कराभिमुखो मज्जी दापो ह्यस्नानिति त्रिभिः ॥
 उदूधृत्य सर्वगात्राणि निमज्ज्याथ पुनः पुनः ।
 उत्तीर्थ्याचम्य गात्राणि गोमयेनाथ लेपयेत् ॥
 मानसीक्त इति ह्युक्त्वा प्राग्बद्धक्रमेण तु ।
 इमं मे वरुण । त्वन्न सत्यं नय उदुत्तमम् ॥
 अथ त्वत्प्रभृथेत्येतैरात्मान मभिषेचरेत् ।
 निमज्ज्याचम्य चात्मानं दर्भैर्मन्त्रैश्च पावयेत् ॥
 हविष्मतीरिमा आप इदमाप स्रथैव च ।
 देवीराम इति हाभ्यासापो देवीरितीत्यृचा ॥
 रुष्मृत्य द्रुपदां देवीं शन्नो देवीरपा रमम् ।
 प्रत्यङ्ग मन्त्रनवकमापो देवी पुनस्तुं मान् ॥
 चिन्तित मां पुनात्वेतन्मन्त्रेणापि च पावयेत् ।

वृहत्परागरसंहितायाम् ।

हिरण्यवर्णा इति च पावमाना तथापरे ॥
 तरत्सम्भृन्दि धावन्ति पवित्रान्यानि शक्तिः ।
 स्नानफर्मात्मकैर्मन्त्रै रन्यैऽप्यम्बु दैवतैः ॥
 द्वाध्यात्मानं निमज्ज्याय आचान्तस्वन्यदाचरेत् ।
 कायं कायभृद्देवानां तृष्णां चैवोदकस्य च ॥
 प्राकृत्ये सति चैवायं विधिरन्यो विपर्यये ।
 सोङ्काराद्यैव गायत्री महाव्याहृतिभि र्च ॥
 विसर्गे वैश्रुधावर्णा स्नानाद्दिद्वानपि द्विजः ।
 च्छन्दोमन्य परैर्युक्त स्वशाखाक्षरसंयुतम् ॥
 आरत्यं प्रणवं स्नायाच्छतमर्धशतं दशम् ।
 त्रिचद्रूप परम ज्योतिर्निरालम्बमनामयम् ॥
 अथ्यक्त मव्ययं शान्तं स्नायाद्वापि हरिं स्मरेत् ।
 गायत्री वारिसन्नातः प्रणवै निर्मलाकृतः ॥
 विष्णुस्मरणा संशुद्धि रूयच्च सर्वेषु कर्मसु ।
 योऽधीने वेदवेदार्थं सुस्नातः सर्ववारिषु ॥
 शुद्धे दशुचिन्, स्वान्तस्तच्छुद्धसु शुचिर्यत ।
 मन्त्रैश्च मनसा स्नानं नो गोमयमृदम्बुभिः ॥
 तैश्चेद्गोरुमत्स्याश्च स्नानस्य फलमाप्नुयुः ।
 भाव पूत पवित्र स्यान्मन्त्रपूत स्तथा नरः ॥
 उभयेन पवित्रसु नित्यस्नायी शुचिर्नरः ।
 विधिदृष्ट तु यत्कर्म करोतु विधिना नरः ॥
 न किञ्चित् फलमाप्नोति कुशमात्र हि तस्य तत् ।
 एतद्यन्ते जले मत्स्या विपद्यन्ते तु तत्र च ॥
 तिष्ठन्तोऽपि च ते स्नाने फल नैवाप्नुयुर्हताः ।

विधिहीनं भवेद्दुष्टं कृतमत्रइयापि च ।
 तद्धरन्त्यसुरास्तस्य मूढत्वादकृतात्मनः ।
 अर्थाविधिसमायुक्तं कर्म यत्क्रियते नृभिः ॥
 शुचिभिर्ह्यैकचित्तैस्तु तदनन्त्याय कल्पते ।
 उदात्तं मनुदात्तञ्च विसृर्गान्तं तथैवच ॥
 द्रुतञ्च स्वरितोदात्तं स्वरं विन्द्यात्तथा द्रुतम्
 स्वरान्तं व्यञ्जनान्तञ्च विसृर्गान्तं तथैवच ॥
 मानुस्वारं श्रुत्वाञ्च ज्ञातमन्यपरंच यत् ।
 ह्रस्वं शतकतुर्हन्ति वज्रेण शतपर्वणाम् ॥
 यथा तथा प्रवक्तारं मन्त्रहीनं स्वरदिभिः ।
 स्वरतो वर्णतः सम्यक् सन्ध्याध्यानजर्पादिषु ॥
 सर्वे मन्त्राः प्रयोक्तव्याः हीनाः स्वरफला नृणाम् ।
 नाभेरधस्तादङ्गानि क्षालयित्वा मृदन्ममा ॥
 उपविष्टः सित्तवस्त्रे मन्त्रैः प्रोक्ष्य शुचिर्भवेत् ।
 चतुरश्रचतुरस्वङ्गुलौ हौ हौ च जङ्घयोस्तथा ॥
 हौ हौ च जानुनोर्न्यस्य ऊर्ध्वोः पञ्च च पञ्च च ।
 हावप्येवं तथा गुह्ये दश द्वादश वक्षसोः ॥
 हौ हौ गले च बाह्वोश्च हौ हे च सुमुखेष्वपि ।
 हौ हौ च चक्षुषोः श्रुत्योः मग्नोद्गाराच्च मूर्ध्नि ॥
 न्यस्तप्रणवसर्वाङ्गः स्नातः स्यात्सर्ववारिषु ।
 अकारः मूर्ध्नि विन्ध्यस्य उकारं नेत्रमध्यतः ॥
 मकारं कण्ठदेशे तु ब्रह्मी भवति वै द्विजः ।
 अनङ्गाक्लिष्टधौते तु विद्वान्च रक्तगससी ॥
 परिधाय मृदन्मुग्धां करौ पादौ च मार्जयेत्

वृहत्परागरसंहितायाम् ।

तद्वाससोरसम्पत्तौ शोणक्षौमाविकानि च ॥
 कुन्तपं योगपट्टस्वा द्विवासास्तु यथा भवेत् ।
 न जीर्णं नीलकाश्या माञ्जिष्ठेन च वामसा ॥
 मूत्राद्युपगतिर्नैव शुचिः स्यान्नेकवाससा ।
 एकं वासो यथा प्राप्तं प्ररिधाय मनः शुचिः ॥
 अन्ये कृत्वोत्तरामद्रम् आचम्य प्राङ्मुखः स्थितः ।
 प्रत्योङ्कारसमायुक्ताः प्रणवाद्युतकास्तथा ॥
 महाव्याहृतयः सप्त देवतापर्वादि संयुतम् ।
 प्रणवाद्यन्त गायत्र्या तस्याः शिरस्तथैव च ॥
 त्विरावर्त्तनमेतस्याः प्राणायामो विधीयते ।
 शक्त्या सुसंयम कृत्वा तथाचम्य विधानतः ॥
 उपास्य विधिवत्सन्ध्यासुपस्थाय च भास्तरम् ।
 गायत्रीं शक्तिं जप्त्वा तर्पयेद्देवताः पितॄन् ॥
 श्वन्वारब्धेन तोयेन पाणिना दक्षिणेन तु ।
 तृप्यता मितिं वक्तव्यं नाम्ना तु प्रणवादिना ॥
 ब्रह्मेशकेशवान् पूर्वं प्रजापतिं मथाश्रुतिम् ।
 छन्दो यज्ञानृषीन् सिद्धान्नाचार्यान् स्नानपायिनः ॥
 गन्धर्वयत्सरत्नं च मासान्दिननिशानि च ।
 देवान्देवानुर्गाथापि नागान् नागफुलानि च ॥
 सरित् सागरान् क्षीरान् पर्वतान् कुलपर्वतान् ।
 किच्चरान् पंचरान्येषान्मनुष्यान्वय तर्पयेत् ॥
 मनकय मनन्तय तृतीयय मनातनः ।
 आनुभिः कृष्णसैव योऽटः पद्मशक्तिमया ॥

सुपर्णोश्च पिशाचाश्च भूतान्यथ पशून्सथा ॥
 वनस्पतींश्चोपधीश्च भूतग्राम चतुर्विधम् ।
 बह्नादयो मया हृता आगत्य ददतु त्वंपुः ॥
 अदृष्टं मा प्रकुर्वतुं प्रसीदन्तु ममोपरि ॥ -
 ततः पूर्वाग्रदर्भेषु साग्रेषु सकुशेषु च ॥
 प्रादेशिकेषु शुद्धेषु ब्रह्मादिभ्योऽस्वुनिक्षिपेत् ।
 अन्वारभ्यापसद्येन पाणिना दक्षिणेन तु ॥ -
 दक्षिणं जानु भूलग्नो देवेभ्यः संचयेज्जलम् ।
 देवेभ्यश्च नमः स्वाहा पितृभ्यश्च नमः स्वधा ॥
 मन्यन्ते कथयः केचिदित्येव तर्पणक्रमः ।
 तपमाणेषु कर्मत्वं निजत्वञ्च क्रियापदम् ॥
 तर्पयामि पितृन्देवानित्यङ्गरपरे पुनः ।
 सिद्धमानेन तोयेन मन्यन्ते मुनयोऽपरे ॥
 देवास्तप्यन्तु पितरः त्वयन्त्रिति निदर्शनम् ।
 उदीरतामङ्गिरसश्च यन्तुनोर्जमित्यभि ॥
 पितृभ्यश्च स्वधायिभ्यो ये चेह नियतास्तथा ।
 अग्निष्वान्तापहृताश्च तथा दर्हिषदोऽपि च ॥
 येन पूर्वेषु पितरः सोमपाना सुदीरयेत् ।
 आवाह्य च पितृनेतैरथ सव्योपवीतिना ॥
 दक्षिणाभिसुप्तो द्वाभ्याङ्गराभ्या मन्बुधेचयेत् ।
 भूलग्नं मव्यं जानुश्च दक्षिणाग्रकुशेषु च ॥
 रूक्मरोपतिलैस्ताम्रदर्भमन्त्रै क्षिपेत्प्रथमम् ।
 विना रौप्यसुवर्णाभ्यास्विना ताम्रतिलैरपि ॥

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

विना दमैश्च मन्त्रैश्च पितृणाम्नीपतिष्ठति ॥ १
 दमैर्लौहितदमैश्च काशवीर्यवल्बजै ॥ २
 शुक्रधान्यदणैर्वीपि दंसकार्यं अयेदुहिज ।
 न तर्पयेत्पतन्तीभिर्विद्वानद्भि कथञ्चन ॥ ३
 पावस्याभि सर्दभाभिः सतिलाभिश्च तर्पयेत् ।
 वृश्चुद्रास्तथादित्यान्मस्कारस्वधान्वितान् ॥ ४
 एतैश्च दिव्यपितर एतदायत्तमानुषा ।
 ध्रुवीऽध्वरश्च सोमश्च आयश्चैवानलोऽनिल ॥
 प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवीऽष्टौ प्रकीर्तिता ।
 अजैर्कपाद हि बुद्धीर्विरूपाचोऽथ रैवत ॥
 हरश्च बर्द्धरूपश्च त्र्यम्बकश्च सुरेश्वर ।
 सावितृश्च जयेन्तश्च पिनाकीत्यपराजित ॥ ५
 एते रुद्रा समाख्याता एकादश सुरोत्तमा ।
 इन्द्रोधाता भग पूषा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा ॥
 अंशुर्विश्वसास्वष्टाच सविता विष्णुरेव च ॥
 एते वै द्वादशादित्या देवाना परमा स्मृता ॥
 एवञ्च दिव्या पितर पूज्या सर्वे प्रयत्नत ।
 कव्यवानोऽनल सोमो यमश्चैव तथार्यमा ॥
 अग्निष्वात्ता सोमपाद्य तथा वर्हिपदोऽपि च ।
 एते चान्येच पितर पूज्या सर्वे प्रयत्नत ॥
 एतैस्तु तर्पिते सर्वे पुरुषासापदिता वृभिः ।
 यमश्च धर्मराजश्च मृत्युश्चैव तयान्तक ॥
 येषस्ततश्च कालश्च सूर्यभूतक्षय मृधा ।
 श्रीदुम्बरश्च नीलश्च बभ्रुश्च परमेष्ठिना ॥

चित्तश्च त्रिवर्गुप्तश्च हृकोदर स्तयार्यमा ।
 एतैस्तु तर्पितैः सद्भिर्विवस्वांस्तर्पितो वृभिः ॥
 तस्मात्प्राक् तर्पयित्वैतान् त्रिंशतीन्तर्पयेत्ततः ।
 मातामहान्मातुलांश्च सप्तिसम्बन्ध धाम्भवान् ॥
 स्वजनज्ञातिवर्गीयानुपीध्यायान् गुरुनपि ।
 मित्रान् भृत्यान्पत्न्याश्च ये भवन्ति तदा स्मृतौ ॥
 तान् सर्वास्तर्पयेद्विद्वान् इहन्ते ते यतो जलम् ।
 जलस्यथ जले सिञ्चेत् स्थलस्यथ तथा स्थलम् ॥
 पादौ स्थाप्याभयश्चैव भवेत्तूभयतः शुचिः ।
 गोमूत्रमात्रमुत्क्षिप्य करौ विप्रौ जले स्थितः ।
 अश्वरे तु क्षिपेद्धारि आकाशे दक्षिणामुखः ॥
 पितृणां स्यान्नृणांकार्शं दक्षिणादिद्वयैव च ।
 स्थलगतौ नार्द्रवासास्तु कुर्याद्वै तर्पणादिकम् ॥
 प्रेतादृते नार्द्रवासा नैकवासाः समाचरेत् ।
 एवं हि तर्पणं कृत्वा सर्वेषां विधिवद्द्विजः ॥
 निष्पीडयेत् स्नानवस्त्रं येन स्नातो भवेद्द्विजः ।
 निष्पीडयति यः पूर्वं स्नानवस्त्रं मज्जानतः ॥
 निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवाः सहर्षिभिः ।
 निष्पीडयेत् स्नानवस्त्रं तिलदर्भैः समन्वितम् ॥
 न पूर्वं तर्पणाद्वस्त्रं नैवान्मसि न पादयोः ।
 एषु चेत्पीडयेद्वस्त्रं राक्षसं तदतिक्रमात् ॥
 वस्त्रनिष्पीडने मन्त्रं सिद्धं श्लोकं मुदाचरेत् ।

बृहत्पराशरसंहितायाम् ।

तिलदर्भसमायुक्त कुम्हत्युर्नष्टदेहिनाम् ॥

ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदोराववर्जिताः ।

तेषां तु दत्तमक्षय्यमिदमस्तु तिलोदकम् ॥

पिण्डवशे स्मृता येच माण्डवशे तथैवच ।

एवं तृप्तिर्भवेत्तेषां तिलैस्तु सप्तवारिभिः ॥

वदशु मलनिक्षेपः शौचस्नानादि कुर्यताम् ॥

तस्य पापव्यपोहार्यमिमं मन्त्रं सुदीरयेत् ॥

यन्मया तुपितं तीर्थं मलैः शरीरसम्भवैः ।

तस्य पापस्य निष्कृत्यै यद्द्वाराण्यं स्वयं तृप्यताम् ॥

अश्वपेभ्योऽयं यद्भ्रम्यो ददामीदं जलाञ्जलिम् ॥

अन्यथा भ्रन्ति ते सर्वे सुकृतं पूर्वसञ्चितम् ॥

अपुत्रा ये स्मृताः केचित्तुमांसो योपितोऽपि वा ।

अस्मिन्वशे पितेभ्यो वै दत्तं वस्त्रजलं मया ॥

नास्तिष्येनापि यो विप्रः सर्पयेत्पितृदेवताः ।

स तत्तृप्तिकरो धर्मान् प्राप्नुयात्परमावृत्तिम् ॥

नास्तिष्याद् धनुतो यस्तु तपयेन्न पितॄन् द्विजः ।

पितृवन्ति देहिना स्त्रायं पितरसाञ्जलार्थिनः ॥

पितृणां पिण्डतीर्थेन देवानां देवकेन तु ।

इति मत्वा तु कुर्वाणा मुच्यन्ते गृहमेधिनः ॥

पञ्च तीर्थानि विप्रस्यं करे मन्नाथ दक्षिणे ।

प्राज्ञं देयं तथा पितॄन् प्राजापत्यन्तु सौमिकम् ॥

माता पश्चिमलेयायां देव स्याद्दममूर्धनि ।

प्राजापत्यं कनिष्ठादौ मध्ये सौम्यं विज्ञानतः ॥

अह्वयस्य प्रदेशिन्या मध्ये पितृयं प्रतिष्ठितम् ।
 कुर्यादहरहश्चैवः सस्यञ्जं ज्ञात्वा विधानतः ॥
 न प्राप्नुयाद्गृहस्योऽपि जह्वाणः पदमत्रयम् ।
 स्नात्वा ज्जत्वा च जह्वा च दत्त्वा चैव तु योऽश्रुते ॥

अमृतमोऽश्रुते नित्यं नस्य स्थानमनामयम् ।
 अस्वात्वाद्युमलमुद्धृते अजह्वा पूयशोणितम् ॥

अजुह्वंश्च कृमीन् कीटान् अददश्च शकृत्तथा ।

आह्लादकरणस्नानदुःखशोकापहन्तथा ॥

दुःखप्रनाशनञ्चैव कार्यं स्नानमतः सदा ।

चित्तप्रसादबलरूपतपासि नैधा

मायुष्यशोचसुभगत्वमरोगिताञ्च ।

अोजस्वितान्त्रिपमदात्पुरुषस्य चीर्णम्

स्नानयशोविभवसौख्यमलोलुपत्वम् ॥

गीर्वाणद्वन्द्विजसत्तमस्तुतः

प्राप्तो मयायुश्च वशिष्ठपौत्रत ।

पापप्रनाशं वितनोति यश्च्युतः

प्रचोदितस्नानविधिः सलेशः ॥

उद्देशतो मया प्रोक्तस्नानस्य परमो विधिः ।

द्विजन्मना हितार्थं तु जपस्यातः परविधिः ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्ताया संहि-
 ताया पट्टकर्मस्नानविधिर्नाम तृतीयोऽध्यायः । ३ ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

जपस्यातः पश्चामि विधि पराशरीदितम् ।
यावद्विध उप यद्यदूयथाकार्यं द्विजातिभि ॥
जप्यानि ब्रह्मसूक्तानि शिवसूक्तानि चैव हि ।
वैष्णवानि च सूक्तानि तथा पौराण्यनेकधा ॥
सारस्वतानि दौर्गाणि व रुष्यान्यनलानि च ।
पौराणिकानि चान्यानि तथा सिद्धान्तिकानि च ॥
सर्वेषा जपसूक्ताना मृचा च यजुषा तथा ।
साम्ना चैकाक्षरादीना गायत्री परमो जपः ।
तस्याश्चैवतु ॐकारो ब्राह्मणाय उपासितः ।
आभ्यास्तु परम जप्यं त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ॥
तयोश्च देवताप्रादि समासान्तोऽभिधीयते ।
येन विज्ञानमात्रेण द्विजो ब्रह्मत्व मश्नते ॥
आसीन्नच यदा किञ्चित्सदेवासुरमानुषैः ।
तदेवाक्षरमेवामीदात्मविभ्यस्तविश्वक ॥
गतभीरद्वितीयोऽपि एकाकी दिवि मोदते ।
चिन्तयामास गायत्री प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा ॥
गायत्री सा जवत्पत्नी प्रणवोऽभूत्पतिस्तथा ।
पुनरन्यो च दम्पत्याविति ताभ्या मभूर्जगत् ॥
प्रणवी हि पर त्व त्रिदेवं त्रिगुणात्मकम् ।
त्रिदेवत्व विधामश्च त्रिप्रज्ञ त्रिरवस्थितम् ॥
त्रिमानश्च त्रिकालश्च त्रिनिद्र कनयो दिदु ।

सर्वमेतत्त्रिरूपेण व्याप्तं तु प्रथमेन तु ॥
 षट्गुण्यजुः सामवेदश्च त्रिवेद इति कीर्तितः ।
 सत्त्वं रजसं सामश्चैव त्रिगुण्यस्तेन चोच्यते ॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथेमान् स्त्रियैव तन्मितीर्यते ।
 अग्निः सोमश्च सूर्यश्च त्रिधामेति प्रकीर्तिताः ॥
 अन्तःप्रज्ञं बहिः प्रज्ञं घनप्रज्ञं मुदाहृतम् ।
 हृत्कारणे तालुके चेति द्विस्यान् मिति कीर्त्यते ॥
 अकारोकारमथेति त्रिमात्रा उच्यते सुत ! ।
 भूतम्भव्यं भविष्यश्च त्रिकाल मिति स स्मृतः ॥
 स्त्रीपुंनपुंसकश्चेति त्रिलिङ्गेति प्रकीर्तितः ।
 त्रिस्वभावस्थितो वेदो मन्तव्यो ब्रह्मवादिभिः ॥
 पर्यवस्यति यत्रैतद्विष्व मुत्सृज्यते यतः ।
 निर्मात्रिकः समात्रोऽपि सात्तरपि निरादिकः ॥
 स जप्यः सर्वदा सङ्गिः ध्यातव्यश्च विधानतः ।
 वेदेषु चैव शास्त्रेषु बहुधा स प्रकीर्तितः ॥
 तथा सत्याप चंकोऽयं षट्काराद्यं सदा स्थितः ।
 कर्मारम्भेषु सर्वेषु त्रिमात्रं सम्प्रकीर्तितः ॥
 स्थितो दत्त तथोद्धारः स्मर्तव्यः स तथैव हि ।
 ऋग्वेदः स्वरितोदात्त उदात्तसु दजुः श्रुतौ ॥
 सामवेदः स विष्टेयो दीर्घः रश्नुठ एव च ।
 सन्तकुमारसिद्धान्ते प्रणवो विष्णुरुच्यते ॥
 यस्मिन्स्य च विश्वान्ति सत्परं ब्रह्मसङ्कितम् ।
 अच्चारितस्य तस्यैव विश्वान्तश्च यदक्षरम् ॥

तदक्षरं समाध्याये, यस्तत्रैव स लीयते ॥ १०० ॥
 घण्टास्तु नितवस्त्रस्य वित्रान्तिः शब्दवेधसः ।
 कुर्वीत ब्रह्मविद्भिप्रो यदीच्छेद्योग, मात्मनः ॥
 सर्वस्यापि च शब्दस्य ह्यन्तमुच्चारितस्य च ।
 स ध्यायेद्यसु स ज्ञानी, शब्दब्रह्मविदुच्यते ॥
 यात्रदल्की सुनीनाञ्च प्राग्ब्रवीज्जनकस्य च ।
 वसिष्ठजोऽपि तं ब्रूयात् स्वभवे शब्दवेधसः ॥
 तैलधारा मिवाच्छिन्नदीर्घघण्टानिनादवत् ।
 अत्रागुलं प्रणयस्यायं यस्त वेद स वेदवित् ॥
 स्थित्वा सर्वेषु शब्देषु सर्वं व्याप्त मनेन हि ।
 न तेन हि विना किञ्चिदङ्गुं यान्ति-गिरा यतः ॥
 उद्गीत मन्त्रं ह्येतदुद्गीथञ्च उपासते ।
 उपास्यो मध्यतस्त्वेप दानं विश्रामयेद्बुद्धि ॥
 प्रणवाद्याः स्मृता वेदाः प्रणवे तर्पणे स्थिताः ।
 वाङ्मयं, प्रणवं सर्वं तस्मात्प्रणव मभ्यसेत् ॥
 ब्रह्मार्पणं, तत्र विज्ञेयमग्निश्च दैवत मङ्गत् ।
 आद्यच्छन्दः स्मरेत्तत्र न्रियोगोदयाति कर्मणि ॥
 इत्यन्ममेतत् यज्ञतः समस्तम् ॥
 व्याहृत्य तिष्ठेत्प्रसंयेऽपि यत् ।
 एकाक्षरेणापि, जगन्ति येन ॥
 व्याप्तानि कोऽन्यः परमोऽस्ति तस्मात् ॥
 ध्येयं न जप्यं न च, पूजनीयं ॥
 तस्मान्न देवाद्वरणाय मन्यत् ॥

दुस्तार ससारपयोधिमग्न-

ताराय विष्णुप्रणवः स पुज्यः ॥

उक्तमुद्देशतो ज्योतत ह्यं मेकाक्षरस्य च ।

ज्येष्ठा च सतत देवी गायत्री सांभुनीच्यते ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीयं षट्कर्माणि स्वरूपवर्णन नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

गायत्र्याः समवस्थामि देवार्पादिक्रमेण तु ।

अक्षराणाञ्च विन्यासं तेषाञ्चैव तु देवता ॥

जपे यथाविधा कार्या यथाविधा च सार्चयेत् ।

हीमे यथा चोक्तं तथा यथाथ वाभिचारके ॥

यत्फलं जपहीमादौ यथावज्ज्येते चोक्ता ।

ध्यातव्या च यथा देवी यथावत्तन्निषीधते ॥

गायत्री तु पर तत् गायत्री परमा गति ।

सर्वाऽमरैरिय ध्याता सत्य ध्यात तेषा जगत् ॥

उत्पाद्यते त्रिपादाया स्तस्यां पुनर्निषेधितम् ।

गायत्री महतिर्देया ॐ ह्यार पुरुषं स्मृतम् ॥

ताभ्या उभयरुयोगाज्जगत्सर्वं प्रवर्तते ।

पादास्तय स्वयो वेदा स्तोत्रे तत्पाराणि च ॥

चतुर्विंशतिरेव स्यात्तैर्व्याप्तमप्यन जगत् ।

आदाय चैकं प्रथमन्तु पाद द्विगुभ्यो द्वितीयन्तु तथा यजुः
 साम तृतीयन्तु ततो भवेत्सा साहित्यदेवी स्वयमेव सर्गे ॥
 दैवत्यमस्या, सृविता सुरार्च्यं ऋन्दोऽपि गायत्रमभूच्च तस्य
 विश्वस्य मित्रो विजराजपुत्रो मुनिर्नियोगस्तु जपादिकेषु
 अस्यान्तु तत्वाक्षरविंशतिस्तु चत्वारि पादत्रितयन्तु तस्या
 भ्रादिभिस्तद्विभिः समयुक्ता सोद्धारमेतद्वदनं परस्याम् ॥
 केचिद्भुताशं वदनवदन्ति सौविभ्रदैव्या श्रुतितत्त्वविज्ञा
 इमाश्च वक्तुं सकलामराणामित्येतया व्याप्तमशेषमेतत् ॥
 भृश्यादिकेन त्रितयेन पादं पादश्च वेदत्रितयेन चास्या, ।
 प्राणादिकेन त्रितयेन पाद पादौ त्रिभिर्व्याप्तमशेषमस्या,

यत्सूर्य्यमस्या द्विज वेत्ति पाद ७५१
 स वेत्ति विद्वान् परमं पदन्तु । ७५२
 व्याप्त परस्या, सकलापि चैपा
 यो वेत्ति चैना स तु वित्तमः स्यात् ॥
 गायत्री यो विजानाति ज्ञात्वा नैव उपासयेत् ।
 नामधारकमात्रोऽसौ न विप्रो वृषलोहि स ॥
 किं वेदै पठितै सपै सेतिहासपुराणकै ।
 साहै सावितृहीनेन न विप्रत्वमवाप्यते ॥
 गायत्रीमेव यो ज्ञात्वा सम्यगभ्यसते पुन, ।
 इहामुत्र च पूज्योऽसौ ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥,
 गायत्री चैव वेदाद्य ब्रह्मणा तोलिता पुरा ।
 वेदेभ्यश्च सङ्घेभ्यो गायत्र्यतिगरीयसी ॥,
 तदक्षरेषु दैवत्यं चतुर्विंशति रूच्यते ।

सन्त्यासं यद्विबोधेन कुर्वन् ब्रह्मत्वमाप्नुयात् ॥
 जानीयादक्षरं देव्याः प्रथमामाशुशुक्लणे ।
 प्राभञ्जनं द्वितीयन्तु तृतीयं शशिवैवतम् ॥
 विद्युतश्च तुरीयन्तु पञ्चमन्तु यमस्य तु ।
 पृष्ठन्तु वारुणं तत्र सप्तमन्तु वृहस्पतिः ॥
 पाञ्चैव न्यमष्टमं तत्र नवमं चन्द्रदैवतम् ।
 गान्धर्वं दशमं विद्यात्त्वष्टुरेकादशं तथा ॥
 मैत्रावरुणमन्यद्वै पुण्यस्तथा त्रयोदशम् ।
 चतुर्दशं सुरेशस्य प्रागिदं ब्रह्मणा स्मृतम् ॥
 मरुदेवात्मकं त्रैयं पञ्चदशं यदक्षरम् ।
 सौम्यं च षोडशं तत्र माहिरसमथापरम् ॥
 विश्वेषाञ्चैव देवानां मष्टादशमथाक्षरम् ।
 अश्विनौ चोत्तविंशत्तु विंशं प्राजापतिर्विदुः ॥
 एकविंशं कुबेरस्य द्वाविंशं शङ्करस्य च ।
 त्रयोविंशं तथा ब्रह्मं चतुर्विंशन्तु वैष्णवम् ॥
 इति ज्ञात्वा द्विजः सम्यक् सं सर्वाक्षरदेवताः ।
 कुर्वन् जपादिकं कर्म परं श्रेयोऽधिगच्छति ॥
 पादाङ्गुष्ठादिमूर्ध्वान्त मात्मनो वपुषि न्यसेत् ।
 अक्षराणि च सर्वाणि पृच्छन् ब्रह्मत्वमात्मनः ॥
 पादाङ्गुडुगे त्वेकं एकङ्गुल्फद्वयोर्द्वयोः ।
 जानुनोश्च द्वयोरेकमेकन्तु रेकयोर्द्वयोः ॥
 गुह्ये कव्यां तथैकैकं एकैकं जठरो रसैः ।
 स्नानद्वये तथैकन्तु न्यसेदेकं गले तथा ॥

वक्त्रे तालुनिहृक् श्रुत्योः चतुर्व्यंकेकमेव च ।
 भ्रुवोर्मध्ये तथैकान्तु ललाटे चैकमेव हि ॥
 यास्यप्रथिमसौम्येषु एकैक मेकमूर्धनि ।
 गायत्रीन्यस्तसर्वाङ्गी गायत्री विप्र उच्यते ॥
 लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाभ्रसि ।
 यः प्रोक्तोऽक्षरविन्यासो व्याहृतीनामथोच्यते ॥
 सप्तापि व्याहृतीन्यस्वा भवेदर्धो जपादिषु ।
 भूर्लोक पादयोर्न्यस्वा भुवर्लोकान्तु जानुनोः ॥
 स्वर्लोक कटिदेशे तु नाभिदेशे मृच्छस्तथा ।
 जनलोकान्तु हृदये कण्ठदेशे तपस्तथा ॥
 भुवोर्ललाटसन्ध्योश्च संत्यलोकः प्रतिष्ठितः ।
 हिरण्ये परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् ॥
 तच्छुभं ज्योतिषां ज्योतिस्तदात्मविदो विदुः ।
 देवस्य सवितुर्भर्गो वरणीयश्च धीमहि ।
 तदध्याकन्धियो यस्तु ब्रह्मत्ये च प्रचोदयात् ॥
 छन्दोदैवतर्पणश्च विनियोगश्च ब्राह्मणम् ।
 मन्त्र पञ्चविधं ज्ञात्वा द्विजः कर्म समाचरेत् ॥
 स्वरतो वर्षतस्यैव परिपूर्णं भवेद्यथा ॥
 चीन न विनियुञ्जीत मन्त्रान्तु मात्रयार्पि च ।
 देयताघराने कुर्ष्याञ्जयं नद्यादिकेषु च ॥
 आगमेषु यतीनाञ्च गोष्ठे वा स्वगृहेऽपि वा ।
 चतुर्षु मतिपूर्वेषु ज्ञेयमादि क्रमेण तु ॥
 दशगुणं सृष्टं स्यात् फलं निष्कामनन्तकम् ।

अक्षमोपे जल कुर्यात् ससङ्घः तद्भवेद्यथा ॥
 असङ्घः मासुर यस्मात्तस्मात्तद्भवेद्यथा भ्रुवम् ।
 स्फाटिकैर्द्राक्षरद्राक्षैः पुत्रजीवसमुद्भवैः ॥
 अक्षमाला प्रकत्तया प्रयस्ता क्षुत्तरोत्तरा ।
 अभावे त्वक्षमालायाः कुशग्रन्थाय पाणिना ॥
 यथा कथञ्चिद्भवेत्ससङ्घः तद्भवेद्यथा ।
 प्रणवो भुर्भुवः स्वश्च पुनः प्रणवमद्युतम् ॥
 अत्योद्धारसमायुक्ता मन्यन्ते कवयोऽपरे ।
 प्रणवान्ते तथाचादौ आङ्गरन्ये जपे क्रमम् ॥
 आदौ चैवतु चोद्धार आहृत्तादिकमोऽन्ततः ।
 तदाद्यञ्च तदन्तञ्च कुर्यात्प्रणवसम्पुटम् ॥
 आयन्तरक्षित कुर्यात् इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 अक्षर प्रतिलोपेन सोद्धारस्य क्रमेणतु ।
 पुट्कारान्ताञ्च कुर्वीत प्रच्छन्नरिषधं बुधः ॥
 होमेऽपि च जपं कुर्यात् प्रणवावर्जनं द्विजः ।
 अभिप्रेतार्थहेमादौ स्वाद्यान्तन्तं मुदीरयेत् ॥
 सङ्कीर्णानां यदा पश्येद्गागाहा द्विपतोऽपि वा ।
 तदा जपेच्च गायत्री सर्वदोषापनुत्तये ।
 रुद्राण्यनि कार्याणि सूक्तञ्च पुरुषस्य च ।
 शिवसङ्कल्पजल्पञ्च सर्वं कुर्याद्विधानतः ॥
 मन्त्रि जप्तानि पापानि त्रेयोदद्युस्तदर्थिनः ।
 अतो जपं सदा कुर्याद्यदिच्छेच्छुभमालनः ॥
 द्रुपदा वा जपेद्देवी मजपाञ्चस्युकान्तथा ।

प्रणवश्च सदाभ्यस्येद्यति ब्रह्मात्मनिच्छति ॥
 प्रणवानामयुक्ताभ्या तथा षोडशभिः शतैः ।
 पुसाद्गच्छत्यहोरात्रं तत्सङ्ख्यामजपा विदुः ॥
 रविमण्डलमध्यस्थे पुरुषे लोकसाक्षिणि ।
 समर्पितमथाचेदं सूर्योऽख्ये ब्रह्मण, पदे ॥
 न जप प्रसभ कुर्यात् प्रसम घ्नन्ति राक्षसाः ।
 ब्राह्मिणा भागधेयस्तु तेषाञ्चैवावधीकृताः ॥
 उपाशुत्तु जप कुर्यात् कार्यं चैव तु मानसम् ।
 निवृत्तोऽनुपाशु स्यादचलोऽथ तु मानसम् ॥
 द्विविधन्तु जप कुर्यादुपाशु मानसन्तथा ।
 उपाशु स्याच्छतगुण सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 उपाशुजपयज्ञस्य मानसे च रतस्य च ।
 इहैव याति वेधस्त्वमिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 विधियज्ञा पाकयज्ञा ये चान्ये बहवो मखा ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कला नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 जपेनैकेन सिद्धेन किल सिद्ध भवेदह ।
 कुर्यादन्यं न वा कुर्यान्मौत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥
 शतेन जन्मजनित सहस्रेण पुराकृतम् ।
 अयुतेन त्रिजन्म, त्वं गायत्री हन्ति पातकम् ॥
 दशभिर्जन्मजनित शतेन तु पुराकृतम् ॥
 सहस्रेण त्रिजन्मोऽप्य गायत्री हन्ति पातकम् ।
 अस्मिन् कलियुगे विद्वान्निधियत्कर्म यत् कृतम् ॥
 भवेद्दशगुण तद्वि कृताद्यैर्युगतो भुवम् ।

न च तच्छब्दे कर्तुं भावात्त्रायास्य भूषणात् ॥
 अथयार्थकतात्पाटान्मन्त्रसिद्धिर्गरीयसी ।
 नच मन्त्रोपहसनं स्वपाथं भवनीकुर्येत् ॥
 नान्यसक्तो न तप्तस्थो न चैवाहं शिरास्तथा ।
 नाद्रीणां पादमात्रस्य न चैवहिं तथाकरौ ॥
 नैवस्विध जपद्भुव्यान्त्रच सञ्चालयेत्करौ ।
 प्रच्छन्नानि च दानानि ज्ञानञ्चानिरुहङ्कृतम् ॥
 जपानि च सुष्ठानि तेषां फलमनन्तकम् ।
 य एवमभ्यसेन्नित्यं ब्राह्मणं सयतेन्द्रियः ॥
 स ब्रह्मलोकं प्राप्नोति तथा ध्यानार्चनादपि ।
 अथान्यत्सम्भवत्यामि विशेषन्तुं पितामहे ॥
 लब्धवान्वेधसः पृष्ठाङ्गायत्रीध्यानं मुत्तमम् ।
 तदक्षरे तु यद्वर्णं यत्र यत्र च यः स्मरेत् ॥
 यत्फलं लभते कृत्वा यथा तस्याः समर्चनम् ।
 तत्प्रकृतिं स च स्वान्तस्विकारो बुद्धिरेव च ॥
 तुरीत्येतदहङ्कारं वशब्दं विद्विषापहम् ।
 रे स्पर्शन्तु णिरूपं च यः रसद्वन्धमात्रभम् ॥
 गौः श्रोत्रन्देवचक्षुः सकार रसना तथा ।
 यो नासाच तथा पाग्मी हिं हस्तो च द्विपादुहयम् ॥
 अथ उभयस्य तु दं योन्यो नष्टं प्राकारमाश्रितम् ।
 चो तेजोदलजं यद्ग्या गायत्र्यास्तत्त्वचिन्तनम् ॥
 चतुर्विंशतितत्वानाम्प्रत्येकमक्षरेषु य ।
 गायत्री संस्मरेद्योगान् स याति ब्रह्मण्यं पदम् ॥

लकार पादयोर्न्यस्य ब्रह्मविष्णुशिवाकृतिम् ।
 शान्तम्यद्भासनारूढन्थानाद्दृष्टि किल्बिषम् ॥
 सकारे पादयोर्न्यस्त्वां शतसीपुष्पसन्निभम् ।
 पद्ममध्यस्थितं सौम्यस्तङ्गो चोपपातकम् ॥
 विकार जङ्घयोर्होसिन्ध्यायेदेतद्विचक्षणः ।
 ब्रह्महत्याकृतं पापं हन्यात्तद्वि स्मृतः क्षणात् ॥
 उकारे जानुदेशे तु इन्द्रनीलसमप्रभम् ।
 निर्द्वहेत् स्वपापानि ग्रहरोग सुपद्रवम् ॥
 ऊर्वोर्विविमलन्ध्यायेत् शुद्धस्फाटकविद्युतिम् ।
 विज्ञातं हन्ति तत्पापमगस्यागमन कृतम् ॥
 रेकारे हृदये प्रोक्तं विद्युत्स्फुरिततेजसम् ॥
 मितद्रोहकृत पाप स्मरणादेव नाशयेत् ॥
 णिगुप्तो श्वेतवर्णस्तु जातिपुष्पसमद्युतिम् ।
 गुरुहत्याकृतं पापं शोधयेदृध्यानचिन्तनात् ॥
 यद्ब्रह्मा तारका वर्णाक्षुद्र वधिष्ण भूषितम् ॥
 गीहचाविहित पापं गीकारस्य विगोधयेत् ॥
 ग्याम रक्तश्च देकारन्ध्यानकृद्देशमाश्रयेत् ।
 हृदि कुन्देन्दुवर्णाभिव्वकार ममृतं खयेत् ॥
 गुरुहत्याकृत पाप वकारेण प्रणश्यति ।
 स्यकारं विन्यसेत्कण्ठे त्वेष्ट स्फटिक सन्निभम् ॥
 मनमोषार्जितं पापस्य कारेण प्रणश्यति ।
 धिकारं वसुदैवत्यं यदन स्वर्गसन्निभम् ॥
 प्रतिग्रहकृत पापनात्क्षणादेव नश्यति ।

मकार पद्मरागाम शिरस्यं दीप्ततेजसम् ॥
 पूर्वजन्मकृतं पापं मकारेण प्रणश्यति ।
 हिकार नासिकाग्रेतु पूर्णचन्द्रमसप्रभम् ॥
 पूर्वात्परतर पापं पररणादेव नश्यति ।
 धीकार त माह्निरसद्वैद्ययोर्विन्यसेद्बुधः ॥
 मनीवाङ्गायिक पापं चिन्तनादेव नश्यति ।
 योकार रक्तवर्णाभ मिन्द्रनीलसमप्रभम् ॥
 प्राणिवृत्त्याकृत पापं योकारेण विनश्यति ।
 द्वितीय तु तथा प्रोक्त योकार रुक्मसन्निभम् ॥
 निदहेद्दुष्टपापानि अथेषामेयकानि च ।
 नकारे सुमुखे पूर्व मादित्योदयसन्निभम् ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्देव पदम् ।
 नीलोत्पलदलश्याम प्रकरं दक्षिणामुखे ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्देव पदम् ।
 सौम्यङ्गोरोचनापीत चोकारस्पर्शमानुषम् ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्भ्रातृणां पदम् ।
 शङ्खान्देन्दुववलन्दकारश्चोत्तरानुषम् ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्भ्रातृणां पदम् ।
 यकारस्तु शिरः प्रोक्तश्चतुर्वदनमयुतम् ॥
 याकारं मनुष्यं प्रोक्तश्चतुर्विंशति संसृतम् ।
 य य पश्यति चक्षुर्भ्यां य यं स्मरति पाणिना ॥
 य य च भाषते चित्ते तत्सर्वं पूतमेव च ।
 जाप्येतु त्रिपदा ज्ञेया ब्राह्मणैस्तत्र चिन्तकैः ॥

जम्बुका नाम सा देवी यज्ञवेदप्रतिष्ठिता ।

अन्तर्जले त्रिरावर्त्य मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥

सा देवी द्रुपदा नाम येदु वाजसनेयके ।

सोपनीय समस्तानि महतां स द्विजोत्तमः ॥

ब्रह्मणः पदमाप्नोति यद्गुणा न निवर्त्तते ।

प्रमादेन कथञ्चिद्वा जपं कुर्वन् भवेष्वपि ॥

स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति स्मृतिः ।

तद्विष्णोरिति मन्त्रोऽयं स्मर्त्तव्यः सर्वकर्मसु ॥

आवर्त्य प्रणवौ चापि सर्वस्यादिर्यतोहि सः ।

अभ्यसेत्प्रणवान्त्रित्य मेकचित्तसमाहृतः ॥

गायत्री च तथा देवी वैदिक तु जप हियत् ।

पौराण पाञ्चरात्र च योऽभ्यसेन्मुक्ति माप्नुयात् ॥

यत्वेद स्तानि वै तानि यान्येतानि च सा श्रुतिः ।

अपेन येनेह जनेन पुंसो ददाति मार्गं सवितापि कर्तुं ।

अथ हि सर्वेष्टकृतास्त्रिष्टोविधेः पदं यास्यति निर्विकल्पम् ।

यदुक्तं धर्मशास्त्रेषु तथा सर्वश्रुतिष्वपि ।

उपनिषत्तन्मन्तवत् विप्रहित प्रकीर्त्तितम् ॥

न्यासन्तनुतन्त्रं च बन्धदेहे

जग्राह बोद्धारमशीसुतीक्ष्णम् ।

विप्रश्च वश्यान्त्रिपदान्त्र लोके

मतः स दुष्टः कुनंश्च कुर्यात् ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये जपनिर्णयः ॥

- देवार्चनं प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ऋषिभिः पुरा ॥
 वैदिकैरेव तन्मन्त्रैर्यस्य एतस्य तैरिति ।
 अर्चयेद्द्वैदिकैर्मन्त्रैर्नानुं प्राहमुपेक्षते ॥
 वैदिकोऽनुग्रहस्तस्य वेदचित्करणं न तु ।
 ब्रह्माणं वैभसैर्मन्त्रैर्विष्णुस्वैर्ग्रहणं स्वकैः ॥
 अन्यानपि तथा देवानर्चयेत्स्वीयमन्त्रकैः ।
 मन्त्रव्यासम्पुरा कृत्वा स्वदेहे देवतासु च ॥
 गायत्रेणाङ्कारन्यस्ताद्ग, पूजयेद्विष्णुं मन्त्रयम् ।
 न्यस्वातु व्याहृती, रुवा प्रोक्तस्थानक्रमेण तु ॥
 ब्रह्मीभूत, शुचिः शान्ति देवयागमुपक्रमेत् ॥
 विष्णुरादिरय देवः सर्वामपगणाचित् ॥
 नामग्रहणमात्रेण पापयोगोच्छनक्ति च ।
 तदर्चनं प्रवक्ष्यामि विष्णोरनिततेजसः ॥
 यदृज्जात्वा मुनय, सर्वे विष्णो सायुज्यमाप्नुयुः ।
 पृथ्वेरेषु हरेश्चस्यगर्चनं मुनिभिः कृतम् ॥
 अग्निस्त्वग्नौ हृदये सूर्ये स्यण्डिले प्रतिमासु च ।
 अग्नी क्रियावता येषां दिवि देवमनीषिणाम् ॥
 प्रतिमासु स्वल्पबुद्धीनां योगिनां हृदये हरिम् ।
 आपो ह्यायतनन्तस्य तस्मात्तासु सदा हरिः ॥
 सर्वगत्वेन विष्णोस्तु स्यण्डिले भावितत्त्वनाम् ।
 दद्यात्पुरुमसूक्तेन आपः पुष्पाणि चैव हि ॥
 अर्चितं स्यादिदन्तेन नित्यं भुवनसप्तकम् ।
 अतुष्टुभस्य सूक्तस्य विभन्तस्य च दैवतम् ॥

पुरुषो यो जगद्बीज सृष्टिर्नारायण स्मृतः ।
 यस्य सृक्तस्य सर्वस्य ऋचा न्यासं यथाक्रमम् ।
 देवे श्चात्मनि च तथाऽसुम्नराद्याभ्यत परम् ।
 हस्तन्यासग्युसा कृत्वा स्मृत्वा विष्णुन्तथाव्ययम् ॥
 शिखाबन्धश्च दिग्बन्धोऽर्चयेद्विष्णुमात्मनि ।
 प्रथमाश्विन्यसेहान द्वितीया दक्षिणे करे ॥
 तृतीया वामपादे चतुर्थी दक्षिणे न्यसेत् ।
 पञ्चमी वामजानो तु षष्ठी च दक्षिणे न्यसेत् ॥
 सप्तमी वामकक्षाञ्च दक्षिणायान्तथाष्टमीम् ।
 नवमी नाभिमध्ये तु दशमीं हृदि विन्यसेत् ॥
 एकादशी वामपादो द्वादशी दक्षिणे न्यसेत् ।
 वरुणे त्रयादशी रुक्मा तथा वक्रे चतुर्दशीम् ॥
 अक्षौ पञ्चदशी न्यस्वा षोडशी मूर्द्ध्नि विन्यसेत् ।
 एव न्यासविधि कृत्वा पश्चात् यागं समाचरेत् ॥
 आसने चिन्तयेन्मोरु सष्टदलं सर्कार्णिकम् ।
 व्याहृतीना मथ न्यास कुर्व्यात्तद्वाधवद्विजः ॥
 भूर्लोकं पादयान्यस्वा भुवर्लोकं तु जातुनो ।
 स्वर्लोकं कटिदेशे तु नाभिदेशे रुद्ररथा ॥
 जगत्सोकं तु हृदये कण्ठदेशे षष्ठीस्तथा ।
 भ्रुवोर्ज्वाटसन्ध्येऽसु सत्यलाकं प्रतिष्ठितम् ॥
 हिरण्यग्रे परे कोणे विष्णोः प्राणं निष्कृतम् ।
 तच्छुभ्रज्योतिषा ज्योतिमत्प्रदाभ्यिष्टो विदुः ॥
 आवाहन रुच्यं प्राञ्जं विष्णुं रमिततजलः ।

यदर्चाकृतये तस्य स्वदेहे चिन्तयेद् यथा ॥
 आद्य भावाहयेद् देवम् चाच पुरुपोत्तमम् ।
 यथादेशे तथा देहे न्यास कृत्वा विधानतः ॥
 द्वितीययासनन्दं दद्यात्प्राद्य तृतीयया ।
 चतुर्थार्घ्यः प्रदातव्यः पञ्चम्याचमनन्तथा ॥
 षष्ठा स्नानं प्रकुर्वीत मंगल्या वस्त्रधीतकम् ।
 यज्ञोपवीत चाटम्या नवम्या गन्ध मेव च ॥
 पुण्यन्देयं दशम्यातु एकादश्यां च धूमकम् ।
 द्वादश्या दीपकन्द्यात् त्रयोदश्या निवेदनम् ॥
 चतुर्दश्याञ्जलिं कुर्यात्पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ।
 षोडश्याद्वासन कुर्याच्छेषकर्माणि पूर्ववत् ॥
 स्नाने वस्त्रे निवेद्ये च दद्यादाचमनं हरेः ।
 परमासात्सिद्धिमाप्नोति एषमेव हि योजयेत् ॥
 आदित्यमण्डले देवन्ध्यात्वा विष्णुसुपैत यः ।
 स याति ब्रह्मणः स्थान नात्र कार्या विचारणा ॥
 ध्येयो दिनेश परिमण्डलमध्यवर्ती
 नारायण सरसिजासनसन्निविष्ट ॥
 केयूरवान्मकरकुण्डलवान् किरीटि-
 हारी इरि मुनिजनैर्धृतगङ्गचक्रः ॥
 सूक्तेन विष्णु विधिना समुदीरितेन
 योगेन नित्यमजमादिमनसामूर्त्तम् ।
 भक्त्यार्चयेत्पठति यश्च स विष्णुदेहम्
 विप्रो विशेद्धरिवरेण हतार्थदेहः ॥

दृष्टन् परागरसहितायाम् ।

पञ्चरात्रविधानेन स्यण्डले वापि पूजयेत् ।

जलमध्यगतो वापि पूजयेज्जलमध्यतः ॥

द्वादशार्चनव्यहपञ्चतन्त्रकर्मिणा तु ।

अभावे धौतपुत्रस्य पत्रकायास्तथा द्विजः ॥

जलेऽपि हि जलेनैव मन्त्रैरेवार्चयेद्हरिम् ।

विष्णुर्विष्णुत्वंजस्वत्तु चिन्तयेद्हरिमेव तु ॥

तिष्ठन्ब्रह्मस्तयासीनं शयानोऽपि हरिं सदा ।

संस्मरन्नाशुभं पश्येद्विद्यामुत्र च वै द्विजः ॥

रुद्र रुद्रविधानेन ब्रह्माण्डविधानतः ।

सूर्यं संहितमन्त्रैश्च तदीरितविधानतः ॥

दुर्गा कांत्यायनी चैव तथा वाग्देवतामपि ।

स्वन्द विनायकश्चैव योगिनी चैवपालकान् ॥

विधानेनार्चयेत्सर्वान्यो विप्रो भक्तितत्परः ।

विष्णुना सुप्रसन्नेन विष्णुनोक्तमवाप्नुयात् ॥

यथास्य पूजयेद्विद्वान् ब्राह्मणं शान्तिप्रदम् ।

धारोग्यपुष्टिसंयुक्तो दीर्घमायुष्यमाप्नुयात् ॥

यथा गावो वृषा विप्राः सर्वाः पूज्याः सदा द्विजैः ।

पूजिता पूजयन्त्येते दृष्टन्ति चापमानिताः ॥

यो हित सर्वसत्त्वेषु गौर्गृह्णात्तृणेषु च ।

दृष्टामुत्र न पूज्यः सो विष्णुना कृतवाप्नुयात् ॥

उक्तो गृहस्थस्य सुरार्चनस्य

धर्मो विधिरिष्णुजनस्य नमो ।

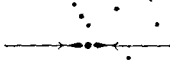
कार्यो द्विजातिः प्रतिवामरं यी

वेदोक्तान्तैः समये हिताय ॥

देवपूजाविधिः प्रोक्त एष उद्देशतो मया ।

वैश्वदेवस्य वक्तव्यो विधिर्विप्रः । मयाधुना ॥

इति बृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे देवपूजाविधिः समाप्तः ॥

वैश्वदेवं प्रवक्ष्यामि यथाकार्यं द्विजातिभिः ।

स्वर्गोक्तविधानेन जुहुयाद्वैश्वदेवकम् ॥

हवियस्य द्विजोभावे यथालाभस्यतं हविः ।

जुहुयाद्विधिवद्भक्त्या यथा स्याच्चित्तनिर्दृतिः ॥

यदा तदापि होतव्यं मग्नौ किञ्चिद्द्विजातिभिः ।

फलत्वा यद्विवा मूलं घासन्त्वा यद्विवा पयः ॥

अहुत्वा च द्विजोऽग्नीयाद्यन्किञ्चित् स्वयमश्रुते ।

अग्नीयाच्चेदहुत्वापि नरकं स समाविशेत् ॥

जुहुयादञ्जगच्चारवर्त्मन्त्रं हुताग्ने ।

अनुज्ञातो द्विजैस्त्रैस्तु त्रिः कृत्वा पुरुपर्षभः ॥

यदाग्नी ह्वये नैव यस्य ग्रामो न दीयते ।

अभोक्ष्य तद्द्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणश्चरेत् ॥

लौकिके वैदिके नैव वैश्वदेवो हि नित्यशः ।

लौकिके पापनाशाय वैदिके स्वर्गमाप्नुयात् ॥

अभावादग्निहोतस्य ध्रावसस्य वा तथा ।

अस्मिन्मग्नौ पचेदन्नं तत्र होमो विधीयते ॥

अग्निः सोमः समस्तौ तौ विश्वदेवास्तथैव च ।
 धन्वन्तरी कुञ्जस्तदनुज्ञातः प्रजापतिः ॥
 द्यावाभूम्योः सृष्टिक्रमं ज्ञत्वा तेभ्य पुनः पुनः ॥
 कुर्याद्द्वलिकृतं पश्चात्सर्वदिक्षु प्रदक्षिणम् ।
 सूत्राग्नेस्तस्य पुभ्यश्च यस्मांश्च स हानुगैः ॥
 मरुद्भ्यश्च क्षिपेद्द्वारि अश्वरोभ्यस्तथा हरेः ।
 वनस्पतिभ्य सर्वेभ्यो मुसलोलूखले हरेत् ॥
 त्रियै च भद्रकाल्यै च उष्णीषपादयोः क्रमात् ।
 ब्रह्मणे सानुगायेति मध्ये चैव हरेद्द्वलिम् ॥
 वास्तवे सानुगायेति वास्तुमध्ये वलि हरेत् ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो बलिमाकाशमुत्क्षिपेत् ॥
 द्युचरेभ्यश्च भूतेभ्यो नक्तञ्चारिभ्य एव च ।
 वास्तुसृष्टे च कुर्वीत वलि सर्वांश्च भूतयेत् ॥
 पितृभ्यो बलिशेषस्तु सर्वं दक्षिणतो हरेत् ।
 पतितेभ्य श्वंपाकेभ्यः पापाना पापरोहिणाम् ॥
 कृमिकीटपतङ्गाना सर्वेभ्योऽपि वलि हरेत् ।
 एव सर्वाणि भूतानि यो विप्रो नित्यमर्चयेत् ॥
 तत्स्थान परमाप्नोति यज्ज्योति परवेधसः ।
 गृह्येऽग्नी वैश्वदेवस्तु प्रोक्तमेतन्मनीषिभिः ॥
 अग्निशक्तं कुर्वीत वैश्वदेव कथं त्विति ।
 महाव्याहृतिभिस्त्रिषु समस्ताभिस्तथा परा ॥
 इत्याहुतीश्चतस्रसु तथा वेदजतोऽपि च ।
 त्रियम्बकं यज्यमह इत्यादीनाहुतिद्वयम् ॥

वैश्वदेवे च जुहुयाद्दिशेषोऽन्यत्र वै पुनः ।
 अल्पमृत्युनिवृत्त्यर्थमायु पुष्टिविहङ्गये ॥
 जुहुयात् त्यम्बकं देव विल्वपत्रैस्त्रिलैस्तथा ।
 विनायकाय होतव्या तथा हतस्यै चाहुतिः ॥
 सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं पूजयेत्सन्ततस्तुतम् ।
 गणानान्वितिमन्त्रेण स्वाहाकारान्तपादतः ॥
 चतस्रो जुहुयात्तस्मै गणेशाय तथाहुती ।
 तद्विष्णोरिति जुहुयाद्द्विधिसम्पूर्णताकृतेः ॥
 प्रणवेन च गायत्र्या केचिच्छ्रुति-सदृद्धिजाः ।
 एतौ वै सर्वदैवयो एतत्परञ्च किञ्चन ॥
 एताभ्यां जुहुते नैव सर्वेभ्योऽपि हुतम्भवेत् ।
 जुहुयात्सर्पिपायुक्त सव्येन पयसाथ वा ॥
 क्रीनेन च विकारेण तिलतैलेन वा पुनः ।
 समोक्ष्य पयसा चापि अस्मन्त मन्त्रुयादपि ॥
 अस्त्रेहाद्यापि गोधूमा शालयो हवनीयकाः ।
 *हविसु हविरभ्युक्तमहविसु हविर्यतः ॥
 अम्यक्तमेव होतव्यं मृतीरूक्ष विवर्जयेत् ।
 दरिद्राच्चित्रितामिके रूक्षान्बहवने विदुः ॥
 उठरान्ने क्षुद्रैके रूक्षासनमिहोच्यते ।
 उक्त्वाऽपूर्विकाः सर्वाः स्वाहाकारान्तिकास्तथा ॥
 जुहुयादग््निको विप्रो मृहमेधीहि नित्यशः ।
 बलिशेषञ्च भूतेभ्यः सर्वेभ्योऽप्यपिशेपतः ॥
 हुत्वाथ क्षण्यवर्षान् कृताञ्जलि प्रसादयेत् ।
 तस्यैः । तान्त्रियेन मन्त्रेण भक्तिमान् विजः ॥

बृहत्पराशरसंहितायाम् ।

आत्रहामिति मन्त्रस्तु जपेहै सर्वकामिकम् ।
 अहाव्यग्न इति ह्येत मन्त्रश्च प्रयतो जपेत् ॥
 अन्यद्वैताशन मन्त्र जपित्वा च समापयेत् ।
 सर्वशान्तिः कर्तव्यं तथाग्निर्देवनेति च ॥
 ज्ञान धनमरोगित्व गतिमिच्छे स्तथा द्विजः ।
 शम्भुमग्नि रविं विष्णु मर्चयेद्भक्तिः क्रमात् ॥
 अजानन् यो द्विजोनित्य मञ्जुत्वा निस्तुत हवि ।
 पितृदेवमनुष्याणां मृणत्युक्त प्रयात्यधः ॥
 शाकश्चापि तृण वापि हुत्वाग्नावश्रुते द्विजः ।
 सर्वकामसमाशुक्त, सोऽत्रैव सुखमश्रुते ॥

स्वरेण वर्येण च यद्विहीन तथैव हीनं कृपयापि यच्च ।
 तथातिरिक्त नम तत् क्षमस्व तदस्तु चान्तेः परिपूर्णमेतत् ॥
 सर्वपापप्रणोदाय सर्वकामाय वै द्विज ।
 द्विजन्मना हितार्थाय वैश्वदेव उदाहृतः ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरे वैश्वदेवविधिः ॥

, आतिथ्यं संप्रवक्ष्यामि चातुर्वर्ग्यफलप्रदम् ।
 चतुर्वर्गातिथि, प्रोक्त, कालप्राप्तो षड्मृत, ॥
 अष्टोऽष्टगोत्रादिरज्ञाताचारविद्यकः ।
 सन्ध्यामातृकृताचारस्तज्ज्ञैः सोऽतिथिरुच्यते ॥
 क्षुत्तृष्याध्वत्रयान्त प्राणवागान्त्रयाचक, ।
 गृह्णो वैश्वदेवान्ते गृह्णहारमुपागत, ॥
 विष्णुरूपोऽतिथिः सोऽय मत्तारार्थमिहागतः ।
 इति मात्राष भक्त्या च प्रणयाद्भोजनायतम ॥

त्वं शुभेन ममायात, सर्वदेवमयो विधिः ।
 निर्दह्य सर्वपापानि ममाचायुः प्रयास्यति ॥
 ब्राह्मणैः सह भोक्तव्यो भक्त्या प्रचाल्यं पादयम् ।
 आसनार्चादिकं दत्त्वा दत्त्वा सुखचन्दनादिकम् ॥
 योगिनो विविधैर्बैभ्रमन्ति धरणीतले ।
 नराणामुपकाराय ते चाज्ञातस्वरूपिणः ॥
 तस्माद्भ्यर्चयेत्प्राप्तं आहकालेऽतिथि द्विजः ।
 आश्रित्याफलं हन्ति तत्र वस्युजितोऽतिथिः ॥
 तस्माद्पूर्वमेवात्र पूजयेदागतोऽतिथिः ।
 कदाचित्कश्चिदागच्छेत्तारयेद्यसु पूर्वजान् ॥
 यतिर्वा ह्यग्निहीवीच तथापि मखरुद्विजः ।
 सदैतेऽतिथयः प्रोक्ता अपूर्वश्च दिने दिने ॥
 अतिथेऽमरदेहस्य मत्तारार्थमिहागतः ।
 संसारमङ्गलग्नं मा मुडरस्वाधनायने ॥
 नैक ग्रामे वसन्वीच मुनीर्गौरुष्यन्तिऽतिथिः ।
 अन्यत्र दृष्टपूर्वोऽपि नासावतिथिरुच्यते ॥
 क्षत्रियो यदि वा गच्छेदतिथिमास्य वैश्वनि ।
 भक्तेषु सत्सु विभ्रेषु कामतस्तु तमाशयेत् ॥
 वैश्यो वा यदिवा शूद्री विप्रगृहं समाव्रजेत् ।
 तो भृत्यैः सह भोक्तव्यो इति पारागरोऽब्रवीत् ॥
 स्त्रीशो वा यदि वा काण, कुष्ठौ वा व्याधितोऽपि वा ।
 आगतो वैश्वदेवान्ते प्रष्टव्यः सर्वदेवताः ॥
 दक्षिणेनापि वैश्येन तथा च हृपलेन च ।
 आतिथ्यं सर्ववर्णानां कर्तव्यं स्यादमंशयम् ॥

योऽतिथीन्पूजयेद्भक्त्या तथाभ्यागमनेन च ।

बालवह्नादिकश्चैव तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥

देवा मनुष्याः पितरश्च सर्वे स्थूर्ध्वेन हृत्पेन च भूरि तिष्ठन्
तस्मान्मदातुस्वमराङ्गनाभिस्तस्यातिथिः केन समन्वमस्ति ।

इति श्रीवृहत्पाराशरै अतिथिविधिः समाप्तः ॥

वर्णधर्मान् प्रवक्ष्यामि यत्कृतं ब्राह्मणादिभिः ।

निबोद्धव्यं द्विजास्तद्वै सत्त्वेण पृथक् पृथक् ॥

यजने याजने विप्रे तथा दानं प्रतिग्रहे ।

अध्यापनं मध्ययनं कर्माख्येतानि षट् तथा ॥

प्रजानां रक्षणं दानं भरीया निग्रहन्तथा ।

यजनाध्ययने राज्ञि विषयासक्तिवर्जनम् ॥

यजनाध्ययने दानं पाशुपाल्यन्तथा क्षयी ।

वाणिव्यञ्चं कुसीदञ्च कर्मषट्कं प्रकीर्तितम् ॥

शुश्रूषा ब्राह्मणादीनां तेभ्य आजीवनन्तथा ।

एष धर्मः स्मृतः शूद्रो वाणिव्येन च जीवनम् ॥

सर्वेषां जीवनं प्रोक्तं धर्मैरेव च वर्षणम् ।

भिन्नवृत्तिर्यथा न स्यात् कुर्व्याद्विप्रस्तथा च तत् ॥

कुर्वन्वृत्तानि कर्माणि हृत्पे वा अत्रियस्य च ।

हृत्पेभावे द्विजो जीवेद्विन्द्वृत्तिं विवर्जयेत् ॥

अत्रिये प्रनापाल्य गम्भ्यं प्रचण्डता ।

निर्जयेत्परसैन्यानि एष धर्मः स्मृतो षट् ॥

पुण्यपुण्यं विचिनुयान्मूनच्छेदं न कारयेत् ।

मानाकार इयारामे प्रजासु स्यात्तथा षट् ॥

लोहकर्मरथानाञ्च गवाञ्च प्रतिपालनम् ।
 गोरक्षा कृषिशण्ड्यं वैश्वस्तिरुदाहृता ॥
 शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा परोधर्म प्रकीर्तितं ।
 अन्यथा कुरुते यंस्तु तद्वेत्तस्य निष्फलम् ॥
 खवणं मधु तैलञ्च दधि तक्र दृतं पय ।
 न दूष्येच्छूद्रजातीना कुर्व्यात् सर्वस्य विक्रियाम् ॥
 विक्रय मद्यमासाना मभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।
 ज्ञानस्यागामिता चौर्यं शूद्रे स्युः पापहेतव ॥
 कपिलाक्षीरपानेन बाह्यगीगमनेन च ।
 वेदाक्षरविचारिणा शूद्रस्य नरक भुवम् ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्ताया

द्वितीयोऽध्याय ॥

तृतीयेऽध्यायः ।

अत पर गृहस्यस्य कर्माचार कलो सुरो ।
 धर्ममाधारण साक्षाच्चतुर्वर्ण्यक्रमागतम् ॥ १
 युष्माक सम्प्रवक्ष्यामि पाराशरप्रचोदितम् ।
 पट्टकर्मसहितोऽपि कृषिर्हति समाश्रयेत् ॥
 चीनाङ्ग व्याधिसयुक्त प्राणहीनञ्च दुर्धरम् ।
 क्षुद्रयुक्तं तपित श्रान्तमनङ्ग्वाहं न वाचयेत् ॥
 स्थिताङ्ग नीरुजं तप्त शान्तं पण्ड विवर्जितम् ।
 अष्टं सयत्तप्राण मनङ्ग्वाहं न वाचयेत् ॥
 वाहरेद्विषसुसार्धं पश्चात् स्नानं समाचरेत् ।

कुंगवैर्न क्वपि कुर्यात्सर्वथा धेमुसंग्रहः ॥
 वन्धनं पालनं रक्षा द्विजः कुर्याद्गृह्णी गवाम् ।
 वत्सान्नं यत्नतो रक्ष्यावर्धन्ते ते यथाक्रमम् ॥
 न दूरे तासु मोक्षव्या चरणाय कदाचन ।
 दूरे गावश्चरन्त्यो वै न भवन्ति शुभायनाः ॥
 प्रातरेव हि दोग्धव्या दुह्याः सायं तथा गृह्णी ।
 दोग्धुर्विपर्ययेषु वै वर्धन्ते ताः कदाचन ॥
 अनादेर्यथास्थित्या स्वयन्त्यनुदिनं पयः ।
 तुष्टिस्तद्देवतादीनां पूज्या गावः कथन्त ताः ॥
 यस्याः शिरसि बह्मसा स्कन्ददेशे शिवः स्मृतः ।
 पृष्ठे विष्णु स्तथा तस्यौ श्रुतयश्चरणेषु तु ॥
 या अन्या देवताः काश्चित्तस्या लोमसु ताः स्थिताः
 सर्वे देवमया गौसु तुष्येत्तद्भक्तितो हरिः ॥
 हरति स्वर्गनात्प्राप पयसा पोषयन्ति याः ।
 प्रापयन्ति दिवं दत्ताः पूज्या गावः कथन्त ताः ॥
 यच्छ्रफाहृतंभूमेसु उद्यताः पाशुसंसृजः ।
 प्रीणयेत् पुरुषस्येनो वन्द्या गावः कथन्त ताः ॥
 शकन्मूत्रं हि यस्यासु पितुः पुनाति पातकम् ।
 किमपूज्यं हि तस्या गौरिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 गौरवत्सान् दोग्धव्या नचैवं गर्भसन्धिनी ।
 प्रसूता च दशाहार्वाग्दोग्धा चेन्द्ररक्त वजेत् ॥
 दुर्बला व्याधिसयुक्ता पुष्यिता या द्विवत्सभूः ।
 सा साधुभिर्न दोग्धव्यावर्णिभिः सुषमीशुभिः ॥

कुलान्ते पृथिता गावः कुलान्ते बहवस्त्रिला ।
 कुलान्ते चलचित्ता स्त्री कुलान्ते बन्धावग्रहः ॥
 एकत्र पृथिवी सर्वा सशैलवनकानना ।
 तथा गौ कर्षायसौ साक्षादेकत्राभ्यवोऽसुखी ॥
 यथोक्तविधिनाथैता दन्वोः पाल्यास्तु पूजिता ।
 पानयेत्पूजयन्नेताः समेमेह च मोदन्ते ॥
 दक्षिणाभिमुपा गाव उत्तराभिमुपा श्रमि ।
 बन्धनीयास्तथैतास्तु न च प्राक्पश्चिमासुखा ॥
 गोहृषा वाजिशालाया सुतीक्ष्णं लीहदात्वजम् ।
 स्थाय्य तु सर्वदा तस्यां गवि लुप्तविमोक्षणात् ॥
 गावो देवाः सदा रक्ष्या फोष्या, पाल्याश्च सर्वदा ।
 ताडयन्ति च ये पापा येचाकर्षन्ति ता नराः ॥
 नरके पचन्तेऽङ्गानि श्वासेनच प्रपीडिता ।
 स पशुचर्म दण्डेन सृष्ट तासा निवर्त्तयेत् ॥
 गच्छ गच्छेति ता हूयात्मा भाभैरिति वारयेत् ।
 ससृग्गन् गा नमस्कृत्य कुर्ष्यात्तान्तु प्रदक्षिणम् ॥
 प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ।
 तृणोदकादिससुक्तं यं प्रदद्याद्भवाङ्गिकम् ॥
 सोऽश्वमेधसम पुण्यं लभते नात्र समयः ।
 पृथिव्या यानि तीर्थानि समुद्राश्च सरांसि च ॥
 गवा श्लोदकस्नाने कला नार्हन्ति षोडशीम् ।
 फुतश्लेषा हि पापानि शेषा गृह मलहृतम् ॥
 सततं बालवत्प्राभिर्गोभिः स्त्रीभिरिय स्यम् ।
 माघ्न्याथैव गावश्च कुलमेकं द्विधा शतम् ॥

वृद्धत्पराशरसंहितायाम् ।

तिष्ठन्त्ये कत्र मन्त्राणि हरिरेकत्र तिष्ठन्ति ।
 गोभिर्देवाः प्रवर्षन्ते गोभिर्देवा प्रतिष्ठिताः ॥
 गोभिर्वेदाः स्मृद्गीर्णा स पडङ्गपदः क्रमात् ।
 सौरभेयान्मु तस्याप्रे पृष्ठतोऽर्थस्य ता स्थिताः ॥
 वसन्ति हृदये नित्यन्तारा मध्ये वसन्ति ये ।
 ते पुण्यपुरुषाः क्षीणा नाकेऽपि दुर्लभाश्च ये ॥
 षड्मूले स्थितो ब्रह्मा भद्रमूले तु केशवः ।
 षड्भाग्ये भङ्गरं विद्यास्त्रयोद्देवाः प्रतिष्ठिताः ॥
 षड्भाग्ये सर्वतीर्थानि स्यावराणि चराणि च ।
 सर्वे देवाः स्थिता देहे सर्वदेवमया हि गौः ॥
 ललाटाय स्थिता देवी नामामध्ये तु परमम् ।
 कश्चलाय तरौ नागौ तत्कर्णे यो व्यवस्थितौ ॥
 स्थितौ तस्याश्च सौरभ्याश्चक्षुषौः शशिभास्करौ ।
 दन्तेषु वसवद्याष्टौ जिह्वाया वरुण स्थितः ॥
 सरस्वती च जङ्गारे यमयक्षौ च गण्डयोः ।
 ऋषयो रोमकूपेषु प्रस्त्रावे जाङ्गवीजलम् ॥
 कालिन्दी गोमये तस्या अपरा देवता स्तथा ।
 अष्टाविंशतिदेवाना कोप्या लोमसु ता स्थिताः ॥
 हृदरे गार्हपत्योऽग्निर्हृद्देशे दक्षिण स्तथा ।
 मुखे चाङ्गनीयसु चावसाथौ च कुक्षिषु ॥
 एवं यो वर्त्तते गोषु ताडन क्रोधवजित् ।
 मर्हती श्चि र माप्नोति स्वर्गलोके मर्हियते ॥
 कृत्यं तस्या न लङ्घेत पूतिगन्ध न वर्जयेत् ।
 यावत्प्रवति तद्गन्ध तावत्पुण्यं प्रवर्धते ॥

यो गां पर्यस्त्रिणीं दद्यात्तरुणीं वत्ससयुताम् ।

शिवस्यायतनं दत्त्वा दत्तन्तेन तु विश्वम् ॥

उक्षा गौ बंधसा हृष्टा तस्यं ह्युत्पुदनाय च ।

तैरुत्पादितशस्येन सर्वमेतद्धि धार्यते ॥

येष्वैतान् पालयेत् यत्नान्पूर्वयेञ्चैव यत्नतः ।

जगन्ति तेन सर्वाणि साक्षात् स्युः पालितानि च ॥

योवद्गोपालने पुण्यं मुक्तं पूर्वमनीषिभिः ।

उत्सृणोऽपि पालने तेषां फलं दशगुणं भवेत् ॥

जगदेतदृष्टतं सर्वम नहुञ्च धराचरम् ।

इष एह्यवती रक्षा पालनीयसु सर्वदा ॥

धर्मोऽयं भूतले साक्षाद्गच्छात्, हिततारिताः ।

त्रैलोक्यं धारणायालमन्त्रानाञ्च प्रसूयते ॥

अनादेयानि धासानि विश्वं सन्ति सकामतः ।

अमिता भूतल दूरमुच्चाणहो न पूजयेत् ॥

उत्पादयन्ति शस्यानि मर्दयन्ति वधन्ति च ।

आनवन्ति दवीयस्य मुच्छोर्वा कोऽधिकी भूवि ॥

कन्धेन दूराञ्च वधन्तिभारं साक्षादि किञ्चिद्यनपत्यरत्न ॥

वीथेन जीवेन परस्य जीव रक्षन्ति पुष्पान्ति विवर्धयन्ति ॥

पुण्यासु गावो यमुधातले मां विभ्रत्यमुद्गोष्ठगर्भभारम् ।

भारः पृथिव्या दशताडिताया एकस्य चाण्डो ह्यपि माधुषाच ॥

एकेन दत्तेन हृषेण येन दत्ता भवेयुर्दश सौरभेयाः ।

माहेह्यपीयं धरणीं समोना तस्माद्दृपात् पूजितसखि चान्य ॥

उत्पाद्य गस्यानि वृष्णश्चरन्ति तदेव भूयः सकलं वधन्ति ।

त भारपिन्दा प्रवदन्ति किञ्चिदहीहपाद्धार्यति जीवसोक ॥

तृतीयेऽङ्गि चतुर्थे वा यदेवोच्चा दृढीभवेत् ।
 तदा न सातुं भेतव्या नैव प्राग्दुर्बलस्य च ॥
 नामावेऽनकीलत्त्वादि र वायु सैश्विपम् ।
 द्वादशाङ्गुलं कङ्काल्यन्तज्ज्ञैस्त्रीणि समेच वा ॥

शाला द्विजेन्द्रा वृषगोर्हयानां तां याम्यदिग्द्वारवती विदध्या
 सौम्या, ककुप्हारवती सुशोभान्तेषां शमिच्छन् धृतमात्मनश्च
 गावो वृषो वा हयवस्तिनो वा अन्येऽपि सर्वे पशवो द्विजेन्द्रा
 याम्या मुख्या दिग्भ्रममुत्तरा दिग्मुखाशका स्ते खलबन्धनीया
 शालामवेशे वृषगोपशूना राजापि यत्नाद्वयकुञ्जराणाम् ।
 होमश्च सप्तार्चिपि शास्त्रयुक्तं कुर्याद्द्विजज्ञो द्विजपूजनश्च ॥

- लाङ्गलं यत्प्रवक्ष्यामि यत्काष्ठं यत्प्रमाणतः ।
 हनीयायास्तथात्मानं प्रेतोदस्य युगस्य च ॥
 चत्वारिंशत्तथाचांष्टा बहुलानि कुहः स्मृतः ।
 अथार्द्धमद्रजैर्भोज्यो हलीशा वेधतश्च यः ॥
 षोडशैव तु तस्याधः षड्विंशति तथोपरि ।
 वेधस्तथाच कत्तश्च प्रमाणेन षडङ्गुल ॥
 अष्टाङ्गुलमुरस्तस्य वेधाद्दूर्ध्वं प्रकल्पयेत् ।
 ग्रीवा दशाङ्गुला चीर्द्धं हस्तग्राही ततः स्मृतः ॥
 अङ्गुलैश्चाटभिसान् स्याद्द्वेधः स्यात्प्रतिहारकः ।
 तस्याधस्ताद्यच्चत्वारिंशत्तु वेधश्चतुरङ्गुलः ॥
 सार्वतज्ञैः शुभा कार्या तद्द्वेधस्त्यह्नो भवेत् ।
 षष्ठाङ्गुलमुरस्तस्या, गिरस्येति विभाजनम् ॥
 षष्ट्वं शिरसोधार्थं हस्ततलप्रमाणकम् ।
 अङ्गुलानि तथा चाष्टौ ज्वरमः प्रशुता मृता ॥

बन्धाद्विः प्रतीहारी पद्धति गद्गुला भवेत् ।
 सुतीक्ष्णे लोहपाल्यस्य सुक्तादामादिद्वयस्य ॥
 नगर क्षीरवृक्षस्य न पिल्वपिचुमर्दयोः ।
 इत्यादीनां हि कुर्वाण न नन्दति चिर गृही ॥
 प्राञ्जला समहस्ता तु हलीया विदुषः मता ।
 तस्य वेधः सवर्णाया कार्थ्यो नृववितस्त्रिभिः ॥
 पञ्चाक्षयोर्न तत्कुर्यात् कीर्तिघ्नौ तौ प्रकीर्तितौ ।
 प्रमादतस्तु ता कुर्वन् सशस्यो नश्यते गृही ॥
 नीचोच्चष्टपमानेन तज्ज्ञासा प्रवदन्ति हि ॥
 चतुर्दशं युग कार्थ्यं स्कन्धस्थानेऽर्धचन्द्रवत् ॥
 शेषमृद्ध्या कदम्बस्य शालाधन्यतमस्य च ।
 सस्या वेधाद्विः कार्थ्या दशाहलप्रमाणिका ॥
 तन्माने च प्रवालीच तदन्तरदशाष्टुलम् ।
 प्रतीद्विषमयन्त्रि वैशवश्च चतुः करः ॥
 तदग्रे तु प्रकर्त्तव्या यवाकारातु लोहवत् ॥
 हीनातिरिक्तं कर्त्तव्यं नेव किञ्चित्प्रमाणात् ।
 कुर्यादनहुष्ठा दैन्यादवैत्या नरकं व्रजेत् ॥
 यथा भीष्टं तथा शोभ वाहकस्य प्रमाणात् ।
 भूमेध कर्षणायालं तज्ज्ञा सर्ववदन्ति हि ॥
 योजन तु दशस्याथ प्रवक्ष्यामि यथा तथा ।
 श्रेष्ठमक्षत्र संयुक्ते पुण्येऽङ्गि तद्विधीयते ॥
 यत्र दिने तु बुध्येत तत्र कार्थ्यं विजानता ॥
 यत्र हृत्यं हित चापि पुण्यं वा मनसि स्मरेत् ।
 तत्र विद्वान् द्विजश्रेष्ठ पुण्येऽङ्गि तद्विधीयते ॥

मातृश्राद्ध द्विज कृत्वा यथाक्तविधिना गृही ।
 द्रव्यकालानुमारेण कुवतो धर्मतः कृषिम् ॥
 प्रोक्लिखन् मण्डलं पुष्पधूपदीपैः समर्चयेत् ।
 इन्द्राय च तथाश्विभ्या मरुद्भिश्च तथा द्विज ॥
 कुर्याद्द्वलिं हृतिं विद्वान् उदलशयञ्चयाय च ।
 तथा कुमार्यै शीतायै अनुमत्यै तथा बलिम् ॥
 नमः स्वाहेति मन्त्रेण सवालन्दात्मनः शुभम् ॥
 दधिगन्धाक्षतापुष्पैः शमीपत्रैस्त्रिलैस्तथा ।
 दद्याद्द्वलिं वृषाणाञ्च तथान्यप्राशनं तथा ॥
 सवृष्य शिरफालाग्रे हेम्ना वा राजतेन वा ।
 प्रलेप्य मधुसर्पिभ्या कुर्याच्चैव प्रदक्षिणम् ॥
 अग्न्योच्छ्रौ मण्डलं कुर्यात् कृत्वा सीरप्रवाचणम् ।
 पुष्पं लाङ्गलकल्याण कल्याणाय नमोऽस्त्विति ॥
 शीतायाः स्थापनं कुर्यात् पाराशरस्यपिं स्मरेत् ।
 सीता युञ्जत इत्याद्यैर्मन्त्राशीरं प्रवाचयेत् ।
 दधिदूर्वाक्षतैः पुष्पैः शमीपत्रैश्च पुण्यदैः ॥
 सीता पूज्य वशो भक्तोरुक्त वस्त्रविशाणकौ ।
 सप्त धान्यानि चादाय प्रोक्ष्य पूवासुखा हली ॥
 तानि दक्षोक्षणा क्षेत्रे किरन् भूमौ कृपद्विजः ।
 न यवैर्न तिलैर्हीन द्विज कुर्याच्चो कर्षणम् ॥
 तद्विहीनस्तु कुर्वाण न प्रशंसन्ति देवताः ।
 तिलमात्रच्युत तोय दक्षिणस्याम्पतर्दिशि ॥
 तेन दृष्यन्ति पितरो याश्च तिलविद्ययः ।
 निष्पीपीते तिलान् सप्त नर्मतेषामर्षणम् ॥

विमुच्य पितरस्तन्तु प्रयान्तीव तिलैः सह ।

उपाजल यवस्तम्बपत्रेभ्यो भतले पतत् ॥

पयोदधिदृताद्यैश्च तर्पयेत्सर्वदेवता ।

देवपर्जन्यभूसीरयोगात् कृषिः प्रजायते ॥

व्यापारात् पुरुषस्यापि तस्मिन्नात्रोद्यतो भवेत् ।

शालीन् भूशयकार्पासं वार्त्ताकुप्रभृतीनि च ॥

वापयेत्सर्वबीजानि सर्ववापी नं सोऽग्नि ।

चन्द्रक्षये यतिर्विप्रो यो युनाक्तं वृषान् क्वचित् ॥

तत्पञ्चदशवर्षाणि त्यजन्ति पितरो हि तम् ।

चन्द्रक्षये द्विजो विद्वान्यो भुङ्क्ते तु पराशनम् ॥

भोक्तुर्मांसार्जितं पुण्य भवेदशन मस्य तत् ।

चन्द्रार्कयोस्तु संयोगे कुर्याद्य स्त्रीनिषेवणम् ॥

स रेतोभोजिनस्तस्य परमाहं पितरो हिता ।

चन्द्रक्षये च यः कुर्यान्नरस्तरुनिकृत्तनम् ॥

तत्पर्णसङ्घाया तस्य भवन्ति शूराहृत्यकाः ।

वनस्पतिगते सोमे योऽप्यध्वान् ब्रजेन्नर ॥

प्रभ्रष्टद्विजकर्माणां न त्यजन्त्यमरादयः ।

वासासि दुःप्रणाशाय रजकस्या मति क्षिपेत् ॥

पिबन्ति पितरस्तस्य मास वस्त्रजलान्तु ततः ।

सोमक्षये द्विजो याति तत्कायस्तु जुतीशनसः ॥

तदेव पितृशापाग्निदग्धो नरकं साविशेत् ।

अष्टमी कामभोगेन पृष्ठी तैलोपभंजिता ।

कुङ्कुमदन्तकाष्ठेन चिनस्यासप्तमं कुण्डम् ।

चन्द्राप्रवीताः पुरुषास्तु दैवा दद्यादपत्या यदि दन्तकाष्ठम् ।
 नराधिराजः संहितस्तु तेन घातः कृतः स्यात्पितृदेवतानाम् ॥
 तत्राभ्यंज्य विषाणाग्निं गांश्चैव वृषास्तथा ।
 चरणाय भिक्षुं ज्यन्ते आगतान्निशि भोजयेत् ॥
 य उत्पार्ये ह शस्यानि सर्वाणि तृणाचारिणः ।
 जगत्सर्वं धृतं यैस्तु पूज्यन्ते किन्न ते वृषा ॥
 येनैकोऽपि प्रदत्तेन दत्त गोदशकम्भवेत् ।
 यद्रूपेण स्थितो धर्मं पूज्यन्ते किन्न ते वृषाः ॥
 पाल्याहि यत्नतस्ते वै वाहनीया यथाविधि ।
 स याति नरकं घोरं यो वाह यत्यपालयत् ॥
 नाधिकाद्गो न हीनाद्गो पुष्पिताद्गो न दूषितः ।
 वाहनीयो हि शूद्रेण वाहयन् क्षप्रमाप्नुयात् ॥
 वर्जयेद्दुष्टदोषाश्च गाधो वै दोहने नरः ।
 पाल्या वै यत्नतः सर्वे पालयन् शुभमाप्नुयात् ॥
 अन्नार्थं मेतास्तुक्षाणः समर्ज परमेश्वरः ।
 अन्नेनाप्यायते सर्वं त्वै लोष्यं सचराचरम् ॥
 अग्निञ्जलति चान्नाथं वाति चान्नाय मार्तुः ।
 गृह्णाति चान्ममा सूर्यो रसानन्नाय रश्मिभिः ॥
 अन्नं प्राणो बलं चान्नं मदाञ्जीवितं सुख्यं ।
 अन्नं सर्वस्य साधारः सर्वं भवेत् प्रतिष्ठितम् ॥
 सुरादीनां हि सर्वेषां मद्यं बीजं परं स्थितम् ।
 तन्नादन्नात्परं तत्त्वं न भूतं न भविष्यति ॥
 द्यौः पुमान्धरणी गारी अग्नीवी नन्दिषन्सुरतम् ।
 द्युधाती तोदसयोगादवादीनां हि सम्भयः ॥

आपोमूलं हि सर्वस्य सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् ।
 आपोऽमृतरसो ह्यापः आपः शुक्रं बलं महः ॥
 सर्वस्य बीजं मापो वै सर्वं भद्रं समाहृतम् ।
 अद्य आप्यायना ह्यापः आपो व्येष्टतरा ह्यतः ॥
 किञ्चित्कालं विनाऽन्नाद्यैर्जीवन्ति मनुजादयः ।
 न जीवन्ति विना तानि तस्मादापोऽमृतं सृष्टम् ॥
 दत्तानि चाङ्गिरेतस्यां किं न दत्तं चितो भवेत् ।
 तथात्रेण प्रदत्तेन सर्वं दत्तं भवेदिह ॥
 अतोऽप्यन्वार्थभावेन कर्त्तव्यं कथय द्विज ।
 यथोक्तेन विधानेन लाङ्गलादिप्रयोजनम् ॥
 सीते । सौम्ये । कुमारि । त्वं देवि । देवार्चिने । त्रिभ्ये ।
 सत्कृताहि यथासिद्धा तथा मे सिद्धिदा भव ॥
 सकृत् सूनार्विना नाम्ना सीतया, स्थापनं विना ।
 विनाभ्युत्थारक्षार्थं सर्वं हरति राक्षसः ॥
 वापने नवने क्षेत्रे खले गन्धोप्रवाहणे ।
 एष एव विधिज्ञेयो धान्यानाञ्च प्रवेगने ॥
 देवतायतनोद्याननिपातस्थानगो व्रजन् ।
 सीमा श्मशानभूमिश्च वृक्षच्छाया क्षिति तथा ॥
 भूमिं निष्ठात्यूपाञ्च अयनस्थानमेव च ।
 अन्यामपि हि चावाह्या न कृपन् कृपिंस्तु हराम् ॥
 नोपरं वाहयेद्भूमिं वचोऽश्लक्ष्णकरीरताम् ।
 वाहयन्नाप्रमत्तश्च न नदीपुलिन तथा ।
 यद्यसौ वाहयेत्क्षोभात्क्षेपाहापि हि मानव ।
 चीयते, सो चिरात्पापात् सप्तपशुबान्धवः ॥

नरकघोरतामिष्य पापीयान्याति चैनसः ॥
 योऽपहृत्य परंकीयां कृषिकृद्वाहवेद्वराम् ।
 स भूमिस्थेन पापेन क्षीनन्तनरवां वसेत् ॥
 न दूरे वाहयेत् क्षेत्रं नचैवात्यन्तिके तथा ।
 वाहयेन्नपथे क्षेत्रं धाहुरन्दुःसभाग्भवेत् ।
 क्षेत्रेष्वेव वृत्तिं कुर्यात् स षष्टो नावलोकयेत् ॥
 न लङ्घयेत्पशूनासौ नाभीयाद्याश्च शूकरः ।
 बन्धश्च दत्ततः कार्यी मृगयुवासनाय च ॥
 अत्राप्युपद्रव राजा तस्करादिमसुङ्गवम् ।
 सरत्तेत्सर्वतो यत्राद्यद्यात् गृह्णात्यमोकरात् ॥
 क्षपिहन्तानवस्त्रेषं संत्वा धर्मं कृपे भुवम् ।
 अगदद्या शुभा द्विग्धा जलावगाहनक्षमाम् ॥
 निम्नां हि वाहयेद्भूमि यत्र विश्रमते जलम् ।
 वाहयेत् जलाभ्यर्णे अपुष्टोऽसेकमग्रवैः ॥
 गारद मुमुक्षुः स्थानं कस्यादि वापयेद्वकी ।
 अर्धाप्तकामुष्वापानं तदन्यत्र तु शैमतम् ॥
 यमन्तप्रोष्णकानीय मय्युत्तिग्धेषु तद्विदः ।
 केदारैः तथा गान्धीन् जलोपास्तेषु चैवः ॥
 हन्ताकशाहमूलानि फण्डानि च जमान्तिके ।
 हृदिषिष्यास्तपानीदक्षिणेषु च दवाटिषान् ॥
 गोधृमाश्च मस्तृणश्च अन्नान् अन्नकुमन्तथा ।
 समश्चरन्तेषु चाप्यानि भूमिकीषान् विजानता ॥
 तिन्ना वज्रविधा शोष्णा अतभीगण्डकेव च ।
 रदस्य यो जगन्मपं वापेत्तुःपितृदरः ॥

सम्पश्येच्चरतः सर्वान् गोवृषादीन् स्वयद्बृहो ।
 चिन्तयेत्सर्वमात्मानं स्वयमेव कृपिं वजेत् ॥
 प्रथमं कृपिवाणित्यं द्वितीयं योनिपीपणम् ॥
 तृतीये विक्रयं पक्षं चतुर्थं राजसेवनम् ॥
 नखैर्विलिप्यते यः स्यात् वृषुर्दोषं मनीषिणः ।
 तस्याः सीरविदारैण किञ्च पापं क्षितेर्भवेत् ॥
 तृणैकछेदमात्रेण प्रोच्यते क्षयमायुषः ।
 अमङ्गलकन्दनिर्वासादसङ्घातभवेदयम् ॥
 यद्वर्षं मश्ववधामां तथा सङ्घर्षणामपि ।
 अङ्गः कुक्कुटिकानाञ्च तद्दिने कृपिजीविनाम् ॥
 वक्रकालाञ्च यत्पापं यत्पापं सङ्गयोरपि ।
 कदर्याणाञ्च यत्पापं यत्पापं कृपिजीविनाम् ॥
 वणानाञ्च गृहस्थानां कृपिकृत्यं पजीविनाम् ।
 तदेनसो विशुद्धं प्राह सत्यवतीपतिः ।
 हादृशी नवमो वापि सप्तमः पञ्चमोऽपि वा ॥
 धान्यभागः प्रदातव्यो देहिनाः, चित्रिणी भुवम् ।
 अश्वत्थद्यूतभूमौ च विशास्वित्तेत्रभुग्भवेत् ॥
 एकैकांशापकर्म स्याद्यावद्दशमसप्तमौ ।
 ग्रामेशस्य द्रवस्यापि वर्णिभिः कृपिजीविभिः ॥
 स च भागः प्रदातव्यो यनेस्ते कृपिभृगिनौ ।
 द्यूतौ, न्द, मत्स्यमात्मणः, देहिनां, स्यात्तत्तुर्दशः ॥
 एकैकांशाय चर्पन्तु यावद्दशमसप्तमौ ।
 बांक्ष्णान्तु कृपिं कुर्वन्वाहयेद्दिच्छया धराम् ।
 न किञ्चिदस्यचिद्दद्यात्सर्वस्य प्रभुर्यवः ।

ब्रह्मा वै ब्राह्मणानां स्यात्प्रभुस्त्वहजदादितः ॥
 तद्रक्षणाय बाल्ढभ्यामहजत् चत्रियानपि ।
 पशुपाल्याशनोत्पत्त्यै ऊरुभ्याश्च तथा विशः ॥
 द्विजदास्थीयं पश्याय पङ्गा शूद्र मकल्पयत् ।
 यत्किञ्चिज्जगती धृत् भूर्गेहाश्च गजादिकम् ॥
 स्वभावेनेह विप्राणां ब्रह्मा स्वयमकल्पयत् ।
 ब्राह्मणैश्चैव राजा च द्वावप्येतौ धृतव्रतौ ॥
 न तयोरन्तरं किञ्चित्प्रजा धर्मेण रक्षेत् ।
 तस्मान्न ब्राह्मणो दद्यात् कुर्याणो धमतः कृपिम् ॥
 ग्रामेशस्य वृषस्यापि किञ्चिन्तमप्यसौ बलिम् ।
 अथान्यत्संभ्रवक्ष्यामि कृपिश्च्छुद्धिकारणम् ॥
 मंशुद्धः कर्पको येन स्वर्गलोक मवाप्नुयात् ।
 सर्वसत्वोपकाराय सर्वत्र कृपिकृत्नरः ॥
 कुर्यात् कृपिं प्रयत्नेन सर्वसत्वोपजीव्यकृत् ।
 सर्वस्य स्थितिकारणत्वात्स देवपितृभिः पुनः ॥
 मनुष्याणान्तु पोष्याय कृपिं कुर्यात् कृपीयतः ।
 वयासि चान्वसत्वानि क्षुत्तृष्णापीडितो द्विजः ॥
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वर्लोकस्तमवाप्नुयात् ।
 चतुर्दिक्षु पले कुर्यात्प्राथ्यामतिघनाहतिम् ॥
 सैकद्वारपिधानश्च पितृध्याज्ञैश्च सर्वतः ।
 परोद्गाजीरणाच्च विशतम्बु निवारयेत् ॥
 शूकर शृगालादिकाकोलककपोतवान् ।
 तिसन्ध्यं प्रोक्ष्यं कुर्यात् दामीवाग्युक्षणाशुभिः ॥
 रक्षा च भक्षणा कुर्याज्जन्धाराभिरक्षयम् ।

त्रिमन्थ मर्चयेत्स्रीता पराशरश्चर्षिं स्मरन् ।

प्रेतभूतादिनामानि न वदेच्च तदग्रतः ॥

सूतिकाग्दृष्टवज्रव कर्त्तव्यंस्तत्र रक्षणम् ।

हरन्त्यरक्षितं यज्मात् रक्षांसि सर्वमेव हि ॥

प्रशस्तादिव पूर्वाह्णे नंपराह्णे न मन्थयोः ।

धन्योन्मान सदा कुर्यात्स्रीतापूजनपूर्वकम् ॥

वजेत अन्नभिक्षाभिः कलेरोहिण्यय हि ।

भक्त्या सर्वं प्रदत्त हि तत्समस्तमिहाक्षयम् ॥

सलयज्ञा पक्षिण्येषा ब्रह्मणा निर्मिता पुरा ।

भागधेयमयां श्रुत्वा ता गृह्णन्वीह मामिकाम् ॥

शतकृत्वादयो वेग पितरः सोमपादयः ।

सनकादिमनुष्यांश्च येचान्ये दक्षिणाशनः ॥

तदुद्दिश्य च विप्रेभ्यो दद्याच्च प्रथमं हली ।

विवाहे खलरक्षे च संक्रान्तौ यक्षणेपु च ॥

पुत्रे जाते व्यतीपाते दत्त भवति चाक्षयम् ।

अन्येषामर्थिना पश्चात्कारुकाणां पुनः पुनः ॥

दीनानामथनाथाना कुष्ठीना कुशरीरिणाम् ।

क्लीबान्धवधिरादीना सर्वेषामपि दीयते ॥

वर्णाणां पतितानाञ्च द्युहृग्भूतानि तर्पयेत् ।

चाण्डालानाश्च पाकानां प्रीत्यात्युज्जावंचाददत् ॥

ये केचिदागतःस्तत्र पूज्यास्ते विधिवद्द्विजाः ।

सोकश सीरिभिः सर्वे वर्णिभिर्गृहमेधिभिः ॥

दत्त्वात्पृथया वाचा क्रमेणाय विरुर्जयेत् ।

तत्पृत्वा रूग्दृष्टं गच्छेच्छादमभ्युदयं त्रयेत् ॥

शरद्वदे मन्तवसन्तनवाम्बै, आहुमाचरेत् ।
 नो हत्वानन्तदश्रीयादश्रन्तं तद्वयमश्रुते ॥
 कृपायुक्त्वाद्य धान्यानि खलयन्न समाप्य च ।
 सर्वसत्त्व ही धुक्त इहासुत्र सुखी भवेत् ॥
 कृपेरन्यतमो धर्मो न लभेत् कृपितोऽन्यत ।
 न सुखं कृपितोऽन्यत्र यदि धर्मेण कर्षति ॥
 अत्रस्तत्त्वं निरन्त्रत्वं कृपितो नैव जायते ।
 अनातिथ्यश्च दुस्तत्त्वं गोमते न कदाचन ॥
 निर्धनत्वमसभ्यत्वं विद्यायुक्तस्य कर्हिचित् ।
 अस्वानित्वमभाग्यत्वं न सुशीलस्य कर्हिचित् ॥
 वदन्ति कवयः, केचित् कृप्यादीना विशुद्धये ।
 क्षामस्यासंप्रदानश्च सर्वेषां शुद्धिक्रद्धवेत् ॥
 प्रतिग्रहचतुर्थांशं वर्षिकं भ तृतीयकम् ।
 कृपितो विश्रुतिश्चैव दृढो नास्ति पातकम् ॥
 राज्ञो दत्त्वा च षड्भाग देवतानां च विग्रहकम् ।
 त्रयस्त्रिंशच्च विप्राणां कृपिकर्मा न लिप्यते ॥

कृप्या च चोत्पाद्य यवादिर्कानि
 धान्यानि भूयासि मग्नान्विधाय ।
 मुक्तो गृहस्थोऽपि परागरमाक्
 तस्याभयं यत्तिदवादिदोषा ॥

मगुप्या पितरस्य सर्वे साध्याश्च यज्ञाश्च सकिञ्चरात् ।
 द्विषेत्प्रा रुध सर्वसत्त्वै दृढं न तृप्तानि मनाक् दुरेति ॥
 दासोप्य कृपि विदध्यात् लिप्येत पापेन स भूभवेन ।
 त तस्यानि विदारितापि न्याङ्ग तथाही वरदानदात्री ॥

पट् कर्माणां क्षपिं येतु कुर्युर्ज्ञानविधिं द्विजाः ।

ते सुरादिवरप्राप्ताः स्वर्गलोकमवाप्नुयुः ॥

पट्कर्मभिः क्षपिः प्रीक्षो द्विजानां गृहमेधनाम् ।

गृहञ्च गृह्णीमाह्वसाह्निवाहमथोच्यते ॥

इति श्रीबृहत्पाराशर्ये, धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीतायां
श्रिकर्ममीतायज्ञोपवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

स्वयञ्च वाहयेत् चेत धान्यैश्च स्वयमर्जितैः ।

कुर्याद्द्विवाहयागादिपञ्चयज्ञांश्च नित्यशः ॥

अष्टौ विवाहा नारीणां सस्काराय प्रकीर्तिताः ।

ब्रह्मादिक क्रमैर्गैव सप्रवक्ष्याम्यतः पृथक् ॥

जात्यादिगुणयुक्ताय पुत्रे सति वराय च ।

कन्यालङ्कृत्य दीयेत विवाहो वेधमः स तु ॥

रेतो मज्जति यस्याल सूत्रञ्च द्वादिकेऽनिलम् ।

पुमान् स्यात् लज्जणैरेतै र्विपरीतैश्च पण्डकः ॥

ये यज्ञे वर्त्तमाने तु ऋत्विजः कर्म कुर्वते ।

कन्यालङ्कृत्य दीयेत विवाहः स तु देवकः ॥

वराय गुणयुक्ताय त्रिदुषे महशाय च ।

कन्या गोद्वयभादाय दीयेतार्पः स उच्यते ॥

कन्या चैव वरयोभौ दृच्छ्या धर्मचारिणो ।

स्यातामिति च यत्रोक्तां दानं कार्यं विधिस्वयम् ॥

एवाश्चेहि मे द्रव्यं मित्युक्त्वा प्राक् प्रदाय च ।

यत्र कन्या प्रदीयेत स दैवत्यविधिः स्मृतः ॥
 यत्रान्योन्याभिलाषेण उभयोर्वरकन्ययोः ।
 तयोस्तयोर्विवाहः स्याद्गान्धर्वः प्रथितः स तु ॥
 युद्धे हत्वा वीनांकन्या यत्रास्त्रिचाप इत्यृचा ।
 उह्यन्तु स तु विद्विर्विवाहो राजसः स्मृतः ॥
 सुप्तां वापि प्रमत्ता वा कन्यां छलेन भुज्यते ।
 सर्वेभ्यः स तु पापिष्ठः पैशाचः प्रथितोऽष्टमः ॥
 आद्या वाद्यस्य षट् प्रोक्ता धर्माश्चत्वार एव हि ।
 चत्वारोऽन्ये द्वितीयस्य आद्यस्य च द्वयस्य च ॥
 पञ्चमस्य तथापठः स्मृतौचतु चतुर्थयोः ।
 द्वितीयस्यापि यत्प्रोक्तां एतयोस्तेन चाष्टमः ॥
 वैधस्याद्यनुरूपेण द्वितीयापरयोः स्मृतः ।
 सर्वसप्तममेकस्याद्वितीयस्यैव कीर्तितः ॥
 अन्त्यावत्यधमौ चोक्ता वृडाहः गवस्त्रुना ।
 दथायुधस्वरूपेण प्रोक्तो दैत्यसु मानुषः ॥
 वार्त्ताया प्राक्ततोऽधस्ताच्चतुराद्यविवाहजैः ।
 स्नात्मानं द्विगुणान्वश्याद्गमनं च यश्च षट् ॥
 स्त्रीणामाजन्मगर्माथं धंगशुद्धौ प्रयत्नवान् ।
 वरं हि कवयो विद्वान् जात्याद्विगुणसयुतम् ॥
 जातिर्विद्यावेयः शक्तिरारोग्यं बलपक्षता ।
 अथित्यं विक्षमम्पत्तिरटावेने वरे गुणाः ॥
 जातिर्विद्या च रूपश्च कुलसैव नवं वयः ।
 आरोग्यं विज्ञेयेण पुंसो मत्स्यपि भक्षयेत् ॥
 जातोरूपश्च शीलश्च ययो नयमरोगिताः ।

स्वाचरत्वं विशेषेण सलक्षवरमाश्रयेत् ॥
 स याति रूप वित्तञ्च तथाग्रे वयंसं दृढम् ।
 सन्तोषजनन स्त्रीणां प्रज्ञावानाश्रयेहरम् ॥
 न जातिं न च विद्याञ्च वित्तं वा धरयं स्त्रियाम् ।
 किमु तत्प्राप्तमिच्छन्ति तस्मात्प्रीतिकरं श्रयेत् ॥
 पिता यत्र सगोत्रत्वं माता यत्र सपिण्डता ।
 न च तामुदहेत्कन्यां दारकर्मण्यमाहताम् ॥
 कन्यायाश्च वरस्यापि रुन्वोभयो भवेद्वृत्तिः ।
 तथा कन्यां वरो धीमान्वरयेद्दृशशुद्धये ॥
 नानामतानि सर्वेषां सतां कन्यां वरं प्रति ।
 सन्तानार्थं विशुद्धार्थं जात्यादिषु च नान्यतः ॥
 दूरस्थानामविद्यानां मोक्षं धर्मानुयायिनाम् ।
 शूराणां निर्धनानाञ्च न देयां कन्यका बुधैः ॥
 वर्जयेदतिरिक्ताङ्गीं कन्यां चीनाङ्गरोगिणीं ।
 अतिलोम्बीं चीनलोम्बीं मघाचमर्तिवाग्युताम् ॥
 पिता पितामहो भ्राता माता मातामहोऽपि वा ।
 कन्ययाः स्युः क्रमेणैते पूर्वाभावे परः परः ॥
 अधिकारी यदा न स्यात्तदस्याथ शृपस्य सा ।
 तद्गिराच स्वयङ्मयं कन्यापि वरयेद्वरम् ॥
 पिङ्गलां कपिलां हृष्णां दुष्टवाक्काकिनस्सनाम् ।
 सूनाङ्गजङ्घपाटाञ्च सदा चामिदवादिनीम् ॥
 त्वलेत्रागनदीनाम्बीं पल्लिहर्षनानियाम् ॥
 पश्चिमप्रात्यनाम्नीषु तथाभीषणनामिहाम् ।
 मुजातिगुदहेत्कन्यां सुरूपं नक्षत्राग्निताम् ॥

अरोगिणीं सुशीलाञ्च तथा भ्रातृमतीमपि ।
 सुलज्जां शुभनांसाञ्च पतिप्रीतिकरीमपि ॥
 श्वशुरश्वशुरगुर्वादिशुश्रूषाकारिणीं प्रियाम् ।
 अव्यङ्गकुलसञ्जाता मनभिश्चसंवशजाम् ॥
 प्रखेदसुभगां धाता शुभमिच्छन् समुदहेत् ।
 द्विप्रः स्वामपरेद्देतु राजा स्वामपरे तथा ॥
 वैश्वः स्वाञ्च चतुर्थीञ्च क्रमेणैव समुदहेत् ।
 पितृभिः सप्तमीमेके मातृतः पञ्चमीमपि ॥
 उदहेदिति मत्स्यन्ते कुलधर्मसमाश्रिता ।
 उक्तलक्षणकन्याया कृत्वा पाणिग्रहं द्विजः ॥
 धर्मोद्वाहनकेनापि तदा दद्याद्भुताशनम् ।
 दायाद्यकाले वा दद्यात्तदुक्तं कर्मकृद्द्विजः ॥
 यदा वापि भवेद्भक्तिः सम्पत्तिर्वा तदा भवेत् ।
 अतः ताहती स्त्रियङ्गच्छेत् स्त्रीच्छया च वर स्मरन् ॥
 सर्वन्तदिच्छया कुर्याद्दुययाभयोभवेद्भूतिः ।
 भोज्यालङ्कारवासीभिः पूज्याः स्युः सर्वदा स्त्रियः ॥
 यथा किञ्चिन्न शोचन्ति नित्यं कार्यकृषा वृभिः ।
 आयुर्विन्तं यशः पुत्राः स्त्रीप्रीत्या स्यु र्गुणां सदा ॥
 नश्यन्ते ते तदा प्रीतौ तासां शपाटसंशयः ।
 स्त्रियश्च बन्धु पूज्यन्ते सर्वदा भूषणादिभिः ॥
 देवाः पितृमनुष्याश्च मोक्षन्ते तत्र वैश्वानि ।
 स्त्रियस्तुष्टाः स्त्रियः साक्षाद्गुष्टाश्च दुष्टदेवता ॥
 वर्धयन्ति कुलान्तुष्टाः नाशयन्त्यपमानिताः ।
 नापमान्यः स्त्रियः सद्भिः पतिश्वशुरदेवैः ॥

भ्रात्रा पित्रा च माता च तथा बन्धुभिरेव च ।
 स्त्री यस्य पुरुषस्यापि यतोभयो भवेद्भृतिः ॥
 तत्र धर्मार्थकामाः स्य स्रद्धेधोना यतस्वमी ।
 पट् कर्माणि वृणान्तेषा येषां भार्थ्या पतिव्रता ।
 पतिलोकन्तु ता यान्ति नृपसां तेन योगवित् ॥
 पतिव्रता तु साध्वी स्त्री अपि दुष्कृतकारिणी ।
 पतिमुद्धृत्य याति द्यां काकीव पतिता रुजाम् ॥
 जीवन्वापि मृतोवापि पतिरेव प्रभुः स्त्रियाम् ।
 नान्यच्च देवता तासां तमेव प्रभुमर्चयेत् ॥
 धन्यस्य पि हि दुष्टा स्त्री यान्यभावा प्रियम्यतिम् ।
 सा गच्छेन्नरक घोरन्तद्रीहांद्वयुतेऽपि च ॥
 नियोज्य गृहकृत्येषु सर्वदा ता वृभिः स्त्रियः ।
 गृहार्थासक्तचित्तास्तास्तदेवार्हन्ति शोचितुम् ॥
 स्त्रीणामष्टगुणः कामो व्यवसायश्च षड्गुणः ।
 लज्जा चतुर्गुणा तामा माहारश्च तर्दंडकः ॥
 न विस्तं नैव जातिश्च नापिरूपमपेक्षते ।
 किन्तु ताभिः पुमानेष इति मत्त्वेव भुज्यते ॥
 विकुर्वाणाः स्त्रियो भर्तुरायुष्यधननाशकाः ।
 अनायासेन वा स्वस्य यथाशक्त्या भवन्ति हि ॥
 नारीणाश्च नदीनाश्च न गतिर्ज्ञायते तृभिः ।
 कुलं कुलं प्रयायिन्योः कालक्षेपो न जायते ॥
 चेष्टाचरित्रचिन्तानि देवानिव विदुः स्त्रियाम् ।
 किं पुनः प्राणिमात्रा सु सर्वथा नष्टबुद्धयः ॥

तस्मात्ताः सर्वथा रक्ष्याः सर्वोपायैर्गृभिः सदा ।
 श्वशुरैर्देवराद्यैस्ताः पितृभ्रावादिभिस्तथा ॥
 विवाहात् प्राक् पिता रक्षेत्ततः पतिस्तु यौवने ।
 रक्षेयुर्बाह्वर्कैः पुत्राः नास्ति स्त्रीणां स्वन्त्रवता ॥
 स्वातन्त्र्येण विनश्यन्ति कुलजा अपि योपितः ।
 न स्वातन्त्र्यं मतस्तासां प्रजापति रकल्पयत् ॥
 अशौचाद्यं सशौचाच्च अमेध्या अपि पावनाः ।
 दुर्वचोऽपि सुवाचस्ता स्तस्मान्नेषयेत्ततः ॥
 शौचं वार्चं च मेध्यत्वं मोसगन्धर्वपावकाः ।।
 ददुस्तासां वरानेतां स्तस्मान्नेष्यतराः स्त्रियः ॥
 भर्तारो वो भविष्यन्ति युष्मच्चित्तानुसारिणः ॥
 रक्षणीयास्तव सास्तु सर्वभावेन योपितः ॥
 ममाहृष्टं कथं मिद्याद्यैर्देवन्यस्ता वृणातनी ॥
 अर्धकाया वृणां तास्ता पृथक् धर्मादिना स्त्रियम् ॥
 नदी वापी स्त्रियं गच्छेन्न सगर्भा व्यवस्थिताम् ।
 अभिगच्छेद्भविहान् यस्तदा भूः क्षयमेति चे ।
 नदी वापी स्त्रियं गच्छेद्दिच्छं स्तदिच्छयापि च ॥
 न पर्वसु न सन्ध्यासु नाद्यार्जुचतुरात्रिषु ।
 बन्ध्याष्टमेऽधिवेत्तव्या नवमे च षट्प्रजा ॥
 एकादशी स्त्रीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनी ।
 न वक्त्रेऽभिगमं कुर्यात्प्राणी गृहीतयोपितः ।
 कुर्याच्चेत्पितरस्तस्य पतन्ति रेतसोभुजः ॥
 भार्याधीनं सुखं पुसां भार्याधीनं गृहं वनम् ।

भार्याधीना सुखीत्यत्ति भार्याधीनं शुभोदयः ॥

यत्र भार्या गृहं तत्र भार्याधीनं गृहं वनम् ।

न गृहेण गृहस्यः स्यात् भार्याया कथ्यते गृही ॥

गृहीस्याद् गृहधर्मण स वै पञ्चनखदिकाः ।

तद्धीनो न गृहस्यः स्यात् भार्याया कथ्यते गृही ॥

श्रौतो वा यदिवा स्नात्तः सर्वेषां गृहमेधिनाम् ।

कण्डन्यदककुम्भीच चुल्ली पेषण्यं पस्करम् ॥

पञ्चयज्ञविधानेन कुर्यात्पञ्च मर्शमघान् ॥

पञ्चसूना वचन्त्यत्र सूनादोषो न विद्यते ॥ ।

यदादौ वेदमारभ्य स्नात्वा भक्त्या द्विजोत्तमः ।

अध्यापयेद्द्विजान् शिष्यान् सं वै ब्रह्ममखः स्मृतः ॥

यः स्नात्वाऽहरहः कुर्याद्देवाश्च मनुजान् विद्वान् ।

तर्पयेद्भक्ता भक्त्या पित्र्यज्ञः स वै मघः ॥

श्रौतेवा यदिवा स्नात्ते यज्जुहोति ऊताशने ।

विधिर्वत्तिः सर्वे विप्रः स तु देवमखः स्मृतः ॥

दृगस्वाशासु यः कुर्याद्दृशोपो यन्नि द्विजः ॥

इन्द्रादिभ्यस्तथान्येभ्यः स वै भूतमखो मतः ।

समाशतार्तस्थि भक्त्या यद्भोजयति नित्यगः ॥

अन्यानभ्यागतासैव समानीयेष्टि कथ्यते ।

एवं पञ्चमख्यं स्यान्नधुमासा ज्येष्ठमासम् ॥

स सन्नृष्यं पितॄन् देवान् मनुजं स्वर्गमाप्नुदात् ।

गृहस्यायौषधिं सत्या त्वाच धेनु चतु स्तनीम् ॥

स्वर्गीकसः पितॄन् देवान् पुज्यातिदिवसानपि ।

स्वर्गोकोभिः पितृभ्यस्तु पुज्यास्तोऽतिथयो द्विजैः ॥
 चत्वारस्तु सुता एते यजुर्वेदे उदाहृतः ।
 स्वाङ्गकारो वपट्कारो हलकारस्तथा स्वधा ॥
 दैवानि भगधेयो होत्रिन्यथ मनुजास्तथा ।
 पितृणाञ्च चतुर्थस्तु इतिविदनिदर्शनम् ॥
 इति निवृत्य विधिवत्सकलं कर्म नैतिकम् ॥
 प्राणाग्निहोत्रविधिना भुञ्जीतानि मघापहम् ।
 धदत्त्वा धोष्यवर्गस्य ह्यकृत्वाऽध्यापनादिकम् ॥
 असात्रिकश्च योऽश्रीयात्सोऽश्रीयात्किल्बिषद्विजः ।
 प्राङ्मुख्यादिक्रमेषांशु दिव्यायुः कीर्तिकीर्त्तितम् ॥
 दिव्याग्निस्नाननशाद्यादूयत्तेदश्नन्ति राक्षसाः ॥
 अथ प्राणाग्निहोत्रस्य श्रूयतां द्विजसत्तमाः । ॥
 वक्ष्यमाणो विधिः पुन्यः पावनः प्रेत्य चेह च ।
 योऽविधिं देवतान्यंस्तसंसारबन्धनाशकत् ॥
 तद्विदस्तु दिक्षं यान्ति मुक्ता देवान् चरणैश्च ।
 उद्धरेद्यदि मत्वाशु पुरुषानेकविंशति ॥
 सर्वेष्टिफलभाक् यायाद्देधमश्चयसक्षयम् ।
 यः कालाकालविधिप्रो नैनस्पर्गी स कर्हिचित् ।
 सोऽस्पृष्टो नाविशेत्तत्र यद्गत्वा नैव सद्दत्तौ ।
 दशपञ्चाहुलभ्याप्तं नासिकाया वहि स्थितम् ॥
 जीवो यत्र विशुद्धोत सा कला षोडशी स्मृता ।
 सर्वमेतत्तत्रा व्याप्तं त्रैलोक्य सचराचरम् ॥
 ब्रह्मविद्येति विख्याता वेदान्ते च प्रेतिष्ठिता ।

न वेद वेदमित्याहुर्वेदन्नाम परम्पदम् ॥
 तत्पदं विदितं येन स विप्रो वेदपारंग ।
 आहुतिः सा प्रराज्ञेया सा च शान्तिः प्रकीर्तिता ।
 गायत्री सा च विज्ञेया सा च सन्ध्या प्रकीर्तिता ॥
 तज्जप्य तत्र वैज्ञेयं तद्वत् तद्गुपासितम् ।
 ता कला यो विजानाति स कलत्रो हि ज स्मृतः ॥
 यक्षुरीयं पदं प्रोक्तं यस्मिन् लीनं मिदं जगत् ।
 तत् ज्ञात्वा परमं तत्त्वं न भूय पुरुषो भवेत् ॥
 प्राणमार्गस्त्रयः प्रोक्तास्त्रिधा नाड्यः प्रकीर्तिताः ।
 ईडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तृतीयका ॥
 ईडा च वैष्णवी नाडी ब्रह्माणी पिङ्गला स्मृता ।
 सुषुम्ना चेश्वरी नाडी त्रिधा प्राणवधा स्मृता ॥
 उत्तरं दक्षिणं ज्ञेयं दक्षिणोत्तरसंज्ञितम् ।
 मध्ये तु विषुवज्ज्ञेयं पुटद्वयविनिश्चितम् ॥
 संक्रान्तौ विषुवस्यैव यां विजानाति विप्रश्चम् ।
 नित्यमुक्तः स योगी च ब्रह्मवादिभिरुच्यते ॥
 मध्याह्ने चार्धरात्रे च प्रभातेऽस्तनये तथा ।
 विषुवन्तं विजानीयात्पुटद्वयविनिश्चितम् ॥
 हृत्पण्डरीकमरणीं मनोमथ्यनमेव च ।
 प्राणारब्धा न्यसेदग्निं रात्र्याध्ययुः प्रतिष्ठितम् ॥
 ज्वालनेत्पूरकेणाग्निं स्यापयेत्कुम्भकेन तु ।
 रेचकेणोर्ध्वं बह्नेण ततो होमं करोति यः ॥
 यत्तद्गृदि स्यत् पद्ममधोनालं व्यवस्थितम् ।

दृष्टत्पराशरसंहितायाम् ।

तद्वै विकासते पद्मं प्रणवन्तञ्च सपेति ॥

षामहसाष्टते पात्रे दक्षिणे चाम्भसि स्थिते ।

सनाह सुञ्चरेद्दिप्र आच्छन्नाग्रन्तु पूरयेत् ।

पूरयेत् पूरकं प्राञ्ज नियलं कुम्भकं भवेत् ।

विनिश्चत्य ग्रनैर्वायूरेचकान्त विनिर्दिशेत् ॥

खांछान्तैः प्रणवाद्यैश्च स्वस्वनाम्ना च वायुभिः ।

जितात्मा योषितं पष्ठ, पडाञ्जत्याञ्जतिं भवेत् ॥

जिह्वादत्तं ग्रसेदन्नं दन्तैश्चैव न तत् स्पृशेत् ।

दग्रनैः स्पृष्टमात्रेण पुनराचम्य चारभेत् ॥

सुप्तमाहवनीयोऽग्निर्गार्हपत्य स्तयोऽक्षरे ।

उदये दक्षिणाग्निश्च ग्रहाग्निश्चापि दक्षिणे ॥

सभ्यश्चोत्तरतश्चान्य इत्यग्निस्धारणक्रम ।

प्राणायामेव हि होत्रादि चिन्तयेत्तद्वदेव तु ॥

होतार प्राणमित्याञ्जहृद्गातारसपानकम् ।

ब्राह्मण व्यानमित्येके उदानाध्वर्युमित्यपि ॥

समानश्चेह यज्वान मिति ऋत्विक् क्रमं बधः ।

अहङ्कारं पशु कृत्वा प्राणश्च पशुमित्यपि ॥

वृंहिः प्रत्यरणिः पृथ्वी लोमानि च कुशाः स्मृता ।

मनोविभक्ता त्यग्जिह्वा इति तास्ते प्रचक्षते ॥

कृत्वा तु मांत्तमोह्वारं ऊह्वारश्च तथा पुनः ।

उत्तिष्ठ आनताये च हरिर्ल्लाहितपिङ्गलः ॥

सुप्त, परिधये तुभ्य जुह्विः देवतश्च यत् ।

विजिह्वी यो छाठराग्नेः स्यादा प्राणाय वात्ययः ॥

इन्द्रगोपककर्णाय त्रिजिह्वायाग्निदैवतम् ।
 ॐ स्वाहा अगनाय स्वाहाकारान्तं मुञ्चरेत् ॥
 गोचीरसमवर्णाय पर्जन्यंवाङ्मद्रैवतम् ।
 स्वाहोदानाय सोऽङ्कारं मन्त्राय परार्चये ॥
 तद्धित्समानवर्णां च वाङ्मग्निदैवतायते ॥
 ॐ स्वाहा च समानाय ॐ स्वाहा चाह वेधसे ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैर्लग्नप्राणस्य चाङ्गतिः ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैर्व्यनिस्थं परिकीर्तिता ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैरपानायाङ्गतिः स्मृता ॥
 मध्यमानामिकास्वन्या मुदाने जुहुयाद्बुधः ।
 समाने सर्वैरुच्यते आङ्गतिः स्यात्समानता ॥
 जलं पीत्वा तु लप्यन्ति रेचयन्तु शनैः शनैः ।
 ततोऽन्यद्द्वयमश्नीयात् पूरणायोदरस्य च ॥
 विधिं प्राणाग्निहोतस्य ये द्विजा नैव जानते ।
 अपानेन तु भुञ्जन्ते तेषां सुप्समानवत् ॥
 यो ज्ञात्वा तु विधिं भुङ्क्ते यथोक्तमिदमाचरेत् ।
 इहामुत्र च पूज्यत्वव्रज्ज्वाभूयाद्य कल्पते ॥
 त्रिसप्तकुलमुद्धृत्य दातुरप्यन्नं भवेत् ।
 दातुरपि हि यत्पुण्यं भोक्तुश्चैव हि तत् फलम् ॥
 दाता चैव तु भोक्ता च तावुभौ स्वर्गगामिनौ ।
 यो जानाति विधिं चेमं स भवेद्ब्रह्मवित्तमः ॥
 एकं पिबति गण्डूषं यजेदर्हं धरातले ।
 पीतेन पिबत्यग्निं भुमी च भूमिदेवता ॥

- पिवेद्विषीय गण्डूष ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 स हतेः पितृद्वैवत्य मात्मानं नरकं व्रजेत् ॥
 रहस्य सर्वशास्त्रेषु सर्वशास्त्रेषु दुर्बलम् ।
 ज्ञानाना मुत्तमं ज्ञानं न कस्यचित्प्रकाशयेत् ॥
 ज्ञानानि च प्रकाश्यानि तुं सामविदुषां वदेत् ।
 न प्राणस्य फलं तेषा मात्मानं नरके नयेत् ॥
 अश्रीयाद्विधिवन्प्रज्ञपात्रः कृतपरीहृतः ।
 पूजितान्नमवाग्जुष्टः स पैशाच समाक्षिप्तम् ।
 वाग्यतन्वस्त पात्रोऽपि त्रियासान पि वा द्विजः ॥
 तस्य त्विरात्रपुण्यस्तु दानेऽपि कवयोऽिदुः ।
 चतुस्त्रिकोणञ्जा च विप्रचक्रविशा क्रमात् ॥
 वदन्ति परिकल्पयन्ति तक्षीनान्तु राक्षसम् ।
 गृह्णीयात्प्रागपीगान्त तथा भुक्त्वा सकृन्मृष ॥
 अनग्न मद्यत तत् स्यात् भक्तमन्त्रं द्विजन्मना ।
 काले भुक्त्वा समुत्थाय प्रोष्य विप्र समीच्य च ॥
 अह पतिन्तत्र स्थित्वा चिन्तयेद्वद्वं ऊरुत्यकम् ।
 भार्या भोजनवेलाया भिक्षां सप्ताथ पञ्च वा ॥
 दत्त्वा शेषं समश्रीयात्प्रापत्यमृत्युकैः सह ।
 निहत्य साऽपि सकलं किञ्चित् स्थित्वा मुग्धेन च ॥
 म्यम्यीयकालकार्येषु सापि सा त्यपरा पुनः ।
 उपास्य पश्चिमां मन्थ्यां कृत्वा चैशागुगुणशिमम् ॥
 किञ्चिन्मन्त्रमश्रीयात्प्राथ प्रातरिति श्रुतिः ।
 स्याथाय मन्थसेत्किञ्चित् यामद्वयगयीति च ॥

गयानो मध्यमौ यामौ ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 सुशयने शयीनाद्ये एकान्ते च स्त्रिया सृष्टे ॥
 सेवनं मैथनादीना वदन्ति मुनिपुङ्गवाः ।
 ऋतुक्षयात् सुपुत्रार्थी आधानविधिना द्विज ॥
 प्रसह्य भस्मना योनि स्त्रितित्न्नेति दर्शनात् ।
 कृत्वाधानविधानन्तु स्त्रीयोग मभ्यसेत् पुनः ॥
 मन्येद्विकृतौ योनौ विकाराहिकृता प्रजा ।
 वृहन्मङ्गलमुत्थाय प्रातः सन्ध्या सुपक्रमत ।
 आसूर्योदयनात्प्रातः सायञ्चै वर्चदर्शनात् ॥
 अमृत मद्यगन्धञ्च दिवामैथुनमेव च ।
 पुनाति वृषलस्यान्व मन्थ्यां वहिरुपासिता ॥
 सिन्दुरारुणभ भाति यौवन यौवतारति ।
 उदयेऽस्तमये भानौ तावन्नन्धेति शक्तिज ॥
 आधानतो द्वितीयेतु मासे पुंसवने भवेत् ।
 सीमन्तोन्नयन पष्ठे कार्यं मासेऽष्टमैऽपि वा ॥
 जातस्य जातकर्मादि विधिविष्णाद्वपूर्वकम् ।
 दिने चैकादशनामकर्मादिवद्विहजन्मनाम् ॥
 तुर्यनिष्क्रमणं मासे पष्ठेऽन्नप्राशन तथा ।
 चूडाकर्म द्वितीयेऽर्द्धे कार्यं वा कुलधर्मतः ॥
 मर्षं स्त्रिया विमन्त्र तु कार्यं कार्यविमुक्तये ।
 न सूर्यस्य द्विजा श्येतां श्रियाद्यैः कथञ्चन ॥
 न वात्य न परित्याज्यो द्विजो यग्राद् द्विजन्मनाम् ।
 मुञ्चमीर्षणानान्तु विहता रशना मृता ॥

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

कापीसंशयमेपीशान्युपधीतानि तिर्हतिः ।
 पालाशेषटपीलूनो दण्डाश्च क्रमशः स्मृताः ॥
 कार्पाच रौरव वास्त मोजनानि द्विजन्मनाम् ।
 शिरोललाटनासन्त क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्तिताः ॥
 अत्रणाः सत्वचो देशधा लक्ताः शुभकरा वृष्याम् ।
 गायत्र्या त्रिष्टुप् जगत्या त्रयाणांमुपनायनम् ॥
 गायत्र्यामिव शेषो वा युञ्ज्यादित्यपरेषु च ।
 सवितुः पाठः सवितुर्विश्वा रूपाणि चक्रमात् ॥
 औपासनायिका मन्त्रा विप्रादीना सुदाहृताः ।
 ब्रह्मणो विप्रगेहेषु वृषस्तेषूपक्षमेषु च ॥
 वैश्वो विप्री वृषः स्वेषु कुर्याद्भिजा स्ववृत्तये ।
 एतान्नश्च द्विजोऽश्रीयाद्ब्रह्मचारी व्रते स्थितः ॥
 भिक्षाव्रतं द्विजातीना उपवाससमं स्मृतम् ।
 प्रतिग्रहो न भिक्षा स्त्री न तस्याः परपाकता ॥
 मोमपानसमा भिक्षा अतीऽश्रीत स भिक्षया ।
 भिक्षया यस्तु भुञ्जीत निराहारः, स उच्यते ॥
 भिक्षामन्वाभिषस्तेषु साष्टारेषु द्विजेषु च ।
 भिक्षेत भिक्षा क्रमशो गुरोः कुलं विवर्जयेत् ॥
 स्वगारं मातरश्चापि मातृस्विसारमेव च ।
 भिक्षेत प्रथमा भिक्षां याचेत न विमानयेत् ॥
 भवति । भिक्षां मे देहि भिक्षा भवति । देहि मे ।
 भिक्षा मे देहि भवति । क्रमेणैषदुदाहरेत् ॥
 द्वादशार्द्धं व्रतं धार्यं षट् त्यब्दं तु श्रुतिं प्रति ।
 आदित्याब्दे सृजेत्तद्वै दत्त्वा तु गुरवे वरम् ॥

त्वयस्तु स्रातकाः प्रोक्ताः विद्याव्रतोपसेविनः ।

विद्यां समाप्य स स्रायाद्विद्यास्त्रांतक उच्यते ॥

समाप्य च व्रतं यस्तु व्रतस्रातक उच्यते ।

द्वयं समाप्य यः स्रायात्स विनामाभिधीयते ॥

अष्टैकद्वादशाब्दानि सैर्गर्भाणि द्विजन्मनाम् ॥

मुख्यकालो व्रतस्यैष ह्यन्य उक्तो विपर्यये ॥

द्विगुणाब्देषु कर्त्तव्या क्रमादुपनतिर्द्विजे ।

हीनगायत्री च ब्राह्म्या उक्तकालादनन्तरम् ॥

नाध्येयो नैव चीडास्तोत्र्यवहारविवर्जितः ।

न योज्यानार्चकार्येषु प्रयोज्यास्तु इति श्रुतिः ॥

स्त्रीवन्त्रिलोमवक्त्रा ये निर्लीमदेहवक्षसः ।

उदरस्यानपत्याश्च अट्टश्यास्ते विगर्हिताः ॥

येऽजस्त्रं विहितं कुर्युः प्राप्नुयुस्ते सदा शुभम् ।

दीर्घायुष्ट्वं प्रजावृत्तं मरोगित्तं यशोदिवम् ॥

क्षीणायुष्यं दरिद्रत्वं मप्रजत्वं मरोगिताम् ।

गोर्हितत्वं चेलीकेऽत्र विदुर्निष्प्रिकोरिणः ॥

प्रातर्वा यदिवा सायं मद्यादन्नमेनर्चितम् ॥

नानाज्यस्यानपोशानं शुभप्रेक्षु द्विजन्मनाम् ।

अपोशानं विना नाद्यान्वादिद्यान्न मनर्चितम् ।

अनाज्यं न दिवा सायं शुभमिच्छन् समश्रुति ॥

योद्वाब्दानि विप्रस्य द्वाविंशति वृषस्य च ।

चतुर्विंशतिरन्यस्य ब्राह्म्यास्ते सुप्रतः परम् ॥

उपनेया न ते विप्रैर्नाध्यायाः शुद्धधर्मिणः ।

न व्ययचार्याचार्याश्च इति धर्मविदो विदुः ॥

स्त्रीणामुद्वाह एको वै वेदोक्तपावनो विधिः ।
 स्त्रोपुमोर्यत्र विन्यासः सुन्दोरन्योन्यमुच्यते ॥
 स्वस्मित्यस्त्राद्विभर्त्येषा पतिर्विभर्ति सोऽपि ताः ।
 अतो भार्या च भर्ता चेत्यत्र वेदो निदर्शनम् ॥
 पतिविशति यज्जाया गर्भो भूत्वेह मातरम् ।
 तस्या पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते ॥
 जातोक्ता तेन जाया वै यदस्या जायते पुनः ।
 इयमाभवर्नं भार्या वीजमस्या निषिच्यते ॥
 देवा ऊचुर्मनुष्याश्च भार्या तु जननी तु यः ।
 आत्मना जायते ह्यात्मा सेरावत्यतितारिणीम् ॥
 भार्या जाया जनन्येषा इति वेदप्रतिष्ठितः ।
 यस्यात्सत्रातिपुनान्मो नरकात् पुत्र उच्यते ॥
 सर्वां सहस्रिमाहृत्यं तद्व्रतं दृष्ट्वाणैकताम् ।
 यं पिता जातपुत्रस्य पश्येज्जेज्जीवतो सुधम् ॥
 सर्वं मे सफल प्राप्त मैत्रिकामुत्रकश्च यत् ।
 किं दण्डै रजिनैस्त्रीथै स्तयोभिः किं समाधिभिः ॥
 पुमासः । पुत्रमिच्छध्व स वै लोके यदावदः ।
 यान्त्रमुस्मिन् शरणं हि वासो रूप हिरण्यं पशवो विषाहः ।
 वा च यन्वा कृपणश्च पुत्री ज्योतिः परम्पुत्र इहाप्यमुत्र ॥
 स पुण्यकृत्तमो लोके यस्य पुत्रश्चिरायुषः ।
 विगेषेण द्विधमन्नः स परं ब्रह्म विन्दति ॥
 पुत्रेण प्राप्यते स्वर्गो जातमात्रेण तु भवम् ।
 तस्मादिच्छन्ति सर्वेऽपि पशवोऽपि ययामि च ॥
 जायायास्तद् द्विजज्ञत्वं यदस्मां जायते पुनः ।

पुत्रस्यापि न पुत्रत्वं य स्वाति नरकार्यवान् ।
 यः पिता स तु पुत्रस्तु जायैवहि जनन्यपि ॥
 न दृश्यन्ते विदुस्तज्ज्ञानघनयोः परयोऽपि ।
 अथ हि यस्या पुत्रस्य तस्य पुत्रं भवेत्पुत्रजन्नेह यस्य ।
 तदीत्य चोर्ध्वं पश्यते वर्यासि पुत्रार्थिनो मातरमारुहन्ति ॥
 जनिष्यमाणा इच्छन्ति पितरः स्वकुले सुतान् ॥
 कश्चिद्भवा गयाया नोऽवश्य पिण्डान् प्रदास्यते ।
 यत्तत्पुत्रोऽश्वमेधेन नील मेघाति गौगृहे ॥
 इष्टव्यं पितृभिः सर्वपुत्रेभ्यः सकलं फलम् ।
 शुद्धशौर्यैकचित्तो वा प्राणान्मोक्षयति गौगृहे ॥
 दानदो वा कुरुक्षेत्रे ज्ञानी वाथ भविष्यति ।
 पुच्छे शिरसि यः शुक्लं शुक्लपा लोहितं वपुः ॥
 देवाद्यभीष्टो नीले यः कुरुज्यं पावनो हृष ।
 रक्तो वा यदि वा शुक्लं भ्रुविषाण्य शुभेक्षणाः ॥
 यो न हीनातिरिक्ताद्भ्रुवं वा हृष समुत्सृजेत् ।
 दुहित्यापि तथा साध्वी श्वशुरयो रूपास्तिकृत् ॥
 पतिव्रता च धर्मज्ञा अपि दुर्गतिरुद्भवेत् ।
 यः पिता स च वै पुत्रः सत्समा दुहित्यापि च ॥
 पुत्रश्च दुहिता चोभौ पितुः सन्तानकारकौ ।
 तत्सुतः पावयेद्दशान् दीन्वै मातामहादिकान् ॥
 दौहित्रं पुत्रवत् स्वर्गं उक्तौ शास्त्रैश्च तौ समौ ।
 आधानादिऋसस्काराः प्रोक्ताश्चैव द्विजन्मनः ॥
 कर्त्तव्याश्च स्वशास्त्रोक्ताः केचित् कुलकर्मण्य च ।

चत्वारिंशच्च ते सर्वे निषेकाद्याः प्रकीर्तिताः ॥

मप्रदीक्षा च विविधा तथैवान्त्येष्टिकर्म च ।

कुलाचारोऽपि कर्त्तव्य इतिशास्त्रविद्दी विदुः ॥

देशाचार स्तयधर्म इति प्राह पराशरः ।

अयं हि परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ॥

हीनाचारश्च पुरुषो निन्द्यो भवति सर्वशः ।

क्षेत्रभागीच सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥

आचारे र्व्यवहारे च दुराचारो विपर्ययः ।

दृष्टामाचारतो धर्मः स्यादधर्मो विपर्ययात् ॥

आचारवन्तो मदुजा लभन्ते आयुष्यवित्त च सुतश्च सौख्यम् ।

धर्मं तथा याश्वतमीश्लोक भवापि विद्वज्जनपूजिताश्च ।

वेदाः सहाङ्गैः स पुराणविद्याशास्त्राणि वेदानि च तद्विहीनम् ॥

कुर्युर्नयैतानि च संस्मृतानि नरं पवित्रं प्रवदन्ति वेदाः ।

येऽधीतवेदाः क्रियया विहीना जीवन्ति वेदैर्मनुजाधमास्तान् ॥

वेदास्त्यजेयुर्निधनस्थे काले नीलं शकुन्ता इव जातपचाः ।

आचारहीननरदेहगताश्च वेदाः

शोचन्ति किन्तु कृतवन्त इतिम्न चित्ते ॥

यं नो भवेदपि चास्य शुभप्रहीणो

स्यान्तदत्र भतवन्धननायकर्त्ता ।

कर्त्तव्यं शक्यं नैजं गौज्मूलं द्विजातयाः ।

गोशाचारविहीनाना सर्वाः स्युर्निष्कलाः क्रियाः ।

तस्मिन्नि द्विविधं प्रोक्तं वाच्यमाभ्यन्तरं तथा ।

विष्णुवशीधन वाच्यं चित्तशुद्धिसाथान्तरम् ।

गन्धलेपायनं व ह्यं शौचमाङ्गमनीपिणः ॥

मृद्धिरङ्गिर्निलयस्य तत्कर्त्तव्यं द्विजातिभिः ।

भावशुद्धिपरं शौच मङ्गं राभ्यन्तरं बुधम् ॥

यस्य पुंसस्तु यच्छौच शौचैस्तप्यं किमन्यकेः ।

वाङ्मनोजलशौचानि च सदा द्विजन्मनाम् ॥

तिभिः शौचैरुपेतो यः स सगो नात्र संशयः ।

स्त्रिय रिरमुट्टविण जिहीर्षुर्वर्धाङ्गीर्षुर्मनुजः परस्य ।

विवर्त्यन्तमवाच्यवाच कथं स शुद्धि संसुपैति शौचात् ॥

किं निकामस्य नारीभिः किं गताप्तोश्च समू द्विजैः ।

यतेन्द्रियस्य किं शौचैर्निष्कलं । सुखदानवन् ॥

न गतिर्मुखदानेन न तारीऽम्बुनि चाश्मनः ।

तस्मात्तस्य न दातव्यं सच्च दाना स मज्जति ॥

यथा भस्म तथा मूर्खो विद्वान् प्रज्वलिताग्निवन् ।

होतव्यश्च समिद्धाग्नौ जुहुयात्को तु भस्मति ॥

यथा शुद्रस्तथा मूर्खो शुद्रश्च भस्मवत् तथा ।

शुद्रेण सच्च सखेप मूर्खे दानं विवर्जयेत् ॥

ग्रहीता च तार्वाद्द्विद्वान् तद्दाता रोडको यथा ।

आत्मानं तारयेत्तश्च नदीं वैतरणीं द्विज ॥

यो मूर्खो विषदाचारः षट्कर्माभिरत सदा ।

स नयन् स्वर्गं मात्मानं वृद्धाश्चैव न पीडयेत् ॥

न विद्यते तयोरेस्य अददच्च प्रतिग्रहम् ।

अददानः स दानारमात्मानं मय्यधो नयन् ॥

हेम भूमिं तिलान् गावश्च अविद्वान् हि ददाति यः

भक्षी भवति सोऽङ्गाय दातु स्यान्निष्कन भवेत् ॥
 तस्माद्दत्ति नो दद्यादल्मयोऽपि प्रतिग्रहम् ॥
 विपतत्वापरिज्ञानी विपिणाल्पेन नश्चति ॥
 सर्वं गवाक्षिर्क दान पात्रे दातव्यं मर्चितम् ॥
 विद्वद्भिर्नत्वपात्रे तु गतिमिच्छद्भिरात्मनः ॥
 हस्तिरुष्णाजिनाद्यास्तु गर्हिता ये प्रतिग्रहाः ।
 महिप्रासान्त्र गृह्णीसु गृह्णन्तः स्युः पतन्ति ते ॥
 रुष्णाजिनप्रतिग्राह्यी चयानाः शुक्रविक्रयी ।
 नवभ्राह्मणस्य भोक्ता च न भयं पुरुषो भवेत् ॥
 यो गृह्णाति कुरुक्षेत्रे मार्गगा द्विसुखी गजम् ।
 नवभ्राह्मणभुक्तश्च वर्ज्यो निमाल्यवद्विजा ॥
 एते यान्त्यन्वतामिस्त्र यावन्मनुसहस्रकम् ।
 विष्णोश्च वज्रोश्च रवौश्च जाताः
 पृथ्वी च येशश्च मुनिश्च गौश्च ।
 काले च पात्रे विधिना प्रदत्तं
 प्राप्नोति लोको नियमे तदुक्तम् ॥
 वेदाविद्वान् सदाचारः सदा वसति मन्त्रिधौ ।
 भोजने चैव दाने च वर्जनीयो न सत्तमैः ॥
 अत्यासन्नमधीयानान् ब्राह्मणान् यो व्यतिक्रमेत् ।
 भोजने चैव दाने च हिनस्यासन्नम कुलम् ॥
 अष्टचाऽपि निराचारा प्रतिवास्तिनिवासिनः ।
 अन्यत्र ह्यव्यकव्याभ्या भोज्यासौ रत्नवादिषु ॥
 श्रेष्ठतत्प्रहाभावे प्राप्ताया बृहदापदि ।

विप्रोऽग्नन् प्रतिगृह्णन्वा यतस्ततोऽपि नाशभाक् ॥
 गुर्वादिद्योग्यवर्गाधिं दैवादर्थञ्च सर्वतु ।
 एत्याटद्यात् द्विजाग्रन् भृत्यर्थमात्मनोऽपि च ॥
 दधिक्षीराद्यमामानि गन्धपुष्पास्त्र्यम्बुत्सकान् ।
 श्यामनाशन शाक प्रभ्यश्च थं नहि क्वचित् ॥
 अपि दुष्कृतकर्मभ्यः समादद्यादयाचिता ।
 पतितादिस्तदन्येभ्य प्रतिग्राह्यमसशयम् ॥
 शक प्रतिगृहीतु र्यो वेदश्चक्षु सङ्गतम् ।
 लभ्यमान न गृह्णाति स्वर्गस्तस्य सुनिश्चितः ॥
 प्रतिग्रहस्य वापि याचित यो न यच्छति ।
 तत्कोटिगुण्यस्तोऽसौ श्रुतो दासत्यसृच्छति ॥
 दाता च य स्मरेद्दान प्रतिग्राही न पात्यते ।
 उभौ तौ नरक यातो दाता चैव प्रतिग्रही ॥
 अपात्रस्य हि यद्दत्त दान स्वल्पमपि द्विज ।
 गृहीता ततश्चाद्याति भस्मत्वह्यप्यवारित ॥
 वदन्ति कवय केचिद्दानप्रतिग्रही प्रति ।
 प्रत्यक्षलिङ्गमेवेह दातृयाचकयो रतः ।
 दातृहसो भवेदूर्ध्व मधसिष्ठेत्प्रतिग्रही ।
 दातृयाचकयोर्भेदो हस्ताभ्यामेव सूचित ॥
 सूनादीनाञ्चतुर्वर्णा तथा निन्दितभूयते ।
 न विद्वान् प्रतिगृह्णीयात्प्रतिगृह्णन् व्रजत्यध ॥
 पुष्टो दयगुण पूर्वात् सुनिश्चयमयाधिकृत ।
 वैग्यो निधिद्वष्टपतिप्रतिग्राही परे क्रमात् ॥

परंपाकं व्रियामास देवानाम्पिदूषितम् ।
 अनुपाककृतं चैवं तथा मांसञ्च नादिकम् ॥
 न भोक्तव्यमभोज्यान्न कन्दमूलादिकञ्च यत् ।
 न पातव्यं न घेयञ्च द्विजैरन्नं न गर्हितम् ॥
 सद्यमुक्तं सदा व्रुदाच्छत्रैर्धर्मं समाचरेत् ।
 यस्मान् स नियमान् कुर्याद्गार्हस्थ्यं व्रतमाचरेत् ॥
 मातृपितृडपार्थ्यायान् गुरुन्विप्रान् सदा चर्चेत् ।
 एतान् श्रेष्ठान् तथाचान्यान्वित्यं विप्रोऽभिवादयेत् ॥
 दमञ्च सर्वदा कुर्याद्दानं दद्याच्च सर्वदा ।
 दद्याच्च सर्वदा कुर्यात्तद्विना नरकाश्रय ॥
 दाम्यन् स सर्वदात्मानं दाम्ययन्तु सदा द्विजः ।
 दयध्वमिति वै वैश्या । श्रुतिर्वाजसनेयिकी ॥
 यत्त्रिधा कारकं कुर्यात् स्नानयित्नुध्वनिन्दिवि ।
 ददेद्वेति दम दानं दयामिति च शिष्येत् ॥
 रसारसेः सप्त ग्राह्या देया अपि च नान्यथा ।
 न रसैर्लवणं ग्राह्या समतोऽपीनतोऽपि वा ॥
 तिला अपि समा देया यस्मात् अपिच नान्यथा ।

न सवदेञ्च पित्राद्यैः पतिताद्यैर्न सत्रिशेत् ॥
 न मति नीचवर्णाय दद्यादुच्छिष्टमेव च ।
 मतिं शूद्रस्य यो दद्याद्ये चैन पर्युपासते ॥
 न किञ्चित्तस्य चांक्षेयं व्रतादिनिश्चयमादिकम् ।
 आचक्षणास्तु तदूर्ध्वं नरुकाग्नौ प्रपच्यते ॥
 नाद्यादन्न निषिद्धस्थं स्वप्याहा नाहंरात्रिषु ।
 वेदविद्यावितानानि विक्रीणीतं न कर्हिष्वित् ॥
 नापात्वानि रमाद्यानि भूवृत्तिञ्चान्वयेऽपि च ।
 नापच्येत्तु स्वपाणिभ्यां न च कण्डूतिक्तङ्गवेत् ॥
 पादुका नच पालाशा न हृत्तादिनिरुक्तनम् ॥
 नोत्सृज्यं छीवनाद्यञ्च कदाचिद्गै गवादिषु ।
 पद्भ्यां स्पृश्यो गवाप्रातो नीच्छिष्टो न च तद्भृतिः ॥
 न लङ्घ्या वस्त्रपन्थादि वाय्वग्न्योर्नान्तरा गतिः ।
 न हयोर्विप्रयोर्नाग्न्योः सौरभेयोः पतिस्त्रियोः ॥
 न विप्रग्न्योर्विप्रपिण्डो नो आक्षीो विष्णु तार्क्ष्यीः ।
 सौरभेयोर्जनाग्न्योश्च माहेदीजलयोरपि ॥
 भानुष्योमादिकानान्तु न कुर्यादन्तरागतिम् ।
 भोजनादिषु नासक्तां पश्येन्न विगताशुकाः ॥
 न गच्छेत् स्त्री रजोयुक्ता न च तथा सदाश्रुयात् ।
 उत्तरीय विना नैव न नग्नो न शयीत च ॥
 न गेहे चैव मार्गाटो न निषिद्धककुम्भुत् ।
 नापगाहेयचर्याटि नचविष्ठा गृहान्तिके ॥
 अतिकालान्तियानि च शुभमिच्छन्विमर्जयेत् ।

यश्चेन्द्रचापमद्राद्या मूलनाम्ना न निर्दिशेत् ।

इन्द्रचापं ध्यायन्ति ये न खातव्याः परस्य ते ।

वर्जयेद्वादनस्यैव पादयोः काशभोजने ॥

पैशुन्यं मर्मभेदश्च न वदेन्स्नेच्छभाषितम् ।

प्राकृत वक्तृगस्त्राणि परंपण्डिते तु कानि च ॥

न करं मसुके दद्यान्मसुके न करं तथा ।

न जातु नो शिरोधार्यं न प्राहृत्तशिरा भवेत् ॥

वेनाश्च बह्वश्च कर्दर्यचौराः क्लीवाभिगस्तागणिकासु जातु ।

यो बृहज्जीवी गणदीप्तका ये तेषां न भोज्यं ह्यग्नं हिजातैः ॥

क्रूरतुरा बृहच्चिकित्सकाश्च या पुंश्चली यौ च विरुद्धशत्रू ।

व्रात्याग्रमत्ता श्रवणा जितार्थं अप्राह्यमेपासग्नं हि जस्य ॥

ये टाशिका ये च सुवर्णकारा उच्छिष्टभोजी पतितश्च यश्च ।

ये पुत्रभार्या बह्व्याचका ये विप्रस्य नेकेऽपि न भोज्यमन्नम् ॥

यः सोमेश्वरं सुकृताम्बुचक्रं क्षीराज्यमास नवणाजिनानि ।

क्षोमाज्यलाक्षाश्च तिलान् फलानि एषां न विक्रीत कदन्नमाद्यम् ॥

जीवन्ति नित्याश्वरसान्वयाना कर्माश्च कार्येऽपि च तन्तुवायाः ।

राजा वृशसो रजकः शतघ्नो भोज्यं च तेनैव च क्षिप्रकाश्च ॥

ये चैनधाराश्च सुराकृता ये शून्यं न वाचीह्यवृतं वटाश्च ।

ये पन्दिनो येऽपि च वाचकाश्च विप्रस्य चैतेऽपि न भोज्यगस्याः ॥

सभ्याश्च न मधुच्छिष्टं दधिचीररसोदनः ।

ममुष्यः फलपूजाश्च कुशवत् पुष्पवीरुधः ॥ ।

कोशेयके गकुतपा नीरं विष रमसाया ।

शाके कुशकपिण्यः क गन्धर्वापधिमूलका ॥

विक्रीणन्ति य एतानि वस्तूनि मनुजाधमाः ।

तेषामन्नं न भोक्तव्यन्तथोपपत्तिवेश्मनः ॥

यो वडस्य कदर्यस्य भुञ्जीतान्नं द्विजाधमः ।

तद्गणानद्रवत्स स्यान्मृतो विट्शूकरो भवेत् ॥

योऽन्नं वाधुं पिकस्यापि जालापत्यादिकस्य च ।

अन्यस्यापि निपिडस्य सोऽनन्तं नरक वजेत् ॥

पाणिगृहीतभार्याया सत्यां यमु नराधमः ।

शूद्रीहस्तेन यो भङ्गे पतितः स सदैव तु ॥

त्यक्त्वा ये नोढभार्यान्तु त्यक्तः स पितृदैवतेः ।

देवादित्यक्तः पापीयान् शूद्रादप्यधिकः स्मृतः ॥

यः शूद्रीं भजने नित्यं शूद्री तु गृहमेधिनी ।

वर्जितः पितृदैवैस्तु रौरवं यात्यसो द्विजः ॥

यः शूद्राञ्च स्वयं जातो ह त्वस्यां सोऽपि तत्पुनः ।

अन्यस्याञ्च पुनः सोऽपि किन्तस्य प्रेत्य चिन्तनम् ॥

सर्वान् भुञ्जीत नरकान् विशति त्वेकवर्जितान् ।

रौरवादीन् क्रमेणैव पापिष्ठो यावदन्तरम् ॥

हेमन्तशशिरर्त्वीय प्रोष्ठपद्या परस्य च ।

पञ्चत्वपरपक्षेषु कार्या साग्निभिरष्टका ॥

हेमन्तशशिरे चैका एकैकाथ तथापरा ।

प्रोष्ठपद्या द्विजासिद्धी ह्यष्टका इति केचन ॥

दर्शश्च पौर्णमासश्च तथैवाग्रहयण्येहयम् ।

चतुर्मासीवतान्येव कार्याणि साग्निर्कैर्हजैः ॥

अनुचानः कृत कुर्युः सदैव व्रतचारिणः ।

अग्निहोत्ररता नित्यं मातापितृपूजकाः ॥
 प्रतिग्रहनिवृत्तांश्च जपहोमपरायणाः ।
 वृत्तवन्तश्च ये विप्राः स्नातृकास्ते प्रकीर्त्तिताः ॥
 सक्रान्तिरर्द्धवारश्च व्यतीपातो युगादयः ।
 शुभर्चदिनयोगाश्च कार्या साग्निभिरष्टका ॥
 न शूद्राय भिक्षो नैतत् कर्त्तव्यं कर्म च द्विजैः ।
 चण्डालत्वमवाप्नोति यज्ञार्थं शूद्रयाचकः ॥
 लब्ध यज्ञाय स विप्रो न दद्याद्यज्ञकर्मणि ।
 स वायसोऽथ वा गृध्रः काकीवाय प्रजायते ॥
 शिखोच्छ्रृत्तिर्विप्रस्य तथा चैकाहिकाशनः ।
 त्र्यहिकाशनो वा स्यात् कुम्भीकुयलधान्यकः ॥
 पूर्वं पूर्वतरः श्रेयानिषां सद्भिः प्रकीर्त्तितः ।
 सोमपः स्यात्त्रिषांश्च तत्पूर्वकृत्स्नमागनः ॥
 सोमेष्टिपशुयज्ञश्च कुर्याच्च प्रतवामरम् ।
 इष्टिषैखानरी यातु कर्त्तुं तदमभवेत् ॥
 सत्यामर्षस्य सम्पत्तौ न कुर्याद्भीनदक्षिणाम् ।
 तत्कृतश्च भवेदर्थं प्राप्नुयात्पशुयोनिताम् ॥
 अशापूतश्च दातव्य पात्रे दानं समर्चितम् ।
 याश्चिनेऽपि हि दातव्यं पूत स्वयहया धनम् ॥
 शूद्राश्च ब्राह्मणोऽप्यज्ञैः मातृ मासाहं मेघं च ।
 तद्योनाशभिर्ज्ञायित सद्यमेतद्विदुर्बुधाः ॥
 प्रागूडस्यादशूद्रान्त्रो मृतसैवोपजायते ।
 हादशं दगं वाटी च गृध्रशूकरपुष्कनः ॥

उदरस्थितशूद्रान्त्रो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।

जुहन्वापि जपन्वापि गतिमूर्ध्वा न विन्दति ॥

अमृत ब्राह्मणस्यान्त्रं चतुर्विधात्प्रयः स्मृतम् । ३

वैश्वस्य चान्त्रमेवात्रं शूद्रान्त्रं रुधिरं स्मृतम् ॥

तस्माच्छूद्रं न भिक्षेरन्वृष्टार्थं सद्विजातयः ।

शमशानमेव तच्छूद्रस्तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥

कणानामथ वा भिक्षां कुर्यात्सेदुहृत्तिकर्षितः ।

स शूद्राणां गृहे कुर्वन् न तत्पापेन क्षिप्यते ॥

विशुडान्वयमञ्जातो निवृत्तो मासमद्य योः ।

द्विजभक्तिर्वणिगृह्णति साच्छूद्रः संप्रकीर्तितः ॥

उदक्यास्पृष्टसंस्पृष्टं वीक्षितं वाप्युदक्यां ।

स्वस्पृष्टं शकुनोत्सृष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥

उच्छिष्टञ्च पदा स्पृष्टं शुक्रञ्च पतितेक्षितम् ।

पर्युषितञ्च विट्कस्यं केशकीटाद्युपाहितम् ।

पत्युच्छिष्टं गवाघ्रातं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥

नाश्रीरन्त्रे तदशनं सामिपन्ते द्विजातयः ।

शूद्राणामपि भोज्यान्त्राः स्युर्दासनापितादयः ॥

सस्त्रेहमशनभोज्यं चिरस्थमपि यद्भवेत् ।

अतुक्त्वा अपि भोज्याः स्युः सदृश्वेता यवादृष्टः ॥

गर्भिक्षरा जलसुमशामवादे र्वर्जयेन्मृगः ।

स्त्रीणामेकशफोद्गीणा तथारण्यकमाविकम् ॥

प्रकृता ब्राह्मणी गौश्च महिष्याजा स्तथैव च ।

दयरात्रेण शुद्धोत भूमिष्ठ च नवञ्जलम् ॥

- शांकादिकञ्च विदजातं कथंचानि च वर्जयेत् ।
 मासकीटादिभिर्जुष्ट प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 एवं येष्कञ्चमश्नन्ति तथा विष्ठाभुजश्च ये ।
- शुकाटिद्विभर्दात्पूहान् कपोतपिकसारिका ॥
 सेधाद्यान् पृञ्च पर्ष्ट् पृख् सिद्धाद्यान्मत्स्यकांश्च पट् ।
 धर्साशास्त्रोदितानद्यात् सर्वाकाराश्च वर्जयेत् ॥
 भक्ष्यप्रांणा स्त्यजेन् मास आह्वयज्ञोत्सवेष्वपि ।
 कृत्वा च विधिवत् आह्व नाद्यमतिथिनामिषम् ॥
 यदैवाव्ययसम्पत्तिस्तदैवामन्त्रयेद्द्विजान् ।
 कृत्वा च विधिवत् आह्व यद्यात् तत् स्वयमश्नुयात् ॥
- नाद्यादविधिना मासं चत्युदिष्टे ऽपि धर्मावित ।
 भक्षयन्वरके तिष्ठेत्पशुलोमसमा समा ।
 गृहस्थोऽपि हि यो नाद्यात्प्रशितन्तु कदाचन ॥
 'स साचान्मुनिभिः प्रोक्तो योगी च ब्रह्मलोकग' ।
 न स्वयञ्च पशुं हन्याच्छाहादिक उपस्थिते ॥
 क्रव्याद्यैः मारुमेयाद्यैर्हृतं मृगादिमाहरेत् ।
 एतच्छाकवदिच्छन्ति पवित्रं द्विजसत्तमा ॥
 समर्थो यस्य यस्तु स्यादन्व दत्त्वा तु देहिनाम ।
 सत्तामिति निरातङ्गो लोमहृष्ट निगद्यते ।
 अन्नादेरपि भृक्ष्यस्य स्नेहमद्यामिषस्य च ॥
 महाफलानि वृक्षौ स्यात् प्रवृत्तिं स्वर्गसंरधना ।
 एकोऽष्टगतमश्वेन यजेत पशुना द्विज ।
 अन्योन्यं मासमन्नाति स्वर्गप्राप्तिस्तयो समा ॥

हेम राजन् ' गङ्गा तस्य ताम्रस्य वैणवस्य च ।
 चर्मणोरञ्जुदस्त्राणां शुद्धिर्जायते वारिणा ॥
 तदादियज्ञपात्राणां धान्यानां वायसामुपि ।
 अन्येषां जयरूपाणां प्रोक्षणाच्छुद्धिरिय्यते ॥
 मार्जनान्मशपात्राणां हृस्वेन मशकर्मणि ।
 अन्मीगे यत्र कैरुण्यैः शुद्धता कोशिकाविके ॥
 श्रीफलैरशुपट्टानां सारिष्टैः कुतपस्य च ॥
 अण्डयानि पुन पाकैः शौभाणि सितसर्पयैः ।
 शुद्धे त कारुहस्यस्य पण्य यत् स्यात्प्रसादितम् ॥
 भैक्षश्च प्रक्षोषाच्छुद्धात् पिष्टि साक्षान्नयस्य तु ।
 स्त्रीमुखश्च सदा शुद्ध भूमिलेपविवर्जिता ।
 अपरा दहनाद्यैश्च गृहं मार्जनलेपनैः ॥
 द्रवद्रव्याणि शुध्यन्ति बद्धिनां ज्ञानेन च ।
 क्रव्यादाद्यात् हृत मासं सर्वदा शुचि कीर्तितम् ॥
 तृप्तिक्तत् सौरभेयाय स्वभावात् सहृदा गतिः ।
 वदन्ति स्तूरयो वारि पवित्रमिति सर्वदा ॥
 गौर्वह्निश्च वनच्छाया जलमण्डो वसुन्धरा ।
 विभ्रुषो मक्षिकानाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥
 श्रुति प्रस्थापने वत्सः अजाश्वौ मुखतस्तथा ।
 न तु गौर्मुखती मिथ्या न कस्य मुखजा मलाः ॥
 सोमभास्करयोर्भाभि पथशुद्धिं प्रकीर्तिता ।
 श्रोत्राधरौ श्मश्रुकरो मस्त्रेहौ भोजनादनु ॥
 न दुष्येच्चरुजः प्राह बालवृद्धो स्त्रियोर्मुखम् ।

गला रथ्यादिके चैव शुद्धिराचमनेन तु ।
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ॥
 न स्त्री दुधति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।
 पद्माश्लोहफूलकाष्ठ चर्ममाण्डस्य तोयैः ॥
 स्वयमेव शौचात् पुंसां निग्रास्वध्वनि निःसहायम् ।
 न स्त्रीणाञ्च सदा शुद्धिर्विहिता च सतामपि ॥
 नभसः पञ्चदश्यां तु पञ्चम्यो च-तथापरे ।
 नभसस्य चतुर्दश्या सुपाकर्म यथोदितम् ॥
 तद्विदः केचिदिच्छन्ति नभसः श्रवणेन तु ।
 हस्तेन वाथ पञ्चम्या मध्यायानां वदन्ति तत् ॥
 यत्र शीखीपवीतः स्याद्ब्रह्मचारी द्विजोत्तमः ।
 तस्मात्ता विहितं तस्य उपाकर्मादि कीर्त्तने ॥
 अतो वेदाधिकारत्व वेदपाठस्य कीर्त्तने ।
 श्रुनुपाकृतविप्रादेर्वेदाध्ययन दुष्कृतम् ॥
 सुज्जोपवीताजिन दण्डकाष्ठम्
 त्याज्यं न तस्माद्गतचारिणा मपि ।
 अस्त्रिष्टमेकीकृतलोपपापम्
 सस्कारमन्यं न पुनर्नयेत् ॥
 ओषधीनां तु रङ्गावे स्वशाखाविहितन्तु रत् ।
 रोहिण्या च सहस्यस्य उपाकर्माणि कुर्वते ॥
 न भवेदनुपाकर्म ब्राह्मणः स्नातको व्रती ।
 कर्मघ्युतो भवेद्ब्राह्म्यो ब्राह्म्यानिष्कृतिकः शुचिः ॥
 तथा तत्स्यादनध्यायो छत्रगुर्वादिषु त्यजम् ।
 मित्रकादिष्वहोरात्र मधीत्यारण्यकः शुचिः ॥

अष्टक्रासु तथाष्टस्या पौर्यामास्या गश्चिचये ।
 मन्वाटौ युगपच्चाद्ये विन्दुपातात् क्षयेऽपि च ॥
 चतुर्भासि द्वितीयायां चतुर्दश्यामर्हनिर्गम् ।
 अहोरात्रे वृषे संस्थे व्रतिति श्रोत्रिषी यती ।
 अत्र त्यहमनध्याय सिन्धुहन्ति चापरे ह्यहम् ॥
 अगौचसूतकान्तं च यावच्छु द्विस्रयोर्भवेत् ।
 देशान्तरगणे प्रेने न्युनेऽपि स्याद्दर्हनिर्गम् ॥
 सुर्वाटौ वा वृषत्याटौ इति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ।
 प्रतियही त्वहोरात्रं भुक्त्वा आह्वकमेव च ॥
 तज्ज्ञा ब्रूयु रनध्याय स्रुसन्धा वहर्निर्गम् ।
 यथाटौ च रहो भोक्त्वा रंहोरात्रा विदुर्बुधाः ।
 अकाले वा वृते वृष्टिबद्धिटा येच सप्तमाः ।
 सामेपु दुःखितानाञ्च स्वराटौनाञ्च नि खंने ॥
 पतितश्यावशूद्रा त्यसन्निधाने न कीर्त्तयेत् ।
 आत्मन्वेव शुचौ देशे विद्युत्सन्नितरोहिते ॥
 स्रधे च कलहे देगि-श्वे लोकत्रियहे ।
 पाशुवर्षेऽम्बुमध्ये च दिग्दाहग्रामदाहयोः ॥
 नीहारे च भवेद्विद्वान् सन्ध्ययोरुभयोरपि ।
 घाबंश्च न पठेद्विद्वान् पूतिगन्धेतयैव च ।
 विशिष्टे चागते गेहे गावाहृक्निर्गमे तथा ॥
 भे जनायोपविष्टस्य क्षुत्पितस्याद्र पाणिनः ।
 वान्ते चान्ते तथा जीर्णे महापात्रे ऽतिमारुते ॥
 राजा वृषौ च य.नाटौ आरूढस्य तथा हिजः ।
 एतानन्याथ तत्कालान् यनाध्यायान्विदुर्बुधाः ॥

यो वर्जयेदनध्ययान्वेदाध्ययनकृद्द्विजः ।

भवन्ति तस्य संप्रता वेदाः प्रोक्तफनप्रदाः ॥

येच तेषु पठन्त्यद्रा पाठलोभेन लोभिताः ।

न शाश्वताभ्येहिद्या निष्फणा च तथा द्विजः ॥

य पठेद्विधिवद्देहन् तत्प्रितीन्द्रियसयमी ।

ब्रह्मत्वमिह लोकेऽपि ईश्वर्यसुखभाक् भवेत् ॥

जनानर शृण्वतां यस्तु मार्गं गच्छन् पठेद्विजः ।

निष्फजास्तस्य वेदाश्च वेदवि वदोपभाक् ॥

य पठेत् स्वरहीनन्तु लक्षण्येन विवर्जितम् ॥

सङ्गीणोग्राममध्ये तु मन्त्रवेत् वेदविप्रभी ॥

ये स्वाध्यायानधीयीरन् अध्यायेषु लोभतः ।

वज्ररूपेण ते रुन्ता स्तोपा देहे व्यवस्थिताः ॥

नाकामेदमरादीनां च्छाया तथा परस्त्रियः ।

वान्तठीवनविण्मूत्र कार्पासास्थिकपालिकाम् ॥

तानद्रेयाः म्युष्य निप्राउरगान् सृष्टेयुर्द्विजाः ।

त्रियं कामं च मा काङ्क्षेन्नसृगेन्मर्म कस्यचित् ॥

नित्यं वृत्तं चानस्रधर्मश्च नित्यमर्जयेत् ॥

न क्रिद्वित्ताडयेद्दीमान् सुतं गिष्यश्च ताडयेत् ।

ताडयेन्नाभितीक्ष्णान्प्रज्ञानन्यत्र ताडयेत् ॥

आचार्येण गदा विहान् वृत्तंते यो यतेन्द्रियः ।

स ब्रह्म परमार्थीति चारण्येऽमुत्र चेह च ॥

आचारमूलं श्रुतिशास्त्रत्रय आचारनामान् तदुक्तकृत्यम् ।

आचारपर्यायं हि वाग्निशौगोत् आचारपुण्यानि यगोधनानि ॥

आचारद्वयस्य फलं हि नाकसाध्याञ्च सुस्यादुरमश्च सुक्तिः ।

तस्मादनन्त फलदन्तु तत्त्वमाचारमेवात्रय यत्नपूर्वम् ॥
 ये धर्मशास्त्रे विहिताश्च केचिद्धर्मा द्विजाग्न्योरपि तेच सर्वे ।
 यत्नेन कार्याः पितृदेवभक्तैः आहानि कार्याण्यथ तानि वक्ष्ये ॥
 यत्नेन धर्मो गृहमेधिविमैः प्रीतेन वाचा वीपुषा च कार्यः ।
 आयुः प्रजा श्रीर्भुवि पूजितत्वं तस्मान्नभन्ते दिवि देवभोगान् ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्तायां धर्म-
 विहितायां चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

आह्वसुन्द्रावचन्द्रे भव्द्यायग्रहणमक्रमे ।
 व्यतीपातविषुवत् क्षणपक्षपातार्थलब्धिषु ॥
 अष्टका नयने हे च आह्व प्रति यदा रुचिः ।
 पुण्य आह्वस्य कालोऽयमपिभिः परिकीर्तितः ॥
 युगादिषु च कर्त्तव्य मन्वस्तरादिकैऽपि च ।
 आह्वकालोऽह्ययः प्रोक्तो मन्वःस्यैर्धर्मकर्तृभिः ॥
 नवान्नं नवीदकश्चैव नवकुन्न तथागृहम् ।
 नाव्येत्य वेषु चेहन्ते पितरो हि यमास्तव ॥
 काणः पौनर्भवो रोगी पिशुनो वृद्धिजीवकः ।
 छतघ्नो मत्सरी क्रूरो मित्तधुक् कुनपोऽगुदः ॥
 द्वित्तिगृह्णन्तश्चिह्नकीश्यावदन्तावकीर्त्तिनः ।
 हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो विक्रवो परनिन्दकः ॥
 क्लीवोऽभिषेक्तावाक् दुष्टभतनाध्यापकस्तथा ।
 कन्याद्रूपी वयिग्वृत्तिर्विनग्नः सोमविक्रयी ॥

भार्याजितोऽनपत्यश्च कुण्डाशी कुण्डगोलकः ।
 पित्रादित्यागमंतीन ह्यपनी पतितस्त्वनु ॥
 अनुक्तवृत्तिस्तन्व्यातः परिपूर्वापतिस्तथा ।
 अजापालो भाह्विपिकः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥
 योऽसत्प्रतिग्रह्याची दृष्टिः इत्य प्रतिग्रही ।
 गृहसूतकदूतौच पितृश्राद्धेषु वर्जिताः ॥
 एकादशाहे भुञ्जन्त शूशान्वरसमयुताः ।
 गुरुतल्लगी ब्रह्मघ्नो दस्य चोपपति गृहे ॥
 प्रेतसृक् चैत्रनिर्नेक्ता चोपयाचकयाचकौ ।
 वक्रकाकविडालाश्च शूद्रवृत्तिश्च गर्हितः ॥
 वाक्दुष्टवीर्यदमको नित्यमप्रियवाक्या ।
 आसक्तो दूरतकामादावतिवाक् चैव दूषितः ॥
 निराचाराश्च ये विप्राः पितृमातृविवर्जिताः ।
 विद्वासीऽपि हि नाभ्यर्थाः पितृश्राद्धेषु सत्तमैः ॥
 न वेदै, केवलैर्वापि तपसा केवलैश्च ।
 सदृत्तैः किन्तु तै प्रीक्ताः पात्रता ब्राह्मणस्य च ॥
 यत्र वेदः सप्तो यत्र यत्र हृत्त द्विजाग्रजे ।
 पित्रश्राद्धेषु तं यत्नान्विद्वान्विप्रं समर्चयेत् ॥
 वेदशास्त्रार्थविच्छान्त शुचिर्धर्ममना, सदा ।
 गायत्री ब्रह्मचिन्ताश्रित् पितृश्राद्धे स पावनः ॥
 रथत्तरं हृत्तर्ज्येष्ठ, सामवित् त्रिसुपर्णकः ।
 दिमधुश्चापि यो विप्रः पितृश्राद्धेषु पूजितः ॥
 मातामहश्च द्यौर्हित्वो भागिन्योऽथ मातुलः ।
 मातृस्वस्त्रेयश्च तथा तथा मातुलजोऽपि वा ॥

जामाता श्वशुरो बन्धुभार्या भ्राता च तत्सुतः ।
 सुहृत्ताश्च सदाचारा ये ते आर्ह्येषु पावनाः ॥
 षट्त्रिंशद्गुरुरूपध्यायः श्रीचार्यः श्रीत्रियम्बेऽपरः ।
 एते आर्ह्येषु वै पूज्याः ज्ञातिसर्वास्त्विवास्त्विवा ॥
 अग्निहोत्री च यो विंश्र अत्रसर्वाग्निकोऽपि च ।
 पितृमातृपरावेतौ भोक्तृशौ ह्यव्यकथ्ययोः ॥
 कथ्येकवृत्तिजीवी यो भोक्ता मातादिकेषु च ।
 षट्कर्मनिरतः पूज्यो ह्यव्यकथ्ये सदैव हि ॥
 चतुष्टुति सदाचारो मातादिभक्तितत्परः ।
 शुचिः षट्कर्मयुक्तश्च ह्यव्यकथ्येषु पूजितः ॥
 युगानुरूपतो यस्तु विद्याचारादिसंयुतः ।
 स पूज्योऽन्भिगस्तः स षट्कर्मनिरतो द्विज ॥
 इत्युक्तगुणसम्पन्नान् ब्राह्मणान् पूर्ववासरे ।
 निमन्त्रयेत् सद्भक्त्या नियोगस्थानपूर्वकम् ॥
 सव्येन देवतार्थन्तु पितृार्थमपसद्यवान् ।
 ततस्तै यरितव्यं स्यादुक्तं पितृवृत्तद्विजैः ॥
 जिनेन्द्रियैस्तु भाव्यं स्यादहोरात्रमतन्द्रितैः ।
 तस्मिन्वहनि वा प्रात र्यत्र आहमवस्थितम् ॥
 निमन्त्रयेत् तान् भक्त्या तैश्च भाव्यं जितेन्द्रियैः ।
 विशेषपार्ष्वष्टस्याः पितृमातामृष्टयः ॥
 भुञ्जन्ति क्रमशः आदे तथा पितृणां द्विनोऽपि च ।
 निमन्त्रयेत् द्विज आदे न यतीत स्त्रिया सच ॥
 अध्वानं न च वै यायाञ्च यूयादवृत्तन्तथा ।
 नाधीयीत दिवास्वापं न कुर्वीत न सम्भवेत् ॥

न स्वेच्छपतितैः सार्द्धं न वदेच्च निषिद्धकम् ।
 प्राङ्मुखौ दैविकौ विप्रौ विप्रास्त्रय उदङ्मुखाः ॥
 एकैकोऽवो भयत् स्या देरुम्पत्ताविति क्रमः ।
 पात्र वा दंविष्णुं कृत्वा विप्र एकस्तु पैत्यके ॥
 इति वा निर्वपेत् आहूतं निर्धनयान्यदाचरेत् ।
 गत्वारण्यममानुष्य ऊर्ध्ववाङ्गर्विरौत्यदः ॥
 निरन्त्रो निर्धनो देवाः पितरो ह्यावृणद्धरु ।

न भेषिस्ति वित्तं न गृहं न भार्या
 आहं कथं वः पितरः । करोमि ।

वने प्रविश्येच्च कृतं मयोच्चै-
 र्भुजावृते वर्त्मनि मारुतस्य ॥

आह्वर्णमितद्भवता प्रदत्तम्
 मर्त्यां दयध्व पितृदेवताभ्यः ।

अस्या वचोऽक्षिप्रं भुजावतस्तत्
 दिवाच दात्रि ससुषोष्य तिष्ठेत् ॥

भयेत्स चैतेन कृतेन तेषा
 मृण न मुक्तः पितृदेवतानाम् ।

निर्वित्तनिर्भाग्य निराश्रयाणाम्
 अह्वस्य मार्गः प्रथितो मुनीन्दैः ॥

ख्यातं मया वृद्धित्वा वः पितरः आह्वदेवताः ।

आहार्यस्य विमुक्तोऽहं महतः पितरो मया ॥

कृतोपवासः स तस्मात् आह्वर्णाहिप्रमुष्यते ।

एतैश्चापि न यः कुर्यात् पितरलो न धै चतान् ॥

रुम्पन्तावय पात्राणामेकैकस्य त्रयस्त्रयः ।

पित्रादौ ब्रह्मणा, प्रोक्ता श्रुत्वा री वैश्वदेविके ॥
 द्वौ वापि दैविके विप्रौ चैकेकोवां न दोषभाक् ।
 स्यान्मातामहिकेऽप्येवमेकीऽपि वैश्वदेविके ॥
 नतु वैक्रतु सर्वेषां आश्रयलायनमत, नस्यतम् ।
 पितृणांमर्चयेद्विप्रो मन्त्रैः पिण्डनिदर्शनम् ॥
 न मातामहिकं आहं आतुमुक्तन्तु साग्निके ।
 अग्निः कश्च तत् कुर्यादिति केचिन्मतं विदुः ॥
 साग्निः कस्यापि कार्यं स्यात् आहं मातामह द्विजैः ।
 पट्टं दैवत्यमितीत्येकेऽप्येकेषु पार्वणद्वयम् ॥
 अपुत्रस्य पितृव्यस्य तत्पुत्रैर्भ्रातृजो भवेत् ।
 स एव तस्य कुर्वीत पिण्डदानोदकक्रियाः ॥
 पार्वणान्तेन कार्यं स्यात् पुत्रवत् भ्रातृजेन तु ।
 पितृस्थाने तु तं कृत्वा शेषे पूर्ववदुत्तरेत् ॥
 आहं पत्यापि कार्यं स्यात् अपुत्रा यास्तु योपितैः ।
 तस्यापि हि तथा कार्यमेतत् हि तथोक्ततः ॥
 भ्रातृज्येष्ठस्य कुर्वीत कार्यं ज्येष्ठोऽनुजस्य च ।
 देवहीनन्तु तत् कुर्यात् इति धर्मविदो विदुः ॥
 पितुः पुत्रेण कर्तव्या पिण्डदानोदकक्रिया ।
 पुत्राभावेतु पत्नीच तदभावे मद्योदरः ॥
 पित्रादीनान्तु कर्षथं समीक्षते यतस्त्वमी ।
 नावच्छेद्यान्तु ते सर्वे कृते तु स्थान्मच्छत् फलम् ॥
 पितामहस्य चान्येषां दस्य जीवन्तवा द्विजः ।
 प्रत्यक्षान्तेऽपि यै पूज्या, संस्थित्यर्थं यतश्च तत् ॥
 विद्यमानस्त्वयाणां स्यात् प्रत्यक्षः पूज्य एव सः ।

गीतमस्य मतं ह्येतदिति वाशिष्ठजीऽब्रवीत् ॥
 विद्यमाने तु पितरि आहं कर्तुं सुपस्थितः ।
 पितृवर्त्यत्पितृवादेः कुर्याच्छास्त्रमसंशयम् ॥
 पुत्रिकायाः सुतः आहं निर्वपेन्मातुरेव सः ।
 तत्पितुर्निर्वपत्यस्मात् तृतीयं तु पितुः पितुः ॥
 धृतएव द्विजः पुत्रीमुद्वहेन्न कथञ्चन ।
 उहोहः पुत्रः पुत्रोऽसौ पुत्रोऽसौ मातुरेव हि ॥
 पुत्रश्च दुर्दृशश्चैव समौ तौ धार्मिकौ पथि ।
 अर्थहृतोच विप्रोक्तौ तुल्यौ तौ शक्रजोऽब्रवीत् ॥
 मुख्यं यथा पितुः आदन्तया मातामहम्यच ।
 पुत्रदौर्हित्ययोर्लोके विग्रेयो नोपपद्यते ॥
 दोहितः पार्षणश्चाहे कालम् कुतपसाथा ।
 तथा कृष्णास्ति न विद्वान् इति शास्त्रविदो विदुः ॥
 काम्यमभ्युद्यक्षैव द्विविधं पार्षणं स्मृतम् ।
 तथाकामस्तु काम्यं स्याद् दृष्ट्वाभ्युद्यक्षे स्मृतः ॥
 अश्वियायास्तु जातो वैश्यायास्तु तथा सुतः ।
 ब्राह्मणस्य पितृमौतु निर्वपेतां द्विजाग्रथम् ॥

कृमीभयति पाताले स युगानेकाविशतिः ॥
 भोजितेन तु विप्रेण यत्पाप तस्य जायते ।
 तेनासौ लिप्यते मूढो यः शूद्रो भोजयेद्द्विजान् ॥
 योऽह मन्ये द्विजाभ्यान्तु शूद्रास्तेन भोजयेत् ।
 स गच्छेन्नरकघोरं पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥
 यत्किञ्चिद्दुष्कृतं विप्रे पूर्वं कृतन्तु तिष्ठति ।
 तेनासौ लिप्यते पापी यः शूद्रो भोजयेद्द्विजान् ।
 शूद्रोच्छिद्यन्तु यो भुङ्क्ते मन्ये विप्रोऽधमः स तु ॥
 कृमिर्त्वं याति विष्ठाया युगानि ह्येकविशतिः ।
 शूद्रोच्छिद्यन्तु भ्रूक्षान्, यश्चाहानि द्विजोत्तमः ॥
 स तद्विष्ठाक्रिमिर्त्वाहं प्राप्नोति हि शतं समा ।
 अतो न भोजयेद्द्विप्रान्निवपेन्नैव पूजयेत् ॥
 शूदान्न भोजनाद्युक्त इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 अग्नौकरणपिण्डाश्च कुर्यादमाशनेन तु ॥
 सृतिर्देर्दधिमध्वाज्यैः सम्पृक्तं शकृकैरपि ।
 यवाद्यसंस्पृतान्नेन हेमापि चस निर्वपेत् ॥
 उलेन ययसा वापि नष्पादभ्याह्वयत्तथा ।
 नामान्नेन द्विजैः कार्यं कदाचिदपि सद्विजैः ॥
 अपयित्वा द्विजो कस्तु तथापि पाकमाशयेत् ।
 न कुर्यात् परपाकेन नैकपाकेन तु द्वयम् ॥
 नैकत्राहे द्वयं कुर्यान्न च कुर्यात् परान्नभुक् ।
 पित्रादीनां सुगोत्रा ये तथा मातामहस्य च ॥
 तेषामेकेन पाकेन यानि पिण्डविर्जितत् ।
 मेचित् सपिण्डमिच्छन्ति समगोत्रन्, तथा ॥

पिता मातामहान्न स्याद्भिन्नगोत्रतया तथा ।
 पृथक् कर्तुमशक्यं स्यादर्थपात्राद्यरुम्भवे ॥
 अवश्यं ह्यत्र कर्तव्यमेकदेवमणाश्रयेत् ।
 येषां नोद्वाहसंस्कारो ह्यन्यसंस्कारसंस्कृता ॥
 सङ्कल्पितं भवेत्तेषां आहुं काव्यं ऋषेऽहनि ।
 केचित्सपिण्डमिच्छन्ति ब्राह्म्यं संस्कारवत्तथा ॥
 आद्यो हि ब्राह्म्यसंस्कारस्तस्मात् पिण्डान् प्रदीयते ।
 सर्वेष्वपि निमित्तेषु कर्तव्यं पिण्डसद्युतम् ॥
 पितृणां त्रिविधा यस्माद्गतिः प्रीक्ता मुनीश्वरैः ।
 वैश्वदेव सदा कार्या आहो च समुपस्थिते ॥
 पाकशुद्धयर्थमेवैतत् पूर्वमेतद्विधीयते ।
 वैश्वदेवोऽग्रतश्चैव आहकाले विशेषतः ॥
 पाकशुद्धिस्तु विज्ञेया भुक्तोच्छिष्टं तु वर्जयेत् ।
 सप्राप्ते पावण्यआहो एकोद्दिष्टे तथैव च ॥
 अग्रतो वैश्वदेवं हि पयादेकादशेऽहनि ।
 एकोद्दिष्टविशेषेण प्रागेव ह्यग्निपूजनम् ॥
 फालस्तु कुतपस्तस्य रोहिण्यं पार्वणस्य च ।
 धामतयासनन्द्यात् पितृकार्येषु मत्तम ॥
 दैविके दक्षिणन्तदिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 आसने चारनन्दद्याहामे या दक्षिणेऽपि वा ॥
 पितृकार्येषु धामन्तु दैवे कर्मणि दक्षिणम् ।
 पितृआहोषु यो दद्याद्दक्षिणं दर्भमामनम् ॥
 नाश्रन्ति पितरस्त्वस्य साध्यानि वत्सराणि पट् ।
 तस्माद्दामतो वा पात्रे पितृकर्मणि धामनम् ॥

दैविके दक्षिणतद्वदिति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ।
 कुत्र काले च कर्तव्यं आह्वन्तत् पैतृकं प्रभो ! ॥
 वदस्व निययन्तत्र विवन्दन्त्यपरेऽत्र तु ।
 यच्चदशसुहृत्तां हंसत् प्रागर्द्धं दिनं स्मृतम् ॥
 अपरार्धं स्मृता रात्रिः सान्मध्यः कुतपोमतः ।
 यथा यथा च ह्यस्तत्त्वं पुंसः, स्थानेनसो भवेत् ॥
 तथा तथा पवित्रं स्यात्कालः श्रीद्वार्चनाद्रिपु ।
 च्छायेयं पुरुषस्यैतस्तत्पादाधो भवेदधः ॥
 आधानआह्वानादेः स कालोऽक्षयकृत् स्मृतः ।
 अयुतं तु सुहृत्तां नामर्द्धं ह्यष्टदशाधिकम् ॥
 त्रिंशद्भिस्तै रजोरात्रिमिति माध्यन्दिनी श्रुतिः ।
 दिवमस्याष्टमे भागे मन्दी भवति भास्करे ॥
 स कालः कुतपो ज्ञेयस्तत्र दत्तन्तु चाक्षयम् ।
 मध्याह्ने तु गने सूर्ये न पूर्वे न च पश्चिमे ॥
 तुल्यायसंस्थिते चैव सोऽष्टमो भाग उच्यते ।
 मध्याह्नाञ्जलिती भानुः किञ्चिन्मन्दगतिर्भवेत् ॥
 स कालो रौहिणीनाम पित्रुणा दत्तमक्षयम् ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्ने न रौहिणन्तु न लङ्घयेत् ॥
 अकाले विधिना दत्तं न देवपितृगामि तत् ।
 अष्टहृदि भवेद्यत्र तवाब्दसुभयात्मकम् ॥
 आह्वन्तत्र च कुर्वीत मासयो रुभथोरपि ।
 पिण्डवर्ज्यं मसक्रान्ते संक्रान्ते पिण्डसयुतम् ॥
 पट्टिभिर्दिवमैर्मासं स्त्रिंशद्भिः पञ्च उच्यते ।
 संक्रान्तिरहितः पञ्च शतकार्यं त्रिपिण्डकम् ॥

सिनीवालीमतिक्रम्य यदा सक्रमते रवि ।
 युक्तसाधारणैर्मासैः स काल उत्तरोभवेत् ॥
 सक्रान्तिवर्जितं कालं संमलं पापसम्भवम् ।
 रक्षसाभ्रागधेयोऽसौ उत्सर्वादिविवर्जितम् ॥
 तत्र नैमित्तिकं कार्यं श्राद्धं पिण्डविवर्जितम् ।
 नित्यं तु सततं कार्यं मिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 अहोभिर्गणितैर्यत् स्यात् तत्कार्यं यत्र सर्वदा ।
 तिथिनक्षत्रयोगश्च जातकर्मादिकाश्च ये ॥
 नैमित्तिकाश्च दैवान्ये कार्यास्तेऽपि मलिन्मुचे ।
 तीर्थस्नानं गजच्छाया द्विमुखी गोप्रदानवत् ॥
 मलिन्मुचेऽपि कर्त्तव्यं सपिण्डीकरणन्तथा ।
 आग्रहणं ममावास्या मष्टकाग्रहसक्रमम् ॥
 अधिमासेऽपि कार्यं स्यादिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 नित्यञ्च नित्यशः कार्यमिष्टकामाश्च वर्जयेत् ॥
 वार्धिकं पिण्डवर्जं स्यादन्यस्मिन् पिण्डसयुतम् ।
 इष्टिराग्रहणं श्राद्धं मन्वाहार्यञ्च सर्वदा ॥
 कर्त्तव्यं सततं विपैरिष्टिकामाश्च वर्जयेत् ।
 दैवे कर्मणि संप्राप्ते तिथौ यत्रोदितो रविः ॥
 सा तिथिः सकला ज्ञेया विपरीता तु पैटके ॥
 इदमिदं त्रये कार्यं श्राद्धमाभ्युदिकं द्विज ।
 चीर्यमानाटने कार्यं श्राद्धं विदन् । क्षयादिकम् ॥
 मित्तो चैव गगोत्रेषु पितृमातृसहोदरे ।
 यामनस्यैव दातव्यं भोक्तव्या एवमेव ते ॥
 ब्राह्मणं न सगोत्रन्तु पूजयेत् पितृकर्मणि ।

नोपतिष्ठन्ति तज्जेषां किन्तु स्याच्च निराशता ॥
 स्वगोत्रं भोजयेद्यस्तु पितृश्राद्धेषु वै द्विजः ।
 हतान्तु पितरस्तेन न भुङ्क्तमुपतिष्ठति ॥
 श्राद्धं कुर्वन् द्विजोऽज्ञानात् स्वगोत्रं यस्तु भोजयेत् ।
 स लुप्त पितृदेवः सन्बरकं प्रतिप्रयते ॥
 तस्मान्न गोत्रिणं विप्रं भोजयेद्विधिपूर्वकम् ।
 ज्ञातिमात्रो न भोज्यस्तु उच्चित्तैस्तु द्विजोत्तमैः ॥
 दक्षिणाप्रवक्ष्ये देगे श्राद्धं कुर्वाञ्चुं पैटकम् ।
 पितृणां पावनो देशः स प्रोक्तोऽक्षयवृत्तिकृत् ॥
 देगे काले च पात्रे च विधिना हविषा च यत् ।
 तिलैर्दधैश्च सन्तैश्च श्राद्धं स्वात् श्रद्धयान्वितम् ॥
 तैजसानि तु पात्राणि ह्यर्घ्याय भोजनाय च ।
 मृत्पापाण्य मथान्येके अपराण्यपरेविदुः ॥
 पलाशपद्मपत्राणि अनिपिहानि यानि च ।
 तानि श्राद्धेषु कार्याणि पितृदेवहितानि च ॥
 वृद्धिश्राद्धेषु मन्यन्ते मृत्पायानि तु केन च ।
 शौनकस्य मतं श्रोतत् वृथाकार्यन्तुं मृत्पायम् ॥
 एकद्रव्याणि कार्याणि पात्राणि भोजनार्थयोः ।
 त्रीणि पैटककार्याणि भेदमेकत्र वर्जयेत् ॥
 एकस्य वैश्वदेवानि पैटकाण्येकवस्तुनः ।
 इतिहा तानि कार्याणि भेदमेकत्र वर्जयेत् ॥
 यटाश्रत्यार्कपत्रेषु न भुञ्जीत कदाचन ।
 न जातिकुसुमैर्विहान् पिल्व पत्रैश्च नार्चयेत् ॥
 मुरभीनागकर्णाद्यैः करवीरैश्च नारकैः ।

यिन्वपत्रै रचयेद्विद्वन् पितृश्राद्धेषु गर्हितैः ॥
 तद्भुञ्जानैः कुतः श्राद्धं निराश्रयैः पितृभिर्गतैः ।
 सर्वाण्यपि च पुष्पाणि निपिद्धान्यपराणि तु ॥
 वर्जयेत् पितृश्राद्धेषु केतकीकुसुमानि च ।
 गोरम्भाभङ्गराजाद्यै र्भक्षिकाकुञ्जकैरपि ॥
 समर्चयेत् द्विजान् श्राद्धे ह्यथकव्योदिते द्विजः ।
 न दद्याद्भुग्मुल श्राद्धे द्विजानां पितृदैवते ॥
 धूपाभावे तु कर्तव्यं घृतधूपं द्विजोत्तमः ।
 कुङ्कुमाद्य चन्दनञ्च देयं गन्धविमिश्रितम् ॥
 ऊर्द्ध्वं च तिलकं कुर्यान्न कुर्याच्च त्रिपुण्ड्रकम् ।
 ऊर्द्ध्वं च तिलकं कुर्याद्देवैः पितृ च कर्मणि ॥
 निराशाः पितरो यान्ति यस्तु कुर्यात् त्रिपुण्ड्रकम् ।
 यविव्रं यदि वा दर्भं करे लत्वा द्विजान्तरः ॥
 समालभेत् द्विजानञ्च स्नात् श्राद्धं मसुर भवेत् ।
 गन्धाय विविधा देयाः कर्पूरागुरुमिश्रिताः ॥
 शक्त्या वस्त्राणि देयानि तदभावे च निष्क्रयम् ।
 दीपश्च सर्पिणां देयं सिलतैलैश्च वा पुनः ॥
 न वा उतैलैरन्यैस्तु कदाचिन् सर्पपात्रसैः ।
 देगधर्मं समाहृत्य वंशधर्मं तथापरे ॥
 स्त्रुरयः श्राद्धमिच्छन्ति पार्ष्णस्य क्षयान्यपि ।
 स्त्रीणामपि पृथक् श्राद्धं न मन्यन्ते स्वधर्मतः ॥
 मातामहस्वगोत्रेण मातुस्तौ तु सर्पिण्डताम् ।
 मातामहस्यमहेच्छन्ति मातुस्तौऽपि सर्पिण्डताम् ॥
 स्त्रीणां स्त्रीगोत्रमन्यन्धात् पुंगोत्रेण वृथा यतः ।

सपिण्डीकरणं काले आह हयमुपस्थितम् ॥
 देवाद्यं प्रथमं कुर्यात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 देवाद्यं पार्वण्यं प्रोक्तं प्रेतञ्चाह मथापरम् ॥
 एकतश्च ततः पश्चात् कृत्वा विप्रान्च भोजयेत् ।
 पितृणां मर्ष्यं पात्राणि प्रेतपात्रं मथापरम् ॥
 प्रेतपात्रन्तु तत् कृत्वा मिष्टपात्रेषु न्योजयेत् ।
 ये समाना इति हाभ्या पूर्ववच्छेषं माचरेत् ॥
 सपिण्डीकरणं यस्य कृतं न स्याद्द्विजन्मनः ।
 आदेयं तस्य देयं स्यात् पिण्डमेकं तु निर्बपेत् ॥
 सपिण्डीकरणञ्चैतत् स्त्रियाश्चैव क्षयाङ्गिकम् ।
 एकादशाङ्गिकं कृत्वा योहि मासि च मासिके ॥
 वर्षे वर्षे च कर्तव्यं मृतेऽहनिच तत् पुनः ।
 नापुत्रस्य सपिण्डत्वं केचिदिच्छन्ति तद्विद् ॥
 विशेषतोऽनपत्यस्य नत्यथवाधिकारिणी ।
 विद्यमानं पिता यस्य स चेद्यदि विषयते ॥
 तदन्तरा सपिण्डत्वं वदन्ति ब्राह्मवादिनः ।
 आभ्युदयिकमभ्यस्तौ अर्चां प्रागेव कारयेत् ॥
 कुर्यात् परिजनेनैतत् स्वयं वापि द्विजोत्तम ॥
 सन्वसन् सर्वकर्माणि तत् आहाय च तद्दिने ।
 अग्निदाप्यदिनञ्चैके केचिन्मृतदिनं विदुः ॥
 विदेशस्ते श्रुताहस्तु शुक्रेवामिषु द्वादशी ।
 सप्रामे सस्थितानाञ्च प्रेतपक्षे शशिक्षये ॥
 अग्निसर्पादिं हृत्यूना घण्टासोपरि सत्क्रिया ।
 तेषां पार्वण्यं सेवीकं क्षयाहोऽपि च सत्तमैः ॥

चन्द्रचया नोशकं संयुगेषु यः प्रेतर्पणे चतवत्सदण्डः ।

पिण्डतानन्तरं मोक्षिकानां भवन्ति तेषां मित्रपार्वणानि ॥

क्षयाङ्गिकादि कार्याणि ब्रह्मर्षीर्भविदी जनाः ।

अर्द्धदूर्ध्वंश्चरन्त्येके कृत्वा च वैष्णवी बलीम् ॥

विष्णुर्चनं विना नोर्वाक् प्रदत्तमुपतिष्ठति ।

विद्युता वृक्षपातेन अश्वेन महिषेण वा ॥

इत्यादिकेन सत्यं स्यात् यत्र तियौ च तत्र च ।

तन्निमित्तस्य दृश्यर्थं मासि मासि क्षयाङ्गिकम् ॥

कर्त्तव्यमवधी योष ततः कुर्वीत सत्क्रियाम् ।

अनाशकं चतानाञ्च क्षयाहेऽपि च पार्वणम् ।

सन्यासवद्भिः मन्यन्ते केचिद् द्विदु रवैदिकम् ॥

एकोद्दिष्टं मदैव स्वादेकार्थकपवित्रकम् ।

आवाहनाग्नीकरणं हीनं तदपसथ्यवत् ॥

पूर्वोत्तरं श्वेदे श्रेयोऽत्राहं स्यान्माह पूर्वकम् ।

शतपीतादिपिष्टेन चर्चितं भूतले च तत् ॥

उद्दिष्टकृतकालस्य तत् प्रागेव विधीयते ।

आभ्युदयिकं देवानि पूर्वाह्ने स्युरिति स्मृतिः ॥

तिलाघृतोदकैः शुक्लाः न्यासभादिप्रदक्षिणम् ।

परिहृत्यादिदृष्टेन कृत्वा च शान्तिपूर्वकम् ॥

ब्रीहयो ययगोधूमाः क्षयताद्याक्षताः स्मृताः ।

अक्षतामलकैः शिण्डान् दार्धिककान्धु मिथितैः ॥

नान्दीमुषेभ्यो देवेभ्यो प्रदक्षिणं कुशासनम् ।

पितृभ्यः सन्नुषेभ्यश्च प्रदक्षिणं मिति स्मृतिः ॥

कर्कन्दुभि र्यवे पुष्पैः शमीपत्रैः क्षित्तैश्च यथा ।

तेभ्योऽर्घ्यः प्रदातेयः पितृभ्यो देवतैः सह ।
 मातामहानामप्येवं परं देवतं श्रियिद् द्विजः ॥
 माङ्गल्यपूर्वकं सर्वं गन्धाद्यपि च धारयेत् ।
 तृप्तिरुत् पितृमातृणां धूपो देयंश्च सुगुलः ॥
 घृताभिघारं धूपो वा यथा स्युः परिपूर्णता ।
 दीपाश्च बहुवो देयाः विप्रं प्रति हृतेन च ॥
 तैलेन केन ये वापि नवनीतेनैव हि ।
 मालत्या शतं पत्राणां मल्लिका कुन्दयोः अपि ।
 केतक्या माटलायावा देया आदौ न लोहिताः ॥
 वासांसि च यथाशक्त्वा दद्यान्तेभ्योऽथ निःशयम् ।
 परिपूर्णं तथा तत्स्यात्तथाकार्यं भवेदिति ॥
 सुवेप भूषणैः सूत्रसालङ्कारैः सयान्तरैः ।
 कुङ्कुमाद्यनुलिप्ताङ्गैर्भौव्यन्तु ब्राह्मणैः सह ॥
 स्त्रियोऽपितु तथा भूता गीतंश्रुत्यादिर्हर्षिताः ।
 बुन्दभीनादृष्टाङ्गा मङ्गलध्वनिकान्तिकाः ॥
 सोमसदोऽग्निस्वात्ताय तथा बर्हिपदोऽपि च ।
 सोमपाश्च तथा विहंस्रथैव च चर्विर्भुजः ॥
 आश्वपाश्च तथा वत्स तथा परे सुकालिनः ।
 एते चान्ये च पितरः पूज्या सर्वे द्विजाग्रजैः ॥
 वसवश्च तथा रुद्रा सथैवादितिस्तृणवः ।
 देवता अपि यज्ञेषु स्वायम्भुवादि कीर्तिता ॥
 एते च पितरो दिव्या सथा वैवस्वतादयः ।
 ये तत्पौत्रा प्रपौत्राश्च असंख्याः पितरः स्मृताः ॥
 एते आद्वेषु सत्पत्यां सु निचाद्यैर्द्विजातिभिः ।

सस्तर्पिता इमे सर्वान् प्रीणयन्ति वृणा पितृन् ॥
 प्राक् सङ्केतितान्नि तान् स्नातान् काले समागतान् ।
 दत्त्वाध्यान् कृतवत् शौचान् ध्याचान्तानुपवेशयेत् ॥
 ये स्पृगन्त्यत शान्येऽङ्गि धाचमन्ति पिबन्ति च ।
 तेषान्न जायते शुद्धिराचमन्त्यहजाहि ते ।
 सर्वाणि स्नानि कार्याणि कार्यच्छिद्राणि चात्मनः ॥
 तैराचान्तैर्भवेच्छुद्धिरशुचिस्त्वन्यथा भवेत् ।
 व्याहृय तैष्णवान् मन्त्रान् स्मृत्वा च सर्वमातरम् ॥
 शान्तस्नान्तौ द्विजान् पृष्टे करिष्ये आह्वमित्यथ ।
 करवे करवाणीति पृष्ट्वा ब्रूयुर्द्विजाह्वयतः ॥
 अनुज्ञायैः वधो ह्येतन्न कुरुष्व यत् कृतं कुरु ।
 ततो दर्भासन कृत्वा देवेभ्यः समयं यन ॥
 दक्षिण जानुमन्वास्य दक्षिणञ्च तथासनम् ।
 पात्रद्वयमतोऽध्याथं तैजसश्चैकवस्तुजम् ॥
 शासन सपत्नित्वं तत् समभ्यर्च्य विधानतः ।
 प्राङ्मुखोऽमरतीर्थेषु शन्नोदेव्योदक क्षयेत् ॥
 यवोऽसीति यवास्तत्र दक्षिणी पुष्पाणि चन्दनम् ।

यवोऽसि पुण्यमिति सत्रितोऽसि

सम स्नानान्य प्रभुरस्यसुतः ।

मरुन्मनुष्य पितृगणस्य तृप्ते

द्विताद्वितीयोऽसि द्वितीऽसि पुंसाम् ॥

उत्पादपूर्वक मिमानच्छतेन वेधा

भूय प्रसन्न मनसा तदुपासित सन् ।

चिन्तेप तान् सल्लिङ्गनाथ प्रसिन्धुताङ्घ्रि-
तेनाभ्यता वरुण दैवतकां बभूवुः ॥

आनीयमान्विधिं रिमान्वरुणस्य लोकान्
अन्नप्रभून्भूवि यवान् वसुलोक तृप्तैः ।

तत्पिठ पक्कहविषा पिष्ट देवतानाम्
तृप्तया वसन्ति दिवि दानवराक्षएव ॥

ततः मय्य करं न्यस्वा विप्रो दक्षिणजानुभिः ।

देवानावाहयिष्येव मिति वाचं सुदीर्येत् ॥

आवाहये त्यनुज्ञा च विश्वे देवाः स आगतः ।

विश्वे देवा शृणुनेमिति मन्त्रद्वयं पठेत् ।

सोमेन सहराज्ञेति केचित्पठन्त्यदोऽपि च ॥

प्याहृत्य मन्त्रभावाच्च हस्ते दत्त्वा पवित्रकम् ॥

अर्चयेत्तं द्विज पुष्पैः दद्यादर्घं करे पुनः ।

विश्वेभ्य स्वेप देवेभ्यस्तुभ्य मर्घ्यं प्रदीयते ॥

या दिव्या इति मन्त्रेण पाणो धिप्रस्य तं क्षिपेत् ।

अपसव्य मतः कृत्वा निर्वर्त्य वैश्वद्रैवकम् ॥

आपो भूमिगताः केचिदादित्येत्यभिमन्त्र्य च ।

पुनस्ताभिकयाभ्याश्च कुर्वन्ति सुप्तमार्जनम् ॥

उदकं गन्धधूपान् च वासांसि चन्दनं च जः ।

दत्त्वा आपः च मोहूता दद्यात् पिष्टं कुशामनम् ।

सोदकान् द्विगुणीभूतान् सतिलान् सकुशानपि ॥

गोकर्णमाटकान् सायान् प्रदद्याद्दामपाश्वरतः ।

चतुर्थीन्तं सगोत्रश्च पिष्टनाम च शर्मवत् ॥

उच्चार्य परयोस्तद्विदं तुभ्यं कुशासनम् ।

पितृर्धं मर्धं पात्राणि सपूज्य दक्षिणासुखः ॥
 तिलोऽसीन्येतदुच्चार्य यवस्थाने तिलान् क्षिपेत् ।
 भूलग्नः सव्यजानुः सन्पितृतीर्थे नचात्वरः ।
 पितृध्यानमना कुर्यात् पितृकार्यमशेषतः ॥
 द्वावाहयिष्ये पित्रादीन् ह्यनुज्ञावाहयेति च ।
 उगन्ता स्वैति उदीर्य यथायन्तु न इत्यपि ॥
 अन्येत्वपहता असुरा इत्यादि च पठन्ति हि ।
 अन्यविघ्नव्यपीडार्थं वक्तव्य मिति केचन ॥
 प्राग्व हिमाचनं कार्यं प्राग्वर्धं प्रसेवनम् ।
 प्राग्वत्तन्त्रं समुचार्य प्राग्वच्च भुञ्जमार्जनम् ॥
 एते तिलास्तु विधिना शशिलोक्तस्तु
 प्राञ्जत्य भोजन हिते न शुभाय धन्व ।
 क्षिप्त्वा मलानि पुरुषस्यच तर्पणाद्यै
 र्ये घ्नन्ति तेषु भुवि सत्सु कुतो भय स्यात् ॥
 तिलोऽसि चन्द्रामृतदैवतोऽसि
 हितोऽस्यश्रेणे पितृ देवतानाम् ।
 कर्तापि त्वस्मिं परमा पितृणा
 सुक्तोऽसिते न भवता विधिसम्भवोऽसि ॥
 अर्घ्यपात्राणि सर्वाणि कृत्वा तान् पाद्यपात्रके ।
 पितृभ्य स्थान मसीतिन्युज्ज कुर्यादधश्च धत् ॥
 यस्तू हरेद्विज्ञानां दर्धपात्रन्तु पैटकम् ।
 तद्धि आह मभोज्य स्यात् कृत्यै पितृगणै र्गते ॥
 आश्रित्य प्रथम पात्र तिष्ठन्ति पितरो वृणाम् ।
 आडे तस्यान्व त द्विद्वानहरेत प्रथम मधी ।

वाचयेत् परिपूर्णं वा सोदत्त्वा विधानतः ।
 अस्वे तु परिपूर्णं ब्रूयुरेते द्विजातयः ॥
 ससर्पिः पात्रं मादाथ सपिधान विधीनतः ।
 नत्वा सर्वान् द्विजान् पृच्छेत्कुर्याद्येऽग्नाविति द्विजः ॥
 कुरुष्वेति त्वमुज्जातां जुहोत्यग्नीं ततः पुनः ।
 भोजने पितृविप्राणां मितिमन्त्रं सुदीरयेत् ॥
 अग्निशब्दं चतुर्थैकवचनान्तं समुच्चरेत् ।
 कव्यवाहनशब्दं च सोमं पितृमदित्यपि ॥
 पङ्क्तिमूर्धानं मेवात्र पृच्छेदिति च केचन ।
 पितृश्राद्धप्रदानत्वात् साम्प्रस्वे नाथवा मुनः ॥
 तृतीयां मनसा दद्यात् यमाय त्वेतवा पुनः ।
 तुष्णीं यत्र तु होमादौ प्रजापतिस्तु तत्र तु ॥
 अहं वाक् तस्मिन् वाक् सम्वादो भून्मनोगिरीः ।
 अह्वयवाद्यते वागी अमुष्याग्नेः प्रजापतेः ॥
 अग्नावाङ्गतयः प्रोक्तास्त्रिस्तु एव मनीषिभिः ।
 अग्निवद्विप्रपात्रेषु पश्चात्तज्जु ह्ययाद् द्विजः ॥
 अग्नौकरणं श्रेयन्तु पितृपात्रेषु दापयेत् ।
 प्रतिपाद्यं पितृणां तु दद्याद् वैश्वदेविके ॥
 यथाग्नौकरणं दद्यात् पितृविप्रकरेषु च ।
 तेनोच्छेपितं मेतत् स्यात्समाप्तिस्त्वावतैष तु ॥
 पितरः कथ्यवक्त्राश्च वक्त्रवक्त्राश्च देवताः ।
 अतः पात्रौ न तद्देयं देयं पात्रे कुशान्विते ।
 वैश्वदेविकविप्राणां पात्रे वा यदिवा करे ॥
 अनग्निकस्तु तद् दद्यात् प्रथमं वैश्वं देविके ।

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

- ऊतशेषमशेषाणां पात्रे दद्याद् द्विजोत्तमः ।
 पृच्छेत्सर्वान् यत् कृत्य सामान्येन द्विजोत्तमान् ॥
 दत्त्वान्ये करणज्ञान्यं विप्राणां तृप्तिस्तद्विधिः ।
 परिवेश्य मूर्तिं द्रुसु स्ततोविधिरनन्तरं ॥
 प्रागग्नौ करणं दद्यात् अन्यत्दत्त्वा च तृप्तिस्तत् ।
 एकीकृतं तु भुञ्जाना प्रीणयन्तु वृणा पितृन् ॥
 परिवेश्यं हविः सर्वं तदर्थं यच्च वै स्मृतम् ।
 अभिमन्त्र्य मतः पात्रमपोशनप्रदानवत् ॥
 अन्नपूर्णस्य पात्रस्य कर्त्तव्यं अभिमन्त्रणम् ।
 आपोदत्त्वा तु सकल्पमेव श्राद्धविधिवैरः ॥
 वर्जितानि न देयानि पितृप्रीतिं विजानत ।
 हविष्याणि प्रदेयानि वक्ष्यमाणानि वर्जयेत् ॥
 निष्पावा राजमापाद्य कुलत्र्य कोरद्रूपकान् ।
 मन्दूर सितपाशञ्च पुष्पकं शाणमर्कटा ॥
 श्राद्धकास्तिसिद्धार्थाः वस्त्रान्निस्त्रधनान्यथे ।
 पिष्ट्याकं परिहृग्धा च मथितञ्च विवर्जयेत् ॥
 नापि नीरस निर्गन्धं कारञ्च सर्वशक्तुकम् ।
 अप्रोक्षितं च यत्किञ्चित् पर्शुपितञ्च वर्जयेत् ॥
 लोहितान् वृक्षनिर्यासान् प्रत्यक्ष लवणानि च ।
 कृता कृष्णान्त्रिला यर्णाः सर्वाः पालाण्डु जातयः ॥
 कृष्ण जीरकवर्षाप्रालम्बानि च विवर्जयेत् ।
 कुम्भिकैषु कपालाङ्गा कटफल तण्डुलीयकम् ॥
 नीलकाच समच्छता शोभाञ्जन कुसुम्भिकाः ।
 शोविदार कार्दमो च सुसुषामूलक तथा ॥

कूष्माण्डं गौरहन्ताक वृहत्याश्च फलानि च ।
 करीरफलपुष्पाणि विडङ्गमरिचानि च ।
 जम्बारिका सुजम्बीरा सुकवी बीजपुत्रिकाः ॥
 तुष्यालावूनि पिप्पल्यः पटोलं पिण्डमूलकम् ।
 मसूराञ्जनपुष्प च आङ्गे दत्त्वा पतत्यधः ॥
 विषच्छद्मदत मांस मग्नञ्च चिरसंस्थितम् ।
 नित्यशुद्धेऽपि वर्ज्यं स्याद्विट्दरात्तत्रकौरयोः ।
 स्वायम्भुवादिभिः सर्वे मुनिभिर्धर्मदर्शिभिः ।
 निषिद्धानि न देशानि पितृणा महितानि च ॥

एकेन किञ्चिदपरेण किञ्चिन् किञ्चिच्च किञ्चिन्परमसु सद्भिः ।
 आङ्गे निषिद्धं क्षुद्राणादि विद्वन् । सर्वं पितृणा नतु किञ्च देयम् ॥
 सौवीरनिङ्कूलवणादिभिः सुपाकस्य शुद्धिर्भवतीह यस्तु ।
 तद्वीजपूरान्मरिचादियोगात् सिद्धं प्रदेयं नतु दुष्यतीह ॥
 आहन्तु यस्य द्विजदीयमान पित्रादिभ्यस्तेह भवेन्ननुत्थैः ।
 यदि श्रुतस्येह मनस्यभीष्टमासीत् पुरा यस्य तदेव देयम् ॥
 दातुस्तु यस्मिन् मनसोऽभिलाष अत्र भवेत्तत्र तु दीयमाने ।
 आङ्गेऽपि देय विहितवत्तदेव तद्वचयस्तेति इतिप्रवादः ॥
 आनीतमग्धोनिधिवत्कथञ्चित् तत्पाणिदत्त भवतीह विद्वन् ।
 हेमाखुनिचेपहरिष्मताभ्या मच्छिद्रतामिति पराशरोक्तिः ॥
 दक्षीरसारैः क्षयसङ्ख्ययोगात् शाखाभिर्धेय भवतीह विद्वन् ॥
 पाण्डुरधूपान् मरिचादियोगात् पाकस्य शुद्धिं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥

वीहयो यवगोधुमा सुद्धा आपास्तिला क्षया ।

नीवारश्यायकादन्त मऊटसम्भवानि च ॥

शर्करागुच्छपण्डानि सशुद्धा क्षोद्रमेव च ।

पितृश्राद्धे हविर्मुख्यं यद्वा तद्वास्य लोभतः ॥

देहिना मत्र शरीरपुष्पैर्धाता समर्जाशननाम किञ्चित् ।

सर्वधान्यान्यमितं क्षुब्धादिर्वेधा मुनीन्द्रेण पराशरेण ॥

।।माशराधादिकर्कहृज्जावि यत्किञ्चदस्मिन् सुखसाररूपम् ।

रण्यजं वा कृपिसम्भव वा सस्त्रुन्तदुक्तं क्षुब्धनेषु विद्वन् । ॥

।।ण्डाङ्गव्यत्त्वशनेषु किञ्चित्पङ्कोङ्गव घास्यलसम्भव वा ।

क्षुब्धसारं वज्रराजमस्मिन् सर्वाणि धान्यानि च शूकवन्ति ॥

सर्वसारं सतुदन्तुं भक्ष्यं निःशूकसूतान्वितमत्र किञ्चित् ।

।।प्यायनं देहभृता तु सद्यः सात्प्रोक्तमत्र क्षुब्धनेन सङ्घिः ॥

प्रतिश्रुतञ्च भुक्तञ्च कटुं तिक्तञ्च यत्तथा ।

क्वेचिद्रूचुरदयानि क्षुब्धैत्यप्रतिरोपिताः ॥

तुण्डीकरान्यलावूनि लिङ्गाख्यानि तु यानि तु ।

नित्यं श्राद्धे ऽप्यदेयं स्यादाच्च सत्यवतीपतिः ॥

सौङ्कारया वै गायत्र्या दशावर्तितया जलम् ।

पूतन्तु तेन तत्प्रोक्तं सर्वमन्नविशुद्धये ॥

शुद्धवत्योऽथ कूप्याण्ड्यं पावमान्यस्तरत्समाः ।

पूतनं वारिण्यैताभि रन्ध्रगोधनमुत्तमम् ॥

‘तद्विष्णोरिति मन्त्रेण गायत्र्या च प्रदत्तवान् ।

प्रोक्षयेद्दशनं सर्वम् शूद्रदृष्ट्यादिशुद्धये ॥

परियेषयेत्सर्वं न कार्यं पङ्क्तिभेदनम् ।

पङ्क्तिभेदी हथापांकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ॥

श्रादेशी येऽत्रावधेः पश्येते ब्रह्मपातकाः ।

ऋषिभ्यां विषमः । । स्नेहाङ्गयादा यदिवार्थलोभात् ।

। दृष्टं कृपिभिः । इक्षुत्त्या मुनयो वदन्ति ॥

देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च वङ्गिमभ्यागतां स्त्रिया ।
 अभ्यर्च्य तु न भुञ्जानो वृथापाक इति स्मृतः ॥
 एतद्देवाङ्गणस्यास्ये जुहोमि चाखरेऽमृतम् ।
 इदं विष्णुरिति ह्येतन्मन्त्रमुच्चार्य चापरे ॥
 द्विजादृष्टं च तन्नाम्ने निवेशयन्ति तद्विदः ।
 जप्त्वा व्याहृतिभिर्गायत्रीमधुमतीरिति ॥
 सङ्कलान्द्रमपीशानं ब्रूयाच्च मधुमध्विति ।
 आपोशनप्रदेयान्नं न तत्सङ्कल्पयेद्द्विजः ॥
 सङ्कल्प्य नरके याति निराश्रयः पितृभिर्गतैः ।
 आपोशनो देवपितोः पाणी तिष्ठति यो द्विजः ॥
 सङ्कल्पं कुरुतेऽज्ञानात्स्युक्तेन पितरो हताः ।
 जप्त्वाथ वैष्णवान् मन्त्रान् विप्रान् ब्रूयाद्यथासुखम् ॥
 भुञ्जीरन्वाक्यतास्ते तु पितृदेवाहितैः पिणः ।
 अत्युष्णमशनं कार्यं वचोवाच्यं पितृष्वदः ॥
 शूद्रश्च शूकरध्वाङ्गुकुटानपलापयेत् ।
 भुञ्जते ब्राह्मण्या यवस्तावत् पुण्यं जपेज्जलम् ॥
 पावमान्यानुवाक्यानि पितृसूक्तानि चैव हि ।
 ततस्तृप्तान् द्विजान् पृच्छेत्तृप्ताः सन्त्वनुशासनम् ॥
 तृप्ताः स्मृतिं द्विजा ब्रूयुस्तदन्नं विकिरेद्भुवि ।
 सकृत् सकृत्पयो दत्त्वा शेषमन्नं निवेदयेत् ॥
 यथाज्ञानं तथा कृत्वा पिण्डास्तदनु निर्वपेत् ।
 यद्यद्भुक्तं द्विजैरन्नं तत्तदादाय विचारः ॥
 स्यात्तोषाकतिलोपेतं दक्षिणाभिसुपक्षतः ।
 अवनिज्यतिलान् दर्भान् पिण्डार्थं भवनीतले ॥

तस्मिन्निर्वपेत्पिण्डान् गोत्रनामकर्पूर्वकान् ।

ददेकलोकं पिण्डलीकृतमायुं प्राप्ता स्तथैवं नरकनराये ॥

अग्नौ ह्यग्निद्विजभोजनेन तृप्यन्ति पिण्डे भुवि ते प्रदत्तैः ।

यदन्नं लेपरूपस्तु क्रमशस्तेषु च निक्षिपेत् ।

प्रक्षाल्य सलिलं वारि श्रवणेज्जन्वत् पुनः ॥

निवृत्तानर्चयेत्पिण्डान् पुष्पगन्धान् लेपनैः ।

दीपवासप्रदानेन पितृनर्च्य समाहितः ॥

वासो वस्तुदशां दद्याद्विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।

केचिद्दत्त्वाविकं लोम केचिन्मृत न तत्त्विति ॥

पञ्चायद्वार्धिको यस्तु दद्याद्भूमि स्वमशुकम् ।

तदवश्यं प्रदेयं स्याद्विधिसम्पूर्णात्कृते ॥

पवित्रं यदि वा दर्भं करात्तत्रोविनिक्षिपेत् ।

प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य प्रोक्षणादिकमाचरेत् ॥

निर्वपन्त्यपरे पिण्डान् प्रागेव द्विजभोजनात् ।

खादयेयुः शकुन्तैस्तान् पितृणां तृप्ततत्परा ॥

गातामहानामप्येव विप्रानाचामयेदथ ।

वाश्यातीतद्विजान् स्वस्ति दद्याच्चैवाचनोदकम् ॥

दक्षिणा हेम देवानां पितृणां रजत तथा ।

शक्त्या दत्त्वा स्वधाकारं व्याचरेत् आह्वरुद्विजः ॥

तिष्ठन् पिण्डान्तिके ब्रूयाद्वाचयिष्ये स्वधामिति ।

वाश्यातामिति विप्रोक्तिः प्रवदेद्भोत्रपूर्वकम् ॥

स्वधीष्यतामिति ब्रूयादसु स्वधेति तद्वचः ।

ऊर्जं वहन्ति उच्चार्य जल पिण्डेषु सेचयेत् ॥

याः काचिद्देयताः आह्वे विश्वशब्देन जल्पिताः ।

प्रीयता मितिच व्रूयान् विमैरुक्तमिदं जपेत् ।
 दातारो नोऽभिवर्न्ता वेदा सन्ततिरेवच ॥
 अथा च नो मा व्यगमद् वज्रदेयञ्च नोऽस्त्विति ।
 न्यजपिण्डार्घ्यपात्राणि कृत्वोत्तानानि सथवान् ॥
 त्रिभ्या पिण्डेष्वतो विरान् पितृपूर्वैः विसर्जयेत् ।
 वाजे वाजे इति क्षत्रा ग्रामावाजस्य तान् वदिः ॥
 व्रूयात्प्रदक्षिणीकृत्य तथा चमध्वमित्यपि ।
 पिण्डाना मध्वम पिण्ड पितृन्ध्यायं समाहित ॥
 प्राशयेत् पुत्रकाम्या तु भार्या तच्छ्राद्धदस्य तु ।
 स्नुषा वापि सगोत्रा वा पुत्रकामा द्विजाश्रया ।
 आधत्त पितरो गर्भं व्याहरेयुर्हिजातयः ॥
 महारोगगृहीतोवा तद्रोगोपशमाय च ।
 अस्तु मे पितरो रोगमित्युक्त्वा प्राशयेद्वितम् ॥
 अन्यानप्सु ऊतशे वा क्षिपेद्दद्याद्द्विजाय वा ।
 अजाय वा प्रदद्यात्त पश्चाद्विप्रविसर्जनम् ॥
 उवाह पितृकादेके पाकात्मातासंहाय तु ।
 एकेनैव हि गच्छन्ति भिन्नगोत्राः सथा द्विजा ॥
 अद्वैतेऽस्यस्थाने तु वृक्तव्यंसुपतिष्ठताम् ।
 अभिरस्यता खधास्थाने विप्रोक्तिरभिरताः सा च ॥
 ऊर्ध्वन्तु प्रोष्ठपद्यास्त, प्रतिपादादिकाश्च या ।
 सुखास्तास्त्रिषु सर्वाः दद्यान्ति सुहृद्वद्भिरि ॥
 तेषाञ्चतुर्दशौ प्रोक्ता शास्त्रेणापहता नरा ।
 पितृभ्यश्च तयोदश्या गयात्राद्वाधिक फलम् ॥
 न तत्र पातयेत्पिण्डान् सन्तानेऽसु वदाचन ।

पिण्डदानेन कवयो वयञ्चय वर्द्धन्ति हि ॥
 मन्तानिप्सु स्वप्नोदस्थां न पिण्डान् पातयेन्नरः ।
 पातयेन्न मतीञ्चय प्राह सत्यवतीपतिः ॥
 मघायुक्तवयोदृष्ट्वा पिण्डनिर्वपणं द्विजः ।
 ससन्तानी नैव कुर्यादित्यन्ये कवयो विदुः ॥
 य. संक्रमे भानुर्दिने च कुर्यात्
 विशेषण मारणक द्विजन्मा ।
 पिण्डप्रदनं पितृभेच तद्वत्
 ज्येष्ठे प्रपद्ये सुतोऽनजोवा ॥

पुत्रधा पञ्चमी कर्तुंस्तथैवेकादशे तिथि ।
 सर्वकीमा, त्वमावास्या, पञ्चम्यर्थं शुभा कृता ॥
 अन्नक्षीरमृतं क्षौद्रमैल्लवङ्गावशाकवा ।
 एतैस्त, तर्पितैर्विप्रैस्तर्पिता पितरो वृणाम् ॥
 देयः पर्वच कालय हवि पात्रे च शक्तत ।
 पितृदैविकचित्तत्व योगश्चेत् पितृभादिभिः ॥
 शौचञ्च पालशुडाच आह्वञ्च परमा यदि ।
 अन्नस्तनृप्तिरुच्छाहे एतत् खलु नचामिषे ॥
 यत् प्राणिवध कृत्वा मासेन तर्पयेत् पितॄन् ।
 सोऽविहायन्दन दग्ध्वा कुर्यादङ्गारधिक्रयम् ॥
 त्रिंशो कूपे तथा किञ्चिद्वाल आदातुमिच्छति ।
 पतत्यज्ञानतः सोऽपि मासेन आङ्कतथा ॥
 सर्वथाश्च तथा न स्यात्तदैवामिपमाश्चेत् ।
 ब्राह्मणश्च स्वय नाद्यात्ततः श्वादिहृतं यदि ॥
 अथान्यत्पापमृत्यूना शुद्ध्यर्थं आह्वमुच्यते ।

क्षत्रेण तेन येषान्तु मद्भक्तमुपतिष्ठति ॥
 दन्तिशृङ्गिगरव्याल निरग्निबन्धनैस्तथा ।
 विद्युन्निर्घातवृक्षैश्च त्रिमैश्च स्वात्मना हृताः ॥
 प्राणसञ्जातकीटाश्च तैश्चैवैव, हतास्तथा ।
 पापमृत्यव एवैते शुभगत्यर्थमुच्यते ।
 नारायणवलिः कार्यो विधानन्तस्य उच्यते ।
 ऊर्ध्वं परमासतः कुर्यादेक ऊर्ध्वं तु वत्सरात् ॥
 तेषां चैव व्यपोहार्यं कार्यं नारायणो वलिः ।
 धौतवासाः शुचिः स्नात एक दश्यामुपोषितः ॥
 शुक्लरक्षेतु संपूज्यो विष्णुमीशं यमन्तथा ।
 नदीतीरं शुचिर्गत्वा मद्भक्त्याहृद्य पिरुडकान् ॥
 क्षोद्राज्यतिलसयुक्तान् हविषा दक्षिणामुपः ।
 अभ्यर्च्य पुष्पधूपार्घ्यैः पुन्नामगीतार्पूर्वकान् ॥
 विष्णुध्यानमनाः कुर्यात् ततः स्नानाम्भमि क्षितिम् ।
 निमन्त्रयेत् विप्रांश्च पञ्च सप्ताथ वा नव ॥
 द्वादश्यां कुतपे स्नानान्धौ रवस्तान् समागतान् ।
 चर्या राधनकृद्भक्त्या मद्भक्त्याहृद्यभ्युष्मकान् ॥
 दक्षिणाप्रवणे देये शुचिस्तानुपवेगयेत् ।
 दैवे हौ तु तयः पितृभ्यो प्राङ्मुखोदङ्मुखान् द्विजान् ॥
 आसनावाहनार्घ्यैश्च कुर्यात् पार्वण्यवदृढिज ।
 भोजयेद्भक्ष्यभोज्यैश्च क्षौद्रैश्च राज्यायसैः ॥
 तप्तान् कृत्वा ततो विमान् तस्मिन्क्षेत्रेद्युषाविधि ।
 भोज्येन तिलमित्रेण हविष्येन च तान् पुनः ॥
 पञ्च पिरुडान् मद्भक्त्याहृद्यै वैवरूपमनुस्मरन् ।

विष्णुं ब्रह्मशिवेभ्यश्च त्रीन् पिण्डाश्च यथाक्रमम् ॥
 यनाय सानुगायाश्च चतुर्थं पिण्डमुत्सृजेत् ।
 मृत सशिल्प्य मनसा गोत्रनामकपूर्वकम् ॥
 विष्णुं सृत्वा क्षिप्रेत पिण्डं पञ्चमञ्च ततः पुनः ।
 ० दक्षिणाभिमुखं चैव निवेद्य पञ्च पिण्डकान् ॥
 आचम्य ब्राह्मणान् पश्चात् प्रोक्षणादिकमारभेत् ।
 हिरण्येन च वासुदेभिर्गोभिर्भूम्या च तान् द्विजान् ॥
 प्रणम्य गिरसा पश्चाद्दिनयेन प्रसादयेत् ।
 तिलं दक्षं करे दत्त्वा प्रेतं ससृज्य चेतमि ॥
 गोत्रपूर्वं क्षिपेत्पाणो विष्णुं बुद्ध्या निवेद्य च ।
 बहिर्गत्वा तिलाम्भस्त तस्माद्दद्यात्समाहितः ॥
 मितभृत्यैर्नैजैः सार्धं पश्चाद्भुञ्जीत वाग्यत ।
 एवं विष्णुमने स्थित्वा यो दद्यात्पापमृत्यवे ॥
 समुद्धरन्ति तं प्रेत पराशरवचो यथा ।
 सर्वेषां पापमृत्युना कार्यो नारायणो बलिः ॥
 तस्माद्दूर्ध्वं च तैर्भ्योऽपि प्रदत्तमुपतिष्ठते ।
 एष आह्वैः समज्ज्ञान्य सन्तर्पयति वै पितॄन् ॥
 दृष्ट्वास्तानुत्तमास्मान्य पितरस्त्रपिता परान् ।
 विद्यातपोभुखान् पुत्रान् पूज्यत्वमथ योपितः ॥
 मौभाष्यै र्यर्गते जय मन् श्रेष्ठमरीगताम् ।
 यग शुचिर्न्यकुंशानि मिद्धिस्तैवात्मशाब्दिताम् ॥
 यगस्यन्दीर्घमायंश्च तर्षणानुमतं मतिम् ।
 अथान्यत् किञ्चिदाग्यामि पितॄणां तु ऋताय वै
 कृतेनैव स्वल्पेनापि प्राप्नुवन्ति विधेः फलम् ।

उच्छिष्टस्य विसर्गायं विधिस्तात्कालिको हि यः ॥

आइक्ष्वैर्विहित यत्प्राक् पितृगणहितैपिभिः ।

आदाय सर्वमुच्छिष्टमवनेजनवदुबुधः ॥

तत्रैव भक्षयेद्भूमौ तिलदर्भसमान्वितम् ।

नरकेषु गता ये वै अल्पमृत्युमृता मम ॥

एतटाप्यायनन्तेषा चिरायैतद्भवीन्मनुः ।

करस्य मध्यतो देवा, करष्टे तु राक्षसाः ॥

पादस्यानम्भनादौ च तस्मान्न च प्रदर्शयेत् ।

दर्भाय स्वयमानेया दक्षिणावर्णे इवाः ॥

तर्पणाद्युच्छिस्ता ये वै इत्याद्याश्च विमर्जयेत् ।

न कुमङ्कशमित्याङ्गदर्भमूल कुमः स्मृतः ॥

छिद्यदर्भा इति प्रोक्ता तदय कुतप, स्मृतः ।

हरिता याज्ञिका दर्भा पीतकः पाकयाज्ञिकाः ।

सफुयाः पितृदैवत्यच्छिन्ना वै वैश्वदेविका ॥

दर्भमूले स्थितो ब्रह्मा दर्भमध्ये जनार्दनः ।

दर्भाये गह्वरमास्यो दर्भाः देवत्रयान्विताः ॥

अहन्येकादे गथादे प्रतिमाम तु यत्नरम् ।

प्रतिमस्वप्नर कार्ये मेकोद्दिष्ट तु सर्वदा ॥

एकस्य प्रथमं त्राह मर्यागन्दाञ्च मासिकम् ।

प्रतिमस्वप्नरश्चैव गोपतिपुरुष स्मृतम् ॥

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिमस्वप्नरं सुते ।

एकोद्दिष्टं प्रपूर्वात् पितृोऽप्यत्र पार्श्वेण ॥

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिमस्वप्नरं द्विजेः ।

मातापित्रोः पृथक्षरः मेकोद्दिष्टं घयादनि ॥

चतुर्दश्या तु यच्छाह सपिण्डीकरणे कृते ।
 एकोद्दिष्टविधानेन तत्कुर्याच्छस्त्रपातिते ॥
 पित्राद्यस्त्रयो यस्य शस्त्रघातास्वनुक्रमात् ।
 स भूते पार्वण्यं कुर्यात् अष्टकानि पृथक् पृथक् ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रितुर्यः प्रपितामह ।
 स तु लेपभुगित्येव प्रलम्पपिष्टपिण्डत ॥
 सपिण्डीकरणं दूर्ध्वं कुर्यात् पावणवत्सदा ।
 प्रतिमन्त्रं विद्वान् च्छागलेपोविधि स्मृत ॥
 सपिण्डता तु कर्त्तव्या पितु पुत्रै पृथक् पृथक् ।
 स्वाधिकारप्रवृत्तत्वादितर आहकर्तृवत ॥
 यस्य सम्बन्धरादर्वाक् सपिण्डीकरणं भवेत् ।
 प्रतिमास तस्य कुर्यात् प्रतिमन्त्रं तथा ॥
 अर्वाक् सम्बन्धरात् वृद्धौ पूरणे सम्बन्धरेऽपि च ।
 एकपिण्डीकृतानान्तु पृथक्तेनोपपद्यते ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं सतकृष्णचतुर्दशीम् ।
 ये सपिण्डीकृतास्तेषां पृथक्तेनोपपद्यते ॥
 पृथक्त्वकरणे तस्य पुनर्कार्या सपिण्डता ।
 स्त्रिय श्वश्र्वा पतिर्माता तथा सह सपिण्डयेत् ॥
 तत्सभावे पितामह्या तन्माता चापरे विदुः ।
 नान्यथा तु पितामह्या मातामह्यास्तथापरे ॥
 उदके पिण्डदानञ्च भर्ता सह प्रदीयते ।
 अपुत्रा ये सता केचित् स्त्रियो वा पुरुषोऽपि वा ॥
 तेषामपि च देय स्यादेकोद्दिष्टं न पार्वण्यम् ।
 अपुत्राश्च सता ये च कुमाराः स भृता अपि ।

समानता न तेषां स्यान्न स्वधा नाभिरभ्यताम् ॥
 भर्ता सपिण्डता स्त्रीणां कार्येति कवयो विदुः ।
 श्वश्र्वा सहापरे तस्यास्तन्मात्रा वा परे विदुः ॥
 अनपत्येषु प्रेतेषु न स्वधा नाभिरभ्यताम् ।
 एकोद्दिष्टेषु सर्वेषु न स्वधा नाभिरभ्यताम् ॥
 मित्रवन्सपिण्डेभ्यः स्त्रीकुमारस्य चैव हि ।
 दद्याद्द्वै मासिकं त्राहं सम्बत्सरं तु नान्यथा ।
 अमृत्ययगतश्चैव कुलदेशस्यवत्स्थिता ॥
 यो यथा कृपया युक्तः स तथैव हि निर्वपेत् ।
 दाढ्यार्थं दृश्यते रूढे मानवं लिङ्गमेव च ॥
 वृष्टीकृताच विद्वद्भिलोकरूढिर्गरीयसी ।
 विकल्पेषु च सर्वेषु स्वयमेवैक मादितः ॥
 अङ्गीकरोति यः कर्ता सविधिस्तस्य नेतरः ॥
 बह्वन्याजयते यस्तु वर्षावाच्यांश्च नित्यशः ।
 स्वेच्छाश्च शौण्डिकाश्चैव स विप्रो बह्वयाजकः ॥
 वर्त्तते यद्य चौर्येण सुवर्णेनोपहारकः ।
 स गृहीतमवर्णास्त्री स विप्रो गण उच्यते ॥
 मृते भर्त्तरि या नारी रक्षसं कुरुते पतिम् ।
 ते तु वै आपवेद्गर्भं सा नारी गणिका स्मृता ॥
 अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्याय दीयते ।
 शस्या शम्भित्तमोक्त्यां पुनर्भूः क्रीर्तिता हि सा ॥
 स्त्रीमारं पतिमुत्सृज्य या त्वन्यं पुरुषं चिता ।
 पुनः पत्युगृहं गच्छेत् पुनर्भूः सा द्वितीयिका ॥
 अमृतमु देवरेषु स्त्री बान्धवैर्यां प्रदीयते ।

सवर्णाथ सपिण्डाय पुनर्भूः सा तृतीयका ॥
 प्राप्तो 'द्वादशवर्षेऽत्र या रजो न विभर्ति हि ।
 धारितस्तु तृया रेतो रेतोधाः सा प्रकीर्तिता ॥
 भर्तृया व्यभिचारेण नारी चरति नित्यशः ।
 अस्या अपि न भोक्तव्यं सा भवेत् कामचारिणी ॥
 भर्तुः शासनमुल्लङ्घ्य स्वकामेन प्रवर्तते ।
 दीध्यन्ती च वसन्ती च सा भवेत् कामचारिणी ॥
 पतित्वक्ता तु या नारी गृहादन्यत्र गच्छति ।
 गुदिपु रमते नित्यं स्वैरिणीन्ता विनिदिशेत् ॥
 पतिं-हित्वा तु या नारी सवर्णं मन्यमाश्रयेत् ।
 वर्तते ब्राह्मणत्वेन द्वितीया स्वैरिणी तु सा ॥
 मृते भर्तरि या याज्ञा क्षत्रिपासातुरा तु सा ।
 तवाह मित्युपगता तृतीया स्वैरिणी तु सा ॥
 देगकावसुपेण्यैव गुरुभिर्या प्रदीयते ।
 उत्पत्तसाहमान्यस्यै चतुर्थी स्वैरिणी तु सा ॥
 असुपुत्रामुये जातासो वर्ज्या ह्यव्यकथ्ययोः ।
 तथैव यतयसासां वर्जनीया प्रवक्षतः ॥
 आह्नौय न कर्मण्यं प्रतिलोममिधानतः ।
 वर्णाश्रमवदि स्यान्ने सद्दीर्घजन्मसम्भवाः ॥
 मातृणासुपुत्राण्ये स्त्रीयानां प्रिण्टदाः श्रूताः ।
 उपपत्तिमुतो यमु यथैव दीधिपुपतिः ॥
 परपूर्णां पवेर्जाता वर्ज्याः सपे प्रयक्षतः ।
 अजापानादिजातानु विगिपेण च वर्जयेत् ॥

इतरे तुर्यवर्षेषु तपः परममुच्यते ।

भर्तृश्रित्यां समारोहेत् याच नारी पतिव्रता ।

अहन्येकादशे प्राप्ते पृथक्पिण्डे नियोजयेत् ॥

श्रौतैश्च स्मार्त्तं मन्त्रैश्च दम्पत्या वेवं तां हतौ ।

एकमृत्युगतौ चैव वक्रानेकत्र श्रौ ऊतौ ॥

एकचं तु तयोर्यस्मात् जातमाद्याय सानकम् ॥

एकादशादिकं श्राद्धं एकमेव स्मृतं बुधैः ।

एकत्वमिच्छन्ति मतिप्रहीणा एकादशाद्येषु वृणान्तु नार्थः ।

ते स्वर्गमार्गे विनिहत्य कुर्युः स्त्रीसत्वदाता नरकेऽधिवासम् ॥

समानमृत्युना यस्तु मृतोभर्ता च योऽपिताम् ।

तस्याः सपिण्डता तेन पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥

स्त्रीपात्रं पतिपात्रे तु सिद्धयेदेकमेव हि ।

श्राद्धे त्रिपुरूपे त्रीणि तत् प्रत्यक्ष पितॄन् प्रति ॥

पत्या सह परा सुह्वा तेनैवास्याः सपिण्डता ॥

पितामह्यापि चान्यत्र ह्येतदाह पराशरः ।

अन्यप्रीतौ न चान्यस्य तृप्तिः कस्यापि दृश्यते ॥

एव धीमन्ब्रुवापि तस्मान्नेकान्त्यसात्मने ।

एकत्वाश्रयणे धर्मो नार्थालुब्धो भवेद्दुःखम् ॥

तस्याः सुकृतसामर्थ्यात् पत्युः स्वर्ग इहेष्यते ।

भर्ता सह मृता यातु नाकलीकमभीक्ष्णती ॥

साद्यश्राद्धे पृथक् पिण्डो नैऽप्यन्तु स्मृतं बुधैः ।

पतिमृत्युः स्त्रियोमृत्यो निर्मित्तमेव जायते ॥

निर्निमित्तो न वै मृत्यु मृत्युना चैकता भवेत् ।

भर्ता स च मृता भार्या भर्तारं सा समुद्धरेत् ॥

तस्याः पतिव्रताधर्म एकत्वे तु हतो भवेत् ।

बलीयस्त्रेण धर्मस्य तुच्छत्वाच्च समस्तथा ॥

धर्मेण लिप्यते पाप मेकत्वे समता तयोः ।

नैकत्वस्तु तयो रस्मादकर्तव्यं आह्वकर्मणि ॥

पृथगहनि कर्तव्यं आहमेकादशादिकम् ।

यानि आह्वानि कार्याणि तान्युक्तानि पृथक् पृथक् ॥

कर्तव्यं यच्च तेषु विधेः विशेषश्च निबोधत ।

औरसाया मृताः पुत्रा मुनिभिर्द्वादशैव तु ॥

यथाज्ञात्वतुसारेण वर्णानामनुसारतः ।

आहमदाः क्रमेण स्युः पूर्वाभावे परः परः ॥

यस्माद्यो जायते पुत्रः स भवेत्तस्य पिण्डदः ।

तस्मात्तस्मादपीहन्ते मृताः प्रेतत्वमागताः ॥

तस्मादवश्यमेवं हि आह्वं कार्यं विधानतः ।

शूद्रस्य दासीजः पुत्रः कामदस्तु स पिण्डदः ॥

जात्या जातः सुतो मातुः पिण्डदः स्यात् सुतोऽपि च ।

जनकस्य न किञ्चित् स्याद्दूर्धात्कामप्रवर्तनात् ॥

वायुभूताश्च पितरो दत्ताभिकाङ्क्षिणः सदा ।

तस्मात्तेभ्यः सदा देयं वृभिर्द्द्वर्भरतैः सदा ॥

ये खड्गिर्मासि मधुपायससर्पिरन्यै-

देशे च कालसंज्ञिते च सुपात्रदत्तैः ।

प्रीणन्ति देवमनुजान् पितृवंशजांश्च

तेषां वृणां तु पितरो वरदा भवन्ति ॥

उक्तश्राद्धविधिस्त्वेव वर्णानां पितृदत्तकृत् ।
 एवं दास्यति यः श्राद्धं वरान् सर्वान्वाप्नुयति ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरीये श्राद्धनिर्णयोन्नाम
 षष्ठमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि शुद्धिं पाराशरोदिताम् ।
 सूतके वाप्यशौचे वा यथावत्तां निबोधयेत् ॥
 असर्वं सूतकं प्राङ् राशौचं याव मुच्यते ।
 यावत्कालञ्च यन्मासं तथा तावन्निगद्यते ॥
 केपाश्वित्तेन वै मासं केपाश्विन्मरणान्तिकम् ।
 सद्यःशौचास्तथा चान्ये चान्ये वैकाहिकाः स्मृताः ॥
 त्रिपट्दशदशह्यभ्यां दशापि हीह पञ्चभिः ।
 तान्येव त्रिगुणान्याङ्गं दिनेनान्यैव मनीषिणः ॥
 वक्ष्यमाणं निबोध त्वं मुक्तकर्ममिदं हि ज ! ।
 शक्तिजो यन्मुनीनाञ्च प्राक् भवीत् कलिधर्मवित् ॥
 विष्णुध्यानरतानाञ्च सदैव ब्रह्मचारिणाम् ।
 गृहमेधिद्विजानान्तु तथैव व्रतचारिणाम् ॥
 वेदतत्त्वार्थवेत्तृणां नित्यस्नानकृतां तथा ।
 अन्तःसंसर्गिणामेवा नाशौचं नापि सूतकम् ॥
 संसर्गं वर्जयेद्यत्नात् संसर्गो दोषकारणम् ।

वदन्ति मुनयः सर्वे वर्जने स्यान्न किल्विपी ॥
 वदन्ति मुनयः सर्वे ससर्गो दोषकारणम् ।
 अससर्गः स्वकर्मस्यो द्विजो दोषैर्न लिप्यते ॥
 दानोद्वाहेष्टिसङ्ग्रामे देशविप्लवकादिके ।
 सद्यः शौचं द्विजातीनां सूतकाशौचयोरपि ॥
 दातृणा वृत्तिनामैके कवयः सत्त्व्यामपि ।
 सद्यः शौचमदोषाणा मूर्खुर्धर्मविदः कलौ ॥
 सर्वमन्त्रपवित्सु अग्निहोत्री षडङ्गवित् ।
 राज्ञा च त्रयोत्रयश्चैव सद्यः शौचः प्रकीर्तितः ॥
 देशान्तरगते ताते ह्यते वापि सगोविधि ।
 शेषाहानि दशाहार्वाक् सद्यः शौचमतः परम् ॥
 पिण्डनिर्वर्तने जाते ह्यने वापि सगोत्रजे ।
 सद्योऽपीहेति वासे स्यात् सद्यः शौचं विशोधनम् ॥
 सद्यः शौचं विधातव्यं सर्वाञ्च दक्षजन्मनः ।
 बान्धवादिषु विज्ञेयं मन्यदूर्ध्वं विधीयते ॥
 नाशौचसूतके स्यातां वृषतीना कदाचन ।
 यज्ञकर्मनिवृत्तस्य षट्त्विजो दीक्षितस्य च ॥
 पृथक् पिण्डमृते काले विदेशेऽन्यत्र च श्रुतेः ।
 जाले वापि च शुद्धिः स्यात् सद्यः शौचाटसगयम् ॥
 सपेटः साग्निको दाहात् वा क्षणः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 तथैकाहो वृषे मंस्ये तथैव ब्रह्मचारिणि ।
 दुभिधे राट्टभङ्गे च घ्रापत्कालोत्पश्यते ।
 उपमर्गाश्रतेषामपि सद्यः शौचं विधीयते ॥
 गोविप्रार्थनपन्थानां घ्राणेषु तथैव च ।

ते योगिभिः समाज्ञेयाः सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विप्रे सस्ये व्रताटर्वाक् श्रोत्रिये च तस्माद् द्विजैः ।
 अनुचाने सुरौ चैव श्रांचार्य्ये कापि सस्थिते ॥
 असकृतस्त्रिया रात्रि श्रोत्रिये विधनङ्गते ।
 त्रिरात्रमेव शौचं स्यात्तत्रैवोदकटाभिनः ॥
 विधानेनाग्निंको विप्रः स्त्रिरात्राच्छुद्धिमाप्नुयात् ।
 मनीषिणः परे ब्रूयु रसपिण्डे त्यहं हवे ॥
 प्रेतभूतञ्च यः शूद्रं ब्राह्मणज्ञानदुर्बलः ।
 नियतं ह्यनुगच्छेत् त्रिरात्रमशुचि भवेत् ॥
 पङ्कजं नवरात्रञ्च शवस्मृशां विशुद्धकृत् ।
 त्यहञ्चैव विशुद्ध्यर्थं धर्मशास्त्रविदो विदुः ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।
 पदे पदे यज्ञफलं मनुपूर्वं लभन्ति च ॥
 अशुचित्वं न तेषान् पापं वाशुभकारणम् ।
 जलावगाहनं तेषां सद्यः शौचं विधीयते ॥
 असगोत्रमसम्बन्धं प्रेतीभूतं तथा द्विजम् ।
 ऊहादग्धद्विजाः सर्वे स्नानान्ते शुचयः स्मृताः ॥
 एकरात्रं वहन्त्येके सद्यः स्नाने तथा परे ।
 गोघ्रहादिघ्नानाञ्च मुनयः शुचिकारणम् ॥
 इतश्च यो विपद्येत गतुभिर्यत्र कुतचित् ।
 स मुक्तो यतिवत्सद्यः प्रविगेत्परवेधसि ॥
 सन्ध्यासीं बुद्धसंस्थं सन्मृगं गतुभिर्नरः ।
 सूर्यमण्डनमेक्षाराविति प्राङ्मनीषिणः ॥
 पराङ्मुख्ये इति सैन्ये दोषो यः प्रायः निवर्त्तते ।

तत्प्रदानीष्टतुल्यानि स्फूर्त्या चाह पराशरः ॥
 वक्त्रेतु प्रविशेद्यस्य लोहितं शिरसः पतत् ।
 सोमपानेन ते तुल्या विन्द्वो, रुधिरस्य च ॥
 सन्यासेन चर्ता ये वै प्रधने ये तनुत्यजः ।
 मुक्तिभाजनकास्वते इति, वेदी निदर्शनम् ॥
 सद्यः शौचं विधातव्यं शुचिरेवं विधीयते ।
 नोच्यन्ते ते सद्यः लोके सद्यो ब्रह्मवपुर्गमाः ॥
 सन्ध्याचारविहीनाना स्तक ब्राह्मणा ध्रुम् ।
 इत्यौचं वा दशाहं स्यादिति प्राह पराशरः ॥
 राजसु द्वादशाहं स्यात् पक्षो वैयस्य ण्वनः ।
 ष्टपभस्य तथा मास त्रिंशदप्यति धर्मतः ॥
 चक्षियादि पक्षः सन्निर्मातुनादिषु कीर्तितः ।
 गर्भस्त्राये तु तैरुक्ता रात्रयो माससम्भिताः ॥
 स्त्रावद्गर्भस्य विद्वांसो मासादर्धाक् चतुर्थकम् ।
 पाताङ्गभं घट्टेके तत्राधियं च श्रुतकम् ॥
 षष्ठ्यव्यसन्नरोगार्तपराधीनशुद्धयकम् ।
 तृश्यायन्तो निराचाराः पितृमातृवियर्जिताः ॥
 स्त्रीजिताश्चानपत्याश्च देवप्राण्यवर्जिताः ।
 परद्रव्य जिघत्सन्तः सद्यः स्तुतिकिनः सदा ।
 पूर्वे किं सत्यंशुद्धेया चन्यदापद्यते यदि ॥
 पूर्वेषुय तु शुभ्येत ज्ञाने जातं घने सतम् ।
 एकपिण्डाः स्यट्टायादाः पृथक् दारनिकेतनाः ॥
 जन्मनि सग्णे तापि भवेत्तोषान्तु स्तकम् ।
 चान्दीधगुप्रपानेष देवान्तरमृतेऽपि वा ॥

बाले प्रेच संन्यस्ते सद्यः शौचं विधीयते ।
 अजातदन्ता ये बाला ये च गर्भाद्विनःश्रुताः ॥
 न तेषामग्निसंस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु चान्तराशौचसूतके ॥
 पूर्वसङ्कल्पितानर्थान् तानशौच्यात् ब्रवीन्मनुः ।
 शिल्पिनः कारुकाश्चैव दासीदासास्तथैव च ॥
 इत्यादीनां न ते स्यातामनुगृह्णन्ति या द्विजः ।
 पिता पुत्रेण जातेन दद्यात् आहुन्तथोदितम् ।
 पितृणां विधिवद्दानं तत्र तत्राप्यनन्तकम् ॥
 प्रसवे च द्विजातीनां न कुर्यात्सङ्करं यदि ।
 दशाहाच्छुभ्यते माता अवगाह्य पिता शुचिः ॥
 अतिमानादतिक्रोधात् स्नेहाद्वा यदि वा भयात् ।
 उद्विष्य म्रियते यस्तु न तस्याग्निं प्रदीयते ॥
 न स्नानान्नोदकं दद्यान्नापि कुर्याद्दृशोचताम् ।
 सर्पेण शृङ्गिणा वापि जलेन चाग्निना तथा ॥
 न स्नानादौ विपन्नस्य तथा चैवात्तघातिनः ।
 अर्वाक् द्विहायनादग्निं न दद्यान्मृतकस्य च ॥
 किन्तु तान्निष्यनेद्भूमौ कुर्यान्नैवोदकक्रियाम् ।
 सर्पादिप्राप्यस्यत्यूना मग्निदाहादिकाक्रियाः ॥
 परमासेतु गते कार्या इति प्राहुः पराशरः ।
 शाकृत्कृत् शुभैः कार्वाणेष्वस्त्रेष्वपनादिवान् ॥
 तत्कृत्वाऽप्युक्तदिवसैः शुद्धमर्हति धर्मतः ।
 अन्यायस्यतविप्राणां ये वोढारो भवन्ति हि ॥
 अग्निदास्यैव ये ज्ञेया तथोदकादिदायिनः ।

उद्वन्धनमृतस्यापि यञ्छिन्द्यात् रज्जुपाशकम् ॥

ते सर्वे पाशसयुक्ता प्रायश्चित्तस्य भाजनाः ।

यः सूतकाशौचविशुद्धकृत् स्यात्

आख्यरय कालान्तमनुक्रमेण ।

पाराशरस्यान्वर्जनिश्चिताया

वाच्यास्ततो निष्कृतयो द्विजास्ताः ॥

सूतकाशौचयो रक्तः शुद्धिपन्यासुपूर्वश ।

सर्वेनसा विशुद्धार्थं प्रायश्चित्तमथाब्रवीत् ॥

मनुर्वा थाज्जवल्कामु वशिष्ठ प्राह निष्कृतिम् ।

सा कृतादिषु वर्णानां सति धर्मे वपुष्मति ॥

मानसा वाचिका दीपास्तथा वै कार्यकारिताः ।

धर्माधीना वृणा सर्वे जायन्ते तेष्यनिच्छताम् ॥

तेषामुपरताक्षाणां प्रेत्येह शुभमिच्छताम् ।

शक्तिजो निष्कृति प्राह युगधर्मानुरूपतः ॥

निष्कृति व्यवहाराणां सर्वं निष्कृतिऋद्यतः ।

कर्तव्यं विप्रैः कथं रूपैरिति वाच्या भवेद्वि सा ॥

तद्रूपञ्च प्रवक्ष्यामि यावद्भिः सा द्विजैर्भवेत् ।

यथाविधाय विप्रा स्युरिति विद्वन् ! प्रकीर्त्यते ॥

परपद्मैर्गवरा प्रीक्ता ब्राह्मणैर्वेदवित्तमैः ।

तं य ब्रूयः स धर्मः स्यात् स्वयम्भूरित्यकल्पयत् ॥

देवशास्त्रविदो विप्रा य ब्रूयुः सप्त पञ्च वा ।

तयो वापि स धर्मः स्यादेको वाध्यात्मपित्तमः ॥

सयम नियमं वापि उपवामादिकञ्च यत् ॥

न लक्षणे तु मूर्खाणां नचैवाधर्मवादिनाम् ॥
 अविदुषां नातिलुब्धानां नचापि पक्षपातिनाम् ।
 श्रुताध्ययनसम्पन्नः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सदा धर्मरतः शान्तः सदापर्पत्वमर्हति ।
 न सा वृद्धैर्न तरुणैर्न सुरूपैर्धनान्वितैः ॥
 तिसिरेकेन पर्पत् स्याद्विद्वद्भिर्विदुषापि च ।
 तनया वयसापि स्युर्द्विधर्मविदो द्विजाः ॥
 शिशवोऽपि हि मध्यस्थाः सर्वत्र समदर्शनाः ।
 न सा विप्रैर्भवेद्वृद्धैर्दृष्टा स्युर्धर्मवादिनः ॥
 यत्र सत्यं स धर्मः स्यात् स्युर्ल यत्र न तादृशम् ।

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः

वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।

धर्मो वृथा यत्र न सत्यमस्ति

सत्यं न तद्वयत्र हृदयानुविद्धम् ॥

निष्कृतौ व्यवहारे च वृद्धस्याशंसनेऽपि च ।

धर्मं वा यदिवाऽधर्मं पर्प यत्प्राह तद्भवेत् ॥

स्त्रीणाञ्च बालवृद्धानां चोद्यानां कुशरीरिणाम् ।

उपवासाद्यशक्तानां कर्त्तव्योऽनुग्रहश्च तैः ॥

ज्ञात्वा देशञ्च कालञ्च व्ययः सामर्थ्यमेव च ।

कर्त्तव्योऽनुग्रहः सद्भिर्मुनिभिः पुरिकीर्तितः ॥

लोगान्भीष्टाद्भयान्मैत्र्याद्यदि कुर्वुरनुग्रहम् ।

नरकं याति ते मूढा यतथा वाप्तवाचिनः ॥

प्रविश्य चोत्तमान्ते वै पर्पदानुग्रहात्स्थितः ।

यथाकालं प्रकुर्व्यसे प्रायश्चित्तन्तदीरितम् ॥

किन्त्वयं याचते देवः वदन्तोऽत्र द्विजातयः ।
 सर्वे कुर्वन्ति नियतं गतपापं न सशयः ॥
 प्रसादां विविधो दैव्यो दैत्याश्चासुरयेव च ।
 क्रीडयापि च तत्रैव देयास्तथैव ते द्विजाः ॥
 व्यवहारो गौसमैस्तु ब्रूयाद्वापि च वै रतः ।
 तथास्ततस्तु तत्पापन्तत्तथैव निवेदयेत् ॥
 यस्तोषामन्यतो ब्रूयात् स पापीयान्पतत्यधः ।
 सत्यमसत्यं मेवात्र विपर्यस्तं वदेदित् ॥
 स एवानृतवादी स्यात् सोऽनन्तनरकं व्रजेत् ।
 ज्योतिष व्यवहारश्च प्रायश्चित्तं चिकित्सितम् ॥
 अजानन्वी नरो ब्रूयात् साहस किमतः परम् ।
 व्यवहारश्च तैः प्रोक्तो मन्वाद्यैर्धर्मयत् कृमिः ॥
 प्रजाभिर्न तु सर्वाभिर्नान्यैश्चतुर्भिर्मानवैः ।
 तत् साधकप्रमाणानि व्याख्यितानि न तैर्विना ॥
 जलादिनीचोद्व्यानि साध्योक्त्या शपथानि च ।
 अन्ये जनपदाचारा अणुधर्म स्तथापरः ॥
 पर्षद्भिर्ब्राह्मणैर्मर्त्या निर्णेतव्यो यथाविधिः ।
 यत्र जान्यनुमारेण देशकालानुधर्मतः ॥
 कर्त्तव्यः सप्तमैः सर्व माननीयोऽभिवादिभिः ।
 गोब्राह्मणक्षत्रानाञ्च ये स्युर्दाहादिकारिणः ॥
 तप्तकृच्छ्रेण शुद्धोयुरिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 भोजयेद्ब्राह्मणान् पश्चात् स वृषा गौश्च दक्षिणाम् ॥
 जायते पापनिर्मुक्तः शक्तिस्तूनो रथवा वचः ।
 अनागिका निवृत्ता ये ब्रह्मचर्यात्तथा द्विजाः ॥

वैकालिकास्तु विज्ञेयाः सर्वकार्यविवर्जिताः ।
 सर्वे प्रविशयेषु वैते च वैडालिकैः समाः ॥
 तेषां सर्वाण्यपत्यानि पुकसैः सह घातयेव् ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्नेयी गुर्वङ्गनागभाः ॥
 एतेषां निष्कृती ब्रूयादेतत् सप्तर्षिणा मपि ।
 द्वादशाब्दन्तु विचरेद्ब्रह्मघ्नस्तत्कपालधक् ॥
 सर्वत्र ख्यापयन् कर्मभिक्षा विघ्नेषु सञ्चरन् ।
 दृष्ट्वा सेतुं समुद्रस्य स्नात्वा तु लवणाम्भसि ॥
 ब्राह्मणेषु चरन् भिक्षा स्वकर्म ख्यापयन् शुचिः ।
 मुण्डितस्तु प्रिष्यावर्जं स कौपीनो निराश्रयः ॥
 चीरचीवरवासा वै त्रि. स्नायी सन् शुचिर्गती ।
 सयताक्षश्चरेच्छान्त ऋत्वीपानहवर्जितः ॥
 ब्रह्मघ्नोऽस्मीत्यहं वाच मिति सर्वत्र वै वदेत् ।
 गवाञ्च विंशतिर्दद्यादक्षिणां दृपसद्युताम् ॥
 ब्राह्मण्येभ्यो निवेद्यैता. शुचिराख्याय भूपतेः ।
 पूर्वोक्तप्रत्यवायाना प्रायश्चित्त मिदं स्मृतम् ॥
 ब्राह्मणाना प्रसादेन तीर्थपुंगमनेन च ।
 गोशतस्य प्रदानेन शुध्यन्ति नात्र समय. ।
 अवभृत्त्यैश्च मेधस्य स्नात्वा शुद्धि मवाप्नुयात् ॥
 आख्याय नृपतेर्वापि तेन संशोधितः शुचिः ।
 महापापानि सर्वाणि कथयित्वा महीपतेः ॥
 निष्कृतिं तद्भिरा दद्या दन्यथा तेऽपि तत्समाः ।
 रोगार्ताङ्गं हिज वापि मार्गं स्वेदसमन्वितम् ॥
 दृष्ट्वा कृत्वा निरातङ्गं ब्रह्मघ्नः शुद्धिमाप्नुयात् ।

अर्सख्यातं धनं दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 अरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धेत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं त्रोटु मर्हसि ॥
 सुरापसु सुराप्तां पयो वा जलमेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा हृतोऽपि शुद्धति ॥
 यदि वा चैलवासो वा ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् ।
 यद्यज्ञानात्प्रिवेदिप्रो द्विजातिर्वा सुरां पुनः ॥
 पुनः संस्कारकरणात् शुद्धेदाह पराशरः ।
 स्तेयं कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातयः ॥
 समर्थं मूपलं रात्रः ख्यापये स्तेय कर्मकृत् ।
 शक्तिञ्चीभवतस्तीक्ष्ण मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिरं लंगुडं वापि हन्यादेकेन तं वृषः ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धी मुक्तो वा तेन पावनः ॥
 नृत्य प्रेत्य संशुद्धेत् पाराशरवचो यथा ।
 न स्त्री प्रतिकृतं कृत्वा अग्निवर्णां च तां धमेत् ॥
 गुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्यां तु स्यापयेत् ।
 हृष्यो पुनस्तृकृत्य नैकृत्याभुत्सृजेत्तनुम् ॥
 स हतः शुद्धिमाप्नोति नान्यस्तस्य तु निष्कृतिः ।
 मन्वत्सुरं चरेत् कृच्छ्रं प्राजापत्य मथापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेहापि त्रीन् मासानि जितेन्द्रियः ।
 व्रते तु क्रियमाणे वै विपत्तिः स्यात् कथञ्चन ॥
 स हतोऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातवस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रत समाहितः ॥

तिष्ठेन्नासं पयोऽशित्वा पराक वा चरेद्भ्रतम् ।
 अर्निर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेषां प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रियं ब्राह्मणं कृत्वा गवा दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन सयुक्तां पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्रह्मणस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि वा चरेत् ।
 वैश्यं कृत्वा द्विजश्चैव अद्भमेकं व्रतञ्चरेत् ॥
 गवां क्षेपयतं दद्याच्चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 कृच्छ्राणि वाचरेत् त्रीणि वचनाद्विदुषा मूसी ॥
 इह कर प्रदुष्टा स्त्री चातुर्वर्णा द्विजातयः ।
 शूद्रकृत्या व्रतं तेषु चरन्तं शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमिन शूद्र वा योपामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कवयश्चन्द्रवृत्तेन केचन ॥
 व्यभिचारात्तु ते कृत्वा योपितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवा क्रमाद्दद्याद्विंशुडये ॥
 सास्यीना मनस्यीनाश्च नरो कृत्वा सहस्रकम् ।
 चीर्णेन शुद्धिमागच्छेत् योपा सत्या व्रतेन तु ॥
 गोप्लप्यात प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतु मर्हथ ।
 यथा यथा विपत्तिः स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पक्षगव्याशी गोष्ठमायीच गोऽसुगः ।
 सडुक्ती मासमासीन गोमदानेन शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु लोमानि द्वये श्मश्रु निशन्तयेत् ।
 पादत्रये शिखावर्जे सगिरसं तु निपातिते ॥
 सगिरसं वपनं कृत्वा द्विसन्ध्यं भवगाशनम् ।

अर्शस्यातं धनं दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 अरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धोत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं त्रोटु मर्हसि ॥
 सुरापसु सुराप्तानां पयो वा जलमेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं प्वा पीत्वा ऋतोऽपि शुद्धति ॥
 यद्दिवा चैलवासी वा ब्रह्महत्याव्रतचरेत् ।
 यद्यज्ञानात्पिबेदिप्रो द्विजातिर्वा सुरां पुनः ॥
 पुनः संस्कारकरणात् शुद्धोदाह पराशरः ।
 स्तेय कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातयः ॥
 समर्थं मूपलं रात्रः स्थापये स्तेय कर्मकृत् ।
 शक्तिञ्चोभयतस्तीक्ष्णं मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिरं लंगुडं वापि हन्यादेकेन तं वृषः ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धो मुक्तो वा तेन पावनः ॥
 ऋतश्च प्रेत्य संशुद्धोत् पाराशरवचो यथा ।
 न स्त्रीं प्रतिकृतं कृत्वा अग्निवर्णां च तां धमेत् ॥
 शुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्यां तु स्थापयेत् ।
 हर्षणो पुनरुत्कृत्य नैऋत्यामुत्सृजेत्तनुम् ॥
 स ऋतः शुद्धिमाप्नोति नान्यस्तस्य तु निष्कृतिः ।
 सञ्चत्सरं चरेत् कृच्छ्रं प्राजापत्य मथापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेहापि त्रीन् मासानि जितेन्द्रियः ।
 व्रतं तु क्रियमाणं वै विपत्तिः स्यात् कथञ्चन ॥
 स ऋतोऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातवस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रत समाहितः ॥

तिष्ठेन्नासं पयोर्गत्वा पराक वा चरेद्ब्रतम् ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेषां प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रियं ब्राह्मणं हत्वा गवा दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन सद्युक्ता पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्रह्मन्नस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि वा चरेत् ५
 वैश्यं हत्वा द्विजस्यैव शब्दमेकं व्रतञ्चरेत् ॥
 गवा श्लोकगतं दद्याच्चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 कृच्छ्राणि वाचरेत् त्रीणि वचनाद्विदुषा मसौ ॥
 इह कार प्रदुष्टा स्त्री चातुर्वर्णा द्विजातयः ।
 शूद्रहत्या व्रतं तेषु चरन्तं शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमिन शूद्र वा योपामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कषयश्चन्द्रवृत्तेन केचन ॥
 व्यभिचारात्तु ते हत्वा योपितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवा कमाद्दद्युर्विशुद्धये ॥
 सास्यीना मनस्यीनाश्च नरो हत्वा सहस्रकम् ।
 क्षीणेन शुद्धिमागच्छेत् योपा मत्या व्रतेन तु ॥
 गोप्लम्यात् प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्येतु मर्हथ ।
 यथा यथा विपत्तिः स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पक्षगव्याशी गोष्ठमायीच गोऽनुगः ।
 सद्युक्त्वा मासमासीन गोपदानेन शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु लोमानि द्वये श्मश्रु निहन्तयेत् ।
 पादद्वये शिर्यावर्जं सयिखं तु निपातिते ॥
 सशिष्यं वपनं कृत्वा द्विसन्ध्यं भवगाहनम् ।

अर्शस्यात धन दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 अरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धोत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृति त्रोटु मर्हसि ॥
 सुरापसु सुरापत्तना पयो वा जन्ममेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा नृतोऽपि शुद्धति ॥
 यदि वा चैलवासी वा ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् ।
 यद्यज्ञानात्पिबेद्दिप्रो द्विजातिर्वा सुरा पुन ॥
 पुन संस्कारकरणात् शुद्धोदाह पराशर ।
 स्तेयं कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातय ॥
 समर्प्य मूपल रात्रं स्थापये स्तेय कर्मकृत् ।
 शक्तिञ्चोभयतस्तीक्ष्ण मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिर लगुड वापि हन्यादेकेन तं वृष ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धो सुक्तो वा तेन पावन ॥
 नृतश्च प्रेत्य संशुद्धोत् पाराशरवचो यथा ।
 न स्त्री प्रतिकृतं कृत्वा अग्निवर्णा च ता धमेत् ॥
 सुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्या तु स्थापयेत् ।
 वृषंथौ पुनरुत्कृत्य नैऋत्यामुत्सृजेत्तनुम् ॥
 सं नृतं शुद्धिमाप्नोति नान्यस्तस्य तु निष्कृति ।
 मन्वत्सुरं चरेत् कृच्छ्रं प्राजापत्य मथापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेद्वापि द्वीन् मासानि जितेन्द्रिय ।
 व्रतं तु क्रियमाणे वै विपत्ति स्यात् कथञ्चन ॥
 स नृतोऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातवस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रतं समाहित ॥

तिष्ठेन्नासं पयोऽशित्वा पराक वा चरेद्ब्रतम् ।
 अर्निर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेपां प्रकीर्तिता ॥
 च त्वयं ब्राह्मणं हत्वा गवा दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन सयुक्तां पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्रह्मणस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि वा चरेत् ।
 वैश्यं हत्वा द्विजश्चैव अद्भमेकं व्रतञ्चरेत् ॥
 गवा ह्येकशतं दद्याच्चरे चान्द्रायणानि च ।
 कृच्छ्राणि वाचरेत् त्रीणि वचनाद्विदुषा मृषी ॥
 इह कर प्रदुष्टा स्त्री चातुर्वर्णा द्विजातयः ।
 शूद्रहत्या व्रतं तेतु चरन्तं शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमेन शूद्र वा योपामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कवयश्चन्द्रवृत्तेन केचन ॥
 व्यभिचारात्तु ते हत्वा योपितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवा क्रमाद्दद्यात्त्रिंशुद्धये ॥
 सास्यीना मनस्यीनाश्च नरो हत्वा सहस्रकम् ।
 चीर्णेन शुद्धिमागच्छेत् योषा सत्या व्रतेन तु ॥
 गोप्राप्यात् प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतु मर्हथ ।
 यथा यथा विपत्तिः स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पक्षगव्याग्नी गोष्ठगायी च गोऽनुग ।
 सयुक्ती साममासीन गोप्रदानेनं शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु लोमानि द्वये श्लथु निरुन्तयेत् ।
 पादत्रये शिखावर्जं सशिरं तु निपातिते ॥
 शशिष्यं वपनं हत्वा द्विसन्ध्यं मयगाहनम् ।

गर्वा मध्येवसेद्रात्रौ दिवा गा समनुव्रजेत् ॥
 तिष्ठन्तीभिश्च तिष्ठेत व्रजन्तीभि सह व्रजेत् ।
 पिवन्तीभिः पिवेत्तोयं सस्विशन्तीभिश्च संविशेत् ॥

• अङ्गकर्णादिसंयुक्तं चर्मोत् कृत्यं तदाव्रतः ।
 विपैकं सुचरेद्भिक्षुं स्वकर्म ख्यापयन् व्रती ॥
 गोघ्नस्य देहि मे भिक्षां इति वाचमुदीरयेत् ।
 मासमेकं व्रतं कृत्वा गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥
 चौरव्याघ्रादिकेभ्यश्च सर्वप्राणैः समुद्धरेत् ।
 गन्तुं प्रपातपङ्काञ्च तथा न्यादुपकारतः ॥
 भोजयेद्ब्राह्मणान् पश्चात् पुष्पधूपादिपूर्वकम् ॥
 • दद्याद्ब्राह्मणैश्चैकं तर्तः शुद्ध्यति किल्बिषात् ।
 मुनयः केचिदिच्छन्ति विचित्रासु विपत्तियु ॥
 यथा सम्भवतस्तासु पृथक्पृथग्द्विनिष्कृतिम् ।
 भ्रंशवस्त्राश्रममृत्पिण्डयष्टिमुष्टिप्रघातनम् ॥
 योक्तव्यन्तारणं रोधो बन्धनं विदाग्नेयः ।
 शृङ्गपङ्कप्रपातश्च बहुव्याघ्रादिभक्षणम् ॥
 क्षुत्तृट्ठरोगचिकित्सा च तथादिदोहवाहने ।
 • मृत्युस्थानानि चैतानि गवामिति प्रबोधनम् ॥
 प्रब्रूयात् पृथगेतेषु प्रायश्चित्तं पराशरः ।
 उपेक्ष्यश्च पङ्कादौ तथोपविपभक्षणे ॥
 वक्ष्यमाणकर्मणैस्तत् शृणुध्वन्दिजसत्तमाः । ।
 शस्त्रेण त्रीणि कृष्णाणि तदर्द्धं वासमाचरेत् ॥
 अश्रमना हे चरेत् कृष्णं मृत्पिण्डे नास्ति कृष्णकम् ।
 यथा च हे चरेत् कृष्णं साक्षात् यथा तु ते चरेत् ॥

योक्त्रेण पादमेकन्तु तारणे पादमेव च ।
 रोधने कृच्छ्रपादे द्वे कृच्छ्रमेकं तु बन्धने ॥
 कूपपाते चरेत् कृच्छ्रं मधं वापां समांश्चरेत् ।
 गोयकृत्पिण्डवाते च प्राजापत्यश्चरेद्द्विजः ॥
 क्षुत्क्षुट् रोगचिकित्सासु कृच्छ्रेण प्रेक्षणं चरेत् ।
 पतिता पङ्कलग्नां वा अंशुलिप्ताश्च यो नरः ॥
 स्वस्य चान्यस्य चोत्प्रेक्ष्य सार्धकृच्छ्रं चरेच्छुचिः ।
 एकश्चेद्बद्धभिर्विद्वान् क्षेडिताचेन्मयेत गौः ॥
 पादं पादश्चरेयुस्ते इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 स्वबुधा योऽवल्लिप्ताङ्गां पश्यन्तो नोपकुर्वते ॥
 पातनोत्पेक्षणप्रोक्तश्चरेयुस्ते व्रत नरः ।
 या गन्तादौ विपद्येत क्षेडिता स प्रपत्य वा ॥
 पातक्षेडितयोरुक्तं तत्कर्त्ता व्रतमाचरेत् ।
 अज्ञा रज्जुदोषेण गौर्विपद्येत यस्य सः ॥
 व्रतपादश्चरेत् शुभ्येत्किञ्चिद्दद्यात्तु दक्षिणाम् ।
 यो गामपालथन् दुष्ट्या इतिवा वाचयेद्दृष्टयम् ॥
 यदि म्रियेत तद्दोषान्तदा कृच्छ्राहंमाचरेत् ।
 ग्रास यो नाक्ष्णार्तस्य ह्यर्तस्य न वा जलम् ॥
 स्त्रीकृतस्य नरो दद्यात्स तत्पादव्रतश्चरेत् ।
 या तु बद्धा चिकित्सायं विग्रह्यकरणाय च ॥
 श्रौमधादिप्रदानाय विपन्नो नास्ति पातकम् ।
 विद्युत्पाताग्निदाहाभ्या कुण्ड्यांश्च पतनादिभिः ॥
 गोभिर्विपत्तिमापचे तत्र दोषो विपद्यते ।
 मालस्य रक्षतोऽरस्ये व्याघ्रादिर्गां निपातयेत् ॥

अकुर्वतः प्रतीकारं कृच्छार्धं न्तस्य पावनम् ।
 ऋष्वन् शून्येषु पालेषु तथान्यारख्यगामिषु ॥
 पाले सूक्ष्मापयत्युच्चैर्हन्पातत्र न दोषभाक् ।
 गर्भिणीगर्भतुल्यातु तद्गर्भं न विशत्यत ॥
 यत्नतोऽपि विपद्येव तत्तु दोषो न विद्यते ।
 गर्भस्य पातने पादं ह्यौ पादौ गात्रसम्भवे ॥
 पादोनं व्रतमाचष्टे हत्वा गर्भमचेननम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गभूतेन तद्गर्भे चेतनान्विते ॥
 द्विगुणज्ञोव्रत कुर्यादेषा गोभ्रस्य निष्कृतिः ।
 वस्त्रादिवासने गौश्च बालदामकदोषतः ॥
 पादयोर्वन्धने चैव पादीनं व्रतमाचरेत् ।
 घण्टाभरणघोषेण गौश्च बन्धनमाप्रयात् ॥
 चरेद्धव्रत तत्र भूषणार्थञ्च यत् कृतम् ।
 भौश्चेन्नादावघाशङ्गी स्यात् कुर्यान्नैव निष्कृतिम् ॥
 तदा गीरोमकुल्यानि नरकाण्याविशत्यमाः ।
 यः स्नात्वा पापसम्भ्रितो विप्राराधनतत्परः ॥
 तद्दत्तां निष्कृति कुर्याद्गुरेना नाश्रुतेऽशुभम् ।
 अन्यत्राप्यिवधस्याय प्रवक्ष्यामि च निष्कृतिम् ॥
 गजादिवधशुद्धिं यद्गतं याच दक्षिणा ।
 हस्तिनन्तुरणं हत्वा हृपमं परमेव च ॥
 हृषाणाश्चाशुकं गुञ्जान्दद्याद्दृष्टं यथाक्रमम् ।
 क्षणाङ्गोनिष्कुर्यन्दत्त्वा परगोवधकृन्तरः ॥
 तस्यातिनिष्कृतिं कुर्याद्दधशुद्धिमपेक्षया ।
 हंसं येन कपिं गृध्रं जतस्य नशियण्डमम् ।

भासञ्च हत्वा स्युर्गावः शुद्धौ देयाः पृथक् श्रेयक् ॥

हससारसचक्राङ्क मयूरमङ्गुकुटान् ।

आटीपारावतक्रौञ्चशुकंठा नक्तभोजनात् ॥

येषां जम्बो हृष्यद्यात् मत्स्यकं शुद्धये द्विजः ।

मनीषिणी वदन्येनां भ्राणैनां वधनिष्कृतिम् ॥

क्रौञ्चसारसहिंसाटिशिखिरक्राङ्गुकुटान् ।

शुक टिट्ठिभ मुद्गघ्नो नक्ताशी नक्तका शुचिः ॥

पारावतकपोनघ्नसारितित्तिचसापंठा ।

द्विसन्धान्तर्जले प्राणान् आचम्य स्याच्छुचिर्द्विजः ॥

कङ्क गृध्रश्च श्येनश्च अनक्रथ्यालिपक्षिणम् ।

हत्वा स्यादुपवासेन शुचिराह पराशरः ॥

मण्डोरिसुखक सर्वं हत्वागजरुडिशिखरौ ।

शर्कराभोजनन्दण्ड मायसे च ददन् शुचिः ॥

मेघश्च शशकङ्कीषा हत्वा कर्म च शल्यकम् ।

वासांकुहृञ्जरञ्जग्धाहोरात्रोर्षपणात् शुचिः ॥

वृश्चिकान् जम्बुकान् हत्वा तरुष्मृक्षौ तथा द्विजः ।

चिरात्रोषोयितः शुद्धेत्तिलस्यप्रदानतः ॥

द्विजः शाखामृगं हत्वा सिंह चित्रकमेव च ।

हत्वा सप्तोपवासानि दद्याद्ब्रह्मणभोजनम् ॥

महिषोद्भृगजाखानां हत्वा चान्द्रतमं द्विजः ।

त्रिः स्नात्वाचोपवासेन शुद्धः स्याद्द्विजमूजनात् ॥

वाराहं यदिवा रोहं हत्वा मृगमकामतः ।

अकालक्लिष्टभोजी सन्नक्तकैकेन शुध्यति ॥

अथान्यत् संप्रवृत्त्यामि स्पर्शने दर्शनादिप ।

अमंल्यभक्षणादौ च निष्कृति श्रोतुमर्हथ ॥
 उदक्या ब्राह्मणी स्पृष्टा मातङ्गपतितेन च ।
 चान्द्रायणेन शुष्येत द्विजानां भोजनेन च ॥
 कापालिकादिं नारी तु गत्वाऽ गस्यान्तथा पराम् ।
 भुक्त्वा विप्रस्तदन्नं स्याच्छुद्धिचन्द्रव्रतेन तु ॥
 कामतस्तु व्रतं कुर्यादुक्तस्त्रीगमनादिषु ।
 चन्द्रव्रतं द्वयं शुद्धौ पराशरवचो यथा ॥
 दुग्धं सलक्षणं शक्तुं सदुग्धं निशि सामिपान् ।
 दन्तच्छिन्नान् सप्तहस्तान् पृथक्त्वावजलानपि ॥
 योऽद्यादुच्छिष्टं राज्यं तु पीतशेषं जज पिबेत् ।
 एकैकशो विशुध्यथं विप्रश्चन्द्रव्रतं चरेत् ।
 वासांसि यावती यस्य पतन्ति जलविन्दवः ॥
 तदपुण्यं जलस्थानं नरकस्य शिलान्तिरुम् ।
 तं पीत्वा जलं विप्रं चात्सृष्टपरिपीडितं ॥
 तदेनसो विशुद्धैथं कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 नटी शैलुपिक्रीश्वैव रजकी वेणुजीविनीम् ॥
 गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात् तथा चर्मोपजीविनीम् ।
 गा वृषश्चैव वैश्यश्च शूद्रं वास्थानुलोमजम् ॥
 क्षत्रियादिस्त्रियं गत्वा विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 ब्राह्मणान्नं ददत् शूद्रं शूद्रान्नं ब्राह्मणी ददत् ॥
 हाव्येतावभो,व्यान्नो चरेता शगिनो व्रतम् ।
 विप्रेणामन्वितो विप्रः शूद्राहृतश्च योऽश्रुते ॥
 अमुत्र पितृभोक्तारौ शुद्धौ तामैन्दवेन तु ।
 समानार्था स यो गच्छेन्माता च, स गर्गतजाम् ॥

मानुलस्य सुताञ्चैव विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषं जलं पीत्वा भुक्तशेषं तथा प्लवम् ॥
 अथ मूत्रपुरीषे तु द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 सूनाहस्ताच्च गोमांसं अद्यादापद्यमकांसतः ॥
 पीत्वा चन्द्रव्रतं कुर्यात्पावनं शुद्धिदं परम् ।
 प्राज्ञः सन् पञ्च यज्ञान् यो न कुर्वीत द्विजाधमः ।
 परपाकरतो नित्यं धामपाकविवर्जितः ॥
 प्रदाता च सदा लुब्धः सोऽपचः परिकीर्तितः ।
 द्विजस्यास्यान्नमश्नाति स कुर्यादैन्दव व्रतम् ॥
 गणिकागणधोरन्नं यदन्नं बद्धं याचकम् ।
 सीमन्तोन्नयने भुक्त्वा द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 अजानन् यः समश्नीयात् पदपृष्ठे द्विजाधमः ।
 सोऽभक्ष्यसममश्नाति द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 महापातकिनामन्त्रं योऽद्यादज्ञानतो द्विज ।
 अजानात्तप्तश्च तु जानश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्रपातविपरङ्गास्तु प्रवज्याधर्मं वासकान् ।
 यथा इताद्यं जन्ताच प्रत्यवसन्तिकाः श्रुताः ॥
 केचिदेतद्विद्युच्चर्यं मिच्छन्ति व्रतमैन्दवम् ।
 दक्षिणां सहपा गाश्च दद्युश्च द्विजभोजने ॥
 गृहहारेऽतियो मात्से तस्याश्च समश्नुते ।
 तदग्नं प्रभोज्यं स्याद्भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 सव्यहस्तास्यदर्भो यो ब्राह्मणः समुपशृगेत् ।
 अष्टकूपानेन तक्षुल्यं पीत्वा शशिव्रतं चरेत् ॥
 अन्ते भुक्त्वा तस्योऽन्ते द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥

अभक्ष्येण हि तत्तुल्यं चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 आसनादूढपादः सन् वस्त्रस्यार्द्धपटे कृतम् ।
 मुखेन धूम्रैर्भुङ्क्ते द्विजयान्द्रायणचरेत् ॥
 उडृत्य वामहस्तेन यत्किञ्चित् पिबते द्विजः ।
 सुरापानेन तत्तुल्यं पीत्वा चान्द्रायणचरेत् ।
 अग्नीयात् येन स्पृष्टेन उच्छिष्टं चाद्रुने हि सः ॥
 चरन् चान्द्रायणशुद्धेत्तीर्णिकृष्णाणि वा द्विजः ।
 चान्द्रायणनवत्राहे पारको मासिके यथा ॥
 आदिके पादकृष्णस्यादेकाहः पुरादिके ।
 स्नानं मन्येजु कुर्वीत प्राणायामञ्चपन् तथा ॥
 स्त्रैरिणीनाञ्च पुनर्भुवाञ्च यः कामचारी द्विजयोपिताञ्च ।
 गोष्ठतापाकमना यदद्याद्विप्रः स चन्द्रव्रतकृच्छुचिः स्यात् ॥
 वैश्वान्यत्रातचाण्डालो द्विजान्ते यदि तिष्ठति ।
 ब्रह्मकूचं चरेन् मासन्त्रिं स्यादी नियतेन्द्रियः ॥
 स्नेहाद्यहततैलादीन् वस्त्राणि स्यासनानि च ।
 बहिः कृत्वा दहेद्गोहसशुद्धीभोजयेद्द्विजान् ॥
 गोविशति वृषश्चैकान्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ।
 इमं हि निष्कृत्य व्रसु चन्द्रव्रतस्य केचन ॥
 अस्य पापस्य शुद्ध्यर्थं चरेद्वा सौन्दर्यं व्रतम् ।
 इमं वा निष्कृत्य दद्यात् इत्येके कवयोविदुः ॥
 महापातकशुद्ध्यर्थं सर्वनिष्कृतये नरैः ।
 वृषग्रामेशविदितैः कुर्वाणैः शुद्धिराप्यते ।
 सुरामूत्रपुरीषाणा लीढा त्विकमकामतः ।
 घनः सस्फारकरणात् श्रद्धेयदाह पराशरः ॥

अभक्ष्यमन्नणेविप्रं स्याथैवापेयपानकृत् ।
 व्रतमन्यत् प्रकुर्वीत वदन्यन्ये द्विजोत्तमाः ।
 कुशाब्जाखत्यपालाशविन्वोदुम्बरवारिण्याम् ।
 पात्रेन ज्ञायते शुद्धिः पद्भ्यान्नेण न सशयः ॥
 द्रौण्यम्बूशीरकुम्भाभस्सुष्टं केयवारी च ।
 पीत्वारण्ये प्रयातोऽथ पञ्चगव्यं पिबन् शुचिः ॥
 भाण्डस्थितमभोज्याना पयो दधि दृतं पिबन् ।
 द्विजातिरुपवासेन शूद्रे दानेन शुद्धति ॥
 तप्तोयपीतजीर्णाश्च तप्तकृच्छरेद्द्विजः ।
 सर्वे ते तु जले मद्यः प्राजापत्यं समाचरन् ॥
 रजकाद्यम्पाने तु प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 वान्ते जले तदर्थं तु शूद्रः स्यात् पादकृच्छरत् ।
 जलशुपकाद्यस्य पीत्वा शूद्रा द्विजातयः ।
 गोगूत्र यात्रकाहाराः शुद्धोश्च दिवसैस्त्रिभिः ॥
 दृतं दधि तथा दुग्धं गोष्ठे वा शीघ्रं सुतके ।
 अभिचारस्य तद्भुक्त्वा भुङ्क्वा वा शूद्रभोजनम् ॥
 द्रुणदा वा द्विजो भुक्त्वा मनसोष्णामथापि वा ।
 क्षुधातिपीडितैः पेयमित्याहैतत् पराशरः ॥
 सूतकाश्वं द्विजो भुक्त्वा विराटोपोपथाच्छुचिः ।
 तीयपाने त्वसो कुर्यात् पञ्चगव्यस्य चाशनम् ।
 द्रौण्योऽथ तदर्थं वा मस्यं मस्याधेमेव च ॥
 एतमुच्छिष्टमसृष्टं प्रीक्षणाच्छुचितामियात् ।
 धरुपकं एतं पकं अर्धं काकाद्युपाहतम् ॥
 तदुपामः स्यान्मग्न्यागात्पूतं हेन्यास्युमदृमात् ।

केचिद्ददन्ति तज्ज्ञासु तस्याग्निनावचूडनम् ॥
 केचित् प्रणवयुंक्तेन वारिण्या शोक्षयं विदुः ।
 केयकीटं कमदुष्टं अन्नं मच्चिक्रयापि च ॥
 स्रद्धा वारिवा तत्र प्रक्षेप्य विशुद्धयेत् ।
 उदक्या ब्राह्मणी स्पृष्टा चत्रिण्यापि क्षुदक्या ॥
 अर्द्धकच्छं चरेत् पूर्वं तदर्द्धमपराचरेत् ।
 प्राजापत्यं च विद्वल्या, विद्वली पादमाचरेत् ॥
 शूद्रा स्पृष्टाचरेत् कच्छं शूद्री दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्राह्मण्या ब्राह्मणी स्पृष्टा उदक्योदक्या च ते ।
 चरेत् पादकच्छे द्वे क्वे स्नाने विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणी चत्रिया स्पृष्टा ब्राह्मणीव्रतमाचरेत् ।
 अपरा चत्रियायास्तु वक्तव्यमेव मन्ययोः ॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टा श्वविद्शूद्रैश्च वायसैः ।
 स्नानं यावन्निराहारं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मण्युदक्या संस्पृष्टा मातृभैर्मेदभिल्लकैः ।
 गोमूत्रयावकाहारा पद्भ्यां च शुद्ध्यति ॥
 उच्छिष्टं ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा द्विजातिस्त्रीरजस्वलाम् ।
 प्राजापत्येन सशुद्धेत् शीर्षकच्छेपेण वा पुनः ॥
 वदन्ति कथय केचिदेतद्दीपविशुद्धये ।
 प्राणायामशतश्चास्य पञ्चगव्यस्य प्रागनम् ॥
 उच्छिष्टं ब्राह्मणं स्पृष्ट्वा ब्राह्मण्युदक्या चरेत् ।
 प्राजापत्यं च गायत्री मयुतं नियमं सकृत् ॥
 चत्रिण्यादिभिरेतस्य स्पर्शने व्रतमाचरेत् ।
 अनुच्छिष्टस्य तत्स्पर्शे स्नानकर्म यतः स्मृतम् ॥

रजकादिकसस्पर्शे द्विजन्मोदकयोपित ।
 प्राजापत्यञ्चरेद्विप्रा अन्याश्चरेयुरशत ॥
 उदका ब्राह्मणी गत्वा क्षत्रियो वैश्येयव, च ।
 त्रिरात्रोपोपित, प्राश्च गत्यमाज्यं शुचिर्भवेत् ॥
 क्षत्रिणीचैव वैश्या च क्षान गत्वा तु कामत ।
 चरेत् सान्तपन विप्रस्तत्यापस्य विमोचकत् ॥
 वैश्याश्च क्षत्रियो गत्वा वैश्यश्च शूद्रिणी तथा ।
 प्राजापत्यञ्चरेत् मासं इति ब्रूयात् परीशरः ॥
 उच्छिष्टा ब्राह्मणी स्पृष्टा शुना वा वृषलेन वा ।
 शुद्धा भवति सा तावत् यावत् पश्यति शीतगुम् ॥
 विप्रामश्वजनी वैश्या मर्दिष्युद्गीभजा खरीम् ।
 प्राजापत्यञ्चरेद्गत्वा ह्येकैकस्य विशुद्धये ।
 शूद्रीस्तु ब्राह्मणी गत्वा मास मासार्द्धमेव च ।
 गोमूत्रयावकाहारी मामाह्वेण विशुद्ध्यति ॥
 वृषोऽप्यश्वजनी गत्वा प्राजापत्य समाचरेत् ॥
 वैश्यपत्नीमसो गत्वा कृत्वा सान्तपन शुचि ।
 शूद्रीस्तु क्षत्रिया गत्वा गोमूत्रयावकाशन ॥
 दशभिर्दिवसैः शुद्धोत् वैश्य साऽप्येवमेव हि ।
 उत्तमागमने नार्या सर्वे ते स्यु कटाग्निन्त ॥
 महापथचर ब्राह्मं स्मरमानेन योपित ।
 चण्डालमेदभिङ्गानामभिगम्य स्त्रियं नर ॥
 शुद्धोत्पयोवत कुर्वन् मासार्द्धं मघमर्षणम् ।
 पतिता च द्विजाग्र स्त्री प्राजापत्यञ्चरेद्द्विज ॥
 तैलिकस्य स्त्रिय गत्वा गत्वा मद्यकृत स्त्रियम् ।

अन्त्यानाभिगतः स्त्रीणां पुस्यनुलोमजेन तु ॥
 इमा निष्कृतिमिच्छन्ति दृतयोनिश्च केचन ।
 पितृव्यमाह्वयार्थं च महत्पुत्रस्यारमेव च ।
 भगिनीञ्चैव धात्रीञ्च गत्वा कृच्छ्रं समाचरेत् ॥
 परमासं केचदिच्छन्ति इमा गत्वा विशुद्ध्यति ।
 कृच्छ्रं धर्मविदो विप्राः शुद्धितत्त्वार्थवेदिनः ॥
 गुरुपत्नीं द्विजो गत्वा माह्वस्यदुच्छिद्युः ।
 चिपेत् शुद्धार्थमात्मानं सुसामिहे ज्ञताशने ॥
 उपाध्यायवृपाचार्यशिष्ययोः पिङ्गमी नरः ।
 परमासात् कृच्छ्रचरणात् शुद्धे दाह पराशरः ।
 कृतचारुडालसस्पर्शः कृतमूत्रकरो द्विजः ॥
 पद्मालोपीपणात् शुद्धेत् भुक्त्वाधान्तो भवेत् शुचिः ।
 उच्छिष्टोऽपि सशुद्धे केचित्प्राजापतिव्रतम् ॥
 पराक पञ्चगव्यञ्च केचित् व्युर्मनीषिणः ।
 उच्छिष्टं ब्राह्मणं स्पृष्ट्वा उच्छिष्टेन द्विजेन तु ॥
 आचम्यैव तु शुद्धेतां विष्णुनामानि कीर्त्तनात् ।
 चक्षिणेण तु सस्पृष्टो ब्राह्मणो नक्तभोजनात् ॥
 वैश्वेन तु च सस्पृष्टो नक्ताशी पञ्चगव्यपः ।
 शूद्रेण तु च सस्पृष्ट एकरात्रीपवासकत् ॥
 उच्छिष्टैः पुनरेतैस्तु प्रोक्तं द्विगुणमर्हति ।
 उच्छिष्टः शूद्रसंसृष्टः शुना वापि द्विजीकृतः ।
 उपीय पञ्चगव्येन शुद्धि स्यादपरे विदुः ॥
 अनुच्छिष्टोऽपि यत्स्पर्शात् स्नाति वर्णी विशुद्ध्ये ।
 उच्छिष्टस्तस्य सस्पर्शं चरेत्प्राजापतिव्रतम् ॥

रजकायन्त्यजस्पृष्टः शुद्धौ तदर्धमाचरेत् १
 ब्राह्मण्यदक्या कृच्छ्रेण प्राजापत्येन चापरे ॥
 उदक्या ब्राह्मणा स्पृष्टी मृताङ्गपतिर्ननु वा ।
 तावन्तिष्ठेत्रिरांशारा स्नात्वा क्रमेण शुद्ध्यति ॥
 उदक्यासूतकाम्बेच्छमुस्पृष्टोऽस्नात्ते रवौ ।
 उक्तदानादिधर्मेण शुद्धोऽत् द्विजोऽग्नि सन्निधौ ॥ ७
 वन्दयित्वा पवित्रत्वं मन्दार्कैरग्निवायुभिः ।
 सुनयो धर्मवेत्तारो रात्रौ चन्द्राशुरग्निभिः ॥
 कृमिञ्च ब्राह्मण प्राग्य पडह पञ्चगव्यकम् ।
 हेमो ददञ्च परमासात्तया गाञ्च विशुद्ध्यति ॥
 पञ्चाहेन वृषः शुभ्रेक्तया हेम ददञ्च गाम् ।
 चतुर्थाहेन वैश्वसु चतुर्मासान् गवा सह ॥
 त्यहेण च चतुर्थेन तत्साङ्गञ्च त्रयञ्च गाम् ।
 सक्तपथात्कृते स्नान मेतदाह पराशरः ॥ ७
 पङ्क्ति निःसार्य विप्रस्था कामतोऽकामतोऽपि वा ।
 गायत्र्या च सहस्रेण जप्तेन तु भवेच्छुचिः ॥
 य कश्चिदरते भूमि हेम गामश्वमेव वा ।
 स त यत्नात्प्रसाद्याऽपि तदुक्त शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 आख्याय भूमने वापि तेन सगोधितः शुचिः ।
 द्रव्यदण्डादिमुक्तिर्वा तपसा वा शुचिर्नरः ॥
 निराहारा जायते च एतदाहर्मनीपिया ॥
 विनिर्गता यदा शूद्रादुदक्यान्ते व्ययस्थिता ।
 तदा द्विजैस्तु द्रव्य इति धर्मविदी त्रिदुः ॥
 दुःस्वप्नदर्शने चैव वान्तो वा तुर्गर्गः ॥

मैथुने कूटधूमे च सद्य स्नान विधीयते ॥
 चिताञ्च चितिकाष्ठञ्च यूप चाण्डालमेव च ।
 स्पृष्ट्वा देवलकञ्चैव सर्वत जलमाविशेत् ॥
 जम्बुकञ्च शूकरैस्तु यदि स्पृष्टो भतेन्नरः ।
 षष्टोत्तरशतं जम्बुङ्गायत्या शुद्धिमर्हति ॥
 शुनोघ्राणावनीटस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अङ्गिः प्रक्षालनं कार्यं मग्निना वावधूननम् ॥
 अत्रज्ञान्तु गुरो कृत्वा नक्त तस्य तु भोजनम् ।
 नक्षत्रदर्शनं त्वन्ये इति प्राह पराशरः ॥
 कुमारी तु शुना स्पृष्टा जम्बुकेन वृषेण वा ।
 या दिशं प्रजते सूर्यं ता दिशं सा विलोकयेत् ॥
 दिवसे तु वदा ग्रामे शुना स्पृष्टो भवेद्द्विजः ।
 विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य हतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 चातुर्वर्ण्यांस्तु या नारी क्षताभिगमनापि च ।
 प्रक्षाल्य नाभिं यावत्तत् क्षिद्रयौचं निर्जं विदुः ॥
 अभिगच्छन् सुतार्धञ्च च्छताहतौ स्त्रियं द्विजः ।
 न च कुर्वीत स स्नानं नाभेरधस्तु शोधयेत् ॥
 तुङ्गारन्तु एरोरुक्ता ऊङ्गारन्तु गरीयसम् ।
 प्रसाद्यैतावेनश्चेत्स्यात् स्नात्वा शुद्धो द्विजोत्तमः ।
 विवादे शाश्वतो जित्वा भार्या यस्य तु जायते ॥
 श्मशाने जायते तस्य तमोभावेन दुष्कृतम् ।
 ताडयित्वा तृणेनापि स्कन्धेनाप्यथ रज्जुना ॥
 विवादेनापि निर्जित्य तं प्रसाद्य विशुध्यति ।
 उद्गीर्य च चरेत् कृष्णं मतिरुष्णं निपातने ॥

कृच्छातिकृच्छ्रोऽहृक्पाने कृच्छ्रोऽस्यान्तरशोषिते ।
 म्रेत दृष्ट्वा च दग्धा च शुद्धिः स्नानात् द्विजन्मनाम् ।
 उपवासमयो वापि ब्रह्मर्षिर्ब्रह्म पावनम् ।
 म्रेतभूतं तु यः शूद्रं ब्राह्मणो ज्ञानन्दुर्यलः ॥
 नीयते ह्यनुगच्छ सु त्रिरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 त्रिरात्रे तु ततः पूर्णे नदीं गत्वा समुद्रगाम् ॥
 प्राणायामशतं कृत्वा घृत पाश्व्यं विशुध्यति ।
 अहृत्या दन्तकाष्ठन्तु मत्स्यक्षलवणं यथा ॥
 सृष्टिकाभक्षणञ्चैव तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥
 कृत्वान्यतममेतीषां शुद्ध्यर्थं मात्मनी हितम् ।
 चरेत् मशिवतं विप्र इति प्राङ्मर्मनीविष्यः ॥
 केचिद्वदन्ति सुनयः कृच्छ्रं प्राजापतिं तथा ।
 तदर्धं पादकृच्छ्रे वा वृथुरन्ये द्विजोत्तमाः ॥
 अधोच्छिष्ट द्विजोऽज्ञानादृयद्यदयं हि किञ्चन ।
 भुक्त्वा नाचस्य वा कुर्व्यात् विषमूत्रं केचि निष्कृतिः ॥
 नक्तोपवासबाह्ये तु अन्यत्र द्विगुणञ्चरेत् ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा गायत्र्याः शुद्धिमर्हति ॥
 अधोच्छिष्ट द्विजः स्पृष्ट्वा श्लोच्छिष्टं हृदयेन तु ।
 नक्षत्रदर्शनेऽश्रीयात् पञ्चगव्यपुरःसरम् ॥
 अधोधोच्छिष्टं विप्राद्यैश्चोच्छिष्टं शूद्रैरुंस्पृशः ।
 उपरासेन शुद्धेषुः पञ्चगव्यस्य पार्वनम् ॥
 श्वकाकीकाकसस्पृष्टो भुञ्जानो ब्राह्मणश्च यः ।
 तदन्वस्य परित्यागात् कृत्वा स्नानन्तु शुद्ध्यति ॥
 यज्ञोपवीतेन विना भोजनं कुरुते द्विजः ।

अपि मूत्रपुरीषे वा रेत सेवनमेव च ॥
 त्विरात्रोपोषितो विप्रः पादकृच्छ्रन्तु भूमिप ।
 अहोरात्रोपोषितो वैश्व शुद्धिरेषा पुरातनी ॥
 विप्रः कुक्कुत्सनिष्ठैर्व्यं कृत्वाऽनृतंभाषणम् ।
 वचन पतितैः कृत्वा दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णे नित्यं वसति पावकः ।
 अङ्गुष्ठे दक्षिणे पांशौ तस्मात्तेन च तं स्पृशेत् ॥
 प्रेक्षणं शशिनोऽर्कस्य ब्रह्मेशविष्णुसंस्मृतिम् ।
 गायत्र्या शतसाहस्रं सर्वपापहरं स्मृतम् ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रं तु ब्रह्महत्याविशोधनम् ।
 शूद्रबधे द्विजाग्रस्य गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥
 राह्वं पञ्चसहस्राणि ह्यद्विजस्य तदर्धकम् ।
 योगेन गतिशीलस्तु यदि वा स्यात्सदा नरः ॥
 ता वुभौ सर्वदा त्याजौ निश्चिनं सर्वकर्मसु ।
 मक्षिकाहन्ततिर्धारा विप्रुषो ब्रह्मविन्दवः ॥
 स्त्रीमुखं बालदृष्ट्वा न दूष्यन्ति कदाचन ।
 ध्यात्वा स्त्रीं ह्यात्मबालञ्च ध्यात्वा दृष्ट्वा तथैव च ॥
 आत्मनः शुचयस्तानि परेषां मशुचिस्तथा ।
 उत्पन्नमातुरे स्नानं दशकृत्यो ह्यनातुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेन ततः शुद्धीत्स आतुरः ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु संग्रामे जनसङ्घले ॥
 पलायने घनेऽरण्ये स्पृष्ट्वा स्पृष्टिर्न दूष्यति ।
 धाद्यस्यर्गे भवेत् स्नानं द्वितीयस्यापि तत्कृतम् ॥
 शिरः प्रोक्षणमन्येषां मन्यत्वाचमनं स्मृतम् ।

पनाशशयिपाकाटदन्तधावनरुन्नरः ॥

दिवा कीर्तिं समञ्जीयाद्दृशावज्ञानैव पश्यति ।

पद्माश्लोहं फलकाष्ठचर्म भाण्डस्यतोयै स्वयमेव शौचात् ।

पुंसां निशाश्लोहकनिःसचानां स्त्रीणां च शुद्धिर्विहिते सदैव ॥

स्नानसृष्टेन येन स्यात्काष्ठायै यदि संसृष्टेन ।

नाशाश्लोहवत्सृष्टेन ततोपस्पर्शनाच्छुचिः ॥

स्नेच्छलूनाशनस्पर्शे चेतो वा यदि वा स्यते ।

उपस्पर्शे शिरः प्रोच्य संगुडो जायते द्विजः ॥

वस्त्रसस्पर्शेन तस्य सचैलाङ्गावगाहनम् ।

अङ्गस्पर्शेन वत्सस्य वन्दति द्विजसत्तमा ॥

घण्डालोदकसंस्पर्शे शुद्धिः स्नानेन जायते ।

तथा तङ्गाण्डसंस्पर्शे स्नानमाहुर्मनीषिणः ॥

उदक्यास्पर्शे स्नायादशुकेनाङ्गतोऽपि वा ।

स्याद्यतः सृष्ट्यपि स्नानं तुल्याः सर्वरजस्वलाः ॥

संस्पर्शे मेदभिन्नानां तथैव ब्रह्मघातिनाम् ।

पतितानां च संस्पर्शे स्नानमिव विधीयते ॥

रजस्वलायै संस्पर्शे उपस्पर्शेनमिव च ।

उदक्यायास्तृतीयेऽङ्गि केचिदाचमन विदुः ॥

प्रथमेऽङ्गि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे तु विशुद्धति ॥

पुरुहूतः पुरा दैत्य विशिर्पाङ्गाङ्गधान यत् ।

तदुषधं ब्रह्महत्यायास्तत्फलं स ददौ स्वियम् ॥

आसां तत्प्रभृति स्त्रीणामसृष्ट्यत्वं समाभवत् ।

अंगैर्दिनत्रयं स्नेच्छुक्रगुर्वाटिकल्पितम् ॥

शवराद्य पुलिन्दाद्य नटाद्य केवटास्तथा ।

एतावजकसन्तुल्यान् केचिदाङ्गमनीषिणः ॥

रजकाद्याभिगामित्वे वैश्यो गोमूत्रयावकम् ।

चरन्ति षड्गुणाहीभिः कृच्छ्रं वा द्विगुणश्चरेत् ॥

ब्रह्मक्षत्रियविट्कृजाता शूद्रास्तोऽनुक्रमेण तु ।

क्रमातिक्रमतेष्वान्ये स्त्रेच्छ्रान्त्यवर्णसम्भवः ॥

भोज्याशनास्तु तच्छूद्रा अन्ये भोज्यासनाः स्मृताः ।

आमाशनानि भोज्यानि सृतमुच्छिष्ट मुच्ये ॥

दामनापितगोपाल कुलमित्रार्हसीरिणः ।

भोज्यान्त्रो नापितश्चैव यश्चात्मान निवेदयेत् ॥

पर्युपितश्चिरस्यश्च भोज्य स्नेहसमन्वितम् ।

यवगोधूमावस्त्रेही तथा गोरसविक्रयः ॥

घापङ्गतो द्विजोऽश्रीयात् गृहीयादा यतसातः ।

न स लिप्येत पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥

आपित शूद्रगोहृष्टेऽनङ्गट पकश्च यद्भवेत् ।

नीत्या नद्यादिकै तद्वै प्रोक्ष्य भुञ्जन्किल्बिषी ॥

गायत्र्योद्धारपूत्राभिः केचिदङ्गिश्च प्रोक्ष्यम् ।

मन्यन्ते विष्णुमन्त्रेण कलिधर्मसमाः स्मृताः ॥

आममांसं पृतं चीद्रं स्नेहाद्य फलसम्भवाः ।

स्त्रेच्छ्रभाण्डस्विता ह्येते निष्क्रान्ताः शुभयः स्मृताः ॥

आभीरभाण्डसंज्ञानि पयोदधिघृतानि च ।

तावत्पूां रि तद्भाण्ड यावत्तत्र तु तिष्ठति ॥

पूतानि सर्पसुखानि काकश्चस्थितानि च ।

ग्लादन्तानि च भक्ष्याणि यत्नतनु द्विजातिभिः ॥

सर्वैः स्त्रीपस्करैर्द्युक्ता शय्या रक्तांशुकानि च ।
 पुष्पाणि चैव शुद्धान्ति प्रोक्षणात्ति न शययः ॥
 अलेपं स्रग्मय भाण्डं भाण्ड सययमेष ह्य ।
 प्रोक्षणादेव शुद्धेन सुलेप मग्निताडनात् ॥
 भक्षणा शुद्धति कामं भुरयाथ न क्षिप्यते ।
 सुरा मूत्रपुरीषाभ्यां शुद्धये तापलेपकैः ॥
 अग्निप्तं मद्यमूत्राद्यै स्नात्र मग्नेन शुद्धति ।
 रजसा स्त्री मनोदुष्टा नद्यथ वेगसंयुताः ॥
 अवेगमपि यद्गूरि सरिहारि हृदस्य यत् ।
 सकृदस्पर्शसंस्पर्शं न तद्दूष्यन्ति सङ्घिर ॥
 सत्येन ब्रूयते वाणी धर्मं ज्ञत्येन वर्तते ।
 तस्मात्सत्यं हि वक्तव्यमात्मशुद्धौ द्विजातिभिः ॥
 रथ्याकहेमतो यानि नावः पथि तृणानि च ।
 मारुतार्केण शुद्धान्ति निशि चन्द्रर्चमारुतैः ॥
 यथात्तन्भव सुक्तानि प्रायश्चित्तानि सत्तम । ।
 उक्तानुक्तानि सर्वाणि ज्ञातव्यानि द्विजातिभिः ॥
 प्रायश्चित्तं न तत्प्रोक्त धर्मशास्त्रपटङ्गभिः ।
 द्विजैस्तत्र प्रकल्प्यं स्याद्धर्मशास्त्रार्थचिन्तकैः ॥
 क्ता मया निष्कृतयः समासात्सुशुद्धये वर्णचतुष्टयस्य ।
 तानि तासा विहितानि यानि वक्ष्याम्यतस्तानि निबोधयेति ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीते प्राय-
 क्षनिर्णयो नाम पष्ठोऽध्याय ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

व्रतान्यथ सवराणि ह्यैन्दवादिक्रमेण तु ।

पापक्षयकृतैर्यैः स्याद्वर्माधीं च महोदय ॥

० चन्द्राद्वाग्नीशं दृशासान् शुक्ले कृष्णे च ह्वासयेत् ।

चन्द्रवयेन शोक्तं मथी शशिव्रतञ्चरेत् ॥

विपरीतान् क्रमाद्ग्रासानादावादौ च ग्रासयेत् ।

वर्धन्ते दैन्यपत्नेषु पिप्पलीमध्यमैन्दवम् ॥

प्रठावथी समन्नीयात्म व्रती प्रतिवासरम् ।

अष्टाग्रासिकमित्याप चान्द्रायण मथापरम् ॥

शतद्वधत्तु पिण्डानां चतवारिंशत्समन्वितम् ।

० भासेनैवोपभुञ्जीत चान्द्रायण मथापरम् ॥

चतुरः प्रातरग्नीयात्स्वार्थं ग्रामाश्च तावता ।

शिगुचान्द्रायण तज्ज्ञैः प्रोक्तं पापापनोदनम् ॥

रुध्यन्दिने ऋद्धग्नीयात्स्वार्थं ग्रामाश्च तावता ।

चान्द्रायणं यतीनां तत्तत्त्वज्ञैः परिकीर्तितम् ॥

शिङ्खण्डसन्निभान् ग्रासान् चन्द्रव्रतप्रयोजने ।

० दीपः स्यादन्यथाभावे तस्मादुक्तं न दापयेत् ॥

एकभुक्तैश्च नक्तैश्च तथैवायाचिरैरपि ।

उपवासैश्च यतुर्भिक्षं कृच्छ्रं षोडशभिर्दिने ॥

उष्णं जलं पयः सर्पिरेकेकश्च त्यज्यते ।

यासुभवस्वपत्तिष्ठेत्तस्य ऋद्धोऽयं मुष्यते ॥

पलमेकं कृत्वा पीत्वा पलमेकं तथा पयः ।

पलमेकं तथा च स्य मानमेतत्प्रतीर्तितम् ॥

एतच्च त्रिगुणं प्रोक्तं महासान्त्वनं स्मृतम् ।
 प्राजापत्यञ्च कृष्णञ्च पराकस्त्रिगुणो महान् ॥
 पद्मोदुम्बरराजीव विन्लपत्र कुशोदकम् ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं प्रांशुं पर्णकृष्णः प्रकीर्तितः ॥
 प्रत्येकं प्रत्यहं गव्यं सद्यः शुद्धौ पयो दधि ।
 घृतं कुशोदकं पीत्वा उपवासस्य सप्तमः ॥
 एभिः सन्नागनैरुक्तं दिव्यं सान्त्वनं द्विजैः ।
 सप्तमेन तु कृष्णोऽयं मुनिभिः परिकीर्तितः ॥
 एतच्च त्रिगुणं तज्ज्ञैर्महामान्त्वनं स्मृतम् ।
 प्राजापत्यञ्च कृष्णञ्च पराकस्त्रिगुणो महान् ॥
 एकभुक्तञ्च नक्तञ्च अयाधितविशेषणम् ।
 पादकृष्णोऽयमुद्दिष्टं स्निग्धं प्राजापतिव्रतम् ॥
 अथमेवातिकृष्णं स्यात्प्राणितान्द्रभोजनम् ।
 कृष्णातिकृष्णपयसा दिवसानेकविंशतिम् ॥
 दिनेर्द्वादशभिः प्रोक्तं पराकं समुपोषितैः ।
 एकद्वयत्रयचतुर्णां नक्तञ्चैव यथा न्यतम् ॥
 सन्नागस्य तिलपिण्याकं तत्र त्रयोः कुशोदकान् ।
 पद्मे च्युपवासः स्यात्सौम्यकृष्णोऽयमुच्यते ॥
 चान्द्रायणे च कृष्णे च त्रिकालं स्नानमाचरेत् ।
 स्नानद्वयस्तु कर्त्तव्यं वनेष्वेवापरेषु च ॥
 शक्तिं ज्ञात्वा शरीरस्य स्नानं कार्यं तथा व्रतम् ।
 असामर्थ्येन कार्यञ्च याच्यते पर्यन्तुग्रहम् ।
 ब्रह्मकृष्णं प्रदद्यात्स्निग्धं व्रतानां मुत्तमं व्रतम् ॥
 कृष्णेन येन मुच्यते प्राण्येन सर्वकिल्बिषैः ।

नीलिकायास्तु गोमूत्रं कृष्णायाः सकृदुदरेत् ॥
 पयश्च ताम्रवर्णायाः पीतायाश्च तथा दधि ।
 कपिलायाः घृतञ्चैव महापातकनाशनम् ॥
 अभावे सर्ववर्णानां कपिलायाः समुद्धरेत् ।
 पलानि पञ्च मूत्रस्य अद्भुष्टार्धन्तु गोमयम् ॥
 चीरं सप्तपलं ग्राह्यं दध्नः पलत्रयं तथा ।
 घृतं चाष्टपलं ग्राह्यं पलमेकं कुशाभसः ॥
 मन्त्रैः सर्वाणि चैतानि अभिमन्त्राय मिश्रयेत् ।
 गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥
 आप्यायस्वेति वै चीरं दधिज्ञावु स्तथा दधि ।
 तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् ॥
 निष्पन्नं पञ्चगव्यञ्च पात्रैः क्रमेण तत्पिबेत् ।
 मध्यमेन पलागस्य तत्पत्रेण पिवेद्द्विजः ॥
 द्वितीयं पद्मपत्रेण ब्रह्मपत्रेण चापरम् ।
 चतुर्थं ताम्रपत्रेण तत्पिबेद्भक्तद्विजः ॥
 आलोक्ष्य प्रणवेनैव निमेथ्य प्रणवेन तु ।
 उद्धृत्य प्रणवेणैव तत्पिबेत्प्रणवेन तु ॥
 विष्णुं संस्त्रापयेद्भक्त्या पञ्चगव्येन चार्चयेत् ।
 कृष्णाण्डैर्जुहुयान्मन्त्रैः पञ्चगव्यं हुताशने ।
 सथाहृत्या च गायत्र्या तथैव प्रणवेन च ॥
 ब्रह्मर्षिं मिदं प्रोक्तं व्रतं पञ्चदिनात्मकम् ।
 पञ्चगव्यं संप्राप्य पञ्चरात्रोपवासयत् ।
 नक्तेन वासमन्त्रीयाद्यावच्छ्रद्धा दिनानि च ।
 पञ्चाहिकम्पारण्यकं वास्यास्य प्रकीर्तितम् ॥

निर्दहेत्सर्वपापानि ब्रह्मकूर्चं मिति स्मृतम् ॥

अन्ये वदन्ति कवयः उपवासं विना व्रतम् ॥

जप्य होमंच कर्त्तव्यं देवतार्चनमपि च ।

पञ्चगव्यञ्च होतव्यं पञ्चगव्यं समंश्चीयात् ॥

ब्राह्मणान् भोजयेत्तान्यावात्कुर्यादिदं व्रतम् ।

यत्त्वगस्थिगतं पापं तिष्ठते पुरुषस्य च ॥

ब्रह्मकूर्चो दहेत् सर्वं समिडाग्निं रिविन्धनम् ।

यानीह पापानि भवन्ति पुंसां देवादकामादयः कामतोवा ।

उक्तानि तेषां मुनिना व्रतानि शुद्ध्यर्थमेतान्यपराशि चैवम् ॥

धर्माथै मेतानि कृतानि पुंसां ददुर्दिवौकस्व विमुक्तसिद्धिः ।

अत्राप्यपूज्यत्वमशेषलोकैस्तेजःशरीरीति चरन् गता भीः ॥

यस्यास्ति भीतिः पुरुषस्य पापात् इच्छेच्च कर्त्तुं चयमेनसाञ्च ।

प्रीत्येव तं च व्रतदानजप्यं प्रोद्दिश्य मेतन्नतदन्यतस्तु ॥

वदन्ति दानमुनयः प्रधानं कलौ युगे नान्यदिहास्ति किञ्चित् ।

विशोधनं स्वर्गमिहापि पूज्यं वदामि तस्मादथ दानधर्मात् ॥

इति श्रीऋषिपाराशर्ये सुव्रतप्रायश्चित्तनिर्णयः सप्त-
मोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

दानानि विधिना साधं जगौ यानि पराशरः ।

व्यासस्य तानि वक्ष्यामि श्रूयतां द्विजसत्तमाः । ॥

दानेन प्राप्यते स्वर्गो दानेन सुखमश्नुते ।

इहासुखं च दानेन पूज्यो भवति मानवः ॥

न दानात् परतो धर्मं स्वैर्नोक्थे सचराचरे ।
 सुमुक्तवोऽपि योगीया भिक्षादानोपजीविन ॥
 अन्नं लोयसमायुक्तं पृथगेते तथैव च ।
 सर्वोपस्कारसंयुक्तं गृहञ्च गृहमात्रकम् ॥
 वृषादियुक्तसीरञ्च एकं वृषं तथैव च ।
 गृह्याग्निना प्रदानेन गोप्रदानं तथैव च ।
 सौरभेयी द्विवक्त्राश्च तिलधेनुमत परम् ।
 घृतधेनुं अश्वधेनुं हेमधेनुं सविस्तरम् ॥
 कृष्णाजिनप्रदानञ्च वाजिस्थन्दनमेव च ।
 एकहस्तिप्रदानञ्च कन्यादानफलतथा ॥
 भूमिदानंफलञ्चैव तुलापुरूपमेव च ।
 हेमरूप्यप्रदानञ्च ननाकादिसमन्वितम् ॥
 चपुसीसकताम्बादसर्वधातुप्रदानवत ।
 नक्षत्रतिथियोगेषु यद्यदानञ्च तत् फलम् ॥
 विद्यादानं फलं तस्य प्रजादानं मथैव च ।
 अमयादिकदानानि प्रतिग्रहे यथाविधि ॥
 इष्टापूर्त्तौ फलापेक्षौ सर्वं विस्तरतो मया ।
 शक्तिस्त्रिणाश्रितं पूर्वं क्रमात्कथयत ऋणु ॥
 गोर्धिरण्यादिदानानां सर्वेषामप्यनुत्तमम् ।
 अन्नदानंमपेक्षन्ते सर्वेऽपि हि दिव्यौकस ।
 अन्नार्थं मातरिश्वाहं स्यान्नार्थञ्च तयानल ॥
 अन्वा । मृगा पौ वातिहाति भामि ।
 अन्नकामं ससर्जदं विधिरप्याग्ना जगत् ॥
 तन्नादद्यात्परं तद्वयं न भवत न भविष्यति ।

दद्यादृचरुहसस्तादन्नं विप्राय मानवः ॥
 सृतं वा यदि वा चामं स स्वर्गे सुप्तमेधते ।
 शोभनात् प्रभृतान् सर्वान् पक्वान्नपरिपूक्षितान् ॥
 अपूपै रुदकाद्यैश्च दत्त्वा दिवं सुप्तं व्रजेत् ।
 द्विजान् यः पाययेन्नोय अन्यामपि पिपासितान् ॥
 प्रणं तु कारयेद्दुग्धीष्णे प्राप्नोति देवलीकताम् ।
 पट् पात्राण्यादिकं दद्याद्दर्पासु च प्रतिग्रहम् ॥
 पादाभ्यङ्गन्तथैवेधः शीते चावरणानि च ।
 उपानत्पादुके चैव ददत्कामानवप्रयात् ॥
 मत्तवीहिममायुक्तं सर्वस्नेहसमन्वितम् ।
 सर्वोपस्कारसंयुक्तं सर्वालङ्कारभूषितम् ॥
 हिरण्यं गोहृपाद्यैव कुलिशाद्युपधानकैः ।
 चारस्त्रीभूषणैर्युक्तं सकांस्य तान्त्रभाजनम् ॥
 कण्डल्यादिसमायुक्तं ददत्पात्राय मानवः ।
 पर्काशकचित्तं कृत्वा सर्वलक्षणसयुतम् ॥
 अथमय वा तथा सद्यः कृत्वा चाश्रममय तथा ।
 दत्त्वा स्थानं मवाप्नोति प्रजापतिरथं सयम् ॥
 प्राकारा यत्र सौवर्णाः गृहाण्युच्चैस्ताराणि च ।
 माणिक्यगारुडैर्वज्रैर्मौक्तिकैर्भूषितानि च ॥
 देवकन्यासहस्रेण स वृतो गीतशुल्यकैः ।
 सेव्यमनोऽश्वरःसङ्घैः प्रजापतिसंमं वसेत् ॥
 अण्डाहौ च धूर्वाहौ बलवन्तौ सुलक्षणौ ।
 तरुणौ सविपाणौ च घण्टाभरणभूषितौ ॥
 अदुष्टावेकवर्णौ तु शरीरौ दक्षिणान्वितौ ।

य आङ्गय द्विजाग्राय दद्याद्भक्त्या तु मानवः ॥

सोऽनङ्गुद्रोमंतुल्यानि स्वर्गे वर्षाणि तिष्ठति ।

अमर्त्याभिर्दत्तोऽजस्रं श्रेय्यमानश्च दैवतैः ॥

एकोऽपि हि वृषो देवो धूर्धरः शुभलक्षणः ।

अरोगश्चापरिह्लाष्टो संस्नात्स दशगोसमः ॥

५० एकेन दत्तेन वृषेण येन दत्ता भवेद्युर्दश सौरभेयाः ।

आहेमपीतादृ धरणीसमानात्तस्माद्दृपात् पूज्यतमोऽस्ति नान्यः ।

दृष्टिदानं प्रवक्ष्यामि यथादेय द्विजातिभिः ।

यो विधिर्दक्षिणायाश्च तथा सर्वं निबोधत ॥

एकरात्रीपितः स्नातो गोदाता पञ्चगव्यतः ।

पञ्चाशतेन सस्नाप्य सपूज्य नधुसूदनम् ॥

सवत्सा वस्त्रसयुक्ता शतयज्ञोपवीतिनीम् ।

सुविपाणा सुरूपाश्च सर्वलक्षणसयुताम् ॥

हेमकल्पितशृङ्गाश्च सुरूपां चरणायकाम् ।

पयस्विनीं शुशीलाश्च हिरण्योपरि संस्थिताम् ॥

हिरण्य वाचयित्वाग्रे स द्विजायोपपाटयेत् ।

प्राङ्मुखाय च दिप्राय दृष्टिन्ताश्च उदङ्मुखीम् ॥

इमा त्व प्रतिगृह्णीष्व प्रीतोऽस्तु केशवो हयोः ।

इति दत्त्वोदकं हस्तौ पादान्यष्टौ विसर्जयेत् ॥

व्यावर्त्तंसे तत पश्चात् प्रणम्य शिरसा द्विजम् ।

अनेन विधिना धेनु यो विप्राय प्रदच्छति ॥

स विष्णुप्रीणनाद्याति विष्णुलोकमसंशयम् ।

द्यात्मन पुरुषान् सप्त प्रागस्तान् सप्त सप्तच ॥

आत्मान सप्तजन्मीत्यान् पापाद्दिसुच्यते नरः ।

पदे पदे तु यज्ञः स्याद्गोर्वत्सस्य च मानवः ॥
 फलमाप्नोति विप्रेन्द्राः शुद्धा वै तत्पुरा हरेः ।
 सर्वकामसम्पदात्मा सर्वलोकेषु पूजितः ।
 नान्ना पापापहार्त्तावदृयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 इच्छाकृष्णान्तथा चान्यैर्बुद्ध्या वसुधाधिपैः ॥
 यैर्या नृभिरिय दत्ता जग्मुस्तेऽपि च विष्टपम् ।
 दीयमानं च पश्यन्ति ये भवन्त्यनुमोदकाः ॥
 तेऽपि पापविनिर्मुक्ताः विष्णु लोकमवाप्सुयुः ।
 पादद्वय सुखं योन्यां प्रसवन्त्या प्रदृश्यते ॥
 यदा च द्विमुखी गौः स्यात् देया यावन्न स्तूयते ।
 चौष्णीतुल्या तदा सा गौः सर्वैरुक्ता मुनीश्वरैः ॥
 सापि प्राग्विधिना देया सङ्गाश्या दोहना द्विजाः ।।
 एकत्र पृथिवी सर्वा सशैलवनकानना ॥
 तस्या गौर्व्यायसी साक्षादेकत्रोभयतोमुखी ।
 गोर्वत्सस्य च लोमानि यावत्संख्यर्पिं सत्तमाः । ॥
 तावत्संख्यानि सर्वाणि ध्रुवं ब्रह्मजने वसेत् ।
 यथारोगामक्लिष्टाह्मन्धेनुं वा यदि वा तनुम् ॥
 दद्यात् स्वर्गमवाप्नोति देया यथा तथाहि गौः ।
 तिलधेनु प्रवक्ष्यामि प्रीणनाय हरेरिमां ।
 यथा तुष्यति गोविन्दो दत्तया नु गव्यऽनघः ॥
 ब्रह्महा स्वर्गहा गोघ्न पितृमातृसुहृद्दधात् ।
 अग्निदो गुरुहा चैव तथैव गुरुतल्पगः ॥
 सर्वपापसमायुक्ती यत्की यद्योपपातकैः ।
 सर्वैर्नोभिः प्रमुच्यन्ते तिलधेन्वा प्रदत्तया ॥

अनुलिप्ते महीष्टष्ठे वस्ता जिनप्रसारिते ।
 धर्मज्ञा केचिदिच्छन्ति कुतपेच तिलाहरे ॥
 प्रस्यीर्थं चाविकं भूमौ तत्र कृष्णाजिन पुन ।
 तिलास्तु पृथ्विपित्तव कृष्णाटकीचतुष्टयम् ॥
 कुर्यादुत्तरतोऽभ्युषे अरटकोन तु वत्सकम् ।
 सर्वरत्नैरलङ्कुर्यात् सौरभेयी सवत्सकाम् ॥
 कार्ये हेममये शृङ्गे सारुा सूत्रमयी तथा ।
 ताम्रष्टप्तेक्षपादाच कार्या मुक्ताफलेक्षणा ॥
 गणशपत्रश्रवणा फनरत्नवती तथा ।
 शुभस्वङ्गायलाङ्गुली नवनीतस्तथान्वित ॥
 नारङ्गैर्वीजपूरैश्च जम्बीरैर्नारिकेलकै ।
 यदराश्वकपित्त्यैश्च मणिमुक्ताफलार्चिताम् ॥
 सितवस्त्रयुगच्छन्ना सितच्छत्रसमन्विताम् ।
 ईदृग्विधाश्च ता कुर्यात् अह्वया पर्यान्वितः ॥
 काश्यापटोद्दना दद्यात् फेगव । प्रीयतामिति ।
 कुर्यादिष्टिष्टिवह्निदानिमा प्रत्युत्तरामुष्मीम् ॥
 'मम्यगुञ्जार्यं विधिदा दन्वैतेन द्विजोत्तम ।
 सर्वपापैर्विनिर्मुक्त पितरं स पितामहम् ॥
 प्रपितामहन्तया पूर्वं पुरुषाणां पतुष्टयम् ।
 द्विजेन्द्रात्कारयत्ये तान्निक्तधेनुप्रदा नर ॥
 यश्च गृह्णाति विधिवत् पुरुषान् सोऽपि तायतः ।
 चतुर्दश तथा येष दद्रुतशाम्भोष्टिक ॥
 दीयमानश्च पश्यन्ति तिलधेमुच ये नरा ।
 शृण्वन्ति येष ता भद्रदा परया नाम तारयाः ।

तेऽप्यशेषावभिर्मुक्ता, प्रयान्ति विष्णुलोकताम् ॥
 प्रशान्ताय सुशीलाय तथा मत्सरिणे बुध ।
 तिलधेनु नरो दद्याद्दे दस्मात्तं च धार्मिके ॥
 त्रिगत्र यस्त्रिलोधारमिलधेनुं प्रयच्छति ।
 तद्यैकरात्रन्तु पुनस्त्रिज्ञानञ्चि सभक्तिकं ॥
 दातुविशुद्धपापस्य तस्य पुण्यवती द्विज ।
 चान्द्रायणादप्यधिकं शस्त तत्तिललक्षणां ।
 एव प्रतिष्ठहीतापि आदत्ते विधिना द्विज ॥
 स तारयति दातारं आत्मानञ्च न शययः ।
 प्रतिग्रहञ्च दीप्ताग्निदग्धविप्रमुखेरिता ॥
 न स्फुरन्तीह मन्त्राश्च अपहीमादिक्तेषु च ।
 तदा न दीयते तस्य न तं कर्मणि योजयेत् ॥
 निष्कृतं तत्कृतं कर्म हतस्यैपधदानवत ।
 अघात, संप्रवक्ष्यामि हतधेरसपि द्विज । ।

येन सा विधिना देया तां प्रवक्ष्याम्यत, ऋणु ॥

वदामि धेनु हतकल्पिता यो विधिञ्च यैवे निचयै प्रकल्पया ।
 फलं प्रदाने मनुजस्य यस्मात् कृष्णच पातन्वनुपर्व यञ्च ॥
 गोक्षीरसर्पिर्मधुश्चण्डदध्ना संख्याप्य विष्णु, शुभवारिण्यच ।
 सपूज्य पुष्पैश्च विलेप्य गन्धैर्दद्यान्निवेद्य च मधूपट्टीपत्र ॥
 हतञ्च वद्विर्हृतमेव सोमो हतञ्च हृद्यो एवमेव चाम्भ, ।
 प्रदेहि तस्मात् हतमेव विद्वन् । हत ऋत्ते मकान प्रदत्तम् ॥
 हतेन गव्येन तु पूर्णकुम्भ प्रकल्पान्ते गो करकञ्च वत्स ॥
 हिरण्यगर्भा भण्डिरत्नगोभा तु रत्नश्मरनुवाचनासम् ॥

ष्ट्रे च कृष्णागुरुदारवे च सौवर्णनेत्रे पटसूत्रसास्त्रा ।
 क्षीमञ्च पुच्छ गुडदुग्धवक्त्र जिह्वा च तस्या वरशर्कराया ॥
 द्राक्षोत्प्लेधं हि खजुरैरन्यै स्वादुफलैरपि ।
 उरस्तस्याः प्रकर्त्तव्यं घृष्टन्ताश्चञ्च धीमता ॥
 इक्षयष्टिमयाः पादा शफ़ा रौप्यमयास्तथा ।
 धान्यैश्च सर्पभिः पाश्वो ज्योमानि सितसर्पपै ॥
 कांश्चदीहा च कर्त्तव्या मितवस्त्र च्छदा तथा ।
 शितच्छत्रसमायुक्ता सितचामरभूषिता ॥
 सितयज्ञोपवीता च सितस्रग्दाप भूषिता ।
 वस्त्रस्य कुर्यादिति सङ्गतानि प्रोक्तानि सर्वाश्चपि यानि धेनोः ।
 अङ्गानि सर्वाणि च तद्वदस्य छत्र सुवस्त्रं च तथैव विप्रः ॥
 गृहाण चेना मम पापहृत्यै दुष्कारसमारपयोधिषीतः ॥
 संसारतारो भुवि भूमिदेव । स्वर्गं प्रदेहि क्षम विप्रराज । ।
 विष्णुः सुनेमो धृतरश्मिरम्याः प्रीतोऽस्यु दानेन परं प्रदातु ॥
 व्याहृत्य चैतन्निजहंसातीय दत्त्वा क्षमस्वेति च वाग्विधेया ।
 दात्रा द्विजेनात्र तु पूर्वमुक्तं समाश्रय मर्षिर्व्रतमात्मशुभ्यै ॥
 कार्यं प्रमुक्तोऽग्नितकिल्बिषैस्तु प्राप्नोति लोकान् धृतदुग्धदिग्धान् ॥
 • धृतक्षीरवशा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ।
 तेषु लोकेषु विप्रेण । सुपुण्येषु प्रजायते ॥
 पितरुर्व्यन्तु ये सप्तपुरुषसास्य येष्यधः ।
 तासोपु द्विजलोकेषु म नयस्यक्तकिल्बिष ॥
 स कामानामियं घृष्टि कथिता तव सत्तम । ।
 विष्णुलोकं नरा यान्ति निष्कामा धृतधेगुदा ॥
 चलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीतये दत्तया यदा ।

देवदेवो हृषीकेशा सर्वेशः सर्वभावन ॥
 जनधेनुं द्विजश्रेष्ठ । सम्पूर्णरजतस्थितम् ॥
 रत्नगर्भमशेषैस्तु ग्रामैर्वन्द्यै समन्वितम् ।
 सितवस्त्रयुगच्छत्रं दूर्वापल्लवशोभितम् ॥
 कुष्ठमासीसुरोशीर बालकामलकैर्भुतम् ।
 प्रियङ्गुपत्रसयुक्त मितयज्ञोपवीतिनम् ॥
 सोपानकञ्च सच्छत्र दर्भविष्टरसस्थितम् ।
 चतुर्भिः संवृतं पात्रैः स्तिल पूर्णैश्चतुर्दिशम् ।
 स्यगितं दधि पात्रेण हृतञ्चोद्भवता मुखे ।
 उपोषितः समभ्यर्च्य वासुदेवं सुरेश्वरम् ॥
 पुष्पधूपोपहारैश्च यथा विभवसम्भवम् ।
 सकल्प जलधेनुञ्च समभ्यर्च्य जनार्दनम् ॥
 पूजयेद्दत्तकं तद्वत् कृतञ्जलमय बुध ।
 अत्रोचुरपरे केचित् पूजयेत् हतवत्सकम् ।
 पञ्चाशेन तु कुम्भस्य चतुर्थाशेन वा परे ।
 एवं संपूज्य गोविन्द जलधेनुं सबलकाम् ॥
 सितवस्त्रधर शान्तो वीतरागो विमत्सरः ।
 दद्याद्दिवाय विप्रेन्द्रः प्रीत्यर्थं जलगायिनः ॥
 जलगाथी जगद्योनि प्रियता मम केशव ।
 इति श्रीञ्चार्य विप्रेन्द्रो विप्राय प्रतिपादयेत् ॥
 अपक्वाशनिना स्वेय अहोरात्रः मतः परम् ।
 अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनु द्विजोत्तम । ॥
 सर्वराज्य मवाप्नोति यत् यत् ध्यायेत् स मानव ।
 शरीराराग्य मास्त्य प्रथमः सर्वकामिकः ॥

वृष्णां भवति दत्तायां जनधेन्वां न मशयः ।
 इमामपि प्रशंसन्ति जनधेनु द्विजोत्तम ॥
 ये नरास्तेन वै यान्ति विष्णुलोक ममशयम् ।
 हेमाव्याभस्त्रिस्तैर्विद्वन् । यद्यधि गो प्रकल्पिताम् ॥
 ' भ ह्यास्तु ते तथाप्येव धर्मशास्त्रमतो द्विज । ।
 अथातः संप्रवक्ष्यामि दानानामुत्तमं परम् ॥
 यद्वत्त्वा मानवी याति सायुज्य परवेधमः ।
 धेनुर्देया सुवर्णस्य कारित्वा द्विजातये ॥
 यान्दत्त्वा प्राङ्महीपाला, ब्रह्मणः सदृशद्विताः ।
 सा चतुर्भि स्त्रिभिर्वाप्यशुडवर्णपलै द्विजः ॥
 द्वाभ्यां वापि पलाभ्यास्तु पलेनैकेन वा पुन ।
 'हीनं तु नैव कर्त्तव्यं सत्या सम्पदि स द्विज ॥
 हीनस्तु कुर्यतो दानं दातुस्तु निष्फल भवेत् ।
 चतुर्थांशेन धेन्वास्तु हेमवत्स्य प्रकल्पयेत् ॥
 सर्वरत्नैरलङ्कृत्य हित्यमाणकर्मणो तु ।
 राजत वत्सुक कुर्याद्द्वयुरन्ये च तद्विदः ॥
 अलङ्काराय सर्वेऽपि गोवद्रत्नैः प्रकल्पयेत् ।
 भकायाद्दामुदेवस्य सुगालीवा युधिष्ठिर ॥
 दत्त्वा प्राप्नो ऋतेर्लोकं सा मयेयमुदीरिता ।
 मुक्ताफलशुक्ला कार्या प्रशान्तकथिपाणका ॥
 मद्गरागाप्तियुग्मा च हतपादस्तानान्निवा ।
 कर्पूरागुदनासाच शर्करारमना तथा ॥
 सुष्ठुष्टुग् युग्मपाश्यांश्च क्षेमसास्त्रापती तथा ।
 इत्यादिगुणशानुष मद्गथ मपानकम् ॥

नारीकेलेश्च कर्त्तव्यौ कर्णौ दृष्टञ्च कासकम् ।

सप्तद्वयं सूत्रलाङ्गुलं सप्तधान्यसंमाहृता ॥

फलपुष्पीपसपन्ना च्छत्रोपानतसमान्विता ।

सुवर्णधेनु कौर्या च विप्रायं प्रतिपादयेत् ॥

अश्वमेधसहस्रस्य दत्त्वा फलमवाप्नुयात् ।

कुलानां हि सहस्रानुस्वर्गं नयत्यसशब्द ॥

किमन्यैर्वज्रभिर्दानै रत्नहेमंगवाऽनया ।

हेमधेनुप्रदानेन कृतकृत्यो हि वर्त्तते ॥

हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयत्युभिति कीर्त्तयेत् ।

उपवासी विशुडाल्मा दत्त्वा सोमरविग्रहे ॥

दीयमानश्च पश्यन्ति तेनरा हेमगामिमाम् ।

रत्नोभूतपिशाचाद्या स्ततो नश्यन्ति सदृह्वज । ॥

एता मयोक्तास्तव वत्स । सर्वा दृष्टादिका वत्सरतोऽत्र गावः ।

इस्त्राकुभूयतप्रस्यति च्चितीया ऽग्मुर्दिवं यं विधिवत् प्रदाय ।

दृष्ट्वाजिनस्य दानस्य प्रवक्ष्यामि यथाविधिम् ॥

प्रमाणञ्च विधिर्यस्य यस्मै विप्राय दीयते ।

वैशाख्या पूर्णिमायाञ्च वार्तिष्या ऽथवाऽपि वा ।

यतयोस्तु प्रदातव्यं रविसोमग्रहेऽपि च ॥

अस्त्रिष्टमच्छिद्रमलोकमश्च स प्राणरन्ध्रं भृशफस्योफम्

साण्डप्रदेशं सविपाणवक्त्रं यस्तु प्रदाने मितकृष्णचर्म ।

एतमेव विधे चर्म गृहीत्वा हिंजपावनम् ।

कलयेद्देनुवत्तञ्च हेमशृङ्गादिज पुनः ।

शुद्धे हेमनये तस्य शफाश्च रजतस्य च ॥

मुक्ताफलैश्च लाङ्गूलं कुर्यात् शाठ्य विवर्जयेत् ।

अतुलिते महीपृष्ठे प्रसृते कुतपेऽशुके ॥
 तत्र प्रसारयेन्मार्गं तिलैस्तदपि पूरयेत् ।
 षडन्ति तद्विदस्यैव चतुर्दोषास्तु पूरयेत् ।
 नाभिपुन्मात्रकं कुर्यादपरे कवयोविदुः ॥
 नाभिमात्रं वदन्यन्ये राशिं कुर्यादिति द्विजः ।
 हेमनाभश्च तं कुर्यात् हेमकर्षेण तु द्विज ॥
 शक्त्या वापि प्रकर्त्तव्यं मनः शुद्धियथा भवेत् ।
 सौवर्णक्षीरपूर्णं प्राज्यपादौ च दापयेत् ॥
 राजतु दधिपूर्णं यथा दक्षिणतो द्विजः ।
 ताम्रमाज्यभृतपात्रं पश्चिमस्या तथादिशि ॥
 क्षौद्रपूर्णं तथा काश्यं चतुर्दिक्षु क्रमेण तु ।
 शक्त्या वापि च कर्त्तव्यं वित्तशाय विवर्जयेत् ॥
 तद्दद्याद्देविदुषे ब्राह्मणायाहिताग्नये ।
 परिधाप्यापि ते वस्त्रे अलङ्कृत्य च भूषणैः ॥
 चतस्रोष्टयं वार्या इत्यन्ये कवयो विदुः ।
 वदन्ति कवयो गायामार्गमाहात्स्यवेदिनः ॥
 न सा विद्वाश्च वित्तसंपुराणार्थविदोऽपरे ।
 यम् कृष्णाजिनं दद्यात् सखुरं सृगसंयुतम् ॥
 तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
 ससमुद्रगुहान्तेन सशैलवनकानना ॥
 चतुरन्ताम्रसंयुक्ता पृथिवी नात्र सगय ।
 कृष्णाजिने तिलान् दद्यात् छिरण्यमधुसर्पिषा ॥
 ददाति यम् विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।
 यः कृष्णाजिनमास्तीर्य हेमरत्नयुतैस्तिलैः ॥

वस्त्राहतं सोपवासो विष्णोरापन्ननीस्रथा ।
 वैशाखां पूर्णिमायाञ्च कार्तिकां वा समाहितः ।
 दद्याद्दत्तपीयुक्ते ब्राह्मणे च जितेन्द्रिये ॥
 शान्तानीके वाहिताग्नौ प्रदद्याद्भूरिदक्षिणाम् ।
 यावन्त्यजिनलीमाम् तिलाः वस्त्रस्य तन्तवः ॥
 तावन्त्यब्दसहस्राणि दाता विष्णुपुरे वसेत् ।
 विशेषेण भूपरे ब्रह्मविष्णुवायनयोर्हयोः ॥
 तद्व्रणवहिलोमं प्रग्रीवं तु प्रसारयेत् ।
 चतसृषु तथा दिक्षु सौवर्ण्ययुजतानि च ॥
 निधाय शक्या पात्राणि क्षीराद्यैः पूरितानि च ।
 तस्या पश्चात् समिद्धाग्निं परिससृच्छ तं पुनः ॥
 पर्युञ्ज च परिस्रीय महाव्याहृतिभिस्ततः ।
 सद्यो हत्वातिलांस्तत्र विप्राय प्रतिपादयेत् ॥
 नाभिं स्पृशन्नदीतीयं मार्गं गृह्णास्यहं त्विदम् ।
 धीमान्दद्याद् द्विजेन्द्राय वाचस्पत्या प्रतिग्रहम् ॥
 पश्चाद्दद्यादिकं दद्यात् एष प्रतिग्रहे स्थितः ।
 मया गीताप्यथो गाथा सुदाहरन्ति तद्विदः ॥
 दातृणां सत्तमानान्तु विशेषप्रतिपत्तये ।
 गोभूद्विरख्यसयुक्तमार्गमेकं ददति यः ॥
 स सर्वपापकर्मापि सायुष्यं ब्रह्मणो व्रजेत् ।
 मोक्षेन चैतन मुनीशमार्गं दद्याद्द्विजेन्द्रे विधिना प्रयुक्तम् ।
 पापानि हत्वा स पुरातनानि यायात्स वेधोषमुपा च योगी ॥
 मुपासनञ्च यो दद्यात् जापनाख्य मयोत्तमम् ।
 देवयानैर्दिष्यति सूर्यमानैः स देवतैः ॥

१ य रथं ह्यसयुक्तं हेमपुष्पैरलङ्कितम् ।
 कतरञ्जुश्च पादाद्यैर्नेत्रमादकृतैरपि ॥
 तत्सर्वं स्थगितं वस्त्रैः परिपट्टालकैः शुभैः ।
 मुक्ताफलैर्ज्ञाथानिकैर्मणिभिर्क्षुपशीभितम् ॥
 अग्रे चैव शुभे वस्त्रे पूषितां वत्यलङ्कितम् ।
 तद्गुणैरलङ्कृत्य सुखयन्त्रसुशीभितौ ॥
 सपर्याण्यौ कशायुक्तौ ग्रीवाभरणभूषितौ ।
 शुभलक्षणसंयुक्तौ तरुणौ तत्र योजयेत् ॥
 रविसोमग्रहे दृष्ट्वाच्छुभवान् यत्र कर्मणि ।
 अयनयोर्वा द्विजाभ्यां स प्राप्नोत्यर्कलोकताम् ॥
 वसेद्भूवि समन्तत्र सेव्यमानः स देवतैः ।
 एकमपि हि य दद्यात् सर्वालङ्कारभूषितम् ॥
 स लक्षा सुवर्णञ्च मोऽश्वलोक मवाप्नुयात् ।
 दद्यादश्वरथ यस्तु हेमरत्नविभूषितम् ॥
 दिव्यवस्त्रपरिच्छिन्नं नेत्रपट्टादिभिः शुभैः ।
 सौवर्णैरर्धचन्द्रैश्च राजतैर्वा विभूषितम् ॥
 शुभैर्मुक्ताफलैरन्यैर्नीलवस्त्रादिभिः साथा ।
 गजो सुलक्षणोपितौ सुशीलौ निरुजावपि ॥
 सुरदानौ सुरूपौ च हेमालङ्कारभूषितौ ।
 दिव्यवस्त्रैः परिच्छिन्नौ कर्णशाखावलम्बिनौ ॥
 पटिनेत्रादिकाद्यौ तौ विशिष्टमणिभूषितौ ।
 ईहप्रथञ्च सयोज्य पताकाभिर्विभूषितम् ॥
 शोभितपुष्पनालाभिः शङ्खदुन्दुभिस्त्रिनैः ।
 चतुर्वेदाय विप्राय द्विवेदाय तथा पुन ॥

शुचये च द्विवेदाय त्रिविधाय कृतेष्ये ।
 अलङ्कृत्य स मातामि रङ्गलीयसुवासुसी ॥
 तस्य हस्तीदकं दद्यात् प्रीयता केशवस्त्विति ।
 एवं हस्तिरथं दद्यात् समभ्यर्च्य द्विजातये ॥
 निहत्य सर्वपापानि विष्णु लोके महीयते ।
 वसेच्चतुर्भुजस्तत्र सेव्यमानश्चतुर्भुजैः ॥
 अनन्तकाले स तिष्ठेच्छङ्खचक्रगदाधरः ।
 पश्यन्तीह रथये तु दीयमान नरा द्विजः ॥
 तेऽपि विष्णुपुरं यान्ति वाग्निष्टस्य वचो यथा ।
 एके मेऽपि कृपो दद्यादस्तिनश्च स भूषणम् ॥
 सवस्त्र हेमरदनं नखे रंजतकल्पितैः ।
 मण्यमुक्ताफलैर्युक्तं सुवर्णरजतान्वितम् ॥
 पूर्वोक्ताय च विप्राय चतुर्वेदाय वा द्विजः ।
 दद्याच्च विधिवत् सोऽपि सदा विष्णुपुर वसेत् ॥
 विधिवद्यच्च मृह्णाति सर्वमपि प्रतिग्रहम् ।
 दाढलोकमवाप्नोति परागरवचो यथा ॥
 अनङ्गुल्य तु यः कन्या ब्राह्मणेद्वाहेन यच्छति ।
 अन्योद्वाहेन केनापि हस्तिदानगत लभेत् ॥
 हस्तिदानस्य यत पुण्य तस्माच्छतगुण फलम् ।
 कन्याया विधिवत्सर्वं प्राप्नुवन्ति ह्यसर्गयम् ॥
 पुत्रदानं समिच्छन्ति योविद्वान् सं मनीषिणः ।
 कन्यान्तस्तेऽपि मन्यन्ते पुत्रदानगत धरम् ॥
 भूमि गम्यवतीन्दद्याद्यस्तु विप्राय नानव ।
 स भूभक्त्याल्यसा विष्णु लोके समावसेत् ॥

योगे चर्मप्रमाणे च भूमि दद्याद्द्विजातये
 स विष्णुलोकमाप्नोति केचिदूचर्मनीपिणः
 पद्भिस्तु प्रहिता विद्या वशास्तूभयतो द्वि
 तेनैव द्विगुणानां ऊरिति केचिन्निवर्तनम्
 पञ्चहस्तकदर्शानां चत्वारिंशद् दशाहत ।
 पञ्चभिर्गुण्यिता सा तुं निवर्तनमिति स्मृतम्
 बालवत्सकधेनूनां सङ्ख्यं यत्र तिष्ठति ।
 तद्वै निवर्तनं ज्ञेयं इति केचिद्वदन्ति हि ॥
 ताम्रपट्टे पटे वापि लेखयित्वा च शासनम्
 ग्रामं विप्राय वा दद्याद्दशसीरचितं पुन ॥
 सीरस्यैकस्य वा दद्यात्तस्य पुण्य किमुच्यते ।
 भूम्यंशु कणिकातुल्या, सेमा विष्णुपुरे वने
 भूमिदानात्परो धर्मो वै लोकोऽपि न विद्यते
 पादैकमात्रदानेन तस्य विष्णुपुरे स्थिति ॥
 तस्य दानात्परो धर्मस्तद्दत्ते च त्वयन्तथा ।
 तस्मान्ता यत्नती दद्याद्धरणं च विवर्जयेत् ॥
 इहैव भूमिदानस्य प्रत्यक्षं चिह्नमीक्ष्यते ।
 चित्तिदं स्वर्गतो भ्रष्ट चित्तिनाथ पुनर्भवेत्
 भुनक्ति च पुनर्भोगी यथा दिवि तथा भुवि ।
 गजैरश्वैर्नरैर्युक्ती हेमरतविभूषित ॥
 वरस्त्रीयणसंश्लेष्य सूर्यमान स्ववशुभिः ।
 सुवानसुवारसंतुक्ती वस्तुशयोत्सवादिभिः ॥
 इत्यादि भूमिदानस्य चिह्नान्ते वत्स ! कीर्तित

यावन्तिष्ठत सा भूमिस्तावत् स्वर्गे महीयते ।

मृहभूमिश्च यो दद्याद्दद्याद्वाश्वममावकाम् ॥

मृहस्योपस्करन्दद्याद्भृङ्गदानफलं लभेत् ।

कियन्मावश्च यो दद्याद्भूमि विप्राग्रमानवः ॥

तस्यापि हि महापुण्यन्दद्याद्भूलमावकम् ।

नैतस्मान्परमं दानं कियदस्ति धरातले ॥

पुण्यफलं प्रवक्ष्यामि विशेषेण तु तत् शृणु ।

हैमानि यत्र मानानि मणिभिर्भूषितानि च ॥

प्राकारा तत्र सौवर्णाद्यतुर्द्वाराः सुतोरणाः ।

दिव्याश्वाश्वत्सो यत्र तासा सह्या ह्यनेकेभ्यः ॥

सुपर्वाणौ कसायुक्तौ श्रीवाभरणभूषितौ ।

दृष्ट्वा याः कामदेवोऽपि नचेत्कामातुरः क्षणात् ।

सुकेशाः सुललाटास्ता बालेचन्द्रेपमञ्जुवः ॥

सुनासाकर्णगण्डाश्च शुभोष्ठाधरपेक्षुवोः ।

सुग्रीवा भुजपाल्यया पीनोत्तुङ्गमनास्तथा ॥

सुमध्येरुनितम्बाश्च सुश्रीयश्च शुभोरुकाः ।

सुजानुजङ्गागुल्फाश्च सुपादाः सुनेत्रास्तथा ॥

केन रूपेण ता वर्या भवन्त्यश्वत्सा द्विजाः ।

वैष्णवाः गणिका सर्वाः दिव्यस्त्रस्त्रभूषभाः ॥

दिव्यानुलेपलिप्ताद्वा दिव्यालङ्कारभूषिताः ।

मन्मथोऽपि हि तान् दृष्ट्वा भवेत्कामातुरः क्षणात् ॥

वर्यस्ते ताः कथं देव्यो या लक्ष्मीप्रतिमोपमाः ।

वैशवाश्वरमा सङ्घैर्वेष्टिताश्चामरारिभिः ।

गीयमानश्च गन्तव्यं लयमानश्च देवते ॥

वसेन्विष्णुपुरे तावद्यावत् विष्णुरजः क्षितौ ।

पुण्यं वै भूमिदानस्य कथितन्तव वत्सक । ॥

मोक्षुर्धरित्री कुलपर्वताश्च पार्थोऽर्णवः स्वर्गतलादिकादिः ।

देवानि सर्वाणि च स्र्धकामैः प्रोक्तानि दानानि पुरावदद्भिः ॥

० धात्मतुल्यं सुवर्णस्या रक्षत द्रव्यमेव च ।

यो ददाति द्विजायेभ्योऽस्तस्याप्येतत् फल भवेत् ॥

ब्रह्महत्यादिपापैस्तु यदि युक्तो भवेन्नरः ।

स तत्पापविनिर्मुक्त प्रोक्ते विष्णुपुरे व्रजेत् ॥

तुलापुरुषभूम्यो च दीयमानौ च ये नराः ।

पर्यान्ति तेषुपि यान्त्रेव ये च स्युरनुमोदकाः ॥

गुड वा यदि वा खण्ड खण्डश्चापि तोलितम् ।

यो ददात्याग्रना तुल्य नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥

पुमान् प्रद्युम्नवत्स । स्यान्नारी स्यात्पार्वतीसमा ।

सौभाग्यरूपसंयुक्ते भुञ्जीतान्ते त्रिविष्टपम् ॥

हिरण्यदक्षिणायुक्तं स्वस्तं भूषणान्वितम् ।

अनङ्गमत्य द्विजाग्रन्तं परिधाप्य च वामभौ ।

खण्डादितोलितं पद्मादिप्राय प्रतिपादयेत् ।

सर्वकामसमृद्धात्मानस्तकालं वसेद्द्विवि ॥

० चन्द्रं खराजं महिषश्च मेघं शृङ्गान् करेणं महिषीमजाय ।

द्रुयु परोष्टीं मक्त्रिकां मुनीन्द्रा । हेमादियुक्तं सकलं च दानम् ।

वराणि रत्नानि च ह्यैरूप्यं शुभानि वासामि च काश्यताम्बे ।

समाधिमात्रं काभाटि कृत्वा हेमादिदानं दिज । दीयते हि ॥

केचिद्ददन्ति चैतानि कृत्वा हेममयानि च ।

सर्वोपस्कः युक्तानि देवानि हेमधेनुवत् ॥

अर्चयित्वा हृषीकेशं पुण्येऽङ्घ्रि विधिपूर्वकम् ।

अग्निगृहं सुषण्डं विप्रमाह्वय यच्छति ॥

स मुक्ता विष्णु लोकं तु यदा गच्छति संभृतौ ।

तदा मौ तेन पुण्येन धनयुक्तो द्विजो भवेत् ॥

यो रौप्यमुत्तम दद्याद्दृष्टिने ब्राह्मणाय च ।

सोऽतीव धनसयुक्तो रूपयुक्तश्च जायते ॥

माणिक्यानि विचित्राणि नानानामानि यो नरः ।

तथा ताम्रञ्च काश्यञ्च त्र्यम्बु वा सीसकृदि वा ॥

यो दद्याद्भक्ततो विप्रे स सोमलोकमवाप्नुयात् ।

सम्पूज्य सतत लोकं रूपवानिह जायते ।

एतं ददाति यो विप्रे सोऽत्यन्तं सुहृमन्त्रते ॥

भोजेनाभ्यञ्जनायं वा भवेत्सोऽपि सुखी नरः ।

तैलपदानेन सततं भोजनाभ्यञ्जनाय च ॥

स्निग्धदेहोऽपि तेजस्वी रूपयुक्तश्च जायते ।

शृङ्गश्च सकपूरं तुरष्कं चन्दनादिकम् ॥

गन्धद्रव्याणि दत्त्वा तु शुभगन्धं प्रजायते ।

ताम्बूलं पुष्पमालाञ्च पुष्पालङ्कुराणि च ॥

सुमतिर्वीर्यवाचैव धनयुक्तश्च जायते ।

शिगिरज्जौ च यो दद्यादनल सैन्धव नरः ॥

स समिद्धोदराग्निं सन् प्रज्ञास्त्रययुक्तो भवेत् ।

यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च नित्यं सेधाग्निं मानवः ॥

त्रिगुणं भवेदत्र संग्रामे चामराजितः ।

क्षिप्रं वा यज्जनोक्तेन दानस्य विश्वरेण च ॥

यद्यदिष्टतमन्तस्य तत्ताम्रैः प्रतिषादयेत् ।

तिलान् दभांश्च नित्यार्थं तृणान्याश्लरण य च ॥

भुक्त्वा स तु सुख स्वर्गे जातयात्र भवेद्भवि ।

गुडमिचुःसङ्खण्ड दुग्धपर्ज्जरसाधकान् ॥

फनानि दत्त्वा सर्वाणि स्वादूनि मधुराणि च ।

सर्वाणि फलशाकानि लवणानि तथा द्विज ॥

स्याथानि गृहपात्राणि शुभगोत्रो भवेन्नर ।

कृष्णाण्डन्तपुपं दत्त्वा वृन्ताकादिपटोलकान् ॥

शुभानि कन्दमूल्यानि सुहृष्ट पुत्रवान् भवेत् ।

वदराम्बकपित्यानि खर्जूरदाडिमानि च ॥

चिञ्चामलकं दत्त्वा पुत्रवानिह जायते ।

या नारी द्विज । चैतानि द्विजे भक्त्योपपादयेत् ॥

सर्वं तस्य भवेत्तद्वि धेनुदानमन्वितम् ।

भोजनाच्छादन दत्त्वा दत्त्वा चोत्तरहै द्विज ॥

सुर्गलोकेषु सम्भुज्य सर्वकामोऽत्र जायते ।

याः पुण्यनार्यश्च सक्रमिपुसा कामोपभुक्त्यै निजदेष्टदाः स्युः ।

गौर्वाण्यचेतोऽररूपवन्धुः पौरन्दरास्ता गणिका भवन्ति ॥

गृहं वा भणिकां वापि शयानासनविष्टपम् ।

दत्त्वा च कश्चिप विद्वान् रिपान् यः पाठयेन्नरः ॥

धरादानादिकं व्यासं विद्यादानं शताधिकम् ।

विद्यार्थनाशं विमाणां पादाभ्यङ्गं सुपानघो ॥

यो ददाति द्विजैश्च । ब्रह्मलोकं स गच्छति ।

आदापारभ्य वेदांश्च शास्त्रं वाप्यतमं द्विजः ॥

दद्यात्तस्य द्विजान् विद्यान्विद्यादानं तदुच्यते ।

उपाध्यायं निषेण्यग्रे तस्य कृत्वा च परानमः ॥

विद्यां भक्त्या प्रदच्छेद्यः परब्रह्मण्यसौ विशेत् ।

विद्यार्थिनेऽथ विनाय यो दद्याद्भोजनं द्विजः ॥

पादाभ्यङ्गं तथा स्नानं सोऽपि दानाशुभाग् भवेत् ।

यः स्वयं पाठवेदिमान् स्नात्वा भक्त्या च स द्विजः ॥

सा ज्ञात्वा ब्रह्ममध्येति नागष्टष्ठश्च संसृतो ।

च्छत्रं वा यदि वाह्वं च पादौ पादार्चुर्नैव च ॥

अध्यापयति तस्यापि नास्ति शिष्यस्य निष्कृतिः ।

मन्त्ररूपं द्विजो दद्यादेकमपि शुभाश्रमम् ।

तस्य दानस्य वै शिष्यो न कर्तुं निष्कृतिं जमः ॥

यद्विप्र । शिष्यप्रतिपत्तिनेन विद्याप्रदानेन न तुल्यमस्ति ।

नूनं धरित्यामविनायि किञ्चिन् तस्मात्प्रदेयतु तदेव विद्वन् ॥

रोगार्त्तस्थैः पथं पथं यो ददाति नरस्य तु ।

अन्यस्यापि च कस्यापि प्राणदः स तु मानवः ॥

किञ्चरैर्भूपणैर्दत्तैर्गोभिर्वासोभिरेव च ।

थादत्ते प्राणघ्नीनेन प्राणदानं मतः परम् ॥

अत्र प्राणो-जल प्राणः प्राणघ्नीपंथं मुच्यते ।

तस्मादोषधदानेन दाता सुरसमो द्विजः ॥

प्राणदानं हि यो दद्यात्सर्वेषामपि देहिनाम् ।

स याति परमं स्थानं यत्र देवचतुर्भुजः ॥

यो दद्यान्मधुरा वाचं भाखासनकराष्टतम् ।

रोगचुधादिनार्त्तस्य स गोमिधफलं लभेत् ॥

क्रीबान्धवधिरादीनां रोगार्त्तानां शरीरिण्याम् ।

यश्चित्किहीयते तेषां यदादानं तदुच्यते ॥

ये यच्छन्ति दयादानं कृत्वा दीनदयां नरः ।

तेषु तदानधर्मेण विष्णुलोकं मवाप्नुयान् ॥
 अथान्यत्सम्पन्नं त्वामि तिथिमागतं द्विज ! ।
 यत्प्रदानेऽमुनिश्रेष्ठ ! विशिष्टं फलमित्यने ॥
 मासे मांगसिरे दानं पूर्णचन्द्रन्तियौ नरः ।
 विधीनर्थं प्रवक्ष्यामि यत्प्रदानं महत् फलम् ॥
 कांश्यपात्रमस्ति तत्तु लक्षणं प्रस्यूरितम् ।
 द्विरेण्यनाभ वस्त्रेण कुन्भेन च छादितम् ।
 स्नाताचान्ताय विप्रः सवस्त्रं प्रतिपाद्य च ।
 सौभाग्यरूपलावण्ययुक्ती भवति मानवः ॥
 गौरसर्पपयुक्तेन घौष्यानुत्सादितोनरः ।
 स पुनरभिषेक्तव्यः कुम्भेन ह्यसपिपा ॥
 सर्वगन्धोदकैस्तैः फलरत्नममन्यैः ।
 सुवर्णममुष्यं दृष्ट्वा प्रदद्यात्तु द्विजातये ॥
 हृत्नेन स्नापयेद्विष्णुं भक्त्या सम्पूजयेद्द्वरिम् ।
 एतच्च शुद्धयद्दृष्ट्वा एतं दद्याद् द्विजातये ॥
 छत्रं वस्त्रयुतं देवात्मोपवासः समाहितः ।
 कर्मणा तेन धर्मज्ञः पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥
 माघ्यां कुर्यात्क्षिणैः श्राद्धं रुष्ये सर्वकिल्बिषैः ।
 शुभं शयनमासीर्यं फाल्गुण्यां च द्विजातये ॥
 रूपद्रविणसंयुक्ती भार्या, रूपवती लभेत् ।
 नरः प्राप्नोति धर्मज्ञः श्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥
 नार्थंपि शुभमर्तारं रूपसौभाग्यसंयुतम् ।
 प्राप्नोति विपुनान् भोगाश्चात् फार्या विचारणा ॥
 पौर्णमासीषु चैतासु माघसंयुतासु च ।

एतेषामिव दानानां फल दशगुणं भवेत् ॥ •
 महापौर्णासु चैतासु फलमत्रयं मनुते ।
 द्वादश्यां चैव शुद्धस्य चैत्रे वस्त्रप्रदो नरः ॥
 अक्षयं फलमाप्नोति नागलोकं मनुजमम् ।
 इत्यन्तं कथितं विप्र ! फलं ज्ञैतस्यं सत्तमं ! ॥
 दद्याद्देमच वैशाखे द्वादश्यां यो नरः सितम् ।
 शुक्ले च्छत्रोपानहौ च विष्णुलीकं मवाप्नुयात् ॥
 आसीर्यं शयनं दत्त्वा प्रणम्य भोगशायिनम् ।
 आपाठशुक्लद्वादश्यां चैत्रहीपं मवाप्नुयात् ॥
 आवणे वस्त्रदानेन विष्णुसायुज्यं वृच्छति ।
 गौदः प्रयाति गोलोकं मासे भाद्रपदे द्विजः ॥
 प्रीण्येदं श्वगिरसम् अश्वं दत्त्वा तथाश्विने ।
 विष्णुलोकं मवाप्नोति कुलं सुदरतं स्वकम् ॥
 स नरो वस्त्रदानेन कार्त्तिक्यां दिवमाप्नुयात् ।
 प्रदानं लवणतां तु मार्गशीर्षे महांफलम् ॥
 धान्यानाञ्च तथा पीपे दारूणा मप्यनन्तरि ।
 फाण्गुण्ये सर्वगन्धानां भवेद्दत्तं महांफलम् ॥
 गजर्चसंयुता चैत्रे द्वादश्यां तु महाफलम् ।
 मासे तु साधवे शुक्लद्वादश्यां च संयुता ॥
 वायव्येन युताशुक्ले शुचौ मूलेन वैष्णवी ।
 नभस्यश्विनयोः पुण्या आवण्यजर्चसंयुता ॥
 पीण्यं संयुता चैत्रं हेमार्गे कृत्तिकायुता ।
 मरुत्ये रिक्चक्रीपेता तपसि चादित्यमयुता ॥
 पुर्वर्चपुक्तापुष्ये च द्वादशी पावना मृता ।

नक्षत्रयुक्तास्वेतासु दत्त्वा दानानद्यन्तकम् ॥
 भेष च भेषसक्रान्तौ गीवृष वृषसक्रमे ।
 शयनासूनदानञ्च मिथुनोत्तगमे तथा ॥
 कर्कप्रवेशे शकूनं हि प्रदद्याच्छकैरा तथा ।
 सिंहप्रवेशे पार्वत्या तैजसाना तथैव च ॥
 तुलाप्रवेशे धान्याना वीजाना मतिचोत्तमम् ।
 कीटप्रदेशे वस्त्राणां वेश्माना दानमेव च ॥
 धनु प्रवेशे वस्त्राणा यानानाश्च महाफट्टम् ।
 मृगप्रवेशे सर्वेषां धान्याना दानमुत्तमम् ॥
 स्नेहानाञ्चैव दारुणा दानमग्ने स्तथैव च ।
 कुम्भप्रवेशे दानन्तु गवामर्थे वृणस्य तु ।
 मीनप्रवेशे स्नानानां भाल्याना मपि चोत्तमम् ॥

दानान्यथैतानि मया द्विजेन्द्र । प्रोक्तानि कालेतु नर प्रदाय ।
 प्राप्नोति कामान् मनसात्यभीष्टास्तस्मात्प्रशंसन्ति हि कालदानम् ॥
 अथौचसूतके तापि न दातव्यः प्रतिग्रह ।
 सतीरपि तयो देया परन्तु भयदक्षिणा ॥
 रात्रौ दान न दातव्य दातव्य मभयं द्विज ।।
 चयाणामपि देयानि विद्यांशकन्या प्रतिगृह्णा ॥
 पात्र्यानामतिथीनाश्च गवामपि च पूजनम् ।
 रात्रावपि च कर्त्तव्य मिति पारागरोद्भवीत् ॥
 शुचि सन्त्रशुचिर्वापि दद्यात् गृहीत चोभयम् ।
 अथ दानकालेऽप्य यदाभय मुपस्थितम् ॥
 अन्यप्रतिग्रहो विहान् याच्याय शुचिना सह ।
 अथौचसूतके चैव न तु याच्या भवन्ति ते ॥

अयत्नेन च धर्मज्ञ ! तथा मुक्तिशिखेन च ।
 स्नात्वा च भ्यः पयःस्पृश्य गृहीत् प्रयतः शुचिः ॥
 द्रव्यस्य नाम गृहीयाद्दाता तथा निवेदयेत् ।
 तीयं दत्त्वा तथा दाता दाने विधिरयं स्मृतः ॥
 महिगृहीता सावित्तं सर्वमत्र क्षुदीरयेत् ।
 सार्धद्रव्येण तत् सर्वं तद्रथैव स देवतम् ॥
 समापथ्य ततः पद्यात्कामं स्नात्वा प्रतिग्रहम् ॥
 प्रतिग्रही पठेदुच्चैः प्रतिगृह्णाद्विजोत्तमात् ।
 मन्दं पठेत राजान्यादुपांशुं च तथाविशः ॥
 मनुसा च तथा शूद्रात् कर्त्तव्यं स्वस्तिवाचनम् ।
 सोङ्कारं ब्राह्मणो ब्रूयात् निरौङ्कारं महीपतिः ॥
 उपांशुञ्च तथा वैश्ये स्वस्तिं शूद्रे तथैव च ।
 न दानं यद्यसे दद्यात् न भयान्नोपकारिणे ॥
 न वृत्यगीतशीलेभ्यो हासिकेभ्यश्च धार्मिकः ।
 पात्रभूतो हि यो विप्रः प्रतिगृह्णति प्रतिग्रहम् ॥
 असत्सु विनियुञ्जीत तस्मै देयं न तद्भवेत् ।
 सक्षयं कुरुते यत्तु समादाय इतस्ततः ॥
 धर्माय नोपयुञ्जीत न तं तस्कर मर्चयेत् ।
 यस्मै दद्याद्विजा ! यस्य नत्वा तसुररौ नरः ॥
 दानञ्च हृदि संचिन्त्य जलमध्ये जलं क्षिपेत् ।
 वदन्ति मुनयो गाथां परोक्षे दानं मत्फलम् ॥
 परोक्षे चैव यद्दानं प्रत्यक्षात्कोटिगो भयेत् ।
 पात्रं मनसि सच्चिन्त्य गुणयन्त मभीक्षितम् ॥
 यत्तु ब्राह्मणहृदो वा भूमावपि जलं क्षिपेत् ।

दानकाले तु समाप्ते पात्रे चासन्निधौ जलम् ॥

अन्यविप्रकरे दद्याद्दान पात्राय दीयते ।

विष्णुस्ते तारणायास्तु शृङ्खन्ति हि वरोदकम् ॥

तद्दानं ब्रह्म संप्राप्त मद्यय्य मिति विष्णुगाः ।

लक्ष्मीष्टा च यद्दत्तं दृष्टिद्रायार्थिने द्विज । ॥

तदद्यय्य समुद्दिष्ट मिति पराशरोऽब्रवीत् ।

राज्यभ्रष्टञ्च राजानं यस्तु राज्ये निवेशयेत् ।

विष्णुलोकसंभं भुञ्ज्य भवेत्पतिर्दिवोकसाम् ॥

प्रतिगृह्य द्विजार्थं यो न यच्छति च तं पुन ।

न च स्मारयते विप्र स्तुल्यन्तदुपपातकम् ॥ •

प्रतिश्रुत्य तु यत्किञ्चिद्दृष्टिजेभ्यो न ददाति य ।

स वै द्वादश जन्मानि शृगाली योनिमाप्नुयात् ॥

दृष्ट्यादीनि प्रयच्छामि यथा लक्षणशीवितान् ।

मानभूमिन्निन्नादीना यथावत्ता निबोधत ॥

अजातदन्ता या तु स्याद्गर्भदन्तसमन्विता ।

वर्षादर्षाक् चतुर्षां च यावदेतत् प्रकीर्तिता ।

सुशीला च सुवर्णा श्व शरीरा च यगस्त्रिणी ॥

• सुवत्सा प्रथम सुता हृष्टिगैरभिधीयते ।

अरोगा या परिकृष्टा प्रसवत्यप्रसूतिका ॥

सूता सातिभयोयुक्ता सां गोमामान्यत श्रुता ।

पूर्वोक्तगुणसयुक्ता प्रत्यङ्गे प्रसदा तथा ॥

साथ गौर्विभुरित्युक्ता वागिष्ठस्यचो यथा ॥

पञ्चगुष्ठो भयेन्माप कर्षं पोद्गभिद्यतै ।

तैश्चतुर्भिः पर्जनं प्राक्तं दानि मान च पुष्यदम् ॥

माणकत्तै चतुर्भिश्च सेतिकेति प्रकीर्तिताः ॥
 ताभिश्चतसृभिः प्रस्ययतुर्भिराटकैश्च तैः ।
 द्रोणश्चतुर्भिसौ कृत्वा धान्यमानं प्रकीर्तितम् ॥
 तैलप्रसृतिभिर्माण्डं चतसृभिर्यत्प्रपूर्यते ।
 तैश्चतुर्भिश्च कूर्चश्च तैश्चतुर्भिश्च वैफलम् ॥
 पातैश्चतुर्भिः स्यात्तन्नी पांटी तच्च चतुष्टयम् ।
 करक चतसृभिः स्नाभिश्चतुर्भिसौघटं स्मृतः ॥
 इत्येतैः ऋषिभिः प्रोक्तं एतन्मोतिन्मगोसमा ।
 किञ्चिच्च यत्कनोक्तेन दानस्य तु पुनः पुनः ॥
 दीयते यद्दरिद्राय कुटुम्बिने तदक्षयम् ।
 सकृद्दधाय विप्राय भक्त्या परमया वसु ॥
 दीयन्ते वेदविदुषे तदुपतिष्ठन्ति यौवने ।
 अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि दानानि निष्कलानि तु ॥
 तथा निष्कलजन्मानि तथा तव निबोधत ।
 हृथा जन्मानि चत्वारि हृथा दानानि षोडश ॥
 तानि पृथक् प्रवक्ष्यामि निबोध त्वं द्विजोत्तम ।।
 अणुवस्य हृथा जन्म ये च भ्रमवदिष्कृताः ॥
 दरिद्रस्य हृथा जन्म व्याधितस्य तथैव च ।
 अणुवस्यस्थाने यद्दत्तं हृथादानं प्रकीर्तितम् ॥
 आरूढपतिते दानं अन्यायोपार्जितञ्च यत् ।
 व्यर्थं मन्वाह्वये दानं पतिते तस्करेऽपि च ॥
 गरीरपीतिजनके हतस्त्रे ग्रामयाचके ।
 ब्रह्मन्धौ च यद्दानं यद्दत्तं वृषलीपतौ ॥
 वेदविक्रयिणे चैव यस्य चोपपतियहे ।

स्वीजिते चैव यदत्तं व्यालग्राहे तथैव च ॥
 परिचारके तु यदत्तं वृथा दानानि षोडशः ।
 तमोवृत्तं यो दद्याद्भयात् क्रोधान्तथैव च ॥
 विद्वहृत्तं हि लक्ष्यं भुङ्क्ते गर्भस्य एव हि ।
 ईष्येया मन्वुर्ना दान् यद्वाज मर्धकारणात् ॥
 यो ददाति द्विजातिभ्यो बालाभावे तदश्रुते ।
 स्वयं नीत्वा च यद्दानं भक्त्या पात्रे प्रदीयते ॥
 अपमेयगुणतद्वि उपतिष्ठति योवने ।
 यत्सहिमाय वृद्धाय भक्त्या परमया वतु ॥
 दीयते वेदविदुषे तदुपतिष्ठति बार्दके ।
 तस्मात्सर्वासवस्थानु मर्धदानानि सत्तमः ॥
 दातव्यानि द्विजातिभ्यः स्वर्गमार्गं मभीष्टता ।
 भूमेः प्रतिग्रहं कुर्याद्भूमि कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥
 करे गृह्य तथा कन्या दासदासी तथा द्विजः ।
 करन्तु हृदि विन्यस्य धर्मो ज्ञेयः प्रतिग्रहः ।
 शारुह्यं च गजस्योक्तकर्णस्याश्वः प्रकीर्तितः ॥
 तथा वैकम्पानांश्च सर्वेषां भविष्येयतः ।
 प्रतिगृहीत गां ऋद्धे पृष्ठशृणाजिन तथा ॥
 कर्णजाः पशवः सर्वे प्राच्याः पुष्ये विचक्षरैः ।
 प्रतिग्रहं तशोद्रस्य शारुह्येव तु पादुके ॥
 ईशायास्तु रथो ग्राह्यः क्षत्रं दण्डे तु धारयेत् ।
 द्रुमाणा मथ सर्वेषां भूले न्यस्तकरो भवेत् ।
 आयुधानि समादाय तथामुष्य विभूषणम् ।
 धर्मध्वजं स्वया स्पृष्ट्वा प्रविश्य च तथागृहम् ॥

अथतीर्थं तु सर्वाणि जलस्थानानि यानि तु ।
 उपविश्य च शय्यायां स्पर्शयित्वां करेण वा ॥
 द्रव्याण्यन्यान्यथादायं स्मृष्ट्वा वा ब्राह्मणैः पठेत् ।
 कन्यादाने तु चं पठेद् द्रव्याणि तु पृथक् पृथक् ॥
 प्रतिग्रहं द्विजयेष्ठ । तृयेषां भवन्ति ते ।
 द्रव्याणामथ सर्वेषां द्रव्यसंशयणान्तरः ॥
 वाचयेज्जलमादाय ह्यङ्गारेण प्रतिग्रहम् ।
 प्रतिग्रहस्य यो धर्मं यो जानाति द्विजो विधिम् ॥
 सद्रव्यसोन्यसयुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ।
 अथापि वक्ष्यामि विधिं विशेषं वाजिदानतः ॥

दाहग्रहीत्वोरपि येन पुण्यं स्वर्गाय जायेत शृणुध्वमेतत् ।
 गृह्णीत योऽथ विधिवद्विजेन्द्रः कुर्यादसौ पञ्चदिनानि पूर्वम् ॥
 पञ्चोपचारैर्युतविष्णुपूजां कृष्णाण्डमन्त्रैर्हृतदुग्धहेम ।
 यद्राम इत्यादि गरुत्वतीय सौहार्दभूरादिभिरन्वितं च ॥
 प्रत्येकमष्टौ जुहुयाद्विजाग्र्या । तदा तथांमानसयेद्विजेन्द्रा ॥
 सौर्येण मन्त्रेण च तद्दृष्टौ पद्या प्रयुक्तं विशतं जुहोति ॥
 कुर्याच्च गायत्र्यजपं सहस्रं पद्यात्पृथक् सुरगं द्विजेन्द्रः ।
 दातोपि चैतद्गतमाविदध्याद्विजाग्र्यवत्प्राक्तनयोर्विशुद्धौ ।
 श्रावणम् सूर्यं जलं लभेते अत्रापि मूज्यौ द्विजवृन्दमध्ये ॥
 अथप्रतिग्रहविधिः ।

पुराण गीता सु भवन्ति गाथा विगिष्ट पुण्यप्रतिपादनाय ।
 तित्यौ प्रदत्तं द्विज । यत्र पूर्वं क्रमेण चैतं पुनरुच्यतां तु ॥
 श्रावणे शुक्लपक्षे तु दादृश्यां दीयते द्विज । ।
 गोप्रदानेन गोविन्दी वन्दत्येतन्मनीषिणः ॥

पक्षे शुक्ले तथा वत्स । द्वादश्यां वृत्तधेनुकाम् ।
 वृत्तार्चिः प्रणनायाल प्रदद्यात् फलदायिनीम् ॥
 तथैव सृषिद्वादश्यां प्रदत्त्वा तिलगौरिर्हिज । ।
 केशवं प्रीणयन्त्यांशु सर्वान् कामान् प्रयच्छति ॥
 ५० व्यैष्टे मासि सिते पृष्ठे द्वादश्या जलधेनुकाम् ।
 दत्त्वा विभार्य विधिना प्रीणयन्त्यम्बुशायिनम् ॥
 यत्र वा तत्र वा काले यद्वा तद्वा प्रदीयते ।
 विशेषार्थमिदं प्रोक्तं नान्यत्काले निषेधनम् ॥
 विष्णुसुहृद्य विप्रेभ्यो निःस्येभ्यो यत् प्रदीयते ।
 भवेत्तदशनं दानं उक्तमल्पाक्षरैरिदम् ॥
 काले पात्रे तथा देयघन न्यायजितं तथा ।
 यद्दत्तं माह्वणश्रेष्ठे तदनन्तं प्रकीर्तितम् ॥
 चन्द्रे वा यदिवा सूर्ये हृष्टे राक्षी महायज्ञे ।
 अक्षय्य कथितं सर्वं तदप्यर्के विशिष्यते ।
 द्वादशी पुण्यशुक्लामु विशेषाच्छ्रायणेन तु ॥
 यत्र प्रदीयते किञ्चित्तदनन्तं द्विजोत्तम । ।
 वैशाखे शुक्लपक्षे तु विशेषादपि मानवः ॥
 चापाढी कार्दिकी चैव फाल्गुणी तु विशेषतः ।
 तिष्ठत्यैताः पीर्णमास्यो दाने विप्र । महाफलाः ॥
 यतीपातेषु सर्वेषु समर्षेषु द्विजोत्तम । ।
 अक्षय्येणकाले तु तीव्ररश्मे विशेषतः ॥
 तु ना मेषप्रयागेषु योगेषु सिद्यन्त्य च ।
 देवैर्महाफलं दानन्तोभ्योऽपि श्यान्महाफलम् ॥
 यदा प्रविशते भातु मकरं दिजसप्तम । ।

चापाठेऽख्युजे पोषे चैत्रे शुक्ले तथैव च ॥
 द्वादशीसहितं प्रोक्तं पुण्यं दिनचतुष्टयम् ।
 मियुनञ्च तथा कन्यां धृञ्जितां मीनमेव च ॥
 प्रविष्टे भास्करे पुण्यं कथितं द्विजसत्तमम् । ।
 पङ्कशीतिमुखं नाम दशमे दिने चतुष्टयम् ॥
 अच्छिन्ननाद्यां यद्दत्तं पुत्रे जाते द्विजोत्तमम् । ।
 संस्कारे चैव पुत्रस्य तदक्षय्यं प्रकीर्तितम् ॥
 एताश्च विविधाः प्रोक्ताः स्वाद्यं चाख्यं यथोदितम् ।
 सर्वास्वपिहि सद्भिर्प्रैरित्यं धर्मं मभीप्सुभिः ॥

सत्सङ्गमेधिद्विज नालकधि मिद्दार्थमुक्तानि कियन्ति विप्राः । ।

दानानि वक्ष्याम्यथ यूर्त्तधर्मं भाषेन पुंसोर्विहितेन धर्मः ।

ब्रह्मोश्चरिस्सूर्याणां स्कन्धे भास्याश्विने तथा ।

ईशदुर्गाग्रहाणाञ्च गृहाणि कारयेन्नरः ॥

द्रष्टुकामशतं वापि यश्चार्पयति विश्वे ।

अनेन विधिना कुर्यात् विष्णुलोकं संवाप्नुयात् ॥

एव यः सर्वदेवानां मन्दिरं कारयेन्नरः ।

स याति वैश्व लोकं परिप्लुष्टो हरिर्नरः ॥

समाचरति यो भग्नं सुधया लेपयेद्यथा ।

शुभ्रं पतिञ्च यस्तन्तु विधिदैवैर्देवलेपनैः ॥

सन्मार्जयति यस्तन्तु यथाचैवानुलेपयेत् ।

प्रदीपन्तत्र योदद्यात् स याति विष्णुलोकताम् ॥

पूजयेद्यसु विधिना पञ्चोपचारसयुतः ।

स विष्णुलोकमभ्येति व्रीडते च चतुर्भुजे ॥

यावत्तत् श्रेष्ठिकास्तत्र वित्तदैवस्य सद्गनि ।

तावन्त्यब्दसहस्राणि विशुलोकं समाविशेत् ॥

स नित्यन्तत्तडाकानि पुष्करिण्यथ दीर्घिकाः ।

तथा कूप्याश्च कर्त्तव्या वाप्यथ गृहमेधिभिः ॥

स्थातमात्रेषु कर्त्तव्यं एकादिकजलं नरैः ।

यावत्प्रीत्या जलं गौरु दृष्टत्तार्त्तपि तृपी भवेत् ॥

पियन्ति सर्वसत्वानि तृपीर्ता अन्नसामिप ।

गण्डूपानि तु तप्यन्ति तत्कर्त्ता तत्समन्दिषि ॥

यावन्ति स्युपकुर्वन्ति गण्डूपानि क्रि । तु च ।

कुर्यता स्नानयौषादि यावदाचमनं तथा ॥

तावत्संख्यानि वर्षाणि लक्षाणि दिशि मोदते ।

अथ स च विद्येत् स्वर्गं लेख्यमानोऽथ लोकोः ॥

धारामाद्यापि कर्त्तव्याः शभश्चैः सगोभिरीः ।

न्ति स्वादन्ति फलानि हृत्वा क्षुब्धङ्गिदग्धस्य तु ऋद्धणीषान् ।
 णि तावन्ति वमन्ति नाके वृक्षोघकर्तृपुरुषा स्वमरौघसेध्या ॥
 णि यावति च पुष्पिणानु दिवोकसा मूर्द्धि धरातले वा ।
 न्त तावन्ति च वल्सराणा कल्याणि वज्रैर्दिवमारुहन्ति ॥
 लपद्मैमधुरैरुच्यते शाख्युते स्वादुफलैर्नगाद्या ।
 णि सत्वानि समर्पयस्व ततश्चाहदानेन च हृत्तनाथान् ॥
 श्व विष्णु जगतामधीश नारायण यत्पुरुष करोति ।
 न्यभाप्नोति कृत तु तस्मादनन्ततोऽ भयवान पुण्य ॥
 णि सर्वाण्यभिधाय विद्वान् । नष्टं पूर्तं गृहमेधिकर्म ।
 न्तिशान्ति मनुजा शुभाय वक्ष्यामि ततस्यादयंमर्षशान्त्यै ॥
 उक्तानि सर्वदानानि इष्टापूर्तञ्च सत्तमा । ।
 अत परं प्रवक्ष्यामि गणेशादिकशान्तय ॥
 इति श्रीबृहत्पारशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीताया
 धर्मसंहिताया दानधर्मेणु पूर्तविनिर्णयो
 नामाष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

शान्तीनामय सर्वासा ग्रहशान्ति परा स्मृता ।
 ग्रहेभ्योऽपि गणेशसु तस्य शान्तिरभोच्यते ॥
 यदि पुद्गलकर्मणि भवन्ति फलदानि हि ।
 तदा धर्मार्थकामानु ससिद्धेरन् सदा वृणाम् ॥
 तपुभि क्रियमाणाना सर्वेषां कर्मणामयम् ।
 विघ्नार्थमष्टजह्वा शङ्करश्च विनायकम् ॥

तेनोपहतपुसान्तु कर्म स्यान्निष्कलं कृतम् ।
 स्त्रीणामपि तथा सर्वं क्रियमाणं तु निष्कलम् ॥
 जलावगाहं स्वेन क्रव्याद्गारोहणं तथा ।
 पुरोद्गच्छेच्छमंसं शुद्धकापायवांससन् ॥
 पश्यत्यात्मानमैवेह क्रीदन् प्रतिवासरम् ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत तानि स्युः क्लेशदानि हि ॥
 राजपुत्रो न राज्याप्ता यद्याप्ता न तु कन्यका ।
 अन्तर्धर्त्तिन्पत्याप्ता आचार्ये तु न सा द्विजः ॥
 अधीयानास्तु विद्यायां कृपिद्भक्तस्यसम्पदा ।
 वणिग्वर्त्तनं लाभेन युज्यन्ते तद्वतश्च सन् ॥
 तस्मात्तदुपाशन्त्यर्थं समभ्यर्च्य गणेश्वरम् ।
 स्रपनद्वारयेत्तस्य विधियत्पुण्यवासरे ॥
 स्यासनासीनसस्त्राय आरक्तार्पभर्षमणि ।
 मितसर्पपक्षत्वेन साज्येनाच्छादितस्य च ॥
 विलिप्तशिरसंस्तस्य गन्धैः सर्वैस्तथोपधैः ।
 अष्टौ वा चतुरो वापि स्युस्ति याच्यं दिजान् शुभान् ॥
 एकवर्षेणचतुर्भिश्च पुष्पैः कुम्भैश्च यज्यात्तम् ।
 संमानीतश्चिपेत्तत्र वक्ष्यमाणघटस्त्रिमाः ॥
 अश्वेभस्मानपस्मीके ह्यदसहस्रमष्टशतिका ।
 रोचनां शुक्लं गन्धान् तस्मिन्मन्त्रमि तान् चिपेत् ॥
 यत्ते ह्येपायनं ज्ञानं सद्दृष्ट्वाद्यत्पिण्डतम् ।
 तेन त्वा गतधारेण पावमान्यः पुनन्त्रिमाः ॥
 नषाभिः पातमानोभिः कुम्भान्तमशिमन्त्रयेत् ।
 यत्काराद्दृग्दिक्पाशा ब्रह्मेगकेगवाद्यः ॥

धामस्ते प्रतु दौर्भाग्यं शान्तिं ददतु सर्वदा ।
 सुचिन्त्रियान इत्यादौ मन्त्रैर्नैकाभियेचनम् ॥
 वदन्ति वदता श्रेष्ठाः दौर्भाग्यस्योपशान्तये ।
 समुद्रा गिरयो नद्यो मुनयश्च पत्रिन्नता ॥
 दौर्भाग्यं प्रतु मे सर्वे शान्तिं यच्छन्तु सर्वदा ।
 पादजङ्घोरुजङ्घाश्च नितम्बोदरनाभिषु ॥
 स्नानासे बाह्वहस्ताग्रधीवा अंमार्ङ्गसन्धिषु ।
 नासा ललाटे कर्णाभू केगान्तेषु च यत्स्थिताम् ॥
 तदपो प्रतु दौर्भाग्यं शान्तिं यच्छन्तु सर्वदा ।
 स्नातस्य मस्तके दर्भान् सव्येन परिगृह्यते ॥
 छुड्यात्मर्षपत्तैलमौदुम्बरखवेण तत ।
 मितय समितश्चैव तथा सोलवटङ्कटौ ॥
 कृष्णाण्डी रानपुत्रश्चेत्यन्तस्वाहा समन्वितैः ।
 नामभित्त बलि दद्यान्मन्त्रैर्नाम स्वधान्वितैः ॥
 चतुष्पथं सभाश्रित्य सूर्य्यं हत्वा कुशाक्षत ।
 निधाय तेषु दर्भेषु शुक्लाशुक्लाश्च तण्डुलान् ॥
 शोदन पललोपेत यत्कामान् मत्स्यकानपि ।
 तथा मासश्च कुस्मापान् तत्रैव त्रिविधां सुराम् ॥
 मूरिकेऽरेरिकान् प्पान् फलानि मूलसंखुरः ॥
 गच्छेत् स मातुं पार्वत्यां कुर्यादुपस्थित पुनः ।
 दूर्गादूर्गमण्डपेऽर्घ्यं दूर्गादूर्गमण्डपेऽर्घ्यं ॥
 सौभाग्यं मखिके । देहि भगरूपं दशोऽपि च ।
 त्रियो युक्ताश्च कामाश्च तथा शौर्यं च देहि मे ॥
 गणेशमात । रखाले । यत्किञ्चिन्मदभीष्टितम् ।

एतच्चाख्ये ! च तद्देहि देहि गौरि । वरान् वरान् ॥

अनसु वामसीं शुक्ले परिधायाह ते शुभे ।

मितचन्दनलिप्ताङ्गं शितखग्भूषणान्वितः ॥

तान् नत्याह द्विजान् सर्वान् भोजयेद्विप्रिधाशनैः ।

वस्त्रयुग्मं गुरीर्दद्यात्तेतु तस्य वराशेषः ॥

एतानि सम्पूज्य गर्वाधिदेव विघ्नोपशान्त्यै जननी तथास्य ।

स्वात्तौक्तसस्यत्विधिना संमासात्प्राप्नोति चान्यान्यनसा यमिच्छेत् ॥

स्नात्वा विधायाऽर्चनभस्त्रिकायाः सम्पूज्य लोकान् सुखिवन्धुलोकान् ।

आचार्यदृष्टान्वतिताकुमारी प्रध्वस्तविघ्नः त्रियमेति गुर्वीम् ॥

स्मृत्युक्तमन्त्रैरिधिबत्स युक्तैर्नित्यं द्विजानन्दनपूजनं च ।

एतान्तरायान्विद्विहत्य सर्वान् कुर्यादद्यातो ग्रहयागमेनम् ॥

इति श्रीदृष्टत्पारागरीये धर्मशास्त्रे शास्त्रध्याये विना-

यकशान्तिः सम्पूर्णा ॥

पीतो ब्रह्मा सुराचार्यः शुक्लः शुक्रो रूग्णद्वजः ॥

कृष्णः शनीरवेः पुत्रः कृष्णो राज्ञः प्रजापतिः ।

कृष्ण केतुः कृष्णानुश्व कृष्णपापास्त्रयोऽप्यमी ॥

कालगोऽयं पुनः सोम आवन्धः सोम उच्यते ।

मागधी बुधइत्युक्ती गौतुमस्तु बृहस्पतिः ॥

सैधवोदानवाचार्यसौरिसौराष्ट्रदेशजः ।

राजशङ्खलदेशीत्यो मध्यदेशभवौऽग्निभूः ॥

जन्मदेश इमे प्रोक्ताः ग्रहजातकं वेत्तुभिः ।

शम्भुं रविं पुमान् चन्द्र स्कन्वभूमिं हरिं बुधम् ॥

ब्राह्मणश्च गुरुं विद्याच्छुक्रं शुक्रं यमं शनिम् ।

काल राज्ञं चित्रगुप्तं केतुं मित्यधिदैवतम् ॥

एतद्विज्ञाय यत्कुर्यात्तत्सर्वं सफलं भवेत् ।

अर्कस्वर्काय हीतव्यः सर्वव्याधिप्रणाशनः ॥

सुधामुचे च सोमाय पालाशः सर्वकामिकः ।

श्वदिरयार्थलाभाय मङ्गलाय विवेकिभिः ॥

स्वरूपकृदपामार्गो हीतव्यश्च बुधाय च ।

प्रभाप्रदस्रथाश्वत्यो हीतव्योऽभरमन्त्रिणे ॥

अजी सौभाग्यकृद्देया दैत्यामात्याय सद्द्विज । ।

धर्मविद्यार्थकृद्दर्भान् स द्विजै र्विज्ञेच्छूनवे ॥

दधिञ्जीराज्यसंमित्राः सन्निधः शुभलक्ष्ये ।

शमी पापोपग्रान्ध्र्यं हीतव्या मन्दगासिने ॥

दीर्घायुर्धर्मकृद्दूर्वा हीतव्या राहवे द्विज । ।

प्रादेशमात्रका सर्पा अष्टा वष्टेऽपर शतम् ॥

अष्टाविंशतिरेकीकं सङ्ग्रहया प्रतिदैवतम् ।

वृद्धातु फलभूयस्व सुक्तादन्यत्र राक्षसम् ॥
 नव भुवनकं लेख्यं चतस्रं मण्डलं द्विज ! ।
 ग्रहांस्त्वं प्रतिष्ठाप्य कथ्यमाणक्रमेण तु ।
 मध्येतु भास्करः स्याप्य पूर्वदक्षिणतः शशी ।
 दक्षिणेन धरास्तूनुर्बुधः पूर्वोत्तरेण तु ॥
 उत्तरस्यां सुराचार्यः पूर्वस्यां भृगुनन्दनः ।
 पश्चिमायां शनिः कुर्यात् राज्जदक्षिणपश्चिमे ॥
 पश्चिमोत्तरतः केतुरिति स्याप्याः ग्रहाः क्रमात् ।
 पटे वा मण्डले लेख्या ईशान्यां दिशि पावकान् ॥
 भास्करः स्नाटिशशुन्द्रो रक्तचन्दनकोऽपरः ।
 सोमस्तूनु सुराचार्यो स्वर्णशोभौ प्रकीर्तितौ ॥
 रजतो भृगुपुत्रस्य कार्ण्यं च स शनैश्चरः ।
 राज्ञश्च सैसकः कार्यः कार्यः केतुश्च कांश्यकः ॥
 अर्वाणितन्मया कृत्वा ममभ्यर्थं सदा गृही ।
 लेपयेद्द्वर्णकैः खैः स्वैर्विधिवत्प्रीठकेन वा ॥
 ग्रहाणां साधिदैवानां प्रतिष्ठापन मन्त्रकान् ।
 यदस्ति मन्त्रतत्त्वार्थवेदिनो द्विजसूक्तम ! ॥
 आदित्यं गर्भमित्युक्तं मग्निं द्रुतमनेन वा ।
 एताभ्यां स्यापयेदर्थं त्यस्यकम् इति शङ्करम् ॥
 अश्वन्तरीति गीताशुः श्रीय त इति पार्वती ।
 स्योना पृथ्वीति भीमस्य य इन्द्रं देति वा गुहम् ॥
 इन्द्रं विष्णुर्बुधः स्याप्य तद्विष्णोः गिति वै चरिम् ।
 इन्द्र आगां सुराचार्यं चाश्वत्थार्यं नियोधकम् ॥
 इन्द्र देधी भृगोः स्तूनुं सर्वोपेत्यनराधिःम् ।

शन्नो देवी रवेः सूनुं यमाय त्वा तथा यमम् ॥
 अथ गौरिति राहुश्च काल वार्धोरसीति च ।
 ब्रह्मजज्ञेति केतुश्च चित्र चित्रावसोरिति ॥
 ब्रूयुरेतानि मन्त्राणि मूलमन्त्राणि चापरे ।
 आकृष्टेन च तीव्राशेरिमन्त्रेवा निशाकरम् ॥
 अग्निमूर्धेति भूसुनोरुद्ध्वस्य बुधस्य च ।
 वृहस्पतेरिति गुरो रन्वात्परिहृती भृगोः ॥
 शन्नो देवी शनैर्गन्तुः काण्डात् काण्डात्परस्य च ।
 केतु कृण्वनग्निस्तुरयमश् प्रकीर्तितः ॥
 वेदमन्त्रैः सदा पूज्या विधिना ते द्विजन्मना ।
 कर्त्तव्याश्चरवो मन्त्रैः स्वैः स्वैश्च प्रतिदैवतम् ॥
 सप्तता सयवाद्यापि होतव्याश्च द्विजैस्त्रिला ।
 मध्यमानामिकामूलजग्नाहृष्ठ चतसृभिः ॥
 यावन्तोऽहृलिभिर्ग्रीसा स्त्रिला स्तावत्तवाहुतिम् ।
 इक्ष्मात्वं पृथिकेन वेधोऽपि तावतैव तु ॥
 वाहुमात्र वदस्येके एके एके चारत्त्रिमाकम् ।
 चतुरस्र चनेत्कुण्डमेकयोनिमन्वितम् ॥
 शुभमेखलया युक्तं सुशान्तिकरमुत्तमम् ।
 होमार्थं मण्डलं कुर्याच्चतुर्द्वारसमन्वितम् ॥
 चतुर्दिक्षु ध्वजा कार्या नानावर्णाः शुभावहाः ।
 तथा ततोदकुम्भाश्च दूर्वापल्लवसंयुता ॥
 पुनर्नवीकृत पद्म मण्डपाभावमाश्रयेत् ।
 पट्कर्मनिरताः शान्ता ये न दग्धाः प्रतियहे ॥

नियोज्यास्तेऽग्निकार्यादौ स्फुरन्मन्त्रा द्विजोत्तमाः ।

प्रतिग्रहा निदग्धश्च जपहोमादि कुर्वतः ॥

यस्य मन्त्राण्यवीर्याणि तत्कृतं कर्म निष्फलम् ।

श्रोदनं सगुडं अरुणैः पायसं शशिनं स्तया ॥

हविष्यं भूमिपुत्रस्य ह्यीरान्नञ्च बधस्य च ।

पूर्णे हविः शनैः केतो मीषं राहो. ह्यताश्चतस्रम् ॥

चित्तान्नमग्निस्त्रुणोश्च भाज्यानामपि यस्य याः ।

होमं कृतस्तथान्येऽपि सदृष्टत्ताय द्विजाग्रजाः ॥

यथावर्णानि वासांसि देयानि कुसुमानि च ।

देया गन्धाश्च सर्वेषां देयो धूपश्च गुग्गुलुः ॥

धेनुं शङ्खो रुपः स्वर्गं वासोभ्यश्चासिता च गौः ।

आविष्कागलकश्चैव क्रमशो दक्षिणाः स्मृताः ॥

प्रत्यहं प्रतिमासञ्च प्रत्यब्दं वा विधानतः ।

वर्षाभिश्च ग्रहा पूज्या राजभिस्तु सदैव हि ॥

दुःपितो यस्य यंस्तु स्यात् पूज्यस्तस्य स यत्नतः ।

वेधसैते नियुक्ताः प्राक् स्वभक्तं पूजयिष्यथ ॥

वरं ददाति सद्दृष्टा किमा अग्निं ह्येषां ग्रहाः ।

जसन्नुष्टा दहन्त्येते तस्मात्तान् चर्चयेत्सदा ॥

गृह्णाधीनं मिदं सर्वं उत्पत्तिप्रलयात्मकम् ।

जगत्यभावभानौ च तस्मात्पूज्यतमा ग्रहाः ॥

सानुकूलैर्ग्रहैर्यानि कुर्यात्कर्माणि मानवः ।

सफलानि भवन्तस्य निष्फलानि स्युरन्यथा ॥

विपन्ति चैतदिधिना ग्रहाणां मार्तण्डमब्दं प्रतिषासुर ये ।

आरोग्यदेहा धनधान्ययुक्ताः दीर्घायुषः स्त्रीशतगा भवन्ति ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे ग्रहशान्तिर्नाम शान्त्य-
ध्यायः ।

वसेत्स कस्मात्सदनेष्वतोऽद्भुतं व्योवसेयुर्यदरण्यवासिनः ।

विशेषतो गृध्रकपोतपङ्कलास्तथैव चोलूकसकाकवायसाः ॥

तरक्षुगोमायुस्रगायुर्गोभि-

र्द्धिघायकस्मादकुतोऽपि निर्भयः ।

विशन्ति यत्त्वेतदतीव चाद्भुतम्

गृहे पुरे तच्छनिकृते हि सिद्धये ॥

अथाद्भुतानि जायन्ते वर्णानां गृहमेधिनाम् ।

नानाविधानि तेषान्तु प्रशान्त्यै शान्तिरिष्यते ॥

यस्याद्भुतानि जायन्ते गृहे तस्य समादिशेत् ।

धनधान्यस्यो वापि पुत्रभार्याक्षयस्तथा ॥

भयम्वा जायते शत्रो राज्ञो वर जायते भयम् ।

शान्तिस्तत्र विधातव्या यथोक्तं मुनिपुङ्गवैः ॥

यदि गोधूमशाखायां यत्रशाखोपजायते ।

यत्रगोधूमशाखाय देवसर्वायनेषु च ॥

सर्पे तिलशाखा च तिले शाखासु सर्पप्रम् ।

मापे मुह्यन्तु मुष्ये स्यात् अष्टगृहष्टिर्भवेद्यदि ॥

अग्निः पूर्ये तु कुम्भे तु ज्वलदग्निमयेषते ।

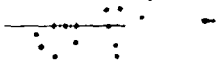
उदपनन्तु कूपानां मत्तो वा मधुजालकम् ।

विधिवद्वायुलिङ्गैश्च निर्वाप्य पादसं चरम् ॥

महावाताय वाताय तद्दृश्यं प्रशाम्यतु ।

त्विपञ्चसप्त वा कृत्वा सर्वत्र च्यत्र तुल्यता ॥
 स्त्रियो गीर्वा महिष्यावा सुतौ बन्धौ च पण्डकौ ।
 ह्यौ हावाशु प्रजायेते तत्र भ्रान्तिर्विधीयते ॥
 वृषपद्मोदयं नष्टेत् वडवाश्ववदाहरेत् ।
 अश्वतरी प्रसूते वा मस्त्रेदः प्रतिमासुच ॥
 अदङ्गपटहादीनामकुतोऽपि ध्वनिर्यदा ।
 काकग्टभ्रकपोताद्याः प्रविशेयुर्गृहे पुरे ॥
 यवपिष्टेन निलिप्यं विधिवद्धारुणं वरम् ।
 मन्त्रैर्वरुणदैवत्यै जुहुयाद्वरुणाय तम् ॥
 महावरुणदेवाय ह्यपाञ्च पतये तथा ।
 अन्त्रैर्वरुणदैवत्यैर्मन्त्रैश्च जुहुयाच्चरुम् ॥
 विप्रसु जुहुयान्मन्त्रैरेतेन वरुणाय तम् ।
 अन्यस्य तुल्यतां कृत्वा स्वादान्तैर्वरुणदैवतैः ॥
 इन्द्रचापिचणं रात्रौ शस्त्रमञ्ज्वलनन्तथा ।
 गजश्च शफवस्त्रानाञ्ज्वलनं प्रतिधीचणम् ॥
 स्यूणाप्ररोचणं यत् स्याद्गाण्डस्यानप्ररोचणम् ।
 विद्युन्निर्घातवज्राणां यतनं वा भयेद्यदि ॥
 अदाकुक्काकसंसर्गं विपरीतप्रदर्शनम् ।
 शुभाय चरुराग्नेयो निर्वाप्यो विधिवद्भिजैः ॥
 अग्नेये त्वग्निराजाय महर्षिभ्योऽन्नराय च ।
 हृदये मम यत्पेतम्बर्षत्र च वदेदृमधः ॥
 गृहगान्तिश्च सर्वत्र गनिपूजा तथैव च ।
 दक्षिणा मृग्या गीम्बु यस्तदुग्मं द्विजायते ।

एतेषु चान्येष्वपि चाङ्गुतेषु जातेषु सावित्रजयं संहस्वम् ।
 होम विदध्यादपि विष्णुमन्त्रै र्वह्नेशमन्त्रैरपि वा द्विजोत्तमैः ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशर्ये शान्त्यध्याये अङ्कतयान्तिः ।

अभिधास्येऽथ रुद्राणां शान्तये गृहमेधिनाम् ।
 पञ्चानाञ्च विधानन्तु यत्कृतं हन्ति पातकम् ॥
 ब्राह्मणा विधिवत् स्नात्वा सर्वोपद्रवंनाशनम् ।
 कुर्युर्विधानं रुद्राणां यजुर्विधाननिर्मितम् ॥
 इषेत्वादिषु मन्त्रेषु च ब्रह्मा तेषु या क्रिया ।
 दशप्रणवयुक्तेषु भूर्भुव स्वरितीति च ॥
 आर्षञ्चन्दश्च दैवत्य न्यासञ्च विनियोगतः ।
 पराशरोदित वक्ष्ये शेष मुनिविभाषितम् ॥
 मनोज्योतिरबोध्याग्निमूर्धानञ्च मर्माण्ये ते ।
 मानसोक्त इतिह्येतत्प्रथम पञ्चक सारत् ॥
 याते रुद्रेति बु आयाशिरोऽस्मिन्महदर्णवे ।
 असंख्यातसहस्राण्यु ललाटे विन्यसेद्बुधः ॥
 चक्षुषोर्विन्यसेद्दहेतु त्यम्बकश्च यजामहे ।
 मानसोक्तं इति ह्येतन्नामिकाया न्यसेद्बुधः ॥
 अथतत्य धनुर्वक्त्रे नीलग्रीवाय वा गले ।
 नस्य आयुध इत्येतत्सरे मन्त्रप्रकोष्ठके ॥
 विन्यसेदासुमन्त्रोऽयं ये तीर्थानिति हसायोः ।
 नमोऽसु किरिकेभ्यो वै हृदये मलनाशनम् ॥
 ताभ्या विद्वान् न्यसेत् पातं नमो किरण्यवादे ।

- गुह्यमन्त्रस्तु सस्वार्य इमा रुद्राय इत्यपि ॥
 मानो महान्त इत्योर्वो एष ते रुद्रेतिजानुनीः ।
 अवरुद्रमिति स्रोतज्जङ्घयीर्नन्वमुञ्चरेत् ॥
 क्वचै मध्यमेतर्है तदुपरिस्थित इति ।
 नेत्रस्तु नीलग्रीवाय प्रमुञ्चन् मनोऽण्डकम् ॥
 य एतावन्त एतेन विदध्युर्दिक् प्रबन्धनम् ।
 उँमितिच नमस्कारभवा च ते ततः पुनः ॥
 रुद्रायेति विंधानञ्चो दशाक्षरन्तदा न्यसेत् ।
 प्रणवं विन्यसेन्मूर्ध्नि नकार नासिकान्तरे ॥
 मोकारन्तु जलाटे तु भकारं मुखमध्यतः ।
 गकारं कण्ठदेशे तु वकारं हृदये न्यसेत् ॥
 तेकारं दक्षिणे हस्ते रुकार वामतो न्यसेत् ।
 द्राकारं नाभिदेशे तु यकार पादयोर्न्यसेत् ॥
 त्वांतरमिन्द्रं त्वन्ताग्ने सुगन्ध पश्यानमिति स्यापि ।
 तन्वा यामि वदेदानो नियुद्धिरित्यपीरयेत् ॥
 वयं सोम तमीशानं अस्मैरुद्रा इति स्मरेत् ।
 स्योना दधिषी स्रोतत् कुर्वीत सपटं द्विजः ।
 भुत्रामादिदिगांपालान् प्राथ्यादिपु स्मरेदथ ॥
 रौद्रीकरणमेतद्दे कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ।
 यत्नरत्न, पिशाचाद्याः प्रेतभूतप्रहादिकाः ॥
 दुष्टदैत्याश्च गाकिन्धो रैयत्तो हृदकाश्च याः ।
 मिथ्याप्रादयोऽरखा दे दुष्टघ्नापदहा निजाः ॥ ॥
 श्लेषयज्ञघोराद्या यमदूतघटाकवः ।
 रौद्रभूतमिमं सर्वे द्विजं पश्यन्ति षड्विधत् ॥

देदीप्यमानमर्चिर्भिर्दुष्टहृत्स्वधकारकः ।
 दह्यमानो दवीयः सु सप्तधामसु धामभिः ॥
 प्रयाश्रयन्ति हि ये दुष्टा द्विजास्ते रुद्ररूपिण्य ।
 पञ्चास्यमौस्यमात्मान सर्वाभरणभूषितम् ॥
 अगलाञ्जनमूर्धानं शुद्धं स्फटिकसन्निभम् ।
 फणासहस्रविस्फूर्जदुरगेन्द्रोपवीतिनम् ॥
 सप्तार्चिष ज्वनज्ज्वाल जटाजूटकिरीटिनम् ।
 सहस्रकरपादाजपद्माङ्गाङ्गविभूषितम् ॥
 ब्रह्माण्डव्याण्डवक्त्रारं वृक्षपालकभारिणम् ।
 देदीप्यमानञ्चन्द्रार्कज्वलदग्निविनेत्रिणम् ।
 त्रैलोक्यज्योति कृद्वास्वत्स्कन्धकपालमालिनम् ।
 दीप्तनचत्रमालाभदक्षमङ्गाधरद्विज ॥
 निशेषवारिसम्पूर्णं कमण्डलुधर ध्वजम् ।
 जगत्प्राधयकत्राददण्डमेरुकधारिणम् ॥
 केयूरवदनागेन्द्रमूर्धमणि विराजितम् ।
 विचित्र किङ्किणी माला मुक्तारात्र विराजितम् ॥
 घर्घराव्यक्तनिर्गच्छद्भ्रमिरारावन्पूरम् ।
 सहेमपट्टनीं लाभ व्याघ्रचर्मोत्तरीयकम् ॥
 विद्युल्लताप्रभागङ्गं शुभ्रमूर्धसुरार्चितम् ।
 समस्त भुवनाभाव धरणीच्छासनस्थितम् ॥
 त्रैलोक्यवनितामूर्धानं तद्देहार्धञ्च पार्वतीम् ।
 लज्जस्वर्यप्रभाभास्वत् त्रैलोक्यकृतपाण्डुरम् ॥
 अमृतप्रुत हृष्टाङ्गं दिव्यभोगसमाकुलम् ।
 दिग्दैवतैः समायुक्तं सुरासुरनमस्कृतम् ।

नित्यं याञ्छत मव्यक्तं व्यापिन नन्दिन भुवम् ॥
 द्विजो ध्यात्वा भयात्मनं सख्यकं यष्टस्वरूपिणम् ।
 सप्तपद्यसान्तरायः सन्ततोयजनमारभेत् ॥
 धनुलिप्ते सुपुष्टे च देशे गोचर्नमात्रके ।
 स्वर्गिडनाम्बुजमालिग्न्यमन्त्रे प्रध्यात्य त पुनः ॥
 तत्र पूजादिजं कुर्यान्नमच शान्मवाय च ।
 मानो मघा त इति च सिद्धमन्त्रं सारद्विजः ।
 स ललाटे पुनर्ध्यात्वा तेजोरूप पुनर्द्विजः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण दद्यात्पाद्यादिकौ पुनः ॥
 न्यासमनै य सोङ्कारैर्मानसोक्त इति ह्यपि ।
 शम्भवे इति मन्त्रेण दद्याद्गन्धोदकादिकम् ॥
 पुष्पद्रूपश्च दीपादि यथा लाभ निवेदिकम् ।
 दक्षाक्षरेण तेनैव ततः कुर्यात् पुनर्द्विजः ॥
 शिखा तस्य तु रुद्रस्थोत्तरनारायण द्विजः ।
 शिरः पुरुषसूक्तश्च शिवसङ्कल्पहृद्यकृत ॥
 क्वचञ्चाप्रतिरथ नेत्रविभ्राट् वृहत्पियन् ।
 शतरुद्रीयमन्त्रेण देवस्यास्त्रं प्रकल्पयेत् ॥
 पञ्चाङ्गानि सारद्विष्टप्रणवं पूजयेद्विजः ।
 उद्धृत्य प्रणवेनेशं विकिरन्द्रेति विसर्जयेत् ॥
 रुद्ररूपो द्विजो यश्च कुर्यात्तद्विच सिध्यति ।
 अक्षतान्वा तिलान्वापि यवान्वा समिधोऽपि वा ॥
 शम्भवे इति जुञ्ज्यात् सर्वांस्तानाञ्चसिक्तकान् ।
 पञ्चपञ्चाथ षड्वाथ अष्टावष्टौ तथापि च ॥
 दशदशैकादश वा जुञ्ज्यात्साधको द्विजः ।

द्विजः स्वदारसन्तुष्टः शुचिः स्नातो जिनेन्द्रियः ॥
 जपतर्पणहोमादी रतो यो वत्सरं जपेत् ।
 दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति वै द्विजः ॥
 सौवर्णं पृथिवीदानं पुण्यभावः प्रज्जायते ।
 महापापीपपापैश्च सुक्तो रुद्रलक्ष्मच्छति ॥
 एकादशगणान् रुद्रानावत्यं याति रुद्रताम् ।
 रुद्रजापी शुचिः पुण्यः पाङ्गियः श्राद्धभुङ्क्वः ॥
 वंशानां विंशतिश्चैकान्तारयेद्रुद्रजाप्यकृत् ।
 एकतो योगिनः सर्वे ज्ञातिभिः सुहृ सद्गतैः ॥
 एकतो रुद्रजापी तु मान्य सर्वस्वदैवतैः ।
 पात्रमत्र पवितञ्च नाधिकं रुद्रजापिनः ॥
 तस्मै दत्तं ह्यतन्भुक्तन्तदानन्त्याय कल्पते ।
 अयातः सिद्धिकामः सन् कन्दमूलफलाशनः ॥
 गोमूत्रयावकचीर दधियाकान्त्र भोजनः ।
 हविष्यभोजनो वास्त्रै विप्रायोत्पन्नभोजनः ॥
 जपहोमादि कुर्वाणो यथोक्तफलभाग्भवेत् ।
 गिरः साहस्र रुद्राणां जप्तैर्दशगतैर्भुवम् ॥
 सर्वे मन्त्रा भवन्त्यस्य ब्राह्मणस्योक्तकारिणः ।
 सिद्धमन्त्रा भवन्त्यस्य चिन्तितार्थफलप्रदाः ॥
 रुद्रस्यैवास्य सर्वे ते भवन्तीश्वरनोदिता ।
 एकादशशुभान् कुम्भान्वाहृत्य विधिं सन्मितान् ॥
 सहिरण्यान् सबस्त्रांश्च फलपुष्पोपशीभितान् ।
 गन्धोदकाक्षतैर्मुक्तान्मस्कृत्वाऽभिमन्त्य च ।
 एकादशमहात्मान मन्य वा हितकाम्यया ।

तीक्ष्णतैलप्लुतं सम्यक् मन्त्रान्ते भोचनम् वरम् ।

फट्कारेण च जुहुयात् तयोरेवांचिराद्भवेत् ॥

जलमध्ये शतावर्त्या सद्योऽष्टिर्निगद्यते ॥

नाभिमात्रे जले विप्रः प्रविश्य जुहुयाज्जलम् ।

कुर्यादेकार्णवां धात्रीं मन्त्रमाहात्म्यतो भयम् ॥

नमः श्वभ्य इत्यनेन मन्त्रेण तु सहस्रकम् ।

लवणं मध्वाहुतीनान्तु राजा शीघ्रं वशी भवेत् ॥

द्विगुणाम्पलाशसमिधं महावाणी प्रजायते ।

त्रिगुणां नवपद्मानां पाताले सिद्धति ध्रुवम् ॥

चतुर्गुणेन मन्त्रेण वरदा त्रीः प्रजायते ।

समुद्रगा नदीतीरे पुलिने वा पवित्रके ॥

खड्गोपरि त्रीफलानां हुत्वा त्रिगुणसहस्रकम् ।

अणिमादिकसिद्धीनामेभिरेव भवेद्विजः ॥

छन्दोदैवतभार्पेयमथातः शतरुद्रिये ।

ज्ञानेन कर्मसम्पत्तु द्विजानां येन जायते ॥

आद्यानुवाके रुद्राणां आद्यायाश्च क्वचिद्विजः ।

छन्दोगायत्यमन्यास्तु अनुष्टुप्तिस्त्वपु स्मरेत् ॥

पङ्क्तिस्तिस्त्वपु विज्ञेया अनुष्टुप् तिस्त्वपु स्मृताः ।

द्वयोश्च जगती विप्र उक्तमद्यानुवाककम् ॥

आद्यानुवाके प्रथमा वृहती जगती तथा ।

अनुष्टुप् इति वावां द्वयोस्त्रिंशुः स्मृता द्विजः ॥

अपरास्तु तथाऽनुष्टुप्सु अनुवाकद्वयं स्मृतम् ।

रुद्रः सर्वासु देवत्वं विनियोगो ययोचितः ॥

यज्जप्यनादि पट्केच शिवसकल्पमार्यकम् ।

रुद्रस्तु देवता षट्सु विनियोगो जपादिषु ॥
 अङ्गाः सम्भृत इत्यादौ उत्तरनारायणस्त्रिपिः ।
 पूर्वोक्तवाकैर्देवत्यं अनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

आशु शिशुनि इत्यादिरप्रीतिरथ उच्यते ।
 एतन्नाम्नाः मुनिस्तत्र देवतारामरेखरः ॥
 दैवत्यमापतेत् स्यात् छन्दस्त्रिष्टुप् प्रकीर्तितः ।
 विभ्रौट् बृहदित्यादौ सूर्यो देवतमुच्यते ॥
 एतत्सञ्चिन्त्य सकल द्विजाग्रो रुद्रजाप्यकृत् ।
 यत्पदारभते तत्तद्यथोक्तफलदम्भवेत् ॥

तदा ध्यायन् यत्प्रितृणां आद्यानान्द्रविणस्य च ।
 प्रजानामायुषः कीर्तिभूयस्व रुद्रजापिनः ॥
 इमं पुण्यं पवित्रञ्च रक्षस्यं पापनाशनम् ।

रुद्रविधि विधिश्चेष्ट । कुर्याद्विप्रः शिवे रतः ॥

कुर्याद्य एवं विधिविधानं शम्भोरजस्रस्रथित द्विजेन्द्राः ॥
 प्राप्नोति नाकं स शिवस्य साक्षादत्रापि स स्याच्छिववत्स पूज्यः ॥
 मन्त्राणि सर्वाणि च स द्विजस्य आदेशकर्तृणि भवन्ति यस्य ।
 यः साधयेत्प्रोक्तविधानर्यज्ञीमन्त्राभिपूज्य स तु शम्भुवत्स्यात् ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरीये शान्त्यध्याये रुद्रशान्तिः समाप्ता ।

मन्त्रन्विनेव जुर्जयाद्गुताशे योविल्वपत्रैर्घृतदुग्धयुक्तैः ।
 मृत्युञ्ज इत्या अत्रियमेव ध्यात्वा प्राप्नोति पश्चाच्छिवलोकमेव ॥
 पञ्चभागास्तथा पञ्च पञ्चेन्द्रा पञ्चवारुणम् ।
 षष्ठ्याहृतीर्जपित्याथ रुषपापे प्रमुच्यते ॥

अथातः रुद्रव ह्यामि तटागेष्टिविधिं शुभम् ।
 येन कृतेन तेषाम्नु प्रतिष्ठा सा प्रजायते ॥
 अस्मात्तातस्य तातेन पृच्छति रघुपुङ्गवे ।
 तटागाद्यत्सवविधिः प्रोक्तो सोऽथ प्रकीर्तितः ॥
 दीर्घकासु तटागेषु संनिश्चितासु यो विधिः ।
 वशिष्ठः प्रोक्तवान् सस्यक् दमरथस्य पृच्छतः ॥
 तस्माद्यः श्रुतवान् शक्तिस्त्रुनवेऽतः पराशरः ।
 तत्प्रसादेन तत्प्रोक्तो योविधिः संप्रचंचने ॥
 तटागादिनिपातानां यावदुत्सर्जनं कृतम् ॥
 तावन्न परकीयन्तु स्नानादीनामनर्हकम् ।
 अतिष्ठितदेवानां न कांचिं पूजनं यथा ॥
 अतिष्ठितपापानां प्रोक्तन्तोयमपेयवत् ।
 तदुत्सर्गः प्रकर्तव्यो निजवित्तानुसारतः ॥
 वित्तशाठ्यं प्रहेयं स्यादित्यब्रवीत्पराशरः ।
 तद्विधिज्ञः शुचिः शान्तो ब्राह्मणो धर्मवित्तमः ॥
 तत्कृत्वा वरेण्योऽसौ चतुर्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 सतोयं न तु कर्त्तव्यः प्रतिधर्मविवृद्धये ॥
 विपरीतमतिर्यः स्यात् तत्कृतं कर्म निष्कलम् ।
 तटागपालिपृष्ठे तु मण्डप तत्र कारयेत् ॥
 पूर्वोत्तरपृष्ठे देशे शुभे शौचसमाहितः ।
 चतुरस्रं चतुर्वारं दशहस्तप्रमाणतः ॥
 स्यामिहस्तप्रमाणेन तोरणानि तु कारयेत् ।
 काय्योः विचित्राः पताका नानावर्णाः समन्ततः ॥

शुभपल्लभसंयुक्ता द्वारेषु कलशाः स्मृताः ।
 यथावर्णं यथाकाष्ठं यथाकार्यां प्रमाणतः ॥
 तथा यूपान् प्रवक्ष्यामि सर्वेषां हितकाश्यया ।
 मालाशो ब्राह्मणस्योक्तो न्यग्रोधं चत्रियस्य च ॥
 वैली वैश्यां यूपः स्याच्छूद्रस्योदुम्बरः स्मृतः ।
 शिरः प्रमाणं विप्रस्य ह्याकण्ड चत्रियस्य च ॥
 उरःप्रमाणं वैश्यास्य शूद्रस्य नाभिमात्रकम् ।
 पूर्वस्य दक्षिणे भागे तोरणं तत्र कारयेत् ॥
 ब्रह्मस्थानञ्च तन्मध्ये अष्टौ भागाः प्रकीर्तिताः ।
 तेषामुत्तरतः सीम कुवेर कुविदइतम् ॥
 धनदं धननागेति ईर्ष्यावास्येति शङ्करम् ।
 आकृष्टेनेत्यादिमन्त्रैश्च स्वैः स्वैः कल्पयास्तथा ग्रहाः ॥
 वातारमिन्द्रमितीन्द्र अग्निदं ते च पावकम् ।
 'अग्निपृथुरित्यादि धर्मविच्च द्विजोत्तमः ॥
 तद्विष्णोरिति वै विष्णु नमः सूर्वेति नैऋतम् ।
 सप्त ऋषय इत्यादि मन्त्रेण सप्त ऋषिस्तथा ॥
 वरुणस्योत्तमनमसि वरुणान्तु प्रकल्पयेत् ।
 एतद्वा विंशतिः स्याना निमन्त्रेःक्ताः पृथक् पृथक् ॥
 इमं मे त्वन्वसत्वन स्तत्वायामि ह्यनुत्तमम् ।
 समुद्रोऽसि समुद्रेति त्रीन् समुद्रानिति ह्यसि ॥
 दयवारुणमन्त्रेण आहुतीना यतद्वयम् ।
 अग्रगतं गतं यापि विगमष्टोत्तर गतम् ॥
 गोसत्सुयतं यापि गताऽं वा प्रदीयते ।
 अताभे चैव गा दद्यादिकाभपि पयस्विनीम् ॥

अगोवा वत्समंयुक्ता सुरूपं भूषणान्विताम् ।
 सौवर्णोराजतासाम्बाः कात्याः सीसाद्य शक्तिः ॥
 भत्स्यनकादयः काथ्यः विविधाः पूर्ववृद्धये ।
 गोवन्तो वस्त्रवर्हो च आग्नेया दिशि संस्थितौ ॥
 वायव्यभिमुपौ तत्र तारयेद्वरिमध्यतः ।
 वस्त्ररग्मानि त्रिः स्याप्य छत्रिकासुद्रिकां शुभाम् ॥
 शक्त्यान्वितैः प्रदातव्य विमान् प्रसाद्य भक्तिनः ।
 दद्याद्विप्रेभ्यः सन्वीय्य छत्रोपानंदमेव च ॥
 सुहेम पुरुषमयुक्ता शय्या दद्याच्च शक्तिः ।
 आसनानि च शस्त्रानि भाजनानि निवेदयेत् ॥
 एतत्प्रदक्षिणीकृत्य स्यात्संनता च विपद्यतः ।
 प्रसादयेद्द्विजान् भक्त्या इष्टापूर्त्तं फल नरः ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा विप्राणामयत स्थितः ।
 ब्रूयादेवं भवन्तोऽत्र सर्वे विप्रत्रपुर्धराः ॥
 तद्द्रुपन्तारयध्व मा समारार्णवतो द्विजाः ॥
 आगता मम पुण्येन पूर्वपुण्यप्रसाधका ।
 कूर्मश्च मकरायैव सौवर्णं तत्र कारयेत् ॥
 भीमश्च राजतश्चैव ताम्बुर्दुर्दुरका स्मृताः ।
 जलकुम्भचराद्याश्च सैन्धवास्तत्र प्रकल्पयेत् ।
 अन्ये च जलजास्तत्र शक्त्या ताम्बान् प्रकल्पयेत् ॥
 इमं सुख्य पवित्रश्च तटाकादिविधिं नरः ।
 ध्यातयित्वा तटागानि स्वभावात् सम्प्रवर्जिताः ॥
 मानव क्रीडने स्वर्गे यावदिन्द्रायतुर्दश ।
 एतद्विधानं विदधाति भक्त्या सर्वेषु खानेषु तडागकेषु ।

सर्वेषु कामैः परिपूणेदेहो भुङ्क्ते धरित्व्यामपि सर्वभोगान् ॥
वेदान्ति केचिद् वरुणस्य लोके प्रयाति लाकान् वरुणस्य कुम्भे ।
सपूज्यता तत्र पुनर्धरित्व्या नृन्द्रेतामेति पराशरोक्ति ॥

इति श्रीदृष्ट्याशरमहितायाम् शान्त्यर्थायै याषीकूपतटागादि
शान्तिविधि मन्त्राः ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि नरेन्द्राः । श्रूयतामयम् ।
लक्ष्मीमविधिः पुण्य, कीर्तिहीमविधि स्तया ॥
स्वयम्भूर्यसुवाच प्राक् अस्मत्तातपितामह ।
तमिमं सम्प्रवक्ष्यामि श्रूयता पापनाशनम् ॥
ये वेद ब्राह्मणाः कार्य्या, भूमिर्यावन्तु भण्डपम् ।
समिधो याश्च सन्वाश्च अन्यश्च तत्र यद्भवेत् ॥
लक्ष्मीमविधिं विप्रा । कथ्यमानं निबोधत ।
सुग्माश्च षट्ष्विज, कार्य्या ब्राह्मणा ये विपश्चित ॥
नियमव्रतसम्पन्ना महिता पार्थिवेन तु ।
नित्यं जपपराश्रुव नियोज्यास्तादृशा द्विजाः ॥
कन्दमूलफलाहारा दधिदही राशिनोऽपि वा ।
प्रागुदक् पूर्वदेशेषु समे स्थण्डिलमेव च ॥
तत्र वेदिं च कुर्वीत पञ्चदशममन्वितम् ।
दक्षिणोत्तरं ध्यायामे त्रिंशत्तु पूर्वपश्चिमे ॥
फण्डानि खनितंयानि अङ्गुल्या नैकैर्ध्वजितम् ।
निघापयेद्विरण्यश्च रत्नानि षड्विधानि च ॥
सिकता परिदेया च तत्राप्यग्निं स्मिन्धयेत् ।
द्याज्यभागाद्धतीर्ज्जत्वा न वाद्धत्या च संभयेत् ॥

अग्निं सोमञ्च सूर्यञ्च विष्णुञ्चैव प्रजापतिम् ।
 विश्वे देवान् महेन्द्रञ्च भित्रं स्थिष्टिकतं तथा ॥
 दधिमधुघृताक्तानां समिधाञ्चैव यञ्जिजाम् ।
 होमयेच्च सहस्रञ्च तत्र चैव यथाक्रमम् ॥
 चतुर्विंशति गायत्र्या मानसोकेति पंडु तथा ।
 विंशग्रहाभिमन्त्रेश्च चत्वारि विष्णुदैवतैः ॥
 कुष्माण्डैर्जुहुयात्तश्च विकिरेद्वाथ षोडश ।
 जुहुयाद्दशसहस्राणि जातवेदन ईदृशे ॥
 पञ्चसहस्राणि जुहुयात् जुहुयादिन्द्रदैवतैः ।
 छत्रे शतसहस्रे तु अभिषेकतु कारयेत् ॥
 द्रष्टुमभिषेकं यत्प्रोक्तं तदुक्तापि शुभप्रदम् ॥
 अथवा षोडशं कुम्भे सहिरण्यैः समङ्गलैः ।
 सर्वौषधिसमायुक्तैः सर्वरत्नविभूषितैः ॥
 अभिषेकं ततस्तस्मिन् प्रवाना दक्षिणां स्मृताः ।
 दद्यात्स्वययानानि भूमिषस्त्रै र्युगानि च ॥
 अजस्रं गोशतं हेमं अत्विजाञ्चैव दक्षिणाम् ।
 सप्तानेकादशैवाथ दश दद्याच्च धेनवः ॥
 अथक्त्वा वा प्रदद्याद्दुर्गां विन्तमार्यं विवर्जयेत् ।
 एवं कृते तु यत्किञ्चिद् गृहपीडासमुद्भवम् ॥
 भौममाकाशजं वापि ह्यसहा यदि जायते ।
 तत्सर्वं लक्ष्मणेन प्रशमं यात्यसंग्रयम् ॥
 शान्तिर्भवति पुष्टिश्च बलं तेजः प्रवर्द्धते ।
 दृष्टिर्भवति राष्ट्रे च सर्वोपद्रवसङ्घयः ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये लक्ष्मणेन विधिः सम्पूर्णः ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कोटिहोमविधिं द्विजाः ! ।
 श्रूयतां मादरेणाय सर्वकामफलप्रदः ॥
 सानुष्ठानाद्द्विजाः प्रोक्ताः ऋत्विजा यागवर्मणि ।
 विधिज्ञश्चैव मन्त्रज्ञाः स्वदारनिरताश्च ये ।
 फ्रायेचैव विशेषेण ग्रहयाम वधिर्विदः ॥
 एकाङ्गविकल्पे विप्रो धनधान्यापहारकः ।
 सर्वाङ्गविकलो यस्तु यजमान स हि सति ॥
 वर्ज्यः सर्वप्रयत्नेन विधिमन्त्रद्रविद्विजः । । -
 कार्यश्चैव विशेषेण ग्रहयज्ञश्च विदुद्विजैः ॥--
 ग्रहा फलस्तु साहाय्य सुराश्चैव नरेश्वराः । ।
 अधीध्वं येच मन्त्राणां कृत्वा चाष्टोत्तर शतम् ॥
 स एव ऋत्विग्विज्ञेय सर्वकामफलप्रदः । ।
 आवाहनीयो यत्नेन प्रणिप्रत्य मुञ्जमुञ्ज ॥
 एवं कृते तु यत्किञ्चिद्गृहपीडासमुद्भवम् ।
 तत्सर्वं नाशयेत्येव छनन्नः सौहृदं वया ॥ --
 अस्माच्छतगुण प्रोक्तः कोटिहोम स्वयम्भुवाः ।
 आङ्गतीभिः प्रयत्नेन दक्षिणाभिः फलेन च ॥-
 पूर्ववद्ग्रहदेवोना मावाहनविसर्जने । १८५ ।
 होममन्त्रास्त एवाक्ता स्नानदानन्तथैव च ॥
 मण्डपंथैव वेद्याय विशेषज्ञं नियोधत ।
 कोटिहोमे चतुर्दशं चतुर्दशायत पुनः ॥
 योनिवक्त्रहयोपेतं तदप्याङ्गस्त्रिभेषजम् ।
 छाह्नोद्गतकार्याच प्रथमा मेखला बुधैः ॥
 त्यह्नोत्तैरुद्गृतातद्द्वितीया मेखला श्रुता ।

उद्गरे वै शला या तु तृतीया चतुरङ्गला ॥
 अङ्गुलस्तत्र विस्तार पूर्वयो रेव, शस्यते ।
 वितन्निमात्रा योनिः स्यात् पटसंज्ञाङ्गुलविस्तृता ॥
 कूर्मपृष्ठोद्भूत मध्ये पार्श्वतश्चाङ्गुलोद्भूता ।
 गजोद्भूतश्चा तददायामाच्छिद्रसंयुता ॥
 एतत्सर्वेषु कुण्डेषु योनिर्नक्षत्रसुच्यते ।
 मेघलीपरि सर्वत्र अश्वत्थपत्रसुन्विभाम् ॥
 वेदीच कोटिहोमे स्यान्मण्डपश्च चतुर्मुखः ।
 पूर्वद्वारेऽपि सस्याप्य बह्वृच वेदपारगम् ॥
 यजुर्वेदन्तया चास्ये पश्चिमे सौमवेदिनम् ।
 अथर्ववेदं तच्च उत्तरे स्याप्येदुबुध ॥
 अथौ तु होमका कार्या वेदवेदाङ्गवेदिनः ।
 एवं द्वादशविप्राणा वस्त्रमाल्यानुलेपनैः ॥
 पूर्ववत् पूजयेद्भक्त्या सर्वाभरणभूषितैः ।
 रात्रिस्तृप्तञ्च सौरञ्च पावमानन्तु मद्रत्नम् ॥
 पूर्वतो बह्वृचः शान्तिं पठमानोऽस्तुदहसुखम् ।
 सौक्तं रौद्रञ्च सौप्यञ्च कृष्णाण्ड शान्तिमेव च ॥
 पाठयेद्दक्षिणे द्वारे यजुर्वेदिनमुत्तमम् ।
 सौवर्णमथ वै राज्य माग्नेयीं रुद्रमंहिताम् ॥
 ज्येष्ठसामन्तथा शान्तिं च्छन्दोगं पश्चिमेऽजपेत् ।
 पञ्चभिः सप्तभिर्वाय होम, कार्यञ्च पूर्ववत् ॥
 स्नाने दाने च मन्त्रा, स्युः साएव द्विजसूक्तमा ॥
 वसोर्धाराविधानन्तु लक्ष्यहोमवदिष्यते ॥
 अनेन विधिना यश्च अहंपूजा समाचरेत् ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ततो विष्णुपुर व्रजेत् ॥

य एतेत् ऋणुयाद्वापि ग्रहयागमिम नरः ।

सर्वपापत्रिगुणांश्चापदमैन्द्रं न गच्छति ॥

प्रखमेधसहस्रघ्नदश चाष्टौ च-धर्मवित् ।

प्लत्या यन् फल्माप्नोति कोटिहोमात्तदश्रुते ॥

ब्रह्महत्यासहस्राणि मूर्खाहत्यार्बुदानि च ।

नश्यन्ति कोटिहोमेन स्वयम्भूवचनं यथा ॥

प्रपेदिरे तस्य पितामह-द्याः शुभेषु पापेन गरीयसा तान् ।

उद्धृत्य नाकस नयेद्वि सर्वान्यो लक्षहोमे वृपतीरत-स्यात् ॥

राष्ट्र मनोवाञ्छितवृष्टियुक्तं धान्यैश्च रत्नैः पशुभिः समेतम् ।

निर्दन्धनीरोगमस्यु तस्माद्गो लक्षकोटीहवनं विदव्यात् ॥

यो लक्षहोम विदधाति भूभृत् तद्व्यलक्ष शतहोमक-स्यात् ।

प्रत्यब्दमाप्नोति स दीर्घमायुर्भुङ्क्ते सप्तान् विजये धरित्रीम् ॥

यो ब्रह्मघाती गुरुदारगोऽपि ग्रामाविदाहोद्भवपापयुक्तः ।

राजा स मुक्तः शनशतहोमान्निः शेषपापैर्विवुधत्वमेति ॥

तस्मात्तदा भूपतयो विदध्युर्वृष्टी प्रजासौख्यवनस्य पुष्ट्यै ।

आयुःप्रहसौ विजयाय कीन्त्यै लक्षस्यहोमे ग्रहयोगमेतम् ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरणीये कोटिहोम-सम्पूर्णम् ॥

यो अन्यत्रावह्यामि विधिम्पावनमुत्तमम् ।

स्नात्तातप्रतातोऽय रघुपुत्राय धीमते ॥

नपत्स्य पुत्रार्थं कुर्यादेभाण्डिकं स्वयम् ।

दृष्ट्वगीर्णसूक्तस्य विधानस्वरुपाककम् ॥

दैवैः कृतं वृषैः पूर्वं रन्ध्रैरपि द्विजोत्तमैः ।
 उपासितन्तु सङ्गत्या त्रैविदैर्वद्गारगैः ॥
 आत्मविद्धिर्निराहारैर्घृष्टिभिर्मन्त्रउत्तमैः ।
 क्रियमाणाः क्रियाः सर्वाः सिद्ध्यन्ति व्रतचारिभिः ॥
 न पाठान्न धनात् स्नातात् नालम्ब, प्रतिपादनात् ।
 प्रोक्तस्य कर्मणः पुत्रा सर्वा भवन्ति सिद्धयः ॥
 शुक्लपक्षे शुभे वारे शुभनक्षत्रगोचरे ।
 द्वादश्या पुत्रनामाय सं-क्वन्ति च वैष्णवम् ॥
 दम्पत्योरुपवासश्च ह्येक दश्यां सुरालये ।
 ऋग्भिः पौडगभिः सम्यगर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 चरुं पुरुषसूक्तेन अर्पयेत् पुरुषकाभ्यया ।
 प्राप्नुयाद्द्वैष्णव पुत्रं चिरायुः सन्ततिक्षमम् ॥
 द्वादश्यां द्वादश सम्यग् विधिवन्निर्वपेच्चरुन् ।
 यः करोति इहायाति स विष्णोः परम पदम् ॥
 ज्ञत्वाप्यं विधियत्पूर्वं ऋग्भिः पौडगभिरुवा ।
 ममिधोऽष्टत्यञ्जस्य ज्ञत्वाज्य जुहुयात् पुनः ॥
 उपस्थान ततः कुर्यात् श्यात्वाच मधुसूदनम् ।
 इविर्होमं पुनः कृत्वा जुह्वत्यश्च वृताहुतीः ॥
 इविःशेष नमस्कृत्य नारी नारायणं पतिम् ।
 संप्राश्य च इविःशेष लंघामीत वसेद्गृहे ॥
 ततः कृत्वा इदं कर्म कर्त्तव्यं द्विजतर्पणम् ।
 रजः श्वीषु निवर्तेत यावद्गर्भं न विन्दति ॥
 चक्षुःशतपुत्रा वा यावत्कन्या प्रसूयते ।
 द्विप्रं सा जनयेत् पुत्रं पराशरवचो यथा ॥

हीमान्ते दक्षिणान्दद्यात् धेनु वासस्रथा तिलान् ।

भूमिं हिरण्यं वस्त्राणि यथासम्भ्रजमेव वा ॥

यः सिद्धमन्त्रः सतत द्विजेन्द्रा । संपूज्य विष्णुं विधिवत्सुतीर्थे ।

इमं विधानं विदधाति सम्यक् स पुत्रमाप्नोति हरे प्रसादात् ॥

इति श्रीबृहत्पाराशर्ये शान्त्यध्याये पुत्रकामोऽयं पुरुष

सूक्तविधिः सम्पूर्णः ॥

अथात सप्रवक्ष्यामि ऋहमन्त्रोऽधिदैवतम् ।

आर्षच्छन्दश्च यज्ज्ञानात्कर्म स्यात्समलङ्कृतम् ॥

आकृश्यानेति मन्त्रोऽस्मिन्देवत्य सविता महत् ।

अपिहिरण्यरूपाख्यं वृष्टच्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

आप्यायस्वेति सोमोऽत्र दैवत गौतमो मुनि ।

गायत्रीच्छन्द उद्दिष्टं विनियोगो ययोदितम् ॥

अग्निमूर्ध्नेति मन्त्रोऽत्र दैवता भौममुच्यते ।

विरूपाक्षो मुनिर्धीमान् छन्दोगायत्य मिष्यते ॥

उद्बुध्यस्वेति मन्त्रस्य बुधश्चैव तु दैवतम् ।

मुनिर्बुधश्च मन्त्रस्य स्त्रिष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

शुक्रत्वमिति हीत्यत्र शुक इत्यधिदैवतम् ।

शुक्रस्यापि तथार्षश्च विराट्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

शन्नो देवीतिचेत्यत्र शनिदैवत मुच्यते ।

सिन्धुर्नाम मुनिर्विद्वान् छन्दोगायत्य मुच्यते ॥

काण्डात्काण्डाटिभिर्मन्त्रस्य राज्ञदैवत मुच्यते ।

अपि प्रजापतिः प्रोक्तोऽनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

केतु कण्वनिति प्रोक्त दैवत केतुरेव हि ।

मधुच्छन्दस आर्षश्च गायत्य छन्द एव हि ॥

स्योना पृथिवीत्यत्र स्कन्दस्य देवता स्मृता ।
 इन्द्रकुत्सेति दैवत्य मिन्द्र एव स्मृती बुधैः ॥
 धार्पन्तस्वस्य चापुत्रं स्त्रिष्टुप्कृद्दः प्रकीर्तितम् ।
 यस्मिन्नृचेति स्त्रीत्यत्र यमोवै देवता परा ॥
 ऋषिस्तु कुण्डलो नाम ऋन्दोऽनुष्टुप् सरेद्बुधः ।
 बह्मजज्ञमित्यत्र च कान्ती दैवतकं मङ्गत् ॥
 सुनिर्यमानतुर्नाम त्रिष्टुप्कृन्दो विधीयते ।
 आयाते मेतिच ह्यस्या चित्रगुप्तस्तु दैवतम् ॥
 धार्पन्तु वामदेवस्य त्रिष्टुप्कृन्दो ह्यथो बुधैः ।
 अग्निं द्रुतमितिह्यं स्वादग्निर्वै देवता स्मृता ॥
 धार्पं मेधातिथेरत्र ऋन्दोगायत्यमेव हि ।
 अस्वस्तु सोम इत्यत्र सोमं वैदैवतं सरेत् ॥
 मेधातिथिरिहाप्यर्कोऽनुष्टुप्कृन्दश्च उच्यते ।
 भूतिपृथिव्यन्तरिच नित्यत्र दैवतं चितिः ॥
 ऋषिः शातातपः श्रुत्वा ऋन्दयानुष्टुप् कुबुच्यते ।
 पुरुषसूक्तस्य दैवत्यं पुरुषेच हितं बुधैः ॥
 धार्पं नारायणस्येह ऋन्दस्यानुष्टुवित्यपि ।
 इन्द्रोपिन्द्रौ मरुत्वन्तो मरुत्वान्दैवतं मङ्गत् ॥
 धार्पन्तु काश्यपस्येह गायत्यऋन्द एव हि ।
 मरुत्वनित्यत्रबुधैः सुरैन्द्रो देवता मता ॥
 अद्वापि काश्यपस्यार्पं गायत्यऋन्द एव हि ।
 उत्तानपर्यं मित्यत्र इन्द्रो दैवतं सुष्यने ॥
 धार्पं साहस्य चैवोक्तम् अनुष्टुप्कृन्द इत्यपि ।
 प्रजापते इति ह्यत्र देवता च प्रजापतिः ॥

हिरण्यगर्भस्यार्पन्तु त्रिष्टुप्छन्दो मतं बुधैः ।
 धाय गौरिति, ह्यत्र देवता पूजने मता ॥
 सर्पराजमुनिर्ह्यत्र गायत्र्यं च्छन्द इष्यते ।
 एष ब्रह्मा, च्छन्निज इति ब्रह्माद्विषोऽधिदैवतम् ॥
 ऋषिर्वै वामदेवोऽत्र गायत्र्यच्छन्द इष्यते ।
 आहृन्वन् इन्द्रदत्तं सुरेन्द्र शर्मणोऽश्वरः ॥
 वामदेवेऽस्य अर्घं गायत्र्यच्छन्द इत्यपि ।
 जातवेदस इत्यत्र जातवेदास्तु दैवतम् ॥
 कस्यपस्यार्पमत्रापि च्छन्दोऽनुष्टुप् प्रकीर्तितम् ।
 धानो नियुङ्गिरित्यपि वायु दैवतमुच्यते ॥
 आपेऽहात्र वसिष्ठस्य अनुष्टुप्छन्द एव हि ।
 नमः प्रकाशदैवत्यं मुनिप्रोक्तं प्रजापतिः ॥
 गायत्र्यं च्छन्दसाश्वर विनियोगी यथोचितम् ।
 रूषो उपेति चात्यत्र अश्विनौ दैवते स्मरेत् ॥
 प्रस्कण्वस्यार्पमत्रापि गायत्र्यच्छन्द उत्तमम् ।
 मरुतो यस्य हिष्यस्य मरुदैवतमुच्यते ॥
 गौरमस्य मुनिविद्वन् १ च्छन्दसः, प्रथम मुने ।

दैवत्यं अर्घं सद्यच्छदसा यो मत्पाहिजाग्रज्जु रुते विधानम् ।
 वेदोक्तमर्थं स्ववतिस्त्वा सर्वं सम्यक्फल कर्तुमिच्छाम्यसुख ॥
 यो एवहोमं हचथ कोटिहोमं राजा विदध्यात्प्रतिवर्षमेकम् ।
 राष्ट्रे सुवृष्टिर्विजयः सुभिचम् धारोग्यता स्यात् सुजतस्य वृद्धिः ॥
 भवन्ति पुत्राः शुभसन्तति चमाधिरायुषी राजहिता धरित्याम् ।
 सुकीर्तिमन्तो जयिनोऽपि राज्ये प्रतापवन्तो रयिचन्द्रतुल्याः ॥
 इति श्रीशुक्लपाराशरीये शान्तिविधिर्नाम नवमोऽध्याय ।

दशमोऽध्यायः ।

अथातो वृषतेर्धर्मं वक्ष्यामि हितकार्ययुगम् ।
 पराशरोदितं विप्रा । वक्ष्यमाणं निबोधत ॥
 भूभृत् भूमा परो देवंपूज्योऽसौ परदेवक ।
 स विधाता च सर्वस्य रक्षिता शोसितापि च ॥
 इन्द्रादियमवित्तेश्वारीशमांतरिखनः ॥
 शीतांशुस्त्रीवभासश्च ब्रह्मादयो द्विजो वृष ॥
 वृषो वेधा वृषः शम्भुर्दृषोऽर्क्यो विष्टरश्चक्राः ।
 दाता हर्ता वृष कर्ता वृषा कर्मानुसारतः ॥
 नापृच्छेद्यदि राजान दण्डं नाप्याचरिष्यतः ।
 नामास्या स्तमेष्यति च नाभविष्यज्जगत्स्थिति ॥
 नाग्रहिष्यन् पुरोडाशान्मनुष्यपितृदेवता ।
 नाभविष्यत् श्वकाकानां भागधेय ऊत हविः ॥
 विगुणोऽपि यथा पूज्य स्त्रियश्च सत्पतिर्भवेत् ।
 तथा राजा प्रजानान्तु पूज्यः स्याद्विगुणोऽपि सन् ।
 स्वधर्मस्यान् वृषो लोकान्नन्यान् पुत्रानिवीरसान् ।
 शास्त्र्य धर्मविदोदण्ड मधर्मकारिणश्च तान् ॥
 दण्डधृतो नरान् कुर्याद्धर्मज्ञानार्थसाधकान् ।
 समर्थानश्वपत्यादौ शूरान् स्वामिहितोद्यतान् ॥
 शुचीन् प्रज्ञाश्च धर्मज्ञान् विप्रान् मुद्राकरान्वितान् ।
 लेपकानपि कायस्यान् लेख्यस्तु चित्तैपिण ॥
 अमात्यान्मन्त्रियो दूतान्यथोदितपुरोहितान् ।
 प्राड्विषाकं समस्तान्वा हिताय रक्षकानपि ॥

शूरानथ शुचीन् प्रज्ञान्परिविश्वासकारिणः ।
 सर्वस्थानेषु चाध्यक्षं सत्कृत्य वेदिनोऽपरे ॥
 मदायत्तं कुमाराणां मन्तःपूरुपलक्षणम् ।
 वृद्धानशुचिनीं विप्रांश्चुचीननघान् भीरुकान् ।
 यथोदितानि दुर्गाणि कुर्व्युस्तो परिरक्षणम् ॥
 उदाहमुदितं स्त्रीणां यौवने बभुकारणात् ।
 पुरस्कृत्य च विज्ञानं मात्मरक्षा च यत्नतः ॥
 प्रातः सन्धांचनादूर्ध्वं गुडं पुंसवनं हृतम् ।
 यथोक्तकार्ये शास्त्रे च नित्यं कुर्यात् परीक्षणम् ॥
 कोशेभास्वरथादीनां हेतीनां वर्मणामपि ।
 कुर्याच्च दर्शनं नित्यं मन्तन्द्रितो महीपतिः ॥
 अनात्यमन्त्रयोक्तृणां सन्मन्त्रं नित्यशोऽपि च ।
 वेदार्थञ्च सदा होमशान्तिञ्च वृद्धसेवनम् ॥
 यज्ञदानं तयोत्पातं समये शान्तयोऽपि च ।
 वर्जने विषयासक्तो भूमिदानस्य शासनम् ॥
 अक्षिवर्जितदेशे तु नीतिज्ञो मन्त्रकृद्भवेत् ।
 नित्यमुत्साहयुक्तं स्याद् विजिगीषु रुदायुधः ॥
 रुदालङ्कारयुक्तश्च सदैव प्रियवाक्चयः ।
 सदाभिर्यज्ञे युक्तः पूज्यो नाकेऽप्यसौ वृषः ।
 सदा साधुं सन्मानं विपरीतेषु घातनम् ।
 दण्ड दण्डेषु कुंवाणो राजेष्टिफनमश्रुते ॥
 वृद्धान् साधून् द्विजान् मौलान् यो न सन्मानयेन्नृपः ।
 पिण्ड कुर्वीत नामीषा भूभृत् क्षिप्रं क्षयं व्रजेत् ॥
 यस्तु सन्मानधेदेतान् नित्यं विप्रांश्च पूजयेत् ।

पराजयेत सोऽरातीनजेयोऽपि जायते ॥
 पीड्यमाना प्रजा रक्षेत् कायस्थैश्चोरतस्कारैः ।
 धान्ये लुप्तयातोयैश्च संपन्न परमण्डलम् ॥
 हीनवाहनपुस्कान्तु मत्वा तत्प्रविशिष्टम् ।
 मासे सहसि यात्वार्यम् छतपुण्यश्च घोषवान् ॥
 विधिवद्दयानकं कुर्यात् सहाहै रक्षयेद्दलम् ।
 यत्राचलसरोरक्षा वृक्षरक्षा तु यत्र तु ॥
 वासं तत्र विधायैव रात्रौ रक्षेद्द्वन स्वकम् ।
 चतुर्दिक्षु च सैन्यस्य शूरान्वनुर्धरान्निधि ॥
 स्वय राजा नियुञ्जीत समीक्ष्य भूबलावलम् ।
 राज्यस्य षड्गुणान् मत्वा सन्धिविग्रहयानकान् ॥
 आसन सञ्चयं द्वैध सम्यक् ज्ञात्वा समाचरेत् ।
 निर्भेद स्वबल कुर्यात् हन्याच्च भिन्नचेतसा ॥
 दासीकर्मकरान् दासान् भिद्यन्ते न क्षयेन्नृपः ।
 निकटस्थायिनो नित्यं जानन्ति चैष्टित प्रभोः ॥
 तस्मात्ते यत्नतो रक्ष्या भेदमूलं यतस्वमी ।
 ये ते परस्य यत्नेन भेदनीयास्ततोऽपरे ॥
 यथा परो न जानाति तथा भेद समाचरेत् ।
 परमात्मविधानाना व्यतीकृष्टतशब्दितम् ॥
 उत्थापयेत् स्वसेनाया स्याद्यताचित्तभेदिनः ।
 परसैन्ये बहून् पातान् विविधान् कुहकानपि ॥
 करीणाङ्गरदानादि वङ्गिपाताननेकश ।
 स्वसैन्येऽभवदित्यादि नृपो यत्नेन रक्षयेत् ॥
 नियुज्य यज्ञदुरुपान् नक्तु सवं निग्रामयेत् ॥

अन्तर्भीरून् वृद्धिः शूरान् साग्निं कान् ब्राह्मणोत्तमान् ।
 धर्मज्ञान् कुलसन्भूतान् विदध्यादात्मसन्निधौ ॥
 प्रविशेत्परदेशे तु प्रजां स्वीकृत्य संविशेत् ।
 उत्सार्थं मार्गणे दूरीकृत्वापि मार्गतो व्रजेत् ॥
 शस्यानि दाहयेत्सर्वं सयवृनि धनानि च ।
 भिन्यात्सर्वं निपानानि प्राकारं परिखा तथा ॥
 अपमृत्युमुपादाय भूमिसाधारणं पुनः ।
 गमयेद्दार्पिकान् मांसानसौ च वसुधावृषः ॥
 न युद्धमाश्रयेत् प्राज्ञो न कुर्यात् स्वबलक्षयम् ।
 न प्रभेदेन दानेन त्विभिरेव वशं नयेत् ॥
 वृन्दन्ति सर्वे नीतिज्ञा दण्डस्यागतिका गती ।
 तद्वलं वशमायाति यथा रिपुस्तथा श्रयेत् ॥
 घाक्रान्ता दर्भसूष्योऽपि विद्युद्गुग्भोपपातनम् ।
 न तापित युक्ते च युद्धसिद्धौ श्ररसिद्धिवत् ॥
 स्वस्वस्वात्ययिके देशे युद्धमिच्छेत् स्वधर्मवित् ।
 ततः प्राविश्य तद्दूरं भूमियुद्धं समारभेत् ॥
 किञ्चित् सुप्तेषु लोकेषु क्षपायां यद्दसुगृह्यते ।
 संशीरवामतोवापि पीडयेत्परसैन्यकम् ॥

हीन परबलं मत्वा निरुत्साहमनादरम् ।
 समस्तवत्सयुक्त स्वयमुत्पाप्य योधयेत् ॥
 न हन्यान् मुक्तकेशन्तुं नाशयेन्न निराद्युधम् ।
 पराङ्मुखश्च प्रहतं न तवास्मीतिं वरदिनम् ॥
 अन्यानपि च विहास्यन्न हन्यात् धर्मयुद्धकृत् ।
 हन्याच्चेन्नरक याति मूर्खहत्यासमेनसा ॥
 पराङ्मुखीकृते सैन्ये यो युद्धान्न निवर्त्तते ।
 तत्प्रदानीष्टितुल्यानि भूत्यर्थमेकचेतसः ॥
 शिरोहतस्य ये वक्त्रे विशन्ति रक्तविन्दवः ।
 सोमपानेन तक्षुल्या इति वासिष्ठजोऽब्रवीत् ॥
 युद्धन्ते भूभृतो येच भूभ्यर्थं मेकचेतसः ।
 इष्टैस्त्वैवञ्जभिर्योगैरेव यान्ति त्रिविष्टपम् ॥
 येषु एवापरी धर्मो नृपतेर्यदृणार्जितम् ।
 वित्तन्दीयेत विप्रे स्यात् प्रजाभ्यद्याभयं सदा ॥
 तदा तु वयता याति स देशो न्यायतोऽर्जित ।
 तद्देशव्यवहारेण यथावत्परिपालयेत् ॥
 रणार्जितेन वित्तेन राज्ञी कुर्व्यान्मखान् द्विजान् ।
 अर्चयेद्विधिवहिद्वान् सतान् सन्मानयेदपि ॥
 मातुल, श्वशुरो बन्धु रन्यो वापिच यो जित ।
 अदण्डाः कोऽपि नो राजा राजनीतिविदो विदुः ॥
 सुसन्हायमग्रपाद शूर प्रज्ञानुरांगदम् ।
 सोत्साहं विजिगीषुश्च भूभृन् क्षिप्रं निवेदयेत् ॥
 मत्वाचार्यवतः सर्वान् निरुक्तार्थनियुग्भवित् ।

सार्थकाश्चैव युञ्जीत सर्वतोऽर्थमुपार्जयेत् ॥
 सर्वाण्यपि च विज्ञानि यतस्ततोऽपि राजनि ।
 नृपस्य यद्दि जातानि देवद्वेष्याणि कोशवत् ।
 शूदाय रक्ष्य चान्मान ततस्तत्र च तत्र क्षिपेत् ॥
 वित्तं वार्हुपिकाणान्तु कर्दूर्यस्यापि यः वेत् ।
 पापगण्डगणिकावित्तं हरन्नातो न किल्बिषी ॥
 देववाह्यार्णपापगण्डगणिका गणिकादयः ।
 वणिग्वार्धुपिकाः सर्वे स्वस्ये राजनि सुस्थिताः ॥
 सप्तार्चिन्वाश्वगोमासान यस्य दहत्यकिल्बिषी ।
 गृहीयात् सर्वतो राजा करान् यः पीडयेत् प्रजा ॥
 स्रिकं स्त्री कर्तुं फलकं मांसं भुङ्क्ते चिरन्तराम् ।
 सदा चोद्यमिना भाव्यं नृपेण विजिगीषुषा ॥
 विजिगीषुनृपो नान्यैः कदाचिदभिभूयते ।
 तदैवं हृदि सन्ध्यायन् निरुत्साहो नृपो भवेत् ॥
 देवपूरुषसयोगे सर्वाः सिद्ध्यन्ति सिद्धयः ॥

नैकेन चक्रेण रथः प्रयाति नचैकपत्नीऽङ्ग । चयाति पत्नी ।
 एवं हि देवेन च केवलेन पुंसोऽर्थमिदं नैरकारतो वा ॥
 केचिर्द्विदैवस्य तु केवनस्य प्राधान्यमिच्छन्ति विधिप्रवीणम् ।
 पुंस्कारयुक्तस्य नरस्य केचिदप्यत्र इष्टा पुरुषार्थसिद्धिः ।

अत्युद्यमी क्रियते एव च यः अमी च

शौर्यान्वितश्च गुणवाञ्छ सुधीश्च विद्वान् ।

प्राप्नोति नैव विधिना स पराङ्मुखेन

स्त्रीयोदरस्य परिपूरणमन्त्रमात्मन् ॥

शुभ्राणि हस्यं च वराङ्गनाथ नानाप्रकारो विभवो नरस्य ।
 उर्वोपतित्वञ्च नृकारता च सर्वं हि मञ्जु क्षथमेतत्तु देवात् ॥
 केपा हि पुंसा महतो हि देवात् स्थानस्थितानामपि चार्थसिद्धिः ।
 एषा प्रभुत्व बद्धजीविता च एको हि देवो ब्रह्मवानतोऽत्र ॥
 पुंस्त्रीप्रयोगादथ युक्तगोयात् तयोर्हि मध्ये विधाति गर्भम् ।
 स्त्रीणात्तु तत् विप्र । नचापि पुंसा सर्वाणि चैषा मनुजेश्वरत्वम्
 कामान्तु गर्भस्य न सशक्वाऽस्ति कामान्तु शुक्र नतु वीर्यहीनम् ।
 अधत्त गर्भोऽपि जडाति गर्भं काचिच्च गर्भं न विभति देवात् ॥
 धाता विधाता निजकर्मयोगाद् विधेभ्वभीष्ट त्वनुभावभाष्यम् ।
 देवारुणानां नच दैत्यकानां स ह्येव कर्ता तु मनुजवानाम् ॥
 दैवान्मघोनापि सहस्रमच्छां देवाद्धिमायो चंयरोगता च ।
 दैवात्प्रयोधो लवणोदकत्व दैवाद्भवेच्चित्ततरा च वृष्टिः ॥
 यद्यप्यमुष्य न परोऽस्ति देवात् कुर्वन्तथापीह नरो नृकारम् ।
 उद्दीपयेत्कर्मकरो नृकारादुद्दीपित श्रीरिववै तनोति ।
 दैवेन केचिच्च हटेन केचित् केचिन् नृकारिण नरस्य चार्थः ।
 सिध्यन्ति यत्नेन विधीयमाना स्तेषा प्रधान नरकारमाङ्ग ॥
 स्वामिप्रधानं त्वयदुर्गक्रोशान् दण्ड इमित्राणि च नीतियज्ञा ।
 अह्नानि राज्यस्य वदन्ति सप्त सप्ताङ्गपूर्वो नृपतिर्धराम्बुक् ॥
 दुर्दत्तसहृत्तनग्णु दण्ड राज्ञा विधेय निमुण्यार्थसिद्धौ ।
 दण्डश्च मत्वाऽर्जितवित्तसत्त्वात् हीनार्थं पुसाद्यं दमन्ति हीनम् ।
 अन्यायतो ये जनन जनेश्वरा संपीड्य वित्तानि नयन्ति लोभात् ।
 तत्क्रोधवद्भि परिदग्धकाया चीणायुषसो तु भवन्ति भूपा ।
 दण्डो महान्मध्यकमन्यश्लु मानन्तु तस्य त्वसरेणुकादि ॥
 साग्रीति साहस्राण्यपामहान् स्यादर्धादिके चैव तदर्धको वा ।

सर्वाथपादंस्तु हरश्च दण्डः, पात्यो वृषेणेति वदन्ति सद्यः ॥
 पाण्यादिपाच्छेदनभारणञ्च निर्वासनं राष्ट्रतरु सद्यः ।
 ज्ञात्वापराधत्मगुजस्य यस्तु दैर्घ्यञ्च कालञ्च वयोवपुश्च ॥
 दण्डेषु दण्डं विदधाति भूभक्त्यास्य स वध्नाति पुरन्दरस्य ।
 यः शास्त्रदृष्टेन यदा नरेश्वरो दण्डं विदध्याद्विधिवत्कराच्च ॥
 स चैवकीर्तीर्वितनोति गुर्वीरायुश्च दीर्घं दिवि देवभोगान् ।
 यस्तूक्तमार्गाणि कुलानि राजा श्रेणिञ्च जातीश्वरताञ्च लोकान्
 घ्नानीय मार्गं विदधाति धर्मं नागेशगीर्वाणगणैः प्रशस्यम् ।
 अन्यश्च वद्विर्जलवित्तनाथशीताशुरूपाणि ह विभ्रतीह ॥
 सर्वे च भूयस्विह रूपकाश्च तत्तथ्यमानं नृशुत द्विजेन्द्राः ।।
 यद्वा रजगीर्धृतं शस्त्रपाणिं स्त्रियं समालम्ब्य स विदसैन्य ॥
 सर्वान् सपत्नाश्च स हन्तुकामस्तदासह्यश्च इवावभाति ।
 आकारणात्कारणातोऽपि एष प्रजा हतिय स सद्यद्वकीर्ति ॥
 यदा तंदैनं वृषतीति विश्वास्तनूनपात्त प्रवदन्ति भूपम् ॥
 धर्मास्तनस्वयुतिशास्त्रदृष्टाः शुभाशुभाचारविचारकृश्यात् ॥
 धर्म्येषु दानं त्वषकृत्सु दण्डं यदावनीशः सच धर्मराजः ।
 धनप्रदानेन करोति दृष्ट्वा भूभक्तृदासान्द्रविणेशवश्यान् ॥
 समस्तशीताशुगुणप्रयोक्ता यदायदामेष शुभाय शास्येत् ।
 प्रसन्नमूर्तिर्गतमत्सरः सन् तदीच्यते सोम इव त्तितीयः ॥
 आज्ञा वृषाणां परमं हि तेजो येषां न मन्ये तं सशस्त्रवध्यः ।
 ब्रूयाच्च कुर्याच्च वदेच्च भूभक्तकार्यन्तदेवं भुवि सर्वलोकैः ॥
 दुर्धर्षतीनाशुसमानदीप्तो ब्रूयान्मनुष्यः परमं वृषस्य ।
 यस्तस्य तेजोऽध्यमन्यमान्यः सद्यः स पञ्चत्व सुपैति मायात् ॥

योऽङ्गाय सर्वं विदधाति पश्येत्
 नृणोति जानानि चकारिस्ति शास्ति ।
 कस्यापि चाज्ञा न विभर्ति राष्ट्रः
 समस्तदेवाशभर्वाँहि यस्मात् ॥
 यः स्वधर्मे स्थितो राजा प्रजा धर्मेण पालयन् ।
 सर्वकामसमृद्ध्यात्मा विष्णुं लोकं सवाप्नुयात् ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशर्ये राजधर्मः सम्पूर्णः ।

अथ विप्रो वनं गच्छेद्दिना वा मुहूर्तं भार्यया ।
 जितेन्द्रियो वसन्नेव नित्यञ्चौचाग्निर्कर्मकृत् ॥
 वन्यैर्मुन्यश्नैर्मेधैः श्यामनीजारकहृभिः ।
 कन्दमूलफलैः शाकैः स्नेहैश्च फलसम्भवैः ।
 सायं प्रातश्च जुहुयात् त्रिकालं स्नानमाचरेत् ॥
 चर्मचीवरवासा वै शूद्रयज्ञोमजटाधरः ।
 पितृश्च तर्पयेन्नित्यं देवाद्याजस्वमर्चयेत् ।
 अर्चयेदतिथीन् नित्यं भृत्याश्चापि प्रपोषयेत् ॥
 न किञ्चित् प्रतिगृह्णीयात् स्वाध्यायेनेत्यमाचरेत् ।
 सर्वसन्वहितोपेती दान्तश्चाप्यात्मचिन्तकः ॥
 सम्यक्सन्तको नित्यं दानशीलः सदा द्विज ।
 किञ्चिद्देहः समाप्त्याथ संवत्सा वर्तयेत्सदा ॥
 एकाद्रिक्वत्तु कुर्वीत मासैकद्वयार्थसंक्षयम् ।
 पारम्पारिकञ्चाब्दिकञ्च यन्त्रार्थं च वने वसेत् ।
 त्यक्त्वा तदाश्विने मासि अन्यं स्थानं समाचरेत् ॥
 यथावद्भिहोतुं तु समिधाग्नौ च पालयेत् ।

कञ्चचान्द्रपराकाद्यैः पक्षमासोपवासकैः ॥
 तिरात्रैर्वैकरात्रैश्च धान्यमस्य' क्षत्रेहपुः ।
 तिष्ठन्नात्रांतिकस्तत्र स्वप्नेदधंसाथा निशि ॥
 अतन्द्रितो भवेन्नित्यं वासर प्रपदैर्नयेत् ।
 योगाभ्यासरतानित्य स्यान्नासनविचारवान् ॥
 वसन्तश्रीष्णवर्षासु जर्नाग्न्याकाशमाश्रयेत् ॥
 दन्तोलूपलिको वापि कालपक्षभुगेव च ।
 स्यादाश्वकुम्भकोविघ्न फलस्त्रेहैश्च कर्मकृत् ॥
 शत्रौ मित्रे समुः स्याच्च तथैव सुखदुःखयोः ।
 समदृष्टिश्च सर्वेषु न विशेषेनगच्छरम् ॥
 स्त्रेच्छव्याहानि सर्वाणि वनानि हि कलौ युगे ।
 न भूय शासितारस्तु ग्रामोपान्ते वसेदतः ॥
 ग्रामाच्च नगराद्देशात्तथारण्यवनानि च ।
 क्षित्यंशरक्षितान्येव सर्वेषां फलदानि हि ॥
 भूपते, प्रथमं तत्स्यात् क्षत्यं शसेदृद्धिजाग्रतः ।
 याग वाऽरण्यवास वा कुर्यात्तु तदनुज्ञया ॥
 सुत्रामानलवायूनां दमस्येन्द्रविषस्वताम् ।
 यदा वित्तेशयोर्ब्रह्मा माताभ्यो निर्ममौ वृषभ ॥
 पार्वतिक तु यत्किञ्चित् यत्किञ्चिदेष्टिक तथा ।
 वृषाज्ञया द्विजातीनां तत्सर्वं सिद्धति भुवम् ॥
 वृषतेः प्रथमं न स्यात् स वै द्विज । मखादिकम् ।
 रक्षार्थं कथयित्वा तु यथाकार्यं समापयेत् ॥
 धेनुपूर्वं वशिष्ठस्य ह्यसौ दुर्वाससोऽपि च ।
 वनवासाश्चमस्यस्य ह्यग्निकार्याय ताश्रयेत् ।

पलस्त्रेहाय दानस्य कालवैगुण्यतोद्विजः ॥
 तथा गोदुग्धसर्पिष्य म्ग्निकार्यं समापयेत् ।
 सर्वकालेषु सर्वेषु तथा चैवाश्रमेषु च ॥ •
 गोदुग्धादि पवित्रं स्यात् सर्वकार्येषु सत्तमाः ! ॥
 सर्वकार्येषु सर्वेषु भिक्षां कुंर्याद्वनाश्रमी ।
 तथा सर्वे प्रकुर्वन्ति पितृदेवार्चनादिकम् ॥ •
 अष्टौ भुञ्जीत वा यासान् ग्रामादाहृत्य यत्रवान् ।
 आश्रमः संक्षयं गच्छेदनिलां प्रागुदौचिकाम् ॥
 विप्रोविधाय वनवासविषेयधर्मान् •
 सर्वानिमानुक्तविधिक्रमेण ।
 सशुद्ध पापानि वपुं विशोध् •
 ब्रह्माधिगच्छेत् परमं द्विजेन्द्रः ॥
 आश्रमत्रयधर्मात्प्राक् चरित्वा ते द्विजातयः ।
 हयोश्च वा ततः पश्चाच्चतुर्थाश्रममावरेत् ॥ •
 द्विजाग्रजो यदा पश्येद्वलिं पक्षितं मात्मनः ।
 उपरतिं तथाक्षाणां क्षीणकामः सर्वै द्विजः ॥ •
 समीक्ष्य पुत्रपौत्रं वा हृष्टां वा दुहितुः सुतम् ।
 अधीत्य विधिवद्देदान् कृत्वा यागविधानताम् ॥ •
 निश्चयं मनसा कृत्वा चतुर्थाश्रममावसेत् । •
 अज्ञापत्वं विधायेष्टिं वनाद्वासमनोऽपिवा ॥
 समस्तदक्षिणायुक्तां सर्ववेदास्तथाश्रवान् ।
 अग्निनात्मनि चारोष्य दण्डान्विधिवदाचारित् ॥
 किञ्चिद्भेदं समास्थाय तद्धर्मेण च वर्त्तयेत् ।
 वाङ्मनःकायदण्डाश्च तथा सङ्घादयो गुण्याः ॥

- सुमुंख्यो नियतो यस्य स त्रिदण्डीति कथ्यते ।
 कामण्डलुचमालात्र भिक्षापात्र मथापरम् ॥
 कापात्रवासःकौपीनकार्यीथं वस्त्रमेव च ।
 • शिखायज्ञोपवीतञ्च दण्डाना त्रितय तथा ॥
 द्विकालविधिवत् स्नानं भिक्षया चापि भोजनम् ।
 शुद्धैकवृत्तिर्विप्रेषु सत्कर्म निरतेषु च ॥
 भिक्षावर्णोयतेः प्रोक्तो वृत्तवर्जन्तथैव च ।
 असंभायं स्वशून्येच तथाच शिल्पकारुभिः ॥
 अशुभं तथा स्त्रीभिरेतन्कृत्यं यत्र स्मृतम् ।
 सर्वदा दम्भसरोधो नित्यमेकान्तश्रुतिः ॥
 • सदैव प्राणंसरोधः सदैवाध्यात्मचिन्तनम् ।
 नृद्वेषुदार्वलाव्यग्रमय पात्रं यत्र स्मृतम् ॥
 शुचिरम्भस्वभीपाञ्च गोबालश्चाधमर्षणम् ।
 न दण्डेनैव, दण्डेन विना वातेन वा तथा ॥
 सोक्षावाप्तिर्भवेत्सुंसा किन्तु साध्यात्मचिन्तनम् ।
 ज्ञमत्वं सुखदुःखेषु तथा वै द्वे परागयोः ॥
 • आत्म समानधर्मत्वं मजस्र च आत्मचिन्तनम् ।
 यतिभिस्त्रिभिरेकत्वं द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ॥
 न ख्यातव्यं कदाचित्ख्यान्गिष्यन्तो नाशमाप्नुयुः ।
 बल्लत्वं यत्र भिक्षाणां वार्तास्तत्र विचित्रकाः ॥
 स्नेहपैशुन्यं मात्सर्यं भिक्षाणां नृपतेरपि ।
 तस्मादेकान्तशीलेन भवितव्यं सदा द्विज ॥
 आत्मास्यासरतो नित्यं ब्रह्मावाप्ति मभीष्टताम् ।
 त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते ॥

अध्यात्मयोगयुक्तस्य ब्रह्मावाप्तिर्भवेदुच्यते ।
यतेन्द्रियोऽपि दण्डार्हो युवा तस्य तथा निरुक्त् ॥
युवा निरुक्त्याभिचुरात्मद्वन्द्वप्रदर्पक ॥
भिन्नगुणैश्चे वसेत्तत्र कामार्थान्योऽभिगच्छति ॥
तत्स्यानेन वृथा चैव मह तेनैव तापयेत् ।
निवसेदेकरात्रञ्च बहिर्यत्र तु वेश्मनि ॥
स तारयति वृद्धान् वै विशतिं पितृमातृत् ।
भित्तुर्गन्तुं ननु ब्रह्म योगाभ्यासरतो भवेत् ॥
परिणामय योगेन चतुर्ललो गृही स तु ।
निर्ममो निरिहङ्कारः सर्वैः सह प्रयच्छति ।
ब्रह्मण्यात्मनि गोमायो मृते इच्छासु दामिहक् ।

चिद्भानि धात्रा कथितानि यस्यवक्त्रे सयस्याभिहितेव भिक्षा ॥
यो ध्यानवान् वा सतत जिताद्य स ब्रह्मकाभ्योगमन करोति ॥

वनस्य भिक्षुधर्मान् वै यानब्रवीत्पराशर ।

तथावदभिधायेतान वक्ष्याम्याश्चमभेदकान् ॥

इति श्रीऽच्छत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे वानप्रस्थयति-

धर्मोनाम दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

अद्यात् सप्रवक्ष्यामि भेदमाश्रमस्यवत्सु ।

ब्रह्मचर्यादिकानान्तु तथा तथ्यं निबोधत ॥

चतुर्णांमाश्रमाणा तु भेदो दृष्टो मनीषिभिः ।

प्रत्येकशो वदाभ्येतत् शृणुध्वं द्विजपत्तमाः ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थस्तथा यती ।
 एतद्भेदं प्रवक्ष्यामि षट्गुध्वं पापनाशनम् ॥
 चतुर्ध्वं ब्रह्मचारी च स्वाहा यत्र यतस्तथा ।
 अजायत्वा षट्क्षेत्रेति लक्षणांश्चि पृथक् पृथक् ॥
 अक्षरलवशांशित्या गर्धित्याच स प्रत्यङ्गम् ।
 वर्तते क्षपया नित्यं गायत्यं तत्प्रकीर्तितम् ॥
 चतुर्ध्वं द्वादशाब्दानि योऽधीयानश्चतुः श्रुती ।
 भिक्षया ब्रह्मचर्येण तेष्वध्यात्म तदुच्यते ॥
 चतुर्ध्वानाभिगृहीतं सन् परस्त्रीपर्ववर्जक ।
 वेदानध्येति भिक्षाभुक् प्राजापत्योऽयमुच्यते ॥
 गुरोर्वा गुरुपुत्रस्य तत्पत्न्या वापि सन्निधौ ।
 यो वसेदात्मसंज्ञान ब्रह्मचारी स नैष्ठिकः ॥
 गृहस्थस्य चतुर्भेदो मतः शालीनतीव्रकौ ।
 यायावरास्तथा वान्ये घोरसन्ध्यासिकास्तथा ॥
 ह्यपिगोरक्षयाण्यज्यैः सर्वान् कुर्वन् क्रियां द्विजः ।
 विहितोऽह्यात्मविद्यया वार्तावृत्तिः स उच्यते ॥
 ददात्यध्येति यजते याजयेत् चैव पाठयेत् ।
 कुर्यात्कर्म प्रतिग्राही शालीनोऽध्यानकृद्द्विजः ॥
 उक्तं सन् कारयेदन्या क्रिया कुर्यात्प्रतिग्रहे ।
 पाठको नियतात्मा च यायावरः स उच्यते ॥
 तिष्ठेद् यश्च शीलोऽध्याया सुहृताद्भिश्च वर्तते ।
 आश्रयिष्य क्रिया कुर्यात् घोरसन्ध्यासिक स तु ॥
 वानप्रस्थश्चतुर्भेदो वैष्णवस उदुम्बर ।
 वान्प्रस्थो वनेवासी तद्गण्यमयोच्यते ॥

फलैर्मूलैरक्षणाधैरग्निकल्पेन वै वसन् ।
 कुर्यात्पञ्च महायज्ञानात्मविद्वैद्यानसः स तु ॥
 इमानि तत्फलः कृष्णंभस्त्रे धनुः उदम्बरे ।
 योवा वसेदती ज्ञानी पञ्चयज्ञाग्निकर्मकृत् ॥
 वनस्थो बालखिल्यो यो वसेत् वल्कलचीवरम् ।
 अग्निकार्यकृदात्मज्ञ दुर्जातसेवितं त्यजेत् ॥
 चतुरोऽन्यानमूनग्निकार्यं कुर्वन्वने वसेत् ।
 फलस्रोहैः फलैर्वन्ये वृद्धभिः श्रुतिचोदितम् ॥
 उद्धृत्य परिभूताहि तथा वै विचुष्टत्तिकः ।
 फलैर्वन्यैर्वनान्तैश्च फेनप पञ्चयज्ञकृत् ॥
 पुत्रस्य भ्रातृपुत्रस्य भ्रातृदौहित्ययोरपि ।
 न दुष्यात् कुटीस्थोवा यदृभैश्च हन्तिभुक् द्विजः ॥
 ज्ञेयो वृद्धदयो नाम यश्च पवित्रपादुकः ।
 शिखासनोपवीतानि धातुकापायवासकृत् ॥
 चतुर्भेदपरिव्राट् स्यात् कुटीचरबृहदकौ ।
 हंसा परमहसाश्च वक्ष्यन्ते तु पृथक् पृथक् ॥
 साधुवृत्तिर्द्विजो यस्तु भिन्नाभुगात्मचिन्तकः ।
 बृहदकः स्वयं ज्ञेयः परिव्राट् स त्रिदण्डधृक् ॥
 एके दण्डधरा हंसा शिखोपवीतधारिणः ।
 वार्याचारकराः शान्ता भूतानामभयप्रदाः ॥
 वसेदेकक्षपा ग्रामे नगरे पञ्च स्वयंशः ।
 सर्पयन्तो व्रतैर्देहमात्मध्याने सदा रताः ॥
 एकदण्डधरा मुण्डा कन्याकौपिनवाससः ।
 अत्यन्तचिद्धिनोऽव्यक्ताः सर्वदैव च मौनिनः ॥

शिखादिरहिता शान्ताः उन्मत्तरवधारिणः ।

नग्नं, शूरासुरैः केपु वासिनी ब्रह्मचिन्तकः ॥

ये ते परमहंसा वै नैष्ठिका ब्रह्मभिक्ष्वे ।

उक्ता सद्भ्रतभेदज्ञैरात्मन प्रार्थनापराः ॥

यो ब्रह्मचर्ये व्रतचरिभेदी

भेदी गृहस्थस्य तथैव यत्नतः ।

हिरण्यवासी द्विजकर्मभेदी

ह्युक्तो मर्यासीद्विजभिक्षुभेदः ॥

इति वृहत्पाराशर्ये वानप्रस्थरत्याश्रमभेदो नाम एका-
दशोऽध्यायः ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

पुंसु चो विरज्यन्तो देहाद्देहादितो यथा ।

शरीरंज्ञासत्या ग्राह्यं परब्रह्म नय गतो ॥

स्वेवाद्यंग्यस्वुधातीभि सारव्यामाशुनाशि तत् ।

तन्मुख्ये गुणसद्युक्ते क्षत्पञ्चचालनं व्रजेत् ॥

शुक्लयोगितसंयोगात् स्त्रीकोष्ठपाकसम्भवम् ।

दु खेन दशभिर्मासेर्व्यापितम्भूरि दोहदैः ॥

जनन्यादौ गृह्णाभावे गर्भिणास्यापि दुःखित ।

अतश्चायमानस्य योनियन्त्रनिषीडनात् ।

जातस्य बालरोगाद्यैः योगिनीग्रहदोषतः ।

देहिनः सर्वदा दुःखं पूजाजन्मादिकैर्ग्रहे ॥

एवं पाल्ये महद्दुःखं कामार्थं यौवनेऽपि च ।

खिवा विना तु स्याद्धर्षाद्विद्वैश्वर्ययोरपि ॥
 चुत्तृट्भ्या मथमे विग्न रक्षणायै द्वितीयके ।
 वृद्धत्वे वा तयोर्दुःपत्तस्यादुःपमयं वपुः ॥
 मासेन लोपित बालं ज्ञातुभिः कुल्यसंक्षयम् ।
 सैदोकेहनसम्पूर्णं कफपित्तस्य साधयम् ॥
 अमेध्यपूर्णभस्त्राथ दध्ने वै सर्वदा शुचिः ।
 लतायाः स्नानगन्धाद्यैर्निर्गन्धी कथ्यते वद्वि ॥
 दुर्गन्धः सर्वरन्ध्रेषु स्वघ्राणोद्दिगकारणम् ।
 सततञ्च स्वाभिध्यद्भि देहे शोच्यते शुभम् ॥
 यद्दग्धं भवेन्मृतस्नादम्भभस्त्रत्वमाप्नुयात् ।
 मृतस्य वृश्चने त्रिद्विज्जन्थाकोपरतस्य च ।
 क इहाभ्युद्यते विद्वान् कथ्येह विच्यते पुनः ।
 यन्त्रोपममिदन्धीमन् । वायुत्यक्त मृतम्भवेत् ॥
 पृथगात्मा पृथक्खातं पृथक् स्थानि दृशानि च ।
 पृथक्भूतानि भूतानि पृथक्तेषां गुणोत्तर ॥
 पृथक् पाप दिवायुश्च तद्गतिश्च पृथक् पृथक् ।
 पृथक् पृथगिति ह्येतत् पृथग्भिः किमिहोच्यते ॥
 आरम्भकाणि यान्येव तेषु यान्ति तदंशकाः ।
 अत्ययाद् यदवाप्नोति भाति वीर्यं पुनर्वपुः ॥
 शृणुयात् पादपस्पर्शे जिह्वेत् स्नादेद्वियं स्मरेत् ।
 स्वपञ्च जागृत्याहच्छेद्भयाद्भावेद्यतेत वा ॥
 मृहीयाद्यद्यथाप्यद्य जायेत स नयेदपि ।
 सोऽस्तिकथेत्परो देहाद्योदेहीति निगद्यते ॥
 नैकस्य स्यान्नदेहे वै प्रत्यभिज्ञा कथम्भवेत् ।

एकदृक् दृष्टरूपस्य पुनरन्येन पश्यतः ।
 अद्राक्षं यद्गृहो वस्तु तदेवैतत्सृष्ट्याभ्यथ ॥
 यच्चासृष्ट्य च पश्यामि प्रतीतिर्यस्य जायते ।
 दर्शनाभ्यां तु सन्त ग्रहेणादेकवदन ॥
 अस्ति ह्यात्मा मरु देहात् यो देहीति च कथ्यते ।
 गृहीच गृहमध्यस्थो लग्नादिच समाचरेत् ॥
 देहे चतादिमरोहान् तपो देह्यास्ति कश्चन ।
 स एव पूज्यते कुर्वन् उद्देशो तस्य ताविति ।
 वार्यते कर्मणा चायं बाध्यते कर्मणापि च ॥
 उभयस्यापि चैवात्र प्रचक्षं दृश्यते द्विजा, ! ।
 मायाविसृष्टं सूक्तत्वमतिक्रान्तागताशुमान् ॥
 अत्र बाधान्यहर्तृणा पिशुने पूतिनासिता ।
 भरती वणकैश्चित्तेदेहस्य वर्णयेत्तथा ॥
 कुर्वन्नानाविधं कर्म तथात्मा कर्मजस्तनूः ।
 जरायुजाण्डजादीनि वपु सि यो ग्रहेद्विजै ॥
 कर्मभिर्वर्णभेदैश्च चित्तदैर्गत्यरुग्यत ।
 बभ्रिरान्धकिनः क्लीवा जायन्ते पुरुषाधमा ॥
 निरत, स पुनर्भूत्वा विहृदिप्रकुलेषु च ।
 मण्डलार्थाश्च जायन्ते लक्षणाद्वितयान्वित ॥
 धनवन्तः प्रजायन्ते येदवन्तो यगस्त्रिन ।
 रूपसन्माग्यसम्पृक्ताः सर्वेषा नयनप्रियाः ॥
 ब्रह्माद्याश्चरतां शान्ता, पट्कर्मनिरतास्तथा ।
 पक्षयज्ञस्ततो नित्य अग्निष्टोमादिषु स्थिता ॥
 द्विजोपारिकरा नित्यहृषीचारादि पूजकाः ।

चतुरात्रमधर्तारणा कथिताः समदर्शिनः ॥
 युगेः स्वैः समायुक्तासौलक्षिनो द्विजमिया ।
 एतन्भूताश्च ये मिप्रासोपा विष्णुः मृदान्ति के ॥
 विष्णुश्च सर्वदेवत्यं तस्माद्द्विष्णुमयोभवेत् ।
 देयत्यार्चाहता नित्यं गुरुपास्त्रितस्तान्तया ॥
 ब्रह्मैवाचामता सम्यक् ब्रह्ममन्निधयच्छति ।
 तदुपास्य सदा ब्रह्म यावत्साधनकक्षयत् ॥
 ब्रह्मपापान्विदित्वा यः ससरेत्रेह मानवे ।
 एतन्नि ब्रह्मदेवेशे ब्रह्मन्यासमनेकशः ॥
 ब्रह्मामि द्विविधं धाम न पर परमेव च ।
 समात्र मपरं ब्रह्म शब्दब्रह्मेति कीर्तितम् ॥
 प्राणवाय्वन्त्रिरूपस्तत् प्राणैव हि विशेषतः ।
 प्राणायामे तदभ्यस्य पूरकाद्यैश्च वायुभिः ॥
 पूरको कुम्भको वायु रेचकस्तु द्वितीयकः ।
 येन व्यावर्तते वायुर्नासाग्राग्निःसरन्वहिः ॥
 श्वासयोगेन तं प्राञ्जः पूरकं तद्विहीऽनिलम् ।
 श्वासयोगं ददन्त्येन कवयस्तन्तु पावनम् ॥
 विदुस्त रेचकं तज्ज्ञाः रेच्यश्च शनकैः शतैः ॥
 न वेगाद्रेचयेद्वायुः सर्वथ विघ्नभाक् भवेत् ।
 मोचयेन्नन्दमन्दन्तु वक्त्रिः स्यात् कुम्भितो यथा ॥
 नासाग्रस्थितप्राणस्तु सशिखञ्जालनं क्षमम् ।
 अनिल रेचयेद्योगी न मन्दं वाति वेगवान् ॥
 न प्रायतेऽनिलो दस्य निःसरन्नासिकाग्रतः ॥
 यस्यासौ कुम्भितो जन्म प्राणयोगी स उच्यते ।

दीर्घायुस्व' परं ज्ञानं समस्ता योगरुडय ॥
 देहे तस्मावतिष्ठन्ति प्राणायामवशीकृता ।
 यत्र तिष्ठति जीवस्य नि ह्येऽस्त्वस उच्यते ।
 स किन्त्र धार्यते प्राणो ब्रह्मा तिष्ठति यत्र तु ॥
 प्राण एव हि चात्मा च प्राणो देहस्य वाहक ।
 शरीरान्नि ह्ये प्राणे नात्मा विग्रहवाहक ॥
 देह त्यक्त्वा यदा जीवो बहिराकाशमास्थिनः ।
 तदा निर्विषयो वायु भवेदत्र न सशय ॥
 तदा ससर्ज देहेषु नासाग्रमास्थित शिव ।
 प्रत्यक्ष सर्वभूताना तिष्ठति नच लक्ष्यते ॥
 तदा न श्वसते वायु सदा निष्कल सुच्यते ।
 नाभिसस्यन्तु विज्ञाय जन्मवाधादिमुच्यते ॥
 देहस्य सर्वसत्वाना स जीवति शृणोति च ।
 धर्माधर्मौ श्वसत्सु देहे देहे व्यवस्थितौ ॥
 सुहृत्कञ्जसस्यसु अथ कुर्वन् प्रधावति ।
 धर्माधर्मैर्महापाशै र्गृहीत स प्रवर्तते ॥
 अर्द्धमुच्छ्वसते यावत् प्राणो द्रव्यसमीरणात् ।
 तावत्प्राणसु विद्येयो यावन्नासाग्रमास्थित ॥
 अत्रस्य निष्कलं ब्रह्म यावन्न श्वसते द्विज ।
 श्वसनेन समायोगादाकाशात्पुनरागत ॥
 नासारन्ध्रसमालीन सदा निष्कल उच्यते ।
 स जीव इति विख्यात स विष्णु स महेश्वरः ॥
 ध्यातव्या देवतास्ताव क्रमेण पूरकादिषु ।
 विष्णुब्रह्मेश्वरास्तेषु स्थानेषु स्थापरा द्विजैः ।

नीलपङ्कजविरयात आनीय नाभिमध्यतः ॥
 महात्मानं चतुर्वाङ्गकेयूरन्त हरिं स्मरेत् ।
 हृत्पद्मे कुम्भके ध्यायेद्ब्रह्माय पङ्कजांसनम् ॥
 रक्तोन्दीशरवर्णाभ चतुर्वर्कं पितृभगवत् ॥
 रेचके गङ्गर ध्यायेत् नलाडस्य विशूनिनम् ॥
 शुद्धस्कटिकमद्वाश संसारार्णवतारकम् ।
 एव श्वमनसरीधी देवतात्रयचिन्तनात् ।
 अग्निर्वाय्वस्यसंयोगादन्तर शुद्ध्यते त्रिभिः ॥
 निरोधादभवदायु साम्नादग्निस्ततो जलम् ।
 इति त्रिदेवतायोगात् शुद्धन्वेन पुनर्द्विजा ॥
 भयन्ति प्रणवोपेताः प्राणायामस्तु पे उग्र ।
 अपि भ्रूयह्नन मारात् पुनात्यहरहः कनः ॥
 मातरहश्चसायञ्च पूरकं ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
 रेचकेन तृतीयेन प्राप्नुयात् परम पदम् ।
 न प्राणेनाप्यपानेन वायुवेगेन रेचयेत् ॥
 प्रागुक्तेन प्रयोगेण मोचयेत्प्राणसयमी ।
 शरीरञ्च शिरोश्रीव विद्वत्प्राणि च पाइयम् ॥
 सर्वाङ्गं निश्चलं धार्यमापूर्य सर्वनाडिकाः ।
 सधृत्याङ्गानि सर्वाणि कर्मविज्ञानकृद्द्विज ॥
 बडासनो चलाङ्गस्तु कुर्यादसुनिरोधनम् ।
 कृत्वासुसञ्चय विद्वान् विधित्सु संसुपसृशेत् ॥
 अन्तरे शुध्यते यस्मात् कुर्यादाचमनं स्मृतम् ।
 इत्युक्त प्राणसंगोधी देवतात्रयसद्भुत ॥
 त्रिमात्रप्रणवस्तत्र ध्यातव्य सर्वयोगिभि ।

स्वर्यमाणस्य चातस्य विश्रान्तिः स्यादमात्रकै ॥
 तत्परं निष्कनञ्ज्ञानं तद्विदु ब्रह्मचिन्तकाः ।
 मृदुमधोर्त्तमत्वाच्च स्थूलसूक्ष्मांशुभावतः ॥
 त्रिविध प्राणसंरोधं विदुस्तत्तत्त्ववेदिनः ।
 क्रियमाणो विरोधेषु प्रत्याहारीऽय मुच्यते ॥
 सर्वं प्रागुक्तमेव स्याद्विशेषं तु निबोधत ।
 वाह्यं वाह्यं यथोक्त्वाच्च आरुप्य यच्छनैः शनैः ॥
 निरुध्य विश्वदोगी प्रत्याहारः स उच्यते ।
 व्यावृत्त्यातिमुखी यत्र खानि यत्र निरुध्य च ॥
 चिन्तयेन्नियन्तीकृत्य प्रत्याहारः स उच्यते ।
 प्राणायवयवस्य ना, सकल्पाद्यासुवायवः ॥
 निरोद्धव्या दृशोऽप्येते प्राणसंयमकारिभिः ।
 वायुरेकोऽपि देहस्थः क्रियाभेदेन भिद्यते ॥
 प्रकर्षेण समन्ताच्च न यानादिक्रिया स्मृता ।
 भविष्यातीतकालिभ्यः कर्मभ्यश्चान्त्वं संयमी ॥
 सर्वानिष्कान्स्तथा खानि निरुध्यैकत्र धारयेत् ।
 स धीमान्वेदविद्विहानः स योगी ब्रह्मवित्तमः ॥

स्थान द्विजन्मा विधिवत् अञ्च सांशस्य यदुद्यातिविधिः परस्य
 पाराशरोक्तैर्विधिभिः प्रकारै रक्तोविधि प्राणनिरोधनस्य ॥

प्रत्याहारो विरोधस्तु प्रोक्तशस्यैव वित्तमाः ।

यदभ्यस्याप्रयाद्ब्रह्म सर्वदा नैदमव्ययम् ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरे प्राणायामप्रत्याहारविधिः ।

यातैम् पुनरावृत्तिः कदाचिदिह दृश्यते ।
समृति नाप्रयाद्येन शकसू नुसंदावतीत् ॥
उक्तोऽसि संयमं पूर्वं विधिहीनोऽहं नाशनः ।
निबोधध्वं चतुर्थन्तु ध्यानं प्रणववैधसाः ॥
विधियत्प्रणवव्यानं मेकचिन्तानुं नोऽभ्यसेत् ।
ब्रह्माभ्येति स सुक्तात्मा स योगी योगिना ब्रह्मः ॥
तद्व्यानमसुसरोधं तुर्यसम्यग्निरोच्यते ।
तद्व्याख्यानं पंचन्तु चिन्तापंचविवांर्जितम् ॥
तच्छान्तं निर्मलं शुद्धं ध्यातव्यं हृत्सरोरुहे ।
तदेयन्तद्वरेण्यन्तु मुक्तिबीजं तदुच्यते ॥
सञ्चित्य व्याहृतीः सप्तं प्रणवाद्या सादन्तकाः ।
सम्यगुक्तं मिदं ध्यात्वा परब्रह्मणि योजयेत् ॥
इतभुक् पवनो जीवस्त्रयोऽप्येतेहृदिस्थिताः ।
ये तत्सर्वन्तु वैकल्यं संसारे ध्यानकृद्भिज्ज ॥
ॐ ह्यारावर्त्तनालेन सङ्घृत्य परियोजयेत् ।
योजयेत्सर्वमेवैतत्सिद्धयोगी स उच्यते ॥
शून्यभूतं तु यत्प्राणो ह्यासजीवितसंज्ञितम् ।
यस्मादुत्पद्यते श्वासः पुनस्तत्र निवेशयेत् ॥
आद्यन्तप्रणवविद्वान् घटाकाशवदुत्सृजेत् ।
स पश्यन् निर्गलं योगीपुरुषं मम शशयम् ॥
द्यन्तुर्वक्त्रः बहिः सम्यक्कुण्डलीमूतसर्पवत् ।
ध्यातव्यः प्रणवसास्यं मध्यमं धाम सधरेत् ॥
स ध्यातात्मा स विन्दुश्च तदेव परमं पदम् ।
तदभ्यस्तु हि तज्ज्ञात्वा स तस्मिन्नेव लीयते ॥

प्रथमं प्रणवी वक्तुं स्वप्नक्षरः परमाक्षर ।
 रुजत्वमन्यदाप्नोति सप्राप्य परम पदम् ॥
 पञ्चमं तु पदं विद्वन् । ह्यनूर्ध्वन्यवतिष्ठते ।
 नाद्विन्दुः सम्प्राप्त्यातोहिजेन्द्राः । परमंपदम् ॥
 यत्प्राप्य न निवर्त्तन्ते भूएत्वस्वात्मनिव च ।
 सर्वेभ्यो माहृकावर्णा पुनस्तत्र विशन्ति च ।
 वर्णात्मासन्ववर्णास्तु समस्तं वर्णजीवनम् ॥
 न दीर्घं न खल्वस्वप्नं न घोषं नाप्यघोषवत् ।
 न विसर्गस्य वा विद्वान् नानुस्वारविपर्यय ॥
 हृद्याकाशनिविष्टं यदचलत्वं प्रयाति चेत् ।
 ज्ञानयोगे त्रिपटिवै यो विभर्त्यक्षराणि तु ॥
 तत्परं योगिभिर्ध्येयं व्योम यस्य तु मध्यमम् ।
 व्योमान्तर्गं यत्तुध्येयमनन्ताकाशमव्ययम् ॥
 चिन्तयामो यथं तत्त्वं धियो यो न प्रचीदयात् ।
 ये तद्ब्रह्मावयोरूपं मेतद्दर्भं खदयीमया ॥
 येषां स परमा मुक्तिर्गत्या या न निवर्त्तते ।

आदाय चापं त्रयार्धं च याण सध्याय चामागमयेपलव्यम् ॥
 सम्यग्बिधिं तं प्रविधाय तस्मिन् प्राप्नोति योगी स तु मुक्तिधाम
 उद्देशभक्तिं विधिनादि विद्वन् । ध्यान विधेय ध्वनिपूर्वकम् ॥
 सर्वं विधानं विधिपञ्चमस्य यत् समर्थो विधिरेयं चास्य ॥

इति श्रीबृहत्पाराशर्ये योगाध्यायप्रणव

ध्यानविधि सम्पूर्णम् ।

अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि विधानं ध्यानकर्मणाम् ।
 नानामतोद्दित कार्यं परब्रह्माप्ति कारकम् ॥
 कामाक्रकामिह प्रोक्तं परमात्मा किमुच्यते ।
 ब्रह्माणमिदं विद्याः । शृणुष्वं भुक्ति तत्पराः ॥
 स्वीये न कर्मणा येषां गुरोर्युद्धयं भवेत् ।
 कर्मात्मन स्तदुच्यन्ते निर्गताः परमात्मनः ॥
 ये न स्पृशन्ति सत्त्वाय स्तथा सत्त्वदयोगुणाः ।
 कदाचित्केन कर्माणि परमात्मा ततः परम् ।
 निष्ठानागौर्धविद्येति गुणत्रयं स्पृशन्ति हि ॥
 सो यस्मिन् कथमेतस्मिन् लोकरूपालो विधीयते ।
 स्वात्मानमेव चात्मानं येष्टकोष्टकरूपवत् ॥
 कर्मण्यैव प्रजातस्तु बाह्यस्वार्थविमोहितः ।
 तस्माद्दुर्विवर्जयेत्कर्म स्वर्गादेरपि साधकम् ॥
 सौंसारेस्वर्गतेः कर्मक्षयः सतु पुनर्यतः ।
 सीमैषा परमाविद्या ब्रह्मण्यः पातमीक्ष्योः ॥
 कर्मस्थानमिदं धात्री कृतमत्रोपभुज्यते ।
 वैदिकं कर्मयोग्यं दिवोऽप्यावतं कस्य तु ॥
 योतेहावृत्तिरखञ्च घ्नानयोगमतोऽभ्यसेत् ।
 हृद्विनिःसृतनाडीना सहस्राणां द्विसप्ततिः ॥
 तन्मथ्यावस्थितं तैजः शशिमभया भाति यत् ।
 यन्मध्यमखण्डेह्यात्मा विधूमाननद्रीववत् ।
 संज्ञातथोविदित्वा तं संसरेन्न पुनर्यतः ॥
 भूरिभुवमधोवृत्तं तत्रहातव्यं व्यवस्थितम् ।
 नानुच्छेदेन वातेन कृत्योदास्य विकासयेत् ॥
 विकास्य तस्य मथ्यस्य मचल दीपशिखेव तत् ।

तदूर्ध्वं निःसरेत्शुभ्रं सूत्रं तच्च विचिन्तयेत् ॥
 ललनद्वारनिर्गच्छन् कुन्तयोगीच चिन्तयेत् ।
 तावत्तु चिन्तयेद्यावन्निरालम्बञ्च इच्छति ॥
 निरालम्ब गदा ध्यान कुर्वाणो निश्चली भवेत् ॥
 तदा तदुच्यते ब्रह्म स योगी ब्रह्मवित्तमः ।
 तत्पदञ्च पदांतीना तत्प्राप्ती मुक्त उच्यते ॥
 इति ध्यान विधातव्य मुक्तिरुद्भिर्हि जैर्हिजाः । ।
 भूतानामात्मभूतस्य तानि सम्यक् प्रपश्यतः ॥
 विमुह्यत्यमरो मार्गं पद किं न पदस्य तु ।
 यो न तिष्ठति यो याति न कश्चित्त्वैव यैव यः ॥
 अवाग्यो वाङ्मयोऽन्यस्तु सर्वश्रुति प्रचोदितः ।
 योऽन्तिकेऽपि दवीयाश्च योऽस्तिनास्तिस्वरूपकः ॥
 यस्येदं नममेति स तत्रैव च प्रलीयते ।
 यस्तु सर्वाणि भूतानि पश्यत्यात्मगतानि तु ॥
 आत्मानं तेषु सर्वेषु ततो यो न विमुह्यते ।
 सर्वभूतानि भूतात्मा यत्र तिष्ठति धीमते । ॥
 शौचमीच्छे च को तस्य ह्येकश्च ह्यनुपश्यतः ।
 समाप्तावुत्तमादीना यन्मन्त्रं मया यो हिज्ज. ॥
 ॐ यं नहोति चाभ्यायो दर्शकश्चैप देधसः ।
 आत्मज्ञानवङ्गपाया उक्तः स्वान्ये च कोविदैः ॥
 ते सौ. मयैः रामुन्तयो च ज्ञातव्योपदेगतः ।
 ज्ञातव्यः परमात्मैव भक्तिं ज्ञात्वा परेण तु ।
 ध्यानज्ञानस्य तद्वक्त्रे यत्र दिश्रमते मन ॥
 तदेधोपदिशेत्तस्य यत्तुज्ञानोपदेगकम् ।

मनो यस्य विषण्णं तु यत्र ज्ञाते च वस्तुनि ॥
ध्यायेत्स तु तदेवेति यावत्सात् ध्यानसन्नातिः ।
ध्याने तत्र तु संलग्ने ऋषवात्मनि वा पुनः ॥
ध्यान नियोजयेद्योगी तं निरालम्बतां नयेत् ।
योगशास्त्रेषु यत्प्रोक्तं पृथग्युत्तरणकेषु च ॥
तत्तयोपदिशेद्धान ध्यायेदपि तथैव च ।
प्रवदन्यन्यथा केचिच्छुभादिभेदवांस्ततः ॥
त्रैविध्यं विदुषो विद्वन्विद्धि तत्त्वपरंपदम् ।
चित्तजं श्रुतिर्जं भावं भावनाभावमेव च ॥
त्रिविद्यमात्मविद्येत योगाभ्यासफलाफलम् ।
आत्मशक्तिशिवस्येति चैतन्यमतिस्स्थितम् ॥
उत्तरोत्तरवैशिष्यात् योगाभ्यासः प्रवर्त्तते ।
स एको निष्कलीभूतः कर्मात्मा यत्र योजितः ॥
न विभेति सचैकाकी भयं वै जायतेऽन्यतः ।
न देवगतिर्भिर्ब्राह्मिणां ध्यानं यस्यास्ति योगिनः ॥
सखित्वाऽत्र ह्यजं शान्तं कदाचित् कुवरेण तत् ।
त्यम्बकश्च चतुर्वक्त्रश्चतुर्बाहुः परेश्वरः ॥
एक एव महेशो वै ततस्त्रिधाति कीर्तितः ।
नाभिमध्यस्थितं विद्वन्विज्ञानेन सुनिर्मलम् ॥
रविवद्वजमानस्तु काशद्रुश्मिगयैर्द्विजाः ।
चिन्तयेद्दृष्टिं सद्यस्यं दीप्तिमत् सुख्यं सगुह्यं ॥
तस्य मध्यगतो सोमवह्नि बन्द्रशिष्या रुहान् ।
तन्मध्यस्तु परं सूक्ष्मन्तहायेद्योगमात्मनः ॥
तन्मध्ये चिन्तयेद्देवं वक्ष्यमाणक्रमेण तु ।

विश्वमध्यगतो नादो नादमध्यगतो ध्वनिः ॥
 ध्वनिमध्यतः सारः सारमध्यगतोऽशुमान् ।
 तस्य मूर्ध्यगत ब्रह्म शक्तं तस्य तु मध्यगम् ॥
 पर पदन्तु व्यच्छान्तं सम्यगुद्भृत्यं यो व्रजेत् ।
 जीवात्मा कार्यमध्यस्य सूत्रापि देहवर्जितः ॥
 वक्त्रनासापुटस्यसु मुञ्जीत हृदयान् प्रभुः ।
 इत्येतद्धानमार्गन्तु वदन्ति कवयो द्विजाः । ॥
 क्वचिदन्यान्यथा ब्रूयुरूपं ब्रह्मविदो विदुः ।
 न ममापि हि दुःखस्य शर्म यत्र निरन्तरम् ॥
 ब्रह्मणोरूपमानन्दन्तन्मुक्तरूप मुच्यते ।
 सर्वव्यापी य एकसु यश्चानन्तश्च भावकः ॥
 स मन्तव्योऽजरोऽह्यात्मा सर्वं व्याप्य च यः स्थितः ।
 एकं व्योम यथानेकं प्रविधे रूपलभ्यते ॥
 एकोऽप्यात्मा तथानेको जलाधारेषु सूर्यवत् ।
 विश्वरूपो मणिर्यद्वहर्णान् गृह्णात्यनेकशः ॥
 उपाधिस्य स्रथा त्येको न नादेहेषु फर्मतः ।
 कलाकाष्ठादिभेदेन त्यर्त्तमादिभेदतः ॥
 एकः कालो यथा नाना तथाऽत्रैकोऽप्यनेकधा ।

देहमध्यस्थित-देयं यो न ध्यायति मूढधीः ॥

सोऽकर्मन्ध्वं मधु त्यक्त्वा क्लो गायाशो गिरी व्रजेत् ।

पत्नीर्ययानं जपयागपोमान् कुर्व्याद्वपुष्मान् सतु वैष्णवः स्यात्

मथैव पिण्डं परिहृत्य दूरादज्ञप्रभायैव यरिष्ठष्टे ॥

संभ्राम्य वै विधिवगात्करणोप्रचक्रे

पापेन कुम्भदवधाश्वरेण नूनम् ।

शारोप्य सौऽर्थव्रत दण्डमुखेन दूर्ध्वं
 हृत्पद्मस्य शिवतत्त्वमतिप्रधीयम् ।
 द्वौ मार्गावात्मनौ ज्ञेयौ ब्राह्मणैर्ब्रह्मविन्तकैः ।
 प्रभियाति विदित्वाथ सायुज्यं प्रभुवेधसः ॥
 विद्वन्भूमादिरेको वै द्वितीः सु विराडिकः ।
 यत्र देवो प्रतीतव्यो यत्प्रतीतिरजायते ॥
 धूमः क्षिप्रं सितं पक्षी दक्षिणायनमेषु च ।
 लोकापत्यश्च चान्द्रश्च सातरिभ्वानुर्गर्षण ॥
 पाथोधात्री कपादेने सम्भवन्ति ममाश्रिताः ।
 अर्चिरहं सितं पञ्च स्तयाचैषोत्तरायणम् ॥
 देवलोकां स्तथा सूर्यं विद्युतश्च क्रमादिमान् ।
 मनसा पुरुषा यान्ति तानती ब्रह्मलोकताम् ॥
 यत्र जातो पुनर्देहं ससरन्ति पुनर्हि जाः । ।
 मार्गं ज्ञेयं पुनर्धोमन्मन्तव्यं सद्विज्ञैर्हिज ॥
 यन्त्र ज्ञातेन विज्ञातुं नाकमोक्षौ च सिध्यत ।
 स आरण्यस्थभिलूणा त्रयाणामपि स द्विजाः ॥
 समानज्ञानमेतदहति ब्रह्मविदो विदुः ।
 यथा दहति वैवांसि सनिद्धस्वाशुशुचिणि ॥
 ज्ञानरुभ्यस्त्वमानन्तु तथा दहति संहृतीः ।
 तस्मान्दार्ढ्येनापि स्वात्मज्ञेयो भवेद्विज्ञैः ॥
 येन जानन्ति तेषान्तु इदं यूकमदियोनिषु ।
 पन्नगात्वं हस्तिव वा कीटव मथवाप्रयु ॥
 हतेभ्यस्त्ववन्मथ्यश्च जायन्ते तासु योनिषु ।
 विद्याविद्धिः स मन्तश्च स हेतुः स्वर्गमोक्षयोः ॥

विद्यामोक्षदासा च अविद्यामन्युनाशकत् ।
 ज्ञानयोग स्तथाकर्म विद्याविद्भिः स्मृतो बुधैः ॥
 अपवर्गाथ वै नृणां कर्म त्रिविष्टपाय च ।
 कर्मापि क्रियुमाथं निरपेक्षं मोक्षकृद्भवेत् ॥
 विष्णवे शुभवे वापि कर्म कृत्वा निवेदयेत् ।
 आत्मनः फलमिच्छद्भि र्थत्कर्म क्रियते वृभिः ॥
 तेनैव वाञ्छितावाप्ति स्तेनान्यद्वीपजायते ।
 हरिं वानित्प्रमथ्यस्य सर्वभावेन सद्भिजैः ॥
 तदभ्यासवदाप्नोति सृत्युदाहात् हरिस्मृतः ।
 एक एव हि स ध्येयो यत्पर नास्ति किञ्चन ॥
 विनाशमान् महानेप स ध्येयः सवनेन्द्रियैः ।
 महान्त पुरुष देवं हृदिरूप मत परम् ॥
 ब्रह्मविस्मत्यसृत्युर्वै प्रयाति ह्यनिवर्त्तकम् ।
 एष एव वृणा पत्या ब्रह्मा वै य भुपासते ॥
 दास्य जन्मस्यनेकेषु विचित्रैश्चैकचेतसाम् ।
 नाभिभक्तापि वै केन नान्यभ्यासकृतेरपि ॥
 ब्रह्माप्तिजन्मनां पुंसां किन्तु सा भूरजश्रमिः ।
 यतयः सर्वदाभ्यासाद्ब्रह्म यन्म प्रपेदरे ॥
 तन्मनुष्यैः कथं प्राप्य मेकेनैव तु जन्मना ।
 ज्ञानाभ्यासेन तद्ब्रह्म तैश्च दग्धस्वरूपकैः ॥
 न प्राप्यते परं ब्रह्म न याप्यासनमुद्रया ।
 यद्भिः किमुपायैस्तु मोक्षैर्वा प्रत्यविसारैः ॥
 एकमेवावसेत्तन्तु ये न चित्ते भवेदरिः ।
 एकैव शुद्धिस्तु सदा यदा स्यात् क्रियतां तथा ॥

नैः कुर्यान्ननस्य न्यं विरुद्धमिति सर्वथा । •

भावः स्वर्गाय मोक्षाय नरकायांऽपि स स्मृतः ॥

तस्मात्त शोधयेद्यत्नाच्छुचिः स्याद्भावशुद्धितः ।

एकस्य पुत्रकत्तारौ उक्तस्यापि च योऽपितः ॥ •

भिन्नभावौ भवेतान्तावतीव वै विशोधयेत् ।

परिष्कृती नरो नार्याः संह्लादयति यौवनम् ॥ •

तल्पस्योऽपि सकामान्ता भावहीनो न कामयेत् ।

एकोभावी हसैकार्थो यथा स तुं न वै चलेत् ॥

• तद्गुह्या पक्षतामिच्छन् स्वर्गमोक्षं मवाप्नुयात् ।

कृत्वापि विविधान्यागास्तपस्तप्त्वा सुदुष्करम् ॥

मृत्युकाले नतियेस्त्राद्गतिं तानेव विन्दति ।

गप्रयोगः कथितः द्विजेन्द्रा । ध्यानस्य मार्गो बद्धधापि वापि ।

अभ्यस्यमानस्तु भवद्विभ्राना ब्रह्मात्मिकदस्तु तथा द्विजानाम् ।

प्रत्याहारश्च योगश्च ध्यानावस्तरतस्तथा । •

उक्तं द्विजहितार्थं वै ब्रह्मावाप्तिकरं द्विजाः । ॥

अद्वल्यद्गुष्ठयोर्नादक्षणं स्यात्तद्वयं तुष्टि ।

द्वाभ्याश्चैव लवसाभ्या निमेषोऽपि लवद्वयम् ॥ •

तैः पञ्चदशभिः काष्ठास्तय वि शत्कलाः स्मृताः । •

द्वाविंशति त्रिभागस्तु तुष्टिकेति प्रकीर्तिता ॥

• तद्वयञ्च मूहूर्त्तं स्यात्ते त्रिंशत्पञ्चदशदिनम् ।

तत्पञ्चदशकं पक्षसाहस्रं मास उच्यते ॥

तद्वयं ऋतुरित्युक्तं तद्वयं काल उच्यते ।

तस्माद्द्वैमयनं प्रोक्तं तद्वयं बह्वरस्तथा ।

पञ्चभिस्तैर्युगः प्रोक्तो तद्द्वादशकपञ्चकम् ॥

पष्टक. पष्टिगुणितो वाक्पते र्युगमुच्यते ।
 पष्टिघ्नः सोऽसिं कालज्ञैः प्रजानाञ्च युगः स्मृतः ॥
 तद्वयन्तु कलिः प्रोक्तो तद्वय हापरं भवेत् ।
 कलित्वयाणां त्रेता स्यात् कृतं कलिचतुष्टयम् ॥

कलिभिर्द्वयभिर्विहरन् चतुर्युग मिति स्मृतम् ।

चतुर्युगसद्वस्त्रेण त्वजाहः कल्प उच्यते ॥

अष्टयुगा पितृसन्ध्या सायसन्ध्या पितावती ।

तदेकसप्ततिगुणं मन्वन्तर मिति स्मृतम् ॥

मन्वन्तरद्वयेनेह शक्रक्षयः प्रकीर्तितः ।

एव मानेन वर्षाणां शतं ब्रह्मक्षयः स्मृतः ॥

ब्रह्मक्षयशतिनापि विष्णोरेक महर्भवेत् ।

एतद्विधाः समासेन प्रयानेऽद्दशने द्विजाः । ॥

रुद्रस्यात्मनि लीयन्ते भूतभौतिकसृष्टयः ।

अथ यथानेन परपदं तत्तद्बुद्धानयोगात् सत् तत्र लीयते ।

परम्पराणां परमन्त्रचिन्त्र परात्पर दिष्टपदादतीतम् ॥

क्षणादिकाल क्रमयोऽप्यमन्तः प्रयाति चैतत्पदमव्यय तत् ।

कालज्ञानेन योगेन योगिभिर्ध्यानकारिभिः ॥

मुमुक्षुभिः सदा ज्ञेय निरालम्बं परं पदम् ।

परागरोक्तशास्त्रान्तु चातुर्यर्षां जनायरेत् ॥

हितमुक्तं प्रयत्नेन सदा ज्ञेय विजायते ।

आययिष्यति यः आद्वे ब्रह्मणान् भक्तितत्पराः ॥

प्राप्स्यन्ति पितरसास्य तृप्तिं ये गात्रतीं द्विज । ।

हादशं दश या सप्त पदष्टीयायदा नव ॥

दैविके पैलके वापि श्लोकाः आध्या द्विजातिभिः ।

य इदं शृणुयाद्विप्रः आवयेत्पाठयेदपि ॥

स प्रध्वस्तमससौनां ब्रह्मलोकं मवाप्नुयत् ।

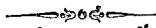
त्रिभिः श्लोकतद्वस्त्रैस्तु त्रिभिर्दत्तशतैरपि ॥

याराशरीदितं शास्त्रं सुव्रतः प्रोक्तवान् मुनिः ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरस्मृतिः सम्पूर्णा ।

लघुव्याससंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

अहिन्यहनि कर्त्तव्यं क्रमाणा हि क्रमाद्विधिम् ।
 ग्राहो मुहूर्त्ते उत्याय धर्मार्थाश्नुचिन्तयेत् ॥
 कायक्लेशश्च तन्मूलान् वेदतत्त्वार्थं मेवच ।
 ज्वः काले तु समाप्ते कृत्वा चावश्यकं बुधः ॥
 स्नानान्दीपु शुद्धासुः शौचं कृत्वा यथाविधि ।
 प्रातः स्नाने न पूयन्ते येऽपि पापकृती जनाः ॥
 तस्मात्सर्वः प्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ।
 प्रातः स्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टफलप्रदम् ॥
 ऋषीणां कुर्वता नित्यं प्रातःस्नानं न संशयः ।
 मुखे सुप्तस्य सततं लालानित्यं खणन्ति हि ॥
 ततो नैवाचरेत्कर्माण्यकृत्या स्नानमादितः ।
 अतस्मी कालकर्णौचं तु स्वप्नं दुर्विचिन्तनम् ॥
 प्रातःस्नानेन पूयन्ते सर्वपापान् संशयः ।
 न हि स्नानं विना पुमा प्रागस्य कर्मसु स्मृतम् ॥
 रोमे ज्वे विगोपेण तस्मात् स्नानं समाचरेत् ।
 अगक्तोऽवगिरस्क वा स्नानमात्रं विधीयते ॥
 पात्रेण वामभां चाङ्गमार्जनं कापिलं स्मृतम् ।

अथाशस्ये समुत्पन्ने स्नानमेव समाचरेत् ॥
 बाह्यादीन्वयवाशक्तौ स्नानान्याङ्गमनीषिणः ।
 बाह्याग्ने प्र सुदृष्ट वाजव्य दिव्यमेव च ॥
 वारुण योगिकं चैव सदा स्नानं प्रकीर्तितम् ।
 बाह्यं तु मार्जन मन्त्रैः कुशैः सौदकविन्दुभिः ॥
 आग्नेय भस्मना स्नान वायव्यं गोरजं स्मृतम् ।
 यत्तु सातपथेण तत् स्नानं दिव्यमुच्यते ॥
 वारुणश्चावगाहश्च मानसश्चात्मवेदनम् ।
 यौकिकं स्नानप्राख्यातं योगोऽप्य विष्णुचिन्तनम् ॥
 आत्मतीर्थमिदं स्यात् सेवितं ब्रह्मवादिभिः ।
 मन शुद्धिकरं पुसां नित्यं तत् स्नानमाचरेत् ॥
 शक्तश्चेद्धारुण विद्वानप्राशस्ये तथैवच ।
 प्रक्षाल्य दन्तनाष्ठञ्च भक्षयित्वा विधानतः ॥
 धाचस्य प्रयतो नित्यं प्रातः स्नानं समाचरेत् ।
 मध्याह्नलिसमस्यौ ल्य द्वादशाह्नलिसम्मितम् ॥
 सत्त्वचन्दन्तशाष्ठं स्यात्तस्यायेण तु धावयेत् ।
 क्षीरद्वयसमुद्भूतं मालिनिसम्भयं शुभम् ॥
 अषामार्गश्च पिलश्च करवीरं विशेषतः ।
 दर्शयित्वा निषिद्धानि गृहीत्वैव दधोदितम् ॥
 अपहृत्य दिनं प्रापं भक्षयित्वा विधानवित् ।
 धाचस्य प्रयतो नित्यं स्नानं प्रातः समाचरेत् ॥
 नोत्पाददेहं तदाष्ठमहृत्या धावयेत् क्षयित् ।
 प्रक्षाल्य भस्मना तर्जन्या शुचौ देगे समाहितः ॥
 स्नात्वा मन्तर्पदेहेषान् षष्ठीन् पितृगणान् षष्ठात् ॥

आचम्य मन्त्रवन्वित्यं पुनराचम्य वाग्यतः ॥
 मार्जनं वारुणैर्मन्त्रैरात्मानं सुकुशोदकैः ।
 आपोहिष्टादिव्याहृतिभिः सावित्या वारुणैस्तथा ॥
 ओङ्कारव्याहृतिशुक्तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 जज्ञा जलाञ्जलिं दद्याद्भास्करं प्रति तन्मनाः ॥
 प्राक् तु तेन समासीनो दर्भेषु सुसमाहितः ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत्सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥
 या सन्ध्या सा जगत्सृष्टिस्थितिसंयमकारिणी ।
 ऐश्वरी तु पराशक्तिं सत्त यत्र समुद्भवा ॥
 सवितुर्मण्डलगतां गायत्रीं वै जपेद्द्विधः । .
 प्राङ्मुखः प्रयतोविप्रः सन्धयोपासनं भाचरेत् ॥
 सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यं मनहः सर्वकर्मसु ।
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमाप्नुयात् ॥
 अतन्वचेतसो शान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 उपास्य विधिवत्सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वं पराङ्गतिम् ॥
 योऽन्यतः कुरुते दत्तं धर्मकार्यं द्विजोत्तमः ।
 विहाय सन्ध्याप्रणतिं न याति नरकायुतम् ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सन्धयोपासं समाचरेत् ।
 उपासिती भवेत्तेन देवयोगतनुः परः ॥
 सत्सुपरमां देवीं शतमध्यां दगावराम् ।
 गायत्रीं वै जपेद्द्विद्वान् ताक्षणा प्रयतः स्थितः ॥
 इति लघुव्यासस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

अथागम्य ग्रहं विप्रः समाचम्य यथाविधि ।
 अग्निं प्रज्वाल्य विधिवत् जुहुयाज्जातवेदसम् ॥
 ऋत्विक् पुत्रोऽथवा पत्नी शिष्योऽपि च सहोदरः ।
 प्राप्यानुज्ञा विगेषेण जुहुयाद्वा यथाविधि ॥
 पवित्रपाणिः शुद्धामा शुद्धाम्बरधरोऽपरः ।
 अनन्यमानसो वक्त्रौ जुहुयात्संयतिन्द्रियः ॥
 विना दर्भेण यत्कर्म विना सूत्रेण वा पुनः ।
 नाक्षयसाङ्गवेत्सवं नेहासुत्र फलुप्रदम् ॥
 देवतादीन्मस्कुर्यादुपहारं निवेदयेत् ।
 दद्यात्पुष्पादिकां स्नासां हृदांश्चैवाभिसृजेत् ॥
 गुरुश्चैवाप्युपासीत हितं तस्य समाचरेत् ।
 वेदाभ्यास ततः कुर्यात्प्रयत्नाच्छक्तितोषिणः ॥
 वेदमध्यापयेच्छिष्यान् धारयेच्च विपाठयेत् ।
 अपेक्षेत च शास्त्राणि मन्वादीनि द्विजोत्तमाः ! ।
 वैदिकान्नियमान्येदान्येदाङ्गानि च सर्वशः ॥
 धर्म्यादीन्वरश्चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।
 साधयेद्विधिधानर्घान् कृत्यस्यार्थे तथैव च ॥
 ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं सृष्ट्वाहरेत् ।
 पुष्पाक्षतान्कुण्डलितान् गोमयं गन्धमेव च ॥
 नदीषु देवस्थानेषु तटाकेषु सर्तुसु च ।
 स्नान समाचरेन्नित्यं नदीमुखणेषु च ॥
 परकीयनिपानेषु न स्नायाद्द्वै कदाचन ।
 मघ दिग्दान् ससृष्ट्य स्नायाद्वा सशुभात् पुनः ॥

मृद्वैक्या शिरः चाल्य द्वाभ्यां नाभे सथोपरि ।
 अतश्चतसृभिः कार्यं पादो पङ्क्ति सधैव च ॥
 मृत्तिकां च समाविष्टा स्वाद्रामलकमात्रतः ।
 गोमयस्य प्रभाणं तत् तेनाह्नं लेपयेत्ततः ॥
 लेपयेद्यतीरस्य सरस्त्रिंशे तैव मन्वतः ।
 प्रक्षाल्याचम्य विधिवत् ततः स्नायात्समाहितः ॥
 अभिमन्त्र्य जलैर्मन्त्रैर्बलिद्वैर्वाण्यै शुभैः ।
 आपो नारयिणोङ्गता स्नानेवास्यायन पुनः ॥
 तस्मान्नारायण देवं स्नानकाले स्मरेद्बुधः ।
 प्रोक्ष्यसोङ्कारमादित्यं त्रिर्निमज्जेज्जलागये ॥
 आचान्त पुनराचामेन्दन्त्रेणानेन रुन्त्रवित् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु गुहाया विश्रतोमुखः ॥
 त्वं यज्ञस्त्व वषट्कार आपोज्योतिरसोऽस्तम् ।
 द्विपदा वा त्रिरभ्यस्येद्याहृति प्रणवादिकाम् ॥
 सावित्री वा जपेद्विद्वान् स्रष्टैवाप्यधमर्षणम् ।
 ततः सन्मार्जनं कुर्यादापोहिष्टामयोभुवः ॥
 इदमापः प्रवहत व्याहृतिभिस्तथैव च ।
 ततोऽभिमन्त्र्य तत्तीर्थमापोहिष्टादिरुन्त्रकैः ॥
 अन्तर्गत उल्लेखेनो जपेत् द्विरधमर्षणम् ।
 द्विपदा वाद्यं गायत्री तद्भिषणी परमम्पदम् ॥
 आवर्त्तयेद्वा मण्डवं देव वा सस्मरेदरिम् ।
 द्विपदोहि परो गन्तः यजुर्वेदे प्रतिष्ठितः ॥
 अन्तर्जनात्त्रिराष्टत्या सर्वपापै प्रमुच्यते ।
 आपः पाणो समादाय जह्या या मार्जने हते ॥

विद्यस्य मूर्ध्नि तत्तोयं सर्वपापैः प्रसुच्यते ।
 यथाश्वमेधः कर्तुराट् सर्वपाप प्रणोदनः ॥
 तथाश्वमर्षणं सूक्तं सर्वपाप प्रणोदनम् ।
 अथोपतिष्ठेतादित्यं मूर्ध्नि पुष्पाञ्जलान्वितम् ॥
 मक्षिष्य देवमादित्यं क्षुण्ड्यञ्च सामरूपिणम् ।
 उदित्यञ्चित्रमित्येतत् तञ्चेत्तुरितिमन्त्रतः ॥
 षंसः शुचिषु इत्ये तस्मादित्या च विशेषतः ।
 अन्यैश्च वैदिकैर्मन्त्रैः सर्वपाप प्रणाशनैः ॥
 सावित्रीं वै जपेत् पश्चाज्जपयजूः प्रकीर्तितः ।
 विविधानि पवित्राणि शुद्धाविद्यास्तवैव च ॥
 तिष्ठन् तदेक्षमाणोऽर्कं जपं कुर्यात्समाहितः ।
 आसीनः प्राङ्मुखो नित्यं जपं कुर्याद्यथाविधि ॥
 स्कटिकेन्द्राक्षपद्माक्षैः पत्र दीप कुम्भचक्रैः ।
 कर्तव्या त्वक्षमात्रा स्यात् विशिष्टा चोत्तरोत्तरा ॥
 जपकाले न भाषेत नाङ्गानि ज्ञानयेत्तया ।
 न कम्पयेच्छिरोशीवां दन्तान्वै न प्रकाशयेत् ॥
 शुद्धका राचसा मिद्धा हरन्ति प्रसभं हि तत् ।
 एकान्ते तु शुची देशे तस्माज्जप्य समाचरेत् ॥
 घण्टाणां शुद्ध पतितान् दृष्ट्वाचष्य पुनर्जपेत् ।
 आचष्य प्रयतो नित्यं क्लेषेद्शुचिर्दर्थने ॥
 भौरान्मन्त्रान्यथोत्साह पापमार्गाश्च शङ्कितः ।
 आचम्य च यथाशास्त्रं यत्तया स्वाध्यायमाचरेत् ॥
 ततः सन्तर्पयेद्देवान् अथोन् पिष्टगणान् क्रमात् ।
 आदौ ॐकारमुत्थार्य नाम्नोऽस्ते तर्पयामि च ॥

देवान् ब्रह्मवृषींश्चैव तर्पयेदक्षतीदकैः ।
 पितॄन् तिलोदकैश्चैव विधिना तर्पयेद्बुधः ॥
 अपसव्येन सव्येन पाणिमां दक्षिणेन तु ।
 देवर्षीं स्तर्पयेद्दीमान् उदकाञ्जलिभिः पितॄन् ॥
 यज्ञोपवीती देवानां निर्वीति ऋषितर्पणे ।
 प्राचीनावीति पितॄषु खेन तीर्थेन भाषितम् ॥
 निष्पीडोव तु वस्त्रञ्च समाचम्य यथाविधि ।
 यैर्मन्त्रैरर्चयेद्देवान् पुष्यैः पत्नैस्तथाम्बुभिः ॥
 ब्रह्माणं शङ्कर सूर्य्यन्तयैव मधुसूदनम् ।
 धन्याश्चाभिमतान् देवान् पूजयेद्भक्ततो द्विजः ॥
 प्रदद्याद्वायु पुष्पाणि विन्ध्यसेञ्च पृथक् पृथक् ।
 न विष्णुपाराधनात् पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ॥
 तस्मादनादिमध्यात् नित्यमाराधयेद्हरिम् ।
 ब्रह्मिणोरिति मन्त्रेण सूक्तेनापौरुषेण च ॥
 नैताभ्या सहशो मन्त्रो वेदेपूक्तश्चतुर्ष्वपि ।
 निवेदयित्वा चात्मानं विमलन्तत्र तेजसि ॥
 तदाश्ना तन्मनः शान्तः तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ।
 अथवा देवमीमान्भगवन्तं सनातनम् ॥
 आराधयेन्मृद्देशान महादेव महेश्वरम् ।
 मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या प्रणवेनाथ वा पुनः ॥
 ईशाने नाथ वा रुद्रेस्त्वस्वकेन समाहितः ।
 पुष्यैः पत्नैरथाङ्गिर्वा चन्दनाद्यैर्महेश्वरम् ॥
 अथोनम शिषायेति मन्त्रेणानेन वाचयेत् ।
 नमस्तुर्यान्महादेवं अमृत परमेश्वरम् ॥

निवेदित्वा स्यात्मानं यो ब्रह्माण्णमतः परम् ।
 प्रदक्षिणत्ततः कुर्यात्ततो ब्रह्माण्ण वै जपेत् ॥
 ध्यायेत देवमीशान् व्योममध्यगतं शुभम् ।
 अथवा लोकयेदर्कं हंसः शुचिपटित्वृषा ॥
 कुर्यात् पञ्चमहायज्ञान् यद्दत्त्वा समाहितः ।
 देवयज्ञं पितृयज्ञम्भूतयज्ञन्तथैव च ॥
 मनुष्य ब्रह्मयज्ञञ्च पञ्चयज्ञान् प्रचक्षते ।
 यदि स्यात्तर्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
 कृत्वामनुष्य यज्ञं हि ततः स्वाध्याय मारभेत् ॥
 अग्नेः पश्चिमतो देगे भूतयज्ञान्तरेऽथवा ।
 कुशपूतैः समारूढं कुशपार्श्वः समाहितः ॥
 त्रीताग्नौ लौकिकेचापि जले भूम्या मघापिवा ।
 वैश्वदेवश्च कर्त्तव्यो वेदयज्ञः स संस्कृतः ॥
 यदि स्यात्लौकिके पक्कं तदन्नं तत्र ह्ययते ।
 शालाग्नौ तत्रचेदग्नौ विधिरपः सनातनः ॥
 देवेभ्यश्च ऊतादन्नाच्छेपाद्भूतं बलिं हरेत् ।
 अथैव श्वपदेभ्यश्च पतितादिभ्यएव च ॥
 दद्याद्भूमौ भूतं बलिं क्रिमिभ्योऽथ द्विजोत्तमः ।
 सायन्तनस्य मिदस्य पक्कमन्नं बलिं हरेत् ॥
 वैश्वदेव विनार्येन मादृग्नातर्धिधीयते ।
 एकान्तु भोजवेद्विप्रं पितृभिरिच्छन्तदा ॥
 नित्यं चाजं तदुद्दिष्टं पितृयज्ञो गतिप्रदः ।
 उष्टृत्य वायवागक्तः किञ्चिदन्नं समाहितः ॥
 देवार्थं तत्र विदुषे हि जादे पापं पादयेत् ।

पूजयेच्चारुन नित्यं नमस्येदर्चयेच्च तम् ॥
 मनोवाक्कर्मभिः शान्तम् आगत स्र गृहं गतम् ।
 हन्तकार, सयाग्र वा भिक्षा वा शक्तितोद्विजः ।
 दद्यादभिधोत्रे नित्यं बुध्यत परस्नेहम् ।
 भिवामाङ्गप्रारंभमात्रम् अग्रं तस्य चतुष्टयम् ॥
 पुष्कल इन्तकं रस्यात्तज्जर्तुगुण सुत्तमम् ।
 गोदीह बालमात्रं वै प्रतीत्यं ह्य विधि स्वयम् ॥
 अभ्यागतान्यथाशक्ति भोजयेद तिथीं रुदा ।
 अदत्त्वा देवताभूत भृत्या तिथि पितृष्वपि ॥
 भुञ्जीत चेत्समूहात्मातिर्यग्योनिञ्च गच्छति ।
 वेदाभ्यासोऽन्वहशक्त्या महायज्ञक्रिया क्रमाः ॥
 नाशयन्त्याशुं पापानि वेदानामर्चन तथा ।
 वो मोहादथवा लोभादकृत्वा देवतार्चनम् ॥
 भुङ्क्ते स याति नरकान् शूकरेष्वभिजायते ।
 तस्मात्सर्वं प्रयत्नेन कृत्वा कर्माणि वै शनैः ॥
 भुञ्जीत स्वजनैः सार्धं स याति परमाद्भुतिम् ।
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत सूर्याभिसुखएव दा ।
 अशुष्य प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रिंशं प्रचङ्मुखो भुङ्क्ते चरणं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 आसीनस्वासनेऽगुडे भूभ्यः पादो निधाय च ।
 उपरायेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥
 पश्चाद्द्रोभोजनं कुर्यात् भूम्यां पादो निधाय च ।
 उपलिप्त शुचो देयेपादो प्रचाल्य वै करौ ॥
 घाट्टं वागाननोभूत्वा पश्चाद्द्रोभोजनश्चरेत् ।

महात्मा हृतिभिश्चान्न परिधायोदकेन तु ॥
 अस्तोपस्तरणमसीत्यापोशनक्रियाश्चरेत् ।
 स्वाहा प्रणवस्युक्तं माथायान्वाङ्गतिं वतः ॥
 अपानाय ततोऽङ्गत्वा व्यानाय तद्गुणन्तरम् ।
 उदानाय ततोऽङ्गत्वा सुमानयेति पञ्चमम् ॥
 विज्ञाय चार्थमर्त्तपा जुञ्जसादात्मवान् द्विज ।
 शेषमन्नं यथाकाम भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ॥
 ध्यात्वा तन्मनसा देवमात्मान वै प्रजापतिम् ।
 अस्ततापिधानमसीत्युपरिष्ठाञ्जल पिबेत् ॥
 आचम्याद्दृष्टमात्रेण पादाद्दृष्टे तु दक्षिणे ।
 निधापयेद्दक्षजल मूर्ध्वक्षस्तः समाहितः ॥
 ऊत्वानुमन्त्रणं कुर्याच्छ्रद्धायामिति रुन्वतः ।
 अथाक्षरेण स्वात्मानं योजयेत् ब्रह्मणेति हि ॥
 सर्वेषामिव योगानामात्मयोग परं स्युत ।
 योगेन विधिना कुर्यात् स याति ब्रह्मण पदम् ॥
 यज्ञोपवीती भुञ्जीत सुगन्धालङ्कृतोत्तरम् ।
 सायम्प्रातस्तु भुञ्जीत विशेषेण समाहितम् ॥
 नाद्यात्सूर्यग्रहात्पूर्वं मङ्गिषाय शशिशशात् ।
 प्राचकाले च नाश्रीयात् स्नात्वाश्रीयात्प्रसक्तयोः ॥
 अगुक्तयोरसनयोरद्यादृष्ट्वा परीङ्गन् ।
 नाश्रीयात्त्रेवमाणाना मप्रदायापि दुर्गत ॥
 न यज्ञयिष्टादन्यत्वात्पुलोमान्घो समातुरः ।
 घात्माद्यं भोजनं यस्य सूर्याद्यं यस्य भेदुनम् ॥
 हृत्पदं यस्य चाधीतं निम्बलं तस्य शीदितम् ।

यो भुङ्क्ते वेष्टित शिरा यस्तु भुङ्क्ते विदिद्भुक् ॥
 सोपानत्कश्च यो भुङ्क्ते सर्वं विद्यात्तदासुरम ।
 नार्धराते न मध्याङ्गे नाजीर्णे नार्द्रं वस्त्रधक् ॥
 न च भिन्नासनयतो न गयान स्थितोऽपि वा ।
 भोपानतद्गोदुर्कदे चापि न च संविलपन्नपि ॥
 भुङ्क्ते च सुखमास्थाय तदेन्न परिणामयेत् ।
 इतिहास पुराणभ्या वेदार्थं सुपहं हयेत् ॥
 तत सन्ध्या सुपासीत पूर्वोक्त विधिना द्विज ।
 आसीनस्तु जपेद्देवी गायत्री पश्चिमाभ्रति ॥
 नानुतिष्ठति य पूर्वासुपासो न च पश्चिमाम ।
 स शूद्रेण समीलोके सर्ववर्म विगर्हित ॥
 ऊत्वाग्ने विधिनन्त्रै भुङ्क्ता यज्ञावशिष्टकम ।
 विरुज्य बान्धवजन शपेच्छुष्कपदो निशि ।
 नोत्तराभि मुख सुप्यात् पश्चिमाभिमुखो न च ॥
 अमाद्भुप्सो ज नग्ना वा न च भिन्नासने क्वचित् ।
 न भग्नायान्त पद्माया शून्यागारे तथैव च ॥
 इत्येव मखिलं प्रोक्तं ग्रहन्यहनि वै पुरा ।
 ब्राह्मणे क्त सत्यजात अपयर्ग फलप्रदम् ॥
 नास्तिव्यादयमात्स्यात् ब्राह्मणो न करोति यः ।
 स याति नदकान् घोरान् शूकरेष्वभि जायते ॥
 नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्ताग्रसधिक स्वकाम् ।
 तस्मात्सर्वार्थि भूतानि मुक्तये परमेष्ठिन, ॥
 इति लघुव्यासस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।

लघुव्याससंहिता समाप्ता ।

व्याससंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

वाराणस्यां सुखामीनं वेदव्यासं तपोनिधिम् ॥
पप्रच्छसुं नयोऽभ्येत्य धर्मान् वर्ण्यैवस्थितान् ॥
स पृष्टः स्मृतिमान् स्मृत्वा स्मृतिं वेदार्थगुर्भिताम् ।
उवाचाथ प्रसन्नात्मा सुतस्य श्रुता स्मृतिं ॥
यत्र यत्र स्वभावेन कृपांसारोमृगः सदा ।
चरते तत्र वेदीक्तो धर्मो भवितुमर्हति ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधी यत्र दृश्यते ।
तत्र श्रौतं प्रमाणत्वं तयोर्द्वेषे स्मृतिर्वरा ॥
ब्राह्मणवृत्तिय विप्रस्वयो वर्णाद्विजातयः ।
श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तधर्मयोग्यास्तु नेतरे ॥
शूद्रो वर्णश्चतुर्थोऽपि वर्ण्यत्वाद्धर्ममर्हति ।
वेदमन्त्रस्वधास्वाहावपट्कारादिभिर्विना ॥
विप्रबद्धिप्रविन्नासु क्षत्रविन्नासु विप्रमत् ।
जातकर्माणि कुर्वीत ततः शूद्रासु शूद्रवत् ॥
वैश्यासु विप्रवत्ताभ्या ततः शूद्रासु शूद्रवत् ।
अधमादुत्तमायान्तु जातः शूद्राधमः स्मृतः ॥
ब्राह्मण्या शूद्रजनितदण्डालो धर्मवर्जितः ।
कुमारीदम्भवस्त्वैकः सगीतायां द्वितीयकः ॥

ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चाण्डालस्त्रिविधः स्मृतः ।
 वर्द्धकीनापित्तोगोपश्चाशापः कुम्भकारकः ॥
 वणिक्रिंरातकायस्यम्भलांकार कुटुम्बिनः ।
 वुरटीमेदचण्डालंदासश्चपचकोलंजाः ॥
 एतेऽन्यजा सुमाख्याता ये चान्ये च गवाशनाः ।
 एषां सम्भाषणात् स्नानं दर्शनादर्कवीक्षणम् ॥
 गर्भाधानं पुसवनं मीमन्तीजातकर्म च ।
 नामक्रियानिष्क्रमणेऽन्नाशनं वपनक्रिया ॥
 कर्णवेधोव्रतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः ।
 केशान्तः स्नानं मुहाहोविवाहाग्निपरिग्रहः ॥
 त्रेताग्निमग्रहश्चेति संस्काराः षोडश स्मृताः ।
 नवैताः कर्णवेधान्तामन्त्रवर्जं क्रियां स्त्रियाः ॥
 विवाहोमन्त्रतप्तस्थाः शूद्रस्यामन्त्रतोदश ।
 गर्भाधानं प्रथमतस्तृतीये मासि पुसवः ॥
 मीमन्तश्चाष्टमे मासि जाते जातक्रिया भवेत् ।
 एकादशेऽङ्गि नामार्कस्येवा मासि चतुर्थके ॥
 षष्ठे मास्यान्वमश्रीयाञ्छूडाकर्म कुलोचितम् ।
 षष्ठतृडे च बाले च कर्णवेधोविधीयते ॥
 विप्रोगृर्भाष्टमे वर्षे चत्रएकादशे तथा ।
 द्वादशे वैश्रजातिम् व्रतौपनयमर्हति ॥
 तस्य प्राप्तप्रतप्त्ययं कालः च्यात्तद्दिगुणाधिकः ।

एव हिजातिमापन्नो विमुक्तो वा न्यदीपतः ।
 श्रुतिस्मृतिपुराणां भवेदध्ययन्त्वम् ॥
 उपनीतो गुरुकुले वसेत् नित्यं समाहितः ।
 विभ्रयाद्दण्डकौपीनीपवीताजिनकिण्डलाः ॥
 मुखेऽङ्गि सुर्वदुश्चातः सतरन्त्राङ्गितिक्रियः ।
 स्मृतौ ह्यारक्ष गादतीनारभेद्देदमादितः ॥
 शौचाचारविचारार्थं धर्मशास्त्रमपि हिजः ।
 पठेत गुरुतः सम्यक् कर्म तद्दिष्टमाचरेत् ॥
 ततोऽभिवाद्य स्यविरान् गुरुञ्चैव समाश्रयेत् ।
 स्वाध्यायार्थं तदा यत्नः सर्वदा हितमाचरेत् ॥
 नापत्तिभोऽपि भाषेत न ब्रजेत्ताडितोऽपि वा ।
 विधेपमथ पेशुन्यं हिंसनञ्चार्कषीक्षणम् ॥
 तौर्यद्विकानृतीन्मादपरिवाटानलङ्घ्नियाम् ।
 भञ्जनोद्वर्तनादर्शस्वग्निलेपनयोपितः ॥
 वृथाटनमरुन्तोप ब्रह्मचारी दिव्यं देत् ।
 ईपञ्चलितमध्याङ्गेऽनुज्ञातिगुरुणा स्वयम् ॥
 शालीलपत्ररेङ्गैर्धं वृत्तिपूर्त्तमहश्चियु ।
 मयोभिद्यात्रमादाय दिक्षुवत्तदुपसृयेत् ॥
 हतमाध्याङ्गिकोऽग्नीयाद्गुप्तातोयकापिभि ।
 नाद्यादेनामुन्निष्टं मुक्ता वादाकितिकियात् ॥
 मान्यद्विज्ञितनाट्यादापयोदृषिणादिकम् ।
 यन्निव्याजिनतत्रापदैत्येऽद्याद्गुरुषोदितः ॥
 एकाग्रमन्यविनेधे प्रताना प्रदनाथमी ।
 भुजा गुरुमुपागीतत्वा मनुष्यादिरम् ॥

समिधोऽग्नावाद्धीत ततः परिचरेद्गुरुम् ।
 गयीत गुर्वनुज्ञातं प्रहृद्य मद्यम सुरोः ॥
 एवमन्वह्ममभ्यासी ब्रह्मचारी व्रतश्चरेत् ।
 ह्रितीपवाद्, प्रियवाक् सम्यद्गुर्धर्मसाधकः ॥
 नित्यमाराधयेद्देवसप्तसमर्पितं श्रुतिप्रज्ञात् ।
 अनेन विधिनाधीतो वेदमन्त्रोद्दिजं नयेत् ॥
 गामानुश्रुत्सामर्थ्यं यपीशाश्च सलोकताम् ।
 पयोऽष्टतार्या मधुभिः साव्यैः प्रीणन्ति देवताः ॥
 तस्माद्हरश्चर्षेदशनध्यायश्चै पठेत् ।
 यदहं तदन्ध्याये गुरोर्वचनमाचरन् ॥
 त्वतिक्रमाद्सम्पूर्णमनंशं कतिराचरेत् ।
 परत्रेह च तद्ब्रह्मा अनधीतमपि दिजम् ।
 यस्तूपनयनादेतदाख्योर्नितमाचरेत् ॥
 मं नैष्ठिकोऽह्नाचारी ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ।
 उपकुर्व्यांशुकोयसु द्विः पङ्क्तिशयार्थिक ॥
 क्षेत्रान्ताप्रर्मणा तत्र यथोक्तधरितव्रतः ।
 सुभाष्य वेदान् वेदी या वेदं वा प्रसभ द्विजः ॥
 'स्नायीत गुर्वनुज्ञातः प्र' सोऽदितटदिष्यः ।
 इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे षष्ठीध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

एवंसातकता प्राप्तीद्वितीयाश्चमंकाङ्क्षया ।
 प्रतीक्षेत विवाहार्थमनिन्द्यान्नयसंभ्रवाम् ॥
 अरोगादुष्टवंशोत्थामशुल्कादानदूर्पिताम् ।
 सवर्णामसमानार्णाममाहपितृगोत्रजाम् ॥
 अनन्यपूर्विका लक्ष्मी शुभलक्षणसंयुताम् ।
 धृताधोवसना गौरी विख्यातदुःशपूरुषाम् ॥
 ख्यातनाम्नः पुत्रवत सदाचारवत मतः ।
 दातुमिच्छीर्दुहितरं प्राप्य धर्मेण स्त्रीदहेत् ॥
 माह्नोद्वाहविधानेन तदभावे परोविधि ।
 दातव्यैषा सहचाय वयोविद्यान्वयादिभि ॥
 पितृतत्पितृभ्रातृषु पितृव्यज्ञातिमाहृषु ।
 पूर्वाभावे परोदद्यात् सर्वाभावे स्वयं व्रजेत् ॥
 यदि सा दाहवैकल्याद्रजः पश्येत् कुमारिका ।
 श्रूयहत्याश्च यावत्पतिगः स्यान्तदप्रद ॥
 तुभ्य दास्याम्यहमिति ग्रहीष्यामीति वस्तयोः ।
 कृत्वा समयमन्योन्य भजते न स दण्डभाक् ॥
 त्यजन्नदृष्टा दण्ड्यः स्याद्दूपयंवाप्यदूर्पिताम् ।
 जडाया हि सवर्णायानन्या वाधासमुद्दहेत् ॥
 तस्यामुत्पादित पुत्रो न सवर्णात् प्रणीयते ॥
 उद्दहेत् क्षत्रिया विप्रो वैश्याश्च क्षत्रियोविषाम् ।

नतु शूद्रां द्विजः कश्चिन्नाधमः पूर्ववर्णजाम् ॥
 नानावर्णासु भार्यासु सवर्णा सहचारिणी ।
 धर्म्या धर्मेषु धर्मिष्ठाऽव्येष्ठा तस्य स्वजातिषु ॥
 पाटितोऽयं द्विजाः पूर्वमेकदेहः स्वयम्भुवा ।
 पतयोऽर्हन् चार्हन्त पत्नीऽभूवन्निति श्रुतिः ॥
 यावन्न विन्दते जार्या तावदर्हो भवेत् पुमान् ।
 नार्हन् अजायते सर्वं प्रजायेतित्यपि श्रुतिः ॥
 रुष्यां सा भूस्त्रिवर्गस्य वीर्यं नान्येन शक्यते ।
 यत्स्रातोऽन्वहं भूत्वा स्ववशोविभ्रयाञ्च ताम् ॥
 कृतदारोऽग्निपत्नीभ्यां कृतवेष्मा गृहं वसेत् ।
 स्वकृत्यं पित्तमासाद्य वैतानाग्निं न ह्यपयेत् ॥
 स्मार्त्तं वैवाहिके वङ्गौ श्रौत वैतानिकाग्निषु ।
 कर्म कुर्व्यात् प्रतिदिनं विधिवत् प्रीतिपूर्वतः ॥
 'सस्यग्धर्मार्थकामेषु दम्पतिभ्यामर्चनिशम् ।
 एकचिन्तया भव्यं समानव्रतवृत्तितः ॥
 न पृथग्विद्यते स्त्रीणां त्रिवर्गविधिसाधनम् ।
 भावतो ह्यतिदेगाह इति शास्त्रविधिः परः ॥
 पत्युः पूयं समुत्पाय देहशुद्धिं विधाय च ।
 उल्पाय शयनीयानि ह्यत्वा वेग्गाविगोधनम् ॥

भजानस्य पात्राणि वहिः प्रक्षाल्य सर्वथा ॥
 अद्भिश्च शोधयेन्मूलीं तत्राग्निं विन्दुसेततः ।
 स्मृत्या नियोगपात्राणि रसांश्च द्रविण्यानि च ॥
 कृतपूर्वाङ्गकार्यं च स्वगुरुनिभिरादयेत् ।
 ताभ्यां महर्षिद्वयां वंश्वाराजमांस्तुलवान्श्वैः ॥
 वस्त्रालङ्काररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् ।
 मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा पतिदेशानुवर्त्तनी ॥
 छायेवानुगता स्वच्छा सखीवहितकर्मसु ।
 दासीवादिष्टकार्येषु मार्या भुक्तुः मदा भवेत् ॥
 ततोऽन्नसाधनं कृत्वा पतये विनिवेद्य तत् ।
 वैश्वदेवकृतैरन्नेर्भोजनीयांश्च भोजयेत् ॥
 यतिश्चैतदनुज्ञातः शिष्टमन्वाद्यमात्मना ।
 भुक्त्वा नयेदहःशेषमायव्ययविचिन्तया ॥
 पुनः सायं पुनः प्रातर्गृहशुद्धिं विधाय च ॥
 कृतान्नसाधना साध्वी सुभ्रशं भोजयेत् पतिम् ।
 नातिहृष्टा स्वयं भुक्त्वा गृहनीतिं विधाय च ॥
 आस्तीर्थं साधुग्रथनं ततः परिचरेत् पतिम् ।
 सुप्ते पती तदभ्यासे स्वपेत्तद्गतमानसा ।
 अनग्ना चाप्रमत्ता च निष्कामा च जिनिन्द्रिया ॥
 नोच्चैव देव परुषं न ब्रूहन् पत्युरग्रियम् ।
 न केनचित् विवदेच्च अमलापर्विणापिनी ॥
 नचातिव्यथशीला स्यान्न धर्मार्थविरोधिनी ।
 प्रमादीन्मादरोपेथ्यांश्चनद्यातिनानिताम् ॥
 पैशुन्यहिमाविहेपमहाहङ्कारधूर्त्ताः ।

नास्ति खसाहससो यदग्नान् साध्वी विवर्जयेत् ॥
 एवं परिचरन्ती सा पतिं परमदैवतम् ।
 यशः शंसिह यात्येव परत्र च सलोकाताम् ॥
 योपितो निलाकर्मोक्तं नैमित्तिकं मथोच्यते ।
 रजोदर्शनतो दीपात् सर्वमेव परित्यजेत् ॥
 सर्वैरलक्षिता शीघ्रं लज्जितान्तर्गृहे वसेत् ।
 एकांश्चराष्टता दीना स्नानालङ्कारवर्जिता ॥
 मौनिन्यधोमुखी चक्षुःपाणिपद्मिरचङ्गला ।
 अग्नीयात् केवलं भक्तं नक्त षण्मयभाजने ॥
 स्वपेङ्गुमावप्रमत्ता क्षपेदेवमहत्रयम् ।
 स्नायीत च त्रिरात्रान्ते भवेनमुदिते रवौ ॥
 विलोक्य भर्तुर्वदन शुद्धा भवति धर्मतः ।
 कृतशौचा पुनः कर्म पूर्ववच्च समाचरेत् ॥
 रजोदर्शनतो या स्मृरात्रयः पीड्यर्त्तवः ।
 ततः पुवीजमर्क्लिष्टं शुद्धे चेत्ये प्ररोहति ॥
 अतस्त्रयादिमा रात्रीः पर्ववच्च विवर्जयेत् ।
 गच्छेद्युग्मासुरात्रीपु मीणापितृर्चराक्षसान् ॥
 गच्छादिनादित्यपथे पुमान् गच्छेत् स्वयोपितः ।
 क्षामाङ्गुद्वाम्नेति पुत्रं पूजितलक्षणम् ॥
 चतुर्कालेऽभिगम्यैव ब्रह्मर्ष्ये व्यवस्थितः ।
 गच्छन्नपि यथाकामं न दुष्टः स्यादनन्यकृतः ॥
 भ्रूणहत्यामेवाप्नोति चतौ भार्यापराहसुखः ।
 मा त्ववाप्याऽन्यतो गर्भं त्याज्या भवति पापिनी ॥
 महारातकदुष्टा च पतिगर्भत्रिनाशिनी ।

महत्तचारिणीं पत्नीं त्यक्त्वा पतति धर्मतः ॥
 महापातकदुष्टोऽपि नाप्रतीक्ष्यस्तथा पतिः ।
 अशुद्धे क्षयमा दूरं स्थितायामशुचिन्तया ॥
 व्यभिचारेण दुष्टानां पंतीनां दर्शनादृते ।
 धिक्कृतायामवाच्यायामन्यत्र वानुर्यत् पतिः ॥
 पुनस्ता भार्त्तावस्त्रातां पूर्ववद्भावद्वारधेत् ।
 धूर्त्ताश्च धर्मकामघ्नीमपुत्रां दीर्घरोगिणीम् ॥
 सुदुष्टां व्यमनामक्तामहितामधिवासयेत् ।
 अधिविन्नामपि विभुः स्त्रीणास्तु संमतामियात् ॥
 विवर्णा दीनयदना देहसस्कारवर्जिता ।
 पतिव्रता निराहारा शोष्यते प्रीपिते मतौ ॥
 अत भर्तारमादाय ब्राह्मणी वस्त्रिमाविशेत् ।
 जीवन्ती चेत्त्यक्तकेया तपसा शोधयेद्दुः ॥
 सर्वावस्थासु नारीणां न युक्तं स्यादरक्षणम् ।
 तदेवानुक्रमात् कार्यं पित्रभर्तृसुतादिभिः ॥
 जाताः सुरक्षिता या ये पुत्रपौत्रप्रपौत्रकाः ।
 ये यजन्ति पितृन् यज्ञैर्मोक्षप्राप्तिमहोदयैः ॥
 अनामग्निहोत्रेण दाहयेद्विधिपूर्वकम् ।
 दाहयेद्विलम्बेन भार्याश्चात्र व्रजेत सा ॥
 इति श्रीनिन्दव्यासीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

नित्यं नैमित्तिक कास्यमिति कर्म त्रिधा सतम् ।
 विविधं तच्च व हामि मृहस्यस्याध्वयेताम् ॥

यामिन्याः पश्चिमे यामे त्यक्तनिद्रोऽहरि स्मरेत् ।
 आलोक्य मङ्गलद्रव्य कर्मावश्यकमाचरेत् ॥
 कृतशौचो निपेव्याग्नि दन्तान् प्रक्षाल्य वारिणा ।
 स्नात्वोपास्य द्विज सन्ध्यां देवादींश्चैव तर्पयेत् ॥
 वेदवेदाङ्गशास्त्राणि इतिहासानि चाभ्यसेत् ।
 अध्यापयेच्च सच्छिष्यान् गृह्णन् प्राञ्च द्विजोत्तमः ॥
 अनर्थं प्रापयेत्तथा क्षणमात्र समापयेत् ॥
 समर्थो हि समर्थेन नाविद्यत क्वचिदसेत् ॥
 सरित्सरसि वापीषु गर्तास्त्रवणादिषु ।
 स्नायीत यावदुडुर्त्वं पञ्च पिण्डानि वारिणा ॥
 तीर्थाभादेश्यशक्त्या वा स्नायात्तोयैः समाहृतैः ।
 गृह्णाद्गन्तस्तत्र यावदम्बरपीडनम् ॥
 स्नानमद्भैवतैः कुर्यात् पावनैश्चापि मार्जनम् ।
 मन्त्रैः प्राणास्त्रिरायस्य सौरैश्चार्कं विलोकयेत् ॥
 तिष्ठन् स्थित्वा तु गायत्री ततः स्वाध्यायमारभेत् ।
 षट्चाञ्च यजुषां साम्नामथर्वार्हिरसामपि ॥
 इतिहासपुराणानां वेदोपनिषदां द्विजः ।
 शक्त्या सस्यक् पठेन्नित्यमल्पमप्यासमापनात् ॥
 स यज्ञदानतपसामुषिल फलमाप्नुयात् ।
 तस्मादहरशब्दे द्विजोऽधीशीत पाग्यतः ॥
 धर्मशास्त्रेतिहासदि सर्वेषां शक्तितः पठेत् ।
 कृतस्वाध्याय प्रथमं तर्पयेच्चाथ देवता ॥
 जान्या च दक्षिणं दक्षः प्रागग्रैः सययैस्त्रिलोः ।
 एकैकाशुभिदानेन प्रकृतिस्थोपधीतरुः ॥

समजानुद्वयो ब्रह्मसूत्रवहार उदङ्मुखः ।
तिर्यग्दभैश्च वामाग्रैर्यवैस्त्रिलविमिश्रितैः ॥
अम्भोभिरुत्तरक्षिप्तैः कृन्दिष्ठामूलनिर्गतैः ।
द्वाभ्यां द्वाभ्यामञ्जलिभ्यां मनुष्यांस्तुर्पयेत्ततः ॥
दक्षिणाभिमुखः सर्व्यं ज्ञान्वा च द्विगुणैः कुशैः ।
तिलैर्जलैश्च देशिन्या मूलदर्भाद्विनिःसृतैः ॥
दक्षिणां मीपवीतः स्यात् क्रमेणाञ्जलिभिस्त्रिभिः ।
सन्तर्पयेद्विव्यपितृं सत्परांश्च पितृन् स्वकान् ॥
मातृमातामहांस्तद्वत्तीनेवं हि त्रिभिस्त्रिभिः ।
मातांमहाश्च येऽप्यन्ये गोत्रिणो दाहवर्जिताः ॥
तानेकाञ्जलिदानेन तर्पयेच्च पृथक् पृथक् ।
असंस्कृतप्रसीता ये प्रेयसंस्कारवर्जिताः ॥
वस्त्रनिष्पीडनाम्भोभिस्तेषामाप्यावनम्भवेत् ।
अतर्पितेषु पितृषु वस्त्रं निष्पीडयेच्च यः ॥
निरायाः पितरस्तस्य भवन्ति सुरमानुषैः ।
पयोदर्भस्वधाकारगोत्रनामतिलैर्भवेत् ॥
सुदत्तं तत्पुनस्तेषामेकेनापि हृद्यां विना ।
अन्यचित्तेन यहत्तं यहत्तं विधिवर्जितम् ॥
अनासनस्थिनेनापि तज्जलं रुधिरायते ।
एषं सन्तर्पिताः कामैस्त्पर्षकांस्तर्पयन्ति च ॥
ब्रह्मविष्णुशिवादित्यमित्रावरुणनाभभिः ।
पूजयेज्जलितैर्मन्त्रैर्जलमन्त्रोक्तदेवताः ॥
उपस्वाय रयेः काष्ठां पूजयित्वा च देवताः ।
मह्नाग्नीन्द्रीपधी जीषविष्णुनामहतां हसाम् ॥

अर्पां यत्नेति सत्काय नमस्कारैः स्नानाभिः ।
 कृत्वा सुखं समालभ्य स्नानमेव समाचरेत् ॥
 ततः प्रविश्य भवनमावसथ्ये ऋतायने ।
 पाकयज्ञाद्यत्तु गोविदध्याद्विधिवद्विजः ॥
 अनाहितावसथ्याग्निरादायादं हृत्पुत्रम् ।
 शाकलेन विधानेन लुङ्गयात्लोकिकेऽनले ॥
 व्यंसाभिव्याहनीभियं समन्ताभिस्रुतः परम् ।
 पङ्भिर्देवज्ञतस्येति मन्त्रवद्भिर्ययाक्रमम् ॥
 प्राजापत्यं खिष्टकृतं ऋत्वेयं हादयाऋतीः ।
 ओङ्कारपूर्वः स्वाहान्तस्यागः खिष्टविधानतः ।
 भुवि दर्भान् समासीर्य बलिर्कर्म समाचरेत् ।
 विग्नेभ्यो देयेभ्य इति सर्वेभ्यो भूतेभ्य एव च ॥
 भूतानां पतये चेति नमस्कारेण शास्यवित् ।
 दद्याद्वलितयज्ञाय पितृभ्य एव स्वधा नमः ॥
 पातनिर्षेक्षणं यारि वायव्यां दिशि निःक्षिपेत् ।
 उहृत्य पौडगग्राममात्ममन्त्रं हृतोलितम् ।

आगतं दूरतः शान्तं भक्तुजाममकिञ्चनम् ।
 दृष्ट्वा समुपमभ्येत्य सत्कृत्य प्रञ्चयान्नैः ॥
 पादधावनमन्नाभ्यञ्जनादिभिराञ्जितं ।
 त्रिदिवं प्रापयेत्सद्यो यद्दस्याभ्यधिकोऽतिथिः ॥
 कालागतोऽतिथिर्दृष्ट्वापारो गृह्यगत ।
 हावेती पूजितौ स्वर्गं नयंतोऽध्वस्व पूजितौ ।
 विवाह्यस्नातकक्ष्माभृदाचार्यमुहृदृत्विज ॥
 अर्घ्या भवन्ति धर्मेश प्रतिवर्षं गृह्यगताः ।
 गृह्यगताय सत्कृत्य श्रेत्रियञ्च दद्याद्विधि ॥
 भक्त्योपकल्पयेदेकं महाभागं विसर्जयेत् ।
 विसर्जयेदनुब्रज्य सुहृत्प्रार्थितियातिथीन् ।
 मित्रमातुलमखन्धिवान्धवान् समुपागतान् ॥
 भोजयेद्गृहिणीभिक्षा सत्कृता भिक्षुकोऽर्हति ।
 स्वाद्वन्नमन्नखादु ददन्नच्छत्यधोगतिम् ॥
 ग र्भण्यातुरभृत्येषु बालवृद्धातुरादिषु ।
 बुभुक्षिषु भुञ्जानो गृहस्थोऽत्राति किन्विषम् ॥
 नाद्याद्गृध्नेन पाकाद्य वदाचिदनिमन्वितः ।
 निमन्वितोऽपि निन्द्येन प्रत्याख्यानं द्विजोऽर्हति
 शूद्राभिश्चसार्धुष्यवाग्दुष्टकूरतंस्करा ।
 क्रुद्धपविह्ववहोय बधबन्धनजीविन ॥
 शैलूप्रशौण्डिकोन्नडोन्नत्तवात्यव्रतंच्युना ।
 नग्ननास्तिर्कनिर्लज्ज पिशुनथ्यसनान्विता ॥
 कदर्थस्त्रीजितानार्थपरवादकृता नरा ।
 अनीशा, कीर्तिसन्तोऽपि रा=देवस्सहारकाः ॥

शयनासनससर्षवृत्तकर्मादिदूषिताः ।
 अशुद्धानाः पतिता अष्टाचारादयश्च ये ॥
 अभोज्यान्नाः स्युरन्नादो यस्य यः स्यात्स तत्समः ।
 नापितान्वयमिधुर्ध्वं सीरिणो दासगोपकाः ॥
 शूद्राणामप्यभोषान्तु मुक्तांश्च नैव दुष्यति ।
 धर्मैरान्योन्यभोज्यान्नां द्विजास्तु विदितान्वयाः ॥
 स्ववृत्तीर्पाजितं मेध्यं माजरस्यममाक्षिकम् ।
 अश्वलीढमर्गायातमस्युष्टं शूद्रवायसे ॥
 अनुच्छिष्टमसदुष्टमपर्युषितमेव च ।
 अस्नानवाह्यमन्नाद्यमाद्यं नित्यं सुसंस्कृतम् ॥
 क्षयरा पूषसयावपायसं शष्कलीति च ।
 नाश्रीयाद्वाह्यपोमांसमनियुक्तः कथञ्चन ॥
 क्रतौ आह्वे नियुक्तो वा अनश्रन् पतति द्विजः ।
 ऋगयोर्पाजितं मांसमभ्यर्च्यं पितृदेवताः ॥
 क्षत्रियो ह्यदशोम तत् क्रीत्या वैश्वेऽपि धर्मतः ।
 द्विजो जग्धा दयामासं हत्वाप्यविधिना पशून् ॥
 निरयेष्वन्नयं यासमाप्नोत्याचन्द्रतारकम् ।
 'सर्वान् कानान् समासाद्य फलमश्वमप्यस्य च ॥
 मुनिसाम्य सवाप्रेति गृहस्योऽपि द्विजोत्तमः ।
 द्विजभोज्यानि गथ्यानि मांश्चिष्याणि पर्यानि च ॥
 निर्द्दगासन्धिसंध्यन्धिवत्सयन्तीपयामि च ।
 मनाशुश्रेतहस्ताकान्तमूनकमेव च ॥
 गृह्णन्नारुणवृक्षादगृह्णतुर्गर्भं फलानि च ।

अकालकुसुमादीनि द्विजोजग्ध्वैन्दवं चरेत् ॥
 वाग्द्रूपितमविज्ञातमन्यपीडितंकार्यपि ।
 धूतेभ्योऽन्नमदत्त्वा च तदन्नं गृह्णीतुं हेत् ॥
 हैमराजतकास्थेषु पात्रेष्वद्यात् सदा गृही ।
 तदभावे साधुगन्धलो, धृद्रुमलतासु च ॥
 पलायपद्मपत्रेषु गृह्णीतुं भोक्तुमर्हति ।
 बह्मचारी यतियैव त्रेयोयज्ञोक्तुमर्हति ॥
 अभ्युच्यान्न नमस्कारैर्भुवि दद्याद्दक्षितयम् ।
 भूपतये भुवः पतये भूतानां पुतये तथा ॥
 अपः प्राश्य ततः पश्चात् पञ्चप्राणाञ्जतिक्रमान् ।
 स्वाहाकारेण जुहुयाच्छेपमद्याद्वयथामुषम् ॥
 अनन्यचित्तीभुञ्जीत वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् ।
 आहारेण मन्त्रीयादक्षुष पात्रमुत्सृजेत् ॥
 उच्छिष्टमन्नमुद्धृत्य ग्रासमेकं भुवि क्षिपेत् ।
 आचान्त साधुसद्नेन सद्विद्यापठनेन च ॥
 वृत्तवृद्धकथाभिश्च शेषाहमतिवाहयेत् ।
 सार्यं सन्ध्यामुपासीत जुत्वाग्नि भृत्यसंयुत ॥
 आपोशानक्रियापूर्वमन्त्रीयादन्वह द्विजः ।
 सायमप्यतिथिः पूर्वो होमकालागतोऽग्निशम् ॥
 अहुया शक्तितोनित्यं श्रुत हन्यादपूजित ।
 नातिदृष्टउपस्पृश्य प्रशाल्य चरणी शुचिः ॥
 अमृत्यगुत्तरागिरा, शयीत शयने शुभे ।
 शक्तिमानुदिते वाखे स्नान सन्ध्या न हापयेत् ॥

ब्राह्मे मुहूर्त्ते चोत्थाय चिन्तयेद्वितमात्मनः ।

शक्तिमान् मतिमान् नित्यं वृत्तमेतत् समाचरेत् ॥

इति वेदव्यासीर्षेः धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

इति व्यासकृतं शंख धर्मसारसमुच्चयम् ।

आश्रमे याभिः पुण्यानिमोक्षधर्माश्रितानि च ॥

गृह्यात्परोधर्मोनास्ति नास्ति पुनः पुनः ।

सर्वतीर्थफलं तस्य यथोक्तं यस्तु पानयेत् ॥

गुरुभक्तोभ्यपोपी दयाधाननुसूयकः ।

नित्यजापी च होमी च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥

स्वदारे यस्य सन्तोषः परदारनिवर्त्तनम् ।

अपवादोऽपि नो यस्य तस्य तीर्थफलं गृहे ॥

परदारान् परद्रव्यं हरते यो दिने दिने ।

सर्वतीर्थाभिषेकेण पापं तस्य न नश्यति ॥

गृहेषु सवनीयेषु सर्वतीर्थफलं ततः ।

अन्नस्य तयोः भागाः कर्त्ता भागेन लिप्यते ॥

प्रतिश्रयं पादुशौचं ब्राह्मणानाञ्च तर्पणम् ।

न पापं संस्पृशेत्तस्य बलिभिर्घ्ना ददाति यः ॥

पादोदकं पादधृतं दीपमत्र प्रतिश्रयम् ।

यो ददाति ब्राह्मणेभ्यो नोपसर्पति तं यमः ॥

विप्रपादोदकलिञ्चा यावत्तिष्ठति सेदिनी ।

तावत् पुष्करपादेषु पिबन्ति पितरोऽष्टतम् ॥

यत्फल कपिलादाने काञ्चिच्च ज्येष्ठपुष्करे ।
 तत्फलं वृषयः श्रेष्ठा विप्राणां पादशौचने ॥
 स्वागतेनाग्नय प्रीतांश्चासनेन शतक्रतुं ।
 पितरः पादशौचेन अश्लेष्णेन प्रजापति ॥
 मातापित्रो परं तीर्थं गङ्गाभारती विशेषतः ।
 ब्राह्मणात् परम तीर्थं न भूत न भविष्यति ॥
 इन्द्रियाणि वशीकृत्य गृहणं वशेनरः ।
 तत्र तस्य कुरुते नैमित्तं पुष्कराणि च ॥
 गङ्गाहारश्च केदार सन्निहत्य तथैव च ।
 एतानि भवतीर्थानि कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च चांशुर्वर्णस्य भो डिजाः ।।
 दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्याख्येन भाषितम् ॥
 यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यद्दात्ताति दिने दिने ।
 तच्च विचक्षणं मन्ये श्रेष्ठं ज्ञास्याभिरक्षति ॥
 यद्ददाति यद्दात्ताति तदेव धनिणो धनम् ।
 अन्ये स्युस्तस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥
 किं धनेन करिष्यन्ति देहिनीऽपि गतायुषः ।
 यद्दद्वयिर्नामिच्छन्तस्तु रीरमशाश्चतस्रः ॥
 अशाश्चतानि गाणाणि विभवी शैव शाश्वतः ।
 नित्यं सन्निहितोऽस्य वैरिभ्यो धर्मसंग्रह ॥
 यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्तये ।
 यत्परित्यज्य गन्तव्यं तद्दुर्गं किं न टीयते ॥
 जीवन्ति जीवति यस्य विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।
 जीवित सफलं तस्य चात्मार्ये को न जीवति ॥

पशवोऽपि हि जीवन्ति केवलालोदरश्वराः ।
 किं कायेन सुगुप्तेन बलिना चिरजीविनः ॥
 ग्रासादह्वंसपि ग्रासमर्षिभ्यः किं न दीयते ।
 इच्छानुरूपोविभवं कदा कस्य भविष्यति ॥
 अदाता पुरुषस्यागी धनं सत्वज्यं गच्छति ।
 दातारु कृपणं मन्ये मृतीऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥
 प्राणनाशस्तु कर्तव्यो यः कृतार्थो न सोऽमृतः ।
 अकृतार्थस्तु वी मृत्युं प्राप्तं परसमोहि सः ॥
 अनाह्वीषु यद्वत्तयत्त दत्तमयाचितम् ।
 भविष्यति युगस्यान्तस्तस्यान्तो न भविष्यति ॥
 मृतवत्सा यथा गौश्च वाशा लोभेन दुच्छात्रे ।
 परस्परस्य दानानि लोकयात्रा न धर्मतः ॥
 अदृष्टे चागुभे दानं भोक्ता चैव न दृश्यते ।
 पुनरागमनं नास्ति तत्र दानमनन्तकम् ॥
 मातापितृषु यद्दद्याद्भ्रातृषु श्वशुरेषु च ।
 जायापत्येषु यद्दद्यात् सोऽनन्तं स्वर्गसकम् ॥
 पितुः शतगुणं दानं सद्दत्तं मापुरुष्यी ।
 भगिन्या शतसाहस्रं सोदरे दत्तमक्षयम् ॥
 अक्षय्यहनि दातव्यं ब्राह्मणेपु मुनीश्वराः । ।
 आगमिष्यति चत् पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ॥
 किञ्चिद्देहमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।
 पात्राणां सुत्तमं पात्रं शूद्रानं चम्य नोदरे ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्ध्नि दृरे चापि गुणान्वितः ।

देवद्रव्य विनाशेन ब्रह्मस्वरूपेण च ।
 कुलान्यकुलता यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविर्वीर्जने ।
 एव नन्तमग्निमुत्सृज्य नहि भंग्यन्ति ह्यथे ॥
 सन्निल्लटमधीयान ब्रह्मण्यो व्यतिक्रमेत् ।
 भीजने चैव दाने च हन्यात्त्रिपुरं कूलम् ॥
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।
 यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारका ॥
 ग्रामस्थान यथा शून्यं यथा कूपश्च निर्जलः ।
 यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारका १
 ब्राह्मणेषु च यदन्तं यच्च वैश्वानरे ऊतम् ।
 तद्वन धनमाख्यात धन शेष निरर्थकम् ॥
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणाशुभे ।
 सदृशगुणमाचार्यं स्यन्नन्त वेदपारगे ॥
 ब्रह्मवीजसमुत्पन्ने मन्त्रमस्कारं वर्जितम् ।
 जातिमात्रोपवीथी च स भवेद्ब्राह्मण्यं समः ॥
 गर्भाधानादिभिर्मन्त्रैर्देवोपनयनेन च ।
 नाध्यापयति नाधीने स भवेद्ब्राह्मण्यशुभः ॥
 अग्निहोत्री तपस्वी च वेदमध्यापयेच्च यः ।
 सद्गुण्य मरुत्स्यश्च तमाचार्यं प्रचक्षते ॥
 इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 अग्निहोत्रादिभिर्यज्ञै र्येन चेट स इष्टवान् ॥
 भीमांमते च योवेदाम् यद्भिर्गङ्गैः स विदारैः ।
 इतिहासपुराणानि स भवेद्देदपारगः ॥

ब्राह्मणा येन जीवन्ति नान्योवर्णाः कथञ्चन ।
 ईदृक्पथमुपस्थांय कोऽन्यन्तं त्यक्तुमुत्सहेत् ॥
 ब्राह्मणः सं भवेच्चैव देवनामपि दैवतम् ।
 प्रत्यञ्चैव लोकास्य ब्रह्मणेजोहि कारणम् ॥
 ब्राह्मणस्य सुखं चेतं निर्ष्कर्करमकण्टकम् ।
 वापयेत्तत्र बीजानि सर्वा ह्यपिः सार्वकामिकी ॥
 सुक्षेत्रे वापयेद्बीजं सुपात्रे दापयेद्धनम् ।
 सुक्षेत्रे च सुपात्रे च क्षिप्तं नैव विदुष्यति ॥
 विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे षट्शतभागते ।
 क्रीडन्त्योपधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ॥
 नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते ।
 दीयमानं रुदत्यन्नं भयाद्द्वै दुष्कृतं कृतम् ॥
 वेदपूर्णमुष्णं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ।
 नच मूर्खं निराहार पट्टावमुपवासिनम् ॥
 यानि यस्य पवित्राणि कुक्षो तिष्ठन्ति भो द्विजाः ।।
 तानि तस्य प्रयोक्ष्यानि न शरीराणि देहिनाम् ॥
 यस्य देहे सदाश्रन्ति श्रव्यानि त्रिदिवोकसः ।
 कथ्यानि चैव पितरः किम्भूतमधिकं ततः ॥
 यद्भुङ्क्ते वेदतिहिमः स्वकर्मनिरतः शुचिः ।
 दातुः फलमसंज्ञातं प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥
 शस्यशरथयानानि केचिदिच्छन्ति पण्डिताः ।
 अन्नं नेच्छामि मुनयः कस्यैवाः गम्यगम्यदः ॥
 वेदनाश्नकृतेषु दिक्षयेष्टेषु मत्सु च ।

यत्पुरा पातित वीजं तस्यैताः शंखसम्पदः ॥

भतेषु जायते शूरोः सहस्रेषु च परिहृतः ॥

वक्ता यतसहस्रेषु दाता भवति धानवा ।

न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनात्र च परिहृतः ॥

न वक्ता वाक्पटुत्वेन न दाता चार्थदानतः ।

इन्द्रियाणां ज्ञे शूरो धर्मं चरति परिहृतः ॥

हितप्रियोक्तिभिर्वक्ता दाता सम्मानदानतः ॥

यद्येकपङ्क्त्यां विपमं ददाति •

स्नेहाङ्गयादा यदि वार्थहेतोः ।

वेदेषु दृष्टं ऋषिभिश्च गीतम्

तद्ब्रह्मचर्यां मुनयोवदन्ति ॥

ऊपरे वापितं वीजं भिन्नभाण्डेषु गेदुहम् ।

ऊत भस्मानि ह्यथश्च सूर्पे दाननशासतम् ॥

एतद्धुनकपुटाङ्गोद्विजः शूद्रान्बभोजन ।

अहमेव न जानामि कां योनिं स गमिष्यति ॥

शूद्रान्बभोजनोदरस्येन यदि कश्चिन्म्रियेत यः ।

स भवेत् शूद्रो नूनं तस्य वा जायते कुलम् ॥

गृध्रो द्वादश जन्मानि सप्त जन्मानि शूकरः ।

खानश्च सप्त जन्मानि इत्येवं मगुरवधीत् ।

अथतं ब्राह्मणान्नेन दारिद्र्यं क्षतियस्य च ॥

पैशाचेन तु शूद्राय शूद्रान्वावरकं भजेत् ।

यय भुङ्क्षेऽथ शूद्रान् मासमेकं निरस्तरम् ॥

एव घान्नि शूद्राय ययः स्या वैव जायते ।

यस्य शूद्रा पचेन्नित्यं शूद्रश्च वा गृहमेघिनी ॥
 वर्जितं पितृदेवैस्तु रौरवं याति स द्विजः ।
 भाण्डसङ्करसङ्कीर्णा नानासङ्करसङ्कराः ॥
 योनिःसङ्कररुद्धीर्णा निरयं यान्ति मानवाः ।
 पङ्क्तिभेदी वृथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ॥
 आदेगौ वेदविकेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः ॥
 इदं व्यासमतं नित्यमध्ये तव्यं प्रयत्नतः ।
 एतदुक्ताचारवत् पतनं नैव विद्यते ॥

इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।
 समाप्ता तेय व्याससंज्ञिताः ।

शुद्धसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्याय ।

स्वयम्भुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहारकारिणे ।
चानुर्वर्ण्यं हितार्याय शूद्रः शास्त्रमथाकरोत् ॥
यजनं याजन दान तथैवाध्यापनक्रियाम् ।
प्रतिग्रहश्चाध्ययनं विप्रः कर्माणि कारयेत् ॥
दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ।
क्षत्रियस्य तु वैश्यस्य कर्मदं परिकीर्त्तितम् ॥
क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् ।
क्षपिगोरक्षवाणिव्यं वैश्यस्य परिकीर्त्तितम् ॥
शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वेशिल्पानि चाप्यथ ।
क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्यास्त्रयोवर्णा द्विजांतयः ।
तेषां जन्म द्वितीयन्तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥
आचार्यसु पिता प्रोक्त सागित्री जननी तथा ।
ब्रह्मचर्यविशासैव मौञ्जिवन्धनजग्दनि ॥
विप्राः शूद्रसमाखापद्विज्ञेयःसु विचक्षयैः ।
यावद्देहे न जायन्ते द्विजा त्रिधा तु तत्परम् ॥
इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

गर्भस्य स्पृष्टतद्भ्रमं निषेकः परिकीर्त्तितः ।
 ततस्तु स्पन्दनात् कार्थ्यं सवृमन्तु विचक्षणैः ॥
 अगौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 नामधेयञ्च कर्तव्यं धर्यानाञ्च समाचरम् ।
 माङ्गल्यं ब्राह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलान्वितम् ॥
 वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ।
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु ॥
 धनान्तं चैव त्रैश्वस्य दासान्तं वान्यजन्मनः ।
 चतुर्थे मासि कर्त्तव्यमादित्यस्य प्रदर्शनम् ॥
 पष्ठेऽन्नप्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ।
 गर्भादमेऽब्दे कर्त्तव्यं ब्राह्मणस्योपनायनम् ॥
 गर्भादेकादशे राश्रीगर्भात्तु द्वादशे विशः ।
 षोडशाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंशः क्षत्रियस्य तु ॥
 विंशतिः सचतुष्का च वैश्यस्य परिकीर्त्तिता ।
 नाभिभाषेत मावितीमतर्ज्जं निवर्त्तयेत् ॥
 विज्ञातव्यास्योऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः ।
 सावित्री मतिता यात्याः सर्वधर्मयदिष्कृता ॥

यज्ञोपवीत कार्पासज्जीमोर्णानां दद्यात्कमम् ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् ।
 भेषस्य चरणं प्रोक्त वर्णानामनुपूर्वशः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

उपनीय गुरुः शिष्यं वेदमस्त्रैः प्रयच्छति ।
 भूतकाध्यापकोऽयं उपाध्यायः स उच्यते ॥
 प्रयतः कल्यमुत्थाय स्नातो ऊतऊताशनः ।
 कुर्वीत प्रयतोभूत्वा गुरुणामभिवादनम् ॥
 अनुज्ञातश्च गुरुणा ततोऽध्ययनमाचरेत् ।
 कृत्वा ब्रह्मयज्ञं पश्यन् गुरोर्वदनमानतः ॥
 ब्रह्मावसाने प्रारम्भे प्रणवश्च प्रकीर्तयेत् ।
 अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥
 चतुर्दशैः पञ्चदशीमष्टमी राजसूतकम् ।
 चल्कापातं महीकम्पसुशौचं ग्रामविशुद्धम् ॥
 इन्द्रप्रयागं सुरतं घनसंघातनिस्वनम् ।
 वाद्यकीलाहलं युद्धमनध्यायं विवर्जयेत् ॥
 नाधीयीताभियुक्तोऽपि प्रयत्नान् च वैगतः ।
 देवायतनवन्मीकशमगानशिवसन्निधौ ।
 भैरवचर्यान्तथा कुर्याद्विवाहणेषु यथाशक्ति ।
 गुरुणा चाभ्यनुज्ञातः प्राश्रीयात् प्राङ्मुखः शुचिः
 स्तितं प्रियं गुरोः कुर्याद्वह्निद्वारविषर्जितः ॥

उसास्य पश्चिमां सन्ध्यां पूजयित्वा ऊताशनम् ।
 अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्वचनशृङ्खलेत् ॥
 गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ।
 मधुमांसाह्वानं श्राद्धं गीतं वृत्यश्च वर्जयेत् ॥
 हिंसापवादवादांश्च स्तौलीलाश्च विशेषतः ।
 भेषजलामजिन दण्डं धारयेच्च प्रयत्नतः ।
 अधःशायी भवेन्नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः ॥
 एवंकृत्यन्तुं कुर्वीत वेदस्वीकरणं बुधः ।
 गुरुवे च धन दत्त्वा स्नायाञ्च तदनन्तरम् ॥
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

विन्देत विधितङ्कार्यामसमानार्घगोत्रजाम् ।
 सादृतः पश्चमींश्चापि पितृतश्वथ सप्तमीम् ॥
 ब्राह्मणोदैवस्तथैवार्घः प्राजापत्यस्तथामुरः ।
 गान्धर्वो राक्षसयैव पौत्रैश्चाष्टमोऽधमः ॥
 एते धर्मास्तु चत्वारः पूर्वं धिमे प्रकीर्तिताः ।
 गान्धर्वो लक्ष्मसंयैव क्षत्रियस्य प्रथमस्य ते ॥
 अप्रार्थितः प्रयत्नेन ब्राह्मणं परिकीर्तितः ।
 यज्ञेषु अत्यजैर्दैव आदायार्घ्यं गोहयम् ॥
 प्रार्थितापप्रदानेन प्राजापत्यः प्रकीर्तितः ।
 आमुरोद्रविणादानाद्गान्धर्वः समयान्ग्रियः ॥

तिस्त्रसु भार्या विप्रस्य इे भार्ये क्षत्रियस्य तु ॥

एकैव भार्या वैश्यस्य तथा शूद्रस्य कीर्तिता ।

नाह्वाणी क्षत्रिया वैश्यां ब्राह्मणस्य प्रकीर्तिताः ॥

क्षत्रिया चैव वैश्या च क्षत्रियस्य विधीयते ।

वैश्वैव भार्या वैश्यस्य शूद्रा, शूद्रस्य कीर्तिता ॥

आपद्यपि न कर्त्तव्या शूरा भार्या द्विजन्मना ।

अस्यां तस्य प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥

तपस्वी यज्ञशीलश्च सर्वधर्मभृताम्बरः ।

ध्रुवं शूद्रत्वमाप्नोति शूद्राद्भावे तयोदये ॥

नीयते तु सपिण्डत्वं तेषां आत्रं कुलोद्गमम् ।

सर्वे शूद्रत्वमायान्ति यदि स्वर्गजितरसु ते ॥

सपिण्डीकरणं कार्यं कुलजस्य तथा ध्रुवम् ।

आह्वं द्वादशकं कृत्वा आह्वे प्राप्ते तयोदये ॥

सपिण्डीकरणं नाहं नच शूद्रत्वाद्यर्हति ।

तस्मात् सूर्यप्रयत्नेन शूद्राभार्यां विवर्जयेत् ॥

पाणिग्रह्याः सदस्यांस्तु गृहीयात् क्षत्रिया शरम् ।

वैश्या प्रतीदमादद्याद्द्वैदने तु द्विजन्मनः ॥

सा भार्या या वहेद्दग्निं सा भार्या या पतिवता ।

सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या फुजावती

साहनीया सदा भार्या ताडनीया तथैव च ।

काङ्क्षिता ताडिता चैव स्त्री चर्त्सवति न न्यथा ॥

इति गाक्षीने धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

पदसूनां गृहस्यस्य चुञ्चीपिपण्यंस्करः ।
 कण्डनी चोदकुमाश्च तस्य पापस्यं गान्तये ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च गृही नित्यं न ह्यपयेत् ।
 पञ्चयज्ञविधानेन तत्पापं तस्य नश्यति ॥
 देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथैव च ।
 ब्रह्मयज्ञो वृषयज्ञश्च पञ्च यज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥
 सोमो दैवोवनिर्भूतः पितृयः पिण्डमिवास्मृतः ।
 स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च वृषयोऽतिथिपूजनम् ॥
 वानप्रस्थो ब्रह्मचारी यतिश्चैव तथा हिजः ।
 गृहस्यस्य प्रमादेन जीवन्त्येते चयाविधिः ॥
 गृहस्यस्य यजते गृहस्यमाप्यते तपः ।
 दाता चैव गृहस्यः स्यात्तस्मात्प्रेष्ठो गृहाग्रमी ॥
 यथा भर्ता प्रभुः मरीणां यर्गानां ब्राह्मणो यथा ।
 यतिश्चिन्तकदेवास्य गृहस्यस्य प्रभुः स्मृतः ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

न यच्चैर्दक्षिणांभिसु वङ्गिशुश्रूषया न च ।
 गृही स्वर्गमवाप्नोति तथा चातिथिपूजनात् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गृहस्थोऽतिथिमागतम् ।
 आहारशयनार्थेन विधिवत् परिशुषुजयेत् ॥
 साय प्रातश्च जुहुयाद्ग्न्यहोत्रं यथाविधि ।
 दर्शश्च पौर्यामासश्च जुहुयाच्च यथाविधि ॥
 यज्ञैर्ना पशुबन्धेषु चातुर्मास्यैस्त्रयैव च ।
 तैवापिकाधिकान्नेन पिबेत् सोममवन्द्भितः ॥
 इष्टिं वैश्वानरीं कुर्यात्तथा चाल्यधनोद्भिजः ।
 न भिक्षेत धनं शूरात् सर्व्वं दद्यादभीष्टितम् ॥
 वृत्तित्तु न त्वजिद्विहास्यत्विजं पूर्वमेव तु ।
 कर्मणा जन्मना शुद्धं विद्यात् पात्रं वलीततम् ॥
 एतैरेव गुणैर्युक्तं धर्माजितधनं तथा ।
 याजयेत्तु सदा विप्रो याच्छास्त्रात् प्रतिग्रहः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

गृहस्थसु यदा पथ्ये हलीमलितमात्मनः ।
 अपत्यस्यैव चापत्यं तदारख्यं ममाश्रयेत् ॥
 सुत्नेषु दाराद्विःक्षिप्य तथा वानुगृह्यते वने ।
 अग्नीषुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाचरेत् ॥
 यदाहारो भवेत्तेन पूजयेत् पितृदेवता ।
 तेनैव पूजयेन्नित्यमतिथि मधुपागतम् ॥

ग्रासादाहृत्य चाग्नीयादष्टौ ग्रासान् समाहित ।
 स्वाध्यायञ्च सदा कुर्याज्जटाश्च विभयान्तया ॥
 तपसा शोपयेन्नित्यं सूक्तञ्चैव कलेवरम् ।
 धाट्वासास्तु हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतंयास्तथा ॥
 प्राहृष्याकागशांयी स्यान्नुक्ताशी च सदा भवेत् ।
 चतुर्थकालिकोवा स्यात् स्याच्च पष्ठक एवच ॥
 छत्रैर्वापि नयेत् कालं ब्रह्मचर्याच्च पालयेत् ।
 एव नीत्वा खने कालं द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

कृत्विष्टं विधिवत् पश्चात् सर्ववेदसदक्षिणम् ।
 आत्मन्यग्नीन् समारोष्य द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥
 विधूमे न्यसासुसुले व्यहारे भुक्तपर्जने ।
 यतीति पादसम्पाते नित्यं भिक्षा यतिश्चरेत् ॥
 न व्यथेत तथानामि यथालब्धेन यतयेत् ।
 न पाचयेत्तथैवात्र नाग्नीयात् कस्यचिद्गृहे ॥
 षट्सयालावपात्राणि यतीनास्तु विनिर्दिशेत् ।
 तेषां सम्भ्राणनाच्छुद्धिरङ्गिष्वैव प्रकीर्तिता ॥
 कौपीनाच्छादतं यामो विभयादसम्पसरन् ।
 शून्यागारनिकेतः स्यादृयत्र सायं गृहोऽमुनिः ॥
 दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वन्द्यपूतं जलं पिबेत् ।
 सत्वपूतं वदेहाय मनःपूतं समाचरेत् ॥

चन्दनैर्लिप्यतेऽङ्गं वा भस्मचूर्णैर्विगर्हितैः ।
 कल्याणमप्यकल्याणं तयोरेव न संश्रयेत् ॥
 सर्वभूतहितो मैत्रः संल्लोद्गाश्मकाश्चनः ।
 ध्यानयोगरतो नित्यं भिक्षुर्यायात् पुरां गतिम् ॥
 जन्मना यस्तु निर्विषो मन्त्रे च तथैव च ।
 आदिभिर्याधिभिश्चैव तं देवा ब्राह्मण विदुः ॥
 अशुचित्वं शरीरस्य त्रियस्य च विपर्ययः ।
 गर्भवासे च वसतिस्तस्मान्मुच्येत नान्यथा ॥
 जगदेतन्निराक्रन्दं नतु सारम्जनर्थकम् ।
 भोक्तव्यमिति निर्विषो मुच्यते नात्र सम्यग् ॥
 प्राणायामैर्दहेद्दोषान् धारणाभिश्च क्लिष्यान् ।
 प्रत्याहारैरसत्त्वज्ञानं ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥
 सव्याहृति सप्रणवा गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 मनसः संयमस्तज्ज्ञैर्धारणेति निगद्यते ।
 संहारश्चेन्द्रियाणाञ्च प्रत्याहारः प्रकीर्तितः ॥
 हृदयस्यस्य योगेन देवदेवस्य दर्शनम् ।
 ध्यानं प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि सर्वभ्यादृयोगतः शुभम् ॥
 हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।
 हृदि ज्योतींषि भूयसं हृदि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥
 स्वदेहमरणे कृत्वा प्रणवस्योत्तरारण्यम् ।
 ध्याननिर्मथनाभ्यास्तु यिष्णुं पश्येद्दृदि स्थितम् ॥
 हृदयर्कदन्द्रमाः सूक्ष्मेः सोमो मध्ये कृतागनः ।
 विष्णोः मध्ये यिष्णुं तत्त्व तत्त्वमध्ये स्थितोऽप्युतः ॥

अणोरणीयान् महतो महीया-
नात्मास्य जन्तरेर्निहितो गुहायाम् ।

तेजोमयं पश्यति वीतशीको-

धातुः प्रसादान्महिमानमात्मनः ॥

वासुदेपसामोन्धाना प्रयत्नो नैव जायते ।

अज्ञानपटसंवीतैरिन्द्रियैर्विषयेप्सुभिः ॥

एष वै पुरुषोविष्णुर्व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ।

एष धाता विधाता च पुराणोनिष्कलः शिवः ॥

विदेहमेतं पुरुषं मद्भ्रान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।

मन्त्रैर्विदित्वा न विभेति मृत्योर्नान्य पथ्यान्निश्चतेऽयनाय ।

एथिव्यापसंथा तेजोवायुराकाशमेव च ।

पञ्चेमानि विजानीयान्महाभूतानि पण्डितः ॥

चक्षुः श्रोत्रे स्पर्शनञ्च रसना घ्राणमेव च ।

बुद्धीन्द्रियाणि जानीयात् पञ्चेमानि शरीरके ॥

शब्दो रूप तथा स्पर्शो रसो गन्धस्तथैव च ।

इन्द्रियस्यान् विजानीयात् पञ्चैव विषयान् वृधः ॥

हस्तौ पादावुपस्थञ्च जिह्वा पायुस्तथैव च ।

कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव नित्य सति शरीरके ॥

मनोबुद्धिस्तथैवात्मा व्यक्ताव्यक्त तथैव च ।

इन्द्रियैश्च परस्परैश्च चक्षुः श्रोत्रे च ॥

तथाभान तद्व्यतीत पुरुष पञ्चविशकम् ।

तन्तु ज्ञात्वा विमुच्यन्ते ये जनाः साधुवृत्तयः ॥

इदन्तु परम शुद्धमेतदक्षरमुत्तमम् ।

अशब्दमरसस्पर्शमरूप गन्धवर्जितम् ॥

निन्दुःखमसुखं शुद्धं तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 विज्ञानसारथिर्यस्तु मनःप्रग्रहवन्धनः ॥
 सोऽध्वनः पारंमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 बालाग्रशतशो भागः कल्पिवन्नस्तु सहस्रधा ॥
 तस्यापि शतशो भागाज्जीवः सूक्ष्म उदाहृतः ॥
 महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषैः परः ।
 पुरुषान्न परं किञ्चित् सा क्राष्टा सा परा गतिः ॥
 एष सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्यविरक्तः सदा ।
 दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

क्रियास्नानं प्रवक्ष्यामि यथावद्विधिपूर्वकम् ।
 ऋङ्गिरङ्गिश्च कर्तव्यं शौचमादौ यथाविधि ॥
 जले निमज्ज्य उन्मज्ज्य उपसृष्ट्य यथाविधि ।
 तीर्थस्यावाहनं कुर्यात् तत्प्रवक्ष्याम्यग्रेपतः ॥
 प्रपद्य वरुणं देवमन्मसीं पतिमर्चितम् ।
 याचेत देहि मे तीर्थं सर्वपापापनुत्तये ॥
 तीर्थमावाहयिष्यामि सर्वाधिबिन्निस्त्रदनम् ।
 सान्निध्यमस्मिन् तीर्थे च क्रियतां मदनुग्रहात् ॥
 रुद्रात् प्रपद्य वरदान् सर्वानिष्टु सदसाथा ।
 सर्वानिष्टु सदस्यैव प्रपद्ये प्रयतः स्थितः ॥
 देवमंशुसदं यद्भिं प्रपद्याघनिस्त्रदनम् ।

आप, पुण्या पवित्राश्च प्रपद्ये शरणं तथा ॥
 रुद्राग्निश्च सर्पश्च यरुगास्त्वाप एव च ।
 शमयन्त्वाशुभे पापं माञ्च रुचन्तु सर्वशः ॥
 हिरण्यनर्घेति तिस्रभिर्जगतीति जतश्चभिः ।
 शनोदेवीति तथा यन्नञ्चापसायैव च ॥
 इदमाप, प्रवर्त्तते द्यूतञ्च मुमुदीरयेत् ।
 एव सम्मार्जनं कृत्वा, च्छन्दार्पणं च देवता ॥
 अघमपणस्कृत्तञ्च प्रपठेत् प्रयतः सदा ।
 छन्दोऽनुष्टुप् च तस्यैव ऋषिश्चैवाघमर्पण ॥
 दैवता, नीलकण्ठश्च पार्ष्णिपद्ये प्रकीर्तितः ॥
 ततोऽग्नासि निमग्न स्यात्त्र पठेद्घमर्पणम् ।
 प्रपद्यान्गूर्हनि तथा महाव्याहृतिभिर्जलम् ॥
 यथाश्वमेध, क्रतुराद् सर्वपापापनोदन, ।
 तथाघमर्पणं स्कृत्त सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 अनेन विधिना स्नात्वा स्नातयान् धीतवाससा ।
 परियर्जितवासाम् तीर्थनामानि सजपेत् ॥
 उदकस्याप्रदानार्त्तुं स्नानगाटी न पीठयेत् ।
 अनेन विधिना स्नातशीर्थस्य फलमश्रुते ॥
 इति गाढीये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

अत परं प्रवक्ष्यामि शुभान्नाचमनक्रियाम् ।
 काय कनिष्ठिका मूले तीर्थमुक्त करस्य नु ॥
 अङ्गुष्ठमूले च तथा प्राजापत्य प्रङ्गीर्तिरम् ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृत दैव पितृ तर्जनिमूलकम् ॥
 प्राजापत्येन तीर्थेन त्रि प्राञ्जीयाज्जलं द्विज ।
 द्विः ऽष्टज्य सुख पथादङ्गिः च संसुपस्पृशेत् ॥
 हृन्नाभि प्यते त्रिः कण्ठगाभिश्च भूमिप ।
 तालुगाभिस्तथा वैश्व शूद्र स्पृष्टाभिरन्ततः ॥
 अन्तर्जानु शुचौ देशे प्राङ्मुख सुममर्हित ।
 उदङ्मुखोऽपि प्रयतोदिशश्चानवलोकयन् ॥
 अङ्गिः सन्सुताभिस्तु हीनाभि जेनबुहुदै ।
 वङ्गिना चाप्यदग्धाभिरङ्गुलीभिरुपस्पृशेत् ॥
 तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नेत्रद्वयं तव ।
 अङ्गुष्ठानामकाभ्यान्तु अवगौ संसुपस्पृशेत् ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेत् स्कन्धद्वयं ततः ।
 सर्वासामिव योगेन याभिश्च हृदय तत ॥
 संस्पृशेत्तु तथा मूर्धा यथाचाचमने विधिः ॥
 त्रि प्राञ्जीयादुदग्धस्तु प्रीतास्तेन स्युं देवता ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुम ॥
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्जनात् ।
 नासत्यदखो प्रीयेते स्पृष्टे नानापुटङ्गे ॥
 स्पृष्टे लोचनयुग्मे च प्रीयेते शशिभास्तरौ ।

कर्णयुग्मे तथा स्पृष्टे प्रीयेने अग्निमानसौ ॥
 स्कन्धयोः स्पर्शनादस्य प्रीयन्ते सर्वदेवता ।
 मूर्ध्निस्तु स्पर्शनादस्य प्रीतुस्तु पुरुषो भवेत् ॥
 विना धन्त्रोऽप्रवीणो न तथा सुक्तशिखोऽपि वा ।
 'अथ त्राखितपादस्तु आचान्तोऽप्यगुचिर्भवेत् ॥
 यद्विर्जानुर्दस्य श्वैः एकैह ज्ञापितैर्जलैः ।
 समलाभिस्रथाः, च नैव शुद्धिमवाप्नु-तात् ॥
 आचम्य च पुरा प्रोक्त तीर्थसंमार्जनं ततः ।
 उपस्पृश्य ततः पद्यान्मन्त्रेणानेन धर्मतः ॥
 अर्त्तचरानि भूनेषु शुद्धाया निश्वतोमुग्रः ।
 त्व यज्ञस्तु वषट्कार आपोज्योतीरमोऽमृतम् ॥
 'आचम्य च ततः पद्यादादित्याभिसुप्तोजनम् ।
 उदुत्य जातवेदस मन्त्रेण प्रचिपेत्तत ।
 एव एव विधि प्रोक्त सन्ध्यायाश्च द्विजातिषु ।
 पूर्वा सन्ध्या जपसिद्धिदासीन, पश्चिमा तथा ॥
 ततो जपेत् पवित्राणि पवित्रान् वायु शक्तिः ।
 षडपयो दीर्घसंख्यात्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुयुः ॥
 इति गार्हपत्ये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

सर्ववैदपवित्राणि संप्रशक्त्याम्यतः परम् ।
 येषां जपैश्च होमैश्च पूयन्ते मानवाः सदा ॥
 अथमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्यस्तु यत्सदा ।

कृष्णाण्डाः पावमान्यश्च सर्वसावित्र्य एव च ॥
 अभीष्टरूपदा चैव स्तोमानि व्याहृतिस्तथा ।
 भारुण्डानि च सामानि गायत्र्या वै वृत्तु तथा ॥
 पुरुषव्रतञ्च भाषञ्च तथा सोमव्रतानि च ।
 अविज्ञ वाहस्पत्यञ्च वृक्सूक्तमवृत्तु तथा ॥
 शतरुद्रीमथर्वशिरास्त्रिंशुपणं महाव्रतम ।
 गोसूक्तमश्वसूक्तञ्च इन्द्रसूक्तञ्च सामनी ॥
 वीणि पुष्याद्देहानि रथन्तरश्चान्निव्रत वामदेव्यञ्च ।
 एतानि गीतानि पुनन्ति जन्तून् जातिस्तु त्वं लभुने यदीच्छेत् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

इति वेदपवित्राण्यभिहितानि एभ्यः सावित्री विंशत्यने ।
 नास्त्यघमर्षणात् परमं तज्जलेन व्याहृतिभिः परमहोम ॥
 न सावित्या पर जघं । कुशत्रय्यमासीनः कुशोत्तरीय
 कुशपाणिः प्राङ्मुखः सूर्याभिमुखो वाक्षमालामादाय देवता-
 ध्यायी तज्जघ कुर्यात् । सुवर्णमणिमुक्ताक्लाटिकंपद्मपत्र
 वीजाक्षायामन्यतमेनाक्षमाला कुर्यात् । ध्यायन् वामहस्तोपरि
 व्यागणप्रेत् । आदौ देवतामर्षं छ द्य च्छन्देन । ततः सप्रणव
 व्याहृतिसामाटावन्ते च शिरसा गायत्रीमावर्तयेत् तथास्याः
 सविता ऋषिर्विश्वामित्रो गायत्रीछन्दः । प्रणवाद्या भूर्भुवः
 स्वर्गं जर्जन् सप्त सत्यमिति व्याहृतयः । शपोज्योतीरमोः
 मृतं दक्षभूर्भुवः स्वरोम् ॥

सव्याहृतिका सप्रणवा गायत्री शिरसा सह ।

ये जपन्ति सदा तेषां न भयं विद्मते क्वचित् ॥

दशजप्ता तु सा देवी दिक्षपांप्रणाग्निनी ।

शत जप्ता तृया सा तु सर्वकल्मषनाग्निनी ॥

सहस्रं जप्ता सा नृणां पातकेभ्यः ममुद्धरेत् ।

• स्वर्णस्तेयी कृतघ्नश्च ब्रह्महा गुरुतल्पग ॥

सुरापश्च विशुद्धोत् लक्षजप्तेन सर्वदा ।

प्राणायामत्रयं कृत्व। स्नानक ले समाहित ॥

• अहोरात्रकृतात् प्रपान्तृचणादेव शुद्धति ।

सव्याहृतिका सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ॥

अपि श्रूणाहण मासात् पुनन्त्यहरहः कृता ।

हता देवी विग्रहेण सर्वकामप्रदातिनी ।

सर्वपापक्षयकरी वनस्थभक्तवत्सला ।

शान्तिकामस्तु जुहुयाद्गायत्रीमयुतैः शुचि ॥

हन्तुकामोऽपस्त्युध्व ह्रीं जुहुयात्तथा ।

श्रीकामस्तु तथा पद्मैर्विलै काश्चन्कामतः ॥

ब्रह्मवर्चसकामस्तु जुहुयात् पूर्ववत्तथा ।

धृतयुक्तैस्त्रिलैर्वज्रै ऊत्वा तु सुसमाहितः ॥

गायत्र्याद्युतहोमोस्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

पापात्मा लक्षहोमेन पातकेभ्यः प्रमुच्यते ॥

ब्रह्मनीकमवाप्नोति प्राप्नुयात् काममीश्वितम् ।

गायत्री चैव जननी गायत्री पापनाग्निनी ॥

गायत्र्यास्तु पर नास्ति दिवि चेह च पावनम् ।

इहावाणप्रशा देवी पतता नरकार्यवे ॥

तस्मात्तामभ्यसेन्नित्यं ब्राह्मणोऽनियतः शुचिः ।
 गायत्रीजपनियुतो हव्यकव्येऽङ्गु भोजयेत् ।
 तस्मिन्न तिष्ठते पापंमखिन्दुरिव भास्कुरे ॥
 जपेनैव तु संसिद्धो ब्राह्मणो नात्र संशयः ।
 कुर्यादन्यन्नवा कुर्यान्नैत्रैवाह्मण उच्यते ॥
 उपाशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ।
 नोच्चैर्जप्यं बुधः कुर्यात् सा वित्याम् विशेषतः ॥
 सावित्रीजप्यनिरतः स्वर्गमाप्नोति मानवः ।
 सावित्रीजप्यनिरतो मोक्षोऽप्ययञ्च विन्दति ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्नातः प्रयतमानसः ।
 गायत्रीञ्च जपेद्भक्त्या सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

स्नातः कृतजपस्तदनु प्राहुःसुखो दिव्येन तीर्थेन देवानु-
 त्तन तर्पयेत् । प्रत्यहं पुरुषसूक्तेनोदकाञ्जलीन् दद्यात् पुष्पा-
 लीन् भक्त्या । अथ कृतापसव्यो दक्षिणामुखोऽन्तर्जानुः पि-
 षेण पितृणां त्राहप्रकारमुदकं दद्यात् । पितृ पितामहाय-
 मतामह्यै सप्तमात् पुरुषात् पितृपत्ने यावता नाम जानी-
 षत् । पितृपत्नीयाणां त्रयाणां दत्त्वा मातृपत्नीयाणां
 दद्यात् । सव्यन्विवान्ववानाश्च कृत्वा मुद्गदा कुर्यात् । भवन्ति
 व्रात श्लोकाः ।

विना रौप्यसुवर्णेन विना ताम्नातिलेन च ।
 विना दध्नेश्च सन्त्रैश्च पितृणां नोपतिष्ठते ॥
 सोवर्णरुजताभ्याश्च खड्गेनोऽडुम्बरेण वा ।
 दृत्तमक्षयतां चार्ति पितृणान्तु तिलोदकम् ॥
 कुर्यादहरहः आढमन्वाद्येनोदकेन वा ।
 भयोमूलफलैर्वापि पितृणां प्रीतिमावहन् ॥
 स्नातस्तु शर्पणं कृत्वा पितृणान्तु तिलाभेसा ।
 पितृयज्ञमवाप्नोति प्रीणन्ति पितरस्तथा ॥
 इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणान् परीक्षेत दैवे कर्मणि धर्मवित् ।
 पितृभ्यो कर्मणि संप्राप्ते सूक्तभागैः परीक्षणम् ॥
 ब्राह्मणा ये विकर्माणो वैडालव्रतिकाः शठाः ।
 हीनाङ्गा अतिरिक्ताङ्गा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 गुरुभ्या प्रतिबलाद्य तूयाम्युत्पातिनश्च ये ।
 गुरुभ्या त्यागिनश्चैव ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 अनध्यायेष्वधीयुनाः शौचाचारविवर्जिताः ।
 शूद्रान्नरससुपुष्टा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 षडङ्गवेदवेत्तारवे बहुचक्षुवैव सामगाः ।
 तृणाचिकेतः पञ्चाग्निर्ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 ब्रह्मदेयानुसन्ताना ब्रह्मदेयाप्रदायकाः ।
 ब्रह्मदेया पतिर्यश्च ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥

ऋग्यजुःपारगो यश्च सान्नां यथापि पारगः ।
 अथर्वान्द्विरसोऽध्येता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 नित्यं योगरतो विद्वान् प्रेमलोद्गाश्मकोच्चनः ।
 ध्यानशीलो यतिविद्वान् ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 द्वौ देवे प्राङ्मुखौ तौ च पितृभ्यो चीदङ्मुखौ संस्था ।
 भोजयेद्विधानं विप्रान्कैः समुत्थत वा ॥
 भोजयेदथवाप्येकं ब्राह्मणं पङ्क्तिपावनम् ।
 देशे कृत्वा तु नैवेद्यं पश्चाद्ब्रह्मै तु शतत्त्रिपेत् ॥
 उच्छिष्टमन्त्रिभ्यो कार्यं पिण्डनिर्वपणं बुधैः ।
 अभावे च तथा कार्यमग्निं कार्यं यथाविधि ॥
 आहं कृत्वा तु यत्नेन त्वं क्रोधमिर्वर्जितः ।
 एषामन्नं द्विजातिभ्यः अन्नया विनिवेदयेत् ॥
 भोजयेद्विधानं विप्रान् गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
 पङ्क्तिविदात्मनो गेहे भक्ष्यं वा भक्ष्यमेकं वा ।
 धनिवेद्यं न भोक्तव्यं पिण्डमूत्रे कथञ्चन ॥
 उग्रगन्धान्यगन्धानि चैत्यवृक्षभवानि च ।
 पुष्पाणि वर्जनीयानि तथा पर्वतजानि च ।
 तीयोद्भूतानि देवानि रक्तान्यपि विशेषतः ॥
 जर्णास्त्रं प्रदातव्यं कार्पातमथवा नवम् ।
 दशा विधर्जयेत् प्राज्ञो यद्यनाहतमस्यजा ॥
 एतेन दीपो दातव्यस्तनतैलेन वा पुनः ॥
 धूपार्थं गुग्गुलुं दद्याद् एतद्युक्तं मधूत्कटम् ।
 चन्दनञ्च तथा दद्याद्विष्टं येन कुङ्कुमं गुभम् ॥
 छत्वाकं शरयिष्यञ्च पञ्च सुप्तकं तथा ।

कूप्पाण्डालावुवात्तकूकोविदारार्थं वर्जयेत् ॥
 पिप्पली मरिचञ्चैव तथावै पिण्डमूलकम् ।
 कृतञ्च लवणञ्चैव वशागन्तु विवर्जयेत् ॥
 राजमासान् मण्डरांश्च प्रवालकोरद्वृषकान् ।
 लोहितान् वृक्षनिर्वृसान् श्राद्धकर्मणि वर्जयेत् ।
 आभ्रातनवलीमूलमूलकान् दधिदाडिमान् ।
 स कोविद्वृथसत्कन्दराजेन मधुना सदा ॥
 शक्तून् शर्करका सार्द्धं दद्याच्छाद्धे प्रयत्नतः ।
 पायसादिभिरुष्णैश्च भोजयित्वा तथा द्विजान् ॥
 भक्त्या प्रणम्य आचान्तान् तथा वै दत्तदक्षिणान् ।
 अभिवाद्य प्रसन्नात्मा अनुग्रह्य विसर्जयेत् ।
 निर्मन्त्रितस्तुं यः श्राद्धे मैथुन सेवते द्विज ॥
 श्राद्धं भुक्त्वा च दत्त्वा च युक्तं स्यान्महत्तैः नसा ।
 कालशाक महाशल्कं मास वा शकुनस्य च ॥
 खड्गमास तथानन्त्य यमः प्रोवाच धर्मवित् ।
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

यहदाति गयाक्षेत्रे प्रभासे पुष्करेऽपि च ।
 प्रयागे नैमिपारण्ये सर्वमानन्यमुच्यते ॥
 गङ्गायमुत्तयोस्तीरे तीर्थे वामरकण्ठके ।
 नर्मदाया गयातीरे सर्वमानन्यमुच्यते ॥
 वाराणस्या कुरुक्षेत्रे भद्रतुङ्गे मंचालये ।

सप्तारण्येऽसिंक्षुपे च यत्तदक्षयमुच्यते ॥
 स्नेच्छदेशे तथा रात्रौ सन्ध्ययोश्च विशेषतः ।
 न आह्वमाचरेत् प्राञ्जने स्नेच्छदेशे न च व्रजेत् ॥
 हस्तिच्छायासूर्यमितचन्द्राह्नौ रात्रिर्दुर्गते ।
 विपुवत्ययने चैव सर्वमानज्यमुच्यते ॥
 पौष्ठपद्यामतीतायां मधायुक्ता त्रयोदशी ।
 प्राप्य आह्वन्तु कर्त्तव्यं मधुना पायसेन च ॥
 प्रजां पुष्टिं तथा स्वर्गमारोग्यञ्च धनं तथा ।
 वृणां प्राप्य सदा प्रीतिं प्रयच्छन्ति पितृमहाः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

जनने मरणे चैव सपिण्डानां द्विजोत्तमाः ।
 त्यहाच्छुद्धिमवाप्नोति योऽग्निवेदंसमन्वितः ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 जनने मरणे विप्रो दशाहेन विशुद्ध्यति ॥
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पक्षेण शुद्ध्यति ।
 मासेन तु तथा शूद्रः शुद्धिमाप्नोति नान्तरा ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुद्ध्यति ।
 अज्ञातदन्तबाले तु सद्यःशौचं विधीयते ॥
 अहोरात्रात्तथा शुद्धिर्बाले त्वक्तचूडके ।
 तथैवानुपनीते तु त्यहाच्छुद्ध्यन्ति मानवाः ॥
 घृतानां कन्यकानान्तु तथैव शूद्रजन्मनः ।

अणूढभाय्यः शुद्रसु पोडुगाद्वत्सरात् परम् ॥
 स्यत्युं समवगच्छेत्तु मास तस्यापि बान्धवाः ।
 शुद्धिं समवगच्छन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥
 पितृवेष्मनि कृत्यां या रज. पश्यत्यसस्कृता ।
 तस्या स्यताया नाशोच कृदाचिदपि शास्यति ॥
 हीनवर्णाद्वयदा नारीं प्रमादात् प्रसव व्रजेत् ।
 प्रसवे मरणो तज्जर्मशोच नोपशास्यति ॥
 समानं खल्वशौचं तु प्रथमे तु समापयेत् ।
 अशमान द्वितीयेन धर्मराजवचोयथा ॥
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सत्वानां मरणोद्भवौ ।
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥
 अतीते दशरात्रे तु तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 तथा सम्बत्सरेऽतीते स्नातएव विशुद्ध्यति ॥
 अनौरसेषु पुत्रेषु भ.र्यास्वन्यगतासु च ।
 परपूर्वासु च स्त्रीषु त्यहाच्छुद्धिरिहेष्यते ॥
 मातामहे ध्यतीते तु आचार्य्यं च तथा सृते ।
 गृहे स्यतासु दत्तासु कन्यासु च त्यहं तथा ॥
 विनष्टे राजनि तथा जाते दौहित्रके गृहे ।
 आचार्य्यपत्नीसुत्रेषु दिवसेन च मातुले ॥
 मातुले पत्नीषीं रात्रिं शिष्यात्विग्बान्वविषु च ।
 सम्बन्धचारिणिं तथा अनुचाने तथा सृते ॥
 एकरात्रं त्रिरात्र वा षड्रात्र मासत्रय च ।
 शुद्रा. सपिण्डवर्णानामशौच क्रमतः स्मृतम् ॥
 सपिण्डे क्षत्रिये शुद्धिं षड्रात्रं ब्राह्मणस्य च ।

वर्णानां परिशिष्टानां द्वादशोऽङ्गि विनिर्दिशेत् ॥
 सपिण्डे ब्राह्मण्यं वर्णाः सर्वेषां विशेषतः ।
 दशरात्रेण शुभ्येयुरित्याह भगवान् ब्रह्मः ॥
 भस्वग्निपतनाम्नीभिर्ब्रतानाम्निर्घातिनाम् ।
 पतितानामथौचञ्च शस्त्रधियुञ्जताश्च ये ॥
 यती व्रती ब्रह्मचारी स्तूपकारश्च दीक्षितः ।
 नाथौचभाजः कायता राजाज्ञाकारिणश्च ये ॥
 यस्तु भुङ्क्ते परागौचे वर्णां सोऽप्यंशुचिर्भवेत् ।
 अमुष्य शुद्धो शुद्धिश्च तस्यप्रप्युक्ता मनीषिभिः ॥
 परागौचे नरो भुक्त्वा कृमियोनीं प्रजायते ।
 भुक्तानं श्वियी यस्य तस्य जातो प्रजायते ॥
 दान प्रतिग्रहो होम स्वाध्यायः पिण्डकर्म च ।
 येतपिण्डक्रियावर्जमथौचं विनिवर्त्तेते ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

नृणामय भाजनं सर्वं पुनः पाकेन शुद्ध्यति ।
 मलैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा ष्ठीवनैः पूयशोषितैः ॥
 संसृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन चण्डमयम् ।
 एतैरेव यदि स्मृतं तान्मसौषणं राजतम् ॥
 शुद्ध्यत्यावर्जितं पञ्चादन्यथा केषताम्भसा ।
 अग्नौदकेन तान्मस्य मीसस्य दधुण्यथा ॥
 घात्रेण शुद्धं कश्चास्य नो दम्यापि विनिर्दिशेत् ।

सुकामणिप्रधानानां शुद्धिः । ध्यातनेन तु ॥
 अलानां चैव भाण्डानां मर्त्यस्यः कनदस्य च ।
 गोकुम्भकनानाञ्च विटनानां तथैव च ॥
 माज्जनादृयज्ञपादाणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।
 उष्णाग्निमा तथा शुद्धिः शक्ये गानां विनिर्दिशेत् ॥
 गय्यागुनापणानास्तु सूर्यस्य किरणैः प्रया ॥
 शुद्धिस्तु प्रोक्षणादृयज्ञे करकेन्यनमोनाथा ॥
 माज्जनाद्देश्मनां शुद्धिः चित्ते, गोधनु तत्प्राणात् ।
 'संमार्जनं न तोयेन' यामसा शुद्धिरिष्यते ॥
 यज्ञनां प्रोक्षणाच्छुद्धिर्धान्यादीनां विनिर्दिशेत् ।
 प्रोक्षणात् सृष्टानाञ्च काष्ठानाञ्चैव तद्यथात् ॥
 सिद्धार्थकाणां कम्पेन शृङ्गदन्तमदस्य च ।
 गोपाले फतपत्राणामस्या शृङ्गवता तथा ॥
 निर्यासानां गुह्यानाञ्च लवणानां तथैव च ।
 कुमुभकुमुमानाञ्च ऊर्णां शार्पांसयोस्तथा ॥
 प्रोक्षणात् कथिता शुद्धिरित्याह भगवान् यम ।
 भूमिष्ठमुदकं शुद्धं तथा शुक्तिं शिलागतम् ॥
 वर्णगन्धरसैर्दुष्टैर्वर्जितानां तथा भवेत् ।
 शुद्धं - दीगतीं तोयं सर्वदैव सुखाकरम् ॥
 शुद्धं प्रसारितं पुण्यं शुद्धायाश्वाद्यो मुखे ।
 सुखवर्जन्तु गौ शुद्धा मार्जारस्याश्रमे शुक्तिः ॥
 शय्या भाय्यां शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलु ।
 आत्मनः, कथितं शुद्धं न तच्छुद्धं परस्य च ॥
 नारीणाञ्चैव वस्त्रानां शकुनीनां शुनां मुखम् ।

रात्रौ प्रसरणे वृत्ते मृगयाया सदा शुचि ॥
 शुद्धा भर्तुश्चतुर्भङ्गः स्नाता नारी रजस्वला ।
 दैवे कर्मणि प्रित्ये च पञ्चमेऽङ्गनि शुच्यति ॥
 रथाकर्दमतोयेन छीवनाद्येन द्राप्यथ ।
 नाभेरूर्ध्वं नर स्पृष्ट संद्य स्नानेन शुद्धति ॥
 कृत्वा मूत्रपुरीषञ्च लेपगन्धापहन्तथा ।
 उद्धृतेनाम्भसा स्नानं सदा चैव समाचरेत् ॥
 मेहने मृत्तिका सप्त लिङ्गे द्वे च प्रकीर्त्तिते ।
 एकस्मिन् विंशतिर्हस्ते द्वयोर्देयोश्चतुर्दश ॥
 तिस्रस्तु मृत्तिका देवा कृत्वा तु नम्रशोधनम् ।
 तिस्रस्तु पादयोर्देया शौचकामस्य सर्वदा ॥
 शौचमेतद्गृहस्थाना द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 द्विगुणञ्च वनस्थाना यतीना द्विगुणं तथा ॥
 मृत्तिका च विनिर्दिष्टा त्रिपर्वं पूर्यते यया ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

नित्यं त्रिपवणस्त्रायी कृत्वा पर्यंकुटी वने ।
 अधःशायी जटाधारी पर्यंमूलफलांगन ॥
 ग्रामं विद्येत भिक्षार्थं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ।
 एकं दातुं समस्यानो वर्षे च द्वादशे गते ॥
 रुक्मस्येयी सुरापायी ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः ।
 यतनैतेन शुभ्यन्ति महापातकिनश्च ये ॥

यागस्य क्षत्रियं हत्वा वैश्यं हत्वा तु याजकम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्यादाश्रमं द्विजिदूपकम् ॥
 कूटपाद्यं तथेवोक्त्वा नर्त्तनं च प्रहृत्य च ।
 एतदेव व्रतं कुर्याच्छ्रक्त्या च शरणागतम् ॥
 आहिताग्निः स्त्रियं हत्वा मित्तं हत्वा तथैव च ।
 हत्वा गभेमविना नमेतदेव व्रतञ्चरेत् ॥
 व्रतस्यै द्विजं हत्वा पार्थिवञ्चाकृताश्रमम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्याद्विगुणञ्च विशुद्धये ॥
 चन्द्रियस्य तु गाशोन तदर्द्धं वैश्याघातने ।
 अर्द्धमेतसदा कुर्यात् स्त्रीवधे पुरुषस्तथा ॥
 मादन्तु शूद्रं हत्यायामुदक्यागमने तथा ।
 गोवधे च तथा कुर्यात् परदारगतस्तथा ॥
 पशून् हत्वा तथा आस्यान् मासं कुर्याद्विचक्षणम् ।
 धारण्याना वृधे चैव तदर्द्धन्तु विधीयते ॥
 हत्वा द्विजं तर्था सर्पं जलेऽप्यत्रिलेगयी ।
 सुप्तं तत्र तथा कुर्याद्गतन्तु बाह्याणस्तथा ॥
 शून्यान्तु गतं हत्वा सास्यां दशयत तथा ।
 ब्रह्महत्यानतं कुर्यात् पूर्णं सम्बत्सरं तथा ॥
 यस्य यस्यैव वर्णस्य वृत्तिच्छेदं समाचरेत् ।
 तस्य तस्य बन्धप्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 अपहृत्य तु वर्णानां भुवमेव प्रमादतः ।
 प्रायश्चित्तमथ प्रोक्तं बाह्याणामुपतश्चरेत् ॥
 गोऽजाश्वम्यापहरणे सीसानां रजतस्य च ।
 जलापहरणे चैव कुर्यात् सम्बत्सरं व्रतम् ॥

तिलानां धान्यं वस्त्राणां शस्त्राणामामिपस्य च ।
 सखत्सराद्धं कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥
 वृणकाष्ठे च तक्राणां रसानानपहारकः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्याद्दन्तानां सर्पिपान्तथा ॥
 लवणानां गुडानाञ्च मूलानां कुसुमस्य च ।
 मासाद्धन्त व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥
 लौहानां वैदलानाञ्च सूत्राणां चर्मणं तथा ।
 एकरात्रं व्रतं कुर्यात्तद्वदेव समाहितः ॥
 भुजा पलाण्डं लसुनं मद्यञ्च करकाणि च ।
 नारं मलं तथा मांसं विडुपाह चरं तथा ॥
 गोधेरकुञ्जरोद्रञ्च सर्वं पञ्चनखं तथा ।
 क्रव्यं च कुक्कुटं ग्राम्यं कुर्यात् सखत्सरं व्रतम् ॥
 भक्ष्याः पञ्चनखास्वेते गोधाकच्छपश्लकाः ।
 पद्मश्च शशकश्चैव तान् हत्वा तु चरेद्ब्रह्म ॥
 हसं मद्गुरकं काकं काकोलं चञ्चरीटं च ॥
 मत्स्यं च तथा मत्स्यान् वलाकाशुक्रमन्त्रिका ।
 चक्रपाकञ्च कीकं मण्डूकं भुजगन्तथा ।
 मासमेतद्व्रतं कुर्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥
 राजीवान् सिद्धदुग्डाश्च शकुलाश्च तथैव च ।
 पाठीनरोहितौ तक्ष्यौ मत्स्येऽपरिकीर्तितौ ॥
 जले चराश्च जलजान् मुखपादान् सुविष्करान् ।
 रक्तपादान् जालपादान् रसाहं व्रतमाचरेत् ॥
 तित्तिरिश्च मयूरश्च नायकश्च कपिश्चरम् ।
 पार्श्वीणमं वर्णकञ्च भक्ष्यान् च यमः मदा ॥

भुक्त्वा चैवीभयदत्त तथैकगफट्टिणः ।
 तथा भुक्त्वा तु मासं वै मासाद्भुं व्रतमाचरेत् ॥
 स्वयंस्रुतं व्रतमासमासमासिपे वाजमेव च ।
 गोश्च क्षीरं कित्वाया महिष्याश्च तथा पयः ॥
 सन्धिन्यमेध्यं मन्त्रित्वा पृच्छन्तु व्रतमाचरेत् ।
 क्षीराणि यान्यभक्ष्याणि तद्विकाराग्ने बधुः ॥
 सप्तरात्रं व्रतं कुर्याद्द्वयदेतत् परिकीर्तितम् ।
 लोहितान् एक्ष्णिन्यासान् ब्रह्मणा प्रभवास्तथा ॥
 केवनानि तथान्त्रानि तथा पर्युपितश्च यत् ।
 गुडपक्कं तथा भुक्त्वा त्रिरात्रन्तु व्रती भवेत् ॥
 दधिभक्तश्च शुक्लेषु यज्ञान्यहारसम्भ्रमम् ।
 गुडयुक्तं भक्षयित्वा तत्र निन्द्यमिति श्रुतिः ॥
 यवगोधूमजसत्त्व विकाराः पयसाश्च ये ।
 राजवाहश्च कुल्यश्च भैक्षं पर्युपितं भवेत् ॥
 सजीवपक्वमांसश्च सर्वं यत्नेन व्रजेयेत् ।
 सम्बन्धरं व्रतं कुर्यात् प्राश्नैतान् ज्ञानतस्तथा ॥
 शूद्राश्च ब्राह्मणोभुक्त्वा तथा रक्षावतारिणः ।
 बन्धस्य चैव क्षीरस्यावीरायाश्च तथा स्त्रियः ॥
 कर्मकारस्य देण्डस्य क्षीरस्य पतितस्य च ।
 रुक्मकारस्य तक्षणश्च तथा बार्हुपिकस्य च ॥
 कट्यस्य वृषस्य वेयायाः कितवस्य च ।
 गणात्त भूमिपालान्द्रमन्त्रश्चैवास्त्रजीविनः ॥
 सौनपात्रं स्तुतिकाश्च भुक्त्वा मासं व्रतमाचरेत् ।
 शूद्रस्य सततं भुक्त्वा परमासान् व्रतमाचरेत् ॥

वैश्यस्य च तथा स्त्रीणां मासमेकं व्रतञ्चरेत् ।
 क्षत्रियस्य तथा भुक्त्वा द्वौ मासौ च व्रतञ्चरेत् ॥
 ब्राह्मणस्य तथा भुक्त्वा मासमेकं समाचरेत् ।
 अथः सुराभाजनस्या पीत्वा पञ्चं व्रती भवेत् ॥
 शूद्रोच्छिष्टाग्ने मासं पञ्चमेकं तथा विश ।
 क्षत्रियस्य तु सप्ताहं ब्राह्मणस्य तथा दिनम् ॥
 अथाश्वहाग्ने विद्वान् मासमेकं व्रती भवेत् ।
 परिवित्तिं परीवेत्ता यथा च परिर्विद्यते ॥
 व्रतं सस्वत्सरं कुर्याद्वाट्याजकपञ्चमः ।
 शूनोच्छिष्टं तथा भुक्त्वा मासमेकं व्रती भवेत् ॥
 दूषितं केशकीटैश्च मूषिकानकुलेन च ।
 मक्षिकामशकेनापि तिरातन्तु व्रती भवेत् ॥
 इयाकशरसयावपायसापूपशकुली ।
 भुक्त्वा तिरातं कुर्यात् व्रतमेतत् समाहितः ॥
 नीत्या चैव क्षतो विप्रः शुना दष्टस्तथैव च ।
 तिरातन्तु व्रतं कुर्यात् पुंश्चनीदुर्गनक्षत ॥
 पादप्रतापनं वङ्गौ क्षिप्त्वा ऋद्धौ तथाप्यधः ।
 कुशैः प्रमृज्य पादौ च दिनमेकं व्रतञ्चरेत् ॥
 क्षत्रियस्तु रणे हत्वा पृष्ठं प्राणपरायणम् ।
 सस्वत्सरव्रतं कुर्याच्छिष्टत्वां पिप्पलपाटपम् ॥
 दिवा च मैथुनं हत्वा स्नात्वा दुष्टं ले तथा
 नग्ना परस्त्रियं दृष्ट्वा दिनमेकं व्रती भवेत् ॥
 क्षिप्त्वाग्नावशुचिं द्रव्यं तद्वदग्निमानवः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्यादपमृध्यं तथा गुरुम् ॥

तथा विशेषज्ञं पीत्वा पानीयं ब्राह्मणस्तथा ।

त्रिरात्रन्तु व्रतं कुर्याद्ब्राम्हणेन वा पुनः ॥

एकपङ्क्त्युपविष्टेषु विपर्मयः प्रयच्छति ।

स च तावदसौ पञ्चं प्रकुर्याद्ब्राह्मणो व्रतम् ॥

धारयित्वा तुलाञ्चैव विपर्मवणिजस्तथा ।

सुरालवणपात्रेषु भुक्त्वा क्षीरं व्रतञ्चरेत् ॥

विक्रीय पाणिना मद्यं तिलानि च तथाचरेत् ।

त्वद्धार ब्राह्मणस्योक्ता त्वद्धारञ्च गरीयसः ॥

दिनमेक व्रतं कुर्यात् प्रयतः सुसमाहितः ॥

प्रेतस्य प्रेतकार्याणि कृत्वा वै धनहारकः ।

वृर्णानां यद्व्रतं प्रोक्तं तद्व्रतं प्रयतश्चरेत् ॥

कृत्वा पापं न गूहेत सुह्यमानं हि वर्द्धते ।

कृत्वा पापं बुधः कुर्यात् पर्यदानुमतं व्रतम् ॥

स्थित्वा च श्वपदाकीर्णं बहु व्याधमृगे वने ।

न ब्राह्मणो व्रतं कुर्यात् प्राणबाधभयात् सदा ॥

सतीहि जीयते जीवं सर्वपापमपोहति ।

व्रतैः कृष्णैस्तथा दानैरित्याह भगवान् यमः ॥

शरीरं धर्मसर्वस्व रक्षणीयं प्रयत्नतः ।

शरीराद्भवने धर्मः पर्वतात् सखिलं यथा ॥

आलोभ्य सर्वशास्त्राणि समेत्य ब्राह्मणैः सह ।

प्रायश्चित्तं द्विजो दद्यात् स्वेच्छया न कदाचन ॥

इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

ह्लास्यंशु कलाहानौ व्रतं चान्द्रायणं स्मृतम् ॥

मन्त्र विद्वान् जपेद्भक्त्या जुहुयाच्चैव शक्तितः ।

अयं विधिस्तु विज्ञेयः सुधीभिर्विमलात्मभिः ।

पापात्मनस्तु पापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥

शङ्खप्रोक्तमिदं शास्त्रं योऽधीते प्रयतः सुधीः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥

इति शङ्खीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ।

इति श्रीमन्महर्षिर्षिरोरत्नायमानत्रयीनितराञ्छेगीयमा-
नमहाविद्यान्यकृताखण्डनोपदेशधीपणशङ्खधिरचितं धर्म-
शास्त्रं समाप्तम् ॥

लिखितसंहिता । ..

इष्टापूर्त्तं तु कर्त्तव्ये ब्राह्मणेन प्रथमतः ।
इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्त्तं मोक्षमवाप्नुयात् ॥
एकाहमपि कर्त्तव्यं भूमिष्ठमुदकं शुभम् ।
कुलानि तारयेत् सप्त यत्र गौर्विदधी भवेत् ॥
भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्त्तिता
तल्लोकान् प्राप्नुयान्मर्त्यं पादपाना प्ररीपये ॥
वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
पतितान्यद्द्वरेद्वयसु स पूर्त्तं फलमश्नुते ॥
अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम् ।
आतिथ्यं वैश्यदेवञ्च इष्टमित्यभिधीयते ॥
इष्टापूर्त्तं द्विजातीनां सामान्यो धर्म उच्यते ।
अधिकारी भवेच्छूद्रं पूर्त्तं धर्मो न वैदिके ॥
यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गातीरेषु तिष्ठति ।
तावद्वर्षं सहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
देवतानां पितॄणाञ्च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
असक्तघृतानाञ्च स्थले दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥
एकादशाहं प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृष ।

मुच्यते प्रेवलोकान्त, पितृलोकं सं गच्छति ॥
 एष्टव्या बहव पुत्रा यद्यप्येको गया व्रजेत् ।
 यजेत वांश्वमिधेन नीलं वा हृपमु व्रजेत् ॥
 वाराणस्यां प्रविष्टं कदाचिन्निष्क्रमेद्गृष्टि ।
 हसन्ति तस्य भूताति अह्नीन्य करताडनै ॥
 गयाशिरि तु यत्किञ्चिन्नाम्ना पिण्डत्तु निर्वपेत् ।
 नरकस्यरेदिव याति स्वर्गस्थीमोक्षमाप्रयात् ॥
 आन्ननोषा परस्यांपि गयाक्षेत्रे यतस्तत ।
 यन्नाम्ना पातयेत् पिण्ड त नयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ॥
 लोहितो यस्तु वर्गेन शङ्खवर्णखुरस्तथा ।
 लाङ्गूलशिरसोश्चैव स वै लीलहृपः स्मृतः ॥
 नवश्राद्धं त्रिपक्षे च द्वादशस्यैव मामिकम् ।
 परमासौ चाब्दिकश्चैव श्राद्धान्ये ताति योडश ॥
 यस्यैतानि न कुर्वीत एकोद्दिशानि योडश ।
 पिशाचत्वं स्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धयतैरपि ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिसम्बतमरं द्विज ।
 मातापितृो पृथक्कुर्व्यादेकोद्दिष्टं चतुःश्रिनि ॥
 वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मातापितृोस्तु सन्ततम् ।
 अद्वैव भोजोच्छ्राद्धं पिण्डमेकन्तु निर्वपेत् ॥
 संक्रान्तावुपराने च पर्वण्यपि महालये ।
 निर्वाप्यस्तु त्रयं पिण्डा एकतस्तु चतुःश्रिनि ॥
 एकोद्दिष्टं परित्यज्य पार्वणं कुरुते द्विज ।
 अकृतं तद्विजानीयान स नाम पितृघातक ।
 अभावस्या चयोयस्य वेतपक्षे ऽथवा यदि ।

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं तस्योक्तः पार्वणोविधिः ॥
 त्विदण्डग्रहणादेव प्रेतत्व नैव ज्ञायते ।
 अह्नये काश्चे प्राप्ते पार्वणत्वं विधीयते ॥
 यस्य सम्बत्संरादर्वाक् सपिण्डीकरणं स्मृतम् ।
 प्रत्यहं तत्सोदकुम्भं दद्यात् सम्बत्सरं द्विजः ॥
 पत्या चैकेन कर्तव्यं सपिण्डीकरणं स्त्रिया ।
 पितामह्यापि तत्तस्मिन् सत्येवन्तु क्षुद्रेऽहनि ॥
 तस्या सत्या प्रकर्तव्यं तस्या श्वश्रूति निश्चितम् ॥
 विवाहे चैव निर्हृत्ते चतुर्यस्रहनि रात्रिषु ।
 एकत्वं सा गता भर्तुः पिण्डे गोत्रे च सूतके ॥
 स्वगोत्रादुन्मथ्ये नारी उद्वाहात् सप्तमं पदे ।
 भर्तृगोत्रेण कर्तव्यं दानं पिण्डीदकक्रिया ॥
 द्विमातुः पिण्डदानन्तु पिण्डे पिण्डे द्विनामतः ।
 पत्या देयास्तथ पिण्डा एवं दाता न सुह्यति ॥
 अथ चेन्मन्त्रवित्सुक्तः शारीरैः पङ्क्तिद्रूपयैः ।
 अदोपन्त यमः प्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥
 अग्नौ करणशेषन्तु पिण्डपात्रं प्रदापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणाञ्च न दद्याद्द्वैश्वदेविके ॥
 अनग्निको यदा विप्रः आहं करोति पार्वणम् ।
 तत्र मातामहानाञ्च कर्तव्यमभयं सदा ॥
 अपुत्रा ये सता केचित् पुत्रप्राप्ता स्त्रियोऽपि वा ।
 तेभ्य एव प्रदातव्यमेकोद्दिष्टं न पार्वणम् ॥
 यस्मिन् राशिगते सूर्ये विपत्ति स्याद्विजयन ।
 तस्मिन् अहनि कर्तव्यं दानं पिण्डीदकक्रिया ॥

वर्षह्यभिषेकादि कर्तव्य मधिवेन तु ।
 अधिमासे तु पूर्वं स्याच्छ्राद्ध सखत्सुरादपि ॥
 सएव ह्येयोद्दिष्टस्य येन केन तु कर्मणा ।
 अभिघातान्तरु कार्यं तत्रैवाह.कृतं भवेत् ॥
 शालाग्नौ पचये अन्न लौकिकेनापि नित्यशः ।
 यस्मिन्नेव पचेदन्नं तस्मिन् होमी विधीयते ॥
 वैदिके लौकिके वापि नित्य ऊत्वा ह्यतन्वितः ।
 वैदिके स्वर्गमाप्नोति लौकिके हन्ति किंल्लिषस् ॥
 अग्नौ व्याहृतिभिः पूर्वं ऊत्वा मन्त्रैस्तु शाकलैः ।
 संविभागस्तु भूतेभ्यस्ततोऽग्नीयादनग्निमान् ॥
 उच्ये पंथास्तु नोत्तिष्ठेदूयावद्विप्रविसर्जनम् ।
 ततोऽगृह्णन् कुर्व्यादिति धर्मो व्यवस्थितः ॥
 दर्भाः कृष्णाजिन मन्त्राब्राह्मणश्च विशेषतः ।
 नैते निर्भाल्यतां यान्ति योक्तव्यास्तौ पुनः पुनः ॥
 पानमाचमनं कुर्व्यात् कुशपाणि. सदा द्विजः ।
 भुक्त्वा नोच्छिष्टतां याति एष एव विधिः सदा ॥
 पान आचमने चैव तर्पणे दैविके सदा ।
 कुशस्तो न दूष्येत यथा पाणिस्तथा कुशः ॥
 वामपाणौ कुशान् ऊत्वा दक्षिणेन उपस्पृशेत् ।
 विनाचमन्ति ये मूढा रुधिरैणाचमन्ति ते ॥
 नीवीमध्येषु ये दर्भावृक्षसूत्रेषु ये कृताः ।
 पवित्रास्तान् विजानीयाद्यथा कायसाथा कुशाः ॥
 पिण्डे कृतास्तु ये दर्भा यैः कृतं पितृतर्पणम् ।
 मूर्त्वाच्छिष्टपुरीषश्च तेषां त्यागोविधीयते ॥

दैवपूर्वन्तु यच्चाहमदैवञ्चापि यद्भवेत् ।
 मङ्गलचारी भवेत्तत्र कुर्याच्छादन्तु पैटकम् ॥
 मातुः आदन्तु पूर्वं स्नान् पितृणां तदनन्तरम् ।
 ततोमातामहानाञ्च हृद्दौ आह्वयं स्रुतम् ॥
 क्रतुर्दक्षोवसुः सभ्यः, कालकामै धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामाद्रवाश्च विश्वे, देवाः प्रकीर्तिताः ॥
 आगच्छन्तु महाभागा विश्वे देवामहाबलाः ।
 ये यत्र विहिताः आह्वे सावधाना भवन्तु ते ॥
 इष्टिआह्वे क्रतुर्दक्षोवसुः सभ्यश्च दैविके ।
 कालः कामे ऽग्निकार्येषु अश्वरे धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामाद्रवाश्च पार्ष्ण्येषु नियोजयेत् ॥
 यस्यास्तु न भवेद्भ्राता न विक्रयित्वा पिता ।
 नोपयच्छेत् ता भ्रात्रः पुत्रकाकर्मशङ्कया ॥
 अन्वाहका प्रदास्यामि तुभ्य कन्यामलङ्कताम् ।
 अस्यां योजायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितृस्त्रासासृतीयन्तं पितुः ॥
 अन्नमयेषु च पात्रेषु आह्वे यो भोजयेत् पितॄन् ।
 अन्नदाता पुरोधश्च भोक्ता च नरकं व्रजेत् ॥
 अलाभे अन्नमय दद्याद्दगुज्जातसु तैर्द्विजैः ।
 हृतेन प्रोक्ष्य काथं मृदः पात्रं पवित्रकम् ॥
 आह्वं कृत्वा परआह्वे यस्तु भुञ्जीत जित्तलः ।
 पतन्ति पितरस्तस्य लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥
 आह्वं दत्त्वा च भुञ्जा च अध्वान योऽधिगच्छति ।

भवन्ति पितरसास्य तन्मास पाशुभोजनाः ॥
 पुनर्भोजनमध्वानं भाराध्ययनमैद्युनम् ।
 दान प्रतिग्रह होम आह, कृत्वाष्ट वर्जयेत् ॥
 अध्वगामी भवेद्गवः पुनर्भोक्ता षड् वायसः ।
 कर्मकृज्जायते दास स्त्रीगमने च शूकरः ॥
 दशकृत्, पिवेदाप सर्पित्या चाभिमन्त्रिताः ।
 ततः सन्ध्यामुपासीत शुद्धोत तदनन्तरम् ॥
 आद्रवासास्तु यत्, कुर्याद्द्विर्जानु च यत् कृतम् ।
 सर्वं तन्निष्कनं कार्याज्जपहीनप्रतिग्रहम् ॥
 चाद्रायण नवत्राहो पराकी मासिके तथा ।
 पक्षत्रये तु कृच्छ्र स्यात् पणमासे कृच्छ्रमेवच ॥
 ऊनाब्दिके तिरात्र स्यादेकाह पुनराब्दिके ।
 शवे मासस्तु सुक्ता वा पादकृच्छ्र विधीयते ॥
 सर्पविप्रहतानाञ्च षड्विद्विसरीसृपैः ।
 आत्मनस्याग्निभाञ्चैव आश्वमेपा न कारयेत् ॥
 गोभिर्हतं तथोद्दं ब्राह्मणेन तु घातितम् ।
 तस्मृगन्ति च ये विप्रः गोजाश्चाश्च भवन्ति ते ॥
 अग्नि दाता तथा चान्ये पाशुच्छेदकराश्च ये ।
 तप्तकृच्छ्रेण शुध्यन्ति मनुराह प्रजापतिः ॥
 त्यहमुंश पिवेदापस्त्वहमुष्णं पयः पिवेत् ।
 त्यहमुष्णं हतं पीत्वा वायुमक्ष्यो दिनत्रयम् ।
 गोभूहिरण्यहरणे स्त्रीणां क्षेत्रगृहस्य च ।
 यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणास्तमाज्ज्वरं घातकम् ॥
 चयता, सह धावन्ते यद्ये कौधर्मघातकः ।

सर्वे ते शुद्धिच्छन्ति स्पृष्टो ब्रह्मघातकः ॥
 पतितान्न यदा भुङ्क्ते भुङ्क्ते चाण्डालवेषानि ।
 स मासार्द्धं चरेद्द्वारि मासं कामक्षेत्रे तु ॥
 योयेन पतिवनेव स्पृष्टे स्नानं विधीयते ।
 तेनैवं च्छिष्टसस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 ब्रह्मन् च सुरापायी स्त्रेयी च गुरुतल्पगः ।
 अर्हान्ति पातकान्यङ्गस्तत्सुग्रीं च पञ्चमः ।
 स्नेहाहा यद्विवा लोभाद्भयाद्ज्ञानतोऽपिवा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये च तत्पाप तेषु गच्छति ॥
 उच्छिष्टोच्छिष्टसस्पृष्टो ब्राह्मणस्तु कदाचन ।
 तत्क्षणात् कुर्यात् स्नानमाचमेन शुचिर्भवेत् ॥
 कृज्वामनवण्डेषु गङ्गदेषु जडेषु च ।
 जालन्ध्रे वधरे नूके न दोषः परिवेदने ॥
 क्लीवे देगान्तरस्ये च पतिते ब्रजिन्ऽपिवा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥
 पूरणे कूपवापीनां वृक्षच्छेदनपातने ।
 विक्रीणीत गजश्चाखं गोवधन्तस्य निर्दिशेत् ॥
 पादेऽहरोमवपनं द्विपादे श्मश्रु केवलम् ।
 तृतीये तु शिखावर्जं चतुर्थे तु गिर्यावपुः ॥
 चाण्डालोदकमस्पर्शे स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवं च्छिष्टसस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 चण्डालघटभागडस्य यज्ञोयं पिबने द्विजः ।
 तत्क्षणात् क्षिपते यज्ञं प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 योऽपि यज्ञे तस्य गरीरे तस्य जीर्यति ।

प्राजापत्यं न दातव्यं कृष्ण सान्तंजन चरेत् ॥
 चरेत् सान्तपन्नं विप्रः प्राजापत्यस्तु क्रतियः ।
 तद् ईन्तुं चरेद्द्वैश्वः परदं शूद्रे तु दापयेत् ॥
 रजस्वला यदास्युष्टा शुना शूकरवायसैः ।
 उपैथ रजनीमिकां पञ्च गव्येन शुध्यति ॥
 अज्ञानतः स्नात्मात्रनाभाभेस्तु विगेषतः ।
 अत्र उर्ध्वं विराट् स्यात्त दीयस्पर्शने मतम् ॥
 वानश्चैव दृशाहे तु पञ्चत्व यदि गच्छति ।
 सद्य एव त्रिशुद्धीनामौ च नोऽकक्रिया ॥
 शावसूतक उत्पन्ने सूतकस्तु सदा भवेत् ।
 गावेन शुद्धते सूतिर्न सूति, गावगोधिनी ॥
 पष्ठेन शुद्धं तैकाह पञ्चमे ह्यडमिव तु ।
 चतुर्थे मग्नरात्रं स्यात्त पुरुषे दशमेऽहनि ॥
 मरणारब्धमाशौच संयोगीयस्य नाग्निभिः ।
 आदाहात्तस्य विज्ञेयं यस्य वैनातिक्रोविधिः ॥
 आममांस घृत क्षौद्रं क्लृप्ताश्च फलसम्भवाः ।
 अन्यभाण्डस्य गच्छतेऽग्निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ॥
 आर्जनोरजसामक्ते स्नानवस्त्रघटोदके ।
 नवान्मृति तथा चैव हन्ति पुण्य दिवाकम् ॥
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधिषु शक्तुषु ।
 धात्रीफलेषु सर्वत्र अलक्ष्मीर्वसते सदा ।
 यत्र यत्र च संकीर्णमात्मान मन्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र तिलैर्होम गायत्यष्टशत जपेत् ॥
 इति श्रीनहर्षिलिखिते रामोक्तं धर्मशास्त्रे अनामम् ॥

दक्षसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्वधर्मार्यतत्त्वज्ञ सर्ववेदविदु वर ।
पारगः सर्वविद्यानां दक्षी नाम प्रजापतिः ॥
उत्पत्तिः प्रलयश्चैव स्थितिः संहारएव च ।
आत्मा चात्मनि तिष्ठेत आत्मा ब्रह्मण्येवंस्थितः ॥
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थोऽपिस्तथा ।
एतेषान्तु हितार्थाय दक्षः शास्त्रमकल्पयत् ॥
जातमात्रं शिशुस्तावदुयावदष्टौ समा वयः ।
सहि गर्भसमीक्षेयोऽप्यक्तिमात्रप्रदर्शितः ॥
भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाच्यावाच्ये तथाश्रुते ।
तस्मिन् काले न दीपोऽस्ति स यावन्नोपनीयते ।
उपनीतस्य दीपोऽस्ति क्रियमारौर्विगुर्हितैः ।
अप्राप्तव्यवहारोऽसौ यावत् षोडशवार्षिकः ॥
स्वीकरोति यदा वेदं चरेद्द्वेदव्रतानि च ।
ब्रह्मचारी भवेत्तावदूर्ध्वं स्नातो भवेदृष्टही ॥
द्विविधो ब्रह्मचारी तु स्मृत शास्त्रे मनीषिभिः ।
उपपुर्याणकस्वाद्योहितोऽयोनैऽपिः स्मृतः ॥

योगं चाश्रममास्थाय ब्रह्मचारी भवेत् पुन ।
 न यतिर्न वनस्थश्च सर्व्याश्रमत्रिवर्जितः ॥
 अनाश्रमी न तिष्ठेत्तु द्विनमेकमपि द्विज ।
 आश्रमेण विना तिष्ठन् प्रायश्चित्तीयते हि स ॥
 जपे होमे तप्ता दामे स्वार्थाये च रतस्तु य ।
 नासौ तत्फलमाप्नोति कुर्वाणोऽप्याश्रमाश्रुत ।
 तयाणामीनुलोस्य हि प्रातिलोस्य न विद्यते ॥
 प्रातिलोस्येनं यो याति न तस्मात् पापकृत्तम ।
 मेखलाजिनदण्डेन ब्रह्मचारी तु लक्ष्यते ॥
 गृहस्थो देवयज्ञाद्यैर्नखलोन्ना वनाश्रित ।
 द्विदण्डेन यतिश्चैव लक्षणाणि पृथक् पृथक् ॥
 यस्यैतल्लक्षण नास्ति प्रायश्चित्ती नचाश्रमी ।
 उक्तं कर्म क्रमो नोक्तो न कालो मुनिभिः स्मृत ॥
 द्विजानान्तु द्वितार्थाय दक्षस्तु स्वयमब्रवीत् ॥
 इति दक्षे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रातरुत्थाय कर्त्तव्यं यद्विजेन दिने दिने ।
 तत्सर्वं सप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥
 उदयास्तमयं यावन् विप्र चणिको भवेत् ।
 नित्यनैमित्तिकैर्मुक्त कास्यैश्चान्यैरगर्हितैः ॥
 य स्वकर्म परित्यज्य यदन्यत् कुरुते द्विज ।
 अज्ञानादयदिवा मोहात् स तेन पतितो भवेत् ।

दिवसस्याद्यभागे तु कृत्यं तस्योपदिश्यते ।
 द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पञ्चमे तथा ॥
 षष्ठे च सप्तमे चैवं अष्टमे च षष्ठक् षष्ठक् ।
 विभागेष्वेपु यत्कर्म तत्प्रवक्ष्याम्यग्रेपतः ॥
 उपःकाले तु संप्राप्ते यौ च कृत्वा ययार्थवत् ।
 ततः स्नानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 अत्यन्तमलिनः कायो नवच्छिद्रसमन्वितः ।
 स्वगत्येष दिवारात्रौ प्रातःस्नानं क्रियोधनम् ॥
 क्लिद्यन्ति हि प्रसुप्तस्य इन्द्रियाणि स्ववन्ति च ।
 अङ्गानि समता यान्ति उत्तमान्यधमैः सह ॥
 नानाखेदसमाकीर्णः शयनादुत्थितः पुमान् ।
 अन्नात्वा ना वरेत् कर्म जपहोमादि किञ्चन ॥
 प्रातरुत्थाय यो विप्रः प्रातःस्नायी भवेत् सदा ।
 समस्तजन्मज पाप त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥
 उपस्युषसि यत् स्नानं सन्ध्यायामुदिते रवौ ।
 प्राजापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम् ॥
 प्रातः स्नानं प्रशंसन्ति दृष्टदृष्टकरं हि तत् ।
 सर्वमर्हति पूतात्मा प्रातःस्नायी जपादिकम् ॥
 स्नानादनन्तरं तावदुपस्पर्शनमुच्यते ।
 अनेन तु विधानेन आचान्तः शुचिवा म्रियात् ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च त्रिः प्रिवेदसु वीक्षितम् ।
 सदृत्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रक्षज्यात्ततो मुखम् ॥
 संहृत्य तिष्ठभिः पूर्वमास्यमेवमुपसृशेत् ।
 ततः पादौ समभ्युक्ष्य अङ्गानि समुपसृशेत् ॥

अहुतेन प्रदेशिन्या घ्राण पश्चादनन्तरम् ।
 अहुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठया नाभि हृदयञ्च तलेन वै ।
 सर्वाभिस्तु षिः पश्चाद्वाह्य चार्येण संस्पृशेत् ॥
 सन्ध्यायाश्च प्रभाते च मध्याह्ने च तत पुन ।
 सन्ध्या नोपासते यस्तु ब्राह्मणोऽपि विशेषतः ॥
 स जीवन्नेव शूद्र 'स्यान्मृता' श्वा चैव जायते ।
 सन्ध्याहोनोऽगुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमश्नुते ॥
 सन्ध्याकर्मावसाने तु स्वयं होमोविधीयते ।
 स्वयंहोमे फल यत्तु तदन्धेन न जायते ॥
 ऋत्विक् पुत्रो गुरुभर्ता भागिनियोऽथ विट्पति ।
 एभिरेव ऊतं यत्तु तद्धत स्वयमेव हि ॥
 देवकार्यं तत कृत्वा गुरुमङ्गलवीक्षणम् ।
 देवकार्यार्थिं पूर्वाह्ने मनुष्याणाञ्च मध्यमे ॥
 पितृणामपराह्णे च कार्यार्थेतानि यत्नतः ।
 पूर्वाह्निकन्तु यत् कर्म यदि तत् सायमाचरेत् ॥
 न तस्य फलमाप्नोति बन्धास्त्रीमैथुन यथा ।
 दिवसस्याद्यभामे तु सर्वमेतद्विधीयते ॥
 द्वितीये च तद्याभारे वेदाभ्यासो विधीयते ।
 वेदाभ्यासोऽपि त्रिप्राणा परम तप उच्यते ॥
 ब्रह्मयज्ञः स विज्ञेयः षडङ्गसहितस्तु स ।
 वेदस्वीकरणं पूर्वं विचारोऽभ्यसन जपः ॥
 ततोऽनश्न शिष्येभ्यो वेदाभ्यासोऽपि षडङ्गः ।

समित्पुष्पकुशादीनां स कालः समुदाहृतः ॥
 तृतीये चैव भागे तु पोष्यवर्गार्थसाधनम् ।
 पिता माता गुरुर्भार्या प्रजादीनाः समाश्रिताः ॥
 अभ्यागतोऽतिथिश्चान्यः पोष्यवर्गउदाहृतः ।
 ज्ञातिर्वन्धुजनः क्षीपस्तथानाथः समाश्रितः ॥
 अन्येऽप्यधनयुक्ताश्च पोष्यवर्गउदाहृतः ।
 भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ॥
 नरकपीडने चास्य तद्भादुर्यत्नेन तं भरेत् ।
 सार्वभौतिकमन्त्राय कर्त्तव्यं नु विशेषतः ।
 ज्ञानविद्भ्यः प्रदातव्यमन्यथा नरकद्रजेत् ॥
 स जीवति यएवैकोवज्जुभियोपजीव्यते ।
 जीवन्तोऽहं तकाद्यान्ये य आत्मग्नरयो नराः ।
 बहुर्ये जीव्यते कथित् कुटुम्बार्थे तथा परैः ॥
 आत्मार्थेऽन्यो न शक्नोति स्वोदरेणापि दुःखितः ।
 दीनानाथविशिष्टेभ्यो दातव्यं भूतिमिच्छता ॥
 अदत्तदाना जायन्ते परमाद्योपजीविनः ।
 यद्दाति विशिष्टेभ्यो यज्जहोति दिने दिने ॥
 तत्तु वित्तमहं मन्दं शेषं कस्यापि रक्षति ।
 चतुर्थे च तथा भागे स्नानार्थं श्रद्धां चरेत् ॥
 तिलपुष्पकुशादीनि स्नानघ्राणत्रिके जले ।
 निःशं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं स्नानमुच्यते ॥
 तेषां मध्ये तु यन्नित्यं तत्पुनर्भिद्यते विधा ।
 मलापहरणं पश्चात्स्नानं च जले गूढतम् ॥
 मन्थ्यास्नानमुभाभ्याश्च स्नानभेदाः प्रकीर्तिताः ।

मार्जनं जलमध्ये तु प्रणायामोयतंस्ततः ॥
 उपस्थानं तत पश्चात् सावित्या जगदुच्यते ।
 सविता देवता यस्या सुप्रसंगिन्स्त्रिधास्थितः ॥
 विश्वामित्रश्चष्टिपिण्डो गायत्री सा विशिष्यते ।
 पञ्चने च तथाभागे सुस्त्रिभागेदघार्हतः ॥
 पिटृदेवमनुष्याणां कीटानाञ्चोपदिश्यते ।
 देवैश्चैव मनुष्यैश्च तिर्यग्भश्चोपजीव्यते ॥
 गृहस्य प्रत्यह यस्मात्तस्माज्जोष्टाश्रमी गृही ।
 त्रयाणांमात्रमाणात्तु गृहस्थो योनिरुच्यते ॥
 तेनैव सीदन्नेन सीदन्तीहेतरे त्रयः ।
 मूलप्राणी भवेत् स्कन्दः स्कन्दाच्छाखाः समस्तवाः ॥
 मूलैर्नैव विनष्टेन सर्वमेतद्विनश्यति ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रक्षितव्यो गृहाश्रमी ॥
 राज्ञा चान्यैस्त्रिभिः पूज्यो माननीयश्च सर्वदा ।
 गृहस्थोऽपि क्रियायुक्तो न गृहेण गृहाश्रमी ॥
 नचैव पुत्रदारेण खकर्मपरिवर्जितः ।
 अस्त्रं त्वा चाप्यङ्गत्वा च राज्ञाऽदत्त्वा च मानवः ॥
 देवादीनां शृणी भूत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 एतएव हि भुङ्क्तेऽन्वमपरोऽन्वेन भुज्यते ॥
 न भुज्यते सएवैको योभुङ्क्तेऽहं समाक्षिणा ।
 विभागशीलो योन्नित्यं क्षमायुक्तोदयापरः ॥
 देवतातिथिभक्तश्च गृहस्य स तु धार्मिकः ।
 दया लज्जा क्षमा अहं प्रज्ञा योगः कृतज्ञता ॥
 एते यस्य गुणाः सन्ति स गृही मुग्धउच्यते ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

सन्धिभागं ततः कृत्वा गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥
भुक्त्वा तु सुखमाश्लाय तदत्र परिणामयेत् ।
इतिहासपुराणाद्यैः पठञ्च सप्तम नयेत् ॥
अष्टमे लोकयात्रा तु वहिःसन्धां ततः पुनः ।
द्यौमो भोजनकञ्चैव यञ्चान्यदृग्गृहकृत्यकम् ॥
कृत्वा चैव ततः पश्चात् स्वाध्यायं किञ्चिदाहरेत् ।
प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेन् ॥
यामहयं शयानोहि ब्रह्मभूयांय कल्पते ।
नैमित्तिकानि काम्यानि निपतन्ति यथा यथा ॥
तथा तथैव कार्याणि न कानस्तु विधीयते ।
अस्मिन्नेव प्रयुञ्जानो ह्यस्मिन्नेव तु लीयते ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्यं सुखमिच्छता ।
सर्वत्र मध्यमौ यामो ऊतशेष इवित्थ यत् ॥
भुञ्जानश्च शयानश्च ब्राह्मणो नावमीदति ॥
इति दाक्षे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

सुधा नषगृहस्थस्य स इयामि नवैव तु ।
तथैव नष फर्माणि विकर्माणि तथा नष ॥
प्रच्छन्वानि नवान्यानि प्रकाश्यानि तथा नष ।
सफलानि नवान्यानि निष्फलानि नवैव तु ॥
अदेयानि नवान्यानि यस्मात्जातानि सर्वदा ।

नवकां नव निर्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारका ॥
 सुधावस्तूनि वक्ष्यामि विशिष्टे गृहमागते ।
 मनश्चक्षुर्मुखं वाचं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥
 अभ्युत्थानमिहांगच्छ पृच्छालापप्रियान्विनः ।
 उपासन मनुब्रज्या कार्यारथ्येतानि यत्नतः ॥
 ईषदातानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च ।
 पादशौचं तथाभ्यङ्गमाश्रयः शयनन्तथा ॥
 किञ्चिच्चान्नं यथाशक्ति नास्यानन्नन् गृहे वसेत् ।
 सृज्जलचार्धिने देव मेतान्यपि सदा गृहे ॥
 मन्धास्रातं जपोहोमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
 वैश्वदेव तथार्थात्प्यमुद्धृतञ्चापि शक्तितः ॥
 पितृदेवमनुष्याणां दीनानाथतपस्विनाम् ।
 मातापितृगुरुणाञ्च सविभागोयथार्हतः ॥
 एतानि नव कर्माणि विकर्माणि तथा पुनः ।
 अमृत पारदार्यञ्च तंथाभहस्य भक्षणम् ॥
 अगस्यागमनापेयपानं स्तेयञ्च हिंसनम् ।
 अत्रैतकर्मचारणं मित्रधर्मवहिष्कृतम् ॥
 नयेतानि विकर्माणि तानि सर्वाणि वर्जयेत् ।
 धातुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम् ॥
 तपोदानावमानौ च नव गोप्यानि यत्नतः ।
 प्रायोग्यमृषाशुद्धिं दानाध्ययनविक्रयाः ॥
 कन्यादान वृषोत्सर्गो रजःपापमकुत्सनम् ।
 प्रकाश्यानि नवेतानि गृहस्थःअमिणस्तथा ॥
 मातापिषोर्गुरौ मित्रे विनीते चोपकारिणि ।

दीनानाथविशिष्टे भ्योदत्तत्वे सफलं भवेत् ॥
 धूर्त्तं वन्दन्ति मन्त्रे च कुर्वन्त्ये कित्तत्रे शठे ।
 चाटुचारणशैरेभ्योदत्तं भद्रति निष्कलम् ॥
 सामान्यं याचित न्यास आधिर्दाराश्च तद्धनम् ।
 क्रमायातश्च निक्षेपः सर्वस्वञ्चान्वये सति ॥
 आपत्स्वपि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा ।
 यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तोयते नरः ॥
 नवनवकवेत्तारमनुष्ठानपरं नरम् ।
 इह लोके परे च श्रीः स्वर्गस्यश्च न सुवृत्तिः ॥
 यथैवात्मा परस्तद्दृष्टव्यं सुखमिच्छता ।
 सुपद्मखानि तुल्यानि यथात्मनि तथा परे ॥
 सुखं वा यदि वा दुःखं यत्किञ्चित् क्रियते परे ।
 तन्नस्तत्तु पुनः पश्चात् सर्वमात्मनि जायते ॥
 न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहीने कृतः क्रिया ।
 क्रियाहीने न धर्मः स्याद्धर्महीने कृतः सुखम् ॥
 सुखं वाञ्छन्ति सर्वे हि तच्च धर्मस्तमुद्भवम् ।
 तस्माद्धर्मः सदा धार्यः सर्ववर्णैः प्रयत्नतः ॥
 न्यायागतेन द्रव्येण कर्त्तव्यं पारलौकिकम् ।
 दानञ्च विधिना देयं काले पात्रे सुगुणान्विते ॥
 समद्विगुणसाहस्रमानन्यञ्च यथाक्रमम् ।
 दानि फलविशेषः स्याद्द्विंशत्यां तावदेष तु ॥
 सममवाह्ये दानं द्विगुणं वाह्यगुणेषु ।
 सहस्रगुणमाचार्यं त्वनन्तं वेदपारमे ॥
 विधिहीने तथा पात्रे यो ददाति प्रतियहम् ।

न केवलं तद्दिनश्चेच्छ्रेयमप्यस्य नश्यति ॥
 व्यसनप्रतिकाराथ कुटुम्बार्थञ्च याचते ।
 एवमन्विष्य दातव्यमन्यर्या न फल भवेत् ॥
 मरतापि ह्यपिहीनन्तु सस्कारोद्दहनादिभिः ।
 यः स्थापयति तस्यैह पुण्यसंख्या न विद्यते ॥
 न तच्छ्रेयोऽग्निहोत्रेण नाग्निष्टोमेन लभ्यते ।
 यच्छ्रेय प्राप्यते पुसा विप्रेण स्थापितेन तु ॥
 यद्वयदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवते देयं स देवाद्यमिच्छता ॥
 इति दात्ते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

पत्नीमूलं गृहं पुसा यदि च्छन्दोऽनुवर्तिनी ।
 गृहञ्च मसम नास्ति यदि भार्या वशानुगा ॥
 तथा धर्मार्थकामाना त्रिवर्गफलमश्नुते ।
 प्राकास्ये वर्त्तमाना तु स्त्रेहान्तु निवारिता ॥
 अथवासा भवेत् पथाद्वयथा व्याधिरुपेक्षितः ।
 अनुकूला नवाग्दुष्टा दक्षा साध्वी प्रियम्बदा ॥
 आत्मगुप्ता स्वामिभक्ता देयता सा न मानुषी ॥
 अनुकूलकालतोय सस्य स्वर्गद्वैवहि ।
 प्रतिफलकलत्रस्य नरको नात्र सशयः ॥
 यमोऽपि जलभं लोकात्तरास्य परस्परम् ॥

रक्तएको विरक्तोऽन्यस्त्वस्मात् कटतर तु किम् ॥
 गृह्वामः सुखार्थाय पत्नीमूलं गृहे सुखम् ।
 सा पत्नी वा विनीतां स्याच्चित्तज्ञा वशंवर्तिनी ॥
 दुःखा ह्यवा सदा सिन्ना चित्तभेदः परस्परसु ।
 प्रतिकूलमालम्ब्य द्विदोरस्य विशेषतः ॥
 योपि सव्या जलीकेव भूषणाच्छादनाशुने ।
 सुभूत्यापि शता नित्यं पुरुषं ह्यपकर्षति ॥
 जनौका रक्तमादत्ते केवलं सा तमस्विनी ।
 इतरा तु धनं वित्तं मासं वीर्यं बलं सुखम् ॥
 सगङ्गा बालभाये तु योवने विमुषी भवेत् ।
 लण्वन्मयी पश्चाद्दृष्टभावे स्वकं प्रतिम् ॥
 अनुकूला नवाग्दुष्टा दक्षा साध्वी पतिवता ।
 एभिरेव युयैवुक्ता श्रीरेव स्त्री न संग्रयः ॥
 या हृष्टमनसा नित्यं स्यान्मानविषयज्ञा ।
 भर्तुं प्रीतिकरी नित्यं सा भय्या हीरा जरा ।
 शिष्योभार्या शिशुभर्ता पुत्रोद्गास समाश्रितः ।
 यस्यैताति विनीतानि तस्य लोके हि गौरवम् ॥
 प्रथमा धर्मपत्नी च द्वितीया रतिवर्द्धिनी ।
 दृष्टमेव फलं तत्र नादृष्टमुपजायते ॥
 धर्मपत्नी समाख्याता निर्दोषा यदि सा भवेत् ।
 दोषे सति न दोषः स्यादन्वा भार्या गुणान्विता ॥
 अदृष्टापतिता भार्या येवने य परित्यजेत् ।
 स जीवनान्ते स्त्रीत्यस्य वन्द्यात्स समाश्रुयात् ॥
 दरिद्रं व्याधितं चैव भर्तारं दावमन्दते ।

शुनी गृध्री च मकरी जायते सां पुनः पुनः ॥

सृते भर्तृरि या नारी समारीहेद्गुताशनम् ।

सा भवेत्तु शुभाचारा स्वर्गलोके महीयते ॥

व्यालग्राही यथा व्याज वनादुद्धरेते विलात् ।

तथा सा पतिमुद्धृत्य तेनैव सह मोदते ॥

चाण्डालप्रत्यर्चिसितपरिव्राजकतापरा ।

तेषां जातान्य मृत्यानि चाण्डालैः नृहं वासयेत् ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

उक्तं शौचमशौचञ्च कार्यं त्याज्यं मनीषिभिः ।

विशेषार्थं तयो किञ्चिद्व्यामि हितकाव्यया ॥

शौचे यत्नः सदाकार्यः शौचमूलीद्विजः स्मृतः ।

शौचाचारविहीनस्य समस्तनिष्कलाः क्रियाः ॥

शौचञ्च द्विविधं प्रोक्तं कर्त्तव्यमाभ्यन्तरन्तया ।

मृज्जलाभ्या स्मृतं बाह्यं भावशुद्धिसायान्तरम् ॥

अशौचादि वरं दाह्यं तस्मादाभ्यन्तरं वरम् ।

उभयाभ्याञ्च शुचिर्यसु स शुचिर्नेतर शुचिः ॥

एका लिङ्गे गुदे तिष्ठेद्दश वामकरे तथा ।

उभयो सप्त दातव्या मृदस्तिखस्तु पादयो ॥

गृहस्यशौचमाख्यातं विष्वन्येषु यथ क्रमम् ।

द्विगुणं त्रिगुणञ्चैव चतुर्थस्य चतुर्गुणम् ॥

अर्द्धप्रसृतिमात्रेण प्रथमा सृत्तिका स्मृता ।
 द्वितीया च तृतीया च तदर्द्धं परिकीर्तिता ॥
 लिङ्गेऽप्यत्र समाख्याता, त्रिपर्वी पूष्यती यया ।
 एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥
 त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ।
 दातव्यमुदकन्तावन्मृदभावायथा भवेत् ॥
 सदा जलेन शुद्धिः स्यान्नक्षत्रेशो न धनव्ययः ।
 यस्य शौचेऽपि शौथिल्यं चित्तं तस्य परीक्षितम् ॥
 अन्यदेव दिवाशौचं रात्रावन्यद्विधीयते ।
 अन्यद्रापत्सु विप्राणामन्यदेव क्षुणापदि ॥
 दिवोदितस्य शौचस्य रात्रावर्द्धं विधीयते ।
 तदर्द्धं मातुरस्याङ्गस्वरायामर्द्धं मध्वनि ॥
 न्यूनाधिकं न कर्तव्यं शौचे शुद्धिमभीक्ष्णता ।
 प्रायश्चित्तेन युज्येत विहितान्तिक्रमे कृते ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

स्त्रवकन्तु प्रवक्ष्यामि जन्ममृत्युनसृङ्खलम् ।
 दाषज्जीव तृतीयस्तु यथाषट्कपूर्वशः ॥
 सद्यः शौचं तथैकाहोदित्विचतुरहसाद्या ।
 दशाहो द्वादशाहय पक्षोमास्तमाद्येव च ॥
 मरणान्तं तथा चान्यद्दशपञ्च तु स्मृतके ।

उपन्यस्तक्रमेणैव वक्ष्याम्यहमग्रेपरतः ॥
यन्तार्थतोविजानदति वेदमङ्गैः समन्वितम् ।
सकल्प्य सपुत्रम्यञ्च क्रियावांशेषेभ्यं सूतकी ॥
राजत्विग्दीक्षितानाञ्च बाले देशान्तरे तथा ।
व्रतिनां सर्वाणाम्चैव सद्यः शौचं विधीयते ॥
एकाहसु समाख्यातो ऋग्निवेदसमन्वितः ।
हीने हीनतरेचैव द्वित्विचतुरहस्तथा ॥
जातिविप्रो दशाह्नेन द्वादशाह्नेन भूमिपः ।
वैश्यः पञ्चदशाह्नेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥
अस्नात्वा चाप्यङ्गत्वा च भङ्गेऽदत्त्वा च यः पुनः ।
एवविधस्य सर्वस्य सूतकं समुदाहृतम् ।
व्याधितस्य कदर्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्वदा ।
क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥
व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
अज्ञात्यागविहीनस्य भस्मान्तं सूतकं भवेत् ॥
न सूतकं कदाचित् स्यादूयावज्जीवन्तु सूतकम् ।
एव गुणविशेषेण सूतकं समुदाहृतम् ॥
सूतके मृतके चैव तथाच स्तंसूतके ।
एतत्संहतशौचानां स्तयोचेन शुद्ध्यति ॥
दानं प्रतिग्रहो होमं स्वाध्यायश्च निवर्तते ।
दशाहान्तु परं शौचं विप्रोऽर्हति च धर्मवित् ॥
दानञ्च विधिना देयं अशुभात्तारकं हि तत् ।
स्तकान्ते स्ततो यस्तु सूतकान्ते च सूतकम् ॥
एतत्संहतशौचानां पूर्वाशौचेन शुद्ध्यति ।

सप्तमोऽध्यायः ।

उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं न भुज्यते ॥ ,

चतुर्थेऽहानि कर्तव्यमस्य सञ्चयनं द्विजैः ।

ततः सञ्चयनादूर्द्ध्वमङ्गस्य पूर्वो विधीयते ॥

वर्णानामानुलौस्ये न स्त्रीणामेकोऽग्रदापतिः ।

दशपट्यहमेकाहः प्रसवे सूतकं भवेत् ॥

यज्ञकाले विवाहे च देयमङ्गे तथैव च ।

ह्यमाने तथाग्नौ च नाशौचं स्रतसूतुके ॥

सुन्यकाले त्विदं सवमशौचं परिकीर्तितम् ।

आपद्गतस्य सर्वस्य सूतुके न तु सूतकम् ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

लोको वशीकृतो येन येन चात्मा वशीकृतः ।

इन्द्रिपार्थो जितो येन तं योगं प्रब्रवीस्यहम् ॥

प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रव्याहारसु धारणा ।

तर्कश्चैव समाधिश्च षडङ्गो योगोऽच्यते ॥

नारण्यसेवनाद्योगी नानेकग्रन्थिन्ननात् ।

व्रतैश्चैव सापोभय न योगः कस्यचिद्भवेत् ॥

न च पथाशनाद्योगो न नासाग्रनिरीक्षणम् ।

न च शास्त्रातिरिक्तेन शौचेन स भवेत् क्वचित् ॥

न मौनमन्त्रकुडकैरनेकै सुकृतैश्च वा ।

लोकयात्राप्रियुक्तस्य योगो भवति कस्यचिन् ॥

अभियोगात्तथाभ्यासात्तन्निवेव तुं निश्चयात् ।
 पुनः पुनश्च निर्वेदाद्योगः सिद्धति नान्यथा ॥
 आत्मचिन्ताविनोदेन शौचक्रीडनकेन च ।
 नर्व्वभूतसमत्वेन योगः सिध्यति नान्यथा ॥
 यथात्मनि रतो नित्यमात्मक्रीडस्तथैव च ।
 आत्मनिष्ठश्च सततमात्मव्येव स्वभावतः ॥
 रतश्चैव स्युः स तुष्टः सन्तुष्टो नान्यमानसः ।
 आत्मन्येव सुखमोऽसौ योगस्तस्य प्रसिद्धति ॥
 सुमोऽपि योगयुक्तः स्याज्जाग्रच्चापि विशेषतः ।
 ईदृक्चेष्टः स्मृतः श्रेष्ठो गरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम् ॥
 य आत्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नैव पश्यति ।
 ब्रह्मीभूय मएव हि दत्तपक्षउदाहृतः ॥
 विषयासक्तचित्तो हि यतिर्मोक्षं न विन्दति ।
 यत्नेन विषयासक्तिं तस्माद्दुयोगी विवर्जयेत् ॥
 विषयेन्द्रियसयोगः, केचिद्दुयोगं वदन्ति हि ।
 अधर्मो धर्मरूपेण गृहीतन्तैरपण्डितैः ॥
 मनसंश्चात्मनश्चैव सयोगज्ञ तथापरे ।
 उक्तानामधिका श्येति केवल योगवद्धिताः ॥
 हृत्तिहीन मनः कृत्वा चेषु परमात्मनि ।
 एकीकृत्यं विमुच्यंत योगोऽयं मुख्ये उच्यते ॥
 कषायमोहविक्षेपसृज्जाशङ्कादिचेतसः ।
 व्यापारान्मु समाख्यातास्तान् जित्वा वयमानयेत् ॥
 कुटुम्बै पञ्चभिर्ग्रीम्बै पष्टसात महत्तरः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

देवासुरमनुष्यैस्तु स जेतुं नैव शक्यते ॥
 वल्लेन परराष्ट्राणि गृह्णन् शूरस्तु नाच्यते ।
 जितो येनेन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते बुधैः ॥
 वहिर्मुखा नि सर्वाणि कृत्वा च्छभिमुखानि वै ।
 सर्वैवेन्द्रियग्रामं मनुश्चात्मुनि योजयेत् ॥
 सर्वभावविनिर्मुक्तः क्षेवकं ब्रह्मण न्यसेत् ।
 एतद्भानञ्च योगश्च शेषाः स्युर्ग्रन्थविस्तराः ॥
 तद्वक्त्रा विषयभोगांश्च मनोनिश्चलतां गतम् ।
 अलशक्तिस्वरूपेण सुमाधिः परिकीर्तितः ॥
 चक्षुणा सन्निकर्षेण पदं यत्तदशाश्वतम् ।
 हयोस्तु सन्निकर्षेण शाश्वतं ध्रुवमक्षयम् ॥
 यन्नास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विरुद्धते ।
 कथ्यमानं तथान्यस्य हृदये नावतिष्ठति ॥
 स्वसखेद्यं हि तद्ब्रह्म कुमारीमैथुनं यथा ।
 अयोगी नैव जानाति जातान्वाचि यथा घटम् ॥
 नित्याभ्यसनशीलस्य सुसंवेद्यं हि तद्भवेत् ।
 तत्सूक्ष्मत्वादिनिर्देशं पदं ब्रह्म सनातनम् ॥
 बुधस्वाभरण भावं मनमालीचनं यथा ।
 मन्यते स्त्री च मन्थश्च तदेव ब्रह्म मन्यते ॥
 सत्त्वोत्कटाः सुराद्यापि विषयेण वशीकृताः ।
 प्रमादिभिः क्षुद्रस्त्वैर्मानुषैरेव का कथा ॥
 तस्मान्न्यक्तरूपायेण कर्त्तव्यं दण्डधारणम् ।
 इतरस्तु न शक्नोति विषयैरभिभूयते ॥

न स्थिर क्षणमप्येकमुदकं हि यं योर्मिभिः ।
 वाताहतं तथैव चित्तं तस्मान्तस्य न विश्वसेत् ॥
 त्रिदण्डव्यपदेशेन जीवन्ति बहवो नराः ।
 यो हि ब्रह्म न जानाति न त्रिदण्डार्ह एव स ॥
 ब्रह्मचर्यं सदा रक्षेदष्टधामैद्युन पृथक् ।
 स्मरणं कीर्तनं केलिं प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ॥
 सङ्कल्पोऽध्यवसायश्च क्रियानिष्पत्तिरिव च ।
 एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 न ध्यातव्यं न वक्तव्यं न कर्तव्यं कदाचन ।
 एतैः सर्वैः सुसम्पन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥
 पारिव्रज्यं गृहीत्वा च यो धर्मं नावतिष्ठते ।
 श्वपदेनाङ्कयित्वा तं राजा शीघ्रं प्रवासयेत् ॥
 एको भिक्षुर्यथोक्तस्तु द्वौ चैव मिथुनं स्मृतम् ।
 त्रयो ग्रामस्तथा स्यात्तर्जुन्तु नगरायते ॥
 नगरं हि न कर्तव्यं ग्रामो वा मिथुनं तथ ।
 एतन्नयं प्रकुर्वीण, स्वधर्माच्चरते यति ॥
 राजवान्तादिं ते पास्तुः भिक्षुवार्ता परस्परम् ।
 श्लेहपैशून्यमात्मर्थं सन्निकर्षाद्समग्रम् ॥
 लाभपूजान्मिहितं हि व्याख्यानं शिष्यसमूह ।
 एते चान्ये च बहवः प्रपञ्चा कुतपस्विनाम् ॥
 ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकान्तशीलता ।
 भिक्षोद्यत्वारि कर्माणि पशुषो नोपपद्यते ॥

तपोजपैः कृषीभूतीव्याधितोऽवमथावहः ।
 वृद्धोऽग्रहृत्हीतश्च युञ्जान्यो विकलेन्द्रियः ॥
 नीरुजश्च युवा चैव भिन्नवर्णावसथावहः ।
 स द्रूपयति तत्स्थानं बुधान् पीडयतीति च ॥
 नीरुजश्च युवा चैव ब्रह्मदर्याद्विनृश्यति ।
 ब्रह्मदर्याद्विनष्टु कुलञ्चैव तु नाशयेत् ॥
 वसन्नावसथे भिक्षुर्मैथुन यदि सेवने ।
 तस्यावसथनाथस्य मूलान्यपि निकृन्तति ॥
 ध्यात्रमे तु यतिर्यस्य सुहृत्तमपि विश्वमेतु ।
 किन्तस्यान्येन धर्मेण कृतकृत्योऽभिजायते ॥
 समित यद्गृहस्थेन पापमातरणान्तिकम् ।
 स निर्दहति तत् सर्वमेकरात्रोपितोयतिः ॥
 योगाश्रमपरिआन्तं यस्तु भे जयते यतिम् ।
 निष्पिल भोजितं तेन त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
 यस्मिन् देशे वसेद्योगी ध्यानयोगविचक्षणः ।
 सोऽपि देशो भवेत् पूतः किपुजस्तस्य बान्धवाः ॥
 द्वैतस्यैव तथाद्वैतं द्वैताद्वैतं तथैव च ।
 न द्वैतं नापि चाद्वैतमित्येतत् परमार्थिकम् ॥
 नाहं नैवान्यस्यन्धो ब्रह्मभावेन भाषितः ।
 ईदृगायामवस्यायामवाप्यं परम पदम् ॥
 द्वैतपक्षाः समाप्याता येऽद्वैते तु व्यरस्यताः ।
 अद्वैतिनां प्रवक्ष्यामि यथा धर्मः नुनिश्चितः ॥

तत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं यदि पश्यति ।
 ततः शास्त्रार्थवधीयन्ते श्रूयन्ते ग्रन्थसञ्चयाः ॥
 दक्षशास्त्रं यथा प्रोक्तमंशेषाश्मसुत्तमम् ।
 अधीयन्ते तु ये विप्रास्ते यान्त्यमरलोक्तताम् ॥
 इदन्तु यः पठेद्भक्त्या शृणुयादधमोऽपि वा ।
 स पुत्रपौत्रपशुमान् कीर्त्तिञ्च समवाप्नुयात् ॥
 आवर्षित्वा त्विदं शास्त्रं आह्नकालेऽपि वा द्विजः ।
 अक्षयं भवति आह्नं पितृभ्यश्चोपजायते ॥

इति दक्षे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

समाप्ता चेयं दक्षसंहिता ।

गौतमसंहितायाम्

प्रथमोऽध्यायः ।

वेदो धमेमूलं तद्विदाञ्च स्मृतिशीन्ने दृष्टो धर्मव्यतिक्रमः
 राहसञ्च महतां न तु दृष्टेऽर्थोवरदौबल्यात्तुल्यबलविरोधे वि-
 जल्पः । उपनयनं ब्राह्मणस्याष्टमे नवमे पञ्चमे वा काम्यं
 गर्भादिः सङ्घावर्षाणां तद्वितीयं जन्मु । तद्यस्मात् स आ-
 चार्यो वेदानुवचनाञ्च । एकादशहादशयोः क्षत्रियवैश्ययोः ।
 धापोऽग्राह्याह्मणस्यापतिता सावित्री हाविशतेराजन्वस्य
 धधिकाया वैश्यस्य । मौञ्जीज्यामौर्वीसौत्यो मेखलाः क्रमेण
 कृशरुखस्ताजिनानि वासासि शाण्डौमशौरकुतपाः सर्वेषां
 कार्पासश्चाविलतम् । कापायमर्ष्यके । वार्धं ब्राह्मणस्य
 साञ्छिष्ठहारिद्रे इतरयोः वैत्वपालाशौ ब्राह्मणस्य दण्डान-
 ग्नुत्यपैलवी शेषे यज्ञियत्वा सर्वेषामपीरिता यूपतृक्राः सवल्क-
 ला मूर्द्धललाटनामायप्रमाणाः । सुण्डजटिलशिपाजटाश्च ।
 द्रव्यहस्त उच्छिष्टोऽनिधायुचामेद्रव्यशुद्धिः परिमार्जनं प्रदाह-
 तक्षणनिर्णोजनानि तैजसमार्त्तिकदायवतान्तवाना तैजसवदु-
 मन्मणिगद्गुक्तीनां दारुवदस्यभूम्योरावपनश्च भूमेसैलव-
 द्भुसुषोवा ग्रीषमारभेत् । शुषो देवशासीनो दक्षिणं वाञ्छं
 जान्यस्तुरा कृत्वा यशोपवीत्यामणिवन्धनात् पाणी प्रक्षाल्य

वाग्यतो हृदयसृग्स्त्रिचनुर्वापश्चाचामेहिः प्रसृज्यात् पादौ
 चाभ्युवेत् खानि चोपसृग्शेच्छीर्षण्यानि मूर्ध्नि च दद्यात् ।
 सुत्वा भुक्त्वा च पुनः । दन्तस्त्रिष्टेपुदन्तवदन्यत्र जिह्वा-
 भिमर्षणात् । प्राक्च्युत्तरित्येके । च्युतेरास्त्राववद्विद्यान्निगिर-
 नेव तच्छुद्धिः । न भुष्यार्विमुपउच्छिष्टं कुर्वन्ति ताश्चेदङ्गे
 निपतन्ति । लेपगन्धापकर्षणं शौचमसेध्यस्य । तदङ्गिः
 पूर्वं सदा च मूत्रपुरीषरेतोविस्त्रसनाभ्यवहारसयोगेषु च यत्र
 चास्त्रायोविदध्यात् । पाणिना सव्यमुपसृग्छ्याहृष्टमधीहि
 भोइत्यामन्त्रयेत् रुद्र । 'तत्र चतुर्मनःप्राणोपस्पर्शनं दर्भैः
 प्राणायामास्त्रयः पञ्चदशमात्राः प्राक्कुलेष्वासनञ्च ॐपूर्वा व्या-
 हृतयः पञ्चसप्तान्ताः । गुरोः पादोपस्यहणं प्रातर्ब्रह्मानु-
 वचनेचाद्यन्तयोरनुज्ञातउपविशेत् । प्राङ्मुखोदक्षिणतः शिष्य
 उदङ्मुखोवा सावित्रीज्ञानुवचनमादितो ब्रह्मणश्चादाने ॐ-
 कारस्यान्त्यवापिं । अन्तरागमने पुनरुपसदनं श्वनकुलसर्प-
 मण्डूकमार्जारानां त्यहमुंपवासीविप्रवासश्च प्राणायामा वृत्त-
 प्राशनञ्चेतरेषाम् । श्मशानाध्ययने चैवम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रागुपनयनात् कामचारवादभक्तोऽङ्गतो ब्रह्मचारी यथो-
 पपादमूत्रपुरीषोभवति नास्याचमनकल्पो विद्यतेऽन्यत्रापमा-
 र्जनप्रधायनावोचगोभ्यो न तदुपस्पर्शनाशौचं नत्वयैनमग्निहव-

नवल्लिखणयोर्नियुञ्जान्न ब्रह्माभिव्याहारवेदन्यत्र स्वधानि-
नयनात् । उपनयनादनियम । उक्तं ब्रह्मचर्यमग्नीन्वनभैत्र
चरणे सत्यवचनमपासुपस्पर्शनम् । एके गोदानादि । बहिः
सन्धार्यञ्चातिष्ठेत् पूर्वमासीतीत्तरा रुज्यीतिथ्या ज्योतिषोदर्य
नाहायतो नादित्यमीचेत् । वर्जयेन्मधुमासगन्धमाल्यादवा
स्नानदन्तधावनर्हणवृत्त्यगीतपरिवादंभयानि गुरुदर्शने कर्ण
प्रावृतावशक्थिकायाश्चयणपादप्रसारणानि निष्ठीवितहसित
विजृम्भितास्कोटनानि स्त्रीप्रेक्षणालुम्बने मैथनुशङ्काया दूत
हीनवर्णसेवामदत्तादान हिंसा आचार्यतत्पुत्रस्त्रीदीक्षित-
नामानि शुक्ला वाचं मद्य नित्य ब्राह्मणा । अध शय्यायायी
पूर्वोत्थायी जघन्यसम्बेशी वाग्वाहदरसंयत । नामगोत्रे
गुते समानतो निर्दिशेत् । अर्चिते श्रेयसि चैवम् । शय्या
सनस्थानानि विहाय प्रतिश्रवणमभिक्रमणं वचनादृष्टेनाध-
स्थानामर्नास्तर्यग्वा तत्सेवायाम् । गुरुदर्शने चोत्तिष्ठेत्
गच्छन्त मनुव्रजेत् कर्म विज्ञाप्याख्यायाहताध्यायी युक्त प्रिय-
हितयोस्तद्गार्यापुत्रेषु चैवम् । नोच्छिष्टाशनसंपनप्रमाधन
पादप्रक्षाननीन्मर्दनोपसंग्रहणानि । विप्रोप्योपसंग्रहणं गुरु
भार्याया तत्पुत्रस्य च । नैके युवतीना । व्यवहारप्राप्तेन
सार्ववर्षिकं भैक्षचरणमभिंशस्तपतितवर्जं । आदिमध्यान्तेषु
भवच्छब्द प्रयोज्यो वर्णानुपूर्वेण । आचार्यज्ञातिगुरुस्त्वैव
लाभेऽन्यत्र । तेषा पूर्वं परिहरन्निवेद्य गुरुवेऽन ज्ञातोभुञ्जीत ।
असन्निधौ तद्गार्यापुत्रमवज्ञाचारिसद्म । वाग्यतसृप्यत्र लो-
लुप्यमान सन्निधायोत्कं स्पृशेत् । शिष्यशिष्टिगवधेनायतो-

रज्जुवेणुविदलाभ्या तनुभ्यामन्येन घ्नन् रांज्ञा शास्यः । द्वाद
शवर्षाण्येकैकवेदे ब्रह्मचर्यं चरेत् प्रतिदादशवर्षेषु ग्रहणान्त
वा । विद्यान्ते 'गुरुरर्थेन निमग्न्यं' । ततः कृतानुष्ठानस्य
स्नानम् । आचार्यं श्रेष्ठगुरुणा मातेत्येके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

तस्यात्र पवित्रत्वमेके व्रुवन्ते ब्रह्मचारी गृहस्थोभित्तुर्वेदान-
नस इति तेषां गृहस्थो यो निरप्रजनत्वादितरेषाम् । तत्रोक्त
ब्रह्मचारिणश्चाचार्याधीनत्वमात्रं गुरोः कर्मशेषेण जपेत्
सर्वभावे तदपत्यवृत्तिस्तदभावे 'एव' समस्तचारिण्यग्नौ वा ।
एवं वृत्तो ब्रह्मलोकमवाप्नोति जितेन्द्रियः । उत्तरेषाञ्चैतदवि-
रोधी अनिचयो भित्तुरुर्द्ध्वरेता ध्रुवशीलो वर्षासु भिक्षार्थी
ग्राममियात् । जघन्यमभिवृत्तवरेत् । भिक्षागीर्वाक्चक्षुः
कर्मसयतः । कोपीर्गाच्छादनार्थं बालोविभ्रयात् । प्रहीणमेके
त्रियेजनाविप्रयुक्तः । श्रोपधिधनस्पतीनामङ्गमुपादटीत । न
द्वितीयानुपचर्त्तुं रात्रिं ग्रामे वसेत् । सुण्ड शिखी वा वर्ज
येज्जीवतर्धम् । समीभूषेण हिमानुग्रहयोरनारती । वैखानसो
वने मूलफलापी तपाशीलः । आमणकेनाग्निमाधायायास्य
भोजी देवपितृमनुष्याभूतर्षिपूजकः । सर्वातिथिः प्रतिपिद्धवर्जं
भैक्षमप्युपवृञ्चीत न फाल्गुणमधितिष्ठेत् ग्रामे न प्रविशेज्जटि-
लशीराजिनवासा नातिशय भुञ्जीत । एकाश्रम्यं त्वाचार्याः
प्रत्यक्षविधानाद्वाहस्यस्य ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

गृहस्य सहशीं भार्यां चिन्तेतानन्यपूर्व्यां यवीयसीम् ।
 असमानप्रवरेर्विवाहकृद्भिं सप्तमात् । पितृवन्नुभयोवीजिनश्च
 मातृवन्नुभ्य पञ्चमात् । ब्राह्मोविद्याचारित्ववन्नुशीलसम्पन्नाय
 दद्यादाच्छाद्यालङ्कृता संयागमन्त्र प्राजापत्ये सहधर्मश्चरता-
 मिति आर्षे गोमिथुन कन्यावते देवादन्तर्वेद्युत्विजे दान
 देवोऽलङ्कृत्येच्छन्त्या स्वयं सयोगो गान्धर्वोविज्ञेनानतिस्त्रीमता-
 मासुरः प्रसञ्चादानाद्राक्षसोऽसुविद्भृजोपसङ्गमनुत् पैशाचः ।
 चत्वारो धर्माः प्रथमाः पडित्येके । अनुलोमानन्तरैका-
 न्तरद्वान्तरासु जाताः सवर्णाभ्यष्टोप्रनिपादद्वैश्वान्तपुराणवाः ।
 प्रतिलोमासु सूतमागधायोशवत्तृवैदेहकृष्णगण्डालाः । ब्राह्म-
 ण्यजीजनत् पुत्रान् दर्शोभ्य आनुपूर्व्यात् ब्राह्मण्यसूतमागधचा-
 यडालान् तैभ्यएव क्षत्रिया मूर्ध्निवपिक्तक्षत्रियधीवरपुत्रशान्
 तैभ्यएव वैश्या भृञ्जकण्ठकमाहिष्यवैश्ववैदेहान् तैभ्यएव पार-
 शवयवनकरण शूद्रान् शूद्रेत्येके । वर्णान्तरगमनमुत्कर्षा-
 पकर्षाभ्या सप्तमेन पञ्चमेन चाचार्या । सृष्टान्तरजातानाञ्च
 प्रतिलोमान् धर्महीनां शूद्रायाञ्च असमानायाञ्च शूद्रान् पति-
 तहृत्तिरन्त्यः पापिष्ठ । पुनन्ति सधधः पुत्रास्त्रिपौरुषाना
 पर्णदश देवाद्गैव प्राजापत्याद्दशपूर्व्यान् दशावरानात्मानञ्च
 ब्राह्मणीपुत्रा !

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

ऋतावुपेयात् सर्वत्र वा प्रतिपिंड्वंजम् । देवपितृमनुष्यभू-
 तर्षिपूजशो नित्यस्वाध्यायः । पितृभ्यश्चोदकदानं यथोत्साहम-
 न्यज्ञार्थादिर्गर्निर्दायुर्दिवा । तृप्तिन् गृह्याणि देवपितृमनु-
 ष्ययज्ञाः स्वाध्यायश्च । वलिकर्माग्नावग्निर्धन्वन्तरिर्विश्वे देवा-
 प्रजापतिः स्वष्टिस्तदिति हीमः । दिग्देवताभ्यश्च यथा स्वहा-
 रेण मरुद्भ्यो गृहदेवताभ्यः प्रविश्य ब्रह्मणो मध्ये अद्भ्य उदकुम्भे
 आकाशाद्येत्यन्तरीक्षे नक्तृश्चरेभ्यश्च सायम् । स्वस्तिवाच्य-
 भिक्षादानप्रश्नपूर्वन्तु ददातिपु चैवंधर्मेपु । समद्विगुणसाह-
 खानत्यानि फलान्यब्राह्मणब्राह्मणश्चो वियवेदपारगेभ्यः । गुर्व-
 र्थनिवेशोपधार्थं हंसिजीणयध्यमाणाध्यायनाध्वमयोगवैश्वजि-
 तेषु द्रव्यसंविभागोवह्निर्वेदि भिक्षमाणेषु कृतान्नमितरेषु ।
 प्रतिश्रुत्याप्यधर्मसंयुक्ताय न दद्यात् । क्रुद्धहृष्टभीतार्त्तलुब्धवा-
 लस्यविरमूढमत्तोन्मत्तवास्वान्यृतान्यपातकानि । भोजयेत्
 पूर्वमतिथिक्लृमारव्याधितगर्भिणीपुत्रासिनीस्यविरान् जघ-
 न्याश्च । आचार्यपितृमग्नीनान् निषेद्य वचनाक्रियावस्तुगा-
 चार्यश्चशुरपितृद्व्यमातुगानामुपस्थाने सधुपर्कः सम्यत्गरे-
 पुनः पूजितायपुत्रिवृद्धयोरर्वाक् राजश्च श्रोत्रियस्य । अश्रो-
 त्रिदस्यातनोदके श्रोत्रियस्य तु पशुमर्ष्यमन्त्रविशेषाश्च प्रफ-
 रयेन्नित्यं वा संस्कारविशिष्टं गार्धतोऽन्नदानं मयेद्यु मापहृत्ते
 विपरीते तु हृणोदकमूति म्यागतमस्ततः पूज्यान्त्यागश्च
 गत्यामनावमयाशुभयोपामनानि मृदुक्षयेयमो गमान्यन्पगो-
 ऽपि हीनेषु तमानपामोऽतिथिरेकगार्तिकाः । भित्तघ्नस्योप-

स्वायी कुगलानामंचारीग्यायामनुप्रश्नोत्थ शूद्रस्यावाह्यण
 स्थानतिथिरवाह्यणायज्ञे सटतथेत् भोजनन्तु चतियस्त्रीं
 वाह्यणोभ्योऽन्यान् भृत्यैः सङ्गृहगंसार्यमावृश सार्धं ॥

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥

पष्ठोऽध्यायः ।

पादोपसग्रहण गुरुसमवायेऽन्वहम् । अग्निगम्य तु विप्रोप्य
 माहपितृतद्भूनां पूर्वजानां विद्यागुरूणां तत्तद्गुरूणाञ्च
 सन्निपाते परस्य । नाम प्रोच्यार्हमयमित्यभिप्रादोऽन्नसमवाये
 स्त्रीपुयोगोऽभिवादतोऽनियममुक्ते नाविप्रोप्यस्त्रीणाममाहपि-
 तृश्रमार्थ्याभगिनीनां नोपसग्रहण आहभार्थ्याणां श्वश्राश्च ।
 चत्तिकश्चशुरपितृव्यमातुलानान्तु यवीयसा प्रत्युत्थानदन-
 भिवाद्यास्तद्यान्य, पूवः पौरोऽशीतिकावर शूद्रोऽप्यपत्यसमेना-
 वरोऽप्यार्थ्यः शूद्रेण नाम चास्य वर्जश्रेद्राज्ञद्याजपः प्रेष्यो सी
 भवन्निति वयस्य समानेऽहनि जातौ दशवर्षवृद्धः पौरः पञ्चभिः
 कलाभर, श्रोत्रियधारणस्त्रिभिः राजन्यो वैश्वकर्मे विद्याही-
 नोदीक्षितस्य प्राक्कयात् । विन्तबन्धुकर्मजातिविद्याववाशि
 सान्यानि पररनीयासि श्रुतन्तु सर्वेभ्योगरीयसन्मूलत्वाद्धर्मस्य
 श्रुतेश्च । चक्रिदशमीस्याणुप्राह्यबधूस्त्रातकराजभ्य पद्योदानं
 राज्ञा तु श्रोत्रियाय श्रोत्रियाय ॥

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

आपत्कल्पो ब्राह्मणस्याब्राह्मणाद्विद्योपयोगोऽनुगमन शुभ्र-
 पा समाप्तेर्ब्राह्मणो गुरुर्याजनाध्यापनप्रतिग्रहाः सर्वेषां पूर्व, पूर्वा
 गुरुस्तदलाभे चतुर्वर्त्तिस्तदलाभे वैश्ववृत्तिः । तस्यापख्यं गन्धरस
 कृतान्नतिलं श्याणक्षौमाजिनानि रक्तनिर्णिके वाससो क्षीरञ्च
 सविकार मूलफलपुष्पोपधमधुमासटणोदकापथ्यानि पशवश्च
 हिसासयोगे पुरुषवृशाकुमारीहेतवश्च नित्य भूमिव्रीहियवा-
 जाव्यश्च ऋषभधेन्वनदुहश्चैके । विनिमयस्तु रसाना रसै पशू-
 नाञ्च न लवणाकृतान्नयोस्तिलानाञ्च समेनामेन तु पक्षस्य संप्र-
 त्यये सर्वधातुवृत्तिरशक्तावशूद्रेण तदप्येके प्राणसंशये तद्वर्णस-
 ह्करोऽभध्यनियमस्तु प्राणसंशये ब्राह्मणोऽपि शस्त्रमाददीत रा-
 जन्यो वैश्वकर्म वैश्वकर्म ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

द्वौ लोके दृतव्रतौ राजा ब्राह्मणश्च यज्ज्युतसायोश्चतुर्वि-
 धस्य मनुष्यजातस्यान्तः सज्जानाञ्चलनपतनसर्पणानामायत्त
 जीवनं प्रसूतिरक्षणमसङ्करो धर्मः । स एष यज्ज्युतो भवति
 लोकवेदवेदाङ्गविद्वाको वाक्येतिहासपुराणकुशलसादपेक्षसहृ-
 त्तियत्वारिशता रुसांरैः संस्कृतस्त्रिषु कर्मस्वभिरतः पद्मु-
 यासामयचारिकेष्वभिविहीत, पद्मि परिहाय्यो राजा बध्य
 थावध्यचाण्डप्रधावहिष्कार्यज्ञापरिवाद्यथापरिहाय्येति ।
 गर्भाधानपुगवनसीमन्तीन्द्रयनजातकर्मनामकरणान्नप्राशनपी
 डोपनयनं चत्वारि येद्व्रतानि स्नान सप्तधर्मचारिणीमयोगः

पञ्चानां यज्ञानामनुष्ठानं देवपितृमनुष्यभूतब्रह्मणामेतेषाञ्चा-
 टकापार्श्वग्याहत्रावण्याग्रहायणीचैत्राश्वजुजीति सप्त पाक-
 यज्ञसस्या अग्न्याधेयमग्निहोत्रदर्शपौर्णमासीवप्रयणं चातुर्मास्य
 निरूढपशुपन्थसौत्रामणीति सप्त हर्षिर्ध्वजसंस्था अग्निष्टोमोऽ-
 त्यग्निष्टोम उक्थः षोडश्वि वाजुपेयोऽतिरात्रोऽर्शोर्याम इति
 सप्त सोमसस्याइत्येते चत्वारिंशत् संस्काराः । अथाष्टावात्मगुणा-
 दया सर्वभूतेषु चान्तिरनसूया शौचमनाथसोमङ्गलमकार्पण्य
 मसृष्टेति यस्यैते न चत्वारिंशत् संस्कारा नवाष्टावात्मगुणा
 न स ब्रह्मणः सायुज्यं सालोक्यं च गच्छति । यस्य तु खलु संस्का-
 राणामेकदेशोऽप्यष्टावात्मगुणा अथ स ब्रह्मणः सायुज्यं सालो-
 क्यञ्च गच्छति गच्छति ॥

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे षटमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

स विधिपूर्वं स्नात्वा भाष्यार्थमभिगम्य यथोक्तान् गृहस्य-
 धर्मान् प्रयुञ्जान इमानिं वतान्यनुकर्षेत् स्नातकोन्मृत्यं शुचिः
 सुगन्धः स्नानशीलः सति विभवे न जीर्णमलवहासाः स्थान्
 रक्तमलवदन्यधृतं वा वासोविभयान्न खगुर्पांनहौ निर्णक्त-
 मशक्तौ न रूढशम्भुरकम्भान्वाग्निमपश्च युगपद्धारयेन्नाञ्ज-
 जिना पिबेन्न तिष्ठन्नुद्धतोदकेनाचामेन्न शूद्राशुच्येकपाण्या-
 वंर्जितेन न वाय्वग्निविप्रादित्यापोदेवतागाश्च प्रतिपश्यन् वा
 मूलपुरीषामेधान्युदस्येवैव देवताः प्रति पादौ प्रसारयेन्न

पर्णलोद्गाश्मभिर्मन्त्रपुरीषापकर्षणं कुर्व्यान्व भस्मकेशतुपकपा
 लान्यधितिष्ठेन्न स्नेच्छाशुच्यधार्मिकैः सह सम्भाषेत सम्भष्य
 पुण्यकृतो मनसा ध्यायेद्वाङ्मणेन वा सह सम्भाषेत । अथेनु
 धेनुभवेति ब्रुवाद्भटं भृशमिति कपालं भंगालमिति मणि-
 धनुरितिन्द्रधनुः । 'गा' धयन्ती यरस्मे नावचीत नचैना
 वारयेन्न मिथुनीभूत्वा 'शोच' प्रति वितस्वेत नच तस्मिन्
 शयने स्वाध्यायंमधीयीत नचापररात्रमधीत्य पुन प्रतिस-
 विशेत्ताकल्पा नारीमभिरमयेन्न रजस्वला नचैना श्रि-
 येन्न कन्यामग्निमुखोपधमनविगृह्यत्वाद्बहिर्गन्धमाल्यधारण-
 पापीयसां प्रलेखनभार्यासहभोजनाञ्जत्यवेक्षणकुह्वारप्रवेशनपा-
 दधावनासन्दिग्धभोजननदीवाङ्मतरणत्रक्षविषमारोहणावरो-
 हणप्राणव्यवस्थानानि च वर्जयेन्न सन्धिग्धां नावमधिरोहेत्
 सर्वतएवात्मानं गोपायेन्न प्राहृत्य शिरोऽहनि पर्यटेत प्रा-
 हृत्य तु रात्रौ मूत्रोच्चारणे च न भूमावनन्तर्धाय नाराञ्चाव
 सथान्न भस्मकरीपकृष्टच्छायापथिकाम्येषु उभे मूत्रपुरीषे
 दिवा कुर्व्यादुदङ्मुखं सन्ध्योश्च रात्रौ तु दक्षिणामुखः
 पालाशमासनं पादुके दन्तं धावनमिति वर्जयेत् । सोपानत्-
 कशाशनासृनयनाभिवादननमस्कारान वर्जयेत् । न पूर्वा
 ह्मध्यन्दिनापराह्णानफलान् कुर्व्यादूयथाशक्ति धर्मार्थका
 मेभ्यस्तेषु च धर्मोत्तरं स्यान्न नप्ना परयोपितमीचेत न
 पटासनमाकर्षेन्न शिश्रोदरपाणिपादवाक्चक्षुश्चापलानि कु-
 र्याच्छेदनभेदनविलिप्त्रनविमर्दनावस्कोटनानि नाकस्मात्
 कुर्व्यान्वोपरिवत्सतन्त्री गच्छेन्न जनङ्गुलं स्यात् यज्ञमहतो
 गच्छेद्दर्शनाय तु काम न भव्यानुत्सहे भवयेन्न रात्रौ प्रेष्या

हृतमुहृतस्त्रेहविलपनपिण्याकमथितप्रभृतीनि चात्तवीर्याणि
 नाश्नीयात् सायं प्रातस्त्रन्मभिपूजितमनिन्दन् भुञ्जीत न
 कदाचिद्रात्रौ नग्नः स्वपेत् स्नायाद्वा, यञ्चात्मवन्तो वृद्धाः स-
 स्यग्निनीता दम्भनोभमोर्होद्विभुक्ता वेदविदंश्चाचक्षते तत् समा-
 चरेत् योगक्षेमार्थमीश्वरमधिगच्छेद्भक्ष्यमन्यत्र देवगुरुधार्मि-
 केभ्यः प्रभूतैर्घोदकयवसंकुशसाल्योपनिष्क्रमणमार्याजनभू-
 यिष्ठमनलमसृद्ध धार्मिकाधिष्ठित निकेतनमावसितुं यतेत
 प्रशस्तमङ्गल्यदेवतायतनचतुष्पथादीन् प्रदक्षिणमावर्त्तेत ।
 मनसा वा तत्समग्रमाचारमनुपालयेद्दपत्कल्प । सत्यधर्मा-
 श्रय्यैर्हृत्तः शिष्टाध्यापकशौचशुद्धः श्रुतिनिरतः स्यान्नित्यमहिं-
 खो हृदु हठकारी दमदानशीलएवमाचारो मातापितरौ पू-
 र्वापरान् सम्बन्धान् दुरितेभ्यो मोक्षयिष्यन् स्नातकं शश्वद्ब्रह्म-
 लोकान् च्यवते न च्यवते ॥
 इति गौतमीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

द्विजातीनामध्ययनमिज्या दानं ब्राह्मणस्याधिकाः प्र-
 चनयाजनप्रतिग्रहा, पूर्वेषु अनियमस्वाचार्यज्ञातिप्रियगुरुषु
 विद्याविनिमयेषु ब्रह्मणः सम्प्रदानमन्यत्र यधीज्ञानं क्षा-
 वाणिज्ये चास्वयं कृते कुसीदश्च । राज्ञोऽधिक रक्षणं ।
 भूतानां न्याय्यदण्डत्वं विभ्रयान् ब्राह्मणान् श्रीद्वियान् नि-
 त्साहाशाब्राह्मणानकराशीपकुर्वाशाश्च योगश्च विजये
 विशेषेण चर्या च रघधनुर्भ्यां संग्रामे संस्मार्त्तनिर्गति

दोषोऽसि सायामाहवेऽन्यत्र व्यञ्जसारध्यायुधकृताञ्जलिप्रकीर्ण-
 केशपराङ्मुखोपविष्टस्थलवृत्तारूढद्रुतगोब्राह्मण्यगादिभ्यः क्षत्रि-
 यश्चैदन्यस्तमुपजीवेत्तद्वृत्तिः स्यात् जेता लभेत सांग्रामिक
 वित्तं वाहनन्तु राज्ञोऽन्वयार्थाद्यर्थगजयेऽन्यन्तु यथाहं भाजते
 द्राजा राज्ञे वलिदानं कर्षकैर्दशममष्टम पष्ठं वा पशुहिरण्य
 योरथेके पद्माशङ्गां त्रिंशतिभागः शुक्लः पण्ये मूलफलपुष्पौ
 पधमधुमासदण्येनाना यष्ठं तद्द्रव्यधर्मित्वात्तेषु तु नित्य
 युक्तं स्यादधिकेन वृत्तिः शिल्पिनोमासि मास्येकैक कर्म
 कुर्युरेतेनालोपजीविनो व्याख्याता नौचक्रीवन्तश्च भक्तं तेभ्यो
 दद्यात् पण्ये वणिग्भिरर्धापचये न देय प्रणष्टमस्वामिकमधि-
 गम्य राज्ञे प्रत्नयुर्विख्याय सखत्सर राज्ञा रक्ष्यमूर्द्धमधिगन्तु-
 चतुर्थं राज्ञे शेषः स्वामी ऋक्षयः क्रयसखिभागपरिग्रहाधि-
 गमेषु ब्राह्मणस्याधिकं लब्धं क्षत्रियस्य विजित निर्विष्टं
 वैश्यशूद्रयोर्निध्यधिगमो राजधनं न ब्राह्मणस्याभिरूपस्या-
 ब्राह्मणो व्याख्यातः पष्ठं लभेतैत्येके चौरहृतमुपजित्य यथा-
 स्थान गमयेत् क्रीशाद्वा दद्याद्द्रव्यं बालधनमायवहारप्रापणात्
 समाहृत्तेर्वा । वैश्यस्याधिकं कृपिवणिकृपाशुपाल्यकुसीदम् ।
 शूद्रश्चतुर्थो वर्णः एकजातिस्त्रास्याधि सत्यमन्नीधः शोचमाचम-
 नार्थं पाणिपादप्रक्षालनमेवैके आहुकर्म भृत्यभरणं स्वदार-
 वृत्तिः परिचर्यां क्षीत्तरेपा तेभ्योऽवृत्तिं लिखेत जीर्णान्यु-
 पानच्छतवासः कूर्त्वाऽन्युच्छिष्टाशनं शिल्पवृत्तिय यज्ञायमाचि-
 तोभर्त्तव्यस्तेन क्षीणोऽपि तेन चोत्तरसादर्योऽस्य निचयः
 स्यादनुज्ञातोऽस्य नमस्कारोमन्त्रः पाकयज्ञैः स्वयं यजेतेत्येके ।

मर्त्तुं चोत्तरोत्तरं परिचरेयुरार्यानार्य्योर्त्यतिचेपे कर्मणः
साध्यं साध्यम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

राजा सर्वस्येष्टे ब्राह्मणवर्जं साधुकारी स्यात् साधुवादी
व्ययामान्वीक्ष्याच्चाभिविनीतः शुचिर्जितेन्द्रियोरुणवत्सहायो-
पायसम्पन्नः समः प्रजासु स्याद्धितश्चासा कुर्वीत तसुपर्था-
तीनमधस्या उपासीरन्नन्ये ब्राह्मणोभ्यस्तेऽप्येन मन्येरन् वंशी-
नाश्रमांश्च न्यायतोऽभिरक्षेत्तुतथै नान् स्वधर्मे स्यापयेद्धर्म-
स्योच्छ्रयभाग्भवतीति विज्ञायते ब्राह्मणञ्च पुरोदधीत विद्या-
भिजनवायूपवयःशीलसम्पन्नं न्यायवृत्तं तपस्विन तत्प्रसूतः
कर्माणि कुर्वीत ब्रह्मप्रसूतं हि क्षत्रस्येव्यते न व्यथत इति च
विज्ञायते यानि च दैवोत्पातचिन्तकाः प्रभूयस्तान्याद्रिवेत
तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रतिजानते शान्तिपुण्याहस्वस्व-
यनायुष्यमद्गलसंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विद्वेषिणा सश्र्वलनम-
भिचारद्विषद्याधिसंयुक्तानि च शालाग्नौ कुर्याद्दूयथोक्त
चत्विजोऽन्यानि तस्य व्यवहारी वेदोधर्मशास्त्राण्यङ्गान्युपवेदाः
पुराण देशजातिकुलधर्माश्चास्त्रायैरविहङ्गाः प्रमाणं कृषि-
वणिरूपाशुपाल्यकुसीदकारवः स्वे स्वे वर्गे तेभ्योयथाधिकार-
मर्थान् प्रत्यवहृत्य धर्मव्यवस्था न्यायाधिगमे तर्कोभ्युपायस्तेना-
भ्युह्य यथास्थानं गमयेद्विप्रतिपत्तौ तंथीविद्यावृद्धेभ्यः प्रत्यव-
हृत्य निष्ठां गमयेदथाहास्य निश्चेयसं भवति ब्रह्मचरिण्य

होपोहि सायामाहवेऽन्यत्र व्यञ्जसारध्यायुधकृताञ्जलिप्रकीर्ण-
 केशपराङ्मुखोपविष्टस्यलवचारूढदूतगोब्राह्मणघाटभ्यः क्षत्रि-
 यश्चेदन्यस्तमुपजीवेत्तद्वृत्तिः स्यात् जेता लभेत सायामिक
 वित्तं वाहनन्तु राज्ञोऽङ्गारश्चाष्टयज्ञयेऽन्यन्तु यथाहं भाजये
 द्राजा राज्ञे बलिदानं कर्षकैर्दशममष्टमं पष्ठं वा पशुहिरण्य
 योरथ्येके पञ्चाशद्भागं त्रिंशतिभागः शुक्लः पथ्ये मूलफलपुष्पो
 षडमधुमासत्पणेनाना पष्ठं तद्द्रव्यधर्मित्वात्तेषु तु जित्य
 युक्तं स्यादधिकेन वृत्तिः शिल्पिनोमासि मास्येकैक कर्म
 कुर्युरेतेनात्मोपजीविनी व्याख्याता नौचक्रीवन्तश्च भक्तं तेभ्यो
 दद्यात् पथ्य वणिग्भिरर्घ्यापचये न देय प्रणष्टमस्वामिकमधि-
 गम्य राज्ञे प्रवृत्तुर्नित्याय सस्वत्सर राज्ञा रक्ष्यमूर्द्धमधिगन्तु
 चतुर्थं राज्ञे शेषः स्वामी षड्द्रव्यत्रयसंख्यभागपरिग्रहाधि-
 गमेषु ब्राह्मणस्याधिवं लब्धं क्षत्रियस्य विजितं निर्विष्टं
 वैश्यशूद्रयोर्निध्यधिगमो राजधनं न ब्राह्मणस्याभिरूपस्या-
 ब्राह्मणो व्याख्यातः पष्ठं जमेतत्येके चोरहृतसुपजित्य यथा-
 स्थानं गमयेत् क्षीणाद्वा दद्याद्द्रव्यं बालधनमाव्यवहारप्रापणात्
 समाहृत्तेर्वा । वैश्यस्याधितं कृपिवणिक्पाशुपाल्यकुसीदम् ।
 शूद्रश्चतुर्थो वर्ण एकाजातिमास्यापि सत्यमक्रोधः शोचमाचम-
 नार्थं पाणिषादप्रज्ञालनमधैके आहुकर्म भृत्यभरणं स्वटार-
 वृत्तिः परिचर्या श्रोतृदेयां तेभ्योऽपि लिखेत जीर्णान्शु-
 यानश्चतुर्वामः कृत्वाऽन्युच्छिष्टाग्नं शिल्पश्रुतिय यथायमादि-
 तोभर्त्ता व्यसनेन क्षीणोऽपि नैनं शोचरसादर्योऽस्य निचयः
 स्यादनुज्ञातोऽस्य नमस्कारोऽन्तः पाकयज्ञै स्वयं यजेतत्येके ।

मर्दे चोत्तरोत्तरं पश्चिचरेयुरार्यानार्ययोर्द्व्यतिचरेपे कर्मणः
सायं साम्यम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

राजा सर्वस्येष्टे ब्राह्मणवर्जं साधुकारी स्यात् साधुवादी
ब्रह्मामान्वीचिक्याच्चाभिविनीतः शुचिर्जितेन्द्रियो गुणवत्सहायो-
ऽपायसम्पन्नः समः प्रजासु स्याद्धितश्चासां कुर्वीत तमुपर्या-
सीनमधस्या उपासीरन्नन्ये ब्राह्मणेभ्यस्तेऽप्येनं मन्येरन् वंर्णा-
नाश्चमांश्च न्यायतोऽभिरक्षेत्तुतश्चैतान् स्वधर्मे स्थापयेद्धर्म-
स्योच्छ्रयभाग्भवतीति विज्ञायते ब्राह्मणञ्च पुरोदधीत विद्या-
भिजनवायूपवयःशीलसम्पन्नं न्यायवृत्तं तपस्विन तत्प्रसूतः
कर्माणि कुर्वीत ब्रह्मप्रसूतं हि चक्षुश्च्यते न व्यथत इति च
विज्ञायते यानि च दैवोत्पातचिन्तकाः प्रब्रूयुस्तान्याद्रिषेत
तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रतिजानते शान्तिपुराणाञ्चस्वस्व-
यनायुष्यमहलमंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विद्वेषिणां सम्बलनम-
भिचारद्विषद्याधिसंयुक्तानि च शालाग्नौ कुर्याद्दूयथोक्त
चत्विजोऽन्यानि तस्य व्यदहारो वेदो धर्मशास्त्राण्यहान्युपवेदाः
पुराणं देवजातिफलधर्माश्चास्त्रायैरविहडाः प्रमाणं कृषि-
पशिरूपाशुपाल्यकुसीदकारवः स्त्रे स्त्रे वर्गे तेभ्यो यथाधिकार
मर्यान् प्रत्यवहृत्य धर्मव्यवस्था न्यायाधिगमे तर्कोऽभ्युपायसेना-
भ्युच्च यथास्थानं गमयेद्विप्रतिपत्तौ तंथीविद्यावृद्धेभ्यः प्रत्यव-
हृत्य निवृत्तां गमयेदघाहास्य निःश्रेयसं भवति ब्रह्मचरिण्य

सम्प्रवृत्तं देवपितृमनुष्यान् धारयतीति विज्ञायते दण्डोद-
 मनादित्याज्जस्तेनादान्तान् दमयेद्वर्णाश्रमाश्च स्वकर्मनिष्ठाः
 प्रेत्य कमंफलमगुभूय ततः शेषेण विप्रिष्टदेयजातिकुलरू-
 पायुःश्रुतवृत्तवित्तसुखमेधसो जन्म प्रतिपद्यन्ते विष्वमी विप-
 रीता नश्यन्ति तांनाचार्योपदेयोदण्डश्च पालयते तस्माद्राजा-
 चार्य्यावनिन्द्यावनिन्द्यौ ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

शूद्रोद्विजातीनभिसन्वायाभिहत्य च वाग्दण्डपारुष्या-
 भ्यामङ्गं मोच्यो वेनीपहन्यादाय्यंस्व्यभिगमने लिङ्गोद्धारः सूह-
 रणश्च गोप्ता चेद्वधोऽधिकोऽयाज्ञस्य वेदमुपशृण्वतस्वपुज-
 तुभ्यां श्रौत्वप्रतिपूरणमुदाचरणे जिह्वाच्छेदो धारणे शरीर-
 भेद आंसनगयनवाक्पथिषु समप्रेशुर्दण्डाः गतम् । क्षत्रियो-
 ब्राह्मणाक्रोशे दण्डपारुष्ये द्विगुणमध्यर्द्धं वैश्याब्राह्मणसु क्षत्रिये
 पश्चागच्छद्वैश्वे न शूद्रे किञ्चित् ब्राह्मणराजन्यवत् क्षत्रिय-
 वैश्यावष्टापाद्यं श्लेषकिल्बिषं शूद्रस्य द्विगुणोत्तराणीतरैपां
 प्रतिवर्षं विदुषोऽतिशमे दण्डभूयस्त्वं फलहरितधान्यगाका-
 दाने पञ्चकण्ठमल्पे पशुपीडिते स्वामिदोषः पालसंयुक्ते तु
 तन्मिन् पथि चेत्वेनाहते पालक्षेत्रिकयोः पशु मापा गुपि
 पशुद्वे चरेऽश्वमर्चिभ्योर्दगाजाविषु हो हो सूर्यविनागे गतं
 शिष्टाकरणे प्रतिपिष्टभेषीयाश्च नित्यं चेनपिष्टादृष्टं स्पष्टरणस
 गोऽन्वये तृणमेधान् पीरुतनसुभीनाश्च पुष्याणि श्रुपदाददीत

लानि चापरिवृतानाम् कुसीददृष्टिर्धर्म्या विंशतिः पञ्च-
 अपकी मासं नातिसाख्यत्सरीमेके चिरस्थाने वैगुख्यं प्रयोगस्य
 ज्ञाधिर्न वर्द्धते दिव्यतोऽवस्य च चक्रकालवृद्धिः कारिता-
 गयिकाशिखाधिभोगाश्च कुसीद पशुपुञ्जलोमचेदशतवाक्षेपु
 गतिपञ्चगुणमजडापीगण्डधनं दशवर्षभुक्तं परैः सन्निधौ
 भोक्तुरश्रोत्रियप्रव्रजितराजन्यधर्मपुरुषैः पशुभूमिस्त्रीणामनु-
 तिभोगश्चक्षुभाजि चरणं प्रतिकुर्युः प्रातिभाष्यवर्षाशुशुल्क
 मद्य द्यूतदण्डान् पुत्रानध्याभवेयुर्निध्य वाधियाचितावक्रीताध-
 योनया सर्वा न निन्दिता न पुरुषापुराधेन स्नेहः प्रकीर्ण-
 केगो सुपत्नी राजानमियात् कर्माचक्षाणः पूतोर्धमोक्षाभ्या-
 मघ्ननेनस्त्री राजा न शारीरो ब्रह्मण्यदण्डः कर्मवियोगविल्या-
 पनविवासनाङ्गकरणान्यप्रवृत्तौ प्रायश्चित्ती स चौरसमः स च-
 वोमतिपूर्वं प्रतिग्रहीताप्यधर्मसंयुक्ते पुरुषशत्रुपराधानुबन्ध
 विज्ञानादण्डनियोगोऽनुज्ञानं वा वेदवित्समवायवचनात्
 वेदवित्समवायवचनात् ।

इति गोतमीये धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

विप्रतिपत्तौ साक्षिणि मिथ्यासत्यव्यवस्था यद्भव स्युरनि-
 न्दिताः स्वकर्मसु प्रात्ययिका राज्ञाश्च निष्प्रीत्यनुमितापाद्यान्य-
 तरस्मिन्पि शूद्राम्राह्मणवचनादनु रोध्योऽनियन्वयेन्वासमवेता
 दृष्टाः प्रभूशूरयचने च दोगिणः स्युः स्वर्गः मत्यवचने विपर्यये
 नरकः । अनियन्त्रैरपि वक्तव्यं पीडाकृते नियन्त्रः प्रमत्तोक्तौ

च साक्षिसभ्य राजकर्तृषु दोषोधर्मतन्त्रपीडायां शपथैतैके
 सत्यकर्मणा तेह्वराजत्रां ह्यणसंसदि स्यादब्राह्मणानां क्षुद्रपश्व-
 वृते साक्षी दग्धं हन्ति गोऽश्वपुंसंपभूमिषु दशशुणोत्तरान्
 सर्वं वा भूमौ हरण्ये नरकोभूमिवदंशु मैथुनसयोगे च
 पशुवन्मधुसर्पिषोर्गोवहंस्त्रहिरण्यधान्यब्रह्मसु यानेष्वश्वान्म-
 थ्यवचने दाय्यो दण्डांश्च साक्षी नाश्रुतवचने दोषोजीवनञ्चेत्त-
 दधीनं नतु परपीयसोजीवनं राजा प्राड्विवाकोब्राह्मणोवा
 शास्त्रवित् प्राड्विवाको मथ्योभवेत् सम्बत्सरं प्रतीचेत प्रतिभायां
 धेन्वन्डुहस्त्रीप्रजनसयुक्तेषु शीघ्रमात्ययिके च सर्वधर्मेभ्योगरीयः
 प्राड्विवाके सत्यवचनं सत्यवचनम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

शावमाशौच दग्धरात्रिमृत्विग्दीक्षितब्रह्मचारिणा सपि-
 ण्डानामेकादशरात्रं क्षत्रियस्य द्वादशरात्रं वैश्यस्याईमास-
 मेक मासं शूद्रस्य तत्रेदत्तः पुनरापतेत्तच्छेषेण शुद्धेरन्
 रात्रिष्वेवं द्वाभ्यां प्रभाते तिस्रभिर्गोब्राह्मणशतानामन्वत्तं
 राजकोधाच्च युद्धे प्रायोनाशरुगस्त्राग्निविषोदकोदृबन्धनप्रपतने-
 रोच्छ्रता पिण्डनिहन्तिः सप्तमे पक्षमे वा जननेऽप्येयं मातापि-
 तृभ्योऽन्वत्तुर्वा गर्भमाश्रुमसा रात्रिः स्रंसते गर्भस्य त्यजं वा
 श्रुत्या शौर्हं दगम्याः पलिण्डमपिण्डयोनिमम्यन्ते महाध्या-
 यिनि च समस्तचारिण्ये शार्हं श्रौचिये शोपमम्यन्ते प्रेतापम्यन्ते
 दगताश्रमाशौचमभिमन्याय चेदुक्तं वैश्वशूद्रयोरातांशोर्जा

पूर्वयोश्च त्यहं वाचार्थतत्पुत्रस्त्रीयान्यशियेपु चैवमवरश्चै द्वर्षः
 पूर्वं वर्णमुपसृशेत् पूर्वोवावरं तत्र शा,वोक्तमाशौचं पतित
 चण्डालस्त्रतिकोदक्याश्वसृष्टितन्सृष्ट्युपस्पर्शने सचेलोदकोप-
 स्पर्शनाच्छुद्धोच्छवानुगमे च शुनश्च यदुपहन्यादित्येके उद-
 कदान सपिण्डैः कृतचूडस्य तत्स्त्रीणां चानतिभोगएकेऽप्रद-
 त्तानामधः शय्यासनिनो ब्रह्मचारिणः सर्वे न मार्जयेत्तत्र स्नास
 भक्षयेयुराप्रदानात् प्रथमद्वितीयपञ्चमसप्तमनवमेपूदकक्रिया
 वासत्ताञ्च त्यागः अन्ये त्वन्यानां दन्तजन्मादि मातापितृभ्यां
 ह्यणीं माता बालदेशान्तरितप्रव्रजितासपिण्डानां सद्यःशौचं
 राज्ञाञ्च कार्यं विरोधाद्वाह्यणस्य च स्वाध्यायानिवृत्त्यर्थं स्वाध्या-
 यानिवृत्त्यर्थम् ।

इति गीतमीमे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ श्राद्धमनावस्थायां पितृभ्योदद्यात् पञ्चमीप्रभृति
 वापरपक्षस्य यथाश्राद्धं सर्वस्मिन् वा द्रव्यदेशत्राह्यणसन्निधाने
 वा कालनियमः शक्तितः प्रक्षर्पे गुणसंस्कारविधिरन्नस्य नवा-
 वरान् भोजयेदयुजो यथोत्साहं वा ब्राह्मणान् श्रोत्रियान्
 वाग्नूपवयःशीलसम्पन्नान् युवभ्योदानं प्रथममेके पितृवन्नच तेन
 मित्वकर्म कुर्यात् पुत्राभावे सपिण्डा मातृमण्डलाः शिष्याश्च
 दद्यात्सद्भावे ऋत्विगाचार्यौ तिलमासवीहियवीटकदानैर्नाम
 पितरः प्रीणन्ति मत्सहरिणरुशगकर्मवराहमेपमांसेः मय-
 त्पराणि गव्यपयःपायसैर्वाद्दश वर्षाणि यार्ध्राणसेन मासेन

कालशाकच्छागलोहखड्गमासैर्मधुमिश्रैश्चानन्यम् । न भोजयेत्
 स्नेनक्रीवपतितनास्त्रिकृतहृत्तिवीरहायेदिधिपुदिधिपुपतिस्त्री-
 ग्रामयाजकाजपांलोत्सृष्टाग्निमद्यपकुचूरकूटसाक्षिप्रातिहारि
 कानुपपत्तिर्यस्य च कुण्डाशी सोमविक्रय्यगारदाही गरदाव
 कीर्णगणप्रेष्यागस्यागांमिहिस, परिवित्तपरिवेत्तृपर्याप्तपथ्य
 घाटत्यक्तात्मदुर्बला, कुनखिश्रावदन्त, श्वित्रिपौनर्भवकितवाज
 प्रेष्य प्रातिरूपवशूद्रापतिनिराकृतिकिनासी कुसीदी पणिक्
 शिल्पोपजीविज्यावादिनेतालट्यगीतशीलान् पित्रा चाकामेन
 विभक्तान् शिष्याश्चके द्वगोवाश्च । भोजयेद्दूर्द्धं त्रिभ्योगुणत्र-
 न्तम् । सद्यथाही शूद्रातल्पगस्तत्पुरीषे मास नयति पितृ-
 स्तस्मान्तद्वर्द्धाक्षरी स्यात् श्वचण्डालमतितावेक्षणे दुष्ट
 तस्मात्परिश्रुतं दद्यात्तिलेर्ष्यां किरेत् पङ्क्तिपावनोवा यमयेत्
 पङ्क्तिपावना, षडङ्गविज्जोष्ठनामिकसृणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रि-
 सुपर्यं पञ्चाग्निं स्नातकोमन्त्रमाह्वयविडर्मप्रोवह्यदेयानुसं-
 दानइति हविषु चैवं बुर्नलादीन् आहएवैके आहएवैके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

श्रवणादिं वार्षिकं प्रोष्ठपदी वोपास्त्याधीयीत च्छन्द
 स्वर्हपञ्चममासान् यद्दक्षिणायनं वा गार्ग्यार्थुत्सृष्टतोमा
 न मासं भुञ्जीत हैमाग्योऽपि नियमो नाधीयीत पाथौ, द्वा
 पाशुहरे कर्णत्राविणि नभं वाग्भेरीष्टदङ्गमर्जात्तं गच्छे
 च अग्निगानगर्दभमंष्ट्राटे शीहितेन्द्रवमुर्नाशारेष्वभ्रदर्शने चा

पक्षौ मूत्रित उच्चारिते निशासन्धोदकेषु वर्धति चैके वलीक-
सक्तानमाचार्यपरिवेषणे ज्योतिषोश्च भीतो यानस्य. शयानः
प्रौढपाद. प्रसयानग्रामान्तंमहापथाशौचेषु 'पूतिगन्वान्तःशव-
दिवाकीर्त्तिशूद्रसन्निधाने सूतके वीहारे ऋग्यजुषश्च साम-
शब्दो यावदाकालिका निर्घातभूमिकम्पराहृदर्यनोक्तास्तन-
यित्नुवर्षविद्युतः प्रादुष्कृताग्निष्वृत्तौ विद्युति नक्तञ्चापररा-
त्नात्तिभागादिप्रवृत्तौ सर्वसुक्ता विद्युत्समत्येकेषा। स्तनयित्नु र-
पराह्णेऽपि प्रदोषे सर्वं नक्तमर्द्ध रातादृश्येन्त् सत्योतिर्विषयस्ये
च रात्रि मेते विप्रोप्य चान्योन्येन नहु सङ्कलोपाहितवेदसमाप्ति
च्छर्दिआहमनुष्ययज्ञभोजनेष्वहोरात्रममावास्यायाश्च छहं वा
कात्तिकी फाल्गुन्यापाठी पौर्णमासी तिखीऽष्टकास्विरात्र-
मन्याम्बेके अभितीवार्षिकं सर्वे वर्षविद्युत्स्तनयित्नुसन्निपाते
प्रच्यन्दिन्यूङ्गं भोजनादुत्सवे प्राधीतस्य च निगाया चतुर्मुहूर्त्तं
नित्यत्रेके नगरे मानसमध्यशुचि आह्विनामाकालिकमकृतान्त्र-
आदिकसयोगे च प्रतिविद्यश्च यावन् स्मरन्ति प्रतिविद्यश्च
यावत् स्मरन्ति ॥

इति गोतमीये धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

प्रशस्ताना स्वकर्मभु हिजातीना वाङ्मणोभुञ्जीत मति-
गृहीयाञ्चेर्धाटशयवसमूलफलमध्वभयाभ्यद्यतगय्यासनयानप-
योर्दधिधानागफरिमियहृद्यद्वार्गगाफान्यप्रणोद्धानि सर्वेषा
पितृदेवगुरुभत्यभरणे चान्यत्रन्तिषेन्नान्तरेण शूद्रात् पशु

पालत्वेवर्षककुलसङ्गतकारपितृपरिचारका भोज्यान्ना व
 ग्निक् चाशिल्पी नित्यमभोज्य केशकीटावपन्नं रजस्वला-
 कृष्णशकुनिपदोपहृतं शूणाघ्नो र्चितं गवोपघात भावदुष्टं शुतं
 केवलमदृधि पुन सिद्धं पर्युषितमशाकभक्ष्यस्त्रेहमासमधून्युत्
 सृष्टपुष्यभिशस्तानूपदेश्यदृष्टिर्कतक्षरदर्यवधनिकचिकि-
 त्सकृत्तगसुवार्थुच्छिष्टभोजिगणविद्विषाणामपाङ्गाना प्राग्
 दुर्बलाद्दृष्टान्नाचमनीत्यानव्यपेतानि समासमाभ्या विपमसमे
 पूजान्तरानर्चितश्च गोश्च क्षीरमनिर्देशाया, सूतके चाजाम-
 द्विथोश्च नित्यमाविकमपेटमौष्रमैकशफश्च स्थन्दिनीयरससू-
 त्थिनीनाश्च याश्च व्यपेतवत्साः पञ्चनखाश्चाश्ल्यकशशखाविड्गी-
 धाश्चङ्गकृच्छपा उभयतोदत्केशलोमैकशफकलविड्भ्रमचक्रवाक
 हसाः काककङ्कटध्रश्चेनाजलजारक्तपादतुण्डा ग्राम्यकुक्कुटशू-
 करौ धेन्वतडुहौ चापन्नदावसन्नदृष्टामासानि किसलयक्या-
 कुलशुननिर्यासलोहितावचनाश्वनिचिदारुवकरलाकटिद्विभ-
 मान्वाहनक्तञ्चरा अभत्या । भक्ष्या प्रतुदाविष्किराजालपादा
 मत्स्याश्चाविकृतावव्याश्च धर्माथे व्यालहता दृष्टदीपवाक्प्रश-
 स्तान्यभ्युक्ष्योपसुञ्जीतोपसुञ्जीत ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ।

अष्टादशोऽध्यायः ।

अस्यतन्वा धर्मे स्त्री नातिचरेद्गर्तार वाक्चक्षु कर्मस्यता
 पतिरपत्यानिष्पुर्देवराद्गुप्रसूता नर्तुमतीयात् पिण्डगौत्र-
 च्छपिसस्यन्धिभ्योयोनिमात्राद्वा वादेवरादित्येके नातिद्वितीय

जनयितुरपत्य समयादन्यत्र जीवतश्च चेतो परस्मात्तस्य द्व-
योर्वा रक्षणार्हर्तुरेव नष्टे भर्त्तरि पाण्डुवार्धिकं क्षपण श्रूयमाणे
ऽभिगमन प्रव्रजिते तु निष्ठतिः प्रसङ्गात्तस्य द्वादशवर्षाणि
ब्राह्मणस्य विद्यासम्बन्धे भ्रातरि चैवं । ज्यायसि यवीयान्
कथान्युपयमेषु पडित्येके त्रीन् कुमार्यृद्धनतीत्य स्वयं युज्ये-
तानिन्दिनेनोत्सृज्य पितृयानलद्वारान् प्रदान प्राग्दत्तोरप्रय-
च्छन् दीपी प्राग्वाससः प्रतिपत्तेरित्येके द्रव्यादानं विवाह-
सिद्ध्यर्थं धर्मतन्त्रसयोगे च शूद्रादन्यथापि शूद्राद्वृद्धपशोर्हीन-
कर्मणः शतगौरनाहिताग्नेः सहस्रगुणैश्च सोमपात् सप्तमीञ्चा-
मुक्त्वा निचयायाप्यहीनकर्मभ्यश्चाचक्षीत राचा । षट्क्षेन हि
भर्तव्यः श्रुतशीलसम्पन्नश्चेद्धर्मतन्त्रपीडयां तस्याकरणो
दीपादोषः ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

उक्तो वर्णधर्मश्चाप्रमधर्मश्चाथ खल्वय पुरुषो येन कर्मणा
निष्यतेऽथैतदयाज्ययाजनसमर्थ्यभक्षणमवद्यवदनं शिष्टस्या-
क्रिया प्रतिपिद्धसेवनमिति च तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्या-
दिति मीमांसन्ते न कुर्यादित्याहुर्नैहि कर्म क्षीयत इति
कुर्यादित्यपरे पुनस्तोमेनेद्वा पुनः सवनं गंयातीति विज्ञायते
घ्रात्यस्तोमेनेद्वा तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्मण्यं
योऽर्धमेधेन यजतेऽग्निदृताभिगर्ह्यमानं याजयेदिति च ।
तस्य निष्कृशणानि जपस्तपोहोमउपवासोदानमुपनिषदो
वैदान्ताः सर्वच्छन्दःसु संहिता मध्वन्यधर्मर्षणमथर्षगिरो-

रुद्राः पुरुषसूक्तं राजनरौहिणे सामनीं वृहद्रथन्तरे पुरुष-
 गतिर्महानास्यो महावैराजं महादिवाकीर्त्तं ज्येष्ठवाम्नामन्य-
 तमहहिष्यवमानं कुष्माण्डानि, पावमान्यः सावित्री चेति
 पावनानि । पयोव्रभता शाकभक्षता फलभक्षता प्रसृतयाव-
 को हिरण्यलायनं घृतप्राग्नं सोमपानमिति च मेध्यानि ।
 सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः स्व्वन्त्यः पुण्या ह्यदास्तीर्थानि ऋषिनि-
 वासगोष्ठपरिस्कन्दा इति देशाः । ब्रह्मचर्यं सत्यवचन सत्र-
 नेषूदकोपसर्गनमार्द्रचक्षुताधःशायितानाशक इति तपांसि ।
 हिरण्यं गौर्वामीश्वोभूमिस्तिलाष्टतमन्त्रमिति देयानि ।
 सव्वत्सरः परमासाश्वत्वारस्तयो द्वावेकत्रयुर्विंशत्यहोद्वाद्वाहः
 पडहस्त्राहोऽहोरात्र इति कालाः । एवान्यवानादेशे विक्र-
 ल्पेन क्रियेरन् । 'एन.सु गुरुषु गुरुणि लघुषु लघूनि कृच्छा-
 तिकृच्छं चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तं सर्वप्रायश्चित्तम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ।

विंशतितमोऽध्यायः ।

अथ चतुःषष्टिषु यातनास्यानेषु दुःखान्यनुभूय तत्रेमानि
 लक्षणानि भवन्ति ब्रह्महार्द्रकुष्ठी सुरापः श्यावदन्तोगुक्षत-
 ल्यगः पट्टः स्पर्शचारी कुनपी शिबी वस्त्रापचारी हिरण्य-
 चारी दर्दूरी तेजोऽपचारी मण्डली श्लेषापचारी जयी तथा
 जीर्णवान्त्रापचारी शानापचारी मूकः प्रतिघन्ता गुरोरप-
 चारी गोघ्नो जादन्धः पिशुनः पूतिनामः पूतिदक्षुश्चूचकः
 गृहोपाध्यायः श्वपाकश्चपुसीमचामरविह्वयी मद्यप एकगफ-

विक्रयी मृगव्याध कुण्डाशी भृतकश्चैलिकोवा नक्षत्री चार्बुदी
नास्तिकोरद्गोपजीव्यंभक्ष्यभक्षी गण्डरी ब्रह्मापुरपतस्कराणा
देगिकः पिण्डितः पण्डोमहापथिकोगण्डिकश्चण्डाली पुकमी
गोश्रवकीर्णी मध्वासेही. धर्मपत्नीषु स्थान्नीधुनप्रवर्तक' ख्ला-
टसगोत्रसमयस्यभिगांभी पितृमातृभगिनीस्यभिगास्यावीजि-
तस्त्रेपां कुलकुलमण्डव्याधितव्यङ्गदोरिद्रात्प्रायुयोऽक्षयुदयश्च-
ण्डपण्डशैलपतस्करपरपुरुषप्रेथ्यपरकर्मकराः ख्लाटचक्राङ्ग-
सङ्कीर्णाः क्रूरकर्माणाः क्रमशश्चान्त्याद्योपपद्यन्ते तस्मात्
कर्तव्यमेवेह प्रायश्चित्तं विशुद्धैर्लक्षणैर्जायन्ते धर्मस्य धार-
णादिति धर्मस्य धारणादिति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे विंशतितमोऽध्यायः ।

एकविंशतितमोऽध्यायः ।

त्यजेत् पितर राजघातक शूद्रयाजक वेदविश्रावक भ्रूण-
हन यश्चान्त्वावसायिभिः सह सम्बन्धेऽन्यावसायिन्यां वा तस्य
विद्यागुरुन् योनिसम्बन्धाश्च सन्निपात्य सर्वाण्युदकादीनि
प्रेतकर्माणि कुर्युः पात्रञ्चास्य विपर्यस्येद्युः । दासः कर्मक-
रोवावकरादमेध्यपात्रमानीय दासी घटान् पूरयित्वा दक्षिणा-
सुखः पदा विपर्यस्येदमुमनुदकं करोमीति नामदाहस्तं
सर्वेऽन्वालभेरन् प्राचीनावीजिनो मुक्तिर्दिवा विद्यागुरवो योनि-
सम्बन्धाश्च दीलेरन्नपठपस्युश्च यामं प्रविशन्ति । अत ऊर्ध्वं
तेन सम्भाष्य तिष्ठेदेकरात्रं जपन् सावित्रीमन्त्रानपूर्वं ज्ञान
पूर्वचेत्तिरात्रम् । यद्यु प्रायश्चित्तेन शुद्धोत्तमिन् शुद्धे

शातकुम्भमयं पात्र पुण्यतमाद्भ्रदात् पूरयित्वा स्वदन्तीभ्योवा-
त एननपत्रपस्यर्शयेयुः । अथास्मै तत्पात्रं दद्युस्तत् सम्प्रति-
गृह्य जपेच्छान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तं शिवमन्तरीवं
थोरोचनस्तमिह 'गृह्णामीत्येतैर्यजुर्भू पावमानीभिस्तरत्सम-
न्दीभिः कुप्याण्डैश्चाज्यं, ऊज्जयादिरण्यं 'ब्राह्मणाय वा दद्या-
न्नामाचार्य्ये । यस्य तु प्राणान्तिकं प्रायश्चित्तं स मृतः
शुद्धोत्तस्य सर्वाण्युदकादीनि प्रेतकर्माण्य कुर्युरेतदेव शा-
न्युदकं सर्वेषूपपातकेषु सर्वेषूपपातकेषु ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकाविंशतितमोऽध्यायः ।

द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्यासुरापशुवृत्तल्पगमाहृपिहृयोनिस्त्रन्धगस्तेननास्ति
कनिन्दितकर्माभ्यासिपतितत्याग्यपतितत्यागिनः पतिताः पा-
तकसंयोजकाश्च तैश्चाब्दं समाचरन् । द्विजातिकर्मभ्योऽहानिः
पतनं परत्र चासिद्धिस्तामेके नरकं चीणिं प्रथमान्यनिर्दे-
श्यानि मनुर्न स्त्रीष्वगुरुतल्पगः पततीत्येके भ्रूणहनि । हीन-
वर्णसेवायाञ्च स्त्री पतति कौटसाद्यं राजगामिपैशुन गुरोर-
वृताभिर्गंसन महापातकसमानि अपाङ्ग्यानां प्राग्दुर्बला-
होहन्तृब्रह्मोक्त्तभवतन्मन्द्रकृदवकीर्णपतितसावित्रीकेषूपपातक
याजनाध्यापनाहृत्विगाचार्य्यै पतनीयसेवायाञ्च हेयावन्यत्र
हानात् पतति तस्य च प्रतिग्रहीतेत्येके न कर्हिचिन्मातापित्रो-
रहृत्तिर्दायन्तु न भजेरन् ब्राह्मण्याभिर्गंसने दोषस्तावान् द्विर-
नेनसि दुर्वेनहृत्सायामपि मोचने शक्तश्चेत् । अभिक्रुद्धाव-

गोरणा ब्राह्मणस्य वर्षशतमस्वर्गं निर्धाते सहस्रनोहितद-
शने यावत्सत्प्रस्कन्ध पाशून सगृहीयात् मगृहीयात् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तमग्नौ सक्तिर्वृक्षेऽस्त्रिरवच्छादितस्य लक्ष्यं वा
स्याञ्जन्ये शस्त्रभृताम् । खट्वाङ्कपालपाण्डिर्वा द्वादशसंख्यं
रान् ब्रह्मचारी भैक्षाय ग्राम प्रविशेत् स्वकर्माचक्ष्ण
पथोपक्रामेत संदर्शनाटार्यस्य स्नानाभनाभ्या विहरन् सव-
नेपूद्कोपस्पर्शी शुद्धये प्राणनाभे वा तन्निमित्ते ब्राह्मणस्य
द्रव्यापचये वा त्यक्त्वा प्रति राज्ञोऽश्वमेधाकृत्ये वा न्ययत्तेऽ
प्यग्निष्टदन्तयोत्सृष्टशेदब्राह्मणवधे । इत्यापि घ्राते व्याञ्चैव
गर्भे चाविज्ञाते वा । ब्राह्मणस्य राजन्यवधे षड्वार्षिकं प्राकृतं
ब्रह्मचर्यं ऋषभैकमहस्त्राय गा दद्यात् । वैश्ये तैवार्षिकं ऋष-
भैकयताय गा दद्यात् । शूद्रे सम्बत्सरं ऋषभैकं दशाय गा
दद्यादनात्रे व्याञ्चैव गाश्च । वैश्यां वन्मखडूवनकुलकाकविवद
हरभूपिकाश्च । हिंसासु चास्थिमता सहस्रं हत्वानस्थिमता
मनडुङ्गारे च । अपि वक्ष्यमतामेकैकस्मिन् किञ्चित् किञ्चि
दद्यात् । पण्डे च पलालभार सीसमापञ्च धराहै छतघट-
रूपे लौहदण्डो ब्रह्मबन्धुश्चललनायां जीकोवैश्विके न विहित
त्वान्नधनलाभवधेषु पृथग्वर्षाणि द्वे परदारौ त्रीणि त्रीण्यस्य
द्रव्यलाभे चोत्सर्गा दद्यात्स्नानं वा गमयेत् प्रतिसिद्धमन्नं सयोगे
सहस्रवाक्चेदग्न्युत्सादिनिराहृत्युपपातकेषु चैव स्त्री चाति-

चारिणी युता पिण्ड तु लभेन अमानुषीऽरीवर्ज स्त्रीकते.
कुम्भाण्डैर्हतहोमो घृतहोम ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोविंशतितमोऽध्याय ।

चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

सुरापस्य ब्राह्मणस्याऽप्यामासिञ्चेद्य सुरामास्ये षट् शुद्धो
दमत्या पाने पयोऽष्टममुद्रक वायु प्रति त्यह तप्तानि सकृच्छ-
स्ततोऽस्य संस्कारः । मूत्रपुरीषरेतसाञ्च प्राग्ने श्वापदोद्ग-
राणाञ्चाङ्गस्य ग्राम्यकुक्कुटशूकरयोश्च गन्धप्राणे सुरापस्य
प्राणायामो घृप्राशनञ्च पूर्वञ्च ददस्य । तल्पे लोहययने गुरु
तल्पगः शयीत सूर्मी वा ज्वलन्ती शिष्येऽङ्ग वा सवृषण-
मुत्कृत्याञ्जलावाधाय दक्षिणागतीवी व्रजेदजिह्वामाशरीर
निपातान्मृतः शुद्धोत् । सखीसयोनिमसोत्वाशिष्यभार्यासु
क्षुपाया गवि च तल्पसमोऽवकरइत्येके श्वभिरादयेद्राजा
निहीनवर्णगमने स्त्रिय प्रकाश पुमासं खादयेद्दुग्धोक्त वा
गर्हभेनावकीर्णी निर्कृति चतुष्पथे यजते तस्याजिनमूर्द्धबालं
परिधाय लोहितपात्र सप्त गृहान् भैक्षश्चरेत् कर्माचवाण
सम्बत्सरेण शुद्धोत् । रेतस्कन्दने भये रोगे स्वप्नेऽग्नीन्धन-
भेक्षचरणानि सप्त रात्रं हत्वाज्यहोमः साभिसन्धेर्व्या रेत-
स्याभ्या सूर्याभ्युदिति ब्रह्मचारी तिष्ठेत्हरभुञ्जानोऽभ्यसा
मिते च रात्रि जपन् सावित्रीमशुचि हृष्टादित्यभीचेत प्राणा
याम कृत्वाऽभोजनेऽभिश्च प्रायने वा निष्पुगीयीभावस्विरा
त्वावरमभोजन सप्तरात्र वा स्वय शीर्षान्युपशुञ्जान, फल न्य

नतिक्रामन् प्राक्पञ्चनखेभ्यश्चर्द्धिनोऽष्टतप्राशनर्द्धाक्रोशावृतर्द्धि-
सामु त्विराव' परमन्तपः सत्यवाक्ये' चेद्दारुणीपात्रमानीभि-
र्होमो विवाहमैद्युतनिर्मात्यसंयोगेष्वदोपमर्कैः'वृत नतु खलु
गुर्वर्थेषु यतः सप्त पुरुषानितश्च परतंश्च हन्ति ननसापि गुरो-
रवृत वदन्त्रल्पेष्वप्येष्वन्त्यावस्ययिनीगमने कृच्छ्राद्धोऽमत्या
हादगरात्सुदृश्यागमने त्विराव' त्विरावम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ।

रहस्यं प्रायश्चित्तमविश्यात्तदोपस्य चतुर्च्च च तरत्समन्दी-
त्यशु जपेदप्रतिग्राह्यं प्रतिजिहृन्नन् प्रतिगृह्य वाऽभोज्यं बुभु-
चमाणः पृथिवीमावपेदृत्यन्तराररुणउदकोपस्पर्शनाच्छुद्धिमेके
स्त्रीषु पयोवती वा दशरात' वृतेन द्वितीयमद्विसृतीयं दिवा-
दिष्वेकभक्तकोजलक्लिन्नशशा लोमानि नखानि त्वच मांसं
शोणितं स्नायुस्थिमज्जानमितिहीम आत्मनोमुखे चत्वीरास्ये
जुहोमीत्यन्ततः । सर्वेषामितत् प्रायश्चित्तं श्रूयच्छत्यायाः ।
अथान्य उक्तोनियमोऽग्ने त्वं पारयेति महाव्याहृतिभिर्जुह्व-
यात् कुष्माण्डैश्चाज्यं तद्वतएव वा ब्रह्मचर्यासुरापानसोयसु-
वतल्पेषु प्राणायामैः स्नातोऽधमर्षणं जपित् सममश्रमेधावभ-
धेन सावित्रीं वा सहस्रकृत्व आवर्त्तयन् पुनीः हैवात्मानमन्त-
र्जले वाधमर्षणं त्विरावर्त्तयन् पदिभ्यो मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ।

षड्विंशतितमोऽध्यायः ।

तदाह कतिधावशीर्षीं प्रविशतीति मरुत प्राणेनेन्द्र
 वलेन वृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निर्वैशरेणु सर्वेणेति सोऽमा-
 वास्याया निश्चिन्मिमुंसमाधाय प्रायश्चित्ताज्याहृतीर्जुहोति
 कामावकीर्णोऽस्मत्प्रकीर्णोऽस्मि कर्मकामाय स्वाहा कामाभि
 दुग्धोस्माभिदुग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेति समिधमाधाया-
 नुपर्युच्य यज्ञवान्मु० कृत्योपस्थाय समासिद्धत्वित्येतया त्रिरूप-
 तिष्ठेत त्रय इमे लोका एषा लोकानामभिजित्या अभिक्रान्त्या
 इत्येतदेवैकेषा कर्माधिकृत्यो पूतद्वय स्यात् मदत्य जुहुया
 दित्यमनुमन्त्रेणैरुटिचिणेत् । प्रायश्चित्तमविशेषादनार्जवपे
 शुनप्रतिपिडाचारानाश्रयशेष । शूदायाश्च रेत सिक्ता योनौ
 च टोपवति कमण्यभिसन्धिपूर्वेष्वनिज्ञाभिरप उपसृगेदारु-
 णोभि रन्यैर्यापवित्त्रै प्रतिपिडवाङ्मनसयोरपचारे व्याहृतयः
 संख्याता पञ्च मर्ष्यास्वपोवाचा भे दृष्ट्य मादिचश्च पुनानु
 स्वाहेति प्रातः रात्रियं मा यरुणश्च पुनात्विति सायमष्टौ वा
 समिधमादध्यह्नैरकृतम्येति हृत्यै र मर्वस्मादेनमोमुष्यरेमुष्यरे ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे षड्विंशतितमोऽध्यायः ।

सप्तविंशतितमोऽध्यायः ।

सीत क्षीरकामः सत्यं वदेदनायैर्न सम्भाषेत रौरवयौधाजिने
 नित्यं प्रयुञ्जीतानुसवनमुदकोपस्पर्शन्भापोहिष्ठेति तिसृभिः
 पवित्रवतीभिर्माजयेत् हिंरन्व्यवर्णाः शुचयः पावकाइत्यष्टाभिः ।
 अथोदकतर्पणं ॐ नमोऽहमाय मोहमाय संहमाय धुन्वते ताप-
 साय पुनर्नसवे नमोनमोमौञ्ज्यायोऽर्ष्याय वसुविन्दाय सर्वविन्दाय
 नमोनमः पाराय सुपाराय मह्यपाराय पारयिष्णवे नमोनमो
 रुद्राय पशुपतये महते देवाय त्वस्यजायैकज्जराधिपतये हराय
 शर्वायेशानायोग्राय वज्रिणे वृष्णिनेऋषर्हिने नमोनमः सूर्या-
 यादि त्वाय नमोनमोनीलग्रीवाय श्रितिकण्ठाय नमोनमः क-
 णाय पिङ्गलाय नमोनमोज्यैष्ठाय श्रेष्ठाय वृद्धायेन्द्राय हरिकेशा-
 योर्द्धरेतसे नमोनमः सत्याय पावकाय पावकवर्णाय कामाय
 कामरूपिणे नमो नमो दीप्ताय दीप्तरूपिणे नमोनमस्त्रीक्ष्ण
 रूपिणे नमोनमः मौस्याय सुपुरुषाय महापुरुषाय मध्यमपुरु-
 षायोत्तमपुरुषाय ब्रह्मचारिणे नमो नमश्चन्द्रललाटाय कृत्तिवा-
 ससे पिनाकहस्ताय नमोनम इति । एतं देवादित्योपस्थानमेता
 एवाज्यं कृतयो द्वादशरात्रस्यान्ते चरन्वपयित्वैताभ्यो देवताभ्यो
 जुहुयादग्ने स्वाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्यामिन्द्राग्नि-
 भ्यामिन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे प्रजापतये अग्ने स्विष्टि-
 क्त इति । ततो ब्राह्मणतर्पणम् । एते नैवातिरुच्छ्रीव्याख्यातो-
 यावत् सकृदादृष्टीत तार्वटत्रोयाड्बृहस्पृतीयः स कृष्णा-
 तिरुच्छः । प्रथमं चरित्वा शुचिः पूतः कर्मण्यो भवति द्वितीयं
 चरित्वा यत्किञ्चिदन्यन्नपातकेभ्यः पापं कुरुते तस्मात्
 प्रमुच्यते तृतीयं चरित्वा सर्वस्मादेनरो मुच्यते अथैतां स्त्रीन्

कृच्छ्रान् चरित्वा सर्वेषु वेदेषु स्नातो भवति सर्वदेवैर्ज्ञातो
भवति यश्चैव वेद यश्चैव वेद ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥

अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ।

अथातश्चान्द्रायण तस्योक्ती विधिः कृच्छ्रे वपन व्रतश्चरेत्
श्रीभूता पोर्णमासीमुपवसेदाप्यायस्य सन्ते पयासि नवो
नव इति चैतर्षभिसर्षणमाज्यहोमीहविपद्यानुमन्त्रणमुपस्थानं
चन्द्रमसोयद्देवा देवहेलनमिति चतसृभिराज्य जुहुयाद्देव-
कृतस्येति चान्ते समिद्धिरो भूर्भूवः स्वस्वपः सत्य यग श्रीरूपं
गिरोजसोज पुरुषोधर्मः गिवः गिवइत्येतैर्गसानुमन्त्रण
प्रतिमन्त्रं मृनमा नम स्वाहेति वा सर्वग्रामप्रमाणमास्याविका-
रेण चरुभैक्षशक्तुकण्ठीवक्रगाकपयोदधिदृतमूलफलोदकानि
हयोष्यत्तरोत्तरं प्रगस्तानि पोर्णमास्या पञ्चदश ग्रामान्
भूक्तैकापचयेन परपक्षमन्त्रीयादमावास्यायामुपोष्यैकोपचयेन
द्वूपक्ष विपरीतरेकेषाम् । एष चान्द्रायणोमासीमासमेत-
मास्या विषापोविषाग्ना सर्वमेगोहन्ति द्वितीयमास्या दशपूर्वान्
दशाशरानाजानंश्चैवविग पङ्क्तोप पुनाति सखतसर चास्या
चन्द्रमस सन्तोषतामाप्नोति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ।

एकोनविंशत्तमोऽध्यायः ।

ऊर्द्धं पितुः पुत्रा चंद्रक्ष भजे रन्निवृत्ते एजसि मातुर्जीवति
 चेच्छति सर्वं वा पूर्वजस्येतरान् जिभृयत् । पूर्ववदिभागे तु
 घर्मवृद्धि वंशतिभागो ज्येष्ठस्य मिथुनसुभयतोद्दयुक्तौ रयोगी-
 ह्वपः जाणखोरकूटवण्डामध्वमस्थानेऋष्यं दविर्धान्यायसी गृह-
 मनोयुक्त चतुष्पदाञ्चकैक यवीयमः समञ्चेतरत् सर्वं क्षत्री वा
 पूर्वजः स्यादेकैकमितरेपामेकैक वा धनरूप कास्यं पूर्वः पूर्वी
 लभेत दशनः पशूनां नैऋगफ नैऋगफाना हृपभोऽधिकोज्ये-
 ष्ठथ हृपभपोऽङ्गा ज्यैष्ठितेयस्य ममं वा ज्यैष्ठितेयेनं यवी-
 यसां प्रतिमाह वा स्वर्गे भागविशेषः । पितोत्सृजेत्
 पुत्रिका मनपत्योऽग्नि प्रजापतिश्चेद्वास्त्रार्थमपत्यमिति संवा-
 द्याभिसन्धिमात्रात् पुत्रिकेयेकेषां तत्संशयान्नोपयच्छे-
 दभ्राष्टकाम् । पिण्डगोत्रवृषिसम्बन्धा ऋक्ष भजेरन् स्त्री
 चानपत्यस्य बीज वा लिप्सेत देवरवेत्यन्यतोजातमभागम् ।
 स्त्रीधनं दुहितृणामप्रत्तानामप्रतिष्ठितानाञ्च भगिनीशुल्कं
 मोदय्योगामूर्द्धं मातुः पूर्वक्षेत्रे । संसृष्टविभाग प्रेतानां ज्ये-
 ष्ठस्य सप्तष्टिनि प्रेते असंसृष्टी ऋक्षभाक् विभक्तजः पितृमेव ।
 स्वर्गमर्जित वैद्योऽवैद्येभ्यः कामं भजेरन् । पुत्रा यौरमत्तेव-
 जदत्तत्रतिमगूढोत्पन्नापविद्धा ऋक्षभाजः कानीनसृष्टो-
 पोर्भवपुत्रिकापुत्रस्यन्तत्तक्रीता गोत्रभाजश्चतुर्थायभागिनश्चौ-
 रगाद्यभावे ब्राह्मणस्य राजन्यापुत्री ज्येष्ठोगुणसम्पन्नमुल्याग-
 भाक् ज्येष्ठाशहीनमन्यत् राजन्यावैश्यापुत्रममवाये स यथा
 ब्राह्मणीपत्नेण चतियाञ्चेत् शूरापुत्रीऽप्यनपत्यस्य शुश्रूषुचे-

लभेत वृत्तिभूलमन्तेवासविधिना सवर्णोपुत्रोऽप्यन्यायवृत्तो न
 लभेतैकेषा त्रितिया ब्राह्मणस्यानपत्यस्य ऋक्थं भजेरन् रा-
 जेतरेषा जडक्लीर्षी भर्त्तव्यावपत्यं जडस्य भागाहं शूद्रापुत्र
 वत् प्रतिलीमास्त्वदकशोरर्चंमकृतान्नेष्वविभाग स्त्रीषु च सद्यु
 क्तास्वनाज्ञाने दशावरै शिष्टैरूहवृद्धिरलुब्धैः प्रशस्तं कार्यम् ।
 चत्वारश्चतुर्णां पारगा वैदाना प्रागुत्तमा स्वय आश्रमिणः पृथग्ध
 र्मविदस्त्वयएतान् दशावरान् परिपदित्याचक्षते असम्भवे त्वेते
 पामश्रोत्रियो वेदविच्छिष्टीविप्रतिपत्तौ यदाह यतोऽयमप्रभवी-
 भूताना हिसानुग्रहयोगेषु धर्मिणा विशेषेण स्वर्ग लोक धर्म-
 विदाप्नोति ज्ञानाभिनिवेशाभ्यामिति धर्मो धर्मः ।

इतिगौतमीयेऽधर्मशास्त्रे एकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं गौतमसंहिता ।

शातातपसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तविहीनाना महापातकिना वृणाम ।
नरकान्ते भवेज्जन्म चिक्लाङ्कितशरीरिणाम् ॥
प्रतिजन्म भवेत्ते पा चिक्ल तत्याप्सूचितम् ।
प्रायश्चित्ते कृते याति पश्चात्तापवता पुन ॥
महापातकज चिक्ल सप्तजन्मानि जायते ।
उपपापोद्भवं पञ्च त्रीणि पापसमुद्भवम् ॥
दुष्कर्मजा वृणा रोगा यान्ति चोपक्रमै शमम् ।
जपे सुराचनेहोमैर्दानैस्तेषा शमोभवेत् ॥
पूर्वजन्मकृत पाप नरकस्य परिचये ।
बाधते त्र्याधिरूपेण तस्य ज्ञप्यादिभिः शम ॥
कुष्ठञ्च राजयक्षा च प्रमेहो यङ्गणी तथा ।
मूत्रकृच्छ्राश्मरीकामा द्युतीसारभगन्दरो ॥
दुष्टव्रण गण्डमाना पक्षाघातोऽक्षिनाशनम् ।
इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवा मृताः ॥
जलोदर यकृत शीघ्रा शूलरोगव्रणानि च ।
श्रामाजीर्णज्वरच्छर्दि भ्रममोहगलगदा ।
रक्तार्बुद विमर्षाद्या उपपापोद्भवा गदा ॥
दण्डापतानकश्चित्तवपु कम्पविचर्षिका ।
वन्मीकपुण्डरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवा ॥

विधाय वैष्णवीं पूजां सङ्कल्प्य निजकाश्यया ॥
 धेनुं दद्याद्विजातिभ्योदक्षिणाञ्चापि शक्तितः ।
 अलङ्कृत्य यस्याशक्तिं वस्तानङ्करणैर्द्विजान् ॥
 याचेद्दण्डप्रमाणेन प्रायश्चित्तं यथोदितम् ।
 तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 पुनस्तान् परिपूर्णार्थानंर्चयेद्विधिवद्विजान् ।
 सन्तुष्टा ब्राह्मणा दद्युरनुज्ञां व्रतकारिणे ॥
 जपच्छिद्रं तपच्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि ।
 सर्वं भवति निच्छिद्रं यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥
 ब्राह्मणा यानि भाषन्ते मन्यन्ते तानि देवताः ।
 सर्वदेवमया विद्या न तद्वचनमन्यथा ॥
 उपवामो व्रतञ्चैव स्नान तीर्थफल तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं सर्वं सम्पन्नं तस्य तत्फलम् ॥
 सम्पन्नमिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसा धायमग्निश्रीमफलं लभेत् ॥
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सार्वकामिकम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुद्धीन्ति मलिना जनाः ॥
 तेष्योऽनुज्ञामभिप्राप्य प्रगृह्य च तथाशिषः ।
 भोजयित्वा द्विजान् शक्त्या भुञ्जीत सङ्घं बन्धुभिः ॥

• इति शातातपीये कर्मविपाके साधारणविधिः प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

ब्रह्महा नरकस्थान्ते पाण्डुकुठी प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत स तदा जगन्तये ॥

चत्वारः कलमा. क. र्था. पञ्चरत्नसमन्विताः ।

पञ्चपल्लवसयुक्ता सितवस्त्रेण सयुताः ॥

अश्वस्यानादिष्टद्यूक्ताक्षीर्योदकमुपूगिताः ।

कृपायपञ्चकपेता नानाविधफलान्विताः ॥

सर्वोपधिसमायुक्ता. स्याद्या. प्रतिदिश द्विजैः ।

रेष्यमष्टदल पद्मं मध्यकुम्भोपरि न्यसेत् ॥

तस्योपरि न्यसेद्देवं ब्रह्माण्ड चतुर्मुखम् ।

पलाहार्द्धप्रमाणेन सुवर्णेन विनिर्मितम् ॥

अचेत् पुरुषसूक्तेन त्रिकाल प्रतिवासरम् ।

यजमानः शुभैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि ॥

पूर्वादिकुम्भेषु ततो ब्राह्मणा ब्रह्मचारिण्यः ।

पठेद्युः स्वस्ववेदासो ऋग्येदप्रभृतीन् गनैः ॥

दशाशेन ततो होमो प्रचयान्तिपुर.सरम् ।

मध्यकुम्भे विधातव्यो हताकैस्त्रिभुजैः ॥

द्वादशाहनिद कर्म समाप्य द्विजपुङ्गवः ।

तत्र पीठे यजमानमभिषिञ्चेद्यथाविधि ॥

ततोद्वाद्यद्यथायति गीर्भुह्मेमतिनादिकम् ।

ब्राह्मणेभ्यसाया देवमाच. र्थ्याय निषेदयेत् ।

द्यादित्वा यत्तस्यै रूद्रा विग्रे देवा मरुद्गणाः ।

प्रीताः सर्वे व्यंपीचन्तु मम पाप सुदारुणम् ॥

इत्यदीर्यं मुञ्जभक्त्या तमाच. र्थ्यं क्षमापयेत् ।

एवं विधाने विष्टिर्गन्धे तकुण्ठी विशुध्यति ॥

कुण्ठी गोषधवती म्नाम्यत्कालोऽस्य निष्कृतिः ।

एतद्विष्टमेतन्मु पूर्वादिष्टद्यूकमुपूगितम् ॥

रक्तचन्दनलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पांस्वरात्नितम् ।
 रक्तकुम्भं तु तं कृत्वा स्यापेद्दक्षिणा दिशम् ॥
 ताम्रगतं त्र्यसेत्तत्र तिनचूर्णेन पूरितम् ।
 तस्योपरि त्र्यसेद्देवं हेमनिष्कमयं द्रुमम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन प्रापं मे शास्त्रनामिति ।
 सामपारायणं कुर्यात् कलसे तत्र सामवित् ॥
 दशांशं सर्पपैतृत्वा पावमान्यभिषेचने ।
 विहिते धर्मराजानमाचार्य्यय निषेदयेत् ॥
 यमोऽपि महिपारूढो दण्डपाणिर्भयाद्गृहः ।
 दक्षिणाशापतिर्देवोमम पापं व्यपीडितुं ॥
 इत्युच्चार्य विहृज्यैर्न मासं सङ्गतिमाचरेत् ।
 ब्रह्मगोबधयोरेषा प्रायश्चित्तेन निष्कृतिः ॥
 पितृहा चेतनाहीनो मातृहान्धः प्रजायते ।
 नरकान्ते प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 प्राजापत्यानि कुर्वीत त्रिंशच्चैव विधानतः ।
 व्रतान्ते कारयेन्नाव सौवर्णपलसन्मिताम् ॥
 कुम्भं रौप्यमयञ्चैव ताम्रपात्राणि पूर्ववत् ।
 निष्कहेन्ना तु कर्त्तव्यो देवः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥
 पट्टवस्त्रेण संवेष्ट्य पूजयेत्तं विधानतः ।
 नावं द्विजाय तां दद्यात् सर्वोपस्करसंयुताम् ॥
 ब्राह्मदेव । जगन्नाथ । सर्वभूतांशयस्थित । ।
 पातकार्णवमग्नं मा तारय प्रणतार्त्तिहृत् ॥
 इत्युदीर्य प्रणम्याथ ब्राह्मणाय विसर्जयेत् ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति विप्रेभ्योदक्षिणां ददेत् ॥

स्वसृष्टाती तु वधिरौ नरकान्ते प्रजायते ।
 मूको भ्रातृवत्रे चैव तस्येय निष्कृतिः स्मृता ॥
 सोऽपि पापविगुह्यर्थं च रेञ्चान्द्रायणव्रतम् ।
 हुतान्ते पुस्तकं दद्यात् ७ वर्षाफलसयुतम् ॥
 इमं मन्त्रं ससृञ्चार्य ब्रह्मणी ता विमूर्च्छयेत् ।
 सरस्वति । जगन्मात । शब्दब्रह्माधिदेवते । ॥
 दुष्कर्मकरणात् पापात् पाप्मि मा परमेश्वरि । ।
 बालघाती च पुरुषो मृतवत्स इजायते ॥
 ब्राह्मणोदाहनञ्चैव फलव्य तेन शुद्धये ।
 अत्रणं हरिवंशस्य कर्त्तव्यञ्च यथाविधि ॥
 मङ्गारुद्रजपञ्चैव कारयेच्च यथाविधि ।
 पडङ्गैसादशैरुद्रैरुद्रं समभिधीयते ॥
 रुद्रैस्तथैकादशभिर्महारुद्रः प्रकीर्त्तितः ।
 एतादशभिरेतैस्तु अतिरुद्रश्च कथ्यते ॥
 जुहुयाच्च दशाशेन दूषेयायुतसंख्यया ।
 एकादश स्वर्गनिष्का प्रदातव्या सदक्षिणा ॥
 पतान्येकादश तथा दद्याद्द्विजानुमारतः ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति द्विजेभ्योऽक्षिणान्दिगेत् ॥
 स्नापयेद्दम्पतीः पर्याम्नन्त्रैर्वेरुणदैवतैः ।
 ध्यायन्त्याय प्रदेयानि यस्यालङ्करणानि च ॥
 गोवशा एरुप. कुंठी नियमसोपजायते ।
 स च पापविगुह्यर्थं प्राजापत्यगतसरेत् ॥
 यतान्ते मन्दिनीं दद्यात् ऋणपाटय भारतम् ।
 स्वीकृता चातिमागी व्यादृश्यान् रोपयेद्दग ॥

दद्याच्च गर्कराधेनुं भोजयेच्च यत द्विजान् ।
 राजहा चयरोगी स्यादेपा तस्मिन् च निष्कृतिः ॥
 गोभूहिरग्यमिष्टान्नजलवस्त्रप्रदानतः ।
 घृतधेनुप्रदानेन तिलधेनुप्रदानतः ॥
 इत्यादिना क्रमेणैव श्वयत्वेनः प्रशाम्यति ।
 रक्तावुटी वैश्यहन्ता जायते स च मानवः ॥
 प्राजापत्यानि चत्वारि सप्त धान्यानि चोत्सृजेत् ।
 दण्डापतानकस्तुतः शुद्धहन्ता भवेन्नरः ॥
 प्राजापत्य सकृच्चैवं दद्याद्देसुं सदक्षिणाम् ।
 कारुणाञ्च बधे चैव रूजभावः प्रजायते ॥
 तेन तत्पापशुद्ध्यर्थं टातव्यो ह्यपमः सितः ।
 सर्वकार्येष्वसिद्धार्थो गजघाती ३ वेन्द्ररः ॥
 प्रासाद कारयित्वा तु गणेशप्रतिमां न्यसेत् ।
 गणनाथस्य मन्त्रं तु मन्त्री लक्ष्मिं जपेत् ॥
 कुलत्रयाकैः पूषेथ गणशान्तिपुर.सरम् ।
 छद्रे विनिहते चैव जायते विकृतस्वरः ॥
 स तत्पापविशुद्ध्यर्थं दद्यात् कर्पूरकं फनम् ॥
 अश्वे विनिहते चैव वक्रगुण्डः प्रजायते ।
 खत पत्नानि दद्याच्च चन्दनान्यधनुन्ते ॥
 महिषीघातने चैव कृष्णगुल्मः प्रजायते ।
 यत्रे विनिहते चैव खररोमा प्रजायते ॥
 निष्कत्रयस्य प्रकृतिं सम्प्रदद्याद्द्विरण्मयीम् ।
 तरुणौ निहते चैव जायते केकरेक्षणः ।

शूकरैर्निहते चैव दन्तुरो जायते नरः ।
 स दद्यात्तु विशुद्धं द्रव्यं दत्तकुम्भ सदक्षिणम् ॥
 हरिणे निहते खञ्जः शृगाले तु विपादकः ।
 अश्वस्तेन प्रदातव्यः सौवर्ण्यपलनिर्मितः ॥
 अजगभिघातने चैव अधिकर्तुः प्रजायते ।
 अजा तेन प्रदातव्या विचित्रवस्त्रसंयुता ॥
 उरभ्ने निहते चैव पाण्डुरोगः प्रजायते ।
 कसूरिकापलं दद्याद्वाङ्गाणाय विशुद्धये ॥
 मर्जारैर्निहते चैव पीतपाणिः प्रजायते ।
 पाराशंतं स सौवर्णं प्रदद्यान्नृष्कमात्रकम् ॥
 शुकशारिकयोर्घाते नरः सुदलितषाम्भवेत् ।
 सच्छास्त्रपुस्तकं दद्यात् स विप्राय सदक्षिणम् ॥
 वक्रघाती दीर्घनमो दद्याद्वा धवलप्रभाम् ।
 कम्पघाती कर्णहीनो दद्याद्वा मसितप्रभाम् ॥
 हिंसाया निष्कृतिरियं ब्राह्मणे समुदाहृता ।
 तदर्हाहं प्रमाणेन क्षत्रियादिष्वनुकृमात् ॥

इति शातातपीये कर्मविषयाके हिंसाप्रायश्चित्तविधिर्नाम
द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

मुरापः श्यापदन्तः श्यात् प्राजापत्यत्तरस्ताया ।
 गङ्गायामुनाः सप्त दद्यात् पापविशुद्धये ॥
 जदिष्या तु मरुद्द्र दद्यात्तं जुहुयात्क्षिमेः ।

ततोऽभिषेकं कर्त्तव्यं मन्त्रैर्वरुणदेवतैः ॥
 मद्यपो रक्तपित्ती स्यात्स दद्यान् सर्पिषो घटम् ।
 मधुनोऽर्द्धघटञ्चैव सैन्धुरण्यं विशुद्धये ॥
 अभक्ष्यमक्षयो चैव जायते कृमिकीदरः ।
 यथावत्तेन शुद्धार्थमुपोष्यं भीष्मपञ्चकम् ॥
 उदकावीक्षितं भुक्त्वा जायते कृमिलोदरः ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेणैव शुद्धति ॥
 भुक्त्वा चासृश्य संसृष्टं जायते कृमिलोदरः ।
 त्रिरात्रं समुपोष्याथ स तत्रापात् प्रसुच्यते ॥
 परान्नविघ्नकरणाद्जीर्णमभिजायते ।
 लक्ष्मोमं स कुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 मन्दोदराग्निर्भवति सति द्रव्ये कदम्बदः ।
 प्राजापत्यत्रयं कुर्थाङ्गैर्जपेच्च शतं द्विजान् ॥
 विषदः स्याच्छर्दिरोगी दद्याद्दश पयस्विनीः ।
 मार्गच्छा पादरोगी स्यात् सोऽश्वदानं ममाचरेत् ॥
 पिशुनो नरकस्यान्ते जायते श्वासकालवान् ।
 हत तेन प्रदातव्यं सद्यश्चपलमग्मितम् ॥
 धूर्त्तोऽपम्भाररोगी स्यात् स तस्यापविशुद्धये ।
 बह्मर्क्षमयीं धेनुं दद्याद्गाञ्च मद्दक्षिणाम् ॥
 शूली परीपतापेन जायते तत्रमोचने ।
 सोऽश्वदानं प्रकुर्वीत तथा रुद्रं जपेन्नरः ।
 दावाग्निदायकसैव रक्तातिमारुघान् भवेत् ।
 तनोदपानं कर्त्तव्यं रोपणीयमथा घटः ।
 मुग्धानो जले वापि गमणमूढं करोति यः ।

गुदरोगी भवेत्तस्य धापरूपः सुदर्शकः ॥
 मास सुरार्चनेनैव गोदानद्वितयेन तु ।
 प्राजापत्येन चैकेन शाश्वन्ति गुदजा रुजः ॥
 गर्भपातनजा भेगा यकृत्कीचजलोदराः ।
 तेषां प्रथमनार्थाय प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम् ॥
 एतेषु दद्याद्द्विप्राय जलधेनु विधानतः ।
 सुवर्णरूप्यताम्राणां पलत्रयसमन्विताम् ॥
 प्रतिमाभङ्गकारी च अप्रतिष्ठ प्रजायते ।
 सम्बत्सुरत्रय मिश्रे हृष्यत्वं प्रतिपासरम् ॥
 उद्वाहयेत्तमश्वत्थं स्वगृह्योक्तविधानतः ।
 तत्र सस्यापबेद्देशे विघ्नरीजं सुपूजितम् ॥
 दुट्वादी पंगुलितः स्यात् सर्वै दद्याद्द्विजातये ।
 रूप्यं पलद्वयं दुग्धं घटद्वयसमन्वितम् ॥
 अह्नीटः परनिन्दावान् धेनुं दद्यात् सकाशनाम् ।
 परोपशासकत्वं कारणं स गा दद्यात् समौक्तिकाम् ॥
 सभायां पक्षपाती च जायते पक्षपातवान् ।
 निष्कृत्यमितं हेम मन्दद्यात् सत्यपत्तिनाम् ॥
 इति शातानपीये कर्मविपाके प्रकीर्णप्रायश्चित्तं नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

कुनघ्नो नरकस्थान्ते जायते विमहेमदत् ।
 स तु स्वर्गगतं दद्यात् सत्या शान्दायणपदम् ॥

औडुम्बरी ताम्रचोरो नरकान्ते प्रजायते ।
 प्राजापत्यं स कृत्वात्र ताम्र पलशत दिशेत् ॥
 कास्यहारी च भवंति पुण्डरीकसमन्वितः ।
 कास्यं पलशतं दद्यादलङ्कृत्य द्विजातये ॥
 रीतिहृत् पिह्लाक्षः स्यादुपोष्य हरिवासरम् ।
 रीति पलशतं दद्यादलङ्कृत्य द्विज शुभम् ॥
 मुक्ताहारी च पुरुषो जायते पिह्लमूर्धजः ।
 मुक्ताफलशतं दद्यादुपोष्य स विभानतः ॥
 वपुहारी च पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 उपोष्य दिवस सोऽपि दद्यात् पलशतन्तुपु ॥
 सीसहारी च पुरुषो जायते शीर्षरोगवान् ।
 उपोष्य दिवस दद्याद्दृष्टधेनु विधनत ॥
 दुग्धहारी च पुरुषो जायते बद्धमूलकः ।
 स दद्याद्दुग्धधेनुञ्च ब्राह्मणाय यथाविधि ॥
 दधिचौर्येण पुरुषो जायते मदवान् यतः ।
 दधिधेनु प्रदातव्या तेन विप्राय शुद्धये ॥
 मधुचौरसु पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 स दद्यान्मधुधेनुर्धं समुप्योष्य द्विजातये ॥
 दक्षोर्विकरहारी च भवेदुदरगुल्मवान् ।
 गुडधेनुः प्रदातव्या तेन तद्दीपयान्तेये ॥
 लोहहारी च पुरुष कर्षूरसः प्रजायते ।
 लोह पलशतं दद्यादुपोष्य स तु वासरम् ॥
 तेनचौरसु पुरुषो भयेत् कण्ठादिपीडितः ।
 उपोष्य स तु विप्राय दद्यात्तेनघट्टइयम् ॥

आमन्त्रहरणाञ्चैव दन्तहीनः प्रजायते ।
 स दद्यादश्विनौ हेमनिष्कहयविनिर्मितौ ॥
 पक्वान्त्रहरणाञ्चैव जिह्वारोगः प्रजायते ।
 गायत्र्याः स जपेत्सुहृद् दशांश जुहुयात्तिलैः ॥
 फलहारि च पुरुषो जायते ज्यणिताङ्गुलिः ।
 नानाफलानामयुतं स दद्याच्च द्विजन्मने ॥
 ताम्बूलहरणाञ्चैव श्वेतौष्ठः सम्प्रजायते ।
 सदक्षिण प्रदद्याच्च विद्रुमस्य हय वरम् ॥
 शाकहारी च पुरुषोजायते नीललोचनः ।
 ब्राह्मणाय प्रदद्याद्द्वै सदानीलमणिहयम् ॥
 कन्दमूलस्य हरणाङ्गुस्त्रपाण्यः प्रजायते ।
 देवतायतनं कार्यमुद्यान तेन शक्तितः ॥
 सौमन्विकस्य हरणाद्दुर्गन्धाङ्गः प्रजायते ।
 स लक्ष्मेकं पद्मानां जुहुयाज्जातवेदसि ॥
 दारुहारी च पुरुषः स्निग्धपाण्यः प्रजायते ।
 स दद्याद्विदुषे शुद्धो काश्मीरजपलहयम् ॥
 विद्यापुष्पाकहारी च किल भूकः प्रजायते ।
 न्यायेतिहास दद्यात् स ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥
 वस्त्रहारी भवेत् कुक्षी सम्प्रदद्यात्प्रजापतिम् ।
 हेमनिष्कमित्तैव वस्त्रयुग्म ईद्विजातये ॥
 ऊर्णाहारी शोभयः स्यात् स दद्यात् काम्यलान्वितम् ।
 स्वर्गनिष्कमित्तं हेमपाङ्क्तिं दद्याद्विजातये ॥
 पट्टसूत्रस्य हरणाङ्गिर्नोमा जायते नरः ।
 तेन धेनुः प्रदातव्या विशुद्धयं द्विजन्मने ॥

औषधस्यापहरणे सूर्यावर्तः प्रजायते । •
 सूर्यायार्धं प्रदातव्यो मासं देयञ्च काञ्चनम् ॥
 रक्तवस्त्रप्रवालादिहारी स्याद्रक्तवातषान् ।
 सवस्त्रा महिषी दद्यान्मणिरागुग्गुमान्विताम् ॥
 विप्ररत्नापहारी चण्ड्यनपत्य प्रजायते । •
 तेन कार्यं विशुद्ध्यर्थं महारुद्रजपादिकम् ॥
 मृतवत्सोदितः सर्वो विधिरत्न विधीयते ।
 दशाशहोमः कर्तव्यः पलाशेन यथाविधि ॥
 देवस्य हरणाञ्चैव जायते विविधो ऋरः ।
 ऋरोमहान्वरथैव रौद्रो वैशाखे च ॥
 ऋरे रौद्र जपेत् कर्णं महारुद्र महान्वरे ।
 अतिरौद्र जपेद्रौद्रे वैशाखे तद्वय जपेत् ॥
 नानाविधद्रव्यचौरो जायते ग्रहिणीयुत ।
 तेनान्नोदकवस्त्राणि हेम देयञ्च शक्तितः ॥
 इति शातातपीये कर्मविपाके स्त्रियप्रायश्चित्तं नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

मातृगामी भवेद्दुयज्ञु लिङ्गं तस्य विनश्यति ।
 चाण्डालीगमने चैव हीनकोपः प्रजायते ॥
 तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं कुम्भमुत्तरतीत्यसेत् ।
 कृष्णवस्त्रसमाच्छ्रयं कृष्णमाल्यधिभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं काश्यपात्तु धनेश्वरम् ।

सुवर्णनिष्कपटकेन निर्मितं नरवाहनम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन धनदं विश्वरूपिणम् ।
 अथर्ववेदत्रिद्विप्रौ ह्याथर्वणं समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिका कृत्वा निष्कविंशतिरङ्गुल्या ।
 दद्याद्द्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 निर्धीनामधिपो देवः शर्द्धरस्य प्रियः सखा ।
 सौम्याशाधिपतिः श्रीमान् मम प्रापं व्यपोहतु ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं हीनकोपे लिङ्गनाशे विशुद्धये ॥
 गुरुजाथाभिगमनान्मूत्रकृच्छ्रं प्रजायते ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥
 स्यापयेत् कुम्भमेकं तु पश्चिमाया शुभे दिने ।
 नीलवस्त्रसमाच्छन्नं नीलमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ताम्रपात्रे प्रचेतसम् ।
 सुवर्णनिष्कपटकेन निर्मितं यादसाम्पतिम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वरुणं विश्वरूपिणम् ।
 सामविद्वाह्यणस्तत्र सामवेदं समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिका कृत्वा निष्कविंशतिरङ्गुल्या ।
 दद्याद्द्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 यादसामधिपो देवो विश्वेषु मपि पावनः ।
 ससाराब्धौ कर्णधारो वरुणः पावनोऽसु मे ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवमलङ्कृत्य मूत्रकृच्छ्रप्रशान्तये ॥
 स्वसुतागमने चैव रक्तकुष्ठं प्रजायते ।

भगिनीगमने चैव पीतकुष्ठ प्रजायते ॥ •
 तस्य प्रतिक्रिया कर्तुं पूर्वतः कलसं न्यसेत् ।
 पीतवस्त्रसमाच्छन्नं पीतमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेत् स्वर्णपात्रे द्वेष्ट सुरेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कपट्टकेन निर्मितं वज्रधारिणम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वासव विश्वरूपिणम् ।
 यजुर्वेदे तत्र साम ऋग्वेदश्च समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिका कृत्वा सुवर्णदशकेन तु ।
 दद्याद्द्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति भुवन् ॥
 देवानामधिपोदेवो वज्रवी विष्णुनिकेतन ।
 शतयज्ञः सहस्राक्षः पाप मम निःकन्ततु ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्य्ययि यथाविधि ।
 दद्याद्देव सहस्राक्षं स पापस्यापनुत्तये ॥
 भावभार्याभिगमनाङ्गलकुष्ठ प्रजायते ।
 स्वबधूगमने चैव कृष्णकुष्ठ प्रजायते ॥
 तेन कार्यं विशुद्धयं प्रागुक्तस्यार्द्धमेव हि ।
 दशाशहीमः सर्वत्र दृताक्तैः क्रियते तिलैः ॥
 यद्गम्याभिगमनाञ्जायते ध्रुवमण्डलम् । •
 कृत्वा लोहमयी धेनु तिलप्रष्टिसमाणतः ॥
 कार्पासभारसयुक्तः कास्यदोहः सर्पत्सिकाम् ।
 दद्याद्द्विप्राय विधिवदिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥
 सुरभी वैष्णवी माना मम पापं व्यपीडतु ।
 तपस्विनीसङ्गमने जायते चाग्रमरीगदः ॥

सतु पापविशुद्धार्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 दद्याद्विप्राय विदुषे मधुधेनु यद्योदितम् ।
 तिलद्रोणशतञ्चैव हिरण्येन संनन्वितम् ।
 पिष्ट्वास्त्रभिगमनाद्दक्षिणाश्रवणी भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या ऋजादानेन शक्तिः ॥
 मातुलान्यान्तु गमने षट्कलाः प्रजायते ।
 कृष्णाजिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 मातृष्वस्त्रभिगमने दामाद्रे ब्रह्मवान् भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या सम्यग्दासप्रदानतः ॥
 स्रतभार्याभिगमने स्रतभाय्यं प्रजायते ।
 तत्पातकविशुद्धार्थं द्विजमेकं विवाहयेत् ॥
 सर्गोत्स्रीप्रसङ्गेन जायते च भगन्दरः ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या महिषीदानयत्नतः ॥
 तपस्विनीःसङ्गेन प्रमेही जायते नरः ।
 मासं च द्रुजपः कार्या दद्याच्छक्त्या च काश्चनम् ॥
 दीक्षितस्त्रीप्रसङ्गेन जायते दुष्टरक्तहृक् ।
 स पातकविशुद्धार्थं प्राजापत्यद्वयञ्चरेत् ॥
 स्वजातिजायागमने जायते हृदयव्रणी ।
 तत्पापस्य विशुद्धार्थं प्राजापत्यद्वयञ्चरेत् ॥
 पशुयोनीं च गमने मूत्राघातः प्रजायते ।
 तिलपात्रद्वयञ्चैव दद्यादात्मविशुद्धये ॥
 अश्वयोनीं च गमनाद्गुदसम्भः प्रजायते ।
 सहस्रकमनस्त्राणं मासं कुर्यात् शिवस्य च ॥

एते दोषा नराणां स्युर्नरकान्ते न संशयः ।

स्त्रीणामपि भवन्त्येते तत्तत्पुरुषपक्षज्ञसात् ॥

इति शातातपीये कर्मविपाके अगस्यांगमन प्रायश्चित्तं

नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

अश्वशूकरशृङ्गद्रिद्रुमादिशकटेन च ।

भृग्वग्निदारु शस्त्राश्लविपोद्बुध्वनजैर्हृताः ॥

व्याघ्राहिगजभूपालचीरवैरिवृकाहताः ।

काष्ठगल्यमृता ये च शौचसंस्कारवर्जिता ॥

विस्त्रुचिकाद्र कवलदवातीसारतोहृताः ।

साकन्यादिग्रहैर्ग्रस्ता विद्युत्पातहृताश्च ये ॥

असृष्ट्या अपवित्राय पतिता, पुत्रवर्जिता ।

पञ्चत्रिंशत्प्रकारैश्च नाप्नुवन्ति गतिं हृताः ।

पित्वाद्याः पिण्डभाज, स्युस्तयो, लेपभुजस्तया ।

ततो नान्दीमुष्वा, प्रोक्ता स्त्रयोऽप्यशुमुखास्त्रय ॥

हादयैते पितृगणास्तर्पिता, रुन्ततिप्रदाः ।

गतिहीनाः सुतादीना रुन्ततिं नाश्रयन्ति ॥

दश व्याघादिनिहता गर्भं निघ्नन्त्यमी क्रमात् ।

हादशास्त्रादिनिहता आश्रयन्ति च धानकम् ॥

विषादिनिहताः सन्ति दशसु हादशध्वप ।

वर्षेकबालकं कुर्याद नपत्योऽनपत्यतान् ॥

व्याघ्रेण हन्यते जन्तुः कुमारीगमनेन च ।

विपदंश्चैव सर्पेण गजेन नृपदुष्टकृतम् ॥

राज्ञा राजकुमारघ्नश्चौरैण पशुहिंसक ।

वैरिणा मित्तभेदी च वक्रधन्तिर्वकेण तु ॥

गुरुघाती च शर्षपायां मत्सरी शौचवर्जितः ।

द्रोही संस्काररहितः शुनू निक्षेपहारकः ॥

नरोविहन्योऽरण्ये शूकरेण च पाशिकः ।

कृमिभिः कृत्तवासाश्च कृमिणा च निहन्तनः ॥

शृङ्गिणा शङ्करद्रोही शकटेन च सूचकः ।

भृगुणा मेदिनीचौरौ वङ्गिणा यज्ञहानिकृतम् ॥

द्वेन दक्षिणाचौरः शस्त्रेण श्रुतिनिन्दकः ॥

अश्वना द्विजनिन्दाकृद्द्विषेण कुमतिप्रदः ।

उद्वन्धनेन हिंस्र स्यात् चेतुभेदो जलेन तु ॥

द्रुमेण राजदन्तिहृदतीसारेण लौहहृत् ।

साकिन्याद्यैश्च म्रियते सदपकार्यकारकः ॥

अनध्यायेऽप्यधीयाजो म्रियते विद्युता तथा ।

असूक्ष्मस्पर्शसङ्गी च वान्तमाश्रित्य शास्त्रहृत् ।

पतितोमद्विक्रैतानपत्योद्विजवस्त्रहृत् ॥

अथ तेषां क्रमेणैव प्रायश्चित्तं विधीयते ।

कारयेन्निष्कृमावस्तु पुरुष प्रेतरूपिणम् ॥

चतुर्भुजं दण्डहस्तं महिषीसनसंस्थितम् ।

पिष्टैः कृष्णतिलैः कुर्यात् पिण्डं प्रस्थप्रमाणतः ॥

मध्वाज्यं गार्कं रायुक्तं स्पर्शकुण्डलसंयुतम् ।

अकालमूलं कान्तं पञ्चपल्लवसंयुतम् ॥

कृष्णवस्त्रसमाच्छन्नं सर्वोपधिसमन्वितम् ।

तस्योपरिन्यसेदेवं पात्रं धान्यफलैर्युतम् ॥
 सप्तधान्यं च सफलं तत्र तत् सफलं न्यसेत् ।
 कुम्भोपरि च विन्यस्य पूजयेत् प्रंतरूपिणम् ॥
 कुर्यात्-पुरुषसूक्तेन प्रत्यहं हृग्धृतर्पणम् ।
 पङ्कजं जपेद्भुद्रं कलसे तत्र वेदवित् ॥
 यमसूक्तेन कुर्वीत यमपूजादिकं तथा ।
 गायत्र्याथैव कर्त्तव्योजपः स्वात्मविशुद्धये ॥
 गृह्यान्तिकपूर्वञ्च दशांशं जुहुयात्तिलैः ।
 अज्ञातनामगोत्राय प्रेताय सतिलोदकम् ॥
 प्रदद्यात् पिष्टतीर्थेन पिण्डं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 इमं तिलमथ पिण्डं सधुसर्पिःसमन्वितम् ॥
 दद्यात् तस्मै प्रेताय यः पीडां कुरुते मम ।
 सजलान् कृष्णकलसांस्तिलपात्रसमन्वितान् ।
 द्वादश प्रेतसुदृश्यं दद्यादेकञ्च विशेषे ॥
 ततोऽभिषेदाचार्यो दम्पती कलसोदकैः ।
 शुचिर्बरायुधधरो मन्त्रैर्बरणदैवतैः ।
 यजमानस्ततोदद्यादाचार्याय सदक्षिणाम् ॥
 ततो नारायणवलिः कर्त्तव्यः शास्त्रनिश्चयात् ।
 एष साधारणविधिरगतीनामुदाहृतः ॥
 विशेषस्तु पुनर्ज्ञेयो व्याघ्रादिनिहतैर्वपि ।
 व्याघ्रैश्च निहते प्रेते परकन्या विवाहयेत् ॥
 सर्पदशे नागवलिर्देयः सर्पेषु काष्ठनम् ।
 चतुर्भिष्कमितं हेम गज दद्याद्गजैर्हते ॥
 राज्ञा विनिहते दद्यात् पुरुषस्तु चिरञ्जयम् ।

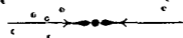
चौरेण निहते धेतुं वैरिणा निहते वृषम् ॥
 वृकेण निहते दद्याद्द्वयथाशक्ति च काञ्चनम् ।
 शय्यामृते प्रदातव्या शय्याः तुलीसमन्विता ॥
 निष्कमानं सुवर्णस्य विष्णुना समधिष्ठिता ।
 शौचहीने ऋते चैव द्वित्तिष्कस्वर्णज हरिम् ॥
 सस्कारहीने ऋते कुमारश्च विवाहयेत् ।
 शुना हते च निक्षेप स्थापयेन्नजशक्ति ॥
 शूकरेण हते दद्यान्मच्छिपं दक्षिणान्वितम् ।
 कृमिभिश्च मृते दद्याद्गोधूमाम् द्विजातये ॥
 ऋद्धिणा च हते दद्याद्दृषभं वस्त्रसयुतम् ।
 शकटेन ऋते दद्यादश्व सोपस्करान्वितम् ॥
 भृगुपाने ऋते चैव प्रदद्याद्धान्यपर्वतम् ।
 अग्निना निहते दद्यादपानहं स्वशक्तिः ॥
 दवेन निहते चैव कर्त्तव्या सदने सभा ।
 शस्त्रेण च निहते दद्यान्मच्छिपी दक्षिणान्विताम् ॥
 अश्वना निहते दद्यात् सवत्सा गा पयस्विनीम् ।
 विप्रेण ऋते दद्यान्मोदिनी चैवसयुताम् ॥
 उदुबन्धनमृते चापि प्रदद्याद्गा पयस्विनीम् ।
 ऋते जलेन वरुण्य हैम दद्यात्त्रिनिष्ककम् ॥
 दक्षं दक्षहत् दद्यात् सौवर्ण स्वर्णसंयुतम् ।
 अतीसारमृते क्षुत्तं सावित्र्या सयतो जपेत् ॥
 साकिन्यादिमृते चैव जपेद्बुद्ध यथोचितम् ।
 विद्युत्पात्रेण निहते विद्यादानं सभाचरेत् ॥
 अस्पर्शे च मृते वार्यं वेदपारायण तथा ।

सच्छास्त्रपुस्तकं दद्याद्दान्तमार्चित्य संस्थितं ॥
 पातित्येन मृते कुर्व्यात् प्राजापत्यानि पीडय ।
 मृते चापत्यरहिते कृच्छ्राणां नवतिश्चरेत् ॥
 निष्कत्रयमितस्वर्गं दद्याद्दश च योजयेत् ।
 कपिना निहते दद्यात् कृष्णं कनकनिर्मितम् ॥
 विस्त्रुचिका मृते स्वादु भोजयेच्च शतं द्विजान् ।
 तिलधेनु. प्रदातव्या कण्ठेऽन्नकवले मृते ॥
 केशरोगमृते चापि अष्टौ कृच्छ्रान् समाचरेत् ॥
 एव कृते विधानेन विदध्याद्दौर्द्धं देहिकम् ।
 ततः प्रेतत्वनिर्मुक्ताः पितरस्तर्पितास्तथा ॥
 दद्यात् पुत्राय पोत्राय आयुरारोग्यस्म्यदः ।
 इतिशातातपप्रौक्तो विपाक कर्मणामयम् ।
 शिष्याय शरभङ्गाय विनयात् परिपृच्छते ॥

इतिशातातपीये कर्मविपाके अगतिप्रायश्चित्त. नाम
 षोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं शातातपसंहिता ।

अशिष्टसंहिताहाम् ।

• प्रथमोऽध्यायः ।

अथातः पुरुषं धर्मज्ञानं श्रेयसार्थं धर्मजिज्ञासा । ज्ञात्वा चानुतिष्ठन्
धार्मिकः प्रशस्यतमो भवति । लोके प्रेत्य वा विहितो धर्मः ।
तदलाभे शिष्टाचारः प्रमाणम् । दक्षिणेन हिमवत उत्तरेण
विन्ध्यस्य ये धर्मा ये चाचारास्ते सर्वे प्रत्येतया नत्वन्ये
प्रतिलोककल्पधर्माः । एतदार्यावत्तमित्याचक्षते । गङ्गाय-
मुनयोरन्तराप्येके । यावद्वा कृष्णस्रगोविचरति तावद्ब्रह्मवर्चस-
मिति । अथापि भाल्लविनोनिदाने गाथासुदाहरन्ति ।

पश्चात् सिन्धुर्विहरिणी सूर्यस्योदयन पुरा ।

यावत् कृष्णोऽभिधावति तावद् वै ब्रह्मवर्चसम् ।

त्रैविद्यवृद्धा यद्ब्रह्मधर्मं धर्मविदीजनाः ।

पवने पावने चैव स धर्मो नात्र सशयइति ।

देशधर्मज्ञानि धर्मकुलधर्मान् श्रुत्यभावादब्रवीन्मनुः ॥ सूर्या-
भ्युदितः सूर्याभिनिर्मुक्तः कुन्धी श्यावदण्डः परिवित्तिः
परिवेत्ता । अग्नेर्दिधिपूर्दिधिपूपतिर्वीजहा ब्रह्मन्नइत्येतएन
स्विनः । पञ्च महापातकान्याचक्षते गुरुतल्पं सुरापानं
श्रूणहत्या ब्राह्मणसुवर्णहरणं पतितसप्रयोगश्च ब्राह्मिण्य वा
यौनेन वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सम्बतुमरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
याजनाध्यापनाद्यौनादन्वपानासनादपि ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

विद्याविनाशे पुनरभ्युपैति ।

ज्ञानिप्रणाशे त्विह सर्वनाशः ।

कुलापदेशेन ह्ययोर्ऽपि पूज्य-

सस्मात् कुलीना स्त्रिय मुद्गङ्गन्तीति ॥

तयोवर्णा ब्राह्मणस्य वशे वर्त्तेरन् तेषा ब्राह्मणो धर्म-
यद्वृत्त्यात्तद्राजा चानुतिष्ठेत् ।

राज तु धर्मेणानुशासन् पठं पठ धनस्य हरेदन्वत्र ब्राह्म-
णात् । इष्टापूर्जस्य तु पठमर्थं भजति । इतिह ब्राह्मणोवेद-
माद्य करोति ब्राह्मणश्चापदञ्जरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्य-
मोमोऽस्य राजा भवतीतीह प्रेत्य चाभ्युदयिकमिति ह विज्ञा-
यते ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः । तयोवर्णा
द्विजातयोर्ब्राह्मणक्षत्रियवैश्या । तेषा,

मातुरग्रेऽधिजनन द्वितीयं सौञ्चिवशने ।

तदास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्य्यं नथने ।

वेदप्रदानान्न पितेत्याचार्य्यमाचरति ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

द्वयमिह वै पुरुषस्य ज्येतो ब्राह्मणस्योर्द्ध्वं नाभेरवाचीन
मन्येत । तद्यदूर्द्ध्वं नाभेस्तेनास्यानौरसी प्रजा जायते यदुप-
पनयति यत् साधुवशीति । अथ ददवाचीन नाभेस्तेनास्यौ
रसी प्रजा जायते जनत्या जनयति तस्माच्छोत्रियमनूचानम
पूज्योऽसीति न वदन्तीति हारीताः ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

नत्वस्य विद्युने कर्म किञ्चिदामौञ्जिवन्धनात् ।

इत्या शूद्रसमो ज्ञेयो यावद्दे न जायत इति ॥

अन्यत्रोदकर्मस्वधापितृसृयुक्तेभ्यः ॥ विद्या च वै ब्राह्मणमा-
जगाम गोपाय मां सेवधिसोऽहमस्मि ।

असूयकायानृजवेऽव्रताय न मा ब्रूया वीर्यवती तथा स्या ।

यच्चाहणीत्यवितथेन कर्मणा बद्धदु स कुर्वस्वमृतवसंप्रयच्छन्
तन्मन्येत पितर मातरश्च तस्मै न द्रुहेत् कतमञ्च नाहम् ।

अध्यापिताये गुरु नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।

यथैव तेन गुरोर्भाजनीयास्तथैव तान्न युनक्ति श्युन तत ।

मेन विद्याच्छुचिमप्रमत्त मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम्

तेदद्रुह्येत् कतमञ्च नाह तस्मै मा ब्रूयान्निधिपायब्रह्मन्विति ।

दहृत्वाग्निर्यथा कच ब्रह्म त्वद्मनाहतम ।

न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयाच्छ्रवमानमकृन्तत इति ॥

पट्कर्माणि ब्राह्मणस्याध्यायनमध्यापनं यजन दानं
प्रतिग्रहश्चेति । त्रीणि राजन्यम्याध्ययन यजनं दानं शस्त्रेण
च प्रजापालन स्वधर्मस्यैव जीवेत् । एनान्येव त्रीणि वैश्यस्य
क्षपिवाणित्यपाशुपाल्यकुसीदश्च । एतेषा परिचर्या शूद्रस्य ।
अनियता हृत्तिरनियतकेगवेयाः सर्वेषा मुक्तिशिष्टावर्जम् ।

अजीवतः स्वधर्मैर्णान्यतरामपापीयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन्न तु
 कदाचित् पापीयसीम् । वैश्वजीविकोमास्याय पण्येन जीव-
 तोऽश्म लवणमपण्यं पापांशुकौ पक्षौ माजिनानि च तान्तवच्च
 रक्त सर्वञ्च कृतान्नं पुष्पमूलफलानि च गन्धरसा उदकक्षौप-
 धीनां रसः सोमयश्स्त्र विष्णु मांसुश्च चीरं सविकरं अपस्त्रपु
 जतु सीसञ्च ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मासेन लाक्ष्ये लवणेन च ।

त्यहेण शूद्रीभवति ब्राह्मण्यः चीरविक्रयात् ॥

यास्यपशूनामेकशफाः केशिनश्च सर्वे चारण्याः पशवो वयां-
 सि दंष्ट्रिणश्च ॥ धान्यानां तिलानाहुः । अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाहानाद्व्यदन्यत् कुरुते तिलैः ।

कृमिभूतः स विष्ठाया पितृभिः सह मज्जति ।

कामं वा स्वयं कृष्योत्पाद्य तिलान् विक्रीणीरन् ॥

अन्यत्र धान्यविक्रयात् । रसारसैः समतोहानतो वा
 निमातव्यः नत्वेव लवण रसेस्त्रिलतण्डुलपक्वान्न विद्यान्मनु-
 प्याश्च विहिताः । परिवर्त्तकेन ब्राह्मणराजन्यौ बार्हुपान्न
 नाद्याता । अथाप्युदाहरन्ति ।

समर्घं धान्यमुहृत्य महर्घं यः प्रजच्छति ।

स वै बार्हु पिकोनाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥

दृष्टिश्च भ्रूणहत्याश्च तुलया समतोलयन् ।

अतिष्ठद्भ्रूणहा कोव्या बार्हु पितृरूपपातहेति ॥

काम वा परिलुप्तकृत्याय पापीयसे दद्यात् द्विगुणं हिरण्यं

त्रिगुणं धान्यं धान्येनैव रसाव्याख्याता पुष्पमूलफलानि च ।
तुलाष्टमष्टगुणम् । अथाप्युदाहरन्ति ।

राजानुमर्तुभावेन द्रव्यवृद्धिं विनाशयेत् ।
पुनाराजाभिषेकेण द्रव्यवृद्धिञ्च वर्धयेत् ॥
। द्वक त्रिकं चतुष्कञ्च, पञ्चकञ्च शत स्मृतम् ।
। मासस्य वृद्धिं गृह्णीयादृष्टानामनुपूर्वशः ।
वशिष्ठवचनप्रोक्ता वृद्धि वाद्दुपिके शृणु ॥
पञ्चमापासु दिशत्या एवं धर्मो न क्षीयत इति ॥
इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अथोन्नियाननुवाका अनग्नय शूद्रधर्माणो भवन्ति ।
नाशुग्वाह्यणोभवति । मानवञ्चात्र शोकमुदाहरन्ति ।
योऽनधीत्य द्विजोवेदमन्यत्र कुरुते अमम् ॥
स जीवन्नेवशूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वय ।
न वणिक् न कुमीदजीवी । ये च शूद्रप्रेषणं कुर्वन्ति ।
न स्तेनो ह्यचिकित्सकः ।

अध्रता ह्यनधी याना यत्र भैक्षचरा द्विजा ।
तं ग्राम दण्डधेद्राजा चौरभक्तपटो हि स ॥
चत्तरोऽपि त्रयोषापि य ब्रूयुर्बेदपारगा ।
स धर्मइतिविज्ञेयो जितरेषा सहस्रय ॥
अध्रतानामंमन्त्राणां जातिमात्रोपजीविना ।
सहस्रयः ममेताना पर्यत्त्वं नैव विद्यते ॥

यद्वदन्यन्यथा भूत्वा मूर्खा धर्ममतहिद ।
 तत्पाप शनधा भूत्वा तद्वक्तृष्वनु गच्छति ॥ ८
 श्रोत्रियाद्यैव देवान् इत्यकथ्यानि नित्यश ।
 अश्रोत्रियाद्यु दत्त्वानि तस्मिन्नापाङ्गिदेवताः ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चैव वञ्च्यते ।
 वञ्च्यताय दातव्य भास्ति मूर्खेऽप्यतिक्रमः ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।
 ज्वरन्तमग्निमुत्सृज्य नहि भस्मनि ह्ययते ॥
 यद्य काष्ठमयो हस्ती यद्य चर्म मयोत्तम ।
 यद्य विप्रोऽनधीयान स्वप्रशो नामधारकाः ॥
 विद्वद्भोज्यानि चान्नानि मूर्खारोपेषु भुञ्जते ।
 तदन्नं नाशमायाति महद्वा जायते भयम् ॥

* अप्रज्ञायमानोऽहत्त योऽधिगच्छेद्राजा तद्वरेत् अधिगच्छे
 पष्ठमश प्रदाय । ब्राह्मणोऽधिगच्छेत् पट्कर्मसु वर्त्तमानो
 न राजा हरेत् । आततायिन इत्वा नात्र त्राणमिच्छी, कि-
 च्चित् किञ्चिपमाज्ज । यद्विधास्वाततायिन । अथाम्युदा-
 हरन्ति ।

अग्निदी गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापह ।
 चेतदारहरश्चैव पडेते आततायिन ॥
 आततायिनमायान्तमपि वेदान्तपारगम् ।
 जिघासन्त जिघासीयान् तेन ब्रह्महा भवेत् ॥
 स्वाध्यायिन कुलेजात यो ह्यदाततायिनम् ।
 न तेन भ्रूणहा स स्यान्नन्दुत्तन् मन्वुगच्छति ॥

त्रिणाचिकेतस्त्रिपञ्चाग्निमुपर्यवान् चतुर्मेधा वाजसनेयो

पङ्कविद्मद्देवानुसन्तान्च्छन्दोगीज्येष्ठसामगोमन्त्रब्राह्मण-
वित् यस्य धर्मानधीते यस्य च पुरुषमाहृषित्वंशः श्रोत्रि-
योविज्ञायते विद्वांसुः स्नातकाद्येति प्रङ्घिपावनाः ।

चातुर्विद्योविकल्पी च अङ्गविद्मर्माठाकः ।

आयमस्यास्त्रयोमुख्या परिपत् स्याद्दशावरा ॥

उपनीयं तु यः ऋत्स्नं वेदमध्यापयेत् स आचार्यो य
स्वेकदेश सउपाध्यायीयद्य वेदाङ्गानि । आत्मत्राणे वर्णसंस्का-
रे वा ब्राह्मणवैश्यांश्चस्वमाद्दीयाताम् । क्षत्रियस्य तु तन्नि-
त्यमेव रक्षणधिकारात् । प्राग्वोदग्वासीनः प्रक्षाल्य पादौ
पाणी चामणिवभ्रनात् । अर्द्धमूलंस्योत्तरतो रेखाब्राह्मणं तीर्थं
तेन तिराचामिदशब्दवत् । द्विःपरिस्त्रज्यात् खान्यङ्गिः ससृशेत्
भूर्धन्यपो जिनयेत् । सव्ये च पाणौ व्रजं स्त्रिष्ठन् शयानः प्रणतो
वा नाचामित् । हृदयङ्गमाभिरङ्गिरयुहदाभिरफेनाभिर्वाङ्गणः
कण्ठगाभिः क्षत्रियः शुचिः । वैश्याङ्गिः प्राशिताभिसु स्त्री-
शूद्रौ स्पृष्टाभिरेव च । पुत्रहारापि यागाक्षर्पणानि स्युः ।
न वर्णगन्धरसदुष्टाभिः । याश्च स्युरशुभागमा । न सुख्या
। न कुर्वन्त्यनङ्गश्चिष्टाः । सुखा मुक्ता पीत्वा स्नात्वा
वाचान्तः पुनुराचामित् ॥

वासश्च परिधाय चोष्ठौ संसृश्या यात्रालोमकौ । न श्मश्रु-
गतालेपः दन्तवदन्तसक्तेषु यच्चान्तं मुखे भयेदाचान्तस्याव-
शिष्टं स्यान्निगिरन्नेव तच्छुचिः ।

परानथाचामयतः पादौ या विप्रयोगताः ।

भूम्या तासु समा. प्रोक्तास्ताभिर्नोच्छिष्टभाग्भवेत् ॥

प्रचरन्नभ्यवहार्येषु चच्छिष्टं यदि ससृशेत् ।

भूमौ निःक्षिप्य तद्द्रव्यमाचान्तं प्रचरेत् पुनः ॥

यद्यन्मीमांस्यं स्यात्तत्तदङ्गिणु संसृशेत् ।

श्वहताश्च ऋगा वन्या घातितञ्च खगैः पलम् ॥

बालैरनुपविष्टान्तः स्त्रीभिराञ्जरितञ्च स्यत् ।

परिसंख्याय तान् सर्व्यात् शुचीनाञ्च प्रजापति ॥

प्रसारितञ्च यत्पण्यं ये दोषाः स्त्रीमुखेषु च ।

मशकैर्मात्रिकाभिर्य निलीनो नोपहन्यते ॥

क्षितिस्थायैव या आपो गवाः प्रीतिकंराश्रयाः ।

परिसंख्याय तान् सर्वान् शुचीनाञ्च प्रजापतिरिति ॥

लेपगन्धापकर्षण शौचमभैर्ध्याक्षिप्तस्याङ्घ्रिर्द्वा च । तैजस-

क्षयमशदारवतान्तकाना भस्मपरिमार्जनप्रदाहृतक्षयनिर्जे-

नानि । तैजसवदुपलमणीना मणिवच्छङ्गं शुक्तीना दासवटस्या

रञ्जुविदलधर्मणा चैलवच्छौच । गोबाले फलचमसाना

गौरसर्पकल्केन क्षोमजाना । भूम्यास्तु संमार्जनप्रोक्षणीप-

लेपनील्लेपनैर्यथास्थाने दोषविशेषात् प्राजापत्यमुपेति । अथा

प्युदाहरन्ति ॥

खननाद्दहनाहर्षाद्गोभिराक्रमणादपि ।

चतुर्भिः शुद्ध्यति भूमिः पञ्चमाञ्चोपलेपनात् ॥

रजसा शुद्ध्यते नारी नदी वेगेन शुद्ध्यति ।

भस्मना शुद्ध्यते कास्यं ताम्रमन्त्रेण शुद्ध्यति ॥

मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा श्लेष्मपूयाशुशीणितैः ।

ससृष्ट नैव शुद्ध्येत पुनः पाकेन वृत्तमयम् ॥

अङ्गिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति मनः मत्पेन शुद्ध्यति ।

विद्यातपोभ्या भतात्मा बहिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥

- अङ्गिरेव ज्ञानं पूयेत्तथा रजनम् । अङ्गलिजनिष्ठिका
 मूले दैव तीर्थसः । अङ्गल्यग्रे मानुषः । पाणिमध्यग्राग्नेयम् ।
 प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा पितृ ॥ रूचन्त इति मायं प्रातरगं
 नान्यभिपूजयेत् । ८ त्वदितमिति पत्युः ९ मम्पन्नमित्याभ्युद
 यिकेषु ॥ ८ ० ० ०

इति वाशिष्ठे धर्मस्य स्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रकृतिविशिष्टं चातुर्वर्ण्यं सस्कारविशेषाच्च । ब्राह्मणोऽस्य
 मुखमासीद्वाहुराजन्यः कृतं ऊरू तदस्य यद्वैश्यं पद्भ्या
 शूद्रोऽजायतेति । गायत्र्या कन्दमा ब्राह्मणमखजत् तदृभा रा
 जन्यं जगत्या वैश्यं न केनचिच्छन्दसा शूद्रमित्यसस्कार्यो
 विज्ञायते । त्रिष्वेव निवासः स्यात् सर्वेषां सत्यमक्रोधोदान
 महिंसा प्रजननञ्च पितृदेवतातिथिपूजायां पशु हिंसात् ।

मधुपर्कं च यज्ञं च पितृदेवतकर्मणि ।

अत्रैव च पशुं हिंस्यान्मान्यथेत्यब्रवीन्मनुः ॥

नाकृत्वा प्राणिना हिंसा मासमुत्पद्यते क्वचित् ।

नच प्राणिवध स्वर्गस्तस्माद्दुयागे बभौऽवधः ॥

अथापि ब्राह्मणाय राजन्याय वा अभ्यागताय वा महोच
 वा महाजम्बा प्रचेदेवमस्थानिष्यं कुर्वन्तीति । लङ्ककृष्या-
 मशौचश्च द्विवर्षात् प्रभृति संततभयं कुर्यात् । दन्तजनना
 दित्येके । शरीरमग्निना सयोज्यानवेक्षमाणा अपोऽभ्यवयन्ति ।

ततस्तत्रस्या एव सव्योत्तराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रिया कुर्वन्ति ।
अथुम्मा दक्षिणामुखाः । पितृणा वा एषा दिग्वा दक्षिणा ।
गृहान् व्रजित्वा स्वस्तरे त्यहमनन्त श्रीमीरन् । अथक्तो
क्रीतोत्पन्नेन वर्त्तरन् ।

दशाह मरणाशौचं सपिण्डे विधीयते ।

मरणात् प्रभृति दिवसगणना । सपिण्डाना सप्तपुरुष
विज्ञायते । अप्रत्ताना स्त्रीणा त्रिपुरुषं तदिन विज्ञायते ।
प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् । ताश्च तेषा जननेऽप्येवमेव निपुणा
शुद्धिमिच्छता मातापितोर्वीजनिमित्तत्वात् । अथाप्युदा-
हरन्ति ।

नाशौचं सूतके पुंसः संसर्गञ्चेन्द्रगच्छति ।

रजस्तादाशुचि ज्ञेयं यच्च पुंसि न विद्यते ॥

ब्राह्मणो दशरात्रेण पञ्चदश रात्रेण भूमिपः ।

विशतिरात्रेण वैश्यः शूद्रोमासेन शुद्ध्यति ॥

अशौचे यस्तु शूद्रस्य सूतके वापि भुक्तवान् ।

न गच्छेन्नरक घोरं तिर्यग्ग्योनिषु जायते ॥

अनिर्दशाहे पक्वान्न जियोगादृथस्तु भुक्तवान् ।

कृभिभूत्वा स देहान्ते तद्विद्यासुपजीवति ॥

द्वादशमासान् द्वादशार्द्धमासन् वा अनन्तं संहिता-
मधोयानं पूतोभवतीति विज्ञायते । ऊर्ध्वदेवर्षे प्रेते गर्भ-
पतने वा सपिण्डाना त्रिरात्रमाशौचं सद्यः शौचमिति गौ-
तमः । देगान्तरस्थे प्रेते ऊर्ध्वे दशाहाञ्चैकरात्रमाशौचम् ।
आहिताग्निश्चेत् प्रवसन् म्रियते पुनः संस्कारं कृत्वा शववच्छौच

मिति गौतमः । यूपयतिश्मशानरजस्वलास्त्रुतिनाशुचीनुपसृश्य
सशिरा अभ्युपेयादप ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

अस्वतन्त्रा स्त्री पुरुषप्रधाना अनग्निरनुदद्या च अदृत
मिति विज्ञायते । अथाप्यदाहरति ।

पिता रक्षति कोमारो भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्राश्च स्वविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्य मर्हति ॥

तस्या भर्तुरभिचार उक्तः प्रायश्चित्तरहस्येषु ।

मान्ति मासि रजो ह्यासा दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

‘विरात्रं रजस्वलाऽशुचिर्भवति सा नाञ्जयात् नाभ्यञ्जयात्
नाप्सुस्त्रायात् अध शयीत दिवा न स्वप्यात् नाग्निं स्पृशेत् न
रज्जुं प्रमृजेत् न दन्तान् धावयेत् न मासमश्नीयात् न ग्रहान्
निरीक्षेत् न हसेत् न किञ्चिदाचरेत् नाञ्जलिना जलं पिबेत्
न खर्व्वेण न लोहितायसेन वा । विज्ञायते हीन्द्रस्त्रिशीर्षाण्य
त्वाद्गृहत्वा पाप्मना गृहीतो मर्त्यत इति । त सर्वाणि
भूतान्यभ्याक्रोशन् भ्रूणहन् भ्रूणहन् भ्रूणहन्निति । स स्त्रिय
उपाधावत् । अस्यै मे ब्रह्महत्याशै तृतीय भाग गृहीनेति
गत्वैवमुवाच । ता अश्रुन् किं नोऽभूदिति । सोऽब्रवीद्वरं
हृणीध्वमिति । ता अश्रुन्तौ प्रजा विन्दामह इति काम
सा विज्ञानीमोऽलम्बवाम इति यथेच्छया आप्रसवकानात् पुरु
षेण सह मैथुनभावेन सम्भवाम इति चैपोऽस्माक वरस्ये

द्रेणोक्तास्ताः प्रतीजगृह्यन्तीत्यं भ्रूणहत्यायाः । सैषा भ्रूण-
हत्या मासि मास्याधिर्भवति । तस्माद्द्रंजस्वलात्र नाग्नीयात् ।
अतश्च भ्रूणहत्याया एवैतद्रूपं प्रतिमास्यान्ते कृद्भुक्तमिव । तदा-
ऊर्णहत्यादिनः । अञ्जनाभ्यञ्जनमेवांस्तां न प्रतिग्राह्यं तद्वि-
स्त्रियोऽन्वमिति तस्मात्तस्यास्यैव न च मन्वन्ते आचारा याश्च
योपित इति । सेयमुपयाति ।

उदक्यास्त्रासते तेषां येच केचिदनग्नयः ।

गृहस्थाः त्रीतियाः पापाः सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ॥

इति वाग्निष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

आचारः परमोधर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ।

हीनाचारपरीतात्मा प्रेत्य चेह विनश्यति ॥

नैनं तपासि न ब्रह्म नाग्निहोत्रं न दक्षिणा ।

हीनाचाराश्रित भ्रष्टं तारयन्ति कथञ्चन ॥

आचारहीन न पुनन्ति वेदा यद्व्यधीताः सह पङ्क्तिरङ्गैः ।

छद्दांस्येन मृत्युकाले त्यजन्ति नीडं शकुन्ता इव जंष्टपक्षा ॥

प्राचारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य वेदाः पडङ्गाश्चिखिलाः सपक्षाः ।

ना प्रीतिमुत्पापयितुं समर्थाश्चन्वस्य दारा इव दर्शनीया ॥

नैनं छन्दासि वृजिनात्तारयन्ति मायुर्विनं मायया वर्तमानम्

तत्राक्षरे सम्यगधीयमाने पुनाति तद्ब्रह्म यथावद्विष्टम् ॥

दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निर्न्दितः ।

द. सुभागी च सतत व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥

आचरान् फलते धर्ममाचारात् फलने धनम् ।

आचारात् श्रियजाप्नोति आचारो हन्यलक्षणम् ॥

सर्वलक्षणधीनोऽपि यः सदाचारवानर ।

अद्धानोऽनसूयश्च शत वर्षाणि जीवति ॥

आहारनिर्हारविहारयोगा सुसंहता धर्मविदा तु कार्याः ।

वाग्बुद्धिवीर्याणि तपस्तथैव धनयुपी गुप्ततमे च कार्य्ये ॥

उभे मूत्रपुरीषे तु दिवा कुर्याद्दुदृष्ट्यः ।

रात्रौ कुर्याद्दक्षिणस्य एवं ह्यायुर्न रिच्यते ॥

प्रत्यग्नि प्रतिस्वर्यञ्च प्रतिगा प्रति च द्विजम् ।

प्रतिसौमोदक सन्ध्या प्रज्ञा नश्यति मेहत ॥

न नद्या मेहनं कार्य्यं न पथि न च भस्मनि ।

न गोमये नवा कृष्टे नोप्ते क्षत्रे न ग्राहले ॥

छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विज ।

यथातुखमुख कुर्यात् प्राणबाधभयेषु च ॥

उहृताभिरङ्गिः कार्य्यं कुर्यान्नस्वानमनुहृतमभिरपि ।

आहरेन्मृत्तिका विप्रः कृलात् समिकता तथा ॥

अन्तर्जले देवगृहे वल्मीके मूपिकस्थले ।

कृत्तशौचावशिष्टे च न ग्राह्यां पञ्च मृत्तिका ॥

एका लिङ्गे करे तिष्ठ उभाभ्यां हे तु मृत्तिके ।

पञ्चापाने दशैकस्त्रिभुज्योः सप्त मृत्तिका ॥

एतच्छौचं गृहस्यस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिण ।

वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनान्तु चतुर्गुणम् ॥

अथौ ग्रासा मुनेर्भक्तं वानप्रस्थस्य षोडश ।

द्वात्रिंशत्तु गृहस्यस्य अमितं ब्रह्मचारिण ॥

अनङ्गान् ब्रह्मचारी च ध्याहिताग्निश्च ते त्रय ।

भुञ्जाना एव सिद्धान्ति नैपा'सिद्धिरनश्रताम् ॥

तपोदानोपहारेषु व्रतेषु नियमेषु च ।

इव्याध्ययनधर्मेषु यो नासक्तः स निष्कथः ॥

योगस्तपोदमोदान'सत्यं शौचं दयां श्रुतम् ।

विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥

सर्वत्र दान्ताः श्रुतपूर्णकर्णा जितेन्द्रिया, प्राणिवधे निवृत्ता ।

प्रतिग्रहे सद्बुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्सारयितु समर्था ॥

असूयक पिशुनश्चैः कतघ्नो दीर्घरीपक ।

चत्वारः कर्मचाण्डाला जन्मतथापि पञ्चम ॥

दीर्घवैरमसूयाश्च असत्य ब्रह्मदूषणम् ।

पैशुन्य निर्दयत्वञ्च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥

किञ्चिद्देमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।

पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्रान्न यस्य नोदरे ॥

शूद्रान्नरसपुष्टाद्रो ह्यधीयानोऽपि नित्यम् ।

जुह्वित्वापि यजित्वापि गतिमूर्च्छां न विन्दति ॥

शूद्रान्नेनोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते द्विज ।

स भवेच्छूकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥

शूद्रान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं न्योऽधिगच्छति ।

यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा नच स्वर्गाहको भवेत् ॥

स्वाध्यायान्न योनिमित्तं प्रशान्त चैतन्यस्य पापभीरुं ब्रह्मज्ञम् ।

स्त्रीयुक्तान्नं धार्मिक गोशरण्यं व्रतैः क्षान्त ताड्यं पात्रमाहुः ॥

आमपात्रे यथा न्यस्त क्षीर दधि हृत मधु ।

विनश्येत् पात्रदौर्बल्यात्तच्च पात्रं रसाय ते ॥

एव गाञ्च हिरण्यञ्च मस्त्रमश्च मर्ही तिलान् ।

अविहान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति दारुवत् ॥

नाङ्ग नखञ्च वाद्दित्रं कुर्व्यात् । नवांपोऽञ्जलिना प्रिवेत् ।
न पादेन पाणिना वा राजानमपि हन्यात् न जलेन जलम् ।
नेष्टकाभिः फूलानि पातयेत् न फलेन फलम् । न कल्कपुट-
को भवेत् । न स्तेच्छभापी शिचेत् । अथाप्युदाहरन्ति ।

न पाणिपाद्गच्छपलो न नेत्रचपलो भवेत् ।

न चाङ्गचपलो विष इति शिष्टस्य गोचरः ॥

पारस्पर्यागतो येषां वेदः सपरिहृष्टः ।

ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेया श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥

यन्न सन्त न चासन्त नाश्रुतं न बद्धश्रुतम् ।

न सुष्टुतं न दुर्हृत्तं वेदं कश्चित् स ब्राह्मण्य इति ॥

इति वशिष्टे धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

चत्वारः आश्रमा ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थपरिव्राजकाः ।
तेषां वेदमधीत्य वेदौ वा वेदान् वा अविशीर्णब्रह्मचर्यो-
ऽप्यनिच्छेत्समाचरेत् । ब्रह्मचार्याचार्यं परिचरेद्दाशरीरविमो-
चात् । आचार्यं प्रमीतोऽग्निं परिचरेत् । विज्ञायते हि
चाहवाग्निराचार्यं इति । सयतवाक् चतुर्थपष्ठाष्टमकालभोजी
भैक्षमाचरेत् । गुर्वधीनी जटिलः शिपाजटो वा शुक गच्छन्त
मनुगच्छेदामीनश्चानुतिष्ठेत् ययानश्चासीन उपवसेदाहता-

ध्यायी सर्वभैक्षं निवेद्य तदनुज्ञया भुञ्जीत । षष्ठाशयनदन्तप्र
क्षालनाभ्यञ्जनवर्जो तिष्ठेद्दहनि रात्रावासीत । त्रिः कृत्वोऽभ्यु
पेयादपोऽभ्युपेयादपः ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ॥

गृहस्थो विनीतक्रोधहर्षो गुरुणानुज्ञातः स्नात्वा असमा-
नार्पामसृष्टमैथुनां यवीयसौ सहर्षी सार्थ्या विन्देत् । पञ्चमीं
मातृवन्धुभ्यः सप्तमीं पितृवन्धुभ्यः । वेवाह्यं मग्निमिन्ध्यात् । सा-
यमागतमतिथिं नावरुन्ध्यात् । नास्यानन्नं गृहे वसेत् ।

यस्य नाश्राति वासार्थी ब्राह्मणो गृहमागतः ।

मुक्तं तस्य यत् किञ्चित् सर्वमादाय गच्छति ॥

एकरात्रन्तु निवसन्वतिथिर्वाज्ञाणः स्मृतः ।

अनित्यं हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

नैकग्रामीण मतिथिं विप्र साङ्गतिक तथा ।

काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानन्नं गृहे वसेत् ॥

अहाशीलोऽस्यृह्यालुः । अलमग्न्याधेयाय नानाहिताग्निः

स्यादलञ्च सोमपानाय नासोमयार्जी स्यात् । उक्तः स्वाध्याये
प्रजनने यज्ञे च गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्थानासनशयनवाक्सूत्र

ताभिर्मानयेत् । यथाशक्ति चाग्नेन सर्वभूतानि ।

गृहस्थएव यजते गृहस्थस्यैव तपः ।

चतुर्णामात्रमाणांस्तु गृहस्यस्तु विशिष्यते ॥
 यथा नदीनदाः सर्वे समुद्रे यान्ति संस्थितिम् ।
 एवमात्रमिणः सर्वे गृहस्ये यान्ति संस्थितिम् ॥
 यथा मातरमात्रित्यं सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
 एवं गृहस्यमात्रित्यं सर्वे जीवन्ति भिक्षुकाः ॥

नित्योदकी नित्ययज्ञो पृथ्वीती
 नित्यस्वाध्यायी पतितान्भवर्जा ।

ऋतौ गच्छन् विधिवच्च जुह्वन् ब्राह्मण-
 श्यवते ब्रह्मलोकात् ब्रह्मलोकादिति ॥

इतिवाशिष्ठे धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

वानप्रस्थोजटिलश्चीराजिनवासा ग्रामञ्च न प्रविशेत् । न
 फालकृष्टमधितिष्ठेत् । अकष्टं मूलफल सञ्चिन्वीत । ऊर्ध्वरे-
 ताः क्षमाशयः । मूलफलभैक्षेणात्रमागतमतिथि मञ्चयेत् ।
 दद्यादेव न प्रति गृह्णीयात् । त्रिपवणमुदकमुपसृशेत् ।
 श्रावणकेनाग्निमाधायाहिताग्निं स्याद्वृक्षमूलिकऊर्ध्वं पङ्-
 भ्योमासेभ्यरेऽनग्निरनिकेतः । दद्याद्देवपितृमनुष्येभ्यः । स
 गच्छेत् स्वर्गमानन्त्यमानन्धम् ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

दशमोऽध्यायः ।

परिवाजकः सर्वभूताभयदक्षिणा दत्त्वा प्रतिष्ठेत् ।
 अथाप्सुदाहरन्ति ।

अभय सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो द्विजः ।
 तस्यापि सर्वभूतेभ्यो न भयं जातु विद्यते ॥
 अभय सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यद्भुवि वर्तते ।
 इन्ति जातानजातान् प्रतिगृह्णाति यस्य च ॥
 संन्यसेत् सर्वकर्माणि वेदमेकं न संन्यसेत् ।
 वेदसन्व्यासतः शूद्रस्तस्माद्देवं न संन्यसेत् ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायमं परं ज्ञापः ।
 उपवासात् परं भैक्षं दयां दानादिशिष्यते ॥

सुरलोऽसमत्वपरिग्रहः सप्तगाराख्यसङ्ख्यितानि चरेद्भैक्षं
 विधूमे सन्नमुपले एकशाटीपरिवृतीऽजिनेन वा गोप्रलूनैस्तु
 ऐर्षदितशरीरः स्यण्डिलयथ्यनित्वा वसतिं वसेत् ग्रामान्ते
 देवगृहे शून्यागारे वृक्षमूले वा मनसा ज्ञानमधीयान ।
 अरण्यनित्यो न ग्राम्यं पशुना सन्दर्शने विहरेत् । अथाप्यु-
 दारन्ति ॥

अरण्यनित्यस्य जितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियप्रीतिनिवर्त्तकस्य ।
 अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य भुवा क्षाना वृत्तिरुपेक्षकस्य ॥
 अथक्लिङ्गीऽथक्ताचारोऽनुक्ततत्तन्मन्त्रविशः ।
 अथाप्युदाहरन्ति ॥

न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षी न चापि लोके ग्रहणे रतस्य ।
 न भोजनाच्छादनतत्परस्य न चापि रम्यावसथप्रियस्य ॥
 न चीतपातनिमित्ताभ्यां न जलवाद्भविद्यथा ।
 अनुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिखेत कर्हिचित् ॥
 अलाभे न विपादी स्याल्लाभे चैव न हर्षयेत् ।
 प्राणयत्नकमात्रः स्यान्मन्त्रासङ्गादिनिगेत ॥

न कुश्यां नोदके सङ्गे न चैले न त्रिपुष्करे ।

नागारे नासने नान्ते यस्य वै भोचवित्तमः ॥

ब्राह्मणकुले वा यल्लभेत्तद्भृञ्जीतं सायं मधुमांससर्पिर्वर्जम् ।
यतीन् साधुन् वा गृहस्थान् सायं प्रातयं तृप्येत् । ग्रामे वा
वसेदजिह्वाशरणोऽसङ्गसुकः । नृचेन्द्रियसयोग कुर्वीत केन-
चित् । उपेक्षकः सर्भभूतानां चिंसातुग्रहपरिहारेण । पैशु-
न्यमत्सराभिमानाद्ब्रह्माराधनानार्जवात्मस्त्वपरगर्हादम्भलीभ-
मोहक्रोधासूयाविवर्जग सर्वाश्रमिणा धर्मिष्ठो यज्ञोपवीत्युद-
कमण्डलुहस्तः शुचिर्ब्राह्मणोवृषजान्नपानवर्जी न हीयते ब्रह्म-
लोकात् ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

पठ् कर्मा गृहदेवताभ्योवलि हरित् । श्रोत्रियायान्न
दत्त्वा ब्रह्मचारिणे वानन्तर पितृभ्योदद्यात्ततोऽतिथिं भोज-
येत् खेटायांसमानुपूर्व्येण स्वगृह्णाणां कुमारवाल्लहृतरुण
प्रभृती सत्तोऽपरान् गृह्णान् श्वचारुणाल पतितवायसेभ्योभूमौ
निर्वपेत् शूद्रेभ्यउच्छिष्टं वा दद्याच्छेप यती भुञ्जीत सर्वोप-
योगेन पुनःप्राज्ञो यदि निरुक्ते वैश्वदेवेऽतिथिरामच्छेद्विशे-
पेणाम्नात्रयं कारयेद्विजायते ऽङ्गि वैश्वानरः प्रविशत्यतिथि-
र्ब्राह्मणोऽगृहम् । तस्मादपयानमन्यत वर्षाभ्यस्ता चि शान्तिज
नाविद्विरिति तं भोजयित्त्वोपसीतासीमान्तादनुव्रजेदनुजा-
ताहा । परपक्षाजघ्रं चतुर्थ्यां पितृभ्योदद्यात् पूर्वद्युर्ब्राह्मणान्

संनिपात्य यतीन् गृहस्यान् साधून्वा परिणतवयसोऽविकर्म-
स्यान् त्रोटियान् गिष्यानन्तेवासिनः शिष्यानपिगुणवतीभो-
जयेहिलग्नशुक्लविगृहस्थ्यावदन्तकुष्ठिकुनख्वर्जम् । अध्यायु-
दाहरन्ति ॥

अथ चेम्भन्तविदूशुक्तः शरीरैः पङ्क्तिदूषणैः ।

अदूष्यन्तं यमः प्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥

आहेनोदासनीयानि उच्छिष्टान्यादिनक्षयात् ।

खे पतन्ति हि या धारास्ता पिवन्त्यक्ततोदकाः ॥

उच्छिष्टेन प्रपुष्टास्ते यावन्नास्तमितोरधिः ।

क्षीरधारास्ततोयान्यक्षयाः सञ्चरभाग्निः ॥

प्राक्संस्कारप्रमीताना प्रवेशनमितिश्रुतिः ।

भागधेय मनुः प्राह उच्छिष्टोच्छेपणे उभे ॥

उच्छेपणं भूमिगत विकिरेत्ते पसीदकम् ।

अनुप्रेतेषु विमृजेदप्रजानामनायुसाम् ॥

उभयोः शाखयोर्मुक्तं पितृभ्योऽन्नं निवेदितम् ।

तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यसुरादुष्टचेतसः ॥

तस्मादशून्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् ।

भोजनं वा समालभ्य तिष्ठतोच्छेपणे उभे ॥

ह्रीं देवे पितृकृत्ये त्रीनिकैकमुभयत वा ।

भोजयेत् सुसम्बुद्धोऽपि न प्रसज्येत विस्तारे ॥

स्तत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणं सम्पदः ।

पञ्चैतान् विस्तरो हन्ति तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥

अपिवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

शुभशीलोपसंमन्नं सर्वलक्षणवर्जितम् ॥

यद्येकं भोजयेच्छाद्दे दैव तत्र कथं भवेत् ।
 अत्र पात्रे समुपृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥
 देवतायतने कृता तत्र आर्घ्यं प्रवर्जते ।
 प्रास्येदग्नीं तदन्नं तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥
 यावर्दुष्णं भवत्यन्नं यामदन्ति वाग्यता ।
 तावद्दि पितरोऽन्नन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणा ॥
 हविर्गुणा नं वक्तव्या, पितरोभावतर्पिता ।
 पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्दत्तव्यं शोभनं हविः ॥
 नियुक्तस्य यदा आद्दे दैवे तन्तु समुत्सृजेत् ।
 यावन्ति एशुरीमाणि तावन्नरकमृच्छति ॥
 त्रीणि आद्दे पवित्राणि दौहित्रं कुतपस्त्रिणा ।
 त्रीणि चान्नं प्रशंसन्ति शौचक्रोधमत्वराम् ॥
 दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः ।
 स कालः कुतपोनाम पितृणां दत्तमक्षयम् ॥
 आद्दं दत्त्वा च भुक्त्वा च मधुन योऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं रेतसोभुजः ॥
 यतस्ततो जायते च दत्त्वा भुक्त्वा च पैतृकम् ।
 न स विद्यामवाप्नोति क्षीणायुश्चैव जायते ॥
 पिता क्षितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 उपासते मुतं जातं शकुन्तादयः पिप्पलम् ॥
 मधुमासेश्च शकैश्च पयसा पायसेन वा ।
 अधनी दास्यति आद्दं वर्षासु च मघासु च ॥
 सन्तानवर्द्धनं मुत्तं तप्यन्त पितृकर्मणि ।
 देवब्राह्मणसम्पन्नमभिनुन्दन्ति पूर्वजाः ॥

नन्दन्ति पितरंस्तस्य सुष्टुष्टैरिव कर्षकाः ।

यज्ञयास्यो ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्रिणः ॥

आवण्याग्रहायण्योऽंशान्वटकायाञ्च पितृभ्योद्वाद्दृव्यदे-

शब्राह्मणसन्निधाने वा कालनियमोऽवश्यः । यो ब्राह्मणोऽग्नि-

मादधीत दर्शपूर्णमासाग्रयणेषु चित्तुर्मास्यपञ्चमोमैत्र्यं यजते ।

नैयमिकं ह्येतदृणं संस्तुतञ्च विज्ञायते हि त्रिभिर्ह्यगैर्ह्यगवान्

ब्राह्मणोजायते यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यो ब्रह्मचर्येण

ऋषिभ्यः । इत्येव वा अष्टगो यज्वा.यः पुत्री ब्रह्मचर्यवानिति

गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत गर्भैकादशेषु राजन्यं गर्भद्वा-

दशेषु वैश्यम् । पालाशोदण्डो वैश्वीवा ब्राह्मणस्य नैययोधः

क्षत्रियस्य वा औडुम्बरोवा वैश्यस्य । कृष्णाजिनमुत्तरीयं ब्रा-

ह्मणस्य रौरव क्षत्रियस्य गव्य वस्त्राजिन वैश्यस्य । शुक्लमा-

हंतं वासीब्राह्मणस्य माञ्जिष्ठं क्षत्रियस्य हारिद्रं कौशेयं

वैश्यस्य सर्वेषां वा तान्तपमरक्तम् । भवत्पूर्वा ब्राह्मणोभिजा

याचेत भवन्मध्या राजन्यो भवदन्त्या वैश्यस्य । आपोडगा

ब्राह्मणस्यानतीतः कालश्चाद्वाविगात् क्षत्रियस्याचतुर्विंशतै-

श्वस्यातर्जुं पतितसावित्रीका भवन्ति ।

नैनानुपनयेन्नाध्यां पयेन् याजयेन्नैभिर्विवाह्येषुः ।

पतितसावित्रीकउहालकप्रवृष्टरेत् ॥

द्वौ मामौ यावकेन वर्तयेन्मास मृत्तिकेणाटरात्रं हृतेन

पञ्चात्रमयाचित तिरात्रमभक्षोऽहोरात्रमेवोपवसेत् । अग्नेधा

वभ्यगच्छेद्ब्राह्मणोमेन या यजेत् ।

इति यागिष्ठे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

अथातः स्नातकव्रतानि । स न कश्चिद्दुयाचेतान्यस्य
 राजान्तेवासिभ्य ऋधांपरीतसु किञ्चिदेव याचेत कृतमकृतं
 वा क्षेत्रं गामजाविकं सन्ततं हिरण्य धान्यमन्न वा नतु
 स्नातकं ऋधावसीदेदित्युपदेशो न नद्या स सहसा संविशेन्न
 रजस्वलायामयोग्यायाम् । न कुल कुलं स्याद्वत्सन्तो वितता
 नातिक्रमेन्नोद्यन्तमादित्यं पश्येन्नादित्यं तपन्त नास्तं मूत्रपु-
 रोषे कुर्यान्न निष्ठोवेत् एरिवेष्टितशिरा भूमिमयज्ञिवैसृणौ
 रन्तर्द्वाय मूत्रपुरीषे कुर्याद्दुःखसुखद्याहनि नक्त दक्षिणा-
 मुखं सन्ध्यामासीतोत्तरामुदाहरन्ति ।

स्नातकानांतु नित्यं स्यादन्तर्वासस्तथोत्तरम् ।

यज्ञोपवीते द्वे यष्टि, सोदकश्च कलण्डलु ॥

अशुपाणौ च काष्ठे च कथितं पावकं शुचि ।

तस्माद्दुदकपाणिभ्यां परिभ्रज्यात् कमण्डलुम् ॥

पर्यग्निकरणं ह्येतन्मनुराह प्रजापति ।

कृत्वाचावश्यं कार्याणि आचामिच्छौचवित्ततइति ॥

प्राङ्मुखोऽन्वानि भुञ्जीत दक्षीं साङ्गुष्ठं कश्यासं ग्रसेत
 न च मुखशब्दं कुर्याद्दुर्गन्धलाभिगामी स्यात् पर्ववर्जं स्वदारै
 वा तीर्थेषुपियद्दद्यात्पुद्गाहरेन्ति ।

यन्तु पाणिगृहीतांया आस्ये कुर्वीत सैद्युनम् ।

भवन्ति पितरंस्तस्य तन्मास रेतसोभुजः ।

या स्यादनतिचारेण रतिसाधर्म्यसंश्रिता ॥

अपिच पावकोऽपि ज्ञायते । अद्य खोवा विजनिष्यमायाः ।

पतिभि सह गयन्त इति स्त्रीणां निन्द्रदत्तोवर । उन्न हृत्त-
मारोहेन कूपसवरोहेन्नाग्निं मुखेनोपधमेन्नाग्निं ब्राह्मणं
चान्तरेण व्यपेयाद्वाग्न्योर्ब्राह्मणयोरनुज्ञायं वा । भार्यया
सह नाग्नीयादवीर्यवदपत्य भवतीति वीजसनेयके विज्ञायते ।
नेन्द्रधनुर्नाम्ना निर्दिशेन्नाग्निधनुर्जितिव्रूयात् । मशलाशमास-
नपादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् । नोत्सङ्गे भक्षयेदंघ्री न
भुञ्जीत वैश्वं दण्ड धारयेद्द्रुक्मकुण्डले च । न वहिर्मांसां
धारयेदन्यत्र रुक्मसत्याः सभासमवायाश्च वर्जयेत् । अथाप्यु-
दाहरन्ति ।

अप्रामाण्यञ्च वेदानामार्पाणाञ्चैव दर्शनम् ।

अत्रयवस्या च सर्वत्र एतन्नाशनमात्मन इति ॥

दानाहतो यज्ञ गच्छेदूयदि व्रजेदधिहृत्तसूर्यमध्वान न
प्रतिपद्यते नावञ्च सांशयिकीं बाल्जभ्यां न नदीन्तरेदुत्पायाप-
ररात्रमधीत्य न पुन, प्रतिसविशेत् । प्राजापत्ये मुहूर्त्ते
ब्राह्मणः स्वनियमाननुतिष्ठेदिति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथात स्याध्यायशोपाकर्म आवर्ण्यो पोर्णसाम्या प्रीष्ट-
पद्या वाग्निमुपसमाधाय कृता धानां जुहोति देवेभ्यश्छन्दोभ्य-
येति । ब्राह्मणान् स्वस्तिवार्थं दधिं प्राञ्च तत उपाशु
कुर्वीत अर्घ्यं पञ्चमसामानर्षं पष्ठानत ऊर्ध्वं शुक्लपक्षेऽधीयीत ।

नेत्राणां । तस्यानध्याया मन्व्याजमिति सुजात्र

शवे दिवाकीर्त्ये नगरेषु काम गोमयपर्युषिते परिलिखिते
वा श्मशानान्ते शयातंस्य आद्विकस्य । मानवश्चात्र श्लोक-
मुदाहरन्ति ।

फूलान्यापस्त्रिलान् भक्ष्यमथान्यश्चाद्विकं भवेत् ।

प्रतिगृह्याप्यनध्यायः पार्थ्यास्या ब्राह्मणाः स्मृता इति ॥

धावतः प्रतिगन्धिप्रसूतेरितवृक्षमारूढस्य नावि सेनायाञ्च
भुक्ता चार्धघ्राणे वाणशब्दे चतुर्दश्याममावास्यायामटस्या-
मटकासु प्रसारितपादोपस्यस्योपाश्रितस्य 'गुरुसमीपे मिथुन-
व्यपेताद्या वृससा मिथुतव्यपिते नानिर्मुक्ते । न ग्रामान्ते-
च्छर्दितस्य मूत्रितस्योच्चरितस्य यजुपाञ्च सायंशब्दे वाजीर्णे
निर्घातभूमौ च । न चन्द्रसूर्योपरागेषु दिङ्नादपर्यतनाद-
कृन्पप्रयातेषूपलरुधिरपांशुवर्षेष्वालिकम् । उल्काविद्युत्-
सज्योतिपसपत्न्याकालिक वा । आचार्य्ये च प्रेते त्विरात्रमा-
चार्य्यपुत्रशिष्यभार्यास्वहोरात्रम् । ऋत्विग्ग्योनिःसम्बन्धेषु च ।
गुरोः पादोपसग्रहणं कार्य्यं ऋत्विक्श्वशुरपिहृष्यमातुलानव-
रवयसः प्रत्युत्यायाभिव्रदेद् ये चैव पादग्राह्यास्तेषां भार्या
गुरोश्च माता पितरौ यो क्विद्यादभिवन्दि तुमहमयम्भोरिति-
ब्रूयाद्दृयञ्च न विद्यात् प्रत्यभिवाद नाभिवदेत् । पतितः पिता
परित्याज्यो साता तु पुत्रे न पतति । अथाप्युदाहरन्ति ।

उपाध्यायाद्दशाचार्य्य आचार्य्याणां शतं पिता ।

पिदुर्दृशयत माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

भार्याः पुत्राश्च शिष्याश्च संस्पृष्टाः पापकर्मभिः ।

परिभाष्यं परित्याज्याः पतितो योऽन्यथा भवेत् ॥

ऋत्विगाचार्य्यावयाजकानध्यापकौ हेयावन्यत्र ज्ञानात्

पतितो नान्यत्र पतितो भवतीत्याङ्गरन्यत्र स्त्रियाः साहि
परगमिता तस्मिन्नामचुष्णामुपेयात् ।

गुरोर्गुरौ मुनिहिते गुरुवदृष्टिरिव्यंति ।

गुरुवद्गुरुपुत्रस्य वर्तितव्यमिति श्रुतिः ॥

शास्त्र वस्त्र तथान्नादि प्रतिग्राह्याणि ब्राह्मणस्य । विद्या-
विजयज, सम्बन्धः कर्म च मान्य पूर्व, पूर्वी गरीयान् । स्ववि-
रवालातुरभारिकचक्रवतां पश्याः समागमे परस्मै देयो राज-
स्नातकयोः समागमे राज्ञा स्नातकाय देय सर्वैरेव वा उच्च
तमाय । त्वणभूस्यग्युदकवाक्स्त्रुतानसूयाः सप्त गृहे नो-
च्छ्रियन्ते कदाचन कदाचनेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे तयोद्देशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथातो भोज्याभोज्यश्च वर्णद्विध्यामः । चिकित्सकमृगशु-
पुयस्त्रीदण्डकस्तेनाभिग्रस्तपण्डपतितानामभोज्य कदर्येक्षित-
वडातुरसोमविक्रयितक्षकरजक्रगौण्डकसूचकवाहुं पिकचर्मा-
वकृत्ताना शूद्रस्य चायज्ञस्थोपयज्ञे यथोपपत्तिं मन्यते यथ
गृहीततद्देतुर्यथ बधार्हं नोपहन्वात् कौ मन्धमोक्षो इति
चाभिरुश्वेत् गण्णाद्यं गणिकान्वसथाप्युदाहरन्ति ।

नाश्रन्ति श्वपतेर्देवा नाश्रन्ति हपनीपतेः ।

भार्याजितस्य नाश्रन्ति श्वस्य चोपपतिर्गृहे इति ॥

एधोदकसपत्नकुशलाभ्युद्यतपानीवसथरुफरिप्रियहसारण

सधुमासानि नेतेषा प्रतिगृहीयादथाप्युदाहरन्ति ।

गुर्वर्धदारमुज्जिहीषन्नर्चिष्यन् देवतातिथीन् ।

सर्वत, प्रतिगृह्णीयान्तु त्वप्येत् स्वयं तत इति ॥

न गृगयोरिषुवारिण, परिवर्जमन्ने विज्ञायते ह्यगस्त्योवर्ष-
साहस्रिके सत्रे ऋगयाश्चकार तस्यासंस्तु रसमया पुरो
डाशा ऋगपुत्रिणां प्रशस्तानामपि ह्यन्नं प्राजापत्यानुश्लोका-
नुदाहरन्ति ।

उद्यतामाहता भिक्षा पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

भोज्या प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः ॥

अद्धानैर्न भोक्तव्यं चौरस्यापि विशेषत ।

नत्वेव गङ्गा तस्य यावानपहता भवेत् ॥

न तस्य पितरोऽन्नन्ति दशवर्षाणि पञ्च च ।

न च ह्यव्य बहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥

चिकित्सकस्य गृगयो गल्यहस्तस्य पाणिन ।

पण्डस्य कुलटायाश्च उद्यतापि न गृह्यत इति ॥

उच्छिष्टमगुरोरभीष्यं स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहतञ्च । यद्
शनं केशकीटोपहतञ्च । कामन्तु केशकीटानुहृत्याङ्घ्रि प्रोक्ष्य
भक्षणावकीर्त्य वाचा च प्रशस्तमुपभुञ्जीतापि ह्यन्नम् । प्राजा-
पत्यानुश्लोकानुदाहरन्ति ।

त्रीणि देवा पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।

अदृष्टमङ्घ्रिर्निर्गिर्गकं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥

देवद्रोणा विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च ।

त्राकै श्वभिश्च सस्पृष्टमुन्न तन्न विसर्जयेत् ॥

तस्मात्तदन्नमुच्यते गोप सस्कारमर्हति ।

द्रवाणां प्लावनैर्नैव घनानां चरणेन तु ॥

याकेन मुखसंस्पृष्टं शुचिरेव हि तद्भवेत् ।

अन्नं पर्युषितं भावदुष्टं हृल्लेपं, पुनः सिद्धमांसं च जीवपक्षश्च का-
मन्तु दध्यादुष्टतेन चाभिघारितमुपभुञ्जीतापि ह्यन्नम् । प्रा-
जापत्यानुशोकात्तुदाहरन्ति ।

हस्तदत्तास्तु ये स्नेहा लवणं व्यञ्जनानि च ।

दातार नोपतिष्ठन्ते भोक्ता भुङ्क्ते च, किल्बिषमिति ॥

लशुनपलाण्डुकैमुकगृञ्जनश्लेष्मातृक्चनिर्यासनीहितात्रश्च-
नाश्वकाकावलीढशूद्रोच्छिष्टभोजनेषु कृच्छ्रातिष्ठच्छ इतरे-
ऽप्यन्यत्र मधुमांसफलषिकर्षेष्वग्रास्यपञ्चविषयः सन्धिनीचीर-
सवत्साचीरं गोमहिष्यजातरीमानिर्देशाहानामनामन्त्र्यं ना-
ब्युदकमपूपधानाकरम्भशक्तुचरकतैलपायसशाकानिलशुक्तानि
वर्जयेदन्यांश्च चीरयवपिष्टवीरान् । श्वाविच्छल्लकशयकच्छप-
गोधाः पञ्चनखा नाभक्ष्याः अनुद्राः पशूनामन्यतोद्भूतश्च मत्स्या-
नां वा वेहगवयशिशुमारनक्रकुलीरा विकृतरूपाः सर्पशीर्पाश्च
गौरगवयशलभायानुद्दिष्टास्तथा धेन्वनडाहो मेध्यौ वाजसने-
यने । सङ्गे तु विवदन्त्यग्रास्यशूकरे च । शकुनानाश्च वि-
शुविषिकिरजालपाटाः कलविङ्गप्रवहंसचक्रवाकभुसमदृगुटि-
ट्टभाटवान्धनक्तक्षरा दाव्याघाटायठकवैलातकहारितपञ्चरीट-
ग्रास्यकुक्कुटशुकमारिकाकोकिलकव्यादन्ग्रामाचारिणश्च ग्रामा-
चारिणश्चेति ।

इति वाग्निष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

• पञ्चदशोऽध्यायः ।

शोणितशुकसम्भवः पुरुषो मातापितृनिमित्तकः । तस्य
 प्रदानविक्रयत्यागेषु 'मातापितरौ प्रभवतः नत्वेकं पुत्रं दद्यात्
 प्रतिगृह्णीयाद्वा संहि फलान्तायाय पूर्वपाम् । न स्त्री दद्यात्
 प्रतिगृह्णीयाद्दान्यवानुज्ञानाद्भर्तुः । पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन् वन्-
 नाह्वयं राजनि चानेद्यं निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिर्ज्जत्वा दूरे-
 वान्धवमसन्निकृष्टमेव । सन्देहे चोत्पन्ने दूरे वान्धव शूद्रमिव
 स्थापयेत् । विज्ञायते ह्येकेन वज्रं जायत इति । तस्मिंश्चेत्
 प्रतिगृहीते धौरसः पुत्रं हृत्यद्वये चतुर्थभागभागी स्यात् ।
 यदि नाभ्युदधिके युक्तं स्याद्देविकविनः सव्येन पादेन प्रष्ट-
 ताग्रान् दर्भान् लोहितान् योषस्तीर्थं पूर्णं पात्रमस्त्रैर्निनवे-
 न्निनेतारञ्चास्य प्रकीर्त्य केशान् ज्ञातयोऽन्वारभैरन्तपसव्यं कृत्वा
 गृहेषु खैरमापाद्येरन्तत ऊर्ध्वं तेन सहधर्ममीयुसाह्वर्माणस्त
 ह्वर्माणपत्रा । पतितानान्तु चरितवताना प्रत्युद्गीरोऽथाप्यु
 दाहरन्ति ।

अन्यभ्युद्धरतां गच्छेत् क्रीडन्ति च हसन्ति च ।

यद्योत्पातयता गच्छेच्छोषत्रित्याचार्यमाटपितृहन्तार-
 कृत्प्रसादाङ्गायाद्वा एषा प्रत्यापत्तिं पूर्णाब्दात् प्रष्टत्ताद्वा
 काश्चन पात्रमह्येयं वा पूरयित्वापोहिष्ठाभिरेव पञ्चभिर्द-
 र्भभिः सवेत वाभिरिक्तस्य प्रत्युद्गीरपुत्रं जन्मना ध्याम्यात् ।

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

पोडशोऽध्यायः ।

अथ व्यवहाराः । राजमन्त्री सदःकार्याणि कुर्याद्द्वयो-
र्विषदमानयोरत्र पञ्चान्तरं गच्छेद् यथासनमपराधोह्यन्ते ना-
पराधः । समः सर्वेषु भूतेषु यथासनमपराधोह्याद्यवर्णयो
र्विधानतः सम्पन्नतामाचरेत् । राजा बालानामप्राप्तव्यवहा-
राणां प्राप्तकाले तु तद्वत् ।

लिखितं साक्षिणोभुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् ।

• धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनमद्यप्रुयादिति ॥

मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गे तथा, परिवर्त्तनेन क्षणग्रहेष्वर्थान्तरेषु
त्रिपादमात्रम् । गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तप्रत्ययः सामन्तवि-
रोधेऽपि लेख्यप्रत्ययः प्रत्यभिलेख्यविरोधे ग्रामनगरद्वयेष्वि-
प्रत्ययोऽप्याप्युदाहरन्ति ।

य एकं क्रीतमाधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम् ।

यज्ञादुपगमीवोगैस्तथा धूमशिला ह्यमी इति ॥

तत्र भुक्ते दशवर्षमेवोदाहरन्ति ।

आधिः सीमाधिकश्चैव निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः ।

राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न राजा दातुमर्हतीति ॥

तच्च सभोगेन ग्रहीतव्यम् । गृहिणां द्रव्याणि राज-
गामीनि भवन्ति । तथा राजा मन्त्रिभिः सह नागरैश्च
कार्याणि कुर्यात्सौ वा राजा श्रेयाच् वसुपरिवारः स्याद्गृहं
परिवारं वा राजा श्रेयान्गृहपरिवारः स्यात्तद्गृहपरि-
वारः स्यात्परिवारादोपाः गादुर्भवन्ति : सोयहारविनागर्नं
तस्मात् पूर्वमेव परिवारं पृच्छेत् । अथ साक्षिणः । श्रोत्रियो

रूपवान् शीलवान् पुण्यवान् सत्यवान् साक्षिणः सर्वे एव वा
स्त्रीणां तु साक्षिणः स्त्रियं कुर्यात् द्विजानां सदृशा द्विजा
शूद्राणां सन्तः शूद्राश्च अन्यानामन्याः । अथाप्युदाहरन्ति ।

प्रातिभार्य्यं वय्यादानमाक्षिकं सौरिकञ्च यत् ।

दण्डशुक्लावेशिष्ठञ्च न पुत्रो दातुमर्हतीति ॥

ब्रूहि साक्षिन् ॥ यथातत्त्वं लभन्ते पितरस्तव ।

तव वांश्वमुदीर्यन्तमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥

नग्नोमुण्डं कूपाली च भिक्षार्थं क्षुत्प्रासितः ।

अन्धः शत्रुकुले गच्छेद् यस्तु सान्द्रवृत वदेत् ॥

पञ्च कन्यावृते हन्ति दश हन्ति गवावृते ।

शतमश्ववृते हन्ति सहस्रं पुरुषावृते ॥

व्यधहारे हृते दारे प्रायश्चित्ते कुलस्त्रियः ।

तेषां पूर्वपरिच्छेदाच्छेद्यन्ते वा यवादिभिः ॥

उद्वाहकाले रतिसप्रयोगे प्राणाल्यये सर्वधनापहारे ।

विप्रस्य चार्थे अवृत वदेसु पञ्चावृत्तान्याङ्गरपातकानि ॥

स्वजनस्य अर्थे यदिवार्यहेतोः पक्षाश्रयेणैव वदन्ति कार्यम् ।

वैगन्धर्वदं स्यकुलानमूर्खान् स्वर्गस्थितान् तानपि पातयन्त्यपि ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

अणमक्षिन् सन्नयति अमृतत्वञ्च गच्छति ।

पितापुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतोमुत्तमम् ।

अनन्ता पुत्रिणा लोका नापुत्रस्य त्रीकोऽसीति श्रूयते ॥

प्रजाः सन्वपुत्रिण इत्यपि श्रापः । प्रजाभि रग्नेस्वसृत्-
त्वमस्यामित्यपि नियमो भवति ॥

पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यमश्रुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण वधस्यासौति पिष्टमिति ॥

क्षेत्रिणः पुत्रो जनयितुः पुत्र इति विवदन्ते । तत्रोभयथा-
प्युदाहरन्ति ॥

यद्यन्यो गोपु वपभो वत्सान् जनयते सुतान् ।

गोमिनामेव ते वत्सा मोघं स्युष्टनमोक्षणमिति ॥

अप्रमत्ता रक्षन्तु वै नं माव क्षेत्रे परे वोजानि वासी जन-
यितुः पुत्रो भवति । सम्पराधीमोघं रेतोऽकुरुत तन्तुमेतमिति ।

वह्मनामेकजातानामेकक्षेत्रे पुत्रवान्तरः ।

सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रवन्त इति श्रुतिः ॥

वहीनां हादम क्षेत्रे पुत्राः पुराणदृष्टाः स्वयमुत्पादितः
स्वक्षेत्रे संस्कृतायां प्रथमः तदक्षेत्रे नियुक्तायां क्षेत्रजो द्वितीयः
दृतीयः पुत्रिका विज्ञायते अम्नादृक्का पुंसः पिष्टलभ्येति प्रती-
चीनं गच्छति पुत्रत्वम् । श्लोकः ॥

अम्नादृकां प्रदास्याग्नि तुभ्यं कन्यामलङ्कृतान् ।

अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति ॥

पौनर्भवद्यतुर्थः पुनर्भूः कौमारं भर्तारमुत्पृज्यान्वैः
सह चरित्वा तस्यैव कुटुम्बमाश्रयति सा पुनर्भू भवति । याच
स्त्रीर्षं पतितमुन्मत्तं वा भर्तारमुत्पृज्यान्व पतिं विन्दते सते
वा सा पुनर्भू भवति । कानो नः पक्षमो या पितुर्गृहे संस्कृता
कामादुत्पादयेन्मातारुहस्य पुत्री भवतीत्याहुः । अथाप्यु-
दाहरन्ति ॥

अप्रज्ञां दुहिता यस्य पुत्रं विन्दति तुल्यतः ।

पुत्री मातामहस्तेन दद्यात् पिण्डं हरेर्हृत्तमिति ॥

गूढे च गूढीत्पुत्रः पठ इत्येते दायादा वान्धवास्त्रातारो महतोभयादित्याहुः । अथादायादास्तर्त्तं सहोद एव प्रथमो वा गर्भिणी सस्क्रियते तस्या ज्ञातं सहोद पुत्रो भवति । दत्तश्रीद्वितीयो यं मातापितरो दद्याताम् । क्रीतसृतीयस्तच्छुन श्रेफेन व्याख्यात हरिचन्द्रो ह वै राजा सोजीगर्त्तस्य सोपवत्सै पुत्रं विक्राय्य स्वयं क्रीतवान् । स्वयमुपागतश्चतुर्थः तच्छुन श्रेफेन व्याख्यात शुन श्रेफो ह वै यूपे नियुक्तो देवतास्तुष्टाव तस्येह देवता पाश विमुमुचुस्तस्य त्वज्जुचुर्ममैवाय पुत्राऽस्त्विति तानाह न सम्भेदे ते सम्पादयामासुरेप एव यं कामयेत तस्य पुत्रोऽस्त्विति तस्येह विश्वामित्रो होतासीत्तस्य पुत्रत्वमियाय । अपविद्धं पञ्चमो यं मातापितृभ्यामपासा प्रति गृहीयात् । शूद्रापुत्र एव पठो भवतीत्याहुः इत्येतेऽदायादा वान्धवाः । अथाप्युदाहरन्ति । यस्य पूर्वेषां वर्णानां न कश्चिदायाद स्यादेते तस्यैपि हरन्ति । अथ मातृणां दायविभागो ह्यं ज्येष्ठो हरेर्हृत्तमस्य चानुसदृशमजावयो गृह्य कनिष्ठस्य काष्ठं गा यर्षसं गृह्योपकरणानि च मध्यमस्य मातुः पारिषेय स्त्रियो विभजेरन् । यदि ब्राह्मणस्य ब्राह्मणी च त्रियावैश्यासु पुत्राः स्युस्त्र्यंशं ब्राह्मण्या पुत्रो हरेत् ह्यं राजन्यायाः पुत्रं सममितरे विभजेरन् न्येन चैषा स्वयमुत्पादितस्यात् ह्यं शमेव हरेदन्येपान्त्वाश्रमान्तरगताः क्लीबोन्मत्तपतिताश्च भरणम् । क्लीबोन्मत्तानां प्रेतपत्नी परमास व्रतचारिष्यचारलवण भुञ्जान्ता शयीतोर्द्धं पडभ्योमासेभ्यः स्नात्वा आहृष्टं पत्ये दत्त्वा

वेद्याकर्मगुरुर्योनिसम्बन्धान् सन्निपत्य पिता भ्राता वा नि
 योग कारयेत्तपसे वीर्यतामवशा व्याधिता वा नियुञ्जात्
 च्यायसीमपि षोडशवर्षानचेदामयाविनी स्यात् प्राजापत्ये
 सुमूर्त्ते पाणिग्रहणवदुपचारोऽन्यत्र संस्थाप्य वाक्पादप्याहृद-
 पारुष्याच्च यासाच्छादनस्नात्रलेपनेषु प्राग्व्यामिनी स्यादनि-
 युक्तायामुत्पन्नवत्पादयितुं पुत्रो भवतीत्याहुः स्य च्चेन्नियो
 गिनो दृष्टा लोभान्नास्ति नियोगः । प्रायश्चित्तं वाप्युपनियुञ्जा
 दित्येके । कुमार्यृतुमती त्रिवर्षीय, पाप्मीतोर्द्धं त्रिभ्यः वर्षेभ्यः
 पतिं विन्देत्तुल्यम् । अथाप्युदाहरन्ति ॥
 पितु मदानात्तु यदाहि पूर्व कन्या वयो यः संमतीत्यं दीयते ।
 सा हन्ति दातारमपीत्तमाणा कान्तातिरिक्तां गुरुरचिष्ये च ॥
 मयच्छेन्नग्निका कन्या ऋतुकालभयात् पिता ।
 ऋतुमत्या हि तिष्ठन्त्या दीप पितरस्य ऋति ॥
 यावच्च कन्यास्यतव सृशन्ति
 तुल्यैः सकामामभियाच्यमानाम् ।
 भ्रूणानि तावन्ति हतानि ताभ्या
 मातापितृभ्यामिति धर्मवाद ॥
 अङ्गिर्वाचा च दत्ताया स्त्रियेताथो वरोयद्दि ।
 नच मन्त्रोपनीता स्यात् कुमारी पितुरेव सा ॥
 यावच्चेदाहता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता ।
 अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा ॥
 पाणिग्रहे स्ये बाला केवल मन्त्रसंस्कृता ।
 साच त्वक्षतयोनि स्यात् पुनः संस्कारमर्हतीति ।
 प्रोपितपत्नी पञ्चवर्षा प्रवसेद्यद्यकामा दद्या प्रेतस्य एवञ्च

वर्त्तितव्यं स्यात् । एवं पञ्च ब्राह्मणीप्रजाता चत्वारि राजन्या
प्रजाता त्रीणि वैश्याप्रजाता द्वे शूद्राप्रजाता अतर्ज्ज्वं समा-
नोदकपिण्डजन्मर्धिगोत्राणां पूर्वः पूर्वो गरीयान् न खलु कुलीने
विद्यमाने परगामि स्यात् । यस्य पूर्वेपां पक्षां न कश्चिद्वा-
यादः स्यात्, सपिण्डाः पुत्रस्थानीया वा तस्य धनं विभजेरंस्ते-
पामलाभे आचार्यान्तेवासिनो हरेयाताः तयोरलाभे राजा
हरेत् न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेद्ब्रह्मस्वन्तु विषं घोरम् ॥

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ।

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्व पुत्रपौत्रकमिति ॥

तै विद्यसाधुभ्यः संप्रयच्छेदिति ॥

इति वशिष्ठे पर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नश्चाण्डालो भवतीत्याहुः राजन्यायां
वैश्याया मर्त्यावसायी । वैश्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नो रामको भवति
इत्याहुः राजन्यायां पुक्कशः राजन्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नः सूती-
भवतीत्याहुः । अथाप्युदाहरन्ति ।

च्छिन्नोत्पन्नास्तु ये केचित् सातिलीस्यगुणाश्रिताः ।

गुणाचारपरिभ्रम्यात् कर्मभिस्तान् विजानीयुरिति ॥

एकान्तरद्यन्तरत्यन्तरानुजाता ब्राह्मणघ्नत्रियवैश्येरथ-
च्छिन्ना निपादा भवन्ति । शूद्रायां पारशवः पारयन्नेव जी-
वन्नेव शवी भवतीत्याहुः, शयइति सृताख्या । एतच्छाव यच्छूद्र-

सस्माच्छूद्रसमीपे तुं नाध्येतव्य ।* अथापि यत्तु गीतान् श्लोका-
नुदाहरन्ति ।

शशयानमेतत् प्रत्यक्षं ये शूद्रा. पापंचारिण. ।
तस्माच्छूद्रसमीपे च नाध्येतव्यं कदाचन ॥

न शूद्राय मति दद्यान्नोच्छ्रितं न हविष्कृतम् ।

नचास्योपदिशेद्धर्मं नचास्य व्रतमादिशेत् ॥

यथास्योपदिशेद्धर्मं यथास्यं व्रतमादिशेत् ।

सोऽसवत तमोघोर सह तेन प्रपद्यतइति ॥

व्रणद्वारे कृमिर्यस्य भ्रम्वेत्त कदाचन ।

प्राजापत्येन शुद्धोत हिरण्यं गौर्वासीदंक्षणेति ।

नाग्निचित् परामुपेयात् कृष्णवर्णायाः सरमायाइव न
धर्माय न धर्मायेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्याय. ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

धर्मो राज्ञः पालन भूतान्य तस्यानुष्ठानात् सिद्धि । भय
कारण क्षपालनं वै एतत्सूत्रं माहर्षिर्द्वादशसंस्मृताङ्गं स्थनैयमि
केषु । पुरोहिते दद्याद्विज्ञायते ब्राह्मण पुरोहितो राज्ञ
दधातीति । तस्य भ्रमपातनादसामर्थ्यं च । देशधर्म जातिधर्म
कुलधर्मान् सर्वान् वैताननुप्रविश्य राजा चतुरोवर्णान् स्वधर्मे
स्वापयेत्तेष्वधर्मपरेषु दण्डन्तु । देशकालधर्माधर्मवयोविद्या-
स्थानविशेषैर्दिशेत् । आगमादृष्टाभावात् पुंष्यफलीगान्धदेयानि
हिंस्यात् । कर्षणकारणार्थं ज्योतिषहत्यागाहंस्थ गात्र मानोन्मानि

रक्षिते स्यातां अधिष्ठानान्नीनीहारसार्थानामस्मान्न मूल्य
 मात्र नैहारिकं स्यात्तमं हामहस्य. स्यात् समानयेदवाहवा-
 हनीयद्विगुणकारिणी स्यात् प्रत्येकं प्रयास्यः पुमान् । शत वा
 राक्षं वा तदेतदप्यर्थाः स्त्रियः स्यु कराठी मानाधारमध्यमाः
 पादः कार्पापणस्य ऽनिरुक्तोऽन्तरीमानाकरः श्रोत्रियो राज-
 पुमानय प्रव्रजित्बालवृद्धतरुणप्रदाता प्रागामिका कुमा-
 र्योऽहतापत्याश्च वाङ्मयासुत्तर शतगुणं दद्यान्नदीकक्षवनशै-
 लोपमाज्ञा निष्कराः स्थूलदुंपजीविनो वा दद्युः प्रतिमासमु-
 द्वाहकरैस्त्रागमयेद्राजनि च प्रेते दद्यात् । प्रासङ्गिक तेन
 माहृत्तिर्व्याख्याता राजमहिष्याः पितृव्यमातृलाशजापितृ-
 व्यान् राजा विभयात्तद्गामित्वादेशस्य स्यु तद्वन्धून्वान्याश्च
 राजपत्न्योऽप्रासाच्छादनं लभेरन् । अनिच्छन्तो वा प्रव्रजेरन्
 क्लीबोन्मत्ताश्च वापि । मानवं शोकमुदाहरन्ति ।

न रिक्तकार्पापणमस्ति शुल्क

न शिल्पवृत्तौ न शिशौ न धर्मै ।

न भैक्षवृत्तौ न हतावशेषे

न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञे इति ।

स्तेनाभिंशसुदुष्टशस्त्रधारिसञ्जीवणसम्पन्नव्यपविष्टेष्वेकेषा
 दण्डोत्सर्गे राजैकरात्रसुपवसेत् विरात्रं पुरोहित कृष्ण-
 अदण्डप्रदण्डने पुरोहितैस्त्रिरात्रं च । अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्नादे भ्रूणहा मार्षि पत्यो भार्यापचारिणि ।

गुरौ शिष्यसु याव्यय स्तेनो राजनि किल्बिषम् ॥

राजभिष्टे तदण्डासु कृत्वा पापानि मानवाः ।

निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥

एनोराजानमृच्छत्यप्युत्सृजन्तं सकल्लिपम् ।

तस्मिन् घातयेद्राजा राजघर्मेणं दुष्यतीति ॥

राज्ञामन्येषु कार्येषु सद्यः शौचं विधीयते ।

तथा तान्यपि नित्यानि कालं एवात्रकारणमिति ॥

यमगीतञ्चात्र शोकमुदाहरन्ति ।

नात्र दोषोऽस्ति राज्ञां वै व्रतिनां न च मन्त्रिणाम् ।

एन्द्रस्थानमुपासीना ब्रह्मभूता हि ते सदेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकीनविंशोऽध्यायः ।

विंशतितमोऽध्यायः ।

अनभिसन्विकृते प्रायश्चित्तमपराधे सविकृतेऽप्येके ।

गुरु रात्मघतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।

इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यमइति ॥

तत्र च सूर्याभ्युदयितः सन्नहस्तिष्ठेत् सावित्रीश्च जपेदेव
सूर्याभिनिर्मुक्तोरात्रावासीत् । कुनपी श्यावदन्तसु कृच्छ्रं

द्वादशरात्रश्चरित्वा पुनर्निर्विशेत् । अथदिधिपूपतिः कृच्छ्रं
द्वादशरात्रश्चरित्वा निर्विशेत् । ताश्चैवोपयच्छेद्दिधिपूपतिः

कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चरित्वा निर्विशेत् । चरणमहरहस्तद्वलामो-
बहूङ्गः कृच्छ्रं द्वादशरात्रश्चरित्वा पुनरुपनीतो वेदमाचा-
र्यात् । गुरुतल्पगः सहस्रं शिशुसुत्कृत्याञ्जलावाधाय

दक्षिणामुखो गच्छेत् यत्रैव पतिहत्यात्तत्र तिष्ठेदाप्रस्रया-
न्निष्कालश्रीवा घृताक्तमसां स्मिं परिष्वजेन्मरणानुक्तो

भवतीति विज्ञायते । आचार्यपुत्रशिष्यभार्याभु चैवं योनिषु

च गुर्वी सखी गुरुसखी च पतिता च गत्वा कृच्छ्राब्दं चरेत् ।
एतदेव चाण्डालपतितां भोजनेषु ततः पुनरुपनयनं वपना
दीनान्तु निवृत्तिः । मानवञ्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

वपनं मेखला एरडोभेक्षचर्या व्रतानि च ।

निर्वर्तन्ते द्विजातौ न्यु पुनः सस्कारकर्मणीति ॥

मृदपाने क्लीबव्यवहारेषु चैव । मद्यभाण्डे स्थिता आपो
यदि कश्चिद्दृष्टिजोऽर्थवित् । पद्मोऽङ्गुलभ्रविल्लपलाशानामुदक
पीत्वा तिरात्रेणैव शुद्धाति । अभ्यासे सुरायाग्निवर्णान्ता
द्विजः प्रिवेत । भ्रूणहनञ्च वक्षामोत्राह्वयं हत्वा भ्रूणहा
भवत्यविज्ञातञ्च गर्भं अविज्ञाता हि गर्भाः पुमासीभवन्ति तस्मात्
पुस्कृत्य जुहुयात् लोम्नानि मृत्योर्जुहोमि रोमभिर्घृत्युं वासय
इति प्रथमा त्वचं मृत्योर्जुहोमि त्वचा मृत्यु वासयइति द्वितीय
लोहितं मृत्योर्जुहोमि लोहितेन मृत्युं वासयइति । तृतीया
त्वचं मृत्योर्जुहोमि तावति मृत्युं वासयइति । चतुर्थी मा-
सानि मृत्योर्जुहोमि मासैर्घृत्युं वासयइति । पञ्चमी मेदेन
मृत्योर्जुहोमि मेदसा मृत्यु वासयइति । षष्ठीमस्थीनि मृत्यो-
र्जुहोमि अस्थिभिर्घृत्यु वासयइति । सप्तमी मज्जानं मृत्यो-
र्जुहोमि मज्जाभिर्घृत्युं वासयइति । अष्टमी राजार्थे ब्राह्म-
णार्थे वा ग्रामेऽभिमुपमाभान घातयेच्चिरञ्जितोवापराह्वः
पूतोभवतीति विज्ञायते । हिरक्तं कृतं कनीयोभयतीति ।
तदप्युदाहरन्ति ।

पतितं पतितं त्यक्त्वा चौरं चौरिति या पुनः ।

वचसा तुल्यदोषं स्यान्मिथ्यादोषता व्रजेदिति ॥

एव राजन्यं हत्वाष्टौ वर्षाणि चरेत् पट्टैश्च तीणि ।

शूद्रं ब्राह्मणीश्चात्रेयीं इत्वा सवनगतौ च • राजन्यवैश्यौ
 चात्रेयीं वक्ष्यामोरजस्रजास्रतुस्त्रानामात्रेयीमाहुः । अत्रेत्ये-
 पामपत्यं भवतीति चात्रेयी । राजन्यहिंसाया वैश्यहिमाया
 शूद्रं इत्वा सम्बत्सरम् । ब्राह्मणमुषर्कुरणां प्रकीर्य केशान्
 राजानमभिधावेत् स्तेनोऽपि भोः शंसु भवानिति तस्मै राजौ-
 दुश्चर शस्त्रं दद्यात्तेनात्मानं प्रमापयेत्स्मरणात् पूतो भवतीति
 विज्ञायते । निष्कालकोवा घृताक्तोगोमयाग्निना पाटप्रभ-
 व्यात्मानमभिदाहयेन्मरणात् पूतोभवतीति विज्ञायते । अथा-
 प्युदाहरन्ति ।

पुराकालात् प्रमीतानामानाकं विधिकर्मणाम् ।

पुनरापन्नदेहानामङ्गं भवति तच्छृणु ॥

स्तेनः कुनपी भवति शिखी भवति ब्रह्महृत् ।

सुरापः श्यावदन्तसु दुश्चर्मा गुरुतल्पग इति ॥

पतितैः सम्प्रयोगे च ब्राह्मेण वा यौनेन वा तेभ्यः सकाशा
 न्मात्रा उपलब्धास्तासां परित्यागस्यैव न सम्बन्धेदुदीचीं दिश
 गत्वाऽनश्नन् संहिताध्ययनमधीयानः पूतोभवतीति विज्ञायते ।
 अथाप्युदाहरन्ति ।

शरीरपातनाच्चैव तपसाध्ययनेन च ।

सुच्यते पापकृत् पापाहान्भञ्जापि प्रमुच्यते ॥

इति विज्ञायते ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशतितमोऽध्यायः ।

• एकविंशतितमोऽध्यायः ।

शूद्रश्चेद्वाह्मणीमभिगच्छेद्दीरणैर्वेष्टयित्वा शूद्रमग्नौ प्रा-
 स्येद्वाह्मण्याः शिरसि वापन कारयित्वा सर्पिपाभ्यञ्च नग्ना
 खरमारोप्य महापथमनुवाजयेत् पूता भवतीति विज्ञायते ।
 वैश्यश्चेद्वाह्मणीमभिगच्छेत्क्षोदितदर्भैर्वेष्टयित्वा वैश्वमग्नौ प्रा-
 स्येद्वाह्मण्या शिरसि वापन कारयित्वा सर्पिपाभ्यञ्च नग्ना
 गोरथमारोप्य महापथमनुवाजयेत् पूता भवतीति विज्ञा-
 यते । राजन्यश्चेद्वाह्मणीमभिगच्छेच्छरपत्रैर्वेष्टयित्वा राजन्य-
 मग्नौ प्रास्येद्वाह्मण्या शिरसि वापन कारयित्वा सर्पिपाभ्यञ्च
 नग्ना रक्तपरमारोप्य महापथमनुवाजयेत् । एवं वैश्वोराज-
 न्याया शूद्रश्च राजन्यावैश्वयोर्मनसा भर्तुरतिचारे त्रिरात्रं
 यावत्क्षीर भुञ्जानांघ्रं शयाना त्रिरात्रमशु निम्नगाया सावि-
 त्यष्टशतेन शिरोभिर्ष्वा जुहुवात् पूता भवतीति विज्ञायते ।

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकविंशतितमोऽध्यायः ।

समाप्ता चैयं वशिष्ठसंहिता ।

बृहगौतमसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अश्वमेधे पुराहते वैश्व केशिसूदनम् ।

धर्मसंशयकं दृश्य किमपृच्छत गौतमः ॥

गौतमः । पञ्चमेनापि मेधेन यदा स्नातो युधिष्ठिर ।

तदा राजा नमस्कृत्य वैश्व वाक्यमब्रवीत् ॥

युधिष्ठिरः । भगवन् । वैष्णवा धर्माः किं फलं किं परायणाः ।

किं धर्ममधिकृत्यासीत् भवतीत्यादिता पुरा ।

यदि ते न मनोग्राह्यं प्रियोवा मधुसूदनं ॥

श्रीतव्यं स तु वा कृत्वा । तन्मे कथय सुव्रत । ।

पवित्राः किल ते धर्माः सर्वपापप्रणाशनाः ॥

सर्वधर्मोत्तराः पुण्या भगवन्ननैघोत्विता ।

यच्छ्रुत्वा ब्रह्मणागोप्तो मन्त्रिणा गुरुतल्पगः ॥

पाकभेदीकृतघ्नश्च सुरापोब्रह्मविक्रयी ।

मित्तविश्वासघाती च ब्रह्मणा विष्णुणा तथा ॥

आत्मविक्रयिणो ये च जीवेयुश्च कुकर्मभिः ।

पापाः शठा नैकतिका व्यभिचारपरास्तथा ॥

रसभेदकरा ये च ये च नीरप्रद्रूपकाः ॥

श्रीर्षिप्रेण करायौरा विप्रा ये च पुरोहिताः ।

रूक्षपणारुणाः क्रिग्धा स्तथा ये परदारकाः ॥

ये ते चान्ये च बहवः पञ्च ते तेषां किल्बिषातः ।

तानाचञ्च सुरश्रेष्ठ । त्वङ्गकोऽम्पदमच्युत ॥
 वैशाम्पायनः । इत्येवङ्कथितो देवो धर्मपुत्रेण संसदि ।
 वशिष्ठाद्यास्तपीयुक्ता मुनयः सत्त्वं दर्शिनः ॥
 श्रोतुकामाः परं गुण्यं भक्तिमन्तो हरिः कथा ।
 तथा भागवताश्चैव तत्सुसंपर्कवारयन् ॥

युधिष्ठिरः । यदि जानासि मा भक्तं स्निग्धस्वा भक्तवत्सल । ।

सर्वधर्माणि गुह्याणि श्रोतुनिच्छामि तत्त्वनः ॥
 धर्मान् कथय देवेश । यद्यनुग्रहभागहम् ।
 श्रुता मे मानवा धर्मं वाशिष्ठा काश्यपास्तथा ॥
 गार्गेया गौतमीयाश्च तथागोपालितस्य च ।
 परशरकृताः पूर्वमात्रेयस्य च धर्मतः ॥
 उर्मासहेखराश्चैव नन्दिधर्माश्च पावनाः ।
 ब्रह्मणा कथिता ये च कौमाराश्च श्रुता मया ॥
 धूम्रवर्णाः कृताधर्माः क्रौञ्चवैश्वानरा अपि ।
 भार्गव्या याज्ञवल्क्याश्च माण्डव्या कौशिकास्तथा ॥
 भारद्वाजकृता ये च ब्रह्मस्वकुक्कृताश्च ये ।
 कृष्णिने च कृष्णीवाही ! विश्वामित्रकृताश्च ये ॥
 सुमन्तुजैर्मिनिकृताः शाकनियांस्तथैव च ।
 पुलस्त्यपुलहोद्गीताः पाराशर्यास्तथैव च ॥
 अगस्त्यगीता मौद्गल्याः शारिङ्गल्यास्तुलहायनाः ।
 बालखिल्यकृता ये च सप्तर्षिरर्चिताश्च ये ॥
 आपस्तम्बकृता धर्माः शुकस्य लिखितस्य च । ।
 प्राजापत्यास्तथा यास्या माहेन्द्राश्च श्रुता मया ॥
 वैश्वानराख्या गीताश्च विभाण्डककृताश्च ये ।

नारदीयकृता धर्माः कापोताश्च श्रुता मया ॥

तथापि पुरवाक्यानि भृगोरङ्घ्रिरसस्वाद्या ।

क्रोञ्चमातङ्गगीताश्च सौधहारीतकास्तथा ॥

पिङ्गवर्मकृतांकान्ता ये च वा वसुपालिताः ।

उद्दालककृताधर्मा श्रीशनसा स्तथैव हि ॥

वेश्यपा धनगीताश्च ये चान्येऽप्येवं मागधाः ।

एतेभ्यः सबधर्मेभ्यो देवत्वाद्यायनिश्चिताः ॥

पावनत्वात्पवित्त्वाद्द्विगिष्टा इतिमे मतिः ।

तस्माच्छ्रुत्वा प्रपन्नस्य त्वद्भिन्नस्य च माधव ॥

युष्मदीयान् परान् धर्मान् पुण्यान् कथय मेऽच्युत ।

वैशम्पायनः । एवमुक्तस्तु धर्मज्ञो धर्मपुत्रेण माधवः ॥

उवाच धर्मान् सूक्ष्माख्यानं धर्मपुत्रस्य धीमतः ।

श्रीभगवानुवाच । यावन्तोयस्य कौन्तेय । एतद्धर्मेषु सुव्रत ॥

त्वत्समो मत्समो लोके न कश्चिदिह विद्यते ॥

धर्मः श्रुतो वा दृष्टो वा कृतो वा कथितोऽपि वा ।

आमोदितो वा राजेन्द्र । पुंनाति ह नरं सदा ॥

धर्मः पिता च माता च धर्मश्च सुहृदस्तथा ।

धर्मो भ्राता सुखा चैवं धर्मः स्वामी परन्तपः ॥

धर्मादर्थश्च कामश्च धर्माद्भोगाः सुखानि च ।

धर्माद्दैश्वर्यमेवञ्च धर्माः स्वर्गगति प्रभो ॥

धर्मो वशे त्रिपन्नश्च त्नायते महतो भयात् ।

हिंजत्व देवतात्वञ्च धर्मः प्रापयते नरम् ॥

यदा च क्रियते पापः कालेन परुषस्य च ।

तदा सञ्जायते बुद्धिर्धर्मं कर्तुं युधिष्ठिर ! ॥

जन्मान्तरसहस्रैस्तु मानुषत्व सुखी भव ।
तत्तवापीह यो धर्मन् न करोति स वद्वितः ॥
कीटाद्य दूरिपस्यैव विरूपा व्याधितास्तथा ।
परद्वेष्यार्थं मूर्खार्थं न तैः धर्माः कृताः पुरा ॥
एकूदीर्घायुषं शूराः परिडता भोगिनस्तथा ।
अरोगा रूपसम्पन्ना स्तैर्धर्माः स्युः कृता पुरा ॥
एव धर्मः कृतः सद्यो नयते गतिमुत्तमाम् ।
अधर्मं सेव्यज्ञानस्तु तिर्यग्योनि नयत्यसौ ॥
इदं रहस्यं कोन्तेय । श्रूयतामिदमुत्तमम् ।
कथं शिष्ये परं गुण्यं मम भक्तस्य पाण्डव ॥
दृष्टस्त्वमसि मे त्वत्तु प्रपन्नाद्यापि मा सदा ।
परमात्ममर्षिं ब्रूया किं पुनर्धर्मसहिताम् ॥
इदं मे मानुषं जन्म कृतमात्मनि मायया ।
धर्मसंस्थापनायैव दुष्टानां शासनाय च ॥
मानुष्यं भावमापन्नं ये मा गृह्यन्त तवाज्ञया ।
संसरन्ति ह ते मूर्खा स्तिर्यग्योनिष्वनेकशः ॥
ये च मा सर्वरक्तत्वे पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषा ।
मद्भक्तास्तान् सदा युक्तान् मत्समीपं नयास्यहम् ॥
मद्भक्तानान्तु मानुष्ये सर्वजन्म च पाण्डव । ।
अपि वां वे अम्भिरता मद्भक्ताः पाण्डुनन्दन । ॥
सुच्यन्ते मातकैः सर्वैः पद्मपत्रमिवाग्भसा ।
जन्मान्तरसहस्रैः पुं तपसा भावितात्मनाम् ॥
मद्भक्तिः कियते तात । मनुष्याणां न समयः ।
यच्च रूप्यपरं पुण्यं तैश्च दचलवत् ध्रुवम् ॥

न दृश्यते तथा देवैर्मद्रक्तैः क्रुश्यते यथा ।
 अपरं यच्च मे रूपं प्राणभाषेण नाश्रये ॥
 तदद्य ते ह सर्वार्थैः सर्वभूतैश्च पारुडव ! ।
 कल्पकोटिर्महच्छेषु व्यतीतेष्वामतेषु च ॥
 दर्शयामीति यद्रूपं तत्प्रपश्यन्ति मे सुराः ।
 स्थित्युत्पत्तिलयकर्तारं यो नां ज्ञात्वा प्रपद्यते ॥
 अनुगृह्णास्यहं तस्य संसारान्मोचयामि च ।
 अहमादीति भूतानां स्रष्टा ब्रह्मदयोमया ॥
 प्रकृतिं स्वामघटभ्य जगत्सर्वं हृजास्यहम् ।
 ततो मूलोऽहमव्यक्तो रजोमध्ये प्रतिष्ठितम् ॥
 ऊर्ध्वं सत्त्वविशालोऽहं ब्रह्मादि सत्त्वसंस्थितम् ।
 मूर्धानं मे दिवं विद्धि चन्द्रादित्यौ च लोचने ॥
 देवादिनाङ्गणा वक्त्रं मरुतः श्वसनश्च मे ।
 दिव्यो मे वाहवद्याष्टौ नक्षत्राणि विभूषणम् ॥
 अन्तरिक्षकरं विद्धि सर्वभूतावकाशकम् ।
 मार्गो मेघानिलाभ्यान्तु यमं सोदरमव्ययम् ॥
 पृथिवीश्च बलं यद्द्वीपार्णा च नगैर्दुर्गम् ।
 सर्वसन्धारणोपेतं पादौ मम सुधिष्ठिर ! ॥
 स्थितोऽहो कगुणाख्ये ह द्विगुणश्चास्मि मारुते ।
 अगुणस्यैः स्थितोऽहं वै सलिले तु चतुर्गुणः ॥
 महान्तो मे गुणाः पञ्च महद्भूतेषु पञ्चसु ।
 तन्मात्रे संस्थितः सोऽहं पृथिव्याः पञ्चधा स्मृतः ॥
 अहं सहस्रशीर्षसु सहस्रचरणेषु च ।
 सहस्रबाहूदरहक् सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥

स्थितोऽस्मि सर्वतः सद्यो ह्यव्य तिष्ठेद्दृगाह्वलम् ।
 सर्वभूतात्मभूतः सृन् सर्वव्यापी ततो ह्यहम् ॥
 अचिन्त्योऽहं मनन्तोऽहमचलोऽहं मज्जो ह्यहम् ।
 अनाद्योऽहमप्रमेधोऽहमव्ययोवेद्योऽहमयम् ॥
 निर्गुणोऽहन्निर्गन्धात्मा नित्योऽहं निर्ममोऽपि च ।
 निहेन्दो निर्विकारोऽहं निधानश्चास्यतस्य च ॥
 स्यतस्य तस्मै चाहञ्च स्वाहाकारो नराधिप ! ।
 तेजसा तपसा चाहं भूतग्रामेष्वनव्ययः ॥
 स्नेहपाशुगणैर्बध्वा धारय्यस्यात्ममायया ।
 चतुराश्रमवर्णोऽहं चातुर्हीत्रफलाशनः ।
 चतुर्मूर्तिश्चतुर्व्यूह चतुराश्रमभाजनम् ॥
 संहृत्याहं जगत्सर्वं कृत्वाहं गर्भमात्मनः ।
 शयामि दिव्ययोगेन प्रलयेषु युधिष्ठिर ! ॥
 सहस्रयुगपर्यन्ता ब्राह्मी रात्रिर्महागर्भवे ।
 स्थित्वा सृजामि भूतानि जङ्गमानि स्थिराणि च ॥
 कल्पे कल्पे च भूतानि संहरामि सृजामि च ।
 न च मां तानि जानन्ति मायया मोहितानि हि ॥
 मम चैवान्धकारस्य मान्त्रितथ्यस्य नित्यशः ।
 प्रशान्तस्त्रेव दीपस्य गतिर्नैवोपलभ्यते ॥
 न तदस्ति क्वचिद्राजन् यत्र नाहं प्रतिष्ठितः ।
 न च तद्विद्यते भूतं मयि धन्वं प्रतिष्ठितम् ॥
 यावन्मात्रं शरीरं हि स्थूलसूक्ष्ममिदं क्वचित् ।
 जीवस्यतो ह्यहं तस्मिन् हिताय मां प्रतिष्ठितः ॥
 किञ्चान्न धलनोक्तेन सत्यमेतत् ब्रवीमि ते ।

यद्भूतं यत् भविष्यच्च तत्सर्वं महत्तैव तु ॥
 मया अद्धानानि यानि भूतानि कानि पाण्डव । ।
 समैव न च जानन्ति मायया मोहितानि मे ॥
 एव सर्वं जगद्विद् सदेवासुरं मानुषम् ।
 मन्त्र प्रभवते राजन् मम विप्रं । विनाशिनं ॥
 इति शौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

वैशम्पायन ।

एवमाश्रोद्भवद्दृश्यं मगददृष्टशकेशवम् ।
 धर्माद्धर्मात्मजस्यैव पुण्ड्रानकययद् बहून् ॥
 श्रीभगवानुवाच ।
 मृणु पाण्डव । यत्नेन पवित्र पावन परम् ।
 कथमान मया पुण्य धर्मशास्त्रं महाफलम् ॥
 यच्छृणोति शुचिर्भूत्वा एकचित्तस्तपोधन ।
 धर्मं यशस्य मायुष्यं धर्मात्मानं युधिष्ठिर । ॥
 अद्धानस्य तस्येह यत्पाशा पूर्वसञ्चितः ।
 विनश्यत्याशु तत्सर्वमभक्तस्य विशेषतः ॥
 एवं श्रुत्वा वचः पुण्यं वाक्यं केशवभागिनस ।
 प्रणष्टमनसो भूत्वा चिन्तयन्त्युन्तम परम् ॥
 देवा ब्रह्मर्षयः सर्वे गन्धर्वश्चरसस्तथा ।
 भूतान्जयन्तश्च सुहृन्ता भुजगास्तथा ॥
 बालखिल्या महात्मानो योगिनस्तद्वर्णिनः ।

तथा भागवताद्यापि पञ्चकालमुपासकाः ॥

कोतुहलसमाविटाः प्रणटाः परमर्षयः ।

श्रौतकासः परं गुह्यं वैश्वं धर्मगणनम् ॥

हृदि कर्तुंश्च तद्दार्ढ्यं प्रणस्य गिशुना तदा ।

ततस्ते वासुदेवेन हृष्टा सौम्येन चक्षुषा ॥

विमुक्तपापानालोक्य प्रणस्य शिरसा हरिम् ।

पप्रच्छ केशव धर्मं धर्मपुत्रः प्रतापवान् ॥

शुश्रुञ्चिर । ततस्ते वासुदेवेन हृष्टा, सौम्येन मानुषा ।

कीदृशी, ब्राह्मणस्याथ कीदृशी क्षत्रियस्य वै ॥

वैश्यस्य कीदृशी देव । गतिः शूद्रस्य कीदृशी ।

कथं गच्छेत् पापेन ब्राह्मणसु यमालये ॥

क्षत्रियोवायं शूद्रीवा वैश्यावो गच्छते कथम् ।

एतत्कथय देवेश । लोकनाथ । नमोऽस्तु ते ॥

वैशम्पायन । स पृष्टः केशवश्चैव धर्मपुत्रेण धीमता ।

उवाच ससारगतिं चतुर्वर्णस्य कर्मजाम् ॥

श्रीभगवानुवाच ।

शृणु वर्णक्रमेणैव धर्माङ्गमभ्युत्थितम् ।

नास्ति किञ्चिन्नरत्रेष्ठ । ब्राह्मणस्य तु विक्रयः ॥

येतु तासु सदा ध्यात्वा सन्ध्या ये च उपासते ।

यैश्च पूर्याङ्गतिः प्राप्ता विधिं वज्जुहते च ये ॥

वैश्वदेवाश्च ये कुर्युः पूजन्यतिथीश्च ये ।

नित्यस्वाध्यायगीलाद्यपञ्चयज्ञपरायणाः ॥

साय प्रातः ॐतोशायं गुर्वभोजनवर्जिताः ।

दम्भाचारविमुक्ताश्च स्वदारनिरताः सदा ॥

पञ्चयज्ञरताश्चैव अग्निहोत्रमुपासते ।
 ते नमस्कृतकर्माणो ब्रह्मलोकं व्रजन्ति ते ॥
 ब्रह्मलोके ततः कामं, गन्धर्वैर्ब्रह्मण्यकैः ।
 उपगीयमानाः प्रिय । तैः पूज्यमानाः स्वयम्भुजा ॥
 ब्रह्मलोके प्रमादन्ते, यावद्भूतस्य विल्लवम् !
 क्षत्रियोऽपि स्थितो राज्ये स्वधर्मं परिपालयन् ॥
 सम्यक् प्रजा पालयिता स्वधर्मनिरतः सदा ।
 यज्ञदानरतो धीरः स्वधर्मनिरतः शुचिः ॥
 शास्त्रानुकारी तत्त्वज्ञः प्रजाकार्यपरायणः ।
 विभेद्य, कामदो नित्यं मृत्यानां भरणं रतः ॥
 सत्यसन्ध, शुचिर्नित्यलोभदम्भविवर्जितः ।
 क्षत्रिय उक्तमा याति गतिं देवनिमेषिताम् ॥
 तत्र दिव्याभूरोभिस्तु गन्धर्वैश्च प्रयत्नतः ।
 सेव्यमानो महातेजाः क्रियते शक्रपूजितः ॥
 चतुर्युगानि वै त्रिंशत् मोदित्वा तत्र देवयत् ।
 इहैव मानुषे लोके चतुर्वेदीद्विजोभवेत् ॥
 क्षत्रियोपासनिरतः स्वधर्मावेक्षणरतः ॥
 वणिक् स्वकर्मवाप्नोति पूज्यमानोऽभूरो गणैः ।
 चतुर्युगानि वै त्रिंशत् ऋद्धिं हादस्य पञ्च च ॥
 इह मानुष्यके राजन् । राजा भवति वीर्यवान् ।
 अयाणामपि वर्णाणां अस्मिन्ननिरतः सदा ॥
 विशेषेण तु विप्राणां दासवदस्तु तिष्ठति ।
 अयाचितप्रदाता च सत्यशौचसमन्वित ॥
 गुरुद्वेषेषु निरतः परदारविषर्जितः ।

परपीडयन् वृत्तैव भृत्त्ववर्गं विभर्त्सि'य ।
 मृतोऽपि स्वर्गमाप्नोति जीवाना मभयप्रदम् ॥
 स स्वर्गलोके षष्ठित्वा वर्षकोटीर्महातमाः ।
 इह मानुष्यलोके वै वैश्यो धनपतिर्भवेत् ॥
 एव धर्मात्परं नास्ति महत् सुगर्गसाक्षिण्य ।
 स स्वधर्मात्परं किञ्चित् पापकर्मव्यपोहनम् ॥
 तस्माद्धर्मं सदा कार्यो मानुष्य प्राप्य दुर्लभम् ।

सुविष्टिरः । भगवन् । देव देवेश वदस्व मधुसूदन । ॥

शुभस्याप्यशुभस्यापि क्षयवृद्धीर्यथाक्रमम् ।

श्रीभगवानुवाच । शृणु पाण्डव । तत्सर्वं धर्मं सूक्ष्मसनातनम् ॥

दुर्विज्ञेय प्रसीदन्ते य ज्ञात्वा ते महाजनाः ।

यथैव शीतमुदकमुष्णेन बद्धधा व्रतम् ॥

भवेत्तु तत्क्षणादुष्णं शीतत्वञ्च विनश्यति ।

यद्योष्णं वा भवेद्दृढं शीतेनापि यथाव्रतम् ॥

शीतत्वञ्च भवेत्सर्वं सुष्णत्वञ्च विनश्यति ।

एवन्तु यद्भवेत् भूमन् । सुकृतं वाथ दुष्कृतम् ॥

तदल्पं क्षपयेद्द्विप्रं नालं कार्या विचारणा ।

समत्वे ऽसति राजेन्द्र । तयोः सुकृतपापयोः ॥

श्रीगीतस्य भवेद्विद्धि कीर्तिर्यस्य भवेत् स्वयम् ।

एवापनेनारुंतापि न प्रायः पापं प्रणश्यति ॥

तथा हतसु राजेन्द्र ! धर्मो नश्यति भारत ! ।

श्रीगीतो ता यभौ सम्यक् दृष्टव्यातो न संगय ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन न पापं प्रापयेद्भयम् ।

तस्मादेतत्प्रयत्नेन कीर्तितानघय महत् ॥

तस्मात् सङ्कीर्तयेत्पापं नित्यधर्मञ्च ग्राहयेत् ।
इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । एवं श्रुत्वा वचस्तस्य धर्मपुत्रोऽच्युतस्य तु ॥
पप्रच्छ पुनरप्यन्यान् धर्माद्दुर्मात्मजो हरिः ।
शुधिष्ठिरः । वृथा चरति जन्मानि वृथा दानानि वा कृतिः ॥
वृथा च जीवितं क्षेमो नराणां पुरुषोत्तम ! ।
कीदृशासु व्यवस्थासु दानं देयं जनार्दन ! ॥
इह लोके च भवति पुरुषः पुरुषोत्तम ! ।
गर्भस्थे कर्म चायाति किं बाल्ये चापि केशव ! ।
यौवनत्वेऽपि किं कृष्ण ! वृद्धत्वे चापि किं भवेत् ॥
सात्त्विकं कीदृशं दानं राजसं कीदृशं भवेत् ।
तामसं कीदृशं देव ! तमधीष्यति किं प्रभो ! ॥
उत्तमं कीदृशं दानं मध्यमं कीदृशं भवेत् ।
अधमं कीदृशं दानं तेषां यादव ! किं फलम् ॥
किं दानं नयते बुद्धिर्गतिं किं मध्यमां नयेत् ।
गतिं जघन्या मय्यवा देवदेव ! प्रयान्ति मे ॥
एतद्विच्छामि विज्ञातुं परं कौतुहलं हि मे ।
त्वदीयं वचनं सत्यं पुण्यञ्च मधुसूदन ! ॥
वैशम्पायनः । एव धर्मप्रसक्तेन पृष्ठः पान्डुमुतेन वै ।
उवाच वासुदेवोऽथ धर्माद्भवेण पाण्डवम् ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ शृणु राजन्यथान्यायं वचनं तप्यमुत्तमम् ।

कथ्यमानं सदा पुण्य सर्वपापव्यपोर्हनम् ॥
 वृथा च दश दानानि चत्वारिच नराधिप । ।
 वृथा दानानि पञ्चाशत् पञ्च शिवं यथाक्रमम् ॥
 वृथा च जीवितयेतां ते च सर्षपकीर्तिता ।
 अनुक्रमेण सर्षपानि तानि वृक्षानि पाण्डव ॥
 धर्मज्ञाना तथा चैव लुब्धना पापिना तथा ।
 वृथापाकञ्च शक्नन्ति धरदाररताश्च ये ॥
 पाकमेदमरा ये च यथा स्यु सत्यवर्जिता ।
 मृष्टमश्नाति यथैको दृश्यमानस्तु बान्धवै ॥
 पितरं मातरञ्चैव उपाध्याय गुरु तथा ।
 मातुस्त मातुनानीञ्च योऽपि हिन्याच्छपेत्तया ॥
 ब्राह्मणाश्चैव येभूत्वा सन्धोपासनवर्जिताः ।
 निर्वाह्यानि स्वधैव यश्च गुर्वन्नभुक् द्विज ।
 मम वा शङ्करम्यापि ब्रह्मणी वा बुधिष्ठिर । ॥
 पूर्वाह्नब्राह्मणानान्तु ये न भक्ता नराधिप । ।
 वृथा जन्मन्यधैतपा पापाना विद्धि पाण्डव ॥
 यत्र द्वयां च यद्दत्तं चोत्थेणावर्जितन्तु यत् ।
 अभिगृहीच्छत यत्तु यद्दानं पतिर्न द्विजे ॥
 यत्र ब्रह्माभिरित यत्तु यद्दत्तं सूर्ययाचके ।
 प्राप्ते तु यद्वि तद्दानं माण्डवपतिर्न च यत् ॥
 यत्प्राप्तमवापकगान्तिं यत्कृतं हतमथा ।
 उपपातकिने दत्तं येदविक्रयिणे च यत् ॥
 स्त्रीजीविते च यद्दत्तं यत्र देवमजाय च ।
 देयपूर्वाग्निने दत्तं नित्यगर्भं न कारिणे ॥

रङ्गोपजीविने दत्तं यच्च मांसीपजीविने ।
 सेवकाय च यद्दत्तं यद्दत्तं ब्राह्मणमुभवे ॥
 अदेशिने च यद्दत्तं दत्तं वार्धुपिकाय च ।
 यदनाचारिणे दत्तं यच्च दत्तं वृथांशितं ॥
 असभ्योपासिने दत्तं यच्च प्रार्थनिवासिने ।
 यन्निष्कालिङ्गिने दत्तं दत्तं सर्वाशिने च यत् ॥
 नास्त्रिकाय च यद्दत्तं धर्मविक्रयिणे च यत् ।
 कारकाय च यद्दत्तं दत्तं यत् कूटसाक्षिणे ॥
 नचात्मानं तरन्त्येते न दातारं बुधिष्ठिरः ।।
 यत्तेभ्यो दत्तमात्राणि दद्धानि सुबहून्नापि ॥
 वृथा भवन्ति राजेन्द्र ! भक्षन्याज्याङ्गतिर्यथा ।
 यद्येष्टं यत्फल किञ्चित् भविष्यति कथञ्चन ॥
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च तद्विलुम्पन्ति संस्थिताः ।
 वृथा ह्येतानि दानानि कथितानि समासतः ॥
 जीवितञ्च वृथा तेषां तच्छृणुष्व बुधिष्ठिरः ! ।

श्रीभगवानुवाच ।

ये च मां न प्रपद्यन्ते शङ्करं वा नराधमाः ।
 ब्रह्माणं वा महीदेवा वृथा जीवन्ति ते नराः ॥
 ये च निन्दन्ति मां मूढाः शङ्करं वा नराधमाः ।
 कुशलैः क्षतयास्त्राणि पठित्वा ये नराधमाः ॥
 विषा निन्दन्ति यज्ञांश्च वृथा जीवन्ति ते नराः ।
 विद्यमानधनीयसु दानधर्मविवर्जितः ॥
 मृष्टमद्याति यश्चैको वृथा जीवति सोऽपि च ।
 वृथा जीवितमाम्यातं दानकालं मयीमि ते ॥

तमोनिविष्टचित्तेन दत्तं दानञ्च यद्भवेत् ।
 न तस्य फलमश्नाति नरो गर्भगतो वृष । ।
 ईर्ष्यामात्सर्यसंयुक्तो भगवदाकृष्णकारणम् ।
 ददाति दानं यो मर्त्योर्बलिभावस्तदद्भुते ॥
 अदायुक्तः शुचिः स्नातः प्रसन्नोभयमानसः ।
 ददाति दानं यो मर्त्यो यीर्षिने स तदद्भुते ॥
 स्वयं नीत्वा तु यद्दानं भक्त्या पात्रे प्रदीयते ।
 तत् सार्वकामिकं विद्धि दानं मामरण्यान्तिकम् ॥
 सात्विकं राजसञ्चैव तामसञ्च युधिष्ठिर । ।
 दानं दातृफलञ्चैव गतिञ्च त्रिविधां शृणु ॥
 दानं दातृमर्त्येव मतिं कृत्वा द्विजाय वै ।
 उपकारविद्युक्ताय दत्तं दत्तं द्वि सात्विकम् ॥
 श्रोत्रियाय दरिद्राय बद्धश्र्चयाय पाण्डव । ।
 दीयते यत्प्रणशाय तत् सात्विकमुदाहृतम् ॥
 वेदाक्षरविहीनाय यत्तु पूर्वापकारिणे ।
 समृद्धाय च यद्दानं तद्राजसमुदाहृतम् ॥
 सम्बन्धिने च यद्दानं व्रताय चैव पाण्डव । ।
 लाभादिभिरपात्राय तद्राजसमुदाहृतम् ॥
 वैश्वदेवविहीनाय यद्दानं श्रोत्रियाय च ।
 दीयते तस्कराद्यापि तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥
 सरोपमवधूतञ्च शोकयुक्तमवज्ञया ।
 सेवकाय च यद्दत्तं तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥
 देवाः पितृगणायैव जनयथाग्निप्रसाधा ।

सात्विक दानमश्नन्ति तुष्यन्ति च नरेश्वर ! ॥
 अथवा दैत्यसङ्घाय गृह्यज्ञांश्च राजसाः ।
 राजसं दानमश्नन्ति वर्जितं पिठदैवतैः ।
 पिशाचाः प्रेतसङ्घाय कश्मला ये मलीमसाः ।
 तामसं दानमश्नन्ति गतिश्च त्रिविधां शृणु ॥
 सात्विकानां तुदानानां सुत्तमं फलमिष्यते ।
 मध्यमं राजसानान्तु तामसानां तु पश्चिमम् ॥
 अभिगत्योपनीतानां दानानां सुत्तम फलम् ।
 मध्यमन्तु समाधाय जघन्याय च ते फलम् ॥
 अयाचितप्रदाता वै सं याति गतिमुत्तमाम् ।
 समाह्वय तु वै दद्यात् मध्यमां स गतिं व्रजेत् ॥
 याचितोयसु वै दद्यात् जघन्यां स गतिं व्रजेत् ।
 उत्तमा देवकी ज्ञेया मध्यमा मानुषी गतिः ॥
 जघन्या याति तिर्यक्षु गतिरेषा क्रिया मता ।
 पात्रभूतेषु विप्रेषु स्थितेषु चाहिताग्निषु ॥
 यश्च यच्छति तीव्रीणां क्षयकृत् स प्रकीर्त्यते ।
 श्रोत्रियाणां दरिद्राणां भरणं कुरु पाण्डव ॥
 सृष्टदानां द्विजातीनां कार्यन्ते परिरक्षणम् ।
 दरिद्रान् वृत्तिहीनानां प्रदानैस्तांस्तु पूजयेत् ॥
 श्वातुरस्यौषधैः कार्यं नीरुजस्य किमोषधैः ।
 माम प्रतिगृहीतारं प्रदातु सुपगच्छति ।
 प्रतिगृहीतुर्यत्सुखं प्रदातारं सुपैति तत् ॥
 तस्माद्ददानं सदा कार्यं परमं हितमिच्छता ।
 वेदविद्यावता तेषु सदा गुर्वन्तवर्जनम् ॥

प्रयत्नेन हि दानव्यो, महादानमयोनिधिः ।
 यस्तु दाता प्रयच्छेत् सहस्रस्यावलम्बनम् ॥
 भुक्तशेषस्य भक्तस्य तं निमन्त्रय भारत । ।
 अमन्त्रन्तु निरश्रासो न कर्तव्या हि पाण्डव । ॥
 कुलांनि सन्ततिः प्राणा नैतामाशा हता भवेत् ।
 मङ्गला ये नरश्रेष्ठ । मङ्गला मत्परायणाः ।
 मयाजिनो मन्त्रियमास्तान् प्रयत्नेन पूजयेत् ॥
 तेषान्तु पावनाशाह नित्यमेव शुधिष्ठिर । ।
 उभे सर्वे प्रतिष्ठामि व्यसनं तच्च सुव्रतम् ॥
 तस्मादृष्टाक्षरं मन्त्रं मङ्गलैर्वीतकल्मषैः ।
 सन्ध्याकालेष्वकालेषु जप्तव्यद्यात्मशुद्धये ॥
 अन्येषामपि विप्राणां किल्बिष हि प्रणश्यति ।
 उभे सर्वे च पुरुषा स्तस्माद्विप्रो विशुद्धये ॥
 दैवे आह्वे च विप्रः सन् विधियुक्तो जुगुप्सित ।
 जुगुप्सितन्तु तस् आह्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
 भारत मानवोधर्मः साह्वेदस्त्रिकल्पितम् ।
 अज्ञाविद्वानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥
 न ब्राह्मणान् परीक्षेत दैवे कर्मणि मन्त्रवित् ।
 महान् भवेत् परीवादो ब्राह्मणानां परीक्षणे ॥
 ब्राह्मणानां परीवादं यः करोति नराधमः ।
 सहस्रैव श्रुतां योनिं स गच्छेत् ब्रह्मदूषकः ॥
 स्वल्पपापेन निन्दित्वा परीवादात् खरो भवेत् ।
 परिभाय कृमिर्भवति कीटो भवति मस्करी ॥
 दुर्दत्ता वा सुवृत्ता वा प्राकृता वा सुसंस्कृताः ।

ब्राह्मणा नावमन्तव्या भस्मच्छन्ना इवाग्रयः ॥
 जत्रियश्चैव स पञ्चब्राह्मणञ्च बद्धयुतम् ।
 नावमन्येत मेधावीर्यं क्षयानपि कदाचन ॥
 इह तच्चापि पुरुष निर्दहेद्वैवमनितम् ।
 तस्मादेत प्रयत्नेन नावमन्येत बुद्धिमान् ॥
 यथासर्वास्ववस्यासु पावकी दैवतं महत् ।
 तथासर्वास्ववस्यासु ब्राह्मणो दैवतं महत् ॥
 व्यज्ञान् काणांश्च कुन्नाश्च वामनान् भासथैव च ।
 स निर्वदेद्युक्तञ्च मिथिता वेदपारगैः ॥
 मन्यन्तोत्पादयेत्तेषां नचानिष्टं समाचरेत् ।
 मन्युश्चरणा विप्रा न विप्राः शस्त्रपाणयः ॥
 मन्युना स्यन्ति ते शत्रून् वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ।
 ब्राह्मणो हि महद्दैवं कथित वेदपारगैः ॥
 द्विजाय सर्वभूतानां धर्मकीशस्य सुप्तये ।
 किं पुनस्ते च कोन्तेय । सर्वे नित्यं सुपासते ॥
 यस्यास्येन सदाश्रन्ति हव्यानि विविधानि च ।
 तरामस्तान् द्विजान् वै किमभूतमधिकन्ततः ॥
 एत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
 स हि धर्माश्नुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 भुक्तेषु तेषु स्वत्रये तस्य धर्मं ददाति च ।
 अनुगंस्यात् ब्राह्मणय भुञ्जतेऽपीतरे जनाः ॥
 तस्मात्ते नावमन्तव्याः मद्रक्षाय द्विजाः सदा ।
 आरण्यकोपनिपदि ये तु पश्यन्ति मां द्विजाः ॥
 कलावस्यान् द्विजान् रव्यान् प्रयत्नेन प्रपूजयेत् ।
 स्वगृहे वा प्रवासे वा दिवा रात्रौ तथैव च ॥

वृद्धाय ब्राह्मणा भूज्या मङ्गला येच पाण्डव । ।
 नास्ति विप्रसमो देवो नास्ति विप्रसमो गुरुः ॥
 नास्ति विप्रात् परो बन्धुर्नास्ति विप्रात् परोनिधिः ।
 नास्ति विप्रात् एरं तीर्थं न पुण्यं ब्राह्मणात्परम् ॥
 नास्ति विप्रात् परो धर्मो नास्ति विप्रात् परा गतिः ।
 पापकर्मसमाधिप्तं पतन्तं नरके नरम् ॥
 वायते दानमप्येक पात्रभूते कृते हिजे ।
 बाला हिताग्नयो येच शान्ता स्युर्वान्भवर्जिताः ॥
 भामर्चयन्ति मङ्गलास्तेभ्यो दत्तं महाफलम् ।
 प्रदानैः पूजितो विप्रो वन्दितो वापि कृतस्त्रयः ॥
 सभावितो वा विप्रो वै मङ्गलो दिवमुन्नयेत् ।
 ये पठन्ति भ्रमस्यन्ति ध्यायन्ति पुरुषास्तुतम् ॥
 तं श्रुत्वा वाथवा दृष्ट्वा नरैः पापात् प्रमुच्यते ।
 मङ्गला मङ्गलप्राणा मङ्गला मत्परायणाः ॥
 धीजयोनिविशुद्धाये श्रोत्रियाः सयतेन्द्रियाः ।
 श्रुवान्भविरला नित्यन्ते पुनन्तीह दर्शनात् ॥
 स्वयं नीत्वा विशेषेण दानन्तेषा गृहेष्वथ ।
 तिथापयेत्तु मङ्गला तद्दानं ह्येकस्मिन्तम् ॥
 चाग्रतः स्वपतोवापि प्रवासे स्वगृहेऽथ वा ।
 हृदयानि प्रपश्यामि यस्य विप्रस्य भारत ॥
 स पूजितो वास्पृष्टो वा पृथोवापि द्विजोत्तमः ।
 सम्प्रापितो वा राजेन्द्र । पुनातीह नर सदा ॥
 एव सर्वास्वस्यासु सर्वदानानि पाण्डव । ।
 मङ्गलेभ्यः प्रदत्तानि तानि स्वर्गप्रदानि वै ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

गम्यायनः । श्रुत्वैवं सात्त्विकं दानं राजसन्तामसन्तया ।

पृथक् पृथक् फलञ्चैव गतिञ्चैव पृथक् पृथक् ॥

अवितृप्तः प्रसन्नात्मा पुण्यधर्माश्चत पुनः ।

युधिष्ठिरो धर्मानित्यः केशवं पुनरर्षवीत् ॥

युधिष्ठिरः । द्विजयोनिविशुद्धाणां लक्षणाणि वदस्व मे ।

बीजदोषेण लोके च जायते च कथन्तराम् ॥

आचारदोष देवेश । वक्तुमर्हस्यशेषतः ।

ब्राह्मणानां विशेषश्च गुणदोषौ च केशव ! ॥

चातुर्वर्ण्यस्य कृत्स्नस्य धर्मम्भनाः प्रतिग्रहे ।

केन विप्रा विशेषेण तरन्ते तारयन्ति च ॥

एतत्कथय देवेश । त्वङ्गत्स्य नमोऽस्तु ते ।

श्रीभगवानुवाच । शृणु राजन्यथातत्त्वं बीजयोनिशुभाशुभानि ।

येन तिष्ठति लोकोऽयं विनश्यति च पाण्डव ! ॥

अवस्थितब्रह्मचर्योयं च विप्रो यथाविधि ।

स द्विजानामविज्ञेयस्तस्य बीजं शुभम्भवेत् ॥

कन्या चाक्षतयोनिः स्यात् कुलीना पितृमातृतः ।

ब्राह्मादिषु विवाहेषु परिणीता यथाविधि ॥

सा प्रयत्ना वरारोहा शुद्धयोनिः प्रयस्यति ।

यानीनः सच्छीलय तावुभो बुण्डगोत्रयो ॥

धारूढवनिता ज्ञातः पतितस्यार्षि यः सुतः ।

पङ्केने विप्रचण्डाला निषिद्धाः श्वपचादिषु ॥

यो यत्र तत्र वा रेतः सित्ता सुर्वीषु याचयेत् ।

कामचारी स पापात्मा बीजं तस्यागुणम्भवेत् ॥

अगुणं तद्वपेद्बीजं शुद्धं योनिश्चार्पति ।

दूपयत्येव तां वाणीं शृणुध्वं च हविरेया ॥
 सुर्वीयोनी पततु वीजं चाहाशब्दो द्विजन्मनाम् ।
 कुर्यात् पुरीषगतेषु पतितासिं मतिः कुतः ॥
 मामधः पातयेदेष कामात्मा पापमीहितः ।
 अधोगतिं व्रजेत् क्षिप्रं मिति शब्दा पतेत्तु यत् ॥
 आत्मा हि शुक्रमुद्दिष्टं देवतं परमं महत् ।
 तस्मात्सर्वप्रज्ञत्वेन निरुन्ध्यात् शुक्रमात्मनः ॥
 आयुस्तेजो बलवीर्यं प्रज्ञा शीघ्रमहायशः ।
 पुण्यञ्च मत्प्रियत्वञ्च हृन्वते ब्रह्मचर्यया ॥
 अविश्रुतं ब्रह्मचर्यं गृहस्थात्रममाश्रितैः ।
 पञ्चयज्ञपरैर्धर्मः स्थाप्यते पृथिवीतले ॥
 सार्यं प्रातस्तुभ्ये सन्ध्यां सम्यक् नित्यमुपासते ।
 नाव वेदमधिकृत्य तारयन्ति तरन्ति च ॥
 यो जपेत् पावनीं देवीं गायत्रीं वेदमातरम् ।
 न सीदेत् प्रत्यगृहीत पृथिवीञ्च ससागराम् ॥
 ये च स्युः सस्त्रिताः केचित् गृहे सूर्योदयादिव ।
 ते चांस्य सोम्या जायन्ते शिवागुभकरास्तथा ॥
 यत्प्रथमास्थिताशेष दारुणाः मिगितागनाः ।
 घोररूपा मृशाकाया वीजं न धोषयन्ति च ॥
 पुनन्तीष्ट पृथिव्या हि चीर्णा सत्यव्रता नराः ।
 ये चीर्णा व्रतपेदाये विकर्ममयमाश्रिताः ॥
 ब्राह्मणा नामममयेण त्रैःपि पूज्या सुधिष्ठिरः ।
 किं पुनर्यद्य मन्थे ह्ये नित्यमेषोपतिष्ठति ॥
 श्रीलक्ष्मणाय नमः दानं गौतमार्द्रपमार्द्रवम् ।

तस्माद्देदान् विशिष्टान् वै भनुराह प्रजापतिः ॥
 भूर्भुवः स्वरिति ब्रह्मा यो वेद परमहिज ।
 स्वदारनिरतोदान्तः स च विद्वान् स भूसुरः ।
 सन्ध्यामुपासते विप्रा नित्यमैवार्हजोत्तमाः ॥
 ते यानि नरशार्दूल ! ब्रह्मलोकं मसमयम् ।
 सावित्रीमातृसारोऽपि वरोऽपि प्रसुयन्वितः ॥
 नायन्वितं चतुर्वेदी सर्वाशी सर्वविक्रयो ।
 सावित्रीञ्चैव वेदांश्च तुलया तुलयन् पुरा ॥
 देवा ऋषिगणाश्चैव सर्वे ब्रह्मपुरःसराः ।
 चतुर्णामपि वेदानां साहि राजन् । शरीयसी ॥
 यथा विकसिते पुष्पे मधु गृह्णन्ति पदपदाः ।
 ससुत्सृज्य रसं सर्वं निरातङ्गमसीरवत् ॥
 एवं हि सर्ववेदानां सावित्री प्राणमुच्यते ।
 निर्जपा हीतरे वेदा सावित्री मन्तरेण्यत्र ॥
 एवं हि यश्चतुर्वेदी शीलभ्रष्टः स कुत्सितः ।
 शीलव्रतममायुक्तः सावित्रीपाठको वरः ॥
 सहस्र परमा देवीं श्यतमध्यान्दशावराम् ।
 सावित्रीं जप कौन्तेय । सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥
 बुधिष्ठिरः । त्रिनोकनाथ ! भोः कृष्ण ! सर्वभूतात्मकोत्ससि ।
 नानायोगपरयेष्टे । तुष्यसे केन कर्मणा ॥
 श्रीभगवानुवाच । यदि भारसहस्रस्तु गुग्गुल्यादि प्रधूपयेत् ।
 करोषि च नमस्कारं सुपहारश्च कारयेत् ॥
 पूजयेत् स्तुतिभिर्मास्य ऋग्यजुःसामतसाया ।
 न तुष्यन्ति ते विप्रा नाहन्तुष्यामि भारत । ॥
 [४४]

ब्राह्मणे पूजिते नित्यं पूजितोऽस्मि न संययः ।
 आतुष्टे चाहमाह्वयो भवामि भरतर्षभ ॥
 परमाधिगतिस्तेषां पूजयन्ति च मां हि ते ।
 यदहं द्विजरूपेण वसामि वसुधातले ॥
 यस्तान् पूजयति प्राग्गी मङ्गतेनान्तरात्मना ।
 तमहस्तेन रूपेण पश्यामि नरपुङ्गव ॥
 काष्ठा कुब्जा वामनाश्च दरिद्रा व्याधितास्तथा ।
 नात्रमान्या द्विजाः प्राज्ञैर्मम रूपा हि ते द्विजाः ॥
 ये तेऽपि सागरान्तायां पृथिव्या द्विजसत्तमाः ।
 मम रूपेषु तेष्वेव मर्चितेष्वर्चितो भवान् ॥
 बहवस्तु न जानन्ति नरा ज्ञानवद्विष्कृताः ।
 यथाहं द्विजरूपेण वसामि वसुधातले ॥
 अब्रह्मन्ति ये विप्रान्ब्रह्मर्मापादयन्ति च ।
 प्रेषयन्ते च सततं सुभ्रूणाङ्कारयन्ति च ॥
 भूतांस्तान् करषत्रेण शमद्रूता महायनाः ।
 निष्कृन्तन्ति यथाकाष्ठं सूत्रमार्गेण शिल्पिना ॥
 आक्रोशं परिवादाभ्यां ये रजन्ते द्विजादिषु ।
 तान् दृता यमलोकस्यान् निपात्य धरणीतले ॥
 आक्रुश्वोरहि पादेन अद्वासंरक्तलोचना ।
 अग्निवर्षेण सृष्टमैत्र्यमो हिंमनं माचरेत् ॥
 ये च विप्रा निरोधन्ते पापां पापेन चतुषा ।
 अन्वित्ययुतेषांस्तान् नित्यं ब्रह्मद्विषो नराः ॥
 तेषां योगक्षयाय यज्जगत्या रुचाभवा ।
 उदरान्ति मुहुर्तेन यमाचम्युर्माश्रया ।

य, प्रहारं द्विजेन्द्राय दद्यात्कुर्व्याञ्च शोणितम् ।

अस्थिभागञ्च चः कुर्यात् प्राणैर्वा विप्रयोजयेत् ॥

सोऽनुपूर्वेण यांभीमान्तरकानेकविंशतिम् ।

शूलमारोपितो गत्वा ज्वरनिजऽपि दह्यते ॥

बहुवर्षमहस्रं यि युच्यमानस्त्वं शक्यसिगाः ।

नावमुच्येत दुर्मेधा न तस्य क्षीयते गतिः ॥

ब्राह्मणानविचार्यैव जयन्ते धर्माकाङ्क्षया ।

यतवर्षसहस्राणि तामिच्छोपरि पच्यते ॥

उत्पाद्य शोणितं गात्रात् संरम्भा इति पूर्वकम् ।

स पर्यायेण यातीमानरकानेकविंशतिम् ॥

तस्मान्नाकुण्ठ्य ब्रूयात् न शुष्काद्द्विरमीरयेत् ।

तच्छ्रुत्वापरुषां वाणीं चैवैतानप्यतिक्रमेत् ।

ये विप्रस्त्रिभया वाचा पूजयन्ति नरोत्तमाः ॥

तच्छ्रुत्वा वै स्तुतस्यैव भवामि च युधिष्ठिरः ॥

सञ्जयन्ति च ये विप्रान् क्रोधयन्ति च भारतः ।

आकृष्टसर्जितशाहं तैर्भवामि न संग्रयः ॥

यद्यन्दनैवागुरुधूपदीपैरभ्यर्ष्य यत्काष्ठमधूम संघ्नात् ।

तेनाचितो नैव भवामि सद्यो विशार्वनादचितोऽहं भवामि ॥

विप्रप्रसादाद् धरणीधरोऽहं विप्रप्रसादाद्दसुरान् जयामि ।

विप्रप्रसादाच्च सदक्षिणोऽहं विप्रप्रसादादजितोऽहमस्मि ॥

इति गौतमीये श्रीवैष्णवऽम्भेशस्ये चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर । देव । देवेभ्यः । दैत्येभ्यः । परं कौतुहलं हि मे ।

एतत्कथय सर्वज्ञ । त्वद्भक्तस्य ममाच्युत । ॥

मानुष्यस्य च लोकस्य यमलोकस्य चान्तरे ।

कौटुम्बिकि प्रमाणं वा किमधिष्ठानमेव च ॥

तरन्ते मानवा देवा, केनोपायेन मानवाः ।

क वास्थिभासनिर्मुक्ते पञ्चभूतविवर्जिते ॥

कथयस्व महादेव । सुखदुःख मशेषत ।

जीवस्य धमलोकेतु कर्मभिश्च शुभाशुभैः ॥

अनुबद्धस्य तै पाशत्रीयमानस्य दारुणै ।

मृतुद्रुतैर्दुराधर्षैर्यौरैर्धीरपराक्रमैः ॥

वदस्य क्षिप्यमाणस्य जनस्य च यमाज्ञया ।

पुण्यं पाप कथन्तिष्ठेन् सुखदुःखमशेषतः ॥

दुराधर्षैर्ह्यीयते वा मानुषै स्तैः कथं पुनः ।

किं वा तत्र महादेवाः कर्म कुर्वन्ति मानवाः ॥

कथं धर्मरता यान्ति देवता द्विजपूजकाः ।

कथं वा प्रेतकर्माणो धर्मं प्रेतपुर नराः ॥

किं रूपं किं मृदान वा वर्णः की वास्य केवच । ।

जीवस्य क्रोगतो नित्यं यमलोकं वधीषि मे ॥

श्रीभगवानुवाच । शृणु राजन्ययातत्त्वं यमात्थ यत्प्रवक्ष्यामि ।

तत्राह कथयिष्यामि मद्भक्तस्य नरेश्वर । ॥

पङ्गीतिसंस्त्राणि योजनानां गतानि च ।

सामपस्य च लोकस्य यमलोकस्य चान्तरम् ॥

न तत्र वृक्षच्छायाच न तटाकं सरोच्चि वा ।
 न वाप्यो दीर्घिज्ञा वापि न कूटं वा युधिष्ठिर । ॥
 न मण्डपं सभा वापि न प्रभा न र्नवेगनम् ।
 न पर्वतो नदीवापि न भ्रमेर्विदर क्वचित् ॥
 न ग्रामो नाश्रमावापि नोद्यान काननानि च ।
 न किञ्चिद्विद्यमस्थानं पथि तस्मिन्नुधिष्ठिर । ॥
 जन्तोः सम्प्राप्तकालस्य वेदनार्त्तस्य वै भयम् ।
 करणैस्वक्तदेहस्य प्राणैः कर्णगतैः पुनः ॥
 शरीराद्धार्यते जीवो ह्यवयो मातरिखना ।
 निर्गतो वायुभूतस्तु नर्पकौशिकविप्रहात् ॥
 शरीर यच्च तद्रूप्य तद्वर्णस्तत्प्रमाणकम् ।
 अदृश्य सप्रविष्टन्तु मोऽप्यदृष्टो न केनचित् ॥
 सोऽन्तरात्मा देहवतामटाज्ञो यस्तु सच्चरेत् ।
 छेदनाद्देवनाहात्तादनाहा न नश्यति ॥
 नानारूपधरैर्घोरैः प्रचण्डैश्चण्डयासनैः ।
 श्रूयमाणो दुराधर्षेयमदूतैर्यमाज्ञया ॥
 पुत्रदारं येय भाग्यैः सन्निरुद्धो वगोवनात् ।
 कर्मभिश्चापि नुगतैः हतैः सुकृतदुष्कृतैः ॥
 अकृत्यमानकरणा वशुभिर्दुःसंपण्डितैः ।
 त्यक्त्वा वशुजन सर्वं निरपेक्षस्तु गच्छति ॥
 मातृभिः पित्र्यभिश्चैव भ्रातृभिर्मातुलेस्तथा ।
 दारैः पुत्रैर्वयस्यैश्च रुदन्निस्स्यन्ते पुनः ॥
 अदृश्यमानस्तोर्दानै रशुपूर्णमुजे शणे ।
 स्वगरीर परिद्वन्द्व वायुभूतम्, गच्छति ॥

अन्धकार परतरं महाघोरं तमोवृत्तिम् ।

दुःप्राय दुष्प्रकामश्च तमागु पापकर्मणाम् ॥

दुःसह यमणूच्च दुर्तिरीक्ष दुःसदृशं ।

दुःसप मतिदुर्गं च पापिष्ठान्यात्तरोत्तमम् ॥

अपिभिः कथ्यमानन्तु पारम्पर्येण पार्थिव । ।

वासं जनयति प्राय प्रयमानकथास्यपि ॥

अपि तैश्चैव गन्तव्या सादृशीन् वा युधिष्ठिर । ।

प्राप्तकालेन सन्त्यज्य वक्षून् भोगान् धनानि च ॥

जंरायुजैश्चागुजैश्च उर्दुभिर्जैस्वेदजैस्तथा ।

जहमै स्थिरसंज्ञैश्च गन्तव्यं हि यमानयम् ॥

देवासुरमनुष्याद्यैर्वैवस्वतवशानुगैः ।

स्त्रीपुंनपुंनकैश्चापि पृथिव्या जीवसन्नकैः ॥

सध्यमैर्युवभिर्वालैर्दृष्टैर्वापि तथैव च ।

जातमात्रैश्च गर्भस्थैर्गन्तव्यः स महालयः ॥

पूर्वाह्ने वा पराह्ने वा सन्ध्याकालेऽथवा पुन ।

प्रदीपे पाञ्चरात्रे वा प्रत्यूषे वाप्युपस्थिते ॥

प्रवासस्थैर्वनस्थैर्वा पर्वतस्थैर्जलस्थितैः ।

चेद्वर्ष्यैर्वा स्थलस्थैर्वा गृहमध्यस्थितैरपि ॥

भुञ्जद्गुभिर्वा लिखुङ्गिर्वा खादुङ्गिर्नान्तरोत्तम । ।

आसीने आस्थितैर्वापि शयनीयागतैरपि ॥

जाग्रद्भिर्वा प्रसुप्तैर्वा गन्तव्यं स महापथः ।

सत्यदूतैर्द्विरुधपैः प्रचरुतैश्चण्डविज्रमैः ॥

आक्षिप्यमाणा ज्ञवशा यान्ति ग्रीष्व यमालयम् ।

दग्धैर्देवानां गन्तव्यं यन्नमादनम् ।
 निर्भत्समानै रद्भिर्नैर्विकीर्तैर्भयविकृतैः ॥
 कण्ठकाकीर्णमार्गेण तप्तपल्लवपाशुना ।
 दण्डमानैस्तु गन्तव्यं वानरैर्दानवजितैः ॥
 काष्ठोपलशिलाघातैर्दण्डोन्मत्तकुमाङ्गुलैः ।
 हन्यमानै र्यमपुर गतव्यं धर्मवर्जितैः ॥
 मेदःशोणितपूयाद्रैर्वस्त्रैर्गात्रैश्च भीषणैः ।
 विद्वज्चैव प्रपाकीर्णै र्गन्तव्यं जीवघातकैः ॥
 क्रुशद्भिश्च रुद्रभिश्च क्रौशद्भिश्चापि विश्वरम् ।
 वेदनानैः पतद्भिश्च गन्तव्यं जीवघातकैः ॥
 श्मभिव्याघ्रैर्दकैः कङ्कै र्भक्षमाणाः समन्ततः ।
 तुद्यमानाश्च गच्छन्ति राक्षसैर्मांसखादिभिः ॥
 महिषैश्च श्वैश्चापि शूकरैः क्रूरकर्मभिः ।
 वीक्ष्यमाणाः परध्वानं गन्तव्यं मांसखादिभिः ॥
 सूचीसूतीक्ष्णदण्डिभि र्मच्छिकाभिः समन्ततः ।
 तुद्यमानैस्तु गन्तव्यं पापिष्ठै र्मधुघातकैः ॥
 विश्वं स्वामिन्नमिमं स्त्रिय वा घ्नन्ति ये नराः ।
 गास्त्राणि निन्द्यमानैस्तु गन्तव्यं तैर्यमन्नयम् ॥
 घातयन्ति च ये पापा दुष्प्रमाणादयन्ति च ।
 राक्षसैश्च श्मभिसैव भक्ष्यमाणां वञ्चन्ति ते ॥
 ये हरन्तीह वस्त्राणि शय्यां प्राप्रशान्ति च ।
 ते यान्ति विद्रुता नग्नाः पिपांश्चा द्रव तत्प्रथम् ॥
 गोशयान् ये हिरण्यं च यन्तु जवगृहं तथा ।
 । हरन्ति, दुःखान्तः परस्पर पापकारिणः ॥

पापण्डै रुक्मणैर्देण्डै काष्ठघातैर्निरीश्वरैः ।
 हन्यमानै जनाकीर्णैर्गन्तव्यं यमसादनम् ॥
 ये ब्रह्मस्वं हरन्तीह नरा नाकनिपातिनम् ।
 ध्यात्तो शयन्ति वा नित्यमाहरन्ति च ये द्विजान् ॥
 शुष्कशर्णा निबन्धस्ते किञ्चिजिह्वाक्षिनासिका ।
 पूयशोणितदुर्गन्धैर्भक्ष्यमाणाश्च जम्बुकैः ॥
 चण्डालैर्दृष्टैश्चण्डैर्भक्ष्यमाणाः समन्ततः ।
 क्रोशन्तः करुणं घोरं गच्छन्ति यमसादनम् ॥
 तत्रैव प्रतिता पार्षाः विष्ठापूयेष्वनेकशः ।
 मज्जन्ते वृषभोटीसु क्लिश्यन्ते वेदनान्विताः ॥
 तत्रैव सुक्ताः कालेन लोके चास्मिन्नराधमाः ।
 विष्ठाक्रिमित्वं गच्छन्ति पतन्ति च ततोऽर्णवे ॥
 विद्यमानधवैर्येषु लोभदम्भाहतान्वितैः ।
 ओद्विषेभ्यो न दत्तानि धनानि वद्धधा वृष ॥
 श्रीया पायनिवद्वाक्ते हन्यमानाश्च राक्षसैः ।
 क्षुत्पिपासात्रमार्तासु यान्ति प्रेतपुरन्दराः ॥
 अदत्तदाना गच्छन्ति शुष्कशर्णास्यतानुजाः ।
 अन्नपानीयसहितं प्रार्थयन्तः पुनः पुनः ॥
 श्वासे विभक्षाटण्णात्तां गन्तुं नैवाद्यगन्तुमम् ।
 समान्ते दीयतां स्यामिन् । पानीयं दीयतामिति ॥
 इति ब्रुवन्तस्ते दूताः प्राप्तुवन्ति यमालयम् ॥

वैशम्पादन । तच्छ्रुत्वा यचन विष्णो पश्चात् भुवि पाण्डव ।

नि सप्तोऽभूद्भयत्वमोनिश्चेष्टो भयविफलः ॥

ततोऽन्या शनैः सद्वा समान्दसोऽप्यत्रिनः ।

नेत्रे प्रक्षाल्यं तोयेन भूयः केनैव सबवीत् ॥

यधिष्ठिरः । भीतोऽस्माहं महादेव । श्रुत्वा वाक्यस्य विस्तरम् ।

केन दानेन तं मार्गं तरन्ति पुरुषाः सुखम् ॥

श्रीभगवानुवाच । ईह ये धार्मिका लोके जीवघातकवर्जिताः ।

शुश्रूषयाम्युपया युक्ता देवमाह्वयं पूजकाः ॥

अपान्मानुष्यलोकान्ते मसहायोः सवान्धवाः ।

यमध्वानन्तु ते यान्ति यथावत्तु निद्रोध मे ॥

ब्राह्मणेभ्यः प्रदानानि नानारूपाणि पाण्डव । ।

ये प्रयच्छन्ति विद्वद्भ्यो सुख्या यान्ति तत्प्रदम् ॥

अन्नञ्च ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणेभ्य सुसंस्कृतम् ।

श्रीत्रिभ्यो विशेषणं भक्त्या परमया युताः ॥

ते विमानैर्महात्मानो यान्ति चित्रैर्यमालयम् ।

सेव्यमाना वरस्त्रीभिर्देवसङ्घैर्महापथे ॥

ये तु नित्यं प्रभाषन्ते प्रियमकिन्त्रियवचः ।

ते च यान्ति महात्माभैर्विमानैस्तैर्यमालयम् ॥

कपिलादीनि दानानि श्रद्धायुक्ताश्च ये नराः ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति श्रीत्रिभ्यो विशेषतः ॥

ते यान्त्यादित्यवर्गाभैर्विमानैर्हर्मभूषणैः ।

वैशखतपुरं रम्यमश्वरोभिनिषेविताः ॥

उपानहौ च च्छत्रञ्च गयनान्यस्तनानि च ।

विप्रेभ्यो ये प्रयच्छन्ति वस्तान्याभरणानि च ॥

ते यान्त्यश्वैर्हृषीकेशैश्च कुञ्जरैश्चापलङ्घितैः ॥

धनदस्य पुरं रम्यदण्डच्छत्रविभूषितः ।

ये च शशाङ्गदायन्ति भोज्यं रम्यतथैव च ।

स्त्रिर्घतां चापि विद्येभ्यश्चायया परया युताः ॥
 ते यान्ति काञ्चनैर्धानैर्युता वैवस्वतचयम् ।
 वरस्त्रीभिर्युधतिभिः सेव्यमानाः समन्ततः ॥
 येच क्षीरं प्रयच्छन्ति दृतं दधि गुडं मधु ।
 ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति अद्धानाः सुसंस्कृताः ॥
 चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु यानैरुक्तामयैः शुभैः ।
 यान्ति गन्धर्ववादित्रैः सेव्यमाना यमालयम् ।
 ये फलानि प्रयच्छन्ति पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 इमयुक्तेर्विमानैस्तु यान्ति ब्रह्मपुरं नराः ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो विविधानं दृतशुतम् ॥
 ते यात्यमंलर्णामैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ।
 पुरं तत्प्रेतनाथस्य नानाजलममाकुलम् ॥
 पानीयं ये प्रयच्छन्ति सर्वभूतप्रजीवनम् ।
 ते सुदृप्ता सुखा यान्ति विमानैर्हंसचोदितैः ॥
 ये तिलांस्त्रिजयेतेव दृतं सर्वं सथापि वा ।
 श्रोत्रियेभ्यः प्रयच्छन्ति सौम्यभावसमन्विताः ॥
 सोममण्डलसङ्घाशैर्यानैस्तु यान्ति निर्मलैः ।
 गीयमानास्तु गन्धर्वैर्वैवस्वतपुरं नरः ॥
 वेपां वाप्यशतुः पञ्चतटाकानि सरांसि च ।
 क्षीरिकां प्रुष्करिण्यथ सजलाश्च जलाययाः ॥
 यानैस्तु यान्ति स्वर्णामैर्दिव्यघण्टानिनादितैः ।
 चामरैस्तालवृत्तैश्च वीज्जनाना महाप्रभाः ॥
 नित्य दृप्ता महात्मानो गच्छन्ति यमसादनम् ।
 वेपां देवगृहाणीह च्छदाण्याभरणानि च ॥

मनोहराणि कान्तानि दर्शनीयानि भूमिप । ।
 ते व्रजन्त्यमलाभ्राम्बै विमानैर्वायुवेगिभि ॥
 पुर तत् प्रेतनाथस्य नानाजनसमाकुलम् ।
 वैवस्वतश्च पश्यन्ति सुखचित्तं सुखंस्थितम् ॥
 यमेन पूजिता यान्ति यमशालोकात्ता गतिम् ।
 चतानुद्दिश्य लोकेषु प्रपातशानमुच्छ्रितम् ॥
 शीतल सलिल रस्य तिष्ठ तैभ्यो दिशन्ति ये ।
 ते तु तृप्ति पराम्नाप्ता सुखं यान्ति महापथम् ।
 काष्ठपादुकतर्दाया तमध्वानं सुखन्तथा ।
 सुवर्णमणिपीठेषु पादो कृत्वा रथोत्तमम् ।
 आरामान् वृक्षवण्डाद्यं रोपयन्ति च ये नराः ॥
 सम्प्रयन्ति चाद्यथा फलमुष्णोपशोभितान् ।
 वृक्षच्छायासु रस्यासु तमध्वानं सुलङ्कृतम् ॥
 यानैस्तु वाहनैर्द्विव्यै पूज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
 सुवर्णं रजत वापि विद्रुमं सौत्तिकं तथा ॥
 ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्वलैः ।
 ते व्रजन्ति वरस्त्रीभिः श्रेयमाना यथासुखम् ॥
 भूमिदा यान्ति तं लोकं सर्वकामैः सुतर्पिता ।
 उदितादित्यमङ्गाद्यैर्विमानैः हंसयोजितैः ।
 कन्याश्च ये प्रयच्छन्ति विप्राय श्रौत्रियाय च ॥
 दिव्यकन्यावता यान्ति विमानैस्ते यशालयम् ।
 सुगन्धान् गन्धसयोगान् पुष्पाण्य सुरभीणि च ॥
 प्रददन्ति द्विजायैभ्यो ये भगवता परया युता ।
 दीपदा यान्ति दानेश दीपयन्तो दिशो दश ॥

आदित्यसदृशाकारैर्दीप्यमाना यथाम्नयः ।

यथावसथदानाये गृहैः काञ्चनवेदिभिः ॥

व्रजन्ति वृत्तसूर्याभैर्धरुणान्जपुरन्तराः ।

जलभाजनदातारः कुरिडकाकरकाप्रदाः ॥

पूज्यमाना वरस्त्रीभि र्यान्ति तस्मान्महागजैः ।

• पादाभ्यङ्ग शिरोभ्यङ्गयानपादोदक ततः ॥

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते यान्त्वश्वैर्यमालयम् ।

• विश्रामयति यो विप्रं आन्तमध्वनि कशितम् ॥

चक्रवाकैः प्रयुक्तेन याति यानेन सोऽपि च ।

स्वाग्नेन च यो विप्रं पूजयेदासनानि च ॥

स गच्छति तमध्वान परमनिर्घृतम् ।

• नमो ब्रह्मण्यदेवाय सर्वदा चाभिवादयेत् ॥

प्रयतं प्रयतो नित्यं स सुखं याति तत्फलम् ।

नमः सर्वसमेभ्यश्च त्वभियाय दिने दिने ॥

नमस्करोति यो भक्त्या स सुखं याति तत्फलम् ।

नमोऽस्तु विप्रदत्ताय तुभ्यं देहि दिने दिने ॥

भूमिमाक्रमते प्रातः शयनादुत्थितस्तु यः ।

स सर्वकामलप्तात्मा सर्वभूषणभूषितः ॥

याति यानेन दिव्येन सुखं वैवस्वतालयम् ।

शनन्तराशितोर्ये तु दग्धाङ्गारवर्जितः ॥

तेऽपि सारसयुक्तेन यान्ति यानेन वै सुखम् ।

ये चाप्येकेन भक्तेन वर्तन्ते दग्धवर्जिताः ॥

हमयुक्तैर्विमानैस्ते सुखं यान्ति यमालयम् ।

चतुर्येनैव भुक्तेन वर्तन्ते ये जितेन्द्रियाः ॥

यान्ति ते धर्मनगरं यानैर्वर्हिणायोजितैः ।
 द्यानीय दिवसेनेह भुञ्जन्ते ये जितेन्द्रियाः ॥
 तेऽपि हस्तिारथैर्यान्ति तत्पथं कनकोज्वनैः ।
 पष्ठानुकारमिकोयस्तु वर्षमेकानुवर्तते ॥
 कामक्रोधविनिर्मुक्तः शुचिर्नित्यजितेन्द्रियः ।
 स याति कुञ्जरस्थस्तु जयशङ्करवैद्युतः ।
 पक्षीप्रवासिनो यान्ति यामैः शार्दूलयोजितैः ।
 धर्मराजपुरं रस्यं दिव्यस्त्रीगणसेवितम् ॥
 ये मासोपवासं वै कुर्वन्ते संयतेन्द्रियाः ।
 तेऽपि सूर्योदयप्रस्थै र्यान्ति यानै र्यमालयम् ॥
 अग्निप्रवेशं पश्चापि कुरुते मद्गतात्मना ।
 स यात्यग्निप्रकाशेन विमानेन यमालयम् ॥
 प्राणांस्त्वजति यो विप्रो मां प्रपन्नोऽप्यनाशकम् ।
 स बालार्कप्रकाशेन व्रजेद्यानेन तत्फलम् ॥
 प्रविष्टोऽन्तर्जले यस्तु प्राणांस्त्वजति मानवः ।
 सोममण्डलकल्पेन याति यानेन तत्पथम् ॥
 स्वशरीरं हि गृभ्राणां मञ्जनाद्य प्रयच्छति ।
 स याति रघमुख्येन काञ्चनेन यमालयम् ॥
 गोक्षत्रे स्त्रीरुते चैव तयमपि प्रकृतेऽपि च ।
 ते यान्यमरकन्याभिः सेव्यमानो रविप्रभः ।
 ये यजन्ति द्विजश्रेष्ठाः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥
 हंससारमयुक्तेन याति यानेन तत्पथम् ।
 परपीडामहत्त्वैव भक्त्यान् विभ्रतिं ये नराः ॥
 तत्पथं ते सुप्तं यान्ति विमानैः काञ्चनोज्वनैः ।

ये समास्थाय भूतेषु जीवानामभयप्रदाः ॥
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ता निगृहीतेन्द्रियास्तथा ।
 पूर्णचन्द्रप्रतिकांशैर्विमानैस्ते महाप्रभा ॥
 यान्ति वैवस्वतपुरं देवगन्धर्वसेविताम् ।
 ये मासेकात्मभावेन भक्त्या त्वृश्वकमेव वा ॥
 पूजयन्ति नमस्यन्ति सुवन्ति च दिने दिने ।
 धर्मराजपुरं गान्ति यानि स्रव समप्रभै ॥
 पूजितास्तत्र धर्मेण स्वधर्माद्यादिभिर्गुणै ॥
 यान्त्येव मम लोक वा हृद्रलोक मथापिवा ॥
 इति श्रीगीतामीये वैष्णवधर्मशास्त्रे षष्ठमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

वैशम्पायन । श्रुत्वा धर्मपुरार्थं वा जीवाना गमन तथा ।

धर्मपुत्र प्रहृष्टात्मा केशव पुनरब्रवीत् ।

युधिष्ठिरः । देव । देवश । दैत्यघ्न । सदा देवैरभिष्टुत ॥

भवान् भवकर । श्रीमान् सहस्रादित्यतेजस ।

सर्वसंहारसर्वज्ञ । सर्वधर्मप्रवर्तक । ॥

सर्वदानफलं सौम्य । कथयस्व ममाच्युत । ।

दान कृत्वा कथ कृष्ण । कीदृशाय द्विजाय वै ॥

कीदृश वा तपः कृत्वा तत्फलं वाच्य भुञ्जते ।

वैशम्पायन । एवमुक्तो हृषीकेशो धर्मपुत्रेण धीमता ॥

उवाच धर्मपुत्राव धर्मान् पुण्यान् महोदयान् ।

श्रीभगवानुवाच । नृशुष्वावहितो राजन् । पूतम्यावनमुत्तमम् ।

सर्वदानफलं सौम्य । तेन त्राय्यमकर्मणाम् ॥

यच्छ्रुत्वा पुंरुप, स्त्री वा नष्टपापाः समाहिताः ।
 तत्त्वणात्पूतता यान्ति पापकर्मरता अपि ॥
 एकाहमपि कौन्तेय, भूनावुत्पादितं जलम् ।
 सत्य तारयते पूर्वां तृष्णां यत्र च गौर्भवेत् ॥
 पानीय परम लोके, जीवानां जीवन परम् ।
 पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥
 पानीयस्य गुणा दिव्या परलोकसुखावहा ।
 तत्र पुण्योदकी नाम नदी परमपावनी ॥
 कामन्ददाति राजेन्द्र ! त्र्योदान यमानये ।
 शीतल सलिल तस्यामच्यममृतोपमम् ॥
 चौरतोयं प्रदातृणां भवेद्दीर्घं सुखावहम् ।
 ये चापि तोयदातारो भूयस्तेषां विधीयते ॥
 प्रशान्त्यत्यम्बपानेन विभक्ता च युधिष्ठिर ।।
 तृपितस्य नचान्येन पिपासापि प्रणश्यति ॥
 तस्मात्तोयं सदा देय तृप्तितेभ्यो विजानता ।
 अग्निर्मूर्त्तिः क्षितेर्योनिः स्मृतस्य च सुखम्भुवा ॥
 तत्तोय सर्वदानानां मूलमित्युच्यते बुधैः ।
 यतः सर्वाणि भूतानि जीवन्ति प्रभवन्ति च ॥
 तस्मात्सर्वेषु दानेषु तोयदानं विशिष्यते ।
 सर्वदानतपोयज्ञैर्यत्प्राप्यं फलमुत्तमम् ॥
 तत्सर्वं तोयदानेन प्राप्यते नात्र शक्य ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यः स्वन्नदानं सुसंस्कृतम् ।
 तस्माज्जाताः स्वयं प्राणा भवन्ति पुंरुपर्षभ ॥
 अन्नभुक्तश्च भुक्तश्च अन्नं जीव, प्रतिष्ठित ।

इन्द्रियाणि च बुद्धिश्च पुष्यन्तेऽन्नेन नित्यम् ॥
 अन्नेनैव हि जीवन्ति सर्वभूतानि पाण्डव ! ।
 तेजोबलञ्च रूपञ्च सत्व वीर्यं द्युतिर्मूर्ति ॥
 ज्ञानमेव तथा जुश्च सर्वमन्ने प्रतिष्ठितम् ।
 देवदानवतिर्यङ्ग सर्वलोकैर्षु सर्वथा ॥
 सर्वकालं हि सर्वेषा मन्त्र प्राणा प्रतिष्ठिता ।
 अन्नं पूज्य यतो रूपं मन्त्रं नित्यं नमस्कृतम् ॥
 सर्वभूतमयञ्चैव सर्वप्राणमयं स्थितम् ।
 अन्नेनाधिष्ठितप्राणोऽल्पपानो व्यानमेव च ॥
 उदानञ्च समानञ्च धारयन्ति शरीरिणः ।
 शयनोत्थानगमनग्रहणाकर्षणानि च ॥
 सर्वसत्वकृतं कर्म अन्नादेव प्रवर्तते ।
 चतुर्विधानि भूतानि जङ्गमानि स्थिराणि च ॥
 अन्नाद्भवन्ति राजेन्द्र । श्रुतिरेषा सनातनी ।
 विद्यास्थानानि सर्वाणि सर्वयज्ञाश्च पावनाः ॥
 अन्नाद्यस्मात् प्रवर्तन्ते तस्मादन्नं परं स्मृतम् ।
 देवा इन्द्रादयः सर्वे पितरो जनयस्तथा ॥
 यस्मादन्नेन तुष्यन्ति तस्मादन्नं विशिष्यते ।
 यस्मादन्नात्प्रजा मर्वा कल्पे कल्पेऽहजत्प्रभु ॥
 तस्मादन्नात्परं दानं न भूतो न भविष्यति ।
 यस्मादन्नं प्रवर्तन्ते धर्मार्थकाममेव हि ॥
 तस्मादन्नात्परं दानं नामुत्तरे च पाण्डव । ।
 यक्षरक्षीगणां नागा भूता दैत्याश्च दानवा ॥
 तुष्यन्त्यन्नेन यस्मान्तु तस्मादन्नं परम्भवेत् ।

परान्नमुपभुञ्जानो यत्कर्म कुरुते शुभम् ॥
 तच्छुभैकस्य भागस्तु कर्तुं भवति धारत ! ।
 अन्नदस्य तयो भागा भवन्ति भरतर्षभ ॥
 तस्मादन्नं प्रदातव्यं ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।
 ब्राह्मणाय दरिद्राय योऽन्नं सन्धत्सु रं वृष । ॥
 ओत्रियाय प्रयच्छन् वै प्राकवेदविवर्जितः ।
 दम्भाचारवियुक्तस्तु परा भक्तिमुपागतः ॥
 स्वधर्मेणार्जितायां तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति नरो वै नात्र संशयः ।
 अर्धसन्धत्सु रं दद्यात्प्रभैत्रमयाचतु ॥
 विविधं परमं भूप । तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाक्षमहस्त्रे तुं दत्ते यत्पुण्यमिष्यते ॥
 तत्पुण्यमपिल प्राप्य शक्रलोकं महीयते ।
 स शक्रभवने रम्ये वर्षकोटिगतं वृष । ॥
 यथाकामं महातेजाः क्रीडत्यश्वरसाङ्गणे ।
 अप्राप्तं यो दिवं दद्याद्दिजाय नियतव्रतम् ॥
 दशवर्षाणि राजेन्द्र ! तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलायतसहस्रस्य विधित्तस्य तत्फलम् ॥
 तत्पुण्यफलमादाय पुरन्दरपुरं व्रजेत् ।
 स शक्रभवने रम्ये वामरूपी यथासुप्तम् ।
 दशकोटिसमा राजन् ! क्रीडते सुरपूजितः ।
 शक्रगल्यावतीर्ण्य चक्रोगे म महर्गुतिम् ॥
 पत्न्यैः ही हिज. श्रीमान् जायते राजप्रलितः ।

अथान्ताय विप्राय क्षुधितायान्नकाङ्क्षिणे ॥
 देशकालाभियार्ताय दीयते प्राण्डुनन्दन । ।
 याचतेऽन्नं च दद्याद्वा हसमाने पराङ्कमे ॥
 स लुब्धो नरकं यद्गति कृमीणा कालसूतकम् ।
 स तत्र नरके धीरे लीभर्माहितचेतनः ॥
 शतवर्षसहस्राणि क्लिश्यते वेदनार्दित ।
 तस्माच्च नरकात्त्यक्त कालेन सहता हि सः ॥
 दरिद्रो मामुषे लोके चण्डालेष्ववजायते ।
 यस्तु पांसुलपादस्तु दूराध्वञ्चमकर्षितः ॥
 क्षुत्पिपामात्रमार्त्तस्य अमखिन्नमति हिंज ।
 प्रयच्छन् वै त् दातार गृहस्यान्ते च यस्य वै ॥
 तं पूजयति वान्नेन सोऽतिथि स्वर्गसुक्रमः ।
 तस्मिंस्तुष्टे नरत्रेष्ठ । तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥
 न तर्था हविषा होमैर्न पुष्पैर्नानुलेपनैः ।
 अग्नयः प्रार्थयिष्यन्ति यथाह्यतिथिपूजनात् ॥
 कपिलायान्तु दत्ताया विधिवज्ज्येष्ठपुष्करे ।
 न तत्फलमवाप्नोति यत्पुंनर्विशभोजनात् ॥
 द्विजपादजलक्लिन्ना यावत्तिष्ठति मेदिनी ।
 तावत् पुष्करपर्णेन पिबन्ति पितरो जलम् ॥
 देवमालापनयनं द्विजोच्छिष्टापमार्जनम् ।
 आन्तश्च वाहनञ्चैव तथा पादावसेचनम् ॥
 प्रतित्रयप्रदानञ्च तथा शय्यासनस्य च ।
 एकैकं पाण्डवत्रेष्ठ । गोप्रदानाद्विशिष्यते ॥
 पादोदकं पाददृतं जीयमन्न प्रतित्रयम् ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो नोपसर्पति तान् यमः ॥
 विप्रातिथ्ये कृते राजन् । भक्त्या शुश्रूषितेऽपि च ।
 देवाः शुश्रूषिताः सर्वे त्वयस्त्रिंशुद्भवन्त्यतः ॥
 अभ्यागतो ज्ञानपूर्वस्वज्ञातोऽतिधिरुच्यते ।
 तयोः पूजामधः कुर्यादिति पौराणिकी श्रुतिः ॥
 पादाभ्यङ्गोऽन्नपानैस्तु योऽतिथिं पूजयेन्नरः ।
 पूजितस्तेन राजेन्द्र । भवेद्देन नु सशयः ॥
 शीघ्रं पापविनिर्मुक्तो मया चानुगृहीतकः ।
 विमानेनैव कल्पेन यमलोकं स गच्छति ॥
 अभ्यागत आन्तमनुव्रजङ्घि देवाय सर्वे पितरोऽग्नयश्च ।
 अस्मिन् द्विजे तत्र च पूजिताः स्युर्गते निराशा अपि ते प्रयान्ति ॥
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ।
 पितरस्तस्य नाश्रन्ति दशवर्षाणि पञ्च च ॥
 वर्जितः पितृभिर्लुब्धः स देवैरग्निभिः सदा ।
 निरय रौरवं गत्वा दशवर्षाणि पच्यते ॥
 ततश्चापि श्रुतः कालादिह लीके नराधमः ।
 या वै द्वादशवर्षाणि जायते क्षुत्पिपासितः ॥
 चण्डालोऽप्यतिथिः प्राप्नो देशकालौ च काङ्क्षया ।
 अभ्युद्गतगृहस्थेन पूजनीयः स सर्वथा ॥
 अर्चयित्वा योऽप्राति लोभमोहितचेतसः ।
 चण्डालत्वं मवाप्नोति दशवर्षाणि पाण्डव ! ॥
 निराशमतिथिं कृत्वा भुक्तवान् स प्रणष्टवान् ।
 न जानात्यात्मनात्मानं विष्टाकृपे निपातितम् ॥

मोघमन्त्रस्य चाश्रन्ति योऽतिथिं न प्रपूजयेत् ॥
 साङ्गोपाङ्गभक्तु यो वेदान् पठतीह दिने दिने ।
 नचातिथिं पूजयति वृथा स पठति द्विजः ॥
 नित्यमग्नौ पाकथङ्गैः सोमहस्याभिरेव च ।
 ये यजन्ति न चाश्रन्ति गृहेष्वतिथिमागतम् ॥
 तेषां यंशोभिः कामानां दत्तमिष्टञ्च यद्भवेत् ।
 वृथा भवति तत्सर्वमाशया यतया हतम् ॥
 देश कालञ्च पातञ्च स्वयक्तिञ्च निरीक्ष्य च ।
 अल्पं वा सुमहद्वापि कुर्यादातिथ्यमात्मवान् ॥
 सुसुखः सुप्रसन्नात्मा धीमानतिथिमागतम् ।
 स्वांगतेनासनेनाङ्गिरन्नाद्येन च पूजयेत् ॥
 प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो मूर्खः पण्डितएव वा ।
 प्राप्तो यो वैश्वदेवान्धे सोऽतिथिः स्वर्गसक्रमः ॥
 क्षुत्पिपासात्रमर्त्ताथ देशकालगताय च ।
 सत्कृत्यान्नं प्रदातव्यं यन्नस्य फलमिच्छता ॥
 भोजयेदात्मनश्चेष्टान्विधिवत्पूजितात्मनः ।
 अन्नप्राणो मनुष्याणां मन्त्रदः प्राणदोभयेत् ॥
 तस्मादन्नं विशेषेण दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अन्नदः सर्वकामैस्तु सूपटमस्वलङ्कृतः ॥
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजितः ।
 सेव्यमानो वरस्त्रीभिर्देवलीकं स गच्छति ॥
 क्रीडित्वा तु ततः सस्मिन्वर्षकोटिं ययामरम् ।
 ततयापि प्युतः कालाद्विह लोके सहाययाः ॥
 वेदगास्त्वार्थतत्त्वज्ञो भोगयान् ब्राह्मणो भयेत् ।

सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्यान्ननुष्य सूपजायते ॥
 महाधनपतिः श्रीमान् वेदवेदाङ्गपारगः ।
 सर्वशास्त्रार्थविद्विद्वान् भोगवान् ब्राह्मणो भवेत् ॥
 सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्याद्वर्षमेकमकल्पम् ।
 धर्माजितधनो भूत्वा पाकभेदविर्जितः ॥
 देवानिव स्वयं विप्रानर्चयित्वाऽपितृनपि ।
 विप्रो नाग्राशनाशी यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 वर्षेणैकेन यावन्ति पुण्यान्त्रन्ति वै द्विजाः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि संज लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके महीयते ।
 वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो भोगवान् ब्राह्मणो भवेत् ॥
 सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्याद्यथाश्रद्धन्तरेष्वर ! ।
 अकालनियमेनापि सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सत्यमन्धो जितक्रोधः सदा धर्मेषु निष्ठितः ।
 अधर्मभीरु धर्मिष्ठो मायामात्सेर्यवर्जितः ॥
 अदधानः शुचिर्नित्यं पाकभेदविर्जितः ।
 स विमानेन दिव्येन दिव्यरूपी महायशाः ॥
 पुरन्तरपुरं याति गीयमानोऽस्य तोगणैः ।
 मन्थन्तरश्च तत्रैव क्रीडिन्मा देवपूजितः ॥
 मानुष्यं लोकमागम्य भोगवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
 द्गजन्मानि भूत्वा प्राप्नुयाद्भ्राजपूजितः ॥
 जातिभ्ररय भवति यत्र तत्रैव जायते ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि भूमिदानमनुत्तमम् ॥
 यः प्रयच्छति विप्राय भूमिं रस्यां मुदःश्याम् ।

ओत्रियाय दरिद्राय साग्निहोत्राय पाण्डव । ॥
 स सर्वकामलक्ष्मणा सर्वरत्नविभूषित ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो दीप्यमानो रविर्यथा ॥
 बालसूर्यप्रकाशेन विचित्रध्वजशीभिना ।
 याति यानेन दिव्येन मम लोक महातपा ॥
 तत्र दिव्याङ्गनाभिस्तु सेव्यमानो ययामुखम् ।
 कामग कामरूपी च क्रीडत्यभरसाङ्गणैः ॥
 यावद्विभर्ति लोफान्धै भूमिः कुरुकुलोद्वह ।
 भूमिदानस्य पुण्यस्य क्षयरे नैवोपपद्यते ॥
 ब्राह्मणाय दरिद्राय भूमि दत्त्वा तु यो नरः ।
 न हिनस्ति नरव्याघ्र । तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 सप्तहोपसमं प्रान्तं यत्र धान्यसमाकुला ।
 सशैलवनदुर्गान्ता तेन दत्ता भवेन्मही ॥
 भूमिं हि दीयमानाञ्च ओत्रियायाग्निहोत्रिणे ।
 सर्वभूतानि मर्त्यन्ते मे ददातीति ह श्रुतिः ॥
 सुवर्णमणिरत्नानि धनधान्यवस्तूनि च ।
 सर्वदानानि वै राजन् ददाति वसुधान्ददत् ॥
 सागरान् सरित् शैलान् । समानि विषमाणि च ।
 सर्वगन्धानृसान् स्त्रेहान् ददाति वसुधा ददत् ॥
 द्योपधिः फलसम्पन्नान् नगान् पुष्पफलोपगान् ।
 कमलोत्पलपण्डाति ददाति वसुधा ददत् ॥
 धर्मान् कामान् तथार्थञ्च वेदान् यज्ञास्तथैव च ।
 स्वर्गमोक्षगतिश्चैव ददाति वसुधा ददत् ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्ये यजन्ति सदक्षिणै ।

न तत्फल भवेत्तेषां भूमिदानस्य यत्फलम् ॥
 श्रोत्रियाय महीं दत्त्वा यो हि नस्ति न पाण्डव । ।
 तज्जनाः कथयिष्यन्ति यावल्लीकाः प्रतिष्ठिताः ॥
 तावत्सर्गोपभीगाना भीक्तारं प्राण्डुनन्दन ! ।
 शम्यपूर्णां महीं यस्तु श्रोत्रियाय प्रयच्छति ॥
 पितरस्तस्य कुप्यन्ति यावदाभूतसप्तवम् । ।
 मम रुद्रस्य सवितु स्त्रिदशमा तथैव च ॥
 प्रीतये विद्धि राजेन्द्र ! भूमि दत्त्वा द्विजाय वै । ।
 स च पुण्येन पूतात्मा द्राता भूमे युधिष्ठिर ! ॥
 मयि सायुज्यतां याति नात्र कार्या विचारणा ।
 यत्किञ्चित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ॥
 स च गोकर्णमात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ।
 वेदानां पारगो यस्तु परं पुण्य मुदाहृतम् ॥
 भूमेर्गोकर्णमात्रेण तत्फलन्तु विधीयते । ।
 मासोपवासे यत्पुण्यं चीर्णे चान्द्रोयखेऽपि वा ॥
 भूमेर्गोकर्णमात्रेण तत्फलन्तु विधीयते ॥
 युधिष्ठिरः । देवदेव । नमस्तेऽस्तु वासुदेव । सुरेश्वरं । ।
 गोकर्णस्य प्रमाणं मे वक्तुमर्हसि मानद ! ॥
 श्रीभगवानुवाच । शृणु गोकर्णमात्रस्य प्रमाणं पाण्डुनन्दन ! ।
 वि शद्गण्डप्रमाणेन प्रमितं सर्वतोदिगम् ॥
 प्रत्यक्षपरागपि राजेन्द्र ! तत्तथा दक्षिणोत्तरम् ।
 तत् गोकर्णमिति प्राङ्गः प्रमाणोदरखे इव । ॥
 सर्वेषां गोगतं यत्र मुखं तिष्ठति यत्रतः ।
 न यत्र । नरगाद्भूत । वै तद्गोकर्णं मुखम् ॥

किङ्करां मृत्युङ्खलाय क्रमपाकाय दारुणाः ।
 घोराय वारुणाः पापा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥
 निराधारा रंवाद्यास्तु तथा वैतरणी नदी ।
 तीव्रास्तु यातना कंठा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥
 चित्रगुप्तः कलिः कालो गृह्णा वै मृत्युरेव च ।
 यमश्च भगवान् साक्षात्पूजयन्ति महीप्रदम् ॥
 रुद्र प्रजापति शक्र सुरा, ऋषिगणास्तथा ।
 अहश्च प्रीतिमाप् राजन् । पूजयामो महीप्रदम् ॥
 कृगशक्रस्य वृत्तस्य कृष्यगोत्र्य कृगातिथे ।
 भूमिर्देया नरश्रेष्ठ । सन्निधिः पारलौकिकम् ॥
 सीदमान कुटुम्बाय श्रोत्रियायाग्निहोत्रिणे ।
 वृत्तस्याय दरिद्राय भूमिर्देया नराधिप । ॥
 यथा जनित्री क्षीरेण पुत्रं वर्धयति स्वकम् ।
 दातारमनुगृह्णाति दत्ता ह्येवं वसुन्धरा ॥
 यथाविभर्ति गौर्वत्सः सृजति क्षीरमात्मन ।
 तथा सर्वगुणोपेत भूमिदम्पाति सम्पदा ॥
 यथा द्विजा निराहन्ति जलसिक्तानि भूतले ।
 तथा कामविपुरो हन्ति भूमिदस्य दिने दिने ॥
 यथोदयस्य सूर्यसु तमः सर्व व्यपोहति ।
 तथा पापान्तरस्येह भूमिदोऽप व्यपोहति ॥
 दानाद्दशानुगृह्णाति यो हरेद्दश हन्ति सः ।
 अतीतानागतानीह कुलानि कुरुनन्दन । ॥
 आत्रित्य भूमिदत्ता दत्त्वा या यो हरेत् पुनः ।
 सपान्धो वारुणः पाशैः क्षिप्यते पूयगोणिते ॥

स्वदत्तां परदत्ता वा यो हरेत् वै वसुन्धराम् ।
 न तस्य नरका घोरा निवर्तन्ते न निष्कृतिः ॥
 ब्राह्मणस्य हृते क्षेत्रे हन्याद् द्वादशयूपरूपान् ।
 प्राप्नोति भूमियोनिश्च न च भुञ्चेत् जातु सः ॥
 दत्त्वा भूमि द्विजेन्द्राय यस्तामेवोपजीवति ।
 पण्यं शतसहस्रस्य हन्तुः सा लभ्यते फलम् ॥
 सोऽवाक्शिरास्तु पापात्मा कुम्भीपात्रेषु पच्यते ।
 दिव्यै वर्षसहस्रैस्तु कुम्भीपात्राद्दिनिर्गतः ॥
 इह लोके भवेच्छापैः, शतजन्मानि पाण्डव । !
 दत्त्वा भूमि तु देवाना यस्तामेवोपजीवति ॥
 विनाशश्च स्वकुलं याति नरकानेकविंशतिम् ।
 नरकेभ्यो विनिर्मुक्तं शुना योनिं स गच्छति ॥
 श्वयोनेय परिभ्रष्टो विष्टाया जायते क्रिमिः ।
 तत्र तत्रैव जायेत नोत्तरं विन्दते पुनः ॥
 फालाकृष्टा मही देया सर्वाजाशस्यमालिनी ।
 अथवा सोदका देया दरिद्राय द्विजाय वै ॥
 एव दत्त्वा मही राजानु । महृष्टेनान्तरात्मना ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति मनसा चिन्तितानपि ।
 वज्रभिर्वसुधा दत्ता दीयन्त्रे च नराधिपैः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तदा फलम् ।
 यः प्रयच्छन्ति कन्या वै समूपा श्रोत्रियाय च ॥
 स ब्रह्मदेहि राजेन्द्र । तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 दनीवर्दसहस्राणां दत्तानां धूर्यवाहिनाम् ॥

पाष्टवर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके स जायते ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति ये प्रयच्छन्ति कन्यकाम् ॥
 यावन्ति चैव शोशाणि कन्यायाः कुरुनन्दन । ।
 तावद्वपसहस्राणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके स जायते ।
 षडङ्गविञ्चदुर्वेदी सर्वलोकार्चिती द्विजः ॥
 यः सुवर्णं दरिद्राय ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
 श्रोत्रियाय सुवृत्ताय बद्ध भूयश्च पाण्डव । ॥
 स मुक्तः सर्वपापेभ्यो बालस्त्वय्यसमप्रभः ।
 दिव्यं विमानसारूढः कामगः कामरूपवान् ॥
 वर्षकोटि महातेजा मम लोके महीयते ।
 ततः कालावतीर्ण्य सोऽग्निन् लोके महीयते ॥
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रः कोटियज्ञपति मृचान् ।
 यश्च रूप्यं प्रयच्छेत् दरिद्राय द्विजातये ।
 शकटतः शकसङ्घः स मुक्तः सर्वकिल्बिषैः ॥
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजता ।
 कामरूपी यथाकाम स्वर्गलोके महीयते ॥
 ततोऽवतीर्णः कालेन लोकेऽग्निन् स महायया ।
 सर्वलोकार्चिन् श्रीमान् राजा भवति वीर्यवान् ॥
 तिलपर्यतकं यस्तु श्रोत्रियाय प्रयच्छति ।
 विशेषेण दरिद्राय तस्यापि शृणु यत्फलम् ।
 पण्यं दृषायुतोत्सर्गं यत्प्रोक्त पाण्डुनन्दन । ॥
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तस्तत्क्षणाद्विरजा भवेत् ।

यथा त्वचं भुञ्जो वै त्यक्त्वा शुभ्रतनुर्भवेत् ।
 तथा तिलप्रदानाहै पापं त्यक्त्वा विशुध्यति ।
 तिलवर्णप्रयुक्तं जाम्बूनदविभूषितं ॥
 विमानवरमांरूढः पितृलोकं स गच्छति ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि क्षामरूपी महायशाः ॥
 तिलप्रदानाद्रमते पितृलोके यथासुखम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय तिलधेनुं नराधिप ॥
 त्रोट्रिय, य दरिद्राय शृणु तस्यापि यत्फलम् ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति तिलधेनुप्रदो नरः ।
 तिलानान्तु यवैर्यसु तिलधेनुं प्रयच्छति ॥
 तावत्कोटिसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।
 आपाटकैस्त्रिलैः कृत्वा तिलधेनुं नराधिप ! ॥
 द्वात्रिंशन्निष्कसंयुक्तं विष्णवे यः प्रयच्छति ।
 कन्यादानसहस्रस्य विधिदत्तस्य यत्फलम् ॥
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तो नम लोके महीयते ।
 मम लोकावतीर्णाय सोऽग्मन् लोके हि जायते ॥
 चण्ड्यजुः सामवेदानां पारगो ब्राह्मण्यर्षभः ।
 गान्तु यमु दरिद्राय ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥
 प्रमन्वाङ्गीरिणीं पुण्यां सवत्सां कांस्यशोचनम् ।
 यत्किञ्चित् दुष्कृतं कर्म, तस्य पूर्वकृतं वृष ॥
 तत्संधं तत्क्षणादेव विनश्यति न भंगयः ।
 दानस्य देयस्युक्तं दीप्यमानमनद्रुत्नम् ।

आरूढः कामगन्धर्व्यङ्गोलोकमभिगच्छति ।
 यावन्ति चैव रोमाणि तस्या गोमू नराधिप ! ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके मंहीयते ।
 गोलोकादवतीर्णान् लोकेऽस्मिन् ब्राह्मणो भवेत् ॥
 सत्रयाजी यतायुय जायते रश्मिर्चितः ।
 तिला गावः सुवर्णञ्च तथा कन्या वसुन्धरा ॥
 तारयन्तीह इत्तानि ब्राह्मणोभ्यो महाभुज ! ।
 ब्राह्मण एत्तसम्पन्नमाहिताग्निमलोलुपम् ॥
 दापयेद्विधिवद्राजन् ! यन्निधिः पारलौकिकः ।
 आहिताग्निं दरिद्रश्च श्रेत्रियश्च जितेन्द्रियम् ॥
 स्वकर्मनिरतश्चैव द्विजं यत्नेन पूजयेत् ।
 आर्चिताग्निः सदा पात्रं सदा पात्रश्च वेदवित् ॥
 पात्राणामपि तत्पात्रं शुद्रान्नं यस्य नोदरे ।
 सर्वं वेदमयं पात्रसर्वं पात्र तपोमयम् ॥
 असङ्कीर्णञ्च यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ।
 दृढस्त्राध्यायनियमाः स्वप्रकीर्णेन्द्रियाश्च ये ॥
 पञ्चयज्ञरता नित्य पूजितास्त्वारयन्ति ते ।
 ये चान्तदान्ताश्च तथाभिपूर्णा
 जितेन्द्रियाः प्राणिवधे निवृत्ताः ॥
 प्रतिग्रहे सङ्कुचिता गृहस्था
 श्लेवाङ्गाणास्त्वारयितुं समर्थाः ॥
 नित्योदकी नित्यथज्ञोपवीती
 नित्यस्याध्यायी ह्यपत्नान्नपर्जा ।

अतश्च कृत्वादिर्कं योविधिनाद्दाति
 स द्वाह्यणस्तारयितुं समर्थः ।
 ब्राह्मणो यंशु मङ्गलं मद्याज्जी मत्परायणः ॥
 मयि सन्ध्यास्तकर्माचु स विप्रश्च रधिष्यति ।
 द्वादशाक्षरतत्त्वज्ञानं तुर्वर्ण्यं विभागवित् ॥
 अच्छिद्रः पञ्चकान्तः सविप्रस्तारयिष्यति ॥
 इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे अट्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । वामुदेवेन दानेषु कथितेषु यथाक्रमम् ।
 अविद्वान्धर्मेषु राजा केयवमबवीत् ॥
 देवः । धर्मास्तमिदं शृण्वतोऽपि परन्तप ।
 न विद्यते नरश्रेष्ठ । मम दृष्टिर्हि साधवः ।
 अन्नदुत्सम्भदानस्य यत्फलं तु विधीयते ।
 तत्फलं कथयस्वैह तव भक्तस्य मेऽच्युत ॥
 यानि दानानि वाण्येयं । त्वयानोक्तानि कानि च ।
 तान्याचक्षुः सुरश्रेष्ठ । तेषाञ्चापि क्रमात्फलम् ॥
 भगवानुवाच । शृणु धर्मविदा श्रेष्ठ । दत्तस्याननुद्धं फलम् ।
 पवित्रत्वात् सुपुण्यत्वात् पावनत्वात्तथैव च ॥
 दशधेनुमसोऽनङ्गानिकोऽपि 'कुरुपुङ्गव' ।
 मीढीर्मांसविपुटाङ्गीनीरोगः पादवर्जितः ॥
 युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ।
 धरन्धराचारयति दत्ता दिमाय पाण्डव ॥

स तेन पुण्यदानेन पञ्चकोटी युधिष्ठिर । ।
 यथा मम महातेजा मम लोके महीयते ॥
 दरिद्रायैव दातव्यं न सन्तुहाय पाण्डव । ।
 वर्षाणां हि तटाकेषु पञ्चदश्या समाहितः ॥
 यो हि दद्यादनङ्गाहौ द्वौ युक्तौ च धुरन्धरो ।
 सुवृत्तायं दरिद्राय श्रोत्रियाय विशेषत ॥
 तस्य यत्पुण्यमाख्यातं तच्छृणुष्व युधिष्ठिर । ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्प्रोक्तं फलमुत्तमम् ॥
 तत्पुण्यफलमासाद्य याति लोकान् स मामकान् ।
 यावन्ति चैव रोमाणि तयोद्यानङ्गुहो ऋषि ॥
 तावद्वपसहस्राणि मम लोके महीयते ।
 दरिद्रायैव दातव्यं न सन्तुहाय पाण्डव । ॥
 वर्षाणां हि तटाकेषु फलं नैव पयोधिषु ।
 तस्मादेनङ्गुहन्दद्याद्दरिद्राय द्विजाय वै ॥
 स तेन पुण्यदानेन पूतात्मा कुरुपुङ्गव । ।
 विमानन्दिव्यमारूढो दिव्यरूपी यथासुप्तम् ॥
 मम लोकेषु रमते यावदाभूतसहस्रम् ।
 गृहं दीपप्रभायुक्तं शृत्यासनविभूषितम् ॥
 भाजनोपस्करैर्युक्तं धान्यं पूर्णमण्डितम् ।
 दामीगोभूमिसंयुक्तं संयुक्तं सर्वसाधने ॥
 ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियाय युधिष्ठिर । ।
 दद्यात्पदच्छिणं यन् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 देवाः पितृगणाश्चैव सिद्धयन्मृषयस्तासा ।
 प्रदच्छन्ति प्रणता वै यानमादित्यसन्निभम् ॥

तेन गच्छेच्छ्रियायुक्तो ब्रह्मलोकमनुत्तमम् ।
 स्त्रीसहस्रभते दिव्ये भवते तत्रै काञ्चने ॥
 मोदते ब्रह्मलोकेषु यावदाभूतसंभ्रमम् ।
 शय्याप्रस्ररणोपेतां यः प्रयच्छति पाण्डव ॥
 अर्चयित्वा द्विजं भक्त्या वस्त्रमाल्यानुलेपनैः ।
 भोजयेच्च विचित्राणि तस्य पुण्यफलं नृणु ॥
 आहिताग्निमसहस्रं यत्पितस्य हं यत्फलम् ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यस्तु विप्राय यच्छति ॥
 छन्दीभिः सह युज्यन्ते विमानेन विराजितः ।
 सप्तर्षिलोकान् व्रजति पूज्यते ब्रह्मणादिभिः ॥
 चतुर्युगानि वै तत्र क्रीडित्वा तत्र देववत् ॥
 इहैव मानुषे लोके विप्रो भवति वेदवित् ॥
 विश्रामयति यो विप्रं आन्तमध्वपरिश्रमात् ।
 विनश्यति तदा पापं तस्य वर्षकृतं नृप ॥
 अथ प्रचालयेत्पादौ तस्य तोयेन भक्तिमान् ।
 दशवर्षकृतं पापं व्यपोहति न सशयः ॥
 छतेन वाथ तैलेन पादौ यस्तस्य पूजयेत् ।
 तद्द्विदशब्दं समारूढं पापमाशु व्यपोहति ॥
 येन दानस्य दत्तस्य यच्च पुण्यसुंदाहृतम् ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यस्त्वेव विप्रमर्चयेत् ॥
 स्वागतेन च यो विप्रं पूजयेदासनेन च ।
 प्रत्युत्थानेन वा राजन् । स देवानां प्रियो भवेत् ॥
 स्वागतेनानलोराजन्नासनेन शतक्रतुः ।
 प्रत्युत्थानेन पितरः प्रीतिं यान्त्यतिथिम्रियाः

अग्निशक्रपितृणाञ्च तेषां प्रीत्या नराधिप । ।
 सम्रत्सरक्त पापन्तत्र सद्यो विवश्यति ॥
 यः प्रयच्छति विप्राय यानमाल्यविभूषितः ।
 स याति मणिविक्रेण रथेनेन्द्रनिकेतनम् ॥
 पुरन्दरपुरे तत्र दिव्यनारीनिषेविते ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि क्रीडतेऽश्वरसाङ्गणैः ॥
 वाहनं चे प्रयच्छन्ति ब्राह्मणाय युधिष्ठिर । ।
 तं यान्ति रत्नचित्रेण वाहनेन सुरालयम् ॥
 स तत्र कामं क्रीडित्वा सेव्यमानोऽश्वरोगणैः ।
 इह लोके भवेद्विप्रो वेदवेदाहृतत्ववित् ॥
 पादपं पल्लवाङ्गीर्णं पुष्पितं सफलन्तथा ।
 गन्धमाल्यार्चितं कृत्वा वस्त्राभरणभूषितम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय श्रोत्रियाय दरिद्रिणे ।
 भोजयित्वा यथाहाम तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 जास्वूनदविचित्रेण विमानेन विराजता ।
 पुरन्दरपुरं याति जयशब्दरवैर्द्युतः ॥
 तत्र शक्रपुरे रम्ये शक्रस्य कल्पपादपम् ।
 ददाति चेष्टितं सर्वं मनसा यद्यदिच्छति ॥
 यावन्ति तस्य पत्राणि पुष्पाणि च फलानि च ।
 तावद्वर्षसहस्राणि शक्रलोके मचीयते ॥
 शक्रलोकावतीर्ण्य मानुष्य लोकमागतः ।
 रथाश्वगजसम्पूर्णं पुर राष्ट्रञ्च रजति ॥
 स्थापयित्वा तु मङ्गल्यो यो भूत्प्रकृतिमान् नरः ।
 न स्नानं विधियत्कृत्वा पूजाकर्माणि कारयेत् ॥

स्वयं वा पूजयेद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 अथमेधमदस्त्रस्य यत्फलं मनुदाहृतम् ।
 तत्फलं सन्ननुप्राप्यं मेत्मानोऽप्य प्रपश्यते ॥
 न जाने निर्गमं तस्य मम लोकाद्यधिष्ठिरम् ।
 देवालये विप्रगृहे गीवाटे चत्वरेऽपि वा ॥
 प्रज्वालयति यो दीपं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 आरुह्य काञ्चनं यानं द्योतयन् सर्जतीदिशम् ॥
 गच्छेदादित्यलोकं स सेव्यमानः सुरीक्षितैः ।
 तत्र प्रकारं क्रीडित्वा वर्षकोटिं मञ्जयथाः ॥
 इच्छे लोकं भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ।
 देवालयेषु वा राजन् । ब्राह्मणेषु च येषु वा ॥
 चत्वरेषु चतुष्के वा रात्रौ वा यदि वा दिवा ।
 नाश्यागान्धर्ववाद्यानि धर्मश्रावणिकाश्च याः ॥
 यस्तु कारयते भक्त्या मङ्गलान्तरात्मना ।
 तस्य देवा नरश्रेष्ठ । पितरथापि हर्षिताः ॥
 सुप्रीताः सम्प्रयच्छन्ति विमानं कामगं शुभम् ।
 स च तेन विमानेन याति देवपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याम्सुरोभिस्तु देवमानं प्रमोदते ।
 देवलोकावतीर्णश्च स लोकेऽस्मिन्नराक्षिप । ॥
 वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो भगवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
 चत्वरे वा सभाया वा तीरथे वा गृहाङ्गणे ॥
 इत्वाग्निकुण्डं विपुलं स्थण्डिलं वा युधिष्ठिर ।
 तत्राग्निचतुरोमासान् ज्वालयेद्यन् भक्तमान् ॥
 समाप्तेषु तु मासेषु पौण्यादिषु तथा द्विजान् ।

भोजयेत्प्रायसं षट् सष्टं मङ्गलात्मना ॥
 दक्षिणाञ्च यथाशक्ति ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ।
 एव नित्यन्तु यः कुर्यात् गित्य मेवार्द्धयंस्तुमान् ॥
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्निबोध युधिष्ठिर । ।
 तेनाहं शङ्करश्चास्मि पितरो ह्यग्नयस्तथा ॥
 यास्यामः परमां प्रीतिं नात्र कार्या विचारणा ।
 पष्टिवर्षसहस्राणि पष्टिवर्षशतानि च ॥
 सोऽस्मत्प्रीतिकरः श्रीमान् मम लोके महायथाः ।
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रो जायतेऽभरपूजितः ॥
 यः करोति नरश्रेष्ठभरणं ब्राह्मणस्य तु ।
 श्रोत्रियस्याभिजातस्य दरिद्रस्य विशेषतः ॥
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्निबोध युधिष्ठिर । ।
 गवां कोटिप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति वर्षैकेन पाण्डव । ।
 काञ्चनेन विचित्रैश्च यानिनाम्बरशोभिना ॥
 स याति मामकं लोकं दिव्यस्त्रीशतसेवितः ।
 गीयमानोऽमरस्त्रीभिर्बर्षाणां कोटिविंशतिम् ॥
 कीडित्वा मामके लोके तत्र देवैरभिष्टुतः ।
 मानुष्यं मङ्गतीर्षन्तु वेदविद्वद्ब्राह्मणो भवेत् ॥
 करकं कुसिकां वापि यो मद्दञ्जनभाजनम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यच्चर्येतु यत्प्रीतिं फलं मोक्षं यथाविधि ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति जनभाजनदेव नरः ॥
 तः सुप्रभः सौम्यः प्रहृष्टेन्द्रियमानसः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

इससारसयुक्तेन विमानेन विराजता ।
 स याति वारुणं लोक दिव्यगन्धर्वसेवितम् ।
 पानीयं यः प्रयच्छेद्द्वै जीवानां जीवनं परम् ॥
 नैष्ठिकेषु च मासेषु तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाकोटिदानस्य यत्पुण्यसु विधीयते ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति, पानीकं यः प्रयच्छति ।
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजता ॥
 स गच्छेद्दिभुसदनं सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ।
 त्रिंशत्कोटिसमास्तुत्र दिव्यगन्धर्वसेवितः ॥
 क्रीडित्वा मानुषे लोके चतुर्वेदी द्विजो भवेत् ।
 शिरोऽभ्यङ्गप्रदानेन तेजस्वी प्रियदर्शनः ॥
 सुभगो रूपवान् शूरः पण्डितश्च भवेन्नरः ।
 वस्त्रदायीतु तेजस्वी रूपवान् प्रियदर्शनः ॥
 भवेच्च सुभगश्रीणां स्त्रीणां नित्यं मनोहरः ।
 उपानहश्च च्छत्रश्च यो ददाति नरोत्तमम् ॥
 स याति रथमुख्येन काञ्चनच्छत्रशोभिना ।
 शक्रलोकं मचातेजा सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥
 काष्ठपादुकदां यान्ति विमानैर्हृषयोद्भितैः ।
 धर्मराजपुर रस्य सेव्यमाना सुरोत्तमैः ॥
 दन्ताकाष्ठप्रदानेन घटधातु, भवेन्नरः ।
 सुगन्धवदनः श्रीमान् मेघासौभाग्यसंयुतः ।
 क्षीरं दधि दूतं वापि, गुडं मधु रसं तथा ॥
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यः परा भक्तिमुपागताः ।
 ते वृषै रमयानैश्च गोतैः शृङ्गासभूपितैः ।

गीयमानैश्च गन्धर्वैर्वान्ति शक्रपुर नरः ॥
 तत्र दिव्याश्वरोऽभिस्तु सेव्यमानो यथासुखम् ।
 पट्टिबर्षसहस्रार्ण्यं मोदन्ते देवसन्निभाः ॥
 ततः कालार्धतीर्थाश्च जायन्ते त्विह मानवाः ।
 प्रभूतं धनधान्याश्च भोगवृन्तोऽनरोत्तमाः ॥
 वैशाखे मासि वैशाखे दिवसे पाण्डुनन्दन ।
 वैवस्वत समुद्दिश्य परां भक्तिं सुपागताः ॥
 अभ्यर्च्य विधिवद्भिर्मास्त्रिलान् रुडसमायुतान् ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्तेषां पुण्यफलं शृणु ॥
 गोप्रदानेन यत्पुण्यं विधिवत् पाण्डुनन्दन ।
 तत्पुण्यं समनुग्रहो यम लोके महीयते ॥
 ततस्यापि च्युतः कालादिह राजा भविष्यति ।
 तस्मिन्नेव दिने विमान् भोजयित्वा सदक्षिणम् ॥
 तोययूष्णीनि रम्याणि भाजनानि दिशन्ति ये ।
 ते यान्त्यादित्यवर्षाभैर्विमानैर्वरुणालयम् ॥
 तत्र दिव्याङ्गनाभिस्तु रमन्ते कामगाभिना ।
 ततोऽर्धतीर्थाः कालेन तेषांस्मिन् मानुषे पुनः ॥
 भोगवृन्तो द्विजश्रेष्ठा भविष्यन्ति न संशयः ।
 अनन्तराशी यथापि वर्तन्ते स्रतवत्सदा ॥
 सत्यवान् क्रोधरहितः शुचिः ज्ञानरतः सदा ।
 स विमानेन दिव्येन याति रत्नपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याश्वरोभिस्तु वर्षकोटिं रुद्रातपः ।
 क्रीडित्वा मानुषे लोके जायते वेदविदिजः ॥
 एक भुक्तेन यथापि वर्षेऽकस्मिन् वर्तते ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यशौचसमन्वितः ॥
 स विमानेन शुभ्रेण याति शक्रपुरं नरः ॥
 दशकोटिसमास्तौ क्रीडित्वा पञ्चरसाद्भगौ ।
 इह मानुष्यके लोके ब्राह्मण्यो वेदं विद्मवेत् ॥
 चतुर्थेनेह भक्तेन ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 वर्तते वर्षमेक यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 चित्तवर्हिणयुक्तेन विचित्रध्वजगोभिना ।
 याति यानेन दिव्येन स सहेन्द्रपुरन्दरः ॥
 कर्जगाभिर्वरस्त्रीभिः सेव्यमानो यथासुखम् ।
 तत्रच द्वादशकोटिसना सुखं प्रमोदते ॥
 ततो लोकावतीर्थश्च लोके चास्मिन् नराधिप ।।
 भवेद्ब्रह्मणो विद्वान् क्षमावान् वेदपारगः ॥
 पृथक्काले तु योऽन्नाति वर्षमेकान्तु कल्पशः ।
 ब्रह्मचर्योक्तते युक्तः शुचिः क्रोधविवर्जितः ॥
 तपोयुक्तप्य तस्यापि शृणुष्व फलमुत्तमम् ।
 अग्न्यादित्यप्रकाशेन विमानेनाग्निसन्निभः ॥
 स याति मम लोकं वै दिव्यंगारीनिषेवितः ।
 तत्र सर्वैर्महद्भिश्च सेव्यमानो यथासुखम् ।
 पृथक्त्वैव सदा मातु क्रीडत्यञ्चरसाद्भगौ ।
 पक्षोपवास यथासि कुरुते नृङ्गपालनां ॥
 समाप्ते तु व्रते तस्मिन् सर्ववेच्छोद्विषं हिजम् ।
 सोऽपि यानेन दिव्येन सेव्यमानो महर्षिभिः ॥
 द्योतयन् प्रथमं व्योम मम लोकं प्रवर्तते ।
 तत्रैव मोदते कामं कामरूपी यथासुखम् ।

त्रिंशत्कोटिसमा राजन् । क्रीडित्वा देववत् सुखम् ॥
 इह मानुष्यके लोके पूजनीयो द्विजोत्तमः ।
 त्वयाणामपि देदानां साङ्गानां पारगो भवेत् ॥
 यद्य मासोपवासं वै कुरुते मङ्गलात्मना ।
 जितेन्द्रियो जितक्रोधो जितभीः स्नानतत्परः ।
 समाप्ते नियमे तत्र भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ।
 दक्षिणां च ततो दद्यात् प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 स गच्छति महातेजा ब्रह्मलोक मनुत्तमम् ॥
 सिंहयुक्तेन यानेन दिव्यस्त्रीगणसेवितः ।
 तत्रैव ब्रह्मणो लोके देवर्षिगणसेवितः ॥
 शतकोटिसमा राजन् । यथाकामं प्रमोदते ।
 ततः कालावतीर्णश्च सोऽस्मिन् लोके द्विजो भवेत् ॥
 पडङ्गविच्चतुर्वेदी त्रिंशजन्मन्यरोगवान् ।
 यः सुत्वा सर्वकामस्तु शुचिः क्रोधविवर्जितः ॥
 महाप्रस्थानमेकाशी याति तद्गतमानसः ।
 स गच्छेदिन्द्रसदन विमानेन महातपाः ॥
 महामणिविचित्रेण सुवर्णेन विराजता ।
 शतकोटिसमास्तत्र सुराधिपतिपूजितः ॥
 नागपृष्ठे निवसति दिव्यस्त्रीशतसेवितः ।
 शक्रलोकावतीर्णश्च मानुषेषु प्रजायते ॥
 राज्ञा राजन् । महातेजा सर्वलोकार्चितः प्रभुः ।
 प्रायोपवेश यः कुर्यात् मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा मन्त्रं समाहितः ।
 पुनः स्वस्थो जितक्रोधस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

कामगः कामरूपी च बालसूर्यसमप्रभः ।
 स विमानेन दिव्येन याति लोकान्गु सामकान् ॥
 स्वर्गस्वर्गमहातेजा, गत्वा दत्त्वा यथासुखम् ।
 मम लोकेषु रमते यावदाभूत्तद्वृषम् ॥
 अग्निप्रवेशं यथापि कुरुते मद्गतान्मना ।
 सोऽपि यानेन दिव्येन मम लोकं प्रपद्यते ॥
 तत्र सर्वगुणोपेत पश्यत्येव च माः सदा ।
 त्वि शक्तीटिसमा राजन् । मोहते मम सन्निधौ ॥
 ततोऽवतीर्णः कालेन वैदविद्वद्ब्राह्मणो भवेत् ।
 कारीय साधयेद्यसु मा प्रपन्न शुचिव्रत ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्येतन्मन्त्र मुदीरयेत् ।
 बालसूर्यप्रकाशेन विमानेन विरोजता ॥
 मम लोक समासाद्य पञ्चकोटी प्रमोदते ।
 मम लोकावतीर्णश्च लोकेऽस्मिन् चतुर्यो, भवेत् ॥
 निवेदयति मन्मूर्त्या मन्मना मद्गत शुचि ।
 रुद्रं दक्षिणमूर्तिं वा चतुर्दशा विशेषतः ॥
 मिद्वर्षेऽर्घ्यभिर्भैव देवैः सर्वैश्च पूजितः ।
 गन्धर्वैर्भूतसङ्घैश्च गीयमानो महातपा ॥
 प्रविशेत् स महातेजा मा वा शुद्धमेव वा ।
 तस्यापुनर्भव राजन् । विद्धि भाव विचारणा ॥
 स्त्रीगृहे गोगृहे वाथ गुरुविप्रगृहेऽथवा ।
 दाने येन राजेन्द्र । शत्रुलोकां व्रजस्ति ते ॥
 तत्र जायन् नटमये विमाने कामगामिनि ।
 मन्यन्तारं प्रमोदन्ते दिव्यनारीनिषेविता ॥

अश्रुतस्याप्रदानेन दक्षय्य हरणेन च ।
 जन्मप्रभृति यद्दत्तं सर्वं नश्यति भारत ॥
 नागोप्रदा स्तुतं पयः पिवन्ति
 न भूमिदा भूमिं पथाश्रवन्ति ।
 अन्यान् कामान् ब्राह्मणेभ्यो ददाति
 ता स्तान् कानान् स्वर्गलोके स भुङ्क्ते ॥
 यद्यदिष्टतमं द्रव्यं न्यायेनोपाजितञ्च यत् ।
 ततो गुणयते देयं न देवात् क्षयमिच्छता ॥
 अणुपोष्य च रात्रिञ्च तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 अदत्त्वा काश्चनङ्गाश्च दन्दिद्री नाम जायते ॥
 दानं यत्फलं नैव श्रोत्रियाय न दीयते ।
 न तद्गुणवर्ते देयं न देवात् क्षयमिच्छता ॥
 अणुपोष्य च रात्रिञ्च तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 श्रोत्रिया यत्र नाश्रन्ति न देवा स्तत्र भुञ्जते ॥
 अत्र त्रियेभ्यः परं नास्ति देवतं तारणं महत् ।
 निधानंश्चापि राजेन्द्र । नाम्नाच्छ्रोत्रियभाजनात् ॥
 इति गौतमीये श्रौतसूत्रधर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ॥

सुधिष्ठिरः । विप्रयोगे शरीरस्य सेन्द्रियस्य विप्रोपतः ।
 अन्तरा वर्तमानस्य गतिः प्राणस्य कीदृशी ॥
 श्रीभगवानुवाच । शुभागुभक्तं सर्वं प्राप्नोतीह फलं नरः ।
 स तु सर्वस्य भूतस्य परमन्माम विद्यते ॥

पञ्चत्व पाण्डवयेष्ठ । पञ्चीभूतकर परम् ।
 तेषां पञ्चमहायज्ञान् ये कुर्वन्ति द्विजोत्तमाः ॥
 पञ्चत्व पञ्चभिर्भूतैर्विंशतिभिः संप्रपद्यते ।
 न जायते न म्रियते पुरुषः प्राञ्जितः सदा ॥
 प्रायेण मरणं नाद्युः पापिनामिव पाण्डव ।
 वेदान्तु न गतिः पुण्या तेषां मरणमुच्यते ॥
 प्रायेणाकृतकृत्यत्वाद् भूय उद्विजे जनः ।
 कृतकृत्याः प्रतीचन्ते ह्येत्युं प्रियमिवातिथिम् ॥

सुधिष्ठिरः । पञ्चयज्ञाः कथं देव । क्रियन्ते तु द्विजातिभिः ।
 तेषान्नाम च देवेभ्य । वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥

भगवानुवाच । शृणु पञ्च महायज्ञान् कीर्त्यमानान् सुधिष्ठिर ।।

यैरेव ब्रह्मासालोक्य लभ्यते गृहमेधिना ॥
 ऋषियज्ञ ब्रह्मयज्ञ भूतयज्ञश्च पार्थिव ।।
 वृषयज्ञ पित्रयज्ञं पञ्चयज्ञान् प्रचक्षते ।
 तर्पणं ऋषियज्ञः स्यात् स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञकम् ।
 भूतयज्ञो बलियज्ञो वृषयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥
 पितृनुद्विष्य यत्कर्म पित्रयज्ञं प्रकीर्तितः ।
 ऊतस्त्राय ऊतश्चैव तथा प्रऊतमेव च ॥
 प्राशितं बलिदानञ्च पाकयज्ञान् प्रचक्षते ।
 वैश्वदेवाद्यो ह्येमा ऊतमित्युच्यते बुधैः ॥
 आऊतस्तु भवेदक्षं प्रऊतं ब्राह्मणार्थकम् ।
 प्राणाग्निहोत्रहोमश्च प्राशितं विधिवद्द्विज ॥
 बलिञ्च कर्म राजेन्द्र ! पाकयज्ञा प्रकीर्तिता ।
 केचित्पञ्च महायज्ञाः पाकयज्ञान् प्रचक्षते ॥

अपरे षट्पियञ्जादि महायज्ञ वदोषिदु ।
 सर्व एते महायज्ञाः सर्वथा परिकीर्तिता ॥
 ब्राह्मणोभूष्णुतेतास्तु यथाशक्तिमुपाचरेत् ।
 अहन्यहनि ये त्वेतां कृत्वा भुञ्जते स्वयम् ॥
 केवलं मलमश्नन्ति ते नरेन्द्र । न सद्यः ।

तस्मात् स त्वा हिजो विद्वान् हुय्य देतान् दिने दिने ॥
 अतोऽन्यथा तु भुञ्जन्वै प्रायश्चित्तीजते द्विज ।

सुधिष्ठिर । देवदेव । नमस्तेऽस्तु त्वत्तस्य जनार्दन । ॥

धक्तुमर्हसि देवेश । ज्ञानस्य तु विधिं मम ।

भगवानुवाच । ष्टुणु पाण्डव । तत्त्वेन पवित्र पापनाशनम् ।

स्नात्वा येन धिवानेन सुच्ये किञ्चिपाद् द्विज ॥

मृदञ्च गोमत्र चैव तिलदर्भास्तथैव च ।

पुष्पाण्यपि यथालाभमाढाय तु जल व्रजेत् ॥

नद्या सत्या न च स्नायादन्यत्र द्विजमत्तमः ।

सति प्रभूते पयसि नाल्पे स्नावात्कदाचन ॥

गत्वोदकसमीपे तु शुचौ देशे मनोहरे ।

ततो मृद्धोमयादीनि तत्र प्रोक्ष्य विनिक्षिपेत् ॥

प्रदक्षिण्य समावृत्त्या नमस्कुर्यात्तु तज्जलम् ।

न च प्रक्षालयेत्तीर्थन्ताभिर्धिहान् कदाचन ॥

न च पादेन वा दृन्याऽस्तेनैष च या जज्ञम् ।

सर्गदेशमया स्नापो मम या पाण्डुनन्दन । ॥

तस्मात्तासु न हन्यथास्ताभिर्निग्राहयेत् स्नानम् ।

केवलं प्रथमं मज्जेत् नाङ्गानि विभजेद्रुमुध ॥

ततस्तीर्थं समासाद्य कुर्यादाचननं बुध ।

गोपुच्छाऽतिवत् कृत्वा करैश्च प्रपिवेज्जलम् ॥
 द्विसपरिखजेदुवक्त पादावभ्युत्थ चात्मनः ।
 गीपेण्यान्तु ततः प्राणान् सकृदेव सम स्पृशेत् ॥
 बाह्वहौ च ततः स्पृष्ट्वा हृदयं नाभिव च ।
 प्रचक्रमुदका स्पृष्ट्वा मूर्धान्तं ततः स्पृशेत् ॥
 चाप पुनन्वित्युक्त्वा ज पुनराचमनश्चरेत् ।
 सोङ्कार व्या इति वापि सदसस्पृष्टिमित्यु चम् ॥
 आचम्य प्रथम पश्चात् तत्र कृत्वा समालभेत् ।
 ऋग्वेदं विष्णुरित्यङ्गसुक्तमाधममध्यमम् ॥
 आनम्या वारुण्यै सूक्तैर्नमस्कृत्य जल ततः ।
 ख्वत्वाश्चेत्प्रतिस्त्रोतः प्रतिकूलञ्च वारिषु ॥
 मज्जे दीमित्युदाहृत्य न च मज्जेभयेज्जलम् ।
 गोनयञ्च त्रिधा कृत्वा यथापूर्वं समालभेत् ॥
 सव्याहृतिना सप्रणवां सावित्रीञ्च जपेत् पुनः ।
 पुनराचमनं कृत्वा मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 आपोहिष्ठेति तिसृभिर्दूर्भूपूतेन वारिषा ।
 तथातरत् समन्दीति सिञ्चेत्तेतिजल क्रमात् ॥
 गीसूक्तेनाखसूक्तेन शुद्धवर्णेन चाप्यथ ।
 वैश्वैर्वारुण्यै सूक्तैः सावित् रूद्रदैवतैः ॥
 वामदेवेन चात्मानं मन्त्रैर्मन्त्रयसामभिः ।
 सिक्कान्तः सलिले सूक्त जपेच्चैवाघमर्षणम् ॥
 सव्याहृतिका सप्रणवां सावित्रीं वा ततो जपेत् ।
 आश्वामघोघात् प्रणवं जपेद्वा माननुस्सरन् ॥
 षट्कपादं वा जपेन्मन्त्र मष्टाक्षरमथापिवा ।

मधुत्य तीर्थमासाद्य धोते शुक्ले च वाससी ॥
 शुक्ले चाच्छादयेत् कले न कुर्यात् कटिपामके ।
 पायनिर्वन्धञ्जीयत् कुरुते कर्म वैदिकम् ॥
 राक्षसा दानवा दैत्या तद्विलस्युन्ति हर्षिताः ।
 तस्मान्मूर्धप्रयत्नेन कञ्च प्राशेत् धारयेत् ॥
 तत प्रक्षाल्य पादौ द्वौ रस्तौ चैव श्वाशनैः ।
 आचम्य पुनराचामेत् सावित्याञ्जलिना जपेत् ॥
 जले जनगतः शुद्धः स्वल्प एव स्य न स्थित ।
 उभयत्र स्थितस्तस्मादात्तमेदात्मशुद्धये ॥
 दर्भेषु दर्भपाणिः सन् प्राङ्मुखस्तु समाहितः ।
 प्राणायामन्तत कुर्यात्तन्नान्तरात्मना ॥
 सहस्रं कृत्व सावित्री गतकृत्वस्तु वा जपेत् ।
 समाप्ते तु जपे तस्मिन् सावित्या चानुमन्त्वा च ॥
 मन्दे हाना विनायाय रक्षसा विक्षिपेज्जलम् ।
 मद्गोऽसीत्यथार्चन्तिः प्रायश्चित्तजलं क्षिपेत् ॥
 अथादाय स पुष्पाणि तोयान्यञ्जलिना क्षिपेत् ।
 प्रक्षिप्य प्रतिसूर्यश्च व्योममूद्रा प्रकल्पयेत् ॥
 ततो हीदशकृत्वस्तु सूर्यस्यैकाक्षरं जपेत् ।
 ततस्वष्टाक्षरादीनि लि कृत्वा परिवर्तयेत् ॥
 प्रदक्षिणं पराम्बुज्य मूद्रायाः समुप्यन्तया ।
 ऊर्ध्वाङ्गस्ततो भूत्वा सूर्यमीदम् समाहितः ॥
 तन्मण्डलस्य मा ध्यायेत् ततो मूर्त्तिश्चतुर्भुजम् ।
 उदुत्वञ्च जपेन्मन्त्रं चित्रन्तर्चस्वरित्यपि ॥
 सावित्रीश्च यथागक्ति जज्ञा सृक्तञ्च सामफम् ।

मन्त्रयानि च सामानि पूरुपं वृत्तमेव तु ॥
ततश्चालोकयेदर्कं हंसशुचिषुडित्युवा ।
प्रदक्षिणसमांशुच्यं नमस्कृत्य दिवाकरम् ॥
ततस्तु तर्पयेदङ्गिमां ब्रह्मांशश्च शङ्करम् ।
प्रजापतिश्च देवाञ्च तथा देवसुनीनपि ॥
साहानपि तथा वेदान्तिहोसकृत्सुया ।
पराणानि च दिव्यानि कुलान्यश्चरसान्तथा ॥
ऋतून् संवत्सरञ्चैव कालङ्कालात्मक तथा ।
भूतग्रामाश्च भूतानि सरित सागरास्तथा ॥
शैनाश्चैव स्थितान् देवानीपधीः स्वमस्यतीन् ।
तर्पयेदुपवीती तु प्रत्येकं तृप्यतामिति ॥
अन्वारभ्यतु सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।
निवीती तर्पयेत्पश्चात्प्रीन् मन्त्रकतस्तथा ॥
मरीच्यादीन्मुनी चैव नारदान्तान् समाहितः ।
प्राचिनावीत्यथैतास्तु तपन्नेद्वैवतान् पितॄन् ॥
ततस्तु हृद्यमानाग्निं सोम वैवस्वतं तथा ।
ततश्च पितरथापि चाग्निध्वात्ता स्तथैव च ॥
सोमपांश्चैव दर्भस्तु सतिलैरेव वारिभिः ॥
तृप्यध्वमिति पशान्तु स्वपितृ सुर्पयेत्ततः ॥
पितॄन् पितामहीश्चैव तथैव प्रपितामहान् ।
पितामहीं तथा चापि तथैव प्रपितामहीम् ॥
मातृष्वसा मथाचापि तथैव च पितृष्वसान् ।
मातर आत्मनथापि तथा मातामहीनपि ॥
मातुर्मातामही चापि गुरुनावर्यमेव च ।

उपाध्यायान् सन्वन्धीन् शिष्यत्विक्ञ्जात्पुत्रकान् ॥
 प्रीतिमानावृगस्यार्थं तर्पयेत्तान्नमत्सरः ।
 तर्पयित्वा तर्थाचम्य स्नानकलं प्रपीडयेत् ॥
 तद्विभृत्यजनस्यार्द्रं स्नानपानञ्च तद्विदुः ।
 अतर्पयित्वा तान् पूयं स्नानस्नान् पीडयेत् ॥
 पीडयेद्वृद्धिं तन्माहादेवा मर्षिगणास्तथा ।
 पितरश्च निरुपगास्त गंधा यान्ति यथागमम् ॥
 प्रक्षाल्य तु श्चदां पादां वाचस्य प्रथतः पुनः ।
 दर्भेषु दभुर्पाणि सन् स्वाध्यायन्तु समाचरेत् ॥
 वेदवादीं समारभ्य तथोपर्युपरि क्रमात् ।
 यदधीते वदन् चित्वा तत स्वाध्याय प्रचक्षते ।
 ऋचं वाय यजुर्वापि सामगाया रुथापिवा ॥
 इतिराक्षपुराणं वा नथाजज्ञिन्न ऋषयेत् ।
 उत्थाय तु नमस्कृत्वा दिशोदिग्देवता अपि ॥
 ब्रह्माण खसनश्चाग्निं पृथिवी सोपकीस्तथा ।
 वाच वाचस्पतिश्चापि विष्णुश्च पितरं तथा ॥
 नमस्कारान्तमङ्गिन् प्रणवादि च पूजयेत् ।
 ततो नमोऽस्तु इत्युक्त्वा नमस्कुर्यात्तु तज्जलम् ।
 हृणी सूर्यं स्यादित्य इत्युक्त्वा त्रि स्वमूर्धनि ॥
 सिक्तावलीकयेदन्त प्रणवेन समाहितः ।
 ततो मामर्चयेत्पुण्यैर्मन्त्रियैरेव नित्यम् ॥
 बुधिष्ठिरः । त्वत्प्रियाणि प्रसूनानि त्वदनिष्टानि साधवः ।
 सर्वाण्यचक्ष्वं देवेण । त्वङ्गत्तस्य ममाच्युतः ॥
 भगवानुवाच । शृणुष्व्वावहितो राजन् । पुण्याणि विविधानि मे

कुमुद करवीरञ्च गणकञ्चम्पकन्तथा ।
 मल्लिका जातिपुष्पञ्च नद्यावन्तुञ्च मे प्रियम् ॥
 पलाशपत्रं पुष्पं च दूर्वाञ्चकमेव च ।
 वनमाला च राजेन्द्र ! मत्प्रियोणि विशेषतः ॥
 सर्वेषा मपि पुष्पाणां सहस्रं गुणमुत्पलम् ।
 तस्मात्पद्मं तथा राजम् । पद्मात्तु यत्पत्रकम् ॥
 तस्मात्सहस्रपत्रन्तु पुण्डरीकं ततः परम् ।
 पुण्डरीकसहस्रात्तु तुलसी गुणतोऽधिका ।
 वकपुष्पं ततस्तस्याः सौवर्णन्तु ततोऽधिकम् ॥
 सौवर्णाञ्च-प्रसूनात्तु मत्प्रियं नास्ति पाण्डव ! ।
 पुष्पालाभे तुलस्यास्तु पत्रैर्मानर्चयेद्बुधः ॥
 पत्रालाभे तु शाखाभिः शाखालाभे शिफालवैः ।
 शिफालाभे सदा तत्र भक्तिमानर्चयेत् माम् ॥
 वर्जनीयानि पुष्पाणि शृणु राजन् ! समाहितः ।
 किङ्किणीं मुनिपुष्पञ्च धूञ्चूरं पाटलन्तथा ।
 तथामुक्तवैभितकं पुन्नागनक्तमालकम् ।
 यौधिकं क्षीरिकापुष्पं निर्गुण्डी जागली जया ।
 कर्णिकारन्तथाशोकं शाल्मलीपुष्पमेव च ॥
 ककुभं कोविदारञ्च वैभीतकमथाऽपि च ।
 कुरण्डकप्रसूनञ्च तिल्लकं घातकीं तथा ॥
 अद्भोलं गिरिकर्णी च नीपादन्यञ्च सर्वशः ।
 एव वर्णानि चान्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ।
 अर्कपुष्पाणि वर्ज्याणि चार्कपत्रस्थितानि च ॥
 ध्यायात् मपि चान्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ।

अन्यैस्तु शुक्लपुष्पैस्तु गन्धवद्भिर्नराधिपं । ॥

अवर्जितै र्यथा लाभं मङ्गलक्रीमां सदाश्रयेत् ।

युधिष्ठिरः । कथं त्वसंर्चनीयोऽसि मूर्तयः कीदृशास्तु ते ॥

वैष्णवताः कथं त्रैलोक्यैः कथं वा पञ्चरात्रिकाः ॥

भगवानुवाच ॥ शृणु पाण्डव । तत्सर्पसंर्चनाक्रममुत्तमम् ।

स्यण्डिले पद्मकं कृत्वा चाष्टपत्रं स्वकचितम् ॥

अष्टाक्षरविधानिनाप्यथवा द्वादशाक्षरैः ।

गैदिकैरथवा मन्त्रै मम सूक्तेन वा पुनः ॥

स्थापितं सान्त्वतस्तस्मिन्दुःखरीत विचक्षणः ।

पूरुपञ्च ततः सूक्तमच्युतश्च युधिष्ठिर । ॥

अनिरुद्धश्च मां प्राङ्मुखैर्नसंविदोजनाः ।

अन्ये त्वेवं विजानन्ति मा राजन् । पाञ्चरात्रिकाः

वासुदेवश्च राजेन्द्र । संकर्षणमथापि वा ।

प्रद्युम्नश्चाऽनिरुद्धश्च चतुर्भूतिं प्रचक्षते ॥

एतान्यन्यानि राजेन्द्र । सद्भाभिदेन मूर्तयः ।

विध्यन्त्यान्तरायैव मामेवश्चार्चयेद्बुधः ॥

युधिष्ठिरः । त्वद्भक्ताः कीदृशा देका कानि वृत्तानि तन्नृणां

एतत्कथय देवेश । त्वद्भक्तस्य ममाच्युतः ॥

भगवानुवाच । अन्यन्यदेवता भक्त्या ये मङ्गलक्रीजनप्रियाः ।

मामेव शरणं प्राप्ता मङ्गलास्ते प्रकीर्तिताः ॥

स्वर्गाण्यपि यमस्यानि मत्प्रियाणि विशेषतः ।

मङ्गलाः पाण्डवश्रेष्ठ । वृत्तानीमानि धारयेत् ॥

नान्यदाच्छादयेदस्त्रं मङ्गला जलतारणे ।

स्वस्यन्तु न दिवा स्वप्यात् मधुमांसानि वर्जयेत् ।

मदक्षिणं व्रजेहिद्वान्गामेष्वथ कृताशनम् ॥

निधावेपतिते वर्षे नाग्रभिर्चाञ्च लोपयेत् ।

प्रत्यघलवणं नाद्यात्सौहाशनकर्त्तृन्नि ॥

आमभेषाङ्गवे दद्यात् धान्यान् पृथ्वैव वर्जयेत् ।

तथा पर्युषितञ्चात्र पक्व परगृह्यायुतम् ।

वैदिकञ्चैव यद्वथ तत्प्रयत्नेन वर्जयेत् ।

• विभीतक करञ्जाना छायां दूरान्तु वर्जयेत् ॥

विप्रवादपरीवाद न वदेत् पीडितोऽपि सन् ।

सात्विका राजसाद्यापि •तामसाद्यापि पाण्डुः ॥

सामर्चयन्ति भद्रक्तासोपामीदृग्विधा गति ।

तिर्यङ्मानुपदेहेपुं तामसा भुञ्जते फलम् ॥

नागयज्ञगृहस्थानि राजसा भुञ्जते फलम् ।

सात्विकाः सत्वसम्पन्ना मत्पद यान्ति मानवाः ॥

ये सिद्धान्तिव साह्येन योगसत्वबलेन च ।

नभस्यादित्यचन्द्राभ्यां पश्यन्ति पदविस्तरम् ॥

एकसाम्भे नवद्वारे त्रिस्थूणे पञ्चधातुके ।

एतस्मिन् देहनगरे ये वसन्ति कृत शृणु ॥

उदिते तस्य विप्रस्य क्रियायुक्तस्य धीमते ।

चतुर्वेदविद्यापि देहे बड्बहुलाः स्थिताः ॥

क्षत्रियः सप्तविंशत्या वैश्वत्वष्टौ प्रकीर्तिताः ।

नियताः पाण्डवश्रेष्ठ । शूराणामेकविंशतिः ॥

काम, क्रोधश्च लोभश्च मानश्च मद एव च ।

महामोहस्तथेत्येते देहे षड्दुर्गणाः स्थिताः ॥

गर्वोऽम्भोऽप्यहङ्कार ईर्ष्याभिद्रोहएव वा ।

पारुष्यं क्रूरताचेति एते ते चत्त्रियाञ्चिता ॥
 तीक्ष्णता निहृतिसाया शाय दम्भोच्चनार्जवम् ।
 पेशून्यमनृतञ्चैव वैश्यस्याष्टो प्रकीर्तिता ॥
 तृष्णा वुभुक्षा चालस्य निद्रा चाप्यष्टणा दमम् ।
 अधतिश्च विवादश्च प्रम्भदम् हीनसत्वता ॥
 भय वितव्यता जाल्पता पार्षता मन्दुरेव च ।
 आशा चात्रदृष्टानत्वादनवस्थाप्य यन्नृणाम् ॥
 क्षयोच मलिनत्वर्चं शूद्रास्यै ते प्रकीर्त्तिता ।
 यस्मिन्नेते न दृश्यन्ते सर्वे ब्राह्मणउच्यते ।
 येषु येषु हि भावेषु यत्काल वर्तते द्विज ।
 तत्काल नैव विज्ञेयो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बल ॥
 प्राणायामन्तु यत्काले येन माञ्चापि चिन्तयेत् ।
 तत्काल वै द्विजो ज्ञेय शेषकाल मथेरित ॥
 तस्मान्तु सात्विको भूत्वा शुचि क्रोधविवर्जित ।
 मामर्चयेद्दृश्य सततं मत्प्रियत्व यद्दृच्छति ॥

अलोलजिह्वं समुपस्थितो धृतीर्निधाय चक्षुर्युगमात्र मेव ।

मानञ्च वाचञ्च निगृह्य चञ्चलोभोग्गान्निदृत्तो भगवान्निहीच्यते ।

सरभ्रमाद्यानि दत्तेति ब्राह्मणो नियतेन्द्रिया ।

येषा आद्वेषु भोद्वन्ति तेषा तृप्ता पितामहा ॥

धर्मो जयति नाधर्मं सत्यं जयति नादृतम ।

क्षमा जयति न क्रोधः क्षमावान् ब्राह्मणो भवेत् ॥

इति गीतमीमे वैष्णवधर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ।

• नवमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । दानधर्मफलं श्रुत्वा तपः पुण्यफलानि च ।

धर्मपुत्रः प्रहृष्टात्मा केशव पुनरग्रभीत् ॥

या चैषा कपिला देया पूर्वं सुस्मादिता विभो ।।

होमधेनुः सदा गुण्या चतुर्भक्त्यै माधव । ॥

सा कथं ब्राह्मणेभ्यो हि देया, कस्मिन् दिनेऽपि वा । १

कीदृशा च विप्राय दातव्या पुण्यलक्षणा ॥

कति वा कपिलाः प्रीक्ताः, स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

कैर्वा देयाश्च ता देव । ज्ञातुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

एवमुक्तो हृषीकेशो धर्मपुत्रेण संसदि ।

अत्रवीत्कपिलासङ्घातासा माहात्म्यमेव च ॥

शृणु पाण्डव । तत्त्वेन पवित्रं पापनाशनम् ।

यच्छ्रुत्वा पापकर्मापि नरः पापैर्विमुच्यते ॥

अग्निमव्योङ्गवा दिव्या मग्निज्वालासमप्रभाम् ।

अग्निज्वालीज्वलच्छीर्षां प्रदीप्ताद्भारलोचनाम् ॥

अग्निपुच्छा मग्निधुरा मग्निरोमप्रभाविताम् ।

तामग्नेयी मग्निजिह्वा मग्निग्रीवा ज्वलत्प्रभाम् ॥

भुञ्जति कपिना येतु शुद्रा लोभेन मोहिताः ।

पतितासान् विजानीया, ज्वलानसदृशा हिते ॥

न तेषां ब्राह्मणं कश्चिद्गृह्णे कुर्यात् प्रतिशङ्गम् ।

दूराच्च परिहृत्तव्या महापातकिनो हि ते ॥

सर्वजालं हि ते सर्वे वर्जिताः पितृदेवते ।

ते सदा ह्यप्रतियाह्या अमग्नाथ्याश्च पापिनः ॥

पियन्ति कपिना यावत्तापक्षेपां पितानदा ।

अमेध्य भुपभुञ्जेन्ति भूस्या वै श्वशृर्गालवत् ॥
 कपिलाया घृतं क्षीरं दधि तक्र मथा पिवा ।
 ये शूद्रा उपभुञ्जन्ते तेषां गतिं मिमांशुः ॥
 कपिलोपजीवी शूद्रस्य मृता गच्छति रौरवम् ।
 क्लिश्यन्ते रौरवे घोरे वर्षकोटिशत वृष । ॥
 ततश्च मुक्तः पापेन शुना योनिगतं व्रजेत् ।
 प्रखयोन्वाश्वं परिभ्रष्टो विष्ठाया जायते क्रिमिः ॥
 विष्ठावर्गेषु पापिष्ठो दुर्गन्धेषु सहस्रम् ।
 तत्र तत्रैव जायेत नोत्तरं तत्र विन्दति ॥
 ब्राह्मणस्यापि यस्तेषां गृहे कुर्व्यात्प्रतिग्रहम् ।
 ततः प्रभृतिं तस्यापि पितरः स्युरमेहपाः ॥
 न तेनं माहं सम्भाषेन्वचाप्येकामन व्रजेत् ।
 स नित्यं वर्जनो यो हि दूराद्ब्राह्मणो हि मः ॥
 यस्तेन सह सम्भाषेदेकगर्थां व्रजेत वा ।
 प्राजापत्यश्चरेत्क्षत्रं स च तेनैव शुध्यति ॥
 कपिलोपजीविनः शूद्राद्यः करोति प्रतिग्रहम् ।
 प्रायश्चित्तं भवेत्तस्य विप्रस्येद न संग्रहः ॥
 वर्षं ब्रह्मकुञ्जान् कुर्वीत चान्द्रायणं मथापिवा ।
 मुच्यते क्लिप्पात्सम्भ्रांतेन प्यादु ब्राह्मणो हि मः ॥
 कपिला क्षान्तिर्होत्रार्थं विप्रार्थं च स्वयम्भुवा ।
 सर्वत्रैजः समुह्यत्य विर्मिता ब्रह्मणा पुत्रा ॥
 पवित्रश्च पवित्राणां मद्रानानाञ्च मद्रलम् ।
 पुण्ड्यानां यस्मिं पुण्यं कपिला पाण्डुनन्दन । ॥
 तपसात्तप एवाय ब्रह्मना मुत्तमं ततम् ।

दानानामपर दानं विमान, हैमसक्षयम् ॥
पृथिव्या यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।
पवित्राणि च रम्याणि सर्वलोकैर्गुं पाण्डव । ॥
तेभ्य स्तेजं समुद्धृत्य ब्रह्मणां लोक कारिणा ।
लोकनिस्तरणार्थं य निर्मिता कपिला स्वयम् ॥
सर्वतेजोमयी ह्येता कपिला पाण्डुनन्दन । ।
सदाश्रितवहा मेध्या शुचिं पावनमुत्तमम् ॥
क्षीरेण कपिलायास्तु दध्ना चैव घृतेन च ।
होतव्यान्यग्निहोत्राणि सायम्प्रात द्विजातिभिः ॥
कपिलाया घृतेनापि दध्ना क्षीरेण वां वृष । ।
जुह्वते ये ऽग्निहोत्राणि ब्राह्मणो विधिवत्सदा ॥
पूजयन्त्यतिथीश्वैव परा भक्तिं सुपागता ।
शूद्रान्नविरता नित्य दम्भानृतविवर्जिताः ॥
ते यान्त्यादित्यकल्पेन विमानेन द्विजोत्तमाः ।
सूर्यमण्डलमध्येन ब्रह्मलोकं मनुत्तमम् ॥
ब्रह्मणो भवन्ति दिव्ये कामया, कामरूपिणः ।
ब्रह्मणा पूज्यमानास्तु मोदन्ते कल्प मक्षयम् ॥
एवं हि कपिला राजन् । पुण्य पापोपतीरिणी ।
आदावैवाग्निहोत्रात्तु मन्त्रैर्ब्रह्मादिनिर्मिता ॥
शृङ्गाप्रे कपिलायास्तु सर्वतीर्थेण पाण्डव । ।
ब्रह्मणोऽपि नियोगेन निष्कमन्ति दिने दिने ॥
प्रातरुत्थाय यो मर्त्यो कपिताशुभ्रमकात् ।
प्युतात्पयस्तुशीपेण धाम्देत्प्रयत गुप्सुः ।
स तेन प्रत्यस्मानेन तपनयात्प्रगतकिञ्चिद् ।

वर्षमेकण्डुहिप्राप्यं प्रदहत्यग्निवत्तृणम् ॥
 मूत्रेण कपिलायास्तु यस्तु प्राणरूपस्यु शेत ।
 स्नानेन तेन गुण्येन नष्टपापं समाहितः ॥
 त्रिं ब्रह्मर्षिकृतात्पापात्पूयते नात्र संशयः ।
 प्रातरुत्थाय यो भक्त्या प्रयच्छेत्तृणमुष्टिकम् ॥
 तस्य नशति तत्पापं त्रिं शतव्रातं कृतं वृष । ।
 प्रातरुत्थाय मङ्गल्यु कुर्याद्यस्तां प्रदक्षिणम् ॥
 प्रदक्षिणीकृता तेन पृथिवी नात्र संशयः ।
 प्रदक्षिणेण चैकेन ब्रह्मायुक्तस्य पाण्डव । ॥
 दशरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नशति ।
 हृष्टा तु कपिलां भक्त्या श्रुत्वा हस्वारत्त तथा ॥
 व्यपीहति नरः पापं महोरात्रकृतं वृष । ।
 यत्र वा तत्र वा चाङ्गे कपिलायाः स्पृशेच्छुचिः ॥
 सं वर्त्मरक्तं पापं स नाशयति पाण्डव । ।
 गोमहस्रहृतं यो दद्यादेकाञ्च कपिला नरम् ॥
 समन्तस्य फलम्प्राप्तं ब्रह्मलोके पितामह ।
 यस्त्वेता कपिलां हन्त्यान्तरं किञ्चित्प्रमादतः ॥
 गोमहस्रहृतं तेन भवेन्नात्र विचारणा ।
 यस्त्वेका कपिला दद्याच्छोत्रियायाग्निहोत्रिणे ॥
 गवा रूहस्रन्तेनेह दत्तं भवति पाण्डव । ।
 दशेह कपिला प्रोक्ता स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥ •
 या दत्ता श्रोत्रिण्येभ्यो वै स्वर्गं गच्छति तत् शृणु ।
 प्रथमा सुवर्णा कपिला द्वितीया गोरपिङ्गला ॥
 त्रितीया रक्तपिङ्गाची चतुर्थी वज्रपिङ्गला ।

पञ्चमी ब्रह्मवर्णा स्यात् षष्ठी, स्यात् श्वेतपिङ्गला ॥

सप्तमी कृष्णपिङ्गलाश्चै अष्टमी पुरपिङ्गला ।

नवमी पटला ज्ञेया दशमी पुच्छपिङ्गला ॥

दशैता कपिला प्रोक्ता स्तारयन्ति नरान् सदा ।

मङ्गल्यथ पवित्राश्च सर्वमामप्रशाशनाः ॥

एव मेवाप्य नडाहो दश प्रोक्ता नरेश्वर । । .

ब्राह्मणो वाहरेत्तासु नान्यवर्ण कथाञ्चन ।

वाहयेत्कपिलायासु क्षेत्रे वाध्वनि पाण्डव । ॥ .

वाहरेद्बहुतेनैव शाश्वता वा सपत्न्या । .

सुरभिषु तु भुञ्जीयात् पिवेत्प्रीतेषु, चोदकम् ॥

गुर्वोपदृभविताश्चैते पितरस्ते प्रकीर्तिताः ।

अत्र, पूर्वे विभागे तु धूर्याणां वाहन स्मृतम् । .

दित्रामो मध्यमे भागे भाग्येशान्ते यथासुप्तम् ॥

यत्र वा त्वरया छत्य संगयो यत्र वाञ्छति ।

वाहयेत्तत्र धूर्यासु न स.पापेन लिप्यते ॥

अन्यथा वाहनादेन निरय, याति रोरवंम् ।

रुधिर पातयेत्तेषां व्यसु किञ्चिन्नराधमं ॥

श्रूयहत्यासम पापं तस्या स्यात्पाण्डुनन्दन । ।

तेन पापेन पायात्मा नरैक याति, सर्वग ॥

नरकेषु स सर्वेषु सुमा, स्थित्वा गत तत, ।

इह मानुष्यके लोके वलीवेदी भविष्यति ॥

तस्मात्तुवि मुक्तिमन्त्रिञ्चन् दद्यात्तु कपिनावरः ।

कपिना वाहयेद्यसु हयनो लोभमाहित ॥

तेन देवास्त्रयस्त्रिंशत्पितरश्चापि षाड्विंशतिः ।
 स देवैः पितृभिर्नित्यं वर्जिताम्बु मदुर्मतिः ॥
 नरकान्नरकं घोरं गच्छेद्दाम्भयं नृपः ।
 ब्रह्मा रुद्र स्याग्निश्च कपिलानां गतिङ्गताः ॥
 तस्मात्ते तु न गन्तव्याः पुण्यांश्चैव विशेषतः ।
 निवसन्ति यदा त्रातासा शहन्युश्च तत्कुलम् ॥
 यावन्ति तेषां रोमाणि तावद्वर्षगतनृपः ।
 नरके परिपश्यती तत्र तद्वाहका नराः ॥
 कपिला सर्वयज्ञेषु दक्षिणार्थं विधीयते ।
 तस्मात्ता दक्षिणा देया यज्ञेष्वेव द्विजातिभिः ॥
 होमार्थं चाग्निहोत्रस्य यः प्रदच्छेत्स यत्नतः ।
 श्रोत्रियाय दारिद्राय प्रशान्ताय यतात्मने ॥
 तेन दानेन पूतात्मा सोऽग्निलोके महीयते ।
 यावन्ति चैव रोमाणि कपिलाया सुधिष्ठिरः ॥
 तावद्वर्षसहस्रानि सोऽग्निलोके महीयते ।
 सुवर्णखुरशृङ्गीं यः कपिलां हि प्रयच्छति ॥
 विपुवेत्यापि येनैव सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 तेनाश्वमेधतुल्येन समं लोकं स गच्छति ॥
 सुवर्णशृङ्गी रूयूखुरासवत्सा कांसदोहना ।
 वस्त्रैरलङ्कता पुष्टा पुष्पमाल्यैश्च पूजिता ॥
 पवित्रं हि पवित्राणां सुवर्णं मिति मे मतिः ।
 तस्मात् सुवर्णाभरणा ह्यतव्या धाग्निहोत्रिणे ॥
 एवं दत्त्वां तु राजेन्द्र । सत्यपूर्वान् परानपि ।

तारयिष्यति राजेन्द्र ! नात्रकार्या विचारणा ॥

अग्निष्टोमसहस्रञ्च वाजपेयञ्च तत्समम् ।

वाजपेयसहस्रञ्च अश्वमेधञ्च तत्समम् ॥

अश्वमेधसहस्रञ्च राजसूयञ्च तत्समम् ।

कपिलानां सहस्रेणा विद्भिर्दत्तेन पाण्डव ! ॥

राजसूयफलं प्राप्य मम लोके महीयते ।

न तस्य पुनरावृत्ति विद्यते कुरुपुत्रव ! ॥

यच्छन्ति ये कपिलां सचैलां सकांस्यदोहां कनकाग्रशृङ्गीम् ।

तैस्तैर्गुणैः कामदुघाभिभूत्वा नरुं प्रदातार सुपैति सा गोः ।

सा कर्मभिश्चाप्यनबुध्यमानातौब्रान्धकारे नरुके पतन्तम् ॥

सहार्णवे नौरिव वायुनीता दत्ताहि गौस्तारयते मनुष्यम् ।

पुत्रांश्च पौत्रांश्च कुलञ्च सर्वमासन्ननाशं तारयते परत्र ॥

यावन्मनुष्यः पृथिवीं विभर्ति तावत्प्रदातार सुपैति तत्र ।

यथोपधं मन्त्रकृत नरस्य प्रयुक्तमात्रं विनिश्चिन्ति रोगम् ।

तथैव दत्ता कपिला सुपात्रे पापं निश्चिन्त्याशुनरस्य सर्वम् ॥

यथैव दृष्ट्वा भुजगाः सुपर्यं नश्यन्ति दूराद्विवशा मयार्ताः ।

तथैव दृष्ट्वा कपिलाः प्रदानं नश्यन्ति पापानि नरस्य गीघ्रम् ॥

यथा त्वचं स्वां भुजगोविधाय पुननयं रूपसुपैति पुण्यम् ।

तथैव मुक्तः पुरुषः स्वपापाहिराजते वै कपिलाप्रदानात् ॥

यथान्यकारं भुवनेषु लम्बं दीपो हि निर्तापयति प्रदीप्तः ।

तथा नरे पाप मपि प्रलीनं निर्वाप्येहि कपिलाप्रदानं ॥

यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्या वन्मान्विताया स्वगरीरज

तावत्प्रदाता दुर्गदर्शकोटी म ब्रह्मलोके रमते मनुष्यः ।

यथा हितोऽग्नेरतिथिः प्रियस्य पूर्वान्नदूरस्य जितेन्द्रियस्य ।
सत्यव्रतस्याध्ययनान्वितस्य दक्षाहि गौस्तारयते परत्र ।

इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे कपिलादान
प्रथमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । उक्तं श्रुत्वा एव च पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।

धर्मपुत्रं प्रहृष्टात्मा केशव पुनरब्रवीत् ॥

देवदेवेश्च । कपिला सदा विप्राय दीयते ।

कथं सर्वेषु चाङ्गेषु तस्या स्मिष्ठन्ति देवता ॥

याश्चेता कपिला, प्रोक्ता देवदेव । त्वया मम ।

तासाङ्गति सुरश्रेष्ठ । कपिलाः पुण्यलक्षणा ॥

कथं वानुगृहीतास्ता सुरे, पितृगणैरपि ।

के नामयुक्ता वरेण श्रुतुं कौतूहलं हि मे ।

वैशम्पायनः । युधिष्ठिरेणैव मुक्तिं केशव सत्यभल्लभः ॥

शुद्धानामपरहृद्यं वक्तुमेवोप चक्र मे ।

भगवानुवाच । शृणु राजन् । पवित्रं वै रक्षस्यन्धर्ममुत्तमम् ।

स्पृहणीयमिदं आव्युत्तमं हेतुवादिनाम् ।

यथा वत्सस्य पादौ द्वौ प्रसवे शिरसा सह ॥

दृश्यते कानदानन्तमाहुः दानं विदो जनाः ।

धन्तरीक्षगतो वत्सो यादङ्गं न यास्यति ।

गौमावत् पृथिवी श्लेया तन्मादेया तु तादृश्या ॥

यावन्ति धेन्वा गोमाणि सप्तमागं युधिष्ठिरः ।

थावन्त्य सिङ्गतायापि गर्भोदकपरिष्कृताः ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि दाता स्वर्गे महीयते ।
 सुवर्णाभरणं कृत्वां भवत्सा कपिलांतु यः ॥
 तिले प्रच्छादितां दद्यात् संवत्सरे रत्नहृतान् ।
 ससमुद्रनदी तेन सुशैलद्वीपपञ्चना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संग्रहः ॥
 पृथिव्यामु स्यतुल्येन तेन दानेन मानव ।
 समारसागरात्तीर्थो याति लोक प्रजापते ॥
 ब्रह्महत्यादि वा गोघ्नो भ्रूणहा गुरुतल्पगः ।
 महापातकयुक्तोऽपि दानेनानेन शुद्ध्यति ॥
 इदं पठति यः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।
 प्रातरुत्थाय मङ्गलं स्वस्य पुण्यफलं शृणु ।
 मनसा कर्मणा वाचा मतिपूर्व बुधिष्ठिर । ।
 पापं रात्रिकृतं हन्यादस्याध्यायस्य पाठतः ॥
 इदमावर्त्तमानस्तु आह्वे अक्षर्यैद् द्विजान् ।
 तस्याप्यस्यत मन्त्रान्ति पितरोऽत्यन्त हर्षिताः ॥
 यश्चेदं शृणुयाद्भक्त्या मङ्गलेनान्त रात्रिना ।
 तस्य रात्रि कृतं सर्वं पापमाशु व्यपोहति ॥
 अतः पर विशेषन्तु कपिलानां शृणु क्रमात् ।
 यश्चैता कपिला प्रोक्ता दश राजनमया तव ॥
 तासाञ्च तस्य प्रवरा पुण्य पापप्राणाशनम् ।
 नमस्कृता वा स्पृष्टा वा भ्रन्ति पापं नरस्य तु ॥
 यश्चैता कपिला सन्ति गृहे पापप्रणाशना ।
 तत्र श्रीर्विजय कीर्ति स्थितानित्य बुधिष्ठिर । ॥

प्रद्या हितोऽग्नेरतिथि प्रियस्य पूर्वान्नदूरस्य जितेन्द्रियस्य ॥
 तत्त्वव्रतस्याध्ययनान्वितस्य दत्ताहि गौस्तारयते परत्र ।

इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे कृपिलादान
 प्रशंसोनामं नवमोध्याय ।

दशमोऽध्यायः ।

शम्पायन । उक्तं श्रुत्वा ब्रुच पुण्य कपिलादानमुत्तमम् ।

धर्मपुत्र प्रहृष्टात्मा केगव पुनरब्रवीत् ॥

देवदेवेश । कपिला सदा विप्राय दीयते ।

कथं सर्वेषु चाङ्गेषु तस्या स्मिष्ठन्ति देवता ॥

याश्चेता कपिला प्रोक्ता देवदेव । त्वया मम ।

तासाङ्कति सुरश्रेष्ठ । कपिला पुण्यलक्षणा ॥

कथं वानुश्रुतीतासा सुरैः पितृगणैरपि ।

के नामयुक्ता वरेण श्रोतुं कोत्सहति हि मे ।

शम्पायन । युधिष्ठिरेणैवमुक्ते केगव सत्यभङ्गम् ॥

गुह्यानामपरहृद्यं वक्तुमेवोप चक्र मे ।

गवानुवाच । शृणु राजन् । पवित्रं वै रक्षस्यन्धर्ममुत्तमम् ।

स्पृहणीयमिदं त्रास्य उत्तमं हेतुवादिनाम् ।

यथा वत्सस्य पादौ द्वौ प्रसवे गिरसा सह ॥

दृश्यते कालदानन्तप्राञ्जं दानं विद्विजना ।

अन्तरीक्षगतो वत्सो यादङ्गं न यास्यति ।

गौमातवन् पृथिवी ज्ञेया तन्माहेया तु तादृशि ॥

यावन्ति धेन्वागोमाणि सवत्सारा युधिष्ठिर । ।

यावन्त्य, सिंतायापि गर्भोदकपरिष्कृताः ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि दाता स्वर्गं महीयते ।
 सुवर्णाभरणं कान्तं च वत्सा कपिलान्तु य ॥
 तिले प्रच्छादिता दद्यात् संघर्षरत्नै रलङ्कृतान् ।
 ससमुद्रनदी तेन शैलद्वीपपत्तना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥
 पृथिव्यास्तु स्वतुल्येन तेन दानेन मानव ।
 सनारसागरात्तीर्थो याति लोक प्रजापते ॥
 ब्रह्महत्यादि वा गोप्नी भूयाच्चा गुरुतल्पगः ।
 महापातकयुक्तोऽपि दानेनानेन शुद्ध्यति ॥
 इदं पठति यः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् !
 प्रातरुत्थाय मङ्गलं सस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 मनसा कर्मणा वाचा मतिपूर्व युधिष्ठिर ।
 पापं रात्रिकृतं हन्यादस्याध्यायस्य पाठतः ॥
 इदमावर्त्तमानस्तु आह्वे यस्तर्पयेद् द्विजान् ।
 तस्याप्यस्यत मन्त्रान्ति पितरोऽत्यन्तं चर्षितां ॥
 यश्चेदं शृणुयाद्भक्त्या मद्भतेनान्त राक्षसा ।
 तस्य रात्रि कृतं सर्वं पापमाशु व्यपोहति ॥
 अतः परं विज्ञेयन्तु कपिलानां शृणु क्रमात् ।
 यद्यैता कपिना, प्रेक्ता दश राजन्मया तव ॥
 नामाञ्च तस्य प्रवरा पुण्य पापप्राणाशनम् ।
 नमस्कृता वा स्पृष्टा वा भन्ति पापं नरस्य तु ॥
 यस्यैता कपिना भन्ति गृहे पापप्रणायना ।
 तव श्रीर्षिजय कीर्ति, स्थितानित्य युधिष्ठिर ॥

ये तासां प्रीतिमायाप्ति ददतस्त्रिदशाः सदा ।
 पयसा पितरः सर्वे हृतेन च कृताग्रनाः ॥
 ततः पितामहायैव तथैव प्रपितामहा ।
 सकृद्दत्तेन तुष्यन्ति वर्षकोटि युधिष्ठिर । ॥
 कपिलाया हृतं क्षीरं दधिप्रायसमेव च ।
 श्रोत्रियस्य सकृद्दत्त्वा नभः पापैर्विमुच्यते ॥
 उपवासन्तु यः कृत्वा अहोरात्रं जितेन्द्रियः ।
 कपिलापञ्चगव्यन्तु पीत्वा चान्द्रायणात्परम् ॥
 सौम्ये मुहूर्त्ते तत्राशु शुद्धात्माशुहमानसः ।
 क्रोधादृतविनिर्मुक्तो मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 कपिलापञ्चगव्येन समन्त्रेणं पृथक् पृथक् ।
 यो मत्कृतिर्लतं वापि शङ्कराकृतिमेव वा ॥
 स्नापयेद्विपुत्रे भक्त्या सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 स मुक्तपापः पूतात्मा यानेनाम्बरगोभिना ।
 मम लोकं व्रजेद्युक्तो रुद्रलोक मयापिवा ।
 ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टा कपिला काश्वनप्रभा ॥
 अग्निं कुण्डलात्परैर्मन्त्रैर्होमधेनु र्मणप्रभा ।
 सृष्टमाद्यान्तु ता दृष्ट्वा देवा शूद्रादयो दिवि ॥
 सिद्धा ब्रह्मर्षयश्चैव वेदाः साङ्गाः सहाध्वराः ।
 नागराः सरितश्चैव पर्वताः मयलाहकाः ॥
 गन्धर्वाश्चरमो यथाः पन्नगायाधुपस्थिताः ।
 सर्वे विगमयमापन्ना अग्निमध्ये सहामभाम् ॥
 मन्त्रैर्भोत्रैश्च विविधैर्भुष्टवृक्षात्मनेकगः ।
 कृताश्वनिपुटाः सर्वे तान्निष्टर्षीं विनाः चनाम्

शिरोभिः प्रणता भूमौ ब्रह्मसा स्रततारिणीम् ।
 ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे चतुर्वक्त्रं पितामहम् ॥
 किमिदं देव ! देविगु । सर्वलोकपितामह ।
 आज्ञापय महादेव ! कि कुर्मस्त्रे प्रियं प्रभो ! ॥
 एवमुक्तः सुरैः सर्वैः मंहृष्टेनान्तरात्मना ।
 तत्र सानुनयं प्रीत्या ब्रह्मावचनं मब्रवीत् ॥
 भवन्तो ह्यनुगृह्यन्तु दोग्ध्रीमेता पयंस्विनीम् ।
 होमधेनुरियं ज्ञेया ह्यग्निं सन्तर्पयिष्यति ॥
 पीतक्षीरा येहि चास्याः जातवीर्य्यपराक्रमाः ।
 जयिष्यथ यथाकामं दानवान् सर्व एवतुं ॥
 जातवीर्य्यबलैश्चर्याः सत्वन्तो जितारयः ।
 अदेवमाटकाः सर्वाः पालयिष्यथ वै प्रजाः ॥
 पालिताश्च प्रजाः सर्वा भवद्भिरिह धर्मतः ।
 पूजयिष्यति यो नित्यं यज्ञैर्विविधदर्शिनैः ॥
 एकमुक्ताः सुराः सर्वे ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।
 ततः मंहृष्टमनसः कपिलायै वरं ददुः ॥
 यस्माल्लोकहितायाद्य ब्रह्मणा त्वं विनिर्मिता ।
 तस्मात् पूता पंवित्राच भव पापव्यपोहिनी ॥
 ये त्वा दृष्ट्वा नमस्यन्ति स्पृशन्ति च करैर्नराः ।
 तेषां वर्षेकत पापं त्वद्भक्तानां विनश्यंतु ॥
 कामतः कृतमज्ञातं मृतं यत्तु पातकम् ।
 त्वां दृष्ट्वा ये नमस्यन्ति गावः सर्वसहेति च ॥
 तेषां तद्विलयं यातु तमः सूर्योद्दे यथा ।

भगवानुवाच । इत्युक्त्वा च वरु दत्त्वा प्रययत्सो यथागतम् ॥

लोकानिसारणार्थंस्तु सा च लोक चचार ह ।
 तस्या एव समुद्रभूताः शेषास्तु कपिला अपि ॥
 विचरन्ति महीमेधा लोकानुग्रहकारिणात् ।
 तस्मात्तु कपिला देया परतृप्तिमिच्छता ।
 यदा च दीयते राजन् । कपिला ह्यग्निहीतिष्ये ॥
 तदाग्रशृङ्गयोस्तास्या विष्णु रुद्रश्च तिष्ठतः ।
 चन्द्रवज्रधरौवाग्नि तिष्ठतः शृङ्गमूलयोः ॥
 शृङ्गमध्ये तथा ब्रह्मा कुलाट्टे गोर्धपध्वजः ।
 कर्णयो रंश्विनीदेवौ चक्षुषोः शशिभास्करौ ॥
 करयो वरुणो राजन् । हृदये हव्यवाहनः ।
 रोमान्ते मुनयः सर्वे चर्मण्येव प्रजापतिः ॥
 निश्वामेषु स्थिता वेदा सपडङ्गपदक्रमाः ।
 नासापुटे स्थिता गन्धा पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 अधरे वसवः सर्वे मुखे चाग्निः प्रतिष्ठितः ।
 माधु देवा स्थिता फले ग्रीवाया पार्वती स्थिता ॥
 पृष्ठे च नक्षत्रगणाः कटिदेये यमः स्थितः ।
 अपानिः सर्वतीर्थानि गोमूत्रे चाङ्गवी स्ययम् ॥
 श्रोणीतटस्थाः पितरो रोमलाङ्गल भास्थिताः ।
 पार्श्वयो रुभयोः मर्षे विष्णु देवा प्रतिष्ठिताः ॥
 तिष्ठत्युरमि तस्यागु प्रीतः शक्तिधरोपुष्टः ।
 जानुजङ्घोर्दशेषु यद्यं तिष्ठन्ति षाडशः ॥
 सुरमध्येषु गन्धर्वाः गुराणेषु च पद्मगाः ।
 पत्नारः सागराः पूर्णा मस्याश्च मययोधराः ॥

रतिर्मेघा खंधा स्वाहा अन्तिः स्मृतिर्धृतिः ।
 कीर्तिर्दीप्ति स्तथा कान्तिः शुष्टिसुष्टिसु सङ्गति ॥
 दिग्धय विदिग्धयैव सेवन्ते कपिला सदा ।
 देवा पितृगणाद्यापि गन्धर्वाः सुरसाङ्गणाः ॥
 लोका द्वीपार्णवाश्चैव गणाद्याः सरितस्तथा ।
 गृहा मातृगणाश्चैव वेदाः सान्नाः सहाध्वरैः ॥
 वेदोक्तैर्विविधैर्मन्त्रैस्त्रैः सुवन्ति हर्षिता ।
 विद्याधराश्च ये सिद्धा भूतास्तारागणास्तथा ॥
 पुष्पवृष्टिं प्रमुञ्चन्ति प्रवृत्त्यन्ति च हर्षिता ।
 ब्रह्मणोत्पादिते । देवि । वाग्निः कुण्डान्महाप्रभे ॥
 नमस्ते कपिले । पुण्ये । सर्वदेवैर्नमस्कृते ।
 कपिले । च महामत्वे । सर्वतीर्थमये । शुभे । ॥
 दातारं स्वजनोपेत ब्रह्मलोकं नय स्वयम् ।
 अहोरात्रमिदं पुण्यं सर्वदुःखघ्नं सुत्तमम् ॥
 अज्ञो धर्माजितशिवमिदं मग्नमहाधनम् ।
 इत्याकाशगतास्ते तु जल्पन्ति च रमन्ति च ॥
 तस्या प्रतिगृहीता च भङ्गोऽपि च द्विजोत्तम ।
 तावद्देवगणा सर्वे कपिलाश्च नमन्ति वै ॥
 स्वर्णशृङ्गी रौष्यसुरा गन्धैः पुण्यैश्च पूजिता ।
 यस्वाभ्यामेव ताभ्यान्तु धावन्ति त्वलङ्घिताम् ॥
 तावद्यदिच्छेत् कपिला मन्त्रपूता सुसंस्कृता ।
 भूलोकवाग्निः सर्वान् ब्रह्मलोकान्वयेत् स्वयम् ॥
 भूरय कनकं गाधो रौष्यं रुष्णतिना यवाः ।
 दीयमानानि विप्राय प्रदप्यति दिने दिने ।

अथवां ओत्त्रियेभ्यो वै तानि दत्तानि पाण्डव । ।

तानि निन्दन्त्यद्यात्मानमशुभ किन्नु नः कृतम् ॥

अहोरात्र पिशाचेभ्य अर्च्यमानाः समन्ततः ।

याम्यामो विनय शीघ्रमिति शोचन्ति तानि वै ॥

अर्धेतानि द्विजेभ्यो वै ओत्त्रियेभ्यो विशेषतः ।

दीयमानानि वर्धन्ते दातार तारयन्ति च ॥

सुधिष्ठिरः । देव । देवेश । दैत्यघ्न । कालः को इत्यकथयोः ।

के तत्त्वपूजा मर्हन्ति वर्जनीयाश्च के द्विजाः ॥

भगवानुवाच । देव पूर्वाहिक कर्म, पैटकश्चापराहिकम् ।

कालहीनश्च यद्दानं तद्दानं राक्षस विदु ॥

खादित चावलीढश्च कनिपूर्वश्च यत्कृतम् ।

रजस्वलाभिष्टश्च तद्दानं राक्षस विदु ॥

अवकृष्टश्च यद्भक्त्या अर्चतेनापि भारत । ।

परामृष्टं शुना चापि तद्भागं राक्षसं विदु ॥

थावन्तः पतिता विम्रा ससर्गात् पतितास्तथा ।

दैवे वा पैटके वापि राजन् । नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

क्लीव शिखीः च कुष्ठी च राजयच्मान्वितश्च यः ।

अयम्भारी च यथाधः पित्ये नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

चिकित्सका देवलका हृद्वा नियमधारिणः ।

सोमधिक्रियिणश्चापि आहो नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

एकोद्दिष्टस्य ये चाम्रं भुञ्जते विधिवद्द्विजाः ।

चान्द्रायणं मरुत्या ते पुनर्नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

गायका नर्तकाश्चैव शायका घाटकामया ।

कथंता योधकाश्चैव श्रीहेनुचेन्ति सत्कृतिम् ॥
 अग्नयश्च ये विप्रा मृतनिर्यातकाश्च ये ।
 ते नराऽऽपि विकर्मस्या राजन् ! नार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 अपरिज्ञातपूर्वश्च गणपुत्रश्च दीहिजः ।
 पुत्रिकापूर्वपुत्रश्च आडेनार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 ऋणकर्ता च यो विप्रो यश्च वाणिजको हिजः ।
 प्राणविक्रयवृत्तिय आडेनार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 चीर्णावृता गुणैर्युक्ता यैश्च स्वाध्यायतत्पराः ।
 सावित्रीज्ञाः क्रियावन्त स्ते आह्वे सत्कृतिजमाः ॥
 आहस्य ब्राह्मणः कालः प्राप्तं दधिं घृतं तथा ।
 दर्भाः मुमनसां चैत्रं तत्काष्ठं आह्वदो भवेत् ॥
 चारित्रनियता राजन् ! कृशा ये कृशवृत्तयः ।
 धर्मिनश्चोपगच्छन्ति तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 तपस्विनश्च ये युक्ता स्तथा भैक्षचराश्च ये ।
 अर्थिनः किञ्चिदिच्छन्ति तेषां दत्तं महत्फलम् ॥
 एवं धर्मविदां श्रेष्ठ ! ज्ञात्वा सर्वात्मनां सदा ।
 श्रोत्रियाय दूरिद्रव्यं प्रयच्छानुपकारिणे ॥
 दानं यत्ते प्रिय किञ्चिच्छ्रोत्रियाणाञ्च चत्प्रियम् ।
 तत्प्रयच्छ स्वधर्मज्ञ ! यदिच्छसि त मद्यम् ॥
 निरयं ये च गच्छन्ति तच्छृणुष्व युधिष्ठिर ! ।
 गुर्वधं वा गधार्थं वा नोचेदन्यत्र पाण्डव ! ॥
 वदन्ति येऽवृत्तं विप्रश्चो वै निरयगामिनः ।
 परदारापहर्तारः परदाराभिर्भगजाः ॥

परदारंप्रयोक्तार स्ते वै निरयगामिनः ।

अनाथान् प्रमदा वृत्तान् वृद्धान् भीतान् तपस्विनः ॥

प्रयच्छन्ति मरुं ये च ते वै निरयगामिनः ।

हान्तिच्छेदं गृहच्छेदं दारच्छेदञ्च भारत ॥

मित्रच्छेदं तथा, कुर्वन्ति स्ते वै निरयगामिनः ।

वर्णाश्रमाणां ये संस्थां ग्राहण्डां ये च पापिनः ॥

उपासते चतान्येतु ते सर्वे नरकालयाः ।

वेदविक्रयिणश्चैव वेदानाञ्चैव दूपका ॥

वेदानां लेखिनश्चैव ते तै निरयगामिनः ।

रसविक्रयिणो राजन् । विपविक्रयिणश्च ये ॥

क्षीरविक्रयिणश्चापि ते वै निरयगामिनः ।

चण्डालेभ्यश्च ये क्षीरं प्रयच्छन्ति नराधमाः ॥

अर्थार्थमथवा स्नेहात्ते वै निरयगामिनः ।

न ह्यणानाङ्गवाञ्छैव वृद्धानाञ्च सुधिष्ठिरः ॥

ये तरयन्ति कार्येषु ते वै निरयगामिनः ।

उपाश्यांश्च पितरं गुरुञ्च भरतर्षभ ॥

ये त्यजन्ति सहायाश्च ते वै निरयगामिनः ॥

अदातारं समर्थां ये द्रव्याद्यालोभकारणात् ।

दीनानाथान् पश्यन्ति ते वै निरयगामिनः ॥

शान्तान्दान्तान् कुशान् मरुतान् दीर्घकालसद्योमितान् ।

त्यजन्ति सततत्वाद्ये ते वै निरयगामिनः ॥

याणानामथ वृद्धानां शान्तानां चापि ये नराः ।

अदत्त्वाश्रन्ति गृहान्ते वै निरयगामिनः ॥

एते पूर्वर्षिभिः प्रोक्ताः पुराणानां च द्रूपकाः ।
 ये च विप्रान् प्रदुष्यन्ति ते वै निरयगामिनः ।
 ये स्वर्गन्तुं समांयन्ति तान् शृणुंश्च युधिष्ठिर ।
 दानेन तपसा चैव सत्येन च धमेन च ।
 ये धर्ममनुवर्तन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 शुश्रूषाभिरुपाध्यायाश्चुतिमांदाय भारत । ।
 ये प्रतिग्रहनिस्त्रेहा स्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 दातारश्चापि विद्याजान्ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 क्षमावन्तश्च धीराश्च धर्मकार्येषु चोत्थिताः ॥
 मङ्गलाचार युक्ताश्चैते नराः स्वर्गगामिनः ।
 मधुमासासवेभ्यस्तु निवृत्ताश्चतुर्मास्यापि ॥
 परदारनिवृत्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 वैवाहिकन्तु कन्यानां दरिद्राणाञ्च ये नराः ॥
 कारयन्ति च कुर्वन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 तपसा चैव दानेन ये त्वशक्ता नरेश्वर । ।
 धर्मोपदेशान् कुर्वन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 दानानां सुपदेशञ्च तपसो नियमञ्च तः ।
 व्रतानामपि ये कुर्युस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 वेच मार्गोपदेष्टारं शया संक्रमकारिणः ।
 मार्गशुद्धिकरा ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 रसानामथवीजानां मोषधानान्तश्चैव च ।
 दातारश्च योपेता स्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

सुवर्णिककस्य वैश्यस्य गृह्यविक्रयिणस्तथा ।
 सुदुष्टं शौण्डिकान्नञ्च चेल निर्णोजकस्य च ॥
 अनिदेशञ्च प्रेतान्नं गणिकान्नं तथैव च ।
 वन्दिनोद्युतकर्तुञ्च तथाद्युतविदामपि ॥
 परिविक्तम्य यच्चान्नं परिवेत्तुस्तथैव च ।
 यथाग्नेदिधीपुर्विप्ररे दिधीप्ररेव वा पति ॥
 तयोरप्यभयो रन्न सर्वथापि विवर्जयेत् ।
 गोलकस्य च कुण्डस्य राजान्नञ्चापि वर्जयेत् ॥
 राजान्नं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ।
 धानं सुवर्णकारान्नं यगद्यर्मावकृन्तिनः ॥
 गणान्नं गणिकान्नञ्च लोकेभ्यः परिकृन्तति ।
 पूयश्चिकित्सकस्यान्नं शूकन्तु वृषलीपतेः ॥
 विष्ठावार्द्धपिकस्यान्नं तस्मात् तत्परिवर्जयेत् ।
 तेषां त्वगस्त्रिरोमाणि भुङ्क्ते योऽन्नं तु भक्षयेत् ॥
 दानानान्तु फलञ्चान्यत् शृणु पाण्डव । तत्त्वतः ।
 वारिदं सृष्टिमाप्नोति सुखमक्षयमन्नदः ।
 तिलदं प्रजामिष्टां दीपदायत्तुरुत्तमम् ॥
 भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।
 गृहदोऽग्रगणिं वैश्वान्नि रूष्यदोरूपमुत्तमम् ॥
 घासदयन्द्रसालोक्यं मणिसालोक्यमखदः ।
 घनदुहः त्रिया जुष्टोऽन्नदीवधस्य विष्टपम् ॥
 यानशय्याप्रदो भाष्यो मैत्र्युर्न भयप्रदः ।
 गान्ति दगगतं मोक्ष्य ब्रह्मदो ब्रह्ममत्यताम् ॥

सर्वेषान्तु प्रदानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।
 हिरण्यभूगवाश्वज वस्त्रयथ्यमनादिषु ॥
 योचितं प्रतिगृहीते ददाल्यर्चितमेव च ।
 ता बुभौ गच्छतः स्वर्गे नरवान्तु विपर्यये ॥
 अमृतं न पदेद्दृष्ट्वा जपसास्त्रं न विस्मयेत् ॥
 नातोऽप्यपवदेद्विप्रो विप्रान्नत्वात् प्रकीर्तयेत् ॥
 यज्ञोऽमृतेन क्षरति तपः क्षरति विष्मयात् ।
 आयुश्च पापवादेन दानन्तु परिकीर्तितम् ॥
 एकः प्रजायते जन्तुरेकश्च प्रक्षीयते ।
 एको हि भुङ्क्ते सुकृतमेकश्चाप्नोति दुष्कृतम् ॥
 मृतं शरीरं सुत्सृज्य काष्ठलोष्ट्रं समं क्षितौ ।
 विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मसामनुगच्छति ॥
 अनागतानि कार्याणि कर्तुं शक्यते जनः ।
 स शिरःकम्पमुदीच्य सूयते दिनमन्तकम् ॥
 तस्माद्धर्मसहायोऽसु धर्मं सञ्चिनुयात्प्रदा ।
 धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥
 येषान्तटाकानि समाः प्रपाञ्च कृपांश्च यूपान्श्च प्रतिश्रयांश्च ।
 अन्नप्रदानं रुधुराश्च वाणी यमस्य ते निर्वचनं भवन्ति ।
 इति गौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे भोज्याभोज्यान्नविधिरैका-
 दशोऽध्यायः ।

दृढगौतमसंहितायाम् ।

द्वादशोऽध्यायः ।

वष्टिरः । अनेकान्तं ब्रह्मद्वारं धर्ममाहुर्मनीषिणः ।

किं लक्षणोऽसौ भवति तन्मै ब्रूहि सुरेश्वर । ॥

वानुवाच । शृणु राजन् । समासेन धर्मशौचविधिक्रमम् ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं मांशंश्च दमः शमः ॥

आर्जवञ्चैव राजेन्द्र । निश्चितं धर्मलक्षणम् ।

ब्रह्मचर्यं तपः क्षान्तिर्मधुमांसस्य वर्जनम् ॥

भयदाया स्थितिश्चैव मशौचस्य च लक्षणम् ।

पाल्ये विद्यान्निषेवेत यौषने दारसंग्रहम् ॥

स्याविर्ये मोक्षमातिष्ठेत् सर्वदा धर्ममाचरेत् ।

ब्राह्मणान्नावमन्येत गुरुन् परिषदेन च ॥

यतीनां मनुकूलः व्यादेप धर्मः सनातनः ।

यतिगुरुर्हिजानीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ॥

यतिरेव गुरुः स्त्रीणां सर्वेषां पार्थिवो गुरुः ।

सयि सव्यसर्कसाणः परतु हितकाङ्क्षिभिः ।
 प्रहरेन्व दिजान् प्राज्ञो गा न हन्यात् कटाचन ॥
 भ्रूणहत्यासमसैतदुभय यो निषेवते ।
 नाग्निमुखे भोपयमे न च पादो प्रतापयेत् ।
 नान्तरागमनं कुर्व्या न्वचामेश्व विनिक्षिपेत् ।
 उच्छिष्टो न स्पृशेद्ग्निसमग्री चस्यथ जासुचित् ॥
 श्वचण्डालादिभिः स्पृशेन्नरु मग्ने प्रतापयेत् ।
 सर्वदेवमयो वङ्गिस्तस्माच्छुद्धतमः स्पृशेत् ॥
 प्राप्तमूत्रपुरीषस्तु न स्पृशेद्दङ्गिमात्मवान् ।
 यावत्त धारयेद्देवाः स्तावदप्रयतो भवेत् ॥
 पचनाग्निं न गृह्णीथा परवेश्मनि जातुचित् ।
 तेन दत्त्वेन चान्नेन यत्कर्म कुरुते शुभम् ॥
 ततत्कर्मणः फलस्याहं मग्निदस्य भवेत् वृष । ।
 तस्माच्च लिङ्गितं वङ्गिं कुर्याद्देवाविनाग्निम् ॥
 प्रमादाद्यदिवाज्ञानात् तस्य नरयो भविष्यति ।
 गृह्णीयात्तुमथित्वा वा श्रोत्रियागारतोऽग्निवा ॥
 बुधिष्ठिर । कीदृशा साधवी विप्राः केभ्यो दत्तं महत्फलम् ।
 कीदृशेभ्यो हि दातव्यं तन्मे ब्रूहि जनार्दन । ।
 भगवानुवाच । अक्रोधना सत्यपरा । धर्मनित्या दमे रताः ।
 तादृशाः साधवीलोके तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 अमानिनः सर्वसहा अदृष्टार्था जितेन्द्रिया ।
 सर्वभूतहिता मैत्रासोभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 अलुब्धार्चयो वैषा श्रीमन्तः सत्यवादिनः ।

विप्रदेवान् नृषीं विप्रानतिथैश्च निराश्रयान् ॥
 योनर, प्रीणप्रत्यन्वैश्वपुण्यफलमहत् ।
 कृत्वापि बह्वयः पापयो दद्यादन्वमर्थिने ॥
 वात्स्यणाय विशेषेण सर्वपापैः प्रशुच्यते ।
 अन्नद, प्राणदो लोके प्राणदः सर्वदो भवेत् ॥
 तस्मादन्नं प्रयत्नेन दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अन्नं ह्यसृजितमिच्छन्नं पूजितकं स्मृतम् ॥
 अन्नप्रणयैः सीदन्ति शरीरे सर्वधातवः ।
 बलं बलवतो न स्यादन्नं तस्य च देहिना ॥
 तस्मादन्नं प्रदातव्यं अह्वयाऽन्नह्वयापि वा ।
 आदित्योऽपि रसं सर्वं मादत्ते ऋगभस्तिभिः ॥
 वायुस्तस्मात्समाधाय रसमन्वे निषेचयेत् ।
 तन्तु मेघगतं भूमौ शक्रो वर्षति पाण्डव ॥
 तस्यां शस्यानि रोहन्ति यैर्जीवन्त्यपिला, प्रजा ।
 मासमेदोऽस्त्रिमज्जाना सम्भवस्त्वेव एव हि ॥
 एवमन्नञ्च सूर्यश्च पवन, शक्र एव च ।
 एक एव स्मृतीराशि र्यतो भूतानि जज्ञिरे ॥
 वरं ददाति भूतानां तेजश्च भरतर्षभ । । ।
 अन्नदानेन सम्प्रीता देवाश्च पितृभिः सह ॥
 तस्मान्तेजो ययो वीर्यं बलाद्युर्हृदयः सदा ।
 अह्वयान्नं प्रदातव्यमिति पौराणिकी श्रुतिः ॥
 अन्नदानं तु ये लोके कुर्वन्ति अह्वया नरा ।
 भवनानि च दिव्यानि दिवि तेषां महात्मनान् ॥
 नानासंस्थानि रूपाणि नानाभूतयुतानि च ।

चन्द्रमण्डलशुभ्राणि किङ्किणीजालवन्ति च ॥
 तरुणादित्यवर्णानि स्यावराणि महान्ति च ।
 अनेकमतसंख्यानि सान्तर्जलवर्णानि च ॥
 वैदूर्यमणिचित्राणि रूप्यरूपमयानि च ।
 तत्र मुख्यकलोपेताः कामदा सुरपादपाः ॥
 वायो वीथ्यः समाः क्रूपाः दीर्घिकाश्चैव सर्वशः ।
 निर्घोषवन्ति यानानि युक्तानि च सहस्रश ॥
 भक्ष्यभोज्यमयाः शैला वामास्याभरणानि च ।
 क्षीरस्रवन्त्यः सरितस्तथा चैवान्नपर्वताः ॥
 प्रासादाः पाण्डुराभ्राभाः शय्याश्च कनकोज्जलाः ।
 अन्नदानात्तु सिध्यन्ति तस्मादन्नप्रदो भवेत् ॥

इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अन्नदानविधिर्न
द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अन्नदानफलं श्रुत्वा प्रीतोऽध्यासुरसूदन । ।
 भोजनस्य विधिं वक्तुं देवदेव ! त्वमर्हसि ॥
 भगवानुवाच । भोजनस्य द्विजातीनां विधानं शृणु पाण्डव ! ।
 स्वातः शूचिः शूचो देशे निर्जने ऊतपायसाः ॥
 मण्डलं कारयित्वा तु चतुरस्रं द्विजोत्तमः ।
 क्षत्रियस्य ततो वृत्तं यैश्वर्यं धनुस्त्रिभुम् ॥
 कुर्षपादसु भुञ्जीयात् प्राङ्मुख्यामने शूची ।
 पादाभ्यां धरणी स्पृष्ट्वा पादेभ्येन वा पुनः ॥

नैकशाखास्तु भुञ्जीयान् नैवस्तर्थाय वै द्विजः ।
 न भिन्नपात्रे भुञ्जीत पर्यादृष्टे तथैव च ॥
 अत्र पूर्वं नमः कुर्यात्, महष्टे चान्तरात्मना ।
 नान्यदालोकयेत् नान्यज्जुष्टो वा पुनः ॥
 जुगुप्सितस्तु यच्चात्र राक्षसा एव भुञ्जते ।
 पाणिना जलसुदृढ्य कुर्यादन्नं प्रदक्षिणम् ॥
 अथेयस्तद्विजानीयान् पीत्वा चान्द्रायणक्षरे ।
 परिपेकबलादन्यत् पेयत्वे त्वगुमन्त्रवत् ॥
 पञ्चप्राणाद्भति कुर्यात्समन्त्रं पृथक् पृथक् ।
 यथा रसं न जानाति जिह्वा प्राणाहुती वृष । ॥
 तथा नसादित, कुर्यात् प्राणाहुतिमतन्द्रित ।
 विदित्वा चान्न नन्नाद् पञ्च प्राणाश्च पाण्डुव । ॥
 वः कुर्यादाहुती, पञ्च तेनेष्टाः पञ्च वाप्रवा, ।
 अगोऽन्यथा तु भुञ्जानो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥
 तेनाग्नेन सुरान् मेतान् रजसासर्पयिष्यति ।
 वक्त्रप्रमाणापिण्डानि आसेनेकैर्न वा पुनः ॥
 पक्वाधिगन्तु यत्पिण्डमात्मोच्छिद्यन्तदुच्यते ।
 दृष्टावशिष्टमन्त्रं वक्त्रनिःसृतमेव च ॥
 अथोग्यस्तद्विजानीयान् भुञ्जा चान्द्रायणक्षरेत् ।
 स्वमुच्छिद्यन्तु यो भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते सुक्तभाजने ॥
 चान्द्रायणस्तु यत्पुण्यं प्राणान्मत्यमथापि वा ।
 पिपेतः पतिते तौचे भाजने मुग्धनिःसृते ॥
 अथोऽप्यन्नं ज्ञेयं भुञ्जा चान्द्रायणक्षरेत् ।
 केमरीटावप्यन्नं सुखमाहृतवीजितम् ॥

ति नानद्यौत्तिनान् दद्यात्तलान् प्रातरुपस्पृशेत् ।

तिलास्त्रिधा इति ब्रूयात् महत्पापविमुक्तये ॥

तिलास्तु देवतारूपा नावमन्या द्विजा तभिः ।

भोजनाभ्यञ्जनादानाद्यो न बत् कुरुते तिले ॥

कृमिभूत्वाश्वविघ्नाया पित्रेभि सह मङ्गति ।

तिलान यो पीडयेद्विप्रौ स्ववक्त्रेण स्वय नृप । ॥

पीडयेद्यदि तान् मोहान्तरकं यति रौरवम् ।

इतिवगोद्भवे सोम, सोमवगोद्भवे विज ॥

इत्तून् य पीडयेत्तस्माद्दित्तुघाल्वात्मघातकः ।

इत्तुदण्डसहस्रेण एकैकेन द्विजोत्तमं ॥

ब्रह्महत्यामवाप्नोति ब्राह्मणो यत् पीडक ।

तस्मान्न पीडयेत्तून् मन्त्रचक्रे द्विजोत्तमं ॥

इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे तिलान्नदानादिप्रथमं

नाम त्रयोदशोऽध्याय ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

वृषिष्ठिर । समुच्चय तु धर्माणां भोज्याभाज्यञ्च केयव ।।

स्युतं मया त्वत्प्रसादाद्ब्रह्मम ब्रवीहि मे ॥

भगवानुवाच । दुर्भले इन्द्रस्यानि जगौचे स्यत्सूतके ।

कर्मकालेऽध्वनि तथा नियमस्यो न लुप्यते ॥

दूराश्वनामनातपिन्वो द्विजाम्नाभे तु गूद्रत ।

अरुतान्ब्रह्म यत्किञ्चिद्गृह्णीयादात्महत्तये ॥

चातुरो इ पितो वापि भवार्तो वा मुमुक्षितः ।

भुञ्जन्निविधि । विप्रः प्रदयश्चितीयते न च ॥
 यत्किञ्चिदपि कुर्वीणो विद्वान् गुरुनियोगकः ।
 तेषां वचनसामर्थ्यात्प्रायश्चित्तीयते न च ॥
 अष्टताष्टतुकाले वरं दिवा रात्रौ तथापि वा ।
 प्रोषितंस्तु स्त्रियं गच्छेत् प्रायश्चित्तीयते न च ॥
 निमन्त्रितस्तु यो विप्रो विधिवद्ब्रह्मकव्ययोः ।
 मासादीन्वपि भुञ्जानः प्रायश्चित्तीयते न च ॥

अष्टौ तान्यवतप्तानि आपोमूलं हतं पयः ।
 हविर्वाह्याणकामाया गुरोर्वचनमौषधम् ॥
 अग्नं विधिवत्कर्तुं प्रायश्चित्तानि यो नरः ।
 विदुषा कलनेनापि दानेनापि विशुद्ध्यति ॥

युधिष्ठिरः । प्रशंस्य कीदृशो विप्रो निन्द्याद्यपि सुरेश्वरः ।

अष्टकापञ्चकः कालस्तस्मै कथय माधवः ॥

भगवानुवाच । सत्यं यदि द्विजं दृष्ट्वा स्यात्तद्देवपतिभास्करः ।

एष मे मण्डलभित्ती याति ब्रह्मसनावनम् ॥

कुलीनः कर्मसिद्धेस्तु सत्येवाप्यष्टमसकः ।

सदाशुभः सत्यवादी पात्रसूत्रेणैव द्विजा ॥

ये ते चाग्नीतने स्यात्तु भुञ्जाना प्रथमद्विजाः ।

तस्याप्यग्नौ तु ये चान्ये तत् पुनन्त्येव दर्शनात् ॥

महता ये द्विजश्रेष्ठा महता सत्परायणाः ।

तान् पश्चिमावनान् विहितं पृथक् सैव विप्रोपतः ॥

निन्द्यान् शत्रुद्विजान् राजान् । अपिवा वेदपारगान् ।

प्राज्ञागोप्यागनालोक्त्य चरन्तः पापकर्मणः ॥

अतस्मिन्निगधीमानः प्रतिप्रदहन्ति च ॥

यत्र कुत्र च भुञ्जान स्वविद्यात्पङ्क्तिद्रूपकम् ॥
 मृतसूतकपुष्टाद्गो यस्तु शूद्रान्भोजनः ।
 अहश्चापि न जानामि गतिमस्य नराधिप ॥
 शूद्रान्भोजनपुष्टाद्गो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।
 जपतो जुहतो वरुपि गतिरुद्धं न विद्यते ॥
 आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रान्नेनापि वर्तते ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्म ब्रह्म तयोऽग्नयः ॥
 शूद्रप्रेषणकर्तुं य ब्राह्मणस्य युधिष्ठिर ।।
 भूस्यामन्नं प्रदातव्यं ऋशृगालसमो हि सः ॥
 प्रेतीभूतश्च यः शूद्रं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 अनुगच्छेन्नीयमानं स्त्रिरात्र मशुचिर्भवेत् ॥
 त्रिरात्रे तु ततः पूर्णे नदी गत्वा समुद्रगाम् ।
 प्राणायामशतं कृत्वा हत प्राण विशुद्धति ॥
 अनाथब्राह्मणं प्रेतं ये वदन्ति द्विजोत्तमाः ।
 पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं ते प्राप्नुवन्ति हि ॥
 न तेषां मशुभं किञ्चित् पाप वा शुभकर्मणाम् ।
 जलावगाहनादेव मुदाः शौच विधीयते ॥
 शूद्रवेश्मनि विमेष्य क्षीरं वा यदि वा दधि ।
 हतन्नेन न भोक्तव्यं विद्धि शूद्रान्भोजनम् ॥
 विप्राणां भोक्तुकामाना मत्यन्तघातकाश्च या ।
 यो विघ्नं कुरुते मर्त्यं सतपेऽन्यो नास्ति पापकृत् ॥

सर्वे च वेदाः शशिभिमहाद्वैः साक्षां पुराणस्य कुलद्व जग्नोः
 एतानि सर्वाणि गतौ भवन्ति शीलव्यपेतस्य न हि द्विजस्य
 गृहोपगमे विपुषायनादि मुमुक्षुर्तिथ्याद् मुने च जाते ।

गोभिश्च पुण्ड्रक तेषा राजकुत्र्यादि शिष्यते ॥
 मादृश्या इति यो ब्रूयाद्गौरुग्ने ब्राह्मणस्य च ।
 तिर्यग्योनिगतं गन्वा चण्डाले पुं प्रजायते ॥
 ब्राह्मणस्य तु देवस्य दरिद्रस्य च यदनम् ।
 सुखोऽपि हत राजन् । स्वर्गस्यमपि पातयेत् ॥
 धर्मजिज्ञासमानानां प्रमाणं प्रथमं श्रुतिः ।
 द्वितीयन्तु स्वशास्त्राणि तृतीयं लोकसंग्रहः ॥
 आसमुद्राच्च वै पूर्वादासमुद्राच्च पश्चिनात् ।
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं भार्यावतं प्रचक्षते ।
 सरस्वतीद्विपहत्यो स्तथा नद्योर्दन्तरम् ॥
 तदेव मातृक देशं ब्रह्मावतं प्रचक्षते ।
 तस्मिन्देसे सदाचारं पारम्पर्यं क्रमागतः ॥
 वर्णाणां सान्तरालानां स सदाचार उच्यते ।
 कुरुक्षेत्रञ्च मत्स्याय पांचाला शूरसैनिका ॥
 एते महर्षिदेशास्तु ब्रह्मावतं दनन्तरम् ।
 एतद्देशप्रसूतस्य सकाशाद्गजन्मनः ॥
 स्वं स्वं चरित्रं शिष्यन्ते पृथिव्या सर्वमानवा ।
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्ये यत्प्राग्विनशनादाय ॥
 प्रत्यगेव प्रयागञ्च मध्यदेशं प्रकीर्तितः ।
 कृष्णसारस्तु चरति नृगोयत्रै स्वभावतः ॥
 सङ्गत्या ज्ञायते देशो श्लेषैर्देशस्तु तत्परम् ।
 एतान् विज्ञाय देशास्तु सत्यैरन् द्विजातयः ।
 शूद्रान् यस्मिन् कस्मिन् वा निवसेदृत्तिकर्षितः ।
 आचारप्रभवोधर्मो ह्यहिंसा सत्यमेव च ॥

दृढगौतमरुचिनायाम् ।

दानञ्चैव यथा शान्तिं नियमानियमैः सह ।
वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैः निषेकादि द्विजात्मनाम् ॥
कार्यैः शरीरकृत्स्कारं पावनः गीत्यं चेह च ।
गर्भं ह्रीमैर्जातकर्म मांसचौडोपनायनैः ॥
स्वाध्यायैस्तर्पणैश्चैव विशाहस्नातकव्रतैः ।
सहायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीकः कियते ततः ॥
धर्मार्थौ यस्य भक्तता शूश्रूषा मपि तद्विधः ।
ज्ञ तस्य विद्या वक्तव्या कदाचिदपि चोपरे ॥
लौकिकं वैदिकं वापि तथमध्यात्मिकमेव च ।
यतो ज्ञातोगम प्राप्तं सा पूर्वमभिषादयेत् ॥
सद्येषु सव्यं स्पृष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ।
न कुर्व्यादेकहस्तिन गुरोः पादाभिवन्दनम् ॥
निषेकादीनि कर्माणि यः करोति यथाविधि ।
अध्यापयन्ति वेदांश्च स विप्रो गुरुकथ्यते ॥
इहोपनयनं वेदान्योऽध्यापयति नित्यम् ।
सुकल्पान् इतिहासांश्च स उपाध्याय उच्यते ।
साङ्गान् वेदांश्च योऽध्याप्य शिष्ययित्वा वृत्तानि च ॥
विद्वेष्यति च मन्त्रार्था नाचार्यः सोऽभिधीयते ।
उपाध्यायाद्गुरार्यं आचार्याणां शतं पिता ॥
पितुर्दशगुणं माता गौरयेणातिरिच्यते ।
तस्मात्तेषां वग्रेतिष्टेत्तच्छूपापरो भवेत् ॥
अवमानात्तेषां हि नरकान्वाति सर्वगः ।
धनदानतिरिक्ताङ्गान् पिशाचीनान् यशोऽधिकान् ॥
रूपद्विष्यतीनां च जातिहीनां च नाऽप्येत् ॥

शपती यत् कृतं पुण्यं सेव्यमानन्तु गच्छति ॥
 सेव्यमानस्य यत्प्राप शपन्तं मनुगच्छति ।
 नाम्निष्कृत्वा क्रोधिनिन्दाय देवतानांश्च तुच्छनम् ।
 हेप सान्द्रं च मोहञ्च क्रोधं चैरण्यं विवर्जयेत् ॥
 यस्य यस्य हि यो भावः सो न तिन हि तं रथम् ।
 अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशत्रयेत् ॥

इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे धर्मसारसमुच्चयोनाम
 चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

दुधिष्ठिरः । भगवस्तव भक्तस्य मम धर्मजनप्रिय । ।
 धम पुण्यतम देव । पृच्छतः कथयस्व मे ॥
 यदेकमग्निहोत्र वै स्पृष्टं वर्षत्रयस्य तु ।
 मन्त्रस्य वृद्ध्या तं सम्यग्विंधिनां चाप्युपासितम् ॥
 आहिताग्निन्नयत्यूर्ध्वं सपत्नीकं सवान्धवम् ।
 कथं तद्वाह्यैर्देव । ज्योतिव्यं क्षत्रियैः कथम् ॥
 वैश्वैर्वा देव ! देवेश । कथं वा मुञ्जत भवेत् ।
 कश्चिन् काले कथं कस्यचिद्योऽग्निं स्यात् सुरेश्वर ! ॥
 आहितस्य कथं वापि सम्यगाचरणं भवेत् ।
 कव्यग्नयः किमात्मानं स्थानं किं कस्य वा विभो ! ॥
 कतरस्त्रिभुवा स्थाने किं ब्रजेदग्निहोत्रक ।
 अग्निहोत्रनिमित्तञ्च किमुत्पन्नं पुराऽनघ । ॥

कथमेवायं ह्यन्ते प्रीयन्ते च सुरैः कथम् ।
 विधिवन्मन्त्रवद्भक्त्या पूजिता स्वग्नयः कथम् ॥
 कां गतिं वर्द्धतां श्रेष्ठ ! नयन्तिं स्याग्निहोत्रिणम् ।
 दुर्द्धतास्याग्निहोत्राणां पवित्रातास्त्रयोऽग्नयः ॥
 किमाहिताग्नेः कूर्वन्ति चीर्थावा अपि केशव ! ।
 जलान्नाग्निस्तु पार्षात्मा कां योनि देव ! गच्छति ॥
 एतत्सर्वं हि देवेश ! भक्त्या भूयगतस्य मे ।
 वृक्तुमर्हसि धर्मज्ञ ! सर्वावास ! नमोऽस्तु ते ॥

भगवानुवाच । शृणु राजन् ! मद्दत् पुण्यमिदं धर्मासृत परम् ।
 यत्त तारयति भक्तान् ब्राह्मणानग्निहोत्रिणः ॥
 ब्रह्मा त्वेतान् सृजन् लोकान् महदाद्यान् मचाद्युतीन् ।
 सृष्टोऽग्निर्मुस्यतः पूर्वं लोकानां हितकाम्यया ॥
 यस्मादग्रे स भूतानां सर्वेषां निर्मितो मया ।
 तस्मादग्नीत्यभिहितं पुराणज्ञैर्मर्हसिभिः ॥
 यस्मात्तु सर्वकृत्येषुं पूर्यमस्मै प्रदीयते ।
 आर्जतिर्दीप्यमानाय तस्मादग्नीति कथ्यते ॥
 यस्माच्च नयति स्यात्ता गतिं विप्रान् सुपूजितान् ।
 तस्माच्च नयनाद्राजन् ! वेदेष्वग्नीति चोच्यते ॥
 यस्माच्च दुर्द्धतान् सोऽप्य मन्त्रमन्त्रयितुं क्षणात् ।
 यजमाना नरश्रेष्ठाः कव्याटोऽग्निस्तु न स्थितः ॥
 सर्वभूताधिपो राजन् ! दयानामेष वै मुप्यम् ।
 प्रथमं मन्मुपात् सृष्टो लोकाद्यै पञ्चनप्रभुः ॥
 सृष्टमात्रो जगत्सर्वं मुशमैश्च यत गन्तु ।

ततः प्रशमितः सोऽग्निरूपः स मायया पुरा ॥
 सूतादुपासनात् सोऽयमौपासन इति स्मृतः ।
 आह्वतिः सर्वमाप्स्युतस्तस्मिन् वसति योऽनलः ।
 आवसथ इति ख्यातस्तेनासौ ब्रह्मवादिभिः ॥
 तस्मिन् पञ्च महायज्ञा वर्तन्ते यस्य धर्मवृद्धः ।
 सोममण्डलमध्येन गतिस्तस्य द्विजन्मनः ॥
 तेन सप्तर्षयः सिद्धाः संयतेन्द्रियबुद्धयः ।
 गतात्मभासा युज्यन्ते मेधाग्नेय न तत्पराः ॥
 अपरे चावशंसन्तु पञ्चद्वाग्नि प्रचक्षते ।
 तस्मिन् पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवथ वर्तते ॥
 ख्यातीपाकश्च गृह्याथ सर्वे तस्मिन् प्रतिष्ठिताः ।
 गृह्यकर्मवही यस्माद् ततो गृहपतिसु संः ॥
 औपासनश्चावसथ सभ्यं पचनपावकम् ।
 आह्वर्ब्रह्मविदः केचिदेतमेव ममापि च ॥
 अग्नि होत्रप्रकारन्तु शृणु राजन् ! समाहितः ।
 तयाणां गणनामापि अग्नीनामुच्यते मया ॥
 गृहाणान्तु पतित्वाद्भिर्गाह्यपत्यमिति स्मृतम् ।
 यजमानन्तु यस्मात् दक्षिणान्तु गति नशित् ॥
 दक्षिणाग्निं तदाह्वसो दक्षिणुत्वाच्च तद्विजाः ।
 आह्वतीः सर्वमाख्यातं हवनं हव्यवाहनम् ॥
 आह्वय योऽग्निं नियत यथाहवनसरतः ।
 आभिमुख्येन होमस्तु यस्माद्यज्ञेषु वर्तते ॥
 तेनास्याहवनीयत्वं गतोवद्भिर्महाहुतिः ।

आहीमांदग्निहोत्रेषु यज्ञे ये यत्र सर्वशः ॥
 यस्मादग्निं प्रवर्तन्ते ततोह्याहवनीयता ।
 आवसथन्तु येर्वाग्निं पचनाग्निं प्रचक्षते ॥
 तेषा सभागतोवह्निः सस्यइत्यभिधीयते ।
 आवसथन्तु यो वह्निः प्रथमः स प्रजापतिः ॥
 ब्रह्मा वै गार्हपत्योऽग्निः स्याद्वाह्वेवो हि वा भवेत् ।
 दक्षिणाग्निः स्वयं रुद्रः क्रोधात्मा चण्ड एव सः ॥
 अहमाहवनीयोऽग्नि रन्तरीक्षश्च दक्षिणः ।
 स्वर्गमाहवनीयोऽग्निरेव मग्नित्रय स्मृतम् ॥
 हन्तो वै गार्हपत्योऽग्नि र्यस्याहृत्ता च मेदिनी ।
 अर्धचन्द्राकृतिः स वै दक्षिणाग्नि स्यात्वा भवेत् ॥
 चतुरस्रं ततः स्वर्गं निर्मलं ह्यग्निमन्त्रिभम् ।
 तस्यादाहवनीयोऽग्नि चतुरस्रो भवेन्नृपः ॥
 जुहुयाद्गार्हपत्यो यो भुव जयति स द्विजः ।
 जुहुयाद्दक्षिणाग्निं यः स जयत्यन्तरीक्षकम् ॥
 पृथिवी मन्तरीक्ष वा दिवश्चक्रगणैः सृष्टः ।
 जयत्याहवनीयो जुहुयाद्भक्तिमान् द्विजः ॥

तयणापि वङ्गीनामग्निहोत्रमिति स्मृतम् ।
 त्राणाद्देवजमानस्य चाग्निहोत्रमिति स्मृतम् ॥
 होद्रत्येप-विवादी वै विषादो दुःखं मुख्यवे ।
 दुःखं तापत्रयं प्रोक्तं तापो हि नृरकं विदुः ॥
 यस्माद्वा त्रायते दुःखाकृत्यजमानं ऊतोऽनलः ।
 तस्मान्तु विधिवत्प्रोक्तमग्निहोत्रमिति श्रुतम् ॥
 तदग्निहोत्रं सृष्टं वै ब्रह्मणा लोककारिणा ।
 वेदाद्याप्यग्निहोत्रार्थं जज्ञिरे स्वयमेव तु ॥
 अग्निहोत्रं फला वेदः शीलहृत्तफलं श्रुतम् ।
 रतिपुत्रफला नारी दानहोमफलं धनम् ॥
 त्रिवेदमन्त्रसयोगादग्निहोत्रं प्रचक्षते ।
 ऋग्यजुःसामभिः पुण्यैः स्थाप्यते सूत्रसंयतैः ॥
 वसन्ते ब्राह्मणस्य स्यादाधेयोऽग्निर्नराधिप ! ।
 वसन्तो ब्राह्मणः प्रोक्तो ब्रह्मयोनिः स उच्यते ॥
 अग्न्याधानन्तु येनाय वसन्ते क्रियते वृष । ।
 तस्य श्रीर्ब्रह्मपुष्टिय ब्राह्मणस्य विवर्द्धते ॥
 ऋतवः सर्व एवैते त्रिभिर्वेदैरलङ्कृताः ।
 अग्निहोत्राः प्रवर्तन्ते यैरिदं ध्रियते जगत् ॥
 आस्यारण्याश्च पशवस्तथा वृक्षाःसृष्ट्यानि च ।
 फलान्योषधयश्चापि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 रसाः स्नेहा स्तथा गन्धा रत्नानि मणवस्तथा ।
 काञ्चनाद्यानि लोहाणि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 आयुर्वेदो धनुर्वेदो मीमांसा न्यायवित्तरः ।

आहीमांदग्निहीत्रेषु यज्ञे ये यत्र सर्वश ॥
 यस्मादग्निं प्रवर्तन्ते ततोऽह्वाहवनीयता ।
 आवसथन्तु देवाग्निं पंचनाग्निं प्रंचक्षते ॥
 तेषां सभागतोवह्निः सभ्यइत्यभिधीयते ।
 आवसथन्तु यो वह्निः प्रथमः स प्रजापतिः ॥
 ब्रह्मा वै गार्हपत्योऽग्निं सस्त्राद्देवो हि वा भवेत् ।
 दक्षिणाग्निं स्वयं रुद्रः क्रोधात्मा चरुड एव सः ॥
 अहमाहवनीयोऽग्निं रन्तरीक्षं दक्षिणः ।
 स्वर्गमाहवनीयोऽग्निरेव मग्नित्रयं स्मृतम् ॥
 हत्तो वै गार्हपत्योऽग्निं र्यस्माद्दृत्ता च मेदिनी ।
 अर्हचन्द्राकृतिं स वै दक्षिणाग्निं स्रथा भवेत् ॥
 चतुरस्रं ततः स्वर्गं निर्मलं स्याग्निमन्त्रिभम् ।
 तस्यादाहवनीयोऽग्निं चतुरस्रो भवेन्नृपः ॥
 जुहुयाद्गार्हपत्यो यो भुवः जयति स द्विजः ।
 जुहुयाद्दक्षिणाग्निं यः स जयत्यन्तरीक्षकम् ॥
 पृथिवीमन्तरीक्षं वा दिवश्चरुगणैः सह ।
 जयत्याहवनीयः यो जुहुयाद्भक्तिमान् द्विजः ॥
 यस्वावसथे जुहुयात्तुलाग्निं विधिषद्द्विजः ।
 स च सप्तर्षिलोकेऽप्यनपत्नीकः प्रसोदते ॥

त्रयणापि वज्रीनामग्निहोत्रमिति स्मृतम् ।
 त्राणाहै यजमानस्य चाग्निहोत्र मिति स्मृतम् ॥
 होइत्येप-विवादी वै विपादो दुःखं मुच्यते ।
 दु ख तापत्रयं प्रोक्तं तापो हि नरकं विदुः ॥
 यस्माद्वा त्रायते दुःखाद्यजमान ऊतोऽनलः ।
 तस्मात्तु विधिवत्प्रोक्तमग्निहोत्रमिति श्रुतम् ॥
 तदग्निहोत्रं हृष्टं वै ब्रह्मणा लोककारिणा ।
 वेदाद्याप्यग्निहोत्रार्थं जज्ञिरे स्वयमेव तु ॥
 अग्निहोत्रं फला वेदस्य शीलहस्तफलं श्रुतम् ।
 रतिपुत्रफला नारी दानहोमफलं धनम् ॥
 त्रिवेदमन्त्रसयोगाद्ग्निहोत्रं प्रचक्षते ।
 ऋग्यजुःसामभिः पुण्यैः स्याप्यते सूत्रसंयतैः ॥
 वसन्ते ब्राह्मणस्य स्यादाधेयोऽग्निर्नराधिप । ।
 वसन्तो ब्राह्मणः प्रोक्तो ब्रह्मयोनिः स उच्यते ॥
 अग्न्याधानतु येनाय वसन्ते क्रियते नृप । ।
 तस्य श्रीर्ब्रह्मपुष्टिय ब्राह्मणस्य विवर्द्धते ॥
 क्रतवः सर्व एवैते त्रिभिर्वेदैरलङ्कताः ।
 अग्निहोत्राः प्रवर्तन्ते यैरिदं ध्रियते जगत् ॥
 आभ्यारण्याश्च पशवस्तथा वृक्षासृणानि च ।
 फलान्योपधयद्यापि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 रसाः स्नेहा स्रवा गन्धा रत्नानि मणयस्तथा ।
 काष्ठनाद्यानि लोहाणि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 आयुर्वेदो धनुर्वेदो भीमांसा न्यायविस्तरः ।

धर्मशास्त्रञ्च तत्सर्वं मग्निहोत्रकृतेऽभवत् ॥
 छन्दश्चिञ्चाश्च कल्पान्श्च तथा व्याकरणं च ॥
 ज्योतिर्ज्ञानं निरुक्तञ्च ह्यग्निहोत्रकृतेऽकृतम् ॥
 इतिहासपुराणञ्च गाथाद्योपनिषदृतथा ।
 आथर्वणानि कर्माणि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 यथैतस्याः पृथिव्यां हि किञ्चिदस्ति चराचरम् ।
 तत्सर्वं मग्निहोत्रस्य कृते सृष्टं स्वयम्भुवा ॥
 अग्निहोत्रस्य दर्शस्य पीणमासस्य चाप्यथ ।
 यूपेष्टिपशुवृद्धाना सोमपानक्रियावताम् ॥
 तित्थिनक्षत्रयोगाना मुहूर्तकरणात्मनाम् ।
 कालानां वेदनार्थंस्तु ज्योतिर्ज्ञानं कृतं पुरा ॥
 ऋग्यजु साममन्त्राणां लोकचित्तार्थचिन्तनात् ।
 प्रत्यापत्तिविकल्पार्थं छन्दोज्ञानं प्रकल्पितम् ॥
 वर्णाक्षरपदार्थानां सुपि लिङ्गविभक्तितः ।
 नामधातुविवेकार्थं पुरा व्याकरणं कृतम् ॥
 यूपवेद्यध्वंराधन्तु मोक्षाय च यज्ञाय तु ।
 यज्ञदैवतयोगार्थं शिञ्चाज्ञानं प्रकल्पितम् ॥
 यज्ञपात्रपवित्रार्थं द्रव्यसम्भरणाय च ।
 सर्वयज्ञविकल्पाय पुरा तुल्यं प्रकल्पितम् ॥
 नाममन्त्रविभक्तानां तत्त्वार्थनिर्यमाय च ।
 सर्ववेदनिरुक्तञ्च निरुक्तं पृथिभिः कृतम् ॥
 वेदार्थं पृथिवी पृष्टा सम्भारार्थं तथैव च ।
 इक्ष्णुवार्थञ्च यूपार्थं ब्रह्मा चक्रं यन्मपतीन् ॥

शास्यारण्याश्च पशवः सूर्यन्ते यज्ञकारणात् ।
 मन्त्राणां विनियोगश्च प्रोचंशु अवण तथा ॥
 अनुयाजप्रयाजांश्च मरुता शासिनुंसथा ।
 उद्गात्रश्चैव साम्ना वै वलिप्रस्थानुमेव च ॥
 विष्णुक्रमाणा क्रमंश्च दक्षिणाप्रभृतं तथा ।
 त्रिकालं चैव भूमिश्च । स्थानिपूपभृतन्तथा ॥
 अवणम्प्रोक्षणश्चैव हविषां अवणत्तथा ।
 नावतुल्यन्ति ये विप्रा निवृत्तयि पशोर्वशम् ॥
 ते यान्ति नरकघोरं शेरवं तमसाहतम् ।
 शतवर्षसहस्राणि तत्र स्थित्वा नराधमाः ॥
 क्रिमिभिर्भक्ष्यमाणान्श्च तिष्ठेयुः पूयशोणिते ।
 यूपसु उक्तसंस्कारै रोषध्य, पशवंस्तथा ॥
 यजमानेन सहिता स्वर्गं यान्ति नरेश्वर ।
 यावत्कालं हि यज्ञो वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 तावत्कालं प्रमोदन्ते पशमोह्यध्वरे हताः ।
 हृत्त्वा यूपत्वमिच्छन्ति पशुत्वं पशवस्तथा ॥
 हृत्त्वा इच्छन्ति दर्भत्वमोषध्यश्च हविष्मताम् ।
 सोमत्वञ्च लता सर्वा वेदित्वञ्च वसुन्धरां ॥
 यस्मात्पशुत्वमिच्छन्ति पशवः स्वर्गनिष्ठया ।
 तस्मात्पशुवधे हिंसा नास्ति यज्ञेषु पाण्डव । ॥
 अहिंसा वैदिक कर्म ब्रह्मकर्मेति तत् स्मृतम् ।
 वेदोक्तं ये न कुर्वन्ति हिंसाबुध्या क्रतु द्विजा ॥
 सद्यः शूद्रत्वमायान्ति प्रेत्य चण्डालतामपि ।
 गावो यज्ञार्थं मत्पत्न्या दक्षिणांश्च तथैव च ॥

सुवर्णं रजतञ्चैव परत्तिकं भार्यमेव च ।
 दर्भसंस्करणार्थं तु रक्षसं रक्षणाय च ॥
 यजनार्थं द्विजाः शृष्टा स्त्राएणां भुवि देवताः ।
 क्षत्रिया रक्षणाथं तु वैश्या धार्ता निमित्तः ॥
 शुश्रूपाथं त्रयाणां तु शूद्राः शृष्टाः स्वयम्भुवा ।
 एवमेतत् जगत्सर्वं मग्निहोत्रकृते कृतम् ॥
 नावबुध्यन्ति ये वैतदीहं गन्तव्यमावृतम् ।
 त्रै यान्ति नरकं घोरं रौरव नाम विश्रुतम् ॥
 रौद्रवादिप्रसुक्तास्तु कृमिस्थोनिं व्रजन्ति ते ।
 यथोक्तमग्निहोत्राणि शुश्रूषन्ति च ये द्विजाः ॥
 तैस्तु दत्तं ऊत तप्तं जप्तमध्यापितं भवेत् ।
 एवमिष्टञ्च पूर्तञ्च यद्विजैः क्रियते वृष ॥
 तत्सर्वं सम्यगाहृत्य चादित्ये स्थापयाम्यहम् ।
 मया स्थापितमादित्ये लोकस्य सुकृतं हि यत् ॥
 तारयेत्तत् सहस्रांशुः सुकृतं ह्यग्निहोत्रिणाम् ।
 तावत्तेषां हि पुण्येन दीप्यते रविरम्बरे ॥
 स्वर्गं स्वर्गं गतानान्तु वीर्याद्भवति वीर्यवान् ।

होतव्यं विधिबद्राजवृध्वभिच्छ्रुन्ति ते गतिम् ।
 अमृत्यं सूत्रमेतस्मादग्निहोत्रं युधिष्ठिर ! ॥
 न त्याज्यं मर्ष्ये तं दृग्दृशीतव्यं द्विजैः ।
 दृष्ट्वेऽप्यग्निहोत्रं ये गृह्णन्ति विधिवद्द्विजाः ॥
 शूद्रान्नाद्विरताः सन्तः संयन्तेन्द्रियबुद्धयः ।
 पञ्चयज्ञपरा नित्यं क्रोधलोभविचर्जिताः ॥
 द्विकालमतिथिञ्चैव पूजयन्ति च भक्तितः ।
 तेऽपि सूर्योदयप्रख्यैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ॥
 मम लोके प्रमोदन्ते दृष्ट्वा माञ्च युधिष्ठिर ! ।
 मन्वन्तरञ्च तत्रैकं मोदित्वा द्विजसत्तमाः ॥
 इह मानुष्यके लोके भवन्ति द्विजपुङ्गवाः ।
 बाला हिताग्नयो ये च शूद्रान्नाद्विरताः सदा ॥
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ताः प्रातःस्नानपरायणाः ।
 यथोक्तमग्निहोत्रं वै जुञ्जते सयतेन्द्रियाः ॥
 सतिष्ठेद्वा सदा सौम्यो द्विकालं सत्परायणः ।
 ते यान्त्यपुनरावृत्तिं भित्वा चादित्यमण्डलम् ॥
 मम लोकसपत्नीका गान्धैः सूर्योदयप्रभैः ।
 तत्र बालाः ससस्काराः कालगाः कामरूपिणः ॥
 ऐश्वर्यगणसम्पन्नाः क्रीडन्ति च यथासुखम् ।
 इत्येषा ह्यार्हिताग्नीनां विभूतिः पाण्डुनन्दन ॥
 ये च वेदयुतिङ्केचित् निन्द्यमाना ह्यबुद्धयः ।
 इति श्रीमोक्षगीये वैष्णवधर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

शुधिष्ठिरः । चक्रासुधः । नमस्तेऽस्तु देवेश ! गरुडध्वजः । ।
 चान्द्रायणविधिं मुख्यं साख्याहि भगवन्मम ॥
 भगवानुवाच । ऋणु पाण्डुवं । तन्त्वेन सर्वपापप्रणाशनम् ।
 पापिनो येन शुद्धान्ति तच्चे वक्ष्यामि सर्वशः ॥
 ब्राह्मण क्षत्रिणो वैश्यः शूद्रो वाचरितवतः ।
 यथावत्कर्तुं कामोयहास्त्रयं प्रथमन्तु यः ।
 शोधयेत्तु शरीरं स्वं पञ्चगव्ये पवित्रितः ॥
 सशिरः कर्तुं पत्नान्तं ततः कुर्वीत पावनम् ।
 शुद्धवासाः शुचिर्भूत्वा मौञ्जीं बन्धीत मेघनाम् ॥
 मालाशं दण्डमहादाय ब्रह्मचारीव्रते स्थितः ।
 कृतोपवासः पूर्वन्तु शुक्लमतिपदि द्विजः ॥
 नदीसङ्गमतीर्थेषु शुचीं देशे गृहेऽपि वा ।
 गोमयेनोपलिप्तेऽथ स्यण्डलेऽग्निं निधापयेत् ॥
 आधारवाज्यभागौ च प्रणवं व्याहृतिस्तथा ।
 वारुणश्चापि पञ्चैव श्रुत्वा सर्वान्ययाक्रमम् ॥
 सत्याय विष्णवे चेति ब्रह्मर्षिभ्योऽथ ब्रह्मणे ।
 विष्णुभ्यश्चैव देवेभ्योऽथ भजापतये तथा ॥
 यद् पश्च जुहुयात्पश्चात्प्रायश्चित्ताहुतीर्द्विजः ।
 ततः समाप्येदग्निं गान्तिं कृत्याथ पौष्टिकम् ॥
 प्रणम्याग्निं च सोमश्च भक्ष्य दत्त्वा तथात्मनः ।
 नदीश्रुत्वा विविक्तानां सोमाय यरुणाय च ॥
 प्रादित्याय ततः ब्राह्मणेभ्यः तन्वा ममादितः ।

शुचिर्वोदकमाचम्य स्वाधीनुः पूर्वतोमुखः ॥
 प्राणायामन्ततः कृत्वा पवित्रैरभिषेचनम् ।
 आचान्तस्त्रभिर्वोलेन चोर्द्ध्वाङ्गिर्वाकरम् ॥
 कृताञ्जलिरुपश्चान्तः कुर्व्याद्वापि प्रदक्षिणम् ।
 नारस्यण वा रुद्रं वा स्वाभ्याम् ब्राह्मणस्तथा ॥
 आरण्यं सम सूक्तं वा प्राक् भोजनमथापि वा ।
 वीरघ्नमपभस्यापि तथावाप्यघनर्षणम् ॥
 गायत्रीं सम वा देवी सावित्री वा जपेत्ततः ।
 शत वाटशत वापि सहस्रमथवा परम् ॥
 ततो मध्याङ्गकालो वै पायसं यावृक्कालु वा ।
 पाचयित्वा प्रयत्नेन प्रयत सुतमाहितः ॥
 ततः पात्र समादाय सौवर्णं राजतन्तु वा ।
 ताम्र वा मृण्मयं वापि ह्यौदुम्बरमथापि वा ॥
 वृक्षाणां याज्ञियानास्तु पर्णैराद्यैरकुत्सितैः ।
 पुटकेन तु गुप्तेन चरेद्भैक्षं समाहितः ॥
 ब्राह्मणानां गृहाणान्तु सप्तान्त्रान्नापर व्रजेत् ।
 गोदोहमालन्निष्ठेत्तु वाग्यतः सयतेन्द्रियः ॥
 न हसेच्च न वीचेत नाभिभाषेत वा स्त्रियम् ।
 विष्टामूत्रपुरीषश्च चण्डाल वा रजस्रलाम् ॥
 पतितश्च तथाध्यानमादित्यमवलोकयेत् ।
 यो हि पादुकाभारुह्य सर्वेदा प्रचरेद्भिजः ॥
 तद्दृष्ट्वा पापकर्माण्यमादित्यमवलोकयेत् ।
 ततश्चावसथ प्राप्तो भिक्षान्निधिष्य भूतले ॥
 प्रक्षाल्य पादावाचस्य हस्तौ ता

आचम्य वारुणान्तेन वैङ्ग विमाद्य पूजयेत् ॥
 पञ्च सप्ताय वा कुर्याद्भागान् भैक्षस्य तस्य वै ।
 तेषामन्यतमं पिण्डमादित्याय निवेदयेत् ॥
 ब्रह्मणे चाग्नये चैव सोमाय वरुणाय च ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो ह्यादित्याय यथाक्रमम् ॥
 अश्विष्टमथैतन्तु वक्तुं मात्रं प्रकल्पयेत् ।
 अङ्गुल्यग्रे स्थित पिण्डं जायते चाभिमन्त्रयेत् ॥
 अङ्गुलीभिस्त्रिभिः पुण्यं प्राप्नोयात्प्राङ्मुखः पुनः ।
 यथाच वर्धते सोमो ग्रस्ती च तथा पुनः ॥
 तथा पिण्डाच्च वर्धन्ते ह्यसन्ते च दिने दिने ।
 त्रिकालस्नानमस्येत्त द्विकालमथवा सकृत् ॥
 ब्रह्मचारी सदा चापि न च वस्त्रं प्रपीडयेत् ।
 स्थाने च दिवसे तिष्ठेत् रात्रौ वीरासनं व्रजेत् ॥
 भवेत् स्पर्णिलशायी वा ह्यथवा वृक्षमूलकः ।
 वल्कलं यदिवा क्षीमं शीणं ह्यर्पासकन्तया ॥
 आच्छादनं भवेत्तस्य वस्त्रार्थं पुरुषर्षभ । ।
 एवञ्चान्द्रायणे पूर्णे मासस्यन्ते प्रवृत्तिमान् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्ब्रह्मणा दद्याच्चैव तु दक्षिणाम् ।
 चान्द्रायणेन चीर्णेन यत्कृतन्तेन दुष्कृतम् ।
 तत्सर्वन्तरक्षणादेव भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 ब्रह्मचर्याय गोचर्या सुवर्णमौन्यमिव तु ॥
 अज्ञानाया सुरापानं सुरीर्दारव्यतिक्रमः ।
 एषमन्यानि पापानि पतनीयानि यानि च ॥
 चान्द्रायणेन नश्यन्ति पापुना पांगवी यथा ।

अग्निर्दशाया गोः क्षीर-मौद्गमाविकमेव च ॥
 मृतसूतकयोश्चान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 सुरामासामिषं सर्पिलोक्षा कवणमेव च ॥
 तैलं सोमञ्च विक्रीणवन् द्विजशान्द्रायणञ्चरेत् ।
 एकोद्दिष्टञ्च योभुङ्क्ते योभुङ्क्ते वासनस्थितं ॥
 भिन्नभाण्डेतु योभुङ्क्ते द्विजशान्द्रायणञ्चरेत् ।
 आकाशस्थितहस्तोय आसनस्थस्तथैव च ॥
 परहस्तस्थितयैव भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 आसनस्थय योभुङ्क्ते शयनीयगतोऽपि वा ॥
 योभुङ्क्ते वासनस्थसु द्विजशान्द्रायणञ्चरेत् ।
 यो भुङ्क्तेऽनुपनीतिन यो भुङ्क्ते च स्त्रिया सह ॥
 योभुङ्क्ते अन्यथा सार्धं द्विजशान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उच्छिष्टं स्यापयेद्द्विपो योमोहाद्भोजनान्तरे ॥
 दद्याद्वा यदि सोहाद्द्विजयाद्द्रायणञ्चरेत् ।
 तुम्ब कोशातकञ्चैव पलाण्डुं गृह्णन्तथा ॥
 छत्राक लशुनञ्चैव जग्धा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 तथा पर्युषितं चान्नं पक्कं परगृहगतम् ॥
 द्विपक्कञ्च दद्यात्मास जग्धा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उदका च शुना वापि चण्डालैर्वा नराधिप ॥
 स्युः दमनन्तु भुङ्गानो द्विजशान्द्रायणञ्चरेत् ।
 एतत्परं हि शुध्यर्थमपि भिन्नरितव्रतम् ॥
 पावनं सर्वपापाना पुण्यं पाण्डव । पोषणम् ।
 एतेन वसवो रुद्रा आदित्याश्च दिवङ्गता ॥
 एतदाद्य परं शुद्धं पवित्रं पावनं स्मृतम् ।

यथोक्तमेतद्यः कुर्याद्द्रविजः पापप्रणाशनम् ॥

स दिव याति पूतात्मा निर्मलादित्यसन्निभः ॥

इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

वैशम्पायन । केगवेनेवमाख्याति चान्द्रायणविधिक्रमे ।

पप्रच्छ पुनरप्यन्यान् धर्मान् धर्मात्मजो नृपः ॥

दुधिष्ठिरः । सर्वभूतहिते श्रीमन् । सर्वभूतनमस्कृत । ।

सर्वभूतहितं धर्मं सर्वज्ञ । कथयस्व मे ।

यद्दरिद्रजनस्यापि स्वर्गं सुखकरम्भवेत् ॥

सर्वपापप्रशमनस्तत् शृणुष्व दुधिष्ठिर । ।

कार्तिकाद्यान्तु ये मासा द्वादशैव प्रकीर्त्तिताः ॥

तेष्वेकभक्तनियमः सर्वेषां सुच्यते मया ।

कार्तिके यस्तु वै मासे मन्दया संयतो नरः ॥

एकभुक्तेन मङ्गलो मासमेकं तु वर्तते ।

जलपानं पिवेवासौ नान्तराभोजनात्परम् ।

आदित्यरूपसांश्चापि नित्यमध्ये समाहितः ॥

व्रतान्ते भोजयेद्दिमान् दक्षिणाश्चापि तत्पुनः ।

क्रोधलोभविभुक्तस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

विधिवत्कपिलादाने व्रत्पुण्य समुदाहृतम् ।

तत्पुण्य समनुग्राम्य ह्यर्च्यलोके महीयते ॥

ततश्चापि श्युतः कालान् मासुषेषूपजायते ।

तत्र प्रकामं कीदृश्या सर्वलोकेषु पूजितः ॥

राजराजांश्चितोविप्र. कोटीधनपतिर्भवेत् ।
 मार्गशीर्षे तु यो मासे एकभुक्तेन वर्तते ॥
 कामं क्रोधञ्च लोभञ्च परित्यज्य यथाविधि ।
 स्नात्वा चादित्यरूप मा मर्चयन्ति यतेन्द्रियाः ॥
 जपन्नेवतु गायत्रीं मामिकां वाग्यतः शुचिः ।
 मासे परिसमाप्ते तु भोजयित्वा द्विजान् शुचीन् ॥
 तानर्चयन्ति मङ्गल्यः तस्य पुण्यफलं नृणु ।
 अग्निहोत्रे ऊतं पुण्यं साङ्गिताग्नेसु यद्भवेत् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति युनिनाम्बरयोगिना ।
 सप्तर्षिलोके चरति यथाकाम यथासुखम् ॥
 ततथापि च्युतः कालाद्दरिद्रपेषु जायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा राजा पयाङ्गविध्यति ॥
 पौषमासं क्षपेदेक भक्तभक्तेन यो नरः ।
 अर्चयेत्तु मां नित्यं मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 अहिंसासत्यनिरतः क्रोधहर्षविषर्जितः ।
 एव युक्तस्य राजेन्द्र । नृणुयाः फलमुत्तमम् ॥
 विप्रातिथ्यसदृशे तु यत्पुण्यं समुदाहृतम् ।
 तत्फलं समनुप्राप्तः शक्यलोके महीयते ॥
 अशतीर्णं स्नातः कालाद्दिलावपेषुजायते ।
 तत्र स्थित्वा धिर कालं मिच्छं विप्रो भविष्यति ।
 माघमासन्तथा यमु वर्तते चैकभुक्ततः ।
 मदर्चनपरो भूत्वा दुःशक्रोधविषर्जितः ।
 मामिका मपि गायत्रीं सन्ध्याया तु जपेद्द्विजः ॥
 दत्त्वा तु दक्षिणामन्ते भोजयित्वा द्विजानपि ।

नमस्कारोति तान् भक्त्या मङ्गलेनान्तरात्मना ॥

त्रिकालस्नानयुक्तस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ।

नीलकर्णामयुक्तेन यानेनसचरो भवेत् ॥

पितृलोकं पूजयित्वा, सेव्यमानीऽप्यरोगणैः ।

तत्र प्रकामं क्रीडित्वा भद्रं संपूजायते ॥

तत्र च्युतश्चतुर्वेदी विप्रो भवति श्रुतले ।

क्षपेत् फाल्गुनं मासं य एकभक्तेन संयतः ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवायैत्यजस्रं विर्जपन् सदा ।

पायसं भोजयेद्दिपान् व्रतपूज्ये सयतेन्द्रियः ॥

मदचैनं परः क्रोधलोभमोहविषर्जितः ।

सदा चारव्रतपरं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

विमानैः सारसैर्युक्तमारूढः कामगं सुषम् ।

न च त्रलोके रमते सर्वे नक्षत्रशोभितः ॥

ततश्चापि च्युतः कालात् केतुमालेषु जायते ।

तत्र प्रकामं क्रीडित्वा मन्तुषु वृषतिर्भवेत् ॥

चैत्रमासेषु यो मर्त्ये एकभक्तेन वर्तते ।

ब्रह्मचारी तु मङ्गलस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

यद्दग्निच्छ्रेतं यः पुण्यं यथोक्तव्रतचारिणः ।

तत्पुण्यफलमासाद्य चन्द्रलोके महीयते ॥

ततोऽपतीर्णो जायेत वर्षे रमणके पुनः ।

भुक्त्वा कामन्ततसाध्विन्निष्ठं राजा भविष्यति ॥

वैशाखे यस्तु वै मासं मेकं भुक्तेन वर्तते ।

द्विजमयासने कृत्वा भुञ्जन् भूमौ च वाग्यतः ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवायैत्यर्चयित्वा दिपाकरम् ।

व्रतान्ते भोजयेद्दिप्रास्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 फलं यद्दिधिप्रोक्तं जम्बिष्ठोऽस्मातिरात्रयो ।
 तत्पुण्यफलमांभ्य देवलोके महीयते ॥
 ततो हैमवते वर्षे जायते काम्बनपर्युपाद् ।
 तत्र प्रकामं सौटित्वा विप्रः पश्चाद्भविष्यति ॥
 ज्यैष्ठमासे तु भो राजन्नेकभुक्तेन वर्तते ।
 विप्रमग्रामने कृत्वा भूमौ भुञ्जन् जितेन्द्रियः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यर्चयन्ना समाहितः ।
 दम्भादृतनिमुक्तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 चीरे चान्द्रायणे सम्यक् यत्प्रथमं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमांभ्य देवलोके महीयते ।
 अथोत्तरकुक्ष्येव जायते निर्गतस्ताः ॥
 ततश्चापि प्युत काणादिह लोके हिजो भवेत् ।
 द्वापाठमास यो राजन्नेकभुक्तेन वर्तते ॥
 ब्रह्मचारी जितक्रोधी मदर्चनपरायणः ।
 विप्रमग्रामने कृत्वा भुञ्जन् भूमौ जितेन्द्रियः ॥
 कृत्वा विप्रमग्रामने मथान्तरविधानतः ।
 व्रतान्ते भोजयेद्दिप्राण् पादसेन युधिष्ठिरः ॥
 गुह्योऽनेन वा राजन्स्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपितागतदत्तस्य यत्पुण्यं पाण्डुनन्दनः ॥
 तत्पुण्यफलमांभ्य देवलोके महीयते ।
 ततोऽथतीर्थः कालेन गार्क्येऽपि प्रजायते ॥
 ततश्चापि प्युत, काणादिह विप्रो भविष्यति ।
 श्रावणं य, नपेनमामेकं भवेत् न संशयः ॥

८ इगौतमसंहितायाम् ।

नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा मां मर्चयेत्सदा ।
 विप्रमयासने कृत्वा भूमौ भुञ्जन्वयाविधि ॥
 पायसेनार्चयन्विशान् जितक्रोधो जितेन्द्रिय ।
 लीभमोहविनिर्मुक्तस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 कपिलाशतस्य यत्पुण्यं विधिदत्तस्य वासव । ।
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तं शंकरलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालात् कुशङ्घीपे प्रजायते ।
 तत्र सकामं क्रीडित्वा विप्रो भवति मानुषे ॥
 यस्तु भद्रमर्दं मासमेकभुक्तेन वर्तते ।
 ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यमन्वो जितेन्द्रियः ॥
 विप्रमयासने कृत्वा पाकभेदविवर्जितः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा सुचरणौ स्पृशेत् ॥
 तिलान्वाद्यं घृतं वापि व्रतान्ते दक्षिणां दिशेत् ।
 मङ्गलस्य नदयेष्ट । तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यत्फलं विधिवत्प्रोक्तं राजसृष्ट्याश्वमेधयो ।
 तत्पुण्यफलमासाद्य गङ्गालोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालाज्जायते धनद्वयजे ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा राजा भवति मानुषे ॥
 यथाप्याग्न्युजं मासमेकभुक्तेन वर्तते ।
 यद्वायवी जपन्विप्रो मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 द्विसन्ध्यं या विमन्थ्य पांशतमद्गतन्तु या ।
 विप्रमयासने कृत्वा सवतेन्द्रियमानसः ॥
 व्रतान्ते भोजयेदिमानस्य पुण्यफलं शृणु ।
 यद्युनिधेन यत्पुण्यं विधिवत्पाण्डुमन्दन ॥ ६

तत्पुण्यफलमासाद्य मम लोकेऽमहीयते ।
 ततश्चापि च्युतः कालात् श्वेतकीपे प्रजायते ॥
 तत्र भुक्त्वा महान् भोगास्तत्र विप्रो हि जायते ।
 इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ।

अष्टादशोऽध्यायः ॥

बुधिष्ठिर । देव । सवत्सर पुण्यमेकभुक्तेन चः चपेत् ।
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्ममाचक्ष्व केशव ॥
 भगवानुवाच । शृणु पाण्डव ! सत्य मे वचनपुण्यमुत्तमम् ।
 यच्छ्रुत्वा वाद्य कृत्वा वा नरः पापैर्विसुच्यते ॥
 एकभुक्तेन वर्तेत नरः संवत्सरन्तु यः ।
 ब्रह्मचारी ह्यथो गान्ती जितक्रोधो जिनेन्द्रियः ॥
 शुचिः स्नानरतोऽव्यग्रः सत्यवागुनस्त्रयकः ।
 अर्चत्येव तु मा नित्यं सदृशेतेनान्तरात्मना ॥
 सन्ध्ययोःसु जपेन्नित्यं मङ्गायत्रीं समाहितः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवानित्यसकैन्मां प्रणम्य च ॥
 विप्रमग्रासने कृत्वा चापकं भैक्षमेव वा ।
 भूत्वा तु वाग्यतो भुक्त्वा वाचस्यास्य द्विजन्मनः ॥
 नमोऽसु वामुदेवायत्युक्त्वा तु चरणं स्पृशेत् ।
 शास्त्रे मासे समाप्ते तु भोजयित्वा द्विजः शचीन ॥

तस्य पुण्यफल राजन् । कथ्यमान मया शृणु ॥
 दमजन्मदत्तं परमं ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
 तद्विन्यश्यति तस्याशु नात्र कार्या विचारणा ॥
 बुधिष्ठिर । सर्वेषामुपवासाना यत्र यत् सुमहाफलम् ।
 तत्सर्वं श्रेयसे लोकं तद्भवान् वक्तुमर्हति ॥
 भगवानुवाच । शृणु राजन् । यथापूर्वं यथाहीनत्तु भारत । ।
 कथान्ते कथयिष्यामि मङ्गलस्य बुधिष्ठिर । ॥
 यस्तु भक्त्या शुचिर्भूत्वा पञ्चम्या मे नराधिप । ।
 उपवासकृतं कुर्यात्त्रिकालं चार्चयस्तु माम् ॥
 सर्वकृतुफलं लब्ध्वा मम लोके महीयते ।
 बुधिष्ठिर । भगवन् । देवदेवेश । पञ्चमी नामकातिथि ॥
 तामह ओतुमिच्छामि कथयस्व ममाच्युत । ॥
 भगवानुवाच । पर्वद्वयञ्च द्वादश्या श्रवणञ्च नराधिप । ।
 मत्पञ्चमीति विख्याता मत्प्रियञ्च विग्रेपत ।
 तस्माद्भागवतैर्भुक्तैर्मन्त्रिवेशितबुद्धिभि ।
 उपवासस्तु कर्तव्यो मत्प्रियाय बुधिष्ठिर । ॥
 द्वादश्यामिव वा कुर्यादुपवासमशक्तुदन् ।
 तेनाह परमा प्रीतिं यास्यामि नरपुङ्गव । ॥
 प्रहोरात्रे षण् द्वादश्या मार्गशीर्षे च केशवम् ।
 उपोष्य पूजयेद्वा मां सोऽश्नतेऽथफलं लभेत् ॥
 द्वादश्या पुण्यमाद्ये तु भक्त्या नारायणस्तु नाम् ।
 उपोष्य पूज्य सद्य मंदापेक्षफलं लभेत् ॥
 द्वादश्यां माघमासे तु माघुपोष्य तु वापदम् ।
 पूजयेद्वा समाप्नोति परीश्वरीफलं तदा ॥

उपोष्य मां यो वैशाख्या द्वादश्यां मधुसूदन ! ।
 पूजयन् फलमाप्नोति सोऽग्निष्टोमस्य पाण्डव ! ॥
 द्वादश्यां ज्यैष्ठ्यांसे मां संसुपोष्यं त्रिविक्रमम् ।
 अर्चयेद्यः समाप्नोति गवां मेघफलं वृष ! ॥
 आपाद्दे वामनाख्येभ्यां द्वादश्यां संसुपोष्य यत् ।
 पूजयेन्नरमेधस्य तत्फलं प्राप्नुयान्नृप ! ॥
 द्वादश्यां श्रावणे मासि श्रीधराख्यमुपोष्य माम् ।
 पूजयेद्यः समाप्नोति पञ्चयज्ञफलं वृष ! ॥
 मासे भाद्रपदे यो मां हृषीकेशाख्यमर्चयेत् ।
 उपोष्य पुनराप्नोति सौत्वामणिकफलं वृष ! ॥
 द्वादश्या माश्वयुज्यांसे पद्मनाभमुपोष्य माम् ।
 अर्चयेद्यः समाप्नोति गीसहस्रफलं वृष ! ॥
 द्वादश्यां कार्तिके मासि मां दामोदरसञ्चितम् ।
 उपोष्य पूजयेद्यः स सर्वक्रंतुफलं लभेत् ।
 केवलेनोपवासेन द्वादश्यां पाण्डुनन्दन ! ॥
 फल यत्पूर्वं मुद्दिष्टन्तस्यार्द्धं लभते फलम् ।
 श्रावणेऽप्येवमेवं मां योऽर्चयेद्भक्तिमान्नरः ।
 सम सालोष्य मां याति नात्र कार्या विचरिष्या ।
 मासे मासे समभ्यर्च्य योनरो मामतन्द्रितः ॥
 एवं द्वादशवर्षाणि मङ्गलो मत्परायणः ।
 अविघ्न मर्चमानस्तु सम सालेव्यमाप्नुयान् ॥
 अभ्यस्येत्प्रीतिमान् सम्यक् द्वादश्यां वेदसहिताम् ।
 स पूर्वां कृत्वा फलं राजन् ! लभते नात्र शययः ॥
 गन्धं पुष्पं फलं तोय पत्रं वा मूलमेव वा ।

हादृश्यां मम यो दृश्यात्ततो नैवास्ति मत्प्रिय ॥

एतेन विधिना सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः ।

मद्भक्ता नरशार्दूलः । स्वर्गलोकास्तु भुञ्जते ॥

वैशम्पायनः । एव वदति ऐर्ष्ये केशवे पाण्डुनन्दनः ।

कृताञ्जलिपुटं न्यस्य मिदं भक्त्या क्षुवाच ॥

युधिष्ठिरः । यज्ञात्मन्यज्ञसम्भूतः । यज्ञनाथ नमोनमः ।

चतुर्मूर्तेः । चतुर्बाहोः । चतुर्व्यूहः । नमोनमः ॥

लोकाल्मन् । लोकनाथेयः । लोकवासः । नमोनमः ।

सर्वज्ञः । सर्वलोकेशः । हृषीकेशः । नमोनमः ॥

सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्राक्षः । नमोनमः ।

पञ्चयज्ञः । नमस्तेऽस्तु सर्वयज्ञः । नमोनमः ॥

त्वयीमयः । त्वधीनाथः । त्वयीलभ्यः । नमोनमः ।

सृष्टिसंहारकर्तेति नारसिंहः । नमोनमः ॥

भक्तप्रियः । नमस्तेऽस्तु सीमनाथः । नमोनमः ।

हयवक्त्रः । नमस्तेऽस्तु चक्रपाणेः । नमोनमः ॥

पञ्चभूतः । नमस्तेऽस्तु पञ्चायुधः । नमोनमः ।

वैशम्पायनः । भक्तिगद्गदया वाच्यः सुवन्नेव युधिष्ठिरः ॥

गृहीत्वा केशवो हस्ते प्रीतात्मा संन्यवारयत् ।

निवार्य च पुनर्वाचाः भक्तिनम्रं युधिष्ठिरम् ॥

यत्तुमेव नरश्रेष्ठं धर्मसुखं मघन्नसे ।

भगवानुवाच । धर्मवत्किञ्चिदराजन्मां लोसि नरपुङ्गवः ॥

तिष्ठ पृच्छ यथापूयं धर्मानिव युधिष्ठिरः ।

युधिष्ठिरः । भगवन् । त्वत्प्रसादं तु श्रुत्वा श्रुत्वा पुनः पुनः ॥

न गान्तिरसि देवेन । श्रुत्वापि च मे मम ।

इदञ्च नमः संप्रशंस्यं मर्चसि माधव । ॥

द्वादश्यां कृष्णपक्षे तु अर्चनीयः कथं भवेत् ।

भगवानुवाच । शृणु राजन् । यथांतथ्यं तंत्सर्वं कथयामि ते ॥

माहात्म्यं कृष्णद्वादश्या मर्चनीयम् फलं नमः ।

एकादश्या सुपीड्यं च द्वादश्यामर्चयेत्तु माम् ॥

विप्रानपि यथा लाभ भोजयेत्क्षितिमान्तरः ।

स गच्छेद्दक्षिणामूर्तिर्मांश्च नात्र विचारया ॥

चन्द्रसालोक्ष्यं मथवा ग्रहचक्रपूजितः ।

ऊनविंशोऽध्यायः ।

इति श्रीगीतमीये वैष्णवंधर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । केशवेनैव माख्याते धर्मपुत्रः पुनः प्रभुम् ॥

पप्रच्छ दानकालस्य विशेषस्य विधिं नृपः ।

युधिष्ठिर । देवकीफलमाख्यातं विषुवेष्वमरेष्वरः ॥

सूर्ययज्ञश्रवे चैव दत्ते दाने च किं फलम् ।

भगवानुवाच । शृणुष्व राजन् ! विषुवे सोमार्कग्रहणेषु च ।

व्यतीपातेऽयने चैव दानं स्यादक्षयनृपः ॥

राजन्मयनयोर्मध्यंविषुवः संप्रचक्षते ।

समरात्रिदिने तत्र सन्ध्यभया विषुवे नृपः ॥

ब्रह्माक्षं शङ्करस्यापि तिष्ठामः संहिता स्ततः ।

तस्मिन् सुहृते ते सर्वे चिन्तयन्तः परपदम् ॥

शक्रयः पितरोरुद्रा वसवश्चाश्विनौ तथा ।

साध्या विश्वे सगन्धर्वाः सिद्धा ब्रह्मर्षयस्तथा ॥

सीमो ग्रहगणश्चैव सागरा सरितस्तथा ।

मरुतोऽंशरसी नागा यच्चराक्षसगुह्यका ॥
 एते चान्ये च राजेन्द्र । विपुषे संयतेन्द्रियाः ।
 सोषवासा मथलेन भजन्ते ध्यानतत्पराः ॥
 अन्नं गावस्त्रिलान् भूमिं कन्यादानं तथैव च ।
 गृहमाच्छादनं धान्यं वाहनं शयनं तथा ॥
 यज्ञान्यञ्च मया न्येक्तं तत्प्रयच्छ युधिष्ठिर । ।
 दीयते विपुषे चैव श्रोत्रियेभ्यो विशेषतः ॥
 तस्य दानस्य कौन्तेय । चयो नैवोपपद्यते ।
 वर्धते हरत पुण्यं तद्दानं कोटिसम्मितम् ।
 विपुषे स्नापनं यस्तु मम कुर्व्याद्वरस्य वा ॥
 अर्चनाञ्च यथान्यायं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 दशजन्मकृतं पापं तस्य सद्यो विनश्यति ॥
 दशानां मण्डमेधानां सिष्टानां लभते फलम् ।
 विमानं दिव्यमारूढः कामरूपी यथासुप्तम् ॥
 स याति कामगं लोकं रुद्रलोकं मथापि वा ।
 तत्र वै देवगन्धर्वैर्गौर्यमानो यथासुप्तम् ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि कोटिकेकन्तु मोदते ॥
 ततश्चापि च्युतं कालादिहं लोके हि जो भवेत् ।
 चतुर्णामपि वेदानां पारगो ज्ञानविद्भवेत् ॥
 चन्द्रसूर्यग्रहैर्द्योन्ति मम वा शङ्करस्य वा ।
 गायते मम वा राजन् । जेपेहा शङ्करस्य वा ॥
 शङ्खं कुर्वन्ति नादैश्च कासघण्टाधनैरपि ।
 कारयेत्तु ध्वनिं भक्त्या तस्य पुण्यफलं मया ॥
 गान्धर्वैर्होमजपैश्च शब्दैरुत्कृटनादिभिः ।

दुर्बलोऽभिभवेद्राजः सोमञ्च पलवान् भवेत् ॥
 सूर्येन्दूपञ्च ये यद्द्वै त्रिविद्येभ्यः प्रदीयते ।
 तत्सहस्रगुणं भूत्वा दातार सुपतिष्ठति ॥
 महापातकसयुक्तो यद्यपि स्थान्तरो नृप ! ।
 निर्लेप सत्क्षणदेव तेन दानेन जायते ॥
 चन्द्रसूर्यप्रकाशेन विमानेन विराजता ।
 याति सोमपुर रम्यं सेव्यमानेऽश्वरोगणैः ॥
 यावन्नृचाणि तिष्ठन्ति गगनि शशिना सह ।
 तावत्कालं स राजेन्द्र ! सोमलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके युधिष्ठिर ! ।
 वेदवेदाङ्गविद्विषः कोटीधनपति भवेत् ॥

युधिष्ठिरः । भगवं स्तव गायत्री जप्यतेऽसु कथं नृभिः !
 किं वा तस्याः फलं देव । ममाचक्ष्वसिताम्बर ! ॥
 भगवानुवाच । द्वादश्यां विषुवे चैव चन्द्रसूर्यग्रहे तथा ।
 अयने श्रवणे चैव व्यतीपाते तथैव च ।
 अश्वत्यदर्शनेचैव तथा महर्शनेऽपि च ॥
 जप्यात्तु मम गायत्री मयवाटाक्षरनृप ! ।
 आजन्म दुष्कृतन्तस्य नाशयेन्नात्र संशयः ॥

युधिष्ठिरः । अश्वत्यदर्शनं देव । किं ज्वदर्शितसन्निभम् ।
 एतत्कथय देवेश । परं कौतूहलं हि मे ॥

भगवानुवाच । अहमश्वत्यरूपेण पालयामि जगत्त्रयम् ।
 अश्वत्यो न स्थितो यत्र नाहन्तत्र प्रतिष्ठितः ॥
 यत्राह न स्थितो राजनश्वत्येषांपि तत्र न ।
 यस्त्वेनमर्षयेद्वक्त्या सा स साक्षात्समर्चति ॥

यस्त्वेन प्रहरेत्कीपान्नामेव प्रहरेत्, स ।
 तस्मात्प्रदक्षिणं कुर्यान्नभिवादेन प्रत्यहम् ॥
 गावोविमा स्तर्थाश्वत्यो मम स्वर्यं युधिष्ठिर । ।
 एतन्नृप हि महत्तो नावमन्येत कर्हिचित् ॥
 अथमाजित चेत्, इत्याहृहृत्सप्तमं कुलम् ।
 अश्वत्योब्राह्मणयोगीवी मन्थया स्तारयन्ति हि ।
 तस्मादेतत्प्रयत्नेन राजन्, पूजितु मर्हसि ॥

युधिष्ठिरः । ब्राह्मणस्त्वेन ऐहेम शूद्रत्व कथमाप्नुयात् ।

ब्रह्म वा नश्यति कथं तत् देव । वक्तु मर्हसि ॥

भगवानुवाच । अपस्त्रानन्तु यो विप्रः कुर्याद् द्वादशवार्षिकम् ।

स तेनैव शरीरेण शूद्रत्वं याति पाण्डव । ॥

शूद्रग्रामे तद्यथिको वसेद्वा दशवार्षिकम् ।

ग्रहोक्तमपि कुर्वीत शूद्रत्व याति वै हिजः ॥

यस्तु राजाश्वयेणैव जीवेद्दं द्वादशवार्षिकम् ।

स शूद्रत्वं व्रजेद्विप्रो वेदाना पारगो यदि ।

वर्तते नगरे वापि यो वा द्वादशमावसेत् ।

स शूद्रत्वं व्रजेद्विप्रो नात्र क्लार्या विचारणा ॥

उत्पादयति यत्पुत्र शूद्राया कामतोद्विजः ।

तस्य कायगतं ब्रह्म सर्वमेव विनश्यति ॥

मद्यपस्त्रीसुषं मोहादास्यादयति यो हिजः ।

तस्य कायगतं ब्रह्म सद्यएव विनश्यति ॥

सैद्युन कुरुते यस्तु जिज्ञासा ब्राह्मणो वृम । ।

तस्य कायगतं ब्रह्म मद्यएव विनश्यति ॥

यः सीमलतिकां विप्रः केवल भक्षयेद्दृशा ।

विंशोऽध्यायः ।

तस्य कायगतं ब्रह्म सद्यएव विनश्यति ॥
विप्रत्वं दुर्लभं प्राप्तं वैमार्गेरेवमादिभिः ।
विनाशयन्तु यंचित्तु, तज्जीवापि युधिष्ठिर ! ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मत्प्रियाऽहं युधिष्ठिर ! ।
जातिभ्रंगकरं कर्म न कुर्यात् सदृशो हिजः ॥
इति श्रीमोक्षमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे एकोनविंशतिरध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । देवान्तरे गतेऽग्निं सयुक्ते कालधर्मणा ।
शरीरनाशे संप्राप्ते दृष्ट्या विप्रप्रकल्पना ॥
भगवानुवाच । श्रूयतामाहिताग्नेस्तु तथादृत्तस्य सस्त्रियाम् ।
पलायइन्दैः प्रतिमाकर्तव्या कल्पेचोदिता ॥
वीथिं पदिशतान्वाङ्गरस्थीन्यस्य नराधिप ! ।
तेषां विकल्पना कार्या यथाशास्त्रविनिश्चयम् ॥
अशील्यर्थे तु शिरसि प्रीवा वा दश एव च ।
वाङ्गीवापि शतं दद्यादह्वलीषु पुनर्दश ।
शिरसि त्रिंशतं दद्याज्जाठरे वापि विंशतिम् ॥
वृषणे द्वादशार्थन्तु शिघ्रे चाटार्द्धमेव च ।
दद्यात्तु शतसुर्वीक्षु षष्ठार्धं ज्ञानुजङ्घयोः ॥
दश दद्याच्चरणयोरेषां प्रेतविकल्पना ।
एवं विकल्पनां कृत्वा कुर्याद्विप्रस्तु सस्त्रियाम् ॥
युधिष्ठिरः । विशेषतीर्थं सर्वेषां संशुद्धानामनुग्रहात् ।
भक्तानान्तारण्यार्थं वै वक्तुमर्हसि धर्मतः ॥
भगवानुवाच । प्रवचं सर्वतीर्थानां सत्यहायान्ति नामगाः ।

सत्य अर्चनन्तीर्थं हिंसातीर्थं समुच्यते ॥
 दानन्तीर्थं दयातीर्थं षीलतीर्थं युधिष्ठिर । ।
 अर्थसन्तोषणन्तीर्थं नारीतीर्थं प्रतिव्रता ॥
 सन्तुष्टो ब्राह्मणस्तीर्थं ज्ञान वै तीर्थमुच्यते ।
 मङ्गलार्कं सततं तीर्थं यतयस्तीर्थमुच्यते ॥ .
 शरण्यं पुरुषस्तीर्थं मद्र तर्क्षीर्थमुच्यते ।
 आतिथेयिं परन्तीय मतिथीस्तीर्थमुच्यते ॥
 व्रतस्य धारणन्तीर्थं अर्जवन्तीर्थमुच्यते ।
 देवशुश्रूषणन्तीर्थं गुरुशुश्रूषणन्तया ॥
 द्विजशुश्रूषणन्तीर्थं तीर्थं ज्ञानस्य धारणम् ।
 दारसन्तोषणं तीर्थं ज्ञतं सन्तीर्थमुच्यते ॥
 ब्रह्मचर्यं परन्तीर्थं त्रेताग्निस्तीर्थमुच्यते ।
 मूलधर्मं स विज्ञेय मनस्तत्रैव वा युतम् ॥
 गच्छ स्तीर्थानि कौन्तेय ॥ धर्मो धर्मेण वर्तते ।
 द्विविधन्तीर्थमित्याहुः स्यावरं जङ्गमन्तया ॥
 स्यावरञ्जङ्गमं श्रेष्ठं तन्वेज्ञानपरिग्रहात् ।
 कर्मणा हि विशुद्धस्य पुरुषस्यैव भारत । ॥
 हृदये सर्पतीर्थानि तीर्थभूतं स उच्यते ।
 गुरुतीर्थपरं ज्ञानं मतस्तीर्थं न विद्यते ॥
 ज्ञानतीर्थन्तपस्तीर्थं ब्रह्मतीर्थं सनातनम् ।
 क्षमातु परमन्तीर्थं सर्वतीर्थेषु पाण्डव । ॥
 क्षमावतामयं लोकं परं चैव क्षमावताम् ।
 मानितोऽमानितीयापि पूजितोऽपूजितोऽपि वा ।
 आकृष्टहाडितो वापि क्षमाया स्तीर्थमुच्यते ॥

क्षमा दमः क्षमा दानं क्षमा सत्य क्षमा तप ।
 क्षमा हिंसा क्षमा धर्मः क्षमा चेन्द्रियनियमः ॥
 क्षमा दया क्षमा यज्ञः क्षमा धैर्यं बुत जगत् ।
 क्षमावन् प्राप्नुयात् स्वर्गं क्षमादानं प्राप्नुयाद्यमः ॥
 क्षमावान् प्राप्नुयाद्भोक्त्र क्षमावां क्लीर्थमुच्यते ।

आत्मा नदी भारत । पुण्यतीर्थं नत्वा तीर्थं सर्वतीर्थं प्रधानतः ।
 युत्वा तीर्थं सर्वमात्मन्ययोच्चैः स्वर्गो मोक्षः सर्वमात्मन्यधीनम् ॥
 आचारवक्त्रान्तरगात्रयोभिना सत्यप्रसङ्गेन मनोहरैरेण ।
 ज्ञानास्वना स्वातिच थोहि नित्यं किन्तस्य भूयः सलिलेन कृत्यम्
 युधिष्ठिरः । भगवन् । सर्वपापघ्न प्रायश्चित्तमस्तु त्तमम् ।

त्वङ्गक्तस्य नरश्रेष्ठ । मम वक्तुं त्वमर्हसि ॥
 रहस्यमिदमत्यर्थं न श्राव्यं पापकर्मणाम् ।
 अत्रैष्यवानामश्राव्यं प्रायश्चित्तं ब्रवीमि ते ॥
 वामन ब्राह्मणं दृष्ट्वा सङ्गतेनान्तरात्मना ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवाद्येभ्यश्च नमोऽनमाचरेत् ॥
 प्रदक्षिणान्तु लिः कुर्यात् पुनरष्टाक्षरेण तु ।
 तेन तुष्टो नरश्रेष्ठ । तत्प्रापं क्षपयाभ्यहम् ॥
 पौत्रदृष्टा वराहस्य शक्तिका गिरसा बहून् ।
 प्राणायामगतं कृत्वा नरः पापैर्विमुच्यते ॥
 दक्षिणावर्तगङ्गादा कपिलाशुङ्गमेव च ।
 प्रातः स्नातो नदी गत्वा समुच्छक्तेन गमतः ॥
 सलिलेन तु यः स्नायात् संतिलेन रविप्रह्ने ।
 तस्य यत्कश्चित् पापन्तान्तरादेव नश्यति ॥
 मशकान्ति एतैरोद्यैः कपिलाया युधिष्ठिरः ।

गोमूत्रेणापि यः स्नावाद्गौर्हिंस्रान् ममवादिनः ॥
 विप्रपादच्युतैर्वापि तोयैः पापं प्रणश्यति ।
 नमस्यैर्यस्य मङ्गल्यं शिशुमारप्रजापतिम् ॥
 चतुर्दशाहयुक्तस्य तस्य पापं प्रणश्यति ।
 ततश्चतुर्दशाहानि शृणु तस्य नराधिप ॥
 शिरो घर्षो हनु ब्रह्म यद्भुत्तरदक्षिणौ ।
 हृदयस्तु भवेद्विष्णुहेस्तौ स्यातान्तथाश्विनौ ।
 अतिर्मध्यं भवेशाजन् । विद्म संवत्सरो भवेत् ॥
 मित्रावरुणकौ पादौ पुच्छमूल ऊतागनेः ।
 ततः पश्चाद्भवेदिन्द्रः ततः पश्चात्प्रजापति ॥
 अथयज्ञं ततः पश्चात् स एव भुवसञ्जितः ।
 एतान्यङ्गानि सर्वाणि शिशुमारप्रजापते ॥
 पिवेत्तु पञ्चगव्यं यः पौष्णमास्यामुपोषितः ।
 तस्य नश्यति तत्सर्वं यत्पापं पूर्वसञ्जितम् ॥
 अथैव ब्रह्मकुर्वन्तु समन्त्रं तु पृथक् पृथक् ।
 मासि मासिपिपेद्वयस्य तस्य पापं प्रणश्यति ॥
 पात्रञ्च ब्रह्मकुर्वस्य शृणु मन्त्रं च भारत ॥
 पलाशः पद्मपत्रं वा ताम्रं वाथ हिरण्यम् ॥
 सादयित्वा तु गृह्णीयान्नक्तं पात्रमुदाहृतम् ।
 गायत्र्या गृह्यं गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥
 आप्यादस्येति च चीरं दधिक्राव्येति वै टधि ।
 आप्यं शुक्रमसीत्येव देवस्येति कुयोदकम् ।
 आपोहिष्ठेति सगृह्यं यवचूर्णं तथाविधि ॥
 तद्वाणो च तथा ऊत्वा समिद्धे तु ऊतागने ।

आतेभ्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु ॥

उदृत्य प्रणवेनैव पिवेच्च प्रणवेन तु ।

महतापि स प्राप्तेन त्वचेवाहिर्बिभुच्यते ॥

इन्द्रान इति य पादं पठेन्म सहितामिमाम् ।

अनुर्जलेऽथवाचित्ये तस्यं पापं प्रणश्यति ॥

मम सूक्तं जपेद्यसु नित्यं महत्तमानस ।

न स पापेन लिप्येत पद्मपत्रमिवांमसा ॥

इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे रहस्यंप्रायश्चित्त नाम
विंशोऽध्याय ।

एकविंशोऽध्यायः ।

सुधिष्ठिरः । कीदृशा ब्राह्मणाः पुण्या भावसिद्धाः सुरैश्चर । ।

तत्कर्म सफलं वेति कथयस्व समाच्युत ॥

भगवानुवाच । शृणु पाण्डव । तत्कर्म ब्राह्मणानां यथाक्रमम्

सफलं निष्कनञ्चेति तेषां कर्म ब्रवीमि ते ।

त्रिदण्डधारणं मोन जटाधारणमुण्डनम् ।

वल्कलाजिनसंवागो वनचर्याभिषेचनम् ॥

अग्निहोत्रं वनेवास स्नाध्यायो ध्यानसंस्क्रिया ।

सर्वाण्येतानि वै मिथ्या यदि भावो न निमल ॥

अग्निहोत्रं हथां राजन् । हथा वेदास्तथैव च ।

गीतो देवाणं तुष्यन्ति श्रूयतां तत्र कारणम् ॥

छान्तीदान्तीङ्गितक्रीधी जितात्मानं नितेन्द्रियम् ।

तन्वैव ब्राह्मणं मन्ये शेषाः शूद्रा इति श्रुतः ॥

अग्निहोत्रं व्रतपरान् स्वाध्यायनिरतान् प्र
 उपवासरतान् दातास्तां भेवा ब्राह्मणा
 न जातिः पूज्यने राजन् । सुखा, कल्याण
 चण्डालमपि वृत्तस्थं तद्भेवा ब्राह्मणा वि
 मन यौच कर्मशौच कुलशौचञ्च भारत ।
 शरीरशौच वाक्शौचं शौचं पञ्चविधं स्मृतं
 पञ्चष्वपि च शौचेषु धृतिशौचं विशिष्यते ।
 हृदयस्य तु शौचेन स्वर्गं गच्छन्ति मानवा
 अग्निहोत्रपरिभ्रष्टः प्रसक्तः कथं विक्रये ।
 वर्णसङ्करकर्ता च ब्राह्मणो हृपले, सम ॥
 यस्य वेदश्रुतिर्नष्टा कर्षकश्चापि यो द्विजः ।
 विकर्मस्थोऽपि कौन्तेय । स वै हृपल उच्यते
 हर्षो धर्मो हि विज्ञेयस्तस्य यं कुरुते लयम्
 विषदन्तं विदुर्देवा निन्दितं श्वपचादपि ॥
 स्तुतिभिः ब्रह्मपूर्वाभिर्यद्ब्रह्म स्तौति मानुष
 न च मां-स्तौति पापात्मा स भामाक्रोशने च
 श्चिन्ती च यथा क्षीरं ब्रह्म वै हृपले तथा
 अदुष्टो दुष्टतामेति शुना स्पृष्ट इविर्धया ॥
 अद्भानि चतुरो वेदा मीमासा न्यायविस्तरम्
 धर्मशास्त्रपुराणानि विद्या स्तौताश्चतुर्दश ॥
 य, न्युक्तानि मया सम्यक् विद्याजन्मानि भार
 उत्पन्नानि पवित्राणि पावनार्थन्तथैव च ॥
 तस्मात्तानि न शूद्राय स्पृष्टव्यानि सुधित्तर !

लोके त्रीण्यपवित्राणि पञ्चामेध्यानि भारत ! ।
 श्वा शूद्रयस्यपाकशेत्यपवित्राणि पाण्डव ! ॥
 देवलः शूककीष्णे यूपचदक्यां हृषणीपतिः ।
 पञ्चैते सुरमेध्याश्च न स्पृष्टव्याः कथञ्चन ॥
 स्पृष्ट्वैतान्यट वै विप्रः सचेत्तौ जलमाविशेत् ।
 मद्भक्तान् शूद्रसामान्यादवमच्यन्ति ये नराः ।
 नरकेष्वेव तिष्ठन्ति वर्षकोटिं नुराधमाः ॥
 चण्डालमपि मद्भक्तत्वावसन्येन बुद्धिमान् ।
 श्वमन्य पतत्येव नरके रौरवे नरः ॥
 मम मद्भक्तभक्तेषु सम्प्रतिर्ह्यधिका भवेत् ।
 तस्मान्मद्भक्तभक्ताश्च पूजनीया विशेपतः ॥
 कीटपक्षिमृगाणाञ्च मयि सन्त्यसृचेतसाम् ।
 ऊर्द्धमेव गतिं विद्धि किं पुन ज्ञानिनान्मृषा ! ॥
 पत्रं वाप्यथवा पुण्यं फलं वा तोयमेव वा ।
 ददाति मम शूद्रोऽपि शिरस्त धारयामि तम् ॥
 विप्रानेवार्चयेद्वक्त्या शूद्रः प्राणैश्च मत्प्रियः ।
 तेपान्तेनैव रूपेण पूजां गृह्णामि भारत ! ॥
 वेदीक्तेनैव मार्गेण सर्वभूतहृदि स्थितम् ।
 मामर्चयन्ति ये विप्राः सायुज्यं यान्ति ते मम ॥
 परित्वाणाय भक्तानां प्रादुर्भावः कृतो मया ।
 प्रादुर्भावाकृतिः काचिदर्चयित्तां युधिष्ठिर ! ।
 आसामन्यातमं मूर्तिं यो भक्त्या च समर्चति ।
 तेनैवपरितुष्टोऽहं भविष्यामि न संशयः ।
 हृदाच रुणिरत्नैश्च ताम्रेण रजतेन वा ॥

कृत्वा प्रतिक्रति कुर्यात्सर्चना काञ्चनेन वा ।
 पुण्यं दशगुणं दद्यादेतेषामुत्तमोत्तमम् ॥
 जयकामोऽर्चयेद्द्विजाः विद्याकामो द्विजोत्तम ।
 वैश्वोऽपि धनकामस्तु शूद्रः पुण्यफलप्रिय ॥
 सर्वकामाः स्त्रियो वापि सर्वान् कामान्नवाप्नुयुः ॥
 इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे भक्त्यार्चनविधि
 नाम् एकविंशोऽध्यायः ।

द्विंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । कीदृशानान्तु शूद्राणां नानुमृह्णासि वार्चनः
 उद्देशः स्वव कर्मात्तु तत् ब्रवीहि सुरोत्तम ! ॥
 श्रीभवानुवाच । अष्टतेनाप्यभक्तेन स्पृष्ट्वा शूद्रेण यार्चना
 ता वर्जयामि यत्नेन स्वर्गाकविहितामिव ॥
 त्रैलोक्येऽस्मिन्निरुद्दिग्दो न विभेमि कुतश्चन ।
 दिवा वा यदि वा रात्रा बुद्दिग्नं कुरु लाघवात् ॥
 न भवेद्देवदैत्येभ्यो रक्षीभ्यश्चैव यो नृप ।।
 शूद्रवक्त्रार्चिताद्देदाद्भयन्तु सुमहन्मम ।
 तस्मात्सप्रणवं शूद्रोमन्त्र मे नैष कीर्तयेत् ॥
 प्रणवं हि परं ब्रह्म नित्यं ब्रह्मविदो विदुः ।
 द्विजशुश्रूषणं धर्मशूद्राणां भक्तितो मयि ॥
 ते न गच्छन्ति वै स्वर्गं चिन्तयन्तो हि मां सदा ।
 द्विजशुश्रूषया शूद्रपरत्रेयोऽधिगच्छति ॥
 द्विजशुश्रूषणादन्यत्रासि शूद्रस्य निष्कृतिः ।

रागो हे पय मोहश्च पारुष्यञ्चावृशंसता ॥
 शास्यश्च दीर्घवैरत्व मतिमान् मनार्जवम् ।
 अदृष्टञ्चापवादश्चैशुन्यमतिलोभता ॥
 हिंसास्तेयांश्चपावादो वञ्चनापलो लुता ।
 अबुद्धिता च नास्तिक्यं भयंमालस्यमेव च ॥
 अशौचत्वञ्चाकृतज्ञत्वं दम्भता स्तम्भ एव च ।
 निकृतिश्चाप्यवज्ञानं ज्ञातके शूद्रमाविशेत् ॥
 दृष्ट्वा पितामहः शूद्रमभिभूतस्तु तामसैः ।
 द्विजशुश्रूषण धर्मं शूद्राणान्तु प्रयुक्तवान् ॥
 नश्यन्ति तामसा भावाः शूद्रस्य मयि भक्तिः ।
 पत्र पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥
 तदहं भङ्गिदत्तं यत् सूत्रं गृह्णामि रुद्रतः ।
 चण्डालो वा प्रियः कश्चित् सर्वपापसमन्वितः ॥
 यदि मां सततं ध्यायेत् स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
 विद्याविनयसम्पन्ना ब्राह्मणा विदपारगाः ॥
 मयि भक्तिं न कुर्वन्ति चण्डालसदृशा हि ते ।
 दृथा दत्त दृथा जप्त दृथाचेष्ट दृथाङ्गतम् ॥
 दृथा तोर्येत्तु दत्तस्याद् यो न भक्तो मयि द्विजः ।
 यत्कृतञ्च हतश्चापि यद्विष्टं दत्तमेव वा ॥
 अशेषा बोक्त तत्सर्वं राक्षसा एव भुञ्जते ।
 स्वावरो जद्रमो वापि सर्वभूतेषु पाण्डव ॥
 समत्वेन दद्यां कुर्यान्मङ्गलानि भिन्नगत्तुषु ।
 आवृशंस्य मच्छिन्नाश्च दया सत्यं तनार्जवम् ॥
 अत्रोचं मम भक्तानाम्भूतानामभयं यत् ॥

इत्येवमादयो ब्रूयुर्नङ्गत्वा अदयान्वितः ॥
 तस्याक्षयो भवेन्नोकः खपाकस्यापि पार्थिव ! ।
 किं पुनर्ये समुर्वन्ति मङ्गलविधिं पूर्वकम् ॥
 मङ्गला मङ्गलप्रार्थनाः सुवन्ति ये तु मां सदा ।
 यद्भवत्सहस्राणि तपसाप्यसि यो नरः ॥ ०
 बासौ तत्पद्माप्रोति मङ्गलैर्यद्वाप्यते ।
 मामेव तस्माद्राजर्षे ! ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ॥
 अवाप्ससि ततः सिद्धिं नित्यं हि अनुत्तमाम् ।
 अतार्क्ष्यं प्रभायन्ते शूद्रा भागवता इति ॥
 न शूद्रा भृगुवङ्गता विप्रा भागवता स्मृताः ।
 हादशाचरतत्त्वज्ञ शतव्युहविधानवित् ॥
 अर्चिच्छूद्रः पञ्चकालज्ञः सर्वे भागवताः स्मृताः ।
 ऋग्वेद यजुषो होता यजुषाध्वर्युरेव च ॥
 सामवेदेन चोद्गाता पुण्येनाभिसुवन्ति माम् ।
 अथर्वशिरसा चैव नितोमाथर्वणं द्विजाः ॥
 सुवन्ति सततं येचतेहि भागवता स्मृताः ।
 वेदाधीनाः सदा यज्ञा यज्ञाधीनाश्च देवताः ॥
 देवता-ब्राह्मणाधीना साम्नादिमासु देवताः ।
 अनाश्रिताश्रयश्रुति मुख्यमाश्रय माश्रयेत् ॥
 रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्री ब्रह्माण माश्रितः ।
 ब्रह्मा मामाश्रितो राजन्नाहं किञ्चिदुपाश्रितः ॥
 ममाश्रयो न किञ्चित्तु रयेषा माश्रयोऽप्यहम् ।
 एवमेतन्मया प्रीतां रक्षस्यमिदमुत्तमम् ॥
 धर्मप्रिय ! ब्रुवे राजश्रित्यमेष समाचर । /

• हाविशतितमोऽध्य यः । •

इदं पवित्र माख्यानं पुण्यं वेदेन सम्मितम् ॥

येः पठेन्नामर्कधर्मसंहत्यर्चनं भारत ! ।

धर्मोऽपि वर्धते तस्य बुद्धिर्नापि प्रसीदति ।

पद्मपक्ष्म सुपैत्येव कल्याणञ्च विवर्धते ॥ •

एतत्पुण्यं पवित्रञ्च व्यापवाग्निं मुत्तमम् । •

श्रीतव्यं अहया युक्तैर्भक्तैश्च विशेषतः ॥ -

आवयेद्यस्त्विदं भक्त्या प्रयतोऽथ शृणोति वा ।

स गच्छेन्मम सादुच्छं नात्र कार्या विचारणा ॥

यश्चेद आववेच्छाद्दे भङ्गतो मत्परायणः ।

पितरस्तस्य तृष्यन्ति यावद्भूतसंभवम् ।

वेगम्पायनः । प्रहृष्टः सुमना भूत्वा चिन्तयेताद्भुतं कथाम् ॥

पूजयामास गोविन्द धर्मपुत्र, पुनः पुनः ।

देवा ब्रह्मर्षयः सिद्धा गन्धर्वाश्च रससुधा ॥

भूता यक्षा ग्रहाश्चैव रुद्राकां भुजगा स्तथा ।

वालखिल्या महात्मनो मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥

तथा भागवतायैव पञ्चकालरता स्तथा ।

कौद्वहलसमायुक्ता भगवद्वक्तिमागताः ॥

श्रुत्वा तु परमं पुण्यं वैष्णवं धर्मशासनम् ।

विमुक्तपापाः पूजास्ते समृतास्तन्क्षणेन तु ॥

प्रणम्य शिरसा विष्णुं प्रसादमुमुखेक्षणः ।

यथागतं यदुर्देवाः सिद्धाश्चर्षिगणैः सह ॥

गतेषु तेषु सर्वेषु केगवः केशिहा तदा ।

पिष्टञ्च पाण्डवान् सर्भान् प्रकृतान् द्वारकां यदा ॥

- ततः प्रणम्य गोविन्दं तदा प्रभृति पाण्डवा ।
 कपिलाद्यानिर्दानानि दश त्रिंशोपरायणा ॥
- मधुसूदनवक्रान्तिस्तृत्वा चैव पुनः पुनः ।
 मनसा तूजयामासुहृदिस्यं फञ्च पाण्डवाः ॥
 युधिष्ठिरोऽपि धर्मात्मा हृष्टि हृत्वा जनार्दनम् ।
 तद्भक्तं स्नाननात्यक्तं स्तथाजी तत्परोऽभवत् ॥
 एवमेतत्पुराहृतं वैष्णवं धर्मशासनम् ।
 मया ते कथितं राजन् । तद्विदित्वा पापनाशनम् ॥
 चिन्तयस्व सदा विष्णुं श्रमन्तं कुरूदत्त ॥
 लोका गच्छन्ति नान्येन तद्विष्णोः परम पदम् ॥

इति श्रीबृहद्गीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

समाप्तमुत्तरार्द्धम् ।

समाप्तोऽग्रन्थः ।